

IOSEPHI BINGHAMI,

RECTORIS ECCLESIAE HAVANTINAE
IN AGRO HANTONIENSI ANGLIAE,

ORIGINES
SIVE
ANTIQVITATES ECCLESIASTICAE.

EX LINGVA ANGLICANA IN LATINAM
VERTIT

IO. HENRICVS GRISCHOVIVS,
HALBERSTADIENSIS.

VOLVMEN TERTIVM.

HALAE,
SVMTIBVS ORPHANOTROPHEI.
M DCC XXVII.

SVMME REVERENDO DOMINO

AC IN DEO PATRI,

IONATHANI,

DIOECESIS WINCHESTRIENSIS

EPISCOPO,

NEC NON

NOBILISSIMI ORDINIS PERISCELIDIS

PRAESVLI,

HOC TERTIVM VOLVMEN

ORIGINVM ECCLESIASTICARVM

DEMISSE OFFERT

SVMME REVERENDO IPSIVS NOMINI

DEVINCTISSIMVS

IOSEPHVS BINGHAMVS.

ΣΥΝΟΨΙΣ.

LIBER SEPTIMVS

De ascetis in ecclesia primitiua.

CAPVT PRIMVM

De differentia inter priscos ascetas & monachos, & de prima vitæ monasticæ origine.

CAPVT SECVNDVM

De diuersis monachorum generibus, eorumque modis viuendi in ecclesia.

§. XIV.

CAPUT TERTIUM

De antiquis legibus & regulis ad vitam monasticam, præcipue cœnobitarum, respicientibus.

CAPVT QVARTVM

De virginibus & viduis in primitiua ecclesia.

LIBER OCTAVVS

De antiquis ecclesiis, & diuersis earum partibus, vasis, consecrationibus, immunitatibus & id genus aliis.

CAPVT PRIMVM

De diuersis nominibus & prima origine ecclesiarum inter christianos.

§. IV.

CAPVT QVARTVM

De virginibus & viduis in primitiua ecclesia.

LIBER OCTAVVS

De antiquis ecclesiis, & diuersis earum partibus, vasis, consecrationibus, immunitatibus & id genus aliis.

CAPVT PRIMVM

De diuersis nominibus & prima origine ecclesiarum inter christianos.

§. *II.*

CAPVT SECVNDVM

De differentia inter ecclesias primorum sæculorum & ecclesias sequentium temporum, & de gentilium templis ac iudæorum synagogis in ecclesias christianas conuersis.

CAPVT TERTIVM

De diuersis antiquarum ecclesiarum formis & partibus: Et primum quidem de narthece exteriore.

CAPVT QVARTVM

De narthece interiore deque illius partibus & vsibus.

CAPVT QVINTVM

De nao, seu naue ecclesiæ, eiusque partibus & vsibus.

CAPVT SEXTVM

De bemate, id est, tertia templi parte, quæ altare & sanctuarium dicebatur, deque eius partibus & vsibus.

CAPVT SEPTIMVM

De baptisterio & aliis exterioribus ædificiis, exedris ecclesiæ vocitatis.

§. X.

CAPVT OCTAVVM

De anathematis aliisque antiquarum ecclesiarum ornamentis.

CAPVT NONVM
De consecratione ecclesiarum.

CAPVT DECIMVM
De honore & veneratione, quam ecclesiis suis exhibuerunt prisci christiani.

§. III.

CAPVT VNDECIMVM

De prima origine asylorum, deque legibus eo spectantibus, in ecclesiis christianis.

LIBER NONVS
Geographica antiquæ ecclesiæ descriptio; vbi de diuisione illius in prouincias, diœceses & parochias, & de prima huius diuisionis origine agitur.

CAPVT PRIMVM
De statu & diuisione imperii Romani, & quod ecclesia huius ad exemplar externam suam politiam & regimen conformauerit.

§. *VIII.*

CAPUT SECUNDUM

De numero, natura & amplitudine diœcesium, siue ecclesiarum episcopalium in Africa, Aegypto, aliisque orientalibus prouinciis.

§. *XVII.*

CAPVT TERTIVM

De antiquis Asiæ minoris diœcesibus.

CAPVT QVARTVM

De antiquis Europæ diœcesibus.

CAPVT QVINTVM
De diœcesibus Italiæ.

CAPVT SEXTVM

De diœceſibus Galliæ, Hiſpaniæ & inſularum Britannicarum.

§. XVIII.

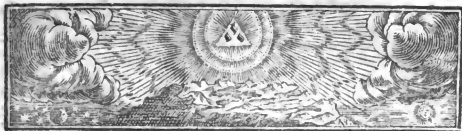
CAPVT SEPTIMVM

Notitia episcopatuum antiquæ ecclesiæ, quæ Leonis Sapientis iussu sæculo nono facta est, cum aliis quibusdam collata.

CAPVT OCTAVVM

De diuisione diœcesium in parochias, & de prima earum origine.

ORI.

I. N. I.

ORIGINVM ECCLESIASTICARVM

LIBER SEPTIMVS

DE ASCETIS IN ECCLESIA PRIMITIVA.

CAPVT PRIMVM

DE DIFFERENTIA INTER PRISCOS ASCETAS ET MONACHOS, ET DE PRIMA VITAE MONASTICAE ORIGINE.

§. I.

Ascetæ semper fuerunt in ecclesia: Monachi non item.

VI in veterum scriptorum monimentis aliquantum versati sunt, illi sæpissime nomen *ἀσκητῶν*, *ascetarum*, quibusdam christianis, ad distinguendum ipsos ab aliis, attribui obseruauerint. E scriptoribus pontificiis plerique, vbicumque hoc vocabulum offendunt, argumentum ex eo captant, quo monachorum vetustatem in ecclesia demonstrent; quum tamen ingens discrimen inter vtrosque fuerit. Licet enim sæculi quarti & quinti scriptoribus, quum vita monastica vniuerse inualuisset, ascetæ & monachi v-

nos eosdemque homines ſignificent; in tribus tamen prioribus ſæculis maximam partem res aliter ſe habuit. Fuerunt enim tum ſemper aſcetæ in eccleſia, non autem ſemper monachi, qui in deſertas ſolitudines & montes confugerent, vel in monaſteriis & cellis vitam agerent, vt in poſterioribus ſæculis.

§. II.

Hoc diſcrimen ab ingenuis quibusdam ſcriptoribus in eccleſia Romanenſi *agnitum.*

Hoc diſcrimen a candidis & ingenuis quibusdam eccleſiæ *Romanenſis* ſcriptoribus libere admittitur; vt a VALESIO [a] & PAGIO [b], qui BARONII, CHRISTOPHORSONII aliorumque errores hac in re caſtigant. EVSEBIVS de iis, quæ de aſcetis in *Aegypto* commemorat PHILO IVDAEVS, loquens, chriſtianorum aſcetarum [c] iſtius temporis vitam his ipſis exacte deſcribi dicit. Vbi per aſcetas CHRISTOPHORSONIVS & BARONIVS monachos ac *religioſos*, vt recentiore ſtilo ipſis dicuntur, intelligunt: VALESIVS autem, PHILONIS ætate monachos non exſtitiſſe, ſed & nomen & inſtitutionem eorum ad multo recentius æuum referendam eſſe, recte obſeruat. Nomen aſcetarum multo generalius fuit, quam no-

(a) Valeſ. not. in Euſeb. lib II. c. XVII. Τῶν παρ' ἡμῖν ἀσκητῶν. Muſculus & Chriſtophorſonus monachos his verbis ſignificari exiſtimarunt: a quibus magnopere diſſentio. ἀσκητὰς enim priſcis illis temporibus vocabant eos, qui inter chriſtianos ſtrictius quoddam ac durius vitæ genus profitebantur. Quam vocem a philoſophis mutuati erant, qui exercitationem virtutis atque abſtinentiæ ἄσκησιν vocabant. Eſt apud Arrianum in lib. III. diſſertationum caput περὶ ἀσκήσεως. Sic apud Artemidorum in lib. IV. c. XXXV. Alexander quidam philoſophus ἀσκητὴς vocatur. Et Philo in illud: Excitatus eſt Noë, p. 280. ἀσκητὴν pietatis exercitiis deditum vocat. Recte igitur Rufinus hæc Euſebii verba, tam de clericis quam de monachis interpretatus eſt: *Sed & abſtinentium vitas, eorum duntaxat, qui nunc in eccleſiis vel monaſteriis degunt, deſcribit ad liquidum.* Hæc ſi animaduertiſſet Scaliger, non tam facile reprehendiſſet Euſebium. Neque enim Euſebius monachos a Marco inſtitutos eſſe dicit Alexandriæ, ſed aſcetas. *Hi autem multum diſtant a monachis, vt genus diſtat a ſpecie.* Et aſcetæ quidem in eccleſia fuerunt ſemper. Monachorum vero nomen & inſtitutum ſerius cœpit. Scio Caſſianum in lib. II. inſtitutionum capite V. Sozomenum & alios hunc Euſebii locum de monachis accepiſſe. Verum hi ab Euſebii mente, meo quidem iudicio, longe aberrarunt. Conf. infra not. (r)

(b) Pagi critic. in Baron. an. LXII. n. IV. qui iſtam Valeſii obſeruationem recitat & calculo ſuo approbat.

(c) Euſeb. lib. II. c. XVII. Τὸν βίον τῶν παρ' ἡμῖν ἀσκητῶν ὡς ὅτι μάλιστα ἀκριβέστατα ἱστορεῖν κ. τ. λ.

men

men monachorum. Nam etsi quilibet monachus asceta fuit, nihilo tamen magis quilibet asceta fuit monachus: sed olim christianos quosuis, strictius quoddam ac durius vitæ genus profitentes, ascetas vocabant; quod nomen christiani ab antiquis philosophis mutuati sunt, quemadmodum ex ARIANO ARTEMIDORO & PHILONE demonstrat VALESIVS; & vt vocabulum innuit, eiusmodi hominem significat, qui durioribus regulis abstinentiæ ac virtutis ipse se exercet; cuiusmodi ascetæ inde a primis per apostolos iactis ecclesiæ fundamentis semper exstiterunt, licet non fuerint monachi.

§. III.

Quinam fuerint primitiui ascetæ.

ISTIVSMODI erant omnes isti, qui durioribus, quam reliqui homines, abstinentiæ ac ieiunii exercitiis sese adsuefaciebant. Vt qui ORIGENI [d] memorantur, qui a carne ac rebus vitam habentibus non minus quam *Pythagorici* se abstinebant, sed ex diuersa prorsus ratione ac consilio. *Pythagorici* carnibus abstinebant propter stolidam de animæ in varia corpora migratione fabulam, ne quis forte pater occideret ederetque filium suum in animantis cuiusdam corpore; *Nos autem*, inquit ille, *dum aliquid tale facimus, suggillamus corpus nostrum, & in seruitutem redigimus, exstinguere volentes membra terrena, scortationem, impuritatem, lasciuiam, affectus prauos, & concupiscentias, vt morti tradamus actiones corporeas.* Talem abstinentiam *canones apostolici* vocant ἄσκησιν [e] *exercitationem*, dicentes: *Si quis episcopus, presbyter, vel diaconus, vel omnino ex sacerdotali numero, a nuptiis, carnibus, & vino* οὐ διὰ ἄσκησιν, *non propter EXERCITATIONEM, sed propter abomina-*

(d Orig. contr. Cels. Ὅρα τὴν διαφορὰν τοῦ αἰτίου τῆς τῶν ἐμψύχων ἀποχῆς, τῶν ἀπὸ τοῦ Πυθαγόρου καὶ τῶν ἐν ἡμῖν ἀσκητῶν. ἐκεῖνοι μὲν διὰ τὸν περὶ ψυχῆς μετενσωματουμένης μῦθον ἐμψύχων ἀπέχονται

— — καί τις φίλον υἱὸν ἀείρας,
Σφάξει ἐπευχόμενος μέγα νήπιος· — —

ἡμεῖς δὲ, κἂν τὸ τοιοῦτο πράττωμεν, ποιοῦμεν αὐτὸ, ἐπεὶ ὑπωπιάζομεν τὸ σῶμα καὶ δουλαγωγοῦμεν· καὶ βουλόμεθα νεκροῦν τὰ μέλη τὰ ἐπὶ τῆς γῆς, πορνείαν, ἀκαθαρσίαν, ἀσέλγειαν, πάθος, ἐπιθυμίαν κακήν· καὶ πάντα γε πράττομεν, ἵνα τὰς πράξεις τοῦ σώματος θανατώσωμεν.

(e) Can. apost. c. LI. L. Εἴ τις ἐπίσκοπος, ἢ πρεσβύτερος, ἢ διάκονος, ἢ ὅλως τοῦ καταλόγου τοῦ ἱερατικοῦ, γάμων, καὶ κρεῶν, καὶ οἴνου, οὐ δι' ἄσκησιν, ἀλλὰ διὰ βδελυρίαν ἀπέχεται, ἐπιλαθόμενος ὅτι πάντα καλὰ λίαν, καὶ ὅτι ἄρσεν καὶ θῆλυ

tionem abſtinet, oblitus, quod omnia valde bona, & quod maſculinum & femininum fecit deus hominem: ſed blaſphemans calumniatur opificium, vel corrigatur, vel deponatur, & ex eccleſia eiiciatur. Vt adeo omnes, qui a carnibus abſtinendo ſe exercuerunt tantummodo propter mortificationem, non ex impuritatis quadam opinione, (vti nonnulli hæretici faciebant) aſcetis adnumerati ſint, ſiue laici fuerint ſiue clerici. Horum nonnulli non a carnis ſolum eſu abſtinebant, ſed ſæpius duos tresue dies ieiuni agebant, nihil prorſus cibi ſumentes: cuiusmodi crebriora exempla in IRENAEO [*f*], DIONYSIO ALEXANDRINO [*g*], EPIPHANIO [*h*] aliisque occurrunt. Atque hi itidem aſcetæ [*i*] dicti ſunt, a ſeueriore ieiunandi exercitio, cui ipſi ſeſe adſuefecerunt. Deinde qui plus ſolito precandi ſeſe dabant exercitio, & tempus ſuum religioſo Dei cultui impendebant, ſimiliter digni videbantur, qui nomine aſcetarum inſignirentur. Hinc CYRILLVS HIEROSOLYMI-

---

ἐποίησεν ὁ θεὸς τὸν ἄνθρωπον, ἀλλὰ βλασφημῶν διαβάλλει τὴν δημιουργίαν, ἢ διορθούσθω, ἢ καθαιρείσθω καὶ τῆς ἐκκλησίας ἀποβαλλέσθω.

(f) Iren. ap. Euſeb. l b V. c. XXIV. *Οἱ μὲν οἴονται μίαν ἡμέραν δεῖν αὐτοὺς νηστεύειν· οἱ δὲ δύο, οἱ δὲ καὶ πλείονας· οἱ δὲ τεσσαράκοντα ὥρας ἡμερινάς τε καὶ νυκτερινὰς συμμετροῦσι τὴν ἡμέραν αὐτῶν.* Quidam exiſtimant, vnico die ſibi eſſe ieiunandum; alii duobus, alii pluribus: nonnulli etiam quadraginta horis, diurnis ac nocturnis computatis diem ſuum metiuntur.

(g) Dionyſ. ep. can. apud Beuereg. pand. tom. II. p. 3. *ἐπεὶ μηδὲ τὰς ἓξ τῶν νηστειῶν ἡμέρας ἴσως μηδὲ ὁμοίως πάντες διαμένουσιν· ἀλλ' οἱ μὲν καὶ πάσας ὑπερτιθέασιν ἄσιτοι διατελοῦντες, οἱ δὲ δύο, οἱ δὲ τρεῖς, οἱ δὲ τέσσαρας, οἱ δὲ οὐδεμίαν·* quandoquidem nec ſex ieiuniorum dies æqualiter, nec ſimiliter omnes exſpectant: ſed alii quidem vel omnes tranſmittunt, *ieiuni permanentes*, alii duos, alii quatuor, alii nullum.

(h) Epiphan. expoſit. fid. n. XXII. *οἱ σπουδαῖοι διπλᾶς, καὶ τριπλᾶς, καὶ τετραπλᾶς ὑπερτίθενται, καὶ ὅλην τὴν ἑβδομάδα τινὲς ἄχρι ἀλεκτρυόνων κλαγγῆς, τῆς Κυριακῆς ἐπιφωσκούσης,* Nonnulli ad biduum, vel triduum, vel quatriduum vſque ieiunia prorogant: alii totam hebdomadem ad vſque ſequentis dominicæ gallicinium *ſine cibo* tranſmittunt.

(i) Antioch. hom. VII. in biblioth. patr. græc. latin. tom. I. p. 1037. *Νηστεία ἐστὶν οὐ μόνον τὸ βραδυφαγῆσαι, ἀλλὰ καὶ τὸ βραχυφαγῆσαι, καὶ οὐ διὰ δύο ἐσθίειν (τοῦτο ἄσκησίς ἐστιν) ἀλλὰ τὸ μὴ πολυφαγῆσαι. ἄσκησις γάρ ἐστιν ἐν μονοειδεῖ τροφῇ συνεσταλμένη τράπεζα.* Ieiunium eſt, non ſolum ſi cibum ſumſeris ſolito ſerius, at, ne ſi bis quidem comedas (tale enim ad exercitationem pertinet) ſed prouidendum magis, ne vtare obſoniis tam vario apparatu concinnatis & inſtructis. Aſcetæ eſt, vt menſulam ſuam ad vniformem contrahat cibum.

TANVS

TANVS [*k*] de *Anna* prophetiſſa (quæ non abſcedebat a templo, colens Deum ieiuniis ac deprecationibus noctem ac diem) loquens *ἀσκήτριαν εὐλαβεστάτην* eam appellat, quod plerique interpretes non adeo recte reddunt per *monialem*, quaſi monaſterio cuidam adſtricta fuerit, qua de re hiſce temporibus in vrbe *Hieroſolymorum* nihil deprehendimus. Porro, ſi quis caritatem ac contemtum mundi gradu quodam excellentiore exerceret, ſi, exempli cauſſa, vniuerſa bona cultui diuino vel pauperum vſui dedicaret, res alia erat, vnde iſtiusmodi homo nomen aſcetæ ſortiebatur. Hoc intuitu HIERONYMVS *Pierium* [*l*] *mirae ἀσκήσεως appetitorem* nuncupat, quod inter alia voluntariam amplexus paupertatem vitam ageret duriorem ac philoſophicam. Et forte ob eamdem rationem *Serapioni* epiſcopo *Antiocheno* idem nomen [*m*] adſignat, vt qui ſacro miniſterio initiatus omnes facultates ſuas eccleſiæ vſibus conſecrauerat; quæ res hiſce temporibus admodum vulgaris erat, vt ex exemplis CYPRIANI, PAVLINI, GREGORII NAZIANZENI multorumque aliorum videre eſt. Poſtea viduæ & virgines eccleſiaſticæ & omnes ad ſolitariam vitam ſeſe adſtringentes & propter regnum cælorum caſtrantes, aſcetarum numero adſcribebantur, licet tunc temporis nec monaſterium eſſet, nec votum, quo ad hanc vitæ rationem obligarentur. Ita de *Marcione* obſeruat EPIPHANIVS [*n*], quod antequam in hæreſin incidiſſet, caſtitatem præ ſe ferens aſcetarum inſtituta profeſſus ſit ſub parente, oppidi *Sinopes* in *Ponto* epiſcopo, a quo ob vitiatam virginem eccleſiaſticam eccleſia pulſus ſit. ORIGENES ſimiliter ad hoc nomen adludit, quando eorum numerum, qui in perpetua [*o*] virginitate ſeſe exerceant inter chriſtianos, omnino magnum eſſe adfirmat, ſi cum paucis illis

(k) Cyrill. catech. X. n. IX. edit. Oxon. MDCCIII, ita habet: Καὶ Ἄννα προφῆτις ἐγκρατὴς, εὐλαβεστάτη, καὶ ἀσκήτρια μαρτυρεῖ περὶ αὐτοῦ.

(l) Hieronym. de ſcriptor. eccleſ. c. LXXVI. Conſtat, hunc miræ ἀσκήσεως appetitorem & voluntariæ paupertatis.

(m) Ibid. c. XLI. Leguntur eius breues epiſtolæ, auctoris ſui ἀσκήσει & vitæ congruentes.

(n) Epiph. hæreſ. XLII. n. 1. τὸν δὲ πρῶτον αὐτοῦ βίον παρθενίαν δῆθεν ἤσκει· μονάζων γὰρ ὑπῆρχε. κ. τ. λ.

(o) Orig. c. Celſ. lib. VII. p. 365. Ἐν χριστιανοῖς οὐ διὰ τὰς παρὰ ἀνθρώποις τιμὰς, οὐ διὰ μισθοὺς καὶ ἀργύρια, οὐδὲ διὰ δοξάριον, ἀσκοῦσι τὴν παντελῆ παρθενίαν.

 com-

comparentur, qui inter gentiles hoc faciant; & hinc sæculis posterioribus per *ascetrias* in lege ciuili [p] plerumque viduæ ac virgines ecclesiasticæ intelliguntur. Denique, quicumque insolitæ duritiæ ac austeritati sese dabant, vt in pietatis & religionis cultu tanto magis proficerent, sæpius vigilantes, humi cubantes, & id genus alia facientes, itidem ascetarum nomine veniebant. Ad quos adludens ATHANASIVS, vel quisquis auctor *synopseos scripturæ* inter eius opera est, *Lucianum* martyrem μέγαν ἀσκητὴν [q] *magnum ascetam* vocat, propter duritiem, cui sese in carcere adsuefecerat; dum integros dies duodecim super acutis testis cubare necesse habere, ambobus pedibus eius in cippum immissis, manibusque in quodam ligno vinctis, vt ne liceret ipsi se vertere nec mouere; dumque ab omni cibo prohibitus, nisi vellet vesci iis, quæ idolis sacrificarentur, fame perire, quam eis se polluere multo maluit, quemadmodum acta martyrii eius historiam narrant. Ex his itaque, quæ de priscis ascetis tradidimus, plane elucet, quod ab initio non monachi, sed omnium ordinum homines fuerint, qui libere eiusmodi vitæ rationem iniere, quæ ad quamdam eos austeritatem induxerit, neque vero stationem suam vel functionem in mundo deserere coëgerit, siue illa ecclesiastica esset, siue sæcularis, cui alioquin sese manciparant. Atque hinc quotiescunque in priorum trium sæculorum scriptoribus de ascetis relatum quid legimus, nobis caueamus par est, ne cum BARONIO monachos & regulares somniemus, sed alius sortis homines, qui huic descriptioni conueniant, intelligamus. VALESIVS [r] hanc obseruationem in diuersa loca libri EVSEBII de *martyribus Palæstinæ*, qui sæculo quarto ine-

Apud christianos non propter humanos honores, non propter mercedes pecuniarias, non propter gloriolas virginitatis viget studium.

(p) Iust. n. nouell CXXIII. c. XLIII. Εἴ τις ἁρπάσει, ἢ ὑποσυθεύσει, ἢ διαφθείρῃ ἀσκήτριαν κ. τ. λ. Si quis rapuerit, aut sollicitauerit, aut corruperit *ascetriam*. cet.

(q) Athan. Synop. tom. II. p. 157. edit. Paris. M DC XXVII. (p. 204 a. edit. MDCXCVIII. Ἑβδόμη πάλιν καὶ τελευταία ἑρμηνεία, ἡ τοῦ ἁγίου Λουκιανοῦ τοῦ μεγάλου ἀσκητοῦ καὶ μάρτυρος κ. τ. λ. Septima & postrema interpretatio sancti Luciani, *magni ascetæ* & martyris est.

(r) Vales. not. in Euseb. de martyr. Palæstin. c. XI. Male Christophorsonus monachos intellexit (per ascetas). Neque enim tunc temporis vlli adhuc erant monachi. At si qui erant, longe ab illis distabant *ascetæ*. Nam monachi, vt nomen i-

unte

unte ſub perſecutione *Diocletianea* mortem paſſi ſunt, habet. Horum quemdam Πέτρον ἀσκητὴν, *Petrum aſcetam* [s] & alium *Seleucum*, nomine ζηλωτὴν τῶν τῆς θεοσεβείας ἀσκητῶν *religioſorum aſcetarum* [t] *imitatorem* vocat, quorum præcipuum negotium fuerit, pupillis ac viduis omni ope ac patrocinio deſtitutis, egenis quoque & infirmis inſpectores ſeſe atque adiutores exhibere. Hi non fuerunt monachi, quemadmodum recte monet VALESIVS. Nam HIERONYMVS diſerte teſtatur, nullum in *Palæſtina* monachum fuiſſe ante *Hilarionem*, qui vitam monaſticam non niſi quinquaginta circiter annis poſt horum martyrum obitum in hanc regionem introduxit. Idem COTELERIVS [u] in *conſtitutionum apoſtolicarum* auctorem obſeruat, qui de aſcetis [x] inter alios chriſtianorum ordines, numquam autem de monachis loquitur. Vnde non ſine veriſimilitudine hunc librum ante exortum vitæ monaſticæ conſcriptum eſſe, concludit; quod nemo facile ſibi perſuaſurus ſit, fieri potuiſſe, vt, quum aliorum in his colle-

pſum indicat, ſolitudinem ſectabantur. Aſcetæ vero in mediis verſabantur vrbibus. Quicumque igitur ex euangelii præceptis ſeueriorem vitam inſtituerant & cuncta propter Deum reliquerant, aſcetæ dicebantur. Sic Petrus quidam aſceta & virgo aſcetria nominatur ſupra in hoc Euſebii libro. Quos ſi quis monachos nominare vellet, is procul dubio falleretur. Conf. ſupra not. (a) pag. 2.

(s) Euſeb. de martyr. Palæſt. c. X. Πέτρος ἀσκητὴς ὁ καὶ Ἀψέλαμος, *Petrus aſceta*, qui & Apſelamus vocabatur.

(t) Ibid. c. XI. p. 277. d. Μετὰ τὴν τῆς στρατείας ἀπαλλαγὴν ζηλωτὴν ἑαυτὸν καταστήσας τῶν τῆς θεοσεβείας ἀσκητῶν· ὀρφανῶν ἐρήμων καὶ χηρῶν ἀπεριστάτων, τῶν τε ἐν πενίαις καὶ ἀσθενείαις ἀπερριμμένων, ἐπίσκοπος ὥσπερ καὶ ἐπίκουρος, πατρὸς καὶ κηδεμόνος δίκην ἀναπέφανται.

(u) Coteler. not. in conſtitut. apoſt. lib. VIII. c. XIII. n. 76 Οἱ ἀσκηταί. Non monachi aſcetæ; ſed laici, in ſeuerioribus pietatis officiis ſeſe exercentes: quales ſemper inter chriſtianos extitiſſe, dubitari non debet; vt & eccleſiaſticas virgines nequaquam moniales aſcetrias. Nam opus, quod notis imus illuſtratum, *ante exortum vitæ monaſticæ conſcriptum fuit:* vnde in eo nulla illius mentio, multa habenda, ſi per tempus licuiſſet.

(x) Conſtit. apoſt. ibid. Μετὰ τοῦτο μεταλαμβανέτω ὁ ἐπίσκοπος, ἔπειτα οἱ πρεσβύτεροι καὶ οἱ διάκονοι, καὶ ὑποδιάκονοι, καὶ οἱ ἀναγνῶσται, καὶ οἱ ψάλται, καὶ οἱ ἀσκηταί, καὶ ἐν ταῖς γυναιξὶν αἱ διακόνισσαι, καὶ αἱ παρθένοι, καὶ αἱ χῆραι, εἶτα τὰ παιδία, καὶ τότε πᾶς ὁ λαὸς κατὰ τάξιν μετὰ αἰδοῦς καὶ εὐλαβείας ἄνευ θορύβου. Poſt hoc ſumat & communicet epiſcopus, deinde presbyteri, diaconi, ſubdiaconi, lectores, cantores & *aſcetæ*; & in feminis diaconiſſæ, virgines & viduæ; poſtea pueri, tuncque omnis populus ordine cum pudore & reuerentia, abſque ſtrepitu.

ctioni-

ctionibus meminerit, nullam prorſus monachorum iniiceret mentionem.

§. IV.

Quando vita monaſtica primum cœperit.

Ascetae igitur ſemper fuerunt in eccleſia: vita autem monaſtica nec nomine, nec re ipſa ad quartum vſque ſæculum nota fuit. pagivs [y] initia eius *Conſtantini* temporibus adſcribit, & holstenivm [z] atque papeprochivm [a] in eamdem citat ſententiam. Huius cum origine ſic comparatum fuit: Sub perſecutione *Deciana*, quæ circa ſæculum tertium medium feruebat, multi homines in *Aegypto* huius tempeſtatis æſtum euitaturi ad vicinas ſolitudines ac montes ſe recipiebant, vbi non ſolum tutum a vexationibus perfugium, ſed plus etiam temporis ac libertatis ſeſe in pietate ac diuina contemplatione exercendi inueniebant. Quæ vitæ ratio etſi primum neceſſitate vrgente inita, nonnullis eorum adeo iucunda euadebat, vt, quum perſecutio deſiiſſet, ad priſtina ſua domicilia reuerti nollent, in caſulis ſiue

(y) Pagi critic. in Baron. an. CCCXVIII n. XII. (n. XIV. edit. Antuerp. MDCCV.) In actis S. *Pachomii* a monacho ſupparis æui ſcriptis capite primo dicitur: *Quum finem accepiſſet perſecutio, regnauit Conſtantinus M. imperatorum Romanorum primus chriſtianus; & aduerſus tyrannum quemdam bello contendens multos etiam tirones conquiri iuſſit: quos inter ipſe quoque in militiam abreptus eſt Pachomius vigeſimum tunc circiter agens ætatis ſuæ annum*; & deinde ait, Pachomium ſub Palæmone in Aegypto monachatum amplexum eſſe. Hactenus ignoratum, de quo tyranno ibi ſermo fiat. Baronius quidem *Licinium* intelligit: alii *Maxentium*, alii *Achillem*, qui Diocletiano imperante tyrannidem in Aegypto arripuit. Sed quidquid ſit, recte Holſtenius in præfatione ad regulas veterum monachorum ætati Conſtantini M. vitæ regularis initia imputat: Illi enim conſentit actorum S. Pachomii auctor, quum dicit in prologo, quod extremæ perſecutionis tempore, *tunc & monaſteria cœpta ſunt exſtrui, & aſcetarum habitacula in vitæ innocentia & rerum omnium abdicatione fundari*; idque, vt ait ipſe, exemplo potiſſimum S. *Antonii*, *aſcetæ clariſſimi & in omni virtutum genere excellentis, cuius ea fuit vitæ ratio, quam & magnus Elias & Eliſæus & Ioannes Baptiſta quondam tenuerunt*.

(z) Holſten. præf. ad regul. veter. monach. c. 1. Verum & alia multa eccleſiaſtica monumenta illorum temporum, ſic memoria diſtinctior primæuæ illius vitæ regularis, Diocletiani flammis, quibus chriſtiana tabularia conflagrauit, abolita fuit. Ex his porro, quæ ſuperſunt, monumentis *ætati Conſtantini magni vitæ regularis initia* imputanda ſunt, tunc ſcilicet per eccleſiæ pacem ea perpetuari ſine interpellatione, dilatari ſine obſtaculis potuit.

(a) Papebroch. com. in acta Pachomii Maii XIV. tom. III. act. Sanctor. p. 295.

cellu-

cellulis, quas in solitudine sibi ipsi parauerant, permanere discupientes. Primi & notissimi horum fuerunt *Paulus* & *Antonius*, duo celeberrimi *Aegyptii*, quorum alterum HIERONYMVS [*b*] vitæ anachoretarum auctorem, illustratorem alterum nominat. Etsi enim quidam eos a *Ioanne* baptista & *Elia* deducunt, illi tamen, qui rem melius intelligunt, *Paulum Thebæum* pro principe & *Antonium* pro stimulatore huius vitæ inter christianos habent: cui opinioni tamquam verissimæ ipse HIERONYMVS [*c*] subscribit. Nondum vero vlla hominum hanc vitam amplexantium erat consociatio atque communitas, nec vllum exstructum monasterium, siue vllæ societates ad certam methodum ac regulas, quibus gubernandæ essent, formatæ; sed pauci tantum & singulares homines huc illuc in desertis *Aegypti* dispersi viuebant, donec *Pachomius*, pacatis imperii *Constantini* temporibus finitaque persecutione, quædam monasteria in *Thebaide Aegypti* ædificanda curaret, vnde consuetudo ad certas regulas in societatibus viuendi in aliis mundi partibus, temporibus subsequutis, gradatim obtinuit Hoc manifestum ex iis est, quæ PAPEPROCHIVS & PAGIVS [*d*] ex antiquo quodam actorum PACHOMII scriptore obseruarunt, vbi auctor *Antonium* eremitam introducit, diuersæ vitæ monasticæ statum inter se comparantem. *Quo ego primum tempore*, inquit [*e*], *monachum cœpi agere*, *nullum vspiam exstabat cœnobium*, *in quo de aliorum salute cura aut metus cuipiam erat: sed quisque antiquorum monachorum persecutione iam finita priuatim in vita sese monastica exercebat. Postea vero pater vester* (*Sacchæum* adloquitur, *Pachomii* discipulum) *tantum bonum*, *deo adiuuante*, *effecit*. Hoc est, eo monachos adduxit, vt in commune & ad certas regulas viuerent, quod antea non fecerant. Vt adeo heic simul & ortum & progressum vitæ monasticæ videamus. Ad annum vsque CCL non fuerunt monachi, sed tantum ascetæ in ecclesia:

(*b*) Hieron. ep. XXII. ad Eustoch. c. XVI. Quia nunc de virginibus scribens pene superfluum de monachis disputaui, ad tertium genus veniam, quos *anachoretas* vocant, qui de cœnobiis exeuntes, excepto pane & sale, ad deserta nihil perferunt amplius. *Huius vitæ auctor Paulus*, *illustrator Antonius* fuit.

(*c*) Hieron. vit. Paul. tom. I. p. 237. edit. Basil. MDLXV. (p. 154. edit. Francof. MDCLXXXIV.) Adfirmant, Paulum quemdam Thebæum principem istius rei fuisse: quod non tam nomine quam opinione nos quoque comprobamus.

(*d*) Pagi critic. in Baron. an. CCCXVIII. n. XII. (XIV.)

(*e*) Acta Pachomii c. LXXVII. ap. Papebroch die XIV. Maii.

ex hoc tempore ad imperium vsque *Constantini* vita solitaria ad anachoretas in priuatis solitudinis cellulis degentes, adstricta fuit. Quando autem *Pachomius* monasteria in *Aegypto* erexerat, aliæ regiones hoc exemplum e vestigio imitatæ sunt, atque ita vita monastica ad plenam maturitatem in ecclesia peruenit. *Hilarion*, *Antonii* discipulus, primus fuit monachus, qui vmquam in *Palæstina* siue *Syria* vixit. HIERONYMVS [*f*] enim diserte dicit, nec monasteria fuisse illic ante eius aduentum, nec monachos, sed ipsum fundatorem & eruditorem eius conuersationis & studii in his prouinciis exstitisse. Non multo post *Eustathius* episcopus *Sebastiæ* inter *Armenios*, *Paphlagonas* & *Ponti* accolas monachismum introduxit, vt auctor nobis est SOZOMENVS [*g*]. Adhuc autem nulla monasteria in *Thracia* vel *Illyrico*, vel inter *Europæos* fuerunt, vt idem auctor testatur. BARONIVS [*h*] fatetur, in *Italia* siue *Roma* non fuisse monasteria, vsquedum *Athanasius* an. CCCXL eo venerit, & anachoretas ad *Pachomii* & monachorum *Aegyptiorum* exemplum coniunctim viuere docuerit. Id quod ab HIERONYMO [*i*] confirmatur, qui *Marcellam* ex nobilibus feminis primam *Romæ* vitam monasticam amplexam, & ab *Athanasio* & *Petro* istius successore, qui persecutionem *Arianæ* hæreseos declinantes quasi ad tutissimum communionis suæ portum

(*f*) Hieron. vit. Hilar. c. XI. Nec dum enim tunc monasteria erant in Palæstina, nec quisquam monachos ante sanctum Hilarionem in Syria nouerat. Ille fundator & eruditor huius conuersationis & studii in hac prouincia fuit.

(*g*) Sozom. lib. III. c. XIV. Ἀρμενίοις καὶ Παφλαγόσι καὶ τοῖς πρὸς τὸν Πόντον οἰκοῦσι λέγεται Εὐστάθιος, ὁ τὴν ἐν Σεβαστείᾳ τῆς Ἀρμενίας ἐκκλησίαν ἐπιτροπεύσας, μοναχικῆς πολιτείας ἄρξαι, καὶ τῆς ἐν ταύτῃ σπουδαίας ἀγωγῆς, ἐδεσμάτων τε ὧν χρὴ μετέχειν καὶ ἀπέχεσθαι, καὶ ἐσθῆτος ἧ δεῖ κεχρῆσθαι, καὶ ἠθῶν καὶ πολιτείας ἀκριβοῦς εἰσηγητὴν γενόμενον. Apud Armenios & Paphlagonas & accolas Ponti, Eustathius Sebastiæ in Armenia episcopus, monasticæ conuersationis auctor fuisse dicitur; & de arctioris vitæ disciplina, de cibis, quibus vtendum aut a quibus abstinendum esset: de vestibus quibus vti oporteret, de moribus denique & exacta viuendi ratione præcepta tradidisse.

(*h*) Baron. an. CCCXL. n. VII. Quam proficuus fuerit Athanasii Romam accessus, vel ex eo potest intelligi, quod in vrbem inuexerit ipse primus Aegyptiorum monachorum institutionem, vitamque admirandam Antonii magni, licet adhuc viuentis, a se conscriptam detulerit: cetera.

(*i*) Hieron. epist. XVI. epitaph. Marcellæ. (tom. I. p. 77. d. edit Francof.) Nulla eo tempore nobilium feminarum nouerat Romæ propositum monachorum, nec audebat, propter rei nouitatem, ignominiosum, (vt tunc putabatur) & vile in populis nomen adsumere. Hæc (Marcella) ab Alexandrinis sacerdotibus, papa-

Romam

Romam confugerant, institutam fuisse, narrat. Aliquanto post *Martinus* episcopus ecclesiæ *Turonicæ* cellulam suam in *Gallia* fixit, & octoginta alii monachi [*k*] ipsius sequuti sunt exemplum. Vnde ex quorumdam virorum doctorum sententia [*l*] *Pelagius* vitam monasticam sæculo quinto ineunte in *Britanniam* inuexit: vltra quam periodum vt hanc disquisitionem meam extendam, non necesse esse, existimo. Qui diuersorum recentiorum ordinum ortum & distinctionem cognoscere cupiunt, HOSPINIANVM, CRECCELIVM & alios adeant, qui hanc historiam per omnia sæcula persequuntur. vid. HOSPINIANVM de *Origin. monachor.* CRECCELII *collectanea de origine & fundat. ordin. monastic. &c.*

§. V.

Qua in re ascetæ a monachis discrepauerint.

IAM vero inquirendum erit, quum monachi multo recentiorem habeant originem quam ascetæ, qua in re ascetæ veteres ab illis discrepauerint? Ad quod responderi potest: In his tribus potissimum rebus. I. Quod monachi fuerint homines, frequentiam & conuersationem mundi fugientes: nam vel in priuatis cellulis ipsi soli viuebant; vel si in monasteriis & societatibus degerent, hæ tamen a ciuitatibus remotæ erant in procul dissitis montibus vel in deserta solitudine. At vero primi ascetæ, vt nominis fert ratio, semper erant actuosæ vitæ homines, in ciuitatibus perinde ac alii homines viuentes, nec vlla in re ab eis discrepantes, nisi in hoc solum, vt acriore studio ac animi intentione ad maiores & heroicas christianæ virtutis actiones ferrentur. II. Monachos ex prima institutione, vt postea videbimus, non nisi laicos esse oportebat. Quum enim ad solitudinem adstricti essent, vita clericalis & monastica hoc intuitu simul consistere non poterat, & per integrum sæculum vix vmquam alia cum alia fuit coniuncta. Antiqui autem ascetæ de cuiusuis ordinis hominibus erant sine vllo discrimine, non mi-

que Athanasio, & postea Petro, qui persequutionem Arrianæ hæreseos declinantes, quasi ad tutissimum communionis suæ portum Romam confugerant, vitam beati Antonii adhuc tunc viuentis monasteriorumque in Thebaide Pachomii & virginum ac viduarum didicit disciplinam.

(*k*) Sever. vit. Martin. c. VII. (c. X. p. 315.) edit. Lips. MDCCIII.) Discipuli octoginta erant, qui ad exemplum beati magistri instituebantur.

(*l*) Sutlif. de monach. institut. c. VI.

 nus

nus de clericis quam laicis, quia vita clericalis & ascetica cum quauis alia consistere poterat: quum cuiuslibet negotium esset conuersari cum hominibus, & in actibus pietatis & caritatis inter illos sese exercere. III. Monachi, ad minimum illi, qui in monasteriis vitam agebant & societatibus, semper certis priuatis regulis ac legibus disciplinæ suberant: Veteres autem ascetæ non nisi leges euangelii habebant & ecclesiæ, in qua viuebant, quibus erant moderandi. Exercitia eorum libere electa & libere continuata, quo modo & quo gradu ipsimet volebant, nullis legibus obligantibus regulisue compellentibus obnoxii. Atque hæc itidem probant, priscos ascetas non fuisse monachos, licet quidam scriptores imprudenter eos confundant.

§. VI.

Quibus aliis nominibus appellati fuerint.

Alivd quiddam, quod ad primitiuos ascetas propius spectat, obseruare lector potest, nimirum quod nonnumquam aliis nominibus insigniti fuerint. Evsebivs [m] ipsos σπουδαίους nominat, & Epiphanivs [n] eamdem adhibet appellationem; intelligens homines sanctimonia sua ac diligentia in ieiuniorum, precum ac eleemosynarum exercitiis aliisque similibus studiis illustriores. Clementi Alexandrino [o] ἐκλεκτῶν ἐκλεκτότεροι dicuntur. Omnes enim christiani, vt alio loco ostendimus [p], vocabantur ἐκλεκτοὶ, *electi*, atque hinc ascetæ *electi electorum* audiebant, quod essent dignissima siue electissima eorum pars, qui christianos sese profitebantur.

(m) Euseb. lib. VI. c. XI p. 312. a. ἔρημον ἀδελφῶν καὶ σπουδαίων ἀνθρώπων ἔφασκον εἶναι τὸ χωρίον, Fratribus ac probis viris vacuus esse locus dicebatur.

(n) Epiphan. Exp. fid. n. XXII. Ἀλλὰ καὶ οἱ σπουδαῖοι διπλᾶς, καὶ τριπλᾶς, καὶ τετραπλᾶς ὑπερτίθενται, Immo vero οἱ σπουδαῖοι ad biduum vel triduum vel quatriduum vsque (ieiunia) prorogant.

(o) Clem. Alexandr. homil. Quis dives saluetur n. XXXVI. Οὐ μὴν ἀλλ' εἰσὶν ἤδη τινὲς καὶ τῶν ἐκλεκτῶν ἐκλεκτότεροι, καὶ τοσούτῳ μᾶλλον ἧττον ἐπίσημοι πρὸς τὸν λιμένα ἐκ τοῦ κλύδωνος τοῦ κόσμου νεωλκοῦντες ἑαυτοὺς καὶ ἐπανάγοντες ἐπ' ἀσφαλές. Enim vero non desunt, qui & iam inter electos maiori electis præstantia fulgeant, eoque magis illustres sint, quo velut ad portum ex mundi procella se ipsos subducant, resque suas in tutum recipiant.

(p) Lib. I. cap. I. §. I. volum. I. p. 1.

LIBRI

LIBRI SEPTIMI

CAPVT SECVNDVM.

DE DIVERSIS MONACHORVM GENERIBVS, EORVMQVE MODIS VIVENDI IN ECCLESIA.

§. I.

Diuersa monachorum, diuersis viuendi modis inter se distinctorum, genera.

OSTENSO hactenus, quid discriminis inter priscos ascetas & monachos intercesserit, iam de monachis sigillatim loqui instituimus, quoad illud ad lectorem de vera vitae monasticae ratione, sub prima eius initia & institutione in ecclesia, erudiendum necessarium fuerit. Et heic obseruandum est, veteres monachos hodiernis, qui certis ordinibus distincti sunt, & ab auctoribus ac fundatoribus suis denominantur, non fuisse similes; sed nomina sua vel a locis, quae incolebant, sortitos fuisse, vt dicti sint, exempli gratia, monachi montis *Scethis*, *Tabennesi*, *Nitriae*, *Canopi* in *Aegypto*, & sic porro; vel alioquin diuersis viuendi modis distingui consueuisse, quando alii in cellis, in speluncis alii, alii in societatibus degebant, alii vero terras errabundi peruagabantur; quorum hi postremi ecclesiae semper dedecori atque opprobrio exsistere crediti sunt.

§. II.

Primum genus dicti anachoretae, *ἀναχωρηταί.*

PRIMVM genus plerumque nomine *anachoretarum* illustre fuit, quod societatem hominum fugientes in priuatis cellulis in solitudine viuerent. Tales erant *Paulus*, *Antonius* & *Hilarius*, primi vitae monasticae in *Aegypto* & *Palaestina* constitutores; a quibus caeteri monachi exemplum ceperunt. Horum nonnulli in cauernis, *ἐν σπηλαίοις*, viuebant, vti, CHRYSOSTOMO perhibente [a], monachi montis *Casii* prope *Antiochiam*; alii in paruis ten-

(a) Chrysost. hom. XVII. ad popul. Antioch. p. 192. d. (edit. Francof. MDCXCVIII.) Ἐπεὶ τοσούτοις ἐν ταῖς αὐτῶν καλύβαις συγκεκλεισμένοι, οὐδενὸς παρακαλέσαντος, οὐδενὸς συμβουλεύσαντος, ἐπειδὴ τοσοῦτον νέφος εἶδον τὴν πόλιν περιϊστάμενον, καταλιπόντες αὐτῶν τὰς σκηνὰς, καὶ τὰ σπήλαια, πάντοθεν συνέῤῥευσαν κ. τ. λ. Nam-

toriis

toriis siue cellulis; quas EVAGRIVS οἰκίσκους [b] & CHRYSOSTOMVS σκηνὰς nuncupat. Si horum plures in eadem solitudine alii ab aliis paullum disiuncti viuerent, omnes communi nomine *LAVRA* dicebantur, quæ EVAGRIO [c] auctore a *cænobio* hac in re discrepabat, vt *laura* multas complecteretur cellulas, alias ab aliis diuisas, vbi singuli monachi sibi quisque prospiciebant; cœnobium autem vnum tantum esset habitaculum, vbi monachi in societate viuentes omnia habebant communia. EPIPHANIVS [d] *lauram* dicit fuisse nomen plateæ, siue vici *Alexandriæ*, vbi ecclesia quædam constituta fuerit; & probabile omnino est, nomen inde sumtum esse, ad significandam cellularum in solitudine quamdam multitudinem, quæ quasi certo quodam districtu coniunctæ, ita tamen diuisæ erant, vt multa separata domicilia efficerent, quum contra ea cœnobium singulari cuidam domui, multos simul monachos continenti, esset similius.

---

que tot annis in *cauernis* suis conclusi, nemine aduocante, suadente nemine; postquam nubem tantam ciuitatem circumstantem viderunt, tabernacula *speluncas*que suas derelinquentes vndique confluxerunt.

(b) Euagr. lib. I. c. XXI. Ἕτεροι αὖ πάλιν ἀπεναντίας ἰόντες, μόνους ἑαυτοὺς καθείργνυσιν ἐν οἰκίσκοις τοσοῦτον εὖρος, τοσοῦτον ὕψος ἔχουσιν, ὡς μηδὲ τῷ σώματι ἀνορθοῦν, μηδὲ μὴν ἐπ᾽ ἀδείας τὰς κλίσεις ποιεῖσθαι, σπηλαίοις προσκαρτεροῦντες, καὶ ὀπαῖς τῆς γῆς κατὰ τὴν τοῦ ἀποστόλου φωνήν. Alii contrariam viam ingressi, solos sese includunt *domiciliis*, quæ eiusmodi latitudinis sunt atque altitudinis, vt in iis nec corpore erecto consistere nec accumbere commode possint: in speluncis & cauernis ac foraminibus terræ, iuxta dictum apostoli, philosophantes.

(c) Euagr. ibid. p. 278. a. Ὅμως δ᾽ οὖν ἀνὰ τὴν ἁγίαν τοῦ Χριστοῦ πόλιν γενομένη, πολλὰ πρὸς τιμὴν τοῦ σωτῆρος ἔπραττε θεοῦ· ὥστε καὶ ἐναγῆ δείμασθαι φροντιστήρια καὶ τὰς καλουμένας λαύρας. Quum ad Christi vrbem venisset, (Eudocia) multa in honorem Dei seruatoris nostri gessit. Nam & religiosa ædificauit monasteria & *lauras*, quas vocant, construxit.

(d) Epiph. hæres. LXIX. n. 1. Ὅσαι ἐκκλησίαι τῆς καθολικῆς ἐκκλησίας ἐν Ἀλεξανδρείᾳ ὑπὸ ἕνα ἀρχιεπίσκοπον οὖσαι, καὶ κατ᾽ ἰδίαν ταύταις ἐπιτεταγμένοι εἰσὶ πρεσβύτεροι, διὰ τὰς ἐκκλησιαστικὰς χρείας τῶν οἰκητόρων, πλησίον ἑκάστης ἐκκλησίας αὐτῶν, καὶ ἀμφόδων, ἤτοι λαβῶν (λαυρῶν) ἐπιχωρίως καλουμένων, ὑπὸ τῶν τὴν Ἀλεξανδρέων κατοικούντων πόλιν. Quotquot Alexandriæ catholicæ communionis ecclesiæ sunt, vni archiepiscopo subiectæ, suus cuique præpositus est presbyter, qui ecclesiastica munera iis administret, qui circa ecclesias illas habitant, eorumque conuenticula vici siue *lauræ* ab Alexandrinis vulgo nominantur.

§. III.

§. III.

Secundum genus, cœnobitæ *siue* synoditæ.

Et hinc secundum aliquod monachorum genus ortum est, qui a diuersa sua viuendi ratione vulgo dicti sunt *cœnobitæ*; eorumque domicilia *cœnobia*. κοινόβια, quia in commune vixerunt. In codice *Theodosiano* [e] vocantur etiam *Synoditæ*; quo ipso non ministri monachorum denotantur, vti quidam iureconsulti [f] ex errore hoc vocabulum reddunt, deriuantes istud a σὺν & ὁδίτης, *viator*; sed monachos ipsos significat, ita vocatos, quod ἐν συνόδοις, in conuentibus communiter viuerent. Et hoc ipso ab anachoretis discrepabant, vt antea nobis obseruatum est. GENNADIVS [g] hæc duo nomina huic secundo monachorum generi indiscriminatim applicat, quando EVAGRIVM de *cœnobitis* & *synoditis* doctrinam aptam vitæ communis composuisse dicit. HIERONYMVS [h] narrat, *Aegyptios* lingua sua hoc monachorum genus vocare *Sauches*, quo vocabulo iidem denotentur, qui in *græca* & *latina* ecclesia per *cœnobitas*; & anachoretas diuersum ab istis ordinem constituere, nomen suum inde indeptos, quod in solitudine, siue soli per deserta, viuerent.

§. IV.

Tertium genus Sarabaytæ.

Aliud monachorum genus fuisse dicit HIERONYMVS, quos *Aegyptii* vocarint *Remoboth. Hi bini vel terni*, inquit [i], *nec multo plures simul*

(e) Cod. Theod. lib. XI. tit. XXX. de appellat. leg. LVII. Addictos supplicio nulli clericorum vel monachorum, eorum etiam, quos *synoditas* vocant, per vim atque vsurpationem vindicare liceat, cetera.
It. cod. Iustin. lib. I. tit. IV. de episcopali audientia leg. VI.

(f) Lexicon. iuridic. voce *synoditæ*. Geneuæ MDCXV. 8 Συνοδῖται dici videntur *comites monachorum*, nam ὁδίτης viatorem significat, solent autem monachi ex collegii sui inferiore ordine quempiam deligere, qui eos comitetur, quos Galli Culopulosos appellant, quod, (vt quidam aiunt) a tergo monachorum concionantium sedentes, illos horæ præteritæ culipulsione admoneant.

(g) Gennad. de scriptor. in Euagrio. Composuit de *cœnobitis* ac *synoditis* doctrinam aptam vitæ communis.

(h) Hieron. ep. XXII. ad Eustoch. c. XV. (tom. I. p. 95. c. edit. Francof.) Tria sunt in Aegypto genera monachorum: primum *cœnobitæ*, quod illi *Sauches* (alii *Sauses*) gentili lingua vocant; nos, in commune viuentes, possumus appellare. Secundum *anachoritæ*, quod soli habitant per deserta, & ab eo, quod procul ab hominibus recesserint, nuncupantur.

(i) Hieron. ibid.

habitant,

habitant, ſuo arbitratu ac ditione viuentes. Et de eo, quod laborauerint, in medium partes conferunt, vt habeant alimenta communia. Habitant autem quam plurimi in vrbibus & caſtellis, & quaſi ars ſancta, non vita, quidquid vendiderint, maioris eſt pretii. Inter hos ſæpe ſunt iurgia, quia ſuo viuentes cibo, non patiuntur ſe alicui eſſe ſubiectos. Reuera ſolent certare ieiuniis & rem ſecreti victoriæ faciunt. Apud hos adfectata ſunt omnia, laxæ manicæ, caligæ follicantes, veſtis craſſior, crebra ſuſpiria, viſitatio virginum, detractio clericorum, & ſi quando dies feſtus venerit, ſaturantur ad vomitum. Hoſce igitur iure ſuo HIERONYMVS tamquam quaſdam peſtes ac virus eccleſiæ notat. Qui plura de horum indole legere auet, is inter veteres ſcriptores CASSIANVM [*k*] conſulat, qui ſub nomine *Sarabaytarum*

(k) Caſſian. collat. XVIII, c. VII. Quum his duabus profeſſionibus monachorum (cœnobitarum & anachoretarum) religio chriſtiana gauderet, cœpiſſet autem in deterius pauliatim hic quoque ordo recidere, emerſit poſt hæc illud deterrimum & infidele monachorum genus, vel potius noxia illa plantatio rediuiua concreuit, quæ per Ananiam & Sapphiram in exordio eccleſiæ pullulans, apoſtoli Petri ſeueritate ſuccisa eſt, quæ inter monachos tam diu deteſtabilis exſecrandaque iudicata eſt, nec a quoquam vlterius vſurpata, quamdiu illius tam diſtrictæ formido ſententiæ memoriæ fidelium inſerta durauit; qua beatus apoſtolus prædictos noui facinoris principes, non pœnitentia, non vlla paſſus eſt ſatisfactione curari, ſed pernicioſiſſimum germen celeri morte ſuccidit. Illo igitur exemplo, quod in Anania & Sapphira apoſtolica diſtrictione punitum eſt, a nonnullorum contemplatione paullatim longa incuria & temporis obliteratione ſubtracto, emerſit illud *Sarabaytarum* genus, qui ab eo, quod ſemetipſos a cœnobiorum congregationibus ſequeſtrarunt, ac ſigillatim ſuas curarent neceſſitates, Aegyptiæ linguæ proprietate *Sarabaytæ* nuncupati ſunt, de illorum, quos prædiximus numero procedentes, qui euangelicam perfectionem ſimulare potius quam in veritate arripere maluerunt, æmulatione ſcilicet eorum, vel laudibus prouocati, qui vniuerſis diuitiis mundi perfectam Chriſti præferunt nuditatem. Hic igitur dum imbecillo animo rem ſummæ virtutis adfectant, vel neceſſitate ad hanc profeſſionem venire compulſi, dum cenſeri tantummodo nomine monachorum abſque vlla ſtudiorum æmulatione feſtinant, cœnobiorum nullatenus expetunt diſciplinam, nec ſeniorum ſubiiciuntur arbitrio, vt eorum traditionibus inſtituti, ſuas diſcant vincere voluntates, nec vllam ſane diſcretionis regulam legitima eruditione ſuſcipiunt, ſed ad publicam tantummodo, id eſt, ad hominum faciem renunciantes, aut in ſuis domiciliis ſub priuilegio huius nominis iiſdem obſtricti occupationibus perſeuerant, aut conſtruentes ſibi cellulas eaſque monaſteria nuncupantes ſuo in eis iure ac libertate conſiſtunt, nequaquam euangelicis præparationibus ſuccumbentes, vt nulla ſcilicet quotidiani victus ſollicitudine, nullis rei familiaris diſtentionibus occupentur. Quod illi ſoli abſque vlla infideli dubitatione conſummant, qui cunctis huius mundi facultatibus abſoluti, ita ſe cœnobiorum præpoſitis ſubdiderunt, vt ne ſui quidem ipſius

de

de iis loquitur; & inter recentiores SPALATENSEM [*l*], qui similitudinem inter ipsos & *Minoritas*, *Dominicanos*, *Carmelitas*, *Seruitas* & *Minimitas* ecclesiæ *Romanensis* ostendit.

§. V.

De Stylitis.

ALIVD genus monachorum in ecclesia antiqua (qui non nisi pauci admodum) *Stylitæ* erant, ita vocati a singulari viuendi ratione super columna. *Simeon* cognominatus *Stylites*, qui circa concilii *Chalcedonensis* tempus vixit, primus hanc vitæ rationem, narrante EVAGRIO [*m*], inter ordines monasticos inuexit. Et THEODORVS LECTOR [*n*] obseruat, rem nouam atque insolitam initio tantæ offensioni monachis *Aegyptiis* exstitisse, vt excommunicationis libellum ad eum miserint, postea vero, quum viri vitam ac merita certius cognouissent, communionem eius amplexos esse. Hæc seuerior viuendi ratio haud multum habuit incitamenti, adeoque non nisi paucos duntaxat æmulos

fateantur se dominos. Illi autem qui districtionem, vt diximus, cœnobii declinantes, bini vel terni in cellulis commorantur, non contenti abbatis cura atque imperio gubernari, sed hoc præcipue procurantes, vt absoluti a seniorum iugo, extendendi voluntates suas & procedendi, vel quo placuerit euagandi, agendiue quod libitum fuerit, habeant libertatem, etiam amplius in operibus diurnis, quam hi, qui in cœnobiis degunt, diebus ac noctibus consumuntur, sed non ea fide eodemque proposito. Hoc enim isti faciunt, non vt fructum sui operis subiiciant dispensatoris arbitrio, sed vt acquirant pecunias, quas recondant.

(*l*) Marc. Ant. de Dominis de republ. eccles. lib. II. c. XII. n. LXXVI. Si nostri Minoritæ, Dominicani, Carmelitæ, Seruitæ, Minimitæ, ac similes non sunt ipsissimi *Sarabaitæ* (bonos, si quis inter ipsos est verus cœnobita, excipio) quinam erant, aut jam diu fuerunt? etiam Benedictinos quis non videt fere plerissime iam diu in veros *Sarabaitas* degenerasse? cetera.

(*m*) Euagr. lib. I. c. XIII. Ἐν τούτοις τοῖς χρόνοις ἤκμαζέ τε καὶ διεφάνη καὶ Συμεώνης, ὁ τῆς ὁσίας καὶ πάντα ἀοιδίμου μνήμης, πρῶτος τὴν ἐπὶ κίονος στάσιν ἐπιτηδεύσας κ. τ. λ. Iisdem temporibus floruit atque inclaruit Symeones, vir sanctæ atque percelebris memoriæ. Hic primus stationem super columna instituit, cetera.

(*n*) Theod. Lect. lib. II. p. 565. c. Οἱ ἐν Αἰγύπτῳ μοναχοὶ, περὶ τοῦ ἁγίου Συμεῶνος μαθόντες ὅτι ἐπὶ κίονος ἵσταται, μεμψάμενοι τὸ ξένον τοῦ πράγματος. πρῶτος γὰρ αὐτὸς τοῦτο ἐπενόησεν· ἀκοινωνησίαν αὐτῷ ἔπεμψαν· εἶτα ἐγνωκότες τὸν βίον τοῦ ἀνδρὸς, καὶ τὸν στέφανον, πάλιν αὐτῷ ἐκοινώνησαν. Monachi Aegypti, quum Sanctum Symeonem supra columna stare didicissent, rem nouam atque insolitam condemnantes: Hic enim primus eiusmodi stationem excogitauerat: excommunicationis libellum ad eum miserunt. Postea vero, quum eius vitam ac merita certius cognouissent, communionem eius amplexi sunt.

nacta est. THEODORVS LECTOR [o] cuiusdam *Danielis* discipuli *Simeonis* meminit, & EVAGRIVS [p] de alio *Simeone* tempore *Mauritii* loquitur, qui sexaginta octo annis super columna vixerit, *Simeon stylites iunior*, vt a priore isto distingueretur, vocitatus. IOANNES MOSCHVS [q] duos tresue alios huic viuendi rationi eodem isto tempore addictos recenset. SVRIVS quoque in libro suo de *vitis sanctorum Alipium* quemdam episcopum *Adrianopolitanum* narrat sedi suæ renuntiasse, quo in columna vitam posset agere; in qua, si vera dicit historia [r], per sexaginta annos commoratus est; habens sibi adiunctos duos choros virginum, & vnum monachorum, cum quibus alternatim hy-

(o) Ibid. lib. I. p. 554. Δανιὴλ ὁ θαυμάσιος ἐκ τῆς Συμεῶνος μάνδρας ἐλθὼν, τῷ στύλῳ ἐπέβη τῷ ἐν τῷ ἀνάπλῳ, Daniel vir plane admirandus, ex Symeonis monasterio profectus columnam, quæ est in Anaplo, conscendit.

(p) Euag. lib. VI. c. XXIII. Ἐν τούτῳ τῷ κίονι, καὶ ἐν ἑτέρῳ ἐπὶ ἀνωτάτω τοῦ ὄρους ἀκρωρείας, ὀκτὼ καὶ ἑξήκοντα διετέλει χρόνους. Qui in columna, &c. in altera, quæ est in summo montis vertice, *octo ac sexaginta exegit annos*.

(q) Mosch. prat. spirit. c. XXXVI. Quum audisset (sanctus Ephrem) de *Stylite* illo, qui erat in partibus Hierapolis, quod Seuerianæ esset hæreseos, abiit ad illum, vt impietatem diffunderet illi. Cœpit ergo diuus Ephrem corripere *Stylitem*, cet.
Cap. LVII. Ἀπὸ τεσσάρων σημείων τῆς πόλεως Αἰγαίων Στυλίτης ἵστατο ὀνόματι Συμεών· Οὗτος ἀπὸ ἀστραπῆς καταβληθεὶς, ἐτελεύτησεν· ὁ οὖν Ἀββᾶς Ἰουλιανὸς ὁ Στυλίτης ὁ εἰς τὸν κόλπον, παρὰ τὸν συνήθη καιρὸν, λέγει τοῖς μαθηταῖς αὐτοῦ, βάλλετε θυμίαμα κ. τ. λ. Quadraginta fere milliaribus ab Aegis ciuitate Ciliciæ, *Stylites* erat, nomine Symeon. Hic fulgure percussus interiit. Abbas ergo Iulianus *Stylites* presbyter præter consuetudinem suam insolito tempore dixit discipulis suis: Mittite thymiama in turibulum, cet.
Cap. CXXIX. Ὁ αὐτὸς πάλιν Ἀββᾶς Ἀθανάσιος διηγήσατο, ὅτι ἀκήκοεν τοῦ Ἀββᾶ Ἀθηνογένους τοῦ ἐπισκόπου Πέτρου, λέγοντος, ὅτι ἐν τῇ χώρᾳ σου Στυλίτης ἦν, καὶ πάντες οἱ ἐρχόμενοι πρὸς αὐτὸν κάτω ἑστῶτες ἐλάλουν αὐτῷ διὰ τὸ μὴ ἔχειν αὐτὸν κλίμακα κ. τ. λ. Abbas idem Athanasius narrauit nobis, audisse se narrantem abbatem Athenogenem episcopum Petræ, quod in prouincia fuerit *Stylites* quidam, ad quem omnes qui veniebant, inferius stantes loquebantur, eo quod non haberet scalam. cet.

(r) Sur. tom. VI. vid. Hospin. de monach. lib. II. c. V. p. 22. edit. Tigur. MDXCVIII. (p. 42. edit. Geneu. MDCLXIX.) Simile genus vitæ ingressus etiam est Alipius, episcopus Adrianopolitanus, qui, vt Surius habet tomo VI. de vitis sanctorum, valedicens terrenis omnibus & amicis & negotiis vitam egit in columna (vnde & Ciconita dictus est) per annos septuaginta, inter cælum & terram pendens, adeoque paucis tabulis conclusus in capite columnæ, vt ne quidem parum sedere aut recumbere posset, sed perpetuo staret in ipsa tamquam statua ænea: quin etiam tabulis tandem deiectis, imbribus, niui, frigori & calori solis, ventis &

mnos

mnos & psalmos die noctuque decantauit. Præter hosce vix vllum alium huius viæ in vetustis monumentis inuenias. Quod argumento est, non fuisse eam in magno pretio, vbi in ecclesia primitiua primum exorta est.

§. VI.

De monachis sæcularibus.

Praeter ista genera monachorum, qui quum mundo remisissent nuntium, perpetuo cælibes mansere, spalatensis [s] alium ordinem fuisse putat, qui horum nihil fecerint, sed in matrimonio vixerint, rerum suarum proprietate vtentes, & tantum in vita asperiore & religiosa sese exercentes, vti prisci ascetæ facere soliti sunt, de quibus capite antecedente loquuti sumus. Ita satis manifestum est ex disertis athanasii & avgvstini verbis, quod ipsorum ætate monachi fuerint etiam vxorati & propria possidentes. Nam athanasivs scribens ad *Dracontium* monachum, persuasurus ei, vt episcopatum susciperet, (a quo ille abhorrebat, quod hoc officium cûm vita ascetica consistere non posse, existimaret) hoc ad ipsum argumento vtebatur: „Licet „tibi etiam in episcopatu [t] esurire & sitire, quemadmodum „egit Paulus. Potes vinum non bibere, vt Timotheus, fre„quentissime ieiunare, vti solebat Paulus: vt dum eius exem„plo ieiunas, alios doctrina tua satiare valeas & dum abstinen„do a potu sitim toleras, aliis docendo potum præbeas. Ne „tibi igitur talia obiiciant consiliarii tui. Nouimus enim & epi„scopos, qui ieiunent, & monachos, qui comedant. Noui„mus episcopos, qui vino abstineant, vt & monachos, qui bi„bant: Episcopos etiam nouimus, qui signa edant, & mona-

tempestatibus obnoxius fuit, planeque sub dio vixit vsque ad finem vitæ. Habuit sibi adiunctos duos choros virginum & vnum monachorum; cum quibus alternatim hymnos & psalmos diu noctuque decantauit.

(s) Spalat. de rep. lib. II. c. XI. n. XXII. Non deerant monachi, etiam vxorati in ecclesia catholica: & non apostatæ, sed veri monachi. - - Erat fortasse genus monachorum laicorum & coniugatorum, & cum proprietate rerum, sed vitæ asperioris & religiosæ in pœnitentia: sed hi non erant coenobitæ.

(t) Athan. epist. ad Dracont. tom. I. p. 958. edit. Par. MDCXXVII. (p. 267. F edit. Par. MDCXCVIII) Ἔξεστι γὰρ καὶ ἐπίσκοπον ὄντα σε πεινᾷν, καὶ διψᾷν, ὡς ὁ Παῦλος. Δύνασαι μὴ πίνειν οἶνον, ὡς ὁ Τιμόθεος· καὶ νηστεύειν καὶ αὐτὸς συνεχῶς, ὡς ὁ Παῦλος ἐποίει· ἵνα κατ' ἐκεῖνον οὕτως νηστεύων, χορτάζῃς ἄλλους ἐν τοῖς λόγοις, καὶ διψῶν ἐν τῷ μὴ πίνειν, ποτίζῃς ἄλλους διδάσκων· μὴ ἂν τοιαῦτα προβαλλέτωσαν οἱ συμβουλεύοντές σοι. οἴδαμεν γὰρ καὶ ἐπισκόπους μὴ πίνοντας οἶνον, μοναχοὺς δὲ πίνοντας· οἰ-

chos,

„chos, qui id minime præstent. Sunt quoque ex episcopis mul-„ti, qui numquam matrimonium inierint, monachi autem repe-„riuntur, qui filios suscepere: quemadmodum vicissim episco-„pos filiorum parentes, monachos autem nullam posteritatem „habuisse cernimus. Vidimus rursum clericos, qui famem to-„lerarent, & monachos, qui ieiunarent. Hoc enim modo li-„cet agere, & alio nihil vetat. Sed omnes vbique decertent: „corona quippe non pro loci, sed pro factorum ratione tribui-„tur.„ Ex his ATHANASII verbis liquido apparet, regulas vitæ monasticæ eo tempore homines ad renuntiandum vel facultatibus suis vel coniugibus non obligasse, sed vtrisque sine vlla censura ecclesiastica vti eis licuisse. Et quamuis res ante *Augustini* tempora paullum esset mutata, alii tamen antiquum priuilegium suum sibi conseruabant. AVGVSTINVS enim scribens aduersus hæreticos, qui ipsi se *apostolicos* nominabant, *Apostolici*, inquit [u], *se isto nomine arrogantissime vocauerunt, eo quod in suam communionem non reciperent vtentes coniugibus & res proprias possidentes; quales habet catholica ecclesia & monachos & clericos plurimos.* Vt adeo ad minimum quidam monachi tam coniugibus quam possessionibus suis vtendi libertatem in ecclesia catholica, sine vlla apostasiæ vel desertionis incusatione, habuerint. Quæ caussa est, quamobrem hosce monachos distinctionis ergo *saeculares* vocauerim.

§. VII.

Monachi vniuersi principio nihil amplius quam laici.

VERVMTAMEN ad deuitandam verborum ambiguitatem notandum est, quod omnes monachi dici possint *sæculares*, quatenus hoc nomine ecclesiasticis opponuntur. Monachi enim ex prima sua origine generatim erant laici & secundum propriam & peculiarem suam constitutionem ac generales ecclesiæ catholicæ regulas non poterant non tales esse. Primi enim mo-

δαμεν καὶ σημεῖα ποιοῦντας ἐπισκόπους, μοναχοὺς δὲ μὴ ποιοῦντας· πολλοὶ δὲ τῶν ἐπισκόπων οὐδὲ γεγαμήκασι, μοναχοὶ δὲ πατέρες τέκνων γεγόνασιν· ὥσπερ καὶ ἐπισκόπους πατέρας τέκνων καὶ μοναχοὺς ἐξ ὁλοκλήρου γένους τυγχάνοντας· καὶ πάλιν οἴδαμεν κληρικοὺς πεινῶντας, μοναχοὺς δὲ νηστεύοντας· ἔξεστι γὰρ καὶ οὕτως, καὶ ἐκείνους οὐ κεκώλυται· ἀλλὰ πανταχοῦ τις ἀγωνιζέσθω· καὶ γὰρ ὁ στέφανος οὐ κατὰ τόπον ἀλλὰ κατὰ τὴν πρᾶξιν ἀποδίδοται.

(u) August. de hæres. c. XL.

nachi

nachi generatim erant eremitæ, hoc est, homines per suas ipsorum regulas ad solitudinem quamdam adligati, vbi vita solitaria ad promouenda contemplationis ac pœnitentiæ exercitia facere credebatur, & vbi nullius nisi suæ ipsorum animæ cura ipsis gerenda erat. Vita autem clericalis requirebat, vt profitentes eam homines in villis ac ciuitatibus viuerent, vbi mortalium multitudo commodas occasiones clericalis functionis officia exercendi ipsis suppeditabat. Accedit, quod ecclesiæ catholicæ regulis contrarium esset, vti alio loco [*uu*] demonstrauimus, si quis clericus ordinaretur, loco siue titulo in ecclesia, vbi functionis suæ munia obire posset, ipsi haud designato. Quam ob caussam res tum per se impossibilis erat, tum regulis diuersæ vtriusque vitæ clericalis & monasticæ rationi contraria, quod vniuersos monachos clericos esse oporteret; qui mos nulla ratione excusabilis ad veterum regularum ac disciplinæ confusionem, posterioribus sæculis introductus est, præsertim inde a tempore *Clementis V.* an. MCCCXI, qui [*w*] omnes monachos ad suscipiendos sacros ordines obligauit, vt missam priuatam in honorem Dei, ex ipsius quidem sententia, dicere possent. Quæ res manifesta legum antiquæ ecclesiæ erat conculcatio & ignominiosa praxeos eiusdem contemtio. Antiquitus enim monachi in eadem classe locabantur cum laicis, cuiusmodi generatim erant, & vt tales tantum spectabantur. HIERONYMVS nobis & regulam & praxin tradit, quando *Monachus*, inquit, *non docentis* [*x*] *sed plangentis habet officium.* Et, *Alia monachorum est caussa, alia clericorum: Clerici pascunt oues, ego* (qui monachus sum) *pascor.* HIERONYMVS quidem non monachus solum, sed presbyter etiam erat: quum vero inuitus ordinatus esset, & monachus manere firmiter sibi proposuisset, officium presbyteri obire recusabat: id quod indicat, monachatus ac clericatus coniunctionem non magni ab ipso æstimatam; tantum abest, vt, quæ hodie obtinet consuetudo, omnes monachos generatim clericos fieri oportere, iudicauerit. Concilium *Chalcedonense* semel & iterum monachos a clericis diserte distinguit, eosque laicis ad-

(*uu*) Lib. IV. c. VI. n. II. volum. II p. 170.
(*w*) Vid. Clementin. lib. III. tit. X. c. I.
(*x*) Hieron. ep. LV. ad Ripar. †
Id. epist. I. ad Heliodor. (tom. I. p. 3. c. edit. Francof.)

 nu-

numerat. In vno canone [y] dicit, ſi quis alicuius ordinationis propter pecunias & turpe lucrum facta ſequeſter deprehenſus fuerit, eum, ſi ſit clericus, proprio gradu excidere, ſi ſit autem laicus vel monachus, ab eccleſiæ communione ſegregari debere. Et alius canon [z] monachis interdicit eccleſiaſticis negotiis ſe ingerere. Qui vterque canon manifeſto innuit, monachos tum non de clero, ſed mere laicos fuiſſe. LEO [a] papa circa idem tempus de iis vt talibus loquitur, *Maximo* epiſcopo *Antiocheno* ita ſcribens: *Illud quoque dilectionem tuam conuenit præcauere, vt præter eos, qui ſunt domini ſacerdotes, nullus ſibi ius docendi & prædicandi audeat vendicare, ſiue ſit ille monachus, ſiue laicus, qui alicuius ſcientiæ nomine glorietur.* Hinc quum monachus aliquis presbyter vel epiſcopus eſſet ordinandus, per omnes eccleſiæ ordines ire debebat, quemadmodum laicis tunc facere moris erat, antequam ſuperiores ordines eis conferrentur. Hoc e decreto quodam GELASII papæ [b] diſcimus, *Si quis*, inquientis, *de religioſo propoſito & diſciplinis monaſterialibus eruditus ad clericale munus accedat, continuo lector vel notarius, aut certe defenſor effectus, poſt tres menſes exſiſtat acolythus: ſexto menſe ſubdiaconi nomen accipiat; nono menſe diaconus, completoque anno ſit presbyter.* Vt adeo differentia inter monachum & alium quempiam laicum in hoc tantum ſita fuerit, vt monachus propter educationem in ſchola doctrinæ bonæque diſciplinæ (cuiusmodi monaſteria erant) maiores profectus, quam alius quidam laicus, habere creditus, adeoque beneficio iſthoc ornatus ſit, vt per inferiores

(y) Conc. Chalced. c. II. (tom. IV. concil. p. 755. d.) Εἰ δέ τις καὶ μεσιτεύων φανείη τοῖς οὕτως αἰσχροῖς καὶ ἀθεμίτοις λήμμασι, καὶ οὗτος, εἰ μὲν κληρικὸς εἴη, τοῦ οἰκείου ἐκπιπτέτω βαθμοῦ· εἰ δὲ λαϊκὸς, ἢ μονάζων, ἀναθεματιζέσθω. Si quis ſequeſter & interceſſor adeo turpibus & nefariis lucris apparuit, hic quoque ſi ſit quidem *clericus*, proprio gradu excidat: ſi ſit autem *laicus*, vel *monachus*, anathematizetur.

(z) Ibid. c. IV. Ἔδοξε – τοὺς καθ' ἑκάστην πόλιν καὶ χώραν μονάζοντας – μήτε ἐκκλησιαστικοῖς, μήτε βιωτικοῖς παρενοχλεῖν πράγμασιν, ἢ ἐπικοινωνεῖν, καταλιμπάνοντας τὰ ἴδια μοναστήρια κ. τ. λ. Viſum eſt – monachos, qui ſunt in vnaquaque regione & ciuitate, – – nec *eccleſiaſticis* nec ſecularibus *negotiis ſe ingerere*, vel communicare, propria relinquentes monaſteria.

(a) Leo ep. LX. (LXII. tom. IV. conc. p. 885. B.)

(b) Gelaſ. ep. IX. ad epiſc. Lucaniæ c. II. (tom. IV. conc. p. 1188. D.)

Ordi-

ordines ad sacerdotium celerius, quam alii candidati, adscendere potuerit. Quæ omnia monachos vniuersos olim non nisi laicos, aut certe media inter laicos & clericos conditione fuisse, ostendunt; quemadmodum viri docti in ecclesia *Romanensi*, HABERTVS [c], LINDANVS [d] aliique fateri non dubitant, licet recentioris æui consuetudinem defendere adnitantur. Quid? quod ipse GRATIANVS [e], qui pro hodierno more vnus omnium maxime militat, ex historia ecclesiastica manifestum esse, fateatur, quod veteres monachi vsque ad tempus *Siricii* & *Zosimi* simpliciter monachi, non autem clerici, fuerint.

§. VIII.

Quibus in casibus vita clericalis & monachica coniungi potuerit.

ATENIMVERO quamuis monachi antiquis temporibus ad sacros ecclesiæ ordines non adspirarent, nec cum ecclesiæ regulis consistere potuisset, si vniuersi id facere animum induxissent; in quibusdam tamen casibus vita clericalis & monachica certo modo coniungi poterat. Primum quidem, si quod forte monasterium tanto loci interuallo ab episcopali sua vel parochiali ecclesia distaret, vt monachi ad cultum diuinum eo coire commode non possent; (quæ erat monasteriorum in *Aegypto*, aliisque orientis partibus ratio, vbi monachi per vastas & ab reliquis mortalibus seiunctas solitudines habitabant;) tum vnus vel plures etiam de monachis ad obeunda inter eos diuina officia consecrabantur. Ita CASSIANVS sæpe de conuentibus monasteriorum *Scithi* siue *Scythiæ* in *Aegypti* desertis loquitur, quorum vnus duos habuerit presbyteros, *Pafnutium* [f] & *Dani-*

(c) Habert. archieratic. p. 601. Monachi quales primo erant æuo, extra ordinem constituti, ad hierarchiam imperantem non pertinent; sed medio quodam inter ordinem & plebem statu.

(d) Lindan. panopl. lib. IV. c. LXXV. Non nescimus, fuisse olim quosdam christiani huius gregis ductores, qui a perfectioris sanctimoniæ studio dicebantur vel therapeutæ vel *monachi*, vel etiam aliis forte nominibus. *Qui omnes sicuti erant ordinis laici*, ita vna cum reliquis templi choro, quem dicimus, erant exclusi.

(e) Gratian. causs. XVI. quæst. I. post cap. XXXIX. Monachos vero vsque ad tempus Eusebii, Zosimi, & Siricii monachos simpliciter & non clericos fuisse, ecclesiastica testatur historia.

(f) Cassian. collat. III. c. I. In illo choro sanctorum, qui velut astra purissima in

elem;

ſem; & tres alios presbyteros ipſis præſidentes, & diuina officia obeuntes. Hi erant abbates monaſteriorum, & ſimul congregationis presbyteri; quorum CASSIANVS meminit cum ſingularis cuiusdam rei commemoratione [g], quod omnes *Anthropomorphitarum* hæreſi, præter vnum *Paſnutium*, infecti, quum *Theophi-*

nocte mundi iſtius refulgebant, vidimus ſanctum Paſnutium vice luminaris magni claritate ſcientiæ coruſcantem. *Hic* namque *presbyter congregationis noſtræ*, id eſt, illius quæ in eremo Scythiæ morabatur, *fuit*, in qua ita vſque ad extremam durauit ætatem, vt numquam e cella, quam iunior cœperat habitare quæque ab eccleſia millibus quinque diſtabat, ſaltem ad viciniora migrauerit.

Collat. IV. c. I. Inter ceteros chriſtianæ philoſophiæ viros, abbatem quoque vidimus Danielem, æqualem quidem in omni virtutum genere, his qui in eremo Scithi commanebant, ſed peculiarius gratia humilitatis ornatum, qui merito puritatis ac manſuetudinis ſuæ a beato *Paſnutio ſolitudinis eiusdem presbytero*, & quidem quum multis iunior eſſet ætate, in *diaconii præelectus eſt gradu*. In tantum enim eidem beatus Paſnutius virtutibus ipſius adgaudebat, vt quem vitæ meritis ſibi & gratia parem agnouerat, coæquare ſibi etiam ſacerdotii ordine feſtinaret, ſiquidem nequaquam ferens, in inferiore eum miniſterio diutius immorari, optansque ſibimet ſucceſſorem digniſſimum prouidere, ſuperſtes *eum presbyteralis gradus honore prouexit*.

(*g*) Caſſian, coll. X. c. II. Intra Aegypti regionem mos iſte antiqua traditione ſeruatur, vt peracto epiphaniorum die, quem prouinciæ illius ſacerdotes, vel dominici baptiſmi, vel ſecundum carnem natiuitatis eſſe definiunt, & id circo vtriusque ſacramenti ſolemnitatem non bifarie, vt in occiduis prouinciis, ſed ſub vna diei vnius feſtiuitate concelebrant, epiſtolæ pontificis Alexandrini per vniuerſas dirigantur Aegypti eccleſias, quibus ad initium quadrageſimæ & dies paſchæ non ſolum per ciuitates omnes, ſed etiam per vniuerſa monaſteria deſignentur. Secundum hunc igitur morem prius dies admodum paucos, quam ſuperior cum abbate Iſaaci fuerat agitata collatio Theophili prædicti vrbis epiſcopi ſolemnes epiſtolæ commearunt, quibus cum denuntiatione paſchali contra ineptam quoque anthropomorphitarum hæreſin longa diſputatione diſſeruit eamque copioſe ſermone deſtruxit. Quod tanta eſt amaritudine ab vniuerſo propemodum genere monachorum, qui per totam prouinciam Aegypti morabantur, pro ſimplicitatis errore ſuſceptum, vt e contrario memoratum pontificem, velut hæreſi grauiſſima deprauatum, pars maxima ſeniorum ab vniuerſo fraternitatis corpore decerneret deteſtandum, quod ſcilicet impugnare ſcripturæ ſanctæ ſententiam videretur, negans omnipotentem Deum humanæ figuræ compoſitione formatum, quum ad eius imaginem creatum Adam ſcriptura manifeſtiſſime teſtaretur. Denique ab his, qui erant in eremo Scythi commorantes, quique perfectione ac ſcientia omnibus, qui erant in Aegypti monaſteriis, præminebant, ita eſt hæc epiſtola refutata, præter abbatem Paſnutium noſtræ congregationis presbyterum, nullus eam ceterorum presbyterorum, qui in eadem eremo aliis tribus eccleſiis præſidebant, nec legi quidem ac recitari in ſuis conuentibus prorſus admitterent.

lus

lus ecclesiæ *Alexandrinæ* episcopus literas paschales (quibus festivitatem paschatis ex more denuntiarat) ad ipsos misisset, & contra ineptam istam hæresin acrius disputasset, literas illas in congregationibus suis nec legi quidem ac recitari voluerint. Similiter nobis refert SOZOMENVS [*h*], quod *Prines* monachus (cuius opera *Ariani* in occultando *Arsenio* vtebantur, dum hunc ab *Athanasio* interfectum iactabant) presbyter cuiusdam monasterii in *Thebaide* fuerit. Vbi monasteria videntur fuisse valde ampla: CASSIANVS [*i*] enim, in eorum vno plus quam quinque millia monachorum degisse, fidem nobis facit. Neque absurdum videri potest, istiusmodi monasteria in remotioribus solitudinibus sua habuisse templa suosque, qui in eis ministrarent, presbyteros. Verum non per deserta solum quæ exstructa erant, monasteriis presbyteros suos habere licitum erat, sed in quibusdam etiam locis monasteria oppidana (quam primum ibi constituta essent) idem priuilegium similiter habebant. Nam *Eutyches* hæreticus non tantum archimandrita sed presbyter etiam monasterii sui *Constantinopoli* erat, quemadmodum LIBERATVS [*k*] & alii vetusti scriptores eum appellant. Et hanc rem non fuisse inusitatam, ex eo liquet, quod lex tum ciuilis tum canonica eam permisit. IVSTINIANVS in quadam *nouella* [*l*]

(*h*) Sozom. lib. II. c. XXIII. Τὸν μὲν Ἀρσένιον ἐπιμελῶς ζητήσαντες εὗρον, καὶ φιλοφρονησάμενοι, καὶ πᾶσαν εὔνοιαν καὶ ἀσφάλειαν παρέξειν αὐτῷ ὑποσχόμενοι, ἄγουσι λάθρα πρός τινα τῶν αὐτοῖς συνήθων καὶ τὰ αὐτὰ σπουδαζόντων· Πρῖνης ὄνομα αὐτῷ ἦν, πρεσβύτερος μοναστηρίου· ἐνταῦθα τε τὸν Ἀρσένιον κρύψαντες, σπουδῇ περιῄεσαν κατὰ τὰς ἀγορὰς καὶ τοὺς συλλόγους τῶν ἐν τέλει, λογοποιοῦντες τοῦτον πεφονεῦσθαι παρὰ Ἀθανασίου. Arsenium quidem studiose perquisitum inuenerunt; cumque benigne excipientes, omnemque ei beneuolentiam ac securitatem polliciti, clam eum deducunt ad quemdam ex suis familiaribus & eaundem cum ipsis partium: *Prineni* nomine, *presbyterum cuiusdam monasterii*. Illic quum Arsenium abdidissent, per fora & cœtus primariorum hominum de industria circumeuntes illum ab Athanasio occisum esse iactabant.

(*i*) Cassian. de institut. renunciant. lib. IV. c. I. - in Thebaide est cœnobium, quanto numero populosius cunctis, tanto conuersationis rigore districtius. Siquidem in eo plusquam quinque millia fratrum sub vno abbate reguntur, cet.

(*k*) Liberat. breuiar. c. XI. (tom. V. concil. p. 754. d.) His temporibus Eutyches quidam *presbyter* & archimandrita præsidens Constantinopoli celeberrimo monasterio, vrgente satana, prædicabat dominum nostrum Iesum Christum consubstantialem nobis non esse secundum carnem, sed de cælo corpus habuisse.

(*l*) Iustin. nouell. CXXXIII. c. II. ὥστε κἂν εἴ τις ἐκκλησία κατὰ τὸ μοναστήριον εἴη,

san-

ſanctionem quamdam promulgat pro monaſteriis eccleſias ſibi proprias tam habentibus, quam non habentibus. De non habentibus præcipit, vt monachi cum abbate ſuo ad eccleſiam parochialem ſe conferant, cultuque diuino completo rurſus ad cœnobium reuertantur: Habentibus autem eccleſias quatuor vel quinque ſeniores ex ſuo ipſorum cœtu presbyteros, vel diaconos, vel inferioris cuiusdam gradus clericos, prout rei id exegerit neceſſitas, ordinari iuber. Etiam ante concilium *Chalcedonenſe* [n] de eccleſiis monaſteriorum deque clericis ad eas pertinentibus loquitur; cuilibet iſtiusmodi eccleſiæ homines ſacris ordinibus idoneos deſignandi concedens priuilegium. Vt adeo in iſtis rerum circumſtantiis dubitandum non ſit, quin vita clericalis & monaſtica ſæpiſſime in vno eodemque homine iuncta fuerit.

II. Alivs caſus, in quo idem illud fieri ſolebat, erat, quando monachi ex monaſteriis ab epiſcopis adſciti in eccleſiæ miniſterium ordinabantur. Quæ res frequenter accidit, neque

---

μηδὲ οὕτως προφάσει τῶν ἐκκλησιῶν ἐκφοιτᾶν ἀδεῶς, ἢ καὶ περιπάτους ἐκεῖσε ποιεῖσθαι, καὶ ἐντυγχάνειν οἷς οὐδὲ προσῆκον· ἀλλὰ παραγίνεσθαι μὲν ἐν τῷ καιρῷ τῆς ἱερᾶς λειτουργίας, ἅμα τῷ ἡγουμένῳ, ἢ τοῖς αὐτοῦ πρωτεύουσί τε καὶ γεγηρακόσι· τῆς δὲ λειτουργίας πληρωθείσης, τὸ μὲν μοναχικὸν ἅπαν αὖθις εἰς τὸ κοινόβιον χωρεῖν κἀκεῖσε καθῆσθαι - - Τέσσαρας δὲ ἢ πέντε πρεσβύτας ἐκ τῆς αὐτῆς μονῆς εἶναι, κατὰ τὴν ἐν τῷ μοναστηρίῳ καθεστῶσαν ἁγιωτάτην ἐκκλησίαν, οἷς ἤδη πᾶς ἀγὼν ἤνυσται κατὰ τὴν ἄσκησιν, καὶ οἵπερ χειροτονίας ἠξίωνται τῆς ἐν τῷ κλήρῳ, πρεσβυτέρων τυχὸν ἢ διακόνων ἢ τῶν ἐφεξῆς ἔχοντες σχῆμα. Deinde vel ſi vlla eccleſia in monaſterio ſit, neque ſic occaſione eccleſiarum, egredi & deambulationem licite illic facere, & confabulari, cum quibus non conuenit, ſed venire quidem tempore ſacri miniſterii, cum abba ſuisque prioribus & ſenibus, ſacrificioque completo omnes monachi rurſus ad cœnobium reuertantur, ibique ſedeant. - - Quatuor autem vel quinque ſeniores ex ipſo monaſterio eſſe in conſtituta eccleſia, quibus iam omnis exercitatio eſt expleta in continentia & qui ordinationem habere meruerunt in clero presbyterorum forſan aut diaconorum aut deinceps habentium ſchema.

(n) Conc. Chalc. c. VI. (tom. IV. conc. p. 758.) *Μηδένα ἀπολελυμένως χειροτονεῖσθαι, μήτε πρεσβύτερον μήτε διάκονον μήτε ὅλως τινὰ τῶν ἐν ἐκκλησιαστικῷ τάγματι, εἰ μὴ ἰδικῶς ἐν ἐκκλησίᾳ πόλεως ἢ κώμης ἢ μαρτυρίῳ, ἢ μοναστηρίῳ, ὁ χειροτονούμενος ἐπικηρύττοιτο.* Nullum abſolute ordinari, nec presbyterum, nec diaconum, nec omnino aliquem eorum, qui ſunt in ordine eccleſiaſtico, niſi ſpecialiter in eccleſia ciuitatis, vel pagi vel martyrio, vel *monaſterio* is qui ordinetur, deſignetur. Can. VIII. *Οἱ κληρικοὶ τῶν πτωχείων καὶ μοναστηρίων κ. τ. λ. Clerici* ptochotrophiorum, & *monaſteriorum*, cet.

tantum

tantum permissa fuit, sed legibus tum imperialibus tum ecclesiasticis commendata. Vbi monasteria scholæ doctrinæ & piæ educationis euaserant, aptissima ecclesiæ seminaria haberi cœperunt. Quapropter *Arcadius* mandabat [o] episcopis, vt si quos forte deesse sibi clericos arbitrarentur, ex monachorum numero eos supplerent. GOTHOFREDVS in eruditis suis ad hanc legem adnotationibus ecclesiæ consuetudinem testimoniis ex ATHANASIO [p], HIERONYMO [q], AVGVSTINO [r], EPIPHANIO [s],

---

(o) Cod. Theod. lib. XVI. tit. II. de episc. leg. XXXII. Si quos forte episcopi deesse sibi clericos arbitrantur, ex monachorum numero rectius ordinabunt.

(p) Athan. epist. ad Dracont. (tom. I. p. 267. a. edit. Paris. MDCXCVIII.) Οὐ γὰρ σὺ μόνος ἐκ μοναχῶν κατεστάθης, οὐδὲ σὺ μόνος προέστης μοναστηρίου, ἢ μόνος ὑπὸ μοναχῶν ἠγαπήθης· ἀλλ᾽ οἶδας, ὅτι καὶ Σεραπίων μοναχός ἐστι, καὶ πόσων μοναχῶν προέστη κ. τ. λ. *Neque tu solus ex monachis es ordinatus*; neque tu tantum monasterio præfuisti, vel solus a monachis dilectus es: sed nosti Serapionem monachum esse, & tam multis præfuisse monachis cet.

(q) Hieron. epist. III. (tom. I p. 16. a. edit. Francof.) In vno atque eodem & imitabatur monachum & episcopum venerabatur. Epistol. IV. (p. 31 a.) Ita age, & viue in monasterio, vt clericus esse merearis. . Quum ad perfectam ætatem veneris, si tamen vita comes fuerit, & te vel populus vel pontifex ciuitatis in clerum elegerint, agito quæ clerici sunt.

(r) Aug. epist. LXXVI. (tom. II. opp. p. 342. edit. Basil. MDLXIX.) Et ipsis facilis lapsus & ordini clericorum fit: dignissima iniuria, si desertores monasteriorum ad militiam clericatus eliguntur, cum ex his qui in monasterio permanent, non tamen nisi probatiores atque meliores *in clerum adsumere* soleamus. Id. epist. LXXXI. Eudoxio abbati & monachis eius ita scribit Augustinus: Vos fratres exhortamur in domino, vt propositum vestrum custodiatis & vsque in finem perseueretis: ac si quam operam vestram mater ecclesia desiderauerit, nec elatione auida suscipiatis, nec blandiente desidia respuatis, sed miti corde obtemperetis Deo, cet.

(s) Epiphan. exposit. fid. n. XXI. p. 1103. fin. στεφάνη δὲ τούτων πάντων ἡ μήτηρ, ὡς εἰπεῖν, καὶ γενέτειρα ἡ ἁγία ἱερωσύνη, ἐκ μὲν παρθένων τὸ πλεῖστον ὁρμωμένη· εἰ δὲ οὐκ ἐκ παρθένων, ἐκ μοναζόντων· εἰ δὲ μὴ εἶεν ἱκανοὶ εἰς ὑπηρεσίαν ἀπὸ μοναζόντων, ἐξ ἐγκρατευομένων τῶν ἰδίων γυναικῶν, ἢ χηρευσάντων ἀπὸ μονογαμίας. Horum omnium velut fastigium, & vt ita dicam, matris ac genetricis locum sanctum sibi sacerdotium vendicat: quod ex virginum ordine præcipue constat; aut si minus e virginibus, certe *ex monachis*: aut nisi *ex monachorum ordine* ad illam functionem obeundam idonei cooptari possint, ex his creari sacerdotes solent, qui a suis se vxoribus continent, aut secundum vnas nuptias in viduitate versantur.

PALLADIO [t], BASILIO [u], *chronico* MARCELLINI & codice ecclesiæ *Africanæ* [w] petitis, satis superque commonstrauit. Quibus epistolæ [x] SIRICII, INNOCENTII & GELASII a GRATIANO adlegatæ, nec non concilia, *Agathense* [y] & *Leridense* subiungi possunt, quæ episcopo monachum ex monasterio, consentiente quidem & approbante abbate, adsumere, eumque in ecclesiæ ministerium consecrare concedunt. Et hoc modo antiquæ suæ austeritati & asceticæ viuendi rationi insistentes, vitam clericalem & monasticam coniungebant. Quo

(t) Pallad. histor. Lausiac. c. XXII. Τελευτᾷ δὲ οὗτος (Μωϋσῆς μόναχος) ἐτῶν ἑβδομήκοντα πέντε ἐν τῇ Σκήτει, γενόμενος πρεσβύτερος, καταλιπὼν μαθητὰς ἑβδομήκοντα. Obiit (Moses monachus) ante septuaginta quinque annos natus in Scete, *cum factus esset presbyter*, relictis septuaginta discipulis.

(u) Basil. ep. CCCCIII. ad Amphiloc. Εἰ δὲ μέλλει τις ἀπιέναι, ἐπιζητησάτω ἐν Κορυδάλοις Ἀλέξανδρον ἀπὸ μοναζόντων ἐπίσκοπον. Si quispiam abiturus inde erit, quærat ille in Corydalis Alexandrum *de monacho factum episcopum*.

(w) Cod Afric. c LXXX. al. LXXXIII. (tom. I. conc. p. 1098.) Ὁμοίως ἤρεσεν, ἵνα, ἐάν τις ἀπὸ ἀλλοτρίου μοναστηρίου ὑποδέξηταί τινα, καὶ πρὸς κλήρωσιν προσαγαγεῖν ἐθελήσοι, ἢ τοῦ ἰδίου μοναστηρίου ἡγούμενον καταστήσοι, ὁ τοῦτο ποιῶν ἐπίσκοπος, ἀπὸ τῆς τῶν λοιπῶν κοινωνίας χωριζόμενος, τῇ τοῦ ἰδίου λαοῦ κοινωνίᾳ ἀρκεσθῇ μόνῃ· ἐκεῖνος δὲ, μηδὲ κληρικὸς, μηδὲ ἡγούμενος ἐπιμείνῃ. Item placuit, vt *si quis de alterius monasterio susceptum vel ad clericatum promouere voluerit*, vel in suo monasterio præpositum monasterii constituerit, episcopus qui hoc fecerit, a ceterorum communione seiunctus, suæ tantum plebis communione contentus sit, & ille neque clericus neque præpositus perseueret.

(x) Gratian. causs. XVI. qu. 1. c. XX. Faciat Deus, vt tales sint hi, qui vel a nobis in isto habitu nutriuntur, vel *in monasteriis* crescunt, vt prouecta ætate & vita probata, non ad litigiorum officia, sed *ad sacerdotium* valeant promoueri. C. XXII. *Si monachus ad clericatum promoueatur*, beneficia ei pleniter & annonæ & decimæ donentur, cet. C. XXVIII. Si quis *monachus* fuerit, qui venerabilis vitæ merito *sacerdotio* dignus videatur, & abbas, sub cuius imperio regi Christo militat, illum fieri *presbyterum* petierit, ab episcopo debet eligi, & in loco, quo iudicauerit ordinari: omnia quæ ad sacerdotis officium pertinent, vel populi vel episcopi electione prouide ac iuste acturus.

(y) Concil. Agathens. c. XXVII. (tom. IV. conc. p. 1387.) *Monachi* vagantes ad officium clericatus, nisi eis testimonium abbas suus dederit, nec in ciuitatibus nec in parœciis *ordinentur*.

Conc. Ilerd. c. III. (ibid. p. 1611.) De monachis id obseruari placuit, quod synodus Agathensis vel Aurelianensis noscitur decreuisse: hoc tantummodo adiiciendum, *vt* pro ecclesiæ vtilitate, *quos episcopus probauerit in clericatus officio, cum abbatis voluntate debeant ordinari.*

respe-

respectu tum hi, tum illi priores a *Graecis* ἱερομόναχοι vocabantur, vt ab iis, qui mere laici erant, distinguerentur.

III. ACCIDIT nonnunquam, vt episcopus aliquis & vniuersus eius clerus asceticam viuendi rationem eligerent, rebus suis propriis omnibus sponte renuntiantes, & omnia ad priscae ecclesiae sub apostolis exemplum in commune coniungentes. AMBROSIVS [z] videtur dicere, quod *Eusebius Vercellensis* hanc viuendi rationem in ecclesiam occidentalem primus inuexerit. Ante ipsius enim tempus vita monachica in ciuitatibus incognita fuit; sed ipse clericos suos in ciuitatibus ad regulas & institutionem monachorum per deserta viuere docuit. Quod ipsum, puto, de ipsorum austera viuendi ratione praecipue intelligi debet, quod rebus suis nuntio remisso omnia communia, quemadmodum reliqui, habuerunt. Eamdem vitae rationem inter clericos *Hipponenses* introduxit AVGVSTINVS, vti ex ipsis eius verbis condocemur, quando, *Volui* [a], inquit, *habere in ista domo episcopi mecum monasterium clericorum. Ecce quomodo viuimus. Nulli licet in societate nostra habere aliquid proprium.* Id quod POSSIDIVS [b] etiam in vita ipsius obseruat, *Cum ipso*, inquiens, *semper clerici vna etiam domo ac mensa sumtibusque communibus alebantur & vestiebantur.* Et quatenus hac in re coenobitarum, omnia communia habentium, vitam imitabantur, aeque monastica ac clericalis vita, vti POSSIDIO atque AVGVSTINO dicitur, nuncupari potest. Enim vero nondum vllum in mundo monasterium exstabat, in quo vniuersi monachi ad priuatum tantum missae sacrificium celebrandum ordinati, neque vero ad vllum certum munus curiale, vbi diuersa clericalis functionis officia peragerent, adstricti essent. *Augustini* monasterium tales tantum complectebatur monachos, qui publica officia ac negotia in ecclesia administrabant, nulli coenobii claustro adstricti.

(z) Ambros. ep. LXXXII. ad eccles. Vercell. p. 254. (edit. Basil. MDLXVII.) Haec enim primus in occidentis partibus diuersa inter se Eusebius sanctae memoriae coniunxit, vt & in ciuitate positus instituta monachorum teneret & ecclesiam regeret ieiunii sobrietate.

(a) Aug. serm. XLIX. de diuersis tom. X. p. 519. edit. Paris. MDCXXXVII. (serm. LII. tom. X. p. 1396. d. edit. Basil. MDLXIX.)

(b) Possid. vit. August. c. XXV.

PALLADIO [t], BASILIO [u], *chronico* MARCELLINI & codice ecclesiæ *Africanæ* [w] petitis, satis superque commonstrauit. Quibus epistolæ [x] SIRICII, INNOCENTII & GELASII a GRATIANO adlegatæ, nec non concilia, *Agathense* [y] & *Leridense* subiungi possunt, quæ episcopo monachum ex monasterio, consentiente quidem & approbante abbate, adsumere, eumque in ecclesiæ ministerium consecrare concedunt. Et hoc modo antiquæ suæ austeritati & asceticæ viuendi rationi insistentes vitam clericalem & monasticam coniungebant. Quo

(t) Pallad. histor. Lausiac. c. XXII. Τελευτᾷ δὲ οὗτος (Μωϋσῆς μοναχὸς) ἐτῶν ἑβδομήκοντα πέντε ἐν τῇ Σκήτει, γενόμενος πρεσβύτερος, καταλιπὼν μαθητὰς ἑβδομήκοντα. Obiit (Moses monachus) ante septuaginta quinque annos natus in Scete, *quum factus esset presbyter*, relictis septuaginta discipulis.

(u) Basil. ep. CCCCIII. ad Amphiloc. Εἰ δὲ μέλλοι τις ἀπιέναι, ἐπιζητησάτω ἐν Κορυδάλλοις Ἀλέξανδρον ἀπὸ μοναζόντων ἐπίσκοπον. Si quispiam abiturus inde erit, quærat ille in Corydalis Alexandrum *de monacho factum episcopum*.

(w) Cod Afric. c LXXX. al. LXXXIII. (tom. I. conc. p. 1098.) Ὁμοίως ἤρεσεν, ἵνα, ἐάν τις ἀπὸ ἀλλοτρίου μοναστηρίου ὑποδέξηταί τινα, καὶ πρὸς κλήρωσιν προσαγαγεῖν ἐθελήσοι, ἢ τοῦ ἰδίου μοναστηρίου ἡγούμενον καταστήσοι, ὁ τοῦτο ποιῶν ἐπίσκοπος, ἀπὸ τῆς τῶν λοιπῶν κοινωνίας χωριζόμενος, τῇ τοῦ ἰδίου λαοῦ κοινωνίᾳ ἀρκεσθῇ μόνῃ· ἐκεῖνος δὲ, μηδὲ κληρικὸς, μηδὲ ἡγούμενος ἐπιμείνῃ. Item placuit, vt *si quis de alterius monasterio susceptum vel ad clericatum promouere voluerit*, vel in suo monasterio præpositum monasterii constituerit, episcopus qui hoc fecerit, a ceterorum communione seiunctus, suæ tantum plebis communione contentus sit, & ille neque clericus neque præpositus perseueret.

(x) Gratian. causs. XVI. qu. II. c. XX. Faciat Deus, vt tales sint hi, qui vel a nobis in isto habitu nutriuntur, vel *in monasteriis* crescunt, vt prouecta ætate & vita probata, non ad litigiosum officia, sed *ad sacerdotium* valeant promoueri. C. XXII. *Si monachus ad clericatum promoueatur*, beneficia ei pleniter & annonæ & decimæ donentur, cet. C. XXVIII. Si quis *monachus* fuerit, qui venerabilis vitæ merito *sacerdotio* dignus videatur, & abbas, sub cuius imperio regi Christo militat, illum fieri *presbyterum* petierit, ab episcopo debet eligi, & in loco, quo iudicauerit ordinari: omnia quæ ad sacerdotis officium pertinent, vel populi vel episcopi electione prouide ac iuste acturus.

(y) Concil. Agathens. c. XXVII. (tom. IV. conc. p. 1387.) *Monachi* vagantes ad officium clericatus, nisi eis testimonium abbas suus dederit, nec in ciuitatibus nec in parœciis *ordinentur*.

Conc. Ilerd. c. III. (ibid. p. 1611.) De monachis id obseruari placuit, quod synodus Agathensis vel Aurelianensis noscitur decreuisse: hoc tantummodo adiciendum, *vt* pro ecclesiæ vtilitate, *quos episcopus probauerit in clericatus officio, cum abbatis voluntate debeant ordinari*.

respe-

respectu tum hi, tum illi priores a *Græcis ἱερομόναχοι* vocabantur, vt ab iis, qui mere laici erant, distinguerentur.

III. ACCIDIT nonnunquam, vt episcopus aliquis & vniuersus eius clerus asceticam viuendi rationem eligerent, rebus suis propriis omnibus sponte renuntiantes, & omnia ad priscæ ecclesiæ sub apostolis exemplum in commune coniungentes. AMBROSIVS [z] videtur dicere, quod *Eusebius Vercellensis* hanc viuendi rationem in ecclesiam occidentalem primus inuexerit. Ante ipsius enim tempus vita monachica in ciuitatibus incognita fuit; sed ipse clericos suos in ciuitatibus ad regulas & institutionem monachorum per deserta viuere docuit. Quod ipsum, puto, de ipsorum austera viuendi ratione præcipue intelligi debet, quod rebus suis nuntio remisso omnia communia, quemadmodum reliqui, habuerunt. Eamdem vitæ rationem inter clericos *Hipponenses* introduxit AVGVSTINVS, vti ex ipsis eius verbis condocemur, quando, *Volui* [a], inquit, *habere in ista domo episcopi mecum monasterium clericorum. Ecce quomodo viuimus. Nulli licet in societate nostra habere aliquid proprium.* Id quod POSSIDIVS [b] etiam in vita ipsius obseruat, *Cum ipso*, inquiens, *semper clerici vna etiam domo ac mensa sumtibusque communibus alebantur & vestiebantur.* Et quatenus hac in re cœnobitarum, omnia communia habentium, vitam imitabantur, æque monastica ac clericalis vita, vti POSSIDIO atque AVGVSTINO dicitur, nuncupari potest. Enim vero nondum vllum in mundo monasterium exstabat, in quo vniuersi monachi ad priuatum tantum missæ sacrificium celebrandum ordinati, neque vero ad vllum certum munus curiale, vbi diuersa clericalis functionis officia peragerent, adstricti essent. *Augustini* monasterium tales tantum complectebatur monachos, qui publica officia ac negotia in ecclesia administrabant, nulli cœnobii claustro adstricti.

(z) Ambros. ep. LXXXII. ad eccles. Vercell. p. 254. (edit. Basil. MDLXVII.) Hæc enim primus in occidentis partibus diuersa inter se Eusebius sanctæ memoriæ coniunxit, vt & in ciuitate positus instituta monachorum teneret & ecclesiam regeret ieiunii sobrietate.

(a) Aug. serm. XLIX. de diuersis tom. X. p. 519. edit. Paris. MDCXXXVII. (serm. LII. tom. X. p. 1396. d. edit. Basil. MDLXIX.)

(b) Possid. vit. August. c. XXV.

§. IX.

Canonicorum regularium origo.

QVARE eremitæ *Augustinenses* & multi ordines recentiores alii, qui nomen eius adsumserunt, originem suam ab ipso deriuare falso sibi arrogant; quem certum est nec ipsum eremitam fuisse, nec vllas in eorum vsum regulas scripsisse, licet multi sermones, tamquam ab ipso anachoretis per deserta habiti, ei adscribantur. Qui canonicorum regularium ortum ab ipso deducunt, vti DVARENVS [c] & alii, ii cum maiore probabilitate hoc faciunt, quoniam, vt ostendimus, clerici *Hipponenses* quibusdam vitæ monasticæ exercitiis suberant, quæ eos canonicos *regulares* quodammodo efficiebant. ONVPHRIVS [d] tamen & HOSPINIANVS [e], qui hanc rem inuestigarunt curatius, *Gelasium* primum eorum auctorem sub hoc nomine in ecclesia *Lateranensi* fuisse, statuunt, in qua vsque ad *Bonifacium VIII.* a quo repulsi sint, permanserint. Quo tempore hoc nomen vel hic ordo in alias ecclesias inuectus fuerit, ex HOSPINIANO huius rei cupidus lector potest condiscere.

(c) Duaren. de minist. & benefic. lib. I. c. XXI. Dicebantur non simpliciter, vt nunc *canonici*, sed *regulares* ab illo peculiari instituto ac regula, quam amplectebantur, & hoc modo discrimen inter eos designabatur & aliarum ecclesiarum canonicos, qui huiusmodi se votis non adligauerant, idque supra a nobis ostensum est. Hæc secta, *cuius auctor Augustinus perhibetur*, quum Hipponensis episcopus esset, late christianorum orbem peruagata est, adeo vt eorum cœnobia hodie in quibus locis monachorum nomen deletum non est, nusquam non reperiantur.

(d) Onuphr. adnotat. in Platin. vit. Gelasii p. 62. Gelasius *canonicos*, vt vocant, *regulares* ordinis sancti Augustini Laterani primus collocauit, qui ibidem vsque ad Bonifacium VIII. a quo expulsi sunt, permanserunt. Ex archiuis basilicæ Lateranensis.

(e) Hospin. de orig. monachat. lib. III. c. VI. p. 72. edit. Tigur. MDLXXXVIII. (pag. 110. n. 4. edit. Geneu. MDCLXIX.) Onuphrius Panuinus in suis ad Platinam adnotationibus indicat ex archiuis ecclesiæ Lateranensis, *Gelasium I.* papam circa annum CCCC XCV. *canonicos regulares* ordinis sancti Augustini Laterani *primum collocasse. Crediderim ego, hunc Gelasium horum canonicorum esse auctorem*, & ad hoc exemplum mox alibi quoque in maioribus ecclesiis eos institutos esse: de quo tamen alii iudicent. Fuit certe hic Gelasius idololatriæ egregius architectus & ceremoniarum cumulator, vt in vita eius indicatur.

§. X.

§. X.

De monachis, qui ἀκοίμητοι, hoc est insomnes, *dicti fuerunt.*

SAECVLO quinto ineunte vel medio, vt BARONIVS existimat [*f*], *Constantinopoli* sub *Gennadio* patriarcha *Alexander* quidam monachorum quemdam ordinem instituit, quos istius æui & sequentium sæculorum scriptores plerumque *ἀκοιμήτους*, hoc est *insomnes* appellitant. Cuius nominis ratio ab ipsorum instituto diuina officia noctes atque dies sine vlla intermissione peragendi desumta est. In tres enim cœtus ipsi sese distribuerant, atque ita alii aliis stata hora succedentes perpetuum diuini cultus cursum, sine vllo interuallo noctes atque dies continuabant, inde *insomnes*, vocitati. Huius ordinis pietas magnam ipsis famam atque existimationem conciliauit, multaque in eorum vsum monasteria *Constantinopoli* fuerunt exstructa. Inter alios *Studius* quidam, vir præclarus & consularis dignitatis quum *Roma Constantinopolin* delatus sæculo valedixisset, ad quemdam horum ordinum transiit, & celebre aliquod monasterium pro ipsis erexit, quod ab hoc auctore *Studium* [*g*] eiusque monachi *Studitæ* fuerunt nuncupati. Et hoc tempore monachi forsan primum a fundatoribus suis denominari cœperunt. Verum enim vero horum monachorum existimatio paullo post imminuta fuit, siquidem sæpius hæresi *Nestorii* fauere deprehensi sunt,

(*f*) Baron. ad an. CCCCLIX. ex actis Marcelli ap. Surium decembr. XXIX. (p. 250. d. edit. Antuerp. MDCLVIII.) Quod spectat ad *acœmetarum* monachorum institutum, non fuit eius Marcellus auctor, sed propagator: verum Alexander abbas eiusdemque Marcelli institutor religiosum illum cultum inuenit, prout eiusdem Marcelli acta testantur.

(*g*) Niceph. hist. lib. XV. c. XXIII. *Τούτου (Γενναδίου) ἐπὶ τὸν θρόνον ὄντος, καὶ Στούδιός τις περιφανὴς ἀνὴρ ἐκ Ῥώμης ἥκων τὸν τοῦ προδρόμου ἀνεγείρει ναόν, μοναχοὺς ἐκ τῆς τῶν ἀκοιμήτων μονῆς ἐκεῖσε ἐγκαταστήσας· ἣν Μάρκελλος ὁ θειότατος ἤγειρεν, ἀσίγητον τὸν ὕμνον παρασκευάσας Θεῷ ἀναπέμπεσθαι εἰς τρία μέρη τὴν ποίμνην διανεμάμενος.* In episcopatu huius (Gennadii) Studius quidam vir præclaris, Roma Constantinopolim peruenit, & diuo Præcursori templum erexit, in quod monachos ex domicilio eorum qui *ἀκοίμητοι*, hoc est, *Insomnes* dicuntur, induxit. Horum domicilium Marcellus sanctissimus construxerat, in quo perpetuis carminibus numquam non hymni Deo canerentur, sodalitate monachorum eam ob rem in tres cœtus diuisa.

quam

quam ob rem ab scriptoribus ecclesiasticis [gg] frequenter castigantur.

§. XI.

De sic dictis βοσκοῖς, pascentibus.

In *Syriæ* ac *Mesopotamiæ* regionibus aliud monachorum genus memoratur SOZOMENO [h], quos a peculiari sua viuendi ratione βοσκοὺς *pascentes* vulgo dixerint. Instar enim pascentium pecudum in montibus degentes nec domicilia habebant vlla, nec pane aut carne vescebantur, nec vinum bibebant, sed Deum perpetuo celebrabant, orationibus & hymnis iuxta ecclesiæ ritum vacantes. Quumque vescendi tempus aduenisset, singuli falce arrepta per montem vagantes herbas resecabant, qui vnus & solus eorum victus & constans vitæ tenor erat.

§. XII.

De Benedictinis & Gyrouagis *in* Italia.

Eorvm, quos nonnulli monachos *Basilii* & *Hieronymi* vo-

(gg) Niceph. ibid. Τότε καὶ Τιμοκλῆς τε καὶ Ἄνθιμος οἱ τῶν Τροπαρίων ἤκμαζον ποιηταὶ, κατὰ φρατρίας διῃρημένοι· ἀλλ' ὅσοι μὲν τοῖς δόξασι τῇ ἐν Χαλκηδόνι συνόδῳ προσέκειντο παρὰ τοῦ Ἀνθίμου συνήγοντο· ὃς πρῶτος καὶ τὰς παννυχίδας ἐπενόησε γίνεσθαι· ὅσοι δ' ἐχθρωδῶς ἐκείνῳ ἐφέροντο, μᾶλλον προσέκειντο Τιμοκλεῖ. Eo tempestate Timocles etiam & Anthimus Tropariorum poëtæ floruere, qui suas vterque sodalitates habuere. Et qui Chalcedonensis synodi decreta comprobabant, Anthimi conuentus frequentabant, qui etiam peruigilium inter eos constituit. At qui hostili erga eum erant animo, Timoclem sequebantur.

(h) Sozom. lib. VI. c. XXXIII. Τούτους δὲ καὶ βόσκους ἐπεκάλουν, ἔναγχος τῆς τοιαύτης φιλοσοφίας ἄρξοντας· ὀνομάζουσι δὲ ὧδε αὐτοὺς, καθότι οὔτε οἰκήματα ἔχουσιν, οὔτε ἄρτον, οὔτε ὄψον ἐσθίουσιν, οὔτε οἶνον πίνουσιν· ἐν δὲ τοῖς ὄρεσι διατρίβοντες, ἀεὶ τὸν θεὸν εὐλογοῦσιν, ἐν εὐχαῖς καὶ ὕμνοις κατὰ θεσμὸν τῆς ἐκκλησίας· τροφῆς δὲ ἡνίκα γίνηται καιρὸς, καθάπερ νεμόμενοι, ἅρπην ἔχων ἕκαστος, ἀνὰ τὸ ὄρος περιϊόντες τὰς βοτάνας σιτίζονται.

Euagr. lib I. c. XXI. Ἐς ἔρημον κεκαυμένην σφᾶς αὐτοὺς ἀφέντες, καὶ μόνα τὰ τῆς φύσεως ἀναγκαῖα περιστείλαντες, ἄνδρες τε καὶ γύναια τὸ λοιπὸν σῶμα γυμνὸν, κρυμοῖς τε ἐξαισίοις, ἀέρων τε πυρακτώσεσιν ἐπιτρέπουσιν, ἐπίσης θάλπους τε καὶ ψύχους περιορῶντες· καὶ τὰς μὲν τῶν ἀνθρώπων τροφὰς τέλεον ἀποσείονται, νέμονται δὲ τὴν γῆν, βόσκους καλοῦσι, μόνον τὸ ζῆν ἐντεῦθεν πορίζομενοι. In solitudinem a sole perustam penetrantes, tam viri quam mulieres, iis duntaxat partibus, quas pudor nominari vetat, contectis reliquum corpus algoribus atque ardoribus immensis nudum exponunt, æstum ac frigus pari modo despicientes. Ac cibos quidem hominibus vsitatos aspernantur. Terram autem depascuntur vnde & βοσκοὶ, *pabulatores* cognominati sunt: tantum carpentes, quantum ad vitam sufficit.

cant,

cant, nullam hoc loco facimus mentionem. Certum enim est, hosce patres nullos distinctos ordines instituisse, tametsi ambo vitæ monasticæ promotores generatim exstiterunt. Regulam, quæ sub nomine *Hieronymi* circumfertur, recentioris cuiusdam auctoris fictionem esse, in propatulo est: Et *sermonum asceticorum*, qui BASILIO vulgo adscribuntur, *Eustathium*, illum *Sebastiæ Armeniæ* episcopum, auctorem potius fuisse, viri quidam docti [i] iudicant. Fac autem, ab ipso BASILIO profectos esse, vti plerique viri docti statuunt, non tamen vllius noui ordinis auctorem, sed eorum, qui iam instituti fuerint, directorem duntaxat fuisse, arguunt. Hisce igitur prætermissis duorum solum ordinum, nimirum *Benedictinorum* in *Italia* & *Apostolicorum* in *Britannia*, mentionem adhuc faciemus. *Benedictini* a *Benedicto*, celebri monacho in *Italia*, tempore *Iustiniani* imperatoris, circa annum DXXX, ortum suum habuerunt. Primam huic sedem dedit *Sublaqueum* oppidum *Latii* in diœcesi *Tiburtina*, vbi duodecim monasteria, monachorum quodque duodecim, in vicina quadam solitudine erexit; quorum vnum sequentibus temporibus ita increuit, vt non tantum contra omnes vetustas regulas ab episcopali potestate esset immune, sed etiam, vti recentior quidam scriptor [k] obseruat, non minus quatuordecim vicos sub se ha-

(i) Hospin. de origine monach. p. 69. edit. Tigur. MDLXXXVII. (p. 105 edit. cit. Geneu.) A multis dubitatur, num libri illi de *virginitate* & *monastica vita* scripti, qui *ascetici* dicuntur, Basilii γνήσιοι sint, quum pleraque in iis horridiora sint, quam in reliquis eius scriptis. Deinde etiam in catalogo scriptorum Basilii in oratione Nazianzeni, *ascetica* illa non recensentur: quæ certe vir ille, qui ex professo laudationem Basilii instituerat, omissurus minime fuisset: potest igitur esse alius quidam Basilius & hoc quidem recentior. Sozomenus autem lib. III. c. XIV. adfirmat, visum nonnullis suo tempore, *asceticorum* illorum auctorem fuisse Eustathium illum Sebastiæ Armeniæ episcopum, sed Macedonianum hæreticum, qui monasticæ auctor Armeniis exstiterit. cet.
Sozom. lib. III. c. XIV. p. 522. d. ὡς καὶ τὴν ἐπιγεγραμμένην Βασιλείου τοῦ Καππαδόκου ἀσκητικὴν βίβλον, ἰσχυρίζεσθαί τινας αὐτοῦ (Εὐσταθίου) γραφὴν εἶναι
Sutlif. de monachis c. VII.

(k) Baudrand. lexic. geograph. voce *Sublaqueum*. Sublaqueum seu melius Sublacum, oppidum Aequorum in Latio. Hodie dicitur vulgo *Subiaco*, cuius abbatia, quæ nullius est diœcesis, quatuordecim vicos sub se habet, in confinio regni Neopolitani. Sedet in colle, ad fontes Anienis, XXXVI. milliaribus distans a Roma in ortum, & X. a Præneste; estque in Campania Romana, sub dominio summi pontificis.

 beret.

beret. Hinc ad *Casinum* montem secessit, vbi aliud monasterium erexit, vnde ordinem suum in alias regiones tanto cum successu propagauit, vt sexcentis circiter annis post maxima monachorum in *Europa* pars eius regulam sequerentur. Atque ita, quocunque alio nomine venirent, *Carthusienses*, *Cistertienses*, *Grandimontenses*, *Præmonstratenses*, *Cluniacenses*, ceteri, non nisi diuersi *Benedictinorum* fuerunt surculi, donec circa an. MCCXX. *Dominicani* & *Franciscani* nouas a ductoribus suis regulas acceperunt. HOSPINIANVS [*l*] viginti tres ordines ex hoc vno ortos recenset, & e VOLATERANO obseruat, quod huius ætate hic ordo cardinales ducentos, archiepiscopos mille & sexcentos, episcoporum quatuor millia, abbatum quindecim millia cum septingentis habuerit: ex quo de prodigioso huius ordinis incremento facile ad iudicandum est. Non immorabimur eis fusius enarrandis, sed vnum duntaxat ex ipsius BENEDICTI regula obseruabimus, ipsum nec monachos suos nomine suo appellari, vel pro nouo ordine haberi, multo minus tot nouos ordines inde deriuari voluisse. Ipse enim in vsum *cænobitarum* & *anachoretarum* primitiuæ ecclesiæ, quos duos constitutos ordines tantummodo ea ætate ecclesiæ *Italicæ* agnoscebant, generatim se scribere, profitetur. Quatuor quidem monachorum genera in vniuersum dari dicit, *Cænobitas*, *Anachoretas*, *Sarabaitas*, & *Gyrouagos*; sed duo posteriora non nisi scandala & opprobria ecclesiæ esse adfirmat. De *Sarabaitis* eadem prorsus, quæ HIERONYMVS & CASSIANVS [*ll*] ante eum, narrat. *Gyrouagos* autem his

(*l*) Hospin. de monach. lib. IV. c. V. p. 116. edit. Basil. (p. 201. edit. Geneu.) Cardinales habuit & ordo hic Volaterani ætate fere 200, archiepiscopos in diuersis ecclesiis 1600, episcopos 4000, abbates eruditione & scriptis celebres 15700, canonizatos & sanctorum catalogo insertos 15600.

Pag. 132. (p 222.) Militant sub hac regula ordines circiter XXIII--- *Ordo Specuensis*, *Carthusiensis*, *Cisterciensis*, *S. Vuibelmi*, *Scotorum*, *Montis-Oliuetensium*, album portantium habitum, *Cælestinorum*, *Sclauorum Vallis umbrosæ*, *Fontis Ebrardi*, *Humiliatorum* sub albo habitu, *Grandimontensis*, *S. Ambrosii*, *Camaldulensis*, *Vallis Scholarium*, *S. Pauli primi eremitæ*, quem alii ad Augustinenses referunt, *Cluniacensis*, *Præmonstratensis*, *S. Iustinæ*, *Syluestrinorum*, *Gilbertinorum & ordo de S. Burga vidua*: vt Trithemius iudicat lib. I. c. III. de viris illustribus ordinis Benedictinorum. His Polydorus Vergilius lib. VII. c. II. *Eremitanos D. Hieronymi* adnumerat, quos dicit postremo per Martinum V. in familiam Benedicti adscitos fuisse.

(*ll*) vid. supra §. IV.

verbis

verbis depingit [m]: *Quartum genus est monachorum, quod nominatur GYROVAGVM, qui tota vita sua per diuersas prouincias ternis aut quaternis diebus per diuersorum cellas hospitantur; semper vagi & numquam stabiles; propriis voluptatibus & gulæ illecebris seruientes, & per omnia deteriores Sarabaitis: de quorum omnium miserrima conuersatione melius est silere, quam loqui.* *His ergo omissis*, pergit ille, *ad cœnobitarum fortissimum genus disponendum, adiuuante domino, veniamus.* Ex quibus manifestum est, monachos tempore *Benedicti* in multos diuersos ordines in ecclesia occidentali admissos, sese non distinxisse.

§. XIII.

De Apostolicis *in* Britannia *et* Hibernia.

Circa annum DXCVI. *Benedictini* cum *Augustino* monacho in *Britanniam* venerunt, adeoque omnia monasteria a *Saxonibus* exstructa huius ordinis monachis fuerunt data. Antiqui autem *Britanni* iam pridem monasticæ vitæ dederant operam. Sunt, qui *Pelagium* [n] ex oriente in *Britanniam* eam primum inuexisse, dicunt. Alii ipsum collegii *Bangoriensis* abbatem faciunt, monachorum duo millia sub regimine suo habuisse dictitantes. Sed hoc tamquam merum recentiorum auctorum commentum a viro quodam docto [o] explosum est. Quomodocumque autem hæc res se habet, certe ex BEDA manifestum est, fuisse *Bangorii* monasterium (etsi, qui primus eius fundator exstiterit, parum attinet inquirere) ante, quam *Augustinus* & ipsius monachi in *Angliam* deuenerunt. *In monasterio Bancor*, inquit ille [p], *tantus fertur fuisse numerus monachorum, vt quum in septem portiones esset cum præpositis sibi rectoribus monasterium diuisum,*

(m) Benedict. regul. monachor. c. I. (apud Hospinian. de monach. p. 202. edit. Geneu.)

(n) Hospin. de monach. lib IV. c. III. p. 115. (p. 199. edit. Geneu.) Sub Congello Bannocorensi illustris familiæ Britanno monachismus Aegyptius, a Pelagio prius introductus, sub specie religionis in Britannia radices, vires & incrementa largissima cœpit ad alias etiam Europæ prouincias plantaria transmittens.

(o) Caue histor. litter. vol. I. p. 291. Monachum fuisse (Pelagium) facile concedimus; collegii vero Bannochorensis fuisse abbatem, & duo millia monachorum sub regimine suo habuisse, & exinde postea a suis in exilium pulsum; denique academiæ Cantabrigiensis fuisse alumnum, nuda videntur Ranulphi Cestrensis, Ioannis Tinmuthensis, Nicolai Cantilupi, Caii, Balei, aliorumque somnia.

(p) Bed. histor. Anglor. lib. II. c. II.

nulla harum portio minus quam trecentos homines haberet, qui omnes de labore manuum suarum viuere solebant. HOSPINIANVS & BALAEVS *ordinem Apostolicorum* nominant; an autem ex idoneis rationibus, ego non dixerim. In eo certum est illos magnopere falli, quando hoc monasterium *Bannochorense* siue *Bangoriense* cum *Benchoriensi Hiberniae* confundunt, quod aliud celebre fuit monasterium, a *Congello* circa ann. DXX. fundatum. Ex hoc monasterio multa millia monachorum prodierunt, multa quoque alia monasteria in *Hibernia* & in aliis *Europae* prouinciis orta sunt. Ex huius congregationis monachis quemdam nomine *Luanum* centum solum monasteria fundasse, BERNHARDVS [q] auctor est. Et VSSERIVS [r] ex BRENDANO, vno ex primis *Congelli* discipulis, obseruauit, quod tribus millibus monachorum praefuerit, qui ex manuum suarum labore ac opificio vitae sibi subsidia acquisierint. *Columba* alius ipsius discipulus fuit, qui fundato primum monasterio *Dearmach* in *Hibernia*, *Pictos septemtrionales* ad fidem CHRISTI conuertit an. DLXV. monasteriumque in *Huya* insula aedificauit, ex quo, obseruante BEDA [s], plurima monasteria per discipulos eius, & in *Britannia* & *Hibernia* propagata sunt. *Columbanus* & *Gallus* itidem monachi sub *Congello* fuerunt, quorum hic ob monasterium in *Heluetia* fundatum, quod postea in amplissimam ciuitatem, *Fanum S. Galli* dictam, excreuit, laudatur; ille autem ob constructum in *Normannia Lexouiense* monasterium celebris est, vbi monachi (perinde ac ἀκοίμητοι seu *insomnes Constantinopoli* supra memorati) ipsi sese in diuersos choros diuidere consueuerunt, vt hisce sibi vicissim succedentibus continuarentur sacrorum solemnia; nec vllum quidem mo-

(q) Bernard. vit. Malach. c. V. p. 1934. d. edit. Antuerp. MDCIX. Locus (Benchor) vere sanctus foecundusque sanctorum, copiosissime fructificans Deo, ita vt vnus ex filiis sanctae illius congregationis *nomine Luanus centum solus monasteriorum fundator exstitisse feratur.*

(r) Usher, *Relig. of the anc.* Irish c. VI. p. 46.

(s) Bed. lib. III. c. IV. Venit in Britanniam Columba, regnante Pictis Bridio, filio Meilochon, rege potentissimo, nono anno regni eius gentemque illam verbo & exemplo ad fidem Christi conuertit. - - Fecerat autem, priusquam Britanniam veniret, monasterium nobile in Hibernia, quod a copia roborum Dearmach lingua Scotorum, hoc est, campus roborum cognominatur. *Ex quo vtroque monasterio, perplurima exinde monasteria per discipulos eius, & in Britannia & in Hibernia propagata sunt.*

mentum

mentum diei ac noctis vacaret a laudibus, quemadmodum BERNHARDVS [t] nobis perhibet. Hæc duo celebratiſſima monaſteria, *Benchorienſe* & *Bangorienſe*, paullo diſtinctius enarrauimus, non tantum quod antiquiſſima in *Hibernia* & *Britannia* fuerunt, ſed etiam quod ab HOSPINIANO & BALAEO tam infeliciter inter ſe confunduntur.

§. XIV.

De raris quibusdam & inſolitis monachorum nominibus in eccleſia antiqua.

FINIEMVS hoc caput paucis quibusdam obſeruationibus in diuerſa nomina, quæ veteres nonnullis vel cunctis monachorum generibus generatim dederunt. Præter appellationem monachorum & aſcetarum aliis nominibus, ad ſpecialiores quasdam profeſſionis ſuæ actiones reſpicientibus, eos inſignitos deprehendimus. Reſpectu ſeceſſus & quiete viuendi rationis nonnulli a IVSTINIANO [u] in quadam nouella ἡσυχασταὶ, *Heſychaſtæ*, h. e. quieſcentes (quaſi *Quietiſtæ*) vocantur. SVICERVS [w] & HABERTVS [x] hoc pro alio tantum anachoretarum nomine accipiunt. Sed ex IVSTINIANI mente potius homines ſignificare videtur, qui quidem inter cœnobitas degerunt, ſed maioris exercitationis cauſſa a ſocietate ſecedendi habentes veniam in priuatis cellulis (quamquam intra cœnobii cuiusdam limites) ſoli vixerunt, vnde cellulæ iſtæ ἡσυχαστήρια dictæ ſunt. Alias monachi propter magnam abſtinentiam, temperantiamque ſuam

(t) Bernard. ibid. vit. Malach. c. V.

(u) Iuſtin. nouel. V. c. III. - - οἱ μή τινες αὐτῶν τὸν ἐν τῇ θεωρίᾳ τε καὶ τελειότητι διαζῶντες βίον ἰδιάζον ἔχοιεν οἰκημάτιον, οὓς δὴ καλεῖν ἀναχωρητάς τε καὶ ἡσυχαστὰς εἰώθασιν, ὡς τῆς κοινότητος ἐπὶ τὸ κρεῖττον ἐξῃρημένους - - niſi quidam eorum in contemplatione & perfectione degentes vitam remotam habeant in hoſpitio: quos vocare anachoretas, id eſt, diſcedentes, & *heſychaſtas*, id eſt *quieſcentes*, conſueuerint, tamquam a communione ad meliora exceptos.

(w) Suicer. theſaur. eccleſ. voce ἡσυχαστής. Ἡσυχάζω ſignificat *quieſco, in otio viuo.* Hinc ἡσυχάζων notat ἀναχωρητήν. Photius epiſtolam XX. p. 81. inſcribit: Ἀθανασίῳ μοναχῷ ἡσυχάζοντι, *Athanaſio monacho anachoretæ.* Hinc colligitur, hunc non ſimpliciter *monachum* fuiſſe, ſed ἡσυχάζοντα: hoc eſt, quem nos dicimus *anachoretam*, qui cellam incolens ſolitariam ſe ſeparabat a κοινοβιωτῶν ἀναστροφῇ. Hic vocatur ἡσυχαστής.

(x) Habert. archierat. p. 588. Anachoretarum loca non φροντιστήρια, vel monaſteria, ſed ἡσυχαστήρια dicta ſunt, vt & ipſi ἡσυχασταί. Iuſtin. nouel. V.

continentes appellantur: vt in concilio *Carthaginensi* tertio, quod clericos & *continentes* [y] sine episcoporum & presbyterorum venia ad viduas vel virgines accedere prohibet. Ita quoque in lege quadam *Valentiani* imperatoris in codice *Theodosiano* [z] & aliis locis. Interdum rursus *ἀποταξάμενοι* & *renuntiantes* dicuntur, quod mundo & vitae saeculari renuntiassent, vt in PALLADIO [a] & CASSIANO [b], qui speciatim e libris suis quemdam *de institutis renuntiantium* inscripsit. Aliquando *philosophi* nuncupantur, vti ab ISIDORO PELVSIOTA [c], PALLADIO [d], THEODORETO [e] & aliis, quod eorum viuendi ratio multo magis quam aliorum vitae philosophicae conuenire videbatur. Qui sub nomine DIONYSII AREOPAGITAE scripsit auctor, nomen *Therapeutarum* [f] eis tribuere videtur, licet hoc olim commune

(y) Conc. Carth. III. c. XXV. (tom. II. concil. p. 1171.) Vt clerici vel *continentes*, ad viduas vel virgines nisi iussu vel permissu episcoporum & presbyterorum, non accedant. Vid. Cod. can. eccles. Afric. can. XXXVIII. (ibid. p. 1070.) Κληρικοὶ ἢ ἐγκρατευόμενοι πρὸς χήρας ἢ παρθένους, εἰ μὴ κατ᾽ ἐπιτροπὴν καὶ γνώμην τοῦ ἰδίου ἐπισκόπου ἢ τῶν πρεσβυτέρων, μὴ εἰσίτωσαν.

(z) Cod. Theod. lib. XVI. tit. II. de episcop. leg. XX. Ecclesiastici aut ex ecclesiasticis vel qui *continentium* se volunt nomine nuncupari, viduarum ac pupillarum domos non adeant.

(a) Pallad. histor. Lausiac. c. XV. (p. 917 b. tom. II. biblioth. patr. graeco-latin. Par. MDCXXIV.) Τοῖς μὲν ἤρεσκεν ὁ τοῦ ἅπαξ ἀποταξαμένου βίος, τοῖς δὲ ὁ κοινωνικὸς πρὸς πάντας τοὺς δεομένους, Aliis quidem placebat vita eius, *qui renuntiaverat*; aliis vero ea, quae communicabat omnibus egentibus.

(b) Cassian. lib. IV. de institut. renunt.

(c) Isid. lib. I. ep. I. Οἱ μὲν ἅγιοι τῆς μοναχικῆς φιλοσοφίας κορυφαῖοι καὶ ἡγεμόνες, ἀφ᾽ ὧν ἄθλων καὶ ἀγώνων ὧν ἐτέλεσαν, καὶ τὰς προσηγορίας ἁρμοδίας τοῖς πράγμασι πρὸς νουθεσίαν ἡμῶν καὶ μάθησιν ἔθεντο, Sancti viri, *monasticae philosophiae* principes & antesignani ex aerumnis ac certaminibus, quibus perfuncti sunt, vocabula quoque rebus congrua, mouendi nostri atque erudiendi caussa, imposuerunt.

(d) Pallad. histor. Lausiac. c. VIII. l. c. p. 910. b. ἄτοπον γάρ ἐστι δι᾽ ἐμὲ κρύπτεσθαί σε τὴν τοσαύτην καὶ τοιαύτην ἀρετὴν τῆς φιλοσοφίας, συνοικοῦντά μοι διὰ τὸν κύριον ἐν ἁγνείᾳ. Non par est, vt propter me tanta & talis occultetur tua virtus *philosophiae*, qui mecum propter Christum cohabitas in castitate.

(e) Theod. lib. IV. c. XXVIII. edit. Valesii. Ἦσαν δὲ καὶ ἄλλοι κατ᾽ ἐκεῖνον τὸν καιρὸν ταῖς τῆς μοναχικῆς φιλοσοφίας ἀφιέντες μαρμαρυγάς. Fuerunt & alii per id tempus, qui *monasticae philosophiae* fulgore colluecerent.

(f) Dionys. de hierarch. eccles. c. VI. p. 386. Ἔνθεν οἱ θεῖοι καθηγεμόνες ἡμῶν ἐπω-

chri-

christianorum in *Aegypto* nomen esset, si quidem EVSEBIVS & HIERONYMVS [*ff*] vera referunt. PALLADIVS interdum pro vita monastica [*g*] vocabulum φιλοθείας adhibet, eo quod propter amorem Dei rebus omnibus sese renuntiasse profiterentur. Quo intuitu liber quidam THEODORETI [*h*] inscriptus est φιλόθεος ἱστορία, hoc est, *religiosa historia*, quia praecipuorum ascetarum istius temporis vitas complectitur. Lector etiam nomen *Silentiariorum* quibusdam monachis in historia antiqua datum deprehendet: sed hoc non peculiaris cuiusdam ordinis nomen fuit, sed tantum paucis quibusdam ob silentium ipsorum plus quam *Pythagoricum* inditum; qualis fuit *Ioannes Silentiarius* episcopus primum *Coloniensis* in *Armenia*, qui episcopatui suo renuntiauit, vt monachus fieret in *Palaestina*, vbi nomen *Silentiarii* ab extraordinario suo silentio sortitus est, quemadmodum CYRILLVS SCYTHOPOLITANVS [*i*], vitae eius scriptor, fidem nobis facit. Sed tamen notandum est, nomen *silentiariorum* plerumque alii hominum generi fuisse datum, qui ciuiles erant ministri in palatio imperatoris, & ministrabant cum vt apparitores ad exsequenda negotia publica, tum vt custodes ad tuendam tranquillitatem circa ipsum; inde *silentiarii* dicti: qua sub appel-

---

νυμιῶν αὐτοὺς ἱερῶν ἠξίωσαν, οἱ μὲν θεραπευτὰς, οἱ δὲ μοναχοὺς ὀνομάζοντες, ἐκ τῆς τοῦ θεοῦ καθαρᾶς ὑπηρεσίας καὶ θεραπείας, καὶ τῆς ἀμερίστου καὶ ἑνιαίας ζωῆς κ. τ. λ. Hinc sancti praeceptores nostri diuinis eos appellationibus sunt prosequuti: alii quidem *therapeutas*, alii vero monachos, cum a sincero Dei famulatu atque cultu, tum ab indiuidua & singulari vita denominantes, cet.

(*ff*) Vid. lib. I. c. I. §. I. vol. I. p. 3

(*g*) Pallad. hist. Lausiac. c. XII. Ὁ Αμμώνιος οὗτος μαθητὴς γεγονὼς τοῦ μεγάλου Παμβὼ ἅμα τρισὶν ἀδελφοῖς ἑτέροις καὶ δυσὶν ἀδελφαῖς, εἰς ἄκρον φιλοθείας ἐλάσαντες, κατειλήφασι τὴν ἔρημον, καὶ ἀμφοτέρας τὰς μονὰς κατὰ ἰδίαν ποιήσαντες τῶν τε ἀνδρῶν καὶ τῶν γυναικῶν, ὡς ἱκανὸν ἀπέχειν ἀπ᾽ ἀλλήλων διάστημα. Ammonius qui fuit magni Pambo discipulus, simul cum tribus fratribus & duabus sororibus, quum peruenissent ad summum pietatis ac religionis, venerunt in solitudinem & seorsum fecerunt vtrumque monasterium, virorum scilicet & mulierum; ita vt satis magnum intercederet spatium.

(*h*) Theodoret. φιλόθεος ἱστορία, tom. III. opp. p. 757. seqq. edit. Paris. MDCXLII. fol.

(*i*) Apud Papebroch. acta sanctor. Maii XIII. tom. III. p. 234. Ab eo tempore siluit in cella, neque procedens ad ecclesiam, neque vllum omnino conueniens, spatio quatuor annorum, eo excepto, qui ei ministrabat, ac nisi solum die dedicationis cet.

latio-

latione de ipsis in *codice Theodosiano* [*k*] sermo fit, qui ipsos cum *decurionibus* coniungit; vbi lector in doctis GOTHOFREDI adnotationibus plura de iis videre potest. Aliud nomen, quo historici quosdam monachos *Aegyptios*, litibus *Theophilum* inter & *Chrysostomum* valde implicitos, appellant, est μακροὶ siue *longi*, sed hoc quatuor fratribus, *Dioscoro*, *Ammonio*, *Eusebio* & *Euthymio* peculiare fuit & proprium, qui hoc nomine insigniti fuerunt non ex vlla alia caussa, vt SOZOMENO [*l*] obseruatur, quam quod longa essent statura. In SIDONIO APPOLLINARI interdum dicuntur *cellulani*, ab ipsorum viuendi ratione in cellulis [*m*], & *insulani*, quia celebre monasterium in *Lerina* insula is locus erat, in quo plurimi *Gallicani* episcopi & homines eruditi ea tempestate educabantur. Atque ita hoc monachorum *Lerinensium* nomen peculiare fuit. Monasteria praeter communem μοναστηρίων & μονῶν appellationem nonnumquam etiam σεμνεῖα nuncupabantur, vti ex BALZAMONE, METHODIO & SVIDA demonstrat SVICERVS [*n*], quamquam hoc vocabulum antiquitus

(*k*) Cod. Theod. lib. VI. tit. XXIII. de decurionibus & *silentiariis*.

(*l*) Sozom. lib. VI. c. XXX. ὡς ἀδελφοὺς ἀλλήλων ὄντας μακροὺς ἐκ τῆς ἡλικίας ὠνόμαζον, qui quum fratres essent ob staturae proceritatem *longi* vocabantur.

(*m*) Sidon. lib. IX. ep. III. ad Faustum. Precum peritus *insulanarum*, quas de senatu Lyrinensium *cellulanorum* in vrbem transtulisti.
Ita Eucherius ad Salon. lib. I. *Insulani* tirones. Et Faustus de natali S. Maximi Stadium *insulanum*. Vid. Sauaro not. in loc. Sidonii. *Precum peritus insulanarum*] quibus scilicet in insula Lirinensi institutus est Faustus Regiensis; de quibus carm. XVI. & Hilarius Arelatens. in vita S. Honorati, Eucherius de laudibus eremi, Faustus in homil de natali S. Maximi, & Caesarius Arel. Hom. XXV. *insulanae preces*, Faustus, *Et quia superius memorauimus, quam magnifice insulano illo stadio perfectionis vias cucurrit*. Eucher. ad Salonium lib. I. *Quum te illic beatiss. Hilarii insulani tironis, sed iam nunc summi pontificis doctrina formaret*. *Insulani monachi*. Fulgentii vita c. XV. *Lirinensium cellulanorum*] supr. epist. XVII. lib. VII. Lirinensium patrum statuta. Carm. XVI. *cellulanos* vocat *monachos* & eremitas. Ennod. *praeceptum quum visi sunt omnes episcopi cellulanos habere*, a cellis quibus se concludebant. Eusebius de eremo Lirinensi, *haec nunc habet sanctos senes illos, qui diuisis cellulis Aegyptios patres Galliis nostris intulerunt*, cetera.

(*n*) Suicer. thesaur. tom. II. p. 947 Σεμνεῖον est *locus sacer*, seu *sanctus*, quasi dicas *sanctuarium*. Hesychio est ἱερὸς οἶκος, *sacra domus*. Philo vsurpat de loco, in quo monachi τὰ τοῦ σεμνοῦ βίου μυστήρια τελοῦνται, quod & μοναστήριον. Suidas: Σεμνεῖον· τὸ μοναστήριον, ἐν ᾧ μονήρεις, οἱ ἀσκηταὶ τὰ τοῦ σεμνοῦ βίου

in

in EVSEBIO & PHILONE ecclesiam siue templum significet. Dicebantur etiam ἡγεμενεῖα & μάνδραι, vnde *hegumenus* & *archimandrita* nomina sunt abbatis, qui præcipuus monasterii cuiusdam pater vel gubernator est. Aliquando etiam vocata sunt φροντιστήρια, loca educationis & scholæ doctrinæ, quia, vt capite proxime sequenti ostendemus, in hunc vsum olim adhibita sunt, & φροντιστὰς siue *curatores* suos, in hunc finem sibi præcipue datos, habuerunt.

LIBRI SEPTIMI

CAPVT TERTIVM

DE ANTIQVIS LEGIBVS ET REGVLIS AD VITAM MONASTICAM, PRAECIPVE COENOBITARVM, RESPICIENTIBVS.

§. I.

Curialibus non licuit fieri monachis.

CONSIDERATIS hactenus diuersis monachorum generibus diuersisque eorum nominibus, iam ad præcipuas leges & regulas strictim enarrandas progredimur, quæ partim a magistratu ciuili & ecclesiastico iunctim, partim priuatorum antistitum auctoritate ad gubernandos cœnobitas, siue monachos in societate viuentes, quorum præcipua in ecclesia habita fuit ratio, factæ sunt. Et heic quidem primum eæ leges spectandæ sunt, quæ ad eorum pertinent admissionem. Non enim homines quique pro lubitu monachi fieri poterant, quod istiusmodi promiscua permissio tum ecclesiæ, tum reipublicæ detrimento futura fuisset. Quam ob caussam leges ciuiles *curiales* mona-

---

μυστήρια τελοῦσι. *Locus venerandus. Monasterium in quo soli ascetæ, venerandæ vitæ mysteria peragunt.* Methodius in chronico: Μάρκος ὁ εὐαγγελιστὴς πολλὰ μοναστήρια συνεστήσατο, ἅπερ σεμνεῖα τότε προσηγορεύθησαν. *Marcus evangelista multa monasteria construxit, quæ illo tempore σεμνεῖα appellata sunt.* Balsamon ad can. XII. concil. II. Nicæni p. 519. Ὃν τρόπον ὁ δημόσιος ὐ πολυπραγμονεῖται ὑφ᾽ ἑαυτοῦ, οὕτως οὐδὲ τὰ ἱερὰ σεμνεῖα ἢ ἡσυχαστήρια, μοναστήριά τε καὶ λοιπὰ ὑπό τινος τῶν τοῦ δημοσίου φροντιστῶν ἀνακριθήσονται. *Quemadmodum publico nulla a se molestia negotiumue exhibetur, sic nec loca sacra, nec silentiaria, nec monasteria, nec reliqua, ab vllo publici curatore litibus agitabuntur.*

chos fieri vetabant, nisi possessiones suas cum aliis quibusdam partirentur, qui ipsorum loco patriæ suæ munia subirent. Huc spectat lex *Valentiniani* & *Valentis* in codice *Theodosiano*, quæ ita habet: *Quidam [a] ignauiæ sectatores desertis ciuitatum muneribus, captant solitudines ac secreta, & specie religionis cum cætibus monazonton congregantur. Hos igitur atque huiusmodi, intra Aegyptum deprehensos, per comitem orientis erui e latebris consulta præceptione mandauimus, atque ad munia patriarum subeunda reuocari, aut pro tenore nostræ sanctionis familiarium rerum carere inlecebris: quas per eos censuimus vindicandas, qui publicarum essent subituri munera functionum.* Hoc omnibus illis legibus conforme erat, quæ curiales quoscunque inter clericos adsciscí prohibebant, nisi eadem conditione cedendi bonis suis in eorum gratiam, qui loco ipsorum munia patriæ curiæque subituri forent. BARONIVS [b] nihilo secius hac lege tantopere offenditur, vt eam diræ persecutionis præludium fuisse existimet, quam *Valens* illico post *Valentiniani* obitum contra monachos orientis excitauit, quando, vt HIERONYMVS [c] & OROSIVS narrant, lege alia data ad militiam eos reuocari, & nolentes fustibus interfici iussit. GOTHOFREDVS [d]

(a) Cod. Theod. lib. XII. tit. de decurionibus leg. LXIII.

(b) Baron. an. CCCLXXV. n. X. p. 369. (p. 373.) Valens imperator nequitia exardescens, sic oratione Themistii visus est ab ecclesiarum persecutio e abstinuisse, vt tamen alia via, nouo excogitato prætextu, diram aduersus monachos persecutionem conflarit, quum eos exutos monastica professione, e monasteriis, lege data, ad militiam reuocari præcepit hoc ipso anno, quo Valentinianus ex hac vita sublatus est, vt S. Hieron. habet, cet.

(c) Hieron. chronic. an. CCCLXXVI. Multi monachorum Nitriæ per tribunos & milites cæsi. Valens enim lege data, vt monachi militarent, nolentes fustibus interfici iussit.

Oros. histor. lib VII. c. XXXIII. (p 508. bibliothec. patr. tom. VII. edit. Paris. MDLXXXIX) Valens illico post fratris obitum, velut effrenata libertatis audacia legem dedit, vt monachi, hoc est christiani, qui ad vnum fidei opus, dimissa secularium rerum multimoda actione, se redigunt, ad militiam cogerentur. Vastas illas tunc Aegypti solitudines, arenasque diffusas, quas propter sitim ac sterilitatem, periculosissimamque serpentum abundantiam conuersatio humana non nosset; magna habitantium monachorum multitudo compleuerat. Huc tribuni & milites missi, qui sanctos & veros milites Dei alio nomine persecutionis abstraherent: inde fecerunt ibi agmina multa sanctorum.

(d) Gothof. not. in cod. Theod. lib. XII. tit. I. de decur. leg. LXIII. p 413.b. Maneat, hanc legem nostram eandem esse cum altera illa, neque aliam ab hac quærendam.

ex errore hanc legem eamdem cum priore ista esse, putat; PAGIVS [e] autem & illum & BARONIVM corrigit, & leges diuersas atque manifesto ad diuersa tempora diuersasque res referendas esse, demonstrat, quum altera viuo *Valentiniano*, altera post ipsius obitum a *Valente* rogata sit; altera tamquam seuera lex diram vexationem in monachos concitarit; altera non grauius onus illis imposuerit, quam quod clericis per alias leges semper fuerit impositum, quæ *curiales* ab ordinatione cohibuerunt, nisi suffectos darent, patriæ munera suo loco subeuntes. Et harum legum ratio, quatenus ad monachos & clericos spectabant, vna eademque fuit, vt homines per possessiones suas ad patriæ munera explenda obligati, possessiones suas hoc seruiendi patriæ officio, vitam religiosam amplectendi studium prætexendo, ne eximerent.

§. II.

Nec seruis sine dominorum suorum consensu.

Ex eadem ratione antiquissimæ leges tum ecclesiasticæ tum imperiales seruum quempiam, præter domini sui voluntatem in monasterium aliquod recipi vetant, quod hoc ad dominos legitimo iure famulatus, ex naturali statu ac conditione seruorum ipsis debito, priuandos spectet. Quem in finem *Valentinianus III.* ad calcem codicis *Theodosiani* legem habet similiter prohibentem [f], ne quis seruus, inuito domino suo, vel ad clericale munus accedat, vel monachis & monasteriis adgregetur, vt vinculum debitæ conditionis euadat. BARONIVS [g] in hanc etiam legem acerbe animaduertit. Dicit enim, *Valentinianum* post hanc legem latam nihil prospere egisse: neque tamen

(e) Pagi critic. in Baron. an. CCCLXXV. n. XII. XIII. edit. Paris. MDCLXXXIX. (pag. 542. tot. edit. Antuerp MDCCV.)

(f) Valent III. nouel. XII. *Nullus* originarius, inquilinus, *seruus*, vel colonus ad clericale munus accedat, neque *monachis & monasteriis adgregetur*, vt vinculum debitæ conditionis euadat.

(g) Baron. an. CCCCLII. p. 179 (p. 182. e. d. edit. Antuerp. M DC LVIII.) - - Sed & vetuit curiales clericos ordinari, vel monachos fieri, similiter originarios, inquilinos, colonos & seruos. Hæc quidem Valentinianus turpiter promulgat: sed quam inique & impie, lata a successore Maioriano his contraria sanctio demonstrauit. - - Quam male consulatur imperio, dum in ecclesiarum iura insurgunt imperatores, pluribus sæpe superius est demonstratum, & nunc grauiore damno id ipsum imperatorem contigit experiri, cet.

ignorare potuit, rem eandem iam ante a concilio *Chalcedonensi*, fuisse decretam, & quidem mandante *Marciane* imperatore, qui ipse hanc legem rogauit, & a patribus in synodo congregatis canonem fieri iussit, quemadmodum ex concilii istius actis [b] apparet. Verba canonis sic habent [i]: *Nullum in monasteriis seruum recipi liceat ad hoc, vt sit monachus, præter voluntatem sui domini.* Adeo exigua caussa erat, quamobrem *Valentinianus* in hac materia rei nouæ a BARONIO incusaretur, quum ab imperatore aliquo & generali quodam concilio ante eum idem esset decretum. *Iustinianus* autem, istis legibus prioribus vniuersis abrogatis, noua quadam sanctione primus omnium seruos, ad vitam monasticam transeuntes, a dominorum suorum potestate liberos [k] pronuntiauit. Quidquid ergo hac in re innouatum est, ipsi tamquam auctori proprio, recte adscribitur.

(b) Conc. Chalced. act. VI. p. 609 Ὁ θειότατος καὶ εὐσεβέστατος ἡμῶν δεσπότης πρὸς τὴν ἁγίαν σύνοδον εἶπε· τινά ἐστι κεφάλαια, ἃ τινα πρὸς τιμὴν τῆς ὑμετέρας εὐλαβείας ὑμῖν ἐφυλάξαμεν, πρέπον ἡγησάμενοι, παρ' ὑμῶν ταῦτα κανονικῶς κατὰ σύνοδον τυπωθῆναι, ἢ νόμοις θεσπισθῆναι ἡμετέροις· καὶ κατὰ κέλευσιν τοῦ θειοτάτου καὶ εὐσεβεστάτου ἡμῶν δεσπότου, Βερονικιανὸς ὁ καθωσιωμένος σηκρητάριος τοῦ θείου κονσιστορίου τὰ κεφάλαια ἀνέγνω οὕτω - - - μήτε μὲν ἐξουσίαν ἔχειν τοὺς μονάζοντας δέχεσθαι ἐν τοῖς ἑαυτῶν μοναστηρίοις δούλους, ἢ ἐναπογράφους, παρὰ γνώμην τῶν δεσποτῶν. Diuinissimus & piissimus dominus noster ad sanctam synodum dixit: Quædam capitula sunt, quæ ad honorem vestræ reuerentiæ vobis seruauimus, decorum esse iudicantes, a vobis hæc regulariter potius formari per synodum quam nostra lege sanciri. Et iubente diuinissimo & piissimo principe nostro, Beronicianus vir deuotus, secretarius diuini consistorii, capitula sic relegit: - - Sed neque potestatem habere monachos suscipiendi in monasteriis suis seruos, aut inscriptitios, præter voluntatem dominorum.

(i) Conc. Chalced. c. IV. p. 758. Μηδένα προσδέχεσθαι ἐν τοῖς μοναστηρίοις δοῦλον ἐπὶ τῷ μονάσαι παρὰ γνώμην τοῦ ἰδίου δεσπότου.

(k) Iustin. nouel. V. c. II Εἰ μὲν τὴν τριετῆ βίον ἅπαντα διαμείνοιεν ἀρίστους ἑαυτοὺς καὶ καρτερικωτάτους τοῖς τε ἄλλοις μοναχοῖς καὶ τῷ ἡγουμένῳ δεικνύντες, τούτους τῆς μοναχικῆς ἀξιοῦν στολῆς τε καὶ κουρᾶς, καὶ εἴτε ἐλεύθεροι καθεστήκοιεν, ἀνεπηρεάστους μένειν· εἴτε οἰκέται μηκέτι παντελῶς ἐνοχλεῖσθαι, μεταβάντας εἰς τὴν κοινὴν ἁπάντων (φαμὲν δὲ τὴν ἐξ οὐρανοῦ, δεσποτείαν, καὶ ἀναρπαζέσθωσαν εἰς ἐλευθερίαν. Dum triennio toto ita permanserint, optimos semetipsos & tolerabiles aliis monachis & præsuli demonstrantes, hos monachicam promereri vestem atque tonsuram: & siue liberi sint, sine calumnia permanere: *siue serui*, *penitus non inquietari*, migrantes ad communem omnium, (dicimus autem cælestem) dominum: & *arripiantur in libertatem.*

§. III.

§. III.

Nec maritis & vxoribus sine mutua vtriusque partis consensione.

Alia cautio, quam veteres hac in re iusserunt adhiberi, erat, ne qui matrimonio iuncti essent, ad vitam monasticam sine mutua vtriusque partis consensione admitterentur. Ita *Ammon* quidam ipsiusque coniux ex compacto egerunt, vti SOCRATES & PALLADIVS [*l*] historiam nobis narrant. Ita quoque *Martinianus* & *Maxima* VICTORI [*m*] memorati; *Paulinus* quoque episcopus *Nolanus* & *Theresia* ipsius coniux, ex communi consensione vitae monasticae sese dederunt. PAVLINVS autem acriter in contrariam consuetudinem inuehitur, *Celantiam* aliasque mulieres reprehendens, quae imprudenter dissolutis coniugiis maritos suos peccato adulterii exposuerant, semetipsas noxae eorum participes [*n*] reddentes, agendo contra regulam apostoli,

(*l*) Socrat. lib. IV. c. XXIII. ab initio in primis p. 232 c. Οὐ πολλῦ παρῳχηκότος χρόνου, ἡ νύμφη καὶ ἀμόλυντος τοιάδε πρὸς τὸν Ἀμμοῦν ἔλεξεν· οὐ πρέπον, ἔφη, ἀσκοῦντί σοι σωφροσύνην, ὁρᾷν ἐν τοσούτῳ οἰκήματι θήλειαν· διὸ εἰ δοκεῖ, ἕκαστος ἰδίᾳ τὴν ἄσκησιν ποιησώμεθα. Αὗται πάλιν αἱ συνθῆκαι ἤρεσκον ἀμφοτέροις· καὶ χωρισθέντες ἀπ' ἀλλήλων, οὕτως τὸ λοιπὸν τοῦ βίου διήνυσαν κ. τ. λ. Non longe post tempore, nouitia & incorrupta virgo Ammonem sic adloquuta est: Te, qui castitatem consectaris, non decet in tam arcto domicilio mulierem intueri. Quamobrem, si placet, vterque nostrum separatim exercitationes nostras peragamus. Id quoque pactum ex aequo placuit ambobus. Seiuncti igitur a se inuicem reliquum vitae tempus ita transegere.
Pallad. histor. Lausiac. c. VIII. (c. VII.) fere tot.

(*m*) Vict. Vticens. de persecut. Vandal. lib. I. (p. 1895 b. c. tom. VII. biblioth. patr. edit. Paris. MDLXXXIX.) Quia Martinianus armifactor erat, & domino suo satis videbatur acceptus, & Maxima vniuersae domui dominabatur: credidit Vandalus, vt fideles sibi magis memoratos faceret famulos, Martinianum Maximamque coniugali consortio sociare. Martinianus adolescentulorum saecularium more coniugium adfectabat: Maxima namque iam Deo sacrata, humanas nuptias refutabat. At vbi ventum est, vt cubiculi adirentur secreta silentia, & Martinianus nesciens, quid de illo decreuerat Deus, maritali fiducia quasi cum coniuge cuperet cubitare, viuaci voce memorata famula Christi respondit: Christo ego, o Martiniane frater, membra mei corporis dedicaui, nec possum humanum sortiri coniugium, habens iam caelestem & verum sponsum, sed dabo consilium: si velis poteris & ipse tibi praestare cum licet, vt cui ego concupiui, delecteris & ipse seruire. Ita factum est domino procurante, vt obediens virgini etiam adolescens suam animam lucraretur.

(*n*) Paulin. ep. XIV. ad Celantiam inter epist. Hieronymi (tom. I. p. 74. e. f. edit.

 Vxor

Vxor, inquientis, *non habet potestatem corporis sui, sed vir: similiter & vir non habet potestatem corporis sui, sed vxor.* AVGVSTINVS [o] ex eodem fundamento argumentatur, *Vouenda*, inquiens, *talia non sunt a coniugatis, nisi ex consensu & voluntate communi. Et si præpropere factum fuerit, magis est corrigenda temeritas, quam persoluenda promissio. Neque enim Deus exigit, si quis ex alieno aliquid vouerit, sed potius vsurpare vetat alienum. Diuina quippe de hac re per apostolum est prolata sententia: Vxor non habet potestatem corporis sui &c.* Hæc constans eius fuit sententia, vt ex aliis locis scriptorum ipsius [p] apparet. Et in hoc HIERONYMVS [q], BASILIVS [r] & veteres omnes concordant, si a *Theona* apud CASSIANVM [s]

Francof. MDCLXXXIV) Tu quasi oblita fœderis nuptialis, pactique huius ac iuris immemor, *inconsulto viro vouisti domino castitatem.* Sed periculose promittitur, quod adhuc in alterius potestate est. Et nescio, quam sit grata donatio, si vnus afferat rem duorum. Multa iam per huiuscemodi ignorantiam & audiuimus & vidimus scissa coniugia, quodque recordari piget, occasione castitatis adulterium perpetratum. Nam dum vna pars se etiam a licitis abstinet, altera ad illicita delapsa est. Et nescio in tali caussa, quis magis accusari, quis amplius culpari debeat, verum ille, qui repulsus a coniuge fornicatur, an illa, quæ repellendo a se virum eum fornicationi quodammodo obiicit.

(o) Aug. ep. XLV. ad Armentarium & Paulinam (tom. II. opp. p. 159. d. edit. Basil. MDLXIX.)

(p) Aug. ep. CXCIX. ad Ediciam (ibid. p. 811. b.) Neque corporis tui debito fraudandus fuit (vir tuus) prius, quam ad illud bonum, quod superat pudicitiam coniugalem, tuæ voluntati *voluntas quoque eius* accederet.

(q) Hieron. ep. XLVI. ad Rusticum. (tom. I. p. 145. a. edit. Francof.) Narrauit mihi vxor quondam tua, nunc soror atque conserua, quod iuxta præceptum apostoli *ex consensu abstinueritis vos ab opere nuptiarum*, cetera.

(r) Basil. Regul. maior. q. XII. (tom. II. edit. Paris. MDCXXXVII. p. 551 c.) *Καὶ τοὺς ἐν συζυγίᾳ δὲ γάμου τοιούτῳ βίῳ προσερχομένους ἀνακρίνεσθαι δεῖ, εἰ ἐκ συμφώνου τοῦτο ποιοῦσι κατὰ τὴν διαταγὴν τοῦ ἀποστόλου· τοῦ γὰρ ἰδίου σώματος, φησὶν, οὐκ ἐξουσιάζει· καὶ οὕτως ἐπὶ πλειόνων μαρτύρων δέχεσθαι τὸν προσερχόμενον· τῆς γὰρ πρὸς Θεὸν ὑπακοῆς οὐδὲν προτιμότερον.* Atque ii etiam, qui matrimonio coniuncti ad huiusmodi vitæ genus accedant, percontandi sunt, num consentiente altera parte hoc faciant, ex præcepto apostoli. Vir enim, inquit ille, sui corporis potestatem non habet. Et si hoc ita ab ipsis fieri compertum sit, tum multis adhibitis testibus admitti debet, qui accedit. Siquidem nihil est, quod Dei iussis potius haberi debeat.

(s) Cassian. collat. XXI. c. IX. X. Quum ergo his atque huiusmodi verbis muliebris non flecteretur intentio, & in eadem obstinationis duritia permaneret, si ego, inquit beatus Theonas, te abstrahere a morte non possum, nec tu me separabis a Christo. Tutius est autem mihi cum homine, quam cum Deo habere diuor-

disces.

discesseris, qui, quum deserta coniuge ad monasticam vitam se contulisset, approbantibus patribus in eremo *Scythi* id fecisse dicitur, quamquam CASSIANVS ipse hoc excusare non audet, quippe qui, hoc ipsum generali ecclesiae catholicae sententiae ac praxi repugnare, non ignorabat. IVSTINIANVS quidem hanc minime excusabilem consuetudinem lege quadam confirmauit, qua parti deserenti, siue viro, siue vxori, bona [t] sua recipere permittit, nullam, vel minimam etiam, desertionis poenam ipsis adiudicans. At vero ecclesia hanc eius legem numquam approbauit. Quid? Quod ipse BELLARMINVS [u], GREGORIVM MAGNVM contra eam scripsisse, obseruauit.

---

tium. Adspirante itaque gratia Dei, definitionis suae executionem instanter adgressus est, nec intepescere per aliquam moram desiderii sui passus est ardorem, nam confestim omni mundana facultate nudatus ad monasterium peruolauit. - - - Nemo autem existimet, nos haec ad prouocanda coniugiorum diuortia texuisse, qui non solum nuptias minime condemnamus, verum etiam apostolicam sequentes sententiam, dicimus, honorabile connubium in omnibus & torus immaculatus, sed vt lectori initium conuersionis, quo tantus ille Deo dicatus est, fideliter panderemus. A quo bona gratia hoc primum deposco, vt siue hoc ei placeat, siue displiceat, me quoquo modo a calumnia alienum esse concedens, in suo hoc facto, aut laudet aut reprehendat auctorem. Ego autem qui non meam super hac re sententiam promisi, sed rei gestae historiam simplici narratione complexus sum, aequum est, vt sicut mihi de eorum, qui hoc factum probant, laude nihil vendico, ita eorum, qui id improbant, non pulser inuidia.

(t) Cod. Iustin lib. I. tit. III. de episc. & cler. leg. LII. §. III. Ἐπὶ τούτῳ θεσπίζομεν· εἴτε ἀνὴρ ἐπὶ μονήρη βίον ἐλθεῖν βουληθείη, εἴτε γυνὴ τὸν ἄνδρα καταλιποῦσα πρὸς ἄσκησιν ἔλθοι, μὴ τοῦτο αὐτὸ ζημίας παρέχειν πρόφασιν· ἀλλὰ τὰ μὲν οἰκεῖα πάντως λαμβάνειν· ὥστε τῇ γυναικὶ τὴν προῖκα εἶναι λαβεῖν τὴν αὐτῆς, καὶ τὴν πρὸ γάμου δωρεὰν τῷ συνοικήσαντι· τὸ δὲ ἐκ τούτου κέρδος, μὴ κατὰ τὴν ἐκ ῥεπουδίου διάζευξιν ἐκδικεῖν, ἢ μένειν παρὰ τῷ μὴ ἀποταξαμένῳ, ἀλλὰ κατὰ τὸ ἐν θανάτῳ σύμφωνον· οἷα δοκοῦντος τοῦ ἀφισταμένου τῆς μετὰ τῶν ἄλλων διαίτης ἀναχωρεῖν τοῦ γε ἐπὶ τῇ συνοικεσίᾳ τεθνάναι, διὰ τὸ τῷ συνοικήσαντι παντελῶς ἄχρηστον εἶναι. Adhaec sancimus, siue vir ad solitariam vitam venire voluerit, siue mulier, viro relicto ad exercitationem monachicam venerit; ne hoc damni caussam praebeat: sed vt sua omnimodo recipiat: ita vt liceat vxori & dotem recipere suam & propter nuptias donationem ei, qui cum ea cohabitauerat: & quod inde venit lucrum, non secundum eam, quae per repudium fit, disiunctionem vindicare, aut manere apud eum, qui non diuertit, sed secundum quod in casum mortis factum est pactum; quasi videatur is, qui diuertit a communi alterius conuictu, mortuus esse in alterius contubernio, quum cohabitanti sit omnino inutilis.

(u) Bellarm. de monachis c. XXXVIII. Alter error est in altero extremo, quod nimirum matrimonium etiam consummatum dissoluatur per ingressum in religi-

§. IV.

§. IV.

Nec liberis sine parentum suorum consensu & voluntate.

Absvrdvm etiam & rationi minime congruum credebatur, liberos sine parentum suorum consensu & voluntate ad vitam monasticam admittere. Concilium *Gangrense* [w] hanc consuetudinem, tamquam ab *Eustathio* hæretico introductam, canone quodam reprehendere videtur, ita decernendo: *Si qui filii a parentibus, maxime fidelibus, prætextu pietatis recesserint, & parentibus quem par est honorem non tribuerint, apud eos scilicet præposita in Deum pietate, sint anathema.* Regulæ basilii [x] isti huius concilii canoni conveniunt, quæ paruulos in monasterium non esse recipiendos, præcipiunt, nisi ab ipsis parentibus suis adductos, si quidem parentes in viuis sint. Sed ivstinianvs huius antiquæ regulæ vim paullulum infirmauit [y], quando noua quadam lege sic sanxit: *Vt non liceat parentibus impedire, quo minus liberi eorum volentes monachi aut clerici fiant, aut eam ob solam caussam exheredare: sed si ipsi testamentum condant, necesse habento quadrantem illis relinquere: sin autem hoc non fecerint, locus sit ab intestato.* Atque hoc ipsum primus gradus ad consuetudinem contrariam videtur fuisse; quam eruditi quidam ecclesiæ *Romanensis* scriptores [z] adeo non comprobant, vt potius magna animi contentione in eam, tamquam cum legibus rationis & scripturæ nec non vniversali primitiuæ ecclesiæ praxi pugnantem, declamitent.

§. V.

Liberos quantumuis a parentibus suis adductos, sine suo ipsorum consensu retinere haud licuit.

---

onem. Ita decreuit Iustinianus C. de episc. & cler. l. finali & refert hanc legem Gregorius lib IX. epist. XXXIX.

(w) Conc. Gangrens. c XVI. (tom. II. conc. p. 422.) Εἴ τινα τέκνα γονέων, μάλιστα πιστῶν, ἀναχωροίη προφάσει θεοσεβείας, καὶ μὴ τὴν καθήκουσαν τιμὴν τοῖς γονεῦσιν ἀπονέμοι, προτιμωμένης δηλονότι παρ' αὐτοῖς τῆς θεοσεβείας, ἀνάθεμα ἔστω.

(x) Basil. regul. maior. quæst. XV. Τὰ παιδία ὑπὸ γονεῦς ὄντα, παρ' αὐτῶν ἐκείνων, προσαγόμενα, ἐπὶ πολλῶν μαρτύρων δεχόμενοι, ὥστε μὴ δοῦναι ἀφορμὴν τοῖς θέλουσιν ἀφορμήν, ἀλλὰ πᾶν ἄδικον στόμα τῶν λαλούντων καθ' ἡμῶν βλασφημίαν ἐπιχεθῆναι. Qui sub parentibus sunt filii, *eos ab ipsis ad nos adductos* multis adhibitis testibus recipiamus, vt non demus occasionem iis, qui volunt occasionem: sed omne iniustum os eorum, qui contra nos blasphemiam loquuntur, obstruatur.

(y) Cod. Iustin. lib. I. tit. III. de episcop. leg. LV.

(z) Aerod. de patrio iure ad filium tot.

Neqve

NEQVE vero ſolum parentum ius hac in re conſiderandum erat, ſed ius etiam, quod vnusquisque in ſe ipſe habere creditur. Si qui enim parentes puerum offerrent ante, quam conſenſum ſuum teſtari poſſet, actio vim nullam habebat, niſi filius ſponte ſua eam comprobaret, vbi ex ephebis exceſſiſſet: id quod ad duodeuiceſimum circiter ætatis annum refert concilium *Toletanum* ſecundum, *De his*, inquiens [a], *quos voluntas parentum a primis infantiæ annis clericatus officio vel monachali poſuit, pariter ſtatuimus obſeruandum, vt mox quum detonſi vel miniſterio electorum contraditi fuerint, in domo eccleſiæ, ſub epiſcopali præſentia, a præpoſito ſibi debeant erudiri. At vbi octauum decimum ætatis ſuæ compleuerint annum, coram totius cleri plebisque conſpectu voluntas eorum de expetendo coniugio ab epiſcopo perſcrutetur. Quibus ſi gratia caſtitatis, Deo inſpirante, placuit, & profeſsionem caſtimoniæ ſuæ abſque coniugali neceſsitate ſeſe ſpoponderint ſeruaturos, hi tanquam appetitores arctiſſimæ viæ leniſſimo domini iugo ſubdantur. - - His autem quibus voluntas propria, interrogationis tempore, deſiderium nubendi perſuaſerit, conceſſam ab apoſtolis ſententiam auferre non poſſumus.* Et virginibus eadem libertas ad annum ætatis quadrageſimum edicto quodam imperatorum LEONIS & MAIORIANI [b] ad calcem codicis *Theodoſiani* tribuitur. Sed vero concilium *Toletanum* quartum [c] in monachos pueros hoc intuitu multo fuit ſeuerius: Ita enim an. DCXXXIII. decreuit: *Monachum aut paterna deuotio, aut propria profeſsio facit: quidquid horum fuerit, alligatum te-*

(a) Concil. Tolet. II. c. I. (tom. IV. conc. p. 1733.)

(b) Leo nouel. VIII. Ne per huiusmodi impietatem parentum egeſtas & opprobrium perſonis nobilibus irrogetur, &, quod præcipue ſubmouendum eſt, irriſionibus exſecrandis omnipotentis Dei contrahatur offenſio, edictali lege ſancimus, filias, quas pater materue a ſæculari permixtione translatas chriſtianæ fidei ſeruare præcepta continuata virginitate cenſuerint, in beatæ vitæ propoſito permanentes, non ante ſuſcepto honorato capitis velamine conſecrari, quam XL. ann. ætatis emenſæ talibus infulis inoffenſa meruerunt obſeruatione decorari, & multi temporis ſeries & cæleſtis conſuetudo ſeruitii ad perfidam voluntatem nouis deſideriis aditum non relinquant, qui ante definitum temporis ſpatium ſanctimonialem puellam aliis adulti ſexus ſui votis carentem memoratorum quisquam parentum velari fecerit atque permiſerit, tertia bonorum parte multetur, eadem pœna conſtringi etiam, quæ illa parentibus deſtituta vt intra prædictæ ætatis annos voluerit conſecrari.

(c) Concil. Tolet. IV. c. XLVIII. (XLIX. tom. V. conc. p. 1717.)

nebit. Proinde his ad mundum reuertendi intercludimus aditum, & omnem ad sæculum interdicimus regressum. Hic primus canon est, SPALATENSI recte obseruante [*d*], quo filii a parentibus tantum oblati, nulla consensus proprii, si ad annos pubertatis peruenissent, habita ratione in monasteriis retineri iussi sunt.

§. VI.

De tonsura & habitu monachorum.

ADMITTENDI in monasterium ratio generatim cum quadam habitus ac ornatus fiebat permutatione, non ad significandum religiosum aliquod mysterium, sed ad exprimendam solum eorum grauitatem & mundi contemtionem. Qua in re moderatiores ex ipsis operam dabant, vt cum inter vanitatem & leuitatem, tum etiam inter hypocriticas adfectationes medium decenter tenerent: Comæ longiores in viris dedecere, & vanitatem sæcularem sapere credebantur: hinc monachum quemque, vbi admittebatur, tondebant, vt ab sæcularibus hominibus distingueretur; nullum autem vmquam radebant, veriti, ne sacerdotibus *Isidis* similis videretur. Hæc tum erat antiqua illa tonsura, duobus hisce extremis opposita. Longas comas ornatum muliebrem & regulæ apostolicæ contrarium esse statuebant. Hinc EPIPHANIVS [*e*] monachos in *Mesopotamia* culpat, quod contra ecclesiæ catholicæ regulam comam promittant: Et AVGVSTINVS [*f*] *crinitorum fratrum* nomine eos reprehendit,

(*d*) Spalat. de republ. lib. II. c. XII. n. XXIX. Immo eo progressi sunt homines, humana in hoc sapientes, vt pro monachis veris & obligatis monachali vitæ, habendos censuerint interdum & decreuerint eos quoque, qui nullo propriæ voluntatis arbitrio, propriaue electione, sed solo parentum voto solaque eorum obligatione pueri in monasteriis esse, monachalemque habitum gestare inueniuntur.

(*e*) Epiph. hæres. LXXX. n. VI. Ἀλλὰ καὶ ἄλλῳ τύπῳ προσελήφθησαν οἱ αὐτοὶ τίμιοι ἡμῶν ἀδελφοί, οἱ κατὰ Μεσοποταμίαν ἐν μοναστηρίοις ὑπάρχοντες, εἴτουν Μάνδραις καλουμένοις, κόμας γυναικικὰς προβαλλόμενοι, καὶ σάκκῳ προφανεῖ ἐπερειδόμενοι - - ἀλλότριόν ἐστι τῆς καθολικῆς ἐκκλησίας σάκκος προφανὴς καὶ κόμη ἐκτεινομένη ἀπὸ τοῦ κηρύγματος τῶν ἀποστόλων. Est & alia quædam viuendi forma, ac disciplina, qua istiusmodi venerandi nostri fratres vtuntur, qui in Mesopotamia in monasteriis, quos *mandras* appellant, domicilium fixerunt. *Qui & comas muliebrem in modum promittunt* & cilicium propalam adfectant. - - *Est ab ecclesiæ catholicæ & apostolorum doctrina prorsus alienum*, cilicium palam præ se ferre, ac *comam promittere.*

(*f*) Aug. de oper. monach. c. XXXI. (tom. III, p. 802. edit. Basil. MDLXIX.) Vereor

hendit. HIERONYMVS mentem aduerſus ipſos ſuam, more ſuo eos indignabundus & paullo acerbius perſtringens, exprimit. Ad *Euſtochium* [g] enim ſcribens, *Viros fuge*, inquit, *quos videris catenatos; quorum feminei contra apoſtolum Paulum crines, hircorum barba, nigrum pallium, & nudi in patientia frigoris pedes. Hæc omnia argumenta ſunt diaboli.* Ex qua oratione inuectiua facile nobis ad colligendum eſt, eiusmodi habitus ac cultus adfectationem a viris ſapientibus in eccleſia minime fuiſſe approbatam. Ab altera autem parte vetus tonſura non erat raſum caput; nam HIERONYMVS [h], AMBROSIVS [i] & alii in hoc ipſum, tamquam ſacerdotibus *Iſidis* vſitatam cærimoniam, inuehuntur. Monachorum tantum & clericorum erat, decentes & curtas alere comas, vt ex omnibus canonibus [k] hac de re præcipientibus apparet. De eorum habitu & veſtitu regulæ antiquæ idem præcipiebant, debere eum eſſe decentem ac grauem officioque ipſorum conuenientem, non leuem & vanum, non ſordidum & adfectatum. Monachi *Tabenneſi* in *Thebaide*, qui ſub diſcipli-

in hoc vitio plura dicere propter quosdam *crinitos fratres*, quorum præter hoc multa & pene omnia veneramur.

(g) Hieron. epiſt. XXII. ad Euſtochium c. XII. (tom. I. p. 93. f. edit. Francof. MDCLXXXIV.)

(h) Hieron. in Ezech. c. XLIV. (tom. V. p. 464. c. cit. edit.) Quod ſequitur: Caput ſuum non radent neque comam nutrient, ſed tondentes attondebunt capita ſua, perſpicue demonſtratur, *nec raſis capitibus* ſicut ſacerdotes cultoresque Iſidis ac Serapis nos eſſe debere, nec rurſum comam demittere, quod proprie luxurioſorum eſt, barbarorumque & militantium, ſed vt honeſtus habitus ſacerdotum facie demonſtretur.

(i) Ambroſ. epiſt. XXXVI. ad Sabin. (ep. XXX. tom. V. p. 128. c. edit. Colon. MDCXVI.) Cum ipſi capita & ſupercilia ſua radant, ſi quando Iſidis ſuſcipiunt ſacra, ſi forte chriſtianus vir attentior ſacroſanctæ religioni veſtem mutauerit, indignum facinus appellant.

(k) Conc. Carth. IV. c. XLIV. Clericus nec comam nutriat, nec barbam (radat).
Conc. Agath. c. XX. (tom. IV. conc. p. 1386.) Clerici qui comam nutriunt, ab archidiacono, etiamſi noluerint, inuiti detondeantur.
Conc. Tolet. IV. c. XLI. (tom. V. conc. p. 1716.) Omnes clerici, vel lectores ſicut leuitæ & ſacerdotes detonſo ſuperius toto capite, inferius ſolam circuli coronam relinquant: non ſicut huc vſque in Galliciæ partibus facere lectores videntur, qui prolixis, vt laici, comis in ſolo capitis apice modicum circulum tondent. Ritus enim iſte in Hiſpania huc vſque hæreticorum fuit. Vnde oportet, vt pro amputando eccleſiæ ſcandalo, hoc ſignum dedecoris auferatur, & vna ſit tonſura, vel habitus, ſicut totius Hiſpaniæ eſt vſus.

na viuebant *Pachomii*, ſoli his temporibus ad peculiarem aliquem habitum adſtricti fuiſſe videntur. CASSIANVS [*l*] eorum exponens inſtituta integrum librum habet, quo de *cingulis*, *cucullis*, *collobiis*, *redimiculis*, *palliolis* ſiue *mafortibus*, *melotibus*, & *pellibus caprinis*, *caligis* & *calceamentis* ipſorum loquitur, quæ omnia ſigillatim ibi explicata, quisquis volet, videre poteſt. Fatetur autem ille, hæc veſtimentorum genera inter monachos occidentales [*m*] non fuiſſe vſitata, ſpeciatim cucullos, & pelles caprinas, quas qui geſtare voluerit, eum hominum deriſioni ſeſe expoſiturum dicit. HIERONYMVS de habitu monachorum ſæpiſſime loquitur, numquam autem ab aliorum mortalium habitu eum diuerſum fuiſſe ſignificat, niſi in hoc, quod vilior, communior & tenuior [*n*] quam reliquorum fuerit, humilitatem ipſorum & contemtum ſæculi, ſine vlla moroſitate & adfectatione, exprimens. Nam quod ad adfectatam nigri pallii geſtationem inceſſumque in catenis attinet, contra hoc iam ſeuere loquentem eum audiuimus. Nec minus ſatyrice [*o*] contra iſtos ſcripſit, qui exteriorum veſtium loco cucullis & ciliciis vtebantur; quod hæc eſſet ab communi ſenſu & vſu aliena ratio, quam homines religioſos vitare & potius in veſtibus ſuis [*p*] inter lautitiem & ſordes medium tenere oporteret, ſine vlla notabili diuerſitate, ne multitudinis oculos in ſe conuerterent. PALLADIVS quorumdam meminit, qui catenati incedere amauerint; dicit autem, quod *Apollo* [*q*] celebratiſſimus monachus *Aegyptius*

(*l*) Caſſian. lib. I. de habitu monach.

(*m*) Caſſian. ibid. c. XI. Nam neque caligis nos, neque collobiis ſeu vna tunica eſſe contentos hiemis permittit aſperitas & paruiſſimi cuculli velamen, vel melotis geſtio deriſum potius quam ædificationem vllam videntibus comparabit.

(*n*) Hieron. ep. IV. ad Ruſticum: Sordidæ veſtes candidæ mentis indicia ſunt. Vilis tunica contemtum ſæculi præbet.
Id. ep. XIII. ad Paulin. Tunicam mutas cum animo, nec pleno marſupio glorioſas ſordes appetis, cetera.
Id. epiſt. XV ad Marcellam de laud. Aſellæ. Tunica fuſciore induta ſe repente domino conſecrauit.

(*o*) Hieron. epiſt XXII. ad Euſtochium. Sunt qui ciliciis veſtiuntur & cucullis fabrefactis: vt ad infantiam redeant, imitantur noctuas & bubones.

(*p*) Ibid. Veſtis ſit nec ſatis munda nec ſordida, & nulla diuerſitate nobilis; ne ad te obuiam prætereuntium turba conſiſtat, aut digito demonſtreris.

(*q*) Pallad. hiſtor. Lauſiac. c. LII (in biblioth. patr. græc. lat. tom. II, p. 985. c.) Ἐμέμφετο δὲ πολλὰ τοὺς τὰ σιδηρᾶ φέροντας καὶ τοὺς κομῶντας· οὗτοι γὰρ ἐνδεικνύονται,

cos

eos multum reprehendere solitus sit. Et CASSIANVS alios quosdam merito perstringit, tamquam habentes maiorem zelum quam scientiam, quod dictum seruatoris nostri, *Qui non accipit crucem suam ac pone me sequitur, non est me dignus*, secundum litteram interpretantes sibi cruces ligneas fecerint, easque iugiter humeris circumtulerint: quod ipsum, vt recte [r] obseruat auctor noster, non ad aedificationem, sed risum cunctis videntibus inferendum valebat. Istiusmodi adfectata agendi ratio ab antiquis generatim condemnata, nec nisi ab indoctis & superstitiosis approbata fuit. Vt adeo ex hac tota materia appareat, quod monachi occidentales non nisi communi habitu, pallio videlicet philosophico, vsi sint, quod & multi alii christiani his temporibus fecerunt; vnde, vt alio loco [rr] obseruauimus, gentiles christianos *Graecos* & *impostores* appellarunt. Quid, quod nonnumquam dissolutiores christiani idem nomen ex eadem ratione monachis tribuerunt, quemadmodum HIERONYMVS [s] videtur innuere, quando ait: *Nos, quia serica veste non vtimur, monachi iudicamur, quia ebrii non sumus, nec cachinno ora dissoluimus, continentes vocamur & tristes. Si tunica non canduerit, statim illud e triuio: Impostor & Graecus est.* Et SALVIANVS [t], eos a multitudine in *Africa*, praesertim *Carthagine*, eodem modo tractari queritur. *Inter Africae ciuitates*, inquit, *& maxime inter Carthaginis muros palliatum & pallidium* (alii *pallidum*) *& recisis comarum fluentium iubis ad cutem tonsum videre tam infelix ille populus, quam infidelis sine conuicio atque exsecratione vix poterat.* Quibus verbis SALVI-

φησὶ, καὶ ἀνθρωπαρέσκειαν θηρῶντες· δέον αὐτοὺς μᾶλλον νηστείαις ἐκλύειν τὸ σῶμα, καὶ ἐν κρυπτῷ τὸ καλὸν πράττειν· οἱ δὲ οὐ τοῦτο, ἀλλὰ πᾶσιν ἑαυτοὺς φανερῶς καθιστῶσι. *Multum autem reprehendebat eos, qui ferrum gestabant* & comam nutriebant. Hi enim, inquit, se ostentant & quaerunt placere hominibus, quum oporteat ipsos potius corpus soluere ieiuniis & quod bonum est facere in occulto. Ii vero non sic, sed se propalant omnibus.

(r) Cassian. collat. VIII. c. III. Quod quidam districtissimi monachorum habentes quidem zelum Dei, sed non secundum scientiam, simpliciter intelligentes, fecerunt sibi cruces ligneas, easque iugiter humeris circumferentes, non aedificationem sed risum cunctis videntibus intulerunt.

(rr) Lib. I. c. II. §. IV. vol. I. pag. 18. 19.

(s) Hieron. epist. XXIII ad Marcellam.

(t) Saluian. de gubernat. lib. VIII. p. 295. edit. Oxon. MDCXXXIII. (p. 308. edit. Norib. MDCXXIII.)

ANI antiquum eorum habitum & tonsuram exacte describi, existimo.

§. VII.

Nullum solemne votum siue publica professio ab illis exacta.

Si quis roget, an solemne aliquod votum siue publica professio in eorum receptione requisita fuerit, respondeo, nihil istiusmodi reperiri: neque enim istorum temporum praxis hæc erat. Quidquid autem in hoc genere fiebat, priuata duntaxat inter Deum & ipsos erat conuentio. BASILIVS [u] disertis verbis significat, nullum expressum cælibatus promissum a quopiam accipi, sed eos tacite solum cælibatum admittere videri, dum monachorum ordini sese addicant. Monet quidem, in posterum euidentem professionem accipi debere: sed hoc ipso, eiusmodi promissum antea haud exactum fuisse, declarat. Fuerunt monachi, qui in matrimonio vixerunt, vti ex iis, quæ ex ATHANASIO & AVGVSTINO capite antecedente [v] attulimus, patet: a quibus certum est cælibatus promissum non fuisse exactum. Et quod ad alios, qui in communione viuebant, attinet, eorum admissio non cum vllo explicito promisso, sed cum trium annorum probatione, erat coniuncta, quo interiecto tempore durissimis vitæ monachalis exercitiis adsuefiebant; et si post hoc temporis interuallum eadem exercitia continuare ipsis placeret, tum sine vllis nouis cærimoniis & ritibus in societatem admittebantur, vt tamquam idonea eius membra cum reliquis vna habitare possent. Hæc erat methodus præscripta in regula PACHOMII, monachorum *Tabennensium* patris, a quo cæteri omnes exemplum sibi sumserunt, quemadmodum lector in PALLADIO [w]

(u) Basil. ep. can. c. XIX. *Ἀνδρῶν δὲ ὁμολογίαν οὐκ ἔγνωμεν, πλὴν εἰ μή τινες ἑαυτοὺς τῷ τάγματι τῶν μοναζόντων ἐγκατηρίθμησαν· οἳ κατὰ τὸ σιωπώμενον δοκοῦσι παραδέχεσθαι τὴν ἀγαμίαν. πλὴν καὶ ἐπ' ἐκείνων, ἐκεῖνο ἡγοῦμαι προηγεῖσθαι προσήκειν, ἐρωτᾶσθαι αὐτοὺς καὶ λαμβάνεσθαι τὴν παρ' αὐτῶν ὁμολογίαν ἐναργῆ.* Virorum autem professiones non nouimus, præterquam si qui se ipsos monachorum ordini addixerint: qui tacite videntur cælibatum admittere. Sed in illis quoque illud existimo procedere oportere, vt ipsi interrogentur, & euidens ipsorum accipiatur professio.

(v) Vid. supra cap. II. §. VI. pag. 19. 20.

(w) Pallad. histor. Lausiac. c. XXXVIII. p. 956. c. *Τὸν μέν τοι εἰσελθόντα εἰσάπαξ συμμεῖναι αὐτοῖς, ἐπὶ τριετίαν εἰς ἀγῶνα ἀδύτων αὐτὸν οὐ δέξῃ· ἀλλ' ἐργατικώτερα ἔργα ποιήσας οὕτως εἰς τὸ στάδιον ἐμβαινέτω μετὰ τὴν τριετίαν.* Eum qui semel

& so-

& SOZOMENO [x], a quibus regula ista satis fuse recitatur, videre potest.

§. VIII.

Quid per ipsorum renuntiationem saeculi intelligendum sit.

NEQVE dum solemne paupertatis votum requisitum fuit; etsi homines sponte sua saeculo renuntiare consueuerunt, facultatibus suis in pios vsus donatis, antequam in societatem aliquam, vbi omnia ipsis erant communia, se conferrent. Ita *Hilarion* fratribus suis ac pauperibus bona sua distribuit, nihil omnino sibi reseruans, quemadmodum HIERONYMVS [y] & SOZOMENVS de eo memoriae prodiderunt. *Paulinus* opulentissimi senatoris filius, & *Theresia* coniux eius, bona sua (quae amplissima erant) ex communi voluntate pauperibus erogarunt, atque ita vitam monachalem *Nolae* amplexi sunt, vbi *Paulinus* deinde episcopus istius loci factus, eamdem voluntariam paupertatem continuauit; adeo vt AVGVSTINVS [z] de ipso narret, quod, *Gothis Nolam* vrbem diripientibus & vastantibus, sic ad Deum precatus sit: *Domine, ne excrucier propter aurum & argentum: vbi enim sint omnia mea, tu scis.* Istiusmodi voluntariae paupertatis exempla vbique in antiquis historiae monumentis obuia sunt. Sed tamen vnum his primis temporibus sollicite euitabant, nimirum vt ne, quum semel facultatibus suis renuntiassent, deinde semetipsos vel monasteria sua, emendicando sibi vel accipiendo aliorum fortunas, locupletare studerent. Dignum notatu in hanc rem est responsum, quod *Isaacus Syrus* vrbis *Niniues*

---

ingreditur nec potest cum eis ad triennium sustinere certamen, non admittes. Sed quum opera fecerit difficiliora, sic prodeat in stadium post triennium.

(x) Sozom. lib. III. c XIV. tot. inprimis p. 517. c.

(y) Hieron. vit. Hilarionis c. III. (p. 157. c. tom. I. edit. Francof.) Reuersus est cum quibusdam monachis ad patriam, & parentibus iam defunctis, partem pauperibus largitus est, nihil sibi omnino reseruans.
Sozomen. lib. III. c. XIV. p. 519. b. edit. Amstelod. MDCXCV. *Καταλαβὼν δὲ τελευτήσαντας τοὺς πατέρας, εἰς τοὺς ἀδελφοὺς καὶ τοὺς δεομένους τὴν οὐσίαν διένειμε.* Domum reuersus, quum parentes mortuos inuenisset, fratribus suis ac pauperibus bona sua distribuit.

(z) Augustin. de ciuit. Dei lib. I. c. X. (tom. V. p. 51. c. edit. Basil. MDLXIX.) Paulinus noster, Nolensis episcopus, ex opulentissimo diuite, voluntate pauperrimus, & copiosissime sanctus, quando & ipsam Nolam barbari vastauerunt, cum ab eis teneretur, sic in corde suo, vt ab eo postea cognouimus, precabatur: *Domine, ne excrucier* cet.

episco-

episcopus [a], monachis suis dedisse fertur, quum ab ipso expeterent, vt possessiones quasdam, in monasterii sui vsum sibi oblatas, acceptaret; *Monachus*, inquiens, *qui in terra possessiones quaerit, monachus non est.* Monachi occidentales huius regulae non semper adeo studiosi fuerunt, vti e querimoniis HIERONYMI [b] & CASSIANI [c] & quibusdam legibus [d] imperialibus, ad compescendam eorum auaritiam rogatis, liquet: Monachi autem *Aegyptii* generatim tales erant reuera, quales se velle esse prae se ferebant. Monasteria ipsorum agros vel status reditus habebant

(a) Vid. Caue histor. litter. vol. II. p. 185. edit. Lond. MDCXCVIII. (p. 110. edit. Geneu. MDCXCIX.) Isaac, natione Syrus, vrbis Niniues episcopus - - mihi certe in nullo magis memorabilis, quam quod monachos suos ipsum humiliter hortantes, vt in vsum monasterii possessiones, quae oblatae erant, acciperent, simplici hoc responso refellit: *Monachus, qui in terra possessiones quaerit, monachus non est.*

(b) Hieron. ep. IV. ad Rustic. (tom. I. edit. Francof. p. 30. g.) Vidi ego quosdam, qui postquam renuntiauere saeculo, vestimentis duntaxat & vocis professione non rebus, nihil de pristina conuersatione mutarunt. Res familiaris magis aucta quam imminuta. Eadem ministeria seruulorum, idem apparatus conuiuii. In vitro & patella fictili, aurum comeditur, & inter turbas & examina ministrorum nomen sibi vendicant solitarii.

Id. ep. II. ad Nepot. p. 9. c. Nonnulli sunt ditiores monachi, quam fuerant saeculares; & clerici, qui possideant opes sub Christo paupere, quas sub locuplete & fallace diabolo non habuerant, vt suspiret eos ecclesia diuites, quos mundus antea tenuit mendicos.

(c) Cassian. lib. IV. c. XV. Ad haec nos miserabiles quid dicemus, qui in coenobiis commorantes, ac sub abbatis cura & sollicitudine constituti, peculiares circumferimus claues, omnique professionis nostrae verecundia & confusione calcata: etiam annulos, quibus recondita praesignemus, in digitis palam gestare nos non pudet, quibus non solum cistellae vel sportae, sed ne arcae quidem vel armaria, ad ea quae congerimus, vel quae egressi de saeculo reseruauimus, condenda sufficiunt. Quique ita nonnumquam pro vilissimis nullisque rebus accendimur, eas duntaxat velut proprias vendicantes, vt si quis vel digito quidquam ex his contrectare praesumserit, tanta contra eum iracundia suppleamur, vt commotionem cordis nostri a labiis ac tota quidem corporis indignatione reuocare non possimus.

(d) Cod. Theod. lib. XVI. tit. II. de episc. leg. XX. Ecclesiasticae, aut ex Ecclesiasticis, vel qui continentium se volunt nomine nuncupari, viduarum ac pupillarum domos non adeant: sed publicis exterminentur iudiciis, si posthac eos ad fines earum vel propinqui putauerint deferendos. Censemus etiam, vt memorati nihil de eius mulieris, cui se priuatim sub praetextu religionis adiunxerint, liberalitate quacumque, vel extremo iudicio possint adipisci: & omne in tantum inefficax sit, quod alicui horum ab his fuerit derelictum, vt nec per subiectam personam valeant aliquid, vel donatione, vel testamento, percipere.

bant nullos, nec habere volebant, nec vllum monachum plus, quam quod ad quotidianum alimentum neceſſarium eſſet, tenere patiebantur. Hoc enim a vitæ ſuæ ratione abhorrere ſtatuebant, ſi, qui ſæculo vale dixiſſe videri vellent, in monaſteriis diuites fieri ſtuderent, qui forte pauperes fuiſſent ante, quam eo perueniſſent. Idcirco ſi quam donationem accipiebant, non in ſuum ipſorum ſed pauperum vſum eam conuertebant. Immo vero nulli monacho, vt rem aliquam poſſideret & ſibi propriam diceret, permittere volebant; ſed in ſocietate aliqua omnia communia habere cupiebant. Hinc HIERONYMVS [e] hiſtoriam notatu dignam de monacho quodam *Nitriæ* in *Aegypto* refert, quemadmodum punitus fuerit, quod centum ſolidos, quos quotidiano labore ſuo ſibi acquiſiuerat, ſibi ſoli proprios retinuiſſet. *Quidam ex fratribus*, inquit, *parcior magis quam auarior, neſciens, triginta argenteis dominum venditum, centum ſolidos, quos lina texendo acquiſierat, moriens dereliquit. Initum eſt inter monachos conſilium (nam in eodem loco circiter quinque millia diuiſis cellulis habitabant) quid hinc facto opus eſſet. Alii pauperibus diſtribuendos eſſe dicebant; alii dandos eccleſiæ; nonnulli parentibus remittendos. Macarius vero & Pambo & Iſidorus & cæteri, quos patres vocant, ſancto in eis loquente ſpiritu decreuerunt, infodiendos eſſe cum eodem, dicentes, pecunia tua tecum ſit in perditionem.* Adeo parum hi antiqui monachi his temporibus curabant ea, quæ vltra quotidianam vitæ erant ſuſtentationem.

§. IX.

De differentia inter renuntiationem & vitam communicatiuam.

NONNVLLI quidem non ita rebus ſuis omnibus renuntiabant, ſed facultates ſuas in poteſtate ſua retinebant, & nihilo tamen magis de illis percipiebant, quam ſi re ipſa eas aliis tradidiſſent. Vniuerſum enim prouentum annuum pauperibus conſtanter diſtribuebant, & in pios conuertebant vſus, quos quotidianæ hominum neceſſitates poſtulabant. Huius generis *Apollonium* quemdam PALLADIVS [f] & SOZOME-

(e) Hieron. ep. XXII, ad Euſtoch. c. XIV.

(f) Pallad. hiſtor. Lauſiac c. XIV. (tom. II. biblioth. patr. græc. lat. p. 916.) Ἀπολλώνιός τις ὀνόματι ἀπὸ πραγματευτῶν ἀποταξάμενος καὶ οἰκήσας τὸ ὄρος τῆς Νιτρίας

NVS [*g*] memorant, qui possessionibus suis sibi reseruatis annuos reditus emendis in vsum ægrotantium monachorum medicamentis rebusque aliis necessariis comparandis impenderit. PALLADIVS [*h*] de duobus etiam fratribus, *Paësio* & *Isaia*, diuitis mer-

μήτε τέχνην τὸ λοιπὸν μαθεῖν δυνάμενος, μήτε ἐπὶ ἄσκησιν γραφικὴν τῷ παραβεβηκέναι τὴν ἡλικίαν, ζήσας ἐν τῷ ὄρει εἴκοσι ἔτη, ταύτην ἔσχε τὴν ἄσκησιν· ἐκ τῶν ἰδίων χρημάτων καὶ τῶν οἰκείων πόνων παντοῖα ἰατρικὰ καὶ καπηλικὰ ἀγοράζων ἐν τῇ Ἀλεξανδρείᾳ, πάσῃ τῇ ἀδελφότητι εἰς τὰς νόσους ἐπήρκει. κ. τ. λ. Quidam Apollonius nomine ex negotiationibus quum mundo renuntiasset & montem Nitriæ habitasset, & nec artem discere posset nec litteras, quod ætate esset prouectus: viginti annis quibus vixit in monte, hanc habuit exercitationem. Suis pecuniis & suis laboribus emens Alexandriæ vasa medica omnis generis, vniuersæ fraternitati ea suppeditabat ad morbos.

(*g*) Sozom. lib. VI. c. XXIX (p. 682. a edit Amstelod) Ἀπολλώνιος, τὸν ἄλλον χρόνον ἐμπορίαν μετιὼν, ἤδη πρὸς γῆρας ἐλαύνων, ἐπὶ τὴν Σκῆτιν ἦλθε· λογισάμενος δὲ ὡς οὔτε γράφειν, οὔτε ἄλλην τινὰ τέχνην μαθεῖν οἷός τέ ἐστι διὰ τὴν ἡλικίαν, παντοδαπῶν φαρμάκων εἴδη καὶ ἐδεσμάτων ἐπιτηδείων τοῖς κάμνουσιν, ἐξ οἰκείων χρημάτων ὠνούμενος, ἀνὰ ἑκάστην θύραν μοναστικὴν περιῄει μέχρις ἐννάτης ὥρας, ἐφορῶν τοὺς νοσοῦντας. ἐπιτήδειον δὲ ταύτην αὑτῷ τὴν ἄσκησιν εὑρὼν, ὧδε ἐπολιτεύσατο· μέλλων δὲ τελευτᾶν, ἄλλῳ παραδοὺς ἃ εἶχεν, ἐνετείλατο τὰ αὐτὰ ποιεῖν. Apollonius, quum anteacto tempore mercaturam fecisset, iam in senium vergens, ad Scetim se contulit. Quumque consideraret, se ob ingrauescentem ætatem nec scribendi artem, nec vllam etiam posse addiscere, varias species medicamentorum & ciborum, qui commodi sunt ægrotantibus, sua pecunia coëmens, singulas monachorum ianuas circumibat, ad horam vsque nonam ægros inuisens. Quod quidem exercitationis genus quum sibi commodum reperisset, ita deinceps conuersatus est. Et quum moriturus esset, quæcumque habebat, alteri tradens, mandauit, vt idem officium exerceret.

(*h*) Pallad. ibid. c. XV. Ἕτερός τις Παήσιος καὶ Ἡσαΐας οὕτω καλούμενοι ἀδελφοὶ ὑπῆρχον πατρὸς ἐμπόρου Σπανοδρόμου· οἵτινες τοῦ πατρὸς αὐτῶν τελευτήσαντος ἐμερίσαντο τὰ ὑπάρχοντα ἐν κινητοῖς, ἃ εἶχον ἐν μὲν νομίσμασι πεντακισχιλίοις, ἐν ἱματίοις δὲ καὶ οἰκέταις τὰ εὑρεθέντα· οὗτοι μετ' ἀλλήλων ἐσκέψαντο, καὶ συμβουλεύοντες ἑαυτοῖς ἔλεγον πρὸς ἀλλήλους, ἐπὶ ποῖον μέθοδον ἔλθωμεν βίου ἀδελφέ; ἐὰν ἔλθωμεν ἐπὶ τὴν ἐμπορίαν, ἣν μετῆλθεν ὁ πατὴρ ἡμῶν, καὶ ἡμεῖς ἑτέροις ἔχομεν καταλεῖψαι τοὺς πόνους ἡμῶν. ἴσως δὲ καὶ κινδύνοις περιπεσούμεθα πάντως ἢ λῃστρικοῖς ἢ θαλαττίοις· δεῦρο οὖν ἀδελφέ, ἐπὶ τὸν μονήρη βίον ἔλθωμεν, ἵνα καὶ τὰ τοῦ πατρὸς ἡμῶν κερδήσωμεν, καὶ τὰς ψυχὰς ἡμῶν μὴ ἀπολέσωμεν. ἤρεσεν οὖν ἀμφοτέροις ὁ σκοπὸς τοῦ μονήρους βίου· εὑρέθησαν οὖν ἄλλος κατ' ἄλλο διαφωνοῦντες. μερισάμενοι δὲ τὰ χρήματα, καὶ τὰ λοιπὰ πάντα, τοῦ μὲν σκοποῦ εἴχοντο ἕκαστος τοῦ ἀρέσαι Θεῷ, ἐνηλλαγμένῃ δὲ τῇ πολιτείᾳ· ὁ μὲν γὰρ πάντα διασκορπίσας ἔδωκεν ἀσκητηρίοις, καὶ ἐκκλησίαις, καὶ φυλακαῖς· καὶ τεχνύδριον ἔμαθεν, ὅθεν τὸν ἄρτον πορίσηται, καὶ τῇ ἀσκήσει προσεῖχεν καὶ τῇ προσευχῇ· ὁ δὲ ἕτερος τοῦτο μηδὲν διασκορπίσας, ἀλλὰ ποιήσας ἑαυτῷ μοναστήριον καὶ προσλαβόμενος ἀδελφοὺς ὀλίγους, πάντα ξένον ἐδεξιοῦτο, πάντα ἄρρωστον ἐθεράπευεν, πάντα γέροντα παρεκράτει, πάντα πένητα παρεῖχεν κατὰ σάββα-

cato-

catoris filiis, loquitur, qui vitam adgressi monasticam diuersis modis de facultatibus suis statuerint. *Vnus*, inquit, *omnia dispergens, dedit monasteriis & ecclesiis & custodiis: & quum artem didicisset, ex qua sibi panem pararet, exercitationi operam dabat & orationi. Alter autem eius nihil dispersit, sed facto sibi monasterio & paucis adsumtis fratribus, quemlibet excipiebat hospitem, quemlibet curabat aegrotum, quemuis senem retinebat, cuiuis pauperi dabat. Sabbatho & dominica tres aut quatuor mensas statuens, eos qui erant egeni, excipiebat. Hoc modo facultates suas consumsit.* PALLADIVS hoc vitae institutum recte vocat τὸν κοινωνικὸν βίον, *vitam, quae communicauerit*; alterum autem τὸν τοῦ ἅπαξ ἀποταξαμένου βίον, *vitam eius, qui renuntiauerit*, & subiungit [*bb*], incidisse inter fratres quosdam contentionem propter horum duorum fratrum diuersum vitae institutum & maxime propter laudes diuersas, adeoque ipsos ad *Pambo* quemdam celebrem *Aegyptium* iuisse ad eumque retulisse, vt hac de re responderet, volentes scire, vtranam esset melior vitae ratio. Istum autem eis dixisse, vtrosque esse perfectos apud Deum. Alterum quidem functum esse munere *Abrahae*, qui omnes exceperit; alterum vero suscepisse firmissimum & constantissimum zelum *Eliae* prophetae, vt Deo placeret.

τὴν καὶ κυριακὴν τρεῖς ἢ τέσσαρας τραπέζας ἱστῶν, τοὺς λειπομένους ἐδεξιοῦτο· τούτῳ τῷ τρόπῳ τὸν ἑαυτοῦ βίον κατηνάλωσεν. Alii Paesius & Esaias nomine, fuerunt fratres patre mercatore, Hispanico: qui quidem quum pater eorum esset mortuus, diuiserunt facultates, quas habebant in mobilibus: in nummis quinque millia, in vestibus autem & seruis, quae inuenta fuerant. Ii inter se deliberarunt & sibi consulentes dicebant: Quodnam vitae iter ingrediemur, o frater? si exerceamus mercaturam, quam pater noster exercuit, nos relinquemus aliis nostros labores: & forte incidemus in pericula, vel latronum vel maris. Age ergo, frater, vitam adgrediamur monasticam, vt & patris nostri lucremur facultates & nostras animas non perdamus. Placuit ergo vtrisque scopus vitae solitariae: sed inuenti sunt alius in alio discrepantes. Quum itaque pecunias diuisissent & reliqua omnia; hunc quidem sibi scopum proposuerunt, vt Deo placerent, sed diuersae vitae instituto. *Vnus enim omnia dispergens, dedit monasteriis*, cetera.

(*bb*) Ibid. φιλονεικείας οὖν ἐμπεσούσης ἐπὶ τῇ διαφόρῳ πολιτείᾳ τούτων τῶν μακαρίων τῇ ἀδελφότητι, μάλιστα, ἐπὶ τοῖς διαφόροις ἐπαίνοις, ἀπέρχονται πρὸς τὸν μακάριον καὶ ἅγιον Παμβὼ, καὶ ἀνατίθενται αὐτῷ τὴν περὶ τούτων ἐπίκρισιν, ἀξιοῦντες μαθεῖν παρ' αὐτοῦ τὴν ἀμείνω πολιτείαν· ὁ δὲ λέγει αὐτοῖς· ἀμφότεροι τέλειοί εἰσι πρὸς τὸν κύριον· ὁ μὲν γὰρ Ἀβραμιαῖον ἐξετέλεσεν ἔργον δεξιούμενος πάντας· ὁ δὲ τοῦ προφήτου Ἡλίου τὸ ἀκαμπὲς τοῦ ζήλου τῆς πρὸς Θεὸν εὐαρεστήσεως ἐνεδείξατο.

§. X.

Omnes monachi olim ex manuum suarum labore sustentati.

Hinc manifestum est, antiquos monachos nullam bonorum & possessionum habuisse rationem; nam in istum vel illum modum earum onere ipsi sese leuabant. Et tum quidem monasteriis statos reditus non habentibus, omnes monachi ad exercendum sese in labore corporis obligati erant, partim vt ipsi se alerent, nec aliis essent oneri, partim vt animas suas incolumes & dirissimis satanæ tentationibus quasi inaccessas custodirent. CASSIANVS [*i*] enim hanc fuisse dicit apud *Aegyptum* antiquis patribus sanctam sententiam, *operantem monachum vno dæmone pulsari, otiosum vero innumeris spiritibus deuastari.* Hinc HIERONYMVS *Rusticum* monachum amicum suum hortatur, vt honesto aliquo labore se exerceat, *Fac*, inquiens [*k*], *& aliquid operis, vt te semper diabolus inueniat occupatum. Aegyptiorum monachi hunc morem tenent, vt nullum absque operis labore suscipiant, non tam propter victus necessaria, quam propter animæ salutem.* Non habebant tunc inter se otiosos & mendicantes, vt ipse DVARENVS [*l*] recte obseruat. Monachum non operantem non secus ac alieni cupidum fraudatorem iudicabant. Ita enim patres *Aegyptios* de istiusmodi monachis, alieno pane otiose vescentibus, statuisse, auctor est SOCRATES [*m*]. Iam supra e BEDA [*n*] audiuimus, monachos *Banchorienses*, quorum fuerint duo millia, omnes de labore manuum suarum viuere consueuisse. Et VSSERIVS episcopus ingentem istiusmodi exemplorum multitudinem, ratione monasteriorum in *Hibernia* & *Britannia*, collegit [*o*]. Longum foret omnia loca ex antiquis scriptoribus, quæ ad hanc materiam spectant, adferre. Quare lectorem ad loca ipsa, infra ad

(*i*) Cassian. institut. lib. X. c. XXIII.

(*k*) Hieron. ep. IV. ad Rustic.

(*l*) Duaren. de ministr. & benefic lib. I. c. XX. Nec ita otio dediti erant, more pseudomonachorum nostri temporis, vt nihil in commune conferrent, & se homines esse, id est, ad societatem hominum iuuandam natos non recordarentur.

(*m*) Socrat. lib. IV. c. XXIII. (p. 234. b edit. Amstelod. MDCXCV.) *Μοναχὸς εἰ μὴ ἐργάζοιτο, ἐπίσης τῷ πλεονέκτῃ κρίνεται.*

(*n*) Bed. lib. II. c. II. vid. supra c. II. §. XIII. not. (p) pag. 35.

(*o*) Usher. *Relig. of the ancient* irish. c. VI.

calcem

calcem paginæ notata [*p*], remittimus, & vnum duntaxat adhuc obseruamus, quod antiquis temporibus monachi manuum

(*p*) Epiphan. hæres. LXXX, n. VI. Καὶ γὰρ ἐξ αὐτῶν τοῦ θεοῦ ἱερέων, καὶ αὐτοὶ μετὰ τοῦ κηρύγματος τοῦ λόγου μιμούμενοι τὸν ἅγιον αὐτῶν μετὰ τὸν Θεὸν ἐν Χριστῷ πατέρα, φημὶ δὲ Παῦλον τὸν ἅγιον ἀπόστολον, καὶ αὐτοὶ κατὰ τὸ δυνατὸν, εἰ καὶ μὴ πάντες, ἀλλ᾽ οἱ πλείους ταῖς ἰδίαις χερσὶν ἐργαζόμενοι, οἷον δ᾽ ἀναλόγως συμπρέπουσαν τῷ ἀξιώματι, καὶ τῆς ἐκκλησιαστικῆς φροντίδος ἀδιαλείπτως ἔχουσι τέχνην, ὅπως μετὰ τοῦ λόγου καὶ τοῦ κηρύγματος ἡ συνείδησις χαίρῃ, καὶ διὰ χειρῶν ἰδίων καρποφοροῦσα, καὶ ἑαυτῇ ἐπαρκουμένη, τοῖς τε ἀδελφοῖς, καὶ ἐνδεομένοις τὴν μετὰ χεῖρας οἰκονομίαν. Illi tametsi e sacerdotum numero sint, ad sanctissimi sui secundum Deum in Christo patris imitationem (Paulum apostolum intelligo) non omnes quidem, sed plerique tamen ad susceptam diuini verbi prædicationem *externam manuum operam adiungunt*; quamcumque demum artem adepti sint, quæ nec e dignitate sua nec ab ecclesiæ cura, quam perpetuam gerunt, abhorreat: vt ipsorum conscientia, præter illum diuinæ verbi prædicandi laborem, *propriarum manuum fructum ferens, ac cum sibi ipsi, tum fratribus & egentibus operis sui quæstum impertiens* voluptate perfundatur.

Chrysostom. de compunct. cordis lib. I. c. VI. Ὅτε καὶ πρώην ἐγὼ ἐγνώκειν τὴν πόλιν ἀφεὶς, ἐπὶ τὰς σκηνὰς τῶν μοναχῶν ἐλθεῖν πολὺς ἦμην τοῦτο ἐρευνῶν καὶ πολυπραγμονῶν, πόθεν ἡ τῶν ἀναγκαίων ἔσται χορηγία - - - εἰ μή τις ὁ εἰς ἔργον ἐμβάλλων χαλεπὸν, οἷον, σκάπτειν, ἢ ξυλοφορεῖν κελεύων, ἢ ὑδροφορεῖν, καὶ τὰ ἄλλα πάντα τὰ τοιαῦτα, ὑπηρετεῖν· καὶ ὅλως, ὁ περὶ τῆς ἀναπαύσεως λόγος ἦν πολὺς ἡμῖν. Quum sedisset in animo quondam relicta vrbe transire ad habitacula monachorum, ego sane quam sollicite perscrutabar, vnde nobis in illis locis, quæ necessaria sunt corpori, præberentur - - - ne forte operis aliquis grauis esset exactor, ne forte fodere terram cogerer, aut ligna deferre, aut aquam humeris portare vel cetera huiusmodi exhibere ministeria.

Hieron. epist. LXXVII. ad Marcum Celedensem (tom. II. p. 211. g. edit. Francof.) Nihil alieni præripui, nihil otiosus accipio. *Manu quotidie & proprio sudore quærimus cibum*, sciences ab apostolo scriptum esse: *Qui autem non operatur, nec manducet.*

Cassian. institut. lib. X. c. XXII. vid. pag. seq. sub lit. (*s*) in textu.

Iustin. nouel. CXXXIII. c. VI. Δεῖ διπλοῦν τοῦτο ἔργον τοῖς μοναχοῖς καθεστάναι, ἢ ταῖς θείαις ἐνασχολεῖσθαι γραφαῖς, ἢ τὰ μοναχοῖς πρέποντα (ἅπερ καλεῖν εἰώθασιν ἐργόχειρα) μελετᾶν τε καὶ ἐργάζεσθαι· διάνοια γὰρ μάτην σχολάζουσα οὐδὲν ἂν τῶν ἀγαθῶν ἀποτίκοι. Oportet duplex hoc opus monachis esse, aut diuinis vacare scripturis, aut quæ monachos decent (quæ vocant manuum opera) meditari & operari. Mens enim frustra vacans nihil bonorum parit.

Id. Cod. lib. XI. tit. XXV. de mendicantibus validis. Cunctis, quos in publicum quæstum incerta mendicitas vocauerit, inspectis, exploretur in singulis & integritas corporum & robur annorum: atque inertibus & absque vlla debilitate miserandis necessitas inferatur, vt eorum quidem quos tenet conditio seruilis, sua-

ſuarum opera non ſibi ſolum ſufficientem victum parauerint, ſed etiam aliorum neceſſitates ſubleuare ſoliti ſint. SOZOMENVS [q], *Serapionem* in monaſterio quodam iuxta *Arſinoëm* in *Aegypto* decem millia circiter monachorum rexiſſe eosque ita inſtituiſſe, narrat, vt propriis laboribus, exempli gratia meſſis tempore fruges metendo, victum ſibi compararent, ſubminiſtrarentque aliis indigentibus. Quod ipſum ab AVGVSTINO [r] confirmatur, qui de monachorum ſui temporis laboribus loquens, fidem nobis facit, ſæpius integras naues, rebus neceſſariis oneratas, in ea loca miſiſſe, quæ inopes incoluerint. Intelligit deſerta *Libyæ*, de quibus loquitur CASSIANVS [s] „Patres per *Aegyptum*, inquiens, nullo mo-„do otioſos eſſe monachos, ac præcipue iuuenes ſinunt, actum „cordis ac profectum patientiæ & humilitatis ſedulitate operis „metientes, & non ſolum a nullo quidquam accipere patiun-„tur, ſed etiam de laboribus ſuis non tantum ſuperuenientes & „peregrinos reficiunt, verum etiam per loca *Libyæ*, quæ ſterili-„tate ac fame laborant, nec non etiam per ciuitates his, qui „ſqualore carcerum contabeſcunt, immanem conferentes diri-„gunt alimoniæ victusque ſubſtantiam de fructu manuum ſua-

---

proditor ſtudioſus & diligens dominium conſequatur: eorum vero, quos natalium ſola libertas perſequitur, colonatu perpetuo fulciatur, quisquis huiusmodi lenitudinem prodiderit ac probauerit: ſalua dominis in eos actione, qui vel latebram forte fugitiuis vel mendicitatis ſubeundæ conſilium præſtiterunt.

Pallad. hiſtor. Lauſiac. c. VII. X. XX. XXVIII. XXX. XXXIX. LXXVI. LXXXIX. XCVI. CXII.

Moſchus prat. ſpirit. c. XXII. CXIV. CLX. CLXI. CLXXXIII. CXCIV.

(q) Sozom. lib. VI. c. XXVIII. *Σεραπίων περὶ τὸν Ἀρσενοίτην διέτριβεν, ἀμφὶ τοὺς μυρίους ὑφ' ἑαυτὸν ἔχων· πάντας δὲ ἦγεν ἐξ οἰκείων ἱδρώτων τὰ ἐπιτήδεια πορίζεσθαι καὶ ἄλλοις δεομένοις χορηγεῖν· ὥρᾳ δὲ θέρους ἐπὶ μισθῷ ἀμῶντες ἀρκοῦντα αὐτοῖς σῖτον ἀπετίθεντο, καὶ ἄλλοις μοναχοῖς μετεδίδουν.* Serapion iuxta Arſenoiticam præfecturam vixit, decem millia circiter monachorum regens, quos omnes ita inſtituebat, vt propriis laboribus victum ſibi compararent, & aliis indigentibus ſubminiſtrarent. Meſſis autem tempore, pretio conducti fruges metebant, & frumentum quod ſibi ſufficeret recondebant, & aliis monachis gratis dabant.

(r) Aug. de moribus eccleſ. c. XXXI. (tom. I. p. 771. d.) Quidquid neceſſario victui redundat: nam redundat plurimum ex operibus manuum & epulorum reſtrictione: tanta cura egentibus diſtribuitur, quanta non ab ipſis, qui diſtribuunt, comparatum eſt. Nullo modo namque ſatagunt, vt hæc ſibi abundet, ſed omni modo agunt, vt non apud ſe remaneat, quod abundauerit, vſque adeo vt oneratas etiam naues in ea loca mittant, quæ inopes incolunt.

(s) Caſſian. inſtit. lib. X. c. XXII.

rum

„rum, rationabile ac verum ſacrificium domino tali oblatione „ſe offerre credentes.„ Non eo tempore ſenſiſſe videntur chriſtiani, quod labor corporis cum reliquis monachorum officiis conſiſtere nequeat, ſed potius, quod neceſſaria quædam officii ac functionis eorum pars exſiſtat. Et AVGVSTINVS integrum librum (t) conſcripſit, vt hoc eorum officium eſſe demonſtret, quo in libro omnibus rationibus, cum aliqua ſpecie in contrarium vmquam oppoſitis, reſpondet.

§. XI.

Idonei & adcommodati ad hanc rem antiſtites in monaſteriis conſtituti, nimirum decani, centenarii, patres, *& id genus alii.*

IAM vero ad hæc & reliqua eorum officia omnia tanto melius prouehenda monaſteria plerumque in diuerſas partes diviſa iisque idonei antiſtites conſtituti erant. Deni monachi vni cuidam parebant, quem *decanum* vocabant, quod decem eſſet præfectus, & centeni alium quemdam ſibi præpoſitum habebant, *centenarium* dictum, quod centum ſubiectos ſibi regeret. Præter hoſce erant *patres*, vti HIERONYMO & AVGVSTINO plerumque vocantur; qui apud alios ſcriptores dicuntur *abbates*, a *græco* vocabulo ἀββᾶς, quod *patrem* ſignificat; & *hegumeni*, hoc eſt, *præſides* & *archimandritæ* a *mandra*, *ouili*; quod eſ-

(t) Aug. de opere monach. c. XVII. (tom. III. p. 791. edit. Baſil. MDLXIX.) Quid agant, qui operari corporaliter nolunt, cui rei vacent, ſcire deſidero. Orationibus, inquiunt & pſalmis & lectioni & verbo Dei. Sancta plane vita & in Chriſti ſuauitate laudabilis: ſed ſi ab his auocandi non ſumus, nec manducandum eſt, nec ipſæ eſcæ quotidie præparandæ, vt poſſint apponi & adſumi. Si autem ad iſta vacare ſeruos Dei certis interuallis temporum ipſius infirmitatis neceſſitas cogit, cur non & apoſtolicis præceptis obſeruandis aliquas partes temporum deputamus? Citius enim exauditur vna obedientis oratio, quam decem millia contemtoris. Cantica vero diuina cantare etiam manibus operantes facile poſſunt, & ipſum laborem tamquam diuino celeumate conſolari. An ignoramus opifices, quibus vanitatibus & plerumque etiam turpitudinibus theatricarum fabularum donent corda & linguas ſuas; cum manus ab opere non recedant? Quid ergo impedit, ſeruum Dei manibus operantem in lege domini meditari & pſallere nomini domini altiſſimi: ita ſane vt ad ea diſcenda, quæ memoriter recolat, habeat ſepoſita tempora? Ad hoc enim & illa bona opera fidelium ſubſidio ſupplendorum neceſſariorum deeſſe non debent, vt hanc, quibus ad erudiendum animum ita vacant, vt illa opera corporaliter geri non poſſint, non opprimant egeſtate. cetera.

ſent horum ſacrorum in eccleſia gregum cuſtodes vel doctores. Horum decanorum negotium erat, penſum, quod cuique datum erat, exigere & ad œconomum ferre, qui & ipſe per ſingulos menſes ipſorum omnium patri rationem reddebat, quemadmodum HIERONYMVS [u] & AVGVSTINVS [w] fidem nobis faciunt.

§. XII.

Patrum ſiue abbatum magna in reliquos, ratione diſciplinæ, poteſtas.

PATRES tum propter diuinorum officiorum adminiſtrationem, tum diſciplinæ exercitium inter ipſos plerique e presbyterorum erant ordine. Et horum poteſtas inſignis admodum erat. Quamuis enim abſoluta & ſine limitibus non eſſet, raro tamen vel numquam ab inferioribus in controuerſiam vocabatur: quandoquidem ex obſeruatione HIERONYMI [x] *prima apud eos confœderatio erat, obedire maioribus & quidquid iuſſiſſent, facere.* Et ſi quis dedita opera ab officii ſui præſcripto deflexiſſet atque aberraſſet, pœnas tum ſpirituales tum corporales ei infligendi habebant poteſtatem. Pœnæ ſpirituales cenſuræ erant eccleſiaſticæ, euchariſtiæ & ſacrorum omnium interdictio. Iſtiusmodi enim poteſtas ipſis concredita erat, vti ex diuerſis CASSIANI locis apparet, vbi narrat [y], quod abbates mona-

(u) Hieron. ep. XXII. ad Euſtoch. c. XV. (tom. I p. 95. g. edit. Francof. MDCLXXXIV.) Opus diei ſtatum eſt, quod *decano* redditum, fertur ad oeconomum, qui & ipſe per ſingulos menſes *patri omnium* cum magno tremore reddit rationem.

(w) Auguſtin. de moribus eccleſ. cathol. c. XXXI. (tom. I. p. 771. a.) Operantur manibus ea, quibus & corpus paſci poſſit. Opus autem ſimul tradunt eis, quos *decanos* vocant, eo quod ſint clerici præpoſiti, vt neminem illorum cura ſui corporis tangat, neque in cibo, neque in veſtimento, neque ſi quid aliud opus eſt, vel quotidianæ neceſſitati, vel mutatæ (vt adſolet) valetudini. Illi autem *decani* cum magna ſollicitudine omnia diſponentes, & præſto facientes quidquam illa vita propter imbecillitatem corporis poſtulat, traditionem (leg. rationem) tamen etiam ipſi reddunt vni, quem *patrem* vocant. Hi vero *patres* non ſolum ſanctiſſimi moribus, ſed etiam diuina doctrina excellentiſſimi, omnibus rebus excelſi, nulla ſuperbia conſulunt iis, quos filios vocant magna ſua in iubendo auctoritate, magna illorum in obtemperando voluntate.

(x) Hieron. ep. XXII. ad Euſtoch. c. XV. (l. c. pag. 95 d)

(y) Caſſian. inſtitut. l b. II. c. XVI. Si quis pro admiſſo quolibet delicto fuerit ab oratione ſupenſus, nullus cum eo prorſus orandi habebat licentiam, antequam ſubmiſſa in terram pœnitentia reconciliatio eius & admiſſi venia coram fratribus cunctis publice fuerit ab abbate conceſſa.

chos

chos ecclesia excluserint, reliquisque cum ipsis precari interdixerint, vsque dum in terram, submisse acta poenitentia, prostratos abbas delicti veniam impertiendo vniuersis fratribus publice reconciliasset. Speciatim de *Pasnutio*, abbate in *Scethi* [z], tradit, quod nomen monachi cuiusdam ex diptychis ecclesiæ deleuerit, ab eoque vix potuerit obtineri, vt in oblatione pro iis, qui in domino quiescunt, fieri solita eius iniiceretur mentio, eo quod Satana instigante ipse se interfecisset, qui velut angelus lucis ipsi visus persuaserit, vt se ipsum in profundum puteum præcipitem daret, de angeli videlicet sui sponsione non dubitans, qui cum pro merito virtutum ac laborum suorum nequaquam posse firmauerat vlli iam discrimini subiacere. SOCRATES [a] de simili potestate in *Arsenio* loquitur, qua ipsum hoc cum discrimine vti consueuisse perhibet, vt iuniores monachos, qui deliquissent, a communione minime separaret, sed eos, qui prouecta essent ætate: dixisse enim, iuniorem ecclesia pulsum contumacem fieri, seniorem vero cito excommunicationis dolorem sentire, & emendari. Alia nonnulla exempla eodem referenda in PALLADIO [b] lector videre potest. Corporales

Id. lib. IV. c. XVI. Tam diu prostratus in terram veniam postulabit, donec orationum consummetur solemnitas, impetraturus eam, quum iussus fuerit abbatis iudicio de solo surgere.

Ibid. c. XX. In septimana cuiusdam fratris quum præteriens oeconomus tria lenticulæ grana vidisset iacere in terra, quæ hebdomadario festinanti, dum ea præparat coctioni, inter manus cum aqua, qua diluebantur, elapsa sunt, confestim super hoc abbatem consuluit: a quo velut interuersor neglectorque sacri peculii iudicatus *ab oratione suspensus est*: cuius negligentiæ reatus non aliter ei remissus est, *nisi eum publica pœnitentia diluisset*. cætera. Conf. collat. XVIII. c. XV. tot.

(z) Cassian. collat. II. c. V. Vix a presbytero abbate Pafnutio potuit obtineri, vt non inter biothanatos reputatus etiam memoria & oblatione pausantium iudicaretur indignus.

(a) Socrat. lib. IV. c. XXIII. (p. 233 b. edit. Amstelod.) Ἀρσένιος ἄλλος τοὺς τῶν νέων πλημμελοῦντας οὐκ ἀφώριζεν, ἀλλὰ τοὺς προκόψαντας· λέγων ὅτι νέος ἀφορισθεὶς, καταφρονητὴς γίνεται· ὁ δὲ προκόψας τῆς ἐν τῷ ἀφορισμῷ ὀδύνης ταχέως λαμβάνει τὴν αἴσθησιν.

(b) Pallad. histor. Lausiac. c. XL. Ἐν τούτῳ μοναστηρίῳ τῶν γυναικῶν συνέβη πρᾶγμα τοιοῦτον· ῥάπτης κοσμικὸς περάσας κατ' ἄγνοιαν ἐζήτει ἔργον· ἐξελθοῦσα δὲ μία νεωτέρα τῶν παρθένων λόγῳ ἑαυτῆς (ἔρημος γάρ ἐστιν ὁ τόπος) συνέτυχεν αὐτῷ ἀκουσίως, καὶ δέδωκεν αὐτῷ τὴν ἀπόκρισιν· ὅτι ἡμεῖς ἔχομεν ῥάπτας ἡμετέρους· ἄλλη ἑωρακυῖα τὴν συντυχίαν ταύτην, χρόνου παρελθόντος, γενομένης μάχης, ἐξ ὑποβολῆς τοῦ διαβόλου,

pœnas CASSIANVS [c] duas hasce fuisse narrat, plagas & expulsionem; & crimina, ob quæ infligi eæ solitæ fuerint, sigillatim enumerat. PALLADIVS etiam flagelli monachorum mentionem facit, *In monte Nitria*, inquiens [d], *vna est maxima ecclesia, & in ipsa ecclesia sunt tres palmæ, ex quibus vnaquaque habet flagellum suspensum. Et est vnum quidem ad castigandos monachos, qui delinquunt: alterum vero ad puniendos latrones, si quando inciderint: tertium vero ad corrigendos eos, qui forte veniunt, & in aliqua delicta incidunt. Adeo vt quicunque & conuincuntur meruisse, vt dent pœnas, palmam amplectantur,*

ἀπὸ πολλῆς πονηρίας καὶ ζέσεως θυμοῦ ἐσυκοφάντησεν ταύτην ἐπὶ τῆς ἀδελφότητος διὰ τὴν συντυχίαν. ἣ συνέδραμον ὀλίγαι οὐ πολλῇ κακίᾳ φερόμεναι· ἀπολυπηθεῖσα δὲ ἐκείνη ὡς τοιαύτην ὑποστᾶσα συκοφαντίαν, τὴν μηδὲ εἰς ἔννοιαν αὐτῆς ἀνελθοῦσαν καὶ μὴ ἐνεγκοῦσα τὸ πρᾶγμα ἔβαλεν ἑαυτὴν εἰς τὸν ποταμὸν λάθρα, καὶ ἐτελεύτησεν οὕτως. εἰς συναίσθησιν δὲ ἐλθοῦσα ἡ συκοφαντήσασα καὶ ἐαρακυῖα, ὅτι ἀπὸ πονηρίας ἐσυκοφάντησεν, καὶ τοῦτο εἰργάσατο τὸ ἄγος τῆς ἀδελφότητος, λαθοῦσα ἑαυτὴν ἀπήγξατο καὶ αὐτὴ μὴ ἐνεγκοῦσα τὸ πρᾶγμα. ἐξελθόντος δὲ τοῦ πρεσβυτέρου, ἀπήγγειλαν ταῦτα αἱ λοιπαὶ παρθένοι. ἐκέλευσεν οὖν τούτων μηδεμιᾷ προσφορὰν ἐπιτελεσθῆναι. τὰς δὲ λοιπὰς ὡς συνειδυίας καὶ μὴ εἰρηνευσάσας τὴν συκοφαντοῦσαν, ἀλλὰ μᾶλλον πιστευσάσας τὰ εἰρημένα, ἑπταετίαν ἀφώρισεν ἀκοινωνήτους ποιήσας. In hoc monasterio feminarum hæc res accidit. Sutor sæcularis quum traiecisset per ignorantiam, quærebat opus. Egressa autem vna iunior, quum eius postularet ratio (est enim locus desertus) inuita eum conuenit deditque ei responsum: Nos habemus nostros sutores. Alia autem, quæ eius viderat colloquium, quum processu temporis inter eos exorta esset contentio, ex diaboli suggestione, præ summa malitia & animi excandescentia, eam calumniata est apud fraternitatem propter id colloquium. Cum qua concurrerunt paucæ, quæ non adeo magna ferebantur malitia. Illa autem dolore confecta, vt quæ talem subiisset calumniam, quæ ne in eius quidem mentem venerat, nec rem potuisset tolerare, se clam iecit in fluuium, & sic obiit. Quum autem id sensisset ea, quæ ipsam fuerat calumniata & vidisset, se malitiose eam fuisse calumniatam, & hoc scelus a se commissum, & ipsa quoque se clam suffocauit, quum factum ægre ferret. Quum autem venisset presbyter, reliquæ virgines ei rem renuntiauerunt. *Iussit itaque pro nulla harum fieri oblationem. Reliquas* autem, quæ non pacem ag bant, & quæ calumniantem non compescuerant, & quæ dicta sunt crediderant, *septennium segregauit, eas excommunicans.*

(c) Cassian collat. II. c. XVI. † Vel plagis emendantur, vel expulsione purgantur.

(d) Pallad. histor. Lausiac. c. VI. Ἐν τῷ ὄρει τούτῳ Νιτρίας, ἐκκλησία μία ἐστὶ μεγίστη ἐν ταύτῃ ἐκκλησίᾳ τρεῖς φοίνικες ἑστᾶσιν, ἕκαστος ἔχων μάστιγα ἐφ' ἑαυτοῦ κρεμαμένην. καὶ ἡ μὲν ἐστιν εἰς ἐπιστροφὴν τῶν μοναχῶν τῶν πταιόντων· ἡ δὲ εἰς τιμωρίαν λῃστῶν, ἐάνγε ἐπιστῶσι ποτέ· ἡ δὲ εἰς διόρθωσιν τῶν περιτυγχανόντων καὶ ἐκπεπτωκότων οἱονδήποτε σφάλμασιν, ὡς πάντας τοὺς πταίοντας, καὶ διελεγχομένους, καὶ ὑπευθύνους

ctantur,

stantur, *& tergo plagas præfinitas accipiant*, *& sic dimittantur*. Sed nondum de voluntaria sui flagellatione per modum exercitationis quidquam audimus. Inuentum hoc est recentioris ætatis monachorum, quos ipsi SPONDANVS [*e*] & PRATEOLVS [*f*] inter hæreticos referre non dubitarunt, & recentior quidam scriptor *Gallus* [*g*] de ipsis ex instituto copiose egit libro, qui inscriptus est *historia flagellantium*, ad quem lectorem huius rei cupidum remittimus.

§. XIII.

Peculiaria quædam priuilegia etiam in ecclesia ipsis indulta.

ABBATES siue patres magnæ etiam existimationis erant in ecclesia. Sæpius enim ad concilia inuitabantur, & sedendi ac suffragium ferendi habebant priuilegium perinde vt presbyteri. Exempli caussa *Benedictus* in concilio *Romano* an. DXXXI. sub *Bonifacio* habito. Quod ipsum ex CAVEI refero [*h*] auctoritate, qui id ex ANTONII SCIPIONIS *elogio abbatum Cassinensium* habet. Idem priuilegium ipsis in concilio *Constantinopolitano* sub *Flauiano* an. CCCCXLVIII. concessum legimus, vbi viginti tres archimandritæ vna cum triginta episcopis condemnationi *Eutychis*

πληγῶν καθεστῶτας, περιλαμβάνειν τὸν φοίνικα, καὶ λαμβάνοντας κατὰ νώτου ῥητὰς ὥστε ἀπολύεσθαι.

(*e*) Spondan. an. MCCCXLIX. n. II. Surrexit hoc ipso anno & in sequentem propagata est noua quædam secta *flagellatorum* siue *flagellantium* dicta, vel etiam *cruciferorum*, quod & præeuntibus crucibus procederent, & cruces singuli manu gestarent, crucibusque rubris insignirentur in vestibus, caputiis & capellis a fronte & a tergo. Qui ex Hungaria ortum ducentes, breui per totam Germaniam superiorem & inferiorem, Poloniam, Galliam, Angliam aliasque regiones turmatim sese diffuderunt, viri pariter ac mulieres nudis vmbilico tenus corporibus; bis palam de die, sed fere histrionice, semel clam de nocte, nodosis & aculeatis funiculis ad sanguinem vsque flagellantes sese & inuicem, diuinamque clementiam miserabilibus vocibus sua quique lingua implorantes, seseque in terram in modum crucifixi prosternentes; epistola quadam diuinitus missa ad hæc se inuitatos iactantes, cetera.

(*f*) Prateol. elench. hæret. lib. VI c. VIII.

(*g*) Historia flagellantium Paris. MDCC. 8uo.

(*h*) Cau. histor. litter. vol. I. p. 402. (edit. Londin. MDCLXXXVIII.) Anno DXXXI a Bonifacio II. Romam ad synodum euocatus est, eo maiorem synodo auctoritatem præsentia sua conciliaturus; quod ex bibliothecæ Vaticanæ codice refert Antonius Scipio monachus Cassinensis.

 subscri-

subscripserunt, vti ex istius concilii fragmentis concilio *Chalcedonensi* [i] insertis, liquet. At vero recte a viro quodam docto [k] tanquam res noua id notatum est, quod deprehendantur abbatissae aeque ac abbates subscribentes concilio *Beccanfeldensi* in prouincia *Cantio* an. DCXCIV, & id quidem ante presbyteros ac dominos temporales, quemadmodum auctor *chronici Saxonici* [l] perhibet. Hoc enim tempore primum huiusmodi quid in veteris ecclesiae monumentis reperimus.

§. XIV.

Semper tamen potestati episcopi subiecti mansere.

QVAMVIS autem talis potestas & priuilegia abbatibus essent donata, non tamen ipsi, nec eorum monasteria, iis temporibus a iurisdictione episcoporum immunes erant. Nam ex antiquis tum ecclesiasticis tum ciuilibus legibus nullum vsquam monasterium, sine venia episcopi istius dioeceseos, erigi licebat. Hoc vnum ex iis erat, quae concilio *Chalcedonensi* proponebat *Marcianus* imperator, quodque ex ipsius desiderio vim canonis obtinebat, vt nimirum nullum vsquam aedificari [m] nec construi posset monasterium vel oratoria domus, praeter sententiam ipsius ciuitatis episcopi. Ex lege etiam IVSTINIANI [n] e-

(i) Concil. Chalced. act. I, (tom. IV. p. 231. d. p. 232. tor.

(k) Caue histor. litt. vol. II. p. 240. edit. Lond. (p. 142. edit. Geneu. MDCXCIX.) Decreto synodico subscribunt, idque ante presbyteros, proceresque seculares, abbatissae: exemplo plane nouo, & hactenus, quod sciam, inaudito.

(l) Chron. Anglico-Saxon. an. DCXCIV. p. 48. c. vid. apud Spelm. concil. tom I. p. 190.
Ego Withredus auxilio Christi his legibus constitutis pro me & Werburga regina: itemque pro filio nostro Alrico subscripsi.
Ego Berthuvald gratia Dei archiepiscopus his legibus a nobis constitutis subscripsi.
Signum manus Ethelbarti pro se & fratre suo Badlerto.
Signum manus Tobiae episcopi.
Signum manus Mildredae *abbatissae.*
Signum manus Etheldridae *abbatissae.*
Signum manus Aete *abbatissae.*
Signum manus Wilnodae *abbatissae.*
Signum manus Herelwidae *abbatissae.*
Signum manus Redempti presbyteri.
Signum manus Ealtwaldi presbyteri. cetera.

(m) Conc. Chalced. can. IV. (tom. IV. conc. p. 758. b.) Ἔδοξε μηδένα μηδαμοῦ οἰκοδομεῖν, μηδὲ συνιστᾷν μοναστήριον, ἢ εὐκτήριον οἶκον παρὰ γνώμην τοῦ τῆς πόλεως ἐπισκόπου.

(n) Iustin. nouel. V. c. I. Ἐκεῖνο τοίνυν πρὸ τῶν ἄλλων ῥητέον, ὥστε κατὰ πάντα χρόνον,

pisco-

piscopus locum per orationem quodammodo consecrare debebat, priusquam ædificium inchoaretur. Porro canone modo memorato omnes monachi, qui sunt in vnaquaque regione & ciuitate, iubentur episcopo subiecti esse, & quietem amplecti, & soli ieiunio & orationi vacare, in quibus ordinati sint locis fortiter perseuerantes, nec ecclesiasticis, nec sæcularibus negotiis se ingerere, vel communicare, propria relinquentes monasteria, nisi quandoque a ciuitatis episcopo eis permissum fuerit. Sed hac de re iam alio [o] loco fusius diximus: quare heic tantum duos vel tres errores ab recentioribus quibusdam auctoribus, verba BEDAE ad contrarium demonstrandum adlegantibus, admissos adnotabimus. BEDA in loco quodam [p] de *Huya* insula deque monasteriis in ea a *Columba* exstructis loquens. *Habere solet*, inquit, *ipsa insula rectorem semper abbatem presbyterum, cuius iuri & omnis prouincia & ipsi etiam episcopi ordine inusitato debeant esse subiecti, iuxta exemplum primi doctoris illius, qui non episcopus sed presbyter exstitit & monachus.* CAROLVS A SANCTO PAVLO [q] malo lapsus errore hanc insulam pro *Hibernia* accipit, adeoque

καὶ ἐν ἁπάσῃ τῇ γῇ τῆς ἡμετέρας βασιλείας, εἴ ποτέ τις οἰκοδομεῖν εὐαγὲς μοναστήριον βούλοιτο, μὴ πρότερον ἄδειαν εἶναι τοῦτο πράττειν, πρὶν ἂν τὸν θεοφιλέστατον τῶν τόπων ἐπίσκοπον προσκαλέσοιτο· ὁ δὲ χεῖράς τε ἀνατείνειεν εἰς οὐρανὸν, καὶ διὰ τῆς εὐχῆς τὸν τόπον ἀνιερώσειε Θεῷ, πηξάμενος ἐν αὐτῷ τὸ τῆς ἡμετέρας σύμβολον σωτηρίας (φαμὲν δὲ τὸν προσκυνητὸν καὶ τίμιον ὄντως σταυρὸν) οὕτω δὲ ἄρξηται τῆς οἰκοδομίας, καλὸν δέ τινα τοῦτον καὶ πρέποντα θεμέλιον ὑποθέμενος. Illud igitur ante alia dicendum est, vt omni tempore & in omni terra, si quis ædificare venerabile monasterium voluerit, non prius licentiam esse hoc agendi, quam Deo amabilem locorum episcopum aduocet: at ille manus extendat ad cælum & per orationem locum consecret Deo, figens in eo salutis nostræ signum: (dicimus autem reuerendam & honorandam vere crucem) sicque inchoet ædificium; bonum vtique quoddam hoc & decens fundamentum ponens.

Id. nouel. CXXXI. c. VII Εἴ τις βουληθείη οἰκοδομῆσαι σεβάσμιον εὐκτήριον ἢ μοναστήριον, μὴ ἄλλως ἄρχεσθαι τοῦ οἰκοδομήματος, εἰ μὴ ὁ τῶν τόπων ὁσιώτατος ἐπίσκοπος εὐχὴν ἐκεῖσε ποιήσει, καὶ τὸν τίμιον πήξει σταυρόν. Si quis voluerit fabricare venerabile oratorium aut monasterium, præcipimus, non aliter inchoandam fabricam, nisi locorum sanctissimus episcopus orationem ibi fecerit & venerabilem fixerit crucem.

(o) Lib. II. c. IV §. II. vol. I. p. 101. 102.

(p) Bed. histor. lib. III. c. IV.

(q) Carol. a S. Paulo geogr. sacr. lib. VI. p. 170. edit. Amstel. M DCCIII. (p. 167. edit. Amstel MDCCXI.) His obstare videtur, quantum ad Armacham Beda hæc de *Hibernia* scribens: *Habere solet ipsa insula*, cetera.

omnes episcopos *Hiberniæ* vni abbati subiectos statuit. Alii hanc prouinciam pro *Scotia* omni habent, atque ita idem respectu huius insulæ faciunt: quum tamen BEDA reuera de parua quadam *Scotiæ* parte loquatur, regione videlicet *Pictorum* septemtrionalium, quos *Columba* ad fidem CHRISTI *Bridii* regis temporibus conuertit, qui ipsi *Huyam* insulam in possessionem monasterii faciendi dedit; vnde ista septentrionalium *Pictorum* prouincia istius monasterii abbati subiecta esse cœpit. Hanc vero subiectionem in rebus spiritualibus constitisse, BEDA non dicit, sed ciuilis quædam iurisdictio in episcopos videtur fuisse, quæ cum superiore eorum potestate in spiritualibus bene potuit consistere, vt doctissimus episcopus *Vigorniensis* [r] in libro suo de *Culdeis* inter antiquitates suas ecclesiæ *Britannicæ*, pluribus demonstrat. Alius locus in BEDA, admodum falso intellectus, est, vbi de synodo *Herudfordiensi* ann. DCLXXIII. loquitur. In quodam huius concilii canone, secundum quædam corrupte excusa exemplaria BEDAE, ita decretum legitur [s]: *Vt episcopi monachi non migrent de loco in locum, hoc est, de monasterio in monasterium, nisi per dimissionem proprii abbatis, sed in ea permaneant obedientia, quam tempore suæ conuersionis promiserunt.* Sed hoc ipsum non nisi primorum editorum BEDAE error est, qui, non obseruatis in manuscripto notis compendiariis, legerunt *episcopi monachi* loco *ipsi monachi*, vt nonnullæ recentiores editiones recte habent. Vt adeo heic nihil pro monasteriorum exemtione vel in potestatis episcopalis derogationem dicatur, quemadmodum nonnulli dedita opera errasse videntur. Sed tamen ante hoc tempus quædam monasteria forte exemta fuisse, non negauerim. HABERTVS [t] enim, concilium tertium *Arelatense* ann. CCCCLV. *Fausto*, monasterii *Lirinensis* abbati, exemtionem concessisse existimat, eamque primam omnium fuisse dicit. Sed ab hoc tempore episcopi *Romani* monasteria in *Occidente*, vt alii patriarchæ

(r) *Bp.* Lloyd's *historical account of church government chap.* 7. p. 180. De voce *Culdei* siue *Coldei* conf. Spelmanni glossar. archaiolog. p. 156.

(s) Bed. histor. lib. IV. c. V.

(t) Habert. archierat p. 595. Ceteris sui sunt limites: nullus Romano, qui ab Arelatensis synodi tertii tempore, an CCCCIV, in qua prima omnium exemtio monasterio Lirinensi concessa est: innumeris toto orbe monasteriis immunitatem similem concessit.

in

in *Oriente*, eximere oeceperunt, vnde ista monasteria a recentioribus *Graecis monasteria patriarchalia* vocantur, quippe quae ab episcopalibus visitationibus immunia sunt, & tantum patriarchali iurisdictioni subiacent.

§. XV.

Spirituales monachorum exercitationes. Primo, *Perpetua poenitentia.*

Sed ad antiquos monachos reuertimur; & quia corporales eorum exercitationes enarrauimus, ad eas nunc progredimur, quae fuerunt spirituales. Vitae enim spiritualis incrementum illud erat, ad quod initio quidem spectabat hominum ex mundo secessus. Heic plus otii & opportunitatis ad magnum poenitentiae negotium se habituros credebant. Quo intuitu vita monachi ab HIERONYMO [u] aliisque toties *vita plangentis* nuncupatur. Et ad hoc alludentes veteres *Canopum* insulam prope *Alexandriam*, locum ob profligatam libidinem antea famosum, posteaquam monachi *Tabennenses* eo delati sedem ibi fixerunt, *insulam metanoeae*, hoc est insulam poenitentiae, vocarunt; vti ex HIERONYMO colligi potest, qui de ea loquitur, nomen illius ab exstructo ibi monasterio commutans [w]. Atque ita VALESIVS & alii hoc ipsum intelligunt [x].

§. XVI.

Secundo, *Extraordinaria ieiunia.*

Extraordinariae poenitentiae suae extraordinaria plerumque iungebant ieiunia. Monachi enim *Aegyptii* quotidie ieiunabant ad horam vsque nonam, hoc est, ad tertiam pomeridianam, sabbatho, die dominica, & quinquaginta diebus pentecostes aliisue diebus, quum frater aliquis ad ipsos inuisendos venisset, exceptis. Tunc enim suas habebant relaxationes, vti e CASSIANO & HIERONYMO condocemur. Quinquagin-

(u) Hieron. epist. LIII. ad Ripar. Monachus non docentis sed *plangentis* habet officium.

(w) Hieron. prolog. in regul. Pachomii. In *monasterio metanoeae*, quod de Canopo in poenitentiam felici nominis conuersione mutatum est, cetera.

(x) Vales. not. in Sozom. lib. III. c. XIV. p. 518. In insula Canopo fuit monasterium insigne Tabennensium. Ex quo factum est, vt Canopus, qui antea ob luxum ac delicias infamis fuerat, *insula metanoeae* vocaretur, translatis illuc a Theophilo vel Cyrillo monachis, qui religiosam ac poenitentium similem vitam illic agebant.

ta dies pentecostes omnes festos agebant secundum publicas regulas, & praxin ecclesiæ catholicæ, cuius consuetudo, TERTVLLIANO teste [y], erat a die paschæ ad pentecosten vsque, in memoriam suscitati e mortuis seruatoris immunitate a ieiuniis gaudere. Hinc HIERONYMVS [z] de quotidianis eorum loquens ieiuniis, *Ieiunium*, inquit, *totius anni æquale est, excepta quadragesima, in qua sola conceditur strictim viuere. A pentecoste cœnæ mutantur in prandia, quo & traditioni ecclesiasticæ satisfiat & ventrem cibo non onerent duplicato.* CASSIANVS [a] sæpe de eorum quotidianis ieiuniis ad horam vsque nonam loquitur, sed similiter tempus pentecostes [b] ex ea-

(y) Tertull. de coron. milit. c. III. Die dominica ieiunium nefas ducimus, vel de geniculis adorare. Eadem immunitate *a die paschæ in pentecosten vsque* gaudemus.

(z) Hieron. epist. XXII. ad Eustoch. c. XV. (tom. I. p. 95 g.)

(a) Cassian. collat. II. c. XXV. Nonnumquam *hora nona soluta iam statione ieiunii* superuenientibus fratribus necesse est eorum obtentu aut adiici aliquid ad statutam solitamque mensuram, aut certe humanitatem, quam iubemur omnibus exhibere, penitus abdicari.

Collat. XXVI. Si nullus aduenerit hunc quoque velut de canonico modo debitum nobis libere præsumemus, qua parcitate nec stomachus vespere poterit adgrauari, quippe *hora nona* vno paximacio iam præmisso, quod plerumque his, qui districtiorem abstinentiam se tenere credentes, *totam refectionem ad vesperam differunt*, euenire consueuit.

Collat. XIX. c. XVI. Hoc abbas Ioannes, quum *horæ nonæ refectionem* imminere sensisset, collationem fine conclusit.

Collat. XXI. c. XXIII. Vt & diebus festiuis statuta consuetudinis solemnitas conseruetur & saluberrimus parsimoniæ modus minime transcendatur, sufficit, vt indulgentiam remissionis eo vsque progredi patiamur, vt cibus, qui *hora dicti nona* fuerat capiendus, paullo citius, id est, sexta hora pro festiuitate temporis capiatur, cetera.

(b) Cassian. collat. XXI. c. XI. Abbas Theonas quum diebus quinquagesimæ nos in nostra cellula visitasset, vespertina orationum solemnitate transacta humi paullulum considentes, cœpimus diligentius percontari, *cur* apud eos tanta obseruantia *caueretur, ne quis penitus totis quinquagesimæ diebus*, vel genua in oratione curuaret, vel *vsque ad horam nonam ieiunare, præsumeret* cetera. Ibid. c. XX. Post adscensionem seruatoris nostri, quæ quadragesimo resurrectionis eius acta est die, apostoli reuersi de monte oliueti, in quo se ad patrem pergens præbuit intuendum, sicut etiam actuum apostolorum lectio contestatur, ingredi Hierosolymam, decem diebus aduentum spiritus sancti exspectasse referuntur, quibus expletis *quinquagesima eum die cum gaudio susceperunt, & ita est per hæc festiuitatis huius numerus euidenter impletus.* Quem in veteri quoque testamento legimus figuraliter adumbratum, in quo consummatis hebdomadibus septem, primitiarum panis per sacerdotes domino iubebatur offerri, qui vera-

dem

dem ratione, qua HIERONYMVS, nec non sabbathum & diem dominicum [c], excipit, quod hi dies in ecclesia orientali semper erant festi, vtpote quibus solemnes celebrabantur conuentus, & in cultu matutino sacra recipiebatur eucharistia. Nonnulli quidem maiori cum asperitate se exercebant, duobus, tribus, quatuor aut quinque diebus continuis ieiunantes; at vero hi non generatim approbati. HIERONYMVS [d] pariter & CASSIANVS [e] contra istiusmodi immoderata ieiunia loquuntur; &

cissime per apostolorum prædicationem, qua in illa die concionati leguntur ad populum, oblatus domino comprobatur, verus scilicet primitiarum panis, qui nouæ doctrinæ institutione prolatus, quinque millibus virorum escæ suæ munere satiatis, primitiuum de Iudæis christianorum populum domino consecrauit. Et idcirco *hi quoque decem dies, cum superioribus quadraginta pari solemnitate sunt ac lætitia celebrandi. Cuius festiuitatis traditio per apostolicos viros ad nos vsque transmissa eodem tenore seruanda est.* Ideo namque in ipsis diebus nec genua in oratione curuantur, quia inflexio genuum velut pœnitentiæ ac luctus indicium est. Vnde etiam per omnia eandem in illis solemnitatem, quam die dominica custodimus, in qua maiores nostri, *nec ieiunium agendum*, nec genu esse flectendum, ob reuerentiam resurrectionis dominicæ tradiderunt.

(c) Cassian. collat. III. c. I. †

(d) Hieron. epist. IV. ad Rustic. (tom. I. p. 30. h. edit. Francof. MDCLXXLIV.) Sunt qui humore cellarum *immoderatisque ieiuniis*, tædio solitudinis ac nimia lectione, dum diebus ac noctibus auribus suis personant, vertuntur in melancholiam, & Hippocratis magis fomentis quam nostris monitis indigent.

Id. ep. VII. ad Lætam (p. 37. d.) *Displicent mihi*, in teneris maxime ætatibus, *longa & immoderata ieiunia*, in quibus iunguntur hebdomades, oleum in cibo ac poma vetantur. Experimento didici, asellum in via cum lassus fuerit, diuerticula quærere. - - Hoc in perpetuo ieiunio sit præceptum, vt longo itineri vires perpetes superent: ne in prima mansione currentes, in mediis corruamus.

(e) Cassian. institut. lib. V. c IX. Tantum debet vnusquisque sibi frugalitatis indicere, quantum corporeæ obluctationis pugna deposcit. Vtilis quidem & omnimodo obseruanda est canonica ieiuniorum custodia, sed nisi hanc frugi temperanter fuerit ciborum refectio subsequuta, ad integritatis calcem non poterit peruenire. Longorum namque ieiuniorum inedia, saturitate corporis subsequente, lassitudinem potius temporalem, quam puritatem castitatis acquirit. Integritas mentis ventris cohæret inediæ. Non habet perpetuam castimoniæ puritatem, quisquis non iugem temperantiæ æqualitatem tenere contentus est. Quamuis enim districta sint ieiunia, succedente superflua remissione vacuantur, & in gastrimargiæ vitium protinus collabuntur. Melior est rationabilis cum moderatione quotidiana refectio, quam per interualla arduum longumque ieiunium. Nouit immoderata inedia non modo mentis labefactare constantiam, sed etiam orationum efficaciam reddere lassitudine corporis eneruatam.

CASSIANVS [f] ſpeciatim tamquam ſapienter prolatam *Macarii*, celebris illius *Aegyptii*, ſententiam notat, *Ita debere monachum ieiuniis operam dare, vt centum annis in corpore commoraturum, ita motus animi refrenare, & iniuriarum obliuiſci, triſtitiasque reſpuere, dolores quoque ac detrimenta contemnere, tamquam quotidie moriturum.* Ex quibus pateſcit, quod immoderatam inediam haud vllum vſum habere, ſed potius religioni noxiam eſſe, crediderint. Vnde AVGVSTINVS obſeruat, antiquas regulas [g] non abſolutam hac in re ipſis neceſſitatem imponere, *Inter hæc*, inquiens, *nemo vrgetur in aſpera, quæ ferre non poteſt; nulli, quod recuſat, imponitur a ceteris, quod in eis ſe imitandis fatetur inualidum: meminerunt enim, quantopere ſcripturis omnibus commendata ſit caritas.* Regula monaſtica *Pachomii* ab angelo quodam ei data ferebatur, atqui hoc vnum ex angeli iſtius mandatis erat: [h] *Concede vnicuique, vt comedat & bibat; et pro viribus comedentium eis quoque manda opera, quæ proportione conueniant ac reſpondeant, & neque ieiunare prohibe nec comedere.* Hinc PALLADIVS [i] narrat, ex monachis eius in *Tabenneſo* alios comedere hora ſexta, alios ſeptima, alios octaua, alios nona, alios decima, alios ſero veſpere; alios poſt biduum, alios poſt triduum, alios poſt quatriduum, alios poſt quinque dies; ſingulos autem ſic agere libere non coacte.

§. XVII.

Tertio, *Extraordinariæ ſacrorum frequentationes.*

IPSORVM ieiunia extraordinariis & crebris cultus diuini repetitionibus iuncta erant. Monachi *Palaſtinæ* ſex vel ſeptem canonicas horas precationibus dabant: Ita etiam, qui in *Meſopotamia* aliisque Orientis partibus commorabantur. Fiebant hæ precationes matutinæ prima diei hora, deinde tertia, inde ſexta, poſt hæc nona, ad extremum vndecima, quæ CASSIA-

(f) Caſſian. lib. V. c. XLI.

(g) Auguſtin. de morib. eccleſ. cathol. c. XXXIII. (tom. I. p. 772. d.)

(h) Pachom. reg. apud Pallad. hiſtor. Lauſiac. c. XXXVIII. Συγχωρήσεις ἑκάστῳ κατὰ τὴν δύναμιν φαγεῖν καὶ πιεῖν· καὶ πρὸς τὰς δυνάμεις τῶν ἐσθιόντων ἀνάλογα καὶ τὰ ἔργα αὐτῶν ἐγχείρησον, καὶ μήτε νηστεῦσαι κωλύσῃς μήτε φαγεῖν.

(i) Pallad. ibid. c. XXXIX. Εἰσὶν οἱ εἰσερχόμενοι ἄριστοι ἕκτην ὥραν, καὶ ἐσθίοντες. οἱ ἀσθενέστεροι εἰσέρχονται ὥραν ἑβδόμην, ἄλλοι ὀγδόην, ἄλλοι ἐννάτην, ἕτεροι δεκάτην, ἄλλοι ἑσπέρας βαθείας· ἄλλοι διὰ δύο· ἕτεροι διὰ τριῶν· ἄλλοι διὰ πέντε.

NO [*k*] *hora lucernalis* dicitur. Praeterea ſuae ipſis erant conſtantes vigiliae, ſiue nocturnae congregationes, quas integro libro de *inſtitutis renuntiantium* [*l*], vt vocat, ſpeciatim recenſet CASSIANVS. Dicit autem, monachos *Aegyptios* his omnibus horis canonicis non fuiſſe adſtrictos, ſed bis tantum per diem publicam ſolemnitatem apud ipſos obtinuiſſe, hoc eſt, in nocturnis congregationibus, quae fuit oratio matutina; & hora nona, quae fuit oratio veſpertina; ſed hoc non obſtante totum diem religioſe ab ipſis transactum fuiſſe, adfirmat. Nam in priuatis ſuis cellulis [*ll*], dum operi manuum vacarint, pſalmos & ceteras ſcripturarum partes repetiiſſe, preces & orationes labori per ſingula momenta miſcentes. Quod ipſum CASSIANVS, tamquam liberum & voluntarium munus, tot canonicarum horarum obſeruationi non dubitat anteponere. Nonnulli conſtantem & perpetuum ſacrorum curſum ſine vlla intermiſſione obſeruarunt, quemadmodum ſupra de monachis *Conſtantinopolitanis* [*m*], & *Lexouienſibus* [*n*], a *Columbano* inſtitutis, adnotauimus qui in diuerſas claſſes ſe diuiſerunt, vt continuis ſtationibus alii alios exciperent atque ſubleuarent. Et CASSIANVS primos *Ae-*

(*k*) Caſſian. lib. III. c. III. In his horis etiam ille euangelicus paterfamilias operarios conduxit in vineam ſuam. Ita enim ille primo mane conduxiſſe deſcribitur: quod tempus deſignat matutinam noſtram ſolemnitatem: deinde tertia, inde ſexta, poſt haec nona, ad extremum vndecima, in qua *lucernalis hora* ſignatur.

(*l*) Caſſian. inſtitut. lib. II. de canonico nocturnarum orationum & pſalmorum modo.

(*ll*) Caſſian. inſtitut. lib. III. c. II. Apud illos haec officia, quae domino ſoluere per diſtinctiones horarum & temporis interualla cum admonitione compulſoris adigimur, per totum diei ſpatium iugiter cum operis adiectione ſpontanea celebrantur. Ita namque ab eis inceſſanter operatio manuum priuatim per cellulas exercetur, vt pſalmorum quoque vel ceterarum ſcripturarum meditatio numquam penitus omittatur. Cui preces & orationes per ſingula miſcentes, in his officiis, quae nos ſtatuto tempore celebramus, totum diei tempus abſumunt. Quamobrem exceptis veſpertinis horis ac nocturnis congregationibus nulla apud eos per diem publica ſolemnitas abſque die ſabbathi vel dominica celebratur, in quibus hora tertia ſacrae communionis obtentu conueniunt. Plus enim eſt id, quod inceſſanter offertur, quam quod per temporis interualla perſoluitur, & gratius voluntarium munus, quam functiones, quae canonica compulſione redduntur.

(*m*) Cap. II. §. X. pag. 31.

(*n*) Cap. II. §. XIII. pag. 36.

gypti monachos [*nn*] perpetuas vigilias celebrare consueuisse perhibet, vt contra dæmonum nocturnas incursiones se tuerentur. Non ausos enim omnes pariter obdormire, sed aliis dormientibus alios vigilantes psalmis & orationibus & lectionibus inhæsisse. Vnde inferre nobis licuerit, quod licet tunc temporis non omnes monachi horas canonicas accurate obseruauerint, in religiosi tamen cultus exercitiis non minus constantes fuerint, quam qui istud fecerint: et quando preces laboribus suis intermiscuerunt, vel per vices sacra obierunt, hoc ipsum perinde ac tot horarum canonicarum frequentatio valuerit, vel potius eam excesserit. HIERONYMVS etiam videtur dicere [*o*], quod monachi *Aegyptii* singulis diebus post orationem vespertinam sermonem apud abbatem suum habuerint. In hunc enim modum religiosas ipsorum congregationes describit: *Post horam nonam in commune concurritur, psalmi resonant, scripturæ resonant ex more, & completis orationibus, cunctisque residentibus, medius, quem patrem vocant, incipit disputare: quo loquente tantum silentium fit, vt nemo alium respicere, nemo audeat exscreare. Dicentis laus in fletu est audientium. Tacite voluuntur per ora lacrymæ, & ne in singultus quidem erumpit dolor. Quum vero de regno Christi & de futura beatitudine & de gloria coeperit annuntiare ventura, videas cunctos moderato suspirio, & oculis ad cælum leuatis, intra se dicere: Quis dabit mihi pennas, sicut columbæ, & volabo & requiescam.* Hoc continuum cultus publici eorum per singulos dies exercitium erat. Priuatum suum otium & vacationem a laboribus itidem lectioni & orationi impendebant; quotidie enim aliquid de scripturis discebant, maxime autem diebus dominicis meditationi vacabant, vt HIERONYMVS [*p*] loco ante memorato de ipsis obseruat: adeo vt eorum multi tam periti sacrarum litterarum & tantopere in illis versati essent, vt memoriter exponere eas possent. Id quod speciatim

(*nn*) Cassian. collat. VII. c. XXIII. Ita dæmonum atrocitas grassabatur, & frequentes ac visibiles sentiebantur aggressus, vt non auderent omnes pariter noctibus obdormire, sed vicissim aliis degustantibus somnum, alii vigilias celebrantes psalmis & orationibus seu lectionibus inhærebant.

(*o*) Hieron. epist XXII. ad Eustoch. c. XV. (tom. I. p. 95 e.)

(*p*) Ibid. g. Dominicis diebus orationi tantum & cantionibus vacant: quod quidem & omni tempore completis opusculis faciunt. Quotidie aliquid de scripturis discitur.

de

de *Hilarione* SOZOMENVS & HIERONYMVS [q], & de *Ammonio*, *Marco iuniore*, *Erone*, *Serapione*, *Solomone*, & aliis quibusdam PALLADIVS [r], obferuarunt. Atque hoc modo mentes fuas fpiritualibus exercitiis, in ipfo manuum opere pfalmos *Dauidicos* cantando aliasque fcripturæ partes recitando, ædificare adfueti erant. Quam agendi rationem cum maxima laude PALLADIVS [s], CASSIANVS [t] & HIERONYMVS crebrius memorant, quo-

(q) Sozom. lib III. c. XIV. *ἐπίβολος ἀκριβὴς τῶν ἱερῶν γραφῶν*, facrarum litterarum diligens perfcrutator.
Hieron. vita Hilar. c. VII (tom. I. p. 157. h.) Scripturas fanctas memoriter tenens, poft orationes & pfalmos, quafi Deo præfente, recitabat.

(r) Pallad. hiftor. Laufiac. c. XII. de vita Ammonii: *Παλαιὰν καὶ καινὴν γραφὴν ἀπεστήθισεν.* Vetus & nouum teftamentum dicebat memoriter.
Cap XXI. de vit. abbatis Marci: *Μακάριος οὗτος νεώτερος ὢν παλαιὰν καὶ καινὴν γραφὴν ἀπεστήθισεν*, Quum effet hic Marcus iunior, dicebat memoriter vetus & nouum teftamentum.
Id. c. XXXII. de vita Eronis: *Ἐκεῖνος δὲ μηδ᾽ ὅλως γευσάμενος πεζὸς βαδίζων ἀπεστήθισεν ψαλμοὺς δεκαπέντε, ἔπειτα τὸν μέγαν, εἶτα τὴν πρὸς Ἑβραίους ἐπιστολήν, εἶτα Ἡσαίαν καὶ μέρος Ἱερεμίου τοῦ προφήτου, εἶτα Λουκᾶν τὸν Εὐαγγελιστήν, ἔπειτα τὰς παροιμίας.* Hic vero quum nihil guftaffet pedes ingrediens, pronuntiauit memoriter XV. pfalmos. Deinde magnum pfalmum: deinde epiftolam ad Hebræos: Deinde Iefaiam & partem propheticorum Hieremiæ. Deinde Lucam euangeliftam. Deinde prouerbia.
Cap. LXXXIII. de vita Serapionis *Εὐγράμματος δὲ ὢν ἀπεστήθισεν πάσας τὰς θείας γραφάς.* Quum effet peritiffimus litterarum memoriter dicebat omnes fcripturas.
Cap. XCVI. de vita abbatis Salomonis. *Ὃς ἔλεγεν ἔχειν πεντηκοστὸν ἔτος ἐν τῷ σπηλαίῳ ἐπαρκέσας ἑαυτῷ ἐκ τῶν ἔργων τῶν χειρῶν, καὶ ἐκμαθὼν πᾶσαν ἁγίαν γραφήν.* Is quinquaginta annos degit in fpelunca, fibi victum fuppeditans opere manuum: & *didicit totam facram fcripturam.*

(s) Pallad. hiftor. Laufiac. c. XXXIX. *Ὁ μὲν ἐργάζεται γῆν γεωργῶν, ἄλλος κῆπον, ἄλλος χαλκεῖον, ἄλλος ἀρτοκοπεῖον, ἄλλος τεκτονεῖον, ἄλλος γναφεῖον, ἄλλος βυρσεῖον, ἄλλος πλέκων σπυρίδας τὰς μεγάλας, ἄλλος τὰ λεγόμενα μαλάκια, τὰ σπυρίδια τὰ μικρά· ἀποστηθίζουσι δὲ πάσας τὰς γραφάς.* Alius quidem laborat in agro colendo, alius in horto, alius in æris officina, alius in priftino, alius in fabricando, alius in arte fullonia, alius in parandis coriis, alius contexebat magnas fportas, alius caniftros & fportulas. Memoriter autem omnes expromunt fcripturas.

(t) Caffian. inftitut. lib. XI. c. XV. Memini cuiusdam fenis, cum in eremo Scythi commorarer. Qui quum ad cellam cujusdam fratris gratia vifitationis adueniens oftio approximaffet, audiffetque eum obmurmurantem intrinfecus, paullulum fubftitit, cognofcere volens, quidnam de fcripturis legeret, vel ficut eft moris, operans memoriter recenferet. Quumque piiffimus explorator aure diligen-

rum hic postremus hoc intuitu quietum secessum in parua *CHRISTI* villa *Bethlehemo* ambitioni, potentiæ ac magnitudini *Romæ* anteponit, in qua vsitatum esse dicit, videri & videre, salutari & salutare, laudare & detrahere, sed hæc omnia a proposito monachorum & a quiete aliena esse pronuntiat. *Bethlehemi* [u] autem extra psalmos silentium esse: quocunque se quis vertat, aratorem stiuam tenentem Alleluia decantare, sudantem messorem psalmis se auocare, & curua attondentem falce vinitorem aliquid *Dauidicum* canere, adfirmat. Ita veteres monachi corporale ac spirituale suum exercitium iungentes id agebant, vt communes sui labores actus pii in Deum cultus fierent. Tempora cœnæ & refectioni constituta in eumdem modum ab illis transigebantur. In quibusdam locis scripturas in conuiuiis recitabant, quæ consuetudo, CASSIANO teste, primum in *Cappadociæ* cœnobia [w], superfluas otiosasque confabulationes compescendi gratia, introducta fuit. Apud *Aegyptios* autem hoc remedio opus haud erat, illi enim panem suum cum silentio edere erant edocti. *Nullus in cibo strepitus est*, inquit HIERONYMVS [x], *nemo comedens loquitur. Dehinc consurgunt pariter, & hymno dicto ad præsepia redeunt.* CHRYSOSTOMVS [y] etiam huius rei iniicit mentionem, eamque hominibus sæcularibus imitandam commendat; recitans hymnum, quo vsi sint his verbis contentum: „Benedictus Deus, qui me pascis a iuuentute mea, „qui omni carni cibum præbes, reple lætitia & gaudio corda,

ter adspicuta curiosius auscultaret, ita eum reperit huius spiritus (κενοδοξίας) impugnatione pellectum, vt in ecclesia facere se crederet exhortatorium plebi sermonem. cetera.

(u) Hieron. epist. XVIII. ad Marcell. (p. 84. g. edit. Francof.)

(w) Cassian. institut. lib. IV. c. XVII. Illud, vt reficientibus fratribus sacræ lectiones recitentur: non de typo Aegyptiorum processisse, sed de Cappadocum nouerimus. Quos nullum dubium est, non tam spiritualis exercitationis caussa, quam compescendæ superfluæ otiosæque confabulationis gratia & maxime contentionum, quæ plerumque solent in conuiuiis generari, hoc statuere voluisse, videntes, eos aliter apud se non posse cohiberi. Apud Aegyptios enim vel maxime Tabennesiotas tantum silentium ab omnibus exhibetur, vt quum in vnum tanta numerositas fratrum refectionis obtentu consederit, nullus nec mutire quidem audeat, præter eum, qui suæ decaniæ præest.

(x) Hieron. epist. XXII. ad Eustoch. c. XV. (p. 95. f. edit. cit.)

(y) Chrysostom. hom. LVI. in Matth. (p. 606. c. edit. Francof.) Εὐλογητὸς ὁ Θεὸς ὁ τρέφων με ἐκ νεότητός μου, ὁ διδοὺς τροφὴν πάσῃ σαρκὶ, πλήρωσον χαρᾶς καὶ εὐ-

„vt

„vt semper satis habentes ad omne bonum opus abundemus, in „*CHRISTO IESV* domino nostro, cum quo tibi gloria, honor & „imperium cum sancto spiritu in sæcula, amen. Gloria tibi, „domine, gloria tibi sancte, gloria tibi rex: quoniam dedisti „nobis escas: gaudio & lætitia reple nos in spiritu sancto, vt in„veniamur in conspectu tuo acceptabiles: nec pudefiamus, „quando vnicuique reddes secundum opera sua.„ In hunc modum ordinariæ refectiones, hoc est, cœnæ ipsorum, (prandia enim eos non habuisse dicit) verbo Dei & precibus sanctificabantur. Et ad declarandam animi sui submissionem, omnemque contentionem de ordinis prærogatiua atque excellentia euitandam, ad mensam, suum quisque ordinem sequens hebdomadalem, sibi vicissim ministrabant. Vnde CASSIANO [z] & HIERONYMO [a] *hebdomadarii*, ab hebdomadario ipsorum ministerio, dicuntur. Die dominica diuini cultus exercitiis tanto magis intenti erant, eam integram lectionibus & precationibus transmittentes. Nullum enim negotium aliud, teste *Hieronymo* [b], inter illos isthac die permissum erat. Tunc vnusquisque sanctissimum eucharistiæ sacramentum sumebat, nisi cuidam censuræ subesset ab illiusque vsu arceretur. Neque vero diebus tantum dominicis, sed quolibet etiam sabbatho, ad sacram synaxin accedere, *Aegyptiis* aliisque Orientis monachis vsitatum erat. Primo enim & postremo hebdomadis die PACHOMIVS, monachorum *Aegyptiorum* pater, sacrorum mysteriorum communionem celebrari iusserat, vt ex regula eius, apud SOZOME-

φροσύνης τὰς καρδίας ἡμῶν, ἵνα πάντοτε πᾶσαν αὐτάρκειαν ἔχοντες περισσεύωμεν εἰς πᾶν ἔργον ἀγαθὸν ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ τῷ κυρίῳ ἡμῶν, μεθ' οὗ σοὶ δόξα, τιμὴ, κράτος σὺν ἁγίῳ πνεύματι εἰς τοὺς αἰῶνας, ἀμήν· δόξα σοι κύριε, δόξα σοι ἅγιε, δόξα σοι βασιλεῦ, ὅτι ἔδωκας ἡμῖν βρώματα εἰς εὐφροσύνην· πλῆσον ἡμᾶς πνεύματος ἁγίου, ἵνα εὑρεθῶμεν ἐνώπιόν σου εὐαρεστοῦντες, καὶ μὴ αἰσχυνόμενοι, ὅτε ἀποδίδως ἑκάστῳ κατὰ τὰ ἔργα αὐτοῦ.

(z) Cassian institut. lib. IV. c. XIX. Per Mesopotamiam, Palæstinam & Cappadociam ac totum orientem, singulis hebdomadibus vicissim fratres ad hæc officia sibi reddenda succedunt, ita vt secundum cœnobii multitudinem ministrorum quoque numerus deputetur.

(a) Hieron. prolog. ad reg. Pachom. It. epist. XXII. ad Eustoch. c. XV. (p. 95. e.) Posthæc concilium soluitur & vnaquæque decuria cum suo parente pergit ad mensam, quibus per singulas hebdomadas vicissim ministrant.

(b) Hieronym. ibid. Dominicis diebus orationi tantum & lectionibus vacant.

NVM

NVM [c] & PALLADIVM videre est. Et CASSIANVS [d] hac de re, tamquam constanti ipsorum consuetudine, sæpe loquitur. Nonnulli adhuc maiorem adhibentes accurationem nullum diem sine eucharistiæ vsu prætermittebant. Monachos *Aegyptios*, quos *Apollo* gubernabat, hanc regulam sequutos esse, PALLADIVS [e] auctor est. *Apollo* enim discipulis suis hoc inculcare solebat, quod oporteret, si fieri posset, monachos quotidie sacra eucharistia vti, adeoque ipse pariter & fratres quotidie hora nona vel tertia pomeridiana, quod solemnis congregationis tempus erat, antequam ad alimentum accipiendum coirent, hoc epulo eucharistico vtebantur. PALLADIVS [f] adhuc vnum exemplum deuotionis ipsorum memorat, quæ certa tantum occasione fieri solita sit, nimirum psalmodia in fratris alicuius receptione. Hæc enim prima eos accipiendi & tractandi videtur fuisse ratio, vt inter psalmorum concentum ad habitaculum suum ipsum deducerent, quæ res nullam similitudinis adfinitatem cum recentioris æui *processionibus*, vt vocantur, habet, sed ad imitationem ingressus & acceptionis seruatoris nostri in vrbem *Hierosolymorum* videtur facta.

(c) Sozom. lib. III. c. XIV. τῇ δὲ πρώτῃ καὶ τελευταίᾳ ἡμέρᾳ τῆς ἑβδομάδος, ἐπὶ κοινωνίᾳ τῶν θείων μυστηρίων, τῷ θυσιαστηρίῳ προσιόντας, τὰς ζώνας λύειν, καὶ τὰς διφθέρας ἀποτίθεσθαι. Vt primo ac postremo hebdomadis die ad altare accedentes ad sacrorum ministeriorum communionem zonas soluerent pellesque deponerent. Pallad. histor. Lausiac. c. XXXVIII. Εἰσιόντες εἰς τὴν κοινωνίαν τῶν μυστηρίων τοῦ Χριστοῦ κατὰ σάββατον καὶ κυριακὴν τὰς ζώνας λύουσιν, Ingredientes ad Christi communionem sabbatho & dominica zonas soluant.

(d) Cassian. collat. XIIX. c. XV. Quum duobus ferme hebdomadibus ita se omni contentione carnis ac spiritus subiecisset, vt *die sabbathi vel dominico*, non *ad percipiendam communionem sacram*, sed ad prosternendum se in limine ecclesiæ atque ad veniam simpliciter postulandam matutinus accurreret, cetera.
Collat. XXIII. c. XXI. Nec tamen ex eo debemus nos a *dominica communione* suspendere, quia nos agnoscimus peccatores, sed ad eam magis ac magis est propter animæ medicinam & purificationem spiritus auide festinandum.

(e) Pallad. histor. Lausi. c. LII. p. 985. a. Ὅτι δεῖ εἰ δυνατὸν τοὺς μοναχοὺς καθ' ἑκάστην ἡμέραν τῶν μυστηρίων κοινωνεῖν

(f) Ibid. p. 984. a. Ἰδοὺ ἥκασιν οἱ ἀδελφοὶ, περὶ ὧν ὁ πατὴρ πρὸ τριῶν ἡμερῶν προείρηκεν ἡμῖν, ὅτι μετὰ τρεῖς ἡμέρας ἥξουσι πρὸς ἡμᾶς τρεῖς ἀδελφοὶ ἀπὸ Ἱεροσολύμων ἐρχόμενοι· καὶ οἱ μὲν προῆγον ἡμᾶς, οἱ δὲ ἠκολούθουν ὄπισθεν ἡμῶν ψάλλοντες, ἄχρις οὗ πλησίον αὐτοῦ ἐφθάσαμεν. Ecce venerunt fratres, de quibus pater noster dixit tribus ante diebus, dicendo: Post tres dies venient ad nos tres fratres venientes Hierosolymis. Et alii quidem *nos deducebant: alii vero nos retro sequebantur*, *psallentes* donec prope ipsum venimus.

§ XVIII.

§. XVIII.

De legibus, monachos ab officiis tam ecclesiasticis quam ciuilibus excludentibus.

Haec erant ſpiritualia priſcorum monachorum exercitia, quorum vita vita pœnitentiæ, ieiunii, & deuotionis erat, quæ cum continuo manuum opere coniuncta ipſos virtuti & honeſtati nullo non tempore deditos exhibebat. Neque eorum leges ipſis permittebant, vt tamquam mendicantes oberrarent, vel ciuilibus aut eccleſiaſticis officiis, ſiue negotiis publicis, ad eccleſiam vel rem publicam ſpectantibus, ipſi ſe immiſcerent. Tres canones in concilio *Chalcedonenſi* in hanc ſententiam leguntur. Vnus eorum [*g*] ſine diſcrimine tam clericos, quam monachos vel poſſeſſiones conducere, vel ſæcularibus poſſeſſionum adminiſtrationibus ſe ipſos ingerere vetat: niſi vtique ex lege ad inexcuſabilem impuberum tutelam vocentur. Alius [*h*] monachos ſpeciatim iubet quietem amplecti, & ſoli ieiunio & orationi vacare, in quibus ordinati ſint locis perſeuerantes, nec eccleſiaſticis, nec ſæcularibus negotiis ſe ingerere, propria relinquentes monaſteria, niſi quandoque a ciuitatis epiſcopo eis permiſſum fuerit. Et tertius quidam canon [*i*] tam monachos, quam clericos ad militarem quamdam expeditionem vel ſæcularem dignitatem venire, prohibet, ſacrorum interdictionem illis denuntians, qui hoc audeant, & non pœnitentia ducti ad id reuertantur, quod propter Deum prius elegerint. Vt adeo monachi tunc temporis ab officiis ſæcularibus penitus excluſi fuiſſe intelligantur. Et quamuis nonnulli ad munera eccleſia-

(*g*) Conc. Chalced. c. III. (tom. IV. concil p. 755.) ὥρισεν ἡ ἁγία σύνοδος, μηδένα τοῦ λοιποῦ, μὴ ἐπίσκοπον, μὴ κληρικὸν, μὴ μονάζοντα, ἢ μισθοῦσθαι κτήματα, ἢ πράγματα, ἢ ἐπεισάγειν ἑαυτὸν κοσμικαῖς διοικήσεσι. πλὴν εἰ μή που ἐκ νόμων καλοῖτο εἰς ἀφηλίκων ἀπαραίτητον ἐπιτροπήν.

(*h*) Conc. Chalced. c. IV. τοὺς δὲ καθ' ἑκάστην πόλιν καὶ χώραν μονάζοντας ὑποτετάχθαι τῷ ἐπισκόπῳ, καὶ τὴν ἡσυχίαν ἀσπάζεσθαι, καὶ προσέχειν μόνῃ τῇ νηστείᾳ καὶ τῇ προσευχῇ, ἐν οἷς τόποις ἀπετάξαντο προσκαρτεροῦντας, μήτε δὲ ἐκκλησιαστικοῖς, μήτε βιωτικοῖς παρενοχλεῖν πράγμασιν, ἢ ἐπικοινωνεῖν, καταλιμπάνοντας τὰ ἴδια μοναστήρια· εἰ μή ποτε ἄρα ἐπιτραπεῖεν διὰ χρείαν ἀναγκαίαν ὑπὸ τοῦ τῆς πόλεως ἐπισκόπου.

(*i*) Ibid. c. VII. Τοὺς ἅπαξ ἐν κλήρῳ κατειλεγμένους, ἢ καὶ μονάσαντας, ὡρίσαμεν, μήτε ἐπὶ στρατείαν, μήτε ἐπὶ ἀξίαν κοσμικὴν ἔρχεσθαι· ἢ τοῦτο τολμῶντας, καὶ μὴ μεταμελομένους, ὥστε ἐπιστρέψαι ἐπὶ τοῦτο, ὃ διὰ Θεὸν πρότερον εἵλοντο, ἀναθεματίζεσθαι.

ſtica vocarentur, monaſterium tamen ſuum tunc relinquere, & ad vitam clericalem ſeſe conferre debebant, ex priſtina viuendi ratione id tantum retinentes, quod cum neceſſariis ſacræ functionis officiis conſiſtere poterat. Qua de re præcedente capite diximus [ii] ſpeciatim. Monachos autem in monaſteriis ſuis perſeueraſſe, & eo ipſo tempore officia eccleſiaſtica ad ipſorum monaſteria non ſpectantia in ſe recepiſſe, vix vllo exemplo ex antiqua hiſtoria probari poterit. *Pelagius* papa, vt a GRATIANO [k] citatur, monachum defenſorem eſſe, vtut hoc leue tantum officium eſſet in eccleſia, nolebat permittere; quod vitæ monaſticæ repugnet, quæ quieti, precibus & manuum operibus impendi debeat: quum contra officium defenſoris in cognoſcendis cauſſis, aliisque actibus publicis & litigioſis, verſetur, quæ res ſimul conſiſtere nequeant. Antequam igitur monachus aliquis monaſterio ſuo valedixiſſet, ad nullum eiusmodi officium, in eccleſia erat prouehendus.

§. XIX.

Nulli monachi antiquitus in officia vel iura clericorum ſæcularium inuolarunt.

MVLTO minus in officia vel iura ac priuilegia clericorum ſæcularium inuolare permiſſum ipſis fuit. Non enim in antiqua hiſtoria huiusmodi querelas inuenimus, quemadmodum in poſterioribus ſæculis nimis frequentes occurrunt. Quum enim plerique monachi mere laici eſſent, & alia vitæ ſubſidia omnia & reditus, qui non ex manuum ſuarum opere (quemadmodum ſupra fuſius demonſtrauimus) prodibant, repudiarent, negotiis & officiis clericorum ſe ingerendi, vel ex eorum reditibus alimenta ſibi captandi, cupidine tentari non poterant. Et quod ad eos attinet, qui presbyteri vel diaconi conſecrati erant, illi vel ſoli monaſterio ſuo officia ſua addicere debebant, vel alioquin ex monaſteriis ab epiſcopis adſciti erant, adeoque ſæcularibus eccleſiæ clericis adnumerabantur. VALESIVS quidem aliter rem ſe habere, libenter nobis perſuaderet. Nam ſæculo

(ii) Cap. II. §. VIII. pag. 23 ſeqq.

(k) Gratian. cauſſ. XVI. quæſt. I. c. XX. Omnimoda eſt illius habitus & iſtius officii diuerſitas. Illic enim quies, oratio, labor manuum; at heic cauſſarum cognitio, contentiones, actus, publica litigia, cetera.

quarto

quarto extremo monachos in ecclesia clericorum munera obiisse [*l*] dicit, & hoc probaturus exempla *Eusebii Vercellensis* & ecclesiæ *Augustini* adlegat; quæ supra [*ll*] considerauimus ostendimusque, ea nihil probare amplius, quam quod quidam episcopi ipsorumque clerici rationem viuendi in commune, ad vitæ monasticæ imitationem, inierint: quæ res pro monachis in monasteriis, se ipsos in beneficia curialia intrudentibus, nihil valet. Vnicum exemplum, quod huc quodammodo facere videtur, illud est, quod de ecclesia, quam *Ruffinus* vir consularis, *Arcadio* imperante, ad *Quercum* locum suburbanum *Chalcedonis* construxit, narrat SOZOMENVS [*m*], quod, postea quam ecclesiam suam ibi ædificasset, monachos iuxta eam collocarit, qui clericorum in ecclesia munus explerent. Sed hoc ipso nihil amplius dicere videtur, quam quod, deficientibus in ista ecclesia clericis, ex hoc vicino monasterio alii in eorum locum surrogari debuerint, quæ quidem res in ecclesia haud insitata fuit. Quod vero monachi in monasterio quodam degentes in aliis ecclesiis, præter eam, quæ ad suum ipsorum monasterium spectavit, diuina officia debuerint peragere, id quidem antiquis regulis & praxi consentaneum non est. Et propterea nullum eiusmodi exemplum deprehendimus, neque adeo de decimis, quas monachi receperint, nisi in vsum pauperum id factum fuerit; cuius rei exemplum aliquod in CASSIANO [*n*] occurrit, præterea

(*l*) Vales. not. in Sozom. lib. VIII. c. XVII. Nemo vt nouum mirari debet, quod monachi in ecclesia clericorum munus obiisse dicuntur. Id enim eo tempore vsitatum fuit, vt ex Ambrosio discimus in laudatione Eusebii Vercellensis episcopi, & ex Possidio in vita beati Augustini, vbi dicit, eum monachos intra ecclesiam instituisse.

(*ll*) Vid. cap. II. §. VIII. num. III pag. 29.

(*m*) Sozom. lib. VIII. c. XVII. - - ἧκεν εἰς δρῦν Χαλκηδόνος προάστειον, Ῥουφίνου τοῦ ὑπατικοῦ νῦν ἐπώνυμον, ἐν ᾧ βασίλειά ἐστι, καὶ μεγάλη ἐκκλησία. ἣν αὐτὸς Ῥουφῖνος ἐπὶ τιμῇ Πέτρου καὶ Παύλου τῶν ἀποστόλων ἐδείματο, καὶ ἀποστολεῖον ἐξ αὐτῶν ὠνόμασε· πλησίον δὲ μοναχοὺς συνῴκησεν (συνῴκισεν) οἱ τῆς ἐκκλησίας τὸν κλῆρον ἐπλήρουν. - - ad Quercum perrexit. Id suburbanum est Chalcedonis, quod nunc ex Rufini viri consularis nomine appellatur: in quo palatium, est & ecclesia maxima, quam Rufinus ipse in honorem apostolorum Petri ac Pauli construxerat, & apostoleum ob id cognominarat. *Monachos quoque iuxta eam collocauit, qui clericorum in ea ecclesia munus explerent.*

(*n*) Cassian. collat. XXI. c. II. Delector, o filii, pia vestrorum munerum largitate &

nullum

nullum aliud me obseruare memini. Ipsorum ratio viuendi ex proprio labore non sinebat eos de re quapiam ab aliis accipienda esse sollicitos, vnde eorum nonnulli ab ipsis adeo parentibus suis alimentum accipere recusabant, vt de *Antonio* CASSIANVS [*o*] memoriæ prodidit, ne ex re quapiam, quæ opere manuum suarum effecta partaque non esset, viuere viderentur.

§. XX.

Neque initio in ciuitatibus degendi veniam habuere, sed ad solitudinem fuerunt adstricti.

Præterea autem alia tum suppetebat ratio, quare monachi munere quodam parochiali defungi ordinarie non possent, licet alioquin ornamentis ad illud necessariis essent præditi. Ex primæ enim institutionis ipsorum legibus, in omnibus orientis partibus domicilium suum non in ciuitatibus vel publici congressus locis, sed in desertis & priuatis secessibus habere tenebantur, vbi a turba mundi separati vitam in quiete ac solitudine, vt nomen eorum indicare videbatur, possent agere. Vnde HIERONYMVS ad *Rusticum* monachum scribens in illos inuehitur, qui in ciuitatibus [*p*] viuere gestiebant. *Quid desideramus*, inquit, *vrbium frequentiam, qui de singularitate censemur?* Et *Paulinum* instituens ait: *Si cupis esse, quod diceris, id est, solus:* [*q*] *quid facis in vrbibus, quæ vtique non sunt solorum habitacula, sed multorum?* Et cum hic ipse HIERONYMVS tum SOZOMENVS [*r*] de *Antonio* obseruant, quod dicere solitus sit, *pisces quidem aqua nutriri, monachis vero ornamento esse solitudinem: & quemadmodum illi, simulatque terram attigerint, vitam amittant, sic istos, quum ad vrbes accedant, mo-*

deuotionem huius oblationis, cuius dispensatio mihi credita est, gratanter amplector, quia fideliter *primitias vestras ac decimas indigentium vsibus profuturas* velut sacrificium domino bonæ suauitatis offertis, cetera

(*o*) Cassian. collat. XXIV. c. XII. Qui, inquit apostolus, non operatur, nec manducet. His beatus Antonius aduersus quemdam vsus verbis, etiam nos magisterii sui informauit exemplo, vt parentum perniciosissima blandimenta & omnium, qui victus necessariam subministrant agapen, insuper omnem habitationis gratiam deuitemus, cetera.

(*p*) Hieron. ep. IV. ad Rustic. (p. 29. d. ed. Francof.)

(*q*) Hier. ep. XIII. ad Paulin. (p. 67. c)

(*r*) Sozom. lib. I. c. XIII. Τοὺς μὲν ἰχθύας ἔλεγε τὴν ὑγρὰν οὐσίαν τρέφειν· μοναχοῖς δὲ κόσμον φέρειν τὴν ἔρημον· ἴσως τὸ τοὺς μὲν ξηρᾶς ἁπτομένους τὸ ζῆν ἀπολιμπάνειν, τοὺς δὲ τὴν μοναστικὴν σεμνότητα ἀπολλύειν τοῖς ἄστεσι προσιόντας.

nasti-

nasticam grauitatem perdere. Ex quibus manifestum est, vitam monasticam initio eo spectasse, vt homines a ciuitatum & publicorum locorum celebritate excluderet. Vnde in vtroque codice leges in hanc sententiam rogatæ inueniuntur. THEODOSII lex hac de re ita habet: *Quicunque sub professione monachi* [s] *recipiuntur, deserta loca & vastas solitudines sequi atque habitare iubeantur.* BARONIVS ex errore hanc legem pœnæ loco habet [t] & tantum non persecutionem monachorum interpretatur. GOTHOFREDVS [u] autem & PAGIVS [w] ex meliore ratione errorem eius corrigunt & verius obseruant, tantum abesse, vt hæc lex pœna sit, vt solum ad primæ institutionis eorum regulas ipsos viuere iubeat. LEO & ANTHEMIVS [x] & post illos IVSTINIANVS

(s) Cod Theod lib. XVI. tit. III. de monachis leg. I.

(t) Baron an. CCCXC. n. XLVIII. *Quicunque sub professione*, cetera. Hac statuta lege cogitur improbus hæresiarcha (Iouinianus) ab vrbe recedere

(u) Gothofred. com. in cod. Theod. lib. XVI. tit. III. leg. I. vid. seq. not. (w)

(w) Pagi critic. in Baron. an. CCCXC n. XI (p. 580. edit. Antuerp. MDCCV.) Lex I. codicis Theod. *de monachis*, lata non est occasione *Iouinianistarum*, qui e monasteriis eiecti in vrbibus tamen cum habitu monastico vagabantur. Nam prætorquam quod, vt inquit Gothofredus in huius legis commentario, hæc lex ad orientem pertinet, (vbi Tatianus, cui ea inscribitur, præfectus prætorio erat) non agitur in ea de monasterio eiectis, verum de quibuscumque, *qui sub professione monachi reperiebantur*, id est, de omnibus, qui vitam monasticam profitebantur, interim tamen ciuitates frequentabant, vt ostendit lex secunda eiusdem codicis *de monachis*, qua post biennium memorata lex abrogatur. Quare hac lege *monachi* quicumque, non pœnæ loco ad deserta loca & solitudines conferre sese iubentur, vt credidit Baronius; verum pro vitæ suæ instituto eo redire. Denique pertinet hæc lex ad monachos, siue eremitas, cuiusmodi in Aegypti potissimum Syriæque solitudinibus, alibiue agebant, deserta loca & vastas solitudines sequentes. Qua de re plura Gothofredus in huius legis commentario.

(x) Cod. Iustin. lib. I. tit. III. de episc. leg. XXIX. Οἱ ἐν τοῖς μοναστηρίοις διατρίβοντες μὴ ἐχέτωσαν ἐξουσίαν ἐξιέναι τῶν μοναστηρίων, ἢ καὶ ἐν τῇ Ἀντιοχέων, ἢ καὶ ἐν ἑτέραις πόλεσιν ἀναστρέφεσθαι, ὑπεξαιρουμένων μόνων τῶν καλουμένων ἀποκρισιαρίων, οἷς ἄδειαν παρέχομεν, ἐθέλοιεν, διὰ μόνας ἀναγκαίας ἀποκρίσεις ἐξιέναι. Qui in monasteriis degunt, potestatem inde exeundi ne habento, vel in Antiochensi ciuitate, seu aliis quibuscumque ciuitatibus conuersandi: exceptis duntaxat apocrisariis, quibus licentiam damus volentibus, vt apocriseon solarum caussa exire possint.

It. nouell CXXIII c. XLII. Προνοεῖν τοὺς ὁσιωτάτους τῶν τόπων ἐπισκόπους, ἵνα μήτε μοναχοὶ μήτε μονάστριαι εἰς τὰς πόλεις περιέρχωνται· ἀλλ' εἴ τινα ἀναγκαίαν ἀπόκρισιν ἔχοιεν, διὰ τῶν ἰδίων ἀποκρισιαρίων ταύτην πραττέτωσαν, ἐν τοῖς ἰδίοις αὐτοὶ μένοντες μοναστηρίοις. Prouidere (iubemus) sanctissimos locorum episcopos, vt neque monachi, neque monachæ circumeant ciuitates, sed si quod necessarium re-

leges in eamdem sententiam tulerunt, monachos orientales in ciuitatibus conuersari vetantes; si quod vero necessarium negotium haberent, per proprios *apocrisarios* siue *responsales*, hoc est, procuratores siue syndicos, quos monasterio cuilibet in hunc finem habere licebat, id agere debebant, in suis monasteriis manentes.

§. XXI.

Quasnam exceptiones hæc regula admiserit.

NON nisi in extraordinariis quibusdam casibus hanc regulam migrandi sibi sumebant libertatem, si videlicet iusta quædam necessitas requirebat, vt in publicum conspectum prodirent. Exempli caussa, si religio periclitaretur, vel magna æstuaret persequutio, vel si magistratibus se interponendi, & pro capitalium facinorum reis in specialioribus casibus deprecandi necessitas ipsis imposita videretur. Ita de *Antonio* obseruat HIERONYMVS [y], venisse eum in vrbem *Alexandriam*, ab *Athanasio* ad dandum fidei catholicæ testimonium, *Arianamque* hæresin confutandam euocatum. Similem obseruationem THEODORETVS [z] habet de *Aphraate* & *Iuliano*, duobus monachis *Syris*, quod cellulis suis in solitudine relictis *Antiochiæ* vixerint, quum ipsorum præsentia ad sustentandum doctrinam catholicam eamque profitentes, tempore persequutionis *Arianæ* sub *Valente*, necessaria fuerit. Et de *Aphraate* quidem hanc notatu dignam historiam refert, quod *Valens* aliquando ipsum, licet senecta ætate, concitato gradu properantem prospiciens interrogarit, quo tanta festinatione contenderet? Cui ille responderit: „Pro tuo, „imperator, regno precaturus. Ad hæc imperator, domi poti„us manere debueras & secundum legem monasticam intus pre„cari. Cui *Aphraates* regesserit; Recte admodum dicis, impera„tor, id ego facere debueram, idque hactenus facere non de-

sponsum habuerint, per proprios responsarios hoc agant in suis manentes monasteriis.

(y) Hieron. ep. XXXIII. ad Castruc. (tom. I. p. 133. c. edit. Francof.) Beatus Antonius, quum a sancto Athanasio Alexandriæ episcopo propter confutationem hæreticorum in vrbem Alexandriam esset accitus, cetera.

(z) Theod. lib. IV. c. XXVI. Τοῦτον [Ἀφραάτην] ἄνωθεν ἐκ τῆς βασιλείου στοᾶς διακύπτων ὁ βασιλεὺς, εἶδε σισύραν ἀναβεβλημένον καὶ ἐν γήρᾳ βαθεῖ συντόνως βαδίζοντα· καὶ τινος εἰρηκότος, ὡς Ἀφραάτης οὗτος, ᾧ τὸ τῆς πόλεως ἐξήρτηται πλῆθος, ἔφη πρὸς αὐτὸν· ποῖ σὺ βαδίζεις εἰπέ. ὁ δὲ σοφῶς ἅμα καὶ προσφόρως, ὑπὲρ

stiti,

„stiti, quamdiu oues seruatoris nostri pace fruebantur. Nunc „vero quum in maximam perturbationem inciderint, & periculum graue immineat, ne a feris diripiantur, omnis via tentanda est, & pecus conseruandum. Dic enim, quæso, imperator, si puella essem intus in thalamo sedens & curam ædium „gerens, ignemque ædibus immissum & paternam domum con„flagrantem viderem, quid me tunc agere oporteret? Vtrum „intus sedere, & domum conflagrantem negligere & exspecta„re, dum flamma in me irrueret? An potius relicto thalamo, „hac & illac discurrere, aquam adferre, ignem exstinguere? „Non dubito, quin hoc postremum dicturus sis: Id enim pruden„tis ac solertis puellæ est. Hoc ipsum est, imperator, quod „nunc ago. Nam quum in patris nostri domum ignem injeceris, circumcursamus nos, eum restinguere conantes.„ Ita prudenter admodum & commode *Valenti* respondit *Aphraates* suamque in ciuitate commorationem tempore communis periculi defendit, quando ipse *Valens* eius occasionem dederat. Neque vero religionis tantum defendendæ caussa in publico comparebant, sed nonnumquam ideo etiam se prodire debere credebant, vt pro reis ad mortem damnatis apud imperatores & iudices

---

τῆς σῆς, ἔφη, προσευξάμενος βασιλείας· ἀλλ' οἴκοι σε μένειν χρή, ὁ βασιλεὺς ἔφη, καὶ ἔνδον κατὰ τὸν μοναδικὸν προσεύχεσθαι νόμον· ὁ δὲ θεῖος ἐκεῖνος ἀνήρ, εὖ μάλα, ἔφη, λέγεις, ὦ βασιλεῦ· τοῦτό με δρᾶν ἔδει· καὶ τοῦτο δρῶν μέχρι καὶ νῦν διετέλεσα, ἕως εἰρήνης ἀπέλαυε τοῦ σωτῆρος τὰ πρόβατα. ἐπειδὴ δὲ πολὺν ὑπομεμένηκε θόρυβον, καὶ πολὺς ἐπικρέμαται κίνδυνος, μὴ θηριάλωτα γένηται, πάντα κινεῖν πόρον ἀνάγκη καὶ διασώζειν τὰ θρέμματα· εἰπὲ γάρ μοι, ἔφη, ὦ βασιλεῦ, εἰ κόρη τις ἐτύγχανον ὤν, ἔνδον ἐν τῷ θαλάμῳ καθημένη καὶ τῆς οἰκίας ἐπιμελουμένη, εἶτ' ἐθεασάμην ἐμπεσοῦσαν φλόγα, καὶ τὴν πατρῴαν οἰκίαν ἐμπιπραμένην, τί με ταύτην δρᾶσαι προσῆκει, εἰπὲ μοι; ἔνδον καθῆσθαι, καὶ τὴν οἰκίαν ἐμπιπραμένην περιορᾶν, καὶ τῆς φλογὸς προσμένειν τὴν ἐμβολήν; ἢ τῷ θαλάμῳ χαίρειν εἰποῦσαν διαθεῖν ἄνω καὶ κάτω, καὶ ὑδροφορεῖν καὶ σβεννύναι τὴν φλόγα; δῆλον, ὅτι τοῦτο ἐρεῖς· τοῦτο γὰρ κόρης ἀγχίνου τε καὶ φρενήρους· τοῦτο δρῶ νῦν ὦ βασιλεῦ· σοῦ γὰρ εἰς τὴν πατρῴαν ἡμῶν οἰκίαν ἐμβαλόντος τὴν φλόγα, περιθέομεν κατασβέσαι ταύτην πειρώμενοι.

Ibid. c XXVI. Καταλιπὼν τὴν ἔρημον, ἅπαν ἐκεῖνο περιῄει τὸ ἄστυ, διδάσκων ἅπαντας, ὡς τῆς ἀποστολικῆς διδασκαλίας κῆρυξ ἐστὶν Ἀθανάσιος, καὶ ὡς ἀντίπαλοι τῆς ἀληθείας οἱ τῆς Ἀρείου συμμορίας· οὕτως ᾔδεσαν οἱ θεῖοι ἄνδρες ἐκεῖνοι, τὰ πρόσφορα ἑκάστῳ προσαρμόττειν καιρῷ, καὶ ἡνίκα δεῖ προτιμᾶν τὰς πόλεις τῆς ἐρημίας. Relicta solitudine totam illam vrbem circumiuit (Iulianus) cunctos admonens, apostolicæ doctrinæ præconem esse Athanasium; Arianos vero hostes esse veritatis. Adeo diuini illi viri, quod singulis temporibus congrueret, probe norant, & quando solitudinem amplecti, quando vrbes præferri solitudini oporteret.

depre-

deprecarentur. Quemadmodum SOZOMENVS [a] de *Antonio* obseruat, quod sæpius, qui iniuria quadam adfecti essent, suis ad illum querimoniis delatis, eum apud præsides & viros primores pro se deprecari compulerint, ipse autem hoc negotio confecto protinus ad solitudinem reuerterit. Exemplum adhuc magis memorabile lector in quadam CHRYSOSTOMI homilia [b] ad populum *Antiochenum* inuenire potest, in qua enarrat, quemadmodum ciuitas ab imminenti ruina, (quando in offensionem *Theodosii* propter statuarum imperialium subuersionem aliaque grauia patrata facinora incurrerat) deprecantibus vicinis monachis liberata fuerit, qui tabernaculis speluncisque suis derelictis vndique in ciuitatem, (ex qua reliqui philosophi metu perculsi profugerant) confluxerint, & deprecantes apud iudices reis veniam postularint; dicentes, statuas quidem deiectas rursum facile erigi & propriam recipere formam posse: Si autem Dei imagines occiderent, non posse eos rursum commissum reuocare, nec perditas resuscitare, & animas corporibus reddere: quod si deprecationi ipsorum aurem præbere nollent, se cum ipsis o-

(a) Sozom lib. I. c. XIII. Παροδυρόμενοι αὐτῷ πολλοὶ, ἐβιάζοντο πρεσβεύειν ὑπὲρ αὐτῶν πρὸς τοὺς ἄρχοντας καὶ τοὺς ἐν τέλει. - - εἰ δὲ βιασθεὶς ποτὲ εἰς πόλιν ἦλθεν ἐπικουρῆσαι δεομένοις, διαθεὶς ὅτου χάριν παρεγένετο, αὐτίκα ἐπὶ τὴν ἔρημον ἐπανῄει. Multi suas ad illum querimonias deferentes, eum apud præsides & primores viros pro se intercedere compellebant. - - Quod si quando vi compulsus in vrbem venisset ad opem poscentibus ferendam, confecto negotio, cuius caussa venerat, protinus ad solitudinem reuertebatur.

(b) Chrysost. hom. XVII. ad popul. Antioch p. 215. (p. 192. d. edit. Francof.) Ἔτεσι τοσούτοις ἐν ταῖς αὐτῶν καλύβαις συγκεκλεισμένοι, οὐδενὸς παρακαλέσαντος, οὐδενὸς συμβουλεύσαντος, ἐπειδὴ τοσοῦτον νέφος εἶδον τὴν πόλιν περιστάμενον, καταλιπόντες αὐτῶν τὰς σκηνὰς, καὶ τὰ σπήλαια, πάντοθεν συνέῤῥευσαν, καθάπερ ἐξ οὐρανοῦ τινες ἄγγελοι παραγενόμενοι. - - ὅτι καὶ τοῖς ἄρχουσιν αὐτοῖς προσελθόντες μετὰ παῤῥησίας διελέχθησαν ὑπὲρ τῶν ὑπευθύνων, καὶ τὸ αἷμα παρεσκευάσαντο πάντες ἐκχέειν, καὶ τὰς κεφαλὰς ἀποθέσθαι, ὥστε τοὺς ἁλόντας τῶν προσδοκωμένων ἐξαρπάσαι δεινῶν· καὶ οὐκ ἔφησαν ἀποστήσεσθαι πρότερον, ἕως ἂν ἢ φείσωνται τοῦ δήμου τῆς πόλεως δικάζοντες, ἢ κοινῇ μετὰ τῶν ὑπευθύνων αὐτοὺς πρὸς βασιλέα πέμψωσι. Θεοφιλὴς γάρ ἐστι, φησὶν ὁ κρατῶν τῆς καθ᾽ ἡμᾶς οἰκουμένης, πιστὸς, ἐν εὐσεβείᾳ ζῶν· ἡμεῖς οὖν αὐτὸν καταλλάξομεν πάντως· οὐκ ἐπιτρέψομεν ὑμῖν, οὐδὲ συγχωρήσομεν αἱμάξαι ξίφος, οὐδὲ ἀποτεμεῖν κεφαλήν· εἰ δὲ μὴ ἀνάσχοισθε, καὶ ἡμεῖς μετ᾽ αὐτῶν ἀποθανούμεθα πάντως. δεινὰ μὲν τὰ τετολμημένα καὶ ἡμεῖς ὁμολογοῦμεν, ἀλλ᾽ οὐχ ὑπερβαίνει τὴν τοῦ βασιλέως φιλανθρωπίαν ἡ τῶν γεγενημένων παρανομία. λέγεται τις ἐξ αὐτῶν καὶ ἕτερον ῥῆμα γέμον φιλοσοφίας εἰπεῖν, ὅτι οἱ μὲν ἀνδριάντες οἱ κατενεχθέντες ἀνέστησαν πάλιν, καὶ τὸ οἰκεῖον ἀπέλαβον σχῆμα, καὶ τὸ γεγενημένον διόρθωσιν ἔχει ταχίστην· ὑ-

mnino

mnino morituros. Ad hunc modum reis veniam a iudicibus in quibusdam eiusmodi specialioribus casibus, qualis hic ipse erat, postulare solebant. Et id quidem plerumque eo cum effectu faciebant, vt raro admodum repulsam ferrent, magistratibus singularem eis reuerentiam tali occasione adhibentibus. Postea autem hæc res in abusum degenerabat, nec in petitione acquiescere illi volebant, sed magno nonnumquam numero venientes per drungos & adhibita vi reos, iam lata de eis mortis sententia, liberare conabantur. Ad quam tumultuosam agendi rationem reprimendam *Arcadius* imperator legem [c] promulgare necesse habebat, qua tam monachis, quam clericis tale quid audere seuere interdicebatur, episcopi autem sub pœna regiæ vindictæ in eiusmodi confusionis auctores animaduertere iubebantur, si quid forte in ea parte regionis, in qua ipsi populum christianæ religionis doctrina moderarentur, a monachis perpetratum esse, cognoscerent.

μεῖς δὲ ἂν τοῦ Θεοῦ τὴν εἰκόνα ἀποκτείνητε, πῶς δυνήσεσθε πάλιν ἀνακαλέσασθαι τὸ πεπλημμελημένον; πῶς ἀναστῆσαι τοὺς ἀπολλυμένους, καὶ τὰς ψυχὰς τοῖς σώμασιν ἀποδοῦναι. Tot annis in cauernis suis conclusi, nemine aduocante, suadente nemine, postquam nubem tantam ciuitatem circumstantem viderunt, tabernacula speluncasque suas derelinquentes vndique confluxerunt, veluti angeli quidam de cælo profecti. - - Ad principes ipsos accedentes cum fiducia loquebantur pro reis & omnes sanguinem effundere parati erant & capita deponere, vt captos ab exspectatis tribulationibus eriperent: & dixerunt, se non prius recessuros, quam iudices parcerent ciuitatis populo, vel se communiter cum reis ad regem legatos mitterent. Religiosus est, inquit, qui nostræ genti dominatur, fidelis, cum pietate viuens: nos igitur ipsum omnino reconciliabimus, non permittemus vobis, neque concedemus ensem polluere, nec vllius abscindere caput. Si vero hoc non fertis, & nos cum ipsis omnino moriemur. Grauia quidem patrata sunt, & nos confitemur, sed regis humanitatem non excedit gestorum iniquitas. Dicitur quidam ipsorum aliud verbum sapientiæ plenum dixisse, quod statuæ quidem deiectæ rursum erectæ fuerunt & propriam receperunt formam, & factum correctionem habuit celerrimam: si autem vos Dei imaginem occideritis, quomodo rursum poteritis commissum reuocare! quomodo perditos resuscitare & animas corporibus reddere? cetera.

(c) Cod. Theod. lib. IX. tit. XL. de pœnis leg. XVI. Addictos supplicio & pro criminum immanitate damnatos, nulli clericorum, vel monachorum (eorum etiam quos cœnobitas vocant) per vim atque vsurpationem vindicare liceat, ac tenere. cetera.

§. XXII.

Num monachi ad vitam sæcularem rursus se conferre potuerint.

VNVM tantummodo reliquum eſt, de quo ratione huius hominum ordinis inſtituatur diſquiſitio, num vitam monaſticam ſemel amplexi libertatem habuerint vitæ ſuæ rationem, prout ipſis viſum fuerit, mutandi, & ad vitam ſæcularem redeundi? Ad quod reſponderi poteſt, non fuiſſe ipſos publico quodam voto ad contrarium obſtrictos. Multi homines hanc vitæ inibant rationem, qui in ea per omnem ætatem perſiſtere numquam animum induxerant. IVLIANVS ipſe aliquando habitum monaſticum adſumpſit, *Conſtantino* conſobrino ſuo gratum facturus, cui animi ipſius inclinatio in philoſophiam gentilium ſuſpecta eſſe cœperat. SOCRATES illum ad cutem vſque tonſum monaſticam vitam publice ſimulaſſe, clam autem orationes LIBANII ſophiſtæ ſtudioſe lectitaſſe, perhibet [*d*]. Et OROSIVS [*e*] idem obſeruat de *Conſtante Conſtantini* filio, qui tempore *Honorii* imperium in *Britannia* vſurpauit, quod prius monachus fuerit quam pater ipſum *Cæſarem* fecerit, eumque in *Hiſpanias* miſerit, vt commodis ipſius ibi operam daret. Iſtis hominibus pontificis *Romani* diſpenſatione non fuit opus, vt a voto ſuo liberarentur, neque enim monachi iſtiusmodi obligationi vmquam videntur ſubfuiſſe. Monaſteria olim ſcholæ eruditionis erant & loca piæ & religioſæ educationis iuuentutis: Quod, etſi BELLARMINVS [*f*] id negandum ducit, euidenter patet ex tertio CHRYSOSTOMI libro [*g*] *aduerſus vituperatores vitæ monaſticæ*, qui eo præ-

(*d*) Socrat. lib. III. c. I. *ἐν χρῷ κεκαρμένος τὸν τῶν μοναχῶν ὑπεκρίνετο βίον.*

(*e*) Oroſ. lib. VII. c. XL. Conſtantinus Conſtantem filium ſuum, proh dolor, ex monacho Cæſarem factum - - in Hiſpanias miſit.

(*f*) Bellarmin. de monachis lib. II. c. VI. (p. 144. a. edit. Colon. MDCXV.) Secundo dicit (Melanchthon) monaſteria olim fuiſſe ſcholas ſacrarum litterarum & aliarum diſciplinarum. At Baſilius in conſtitutionibus monaſticis, Caſſianus de inſtitutis cœnobiorum, Hieronymus in epiſtola ad Ruſticum & in alia ad Paulinum de inſtitutione monachi, Auguſtinus lib. I. de moribus eccleſiæ c. XXXI. aliique veteres dum deſcribunt inſtituta monaſteriorum, meminerunt orationis, ieiuniorum, pſalmodiæ, continentiæ, obedientiæ, paupertatis: *de ſcholis litterarum & dialecticæ aliarumque diſciplinarum ne verbum quidem.*

(*g*) Chryſoſtom. aduerſ. vituperatores vitæ monaſticæ lib. III. tom. IV. c. XI. & paſſim.

cipue

cipue fini scriptus est, vt parentibus persuadeat, vt liberos suos in monasteria, tanquam tutissima bonæ educationis loca, mittant; non eo consilio, vt ad vitam monasticam perpetuo continuandam obligentur, sed tantum vt ibi educentur & in virtutis tramitem tuto perducantur. In eumdem finem a PALLADIO obseruatur, monachos in monte *Nitria* [*h*] habuisse xenodochium, in quo venientem hospitem quemlibet acceperint, permittentes ei vna hebdomada manere in otio; si longius mansisset, occupasse eum in operibus, aut in horto, aut in pistrinô, aut in coquina, vel ei librum dedisse legendum; atque ita acceptum biennium aut triennium potuisse inter eos manere, donec vellet sua sponte recedere. Hoc ipsum PALLADIVS [*i*] *ἄσκησιν γραφικὴν, exercitationem litterariam*, in oppositione exercitationis, quæ manuum opere perficiebatur, appellat. Vt adeo homines studiorum caussa in monasterium aliquod se conferre, & pro lubitu rursus inde exire potuerint, si vlteriori obligationi ipsi sese non submitterent. Immo vero qui paullo seuerius se gerentes monasticam vitam ingrediebantur eo quidem consilio, vt in ea perseuerarent, nulli vmquam voto suberant, nisi priuatum propositum ita æstimare velis, quod pro lubitu mutari poterat, in primis si qua res improuisa vitæ mutationem requirere videbatur. Sicuti CASSIANVS [*k*] de *Aegyptio* quodam narrat, qui se continentiæ donum obtenturum desperans, vxorem ducere & vitam sæcularem repetere, animum induxerit.

(*h*) Pallad. histor. Lausiac. c. VI. Πρόσκειται τῇ ἐκκλησίᾳ ξενοδοχεῖον, εἰς ὃ τὸν ἀπελθόντα ξένον δεξιοῦνται πάντα τὸν χρόνον, κἂν ἐπὶ διετίαν ἢ τριετίαν μεῖναι θελήσῃ, μέχρις ὃ αὐθαίρετος ἀναχωρῆσαι θελήσῃ· συγχωρήσαντες αὐτῷ ἐπὶ ἑβδομάδα μίαν ἐν ἀργίᾳ διάξαι, τὰς λοιπὰς ἡμέρας περισπῶσιν αὐτὸν λοιπὸν ἐν ἔργοις, ἢ ἐν κήπῳ, ἢ ἐν ἀρτοκοπείῳ, ἢ ἐν μαγειρείῳ· εἰ δὲ ἀξιόλογός τις εἴη, διδόασιν αὐτῷ βιβλίον ἀναγινώσκειν.

(*i*) Pallad. ibid. c. XIV. Ἀπολλώνιός τις ὀνόματι ἀπὸ πραγματευτῶν, ἀποταξάμενος καὶ οἰκήσας τὸ ὄρος τῆς Νιτρίας, μήτε τέχνην τὸ λοιπὸν μαθεῖν δυνάμενος, μήτε ἐπὶ ἄσκησιν γραφικὴν, τῷ παραβεβηκέναι τὴν ἡλικίαν, ζήσας ἐν τῷ ὄρει εἴκοσι ἔτη, ταύτην ἔσχε τὴν ἄσκησιν, κ. τ. λ. Quidam Apollonius nomine ex negotiationibus quum mundo renuntiasset & montem Nitriæ habitasset, & nec artem discere posset nec litteras, quod ætate esset prouectus: viginti annis, quibus vixit in monte, hanc habuit exercitationem, cetera.

(*k*) Cassian. collat. II. c. XIII. Vt quia monachus esse non posset, nec refrenare stimulos carnis, & impugnationis remedia consequi praualeret, vxorem duceret, ac relicto monasterio reuerteretur ad sæculum.

Regula *Pachomii*, ad quam monachi *Aegyptii* gubernabantur, nihil de voto ingredientium, nihil de pœna stationem suam postea relinquentium habet. Et erat quædam disciplinæ inter *Aegyptios* pars, cuius supra meminimus, quæ manifesto videtur significare, nulli eos voto solemni fuisse obnoxios. Inter pœnas enim illorum aliqua erat expulsio e monasterio, quæ cum voto in vita monastica perpetuo perseuerandi consistere non potest. Vt itaque vita monastica initio res liberi arbitrii, non tantum sub primum hominum ingressum, sed etiam in progressu eorum & continuatione, fuisse videatur, quam sine vlla pœna alia, præter notam inconstantiæ ipsis adpositam, relinquere potuerint.

§. XXIII.

Matrimonia monachorum olim haud irrita facta.

QVOMODOCVMQVE autem hæc res se habet, id certum est, monachos matrimonium contrahentes nulla olim lege coniugium dissoluere vxoresque suas dimittere, sub prætextu antegressæ obligationis, cogi consueuisse: quemadmodum nouæ concilii *Tridentini* [l] regulæ statuunt, quæ eiusmodi matrimonia nulla & irrita esse, pronuntiant. *Augustini* tempore virgines quædam & viduæ voto cuidam obligatæ erant; sed tamen, si postea nupserint, ipsas a maritis suis, quasi sint adulteræ, non separandas [m] esse docet. Ipsarum enim coniugia vera coniugia esse, non adulteria, quemadmodum nonnulli falso argumententur.

(l) Concil. Trident. sess. XXIV. can. IX. Si quis dixerit, clericos in sacris ordinibus constitutos, vel regulares castitatem solemniter professos, posse matrimonium contrahere, contractumque validum esse, non obstante lege ecclesiastica, vel voto: & oppositum nihil aliud esse, quam damnare matrimonium, qui non sentiunt se castitatis, etiamsi eam vouerint, habere donum, anathema sit; quum Deus id recte petentibus non deneget, nec patiatur nos supra id, quod possumus tentari.

(m) Augustin. de bono viduit. c. X. (tom. IV. p. 1024. edit. Basileens. MDLXIX.) Qui dicunt talium nuptias non esse nuptias, sed potius adulteria, non mihi videntur satis acute ac diligenter considerare quid dicant. Fallit eos quippe similitudo veritatis. - - - Fit autem per hanc minus consideratam opinionem, qua putant lapsarum a sancto proposito feminarum, si nupserint, non esse coniugia, non paruum malum, vt a maritis separentur vxores, quasi adulteræ sint, non vxores: & quum volunt eas separatas reddere continentiæ, faciunt maritos earum adulteros veros, quum suis vxoribus viuis alteras duxerint.

tentur.

tentur. Ad offenſionem quidem CHRISTI pertinere dicit, quum fidem ei non ſeruent, matrimonia tamen earum eſſe valida, eosque, qui illas a maritis ſuis ſeparatas reddere continentiæ velint, facere maritos earum adulteros veros; quum ſuis vxoribus viuis alteras duxerint. Igitur ex pari ratione monachorum quoque coniugia valida habenda ſunt, etiamſi æquali obligatione eos teneri, ſtatuas. Quam ob cauſſam nulla diſſoluti matrimonii exempla in talibus caſibus in veteris hiſtoriæ monumentis conſignata deprehendimus.

§. XXIV.

Quænam pœnæ deſertoribus monaſteriorum ordinarie inflictæ fuerint.

VERVMTAMEN procedente tempore, quoniam monachi priuata quadam obligatione, vbi hanc viuendi rationem inibant, obſtringi credebantur, pœnæ quædam excogitatæ ſunt, quæ ſtationem ſuam relinquentibus apte infligi poſſe videbantur. Ex concilii primi *Aurelianenſis* [n] quodam canone monachus, ſi in monaſterio conuerſus & poſtea vxori ſociatus eſſet, numquam eccleſiaſticici gradus officium ſortiri poterat, nullam autem pœnam aliam in illum decretam legimus. AVGVSTINVS eamdem pœnam illis infligi oportere ſtatuebat, qui monaſterium ſuum ſine epiſcopi venia deſeruerant, quemadmodum ex epiſtola, ad *Aurelium* [o] epiſcopum *Carthaginenſium* de hoc argumento ſcripta, conſtat. Leges ciuiles itidem deſertores a priuilegio ordinationis excludunt. Ex quadam enim lege *Honorii* [p] ad curiam, ſiue collegium ciuitatis, ad ſeruiendum ibi per omnem vitam, reuocandi erant; quo pacto ad quoduis officium in eccle-

(n) Concil. Aurel. I. c. XXI. (tom. IV. conc. p. 1408.) Monachus ſi in monaſterio conuerſus, vel pallium comprobatus fuerit accepiſſe, & poſtea vxori fuerit ſociatus, tantæ præuaricationis reus numquam eccleſiaſtici gradus officium ſortiatur.

(o) Auguſt. epiſt. LXXVI. ad Aurel. Ipſis facilis lapſus & ordini clericorum fit indigniſſima iniuria, ſi deſertores monaſteriorum ad militiam clericatus eligantur, quum ex his qui in monaſterio permanent, non tamen niſi probatiores atque meliores in clerum aſſumere ſoleamus.

(p) Cod. Theod. lib. XVI. tit. II. leg. XXXIX. Si qui profeſſum ſacræ religionis ſponte dereliquerit, continuo ſibi eum curia vindicet: vt liber illi vltra ad eccleſiam recurſus eſſe non poſſit: & pro hominum qualitate & quantitate patrimonii, vel ordini ſuo, vel collegio ciuitatis adiungatur.

ſia inhabiles reddebantur, quia officia curialia & clericalia ſimul conſiſtere non poterant, vt alio loco [pp] pluribus oſtendimus. *Iuſtinianus* [q] aliam pœnam adiungit, *Si*, inquiens, *qui monaſterium relinquit, ad quamdam veniet militiam, aut ad aliam vitæ figuram, ſubſtantia eius in monaſterio remanente, ipſe inter officiales clariſſimi prouinciæ iudicis ſtatuatur: & hunc habebit mutationis fructum, vt qui ſacrum miniſterium deſpexerit, tribunalis terreni obſeruet ſeruitium.* Nam ab hoc tempore monaſteria in quibusdam locis bona & poſſeſſiones habere cœperant, quamuis exactiſſimæ regulæ monachorum *Aegyptiorum* huic rei repugnarent. Iſtæ cenſuræ eccleſiaſticæ ſimiliter monachis deſertoribus ſæculo quinto infligebantur. SPALATENSIS [r] primum concilium, in quo excommunicationis fulmen in eos vibratum ſit, quartum *Toletanum* [s], imperante *Honorio* ann. DCXXXIII. celebratum, fuiſſe exiſtimat. Sed non obſeruauit vir doctus antiquiorem quemdam canonem concilii *Chalcedonenſis*, ducentis fere annis ante factum in hanc ſententiam; *Virginem* [t], *quæ ſe domino Deo dedicauit, ſimiliter & monachos non licere matrimonio coniungi. Sin autem hoc feciſſe inuenti fu-*

(pp) Lib. IV. c. IV. §. IV. volum. II. pag. 147. ſqq.

(q) Iuſtin. nouell. V. c. VI. Εἰ ἀπολιπὼν τὸ μοναστήριον εἴς τινα ἔλθοι στρατείαν, ἢ ἕτερον βίου σχῆμα, τῆς οὐσίας αὐτοῦ εἰς τὸ μοναστήριον ἀπομενούσης, αὐτὸν ἐν τοῖς ταξεώταις τοῦ λαμπροτάτου τῆς ἐπαρχίας ἄρχοντος τετάξεται, καὶ τοῦτο ἕξει τῆς μεταβολῆς τὸν καρπόν· καὶ ὅγε τὴν θείαν λειτουργίαν ὑπεριδὼν, δικαστηρίου χθαμαλοῦ προσκαρτερείτω δουλείᾳ.

It. Cod. lib. I. tit. III. leg. LVI. §. 2. Si qui eorum, de quibus præſentem legem poſuimus, ſanctimonialem vitam elegerint, ad ſæcularem autem conuerſationem poſtea remeauerint: iubemus omnesque eorum res ad iura eiusdem eccleſiæ vel monaſterii, a quo receſſerint, pertinere.

(r) Spalat. de republ. lib. II. c. XII. n. XLVIII. Poſtea monachos deſertores a ſe penitus monachiſmum abdicantes, cœperunt aliqui apoſtatas vocare, & in eos excommunicationes fulminare. Quod ego primum obſeruo in concilio quarto Toletano.

(s) Conc. Tolet. IV. c. LV. (tom. V. conc. p. 1718.) Qui detonſi a parentibus fuerint, aut ſponte ſua, amiſſis parentibus, ſe ipſos religioni deuouerunt & poſtea habitum ſæcularem ſumſerunt, & iidem a ſacerdote comprehenſi ad cultum religionis, acta prius pœnitentia, reuocentur. Quod ſi reuerti non poſſunt vere, vt apoſtatæ anathematis ſententiæ ſubiiciantur.

(t) Conc. Chalced. c. XVI. (tom. IV. conc. p. 763.) Παρθένον ἑαυτὴν ἀναθεῖσαν τῷ Θεῷ, ὡσαύτως δὲ καὶ μονάζοντα, μὴ ἐξεῖναι γάμῳ προσομιλεῖν· εἰ δέ γε εὑρεθεῖεν τοῦτο ποιοῦντες, ἔστωσαν ἀκοινώνητοι. ὁρίζομεν δὲ ἔχειν τὴν αὐθεντίαν τῆς ἐπ' αὐτοῖς φιλανθρωπίας τὸν κατὰ τόπον ἐπίσκοπον.

erint,

erint, sint excommunicati. Ostendendae autem in eos humanitatis auctoritatem habere statuimus episcopum eius loci; hoc est, (si canonem, qui a nonnullis erronee accipitur, recte intelligo) episcopo terminum poenitentiae eorum constitutum pro arbitratu suo imminuendi facultas conceditur; quae vnica indulgentias dandi ratio in ecclesia primitiua fuit. Atque hinc iterum dispalescit, quod, licet coniugium flagitio datum sit monacho, non tamen, si factum esset, nullum esse crediderint, vel ob hanc rationem illud dissolui voluerint, sed tantum ad poenitentiam agendam ipsum obligarint, ad tantum temporis spatium, quantum quidem episcopus ei irrogandum duxisset. Et canones BASILII [u] ac concilii *Trullani* [w], qui de septem vel plurium annorum poenitentia loquuntur, cum eadem limitatione intelligi oportere, existimo.

ATQVE ita congessi, quidquid de hoc argumento vitae monasticae dicendum esse credidi. Et nonnullis fortassis iusto plus, aliis autem iusto minus hac de re dixisse videbor: Ego vero satis habeo tantum dixisse, quantum ad institutum meum requiri visum est, quod eo spectat, vt veteres enarrem consuetudines, diuersasque ecclesiae leges ac regulas explanem. Quos sua perquirendi cupido vlterius deducit, illi *instituta* & *collationes* CASSIANI, & PALLADII *historiam Lausiacam*, nec non *Philotheum* seu *historiam religiosam* THEODORETI, libros a manifestis vitae monasticae admiratoribus de hoc argumento speciatim conscriptos, possunt consulere. Instituti mei ratio nunc de *virginibus* & *viduis*, quae ascetis ecclesiasticis adnumeratae quoque fuerunt, strictim nonnulla dicere me iubet.

(u) Basil. can. LX. Παρθένος ὁμολογήσασα, καὶ ἐκπεσοῦσα τῆς ἐπαγγελίας, τὸν χρόνον τοῦ ἐπὶ τῆς μοιχείας ἁμαρτήματος ἐν τῇ οἰκονομίᾳ τῆς καθ' ἑαυτὴν ζωῆς πληρώσει· τὸ αὐτὸ καὶ ἐπὶ τῶν βίον μονάζοντα ἐπαγγελλομένων, καὶ ἐκπιπτόντων. Quae virginitatem professa, a voto suo ac professione lapsa est, peccati adulterii tempus in suae vitae dispensatione complebit. Idem & in iis, qui vitam monasticam profitentur & labuntur.

(w) Conc. Trull. c. XLIV. (tom. VI. concil. p. 1163.) Μοναχὸς ἐπὶ πορνείᾳ ἁλοὺς ἢ πρὸς γάμου κοινωνίαν καὶ συμβίωσιν γυναῖκα ἀγαγόμενος, τοῖς τῶν πορνευόντων ἐπιτιμίοις κατὰ τοὺς κανόνας ὑποβληθήσεται. Monachus fornicationis conuictus, vel qui ad matrimonii communionem vitaeque societatem vxorem duxit, fornicationum poenis secundum canones subiicietur.

LIBRI

LIBRI SEPTIMI
CAPVT QVARTVM
DE VIRGINIBVS ET VIDVIS IN PRIMITIVA ECCLESIA.

§. I.

De distinctione inter ecclesiasticas & monasticas virgines.

QVEMADMODVM supra ostendimus, fuisse in ecclesia ascetas pridem ante, quam vlli monachi fuerint; ita hoc loco notandum est, fuisse in eadem virgines publice & manifesto virginitatem professas, antequam vita monastica vel nomen eius in mundo innotuerit. Hoc e scriptis CYPRIANI atque TERTVLLIANI patet, qui de virginibus, quæ sese CHRISTO dicarint, loquuntur ante, quam vllum monasterium ad eas recipiendas exstitit. Hæ distinctionis caussa nonnumquam *virgines ecclesiasticæ* a sequentium temporum scriptoribus, SOZOMENO [a] & aliis vocantur, ad distinguendum eas ab illis, qui vitam monasticam, posteaquam monasteria in mundo multiplicari cœperunt, amplexæ sunt. Virgines ecclesiasticæ eædemque in matricula ecclesiæ, hoc est in catalogo ecclesiarum, adscriptæ erant, quemadmodum a SOCRATE [b], qui hoc nomine de iis loquitur, discimus. Atque hinc nonnumquam *canonicæ* dicebantur, quod in canone siue libris ecclesiæ notatæ essent. A virginibus monasticis in hoc præcipue discrepabant, quod priuatim in paternis ædibus viuebant, & a parentibus suis, vel, necessitate ita flagitante, ab ecclesia alebantur; alteræ autem in societatibus degebant ex proprio labore victum sibi

(a) Sozom. lib. VIII. c. XXIII. ὑπὸ μετριότητος τρόπων καὶ φιλοσοφίας ἀεὶ λανθάνειν ἐπιτηδεύουσα, (Νικαρέτη) ὡς μήτε εἰς ἀξίωμα διακόνου σπουδάσαι προελθεῖν, μήτε προτρεπομένου πολλάκις Ἰωάννου ἑλέσθαι ποτὲ παρθένων ἐκκλησιαστικῶν ἡγεῖσθαι. Ob modestiam animi ac philosophiæ studium perpetuo latere studebat (Nicarete): ita vt nec honorem diaconissæ vmquam ambierit, nec *virginibus ecclesiasticis* præesse, licet Ioanne sæpius eam hortante, voluerit.

(b) Socrat. lib. I. c. XVII. καὶ τὰς παρθένους τὰς ἀναγεγραμμένας ἐν τῷ τῶν ἐκκλησιῶν κανόνι, ἐπὶ ἑστίασιν προτρεπομένη, δι' ἑαυτῆς λειτουργοῦσα τὰ ὄψα ταῖς τραπέζαις προσέφερε. *Virgines in matricula ecclesiarum adscriptas* ad conuiuium vocabat; eisque ipsa per se ministrans mensæ apponebat fercula.

com-

comparantes, vti ex concilio tertio *Carthaginensi* [c] & scriptis AVGVSTINI [d] condocemur. SPALATENSIS [e] iam pridem hanc differentiam obseruauit, quam ex eo tempore etiam ALBASPINAEVS [f], VALESIVS [g], COTELERIVS [h] aliique viri docti in ecclesia *Romanensi* agnouerunt. Vt adeo nunc quidem extra controuersiam positum sit, quod, quemadmodum ascetæ priorum trium sæculorum non fuerunt monachi, ita nec sacræ virgines ecclesiæ fuerint virgines monasticæ seu moniales, ad monasterium aliquod, sicut posterioribus temporibus, adstrictæ.

(c) Conc. Carth. III. can. XXXIII. Vt virgines sacræ, si parentibus, a quibus custodiebantur, priuatæ fuerint, episcopi prouidentia vel presbyteri, si episcopus absens est, in monasterio virginum grauioribus feminis commendentur, cetera.

(d) Augustin. de moribus eccles. c. XXXI. Lanificio corpus exercent atque sustentant, vestesque ipsas fratribus tradunt, ab iis inuicem quod victui opus est resumentes.

(e) Spalat. de republ. lib. II. c. XI. n. XXV. Ego inuenio olim virgines Deo sacratas & vere ac proprie virginitatem professas, etiam in propriis domibus habitasse; & nihilominus habitum monachalem gestasse & perfecte regulas monasticas seruasse.

(f) Albaspin. not. in concil. Illiberritan. can. XIII. (tom. I. concil. p. 992.) Virgines, quæ Deo se vouerant, a ceteris non remouebantur, aut claustris includebantur, vt ex hoc canone & in diuo Cypriano & Tertulliano de virginibus velandis licet colligere.

(g) Valef. not. in Sozom. lib. VIII. c. XXIII. Virgines ecclesiasticæ dicuntur ad distinctionem earum, quæ degebant in monasteriis, quæ monachæ dicuntur in epistola Siricii papæ. Hæ virgines locum separatum habebant in ecclesia, tabulis conclusum, vt docet Ambrosius in sermone ad virginem lapsam. Oblationes item offerebant & communicabant seorsum a reliqua multitudine, vt colligitur ex cap. XXV. concilii Tiburiensis. Ecclesiasticæ porro dicebantur, eo quod adscriptæ essent albo seu matriculæ ecclesiæ, κατάλογον παρθένων & τάγμα vocat Basilius in epistola canonica ad Amphilochium.

(h) Coteler. not. in constitut. apost. lib. VIII. c. XIII. οἱ ἀσκηταί, Non monachi ascetæ; sed laici, in seuerioribus pietatis officiis sese exercentes: quales semper inter christianos exstitisse, dubitari non debet; vt & ecclesiasticas virgines nequaquam moniales ascetrias. Nam opus, quod notis imus illustratum, ante exortum vitæ monasticæ conscriptum fuit: vnde in eo nulla illius mentio, multa habenda, si per tempora licuisset. Vocabulorum autem ἀσκήσεως & ἀσκητῶν in austeriori vita, absque monachatu tamen, exempla sunt obuia.

§. II.

An perpetuæ virginitatis voto fuerint obligatæ.

Si quæras, quomodo hæ virgines ab aliis mere ſæcularibus virginibus diſtinctæ fuerint, ego quidem aliqua propoſiti ſui in hoc ſtatu per omnem vitam perſeuerandi profeſſione id factum eſſe, arbitror. Verum vero hoc ſolemne aliquod votum, an ſimplex quædam profeſſio fuerit, de eo inter viros eruditos non conuenit. Doctus ſcriptorum *Cyprianicorum* [i] editor, ætate CYPRIANI *animi propoſito & publica virginitatis profeſſione, non voto, adſtrictas fuiſſe*, autumat. Atque in hoc non tantum communem ſcriptorum proteſtantium, ſed huius etiam antiqui auctoris [k] ſententiam loqui videtur, *Si ex fide*, inquientis, *ſe CHRISTO dicauerunt, pudice & caſte ſine vlla fabula perſeuerent; ita fortes & ſtabiles præmium virginitatis exſpectent. Si autem perſeuerare nolunt, vel non poſſunt, melius eſt nubant, quam in ignem delictis ſuis cadant.* Ex quibus colligi poteſt, virginitatis profeſſionem tunc temporis non ita rigidam fuiſſe, vt coniugium poſtea initum pro crimine, cenſura eccleſiaſtica digno, habitum ſit.

§. III.

Quando primum cenſuris eccleſiæ, propter nuptias contra ipſarum profeſſionem factas, ſubiici cœperint.

Seqventibvs autem temporibus cenſuræ eccleſiaſticæ illis inflictæ ſunt. Concilium *Ancyranum* [l] vniuerſaliter de omnibus virginitatem profitentibus, deinde autem profeſſionem ſuam irritam reddentibus, decernit, quod ſegregationi bigamis definitæ, hoc eſt, vnius vel duorum annorum, vti ex canone quodam BASILII [m] diſcimus, ſubiacere eas oporteat. Concilium

(i) Fell. not. in Cyprian. epiſt. IV.

(k) Cyprian. epiſt. LXII. al. IV. ad Pompon.

(l) Con. Ancyr. c. XIX. (tom. I. conc. p. 1474.) ὅσοι παρθενίαν ἐπαγγελλόμενοι, ἀθετοῦσι τὴν ἐπαγγελίαν, τὸν τῶν διγάμων ὅρον ἐκπληρούτωσαν.

(m) Baſil. ep. can. IV. Περὶ τριγάμων καὶ πολυγάμων τὸν αὐτὸν ὡρίσαμεν κανόνα, ὃν καὶ ἐπὶ τῶν διγάμων, ἀναλόγως· ἐνιαυτὸν μὲν γὰρ ἐπὶ διγάμων, ἄλλοι δὲ δύο ἔτη, τοὺς δὲ τριγάμους ἐν τρισὶ καὶ τετράσι πολλάκις ἔτεσιν ἀφορίζουσιν. Trigamorum & polygamorum eumdem canonem definimus, quem in digamis proportione; annum enim in digamis, alii vero duos annos: trigamos autem ſæpe tribus & quatuor annis ſeparant.

cilium *Chalcedonense* [n] separari eas iubet, si matrimonio coniunctæ fuerint; tempus autem pœnitentiæ constituendum episcopi arbitrio relinquit. Concilium *Valentinum* in *Gallia* [o] adhuc seuerius agit, *De puellis*, inquiens, *quæ se Deo vouerunt, si ad terrenas nuptias sponte transierint, id custodiendum esse decreuimus, vt pœnitentia his non statim detur. Et quum data fuerit, nisi plene satisfecerint Deo, in quantum ratio poposcerit, earumdem communio differatur.* Ex his igitur canonibus, vt plures taceamus, euidenter constat, quod temporibus subsequutis, proxime post ætatem CYPRIANI, hoc est sæculo quarto & quinto, censuræ ecclesiasticæ in professarum virginum matrimonium seueriores, quam antea, fuerint: Et ipsæ quidem pro ratione valoris & pretii, quod homines cælibatui & vitæ monasticæ statuere cœperunt, subnatæ videntur.

§. IV.

Coniugium professarum virginum numquam irritum declaratum.

DVO tamen in ipsa horum temporum seueritate & rigore obseruari merentur. Primum quidem, quod nullum vsquam decretum ecclesiæ de rescindendis vel irritis declarandis istiusmodi matrimoniis factum sit. *Iouianus* quidem imperator, perhibente SOZOMENO [p], constitutionem dedit, qua capitale supplicium declarauit, si quis sacram virginem sibi vxorem rapere, vel ad relinquendam præsentem vitæ rationem propositumque deserendum sollicitare conatus esset. Quæ lex etiamnum in vtroque codice [q] exstat. Verum hæc lex, ipso VALESIO

(n) Conc. Chalced. c. XVI. (tom. IV. conc. p. 763.) Vid. supra not. (t) pag. 84.)

(o) Conc. Valent. c. II. (tom. II. conc. p. 905.)

(p) Sozom. lib. VI. c. III. *Προσεφώνησε δὲ καὶ Σεκούνδῳ, τῷ τότε τὴν ὕπαρχον ἐξουσίαν διέποντι, γενικὴν νομοθεσίαν, εἰς κεφαλὴν τιμωρεῖσθαι παρακελευομένην τὸν ἱερὰν παρθένον μνᾶσθαι πρὸς γάμον πειρώμενον, ἢ καὶ ἀκολάστως μόνον προσβλέποντα, μήτι γε διαρπάζειν ἐπιχειροῦντα.* Dedit etiam generalem constitutionem ad Secundum, qui tunc erat præfectus prætorii, qua iubebat, eum capitali supplicio adfici, qui sacram virginem sibi vxorem despondere, aut impudice duntaxat adspicere ausus esset; nedum rapere conatus fuisset.

(q) Cod. Iustin. lib. I. tit. III. leg. V. Si quis, non dicam rapere, sed attentare tantum iungendi caussa matrimonii sacratissimas virgines ausus fuerit, capitali pœna feriatur.

God. Theod. lib. IX. tit. XXV. de raptu sanctimonialium leg. II. Si quis, non

ſcite obſeruante, contra raptores tantum & eos lata fuit, qui haſce virgines inuitas ad matrimonium ſollicitarent: ſi qua vero virgo ſponte ſua propoſitum relinqueret & poſtea nuberet, hac lege [r] non prohibita, multo minus facti iſtius pœnam ſubire iuſſa fuit. Et quod ad leges eccleſiaſticas attinet, etſi pœnam quamdam ſpiritualem conſtituebant, actum tamen ipſum non declarabant irritum, ſed eiusmodi matrimonia, vtvt contra regulas tum in eccleſia obtinentes contracta, confirmabant habebantque rata. Cuius rei locus AVGVSTINI [s], capite proxime præcedenti §. XXIII. adlegatus, ſatis eſt teſtimonium: vt taceamus omnium legum antiquarum ſilentium hac in re, quæ de nulla pœna alia loquuntur, niſi de excommunicatione, eamque conſequente pœnitentia, cuius beneficio in eccleſiæ communionem recipi debeant. EPIPHANII [t] hoc de caſu ſingularis eſt ſententia, *Satius eſt*, inquientis, *vno ſe peccato quam pluribus obſtringere. Satius eſt, vbi a curriculo exciderit virginitatem profeſſus, palam ſibi vxorem legitimam nuptiis adiungere, ac poſt virginitatem longo interuallo ſuſcepta pœnitentia iterum eccleſiæ reconciliari: vtpote qui & peccatum admiſerit & prolapſus fuerit & infractus, & obligatione vulneris opus habeat, vt non occultis in dies immiſſa a diabolo nequitiæ iaculis ſaucietur.* Quod ille, reor, haud fuiſſet dicturus, ſi tunc moris fuiſſet in eccleſia, profeſſarum virginum coniugia antegreſſi voti vel obligationis obtentu reſcindere.

§. V.

Libertas nubendi per leges quasdam illis conceſſa, ſi ante quadrageſimum ætatis annum eſſent conſecratæ.

---

dicam rapere, ſed vel adtemptare matrimonii iungendi cauſſa, ſacratas virgines, vel inuitas, auſus fuerit, capitali ſententia feriatur.

(r) Valeſ. not. in Sozom. lib. VI. c. III. Lex Iouiani aduerſus raptores virginum lata eſt; ſed ſi ſanctimonialis relicto propoſito poſtea nubere voluiſſet, non prohibebatur hac lege.

(s) Auguſt. de bono viduit. c. VIII. IX. X. tot. conf. ſupra c. III. §. XXIII. not. (m) pag. 93.

(t) Epiph. hæreſ. LXI. apoſtolic. num. VII. Κρεῖττον τοίνυν ἔχειν ἁμαρτίαν μίαν, καὶ μὴ περισσοτέρας· κρεῖττον πεσόντα ἀπὸ δρόμου φανερῶς ἑαυτῷ λαβεῖν γυναῖκα κατὰ νόμον, καὶ ἀπὸ παρθενίας πολλῷ χρόνῳ μετανοήσαντα, εἰσαχθῆναι πάλιν εἰς τὴν ἐκκλησίαν, ὡς κακῶς ἐργασάμενον, ὡς παραπεσόντα, καὶ κλασθέντα, καὶ χρείαν ἔχοντα ἐπιδέματος, καὶ μὴ καθ' ἑκάστην ἡμέραν βέλεσι κρυφίοις κατατιτρώσκεσθαι, καὶ πονηρίας ὑπὸ διαβόλου αὐτῷ ἐπιφερομένης.

ALTE-

Alterum, quod hac in cauſſa conſiderari debet, hoc eſt, quod per leges imperiales magna libertas omnibus virginibus, ante quadrageſimum ætatis annum conſecratis, indulta fuerit. Quamquam enim canones quidam [u] viceſimo quinto, & alii [w] decimo ſexto vel decimo ſeptimo ætatis anno, quo rationis complementum habere credebantur, eas conſecrare permittunt; tempus tamen ſtatim docuit, quod nullus horum terminorum commode figi potuerit. Hinc alii canones virgines requirunt annos quadraginta [x] natas, antequam velari poſſint, quemadmodum præcipue ex *Gallicanis* & *Hiſpanicis* conciliis, *Agathenſi*, & *Cæſaraugustano*, videre eſt. Et leges imperiales non tantum hanc ætatem in conſecrandis virginibus requirunt, ſed præterea quoque decernunt, quod, ſi qua virgo ante hanc ætatem velata fuerit, per vim vel ex parentum ſuorum inuidia, (quod ſæpe ſolebat fieri;) nubendi libertatem habere debeat: vti ex nouella *Leonis* & *Maioriani* [y] ad calcem codicis *Theodoſiani* apparet, ita decernente: *Sacrilega haud iudicanda eſt, quæ ſe hoc ante noluiſſe aut certe non poſſe complere adpetiti coniugii honeſtate prodiderit; quum chriſtianæ religionis*

(u) Conc. Carth. III. c. IV. (tom. II. conc. p. 1167.) Placuit, *vt ante viginti quinque annos ætatis* nec diaconi ordinentur, *nec virgines conſecrentur.*

(w) Baſil. ep. can. c. XVIII. Τὴν ὁμολογίαν τότε ἐγκρίνομεν, ἀφ' ὅπερ ἂν ἡ ἡλικία τὴν τοῦ λόγου συμπλήρωσιν ἔχῃ· οὐ γὰρ τὰς παιδικὰς φωνὰς πάντως κυρίας ἐπὶ τῶν τοιούτων ἡγεῖσθαι προσήκει· ἀλλὰ τὴν ὑπὲρ τὰ δεκαὲξ ἢ δεκαεπτὰ γενομένην ἔτη, κυρίαν οὖσαν τῶν λογισμῶν, ἀνακριθεῖσαν ἐπὶ πλεῖον, εἶτα παραμείνασαν καὶ λιπαροῦσαν διὰ ἱκεσιῶν πρὸς τὸ παραδεχθῆναι, τότε ἐγκαταλέγεσθαι χρὴ ταῖς παρθένοις, καὶ τὴν ὁμολογίαν τῆς τοιαύτης κυροῦν, καὶ τὴν ἀθέτησιν αὐτῆς ἀπαραιτήτως κολάζειν. Profeſſionem ab eo tempore iudicamus, quo ætas rationis complementum habuerit. Non enim pueriles voces omnino in his eſſe ratas exiſtimare oportet: ſed eam *quæ ſupra ſexdecim vel ſeptemdecim annos nata fuerit*, rationisque compos, & diu examinata probataque perſeuerauerit, & vt admittatur, precibus contendat, tum oportet in ſacrarum virginum catalogum referri, eiusque profeſſionem ratam habere & illius infirmationem inexorabiliter punire.

(x) Conc. Agath. can. XIX. (tom. IV. concil. p. 1386.) Sanctimoniales, quamlibet vita earum & mores probati ſint, ante annum ætatis ſuæ quadrageſimum non velentur.

Conc. Cæſaraugust. c. VIII. (tom. II. p. 1010.) Lectum eſt, non velandas eſſe virgines, quæ ſe Deo vouerint, niſi quadraginta annorum probata ætate, quam ſacerdos comprobauerit.

(y) Leo & Maiorian. nouell. VIII.

institutu atque doctrina melius esse censuerit, virginem nubere, quam impatientia ardore naturali professa pudicitia non seruare virtutem. Hæc duo igitur si recte considerentur, *primum*, quod consecratio virginis haud habenda fuerit valida, nisi quadraginta annos nata esset: Et *secundo*, quod, si post consecrationem ea ætate nupsisset, nuptiæ eius validæ & numquam irritæ declaratæ fuerint: ingens certe discrimen inter veteris ecclesiæ consuetudinem & hodiernam ecclesiæ *Romanensis* praxin hac in re patebit. Quam ob caussam de hac virginum professione distincte loquuti sumus, vt & naturam voti earum explanaremus, & obligationis eius ostenderemus rationes.

§. VI.

De ipsarum habitu, forma, ac modo consecrationis.

QVOD ad ipsam earum consecrationem attinet, res quasdam prorsus peculiares habebat. Solebat enim publice in ecclesia & cum quadam solemnitate ab ipso episcopo, aut certe a presbytero, ab episcopo ad hunc actum speciatim delegato, peragi. Secundum enim antiquos canones hic actus inter alios supremi ecclesiæ ministri officio reseruatus erat, adeoque presbyter aliquis sine eius iussu vel venia perficere illum haud poterat. Canon sextus in codice *Africano* [z] generatim hæc tria, chrismatis confectionem, reconciliationem pœnitentium, & puellarum consecrationem a presbyteris fieri vetare videtur. Sed hoc postremum explicandum est ex eo, quod in concilio *Carthaginensi* tertio [a] dicitur: *Presbyter inconsulto episcopo virgines non consecret.* Quod indicat, mandante episcopo hoc facere eum potuisse. Atque ita FERRANDVS in *breuiatione* [b] sua id intelligit. Vt adeo hoc vnum ex illis sit, quæ episcopi his temporibus sibimet ipsis reseruanda esse, credebant, nec presbyteros sine speciali mandato ea peragere patiebantur. Vnde inferimus, pro alicuius momenti re hoc ipsum habitum &

(z) Cod. Afric. c. VI. (tom. II. conc. p. 1051.) χρίσματος ποίησις, καὶ κορῶν καθιέρωσις, ἀπὸ πρεσβυτέρων μὴ γίνηται· μήτε δὲ καταλλάξαι τινὰ εἰς δημοσίας λειτουργίας πρεσβυτέρῳ ἐξεῖναι, τοῦτο πᾶσιν ἀρέσκει.

(a) Conc. Carthag. III. c. XXXVI. (tom. II. p. 1172.)

(b) Ferrand. breuiat. canon. c. XCI. (ap. Iustell. biblioth. iur. canon. p. 451.) Vt presbyter inconsulto episcopo virgines non consecret, chrisma vero numquam conficiat.

facer-

ſacerdotalis cautionis fuiſſe (quomodo AMBROSIVS [c] id reddit) *vt non temere puella velaretur*, in eccleſiæ ignominiam. Iam ſi qua virgo animi ſui intentionem deſideriumque vſitatæ conſecrationis epiſcopo aperuerat, publicam quamdam propoſiti ſui profeſſionem in eccleſia edere ſolebat; & tunc epiſcopus vel presbyter coram altari conſuetum ſacrarum virginum habitum, quo ab aliis omnibus internoſcebantur, ei imponebat. Res ita ab AMBROSIO repræſentatur, qui de *Marcellina*, ſorore ſua, quæ *Romæ* a *Liberio* conſecrata erat, loquens dicit, quod in ſaluatoris natali [d] ad apoſtolum *Petrum* virginitatis profeſſionem veſtis quoque mutatione ſignarit, *Liberio* ſermonem pro rei ratione de officiis virginitatis habente, quem lector ibi in litteras redactum legere poteſt. Huius mutationis veſtium frequens [e] in antiquis conciliis habetur mentio, & lex ciuilis eius etiam meminit, omnibus [f] mimis & ſcortis publicum habitus virginum, Deo dicatarum, vſum interdicens. Quod ipſum manifeſto indicat, virgines iſtas ex peculiari quodam & ſibi ipſis proprio habitu dignoſci conſueuiſſe. Huius pars vna velamen erat, dictum *ſacrum velamen*, vnde phraſis iſta *velare virginem* [g], in quibusdam antiquis auctoribus, idem ac *conſe-*

(c) Ambroſ. de virgin. lib. III. p. 124. edit. Baſil. MDLXVII. Neque ego abnuo, ſacerdotalis eſſe cautionis debere, vt non temere puella veletur.

(d) Ambroſ. de virgin. lib. III. ineunte. vid. etiam Ambroſ. ad virginem lapſam c. V. tot.

(e) Conc. Carth. IV. c. XII. (tom. II. conc. p. 1200.) Sanctimonialis virgo, quum ad conſecrationem ſuo epiſcopo offertur, in talibus veſtibus applicetur, qualibus ſemper vſura eſt, profeſſioni & ſanctimoniæ aptis. Ibid. can. CIV. Si quæ viduæ, quantumlibet adhuc in minoribus annis poſitæ & matura ætate a viro relictæ, ſe deuouerunt domino, & *veſte laicali abiecta* ſub teſtimonio epiſcopi & eccleſiæ *religioſo habitu* apparuerint, cetera. Concil. Arauſic. I. c. XXVII. (tom. III. conc. p. 1451.) Viduitatis ſeruandæ profeſſionem, coram epiſcopo in ſecretario habitam, impoſita ab epiſcopo *veſte viduali* indicandam.

(f) Lex Arcadii in cod. Iuſtin. lib. I. tit. IV. de epiſc. audient. leg. IV. Mimæ & quæ ludibrio corporis ſui quæſtum faciunt, publice habitu earum virginum, quæ Deo dicatæ ſunt, non vtantur. vid. Cod. Theod. lib. XV. tit. VII. lege XII.

(g) Innoc. ep. II. ad Victric. c. XIII. (tom. II. conc. p. 1252.) Hæ vero quæ necdum *ſacro velamine* tectæ, tamen in propoſito virginali ſemper manere promiſerant, licet velatæ non ſint, ſi forte nupſerint, his agenda aliquanto tempore pœnitentia eſt, quia ſponſio earum a Deo tenebatur.

crare

crare virginem Deo, ſignificat. Notandum tamen eſt, librum TERTVLLIANI de *velandis virginibus* haud ita intelligendum eſſe; non enim virginibus deuotis, ſed omnibus virginibus generatim ſcripſit, perſuaſurus ipſis, vt graui matronarum habitu vterentur, hoc eſt, vt velatæ ſecundum apoſtoli mandatum incederent. Vnde dicendum eſt, velum conſecratarum virginum notam quamdam diſtinctionis a communi aliarum velo habuiſſe, illique adeo nomen *ſacri* veli fuiſſe adfixum, quia ſignum ſiue indicium voluntatis earum erat. OPTATVS hoc ſpeciatim de alia habitus earum parte obſeruat, quam *mitrellam auream* vocat. Non ſacramentum ſed ſignum tantum eſſe, dicit, quo ſignificent, cui ſint deuotæ, ne quis raptor audeat violare, nec ſponſus petere perſeueret. Atque hinc *Donatiſtarum* [*b*] cæcum & ſtultum zelum reprehendit, quo virgines CHRISTI, velis ſuis & mitrellis aureis, quæ tantum profeſſæ ſigna voluntatis ſint, immutatis, pœnitentiam agere iubeant. EVSEBIVS eiusdem habitus iniicit mentionem ſub nomine *coronæ*. Loquens enim de *Ennatha* quadam virgine *Scythopolis* in *Palæſtina*, quæ martyrium in perſequutione *Diocletianea* ſubiit, eam [*i*] *virginitatis corona* ornatam fuiſſe dicit, adludens ad mitrellas aureas OPTATI; niſi forte figurate loquens coronam virginitatis, coronæ martyrii in altero ſæculo additam, intelligat; de quibus duabus rebus magnis in antiquis ſcriptoribus frequens fit ſermo. ALBASPINAEVS [*k*] de alio ritu OPTATVM loqui

Gelaſ. epiſt. IX. ad epiſc. Lucaniæ c. XII. (tom. IV. conc. p. 1191.) Deuotis Deo virginibus, niſi aut in epiphaniarum die, aut in albis paſchalibus, aut in apoſtolorum natalitiis *ſacrum* minime *velamen* imponant cetera.

(*b*) Optat. contr. Parmen. lib. VI. p. 96. (p. 115. edit. Pariſ. MDCLXXIX.) Iam illud quam ſtultum, quam vanum, quod ad voluntatem & quaſi ad dignitatem veſtram reuocare voluiſtis, vt virgines Dei agerent pœnitentiam, diſcentes, vt iam dudum profeſſæ ſigna voluntatis capitibus, poſtea vobis iubentibus immutarent: vt *mitrellas aureas* proiicerent, aliis acciperent. - - Nudaſtis denuo capita iam velata: de quibus profeſſionis detraxiſtis indicia: quæ contra raptores aut petitores videntur inuenta. In mitella indicium eſt voluntatis, non caſtitatis auxilium, vt rem iam Deo deuotam; ne qui ſponſabat, perſeueret petere, aut ne raptor audeat violare: ſignum eſt ergo, non ſacramentum.

(*i*) Euſeb. de martyr. Palæſtin. c. IX. παρθενίας σήματι καὶ αὐτὴ κεκοσμημένη.

(*k*) Albaſpin. not. in Optat. lib. VI. p. 159. (p. 116. edit. cit.) ad verba: *ſoluerent crinem*. Sed & hodie in virginibus conſecrandis hic ritus obſeruatur.

exiſti-

existimat, quem & hodie in virginibus consecrandis obseruari dicit, quæ est solutio crinium in sæcularibus nuptiis, in signum debitæ marito subiectionis, vsitata. At vero OPTATI verba [l] nudam tantum adlusionem ad hunc ritum sæcularem videntur inferre. Nam nuptiæ virginum cum CHRISTO figuratæ tantum erant, siue, vt ipse reddit, spiritales & cæleſtes: adeoque ritus ad eas relatus eiusdem generis fuisse censendus est, hoc est, non proprius sed figuratus tantum, qui auctoris menti maxime conuenire videtur. BARONIVS [m] & HABERTVS [n] alii cuidam consuetudini se fauere produnt, quæ inter quosdam inuehi cœpit, sed numquam ab ecclesia catholica admissa & approbata. *Eustathius* hæreticus omnes virgines in consecratione tonderi vel radi oportere contendebat: sed concilium *Gangrense* sese illi statim opponens, ritum ipsum damnabat, facto canone in hanc sententiam: *Si qua [o] mulier propter eam, quam putat, pietatis exercitationem, comam tondeat, quam Deus ei dedit in memoriam subiectionis: vt quæ subiectionis præceptum soluat, anathema sit.* BARONIVS & HABERTVS, hunc canonem de feminis in sæculo & coniugio viuentibus, non vero vitam monasticam amplexis, intelligendam esse, statuunt: at vero verba canonis directe illis aduersantur, quæ id faciebant, asceticæ, siue vt alii vocant, reli-

(l) Optat. lib. VI. p. 97. (116.) Spiritale nubendi hoc genus est, in nuptias sponsi iam venerant voluntate & professione sua, & vt sæcularibus nuptiis se renuntiasse monstrarent, spiritali sponso soluerant crinem, iam cæleſtes celebrauerant nuptias. Quid est, quod eas iterum crines soluere coëgistis?

(m) Baron. an. LVII. n. XCIII. In aliquibus ecclesiis, præsertim Syriæ & Aegypti, tam virgo quam vidua, quæ se Deo vouissent & sæculum calcassent (inquit Hieronymus) crinem monasteriorum matribus offerunt desecandum, non intecto postea, contra apostoli voluntatem, incessuræ capite, sed ligato pariter & velato.] nec id quidem, vt Vestales imitentur Romanorum virgines, quæ incisos sibi capillos ad arborem loton suspendebant: sed aliis ex caussis, quas Hieronymus recitat: immo & propter mysterium. cetera.

(n) Habert. archierat. p. 598. Tondentur & feminæ, etsi olim tonderi nefas. Concilium Gangrense can. XVI. εἴ τις γυναικῶν cetera (vid. not. seq.) Sed hic canon de feminis in sæculo & coniugio vitam agentibus intelligitur, non vero de iis, qui τὴν μοναδικὴν ἀπόκαρσιν, *tonsuram monasticam* elegerunt.

(o) Conc. Gangr. c. XVII. (tom. II. p. 422.) Εἴ τις γυναικῶν διὰ τὴν νομιζομένην ἄσκησιν ἀποκείροιτο τὰς κόμας, ἃς ἔδωκεν ὁ Θεὸς εἰς ὑπόμνησιν τῆς ὑποταγῆς, ὡς ἀναλύουσα τὸ πρόσταγμα τῆς ὑποταγῆς, ἀνάθεμα ἔστω.

giosæ vitæ professionem prætexentes. Et VALESIVS [p] ingenue fatetur, hunc verum esse istius canonis sensum, & inde demonstrat, sacras virgines olim intonsas fuisse: idque etiam in *Gallia* tempore *Caroli Calui* vsitatum fuisse, ex aliis canonibus demonstrat, citans HVGONEM MENARDVM [q] in eamdem sententiam. At concilium *Gangrense* non satis habuit virium ad hanc consuetudinem in omnibus locis reprimendam. HIERONIMI enim ætate in aliquibus *Syriæ* & *Aegypti* monasteriis inualuerat, quamquam ex alio principio, munditiei videlicet, non religionis, vti ex ipsius epistola [r] aduersus *Sabianum* diaconum

(p) Valef. not. in Sozomen. lib. V. c. X. Porro sciendum est, sacras virgines olim intonsas fuisse, vt constat ex concilio Gangrensi. Idque etiam in Gallia vsitatum fuit temporibus Caroli Calui, vt docet canon VII. concilii in verno palatio. Plura vide apud Hugonem Menardum in notis ad sacramentarium Gregorii magni.

(q) Menard. in Sacram. Gregor. tom. III. opp. Gregor. magni p. 442. edit. Paris. MDCCV. Tandem virginum crines sparsi & soluti erant instar sponsarum, vt manifestum est ex eodem Optato lib. 6. *Spiritali sponso soluerant crinem, iam cælestes celebrauerant nuptias*; & infra: *Inuenistis igitur huiusmodi virgines, quæ iam spiritaliter nupserant; quasi secundas coëgistis ad nuptias; vt crines iterum soluerent, imperastis.* Nam schismatici catholicas virgines ad suas partes raptas vel allectas, pœnitentia prius imposita, iterum consecrabant. Ex hoc Optati loco manifestum est, olim virgines non fuisse tonsas, quod etiam confirmatur ex S. Ambrosio cap. 8. lib. ad virginem lapsam. *Amputentur crines, qui per vanam gloriam occasionem luxuriæ præstiterunt.* Ibi enim iniungit virgini lapsæ pœnitentiam acturæ de peccato crinium tonsionem, iuxta priscum morem, quem etiam obseruare est ex lib. 6. Optati, quod signum est, eam ante lapsum intonsam fuisse; & ex S. Hieronymo epist. ad Sabinianum, vbi refert de quadam virgine Romæ professa, quæ cum Bethlehem venisset, vt morem gentis seruaret, tonsa est, crinemque auctori Sabiniano dedit. Et ex concilio Gangrensi can. XVII. εἴ τις γυναικῶν διὰ τὴν νομιζομένην ἄσκησιν ἀποκείροιτο τὰς κόμας, &c. ἀνάθεμα ἔστω id est, *si qua mulier propter eam, quæ existimatur, exercitationem*, id est, ob vitam monachicam, *tondeat comam, &c. excommunicetur.*
At contrarius vsus fuit in partibus Aegypti & Syriæ: siquidem illic olim sanctimoniales, seu virgines, seu viduæ, tondebantur, vt docet S. Hieronymus epist. citata: *Moris est Aegypti & Syriæ monasteriis, vt tam virgo, quam vidua, quæ se Deo vouerint, & sæculo renuntiantes omnes delicias sæculi conculcarint, crinem monasteriorum matri offerant desecandum.* Refertque caussam, ne a pediculis opprimantur, quia balnea non adeunt, nec oleo vnguntur. Quod hodie apud nos obseruatur, etiam apud Græcos, vt scribit Theodorus Balsamon in canonem citatum.

(r) Hieron. ep. XLVIII. contr. Sabinian. Moris est in Aegyptiis & Syris mona-

appa-

apparet. Neque tamen vbique in *Aegypto*, tempore *Athanasii*, obtinuit. SOZOMENVS [s] enim contumeliam, qua sacræ virgines *Heliopoli* a gentilibus adfectæ sint, enarrans, tandem etiam tonsas esse dicit. Quod manifesto indicat, non fuisse id approbatam in ecclesia consuetudinem. Neque id ex vlla lege inualuit. THEODOSIVS enim MAGNVS ciuilem sanctionem [t] ad confirmandum decretum ecclesiasticum, contra praxin istam factum, addidit ita habentem: *Feminae, quae crinem suum contra diuinas humanasque leges, instinctu persuasae professionis, abscisderint, ab ecclesiae foribus arceantur. Non illis fas sit sacra adire mysteria, neque vllis supplicationibus mereantur veneranda omnibus altaria frequentare. Adeo quidem, vt episcopus tonso capite feminam si introire permiserit, deiectus loco etiam ipse cum huiusmodi contuberniis arceatur.* Ex quibus omnibus perspicue intelligitur, tonsuram virginum & viduarum antiquitus haud approbatam fuisse consuetudinem in ecclesia, sed potius abusum, quem & ciuiles & ecclesiasticæ leges correctum iuerint & exterminatum, tametsi contraria praxis posteriorum temporum illis præualuit. *Ordo Romanus* longam orationem & cærimoniam annuli & armillæ, in earum consecratione vsitatam, exhibet: antiquæ autem liturgiæ nihil huiusmodi habent, earumque silentium argumentum contra antiquitatem rei esse videtur. Et ne quis virgines ad speciale aliquod officium in ecclesia, vti quidem diaconissæ erant, ordinatas fuisse existimet, ab auctore *constitutionum apostolicarum* [u] scite obseruatur, quod earum consecratio non fuerit ordinatio; adeoque manuum impositio, quantum ego quidem obseruare possum, non fuit antiqua cærimonia ad eam necessaria. Notandum porro est, quod quemadmodum virginum

steriis, vt tam virgo quam vidua, quæ se Deo deuouerint, ac sæculo renuntiantes omnes delicias sæculi conculcarint, mundanum crinem monasteriorum matribus offerant desecandum. cetera.

(s) Sozom. lib. V. c. X. Ἐμπαροινήσαντες δὲ πρότερον ᾗ ἐδόκει, τὸ τελευταῖον ἀπέκειρον αὐτάς. Quum omni contumeliæ genere eas adfecissent, tandem totonderunt.

(t) Cod. Theod. lib. XVI. tit. II. de episc. leg. XXVII.

(u) Constit. apostol. lib. VIII. c. XXIV. Παρθένος οὐ χειροτονεῖται· ἐπιταγὴν γὰρ κυρίου οὐκ ἔχομεν. Virgo non fit ordinatione: mandatum enim domini non habemus.

ſocietas magnæ exiſtimationis in eccleſia fuit, ita peculiares quosdam honores ſibi delatos habuerit.

§. VII.

De quibusdam priuilegiis, quæ eis indulta fuerunt.

VIRGINES & viduæ communiter vna cum clericis [w] a capitatione plebeia, per leges *Valentiniani* aliorumque imperatorum immunes erant. Perſonæ earum erant ſacratæ; & ſeveræ leges in eos factæ, qui vel minimam ipſis violentiam inferre auſi eſſent. Exilium, proſcriptio & capitale ſupplicium ordinariæ ita delinquentium pœnæ [x] erant. *Conſtantinus* ſingularem eis exhibebat reuerentiam, ex ſuo ipſius ærario alimenta ſuppeditans. Et *Helena* mater eius [y] ad conuiuium ipſas vocare, eisque ipſa per ſe miniſtrans menſæ apponere fercula ſolebat. Eccleſia etiam aliquam redituum ſuorum partem eis dabat, peculiaremque locum in æde Dei, ex quadam in ipſas reuerentia, adſignabat, ad quem, vt AMBROSIVS [z] narrat, religioſæ matronæ & nobiles certatim currebant, earum oſcula petentes. Sed hac de re libro proxime ſequenti plura dicturi ſumus, vbi de eccleſiis & de diſtinctis omnium ordinum locis in eccleſia agendum erit.

(w) Cod. Theod. lib. XIII. tit. X. de cenſu leg. IV. In virginitate perpetua viventes & eam viduam, de qua ipſa maturitas pollicetur ætatis, nulli iam eam eſſe nupturam, a plebeiæ capitationis iniuria vindicandas eſſe, decernimus. Leg. VI. Nulla vidua - - exactionem plebis agnoſcat. Simili autem deuotione habeantur immunes, & ſi quæ ſe ſacræ legis obſequio perpetuo dedicarunt.

(x) Cod. Theod. lib. IX. tit. XXV. de raptu ſanctimonialium. leg. II. Si quis, non dicam rapere, ſed vel adtemptare matrimonii iungendi cauſſa, ſacratas virgines, vel inuitas, auſus fuerit, capitali ſententia ferietur. Leg. III. Si quis dicatam Deo virginem, prodigus ſui, raptor ambierit, publicatis bonis deportatione plectatur.

(y) Socrat. lib. I. c. XVII. Τὰς παρθένους τὰς ἀναγεγραμμένας ἐν τῷ τῶν ἐκκλησιῶν κανόνι, ἐπὶ ἑστίασιν προτρεπομένη, δι' ἑαυτῆς λειτουργοῦσα, τὰ ὄψα ταῖς τραπέζαις προσέφερε. Virgines in matricula eccleſiarum adſcriptas ad conuiuium vocabat; eisque per ſe ipſa miniſtrans menſæ apponebat fercula.

(z) Ambroſ. ad virgin. lapſam c. VI. Nonne vel illum locum tabulis ſeparatum, in quo in eccleſia ſtabas, recordari debuiſti, ad quem religioſæ matronæ & nobiles certatim currebant, tua oſcula petentes, quaſi ſanctioris & dignioris?

§. VIII.

§. VIII.

De nomine νοννίς *&* nonna, *eiusque significatione.*

VNVM restat obseruandum, quod ad antiquum harum virginum nomen *νοννίς* & *nonnæ* pertinet, vnde nomen nostrum *Anglicanum Nun* oriundum esse, censeo. *Moniales* & *ascetriæ* trita earum nomina sunt in antiquis scriptoribus. HIERONYMVS semel nomen *nonnæ* adhibet, & PALLADIVS editionis MEVRSII [a] νοννίς, at in editione FRONTONIS DVCAEI legitur γραῦς, *anus*. HOSPINIANVS [b] nomen *Aegyptium* esse & *virginem* significare dicit: HIERONYMVS [c] autem significationem paullo latius extendere videtur, vt indiscriminatim viduas, castitatem post primum connubium professas, non minus quam virgines denotet; nam speciatim illud viduis, in viduitate post primi mariti obitum vitam agentibus, applicat. Nomina *agapetarum* & *sororum* prætermittimus, vtpote quæ potius contumeliosa sunt, & ab offensionis pleno abusu ac intolerabili quorumdam vanorum & inconsideratorum hominum in ecclesia praxi originem suam habent: qua de re alibi [cc] diximus copiosius.

§. IX.

Specialiores quædam obseruationes de viduis ecclesiasticis.

DE viduis ecclesiasticis præterea non multa obseruanda sunt speciatim, quando generatim iisdem legibus & regulis, quibus virgines ecclesiasticæ, subfuerunt, nimirum quod ad earum habitum, consecrationem, professionem, sustentationem

(a) Pallad. histor. Lausiac. c. XLVI. al. LXXXVI.

(b) Hospinian. de monach. lib. I. c. I. p. 3. (p. 5. edit. Genev. MDCLXIX.) Exstat apud Hieronymum *Nonnæ* vocabulum, quo id etiam genus hominum insignitur, in epistola ad Eustochium virginem: *Maritorum expertæ dominatum* cetera. Apparet autem hoc verbum ab Aegyptiis in vulgi sermonem venisse. Solent enim aliquoties res eius gentis sortiri vocabula, in qua præcipue fuerint, aut inde natæ sint. Aegyptus autem præter ceteras provincias monachorum gregibus abundauit ab initio & Hieronymi adhuc ætate. Quorum lingua, puto, monachos & sanctos *nonnos* fuisse vocatos: monachas & virgines *nonnas*.

(c) Hieronym. ep. XXII. ad Eustoch. c. VI. (p. 90. c. edit. Francof.) Illæ interim, quæ sacerdotes suo viderint indigere præsidio, quia maritorum expertæ dominatum, viduitatis prætendunt libertatem, castæ vocantur & *nonnæ*, post cœnam dubiam apostolos somniant.

(cc) Lib. VI. c. II. §. XIII. vol. II. p. 337-341.

& alia iſtiusmodi attinet. Quorum ſumma in canone quodam primi concilii *Arauſicani* [*d*] ita expreſſa eſt: *Viduitatis ſeruandæ profeſſionem coram epiſcopo in ſecretario habitam, impoſita a presbytero veſte viduali, non eſſe violandam.* Speciatim de illis obſeruandum eſt: I. Quod tales debuerint eſſe viduæ, quæ, maritis ſuis iam pridem amiſſis, multos annos caſte & inculpate vixerant, & domeſticorum diligentem habuerant curam, vt auctor *conſtitutionum* [*e*] mentem ſuam verbis apoſtoli exprimit. Iſtis autem viduis, quæ paullo ante viros amiſerant, non credendum exiſtimabatur, quod periculum eſſet, ne cupiditatibus ſuis vel alia quadam tentatione abreptæ promiſſum dėſererent. II. Hinc cum ratione inferri poterit, viduas iuniores generatim ab ecclesia fuiſſe reiectas, nec ad ſolemnem profeſſionem admiſſas ante, quam quadrageſimum vel quinquageſimum ætatis annum ſuperaſſent, licet hic terminus nuſquam præciſe conſtitutus eſſe legatur. Quando enim, vt oſtendimus ſupra, virgines nondum quadraginta annos natæ ad virginitatis ſeruandæ profeſſionem quibusdam eccleſiæ temporibus haud fuerunt admiſſæ, probabile omnino eſt, idem de viduis obſeruatum, vel forte ſexaginta annos ex regula apoſtoli requiſitos fuiſſe. Viduas, quæ inter diaconiſſas in eccleſia adſciſcebantur, quinquaginta vel ſexaginta annos habere oportebat, quemadmodum ſupra [*f*], de earum loquentes ordine, oſtendimus. Quæ etſi non iſtæ viduæ fuerunt, de quibus heic nobis ſermo eſt, tamen, quum generatim ex illis eligi, atque hinc etiam viduæ appellari conſueuerunt, non multum diſcriminis ratione ætatis inter iſtas interceſſiſſe, colligas. III. Viduæ vnius tantum viri vxores, hoc

(*d*) Conc. Arauſic. c. XXVII.

(*e*) Conſtitut. apoſt. lib. VIII. c. XXV. Εἰ μὲν οὖν πολλῷ ἀπέβαλε τὸν ἄνδρα καὶ σωφρόνως καὶ ἀκαταγνώστως ἔζησε. καὶ τῶν οἰκείων ἄριστα ἐπεμελήθη ὡς Ἰουδὶθ, καὶ Ἄννα αἱ σεμνόταται, καταλεγέσθω εἰς τὸ χηρικόν· εἰ δὲ νεωστὶ ἀπέβαλε τὸν ὁμόζυγον, μὴ πιστευέσθω· ἀλλὰ χρόνῳ νεότης κρινέσθω· τὰ γὰρ πάθη ἔσθ' ὅτε δὲ συγγηρᾷ ἀνθρώποις, εἰ μὴ ὑπὸ κρείττονος χαλινοῦ εἰργόμεθα. Si iam diu virum amiſit, & caſte & laudate vixit, & domeſticorum diligentem curam habuit, vt honeſtiſſimæ illæ, ac grauiſſimæ feminæ Judith & Anna, cooptetur in gradum vidualem: Si a vero paullo ante maritum amiſit, ne ei credatur, ſed potius adoleſcentia tempore exploretur, aliquando enim paſſiones cum hominibus conſeneſcunt, niſi fortiori freno cohibeamur.

(*f*) Lib. II. c. XXII. §. IV. vol. I. p. 344.

eſt

est semel nuptæ, esse debebant, vti plerique veterum id intelligunt, diuersum licet verbis istis sensum dante THEODORETO, qui eas tantum excludit, quæ, priore marito deserto, secundas nuptias in publicam hominum offensionem contraxissent; qui verus apostoli sensus & mens esse videtur, quemadmodum viri docti [g] nunc quidem arbitrantur. IV. Differentia quædam erat inter viduas & virgines, quod ad cærimoniam consecrationis earum, ad minimum in ecclesia *Romana* tempore GELASII. Nam in epistola quadam canonica [h], vbi de velamine, virginibus certis quibusdam diebus festis, non autem aliis temporibus, nisi infirmitatis ratio id postulet, imponendo loquitur, viduas vllo vmquam tempore velari verbis expressis prohibet, quod hoc sit consuetudini & legi contrarium, nec vlla canonum forma præstitutum. Quod arguere videtur, hanc particularem cærimoniam in earum consecratione non fuisse vsitatam. Quamquam eo tempore, quo *Ordo Romanus* conscriptus est, vsus eius inualuit. In hoc enim forma consecrandi viduas [i] ita præscripta exstat: *Vidua, si se ipsam vult Deo dare, debet & a presbytero velari, vel etiam consecratum ab episcopo velamen de altari accipere, & ipsa sibi, non episcopus, illud debet imponere.* Neque vero mirum est, talem mutationem, qualis hæc est, in ecclesia *Romanensi* inueniri. Diligens istiusmodi rerum inquisitor multas alias maioris momenti innouationes inueniet, quas pluribus non persequimur, sed dissertationi nostræ de veteris ecclesiæ ascetis heic imponimus finem.

(g) Lib. II. c. XXII. §. V. vol. I. p. 345. 346.

(h) Gelas. ep. IX. ad episcop. Lucan. c. XII. (tom. IV. conc. p. 1191.) Deuotis Deo virginibus, nisi aut in epiphaniarum die, aut in albis paschalibus, aut in apostolorum natalitiis sacrum minime velamen imponant, nisi forsitan graui languore correptis, ne sine hoc munere de sæculo exeant, implorantibus non negetur. Cap. XIII. Viduas autem velare pontificum nullus attentet, quod nec auctoritas diuina delegat, nec canonum forma præstituit.

(i) Ordo Roman. de consecrat. viduæ p. 167.

LIBER

LIBER OCTAVVS
DE ANTIQVIS ECCLESIIS, ET DIVERSIS EARVM PARTIBVS, VASIS, CONSECRATIONIBVS, IMMVNITATIBVS, ET ID GENVS ALIIS.

CAPVT PRIMVM
DE DIVERSIS NOMINIBVS ET PRIMA ORIGINE ECCLESIARVM INTER CHRISTIANOS.

§. I.
De nomine ecclesia *et* ἐκκλησιαστήριον.

HACTENVS de personis tam clericis, quam laicis, magnum ecclesiæ christianæ corpus constituentibus. Iam de ecclesiis alio sensu verba facere instituimus, primum quidem quatenus pro materiatis ædificiis, siue locis conuentus, ad diuinum cultum erectis; & deinde quatenus pro certis diœcesium, prouinciarum & parochiarum finibus, in quos ecclesia catholica diuisa fuit, sumuntur. De prima acceptione loquentibus nobis fas fuerit ab earum exordiri nominibus, & in primam ecclesiarum inter christianos originem paululum inquirere. Vnum ex vsitatissimis nominibus ecclesiarum pro ædificiis sumtarum fuit hoc ipsum *ecclesia*; quod tamen apud antiquos scriptores *græcos* sæpe concionem populi, ad res sacras vel ciuiles tractandas congregati, significat, atque hoc modo nonnumquam in sacris scripturis adhibetur Act. XIX, 40. Matth. XVIII, 17. Et ISIDORVS PELVSIOTA itidem hoc sensu adhibet, atque inter ἐκκλησίαν & ἐκκλησιαστήριον distinguit, *Aliud* [a], inquiens, *est* ἐκκλησία, *aliud* ἐκκλησιαστήριον: *nam ea ex immaculatis animis constat; hoc autem ex lapidibus & lignis exædificatur.* Et hoc sensu, vt CYRILLVS [b] obseruat,

(a) Isidor. Pelusiot. lib. II. epist. CCXLVI. Ἄλλο ἐστὶν ἐκκλησία καὶ ἄλλο ἐκκλησιαστήριον· ἡ μὲν γὰρ ἐξ ἀμώμων ψυχῶν συνέστηκε, τὸ δὲ ἀπὸ λίθων καὶ ξύλων οἰκοδομεῖται.

(b) Cyrill. catech. XVIII. n. XI. p. 270. (edit. Oxon. MDCCIII.) Ἐκκλησία δὲ κατ

Φερω-

Φερωνυμία quædam, ſeu nominis conuenientia cum re, in appellatione *ἐκκλησίας* habetur, quæ ita dicitur *ἀπὸ τῦ ἐκκαλεῖν*, quod eſt concilium hominum ſolemniter conuocatum. Verum etſi hæc plane antiqua & communis huius vocabuli ſignificatio eſt, non minus tamen alio ſenſu vſurpatum occurrit, denotans locum ſeu ipſum ædificium, in quo [*c*] fit congregatio; atque in hac acceptione & *iudaeorum* ſynagogis & templis gentilium opponitur; quemadmodum ex noto iſto *Aureliani* [*d*], imperatoris ethnici, loco apparet, vbi ſenatum reprehendens, *Miror vos*, inquit, *patres ſancti*, *tam diu de aperiendis Sibyllinis dubitaſſe libris*, *perinde quaſi in chriſtianorum ECCLESIA*, *non in templo deorum omnium*, *tractaretis*: Et ex alio quodam loco AMBROSII [*e*], vbi *Theodoſium* imperatorem in epiſcopi cuiusdam chriſtiani, qui ſynagogam *iudaicam* exuri iuſſerat, gratiam adloquens rogat, num æquum ſit, vt propter ſynagogæ alicuius exuſtionem in populum chriſtianum tam ſeuere animaduertatur, quum *Iudaeis* & gentilibus, qui *eccleſias* vaſtarint, parcitum ſit?

§. II.

De nominibus dominicum, *et κυριακὸν*, *nec non* domus columbæ.

ALIVD nomen tritum inter *Latinos* eſt *dominicum* ſeu *domus Dei*, quod *Graeco κυριακὸν* reſpondet, vnde cum parua quadam immutatione nomen *Saxonicum* habemus *kyrik*, vel *kyrch*, & *Scoticum* & *Anglicanum kyrk* atque *church*, quæ vocabula omnia vnius eiusdemque valoris ſunt, locum vſui & cultui Dei ſacrum denotantia. Nomen *dominicum* ad minimum CYPRIANO coævum eſt, ſed hic non ad eccleſiam tantum, ſed ad epulum etiam dominicum [*f*], fortaſſis etiam ad *diem dominicum*, applicat.

λεῖται φερωνύμως, διὰ τὸ πάντας ἐκκαλεῖσθαι καὶ ὁμοῦ συνάγειν Eccleſia nomine rei congruo vocatur, quaſi dicas conuocatio, propter omnium conuocationem & congregationem.

(*c*) Suic. theſaur. eccleſ. pag. 1049. *Ἐκκλησία* dicitur *ἀπὸ τῦ ἐκκαλεῖν*, *ab euocando*, cetera.

(*d*) Apud Vopiſcum vit. Aurelian.

(*e*) Ambroſ. ep. XXIX. ad Theodoſ. (ep. XVII. p. 105. b. c. tom. V. opp. edit. Colon. MDCXVI.) Synagoga incenſa eſt perfidiæ locus - - Eccleſia non vindicata eſt, vindicabitur ſynagoga?

(*f*) Cyprian. de opere & eleemoſ. p. 203. (p. 141. edit. Fellii Amſtelod. MDCC.)

Nam, vti doctus operum eius editor [*g*] aliique [*h*] obseruarunt, vocabulum *dominicum* apud antiquos scriptores tria significat, *1. diem dominicum*, *2. epulum dominicum*, *3. ædificium dominicum.* Et CYPRIANI verba ad quemque sensum construi poterunt. Ita enim locupletem aliquam matronam adloquitur: *Locuples & diues es*, *ET DOMINICVM* (diem vel epulum) *celebrare te credis; quæ corbonam omnino non respicis? quæ in DOMINICVM* (domum domini) *sine sacrificio venis, quæ partem de sacrificio, quod pauper obtulit, sumis?* Idem nomen frequenter in aliis scriptoribus *latinis* occurrit, vt in RVFFINO, qui episcopum introducit, qui philosophum in concilio *Niceno* ad obsequium Christi perduxit, recens conuersum his verbis adloquentem: *Si hæc ita esse credis, surge & sequere me ad DOMINICVM* [*i*], *& huius fidei signaculum suscipe.* Et HIERONYMVS [*k*] auctor nobis est, celebrem ecclesiam *Antiochiæ*, a *Constantino* ædificari cœptam, & finitam dedicatamque a *Constantio*, propter magnificentiam & pulchritudinem suam *dominicum aureum* appellatam fuisse. Nomen *græcum* κυριακὸν frequenter occurrit in conciliis *Ancyrano* [*l*], *Neocæsariensi* [*m*] & *Laodiceno* [*n*], nec non in EVSE-

(*g*) Fell. in loc. Obseruandum venit, *dominici* voce tria significari apud veteres. 1. *diem ipsam*, ita habetur Apoc. I, 9. & Ignat. ep. ad Trullianos. 2. *Ecclesiam.* ita conc. Neocæs. c. V. iubet catechumenum ingredientem εἰς τὸ κυριακὸν, in loco catechumenorum subsistere. Et Hieronymus in chronico sic voce *dominicæ* vtitur. Et in vernaculis nostris linguis, nostratium *church*, & germanorum *dohm*, ex hoc fonte liquido deducuntur. 3. Ponitur de mysteriis loco ac tempore prædictis celebrari solitis; ita κυριακὸν τελεῖν, est sacris christianis operari. Et fortasse huc facit, quod heic dicitur, *dominicum celebrare te credis?*

(*h*) Bona rer. liturg. lib. I. c. III. n. II. p. 14. 15.

(*i*) Ruffin. histor. lib. I. c. III.

(*k*) Hieronym. chron. olymp. CCLXXVI. an. III. In Antiochia *dominicum*, quod appellatur *aureum*, ædificari cœptum.

(*l*) Conc. Ancyr. c. XV. (tom. I. conc. p. 1461.) Περὶ τῶν διαφερόντων τῷ κυριακῷ, ὅσα ἐπισκόπου μὴ ὄντος πρεσβύτεροι ἐπώλησαν, ἀναβαλεῖσθαι τὸ κυριακόν. Ex his quæ pertinent ad *dominicum*, quæcumque dum non esset episcopus, presbyteri vendiderunt, reuocare *dominicum.*

(*m*) Conc. Neocæs. c. V. (ibid. p. 1481.) Κατηχούμενος ἐὰν εἰσερχόμενος εἰς κυριακὸν, κ. τ. λ. Catechumenus si in *dominicum* ingrediens, cetera.

(*n*) Conc. Laodic. c. XXVIII. (ibid. p. 1501.) Ὅτι οὐ δεῖ ἐν τοῖς κυριακοῖς, ἢ ἐν

BIO

BIO [o], qui *Maximinum* tyrannum christianorum ecclesias hoc nomine per edicta sua instaurari iussisse, auctor est. Et *Constantinus* diuersa templa ab se aedificata κυριακὰ appellauit, quippe quae non in vllius mortalium, [p], sed in ipsius omnium regis ac domini honorem, essent dedicata. Haec plana istius nominis ratio est. An vero hinc cum viro quodam erudito [q] concludi liceat, quod a *Graecis*, non autem *Latinis*, prima christianae religionis fundamenta in *Britannia* iacta sint, eo quod nomina κυριακὸς & *kyrk* magis sibi adfinia sint, illud quidem non adeo planum esse existimamus, sed lectoris cuiuslibet iudicio id relinquimus definiendum.

TERTVLLIANVS semel vtitur appellatione *domus columbae* pro ecclesia. Scribens enim contra *Valentinianos* haereticos, adyta in doctrina sua adfectantes, *Eleusiniis mysteriis* ea comparat, quorum templum ianuis & velamentis munitum erat, vt homines quinquennium institui oporteret ante, quam ad adyta diuinitatis, seu sanctuarii secreta, intromitti possent. *Sed no-*

ταῖς ἐκκλησίαις τὰς λεγομένας ἀγάπας ποιεῖν κ. τ. λ. Quod non oportet in *dominicis* vel in ecclesiis, eas quae dicuntur agapas facere, cetera.

(o) Euseb. lib. IX. c. X. Καὶ τὰ κυριακὰ δὲ τὰ οἰκεῖα ὅπως κατασκευάζοιεν, συγχωρεῖται. Sed & *dominica* sua ipsi instaurare conceditur.

(p) Euseb. de laud. Constant. c. XVII. (p. 545. d.) Κατὰ πόλεις τε καὶ κώμας, χώρας τε πάσας καὶ τὰς τῶν βαρβάρων ἐρήμους, ἱερὰ καὶ τεμένη ἑνὶ τῷ πάντων βασιλεῖ Θεῷ τῷ δὴ καὶ τῶν ὅλων δεσπότῃ καθιερῶσθαι· ἔνθεν καὶ τῆς τοῦ δεσπότου προσηγορίας ἠξίωται τὰ καθιερωμένα· οὐκ ἐξ ἀνθρώπων τυχόντα τῆς ἐπικλήσεως, ἐξ αὐτοῦ δὲ τοῦ τῶν ὅλων κυρίου, παρὸ καὶ κυριακῶν ἠξίωται τῶν ἐπωνυμιῶν. In vrbibus ac pagis, in agris ac desertis barbarorum locis, fana ac delubra in honorem vnius omnium regis ac domini dedicauit. Vnde etiam *domini* vocabulo honorata sunt; non ab hominibus sed ab ipso omnium domino cognomentum sortita. Ab eo quippe *dominica* appellantur.

(q) Beuereg. not. in can. XV. concilii Ancyr. p. 178. Hanc saltem vocem (κυριακὸν) vt ecclesiam in genere significantem alii germani a graecis mutuati sunt, vt docet Walafridus Strabo de rebus eccles. c. VII. Sic etiam antiqui Saxones ecclesiam quamlibet *kyrik* vocarunt. Vnde in Scotia & septemtrionalibus Angliae partibus *kyrk*, nobis vulgo, sed magis corrupto nomine *church*, duplici adspiratione nuncupatur. Quum autem haec communis fuerit maioribus nostris ecclesiae cuiuslibet templiue denominatio, *veri nobis simillimum videtur, prima christianae religionis semina a graecis heic dispersa fuisse.* Neque enim existimandum est, quod Latini graecum nomen ecclesiis imponerent.

stræ, inquit, *COLVMBAE* [r] *DOMVS simplex*, *in editis semper & apertis & ad lucem. Amat figuram spiritus sancti* (hoc est, ignem & lucem, vt mea quidem sententia, recte interpretatur IVNIVS) *orientem christi figuram.* Domus columbæ heic idem videtur esse ac domus *CHRISTI*, quippe quem, vti TERTVLLIANVS eodem loco [s] loquitur, columba demonstrare solita est: alioquin, vt MEDVS [ſſ] id explicat, pro columbæ simili religione, vel pro columbæ similibus discipulis *CHRISTI*, accipere possumus. Nam quouis modo nomen ecclesiæ indicabit, vt TERTVLLIANVS manifesto intendit.

§. III.

De distinctione inter domum Dei, domum diuinam *et* domum ecclesiæ.

SVNT duo alia nomina priori isti adfinia, quæ lectores quidam facile per errorem pro nominibus ecclesiæ accipere possent, quam non semper significant; adeoque non possum, quin eorum hoc loco faciam mentionem. Vnum est *domus diuina*, *domus ecclesiæ* alterum. Quorum prius in lege ciuili sæpissime adhibetur, vbi non ecclesiam, sed imperatoris palatium, vel domum & familiam significat, & id quidem ex horum temporum stilo, vbi, quidquid ad imperatores spectabat, *diuinum* appellabatur. Exempli caussa, *constitutiones diuinæ*, *diuale praeceptum*, *lex diualis*, *litteræ sacræ*, *oraculum cæleste*, & id genus alia, non significant, (vti sibi quis facile persuaserit) sacras & diuinitus inspiratas scripturas, siue leges & oracula Dei, sed edicta & constitutiones imperatorum, qui tunc ipsi *diui*, adeoque omnes res ad ipsos pertinentes, *diuinæ* vocabantur. Secundum hanc loquendi rationem, quando *Theodosius iunior* imperator edictum promulgauit in hanc sententiam [t]: *Nulli*, *ne DIVINAE quidem DOMVI nostræ*, *frumentum de horreis publicis pro annona penitus præbeatur*, *sed integer canon mancipibus consignetur*, *annona in pane cocto domibus exhibenda*, planum est & perspicuum, ipsum per *diuinam domum* suam non domum Dei, hoc est ecclesiam seu tem-

(r) Tertull. contr. Valentin. c. III.

(s) Tert. ibid. c. II. Christum columba demonstrare solita est.

(ſſ) Mede's *disc. of churches* p. 329.

(t) Cod. Theod. lib XIV. tit. XVI. de frumento vrbis Constantinop. leg. II.

plum,

plum, sed *palatinos*, qui de domo principis erant, intellexisse, vt GOTHOFREDVS recte illud interpretatur. Posterius nomen *domus ecclesiae*, οἶκος ἐκκλησίας, ab EVSEBIO, *Pauli Samosatensis* haeretici historiam commemorante, vsurpatur, quem quantumuis a concilio *Antiocheno* officio suo exutum nulla tamen ratione e *domo ecclesiae* [u] excedere voluisse, dicit. Quare imperatorem *Aurelianum* a patribus interpellatum hoc negotium diiudicasse, iis *domum* tradi praecipiendo, quibus *Italici* christianae religionis antistites & *Romanus* episcopus scriberent, atque hoc modo *Paulum* cum summo dedecore per saecularem potestatem ab ecclesia fuisse exturbatum. Quaeritur heic, quid per *domum ecclesiae* intelligat EVSEBIVS. MEDVS [w] pro ecclesia ipsa accipit, & probabilem sententiae suae rationem adfert, quod EVSEBIVS ipse se explicet, quando *Paulum* ab ecclesia exturbatum esse, dicat. Et eadem appellatione alibi vtitur, vbi non potest non ecclesiam, seu domum sacri conuentus, significare. Loquens enim de *Maximino* [x], christianorum insectatore, ait: *Tantum iussit, vt ab omni calumnia & vexatione immunes seruaremur, conuentus autem agere, aut DOMOS ECCLESIARVM exstruere, aut aliud quid earum, quae nobis solemnia sunt, peragere, nequaquam praecepit.* At vero in aliis locis *domus ecclesiae* potius domum episcopi videtur significare, vt in concilio secundo *Toletano* [y], in quo hoc decretum legitur: *De his, quos voluntas parentum a primis infantiae annis clericatus officio manciparit, statuimus obseruandum, vt mox, quum detonsi, vel ministerio electorum contraditi fuerint, IN DOMO ECCLESIAE sub episcopali praesentia a praeposito sibi debeant erudiri.*

(u) Eufeb. lib. VII. c. XXX. Μηδαμῶς ἐκστῆναι τοῦ Παύλου τοῦ τῆς ἐκκλησίας οἴκου θέλοντος, βασιλεὺς ἐντευχθεὶς Αὐρηλιανὸς, αἰσιώτατα περὶ τοῦ πρακτέου διείληφε· τούτοις νεῖμαι προστάττων τὸν οἶκον, οἷς ἂν οἱ κατὰ τὴν Ἰταλίαν καὶ τὴν Ῥωμαίων πόλιν ἐπίσκοποι τοῦ δόγματος ἐπιστέλλοιεν· οὕτω δῆτα ὁ προδηλωθεὶς ἀνὴρ μετὰ τῆς ἐσχάτης αἰσχύνης, ὑπὸ τῆς κοσμικῆς ἀρχῆς ἐξελαύνεται τῆς ἐκκλησίας.

(w) Mede's *disc. of churches* p. 333.

(x) Eufeb. lib. IX. c. IX. αὐτὸ μόνον τὸ ἀνεπηρέαστον ἡμῖν ἐπετρίπον φυλάττεσθαι, οὐ μὴν συνόδους ἐπικελεῦον ποιεῖσθαι, οὐδ' οἴκους ἐκκλησιῶν οἰκοδομεῖν, οὐδ' ἄλλο τι τῶν συνήθων ἡμῖν διαπράττεσθαι. Lib. VIII. c. XIII. μήτε τῶν ἐκκλησιῶν τοὺς οἴκους καθελών, κ. τ. λ. quum nec *ecclesiarum aedes* subuertisset.

(y) Conc. Tolet. II. c. I. (tom. IV. conc. p. 1733.)

Hæc domus in aliis canonibus, *domus sacerdotalis*, ad distinguendum eam ab ecclesia, nuncupatur.

§. IV.

Ecclesiæ dictæ oratoria, *siue domus precationis.*

QVEMADMODVM templum Dei *Hierosolymitanum* in scriptura sæpius vocatur *domus precationis*; ita christianorum templa, eo quod preces in primis officiis inibi peragendis essent, *προσευκτήρια* & *οἶκοι εὐκτήριοι*, *oratoria* siue *domus precationis* vocabantur; cuius rei innumera exempla in EVSEBIO [z], SOCRATE [a], SOZOMENO [b] aliisque antiquis scriptoribus obuia sunt. Sed ve-

(z) Euseb. lib. X. c. III. *ἐπὶ δὲ τούτοις, τὸ πᾶσιν εὐκταῖον ἡμῖν καὶ ποθούμενον συνεκροτεῖτο θέαμα, ἐγκαινίων ἑορταὶ κατὰ πόλεις, καὶ τῶν ἄρτι νεοπαγῶν προσευκτηρίων ἀφιερώσεις.* Posthæc votiuum nobis ac desideratum spectaculum præbebatur, dedicationum scilicet festiuitas per singulas vrbes, & *oratoriorum* recens structorum consecrationes.

Id. de laud. Constant. c. XVII. *Θεομάχοι τινὲς πρώην, τῶν αὐτοῦ προσευκτηρίων τὰς οἰκοδομὰς - - ἐκ βάθρων ἀνορύττοντες καθῄρουν,* Nuper quidam, qui Deo bellum indixerant, *oratoria* eius - - ab ipsis fundamentis euerterunt.

Id. de vita Constant. lib. III. c. XLVIII. *Τὴν δέ γ' ἐπώνυμον αὐτοῦ πόλιν ἐξόχῳ τιμῇ γεραίρων, εὐκτηρίοις πλείοσιν ἐφαίδρυνε,* Quum vero ciuitatem nominis sui ad summam gloriam extollere instituisset, plurimis eam *oratoriis* exornauit.

(a) Socrat. lib. I. c. XVIII. *Τοσοῦτος ἦν ὁ τοῦ βασιλέως περὶ τὸν χριστιανισμὸν πόθος, ὡς καὶ περσικοῦ μέλλοντος κινεῖσθαι πολέμου, κατασκευάσας σκηνὴν ἐκ ποικίλης ὀθόνης, ἐκκλησίας τύπον ἀποτελοῦσαν, ὥσπερ Μωϋσῆς ἐν τῇ ἐρήμῳ πεποιήκει, καὶ ταύτην φέρεσθαι, ἵνα ἔχοι κατὰ τοὺς ἐρημοτάτους τόπους εὐκτήριον ηὐτρεπισμένον.* Tantus erat in illo amoris ardor erga Christi religionem, vt quum bellum Persicum immineret, tabernaculum ad instar ecclesiæ, ex variis pictisque velis confici iusserit, sicut Moses olim in solitudine fecerat: atque illud secum portari voluerit, vt in locis etiam desertissimis paratum haberet *oratorium*. Cap. XIX. *Παρεκάλει τόπους καταλαμβάνειν ἰδιάζοντας, ἐπὶ τῷ τὰς χριστιανικὰς ἐκτελεῖν εὐχάς· κατὰ βραχὺ δὲ προϊόντος τοῦ χρόνου, καὶ εὐκτήριον κατεσκεύασε.* Hortatus est, vt priuata sibi loca eligerent, in quibus christianorum more Deum precarentur. Dein processu temporis *oratorium* ædificauit.

(b) Sozom. lib. II. c. V. *Πλεῖσται γὰρ δὴ καὶ ἄλλαι πόλεις τηνικαῦτα πρὸς τὴν θρησκείαν αὐτομόλησαν, καὶ αὐτόματοι βασιλέως μηδὲν ἐπιτάττοντος, τοὺς παρ' αὐτοῖς ναοὺς καὶ ξόανα καθεῖλον, καὶ εὐκτηρίους οἴκους ᾠκοδόμησαν.* Nam & aliæ plurimæ vrbes eo tempore ad christianam religionem defecerunt, & sua sponte, nihil horum iubente imperatore, templa ac simulacra sua euerterunt & ecclesias ædificarunt.

ro in quibusdam canonibus nomen *oratoriorum* ad priuata facella, siue loca cultui diuino pro priuatarum familiarum commoditate constituta, restringi videtur, quæ a parochialibus ecclesiis dependebant, ab eisque in hoc discrepabant, vt essent tantum loca faciendis precibus, non autem missis celebrandis, destinata; vel si hoc ipsum aliquando priuatis familiis permittebatur, certe maioribus & solemnioribus diebus festis ad ecclesias parochiales, ad percipiendam sacram synaxin, conferre se debebant. GRATIANVS [c] canonem ex concilio *Aurelianensi* citat, istiusmodi *oratoria* permittentem, sed eucharistiam ibi celebrari omnino interdicentem. Idem priuilegium in nouella quadam IVSTINIANI [d], sed cum eadem exceptione, indulgetur. Atque hoc modo canonem istum concilii *Trullani* [e] intelligendum esse, arbitror, qui clericis in talibus oratoriis publice sacra facere permittit, ea quidem conditione, vt hoc de episcopi illius loci sententia faciant. Nulla enim in his locis administrationis sacramentorum fit mentio, licet *latina* versio vocabulum *baptizant* immisceat, quod in *græco* non est [*], & expressis verbis alio eiusdem concilii canone [f] prohibetur, iubente omnes homines bapti-

(c) Gratian. de consecrat. distinct. I. c. XXXIII. Vnicuique fidelium in domo sua *oratorium* licet habere & ibi orare: Missas autem ibi celebrare non licet.

(d) Iustin. nouell. LVIII. Εἰ μὲν οἴκους οὕτως ἁπλῶς τινες ἔχειν οἴονται δεῖν ἐν τοῖς ἑαυτῶν ἱεροῖς, εὐχῆς δὲ καὶ μόνης χάριν, καὶ οὐδενὸς πραττομένου παντελῶς τῶν ὅσα τῆς ἱερᾶς καθέστηκε λειτουργίας, τοῦτο αὐτοῖς ἐφίεμεν. Si quidem domos ita simpliciter aliqui habere putant oportere in sacris suis, orationis videlicet solius gratia, & nullo celebrando penitus horum quæ sacri sunt mysterii, hoc eis permittimus.

(e) Conc. Trull. c. XXXI. (tom. VI. conc. p. 1155.) Τοὺς ἐν εὐκτηρίοις οἴκοις ἔνδον οἰκίας τυγχάνουσι λειτουργοῦντας ἢ βαπτίζοντας κληρικοὺς, ὑπὸ γνώμης τοῦτο πράττειν τοῦ κατὰ τόπον ἐπισκόπου ὁριζόμεθα· ὥστε εἴ τις κληρικὸς μὴ τοῦτο οὕτω παραφυλάττοι, καθαιρείσθω. Clericos, qui in oratoriis, quæ sunt intra domos, sacra faciunt, vel baptizant; hoc illius loci episcopi sententia facere debere decernimus. Quare si quis clericus hoc non sic seruauerit, deponatur.

(*) At in meo exemplari editioni Labb. Paris. MDCLXXI. habetur τὸ βαπτίζοντας vid. not. antec. (e).

(f) Concil. Trull. c. LVIII. al. LIX. Μηδαμῶς ἐν εὐκτηρίῳ οἴκῳ ἔνδον οἰκίας τυγχάνοντι βάπτισμα ἐπιτελείσθω· ἀλλ' οἱ μέλλοντες ἀξιοῦσθαι τοῦ ἀχράντου φωτίσματος ταῖς καθολικαῖς προσερχέσθωσαν ἐκκλησίαις, κἀκεῖσε τῆς δωρεᾶς ταύτης ἀπολαυέτωσαν. In æde oratorii, quæ est intra domum, baptismus nequaquam peragatur. Sed qui illuminatione ab omnibus sordibus aliena digni habendi sunt, ad catholicas ecclesias accedant, & hoc illic munere perfruantur.

zari

zari in catholicis, hoc eſt publicis, eccleſiis. Concilium autem *Agathenſe* [g] in *Gallia* euchariſtiam in priuatis oratoriis, veniam concedente epiſcopo, adminiſtrari permittit, quibusdam tamen diebus feſtis ſolemnioribus exceptis. *Si quis*, inquit, *extra parochias, in quibus legitimus eſt ordinariusque conuentus, oratorium in agro habere voluerit; reliquis feſtiuitatibus, vt ibi miſſas teneat, propter fatigationem familiæ, iuſta ordinatione permittimus: Paſcha vero, natalem domini, epiphania domini, aſcenſionem domini, pentecoſtem & natalem S. Ioannis baptiſtæ, vel ſi qui maximi dies in feſtiuitatibus habentur, non niſi in ciuitatibus aut in parochiis teneant. Clerici vero, ſi qui in feſtiuitatibus, quas ſupra diximus, in oratoriis, niſi iubente aut permittente epiſcopo, miſſas facere aut tenere voluerint, a communione pellantur.* Vt adeo his temporibus *oratorium* & *eccleſia catholica* ab ſe inuicem ita diſcrepaſſe videantur, quemadmodum nunc ſacellum priuatum ab eccleſia parochiali differt, licet primis temporibus nulla diſtinctio interceſſerit.

§. V.

Cur vocatæ ſint baſilicæ *et* ἀνάκτορα.

Ecclesiae alio nomine dicuntur *baſilicæ*, quod *Anglice* redderimus *Palaces of the great king*, hoc eſt, *magni regis palatia.* Hoc nomen frequenter occurrit apud AMBROSIVM [h], AVGVSTINVM [i], HIERONYMVM [k], SIDONIVM APOLLINAREM [l] aliosque ſæculi quarti & quinti ſcriptores, ante quod tem-

(g) Conc. Agath. c. XXI (tom. IV. conc. p. 1386.)

(h) Ambroſ. ep. XXXIII. ad Marcellinam de tradendis baſilicis (lib. II. epiſt. XIV. p. 101. b. edit. Colon.) Nec iam Portiana, hoc eſt, extramurana *baſilica* petebatur, ſed *baſilica* noua, hoc eſt intramurana, quæ maior eſt. Conuenerunt me primo, viri comites conſiſtoriani, vt & *baſilicam* traderem & procurarem, ne quid populus turbarum moueret.

(i) Aug. de diuerſis ſerm. XII. Sermo habitus Carthagini in *baſilica*. Fauſti, cetera.

(k) Hieron. epiſt. VII. ad Lætam (p. 37. b. edit. Francof.) *Baſilicas* martyrum & eccleſias ſine matre non adeat.

(l) Sidon. lib. V. ep. XVII. Conueneramus ad ſancti Iuſti ſepulcrum, ſed tibi infirmitas impedimento, ne tunc adeſſes, proceſſio fuerat antelucana, ſolemnitas anniuerſaria, populus ingens ſexu ex vtroque, quem capaciſſima *baſilica* non caperet.

Euſeb. in oratione de laudibus Conſtantini c. IX. vtitur nomine ἀνάκτορον, Εἴσω δὲ τὸ ἀνάκτορον, inquiens, εἰς ἀμήχανον ἐπαίρων ὕψος, ἐν ἐκπώδῳ

pus

pus vix in vllo christiano auctore illud inuenias. Antiquitus enim apud *Romanos* basilicæ appellabantur ædes publicæ, porticibus & ambulationibus magnifice exstructæ, vbi principes siue magistratus ad audiendas & decidendas caussas sedebant; aliaque publici vsus ædificia, velut curia, & mercatorum tabernæ publicæ eodem inter eos nomine veniebant. *Constantino* autem imperatore religionem christianam amplexo, earum multæ ecclesiæ dabantur, in aliumque vsum, ad christianorum videlicet conuentus inibi agendos, adhibebantur; vti ex loco AVSONII [m] liquet, quando in gratiarum actione ad *Gratianum* imperatorem pro suo consulatu ait: *Basilica olim negotiis plena nunc votis pro tua salute susceptis.* Quo ipso dicere voluisse censendus est, quod palatia & aulæ *Romanæ* in ecclesias christianas conuersæ sint. Et hinc, reor, nomen *basilicæ* generale aliquod ecclesiarum nomen posterioribus temporibus factum est. Tametsi DVRANTVM & BONAM [n] præterea alias huius appellationis caussas adferre non ignorem, nimirum quia ibi regi omnium Deo cultus & sacrificia offerantur, vel quia tantum ampliores & augustiores ecclesiæ hoc nomine insigniantur; quod vero re ipsa ita non est, nam ex quo primum vsus obtinuit, commune omnium ecclesiarum nomen fuisse, constat.

§. VI.

Quando primum appellatæ sint templa.

IDEM de appellatione *templorum* obseruandum est, qua prioribus tribus sæculis vix [o] vllum scriptorem christianum pro quadam ecclesia, sed tantum pro gentilium templis, quæ idolorum receptacula & deorum ipsorum claustra erant, vsum es-

μὲν σχήματι κατεσκεύασεν. Interius vero *basilicam* ipsam ad summam erexit altitudinem eamque octaedri forma constructam varie exornauit.

(m) Auson. gratiar. actio pro consulatu p. 190.

(n) Durant. de ritibus ecclef. lib. I. c. I. n. IX. Ideo diuina templa, ait Isidorus lib. XV. c. IV. basilicæ nominantur, quia ibi regi omnium Deo cultus & sacrificia offerunt.

Bona rer. liturg. lib. I. c. XIX. n. IV. Ea vox, (basilica) ecclesiis christianorum tributa est, vel propter ædificii magnificentiam; vel quia ibi, vt ait Isidorus *lib. XV. origin. cap. IV.* regi omnium Deo cultus & sacrificia offeruntur: vel quia profanæ basilicæ in ecclesias Christi conuersæ sunt.

(o) Ignat. ep. ad Magnes. n. VII. semel hoc nomine vtitur cum quadam restrictione, ecclesiam vocans *ναὸν Θεοῦ, templum Dei.*

se, deprehendas. Superstitione autem gentilitatis destructa,& statuis vbique deiectis, templisque purgatis & in ecclesias christianas consecratis, sequentium sæculorum scriptores templorum nomen eis tribuere non dubitarunt. Vt quum AMBROSIVS [p] *templum Dei* a se tradi haud posse, diceret, certe *ecclesiam*, non autem *templum idolorum*, intelligebat. Ita quoque LACTANTIVS [q], quando se in *Bithynia* litteras oratorias eo tempore docuisse adfirmat, quum *Dei templum* euersum sit, intelligit ecclesiam *Nicomediensem*, quæ omnium prima persecutionis *Diocletianeæ* tempore vastata fuit. EVSEBIVS de ecclesiis, post illam persecutionem reædificatis, loquens, *templa* [r] eas nuncupat, & speciatim ecclesiam a *Paulino* exstructam *templum in* vrbe *Tyro* [s] vocat. Vt alia loca CHRYSOSTOMI [t], THEODORETI [u], PRVDENTII [w], HI-

(p) Ambros. ep. XXXIII. ad Marcellin. (vid. not. (h) p. 120.) Respondi, quod erat ordinis, *templum Dei* tradi a sacerdote non posse.

(q) Lactant. lib. V. c. II. Quum ego in Bithynia litteras oratorias accitus docerem, contigisset que, vt eodem tempore *Dei templum* euerteretur, cetera.

(r) Euseb. lib. X. c. II. Πάντας τόπους τὸν πρὸ μικροῦ ταῖς τῶν τυράννων δυσσεβείαις ἠρειπωμένους, ὥσπερ ἐκ μακρᾶς καὶ θανατηφόρου λύμης ἀναβιώσκοντας θεωμένοις, νεώς τε αὖθις ἐκ βάθρων εἰς ὕψος ἄπειρον ἐγειρομένους, καὶ πολὺ κρείττονα τὴν ἀγλαΐαν τῶν πάλαι πεπολιορκημένων ἀπολαμβάνοντας. Quum loca cuncta, quæ tyrannorum impietas paullo ante subuerterat, tamquam ex diuturna ac pestifera labe reuiuiscere videremus: *templaque rursus a solo in immensam altitudinem erigi* & longe maiore cultu ac splendore, quam illa, quæ prius expugnata fuissent, nitescere.

(s) Euseb. lib. X. c. IV. ὃ διὰ σπουδῆς ὁ μάλιστα τῶν ἀμφὶ τὸ Φοινίκων ἔθνος διαπρέπων ἐν Τύρῳ νεὼς φιλοτίμως ἐπεσκεύασε. Cuius studio templum illud in vrbe Tyro erat exstructum, omnium quæ in Phœnice sunt, longe pulcherrimum.

(t) Chrysostom. hom. IV. de verbis Iesaiæ tom. III. p. 865. (p. 738. a. edit. Francof.) Ταῦτα λέγω ἀεὶ καὶ λέγων οὐ παύσομαι· ὅτι ἐγκώμιον τῆς πόλεως τῆς ἡμετέρας, οὐχ ὅτι σύγκλητον ἔχει, καὶ ὑπάτους ἀριθμεῖν ἔχομεν, οὐχ ὅτι ἀνδριάντας πολλοὺς, οὐδ' ὅτι ὠνίων ἀφθονίαν, οὐδ' ὅτι θέσεως ἐπιτηδειότητα· ἀλλ' ὅτι δῆμον ἔχει φιλήκοον, καὶ ναοὺς Θεοῦ πεπληρωμένους. Hæc ego semper loquor, nec loqui desinam, quoniam hæc nostræ ciuitatis laus est, non quod senatum habet, non quod consules numerare possumus, neque quod statuas complures, neque quod mercium copiam, neque quod situm habet commodum; sed quod populum habet audiendi studiosum, quod *templa Dei* referta.

(u) Theodoret. histor. lib. I. c. XXXI. †

(w) Prudent. Passio Laurentii v. 161 - 164.

Recenset exin singulos
Scribens viritim nomina

LARII [x], AVGVSTINI [y] & sexcentorum aliorum in eamdem sententiam taceamus; quæ ipsos ab appellatione templorum non abhorruisse, ostendunt, si quidem eam sine ambiguitate & formidine, ne pro gentilium templis acciperetur, adhibere potuerint. A nomine autem *fani* religiosius abstinebant, neque eo nisi contemtim vtebantur, indignationem & animi sui dolorem aduersus quædam conuenticula hæreticorum, quos eodem quo gentiles loco habebant, testificaturi. Quemadmodum in AMBROSIO [z] obseruatur, qui de conuenticulo quodam *Valentinianorum* loquens nomine *templi* vel *ecclesiæ* illud ornare dubitat, sed *fanum* dicit; nomen semper tributum templis idolorum gentilium, quibus *Valentinianos* comparat, vtpote non meliores, quam conuentum gentilium ficta numina colentium; quod idola & imagines, perinde ac gentiles, adorarent.

§. VII.

Ecclesiæ nonnumquam vocatæ synodi, concilia, conciliabula, conuenticula.

ADHVC generale quoddam ecclesiarum nomen datur, quod non par est prætermittamus; quoniam appellationis istius ambiguitas quosdam viros doctos in grauem errorem abripuit. CONSTANTINVS in lege quadam *codicis Theodosiani* [a] ecclesiam vocat *sanctissimum catholicæ & venerabile concilium*, quod ALCI-

---

Longo & locatos ordine
Adstare pro *templo* iubet.

Id. Passio Hyppoliti v. 215. 216.

Stat sed iuxta aliud, quód tanta frequentia *templum*
Tunc adeat, cultu nobile regifico.

(x) Hilar. comment. in psalm. CXXVI. (p. 416. d. edit. Paris. MDCXCIII.) *Conventus* quidem *ecclesiarum*, siue tum templi, quos ad secretam sacramentorum religionem ædificiorum septa concludunt, *consuetudo nostra* vel domum Dei *solita est nuncupare* vel *templum*

(y) Augustin. de ciuitate Dei lib. VIII. c. XXVII. (tom. V. opp. p. 402.) Nec tamen nos eisdem martyribus *templa*, sacerdotia, sacra & sacrificia constituimus.

(z) Ambros. ep. XXIX. (epist. XVII. edit. Colon. p. 105. c.) ad Theodosium: Vindicabitur etiam *Valentinianorum fanum* inuersum? Quid est enim, nisi *fanum*, in quo est conuentus gentilium? Licet gentiles duodecim Deos appellant, isti triginta æonas colant, quos appellant Deos.

(a) Cod. Theod. lib. XVI. tit. II. de episc. leg. IV. Habeat vnusquisque licentiam, *sanctissimo catholicæ venerabilique concilio*, decedens, bonorum quod optauit, relinquere.

ATVS pro synodo ecclesiastica falso accipit; quum tamen GOTHOFREDO recte obseruante, heic, vt in multis aliis antiquorum scriptorum locis, ecclesiam significet. Nam hæc vocabula *concilium*, *synodus*, *conuenticulum*, *conciliabulum* & similia varie accipiuntur. Quamquam enim vt plurimum synodos ecclesiasticas & concilia significant, nonnumquam tamen alios conventus ecclesiæ ad diuinum cultum denotant, & hinc nomen transferebatur a conuentu ad locum conuentus, seu ecclesiam denotandam, quemadmodum supra de vocabulo *ecclesiæ* nobis fuit obseruatum. Ita quando HIERONYMVS *Nepotianum* laudat, quod *conciliabula martyrum* diuersis floribus & arborum comis vitiumque pampinis adumbrarit, non potest intelligere concilia martyrum, sed ecclesias nominibus martyrum [*b*] appellatas. Atque hoc modo iterum, quando ait: *In tantam rabiem persequutorum feritas excitata est, vt etiam CONCILIABVLA* [*c*] *nostra destruerent.* Quomodo GAVDENTIVS intelligi debet in sermone quodam suo de dedicatione ecclesiæ cuiusdam [*d*], quæ *concilium martyrum* dicitur. Ipse conuentus ecclesiasticus sæpe eodem nomine vocatur *concilium.* Vt in passione CYPRIANI a PONTIO [*e*] diacono ipsius scripta: *Iussum est*, (ab imperatore) *vt nulla conciliabula faciant, neque cœmiteria ingrediantur.* Ita vocabulum ab HIERONYMO [*f*] adhibetur, quando de monachorum conuentu in ecclesia ad peragendum Dei cultum loquitur; & a TERTVLLIANO [*g*] pro quouis conuentu ecclesiastico, quando *Cederem tibi*, inquit, *si scriptura Pastoris* (HERMAE) *non ab omni CONCILIO ecclesiarum etiam vestrarum inter apocrypha & falsa iudicaretur.* Iam quod *Latini concilia*, id *Græci* συνόδους vocant,

(*b*) Hieron. ep. III. epitaph. Nepotian. (p. 16. g. h. edit. Francof.) Hoc idem possumus & de isto dicere, qui basilicas ecclesiæ & *martyrum conciliabula*, diuersis floribus & arborum comis vitiumque pampinis adumbrauit, vt quidquid placebat in ecclesia, tam dispositione quam visu, presbyteri laborem & studium testaretur.

(*c*) Hieronym. com. in Zachar. c. VIII.

(*d*) Gaudent. serm. XVII. in dedicatione basilicæ martyrum. (biblioth. patr. tom. II. p. 277. edit. Par. MDLXXXIX.)

(*e*) Pontii Pass. Cypr.

(*f*) Hieronym. ep. XXII. ad Eustochium c. XV. (p. 95. edit. Francof.) Post hoc *concilium* soluitur & vnaquæque decuria cum suo parente pergit ad mensam.

(*g*) Tertull. de pudicitia c. X.

vocant, & hinc obſeruandum eſt, quod ſtilus in edicto imperiali, quo in *paſſione* CYPRIANI chriſtiani *conciliabula facere* prohibentur, apud EVSEBIVM [*b*] ſit συνόδους ποιεῖσθαι, quæ non eccleſiaſticarum ſynodorum, ſed omnium conuentuum eccleſiaſticorum prohibitio eſt. Synodus enim & eccleſia, obſeruante CHRYSOSTOMO [*i*], eiusdem prorſus valoris & ſignificationis vocabula ſunt, adeoque vnum æque ac alterum eccleſiam, ſeu conuentum eccleſiaſticum, denotare poteſt. Et quum *Latinorum* nomen *conuenticulum* ex primigenia notatione nihil niſi conuentum, ſeu concilium, ſignificet, ſæpiſſime ab antiquis ſcriptoribus pro eccleſia adhibetur. Sit in exemplum LACTANTIVS [*k*], qui de perſecutoribus tempore vexationis *Diocletianeæ* loquens, *Aliqui*, inquit, *ad occidendum præcipites exſtiterunt, ſicut vnus in Phrygia, qui vniuerſum populum cum ipſo pariter CONVENTICVLO concremauit.* Et ARNOBIVS [*l*] in eumdem modum loquitur, conſimilem faciens lamentationem, *Noſtra quidem ſcripta cur ignibus meruerunt dari? cur immaniter CONVENTICVLA dirui? in quibus ſummus oratur Deus, pax cunctis & venia poſtulatur magiſtratibus, exercitibus, regibus, familiaribus, inimicis, adhuc vitam degentibus, & reſolutis corporum vinctione: in quibus aliud auditur nihil, niſi quod humanos faciat, niſi quod mites, verecundos, pudicos, caſtos, familiaris communicatores rei, & cum omnibus, quos ſolidet germanitatis neceſſitudine copulatio.* Ex quibus videre eſt, no-

(*b*) Euſeb. lib. VII. c. XI. (p. 211. b. edit. Amſtelod.) Οὐδαμῶς δὲ ἐξέσται οὔτε ὑμῖν οὔτε ἄλλοις τισὶν, ἢ συνόδους ποιεῖσθαι, ἢ εἰς τὰ καλούμενα κοιμητήρια εἰσιέναι. Nullatenus licebit vobis nec quibuscumque aliis, *conciliabula facere*, aut ea quæ vocantur cœmiteria adire. Lib. IX. c. II. πρῶτον μὲν εἴργειν ἡμᾶς τῆς ἐν τοῖς κοιμητηρίοις συνόδου διὰ προφάσεως πειρᾶται. Primum quidem noſtros a conuentibus, qui in cœmiteriis fieri ſolebant, neſcio quo prætextu arcere adgreſſus eſt. Ibid. c. IX. Οὐ μὴν συνόδους ἐπικελεύων ποιεῖσθαι conuentus agere nequaquam præcipiebat.

(*i*) Chryſoſt. hom. in Pſalm. CXLIX. tom. III. p. 632. (p. 548. c. edit. Francof.) Ἐκκλησία συστήματος καὶ συνόδου ἐστὶν ὄνομα. Eccleſia eſt nomen conuentus & congregationis.

(*k*) Lact. lib. V. c. XI.

(*l*) Arnob. contr. gent. lib. IV. p. 152. (p. 90. edit. Hamb. MDCX.) Ambroſiaſter in Eph. IV. p. 948. Vbi omnia loca circumplexa eſt eccleſia, *conuenticula* conſtituta ſunt & rectores & cetera officia in eccleſiis ordinata ſunt.

stræ, inquit, *COLVMBAE* [r] *DOMVS simplex, in editis semper & apertis & ad lucem. Amat figuram spiritus sancti* (hoc est, ignem & lucem, vt mea quidem sententia, recte interpretatur IVNIVS) *orientem christi figuram.* Domus columbæ heic idem videtur esse ac domus *CHRISTI*, quippe quem, vti TERTVLLIANVS eodem loco [s] loquitur, columba demonstrare solita est: alioquin, vt MEDVS [ſſ] id explicat, pro columbæ simili religione, vel pro columbæ similibus discipulis *CHRISTI*, accipere possumus. Nam quouis modo nomen ecclesiæ indicabit, vt TERTVLLIANVS manifesto intendit.

§. III.
De distinctione inter domum Dei, domum diuinam *et* domum ecclesiæ.

SVNT duo alia nomina priori isti adfinia, quæ lectores quidam facile per errorem pro nominibus ecclesiæ accipere possent, quam non semper significant; adeoque non possum, quin eorum hoc loco faciam mentionem. Vnum est *domus diuina*, *domus ecclesiæ* alterum. Quorum prius in lege ciuili sæpissime adhibetur, vbi non ecclesiam, sed imperatoris palatium, vel domum & familiam significat, & id quidem ex horum temporum stilo, vbi, quidquid ad imperatores spectabat, *diuinum* appellabatur. Exempli caussa, *constitutiones diuinæ*, *diuale præceptum*, *lex diualis*, *litteræ sacræ*, *oraculum cæleste*, & id genus alia, non significant, (vti sibi quis facile persuaserit) sacras & diuinitus inspiratas scripturas, siue leges & oracula Dei, sed edicta & constitutiones imperatorum, qui tunc ipsi *diui*, adeoque omnes res ad ipsos pertinentes, *diuinæ* vocabantur. Secundum hanc loquendi rationem, quando *Theodosius iunior* imperator edictum promulgauit in hanc sententiam [t]: *Nulli, ne DIVINAE quidem DOMVI nostræ, frumentum de horreis publicis pro annona penitus præbeatur, sed integer canon mancipibus consignetur, annona in pane cocto domibus exhibenda*, planum est & perspicuum, ipsum per *diuinam domum* suam non domum Dei, hoc est ecclesiam seu templum,

(r) Tertull. contr. Valentin. c. III.

(s) Tert. ibid. c. II. Christum columba demonstrare solita est.

(ſſ) Mede's *disc. of churches* p. 319.

(t) Cod. Theod. lib XIV. tit. XVI. de frumento vrbis Constantinop. leg. II.

plum, ſed *palatinos*, qui de domo principis erant, intellexiſſe, vt GOTHOFREDVS recte illud interpretatur. Poſterius nomen *domus eccleſiæ*, οἶκος ἐκκλησίας, ab EVSEBIO, *Pauli Samoſatenſis* hæretici hiſtoriam commemorante, vſurpatur, quem quantumuis a concilio *Antiocheno* officio ſuo exutum nulla tamen ratione e *domo eccleſiæ* [u] excedere voluiſſe, dicit. Quare imperatorem *Aurelianum* a patribus interpellatum hoc negotium diiudicaſſe, iis *domum* tradi præcipiendo, quibus *Italici* chriſtianæ religionis antiſtites & *Romanus* epiſcopus ſcriberent, atque hoc modo *Paulum* cum ſummo dedecore per ſæcularem poteſtatem ab eccleſia fuiſſe exturbatum. Quæritur heic, quid per *domum eccleſiæ* intelligat EVSEBIVS. MEDVS [w] pro eccleſia ipſa accipit, & probabilem ſententiæ ſuæ rationem adfert, quod EVSEBIVS ipſe ſe explicet, quando *Paulum* ab eccleſia exturbatum eſſe, dicat. Et eadem appellatione alibi vtitur, vbi non poteſt non eccleſiam, ſeu domum ſacri conuentus, ſignificare. Loquens enim de *Maximino* [x], chriſtianorum inſectatore, ait: *Tantum iuſſit, vt ab omni calumnia & vexatione immunes ſeruaremur, conuentus autem agere, aut DOMOS ECCLESIARVM exſtruere, aut aliud quid earum, quæ nobis ſolemnia ſunt, peragere, nequaquam præcepit.* At vero in aliis locis *domus eccleſiæ* potius domum epiſcopi videtur ſignificare, vt in concilio ſecundo *Toletano* [y], in quo hoc decretum legitur: *De his, quos voluntas parentum a primis infantiæ annis clericatus officio manciparit, ſtatuimus obſeruandum, vt mox, quum detonſi, vel miniſterio electorum contraditi fuerint, IN DOMO ECCLESIAE ſub epiſcopali præſentia a præpoſito ſibi debeant erudiri.*

(u) Euſeb. lib. VII. c. XXX. Μηδαμῶς ἐκστῆναι τοῦ Παύλου τοῦ τῆς ἐκκλησίας οἴκου θέλοντος, βασιλεὺς ἐντευχθεὶς Αὐρηλιανός, αἰσιώτατα περὶ τοῦ πρακτέου διείληφε· τούτοις νεῖμαι προστάττων τὸν οἶκον, οἷς ἂν οἱ κατὰ τὴν Ἰταλίαν καὶ τὴν Ῥωμαίων πόλιν ἐπίσκοποι τοῦ δόγματος ἐπιστέλλοιεν· οὕτω δῆτα ὁ προδηλωθεὶς ἀνὴρ μετὰ τῆς ἐσχάτης αἰσχύνης, ὑπὸ τῆς κοσμικῆς ἀρχῆς ἐξελαύνεται τῆς ἐκκλησίας.

(w) Mede's *diſc. of churches* p. 333.

(x) Euſeb. lib. IX. c. IX. αὐτὸ μόνον τὸ ἀνεπηρέαστον ἡμῖν ἐπιτρέπων φυλάττεσθαι, οὐ μὴν συνόδους ἐπικελεύων ποιεῖσθαι, οὐδ' οἴκους ἐκκλησιῶν οἰκοδομεῖν, οὐδ' ἄλλο τι τῶν συνήθων ἡμῖν διαπράττεσθαι. Lib. VIII. c. XIII. μήτε τῶν ἐκκλησιῶν τοὺς οἴκους καθελών, κ. τ. λ. quum nec *eccleſiarum ædes* ſubuertiſſet.

(y) Conc. Tolet. II. c. I. (tom. IV. conc. p. 1733.)

Hæc domus in aliis canonibus, *domus ſacerdotalis*, ad diſtinguendum eam ab eccleſia, nuncupatur.

§. IV.

Eccleſiæ dictæ oratoria, *ſiue domus precationis.*

Qvemadmodvm templum Dei *Hieroſolymitanum* in ſcriptura ſæpius vocatur *domus precationis*; ita chriſtianorum templa, eo quod preces in primis officiis inibi peragendis eſſent, *προσευκτήρια* & *οἶκοι εὐκτήριοι*, *oratoria* ſiue *domus precationis* vocabantur; cuius rei innumera exempla in Evsebio [z], Socrate [a], Sozomeno [b] aliisque antiquis ſcriptoribus obuia ſunt. Sed ve-

(z) Euſeb. lib. X. c. III. *ἐπὶ δὲ τούτοις, τὸ πᾶσιν εὐκταῖον ἡμῖν καὶ ποθούμενον συνεκροτεῖτο θέαμα, ἐγκαινίων ἑορταὶ κατὰ πόλεις, καὶ τῶν ἄρτι νεοπαγῶν* προσευκτηρίων *ἀφιερώσεις.* Poſthæc votiuum nobis ac deſideratum ſpectaculum præbebatur, dedicationum ſcilicet feſtiuitas per ſingulas vrbes, & *oratoriorum* recens ſtructorum conſecrationes.

Id. de laud. Conſtant. c. XVII. *Θεομάχοι τινὲς πρώην, τῶν αὐτοῦ* προσευκτηρίων *τὰς οἰκοδομὰς - - ἐκ βάθρων ἀνορύττοντες καθῄρουν,* Nuper quidam, qui Deo bellum indixerant, *oratoria* eius - - ab ipſis fundamentis euerterunt.

Id. de vita Conſtant. lib. III. c. XLVIII. *Τὴν δὲ γ' ἐπώνυμον αὐτοῦ πόλιν ἐξόχῳ τιμῇ γεραίρων,* εὐκτηρίοις *πλείοσιν ἐφαίδρυνε,* Quum vero ciuitatem nominis ſui ad ſummam gloriam extollere inſtituiſſet, plurimis eam *oratoriis* exornauit.

(a) Socrat. lib. I. c. XVIII. *Τοσοῦτος ἦν ὁ τοῦ βασιλέως περὶ τὸν χριστιανισμὸν πόθος, ὡς καὶ περσικοῦ μέλλοντος κινεῖσθαι πολέμου, κατασκευάσας σκηνὴν ἐκ ποικίλης ὀθόνης, ἐκκλησίας τύπον ἀποτελοῦσαν, ὥσπερ Μωϋσῆς ἐν τῇ ἐρήμῳ πεποιήκει, καὶ ταύτην φέρεσθαι, ἵνα ἔχοι κατὰ τοὺς ἐρημοτάτους τόπους* εὐκτήριον *ηὐτρεπισμένον.* Tantus erat in illo amoris ardor erga Chriſti religionem, vt quum bellum Perſicum immineret, tabernaculum ad inſtar eccleſiæ, ex variis pictisque velis confici iuſſerit, ſicut Moſes olim in ſolitudine fecerat: atque illud ſecum portari voluerit, vt in locis etiam deſertiſſimis paratum haberet *oratorium.* Cap. XIX. *Παρεκάλει τόπους καταλαμβάνειν ἰδιάζοντας, ἐπὶ τῷ τὰς χριστιανικὰς ἐκτελεῖν εὐχάς· κατὰ βραχὺ δὲ προϊόντος τοῦ χρόνου, καὶ* εὐκτήριον *κατεσκεύασε.* Hortatus eſt, vt priuata ſibi loca eligerent, in quibus chriſtianorum more Deum precarentur. Dein proceſſu temporis *oratorium* ædificauit.

(b) Sozom. lib. II. c. V. *Πλεῖσται γὰρ δὴ καὶ ἄλλαι πόλεις τηνικαῦτα πρὸς τὴν θρησκείαν ηὐτομόλησαν, καὶ αὐτόματοι βασιλέως μηδὲν ἐπιτάττοντος, τοὺς παρ' αὐτοῖς ναοὺς καὶ ξόανα καθεῖλον, καὶ* εὐκτηρίους οἴκους *ᾠκοδόμησαν.* Nam & aliæ plurimæ vrbes eo tempore ad chriſtianam religionem defecerunt, & ſua ſponte, nihil horum iubente imperatore, templa ac ſimulacra ſua euerterunt & eccleſias ædificarunt.

ro in quibusdam canonibus nomen *oratoriorum* ad priuata facella, fiue loca cultui diuino pro priuatarum familiarum commoditate constituta, restringi videtur, quæ a parochialibus ecclesiis dependebant, ab eisque in hoc discrepabant, vt essent tantum loca faciendis precibus, non autem missis celebrandis, destinata; vel si hoc ipsum aliquando priuatis familiis permittebatur, certe maioribus & solemnioribus diebus festis ad ecclesias parochiales, ad percipiendam sacram synaxin, conferre se debebant. GRATIANVS [c] canonem ex concilio *Aurelianensi* citat, istiusmodi *oratoria* permittentem, sed eucharistiam ibi celebrari omnino interdicentem. Idem priuilegium in nouella quadam IVSTINIANI [d], sed cum eadem exceptione, indulgetur. Atque hoc modo canonem istum concilii *Trullani* [e] intelligendum esse, arbitror, qui clericis in talibus oratoriis publice sacra facere permittit, ea quidem conditione, vt hoc de episcopi illius loci sententia faciant. Nulla enim in his locis administrationis sacramentorum fit mentio, licet *latina* versio vocabulum *baptizant* immisceat, quod in *græco* non est [*], & expressis verbis alio eiusdem concilii canone [f] prohibetur, iubente omnes homines bapti-

(c) Gratian. de consecrat. distinct. I. c. XXXIII. Vnicuique fidelium in domo sua *oratorium* licet habere & ibi orare: Missas autem ibi celebrare non licet.

(d) Iustin. nouell. LVIII. *Εἰ μὲν οἴκους οὕτως ἁπλῶς τινες ἔχειν οἴονται δεῖν ἐν τοῖς ἑαυτῶν ἱεροῖς, εὐχῆς δὲ καὶ μόνης χάριν, καὶ οὐδενὸς πραττομένου παντελῶς τῶν ὅσα τῆς ἱερᾶς καθέστηκε λειτουργίας, τοῦτο αὐτοῖς ἐφίεμεν.* Si quidem domos ita simpliciter aliqui habere putant oportere in sacris suis, orationis videlicet solius gratia, & nullo celebrando penitus horum quæ sacri sunt mysterii, hoc eis permittimus.

(e) Conc. Trull. c. XXXI. (tom. VI. conc. p. 1155.) *Τοὺς ἐν εὐκτηρίοις οἴκοις ἔνδον οἰκίας τυγχάνουσι λειτουργοῦντας ἢ βαπτίζοντας κληρικοὺς, ὑπὸ γνώμης τοῦτο πράττειν τοῦ κατὰ τόπον ἐπισκόπου ὁριζόμεθα· ὥστε εἴ τις κληρικὸς μὴ τοῦτο οὕτω παραφυλάττοι, καθαιρείσθω.* Clericos, qui in oratoriis, quæ sunt intra domos, sacra faciunt, vel baptizant; hoc illius loci episcopi sententia facere debere decernimus. Quare si quis clericus hoc non sic seruauerit, deponatur.

(*) At in meo exemplari editionis Labb. Paris. MDCLXXI. habetur *τὸ βαπτίζοντας* vid. not. antec. (e).

(f) Concil. Trull. c. LVIII, al. LIX. *Μηδαμῶς ἐν εὐκτηρίῳ οἴκῳ ἔνδον οἰκίας τυγχάνοντι βάπτισμα ἐπιτελείσθω· ἀλλ' οἱ μέλλοντες ἀξιοῦσθαι τοῦ ἀχράντου φωτίσματος ταῖς καθολικαῖς προσερχέσθωσαν ἐκκλησίαις, κἀκεῖσε τῆς δωρεᾶς ταύτης ἀπολαυέτωσαν.* In æde oratorii, quæ est intra domum, baptismus nequaquam peragatur. Sed qui illuminatione ab omnibus sordibus aliena digni habendi sunt, ad catholicas ecclesias accedant, & hoc illic munere perfruantur.

zari

zari in catholicis, hoc est publicis, ecclesiis. Concilium autem *Agathense* [g] in *Gallia* eucharistiam in priuatis oratoriis, veniam concedente episcopo, administrari permittit, quibusdam tamen diebus festis solemnioribus exceptis. *Si quis*, inquit, *extra parochias, in quibus legitimus est ordinariusque conuentus, oratorium in agro habere voluerit; reliquis festiuitatibus, vt ibi missas teneat, propter fatigationem familiæ, iusta ordinatione permittimus: Pascha vero, natalem domini, epiphania domini, adscensionem domini, pentecostem & natalem S. Ioannis baptistæ, vel si qui maximi dies in festiuitatibus habentur, non nisi in ciuitatibus aut in parochiis teneant. Clerici vero, si qui in festiuitatibus, quas supra diximus, in oratoriis, nisi iubente aut permittente episcopo, missas facere aut tenere voluerint, a communione pellantur.* Vt adeo his temporibus *oratorium* & *ecclesia catholica* ab se inuicem ita discrepasse videantur, quemadmodum nunc sacellum priuatum ab ecclesia parochiali differt, licet primis temporibus nulla distinctio intercesserit.

§. V.

Cur vocatæ sint basilicæ *et* ἀνάκτορα.

ECCLESIAE alio nomine dicuntur *basilicæ*, quod *Anglice* reddiderimus *Palaces of the great king*, hoc est, *magni regis palatia*. Hoc nomen frequenter occurrit apud AMBROSIVM [h], AVGVSTINVM [i], HIERONYMVM [k], SIDONIVM APOLLINAREM [l] aliosque sæculi quarti & quinti scriptores, ante quod tempus

(g) Conc. Agath. c. XXI. (tom. IV. conc. p. 1386.)

(h) Ambros. ep. XXXIII. ad Marcellinam de tradendis basilicis (lib. II. epist. XIV. p. 101. b. edit. Colon.) Nec iam Portiana, hoc est, extramurana *basilica* petebatur, sed *basilica* noua, hoc est intramurana, quæ maior est. Conuenerunt me primo, viri comites consistoriani, vt & *basilicam* traderem & procurarem, ne quid populus turbarum moueret.

(i) Aug. de diuersis serm. XII. Sermo habitus Carthagini in *basilica* Fausti, cetera.

(k) Hieron. epist. VII. ad Lætam (p. 37. b. edit. Francof.) *Basilicas* martyrum & ecclesias sine matre non adeat.

(l) Sidon. lib. V. ep. XVII. Conueneramus ad sancti Iusti sepulcrum, sed tibi infirmitas impedimento, ne tunc adesses, processio fuerat antelucana, solemnitas anniuersaria, populus ingens sexu ex vtroque, quem capacissima *basilica* non caperet.

Eusеb. in oratione de laudibus Constantini c. IX. vtitur nomine ἀνάκτορον, Εἴσω δὲ τὸ ἀνάκτορον, inquiens, εἰς ἀμήχανον ἐπαίρων ὕψος, ἐν ἐκπαίδρω

pus

pus vix in vllo christiano auctore illud inuenias. Antiquitus enim apud *Romanos* basilicæ appellabantur ædes publicæ, porticibus & ambulationibus magnifice exstructæ, vbi principes siue magistratus ad audiendas & decidendas caussas sedebant; aliaque publici vsus ædificia, velut curia, & mercatorum tabernæ publicæ eodem inter eos nomine veniebant. *Constantino* autem imperatore religionem christianam amplexo, earum multæ ecclesiæ dabantur, in aliumque vsum, ad christianorum videlicet conuentus inibi agendos, adhibebantur; vti ex loco AVSONII [*m*] liquet, quando in gratiarum actione ad *Gratianum* imperatorem pro suo consulatu ait: *Basilica olim negotiis plena nunc votis pro tua salute susceptis.* Quo ipso dicere voluisse censendus est, quod palatia & aulæ *Romanæ* in ecclesias christianas conversæ sint. Et hinc, reor, nomen *basilicæ* generale aliquod ecclesiarum nomen posterioribus temporibus factum est. Tametsi DVRANTVM & BONAM [*n*] præterea alias huius appellationis caussas adferre non ignorem, nimirum quia ibi regi omnium Deo cultus & sacrificia offerantur, vel quia tantum ampliores & augustiores ecclesiæ hoc nomine insigniantur; quod vero re ipsa ita non est, nam ex quo primum vsus obtinuit, commune omnium ecclesiarum nomen fuisse, constat.

§. VI.

Quando primum appellatæ sint templa.

IDEM de appellatione *templorum* obseruandum est, qua prioribus tribus sæculis vix [*o*] vllum scriptorem christianum pro quadam ecclesia, sed tantum pro gentilium templis, quæ idolorum receptacula & deorum ipsorum claustra erant, vsum es-

μῷ σχήματι κατεποίκιλλεν. Interius vero *basilicam* ipsam ad summam erexit altitudinem eamque octaedri forma constructam varie exornauit.

(*m*) Auson. gratiar. actio pro consulatu p. 190.

(*n*) Durant. de ritibus eccles. lib. I. c. I. n. IX. Ideo diuina templa, ait Isidorus lib. XV. c. IV. basilicæ nominantur, quia ibi regi omnium Deo cultus & sacrificia offerunt.
Bona rer. liturg. lib. I. c. XIX. n. IV. Ea vox, (basilica) ecclesiis christianorum tributa est, vel propter ædificii magnificentiam: vel quia ibi, vt ait Isidorus *lib. XV. origin. cap. IV.* regi omnium Deo cultus & sacrificia offeruntur: vel quia profanæ basilicæ in ecclesias Christi conuersæ sunt.

(*o*) Ignat. ep. ad Magnes. n. VII. semel hoc nomine vtitur cum quadam restrictione, ecclesiam vocans *ναὸν Θεοῦ*, *templum Dei.*

ſe, deprehendas. Superſtitione autem gentilitatis deſtructa, & ſtatuis vbique deiectis, templisque purgatis & in eccleſias chriſtianas conſecratis, ſequentium ſæculorum ſcriptores templorum nomen eis tribuere non dubitarunt. Vt quum AMBROSIVS [p] *templum Dei* a ſe tradi haud poſſe, diceret, certe *eccleſiam*, non autem *templum idolorum*, intelligebat. Ita quoque LACTANTIVS [q], quando ſe in *Bithynia* litteras oratorias eo tempore docuiſſe adfirmat, quum *Dei templum* euerſum ſit, intelligit eccleſiam *Nicomedienſem*, quæ omnium prima perſecutionis *Diocletianeæ* tempore vaſtata fuit. EVSEBIVS de eccleſiis, poſt illam perſecutionem reædificatis, loquens *templa* [r] eas nuncupat, & ſpeciatim eccleſiam a *Paulino* exſtructam *templum in* vrbe *Tyro* [s] vocat. Vt alia loca CHRYSOSTOMI [t], THEODORETI [u], PRVDENTII [w], HI-

(p) Ambroſ. ep. XXXIII. ad Marcellin. (vid. not. (h) p. 120.) Reſpondi, quod erat ordinis, *templum Dei* tradi a ſacerdote non poſſe.

(q) Lactant. lib. V. c. II. Quum ego in Bithynia litteras oratorias accitus docerem, contigiſſetque, vt eodem tempore *Dei templum* euerteretur, cetera.

(r) Euſeb. lib. X. c. II. Πάντα τόπον τὸν πρὸ μικροῦ ταῖς τῶν τυράννων δυσσεβείαις ἠρειπωμένον, ὥσπερ ἐκ μακρᾶς καὶ θανατηφόρου λύμης ἀναβιώσκοντα θεωμένοις, νεώς τε αὖθις ἐκ βάθρων εἰς ὕψος ἄπειρον ἐγειρομένους, καὶ πολὺ κρείττονα τὴν ἀγλαΐαν τῶν πάλαι πεπολιορκημένων ἀπολαμβάνοντας. Quum loca cuncta, quæ tyrannorum impietas paullo ante ſubuerterat, tamquam ex diuturna ac peſtifera labe reuiuiſcere videremus: *templaque rurſus a ſolo in immenſam altitudinem erigi* & longe maiore cultu ac ſplendore, quam illa, quæ prius expugnata fuiſſent, niteſcere.

(s) Euſeb. lib. X. c. IV. οὗ διὰ σπουδῆς ὁ μάλιστα τῶν ἀμφὶ τὸ Φοινίκων ἔθνος διαπρέπων ἐν Τύρῳ νεὼς φιλοτίμως ἐπεσκεύαστο. Cuius ſtudio templum illud in vrbe Tyro erat exſtructum, omnium quæ in Phœnice ſunt, longe pulcherrimum.

(t) Chryſoſtom. hom. IV. de verbis Ieſaiæ tom. III. p. 865. (p. 7. e. a. edit. Francof.) Ταῦτα λέγω ἀεὶ καὶ λέγων οὐ παύσομαι· ὅτι ἐγκώμιον τῆς πόλεως τῆς ἡμετέρας, οὐχ ὅτι σύγκλητον ἔχει, καὶ ὑπάτους ἀριθμεῖν ἔχομεν, οὐχ ὅτι ἀνδριάντας πολλούς, οὐδ' ὅτι ὠνίων ἀφθονίαν, οὐδ' ὅτι θέσεως ἐπιτηδειότητα· ἀλλ' ὅτι δῆμον ἔχει φιλήκοον, καὶ ναοὺς Θεοῦ πεπληρωμένους. Hæc ego ſemper loquor, nec loqui deſinam, quoniam hæc noſtræ ciuitatis laus eſt, non quod ſenatum habet, non quod conſules numerare poſſumus, neque quod ſtatuas complures, neque quod mercium copiam, neque quod ſitum habet commodum; ſed quod populum habet audiendi ſtudioſum, quod *templa Dei* referta.

(u) Theodoret. hiſtor. lib. I. c. XXXI. †

(w) Prudent. Paſſio Laurentii v. 161 - 164.

Recenſet exin ſingulos
Scribens viritim nomina

LARII [x], AVGVSTINI [y] & sexcentorum aliorum in eamdem sententiam taceamus; quæ ipsos ab appellatione templorum non abhorruisse, ostendunt, si quidem eam sine ambiguitate & formidine, ne pro gentilium templis acciperetur, adhibere potuerint. A nomine autem *fani* religiosius abstinebant, neque eo nisi contemtim vtebantur, indignationem & animi sui dolorem aduersus quædam conuenticula hæreticorum, quos eodem quo gentiles loco habebant, testificaturi. Quemadmodum in AMBROSIO [z] obseruatur, qui de conuenticulo quodam *Valentinianorum* loquens nomine *templi* vel *ecclesiæ* illud ornare dubitat, sed *fanum* dicit; nomen semper tributum templis idolorum gentilium, quibus *Valentinianos* comparat, vtpote non meliores, quam conuentum gentilium ficta numina colentium; quod idola & imagines, perinde ac gentiles, adorarent.

§. VII.

Ecclesiæ nonnumquam vocatæ synodi, concilia, conciliabula, conuenticula.

ADHVC generale quoddam ecclesiarum nomen datur, quod non par est prætermittamus, quoniam appellationis istius ambiguitas quosdam viros doctos in grauem errorem abripuit. CONSTANTINVS in lege quadam *codicis Theodosiani* [a] ecclesiam vocat *sanctissimum catholicæ & venerabile concilium*, quod ALCI-

Longo & locatos ordine
Adstare pro *templo* iubet.

Id. Passio Hyppoliti v. 215. 216.

Stat sed iuxta aliud, quod tanta frequentia *templum*
Tunc adeat, cultu nobile regifico.

(x) Hilar. comment. in psalm. CXXVI. (p. 416. d. edit. Paris. MDCXCIII.) *Conventus* quidem *ecclesiarum*, siue tum templi, quos ad secretam sacramentorum religionem ædificiorum septa concludunt, *consuetudo nostra* vel domum Dei *solita est nuncupare* vel *templum*

(y) Augustin. de ciuitate Dei lib. VIII. c. XXVII. (tom. V. opp. p. 402.) Nec tamen nos eisdem martyribus *templa*, sacerdotia, sacra & sacrificia constituimus.

(z) Ambros. ep. XXIX. (epist. XVII. edit. Colon. p. 106. c.) ad Theodosium: Vindicabitur etiam *Valentinianorum fanum* inuersum? Quid est enim, nisi *fanum*, in quo est conuentus gentilium? Licet gentiles duodecim Deos appellant, isti triginta æonas colunt, quos appellant Deos.

(a) Cod. Theod. lib. XVI. tit. II. de episc. leg. IV. Habeat vnusquisque licentiam, *sanctissimo catholicæ venerabilique concilio*, decedens, bonorum quod optauit, relinquere.

ATVS pro synodo ecclesiastica falso accipit; quum tamen GOTHOFREDO recte obseruante, heic, vt in multis aliis antiquorum scriptorum locis, ecclesiam significet. Nam hæc vocabula *concilium*, *synodus*, *conuenticulum*, *conciliabulum* & similia varie accipiuntur. Quamquam enim vt plurimum synodos ecclesiasticas & concilia significant, nonnumquam tamen alios conuentus ecclesiæ ad diuinum cultum denotant, & hinc nomen transferebatur a conuentu ad locum conuentus, seu ecclesiam denotandam, quemadmodum supra de vocabulo *ecclesiæ* nobis fuit obseruatum. Ita quando HIERONYMVS *Nepotianum* laudat, quod *conciliabula martyrum* diuersis floribus & arborum comis vitiumque pampinis adumbrarit, non potest intelligere concilia martyrum, sed ecclesias nominibus martyrum [b] appellatas. Atque hoc modo iterum, quando ait: *In tantam rabiem persequutorum feritas excitata est, vt etiam CONCILIABVLA [c] nostra destruerent.* Quomodo GAVDENTIVS intelligi debet in sermone quodam suo de dedicatione ecclesiæ cuiusdam [d], quæ *concilium martyrum* dicitur. Ipse conuentus ecclesiasticus sæpe eodem nomine vocatur *concilium*. Vt in passione CYPRIANI a PONTIO [e] diacono ipsius scripta: *Iussum est*, (ab imperatore) *vt nulla conciliabula faciant, neque cœmiteria ingrediantur.* Ita vocabulum ab HIERONYMO [f] adhibetur, quando de monachorum conuentu in ecclesia ad peragendum Dei cultum loquitur; & a TERTVLLIANO [g] pro quouis conuentu ecclesiastico, quando *Cederem tibi*, inquit, *si scriptura Pastoris* (HERMAE) *non ab omni CONCILIO ecclesiarum etiam vestrarum inter apocrypha & falsa iudicaretur.* Iam quod *Latini concilia*, id *Græci* συνόδȣς vocant;

(b) Hieron. ep. III. epitaph. Nepotian. (p. 16. g. h. edit. Francof.) Hoc idem possumus & de isto dicere, qui basilicas ecclesiæ & *martyrum conciliabula*, diuersis floribus & arborum comis vitiumque pampinis adumbrauit, vt quidquid placebat in ecclesia, tam dispositione quam visu, presbyteri laborem & studium testaretur.

(c) Hieronym. com. in Zachar. c. VIII.

(d) Gaudent. serm. XVII. in dedicatione basilicæ martyrum. (biblioth. patr. tom. II. p. 277. edit. Par. MDLXXXIX.)

(e) Pontii Pass. Cypr.

(f) Hieronym. ep. XXII. ad Eustochium c. XV. (p. 95. edit. Francof.) Post hoc *concilium* soluitur & vnaquæque decuria cum suo parente pergit ad mensam.

(g) Tertull. de pudicitia c. X.

vocant, & hinc obſeruandum eſt, quod ſtilus in edicto imperiali, quo in *paſſione* CYPRIANI chriſtiani *conciliabula facere* prohibentur, apud EVSEBIVM [*h*] ſit συνόδους ποιεῖσθαι, quæ non ecclesiaſticarum ſynodorum, ſed omnium conuentuum eccleſiaſticorum prohibitio eſt. Synodus enim & eccleſia, obſeruante CHRYSOSTOMO [*i*], eiusdem prorſus valoris & ſignificationis vocabula ſunt, adeoque vnum æque ac alterum eccleſiam, ſeu conuentum eccleſiaſticum, denotare poteſt. Et quum *Latinorum* nomen *conuenticulum* ex primigenia notatione nihil niſi conuentum, ſeu concilium, ſignificet, ſæpiſſime ab antiquis ſcriptoribus pro eccleſia adhibetur. Sit in exemplum LACTANTIVS [*k*], qui de perſecutoribus tempore vexationis *Diocletianeæ* loquens, *Aliqui*, inquit, *ad occidendum præcipites exſtiterunt, ſicut vnus in Phrygia, qui vniuerſum populum cum ipſo pariter CONVENTICVLO concremauit.* Et ARNOBIVS [*l*] in eumdem modum loquitur, conſimilem faciens lamentationem, *Noſtra quidem ſcripta cur ignibus meruerunt dari? cur immaniter CONVENTICVLA dirui? in quibus ſummus oratur Deus, pax cunctis & venia poſtulatur magiſtratibus, exercitibus, regibus, familiaribus, inimicis, adhuc vitam degentibus, & reſolutis corporum vinctione: in quibus aliud auditur nihil, niſi quod humanos faciat, niſi quod mites, verecundos, pudicos, caſtos, familiaris communicatores rei, & cum omnibus, quos ſolidet germanitatis neceſſitudine copulatio.* Ex quibus videre eſt, no-

(*h*) Euſeb. lib. VII. c. XI. (p. 211. b. edit. Amſtelod.) Οὐδαμῶς δὲ ἐξέσται οὔτε ὑμῖν οὔτε ἄλλοις τισὶν, ἢ συνόδους ποιεῖσθαι, ἢ εἰς τὰ καλούμενα κοιμητήρια εἰσιέναι. Nullatenus licebit vobis nec quibuscumque aliis, *conciliabula facere*, aut ea quæ vocantur cœmiteria adire. Lib. IX. c. II. πρῶτον μὲν εἴργειν ἡμᾶς τῆς ἐν τοῖς κοιμητηρίοις συνόδου διὰ προφάσεως πειρᾶται. Primum quidem noſtros a conuentibus, qui in cœmiteriis fieri ſolebant, neſcio quo prætextu arcere adgreſſus eſt. Ibid. c. IX. Οὐ μὴν συνόδους ἐπικελεύων ποιεῖσθαι conuentus agere nequaquam præcipiebat.

(*i*) Chryſoſt. hom. in Pſalm. CXLIX. tom. III. p. 632. (p. 548. e. edit. Francoſ.) Ἐκκλησία συστήματος καὶ συνόδου ἐστὶν ὄνομα. Eccleſia eſt nomen conuentus & congregationis.

(*k*) Lact. lib. V. c. XI.

(*l*) Arnob. contr. gent. lib. IV. p. 152. (p. 90. edit. Hamb. MDCX.) Ambroſiaſter in Eph. IV. p. 948. Vbi omnia loca circumplexa eſt eccleſia, *conuenticula* conſtituta ſunt & rectores & cetera officia in eccleſiis ordinata ſunt.

men *conuenticulorum* nondum hæreticorum conuentibus fuisse tributum, quando autem veteres de his loquendi habebant occasionem, plerumque cum epitheto *hæretica conuenticula* eos vocabant, vt a catholicis ecclesiis distinguerent, vti ex diuersis legibus THEODOSII [*m*], ARCADII & HONORII imperatorum in codice *Theodosiano* perspicimus.

§. VIII.

Cur nonnullis ecclesiæ dicantur martyria, memoriæ, apostolea *et* prophetea.

ATQVE hæc generalia fuerunt ecclesiarum nomina. Nonnulli vero specialiores appellationes eis tribuebant ex rationibus, quæ non ad omnes extendi poterant. Neque abs re fuerit in hac dissertatione nostra earum etiam facere mentionem. Quæ ecclesiæ super sepulcrum alicuius martyris exstructæ erant, vel de eius nomine, memoriam ipsius conseruandi caussa, nuncupabantur, illæ peculiari *martyrii*, *confessionis* vel *memoriæ* titulo, ex speciali ista ratione sibi dato, gaudebant. Ita de *Constantino* obseruat EVSEBIVS [*n*], quod plurimis nouam ciuitatem suam *Constantinopolin* oratoriis exornarit amplissimisque *martyriis*, & splendidis ædibus, partim in suburbiis partim in ipsa ciuitate constructis. Et quod hoc modo simul martyrum honorauerit memoriam, simul ciuitatem suam ipsi martyrum Deo quasi consecrauerit. Atque ex hoc tempore in omnibus christianis sequentium sæculorum scriptoribus *martyrium* semper ad eiusmodi ecclesiam significandam vsurpatur. SOCRATES [*o*] loquitur de *martyrio Thomæ* apostoli *Edessæ*, & de *martyrio Petri* ac

(*m*) Cod. Theod. lib. XVI. tit. V. de hæreticis leg. X. A conuenticulis suis hæreticæ superstitionis turba propulsetur. It. lib. XVI. tit. IV. leg. IV. Cuncti officia moneantur, tumultuosis se conventiculis abstinere.

(*n*) Euseb. de vita Constant. lib. III. c. XLVIII. Τὴν δὲ ἐπώνυμον αὐτοῦ πόλιν ἐξόχῳ τιμῇ γεραίρων, εὐκτηρίοις πλείοσιν ἐφαίδρυνε, μαρτυρίοις τε μεγίστοις καὶ περιφανεστάτοις οἴκοις· τοῖς μὲν πρὸ τοῦ ἄστεος· τοῖς δ' ἐν αὐτῷ τυγχάνουσι· δι' ὧν ὁμοῦ καὶ τὰς τῶν μαρτύρων μνήμας ἐτίμα, καὶ τὴν αὐτοῦ πόλιν τῷ τῶν μαρτύρων καθιέρου Θεῷ

(*o*) Socrat. lib. IV. c. XVIII. Ἐν τῇ δὲ τῇ πόλει Θωμᾶ τοῦ ἀποστόλου μαρτύριόν ἐστι λαμπρὸν καὶ περιφανὲς, συνεχεῖς τε ἐν αὐτῷ συνάξεις ἐπιτελοῦνται, διὰ τὴν τοῦ τόπου ἁγιότητα. In ea vrbe (Edessæ illustre ac splendidum est *martyrium* Thomæ apostoli, in quo propter loci sanctitatem collectæ sine intermissione celebrantur.

Pauli [p] in vrbe *Roma*, & de *martyrio Euphemiæ* [q] *Chalcedone*, in quo corpus huius martyris reconditum erat; quæ fuit ecclesia, in qua celebre concilium *Chalcedonense* habitum est, vnde in actibus istius concilii sæpissime vocatur *μαρτύριον Εὐφημίας*, *martyrium* seu basilica *Euphemiæ*. Et ob eamdem rationem, quia saluator noster præcipuus eorum, qui diuinæ religionis caussa mortem perpessi sunt, & magnus suæ ipsius religionis martyr erat, ecclesia, quam *Constantinus* in *Golgatha* monte, in ipsius passionis ac resurrectionis memoriam, ædificauit, ab EVSEBIO [r] aliisque *martyrium Saluatoris* communiter vocari solet, qua de re curiosus lector ampliorem narrationem in peculiari epistola [s] eruditi VALESII, quæ ad calcem *historiæ ecclesiasticæ* EVSEBII habetur, reperire potest. *Latini* loco *martyrii*, pro eiusmodi ecclesia, vtuntur *memoria martyrum*, vt in noto illo AVGVSTINI [t] loco, vbi *Nos*, inquit, *martyribus nostris non templa sicut diis, sed MEMORIAS sicut hominibus mortuis, quorum apud Deum viuunt spiritus, fabricamus; nec ibi erigimus altaria, in quibus sacrificemus martyribus, sed vni Deo & martyrum & nostro.* Vt adeo, quando AVGVSTINVS alio loco [u] *Eradium*, presbyterum suum, laudat, quod sua ipsius pecunia expensa *memoriam sancti martyris* erexerit, non monumentum siue sepulcrum, sed ecclesiam intelligere debeamus. Atque hoc modo nomen illud ab

(p) Socrat. lib. IV. c. XXIII. Ἀμμώνιος ἔτως ἦν ἀπειρόκαλος, ὥστε ἐν τῇ Ῥώμῃ ἅμα Ἀθανασίῳ γενόμενος, μηδὲν ἐλθεῖν ἱστορῆσαι τῶν ἔργων τῆς πόλεως· μόνον δὲ ἰδεῖν τὸ Πέτρου καὶ Παύλου μαρτύριον. Ammonius adeo parum curiosus exstitit, vt quum Romam venisset vna cum Athanasio, ex magnificis vrbis operibus nullum videre desiderauerit, sed solas Petri & Pauli basilicas (martyria) viderit.

(q) Socrat. lib. VI. c. VI. (p. 306. d. edit. Amstelod. MDCXCV.) Γενόμενοι δὲ ἐν τῷ μαρτυρίῳ, ἔνθα τὸ σῶμα τῆς μάρτυρος Εὐφημίας ἀπόκειται κ. τ. λ. Quum in ecclesiam venissent, in qua corpus Euphemiæ martyris reconditum est.

(r) Euseb. lib. IV. de vit. Constant. c. XL. Καὶ δὴ τῷ ἐν Ἱεροσολύμοις αὐτοῦ σὺν πάσῃ φιλοκάλῳ σπουδῇ κατειργασμένῳ μαρτυρίῳ προσήκειν τὴν ἀφιέρωσιν ποιήσασθαι, εὖ ἔχειν ἐνόμιζε. Et ipse quidem optimum factu esse iudicabat, si eius martyrii, quod singulari studio ac magnificentia Hierosolymis construxerat, dedicationem celebraret.

(s) Valesii epistola de anastasi & martyrio Hierosolymitano.

(t) August. de ciuit. Dei lib. XXII. c. X.

(u) Aug. hom. L. de diuersis, De opera eius & expensa pecunia memoriam sancti martyris habemus.

OPTATO

OPTATO [w] multisque aliis adhibitum legimus. Quod si vero is, cuius in memoriam ecclesia ædificabatur, propheta aliquis vel apostolus fuerat, tunc ecclesia vel προφητεῖον vel ἀποστολεῖον nuncupabatur. Sicut in SOZOMENO [x] videre est, qui de *apostoleo Petri* in vrbe *Roma* loquitur, & iterum de *apostoleo Petri* & *Pauli* ad *Quercum*, in suburbio *Chalcedonis*, quod RVFFINVS vir consularis in honorem apostolorum istorum construxerat, eamque ob caussam *apostoleum* [y] ab illis cognominarat. Ita in concilio *Constantinopolitano* sub *Menna* [z] *propheteum Iesaiæ* prophetæ memoratur; sicut etiam apud THEODORVM LECTOREM [a], qui reliquias *Samuelis* prophetæ depositas esse dicit ἐν τῷ προφητείῳ αὐτοῦ, in *ipsius propheteo*. Quod vtrumque *propheteum* nihil aliud, quam ecclesias, in istorum vatum honorem exstructas, significare potest, quemadmodum VALESIVS recte interpretatur.

(w) Optat. contr. Parmen. lib. II. (p. 32. edit. Par. MDCLXXIX.) Ecce præsentes sunt ibi duorum *memoriæ apostolorum*. Dicite, si ad has ingredi potuit: ita, vt obtulerit illic, vti *sanctorum memorias* esse constat.

(x) Sozom. lib. IX. c. X. ἐπεὶ δὲ πάλιν ὁ βάρβαρος καὶ φοβερώτερος ἐπιὼν, οὐδὲν πλέον ἤνυε, θαυμάσας αὐτῆς τὴν σωφροσύνην, ἤγαγεν εἰς τὸ Πέτρου ἀποστολεῖον. Sed quum barbarus adhuc terribilius irruens nihil proficeret, admiratus castitatem mulieris, duxit eam in *basilicam Petri*.

(y) Sozom. lib. VIII. c. XVII. Χαλκηδόνος δὲ προάστειον Ῥουφίνου τοῦ ὑπατικοῦ νῦν ἐπώνυμον, ἐν ᾧ βασίλειά ἐστι, καὶ μεγάλη ἐκκλησία, ἣν αὐτὸς Ῥουφῖνος ἐπὶ τιμῇ Πέτρου καὶ Παύλου τῶν ἀποστόλων ἐδείματο, καὶ ἀποστολεῖον ἐξ αὐτῶν ὠνόμασε. Id suburbanum est Chalcedonis, quod nunc ex Rufini viri consularis nomine appellatur: in quo palatium est, & ecclesia maxima, quam Rufinus ipse in honorem apostolorum Petri ac Pauli construxerat & *apostoleum* ob id cognominarat.

(z) Conc. Constant. sub Menna act. III. (tom. V. conc. p. 67. e.) Καὶ μεθ' ὅρκου αὐτοὶ οἱ εὐλαβέστατοι κληρικοὶ εἰρήκασιν, ὅτι ἴσμεν αὐτὸν ἔχοντα προάστειον πλησίον τοῦ προφητείου τοῦ ἁγίου Ἡσαΐου. Cum iuramento ipsi venerabiles clerici dixerunt, quia scimus ipsum habere suburbanum prope, *propheteum sancti Iesaiæ*.

(a) Theod. Lect. lib. II p. 568. Ἐπὶ τῆς αὐτοῦ βασιλείας καὶ ἐπὶ Ἀττικοῦ πατριάρχου, εἰσηνέχθη ἐν Κωνσταντινουπόλει τὰ λείψανα τοῦ ἁγίου Σαμουὴλ καὶ ἀπετέθησαν ἐν τῷ προφητείῳ αὐτοῦ. Eiusdem Arcadii temporibus Attico patriarchatum obtinente, adlatæ sunt Constantinopolim reliquiæ sancti Samuelis & depositæ sunt in *ecclesia eiusdem prophetæ*.

§. IX.

§. IX.

Cur cœmiteria, menſæ, *et* areæ.

EADEM prorſus ratio duorum aliorum nominum, *cœmiterii* & *menſæ*, quibus eccleſias nonnumquam denotari reperimus, adferenda eſt. Chriſtiani perſecutionis tempore in priuatis fornicibus vel locis ſepulturæ, & ſpeciatim ad monumenta martyrum ſuorum, conuenire ſolebant; vti tum ex concilii *Illiberritani* [b], in ipſo perſecutionis *Diocletianeæ* æſtu congregati, & de conuentibus ſuis in eiusmodi locis ſæpius loquentis, canonibus, tum ex imperatorum perſecutorum, chriſtianis conuentus in cœmiteriis agere interdicentium, edictis, quæ ſupra [c] vidimus, manifeſtum eſt. Iam finitis perſecutionibus eccleſiæ ſuper ſepulcris martyrum, & in locis, vbi erant cœmiteria, exſtruebantur, & hinc cœmiterium vel ſepulcrum alicuius martyris pro nomine eccleſiæ vſurpari cœptum eſt. Ita in ſcriptis AVGVSTINI frequens fit alicuius eccleſiæ mentio, quæ *menſa Cypriani* dicitur, vbi diuerſos ſermones habuit AVGVSTINVS [cc]. Hic erat locus, in quo martyrium ſubierat *Cyprianus*, vbi quum eſſet altare illud, ad quod *Cyprianus* Deo erat immolatus, poſtea eccleſia exſtructa, & ara, ſiue menſa communionis, ad offerendum ibi Deo chriſtianum ſacrificium, erecta fuit. Et quum ambæ paſſionis *Cypriani* eſſent monumentum, iunctim ipſius nomine [d] *menſa Cypriani* vocabantur. Quamquam enim per

(b) Concil. Eliber. c. XXXIV. (tom. I. conc. pag. 974) Cereos in cœmiteriis per diem placuit non accendi. It. c. XXXV. Placuit prohiberi, ne feminæ in cœmiterio peruigilent, eo quod ſæpe ſub obtentu orationis ſcelera latenter committant.

(c) §. VII. pag. 12;. vid. Onuphr. de cœmiteriis c. XI. Cœmiteria erant chriſtianis (quod & nunc ſunt) veluti templa & orationum loca, in quibus epiſcopi ſynodos congregabant, ſacramenta adminiſtrabant, verbum Dei concionabantur. Hinc illud ſci u dignum, quod quum imperator quiſpiam perſequutionem in chriſtianos inſtaurare conſtitui ſet, ante omnia eos a cœmiteriis arcere ſolebat, ne in vnum conueniendi eis facultas eſſet.

(cc) Vid. ſermon. XCIV. & CCXXXVII. de diuerſis ſerm. XXVI. ex editis a Sirmondo. Serm. XXXVIII. & LXXX. in Pſal. omnes recitatos ad *menſam Cypriani.*

(d) Aug. ſerm. CXIII. de diuerſis. Sicut noſtis, quicumque Carthaginem noſtis, in eodem loco menſa Deo conſtructa eſt, tamen *menſa* dicitur *Cypriani*, non quia ibi eſt vmquam Cyprianus epulatus, ſed quia ibi eſt immolatus, & quia ipſa immolatione ſua parauit hanc menſam, non in qua paſcat ſiue paſcatur, ſed in qua ſacrificium Deo, cui ipſe oblatus eſt, offeratur.

mensam primario altare significatur: tamen ad nomen quoque ecclesiæ, in qua AVGVSTINVS tot sermones die memoriæ CYPRIANI sacro ad populum *Carthaginensem* recitauit, extendi manifestum est. Nomen *cæmiterii* etiam sequentibus temporibus pro ecclesia adhiberi continuatum est. Vti ex canone quodam concilii *Laodiceni* [e] apparet, quo decernitur, *Non concedendum esse, vt in COEMITERIA vel in ea, quæ dicuntur, martyria quorumuis hæreticorum abeant ii, qui sunt ecclesiæ, orationis vel venerationis gratia.* CHRYSOSTOMVS sæpe vsurpat vocabula τάφοι μαρτύρων, *sepulcra martyrum* pro ecclesiis. Vt quum [f] ait: *Contemplare ciuitates ad MARTYRVM SEPVLCRA concurrentes & populos eorum amore inflammatos.* Et iterum [g]: *Martyres beati sunt, quia sua accipiunt: ab eorum sepulcris non discedimus. Illic rex & imperator diadema regium abiicit, atque in martyris sepulcro permanet, orans & rogans, vt sibi a periculis liberatio concedatur & contra hostes victoria.* Immo hac in re tam de *Iudæis*, quam *gentilibus* triumphat, quod apostoli in morte ipsis maximis in hoc vniuerso regibus fuerint honoratiores. *Qui ducebantur*, inquit [h], *& circumducebantur, qui contemti erant & vincti, & qui innumera patiebantur mala, dum viuebant: vbi defuncti sunt, regibus ipsis erant magis venerabiles, etiam Romæ, quæ vrbium est regalissima, relictis omnibus ad SEPVLCRA PISCATORIS & tabernaculorum opificis currunt & reges, & præsides & duces. Et Constantinopoli reges nostri magnam gratiam putant, non*

(e) Conc. Laodic. can. CX. (tom. I. conc. p. 1497.) Περὶ τοῦ, μὴ συγχωρεῖν εἰς τὰ κοιμητήρια, ἢ εἰς τὰ λεγόμενα μαρτύρια πάντων τῶν αἱρετικῶν, ἀπιέναι τοὺς τῆς ἐκκλησίας, εὐχῆς ἢ θεραπείας ἕνεκα.

(f) Chrysost. com. in Psalm. CXV. tom. III. p. 404. (p. 349. c. edit. Francof.) Σκόπει καὶ ἐπὶ τῶν μαρτύρων τοὺς τάφους τὰς πόλεις συντρεχούσας, τοὺς δήμους ἀναπτερωμένους τῷ πόθῳ.

(g) Id. homil. I. in Psalm. XLVIII. ibid. p. 812. (p. 704. edit. cit.) Οἱ μακάριοι μάρτυρες, ἐπειδὴ τὰ ἑαυτῶν λαμβάνουσιν, οὐκ ἀναχωροῦμεν τοῦ τάφου αὐτῶν – – ἐκεῖ ὁ βασιλεὺς ῥίπτει τὸ διάδημα, καὶ παραμένει τῷ τάφῳ τοῦ μάρτυρος, δυσωπῶν καὶ δεόμενος δοθῆναι αὐτῷ λύσιν τῶν δεινῶν καὶ νίκην κατ᾽ ἐχθρῶν.

(h) Chrysost. demonstrat. quod Christus sit Deus tom. V. p. 839. (tom. V. p. 749. edit. Francof.) Οἱ ἀγόμενοι καὶ περιαγόμενοι, οἱ καταφρονούμενοι καὶ δεσμούμενοι, οἱ τὰ μύρια πάσχοντες δεινὰ, τελευτήσαντες αὐτῶν εἰσι τῶν βασιλέων τιμιώτεροι καὶ πῶς, σκόπει ἐντεῦθεν· ἐν τῇ βασιλικωτάτῃ πόλει Ῥώμῃ, πάντα ἀφέντες, ἐπὶ τοὺς τάφους ἁλιέως καὶ τοῦ σκηνοποιοῦ τρέχουσι καὶ βασιλεῖς καὶ ὕπατοι καὶ στρατηγοί. καὶ ἐν τῇ Κωνσταντινουπόλει δὲ οὐδὲ πρὸς τοὺς ἀποστόλους ἐγγὺς, ἀλλὰ

ʃpro-

si propter apostolos, sed si vel extra eorum vestibula, corpora sua sepeliantur, fiantque piscatorum ostiarii reges. In quibus locis omnibus planum & perspicuum est, quod per sepulcra apostolorum ecclesias intelligat. Atque ita ATHANASIVS [i], SOCRATES & alii vocabulum *cœmiterii* pro ecclesia accipiunt. Et fortassis HIERONYMVS per *sepulcra martyrum* idem intelligit, *Dum essem Romæ*, inquiens [k], *& liberalibus studiis erudirer, solebam cum ceteris eiusdem ætatis & propositi diebus dominicis sepulcra apostolorum & martyrum circumire, crebroque cryptas ingredi*, cetera. Sed nihil certi definiam, quia cryptas, siue fornices subterraneas eis iungit, quæ eius ætate non fuerunt ecclesiæ, licet tempore TERTVLLIANI fuerint, qui eas vocat *areas* [l] *sepulturarum*, narrans, *Hilarianum* persecutorem conuentus ibi agi vetuisse: sed hoc ipsum vlciscente diuina prouidentia notabiliter punitum fuisse, dicit. Qui enim christianis arearum suarum libertatem denegauerint, eos suas ipsorum areas, nempe penaria sua vel loca frugibus excutiendis facta, (quæ alia vocabuli *areæ* significatio est) perdidisse: nam & iusto Dei iudicio per annum istum haud habuisse eos messem. Lector vocabulum *areæ* pro loco precationis adhibitum, deprehendit in *actis purgationis* CAECILIANI [m] episcopi *Carthaginis*, & in aliis monumentis ex hoc persecutionum æuo [n], vbi ab ecclesiis supra terram ad fornices

παρ' αὐτὰ τὰ πρόθυρα ἔξω ἀγαπητὸν εἶναι ἐνόμισαν οἱ τὰ διαδήματα περικείμενοι τὰ σώματα αὐτῶν κατορύττεσθαι, καὶ γεγόνασι θυρωροὶ λοιπὸν τῶν ἁλιέων οἱ βασιλεῖς.

(i) Athan. apol. II. ap. Socrat. lib. II. c. XXVIII. τῇ γὰρ ἑβδομάδι μετὰ τὴν ἁγίαν πεντηκοστὴν, ὁ λαὸς νηστεύσας ἐξῆλθε περὶ τὸ κοιμητήριον εὔξασθαι, διὰ τὸ πάντας ἀποστρέφεσθαι τὴν πρὸς Γεώργιον κοινωνίαν. Hebdomade, quæ est post sanctam pentecosten, populus quum ieiunasset, *orationis caussa egressus est ad cœmeterium*, eo quod omnes communionem cum Georgio auersarentur.

(k) Hieron. comment. in Ezek. c. XL.

(l) Tertul. ad Scapul. c. III. Doleamus necesse est, quod nulla ciuitas impune latura sit sanguinis nostri effusionem. Sicut & sub Hilariano præside, quum de *areis sepulturarum* nostrarum acclamassent: AREAE NON SINT: areæ ipsorum non fuerunt; messes enim suas non egerunt.

(m) Gesta purgat. Cæcilian. ad calcem Optati p. 272. (p. 95. b. Par. MDCLXXIX.) Ciues *in area martyrum* fuerunt inclusi. Item p. 277. (p. 96. d.) Tollat aliquis de vestris *in area, vbi orationem facitis*, & illic ponantur.

(n) Vid. acta concilii Cirtensis ap. Baronium an. CCCIII. n. XXIV. Passio Cypriani. Eius corpus positum est in *areis* Macrobii Candidi.

ſuas ſubterraneas fugere, easque ſibi eccleſias temporarias conficere cogebantur.

§. X.

Cur caſæ, tropæa *et* tituli.

CASA aliud nomen eſt in iisdem *actis purgationis* CAECILIANI & FELICIS obuium, quod itidem nomen eccleſiæ [o] eſſe, exiſtimo Quamquam enim illud ex hoc ſolo loco dubium quodam modo eſſe poteſt, tamen quum in aliis auctoribus ita vſurpatum inueniam, vnum ex antiquis eccleſiarum nominibus eſſe colligo. BEDA [p] enim narrat, quod ciuitas ſancti *Martini* in *Bernicia*, quæ prouincia *Britanniæ* eſt, vulgo vocetur *Candida Caſa*, eo quod ibi eccleſiam de lapide fecerit *Nynias* epiſcopus. Et diſquirendum relinquo, annon *Caſa Nigra* in *Africa*, vbi *Donatus* fuit epiſcopus, aliquam ſimilem denominationis ſuæ rationem habuerint? Cur vero eccleſiæ dictæ ſint *caſa*, id quidem non facile eſt ad hariolandum. Vſque dum melior huius rei ratio data fuerit, ſtatuere nobis liceat, id a plana & ſimplice earum conditione factum, de qua capite proxime ſequenti plura dicendi locus erit. MEDVS aliud eccleſiarum nomen, (quod non adeo vulgare eſt) in CAIO ROMANO, antiquo ſcriptore apud EVSEBIVM, obſeruauit, qui *tropæa apoſtolorum* ad denotandas duas eccleſias *Petri* & *Pauli* in vrbe *Roma* [q], ex coniectura MEDI, adhibet. At vero ratio quædam dubitandi, fateor, ſuppetit, an eo loco eccleſiæ, & non potius monumenta, ſeu ſepulcra iſtorum apoſtolorum, intelligantur. Nam EVSEBIVS tantum de corporibus ipſorum, quæ *Romæ* ſepulta ſint, loquitur; ad quam opinionem confirmandam antiquum iſtum auctorem adlegat, *Ego vero*, inquientem [r], *apoſtolorum tropæa poſſum oſtendere. Nam ſiue in Vaticanum, ſiue ad Oſtienſem viam per-*

(o) Geſt. purgat. p. 272. (p. 95. b.) Numquid populus Dei ibi fuit? Saturninus dixit, in *caſa* maiore fuit incluſus. (ibid. c.) Creſcentianus dixit, Præſens cum populo fui, incluſus in *caſa* maiore.

(p) Bed. hiſt. lib. III. c. IV. Qui locus ad prouinciam Berniciorum pertinens, vulgo vocatur ad *Candidam Caſam*, eo quod ibi eccleſiam de lapide, inſolito Britonibus more, fecerit.

(q) Mede's *diſcourſe of churches p. 328.*

(r) Euſeb. lib. II. c. XXV. Ἐγὼ δὲ τὰ τρόπαια τῶν ἀποστόλων ἔχω δεῖξαι· ἐὰν γὰρ θελήσῃς ἀπελθεῖν ἐπὶ τὸν βατικανὸν, ἢ ἐπὶ τὴν ὁδὸν τὴν ὠστίαν, εὑρήσεις

gere

gere libet, occurrent tibi tropaea eorum, qui ecclesiam illam fundauerunt; intelligens ecclesiam *Romanam*, a *Petro* & *Paulo* fundatam, quorum sepulcra tum *Romae* conspiciebantur, alterum quidem in monte *Vaticano*, in via *Ostiensi* alterum. Quamuis posterioribus temporibus, vbi ecclesiae super eorum sepulchris aedificatae fuerunt, ipsorum tropaea nomen harum ecclesiarum facta sunt, sicut ex verbis HIERONYMI [s] ad *Marcellam*, *Romae* viuentem, discimus, quando scribit: *Est ibi (Romae) sancta ecclesia, sunt TROPAEA APOSTOLORUM & martyrum: Est Christi vera confessio, est apostoli ore praedicata fides, & gentilitate calcata in sublime quotidie erigitur vocabulum christianum.* Nam certum nunc est, sepulcra eorum in ecclesias conuersas esse, & simul sumta *tropaea* dici, vtpote manifesta signa & documenta victoriae, quam de hostibus suis, ad sanguinem vsque resistendo & post mortem triumphando, reportarunt. Aliud adhuc nomen occurrit, cuius non adeo facile est accuratam reddere rationem, cur videlicet quaedam ecclesiae, speciatim *Romae*, appellatae sint *tituli*. In *libro pontificali* in vita *Marcelli* [t] hic ipse viginti quinque *titulos Romae* propter baptismum recens e paganis conuersorum constituisse dicitur. Et eodem loco matrona quaedam nomine *Lucina* vidua domum suam [u] nomine *tituli* seu ecclesiae dedicasse perhibetur, vbi die noctuque hymnis & orationibus Christum co-

---

τὰ τρόπαια τῶν ταύτην ἱδρυσαμένων τὴν ἐκκλησίαν.

(s) Hieron. ep. XVIII. ad Marcellam. (tom. I. opp. p. 84. f. ed. Francof.) Gild. de excidio Britan. (tom. V. biblioth. patr. p. 572.) vocat *signa victricia* martyrum. Renouant, inquiens, ecclesias ad solum vsque destructas, basilicas sanctorum martyrum fundant, construunt, perficiunt, ac veluti *victricia signa* passim propalant, dies festos celebrant; sacra mundo corde atque ore conficiunt. Confer sis Bed. histor. eccles. lib. I. c. VIII. vbi eadem verba leguntur.
Euseb. de laud. Constant. c. XVII. *Τίς θεὸς ἢ καὶ ἥρως οὕτω πολεμηθεὶς, ὡς ὁ ἡμέτερος σωτὴρ, τρόπαια νικητήρια κατὰ τῶν ἐχθρῶν ἤγειρεν;* Quis Deus aut heros, aeque ac seruator noster oppugnatus, *tropaea victricia* de hostibus erexit?

(t) Pontifical. vit. Marcelli (tom. I. concil. p. 946.) Hic fecit coemiterium via Salaria, & *viginti quinque titulos* in vrbe Roma constituit, quasi dioeceses, propter baptismum & poenitentiam multorum, qui conuertebantur ex paganis & propter sepulturas martyrum.

(u) Ibid. Matrona quaedam, nomine Lucina, vidua, quae vixerat cum viro Marco annis quindecim, & in viduitate sua habebat annos nouemdecim,

 lue-

luerint, donec *Maxentius* tyrannus hoc audito ecclesiam in stabulum animalium converterit, *Marcellum*que ipsis coëgerit deservire. Hæ eædem creduntur fuisse ac ecclesiæ parochiales ad sacramentorum administrationem, multitudine conuersorum *Romæ* increscente, erectæ. Quare vero *tituli* vocatæ sint, inter viros eruditos non plane conuenit. BARONIVS [w] ita vocatas esse statuit, quod signum crucis sibi impositum habuerint, quo signo siue titulo ad CHRISTVM pertinere cognitæ sint, quemadmodum res ad imperatoris fiscum pertinentes ex appenso velo, imaginibus imperatoris vel nominis ipsius inscriptione insignito, cognosci solitæ sint. At enim vero non constat, quod signum crucis adeo mature ecclesiis adfixum fuerit; vel si fuerit, quod peculiaris distinctio fuerit ab ecclesia parochiali; nam sine dubio cathedralis, siue episcopalis, ecclesia æque mature atque vllæ aliæ signum illud habuit. MEDVS [x] duas alias rationes adfert & lectori relinquit definiendum, vtrum ita dicta fuerint, quod in earum dedicatione nomen domini nostri IESV CHRISTI illis quasi inscriptum fuerit, vti tum quidem moris erat, nomina siue titulos possessorum domibus & possessionibus imponere; atque ita eiusdem notionis foret cum aliis istis nominibus *κυριακὸν* & *basilica*; an vero, quia titulum beneficii curialis vel denominationem illis presbyteris dederit, qui-

susceperit beatum virum (Marcellum) quæ & *domum suam nomine tituli* beati Marcelli dedicauit, vbi diu noctuque hymnis & orationibus domino Iesu Christo confitebantur. His auditis a Maxentio, misit, & iussit in eadem ecclesia iterum plancas exsterni, vt ibidem animalia catabuli congregata starent, & ipsis beatus Marcellus deseruiret.
Pii epist. IV. ad Iustum Vien. (tom. I. conc. p. 577.) Presbyter Pastor *titulum condidit*, & digne in domino obiit.

(w) Baron. ad ann. CXII. n. V. Vnde acciderit, vt domus fidelium in sacrum vsum conuersæ, quas nos ecclesias dicimus, a maioribus *tituli* dicerentur, paucis aperiendum. A rebus fiscalibus videtur accepta esse nomenclatura: tituli namque impositione, rem aliquam sibi fiscus solitus erat vendicare, atque principi consecrare: vt quum ait imperator: Tituli vero, quorum adiectione prædia nostris sunt consecranda substantiis, non nisi publica iustificatione proponantur. Fuisse huiusmodi titulos vela quædam, quæ regiam repræsentarent potestatem, vel imaginibus imperatorum, vel nominis ipsorum inscriptione insignita, multa sunt, quæ poterunt demonstrare, cetera.

(x) Mede's *disc. of churches* p. 328.

bus

bus fuerunt commissæ. Hanc postremam veram istius appellationis rationem esse, credo, donec alia probabilior excogitata fuerit. Quod ad opinionem attinet ONVPHRII, quod horum titulorum [y] numerus hodierno cardinalium presbyterorum numero exacte responderit, nec ii vmquam plures, quam duodetriginta fuerint, persuasio est omni fundamento destituta. OPTATVS enim de pluribus quadraginta ecclesiis in vrbe *Roma*, ante vltimæ persecutionis tempora, loquitur, vti libro proximo fusius ostendemus.

§. XI.

De tabernaculis, monasteriis *& alijs quibusdam minus vsitatis ecclesiarum nominibus.*

DANTVR diuersa alia minus vsitata ecclesiarum nomina in scriptoribus antiquis, quibus immorari necesse non est. Cuiusmodi sunt *limina martyrum*, qua appellatione vsus est HIERONYMVS [z]; σηκὸς & τέμενος, vocabula idem quod templa significantia, quæ heic illic in THEODORETO [a], SYNESIO [b] & EVAGRIO [c] offendimus. Apud EVSEBIVM in imperatorum

(y) Onuphr. interpret. vocum ecclesiastic. p. 13. fin. seq. Quum primo infinita gentilium multitudo, mox vrbs & Italia omnis fidem Christi suscepisset, non sufficientibus XV. titulis, nec his, qui in eis residebant, presbyteris, tum ob necessitatem, tum ad vrbis & Romanæ ecclesiæ ornamentum & maiestatem & titulorum, & presbyterorum in vnoquoque numerus auctus est: factique sunt *tituli XXVIII. quem numerum numquam excessisse vsque ad nostra tempora, satis constat.*

(z) Hieron. ep. XV. ad Marcellam p. 76. a. edit. Francof.) Ad *martyrum limina* pene inuisa properabat.

(a) Theodoret. serm. de martyr. (tom. IV. opp. p. 606. lin. penult. seqq.) Τὰ μὲν γὰρ ἐκείνων οὕτω παντελῶς διελύθη τεμένη, ὡς μηδὲ τῶν σχημάτων διαμεῖναι τὸ εἶδος, μηδὲ τῶν βωμῶν τὸν τύπον τοὺς νῦν ἀνθρώπους ἐπίστασθαι· αἱ δὲ τούτων ὗλαι καθωσιώθησαν τοῖς τῶν μαρτύρων σηκοῖς. Horum namque templa sic destructa sunt, vt ne figurarum quidem permanserit species, nec ararum formam huius sæculi homines sciant: harum autem materia omnis martyrum fanis dicata est.

(b) Synes. ep. LVIII. ἅπας αὐτοῖς ἱερὸς ἀποκεκλείσθω, καὶ σηκὸς καὶ περίβολος, omnis illis religiosa ædes ac septa claudantur.

(c) Euagr. lib. I. c. XIV. Ἐπόθουν τὸ τέμενος τούτου δὴ τοῦ ἁγίου θεάσασθαι, Ardebam cupiditate visendi *delubrum* sancti illius viri. Ibid. lib. VI. c. VIII. πίπλωνε καὶ τὰ πολλὰ τῆς καλυμμάτης ὀργανίνης, καὶ ὁ αἰσθεὶς ἴσμηρ ψηφίον, καὶ

gen-

gentilium rescriptis aliquoties *domus synaxeos* [*d*] pro ecclesia occurrit. CHRYSOSTOMVS *sedem doctrinæ* [*e*] vocat ab exercitio prædicandi inibi verbum Dei. Et multa alia istiusmodi nomina inuenias, quæ explicatione haud indigent. Sunt autem duo nomina magis vsitata in EVSEBIO, quæ nonnulli viri docti falso intellexerunt. Vno loco de *Therapeutis* in *Aegypto* loquens, quos primos christianos a sancto *Marco* conuersos & a PHILONE IVDAEO tecte descriptos esse existimat, ecclesias ipsorum σεμνεῖα & μοναστήρια appellat, quod nonnulli pro monasteriis sensu hodierno per errorem accipiunt; quum tamen EVSEBIVS [*f*] diserte dicat, fuisse nomen a PHILONE non ipsorum domiciliis sed ecclesiis datum. Nam *Postquam*, inquit, *PHILO, cuiusmodi essent illorum domicilia, descripsit, de ecclesiis, quas variis in locis exstructas habent, ita dicit: In singulis domiciliis est quoddam sacellum, quod SEMNEVM & MONASTERIVM appellatur, in quo soli, remotis arbitris, sanctioris vitæ mysteria peragunt. Nec cibum potumve, nec eorum, quæ ad corporis curam pertinent, quidquam eo secum inferunt: sed legem duntaxat & prophetarum oracula hymnosque, & alia huiusmodi, quibus pietas simul ac scientia augentur, consummantur.* Hæc non descriptio est monasterii sensu hodierno accepti, sed ecclesiæ, atque ita nomen initio vsurpatum fuisse videmus, quemadmodum in hunc vsque diem inter *Germanos* vsurpatur, qui hinc ecclesias quasdam suas *munsters*, vti nos *Angli minsters*, appellant, quæ antehæc erant collegiatæ ecclesiæ ac scholæ eruditionis, de quibus libro antecedenti diximus. Hoc porro

---

σύμπαντα τὰ καλλίεδρα βρυσία, καὶ τὰ περὶ τὸν πάνσεπτον σηκὸν τῆς θεοτόκου, μόνης τῆς μέσης στοᾶς παραδόξως σωθείσης. Corruit præterea magna pars regionis, quæ Ostracine dicitur: Psephium item, cuius antea mentionem feci, & vniuersa loca, quæ vulgo Brysia appellantur: ædificia denique, quæ erant circa venerabilem *ecclesiam* deiparæ virginis, sola media porticu mirabili quodam modo conseruata.

(*d*) Euseb. lib. VII. c. VIII. †

(*e*) Chrysost. hom. II. in Ioan. †

(*f*) Euseb. lib. II. c. XVII. εἶθ' ἑξῆς τὰς οἰκήσεις αὐτῶν ὁποῖαί τινες ἦσαν διαγράψας, περὶ τῶν κατὰ χώραν ἐκκλησιῶν ταῦτά φησιν· ἐν ἑκάστῃ δὲ οἰκίᾳ ἔστιν οἴκημα ἱερόν, ὃ καλεῖται σεμνεῖον καὶ μοναστήριον· ἐν ᾧ μονούμενοι τὰ τοῦ σεμνοῦ βίου μυστήρια τελοῦνται, μηδὲν εἰσκομίζοντες, μὴ ποτὸν μὴ σιτίον μή τέ τι τῶν ἄλλων, ὅσα πρὸς τὰς τοῦ σώματος χρείας ἀναγκαῖα, ἀλλὰ νόμους καὶ λόγια θεσπισθέντα διὰ προφητῶν καὶ ὕμνους, καὶ τ' ἄλλα, οἷς ἐπιστήμη καὶ εὐσέβεια συναύξονται καὶ τελειοῦνται.

inde

inde confirmatur, quod EVSEBIVS vocabulo *monasterii* nomen *σεμνεῖον* iungat, illud hoc ipso explanaturus, quod ab optimis criticis antiquis pariter & recentioribus HESYCHIO, BVDAEO, SVICERO & aliis pro templo seu loco diuini cultus accipitur. EVSEBIVS aliud nomen ecclesiæ habet, cuius ideo tantum heic facimus mentionem, quod eidem falsæ interpretationi obnoxium est. Vocat ipsam *tabernaculum*: quæ priuata tantum appellatio est, ecclesiis mobilibus nec certo loco fixis peculiaris & propria. Nam EVSEBIVS de *Constantini* expeditione, quam contra *Persas* meditatus erat, loquens dicit, quod inter ceteras præparationes ad hoc bellum tabernaculum [g] in speciem ecclesiæ curauerit faciendum, in quo preces ad Deum victoriæ auctorem vna cum episcopis, in hac expeditione adsidue secum versaturis, fundere decreuisset. SOCRATES [h] eadem de re loquens, tabernaculo comparat, quod *Moses* olim in solitudine fecit, dicitque, *Constantinum* id confici iussisse, vt in locis etiam desertissimis *εὐκτήριον ηὐτρεπισμένον*, *paratum oratorium* haberet. Et ab hoc exemplo, quemadmodum obseruat SOZOMENVS [i], singulæ *Romanorum* legiones proprium sibi tabernaculum facere, & sacerdotes ac diaconos proprios ac peculiares habere cœperunt.

§. XII.

De distinctione inter ecclesiam matricem *et* diœcesanam.

DVM in hoc argumento versamur, non abs re fuerit, le-

(g) Euseb. de vit. Constant. lib. IV. c. LVI. *ἔπειτα καὶ τὴν σκηνὴν τῷ τῆς ἐκκλησίας σχήματι πρὸς τὴν ἐκείνου τοῦ πολέμου παράταξιν σὺν πολλῇ φιλοτιμίᾳ κατειργάζετο· ἐν ᾗ τῷ θεῷ τῷ τῆς νίκης δοτῆρι, τὰς ἱκετηρίας ἅμα τοῖς ἐπισκόποις ποιεῖσθαι ἐπενόει.*

(h) Socrat. lib. I. c. XVIII. *Τοσοῦτος ἦν ὁ τοῦ βασιλέως περὶ τὸν χριστιανισμὸν πόθος, ὡς καὶ Περσικοῦ μέλλοντος κινεῖσθαι πολέμου, κατασκευάσας σκηνὴν ἐκ ποικίλης ὀθόνης, ἐκκλησίας τύπον ἀποτελοῦσαν, ὥσπερ Μωυσῆς ἐν τῇ ἐρήμῳ πεποιήκει καὶ ταύτην φέρεσθαι, ἵνα ἔχοι κατὰ τοὺς ἐρημοτάτους τόπους εὐκτήριον εὐτρεπισμένον.* Tantus porro in illo erat amoris ardor erga Christi religionem, vt, quum bellum Persicum immineret, tabernaculum ad instar ecclesiæ, ex variis pictisque velis confici iusserit, sicut Moses olim in solitudine fecerat: atque illud secum portari voluerit, vt in locis etiam desertissimis paratum haberet oratorium.

(i) Sozom. lib. I. c. VIII. *ἐξ ἐκείνου δὲ καὶ τὰ Ῥωμαίων τάγματα, ἃ νῦν ἀριθμοὺς καλοῦσιν, ἕκαστον ἰδίαν σκηνὴν κατεσκευάσατο, καὶ ἱερέας, καὶ διακόνους ἀπονενεμημένους ἔχειν.*

ctorem de duobus illis vocabulis erudire, quæ ad hanc materiam quodam modo spectant, & propter ambiguitatem suam sæpe perperam capiuntur ac confunduntur, quæ sunt *ecclesia matrix* & *diœcesana*, quæ eiusdem valoris vocabula esse videntur, sed sæpenumero inter se admodum discrepant. *Ecclesia matrix* interdum sumitur pro originali quadam ecclesia, ab ipsis apostolis plantata, vnde aliæ postea deriuatæ fuerunt ac propagatæ. Sic TERTVLLIANVS [*k*] istas ecclesias vocat, quibus apostoli prædicarunt, vel viua voce, vel epistolis suis, ad quas omnes doctrinæ debeant diiudicari. Et hoc sensu ecclesia *Hierosolymitana* a secundo generali concilio *Constantinopolitano* [*l*] mater omnium ecclesiarum in toto terrarum orbe nuncupatur: Et *Arelatensis* mater *Gallicarum*, eo quod a *Trophimo* [*m*], apostolorum missionario & primo loci episcopo, plantata esse creditur. Aliis temporibus ecclesia matrix metropolim siue principem cuiusque prouinciæ ecclesiam denotat, vti in quibusdam canonibus *Africanis* [*n*], vbi matrix nonnumquam pro sede primatis, a qua alii episcopi controuersiarum diiudicationem expetere debebant, vsurpatur. Vt plurimum autem cathedralem siue episcopalem ecclesiam significat, quæ ecclesia magna, & ecclesia catholica, & sedes principalis plerumque dicebatur, in oppositione minorum *titulorum*, siue ecclesiarum parochianarum, quibus presbyteri præsidebant singuli. Ita in canone quodam codicis *Africani* dicitur: *Non habenti necessitatem nec epi-*

(*k*) Tertull. de præscript. c. XXI. Constat proinde, omnem doctrinam, quæ cum illis ecclesiis apostolicis matricibus & originalibus fidei conspiret, veritati deputandam.

(*l*) Epist. Synod. ad Damasum ap. Theodoret. lib. V. c. IX. τῆς δὲ μητρὸς ἁπασῶν τῶν ἐκκλησιῶν τῆς ἐν Ἱεροσολύμοις, τὸν αἰδεσιμώτατον καὶ θεοφιλέστατον Κύριλλον ἐπίσκοπον εἶναι, γνωρίζομεν. *Matris vero ecclesiarum omnium Hierosolymitanæ* reuerendissimum & religiosissimum Cyrillum episcopum esse, significamus.

(*m*) Libellus precum episcoporum Gallor. ad Leon. ap. Baron. an. CCCCL. p. 12. Cuius honoris obtentu ecclesiam Arelatensem omnes decessores prædecessoresque nostri velut matrem debito semper honore coluerunt, cetera.

(*n*) Cod. Afric. can. CXIX. al. CXX. (tom. II. conc. p. 1127.) εἰ δὲ μὴ ἦν, μὴ προκριματισθῇ ἐν τῇ ματρίκι κ. τ. λ. Si autem non fuit, non præiudicetur *matrici*.

scopo

ſcopo liceat MATRICIS ECCLESIAE [o] *nec presbytero rem tituli ſui vſurpare.* *Græca* huius canonis translatio heic imperfecta eſt & corrupta, quemadmodum SVICERVS [p] bene obſeruauit, & hac ipſa CVIACIVS & alii in errorem abrepti matricem pro matricula ſiue catalogo, vel deſcriptione locorum, quæ illi diœceſi reſpondent, acceperunt, quum tamen eccleſia cathedralis ſiue epiſcopalis intelligatur. Quemadmodum etiam in alio canone [q], qui dicit: *Si in MATRICIBVS CATHEDRIS epiſcopus negligens fuerit aduerſus hæreticos, conueniatur a vicinis epiſcopis diligentibus & ei ſua negligentia demonſtretur, vt ſe excuſare non poſſit.* Matrix cathedra ſiue eccleſia heic eſt eccleſia epiſcopi, ſiue ea, quæ ipſius curam & conſtans domicilium requirit, tamquam principalis diœceſeos eccleſia. Hæc a FVLGENTIO FERRANDO [r] manifeſto aliis inferioribus eccleſiis in diœceſi opponitur, quibus presbyteri tantum præſidebant, quando dicit: *Ad eligendum epiſcopum ſufficiat matricis arbitrium.* Et iterum: *Epiſcopus matricis non vſurpet, quidquid donatum fuerit eccleſiis, quæ in diœceſi conſtitutæ ſunt.* Hæ eccleſiæ in diœceſi conſtitutæ eædem ſunt atque illæ, quas nunc eccleſias parochianas vocamus; quamuis ipſæ nonnumquam *diœceſes* in *libro pontificali* [s] & canonibus *Africanis* [t] dicantur; & in aliis quibusdam canoni-

(o) Cod. Afric. can. XXXIII. μὴ ἔτης ἀνάγκης, μηδὲ ἐπισκόπῳ ἐξεῖναι καταχρήσασθαι πράγματι ἐν τῷ τίτλῳ τῆς ἐκκλησιαστικῆς μάτρικος.

(p) Suicer. theſ. eccleſ. voce μάτριξ.

(q) Cod. African. can. CXXIII. (tom. II. conc. p. 1129.)

(r) Ferrand. breuiat. can. CXI. ex concilio Septimunicenſi & concilio Macrianenſi. (apud Iuſtell. biblioth. iuris can. p. 448.) Item can. XXXVIII. ex concilio Hippo-iregienſi.

(s) Pontific. vit. Marcelli. Hic viginti quinque titulos in vrbe Roma conſtituit, quaſi *diœceſes* propter baptiſmum, & pœnitentiam multorum, cetera.

(t) Cod. Afric. can. LIII. tot. Dico, ſi placet, circa hos, non tantum *diœceſes* non eſſe ſeruandas, verum & de propria eccleſia, quæ illis male fauerit, omnimodo adnitendum, vt etiam auctoritate publica reiiciantur, atque ab ipſis principalibus cathedris remoueantur. Oportet enim, vt qui vniuerſis fratribus ac toto concilio inhæſerit, non ſolum ſuam iure integro, ſed & *diœceſes* poſſideat. At vero, qui ſibimet putant plebes ſuas ſufficere, fraterna dilectione contemta, non tantum *diœceſes* amittant, ſed vt dixi, etiam propriis publica careant auctoritate, vt rebelles. Can. LVI. Audiuimus conſtitutum, vt *diœceſes* non mereantur epiſcopos accipere, niſi conſenſu eius, ſub quo fuerant conſtitutæ: ſed in prouincia noſtra cum ali-

bus [u] *ecclesiæ diœcesanæ*, vt in concilio *Tarraconensi*, quo episcopi diœceses singulis annis visitare iubentur, vt prouideant, ne qua ecclesia diœcesana, hoc est, ecclesia intra diœcesin suam, reparatione destituatur. Vt adeo *ecclesia matrix* & *ecclesia diœcesana* ex isto antiquo stilo ab se inuicem distinctæ fuerint, vti nunc apud nos ecclesia cathedralis ab ecclesia parochiana distinguitur. Ecclesia matrix alias vocabatur *cathedra principalis* [w], vbi episcopum continuo oportebat residere: & nonnumquam *ecclesia catholica*, quemadmodum VALESIVS [x] ex EPIPHANIO [y] & NICEPHORO [z] obseruauit, in oppositione minorum ecclesiarum, quæ ei erant subiectæ. Quamquam, vt antea nobis fuit obseruatum, concilium *Trullanum* ecclesiam quamlibet, in qua baptismus peragebatur, *catholicam ecclesiam* [a] vocet, in

qui forte in diœcesi, concedente eo episcopo, in cuius potestate fuerant constitutæ, ordinati sunt episcopi, etiam *diœceses* sibi vindicant, cetera.

(u) Conc. Tarracon. c. VIII. (tom. IV. concil. p. 1565.) Multorum casuum experientia magistrante, reperimus non nullas diœcesanas esse ecclesias destitutas: ob quam rem id hac constitutione decreuimus, vt antiquæ consuetudinis ordo seruetur, & annuis vicibus ab episcopo *diœceses* (edit. Labb. habet: diœcesano) visitentur: & si qua forte basilica reperta fuerit destituta, ordinatione ipsius reparetur.

(w) Conc. Carth. V. c. V. (tom. II. conc. p. 1216.) Placuit, vt nemini sit facultas, relicta *principali cathedra*, ad aliquam ecclesiam in diœcesi constitutam se conferre.

(x) Vales. not. in Theodor Lector. lib. I. p. 553. Notandum est, Nicephorum maiorem ecclesiam vocare τὴν καθόλου; non quod reliquæ ecclesiæ huic subiectæ non essent catholicæ; sed per excellentiam quamdam maior ecclesia patriarchalis dicebatur catholica. Sic Epiphanius in hæresi Arianorum haud procul ab initio catholicam ecclesiam vocat maiorem ecclesiam vrbis Alexandriæ, quæ subiectas habebat plures minores ecclesias.

(y) Epiphan. hæres. LIX. n. I. Ὅσαι γὰρ ἐκκλησίαι τῆς καθολικῆς ἐκκλησίας ἐν Ἀλεξανδρείᾳ ὑπὸ ἕνα ἀρχιεπίσκοπον ἔισι. κ. τ. λ. Quotquot Alexandriæ *catholicæ* communionis *ecclesiæ* sunt, vni archiepiscopo subiectæ, cetera.

(z) Niceph. lib. XV. c. XXII. ὃς ἅμα τῷ γενέσθαι οἰκονόμος, τὰ ἐν ἑκάστῃ τῶν ἐκκλησιῶν προσφερόμενα, διετύπω τοὺς κατὰ τόπους κληρικοὺς ἀποφέρεσθαι· ἄχρις ἐκείνου, πάντα τῆς καθόλου ἐκκλησίας κομιζομένης. Qui quum munus œconomi obiret, quæ in ecclesia quaque muneris loco offerrentur, ea vt loci cuiusque clerici ferrent, constituit, quum ad id tempus ecclesia vniuersalis (catholica) dona eiusmodi omnia tulisset.

(a) Concil. Trullan. c. LIX. (tom. VI. conc. p. 1170.) Μηδαμῶς ἐν εὐκτηρίῳ οἴκῳ

oppo-

oppoſitione priuatarum ædium oratoriarum, in quibus baptiſmum adminiſtrari haud licebat. Neceſſe fuit, eccleſiarum nomina ſub huius libri initium ſigillatim enarrare, quia eorum alia cognitione digna, alia ambigua ſunt, vt lector vno obtutu ea inueniat explanata, nec circa vocabula, quoties in ſequenti ſermone occurrunt, hæſitet.

§. XIII.

Teſtimonia de eccleſiis primi ſæculi, collecta a Medo.

NVNC proxime in originem eccleſiarum inquirendum eſt, hoc eſt, quo tempore chriſtiani eas pro diuino cultu conſtituerint? Plane ſingularis & noua ſententia a quibusdam viris doctis hiſce poſterioribus temporibus diuulgata eſt, chriſtianos tribus prioribus ſæculis iſtiusmodi diſtincta cultus diuini loca non habuiſſe, ſtatuentibus. Innituntur illi locis quibusdam male intellectis ORIGENIS, MINVCII FELICIS, ARNOBII & LACTANTII, in quibus chriſtiani nulla templa habuiſſe dicuntur, quod eo accipiunt, quaſi eccleſias habuiſſe, auctores iſti negent. Quæ opinio etſi non indocte a VEDELIO [b] SVI-

---

ὕδει οἰκίας τυγχάνοντι βάπτισμα ἐπιτελεῖσθαι; ἀλλ' οἱ μέλλοντες ἀξιοῦσθαι τοῦ ἀχράντου φωτίσματος ταῖς καθολικαῖς προσερχέσθωσαν ἐκκλησίαις. In æde oratoria, quæ eſt intra domum, baptiſmus nequaquam peragatur: ſed qui illuminatione ab omnibus ſordibus aliena digni habendi ſunt, *ad catholicas eccleſias* accedant & hoc illic munere perfruantur.

(b) Vedel. exercitat. in Ignat. ep. ad Magneſ. c. IV. n. II. p. 69. Ignatii tempore chriſtiani templa non habebant, immo poſt Ignatii etiam tempora iis carebant aliquamdiu. Origenis tempore, qui poſt annum CC. ſcripſit, templis carebant chriſtiani, vt patet ex libro VIII. aduerſus Celſum: vbi Celſus chriſtianis exprobrat: *poſt hæc Celſus & aras & ſimulacra & delubra nos ait defugere, quo minus fundentur &c.* Hoc Origenes non negat, ſed agnoſcit. *Quia*, inquit, *haud quaquam Deum inſenſibilibus* (h. e. inanimatis) *templis colendum exiſtimamus.* Negat autem cauſſam, propter quam Celſus putabat chriſtianos templa defugere. Putabat Celſus id ideo fieri, *vt confirmarent inuiſibilis ſuæ & inexplicabilis communionis fidem.* Sed eam cauſſam Origenes negat & veram adducit. Verba notanda ſunt, ex quibus conſtabit, tum noluiſſe Chriſtianos fundare templa, tum cur fundare noluerint. *Non igitur* ad noſtræ huius inuiſibilis *& inexplicabilis animorum communionis & tanti conſenſus confirmationem, ſimulacrorum templorumue fundationes defugimus, ſed quia per Ieſu doctrinam comperimus, quemadmodum colendus ſit Deus, ea nos euitamus, quæ ſub pietatis prætextu & opinatione quadam impios reddant, qui a vero per Ieſum cultu errando falluntur, qui vtique ſolus ad pietatem eſt via, & in vero illud*

CERO [c] aliisque defenditur, omni tamen fundamento caret, & ab auctoribus, quos adlegant, immo ab illis ipsis, qui eam fouent & tuentur, confutatur. MEDVS elaboratam dissertationem ad hanc opinionem confutandam edidit, in qua veterum testimonia erudite conlegit, quæ christianas ecclesias tribus prioribus sæculis exstitisse, probant. Præcipua eius argumenta in eorum gratiam, qui auctorem non habent, strictim enarrabimus, illisque alia quædam addemus. Primo loco ostendit, quod veteres, AVGVSTINVS [d], BASI-

profatus : Ego sum via, veritas & vita. Eodem tempore vixit Minucius Felix, in cuius Octauio Cœcilius idem christianis obiicit, *Cur nullas aras habent? templa nulla? nulla nota simulacra?* Hic expresse Octauius fatetur: *Delubra & aras non habemus.* Post hos vixit Arnobius Afer post annum CCC. apud quem rursus gentiles christianis templorum defectum obiiciunt, lib. 6. aduersus Gent. *In hac consueuistis parte crimen nobis maximum impietatis affigere, quod neque ædes sacras venerationis ad officia exstruamus, non Deorum alicuius simulacrum constituamus aut formam, non altaria fabricemus, non aras.* Vbi etiam agnoscit Arnobius, templa nulla a christianis exstrui, sed crimen quod in eo collocabant gentiles amolitur. Circa annum CCCXVII. vixit Lactantius, qui lib. 1. de falsa relig. c. 2. gentes accusat, quod templa, aras, simulacra haberent. *Cur igitur*, inquit, *oculos in cœlum non tollitis? & aduocatis Deorum nominibus in aperto sacrificia celebratis? cur ad parietes & ligna & lapides potissimum, quam illo spectatis, vbi eos esse creditis? quid sibi templa? quid aræ volunt? quid ipsa denique simulacra* &c. Quibus verbis etsi idololatrica templa ethnicorum perstringit; tamen haud obscure indicat, christianos etiam tum templa omnia fugisse. Etenim quod Origenes in genere dixerat, christianos ne in impietatem delaberentur, templis abstinuisse, id Lactantius iam in specie declarat, indicans quid impietatis christiani euitarint, scilicet existimasse eos sacrificia in aperto celebranda: ad parietes non esse spectandum sed in cœlum, adeoque quia Deus ubique sit, templis opus non esse. Hic aperte profiteor, me rationes illas propugnare non velle, sufficit enim ostendere, christianorum veterum praxin suis rationibus, qualescumque eæ demum fuerint, nixam fuisse. Ex quibus apparet, quandoquidem Lactantii tempore hæc opinio christianorum fuit, sacra in aperto celebranda, non ad parietes adorandum Deum; qui vbiuis sit, templis ethnicorum opus non habere, eos quoque templis tum quoque caruisse. Ex his veterum testimoniis luce clarius meridiana est, veterem ecclesiam ad prædicta vsque tempora, templis omnino caruisse.

(c) Suicer. thes. ecclef. voce ναός, p. 388.

(d) Aug. quæst. LVII. in Leuitic. (tom. IV. opp. p. 220. c.) Sicut ecclesia dicitur locus, quo ecclesia congregatur. Nam ecclesia homines sunt, de quibus dicitur, vt exhiberet sibi gloriosam ecclesiam. Hanc tamen vocari etiam i-

LIVS

LIVS [e] & auctor ſub nomine delitescens HIERONYMI, CHRYSOSTOMVS, SEDVLIVS, OECVMENIVS & THEOPHYLACTVS in commentationibus ſuis in locum *Pauli* 1 Cor. XI, 22. *Num domos non habetis ad edendum & bibendum? aut eccleſiam Dei contemnitis?* vocabulum *eccleſiæ* hoc loco non pro congregatione, ſed pro loco, Dei cultui conſecrato, accipiant. Et quod apoſtoli ſemper in certum locum ad preces & ſupplicationes faciendas in monte *Sione* coierint, qui fuerit *hyperoon* ſiue cœnaculum, toties in actis apoſtolorum memoratum; vbi apoſtoli fuerint congregati, quando ſpiritus ſanctus in ipſos deſcendit Act. II; vbi ſeruator vltimam cœnam celebrarit; vbi diſcipulis ſuis poſt reſurrectionem ſuam duobus diebus dominicis, proxime ſe ſubſequutis, apparuerit Io. XX. Locus ille, vbi ſeptem diaconi electi fuerint & ordinati Act. VI. Et vbi primum concilium *Hieroſolymitanum* coactum fuerit. Act. XV. Quo in loco poſtea pulchra eccleſia erecta, & *eccleſia montis Sion*, & *ſuperior apoſtolorum*

pſam domum orationum, idem apoſtolus teſtis eſt, vbi ait, Numquid domos non habetis ad manducandum & bibendum, an eccleſiam Dei contemnitis? Et hoc quotidianus loquendi vſus obtinuit, vt ad eccleſiam prodire, aut ad eccleſiam confugere non dicatur, niſi quod ad locum ipſum parietesque prodierit vel confugerit, quibus eccleſiæ congregatio continetur.]

(e) Baſil. regul. maior. quæſt. XXX. † Regul. minor. quæſt. CCCX. ὥσπερ οὐδὲ κοινὸν σκεῦος ἐπιτρέπει ὁ λόγος εἰσφέρεσθαι εἰς τὰ ἅγια, οὕτως οὐδὲ τὰ ἅγια ἐν κοινῷ οἴκῳ ἐπιτελεῖσθαι· τῆς παλαιᾶς διαθήκης φανερῶς προστάγματι Θεοῦ μηδὲν τοιοῦτον ἐπιτρεπούσης γίνεσθαι, τοῦ κυρίου λέγοντος· μὴ γὰρ οἰκίας οὐκ ἔχετε εἰς τὸ ἐσθίειν καὶ πίνειν; τί εἴπω ὑμῖν; ἐπαινέσω ὑμᾶς; ἐν τούτῳ οὐκ ἐπαινῶ· ἐγὼ γὰρ παρέδωκα ὑμῖν ὃ καὶ παρέλαβον· καὶ τὰ ἑξῆς ἐξ ὧν παιδευόμεθα, μήτε τὸ κοινὸν δεῖπνον ἐν ἐκκλησίᾳ ἐσθίειν καὶ πίνειν, μήτε κυριακὸν δεῖπνον ἐν οἰκίᾳ καθυβρίζειν, ἐκτὸς εἰ μὴ ἐν ἀνάγκῃ ἐπιλέξηταί τις καθαρώτερον τόπον, ἢ οἶκον ἐν καιρῷ εὐθέτῳ. Quemadmodum ratio non permitit, vt vas vllum commune in ſancta introferatur, eodem etiam modo vetat ſancta in domo communi celebrari; cum ex iuſſu Dei in veteri teſtamento nihil iſto modo fieri permittatur. Cum autem Dominus dicat, *plusquam templum eſt heic:* & apoſtolus item, *Numquid domos non habetis ad manducandum & bibendum? Quid dicam vobis? Laudabo vos? in hoc non laudo. Ego enim accepi a domino, quod & tradidi vobis*, & quæ ſequuntur: vnde ſane admonemur, non debere nos, neque communem cœnam *in eccleſia* manducare, aut bibere, neque dominicam in priuata domo in contumelia habere: extra quam ſi quis, quum neceſſitas poſcat, locum ædemue elegantiorem deligat in tempore oportuno.

ecclε-

ecclesia tempore CYRILLI episcopi *Hierosolymitani* [*f*] & HIERONYMI [*g*] dicta sit. Quod hæc fuerit domus congregationis, memorata Act. II, 46. vbi apostoli de templo reuersi panem frangere, hoc est, eucharistiam celebrare consueuerint. Putat enim cum multis aliis criticis, verba [*] ἐν οἴκῳ, non *domatim* vel *per domos*, sed *in domo* siue loco, in quo congregatio fieri solebat, reddi debere. Proximum eius argumentum petitum est ex iis, quæ EVSEBIVS [*h*] de *Therapeutis* in *Aegypto*, siue *Essenis* siue christianis, obseruat, quod σεμνεῖα sua, siue loca diuino cultui constituta, inde a temporibus *Marci* habuerint. Et quod eiusmodi loca intelligenda sint in omnibus *Pauli* epistolis, vbi ecclesias [*i*] in hac vel illa domo salutat; hoc est, congregationes, quæ in istiusmodi piorum christianorum domibus, qui aliquam ædium suarum partem oratorio, in quod ecclesia coiret, destinauerant. Tale cœnaculum a LVCIANO, vel quisquis auctor est dialogi *philopatris* dicti, circa tempus *Traiani* de-

(*f*) Cyrill. catech. XVI. n. II. (p. 225. edit. Oxon. MDCCIII.) Οἴδαμεν τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον τὸ λαλῆσαν ἐν προφήταις, καὶ ἐν τῇ πεντηκοστῇ κατελθὸν ἐπὶ τοὺς ἀποστόλους ἐν εἴδει πυρίνων γλωσσῶν, ἐνταῦθα ἐν τῇ Ἱερουσαλὴμ, ἐν τῇ ἀνωτέρᾳ τῶν ἀποστόλων ἐκκλησίᾳ· πάντων γὰρ ἡμῖν ἐστι τὰ ἀξιώματα· ἐνταῦθα Χριστὸς ἐξ οὐρανῶν κατῆλθεν· ἐνταῦθα τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐξ οὐρανῶν κατῆλθεν. Scimus spiritum sanctum, qui loquutus est per prophetas, & in die pentecostes descendit super apostolos in specie ignearum linguarum, *heic Hierosolymis in superiore apostolorum ecclesia.* Omnium enim apud nos insignia. Heic Christus de cœlo descendit, hic spiritus sanctus de cœlo descendit.

(*g*) Hieron. epist. XXVII. epitaph. Paulæ (p. 112. edit. Francof.) Vnde egrediens adscendit Sion, quæ in arcem vel speculam vertitur. Hanc vrbem quondam expugnauit & reædificauit Dauid. De expugnata scribitur: *Væ tibi ciuitas Ariel*, id est, leo Dei & quondam fortissima, quam expugnauit David. De ea, quæ ædificata est, dictum est: *Fundamenta eius in montibus sanctis, diligit dominus portas Sion, super omnia tabernacula Iacob*: non eas portas, quas hodie cernimus in fauillam & cinerem dissolutas, sed portas, quibus non præualet inferuus & per quas credentium ad Christum ingreditur multitudo. Ostendebatur illi columna *ecclesiæ* porticum sustinens, infecta cruore Domini, ad quam vinctus dicitur & flagellatus. Monstrabatur locus, vbi super centum viginti credentium animas spiritus sanctus descendisset, vt Ioëlis vaticinium compleretur.

(*) Ἐν οἴκῳ, quod auctor noster, tamquam a Medo explicatum, heic ponit, non legitur act. II, 4[illegible]. sed κατ' οἶκον, & in cod. Cantabrigiensi κατ' οἴκους.

(*h*) Euseb. lib. II. c. XVII. vid. supra §. XII. not. (*f*) pag. 13[illegible].

(*i*) Vid. Rom. XVI, 3. 5. Coloss. IV, 15. 1 Cor. XVI, 19. Philem. 1. 2.

scribi-

ſcribitur, vbi introducit quemdam *Critiam*, narrantem ſibi, quod chriſtiani ipſum in hyperoon aliquod, ſiue locum congregationis ſuæ, adduxerint, eo quidem conſilio, vt religionis ſuæ conſortem ipſum efficerent. Porro ex traditione eccleſiaſtica, ex auctore *recognitionum* ſub nomine CLEMENTIS ROMANI deriuata, argumentatur, qui *Theophilum*, cui *Lucas* euangelium ſuum inſcripſiſſe creditur, *Antiochiæ* domum ſuam eccleſiæ nomine conſecraſſe [*k*] perhibet. Et idem de domo *Pudentis*, *Romani* ſenatoris & martyris in actis *Pudentis* adfirmatur, quod poſt eius martyrium in eccleſiam conuerſa ſit. Tandem hoc ſæculum primum teſtimonio CLEMENTIS ROMANI ex genuina ipſius ad *Corinthios* epiſtola, concludit dicentis [*l*], quod Deus non minus apta loca, quam tempora & horas, vbi & quando ſolemniter celebrari velit, definierit, vt omnia ſancte & ordine fierent.

§. XIV.

Teſtimonia de eccleſiis ſecundi ſæculi.

De ſecundo ſæculo oſtendit, quod IGNATIVS in epiſtola ſua ad *Magneſianos* [*m*] eos hortetur, vt in locum vnum conueniant, quem ille ναὸν Θεȣ̃, *templum Dei*, vocet; & quod in epiſtola ſua ad *Philadelphianos* [*n*] dicat, eſſe vnicuique eccleſiæ vnum

(*k*) Recognit. lib. X. n. LXXI. Intra ſeptem dies, plus quam decem millia hominum credentes Deo, baptizati ſunt, & ſanctificatione conſecrati, ita vt omni auiditatis deſiderio *Theophilus*, qui erat cunctis potentibus in ciuitate ſublimior, *domus ſuæ ingentem baſilicam eccleſiæ nomine conſecraret.*

(*l*) Clem. ep. I. ad Corinth. n. XL. Κατὰ καιροὺς τεταγμένους τάς τε προσφορὰς καὶ λειτουργίας ἐπιτελεῖσθαι, καὶ οὐκ εἰκῆ ἢ ἀτάκτως ἐκέλευσεν γίνεσθαι, ἀλλ' ὡρισμένοις καιροῖς καὶ ὥραις· ποῦ τε καὶ διὰ τίνων ἐπιτελεῖσθαι θέλει, αὐτὸς ὥρισεν τῇ ὑπερτάτῃ αὐτοῦ βουλήσει· ἵν' ὁσίως πάντα γινόμενα ἐν εὐδοκήσει, εὐπρόσδεκτα εἴη τῷ θελήματι αὐτοῦ. Statutis temporibus, oblationes & officia perfici, neque temere vel inordinate fieri præcepit, ſed præfinitis temporibus & horis: vbi etiam & a quibus celebrari vult, ipſe excellentiſſima ſua voluntate definivit: vt pure & ſancte omnia facta in beneplacito accepta eſſent voluntati eius.

(*m*) Ignat. ep. ad Magneſ. n. VII. Μηδὲ πειράσητε εὔλογόν τι φαίνεσθαι ἰδίᾳ ὑμῖν· ἀλλ' ἐπὶ τὸ αὐτὸ μία προσευχή, μία δέησις - - πάντες οὖν ὡς εἰς ναὸν συντρέχετε Θεȣ̃. Neque operam detis, vt vobis aliquid ſeorſim rationi videatur conſentaneum, ſed in vnum conuenientibus vna ſit oratio, vna deprecatio. - - Omnes itaque velut in vnum templum Dei concurrite.

(*n*) Epiſt. ad Philad. n. IV. Ἓν θυσιαστήριον, ὡς εἷς ἐπίσκοπος ἅμα τῷ πρεσβυτερίῳ

altare, vnum episcopum cum presbyterio & diaconis. Hodiernum quidem exemplar *Graecum* paullo aliter atque *Medus* legit, omittens vocabulum ecclesiæ, sed mentio altaris facta satis est testimonium, quod stata loca pro conuentibus suis ecclesiasticis habuerint. Eodem sæculo PIVS episcopus *Romanus* duas breviores epistolas ad *Iustum* episcopum *Viennensem* in *Gallia* scripsit; quarum in priore *Euprepia* [o] quædam pia matrona titulum domus suæ ecclesiæ ad celebrandas inibi missas adsignasse dicitur; & in posteriore laudatur quidam presbyter nomine *Pastor*, quod titulum, hoc est ecclesiam, ante obitum suum [p] condiderit. CLEMENS ALEXANDRINVS sub finem huius sæculi nomine *ecclesiæ* pro loco conuentus æque ac pro ipsa congregatione vtitur. De ecclesia enim loquens, *Non iam*, inquit, *locum* [q], *sed congregationem electorum*, *ecclesiam voco*. Atque ita etiam in notissima sua homilia *Quis diues saluetur*, introducit episcopum *Asianum*, cui *Ioannes* apostolus iuuenem quemdam tradiderat christiana disciplina erudiendum, querentem & illacrimantem, quod iuuenis malus & perditus & ad extremum latro factus nunc pro *ecclesia* [r] montem occupasset cum sui simillimis commilitonibus. Ex his manifestum est, quod eius ætate vocabulum *ecclesiæ* non minus pro loco sacri conuentus, quam pro ipso conuentu, acceptum fuerit.

§. XV.

Testimonia de ecclesiis tertii sæculi.

SAECVLI tertii testimonia copiosiora sunt & planiora. TERTVLLIANVS perspicue significat, quod ecclesias habuerint, quando de christianis, qui idola pro gentilibus fabricabantur, negantibus, se quod facerent colere, querens ait: *Tota die ad hanc par-*

καὶ διακόνοις κ. τ. λ. Vnum altare, sicut vnus episcopus cum presbyterio & diaconi.

(o) Pii ep. I. (ep. III. tom. I. conc. p. 576.) ad Iustum. Soror nostra Euprepia titulum domus suæ pauperibus adsignauit; vbi nunc cum pauperibus nostris commorantes missas agimus.

(p) Pii ep. II. (IV. ibid. p. 577.) Presbyter Pastor titulum condidit & digne in domino obiit.

(q) Clem. Alexandr. Strom. VII. οὐ νῦν τὸν τόπον, ἀλλὰ τὸ ἄθροισμα τῶν ἐκλεκτῶν, ἐκκλησίαν καλῶ.

(r) Ap. Euseb. lib. III. cap. XXIII. & in bibliothec. patr. Combefis. Νῦν ἀντὶ τῆς ἐκκλησίας τὸ ὄρος κατείληφε μεθ' ὁμοίων συστρατιωτῶν.

tem

tem zelus [*s*] *fidei perorabit*, *ingemens christianum ab idolis in ECCLESIAM venire*, *de aduersaria officina in DOMUM DEI venire*, *attollere ad Deum patrem manus matres idolorum.* Et alio loco [*t*] ecclesiam domum columbæ vocat, intelligens per columbam Christum, vel religionem ipsius columbæ similem, quemadmodum supra [*tt*] explicuimus. Et rursus diserte distinguit inter baptisterium & ecclesiam, quæ hisce temporibus loca a se inuicem separata erant. *Aquam* [*u*] *adituri ibidem*, inquit, *sed & aliquanto prius IN ECCLESIA sub antistitis manu contestamur*, *nos renuntiare diabolo*, *& pompæ & angelis eius.* TERTVLLIANVM sequitur HIPPOLYTVS [*w*], qui signa venientis antichristi describens ait: *Templa diuina domorum instar erunt*, *locis omnibus euersiones fient ECCLESIARUM.* Sed huic adlegato non firmiter insisto, quia opus spurium est & recentioris æui, quam quidem venditatur, sicut VSSERIVS probauit, nec minus COMBEFISIVS confessus est, qui genuinum HIPPOLYTI scriptum de *Christo* & *Antichristo* publicauit, in quo istiusmodi locus non reperitur [*x*]. Testimonium autem fide dignum in eodem sæculo ex gentili quodam scriptore habemus. Nam LAMPRIDIVS in vita *Alexandri Seueri* [*y*] de ipso narrat, quod quum christianos inter & popinarios de loco quodam publico orta esset controuersia, vtraque parte sibi eum deberi dicente, imperator litem in christianorum gratiam definiens rescripserit, *melius esse*, *vt quomodocumque illic Deus colatur*, *quam po-*

(*s*) Tertull. de idol. cap. VII.

(*t*) Tertull. adu. Valent. c. III. Nostræ columbæ domus simplex, in editis semper & apertis & ad lucem.

(*tt*) Vid. supra §. II. pag. 115. 116.

(*u*) Tertull. de coron. milit. c. III.

(*w*) Hippolyt. de consummat. mundi. (biblioth. patr. græco-lat. tom. II. p. 346.) οἱ ναοὶ τοῦ Θεοῦ ὡς οἶκοι ἔσονται, καὶ καταστροφαὶ τῶν ἐκκλησιῶν.

(*x*) Vid. Combefis. auctar. nouiss. p. 57. Quod Hippolyti nomine opus de Antichristo hactenus pluteos onerauerat, sequioris Græciæ monumentum est, ac plane stramineum, nihil æui illius sinceritatem redolens, aut venam magni cum simplicitate Theologi satisque in scripturis versati; cuius parens ea ipsa persuasio fuerit, quod scripsisse Hippolytum de antichristo apud antiquos peruulgatum sit.

(*y*) Lamprid. vit. Alex. c. XLIX. Quum christiani quemdam locum, qui publicus fuerat, occupassent, contra popinarii dicerent, sibi eum deberi; rescripsit imperator, melius esse vt quomodocumque illic Deus colatur, quam popinariis dedatur.

pinariis dedatur. Circa medium hoc sæculum vixit celebris ille GREGORIVS NEOCAESARIENSIS, cognomine *Thaumaturgus*, qui ipse diuersas ecclesias *Neocæsareæ* & in adiacentibus partibus *Ponti* ædificauit, vt in vita eius refert GREGORIVS NYSSENVS [z]; qui etiam quamdam canonicam epistolam scripsit, in qua certæ classes siue stationes [a] pœnitentium in certis ecclesiæ partibus describuntur. Quia vero nonnulli viri docti dubitant, an non potius ista epistolæ pars commentitia sit, & ab alia quadam manu addita, ideo non maius ei pretium, quam par est, statuimus, sed tantum obseruamus, quod eædem classes pœnitentium ex aliis huius epistolæ canonibus, qui genuini esse permittuntur, colligi possint. Circa idem illud tempus CYPRIANVS

(z) Gregor. Nyssen. vit. Gregor. Thaumat. tom. III. p. 567. Πάντων κατὰ τόπον πάντα εὐκτηρίους ἐπὶ τῷ ὀνόματι τοῦ χριστοῦ κατὰ σπουδὴν ναοὺς ἀνεγειρόντων, θυμός τις φθόνος εἰσέρχεται τῷ τηνικαῦτα τῆς ἀρχῆς τῶν Ῥωμαίων ἐπιστατοῦντι --- καὶ νομίσας δυνατὸν εἶναι τῇ θείᾳ δυνάμει τὴν ἰδίαν ἀντιστῆναι πικρίαν, καὶ ἐπισχεῖν μὲν τοῦ μυστηρίου τὸ κήρυγμα, καταλῦσαι δὲ τῶν ἐκκλησιῶν τὰ συστήματα, μεταστῆσαι δὲ πάλιν ἐπὶ τὰ εἴδωλα τοὺς προσκεχωρηκότας τῷ λόγῳ κ. τ. λ. Omnibus in omni loco *templa* ad orandum sub nomine Christi studiose *exstruentibus*, furor quidam atque inuidia inuasit eum, qui tunc præerat imperio Romanorum - - & arbitratus fieri posse, vt sua sæuitia diuinæ potentiæ resisteret & mysterii quidem prædicationem inhiberet & *constitutas ecclesias euerteret*, traduceret autem rursus eos, qui sermoni adiuncti essent, ad simulacra, cetera.

(a) Gregor. Thaumat. epist. can. c. XI. (p. 41. opp. Par. MDCXXII.) Ἡ πρόσκλαυσις ἔξω τῆς πύλης τοῦ εὐκτηρίου ἐστὶν, ἔνθα ἑστῶτα τὸν ἁμαρτάνοντα χρὴ τῶν εἰσιόντων δεῖσθαι πιστῶν, ὑπὲρ αὐτοῦ εὔχεσθαι· ἡ ἀκρόασις ἔνδοθι τῆς πύλης ἐν τῷ νάρθηκι· ἔνθα ἑστάναι χρὴ τὸν ἡμαρτηκότα, ἕως τῶν κατηχουμένων, καὶ ἐντεῦθεν ἐξέρχεσθαι· ἀκούων γάρ, φησὶ, τῶν γραφῶν, καὶ τῆς διδασκαλίας, ἐκβαλλέσθω καὶ μὴ ἀξιούσθω προσευχῆς· ἡ δὲ ὑπόπτωσις, ἵνα ἔσωθεν τῆς πύλης τοῦ ναοῦ ἱστάμενος, μετὰ τῶν κατηχουμένων ἐξέρχηται· ἡ σύστασις, ἵνα συνίσταται τοῖς πιστοῖς καὶ μὴ ἐξέρχηται μετὰ τῶν κατηχουμένων· τελευταῖον, ἡ μέθεξις τῶν ἁγιασμάτων. Fletus, seu luxus, est extra portam oratorii, vbi peccatorem stantem oportet fideles ingredientes orare, vt pro se precentur. Auditio est intra portam, in loco quem νάρθηκα vocant, in ferula: vbi oportet eum, qui peccauit, stare post catechumenos, vsque ad catechumenos, & illinc egredi. Audiens enim, inquit, post scripturam & doctrinam eiiciatur; & precatione ne dignus censeatur. Subiectio autem, seu substratio est, vt intra templi portam stans cum catechumenis egrediatur. Congregatio seu consistentia est, vt cum fidelibus consistat, & cum catechumenis non egrediatur. Postremo est participatio sacramentorum.

de

de loco conuentus christianorum nomine *dominici* [b] loquitur, vt iam obseruatum nobis est; & alio loco ecclesiam & capitolium, altare domini & aras simulacrorum atque idolorum, sibi inuicem opponit. Loquens enim de quibusdam lapsis & sine acta pœnitentia in ecclesiam recipi volentibus, *Quid superest*, inquit [c], *quam vt ecclesia capitolio cedat, & recedentibus sacerdotibus, ac domini altare remouentibus, in cleri nostri sacrum venerandumque consessum, simulacra atque idola cum aris suis transeant?* Circa hoc tempus etiam DIONYSIVS episcopus *Alexandriæ* de ecclesiis, tamquam cultui diuino adsignatis, loquitur, dirimens hanc quæstionem: *Num mulieres tempore separationis suæ domum Dei* [d] *ingredi deceat.* Id porro ex rescripto GALLIENI imperatoris, apud EVSEBIVM [e] memorato, liquet, quo christianis ecclesias suas sub nomine τόπων θρησκευσίμων restituit: Ex eo etiam patet, quod ex epistola AVRELIANI [f] notauimus, qui senatum reprehendebat, quod tam diu de *Sibyllinis* dubitassent libris, perinde quasi in christianorum ecclesia non in templo deorum omnium tractarent. Ita quoque ex altero eius rescripto apud EVSEBIVM [g], quo *Paulum Samosatensem* rogatus a concilio *Antiocheno* e domo ecclesiæ expelli iussit. Sed testimonium EVSEBII reliqua omnia superat. Loquens enim de pacatis temporibus, quibus christiani a persecutione *Valeriana* ad *Diocletianeam* vsque gauisi sint, obseruat, quod christianorum multitudo his quinquaginta annis adeo increuerit, vt prisca ædificia ipsos ca-

---

(*b*) Cyprian. de oper. & eleemos. vid. §. II. not. (f) p. 113.

(*c*) Cyprian. ep. LV. al. LIX. ad Cornelium.

(*d*) Dionys. ep. can. II. (apud Beuereg. tom. II. p. 4. c.) Περὶ τῶν ἐν ἀφέδρῳ γυναικῶν, εἰ προσῆκεν αὐτὰς οὕτω διακειμένας εἰς τὸν οἶκον εἰσιέναι τοῦ Θεοῦ, περιττὸν καὶ τὸ πυνθάνεσθαι νομίζω. De mulieribus autem, quæ sunt in abscessu, an eas sic adfectas oporteat *domum Dei ingredi*, superuacaneum vel interrogare existimo.

(*e*) Euseb. lib. VII. c. XIII. τὴν εὐεργεσίαν τῆς ἡμῆς δωρεᾶς διὰ παντὸς τοῦ κόσμου ἐκβιβασθῆναι προσέταξα· ὅπως ἀπὸ τόπων θρησκευσίμων ἀποχωρήσωσι. Indulgentiam beneficii nostri per vniuersum orbem diffundi præcepimus, vt cuncti a *religiosis locis* abscedant.

(*f*) Apud Vopisc. vit. Aurelian. vid. §. I. not. (d) pag. 113.

(*g*) Euseb. lib. VII. c. XXX. cit. §. III. not. (u) pag. 117.

pere non potuerint, adeoque in singulis vrbibus spatiosas ab ipsis fundamentis [b] exstruxerint ecclesias.

§. XVI.

Ad obiectionem ex Lactantio *et* Arnobio *respondetur.*

VNICA obiectio, quæ contra hæc omnia cum aliqua specie fieri solet, petita est ex antiquis apologetis ORIGENE [bb], MINVCIO FELICE [i], ARNOBIO [k] & LACTANTIO [l], quidi-

(b) Euseb. lib. VIII. c. I. Πῶς ἄν τις διαγράψειε τὰς μυριάνδρους ἐκείνας ἐπισυναγωγὰς καὶ τὰ πλήθη τῶν κατὰ πᾶσαν πόλιν ἀθροισμάτων, τάς τε ἐπισήμους ἐν τοῖς προσευκτηρίοις συνδρομάς; ὧν δὴ ἕνεκα μηδαμῶς ἔτι τοῖς παλαιοῖς οἰκοδομήμασιν ἀρκούμενοι, εὐρείας εἰς πλάτος ἀνὰ πάσας τὰς πόλεις ἐκ θεμελίων ἀνίστων ἐκκλησίας. Quis innumerabilem hominum quotidie ad fidem Christi confugientium turbam, quis numerum ecclesiarum in singulis vrbibus, quis illustres populorum concursus in ædibus sacris cumulate possit describere? Quo factum est, vt *priscis ædificiis* iam non contenti in singulis vrbibus *spatiosas ab ipsis fundamentis exstruerent ecclesias*

(bb) Origen. c. Celsum lib. VIII. p. 390. εἰ δὲ καὶ ναοὺς ναοῖς δεῖ παραβάλλειν, ἵνα παραστήσωμεν τοῖς ἀποδεχομένοις τὰ Κέλσου, ὅτι ναοὺς μὲν ἱδρύεσθαι τοῖς πρέποντας τοῖς εἰρημένοις ἀγάλμασι καὶ βωμοῖς οὐ φεύγομεν, ἐκτρεπόμεθα δὲ τῷ πάσης ζωῆς χορηγῷ ἀψύχους καὶ νεκροὺς οἰκοδομεῖν νεώς· ἀκουέτω ὁ βουλόμενος, τίνα τρόπον διδασκόμεθα, ὅτι τὰ σώματα ἡμῶν ναὸς τοῦ Θεοῦ ἐστί· καὶ εἴ τις διὰ τῆς ἀκολασίας ἢ τῆς ἁμαρτίας φθείρει τὸν ναὸν τοῦ Θεοῦ, οὗτος ὡς ἀληθῶς ἀσεβὴς εἰς τὸν ἀληθῆ ναὸν φθαρήσεται. Quod si etiam templa templis conferenda sunt, vt discant Celsi fautores, non obstare nos, quo minus templa condantur, conuenientia iam dictis aris & statuis, cauere tamen, ne omnis vitæ largitori templa struamus exanima & mortua: audiat qui vult nostram doctrinam, quod corpora nostra templum Dei sunt, & quod, si quis per intemperantiam aut per peccatum aliud corrumpit templum Dei, is peribit, vt in verum templum vere impius.

(i) Minuc. Octau. p. 29. (p. 31. edit. Hall.) Cur nullas aras habent, *templa nulla*, nulla nota simulacra?

(k) Arnob. aduers. gent. lib. VI. (p. 113. edit. Hamburg.) Quod cum ita se habeat, qui possumus iudicari Deos habere contemtui? quos nisi sunt recti & magnarum mentium admiratione laudabiles, Deos negamus exsistere, nec potestatibus posse cælitus applicari. Sed *templa illis exstruimus nulla*, nec eorum effigies adoramus, non mactamus hostias, non tura ac vina libamus. Ecquid amplius possumus vel honoris eis tribuere, vel dignitatis, quam quod eos in ea ponamus parte, qua verum caput, ac dominum summumque ipsum regem, cui debent diuina nobiscum, quod esse se sentiunt, & vitali in substantia contineri? *Numquid* enim *delubris aut templorum eum constructionibus honoramus?*

(l) Lactant. lib. II. c. II. Cur ad parietes & ligna & lapides potissimum, quam illo spectatis, vbi eos esse creditis? Quid sibi templa? Quid aræ volunt?

ccrc

cere videntur, quod christiani ipsorum ætate nec templa habuerint nec altaria, nec debuerint habere. Verum vti MEDVS fuse demonstrat, hæc tantummodo contra istiusmodi templa dicta sunt, quæ gentiles defendebant, diuinitatem idolis includentes. Alias enim auctores illi, ex quibus ista obiectio deprompta est, sibi ipsi mirifice contradicerent. Nam ARNOBIVS [m], conuenticula eos sua habuisse, fatetur, quæ vltima persecutione immaniter diruta esse, queritur. Idem dicit LACTANTIVS (n), templa Dei nuncupans, quæ DIOCLETIANVS destrui iusserit, quum litteras oratorias in *Bithynia* doceret. Et ORIGENES ipse [o] de adornandis christianis ecclesiis ac altaribus, in homilia quadam sua in *Iosuam*, a RVFFINO latine versa, loquitur.

§. XVII.

Collectiones quædam addititiæ ad hanc materiam.

HVC vsque MEDVS in collectionibus suis progreditur, & huic obiectioni respondet; quibus pauca addemus, ab eo non obseruata. LACTANTIVS alio loco *institutionum* [p] de conventiculo quodam christianorum in vrbe quadam *Phrygiæ* loquitur, quod gentiles cum vniuerso populo inibi congregato concremarint. Et in libro suo de *mortibus persecutorum*, post

(m) Arnob. lib. IV. p. 152. (p. 90. edit. Hamb.) supra §. VII. not. (l) pag. 125.

(n) Lactant. lib. II. c. II. citat. §. VI. not. (q) pag. 123.

(o) Origen. homil. X. in Iosuam. Sunt quidam in ecclesia credentes quidem & habentes fidem in Deum & acquiescentes in omnibus diuinis præceptis: quique etiam erga seruos Dei religiosi sunt & seruire eis cupiunt, sed & *ad ornatum ecclesiæ* vel ministerium satis promti paratique sunt, in actibus vero suis & conuersatione propria obscœnitatibus & vitiis inuoluti, nec omnino deponentes veterem hominem cum actibus suis, sed inuoluti vetustis vitiis & obscœnitatibus suis, sicut & isti pannis & calceamentis veteribus obtecti, præter hoc quod in Deum credunt & erga seruos Dei vel *ecclesiæ cultum* videntur esse deuoti, nihil adhibent emendationis vel innouationis in mores.

Ibid. Sciendum est, - - - quod si qui tales sunt in nobis, quorum fides id tantummodo habet, vt ad ecclesiam veniant, & inclinent caput suum sacerdotibus, officia exhibeant, seruos Dei honorent, *ad ornatum quoque altaris vel ecclesiæ aliquid conferant*, cetera.

(p) Lactant. lib. V. c. XI. Aliqui ad occidendum præcipites exstiterunt, sicut vnus in Phrygia, qui *vniuersum populum cum ipso pariter conuenticulo concremauit.*

MEDI

MEDI mortem publicato, specialiorem narrationem de ecclesiis per orbem terrarum destructis habet. Nam non tantum editissimæ ecclesiæ *Nicomediensis* [q] destructionem memorat, sed eadem quoque mala ecclesiis orbis terrarum accidisse significat. In ipsa enim *Gallia*, quam CONSTANTIVS, vir alioquin in omni vita placidissimus, tum moderatus sit, persequutionem eo progressam fuisse dicit, vt ecclesiæ diruerentur [r], hominibus licet veris Dei templis sub clementi eius regimine seruatis. LACTANTIVS eo tempore in *Gallia* vixit, *Crispum*, filium *Constantini* & nepotem *Constantii*, litteris latinis erudiens, adeoque in relatione sua falli non potuit. Vt proinde EVSEBIVM ex eo interpretari debeamus, quando *Constantium* nullas ecclesiarum ædes subuertisse [s] dicit, hoc est, non mandasse quidem expressis verbis, sicut alii fecerint imperatores, vt subuerterentur, sed conniuisse tamen eas subuertentibus, vt reliquis imperatoribus faceret satis, & passum esse parietes dirui, vt vitæ & saluti hominum consuleret. Quomodocumque autem res se habet, in hoc certe EVSEBIVS & LACTANTIVS concordant, fuisse in *Gallia* ante persecutionem vltimam ecclesias. Similem narrationem de ecclesiis *Britanniæ* a GILDA traditam habemus, qui generatim

(q) Lactant. de mort. persecut. c. XII. (p. 1076. edit. Lips. MDCCV.) Ille dies primus leti primusque malorum caussa fuit; quæ & ipsis & orbi terrarum acciderunt. Qui dies quum illuxisset, agentibus consulatum senibus ambobus octauum & septimum, repente adhuc dubia luce *ad ecclesiam* profectus cum ducibus & tribunis & rationalibus venit, & reuulsis foribus simulacrum Dei quæritur. Scripturæ repertæ incenduntur, datur omnibus præda, rapitur, trepidatur, discurritur. Ipsi vero in speculis (*in alto* enim *constituta ecclesia* ex palatio videbatur) diu inter se concertabant, vtrum ignem potius supponi oporteret. Vicit sententia Diocletiani, cauens ne magno incendio facto pars aliqua ciuitatis arderet. Nam multæ ac magnæ domus ab omni parte cingebant. Veniebant igitur Prætoriani, acie structa, cum securibus & aliis ferramentis; & iussi vndique tandem illud editissimum paucis horis solo adæquarunt.

(r) Ibid. c. XV. Constantius, ne dissentire a maiorum præceptis videretur, conventicula, id est, parietes, qui restitui poterant, dirui passus est, verum autem Dei templum, quod est in hominibus, incolume seruauit.

(s) Euseb. lib. VIII. c. XIII. Μήτε τῶν ἐκκλησιῶν τοὺς οἴκους καθελὼν, μήθ' ἕτερόν τι καθ' ἡμῶν καινουργήσας, τέλος εὐδόκιμον καὶ τρισμακάριον ἀπείληφε τοῦ βίου. Cum nec *ecclesiarum ædes subuertisset*, aut quidquam aduersus nostros esset molitus, tandem felicissimum ac beatissimum vitæ exitum consequutus est.

de

de vltima perſecutione dicit [*t*], per totum terrarum orbem & ſpeciatim in *Britannia* eccleſias ſubuerſas eſſe; chriſtianos enim, finita perſecutione [*u*], renouaſſe eccleſias ad ſolum vſque deſtructas, aliasque præterea fundaſſe, vt publica monimenta ac tropæa eſſent martyrum. OPTATVS [*w*] quadraginta baſilicarum in vrbe *Roma* ante poſtremam perſecutionem meminit, quæ chriſtianis ablatæ, & poſtea, mandante *Maxentio*, reſtitutæ ſint, vti AVGVSTINVS [*x*] plus vice ſimplici fidem nobis facit. In *Africa* de eccleſiis ſub hac perſecutione dirutis, vt *Zamæ* & *Furnis*, in *geſtis purgationis* CAECILIANI ac FELICIS [*y*], relatum legimus. Aliæ ademtæ erant, & dum reſtituerentur, concilia & conuentus eccleſiaſtici in priuatis habebantur ædibus, vti de concilio *Cirtenſi* OPTATO [*z*] & poſt ipſum AVGVSTINO [*a*] obſeruatur, quando hic ait: *Commemoratum eſt, vſque adeo non eſſe incredibile, quod in priuatam domum pauci illi epiſcopi*

(*t*) Gildas de excid. Britann. in initio. Ad perſecutionem Diocletiani tyranni nouennem, in qua ſubuerſæ per totum mundum ſunt eccleſiæ, cetera.

(*u*) Ibid. Renouant eccleſias ad ſolum vſque deſtructis, baſilicas ſanctorum martyrum fundant, conſtruunt, perficiunt, ac veluti victricia ſigna paſſim propalant. Vid. Bedæ hiſtor. eccleſ. lib. I. c. VI. & VIII. qui iisdem Gildæ verbis vtitur.

(*w*) Optat. lib. II. p. 49. (p. 39. edit. Par. MDCLXXIX.) Non enim grex aut populus appellandi fuerant pauci, qui inter *quadraginta*, & quod excurrit, *baſilicas*, locum, vbi colligerent, non habebant.

(*x*) Auguſtin. breuic. collat. diei III. c. XVIII. (tom. VII. opp. p. 588. a. edit. Baſil. MDLXIX.) Geſta alia recitarunt, in quibus legebatur, Melchiades miſiſſe *cum litteris Maxentii imperatoris* & litteris præfecti prætorii ad præfectum vrbis, *vt ea reciperentur, quæ tempore perſecutionis ablata memoratus imperator chriſtianis iuſſerat reddi.* Et quum his quoque geſtis nullum Melchiadis crimen & cognitori & catholicis defenſoribus appareret, dixerunt Donatiſtæ, Stratonem diaconum, quem cum aliis Melchiades ad *recipienda loca eccleſiaſtica* miſerat, ſuperioribus geſtis recitatum eſſe traditorem. It. lib. poſt collat. c. XIII. (ibid. p. 602. a.) Recitauerunt etiam alia geſta, vbi Melchiadem legebant miſiſſe diaconos *cum litteris Maxentii imperatoris* & præfecti prætorii ad præfectum vrbis, vt *reciperent loca, quæ fuerant a chriſtianis tempore perſecutionis ablata.*

(*y*) Geſta purgat. p. 276. (p. 96. b. poſt Optat. edit. cit.) Et Zamæ & Furnis dirui baſilicas & vri ſcripturas vidi.

(*z*) Optat. lib. I. p. 39. (p. 16. edit. cit.) Apud Cirtam ciuitatem, quia baſilicæ nec dum fuerant reſtitutæ, in domum Vrbani Cariſi conſederunt.

(*a*) Auguſt. breuic. collat. diei III. c. XVII. (tom. VII. opp. p. 587. c. edit. Baſil. cit.)

persecutionis tempore conuenerunt, vt feruente persecutione etiam in carcere doceantur baptizati martyres, & illic a christianis celebrata sacramenta, vbi christiani propter eadem sacramenta tenebantur inclusi. Sed vt ne nimius sim in eiusmodi exemplis, ipse imperialium edictorum, quæ vltimam persecutionem excitarunt, tenor euidentissimum testimonium est, quod christiani in omnibus mundi partibus publicas habuerint ecclesias, ad quas coierint, quamdiu eas frequentandi habuerint opportunitatem. EVSEBIVS [*b*] enim edicta in vniuersum terrarum orbem missa fuisse dicit, quæ ædes sacras solo æquari ac funditus subuerti, & sacros divinarum scripturarum libros concremari iusserint. Id quod a THEODORETO [*c*] etiam, HIERONYMO [*d*] & in *gestis purgationis* CAECILIANI & FELICIS [*e*] ad calcem OPTATI adnotatum est. Vt adeo non minus dubitari possit, an christiani ante vltimam persecutionem biblia habuerint, quam an ecclesias possederint. Qui contrariam sententiam tuentur, caussa cadunt & sibimet ipsis contradicunt. Quando enim ARNOBII & LACTANTII auctoritatem adlegant, christianis nulla fuisse templa demonstraturi, ante dictis testimoniis coguntur adfirmare, *Arnobii & Lactantii* ætate, hoc est sæculo tertio, templa eos habuisse; quod idem est, ac rem eamdem adfirmare atque negare, & tum sese tum istos antiquos auctores manifestæ contradictionis arguere. Testimoniis a MEDO ex sæculo tertio medio citatis memorabilem historiam addere lector potest, quam de *Marino* martyre an. CCLIX. tempore *Gallieni* imperatoris refert EVSEBIVS, „Honor quidam est viris, inquit, apud *Romanos*, quem qui a„depti sunt, centuriones dicuntur. Hic locus quum vacaret „*Cæsareæ*, *Marinus* ordine gradus sui ad eam promotionem „vocabatur. Verum quum honore illo iam iam potiturus esset,

(*b*) Euseb. lib. VIII. c. II. τῶν μὲν προσευκτηρίων τοὺς οἴκους ἐξ ὕψους εἰς ἔδαφος αὐτοῖς θεμελίοις καταῤῥιπτουμένους, τὰς δὲ ἐνθέους καὶ ἱερὰς γραφὰς κατὰ μέσας ἀγορὰς πυρὶ παραδιδομένας αὐτοῖς ἐπείδομεν ὀφθαλμοῖς

(*c*) Theodoret. lib. V. c. XXXIX. πάσας καταλύσειν τὰς ἐκκλησίας ἠπείλησε· καὶ μέν τοι καὶ τέλος ἐπέθηκεν οἷς ἠπείλησε. (Rex Persarum Isdigerdes) cunctas ecclesias se destructurum minatus est, sed & minas suas ad effectum perduxit.

(*d*) Hieron. comment. in Zach. c. VIII. In tantam rabiem persecutorum feritas excitata est, vt etiam concilia bula nostra destruerent.

(*e*) Gesta purgat. Cæcil. p. 277. (p. 96. ed. cit.) Vbi scripturæ inueniuntur, ipsa domus diruitur.

qui-

„quidam ad tribunal accedens, *Marinum* accuſare cœpit, ad-
„ſerens, illi quidem vtpote chriſtiano homini & imperatoribus
„ſacrificare renuenti, *Romanam* dignitatem capeſſere legibus
„non licere; ſibi vero gradum illum competere. Ea re com-
„motus iudex, *Achæus* nomine, primum quidem *Marinum* in-
„terrogauit, cuiusnam eſſet ſententiæ. Cognito deinde, quod
„chriſtianum ſe eſſe conſtantiſſime profiteretur, trium horarum
„ſpatium ad deliberandum ei conceſſit. Proinde quum ex præ-
„torio egreſſus eſſet, *Theotecnus* ciuitatis epiſcopus ad illum
„accedens & ſermocinando longius eum abſtrahens prehenſa
„manu ad eccleſiam [*f*] eum perducit. Quumque interius ad
„ipſum altare eum ſtatuiſſet, reducta tantiſper eius chlamyde,
„gladium illi, quo præcinctus erat, oſtendens, mox ſacrorum
„euangelicorum codicem ex aduerſo locat, iubens, vt ex du-
„obus, vtrum mallet, eligeret. *Marinus* nihil cunctiatus, pro-
„tenſa dextra codicem quum apprehendiſſet; his eum verbis
„*Theotecnus* compellauit: Adhære igitur, adhære Deo eiusque
„virtute roboratus conſequere, quod elegiſti. Vade in pace.
„Poſthac egredientem illum ab eccleſia, præco præ foribus
„prætorii euocare cœpit. Iam enim præſtitutum tempus ef-
„fluxerat. Admotus igitur tribunali, quum maiorem quam an-

(*f*) Euſeb. lib. VII. c. XV. Τιμή τις ἐστι παρὰ Ῥωμαίοις τὸ κλῆμα, οὗ τοὺς τυχόντας φασὶν ἑκατοντάρχους γίνεσθαι· τόπου σχολάζοντος, ἐπὶ τοῦτο προκοπῆς τὸν Μαρῖνον ἡ τοῦ βαθμοῦ τάξις ἐκάλει· ἤδη τε μέλλοντα τῆς τιμῆς ἔχεσθαι, παρελθὼν ἄλλος πρὸ τοῦ βήματος, μὴ ἐξεῖναι μὲν ἐκείνῳ τῆς Ῥωμαίων κατέχειν ἀξίας κατὰ τοὺς παλαιοὺς νόμους, χριστιανῷ γε ὄντι καὶ τοῖς βασιλεῦσι μὴ θύοντι, κατηγόρει· αὐτῷ δὲ ἐπιβάλλειν τὸν κλῆρον· ἐφ' ᾧ κινηθέντα τὸν δικαστὴν, Ἀχαιὸς οὗτος ἦν, πρῶτον μὲν ἐρέσθαι, ποίας ὁ Μαρῖνος γνώμης εἴη· ὡς δὲ ὁμολογοῦντα χριστιανὸν ἐπιμόνως ἑώρα, τριῶν ὡρῶν ἐπιδοῦναι αὐτῷ εἰς ἐπίσκεψιν διάστημα· ἐκτὸς δῆτα γενόμενον αὐτὸν τοῦ δικαστηρίου, Θεότεκνος ὁ τῇδε ἐπίσκοπος ἀφέλκει προσελθὼν δι' ὁμιλίας· καὶ τῆς χειρὸς λαβὼν ἐπὶ τὴν ἐκκλησίαν προσάγει· εἴσω τε πρὸς αὐτῷ στήσας τῷ ἁγιάσματι· μικρόν τε παραναστείλας αὐτοῦ τῆς χλαμύδος καὶ τὸ προσηρτημένον αὐτῷ ξίφος ἐνδείξας, ἅμα τε ἀντιπαρατίθησι προσαγαγὼν αὐτῷ τὴν τῶν θείων εὐαγγελίων γραφὴν· κελεύσας τῶν δυοῖν ἑλέσθαι τὸ κατὰ γνώμην· ὡς δ' ἀμελλητὶ τὴν δεξιὰν προτείνας, ἐδέξατο τὴν θείαν γραφήν· ἔχου τοίνυν ἔχου, φησὶ πρὸς αὐτὸν ὁ Θεότεκνος, τοῦ θεοῦ, καὶ τύχοις ὧν εἵλου πρὸς αὐτοῦ δυναμούμενος, καὶ βάδιζε μετ' εἰρήνης· εὐθὺς ἐκεῖθεν ἐπανελθόντα αὐτὸν, κῆρυξ ἐβόα καλῶν πρὸ τοῦ δικαστηρίου· καὶ γὰρ ἤδη τὰ τῆς προθεσμίας τοῦ χρόνου πεπλήρωτο· καὶ δὴ παραστὰς τῷ δικαστηρίῳ, καὶ μείζονα τῆς πίστεως τὴν προθυμίαν ἐπιδείξας, εὐθὺς ὡς εἶχεν ἀπαχθεὶς τὴν ἐπὶ θανάτῳ, τελειοῦται.

„tea alacritatem fidei oftendiffet, ftatim inde, ita vt erat, ad „fupplicium abductus martyrio coronatus eft.„ Num, qui hanc legit hiftoriam, dubitare poteft, loca ifta religiofa, quæ *Gallienus* chriftianis reftituiffe paullo ante [*g*] dictus eft, proprie dictas ecclefias cum facris menfis feu altaribus fuiffe? Teftimoniis e TERTVLLIANO citatis vnum adhuc addi poterit, quo perfpicue inter ecclefiarum partes diftinguit, quemadmodum pœnitentium difciplina tùm requirebat. Loquens enim de confceleratæ impudicitiæ flagitiis dicit, omnia ifta monftra non tantum [*h*] a naue feu corpore ecclefiæ, fed ab omni etiam eius parte fubmoueri; extra fores fub dio ftare ipfos debere, nec fub tectum concedendi habere veniam. Hæc difciplina in ecclefia *Antiochena* tempore *Babylæ* ann. CCXLVII. obtinuit, quando fecundum narrationem, a CHRYSOSTOMO [*i*] & EVSEBIO [*k*] datam, *Babylas Philippum* Cæfarem, cum omnibus ipfi apparentibus in poftrema pafchæ vigilia ab ecclefia exclufum, precationum in ecclefia participem fimul cum reliquo populo fieri, non ante voluit permittere, quam confeffionem fcelerum feciffet, iisque, qui lapfi fuerant, & in *pœnitentium loco* (μετανοίας

(*g*) Eufeb. lib. VII. c. XIII. vid. §. XV. not. (*e*) pag. 140.

(*h*) Tertull. de pudicit. c. IV. Reliquas autem libidinum furias impias & in corpora & in fexus, vltra iura naturæ, non modo *limine* verum omni ecclefiæ tecto fubmouemus, quia non funt delicta fed monftra.

(*i*) Chryfoftom. contr. gentil. tom. I. p. 741. (p. 656. b. edit. Francof.) τὸν βασιλέα τῶν τῆς ἐκκλησίας προθύρων ἐξήλασε. Imperatorem a *templi veftibulo* exegit. Vid. p. 741. (pag. 661.) Τὸν βασιλέα ἀναιδῶς τοῖς ἱεροῖς ἐπιπηδῶντα περιβόλοις, καὶ πάντα συγχέοντα καθάπερ τινὰ κύνα καὶ οἰκέτην ἀγνώμονα τῶν δεσποτικῶν ἀπείργων αὐλῶν. Regem impudenter in *templi fepta* ingredientem atque omnia confundentem, quafi canem quemdam aut feruum improbum *a domini fui aula exclufit.*

(*k*) Eufeb. lib VI. c. XXXIV. Τοῦτον (Φίλιππον) κατέχει λόγος χριστιανὸν ὄντα, ἐν ἡμέρᾳ τῆς ὑστάτης τοῦ πάσχα παννυχίδος, τῶν ἐπὶ τῆς ἐκκλησίας εὐχῶν τῷ πλήθει μετασχεῖν ἐθελῆσαι· οὐ πρότερον δὲ ὑπὸ τοῦ τηνικάδε προεστῶτος ἐπιτραπῆναι εἰσβαλεῖν, ἢ ἐξομολογήσασθαι, καὶ τοῖς ἐν παραπτώμασιν ἐξεταζομένοις, μετανοίας τε χώραν ἴσχουσιν, ἑαυτὸν καταλέξαι· Hunc (Philippum Cæfarem) vtpote chriftianum, fama eft in poftrema pafchæ vigilia precationum in ecclefia participem fimul cum reliquo populo fieri voluiffe: fed epifcopum, qui tunc ecclefiæ præerat, non prius illi aditum permififfe, quam confeffionem fcelerum feciffet, iisque qui humanitus lapfi fuerant & *in pœnitentium loco* ftabant, fefe adiunxiffet.

χώρα

χώρα EVSEBIO dicitur) ſtabant, ſe adiunxiſſet. Non iam in huius hiſtoriæ fidem, quam viri docti alii in dubium [*l*] vocant, defendunt alii [*m*], ſtudioſius inquiram: Sufficit in rem præſentem, quod EVSEBIVS & CHRYSOSTOMVS talem narrationem de antiquis eccleſiis faciant, quæ ipſas a communibus domibus ſæculo tertio medio diſtinctas fuiſſe demonſtrat. Quid? quod AVGVSTINVS [*n*] & auctor commentariorum ſub nomine

(*l*) Caue prim. chriſt. p. 46. (p. 37, 38. edit. Germanic. Lipſ. 1723. 8uo.) *Ich will noch eines einzigen exempels gedencken; nemlich des fürſten Philippi, von welchem Euſebius (lib. VI. c. XXXIV.) ausdrücklich bekräfftiget, daß er ein chriſt, und der allererſte chriſtliche käyſer geweſen ſey, wie denn auch ſolches nach Euſebio eine groſſe menge alter und neuer geſchichtſchreiber bejahen. Ja es erzehlen uns etliche* (act. Pont. apud Sur. ad 14. Martii t. 3.) *noch gar die hiſtorie dabey, daß dieſer Philipp und ſein ſohn durch die predigt des märtyrers Pontii wären bekehret, und von dem Römiſchen biſchoff Fabian getaufft worden. Allein ungeacht dieſe hiſtorie gar lieblich dem buchſtaben nach klinget, und von vielen berühmten leuten verfochten wird; ſo muß ich doch meines orts bekennen, daß es mir gar nicht in den kopff will, daß eine ſo gottloſe und laſterhafte perſon, als der käyſer Philipp war, ſolte entweder ein chriſt geweſen, oder doch wenigſten dafür ſeyn gehalten worden. Wenn ers geweſen wäre, was gilts, die gantze welt würde davon voll geweſen ſeyn. Ich bin gut dafür, daß kein hiſtorienſchreiber damals nicht davon geſchrieben hat, noch iſt ſonſt bey andern heydniſchen oder chriſtlichen ſcribenten vor dem Euſebio nur mit einer ſylbe davon gedacht worden. Ja Origenes, welcher eben damals und bey regierung dieſes käyſers ſeine ſchutzſchrift zu rettung der chriſtlichen religion, und gantz und gar noch zwo epiſteln, eine an Philippum, die andere an ſein weib Severam, geſchrieben, [wenn wir anders Euſebio glauben beymeſſen] gedencket nicht allein nichts davon, ſondern gibt noch heimlich darinne zu verſtehen, daß dergleichen ſachen gar mit einander nicht können vorgegangen ſeyn. Denn als Celſus die kühn- und verwegenheit der chriſten ſchalt, daß ſie vorgäben und ausſprengeten, wenn ſie nur die damaligen käyſer könten auf ihre ſeite und zu ihrer religion bringen, ſo würden gar bald die andern leute mit einander nachfolgen: ſo leugnete dieſe auflage ſchlechter dings Origenes,* [adu. Celſ. l. VIII. p. 425.] *und gab dieſes zur antwort:* Es iſt nicht nöthig, daſs ich hierauf weiter antworte; denn kein einziger chriſt hat dergleichen ding iemals geſagt. *Nun aber würde er warlich nicht ſo geantwortet haben, dafern der käyſer zur ſelbigen zeit, ein chriſt geweſen wäre* cetera.

(*m*) Pagi critic. in Baron. ann. CCXLVII. n. VI. †
Huet. Origenian. lib. I. c. III. n. XII. tot.

(*n*) Auguſtin. contr. Fauſt. lib. XII. c. XXXVI. Ex hoc quippe illis credentibus conſtructa ſunt domicilia pacis, baſilicæ chriſtianarum congregationum.

AMBROSII [o] verbis expressis adfirmant, quod, religione christiana in terrarum orbe plantata, ecclesiæ exstructæ fuerint, vt pro regibus & omnibus in auctoritate constitutis preces in illis fierent ex mandato apostoli 1 Tim. II, 1. quo AVGVSTINVS vsum & ædificationem ecclesiarum fundat. Non immoramur martyrologiis nec istiusmodi scriptoribus, quales sunt ABDIAS BABYLONIVS & ANACLETVS, qui de ecclesiis in *Persia* a *Simone* & *Iuda*, *Alexandriæ* a *Marco*, & *Romæ* a *Petro* exstructis loquuntur, quia libri recentiores sunt & spurii: Attamen si primas conuersiones ex iis, quæ tempore *Constantini* acciderunt, metiri nobis licet, concludere poterimus, quod simulac populus aliquis ad fidem CHRISTO dandam perductus fuerit, de ecclesiis ad diuinum cultum sibi apparandis illico laborauerit. Ita quum *Frumentius Indos* Christo lucratus esset, multas passim ecclesias, teste SOCRATE [p], construxit, quod a RVFFINO etiam confirmatur, qui non tantum huius rei meminit, sed addit quoque, „Deo mentem eius & animos instigante requirere sollici-„tius cœpisse, si qui inter negotiatores Romanos christiani es-„sent, & ipsis potestatem maximam dare, ac monere, vt CON-„VENTICVLA [q] per loca singula facerent, ad quæ *Romano* „ritu orationis caussa confluerent.„ THEODORETVS [r] & SOCRATES [s]

(o) Ambros. in Ephes. IV. Vbi omnia loca circumplexa est ecclesia, conuenticula constituta sunt.

(p) Socrat. lib. I. c. XIX. εὐκτήρια πολλὰ ἱδρύει.

(q) Ruffin. lib. I. c. IX.

(r) Theod. lib. I. c. XXIV. τὴν ἀξιάγαστον ἐκείνην καταλαβὼν δουλεύουσαν παρεκάλει δεῖξαι τῆς οἰκοδομίας τὸ σχῆμα· ὁ δὲ τὸν Βεσελεὴλ τῆς ἀρχιτεκτονικῆς σοφίας ἐμπλήσας, καὶ ταύτῃ ἠξίωσε χάριτος, ὡς τὸν θεῖον διαγράψαι νεών· καὶ ἡ μὲν διέγραψεν, οἱ δὲ ὤρυττόν τε καὶ ᾠκοδόμουν κ. τ. λ. Ad mirabilem illam captiuam profectus rex, rogauit, vt construendi templi formam ostenderet. Tum vero is, qui Bezaleelem architecturæ peritia instruxerat, isti quoque mulieri tantam gratiam indulsit, *vt Dei templum delinearet.* Et illa quidem formam operis describebat: illi vero fodiebant atque exstruebant, cetera.

(s) Socrat. lib. I. c. XX. Ὁ μὲν βασιλεὺς μαθὼν παρὰ τῆς αἰχμαλώτου τὸ σχῆμα τῶν παρὰ Ῥωμαίοις ἐκκλησιῶν, εὐκτήριον οἶκον ἐκέλευσε γενέσθαι· εὐθὺς ἔτι πρὸς οἰκοδομὴν προσέταξεν ἐντρεπίζεσθαι· καὶ ὁ οἶκος ἠγείρετο. Rex quum ex captiua muliere formam ecclesiarum, quæ apud Romanos sunt, didicisset, *ecclesiam construi* iussit, & cuncta quæ ad hoc opus necessaria erant, confestim parari. *Ecclesia* ergo *construitur.*

& RVF-

& RVFFINVS [t] idem in conuersione *Iberorum*, quæ feminæ cuiusdam captiuæ ministerio facta est, obseruant, quod ecclesias ad formam ecclesiarum *Romanarum* construere gentem illam docuerit; quo facto legationem ad *Constantinum* (in cuius ætatem vtraque hæc conuersio incidit) misisse ipsos dicunt, qua episcopum cum clericis ad se mitti postularint, qui cœptum erga se Dei munus explerent, & in ecclesiis suis sacra peragerent. Iam itaque cum ratione concludere poterimus, tale quid in omnibus, ipsis etiam primis, conuersionibus obseruatum fuisse, licet discrimen inter tempora persecutionis & inter tempora pacis admittatur. Nam etsi non eiusmodi publica & magnifica ædificia quibusdam temporibus; semper tamen loca ad diuinum cultum speciatim destinata, iam ante placidum *Constantini* imperium, habuerunt, quemadmodum supra adducta testimonia sole meridiano clarius demonstrant.

LIBRI OCTAVI

CAPVT SECVNDVM

DE DIFFERENTIA INTER ECCLESIAS PRIMORVM SAECVLORVM ET ECCLESIAS SEQVENTIVM TEMPORVM, ET DE GENTILIVM TEMPLIS AC IVDAEORVM SYNAGOGIS IN ECCLESIAS CHRISTIANAS CONVERSIS.

§. I.

Priscæ ecclesiæ simplices & modicæ.

VNICA residua obiectio contra ea, quæ capite antecedenti persequuti sumus, sumta est ex vno alteroue loco veterum, vbi innuere videntur, quod magna fuerit differentia inter ætatem apostolicam, & eam, quæ est insequuta, quod ad hoc ecclesiarum negotium attinet. ISIDORVS PELVSIOTA hac de re agens *Apostolorum tempore* [a], inquit, *quum ecclesia & spiritualibus*

(t) Ruffin. lib. I. c X. Adest captiua, edocet Deum Christum, supplicandi ritum venera dique modum, in quantum de his aperire feminæ fas erat, pandit. *Fabricari* tamen *ecclesiam monet*, formamque describit: - - cunctis idem volentibus *ecclesia exstruitur* instanter, cetera.

(a) Isidor. Pelus. lib. II. epist. CCXLVI. Ὅτι μὲν ἐπὶ τῶν ἀποστόλων, ὅτε ἡ ἐκκλη-

gratiis

gratiis abundaret & vitae splendore adflueret, nulla templa erant: at nostra tempestate templa plus quam par sit exornata sunt, ecclesia autem, ne quid grauius dicam, comicis cauillis incessitur. Ego vero, si mihi optio daretur, temporibus illis fuisse mallem, in quibus templa quidem non perinde ornata erant, ecclesia autem diuinis ac caelestibus gratiis vndique cincta & redimita erat, quam his nostris, in quibus templa quidem omnis generis marmoribus cohonestata sunt, ecclesia autem spiritualibus illis gratiis nuda & vacua est. Quae verba si sensu strictiore accipias, tibi forte videbuntur innuere, quod apostolorum aetate nullae ecclesiae constructae fuerint; nam vltra aetatem apostolicam comparationem non extendit: sed ego eum potius putare existimo, quod apostoli non tales habuerint ecclesias, quales ipsius aetate exstiterint, hoc est, tam splendidae ac magnificae, tam opulentae & pulchrae, vti multae in subsequutis saeculis. Quod sane verissimum est. Nam sub primam nationum conuersionem ecclesiae semper statui ac conditioni conuersorum conueniebant, qui status plerumque persequutioni obnoxius erat, vbi non multi diuites nec multi nobiles erant vocati. Immo vero in ipsis illis locis, vbi reges ad propagandam religionem nihil non conferebant, ecclesiae res aliae atque nunc erat, quemadmodum ex ipsa nostrae gentis historia condiscere possumus. Fuit aliquando tempus, vt BEDA refert, quum nulla ecclesia lapidea in omni insula nostra exsisteret, sed ex lignis vniuersae exstruerentur. Quapropter quum *Nynias* episcopus de lapide ecclesiam faceret, hic adeo insolitus [*b*] *Britonibus* mos erat, vt hinc vulgo *Ad candidam casam* appellaretur. Idem auctor [*c*] narrat, *Finan* episcopum secundum in insula *Lindisfarnensi*, postea episcopatus *Dunelmensis* nomen sortita, „fecisse „ecclesiam episcopali sedi congruam, quam tamen non de la-

, σία ἐκόμα μὲν χαρίσμασι πνευματικοῖς, ἔβρυε δὲ πολιτείᾳ λαμπρᾷ, ἐκκλησιαστήρια οὐκ ἦν· ἐπὶ δὲ ἡμῶν τὰ ἐκκλησιαστήρια πλέον τοῦ δέοντος κεκόσμηται, ἡ δ' ἐκκλησία· ἀλλ' οὐδὲν βούλομαι δυσχερὲς εἰπεῖν, κωμῳδεῖται· ἐγὼ γοῦν εἴγε αἵρεσίς μοι προὔκειτο, εἱλόμην ἂν ἐν τοῖς καιροῖς ἐκείνοις γεγενῆσθαι, ἐν οἷς ἐκκλησιαστήρια μὲν οὕτω κεκοσμημένα μὴ ἦν, ἐκκλησία δὲ θείοις καὶ οὐρανίοις χαρίσμασιν ἐστεμμένη, ἢ ἐν τούτοις, ἐν οἷς τὰ μὲν ἐκκλησιαστήρια παντοίοις κεκαλλώπισται μαρμάροις, ἡ δὲ ἐκκλησία τῶν πνευματικῶν χαρισμάτων ἐκείνων ἐρήμη καὶ γυμνὴ καθέστηκε.

(*b*) Bed. histor. lib. III. c. IV. Vulgo vocatur *ad candidam casam*, eo quod ibi ecclesiam de lapide, insolito Britonibus more, fecerit.

(*c*) Bed. lib. III. c. XXV.

pide

„pide ſed de robore ſecto totam compoſuerit atque arundine „texerit; atque ita duraſſe eam, donec *Eadbertus*, epiſcopus ſe„ptimus, ablata arundine, plumbeis laminis eam totam, hoc „eſt, & tectum & ipſos quoque parietes eius, cooperire cura„verit.„ Nullus poſthac narrationem mirabitur, quam de eccleſiis *Cyrenes* in deſertis *Lybiae* facit SVLPICIVS SEVERVS [*d*], quando *Cum ipſo presbytero*, inquit, *ad eccleſiam proceſſimus, quae ſere duobus millibus aberat, a conſpectu noſtro interiectu montis excluſa. Erat autem vilibus texta virgultis, non multo ambitioſior, quam noſtri hoſpitis tabernaculum, in quo niſi incuruus quis non poterat conſiſtere. Quum hominum mores quaereremus, illud praeclarum animaduertimus, nihil eos aeque emere, neque vendere. Quid ſit fraus aut furtum, neſciunt. Aurum atque argentum, quae prima mortales putant, neque habent, neque habere cupiunt. Nam quum ego presbytero illi decem nummos aureos obtuliſſem, refugit altiore conſilio proteſtatus, eccleſiam auro non ſirui, ſed potius deſtrui.* Haec exempla ad explanandam ISIDORI mentem facere poſſunt, quum apoſtolorum tempore nulla, vel non ita opulenta & exornata templa, fuiſſe dicit, quemadmodum pax & adfluentia ac aemulatio poſterioribus ſaeculis illa plerumque produxit.

§. II.

Rationes, ob quas aedificia eccleſiaſtica amplificata fuerunt & immutata.

EQVIDEM multae euidentes rationes erant, propter quas aedificia incrementi, quod ipſa religio capiebat, proportione mutari oporteret. Pacis enim & perſecutionis tempora diuerſiſſime ſpectabantur, & pro diuerſiſſima vtrorumque ratione rerum eccleſiaſticarum diuerſiſſima quoque erat conditio. Perſequutionem ſemper paupertas, fidelium paucitas & ſpes fallaces comitabantur: vt adeo vel magnificis & ſumtuoſis aedificiis nihil vterentur, vel conſtruere illa non poſſent; vel certe ad id faciendum non haberent animum, quia quotidie metuendum ipſis erat, ne exſtructa ſtatim ſpoliarentur & diruerentur. Pacis autem temporibus magni conuerſorum coetus, deſertis templis, ad eccleſiam tranſibant, & hi quidem ſaepius homines opulenti ac in dignitate conſtituti. Quid? quod ſub quibusdam gentilibus imperatoribus eccleſia ſereniore quadam, ac minus interrupta

(*d*) Sulpic. Seuer. dial. I. c. II. (c. V. p. 383. edit. Lipſ. MDCCIII.)

quiete ac tranquillitate gaudebat, vti in fausto illo interuallo, quod inter mortem *Cypriani* & vltimam persecutionem intercessit. Atque tum quidem paullo maiores & sumtuosiores ecclesias exstruere necessum ad illudque faciendum vires habebant, nec omni spe destituti erant, fore, vt operibus suis pietatis in firma ac durante pace frui sibi daretur. Vt adeo in isto auspicatissimo interuallo, quum, EVSEBIO [e] obseruante, plerique domestici, liberi ac serui *Diocletiani* imperatoris christiani facti essent, & innumerabilis hominum turba quotidie ad religionem christianam confugeret; prisca eorum ædificia capere eos non possent, sed in singulis vrbibus ampliores & spatiosiores ecclesiæ ab ipsis fundamentis exstruerentur. Quarum quum multæ in persecutione ista decennali destructæ essent, rursus a solo in immensam altitudinem erigebantur, & longe maiore cultu ac splendore, quam illæ, quæ prius expugnatæ fuerant, nitescebant: simulac *Constantinus* christianorum spem, edictis in religionis christianæ gratiam promulgatis, erexisset, quemadmodum idem EVSEBIVS [f] fidem nobis facit.

§. III.

Speciatim christianorum imperatorum munificentia hanc in rem contribuit.

IMPERATORIBVS autem christianam religionem amplexis, duæ aliæ rationes erant, quæ multum omnino ad splendorem ac magnificentiam ecclesiarum christianarum contribuebant. Quarum *prima* erat magna liberalitas & munificentia ipsorum imperatorum, qui ad multa eaque splendida ædificia, in diuersis ciuitatibus in honorem Christi erigenda, magnos sumtus impendebant: Et *secunda*, ipsorum edicta de gentilium tem-

(e) Euseb. lib. VIII. c. I. vid. cap. I. §. XV. not. (h) p. 150.

(f) Euseb. lib. X. c. II. Μάλιστα δ' ἡμῖν τοῖς ἐπὶ τὸν χριστὸν τοῦ Θεοῦ τὰς ἐλπίδας ἀνηρτημένοις, ἄλεκτος παρῆν εὐφροσύνη, καί τις ἔνθεος ἅπασιν ἐπήνθει χαρὰ, πάντα τόπον τὸν πρὸ μικροῦ ταῖς τυράννων δυσσεβείαις ἠρειπωμένον, ὥσπερ ἐκ μακρᾶς καὶ θανατηφόρου λύμης ἀναβιώσκοντα θεωμένοις, νεώς τε αὖθις ἐκ βάθρων εἰς ὕψος ἄπειρον ἐγειρομένους, καὶ πολὺ κρείττονα τὴν ἀγλαΐαν τῶν πάλαι πεπολιορκημένων ἀπολαμβάνοντας. Nobis vero præcipue, qui spem omnem in Christo positam habemus, incredibilis quædam inerat lætitia & diuina quædam hilaritas in omnium vultu emicabat; quum loca sancta, quæ tyrannorum impietas paullo ante subruerat, tamquam ex diuturna ac pestifera labe reuiuiscere videremus: templaque rursus a solo in immensam altitudinem erigi & longe maiore cultu ac splendore quam illa, quæ prius expugnata fuissent, nitescere.

plis

plis in ecclesias christianas conuertendis. *Constantinus* ad ecclesias in omnibus Orientis partibus, exempli gratia *Hierosolymis*, *Antiochiae*, *Nicomediae*, iuxta quercum *Mambre*, *Heliopoli* in *Phoenicia* aliisque compluribus locis erigendas, decorandas, exornandasque nullis parcebat sumtibus, qua de re, quisquis volet, apud EVSEBIVM & [g] SOCRATEM plura legere potest. Speciatim *Constantinopoli* inter alias ecclesias exornatissimum martyrium, quod *ecclesiae Constantinianae* nomen obtinuit, in apostolorum memoriam aedificauit, quod, vti EVSEBIVS [h] loquitur, „in immensam altitudinem extulit, vario lapidum genere splen„didum reddidit, a solo ad cameram vsque marmoreis crustis „illud operiens. Porro cameram lacunaribus minutissimi o„peris obducens totam auro inbracteauit. Et supra quidem, „aes tegularum loco impositum vniuerso aedificio munimentum „aduersus imbres praebebat. Quod itidem auro plurimo su„perfusum resplendebat; adeo vt procul spectantium oculos „fulgore praestringeret, solis radiis aeris obiectu repercussis. To„tum vero solarium reticulatis quibusdam anaglyphis ex aere „& auro fabrefactis erat circumdatum.„ Fundamenta quoque celebratissimae ecclesiae iecit, quae *sancta Sophia & magna* dicta & annis triginta tribus post, nimirum ann. CCCLX. a *Constantio* filio eius absoluta fuit & dedicata, qui eam basilicae *Pacis* (quae alia erat ecclesia a *Constantino* aedificata) coniunxit, ambas vno ambitu comprehendens, vti SOCRATES [i] & auctor

(g) Euseb. de vit. Const. lib. III. c. L. tot. c. LI. tot.
Socrat. lib. I. c. XVI. XVII. XVIII.

(h) Euseb. de vit. Constant. lib. IV. c. LVIII. Ἐπὶ τούτοις τὸ μαρτύριον ἐν τῇ ἐπωνύμῳ πόλει, ἐπὶ μνήμῃ τῶν ἀποστόλων οἰκοδομεῖν παρεσκευάζετο· αὐτὸς δὲ νεὼν ἅπαντα εἰς ὕψος ἄφατον ἐπάρας, λίθων ποικίλαις παντοίων ἐξαστράπτοντα ἐποίει, εἰς αὐτὸν ὄροφον ἐξ ἐδάφους πλακώσας· διαλαβὼν δὲ λεπτοῖς φατνώμασι τὴν στέγην, χρυσῷ τὴν πᾶσαν ἐκάλυπτεν· ἄνω χαλκὸς μὲν ἀντὶ κεράμου, φυλακὴν τῷ ἔργῳ πρὸς ὑετῶν ἀσφάλειαν παρεῖχε· καὶ τοῦτον δὲ πολὺς περιέλαμπε χρυσὸς, ὡς μαρμαρυγὰς τοῖς πόρρωθεν ἀφορῶσι ταῖς ἡλίου αὐγαῖς ἀντανακλωμένας ἐκπέμπειν· δικτυωτὰ δὲ πέριξ ἐκύκλου τὸ δωμάτιον ἀνάγλυφα, χαλκῷ, καὶ χρυσῷ κατειργασμένα.

(i) Socrat. lib. II. c. XVI. Κατὰ δὲ τὸν καιρὸν τοῦτον, καὶ ὁ βασιλεὺς τὴν μεγάλην ἐκκλησίαν ἔκτισεν, ἥτις Σοφία μὲν προσαγορεύεται νῦν· συνῆπται δὲ τῇ ἐπονύμῳ εἰρήνῃ, ἣν ὁ πατὴρ τοῦ βασιλέως μικρὰν οὖσαν τὸ πρότερον, εἰς κάλλος καὶ μέγεθος ηὔξησε· καὶ νῦν εἰσὶν εἰς ἕνα περίβολον ἄμφω ὁρώμεναι, μιᾶς τὴν προσωνυμίαν ἔχουσαι·
Per idem tempus imperator *magnam ecclesiam* fabricabat, quae nunc *Sophia*

 chro-

chronici Alexandrini. [*k*] memoriæ prodiderunt. *Constantini* exemplum imperatores succedentes sequebantur, præcipue autem *Iustinianus*, qui inter alia huiusmodi opera ecclesiam *Sophiæ*, quæ *Anastasii* tempore conflagrauerat, reædificabat. Et iam propter magnitudinem, artificiosam architecturam, opulentiam ac pulchritudinem suam, gloria mundi fiebat; adeo vt *Iustinianus* absoluto illo dixisse perhibeatur: **Νενίκηκά σε Σολομῶν**, *Vici te Solomon*. Qui specialiorem huius ecclesiæ descriptionem legere cupiunt, illi eam strictim delineatam deprehendent apud EVAGRIVM [*l*], PROCOPIVM [*m*] & AGATHIAM [*n*], paullo fusius autem & exactius apud PAVLVM SILENTIARIVM, huiusque doctum commentatorem DV FRESNIVM, cuius accurata cognitio in hisce materiis omnes superat, qui ipsum antecesserunt. Nos ex ipso tales obseruationes excerpsimus, quas ad institutum nostrum putauimus esse necessaias; quibus autem totum opus legere volupe est, sub finem IOANNIS CINNAMI, inter historicos *Byzantinos*, *Lutetiæ Parisiorum* an. MDCLXX. in lucem publicam datos, illud poterit inuenire.

§. IV.

Edicta quoque ipsorum de gentilium templis in ecclesias conuertendis.

ALTERA ratio, quam ad ecclesiarum christianarum magnificentiam multum contulisse diximus, erant promulgata diuersorum imperatorum de gentilium templis in ecclesias conuertendis edicta. Et primum quidem, quum reformatio gen-

dicitur. Est autem coniuncta ei basilicæ, quæ cognominatur *Irene*, quam pater imperatoris, quum prius esset modica, pulcram simul & amplam reddiderat. Et nunc ambæ vno ambitu comprehensæ, vnius basilicæ vocabulo appellantur.

(*k*) Chronic. Alex. alias Paschale dict. an. CCCLX. p. 686. (p. 294. edit. Paris. MDCLXXXVI.) Ἐπὶ τῆς αὐτῆς συνόδου τῶν ἐπισκόπων, οὐ μετὰ πολλὰς ἡμέρας τοῦ ἐνθρονισθῆναι τὸν Εὐδόξιον ἐπίσκοπον Κωνσταντινουπόλεως, τὰ ἐγκαίνια τῆς μεγάλης ἐκκλησίας τῆς αὐτῆς πόλεως ἐτελέσθη, δι' ἐτῶν λδ' μικρῷ πρὸς, ἀφ' οὗ θεμελίους κατεβάλλετο Κωνσταντῖνος. In eadem synodo episcoporum non post multos dies ab inauguratione Eudoxii episcopi Constantinopoleos, encænia magnæ ecclesiæ eiusdem vrbis celebrata sunt, anno trigesimo quarto plus minus, ex quo fundamenta Constantinus iecerat.

(*l*) Euagr. lib. IV. c. XXXI. tot.

(*m*) Procop. de ædificat. Iustin. lib. I. c. I. tot.

(*n*) Agath. lib. V. p. 152. seqq. edit. Par. MDCLX.

tilita-

tilitatis in sua quasi infantia esset, nulla idolorum templa in ecclesiarum vsum conuertebantur, sed vel gentilibus ad tempus relinquebantur, vel occludebantur, vel etiam diruebantur. Ad annum vsque vicesimum quintum *Constantini*, id est, an. an. CHRISTI CCCXXXIII. templa magnam partem tolerabantur; sed hoc anno leges hic suas publicabat, quibus templa, aras & imagines destrui iubebat, ad quas leges in codice *Theodosiano* [o] nonnumquam respicitur, & secundum hasce leges innumera templa in omnibus orbis terrarum partibus deuastabantur, eorum reditibus fisco adiudicatis, vti non tantum e christianis scriptoribus HIERONYMO [p], EVSEBIO [q] aliisque, sed ex scriptorum quoque gentilium EVNAPII [r], LIBANII [s] & IVLIANI [t] querelis constat. Sub nonnullis sequentibus imperatoribus

(o) Cod. Theod. lib. IX. tit. XVII. de sepulcris violatis leg. II.

(p) Hieron. Chronic. an. CCCXXXII.

(q) Euseb. de vit. Constantin. lib. III. c. LIV. Ἔνθεν εἰκότως ἐγυμνοῦτο μὲν αὐτοῖς τῶν κατὰ πόλιν νεῶν τὰ προπύλαια, θυρῶν ἔρημα γινόμενα βασιλέως προστάγματι· ἑτέρων δ' ἡ ἐπὶ τοῖς ὀρόφοις στέγη, τῶν καλυπτήρων ἀφαιρουμένων, ἐφθείρετο. Quorumdam in vrbibus fanorum vestibula nudebantur, valuis iussu imperatoris orbata; aliorum tectum corrumpebatur, tegulis amotis.

(r) Eunap. vit. Aedesii (p. 34. graec. p. 50. lat. edit. Antuerp. MDLXVIII. 8u.) Τούτων οὐδὲν εὔχορον ἀναγράφειν, ὅτι τὸ μὲν ἐπέκρυπτεν ἴσως Αἰδέσιος διὰ τοὺς χρόνους· Κωνσταντῖνος γὰρ ἐβασίλευε, τά τε τῶν ἱερῶν ἐπιφανέστατα καταστρέφων καὶ τὰ τῶν χριστιανῶν ἀνεγείρων οἰκήματα. Qua de re non habeo quod scribam; fieri namque potest, vt istud occultum habuerit Aedesius, ob temporum iniquitatem, quod tum Constantinus imperium regeret, *qui fana toto orbe celebratissima euertebat, & christianorum aedificia exstruebat.*

(s) Liban. orat. apologetic. XXVI. p. 591. Κωνστάντιον καὶ τὴν ἐκείνου βασιλείαν, ὃς παρὰ τοῦ πατρὸς σπινθῆρα κακῶν δεξάμενος εἰς φλόγα πολλὴν τὸ πρᾶγμα προήγαγεν, ὁ μὲν γὰρ ἐγύμνωσε τοῦ πλούτου τοὺς θεοὺς, ὁ δὲ κατέσκαψε τοὺς νεὼς, καὶ πάντα ἱερὸν ἐξαλείψας νόμον, ἔδωκεν αὐτὸν, οἷς ἴσμεν. Constantius est atque illius regnum, qui acceptas a patre malorum scintillas ad incendium magnum prouexit opus, ille enim opulentia deos spoliauit; hic etiam templa funditus euertit, & omni lege sacra abrogata, dedit quibus scimus.

(t) Iulian. orat. VII. p. 424. Πατρῷα μὲν ἱερὰ κατεσκάπτετο παρὰ τῶν παίδων, ὀλιγωρηθέντα πρότερον ὑπὸ τοῦ πατρὸς, καὶ ἀποσυληθέντα τῶν ἀναθημάτων ἃ τίθεντο παρὰ πολλῶν μὲν καὶ ἄλλων· οὐχ ἥκιστα δὲ τῶν προπατόρων αὐτοῦ· καθαιρουμένων δὲ τῶν ἱερῶν, ἀνῳκοδομοῦντο παλαιὰ καὶ νέα μνήματα. Paterna liberi templa demoliebantur, ab ipso quidem patre antea contemta ac donariis spoliata: quae quum alii plerique, tum maiores illius praecipue dedicauerunt. Ac

eadem ratio claudendi vel vastandi templa inibatur, quemadmodum ex narratione RVFFINI [u] de vniuersali eorum destructione in *Aegypto*, ex *Valentiniani* facta mandato, patet. Sed proxime regnantis *Theodosii* tempore alia methodus cum eorum quibusdam inita fuit. Nam, quemadmodum GOTHOFREDVS [w] ex *chronico Alexandrino* an. CCCLXXIX obseruat, *Theodosius templum Heliopolitanum, quod Balanii dicebatur, ingens & celeberrimum in christianorum ecclesiam conuertit*, ἐποίησε αὐτὸ ἐκκλησίαν χριστιανῶν. Et circa idem illud tempus, vt SOCRATES narrat, duo *Macarii*, monachorum in *Aegypto* patres, in insulam quamdam, in qua nullus erat christianus, iussu *Valentis* imperatoris deportati, omnibus, qui in insula degebant, ad christianae religionis fidem adductis, fabricam templi ipsorum [x] in ecclesiae speciem commutarunt. Idem celebri *deae caelestis* templo *Carthagine Aurelii* episcopi opera, regnante *Honorio*, an. CCCXCIX. contigit, quod auctor libri de *praedictionibus* sub nomine PROSPERI [y] sequentem in modum narrat: *Antistes Aurelius, caelestis iam patriae ciuis, cathedram illic loco caelestis & habuit, & sedit. Ipse tunc aderam cum sociis & amicis, atque (vt se adolescentium aetas impatiens circumquaque vertebat) dum curiosi singula quaeque pro magnitudine inspicimus, mirum quoddam & incredibile nostro se ingessit adspectui, titulus aeneis grandioribusque litteris in frontispicio templi conscriptus, AVRELIVS PONTIFEX DEDICAVIT. Hunc legentes populi mirabantur. Praesago tunc spiritu acta, quae praescius Dei ordo certo isto si-*

quum templa subuerterentur, vetera interim nouaque monumenta restituebantur.

(u) Ruffin. lib. II. c. XXVIII. Per cunctas Aegypti vrbes, per castella, per vicos, per omne rus, per ripas fluminis, per eremum quoque si qua fana vel potius busta reperiri potuerunt, instantia vniuscuiusque episcopi subruta & ad solum deducta sunt, ita vt denuo rus culturae redderetur, quod iniuste fuerat daemonibus deputatum.

(w) Gothofr. com. in cod. Theod. lib. XVI. tit. II. de pagan. leg. XXV.

(x) Socrat. lib. IV. c. XXIV. Εἰς πίστιν τοῦ χριστιανισμοῦ ἤγαγον τόν τε ἱερέα καὶ πάντας τοὺς ἐκεῖ οἰκοῦντας ἐν τῇ νήσῳ· εὐθὺς οὖν τὰ μὲν ἀγάλματα ἐξέβαλον· τὸ δὲ σχῆμα τοῦ ναοῦ εἰς ἐκκλησίας τύπον μεταποιήσαντες, ἐβαπτίζοντο κ.τ.λ. Sacerdotem & reliquos qui in insula degebant, ad christianae religionis fidem adduxerunt. Statim itaque simulacra proiicientes, *fabricam templi in ecclesiae speciem commutarunt* & baptismum susceperunt. cetera.

(y) Prosper. de promission. lib. III. c. XXXVIII.

ne con-

ne concluserat. Non diu post, anno nimirum CCCCVIII. *Honorius* duas leges per imperium occidentale publicauit, vlla amplius templa in ciuitatibus dirui vetans, quod a rebus illicitis, aris atque idolis, quæ omnia quocumque loco inuenta destrui iubebat, repurgata ornamento vel vsui publico [z] esse possent. Hæ leges, vt recte obseruat GOTHOFREDVS, rogantibus patribus *Africanis* publicatæ esse videntur, qui, quemadmodum ex canone quodam [a] codicis *Africani* apparet, ab imperatore petierant, vt templa idolorum, quæ in agris vel in locis abditis constituta nullo ornamento essent, omnimodo destrui iuberet. *Arcadius* aliam istiusmodi legem pro imperio occidentali promulgabat, quæ tantum ad destructionem templorum in agris [b], non in ciuitatibus, attinebat, vtpote in quibus non eiusmodi periculum a superstitione erat metuendum, quandoquidem in meliorem vsum conuerti poterant. Et ex hoc fundamento auctor, qui sub nomine PROSPERI [c] latere voluit, nomine religionis & deuotionis *Honorium* laudat, quod omnia templa cum suis adiacentibus spatiis ecclesiis contulerit, idola

(z) Cod. Theod. lib. XVI. tit. X. de paganis lib. XVIII. Aedes illicitis rebus vacuas ne quis conetur euertere. Decernimus enim, vt ædificiorum quidem sit integer status. It. leg. XIX. Aedificia ipsa templorum, quæ in ciuitatibus vel oppidis vel extra oppida sunt, ad vsum publicum vindicentur: aræ locis omnibus destruantur.

(a) Cod. Afric. can. LVIII. (tom. II. concil. p. 1085.) Ὢν χάριν αἰτῆσαι δεῖ τοὺς θρησκευτικωτάτους βασιλεῖς, ὥστε τὰ ἐγκαταλείμματα τῶν εἰδώλων τὰ κατὰ πᾶσαν τὴν Ἀφρικὴν κελεῦσαι παντελῶς ἀνακοπῆναι· καὶ γὰρ ἐν πολλοῖς τόποις παραθαλασσίοις καὶ διαφόροις κτήσεσιν, ἀκμάζει ἔτι τῆς πλάνης ταύτης ἡ ἀδικία· ἵνα παραγγελθῶσι καὶ αὐτὰ ἀπαλειφθῆναι καὶ οἱ ναοὶ αὐτῶν οἱ ἐν τοῖς ἀγροῖς καὶ ἐν ἀποκεκρυμμένοις τόποις χωρὶς τινὸς εὐκοσμίας καθεστῶτες παντὶ τρόπῳ κελευσθῶσι καταστραφῆναι. Instant etiam aliæ necessitates religiosis imperatoribus postulando, vt reliquias idolorum per omnem Africam iubeant penitus amputari: namque in plerisque locis maritimis, atque possessionibus diuersis, adhuc erroris istius iniquitas viget: vt præcipiantur & ipsa deleri & templa eorum, quæ in agris vel in locis abditis constituta nullo ornamento sunt, iubeantur omnimodo destrui.

(b) Cod. Theod. lib. XVI. tit. X. de paganis leg. XVI. Si qua in agris templa sunt, sine turba & tumultu diruantur. His enim deiectis, omnis superstitionis materia consumetur.

(c) Prosp. de promiss. lib. III, c. XXXVIII. Honorius christiana religione & deuotione præditus templa omnia cum suis adiacentibus spatiis ecclesiis contulit, simulque eorum simulacra confringenda in potestatem dedit.

tantum

tantum destrui iubens. Ita quidem est, legem postea a *Theodosio iuniore* [*d*] rogatam reperimus, omnia templa destrui præcipientem. Verum, vt GOTHOFREDVS recte eam videtur interpretari, destruendi vox hac in lege accipi commode potest pro superstitione sua spoliari; quia in eadem lege sequitur, quod conlocatione signi crucis expiari debeant, quod indicio erat, in ecclesias esse commutata. Quæ eius obseruatio ex eo confirmari porro potest, quod de *Theodosio* refert EVAGRIVS [*e*], quod videlicet templum *Antiochiæ*, ab incolis *Tychæum*, hoc est *Fortunæ* templum, nominatum, in ecclesiam conuersum *Ignatio* dedicauerit. Idem magno templo *Taneos* in *Aegypto* accidit, vti ex *itinerario Hierosolymitano* ANTONINI martyris obseruauit VALESIVS [*f*]. CLVVERIVS etiam in descriptione sua *Italiæ* loci cuiusdam meminit ex *itinerario Hierosolymitano*, qui *Sacraria* dictus, & inter *Fulginium* & *Spoletium* oppida, ad *Clitumni* amnis fontes situs fuerit, quem ab initio nihil aliud nisi *Iouis Clitumni* templum [*g*] fuisse existimat; quamquam alius quidam vir doctus [*h*] id aliquo modo dubium faciat, quia in præsenti nulla ibi ecclesia reperiatur. Sed vtcumque id est, satis exemplorum hu-

(*d*) Cod. Theod. ibid. leg. XXV. Cuncta eorum fana, templa, delubra, si qua nunc etiam restant integra, præcepto magistratuum destrui, conlocationeque venerandæ christianæ religionis signi expiari præcipimus.

(*e*) Euagr. lib. I. c. XVI. ὑποθεμένου τοῦ παναγάθου θεοῦ Θεοδοσίῳ, τὸν θεοφόρον μείζοσι τιμῆσαι τιμαῖς, ἱερόν τε πάλαι τοῖς δαίμοσιν ἀνειμένον, Τυχαῖον τοῖς ἐπιχωρίοις ὀνόμαστο, τῷ ἀθλοφόρῳ καὶ μάρτυρι ἀναθεῖναι· καὶ σηκὸς εὐαγὴς, καὶ τέμενος ἅγιον τῷ Ἰγνατίῳ τὸ πάλαι τυχαῖον γέγονε κ. τ. λ. Quum Deus Opt. Max. Theodosio id suggessisset, vt deiferum martyrem maiori honore adficeret, vtque templum iam pridem dæmoniis consecratum, quod incolæ *Tychæum* nominabant, fortissimo victori ac martyri dedicaret. Itaque *quod olim fuerat delubrum genii publici, factum est templum & sacra ædes beati Ignatii.*

(*f*) Valesf. not. in Sozom. lib. V. c. XXI. Memorabile est, quod legitur in itinerario Hierosolymitano Antonini Martyris pagina 32. vbi de campo Taneos loquitur: *Immensum ibi fuit templum, quod modo est ecclesia: Cuius vna porta se clausit ante dominum Iesum, quando beata Maria cum ipso fugit in Aegyptum, & adbuc non potest operiri.*

(*g*) Cluuer. Ital. vet. p. 702. *Sacraria* ista nulla alia fuere, nisi quæ ab initio ad varios Clitumni amnis fontes variis Iouis Clitumni nominibus numinibusque posita, ea haud dubie postea in christianæ religionis vsum conuersa.

(*h*) Holsten. adnotat. in Cluuer. p. 124.

ius

ius praxeos vidimus; & BEDA [*i*], *Gregorium magnum Augustino* monacho de fanis inter *Saxonas* in *Britannia* eadem mandata dedisse, auctor est, nimirum vt fana bene constructa non destruerentur, sed a cultu dæmonum in obsequia veri Dei commutarentur. Ita quoque *Romæ* contigisse obseruat, vt non multo post *Bonifacium IV*, imperante *Phoca*, templum gentilium, *Pantheon* vocatum ab antiquis, in ecclesiam omnium sanctorum [*k*] conuerterint. Aliquando fana deiiciebantur, ligna autem & lapides ecclesiæ donabantur, ex quibus noua ædificia in vsum religionis construebant, quomodo SOZOMENVS [*l*] & RVFFINVS [*m*] speciatim de templis *Bacchi* & *Serapis* apud *Alexandriam* obseruant. Iam supra [*mm*] ex AVSONIO ostendimus, quod porticus siue basilicæ *Romanæ* itidem in ecclesias conuersæ fuerint. Idem de quibusdam *Iudæorum* synagogis tradit *chronici Alexandrini* auctor, qui speciatim synagogæ [*n*] alicuius *Samarita-*

(*i*) Bed. lib. I. c. XXX. Quum Deus omnipotens vos ad reuerendissimum virum, fratrem nostrum Augustinum episcopum perduxerit, dicite ei, quid diu mecum de caussa Anglorum cogitans tractaui: videlicet quod fana idolorum destrui in eadem gente minime debeant: sed ipsa, quæ in eis sunt idola, destruantur, aqua benedicta fiat, in eisdem fanis adspergatur, altaria construantur, reliquiæ ponantur. Quia si fana eadem bene constructa sunt, necesse est, vt a cultu dæmonum in obsequia veri Dei debeant commutari, vt dum gens ipsa eadem fana sua non videt destrui, de corde errorem deponat, & Deum verum cognoscens ac adorans, ad loca quæ consueuit familiarius concurrat.

(*k*) Bed. lib. II. c. IV. Hic est Bonifacius quartus a beato Gregorio Romanæ vrbis episcopo, qui impetrauit a Focate principe donari ecclesiæ Christi templum Romæ, quod Pantheon vocabatur ab antiquis, quasi simulacrum esset omnium deorum. In quo ipse eliminata omni spurcitia fecit ecclesiam sanctæ Dei genetricis atque omnium martyrum Christi, vt exclusa multitudine dæmonum multitudo ibi sanctorum memoriam haberet.

(*l*) Sozom. lib. VII. c. XV. ὑπὸ τοῦτον τὸν χρόνον Ἀλεξανδρέων ἐπίσκοπος τὸ παρ' αὐτοῖς Διονύσου ἱερὸν εἰς ἐκκλησίαν μετεσκεύαζε· δῶρον γὰρ εἰλήφει τοῦτο παρὰ τοῦ βασιλέως· - - Τὸ μὲν δὴ Σεράπειον ὧδε ἥλω, καὶ μετ' οὐ πολὺ εἰς ἐκκλησίαν μετεσκευάσθη, Ἀρκαδίου τοῦ βασιλέως ἐπώνυμον. Eodem tempore Alexandrinæ vrbis episcopus, templum Bacchi, quod illic erat, in ecclesiam commutauit. Illud enim ab imperatore petitum dono acceperat. - - Et Serapium quidem hoc modo captum & expugnatum nec multo post in ecclesiam Arcadio imperatori cognominem immutatum est.

(*m*) Ruffin. lib. II. c. XXIII.

(*mm*) Vid. cap. I. §. V. litt. [*m*] pag. 121.

(*n*) Chron. Alex. siue Paschale inter historicos Byzantin. an. X. Zenon. ἐποίησε τὴν συναγωγὴν αὐτῶν, τὴν οὖσαν εἰς τὸ καλούμενον Γαργαρίδην, ἐκκλησίαν οἶκον μέγαν

 νοτιον

norum in loco *Gargarida* dicto, meminit, quam *Zeno* imperator in magnam ecclesiam christianam conuerterit.

Et quamquam inter viros doctos non conuenit, vtrum templa, quæ ab *Hadriano* ædificata esse dicuntur, sibi ipsi an Christo exstruxerit; (nam CASAVBONVS [o] & PAGIVS [p] sibi ipsi ea facere voluisse, existimant, HVETIO [q] interim relationem LAMPRIDII, qui ea nomini Christi consecranda fuisse

(o) Casaubon. not. in Lamprid. vit. Alexandr. Seuer. p. 170. De Tiberio narrant hoc Tertullianus & alii patres græci ac latini: de Hadriano vero nemo illorum, si satis memini, simile quidquam. Et mirum profecto, tam nobilem historiam tot fidei christianæ propugnatores acerrimos, viros vndecumque doctissimos, & quorum intererat hoc scire, potuisse fugere. Sed videtur hæc de Hadriano suspicio multo post eius sæculum hominum mentes insedisse: quum neque Iustinus martyr, neque Athenagoras, neque Tertullianus, neque Cyprianus, aut omnino quisquam ex illa veterum patrum manu, vel tenuissimam eius rei suspicionem fando vmquam accepissent. Vnde autem vulgo multi sæculo Lampridii hanc de Hadriano concepissent opinionem, declarat auctor, quum subiicit: *qui templa in omnibus ciuitatibus sine simulacris iusserat fieri: quæ hodie idcirco, quia non habent numina, dicuntur Hadriani, quod ille ad hoc parasse dicebatur.* En fontem & originem huius opinionis. Iusserat Hadrianus templa fieri in omnibus ciuitatibus, suo nomini, sine dubio, consecranda: quod & Spart. in vita illius testatur, sed mortuo Hadriano prius, quam hæc templa absoluerentur, mansere pleraque illorum imperfecta, neque vmquam dedicata sunt. Exemplo potest esse illud, quod Tiberiade magnifice inchoatum, mox relictum est nec dum absolutum, tandemque in vsum balnearum a ciuibus destinatum. Epiphanius contra Ebionitas: ναὸς μέγιστος κ. τ. λ. (vid. seq. not. (r)). Talia ædificia in plerisque ciuitatibus adhuc Lampridii ætate exstabant, inchoata solum, non perfecta, non dedicata: ac proinde, vt ait ipse, sine numine & simulacro vllo. Eo factum, vt in animum inducerent multi, quibus heic adsentitur Lampridius, non sibi Hadrianum illa templa exstruxisse, verum Christo. cetera.

(p) Pagi Critic. in Baron. an. CXXXIV. n. IV. Quod ad Lampridium spectat, is de Alexandro Seuero in eius vita c. XLIII. loquens ait: *Christo templum facere voluit, eumque inter Deos recipere, quod & Hadrianus cogitasse fertur, qui templa in omnibus ciuitatibus sine simulacris iusserat fieri: quæ hodie idcirco, quia non habent numina, dicuntur Hadriani, quæ ille ad hoc parasse dicebatur: sed prohibitus est ab iis, qui consulentes sacra, repererant omnes christianos futuros, si id optato euenisset, & templa reliqua deserenda.* Sed, vt Casaubonus, in notis ad eum locum obseruat, de Tiberio narrant hoc Tertullianus & alii patres græci ac latini. cetera.

(q) Huet. demonstrat. euangel. propos. III. §. XXII. XXIII. p. 65. (p. 43. 44. edit. Francof. MDCCXXII. 4to.)

dicit,

dicit, defendente;) certum tamen est, posteaquam in alios vsus adhibita fuerunt, ad minimum nonnulla ex illis in ecclesias christianas esse commutata. Teste enim EPIPHANIO [r] *Tiberiade* ingens templum fuit, *Adrianium* dictum, quod *Iudaei* in publicas balneas commutarunt. IOSEPHVS autem COMES, conversus quidam *Iudaeus*, aetate *Constantini* ecclesiam ex eo condidit. Idem alii cuidam horum templorum apud *Alexandriam* opera *Athanasii* accidit, quod olim *Licinianum* gymnasium siue palatium fuit, vt idem ille EPIPHANIVS [s] auctor est. Vt adeo iam partim imperatorum, suo ipsorum sumtu ecclesias exstruentium, munificentia & gentilium templa in ecclesias conuerti iubentium edictis; partim priuatorum christianorum pacis temporibus zelo ac liberalitate ecclesiae longe alia atque prioribus saeculis, hoc est, multo nobiliora ac splendidiora, pretiosiora & magnificentiora aedificia cuaserint, sub quo incremento ipsas in proxime sequenti huius libri parte considerabimus.

(r) Epiphan. haeres. XXX. n. XII. *Ναὸς δὲ μέγιστος ἐν τῇ πόλει προϋπῆρχε, τάχα οἶμαι Ἀδριάνειον τοῦτο ἐκάλουν, ἀτελὴς δὲ τοῦτο τὸ Ἀδριάνειον διαμένον τάχα οἱ πολῖται εἰς δημόσιον λουτρὸν ἐπεχείρουν ἐπισκευάσαι· ὅπερ εὑρὼν ὁ Ἰώσηπος, ἐν τούτῳ τὴν πρόφασιν ἔχει, καὶ ὡς ἤδη εὗρε διὰ τετραπήχων λίθων τετραπέδων, ἕως ὕψους τινὸς ἀνεγηγερμένον, ἐντεῦθεν ἄρχεται ποιεῖσθαι τῆς ἐκκλησίας τὴν ἐπιμέλειαν - - - πολλάκις δὲ κακοῦνται τὸν ἄνδρα ἐκεῖνον εἰς ὕστερον μέρος τι τοῦ ναοῦ ἐν Τιβεριάδι οἰκοδομήσας, καὶ μικρὰν ἐκκλησίαν ἀποτελέσας.* Erat in eadem vrbe (Tiberiade) templum ingens olim exstructum, quod Adrianium, nisi fallor, appellabant. Quod quum imperfectum hactenus mansisset, oppidani publicas in balneas commutare studebant. Hoc Iosephus nactus, ad id quod animo conceperat, accommodare instituit. Et vt quadrato lapide quaternum cubitorum certam ad altitudinem erectum inuenerat, veteri structurae novam ecclesiae molem imponere statuit. - - At saepe alias vexantibus iudaeis tandem veteris templi partem exstruxit, in eaque paruam ecclesiam condidit.

(s) Epiph. haeres. LXIX. Arian. n. II. *Εἰσὶ τοίνυν πλείους τὸν ἀριθμὸν ἐν τῇ Ἀλεξανδρείᾳ σὺν τῇ νῦν κτισθείσῃ τῇ Καισαρείᾳ καλουμένῃ, ὃ πρότερον Ἀδριανὸν ἐτύγχανεν, ὕστερον Λικινιανὸν γέγονε γυμνάσιον, εἶτα βασίλειον. μετέπειτα δὲ ἐν χρόνοις Κωνσταντίου ἔδοξεν αὐτὸν οἰκοδομηθῆναι ἐκκλησίαν κ. τ. λ.* Sane complures Alexandriae ecclesiae sunt, praeter eam, quae nuper exstructa Caesaria dicitur. Quae olim *Adrianum*, postea *Licinianum* gymnasium siue basilica fuit: deinde imperante Constantio aedificari in ea ecclesiam placuit.

LIBRI OCTAVI
CAPVT TERTIVM
DE DIVERSIS ANTIQVARVM ECCLESIARVM FORMIS ET PARTIBVS: ET PRIMVM QVIDEM DE NARTHECE EXTERIORE.

§. I.

Ecclesiarum antiquarum diuersae fuerunt formae.

EX iis, quae capite praecedenti diximus, facile ad colligendum est, ecclesias antiquitus non vniuersas ad vnam prorsus eamdemque formam siue figuram fuisse aedificatas. Quando enim gentilium fana & publicae porticus in ecclesias conversae fuerunt, ista aedificia omnia ac singula ad eamdem formam fuisse exstructa, vix sibi quis persuadebit. Neque enim tum inter christianos vlla certa regula circa hanc rem obtinuit. *Constitutionum*, quae apostolis vulgo tribuuntur, auctor significare videtur, quod generatim oblongae fuerint, naui [a] similes. Haec forma alias vocatur *dromica*, quia, vt LEO ALLATIVS [b] & post eum SVICERVS [c] coniectant, ecclesiae ad hanc formam constructae amplum spatium deambulationi accommodatum habuerunt. Atque hanc celeberrimae ecclesiae *sanctae Sophiae Constantinopoli* formam fuisse, PAVLVS SILENTIARIVS aliique scriptores perhibent. Sed haec forma non adeo vniuersalis fuit, vt nullas aliarum formarum ecclesias deprehenderemus. Ec-

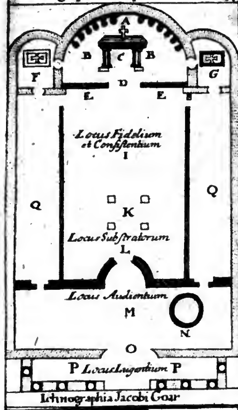
(a) Constit. apostol. lib. II. c. LVII. Πρῶτον μὲν ὁ οἶκος ἔστω ἐπιμήκης, κατ' ἀνατολὰς τετραμμένος· ἐξ ἑκατέρων τῶν μερῶν τὰ παστοφόρια πρὸς ἀνατολήν, ὅστις ἔοικε νηΐ. Primum quidem *sit aedes oblonga* orientem versus *naui similis*, vtrimque pastophoria in orientem.

(b) Allat. de templis Graecorum.

(c) Suicer. thes. eccles. voce ναός (tom. II. p. 390. a.) Alia (templa) sunt δρομικά, quae forma quadrata, lateribus paribus, vel imparibus, substructa sunt; quorum in culmine asseres, seu trabes cantheriis colligantur, & tegulis superpositis conteguntur; adeo vt templi parietes proiecturis a Tecto tegantur. Cur autem δρομικὰ vocentur, explicatu non est facile: si quid tamen coniecturae dandum, videntur a deambulatione, qua per tabulas super trabibus expansis a facie templi ad sanctuarium ipsum progrediuntur, nomen habere: ex iis enim inferius templi spatium vniuersum hac atque illac percurrebatur. Sic dicta a δρόμος, quod *cursum & peruagationem* significat.

clesia

ICHNOGRAPHIA TEMPLORUM ORI

clesia enim, quam *Constantinus* in ipso seruatoris nostri sepulchro in *Golgatha* monte fabricauit, rotunda fuit, quemadmodum ex EVSEBIO [d] & WALAFRIDO STRABONE [e] discimus. Quam *Antiochiae* exstruxit, eam octaëdri formam habuisse, EVSEBIVS [f] auctor est. Istiusmodi etiam fuit ecclesia *Nazianzi* a *Gregorio*, *Gregorii Nazianzeni* parente, aedificata, vt in oratione, quam filius in funere patris [g] recitauit, legimus, qui eam tamquam octo latera aequalia habentem describit. Aliae ecclesiae in formam crucis exstructae fuerunt, vti ista *Simeonis Stylitae*, cuius apud EVAGRIVM [h] iniicitur mentio. Et basilica apostolorum *Constantinopoli* a *Constantino* aedificata, similiter hanc crucis formam retulit, vti ex GREGORII NAZIANZENI *somnio Anastasia* discimus, vbi [hh] sic describitur:

Σὺν τοῖς καὶ μεγάλαυχον ἔδος χριστοῖο μαθητῶν,
Πλευραῖς σταυροτύποις τέτραχα τεμνόμενον.
Inter quos, quod quadruplici, crucibusque notato
Est latere, eximie fulget apostolicum.

Istae ecclesiae ita nonnumquam efficiebantur, addito cuiuis lateri fornice, (quos fornices *Graeci* ἀψῖδας nominant) vt CEDRENO [i] & ZONARAE in vita obseruatur *Iustini iunioris*, qui tem-

(d) Euseb. vit. Constant. lib. III. c. XXXVIII. †
(e) Strabo de rebus eccles. c. IV. (bibl. patr. max. tom. XV. p. 183. e.) Verissima relatione didicimus, in ecclesia quam apud Aeliam Constantinus imperator, cum matre Helena super sepulcrum domini mirae magnitudinis in *rotunditate* constituit, cetera.
(f) Euseb. lib. III. c. L. Εὐκτήριον οἶκον εἰς ἀμήχανον ἐπάρας ὕψος ἐν ὀκταέδρῳ μὲν συνεστῶτα σχήματι. Basilicam ipsam ad summam erexit altitudinem: figura quidem octaedri constructam.
(g) Naz. orat. XIX. de laud. patr. p. 313. ὀκτὼ μὲν ἰσοπλεύροις εὐθείαις εἰς ἑαυτὸν ἀπαντῶντα, κίοσι δὲ καὶ στοῶν κάλλεσι δι' ὀρόφων, εἰς ὕψος αἰρόμενον κ. τ. λ. *Octo aequilateris* rectis in se occurrit, & columnarum ac porticuum elegantia per laquearia in altum adsurgit, ceter.
(h) Euagr. lib. I. c. XIV. ἡ δὲ τοῦ νεὼ οἰκοδομία, σύγκειται μὲν σταυροῦ δίκην, Templi fabrica *formam crucis* refert.
(hh) Nazianz. carm. IX. tom. II. p. 79.
(i) Cedren. vit. Iustin. in compend. histor. p. 390. Τῷ ζ' ἔτει ἤρξατο Ἰουστῖνος κτίζειν τὸν ναὸν τῶν ἁγίων ἀποστόλων Πέτρου καὶ Παύλου ἐν τῷ ὀρφανοτροφείῳ. προσέθηκε δὲ καὶ εἰς τὸν ναὸν τῶν Βλαχερνῶν τὰς δύο ἀψῖδας, καὶ ἐποίησεν αὐτὸν σταυρὸν (al. σταυροειδῆ). Septimo anno, Iustinus coepit condere aedem apostolorum Petri

plo,

plo, quod est in *Blachernis*, duos eiusmodi fornices addidit effecitque vt crucis formam referret. VALESIVS etiam in *itinerario Hierosolymitano* ANTONINI *martyris* [k] obseruat, quod ecclesia a *Constantino* ad quercum *Mambre* ædificata, figuram quadrangulam atriumque in medio discoopertum habuerit: & quod per medium cancellum ex vno latere intrauerint christiani, ex alio vero *Iudæi*. Nonnullæ ecclesiæ siue templa vocata etiam sint *octachora*, sed hæc, VALESIO recte obseruante, eadem cum *octagonis* fuerunt, vti ex sequenti inscriptione apud GRVTERVM [l] patet:

Octachorum sanctos templum surrexit in vsus,
Octagonus fons est munere dignus eo.

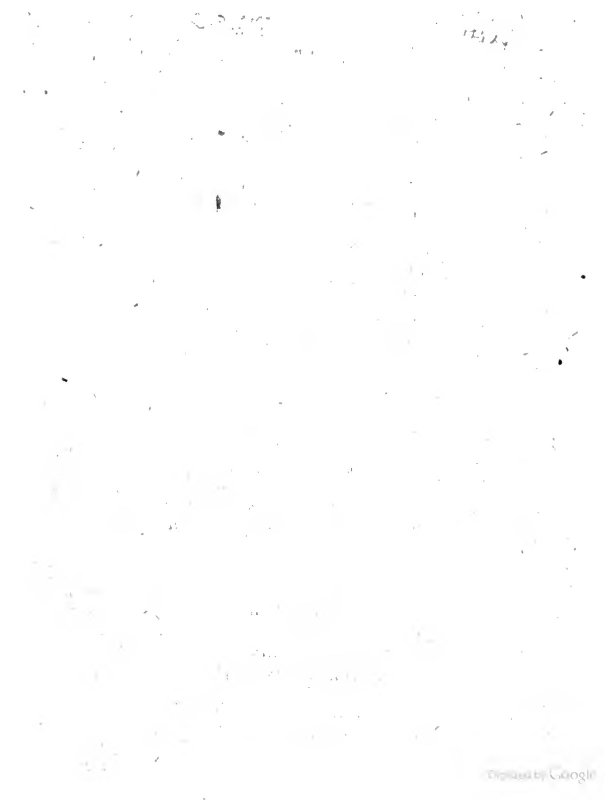
SVICERVS & ALLATIVS alius formæ templorum mentionem faciunt, quando ea vocant τρυλλωτά, κυλινδρωτά, θολωτά & κυκλοειδῆ, hoc est, rotunda ad arcus siue sphæræ, vel cylindri, vel scuti, vel circuli figuram, cuiusmodi *Pantheon Romæ* fuisse dicitur. Enim vero, si proprie loqui velimus, hæc non tam forma ecclesiæ, quam figura vnius partis quarumdam ecclesiarum, speciatim ecclesiæ *sanctæ Sophiæ*, fuit, cuius corpus in formam trullæ ædificatum erat, tota autem ædes si spectabatur, oblonga erat, ceterarum ecclesiarum formæ similis, quemadmodum lector iudicare poterit, si diuersas figuras in sequenti tabula inter se comparauerit, quarum vna, ecclesiam *sanctæ Sophiæ* repræsentans, desumta est ex DV FRESNII *Constantinopoli christiana*, alia ex *pandectis* BEVEREGII, tertia quædam ex LEONE ALLATIO, & quarta ex IACOBO GOAR, quæ omnes a SCHELSTRATO in concilio suo *Antiocheno* constructæ & compositæ, de ipsius exemplari vna cum nominibus, ad quamuis ipsarum partem spectantibus, heic repræsentantur. Hisce aliam figu-

& Pauli, in loco qui a pupillis educandis orphanotropheum dicitur. Addidit & templo, quod est in Blachernis, *duos fornices*, effecitque vt ea crucis formam referret.

(k) Anton. Mart. ap. Valef. not. in Euseb. de vit. Constant. lib. III. c. LIII. De Bethlehem vsque ad radicem Mambre sunt millia viginti quatuor: in quo loco requiescunt Abraham, Isaac & Iacob & Sarra, simul & Ioseph ossa. *Est ibi basilica ædificata per quadrum*, & atrium in medio discoopertum & per medium cancellum ex vno latere intrant christiani, ex alio vero iudæi, incensa differentes multa.

(l) Gruter. thesaur. p. 1166.

ram

ram addidimus, exhibentem pulcherrimum illud in vrbe *Tyro* templum, ſtudio *Paulini* epiſcopi exſtructum, & ab EVSEBIO [*m*] in oratione ſua *panegyrica* de ædificatione & fundatore huius templi deſcriptum: quam orationem ſatis longam lector curioſus in decimo hiſtoriæ ipſius eccleſiaſticæ libro legere poteſt. Cuius nos deſcriptionem tamquam omnium antiquiſſimam & veriſſimam heic magnam partem ſequemur, alias iſtiusmodi res tantum intermixturi, quæ ad explanandas formas & partes aliarum eccleſiarum neceſſariæ fuerint, ſiquidem, vti obſeruatum nobis eſt, non omnes inuicem ſibi conſimiles fuerunt, ſed forma, ſitu & diuerſis partibus aliæ ab aliis diſtinctæ.

§. II.

Et diuerſus aliarum ab aliis ſitus.

Vt ab earum ſitu ſeu poſitu incipiamus; ita plerumque locatæ erant, vt frons, ſiue præcipuus introitus occidentem verſus, ſanctuarium autem, ſiue locus, in quo altare ſtabat, orientem verſus ſpectaret. In quibusdam tamen eccleſiis res aliter ſe habebat, vti ex obſeruatione SOCRATIS [*n*] de eccleſia *Antiochena* patet, *Antiochiæ*, inquientis, *quæ eſt in Syria*, *inuerſus eſt eccleſiæ ſitus*, *neque enim altare ad ſolis ortum ſpectat ſed ad occaſum*. Idem etiam PAVLINVS [*o*] NOLANVS de ſua ipſius quadam ſtructura obſeruauit. Et templum alterius *Paulini* in vrbe *Tyro* in eumdem modum poſitum fuiſſe videtur. EVSEBIVS enim introitum in illud, non autem altaris ſitum, tamquam ad ſolis ortum reſpicientem deſcribit. Vt adeo, licet auctor *conſtitutionum* [*p*] inter alias huius generis regulas de eccleſiis orientem verſus exſtruendis præcipiat, ex iſtis tamen exemplis appareat, morem illum non adeo vniuerſalem fuiſſe, ſed admiſiſſe exceptiones, prout neceſſitas id requiſierit vel tulerit loci opportunitas.

(*m*) Euſeb. lib. X. c. IV. tot.

(*n*) Socrat. lib. V. c. XXII. Ἐν Ἀντιοχείᾳ τῆς Συρίας ἡ ἐκκλησία ἀντίστροφον ἔχει τὴν θέσιν· οὐ γὰρ πρὸς ἀνατολὰς τὸ θυσιαστήριον, ἀλλὰ πρὸς δύσιν ὁρᾷ.

(*o*) Paulin. ep. XII. ad Seuer. Proſpectus baſilicæ non, vt vſitatior mos eſt, Orientem ſpectat, ſed ad domini mei beati Felicis baſilicam pertinet, memoriam eius adſpiciens.

(*p*) Conſtit. apoſt. lib. II. c. LVII. ὁ οἶκος ἔστω ἐπιμήκης κατ' ἀνατολὰς τετραμμένος. Aedes ſit oblonga *orientem verſus*.

nitas. Quæ obseruatio non tantum ab VSSERIO episcopo [q] & BONA cardinali [r], sed pridem etiam ante eos a WALAFRIDO STRABONE facta est, quando ait [s]: *Non magnepere curabant illius temporis iusti, quam in partem orationis loca conuerterent, dum tantum videretur, vbi eliminatæ sunt dæmonum sordes, ibi Deum creatorem omnium, qui vbique est, coli & adorari. Sed tamen vsus frequentior & rationi vicinior habet in orientem orantes conuerti, & pluralitatem maximam ecclesiarum eo tenore constitui. S. Patricius* autem in *Hibernia*, quemadmodum e IOCELINO, vitæ illius scriptore, obseruauit VSSERIVS [t], hac in re ab omnibus aliis diuersus fuit. Ecclesiam enim in oppido *Sabul* prope *Dunum* in *Vltonia* ædificauit, quæ neque ad ortum, neque ad occasum solis, sed ab aquilonali parte versus meridianam plagam respexit. Atque ita historia ecclesiastica, si studiosius eam perquisiuerimus, ecclesiarum, omnis generis situm habentium, exempla nobis suppeditabit.

(q) Usher's *Lettres* ep. 49.

(r) Bon. rer. liturg. lib. I. c. XX. n. IV. Quod attinet ad situm, ita erant disposita, vt ad ortum solis æquinoctialem verterentur. - - Paulinus tamen Nolanus ep. XII. adserit, se in basilica, quam ædificauit, hunc morem neglexisse. *Prospectus*, inquit, *basilicæ* cetera [vid. not. (o)]. Quod vero non omnia altaria, quæ in eadem ecclesia sunt, ad ortum respiciant, sic excusat Walafridus Strabo c. IV. *Cognoscimus, non errasse illos vel errare, qui templis nouiter Deo constructis, vel ab idolorum squalore mundatis propter aliquam loci opportunitatem in diuersas plagas altaria statuerint, quia non est locus, vbi non sit Deus. Verissima enim relatione didicimus, in ecclesia, quam apud Æliam Constantinus imperator cum matre Helena super sepulcrum domini miræ magnitudinis in rotunditate constituit; itemque Romæ in templo, quod ab antiquis* Pantheon *dictum, a S. Bonifacio papa, permittente Phoca imperatore, in honorem omnium sanctorum consecratum est: in ecclesia quoque S. Petri principis apostolorum, altaria non tantum ad orientem, sed etiam in alias partes esse distributa. Hæc cum secundum voluntatem vel necessitatem fuerint ita disposita, improbare non audemus. Sed tamen vsus frequentior & rationi vicinior habet in orientem orantes conuerti & pluralitatem maximam ecclesiarum eo tenore constitui.* Narrat Procopius *lib. I de bello Persico c. XVII.* Dianæ & Iphigeniæ templa in vrbe Comana Deo a christianis consecrata fuisse, nihil immutata structura: in quibus aliisque similibus necessarium fuit, ad veterem situm altaris constructionem accommodare.

(s) Strabo de reb. eccles. c. IV. (biblioth. patr. max. tom. XV. p. 183. b.)

(t) Usher's *Lettres* ep. 49.

§. III.

Plerumque in tres, interdum etiam in quatuor vel quinque, partes diuisæ.

Iam diuersas antiquarum ecclesiarum partes consideraturis nobis obseruandum est, quod, quemadmodum in templo Dei *Hierosolymitano* non tantum sanctum & sanctum sanctorum, sed etiam exteriora atria pro partibus templi habita fuerunt; immo ipsum quoque atrium gentilium, quippe quod diserte *domus dei* & *domus precationis* dicitur; ita etiam in ecclesiis christianis, quæ cum respectu quodam ad templum *Iudaicum* ædificatæ fuerunt, totus ambitus siue peripheria latiore quodam sensu tamquam pars ecclesiæ spectari consueuerit, adeoque vbi ecclesiæ asyla, seu loca perfugii, regnantibus christianis imperatoribus, acceperunt, non tantum interiora ædificia, sed exteriora etiam atria & limites, pro apto & sufficienti sanctuario fuerint reputati, quemadmodum in vltima huius libri parte videbimus. Hinc igitur duplex orta est ecclesiarum diuisio, prout videlicet strictiore quodam vel latiore sensu fuerunt acceptæ. Sensu strictiore, ædificia intra parietes solum complexæ, plerumque in tres partes dispescebantur, quarum *prima NARTHEX*, vbi stabant pœnitentes & catechumeni: *secunda NAOS*, in quo communicantes suum quisque locum habebant: & *tertia BEMA*, vbi clerici stabant ad rem sacram super altari faciendam. Latiore autem sensu, alius erat *NARTHEX* extra parietes, sub quo comprehendebatur πρόπυλον siue *vestibulum*; tum *atrium*, siue *area*, inde ad templum ducens, porticibus siue peristyliis circumdata, vt mox in templo *Paulini* videbimus. Erant quoque diuersæ *exedræ*, vt *baptisterium*, *diaconica*, *pastophoria*, aliaque adiacentia ædificia, quæ vel extra vel intra ecclesiam esse existimabantur, prout sensu vel strictiore vel latiore sumebantur.

§. IV.

Atque hæ in alias partes subdiuisæ. Narthex *exterior includebat* 1. πρόπυλον *seu* vestibulum.

Evsebivs templum *Paulini* describens sensu latiore id accipit, & idcirco descriptionem suam inchoat a περιβόλῳ seu *exteriore ambitu*, atria exteriora includente, quem a *narthece* intra

ecclesiam distinguendi caussa *exteriorem narthecem* dicere licuerit. In sacri huius sepimenti, interuallo quodam ab ecclesia disiuncti, fronte ortum solis versus primum ædificium, quod in adspectum cadebat, splendidum & spatiosum erat vestibulum, quod EVSEBIO aliisque *græcis* scriptoribus *πρόπυλον μέγα*, *latinis* autem *vestibulum magnum* dicitur, ad distinguendum illud a minoribus vestibulis ecclesiæ contiguis. Hoc ipsum idem EVSEBIVS appellat etiam *πρώτην εἴσοδον*, *primum introitum*, a secundo eum distinguens, qui erant portæ ecclesiæ.

§. V.

2. Atrium, *siue* area *ante ecclesiam*, *porticibus seu peristyliis circumdata*.

INTER hoc vestibulum & ecclesiam spatiosa erat *area*, EVSEBIO [u] αἴθριον, & PAVLINO SILENTIARIO [w] in descriptione *sanctæ Sophiæ αὐλὴ* dicta; *latini atrium* & *impluuium* vocant, quia locus erat apertus & patens sine vllo tecto, si a quatuor spatii istius lateribus discesseris, vtpote quæ aliquibus porticibus (στοὰς EVSEBIVS appellat), quæ columnis vndique attollebantur, circumsepta erant: vnde, quemadmodum DVFRESNIVS [x] obseruat, hoc spatium recentioribus auctoribus τε-

(u) Euseb. lib. X. c. IV. *Μέσον αἴθριον ἠφίει εἰς τὴν τοῦ οὐρανοῦ κάτοψιν, λαμπρὸν καὶ ταῖς τοῦ φωτὸς ἀκτῖσιν ἀνειμένον ἀέρα παρέχον.* Medium spatium *apertum & patens* reliquit, vt & cæli adspectum præberet & aërem splendidum solisque radiis collustratum præstaret. It. de vita Const. lib. III. c. XXXV. *Διέβαινε δ' ἑξῆς ἐπὶ παμμεγέθη χῶρον, εἰς καθαρὸν αἴθριον ἀναπεπταμένον.* Transgressus inde est ad vastissimum locum *libero patentem cælo*.

(w) Paul. Silent. part. II. vers. 174.

Τέτρασιν αἰθούσῃσι περίδρομον ὄψεαι αὐλήν,
Ὧν μία μὲν νάρθηκι συνάπτεται, αἵγε μὲν ἄλλαι
Πεπταμέναι τελέθουσι πολυσχιδίεσσι κελεύθοις.

Atrium quatuor porticibus circumdatum licet intueri, quarum quidem vna nartheci coniungitur, aliæ vero semitis multifidis apertæ sunt.

(x) Du Fresne com. in Paul. Silent. p. 536. ad modo citata verba: Obseruandum, exteriorem vestibuli porticum ad atrii porticus pertinuisse, si non & vestri fuit, quod iam monuimus: alioquin atrium Sophianum tribus constitisset porticibus, non vero quatuor, proindeque non *τετράστυλον* fuisset vel *quadriporticus* sed *triporticus*, vti eiusmodi atria dicuntur Anastasio in S. Hilario PP. *Nymphæum & triporticum ante oratorium sanctæ crucis*, cetera.

τράτυ-

τράςυλον & *quadriporticus* dicitur. In hoc loco prima classis pœnitentium stabat secundum EVSEBIVM [y], qui illum iis, quibus nondum licuerit vltra in ecclesiam progredi, congruentem mansionem præbuisse, disertis verbis adfirmat. Hoc est, stabant illi vel in atrio, vel porticibus, vt fidelium in ecclesiam vadentium preces expeterent. Vel si forte grauiorum criminum rei essent, inde etiam expellebantur, & in area sub dio exspectare cogebantur, stabantque ibi tempestati expositi, quæ pars ipsorum pœnitentiæ erat. Hoc TERTVLLIANVS [z] innuere videtur, quando de monstruosis quibusdam peccatoribus loquens dicit, quod non modo a limine, verum omni ecclesiæ tecto, submoueantur. Atrium itaque apertus semper locus seu area fuit ante templum: proindeque isti auctores, qui atrium seu vestibulum & porticus inter se confundunt, formam antiquarum ecclesiarum plane perperam capiunt; istæ enim res distinctæ *narthecis* partes, quemadmodum ostendimus, fuerunt.

§. VI.

3. Huius in medio fons positus, ex quo se lauabant, qui ecclesiam ingrediebantur, quibusdam auctoribus cantharus *et* phiala *dictus.*

PORRO notandum est, quod in medio atrio plerumque fons quidam siue cisterna collocata fuerit in vsum populi, ad abluendum ex ea manus faciemque, priusquam templum ingrederentur. EVSEBIVS [zz] huius expressam mentionem in templo *Paulini* facit, *Heic*, inquiens, *sacrarum expiationum signa posuit*, κρήνας, *fontes scilicet ex aduerso ecclesiæ structos, qui interius sacrarium ingressuris copiosos latices ad abluendum ministrarent.* PAV-

(y) Euseb. lib. X. c. IV. Ἡ πρώτη μὲν εἰσιόντων αὕτη διατριβὴ, κόσμον ὁμοῦ καὶ ἀγλαΐαν τῷ παντὶ, τοῖς τε τῶν πρώτων εἰσαγωγῶν ἔτι δεομένοις, κατάλληλον τὴν μονὴν παρεχομένη. Hoc primum intrantium diuersorium est, cunctis quemdam ornatum ac nitorem concilians; iis vero qui institutione adhuc opus habent, congruentem præbens mansionem.

(z) Tertull. de pudicit. c. IV. Reliquas autem libidinum furias - non modo limine, verum omni ecclesiæ tecto submouemus, quia non sunt delicta sed monstra.

(zz) Euseb. lib. X. c. IV. Ἐνταῦθα καθαρσίων ἵδρυσε σύμβολα· κρήνας ἄντικρυς εἰς πρόσωπον ἐπισκευάζων τοῦ νεὼ, πολλῷ τῷ χεύματι τοῦ νάματος τοῖς περιβόλων ἱερῶν εἴσω προϊοῦσι τὴν ἀπόρρυψιν παρεχομένας.

LINVS episcopus *Nolanus* eiusdem rei meminit, sed nomen *canthari* [*a*] ei tribuit, quod significat longum aquæ conceptaculum, siue statuam ludicris formis elaboratam, per quas aquæ saliunt. Ita DVFRESNIVS obseruauit, quod in quibusdam locis fontes leonibus, aquam ex ore eructantibus, circumdati fuerint; vnde locus iste quibusdam recentioribus *græcis* scriptoribus λεοντάριον dicitur. A nonnullis etiam vocatur *nymphæum*, ἐμβάτης & κολυμβεῖον, quæ appellationes omnes fontem aquæ significant. PAVLVS SILENTIARIVS in descriptione templi *sanctæ Sophiæ* Φιάλην, *phialam* nominat, quod *anglice* reddi potest *the Basin*. SOCRATES autem Φρέαρ appellat. De velitatione enim inter catholicos & hæreticos *Macedonianos* in ecclesia *Acacii Constantinopoli* loquens, „tantam hominum cædem factam esse „dicit, vt ecclesiæ illius atrium sanguine compleretur, puteum „quoque (τὸ Φρέαρ [*b*]) qui fuerit in atrio, cruore redundasse „& sanguinem in coniunctam porticum effluxisse vsque ad ipsam „plateam.„ CHRYSOSTOMVS [*c*] etiam de his fontibus loquitur, vt qui communis vsus in atriis ante ecclesias fuerint. Et in sermonibus suis popularibus ad morem abluendi manus, ecclesiam ingressuris [*d*] vsitatum, sæpe adludit. Idem facit TER-

(*a*) Paulin. ep. XII. ad Seuerum:
Sancta nitens famulis interluit atria lymphis
Cantharus, intrantumque manus lauat amne ministro.

(*b*) Socrat. lib. II. c. XXXVIII. γίνεται φόνος ἀνθρώπων πολλῶν, ὥστε τὴν αὐλὴν τῆς ἐκκλησίας ἐκείνης αἵματος πλήρη γενέσθαι, καὶ τὸ ἐν αὐτῇ φρέαρ ὑπερβλύσαι τοῦ αἵματος, ῥεῦσαι δὲ τοῦτο καὶ εἰς τὴν ἐχομένην στοὰν ἄχρι τῆς πλατείας αὐτῆς.

(*c*) Chrysostom. homil. LVII. tom. V. edit. Sauil. p. 390. τὰς κρήνας εἶναι ἐν ταῖς αὐλαῖς τῶν εὐκτηρίων οἴκων νενόμισται.

(*d*) Chrysost. hom. LII. in Matth. (tom. I. p. 566. a. edit. Francof.) Καὶ ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ τοιοῦτον ὁρῶμεν ἔθος κρατοῦν παρὰ τοῖς πολλοῖς, καὶ ὅπως μὲν καθαροῖς εἰσέλθωσιν ἱματίοις σπουδάζοντας, καὶ ὅπως τὰς χεῖρας νίψαιντο κ. τ. λ. In nonnullis iam ecclesiis hunc morem corroboratum videmus, vt diligenter multi studeant, quomodo *manibus loti*, candidis induti vestimentis, *in ecclesiam ingrediantur*. Id. homil. LXXII. in Ioan. (ibid. p. 465. a.) εἶτα χεῖρας μὲν νιπτόμεθα εἰς ἐκκλησίαν εἰσιόντες, τὴν δὲ καρδίαν οὐκέτι. Deinde *ingressuri templum manus lauamus* non corda. Id. hom. III. in Ephes. (tom. V. p. 888.) εἰπέ μοι, ἆρα ἂν ἕλοιο χερσὶν ἀνίπτοις τῇ θυσίᾳ προσελθεῖν; οὐκ ἔγωγε οἶμαι, ἀλλ' ἐθέλοις ἂν μηδὲ ὅλως προσελθεῖν, ἢ ῥυπαραῖς χερσίν. Dic mihi velles ne ad sacrificium manibus illotis accedere? Non, opinor; sed malles potius non prorsus accedere. Id. in Psalm. CXL. (tom. III.

TVLLIA-

TVLLIANVS [e] *Quæ ratio est*, inquiens, *manibus quidem ablutis, spiritu vero sordente, orationem obire?* Similiter SYNESIVS [f] de cisternis siue malluuiis, in templorum vestibulis collocatis, loquitur.

§. VII.

An superstitiosus aquæ benedictæ vsus huius antiqui moris corruptio sit.

PRAESENTIS ecclesiæ *Romanæ* scriptores BARONIVS [g] & alii aquæ suæ benedictæ vsum ex hac vetusta consuetudine deriuant pariter ac defendunt. At vero DV FRESNIVS [h] magis proprie loqui videtur, quando horum fontium loco aquas lustrales successisse, adfirmat. Ablutio enim veterum nihil expiationis in se habebat, sed indifferens tantum erat cærimonia, ad externam corporis spectans decentiam, vel ad summum emblema quoddam, homines de animæ puritate, qua atria sanctissimi Dei intrare deberent, admonens. Et proinde quisquis has materias studiose inter se comparauerit, is non poterit non concludere, quod recentior consuetudo antiquæ illius inepta

opusc. p. 477.) Κάθαιρε τοίνυν αὐτὰς (χεῖρας) ἐλεημοσύνῃ, φιλανθρωπίᾳ, προστασίᾳ δεομένων· καὶ οὕτως αὐτὰς εἰς εὐχὰς ἄγε· εἰ γὰρ ἀνίπτοις αὐτὰς οὐκ ἐπιτρέπεις εἰς εὐχὴν ἐπαίρεσθαι, πολλῷ μᾶλλον ἁμαρτήμασιν οὐκ ἂν εἴης δίκαιος αὐτὰς μιαίνειν· εἰ τὸ ἔλαττον δέδοικας, πολλῷ μᾶλλον τὸ μεῖζον φρίξον· τὸ μὲν γὰρ ἀνίπτοις χερσὶ προσεύχεσθαι, οὐ τοσοῦτον ἄτοπον κ.τ.λ. Purga manus eleemosyna, clementia, subueniendo iis, qui indigent & ita eas Deo expandito ad orationem. Si enim non permittis, vt eæ tollantur illotæ ad orationem: multo magis non æquum est, vt eas peccatis inquines: Si, quod minus est, vereris: multo magis pertimesce, quod maius est illotis enim orare manibus non est adeo absurdum cetera.

(e) Tertull. de orat. c. XI.

(f) Synes. epist. CXXI. Anastasio. ὡς ἴσα γε τὸ δημόσιον ξίφος οὐχ ἧττον, ἢ τὰ ἐν τοῖς προτεμενίσμασι χέρνιβα, πόλεως καθαρτήρια. Quandoquidem publicus gladius non minus, quum *lustralis aqua, quæ in templorum vestibulis collocatur*, ciuitatis est piaculum.

(g) Baron. an. LVII. n. CVII. seqq.

(h) Du Fresne com. in Paul. Silent. p. 539. Hæ fontium aquæ quotannis in peruigilio sacrorum Theophaniorum interdum in ipso festo die consecrabantur & benedicebantur, quarum benedictionis ordo habetur in *euchologio*: vnde νόσων ἀπελαστικὴ, δαιμόνων φυγαδευτικὴ apud Clement. in constit. apost. ἰαματικὸν ψυχῶν καὶ σωμάτων, alibi ἁμαρτημάτων λυτήριον &c. in eodem *euchologio* dicuntur. *Horum loco successere*, præsertim apud latinos, *quæ in templorum valuis exponi solent lustrales vndæ*, vti, qui de ritibus ecclesiasticis scripsere, pridem docuerunt.

solum imitatio, vel mera corruptio sit, si non potius peiori fonti *περιῤῥαντηρίῳ, aspergillo*, quo de tam sæpe loquuntur gentiles, originem suam debeat. Res sibi adeo similes sunt, vt quidam recentiores librarii, qui codicem SOZOMENI descripserunt, ex errore eas inter se confuderint. Quando enim SOZOMENVS de *Iuliani*, in *Galliis* adhuc morantis, in templum quoddam sacrificandi caussa ingressu, comitante illum inter ceteros *Valentiniano*, dicit, sacerdotem gentilium more ingredientes eos [i] conspersisse; VALESIVS [k] obseruauit, quod in quibusdam exemplaribus pro *more gentilium* legatur *more ecclesiastico*: quod ille antiquariis tribuit, qui aspersionem aquæ lustralis inde conficere studuerint; eosque ob suam vel ignorantiam vel impudentiam, pro eo ac meruerunt, ingenue castigat.

§. VIII.

Non nisi atrium & porticus in exteriore narthece in mortuorum sepulturam adhibitæ.

SED reuertamur ad veterum ecclesiarum considerationem. Dum de narthece exteriore loquimur, non abs re fuerit obseruare, quod multis adhuc annis, postquam loca sepulturæ in ciuitatibus fuerunt permissa, a proprie sic dicto templo cohibitæ, & solum in hisce narthecis exterioris partibus, atrio videlicet & porticibus, in quibus describendis iam versamur, concessæ sint: quemadmodum e canone quodam concilii *Namnetensis* an. DCLVIII. apparet, in hunc modum decernente [l]: *In ecclesia nullatenus sepeliantur, sed in atrio, aut porticu, aut in exedris ecclesiæ.* Quod ideo tantum animaduertimus, vt ostendamus, quem in vsum hæ narthecis exterioris partes adhibitæ

(*i*) Sozom. lib. VI. c. VI. *ἐπεὶ ἔμελλεν ὑπερβαμείβειν τοῦ ναοῦ τὸν οὐδὸν, θαλλούς τινας διαβρόχους κατέχων ὁ ἱερεὺς νόμῳ ἑλληνικῷ περιῤῥαινε τοὺς εἰσιόντας.* Quum limen templi transgressurus esset (Iulianus) sacerdos verbenas aqua tinctas manu gestans, *gentilium more ingredientes conspersit.*

(*k*) Valef. in h. l. In codice Fuketiano scriptum iuueni *νόμῳ ἐκκλησιαστικῷ.* Quod idcirco retuli, non quod scripturam eam probem, sed vt studiosus lector perspiciat, quam periculosum sit coniecturæ suæ indulgere. Etenim antiquarius, qui codicem illum descripsit, quum adspersionis aquæ mentionem fieri videret hoc loco, id more ecclesiastico factum esse credidit. Quasi non & pagani huiusmodi adspersionibus aquæ lustralis vsi fuerint diu ante aquæ lustralis exordium. Nota sunt veterum græcorum *περιῤῥαντήρια.*

(*l*) Concil. Namnetens. c. VI.

fuerint.

fuerint. Sed hac de re pluribus agendum erit, quando de cœmiteriis & ritibus funeralibus priscæ ecclesiæ tractabimus.

LIBRI OCTAVI
CAPVT QVARTVM
DE NARTHECE INTERIORE DEQVE ILLIVS PARTIBVS ET VSIBVS.

§. I.

De minoribus προπύλοις seu porticibus ante fores ecclesiæ.

POSTQVAM *exteriorem narthecem* considerauimus, nunc in *interiorem narthecem* intra ecclesiam ab EVSEBIO introducimur. In talibus enim magnificis structuris, qualis *Paulini* erat, *narthex* seu πρόναος, (*Ante-temple* lingua patria nobis appellare libet), nomen pluribus partibus commune erat. Et in quibusdam splendidissimis templis, vti illud *sanctæ Sophiæ* erat, quemadmodum ex PROCOPIO & PAVLO SILENTIARIO obseruauit DVFRESNIVS, non minus quatuor distincti *nartheces* erant. Aditus ad interiorem narthecem in templo *Paulini* extra porticus seu peristilia erat, ante ecclesiam per tria interiora vestibula, (τὰ ἐνδοτάτω πρόπυλα EVSEBIO vocantur) totidem portas patentes efficientia, ex quibus media reliquis duabus maior erat & sublimior, quomodo plerumque in hodiernis nostris ecclesiis cathedralibus videmus, hoc tantum cum discrimine, vt istæ ad orientem spectarent, nostræ autem ad occidentem. Habebat etiam porticus septemtrionali pariter ac [a] australi lateri contiguas, nec non vestibula & ianuas, per quas introibatur. Hæc vestibula in illis ecclesiis, quæ non alium quemdam narthecem habebant, ad recipiendam primam classem pœnitentium faciebant, quæ *lugentes* vocabantur, & alias ad atrium & porticus ante ecclesiam remitti solebant, vti iam in templo *Paulini* ostendimus. Et hæc accurate obseruanda sunt iis, qui

(a) Euseb. de vitâ Constant. lib. III. c. XXXVII. de ecclesia Hierosolymis exstructa: Ἀμφὶ δ' ἑκάτερα τὰ πλευρὰ, διττῶν στοῶν ἀνωγείων τε καὶ καταγείων δίδυμαι παραστάδες τῷ μήκει τοῦ νεὼ συνεξετείνοντο. Ad vtrumque latus, geminæ porticus tam subterraneæ quam supra terram eminentes, totius basilicæ longitudinem æquabant.

veteres

veteres non volunt perperam intelligere, quando de loco *lugentium* diuerso modo loqui videntur. DVFRESNIVS etiam e PAVLINO NOLANO [*b*] obseruauit, quod hæc vestibula & portæ nonnumquam *arcus*, a modo structuræ, quæ arcuatum opus erat, dicantur; item *apsides* ex eadem ratione; ἄψις enim rem quamlibet significat ad figuram arcus, vel alius rei conuexæ, quale cælum est, curuatam. Et idcirco canonem tricesimum secundum concilii *Carthaginensis* de isto loco intelligi oportere existimat, quando ait [*c*]: *Cuiuscumque pænitentis publicum & vulgatissimum crimen est, quod vniuersa ecclesia nouerit*, *ANTE APSIDEM*, (hoc est ante vestibulum vel fores ecclesiæ) *manus ei imponatur.* Hic etiam locus erat, vbi pauperes de ecclesia ante & post sacra sese sistebant, vt a venientibus de altari colligerent vitæ subsidia. Cuius consuetudinis mentio a GREGORIO NAZIANZENO [*d*] iniicitur & a CHRYSOSTOMO [*e*], qui hoc intuitu pauperes decrepitos, claudos & cæcos, eleganter more suo *regii palatii custodes* vocat, intelligens ecclesiam.

§. II.

De narthece, pronao, *siue* ferula.

PER hasce portas in ecclesiam intromissis nobis primus, qui occurrit, locus est πρόναος seu narthex intra parietes. Hic in recentioribus libris ecclesiasticis *Græcorum* semper dicitur νάρθηξ, & speciatim monachis vel mulieribus destinatus erat, & ad rogationes, supplicationes, ac nocturnas vigilias faciendas adhibebatur. Defunctorum quoque cadauera, antequam sepulturæ mandarentur, dum illis iusta persoluebantur, in eodem

(*b*) Paulin. epist. XII. ad Seuer. Alma domus triplici patet ingredientibus arcu.

(*c*) Conc. Carth. III. c. XXXII. (tom. II. conc. p. 1171.)

(*d*) Naz. orat. XVI. de amore pauperum (tom. I. p. 245. c. d.) *οἱ πολλοὶ δὲ αὐτῶν οὐδὲ ὑπ' αἰσχύνης τὰς πανηγύρεις φεύγουσιν· αὐτὸ μὲν ἐν τοὐναντίον, εἰς ταύτας ὠθοῦνται διὰ τὴν χρείαν, ταύτας δὲ λέγω πανδήμους καὶ ἱερὰς, ἃς ἡμεῖς ἐπὶ θεραπείᾳ τῶν ψυχῶν ἐξεύρομεν, ἢ κατά τι μυστήριον συνιόντες, ἢ τοῖς μάρτυσι τῆς ἀληθείας πανηγυρίζοντες.* Multi eorum ne pudore quidem a publicis conuentibus deterrentur: quin potius in eos sese ob necessitatem intrudunt, hos inquam publicos & sacros conuentus, quos ob animarum curationem excogitauimus, aut mysterii cuiuspiam celebrandi caussa coëuntes, aut ob veritatis martyres diem festum agitantes.

(*e*) Chrysost. hom. X. in 1 Thess. p. 1484. (in edit. Francof. allegata verba non inuenio.)

hoc loco retineri solebant, quemadmodum SVICERVS [*f*] ex ipsorum *Triodio*, *Pentecostario* & *Typico* aliisque auctoribus fuse demonstrat. MORINVS [*g*] antiquas ecclesias quingentis annis narthecem non habuisse, sed in duas duntaxat partes, *sanctuarium* & *aulam laicorum* diuisas, narthecem autem a monachis orientalibus sexto demum sæculo subintroductum fuisse opinatur. Enim vero hac in re manifesto fallitur; licet enim nomen fortassis non ita antiquum sit, res ipsa tamen est. Fuit enim hæc semper distincta quædam & separata ecclesiæ pars, quemadmodum facile sibi persuadebit, quisquis antiquum eius vsum considerauerit.

§. III.

Vsus eius pro catechumenis & secundi ordinis pœnitentibus.

ECCLESIA enim, ex quo primum catechumenos & pœnitentes in distinctos ordines ac classes diuisit, distincta etiam loca pro illis in ecclesia habuit. Et hæc vilior ecclesiæ pars locus energumenorum erat, eorumque catechumenorum ac pœnitentium, qui plerumque ἀκροώμενοι siue *audientes* dicebantur, eo quod heic stare & hymnis, scripturarum lectioni, & sermonibus a concionatore fieri solitis auscultare ipsis permissum erat: quo facto sine vllis precibus vel solemni benedictione di-

(*f*) Suicer. thes. eccles. voce νάρθηξ. Νάρθηξ est locus in ecclesia, etsi alii extra ecclesiam ponant: cuius frequens mentio in libris ecclesiasticis græcorum. Triodion in sabbatho sancto: Ἡ δὲ πρώτη ὥρα ψάλλεται ἐν τῷ νάρθηκι ὁμοίως, καὶ αἱ λοιπαὶ λιταὶ ψάλλονται ὁμοίως ἐν τῷ νάρθηκι. *Prima hora canitur in narthece similiter; & reliquæ supplicationes canuntur similiter in narthece.* Pentecostarium in dominica resurrectionis: Καὶ ἐξερχόμεθα ἅπαντες ἐν τῷ νάρθηκι, διὰ τοῦ βορείου μέρους κρατοῦντες καὶ τὰ κηρία ἡμμένα. *Et egredimur omnes ad narthecem, per partem borealem, tenentes accensas candelas.* Typicum c. XXV. Καὶ ποιοῦμεν ἐν τῷ νάρθηκι παννυχίδα εἰς τοὺς κοιμηθέντας. *Et vigilamus tota nocte in narthece mortuorum caussa.* cetera.

(*g*) Morin. de pœnit. lib. VI. c. I. §. X. (p. 357. edit. Antuerp. MDCLXXXII.) Secundum est, nusquam apud antiquos auctores narthecis mentionem fieri. Antiqui enim græci, vt & latini, ecclesias in duas tantum partes distinxerunt, in *aulam* siue *atrium laicorum*, & *sanctuarium*, in quo consistere episcopis, presbyteris & diaconis tantum licebat. Sanctum non modo ἱερατεῖον, sed sæpissimo βῆμα vocarunt, vt & ἅγιον τῶν ἁγίων, quandoque etiam ἄδυτον, ἀνάκτορον & ἱλαστήριον. Vsurpari cœpit νάρθηξ in Typicis & Euchologiis post annos a Christo nato quingentos. Tum enim orientales monachi cœperunt ecclesias in tres partes diuidere, ἱερατεῖον, ναὸν, καὶ νάρθηκα.

mittebantur. Quemadmodum ex auctore *constitutionum* [b], canonibus BASILII [i], GREGORIO NYSSENO [k] aliisque scriptoribus videre est.

(b) Constit. apost. lib. VIII. c. V. Μετὰ τὴν ἀνάγνωσιν τοῦ νόμου καὶ τῶν προφητῶν, τῶν τε ἐπιστολῶν ἡμῶν καὶ τῶν πράξεων καὶ τῶν εὐαγγελίων ἀσπαζέσθω ὁ χειροτονηθεὶς τὴν ἐκκλησίαν - - καὶ μετὰ τὴν πρόσρησιν προσλαλησάτω τῷ λαῷ λόγους παρακλήσεως· καὶ πληρώσαντος αὐτοῦ τὸν τῆς διδασκαλίας λόγον - - ἀναστάντων ἁπάντων ὁ διάκονος ἐφ' ὑψηλοῦ τινος ἀνελθὼν κηρυττέτω· Μή τις τῶν ἀκροωμένων· μή τις τῶν ἀπίστων. Post lectionem legis & prophetarum & epistolarum nostrarum & actorum atque euangeliorum salutet ecclesiam ordinatus - - & post salutationem adloquatur populum sermone hortatorio. Quo sermone habito ad docendum - - edicat diaconus ex loco alto: ne quis adsit *audientium*, ne quis infidelium.

(i) Basil. can. LVII. Ὁ ἀδελφῇ ἰδίᾳ ἐκ πατρὸς ἢ ἐκ μητρὸς συμμιανθεὶς, εἰς οἶκον προσευχῆς μὴ ἐπιτρεπέσθω παρεῖναι, ἕως ἂν ἀποστῇ τῆς παρανόμου καὶ ἀθεμίτου πράξεως· μετὰ δὲ τὸ ἐλθεῖν εἰς συναίσθησιν τῆς φοβερᾶς ἁμαρτίας, τριετίαν προσκλαιέτω, τῇ θύρᾳ τῶν εὐκτηρίων οἴκων παρεστηκὼς, καὶ δεόμενος τοῦ λαοῦ εἰσιόντος ἐπὶ τὴν προσευχὴν, ὥστε ἕκαστον μετὰ συμπαθείας ὑπὲρ αὐτοῦ ἐκτενεῖς ποιεῖσθαι πρὸς κύριον τὰς δεήσεις· μετὰ δὲ τοῦτο ἄλλην τριετίαν εἰς ἀκρόασιν μόνην παραδεχθήτω, καὶ ἀκούων τῆς γραφῆς καὶ τῆς διδασκαλίας ἐκβαλλέσθω, καὶ μὴ καταξιούσθω προσευχῆς· ἔπειτα εἴπερ μετὰ δακρύων ἐξεζήτησεν αὐτὴν, καὶ προσέπεσε τῷ κυρίῳ μετὰ συντριμμοῦ καρδίας καὶ ταπεινώσεως ἰσχυρᾶς, διδόσθω αὐτῷ ὑπόπτωσις ἐν ἄλλοις τρισὶν ἔτεσι· καὶ οὕτως ἐπειδὰν τοὺς καρποὺς τῆς μετανοίας ἀξίους ἐπιδείξηται, τῷ δεκάτῳ ἔτει εἰς τὴν τῶν πιστῶν εὐχὴν δεχθήτω, χωρὶς προσφορᾶς· καὶ δύο ἔτη συστὰς εἰς τὴν εὐχὴν τοῖς πιστοῖς, οὕτω λοιπὸν καταξιούσθω τῆς τοῦ ἀγαθοῦ κοινωνίας. Qui cum propria ex patre vel ex matre sorore pollutus est, in domum orationis ne permittatur accedere: donec ab iniqua & nefaria actione desistat. Postquam autem in horrendi peccati sensum & animaduersionem venerit, triennio defleat, stans propter fores domus oratoriæ, & rogans populum ingredientem ad orationem, vt vnusquisque pro ipso misericorditer ad dominum intensas fundat preces. Postea autem alio triennio ad solam *auditionem* admittatur, & scripturam ac doctrinam *audiens* eiiciatur, & nec oratione dignus habeatur. Deinde si quidem illam cum lacrimis exquisiuit, & domino cum cordis contritione, & valida humiliatione supplex procidit: detur ei substratio in aliis tribus annis. Et sic postquam pœnitentiæ fructus dignas ostenderit, decimo anno in fidelium orationes suscipiatur sine oblatione: & cum duobus annis vna cum fidelibus ad orationem substiterit, sic deinceps dignus habeatur boni communione.

(k) Gregor. Nyssen. epist. ad Letoium c. V. (tom. II. opp. p. 120. edit. Paris. MDCXXXVIII.) Τριετία γάρ εἰσιν ἐνιαυτοὶ, καθ' ἕκαστον βαθμὸν τῆς ἐννάδος τῶν ἐτῶν ὁρισθείσης, ὥστε ἐν μὲν τῷ παντελεῖ ἀφορισμῷ ἐνιαυτῷ χρόνον διαγενέσθαι ἀπειργόμενον τῆς ἐκκλησίας· ἄλλα δὲ τοσαῦτα ἔτη ἐν τῇ ἀκροάσει παραμεῖναι, μόνης τῶν διδασκάλων καὶ τῆς τῶν γραφῶν ἀκροάσεως, καὶ

§. IV.

§. IV.

Nec non pro iudæis, *gentilibus*, *hæreticis & schismaticis.*

Hvc etiam *iudæis*, gentilibus, hæreticis ac schismaticis nonnumquam veniendi data fuit copia, vt scripturarum lectioni & sermonum recitationi interessent, quia hæc cultus diuini pars ad ædificationem ac institutionem ipsorum faciebat. Concilium quidem *Laodicenum* [l] hæreticis in ecclesiam venire interdicit. In *Africa* autem aliisque locis permissum erat. Nam in concilio *Carthaginensi* quarto [m] canon hanc in rem expressis verbis legitur: *Vt episcopus nullum prohibeat ingredi ecclesiam & audire verbum Dei, siue gentilem, siue hæreticum, siue iudæum, vsque ad missam catechumenorum.* Præterea e diuersis CHRYSOSTOMI pariter ac AVGVSTINI homiliis, hanc communem & vulgatam praxin fuisse, constat. Aequum igitur est statuere, hos omnes stationem suam habuisse in viliore ecclesiæ parte, quæ *narthex* dicta fuit, vel quocumque alio nomine ea venit.

§. V.

Hæc pars ecclesiæ non locus baptisterii, vt in præsentibus nostris ecclesiis.

BEVEREGIVS & alii quidam heic baptisterium videntur collocare, vti in præsentibus nostris ecclesiis. Verum nihil certius est, quam quod per plura secula baptisterium locus ab ecclesiæ corpore distinctus, & *exedris*, siue locis ecclesiæ contiguis, adnumeratus fuerit. Quam ob caussam plura heic de eo dicere prætermittimus, in vltima huius libri parte, quum ad *exedras* ecclesiæ deuenerimus, cumulatius id facturi.

§. VI.

Cur vocata sit narthex, *& de diuersis* narthecum *generibus in compluribus ecclesiis.*

μετὰ τῆς τοῦ λαοῦ συστάσεως ἀξιούμενον κ. τ. λ. Ter nouem sunt anni, nouenario annorum numero in vnoquoque gradu præfinito, vt in perfecta quidem segregatione nouem annorum tempore versetur ab ecclesia prohibitus; alios autem tot annos *in auditione permaneat, sola doctorum & scripturarum auditione* & conuersatione cum populo *dignus habitus* cetera.

(*l*) Conc. Laodic. can. VI. (tom. I. conc. p. 1497.) Περὶ τοῦ, μὴ συγχωρεῖν τοῖς αἱρετικοῖς εἰσιέναι εἰς τὸν οἶκον τοῦ Θεοῦ, ἐπιμένοντας τῇ αἱρέσει. Non oportere permitti hæreticis, vt in domum domini ingrediantur, si in hæresi permaneant.

(*m*) Conc. Carth. IV. c. LXXXIV. (tom. II. p. 1206.)

Si quæras, cur isthæc ecclesiæ pars *narthex* vocata sit, respondeo, ideo quod figura illius similis esse credebatur *ferulæ*, quod nomen *latinum* eius est. Nam figura quæuis oblonga, siue dromica, vt *Græci* vocant, *narthex* ipsis dicebatur, quemadmodum SVICERVS & DVFRESNIVS e THEODOSIO ZYGOMALA [n] obseruarunt. Atque hinc hæc pars ecclesiæ, quum esset longa quidem sed angusta, e transuerso frontis ecclesiæ, *narthex* seu *ferula* ex hac ratione appellabatur. Et porro notandum est, quasdam ecclesias tres quatuorue habuisse *narthecet*, sed hosce extra parietes. Porticus enim talium ecclesiarum, qualis erat *sancta Sophiæ*, quæ ad earum latera septemtrionale, occidentale & australe exstructæ erant, *narthecet* vocabantur, quemadmodum e PROCOPIO, PAVLO SILENTIARIO & concilio generali sexto demonstrat DVFRESNIVS [o], quod hæc longa & angusta essent ædificia, & figuram referrent narthecis. Et eiusmodi ecclesias non alios nartheces intra parietes habuisse existimat, sed hosce nartheces propriam & congruentem pœnitentibus & aliis, quibus in nauem ecclesiæ ingredi haud licuerit, præbuisse stationem: In ecclesiis autem, contiguas sibi

(n) Zygomal. ap. Cruc. Turco-græc. Νάρθηξ τὸ ἔξω τοῦ ναοῦ δρομικὸν δίκην νάρθηκος. οὗτος ναρθηκοφόρος, ὁ ῥάβδον φέρων ἐκ νάρθηκος· πᾶν δρομικὸν νάρθηξ λέγεται. Narthex extra templum dromicum instar narthecis. Sic narthecophorus, qui baculum gestat e narthece. *Omne dromicum narthex dicitur.*

(o) Du Fresn. com. in Paul. Silentiar. p. 535. Quatuor in æde Sophiana nartheces statuit Codinus: ἀπὸ τοῦ βήματος μέχρι τῶν τεσσάρων ναρθήκων, vt & Anonymus: καὶ τῶν τεσσάρων ναρθήκων κατεχρύσωσε τὰ ὄροφα ἐξ ὑελίου χρυσοῦ λαμπρότατα. Sed iure addubitari potest, an hoc loco quatuor aliquas porticus exteriores innuerit, binas scilicet ad occidentem & duas alias ad septemtrionem & meridiem. Quod quidem indicare videtur idem Anonymus, scribens Iustinianum statui se (an vere, alii viderint) vt, quisquis pro delictorum modo arceretur a sacris, in his quatuor narthecibus staret: quo quidem loco φίνας nartheces vocat, incomperta mihi ratione, nisi forte quod ad templi fines haberentur porticus istæ exteriores. Certe tertium narthecem eiusdem ædis Sophianæ obseruare est in sexta synodo Act. XVIII. vbi διχύμβαλοι ἐν τρίτῳ νάρθηκι μεγάλης ἐκκλησίας statuitur, nullo alio indicio: qui quidem tertius narthex prima fortassis fuerit e tribus porticibus, quas ad occidentem ædis Sophianæ stetisse scribit Paulus Silentiarius, quæque ἐξώνητος νάρθηξ videtur nuncupari apud eumdem Anonymum p. 243. Nam auctor est Goarus, etiamnum græcis ἐξωνάρθηκας exteriores porticus, vt Inte-

porti-

porticus non habentibus, narthecem viliorem ecclesiæ partem intra muros fuiſſe, qui ita factus fuerit, vt vſui porticuum in aliis eccleſiis reſponderet. Atque hæc vera huius rei ratio & vnica diuerſas auctorum de antiquo *narthece* eccleſiæ narrationes inter ſe conciliandi via eſſe videtur.

LIBRI OCTAVI
CAPVT QVINTVM
DE NAO, SEV NAVE ECCLESIAE, EIVSQVE PARTIBVS AC VSIBVS.

§. I.

De portis ſpecioſis ac regiis: cur ita vocatæ.

NARTHECEM iſta eccleſiæ pars, quæ proprie *ναὸς*, *templum* & *nauis eccleſiæ* dicebatur, excipiebat. Hæc a *narthece* certis repagulis ligneis ſeparata erat, quemadmodum reliqua loca omnia in eccleſia plerumque diſtinguebantur. Introitus in hanc e narthece per portas patebat, quas libri rituales recentiores & ſcriptores *Græci* *πύλας ὡραίας* ac *βασιλικὰς* *ſpecioſas* & *regias* portas appellant; quæ ita per alluſionem ad nomen *baſilicæ* dictæ videntur, vt quæ regium Dei palatium, domum ac templum eius, denotent. Quamquam forte alia ratio huic appellationi inter recentiores *Græcos* adſignari poteſt, qui portam regiam vocarint, quod reges ipſorum coronam ſuam heic deponere ſolerent, antequam vlterius in eccleſiam progrederentur. Id quod LEO GRAMMATICVS in vita *Michaelis* [a] imperatoris

riores *ἐπανάρθηκας* dici. Porro *δικύμβαλον* ni fallor, locus eſt conſtans duabus trullis, *κυμβαλικῶς*, ſeu in modum cymbali, quemadmodum fuit maior ædis trulla, exſtructis. Ita *τρικύμβαλον τοῦ τζυκανιστηρίου* memorat alicubi Codinus in orig. Iure igitur Allatius hæc verba de narthece infert: *Narthex vero extra eccleſiam forte an antiquis temporibus fuerit, non diſputo.* Nam vt nartheces, quod ex prædictis ſatis patet, olim extra eccleſiam, ſeu potius extra eccleſiæ ſepta, fuere, etſi forte, vt pronai, ſacri haberentur; ita viciſſim pro certo haberi debet, poſterioribus ſæculis narthecem, eam ædis ſacræ partem, quam hodie *nauim* vocamus, appellatum, vt patet ex Euchologio & ceteris græcorum ritualibus libris, & aliquot inferioris ætatis ſcriptoribus, quos laudat idem Allatius in diſſertat. *de recentiorum græcorum templis* p. 110. & ſequentibus.

(a) Leo grammatic. p. 466. (edit. Par. MDCLVII.) *Μετὰ δὲ τῶν βασιλικῶν πυλῶν*

toris animaduertit, vbi tamquam rem insolentem indecentemque in ipso obseruat, quod quum venerit ad portas regias, coronam haud deposuerit suam, quemadmodum reges facere consueuerint. Nonnulli itidem dies festi ex eadem ratione inter illos vocabantur ἑορταὶ στεπτ]αὶ, *dies coronati*, ideo quod imperatores regio induti habitu in magnam ecclesiam *sanctae Sophiae* his diebus, qui duodecim solemniores per annum erant, sese conferebant. Vt adeo tum isti dies tum illae portae a solemniore quadam caerimonia ab imperatoribus, quando per illas ingressi sunt, adhibita denominationem suam habere possint. Sed priorem istam rationem magis probabilem duco, & vix vllam huius fecissem mentionem, nisi ad vnam duasue consuetudines, quae, dum eius memini, mihi succurrerunt, explanandas fecisset.

§. II.

Nauis ecclesiae plerumque in quadrum aedificata & nonnullis oratorium laicorum *dicta.*

HAEC ecclesiae pars plerumque quadratum fuisse videtur aedificium in medio inter sanctuarium & narthecem; vti in epistola quadam *Theodosii* & *Valentiniani* sub finem concilii *Ephesini* [b], quae codici etiam *Theodosiano* [c] inserta est, descriptum

ἐλθὼν ὁ βασιλεὺς, οὐκ ἀπέθετο τὸ στέμμα, καθὼς ἔθος ἐστὶ τοῖς βασιλεῦσι, ἀλλὰ μετ' αὐτοῦ εἰσῆλθεν μέχρι τῶν ἁγίων θυρῶν. Ad regias autem vsque portas progressus imperator, diadema, prout imperatores solent, non deposuit, sed ad sanctas vsque fores cum eo penetrauit.

(b) Concil. tom. III. p. 1236. c. Ἐπὶ γὰρ ἡμετέρων καιρῶν οὐ μόνον τὰ θεῖα θυσιαστήρια, καὶ τὸ εὐκτήριον τοῦ λαοῦ τὸ τετράγωνον τοίχων περιβολῇ τετειχισμένον, εἰς ἀσφάλειαν συντελεῖν τῶν προσφευγόντων θεσπίζομεν, ἀλλ' εἴ τι καὶ περαιτέρω τούτου τυγχάνει, ἄχρι τῶν τελευταίων θυρῶν τῆς ἐκκλησίας, ὧν τοῖς εὔχεσθαι προῃρημένοις πρῶτον ἐπιβαίνειν συμβαίνει, ἐλέου βωμὸν τοῖς προσφεύγουσιν εἶναι προστάττομεν. Nostris temporibus non solum *sacrosancta altaria & quadratum populi oratorium* murorum ambitu circumseptum, confugientium securitati conferre sancimus: *sed quidquid praeterea inde est loci vsque ad ecclesiae fores extremas*, per quas preces facturi primum ingrediuntur, hoc totum confugientibus misericordiae aram esse definimus & constituimus.

(c) Cod. Theod. lib. IX. tit. XLV. de his qui ad ecclesiam confugiunt leg. IV. p. 306.

legimus,

legimus, vbi de ecclesiis tamquam locis perfugii loquentes in tres partes eas diuidunt, 1. *altare* seu *sanctuarium*, 2. *quadratum populi oratorium*, & 3. *quidquid praeterea inde est loci vsque ad ecclesiae fores extremas*. Iam vero vti his vltimis verbis *narthex* ante memoratus describitur, nomine licet suo haud appellatus, ita proxime antecedentibus verbis nauis, siue media pars ecclesiae describitur, quae *oratorium populi* vocabatur, quod populus praecipue hunc locum occuparet, habens ibi pro diuersa aetatis, sexus, honoris, dignitatis ac conditionis ratione stationes suas ac regiones peculiares, quod discrimen antiquitus in quibusdam, licet forte non in omnibus, ecclesiis obseruatum fuit.

§. III.

Cuius in parte viliore substrati, *siue tertii ordinis poenitentes consistebant.*

HEIC enim omnium primi sub ipsum introitum per *portas regias*, in humiliore huius partis statione, post *ambonem* ὑποπίπτοντες, *substrati*, hoc est tertii ordinis poenitentes, stabant, ita dicti a ritu prosternendi se ad pedes episcopi vel sacerdotis, simulac sermo esset finitus, vt ab eo impositis sibi manibus benedictionem reciperent, istarumque precum participes redderentur, quas congregatio pro ipsis specialiter ad Deum fundebat, quo facto statim ante sacrae communionis celebrationem abire iubebantur. Hoc genus poenitentium in concilio *Nicano* [*d*] memoratur, licet peculiaris locus eis non adsignetur. Ex TERTVLLIANO autem & SOZOMENO, stationem eos suam in hac ecclesiae parte habuisse, colligere possumus. TERTVLLIANVS [*e*] enim de *Romana* loquens disciplina ad *Zephyrinum* papam dicit: *Tu quidem poenitentiam moechi, ad exorandam fraternitatem in ecclesiam inducens, conciliciatum & concineratum, cum dedecore & horrore compositum, PROSTERNIS IN MEDIVM ante viduas; ante presbyteros omnium lacinias inuadentem, omnium vestigia lambentem, omnium genua detinentem*, cetera. Hanc poenitentium stati-

(*d*) Concil. Nic. can. XI. (tom. II. conc. p. 34.) Ὅσοι ἂν γνησίως μεταμέλονται, τρία ἔτη ἐν ἀκροωμένοις ποιήσουσιν οἱ πιστοί, καὶ ἑπτὰ ἔτη ὑποπεσοῦνται. Quicumque germane & vere poenitentia ducuntur, tres annos inter auditores exigent vt fideles, & septem annis *prosternentur supplices*.

(*e*) Tertull. de pudicit. c. XIII.

onem,

onem, a sic dictorum *lugentium* statione diuersam fuisse, oportet; horum enim statio, (vti vidimus supra) extra fores ecclesiæ erat, istorum autem ante viduas & presbyteros in media ecclesia. Atque hoc modo SOZOMENVS [f] rem plane repræsentat, quando *Illic*, inquit, *in propatulo est pœnitentium locus: in quo illi stant mœsti, ac veluti lugentes. Peractisque iam missarum solemnibus exclusi a communione sacrorum, quæ initiatis præberi mos est, cum gemitu ac lamentis pronos se in terram abiiciunt. Tum episcopus cum lacrimis ex aduerso occurrens, pariter ipse humi prouoluitur: & vniuersa ecclesiæ multitudo simul consitens, lacrimis perfunditur. Posthæc vero primus exsurgit episcopus, ac prostratos erigit: factaque, vt decet, precatione pro peccatoribus pœnitentiam agentibus, eos dimittit.* Hæc exercitia in ecclesia, non ante fores ecclesiæ, peragenda erant. Et idcirco hæc pœnitentium classis non sine ratione ab omnibus historiæ ecclesiasticæ scriptoribus intra portas regias, post ambonem ecclesiæ, collocatur.

§. IV.

Et ambo *siue* pulpitum *positum.*

AMBO siue *pulpitum* locus erat lectoribus & cantoribus clericisque in prima cultus publici parte, *missa catechumenorum* dicta, ministrantibus adsignatus. Nomen habebat, non vti WALAFRIDVS STRABO sibi persuasit, ab *ambiendo*, quod, qui in eo sint, ambiat; sed ab ἀναβαίνειν, ab *adscendendo*, quia locus erat editus, ad quem per gradus adscendebatur. Nomen enim primitiuum est ἄμβων, quod, quemadmodum recte obseruarunt VALESIVS & HABERTVS, in antiquis *græcis* scriptoribus, AESCHYLO & EVSTATHIO, accliuitates & fastigia montium significat, & hinc factum est, vt hunc locum editiorem in ecclesia denotet. SOZOMENVS [g] nomen βήματος ex eadem

(*f*) Sozom. lib. VII. c. XVI. Ἐνθάδε γὰρ ἔκδηλός ἐστιν ὁ τόπος τῶν ἐν μετανοίᾳ ὄντων· ἑστᾶσι δὲ κατηφεῖς, καὶ οἱονεὶ πενθοῦντες. ἤδη δὲ πληρωθείσης τῆς τοῦ θεοῦ λειτουργίας, μὴ μετασχόντες ὧν μύσταις θέμις, σὺν οἰμωγῇ καὶ ὀδυρμῷ πρηνεῖς ἐπὶ γῆς ῥίπτουσι σφᾶς· ἀντιπρόσωπος δὲ δεδακρυμένος ὁ ἐπίσκοπος προσδραμών, ὁμοίως ἐπὶ τοῦ ἐδάφους πίπτει· σὺν ὀλολυγῇ καὶ τὸ πᾶν τῆς ἐκκλησίας πλῆθος δακρύων ἐμπίπλαται.

(*g*) Sozom. lib. VIII. c. V. Μέσον ἑαυτὸν πᾶσι παρέχων ἐπὶ τοῦ βήματος τῶν ἀναγνωστῶν καθεζόμενος ἐδίδασκεν. Ipse in medio omnium consistens, *ex lectorum suggestu* populum sedens docuit.

ratione

ratione ei tribuit. Vt autem ab altero *bemate*, quod erat sanctuarium seu altare, distinguat, βῆμα γνωστῶν, *bema lectorum* vocat, quum alterum illud *bema* magis proprie episcoporum esset ac presbyterorum. Apud CYPRIANVM *pulpitum* dicitur & *tribunal ecclesiæ*, eiusque vsus etiam ita ab ipso explanatur, vt sit mensa lectorum. Heic enim lectores stabant legentes euangelia & epistolas, vt ex iis discimus, quæ de *Celerino* & *Aurelio*, duobus notissimis confessoribus, narrat, quos [*h*] lectores ordinarat, vt, qui euangelium *CHRISTI* coram tortoribus erant confessi, id etiam de pulpito seu tribunali ecclesiæ lectitarent. Hic locus etiam erat, vbi stabant cantores, quomodo e canone concilii *Laodiceni* [*i*] manifestum est, qui dicit, *non oportere præter canonicos cantores, qui* ἄμβωνα, *suggestum, adscendunt, & ex membrana legunt, aliquos alios canere in ecclesia.* Heic etiam diptycha legebantur, quemadmodum ex noto quodam loco concilii *Constantinopolitani* sub *Menna* [*k*] apparet, vbi populus exclamabat: τὰ δίπτυχα τῷ ἄμβωνι. *Diptycha amboni imponantur.* BONA cardinalis [*l*] heic episcopos quoque & presbyte-

Id. lib. IX. c. II. Καὶ ἀναλογιζόμενος ἐκ τῆς πόλεως παρακειμένης λεωφόρου, εἰκάζω αὐτὴν κεῖσθαι περὶ τὸν ἄμβωνα· βῆμα δὲ τοῦτο τῶν ἀναγνωστῶν. Memini enim adesse me, tunc quum vxor Cæsarii sepeliretur, & ex adiacente via publica iudicans, coniicio illam iacere *circa ambonem, quod est pulpitum lectorum*

(*h*) Cyprian. ep. XXXIII. edit Pamel. (ep. XXXVIII. edit. Fell.) Interim placuit, vt ab officio Lectoris incipiat (Aurelius) quia & nihil magis congruit voci, quæ dominum gloriosa prædicatione confessa est, quam celebrandis diuinis lectionibus personare: post verba sublimia, quæ Christi martyrium prolocuta sunt, euangelium Christi legere, vnde martyres fiunt: *ad pulpitum post catastam venire.*

Id. ep. XXXIV. (al. XXXIX.) Hunc ad nos, fratres dilectissimi, cum tanta domini dignatione venientem, testimonio & miraculo eius ipsius, qui persecutus fuerat, illustrem, quid aliud quam super pulpitum, id est, *super tribunal ecclesiæ* oportebat imponi, vt loci altioris celsitate subnixus & plebi vniuersæ pro honoris sui caritate conspicuus, legat præcepta & euangelium domini, quæ fortiter ac fideliter sequitur?

(*i*) Conc. Laodic. c. XV. (tom. I. conc. p. 1500.) περὶ τοῦ, μὴ δεῖν πλέον τῶν κανονικῶν ψαλτῶν τῶν ἐπὶ τὸν ἄμβωνα ἀναβαινόντων, καὶ ἀπὸ διφθέρας ψαλλόντων, ἑτέρους τινὰς ψάλλειν ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ.

(*k*) Conc. Constantin. V. sub Menna act. V. (tom. V. concil. p. 184. a.)

(*l*) Bona rer. liturgic. lib. II. c. VI. n. III. Solebant antiquitus tam episto-

ros sermones suos ad populum habuisse existimat. In quam sententiam PRVDENTIVM [m] citat & SIDONIVM APOLLINAREM [n], quorum ex verbis porro concludit, quod *ambo* nonnumquam *ara* dictus fuerit. Verum hæc obseruatio errore quodam fundata videtur. Episcopi enim olim non ex ambone seu pulpito, sed in gradibus altaris concionabantur, quemadmodum hunc morem *Childeberti* regis tempore in *Gallia* adhuc viguisse, ostendit VALESIVS [o]. Et propterea SOCRATES [p] & SOZOMENVS [pp] tamquam singulare quidpiam in CHRYSOSTOMO notare videntur, quod verba facturus adscendere in ambonem consueuerit; sed hoc eum fecisse dicit SOCRATES, quo facilius ab omnibus exaudiretur. Non igitur hinc possumus concludere, quod ambo ordinarius concionandi locus fuerit, sed potius altare; & si de episcoporum concionibus in gradibus aræ habitis legimus, de altari potius quam de ambone intelligendum hoc est. Sed vero in *Africa* AVGVSTINVS sermones suos ad populum ex ambone videtur habuisse, quem locum ille interdum exedram [q], aliquando etiam apsi-

læ quam euangelium legi in *ambone* seu *pulpito*, ex quo etiam episcopus conciones habebat.

(m) Prud. hymn. de Hippolit.

Fronte sub aduersa gradibus sublime tribunal
Tollitur, antistes prædicat vnde Deum.

(n) Sidon. carm. XVI. ad Faustum:

Seu te conspicuis gradibus venerabilis aræ
Concionaturum plebs sedula circumsistit.

(o) Vales. in Socrat. lib. VI. c. V. Ex hoc loco *Socratis* apparet, episcopos olim solitos non esse ex ambone seu pulpito concionem ad populum habere. Id enim tamquam singulare quidpiam in Chrysostomo notat Socrates, quod verba facturus conscendere in ambonem consueuisset, vt a populo facilius exaudiretur. Vt plurimum autem episcopi in gradibus altaris concionabantur. Id docet Childeberti regis constitutio, quam Sirmondus retulit in tomo primo conciliorum Galliæ p. 300. sed mutilam.

(p) Socrat. lib. VI. c. V. Ὁ ἐπίσκοπος, τοῦ Εὐτροπίου ὑπὸ τὸ θυσιαστήριον κειμένου, καὶ ἐκπεπληγότος ὑπὸ τοῦ φόβου, καθεσθεὶς ἐπὶ τοῦ ἄμβωνος, ὅθεν εἰώθει καὶ πρότερον ὁμιλεῖν χάριν τοῦ ἐξακούεσθαι. Episcopus, dum Eutropius sub mensa altaris iaceret metu perculsus, sedens in ambone, vnde etiam antea concionari solebat, quo facilius ab omnibus exaudiretur, obiurgatoriam in eum habuit orationem.

(pp) Sozom. lib. VIII. c. V. vid. sub lit. anteced. (g).

(q) August. de ciuit. Dei lib. XXII. c. VIII. In gradibus *exedræ*, in qua de fu-

dem

dem [r] vocat, quod ideo adnotamus, quia hæc vocabula variam ſignificationem inter veteres habuerunt, dum modo ambonem, forte ab orbiculata eius figura, modo transuerſarias alas & exteriora ædificia eccleſiæ, denotarunt. Nonnulli *apſidem* pro *ambone* accipiunt in iſto concilii tertii *Carthaginenſis* canone, quo, qui publicum & vulgatiſſimum crimen, quod vniuerſa eccleſia nouerit, admiſiſſent, ante *apſidem* [s] pœnitentiam agere iubentur. Sed DV FRESNIVS, quemadmodum notauimus ſupra [ſſ], alio ſenſu id nominis accipit, pro veſtibulo eccleſiæ, neque ſemper facile eſt ad exacte definiendum, quid per illud intelligatur.

§. V.

Et ſupra hunc ambonem communicantes & quarta claſſis pœnitentium, quos conſiſtentes *vocabant, ſuum quisque habebant locum.*

SED progredimur. In hac eccleſiæ parte omnes fideles, ſiue quicumque communionis eccleſiæ participes erant, loca ſibi adſignata habebant; & inter hos quarta pœnitentium claſſis, quos *conſiſtentes* vocabant, quia conſiſtere, & orationes eccleſiæ audire ipſis permiſſum erat, catechumenis aliisque pœnitentibus iam dimiſſis, nondum autem oblationem facere aut ſacrificii altaris participes eſſe poterant. Quo intuitu cum reliquo populo ſtare dicuntur & communicare, orationum tantum participes facti ſine oblatione, quemadmodum canones concilii *Nicæni* [t] & BASILII [u] id exprimunt. An ab aliis

periore loquebar loco, feci ſtare ambos fratres, quum eorum legeretur libellus.

(r) Aug. ep. CCXXV. Honoratiores & grauiores in *apſidem* adſcendentes, cum epiſcopo colloquuntur, cetera.
It. epiſt. CCIII. In futuro Chriſti iudicio nec *apſides* gradatæ, nec cathedræ velatæ, cetera.

(s) Conc. Carth. III. c. XXXII. (tom. II. conc. p. 1171.) Cuiuscumque pœnitentis publicum & vulgatiſſimum crimen eſt, quod vniuerſa eccleſia nouerit, *ante apſidem* manus ei imponatur.

(ſſ) Cap. IV. §. I. pag. 184.

(t) Conc. Nic. can. XI. (tom. II. conc. p. 83.) Δύο ἔτη χωρὶς προσφορᾶς κοινωνήσουσι τῷ λαῷ τῶν προσευχῶν. Duobus annis *ſine oblatione* erunt orationum cum populo participes.

(u) Baſil. epiſt. can. LVI. Ἐν δὲ ἔτεσι συστήσεται μόνον τοῖς πιστοῖς, προσφορᾶς

 com-

communicantibus loco per se distincto separati fuerint, in nullo auctore, præter ELIGIVM NOVIOMENSEM, qui circa annum DCXL. vixit, inuenio. Hic in homilia quadam sua [w] ad pœnitentes ita eos adloquitur: *Cur in sinistra parte ecclesiæ positi estis? Non sine caussa vsus ecclesiæ hoc obtinuit, sed quia dominus in iudicio OVES, id est iustos, a DEXTRIS; HAEDOS vero, id est peccatores, a SINISTRIS ponet.* Sed vero quum hic sit recentior quidam scriptor, & viri docti [x] dubitent, an genuinus sit nec ne, nihil ex hoc loco, quod ad primitiuam huius consuetudinis ecclesiæ originem spectat, definire possumus.

§. VI.

Loca virorum & mulierum vtplurimum alia ab aliis separata.

TANTVMMODO hoc ex probatis auctoribus certum est, viros & mulieres in hac ecclesiæ parte antiquis temporibus distincta habuisse loca. *Constitutionum* auctor hac de re, tamquam consuetudine [y] suo tempore in ecclesia vsitata, loquitur, quando mulieres separatim sedere iubet; & idcirco partem officii diaconissarum facit, vt custodiant introitum mulierum in ecclesia. *Ianitores*, inquit [z], *stent ad introitus virorum, diaco-*

δὲ οὐ μεταλήψεται· πληρωθέντων δὲ τούτων μεθέξει τῶν ἁγιασμάτων. In quatuor annis solum stabit cum fidelibus, sed non erit oblationis particeps. Iis autem expletis, erit sacramentorum particeps.
Concil. Ancyran. c. VIII. (tom. I. conc. p. 1460.) Οἱ δὲ δεύτερον καὶ τρίτον θύσαντες μετὰ βίας, τετραετίαν ὑποπεσέτωσαν, δύο δὲ ἔτη χωρὶς προσφορᾶς κοινωνησάτωσαν, καὶ τῷ ἑβδόμῳ τελείως δεχθήτωσαν. Qui bis vel ter sacrificarunt per vim, triennio substernantur, duobus autem annis sine oblatione communicent & septimo perfecte suscipiantur.

(w) Elig. hom. VIII. ad pœnitent. (bibliothec. patr. tom. II. p. 99.)

(x) Albertin. de euchariſt. lib. III. p. 906. Circa idem tempus viuebat Eligius Nouiomensis episcopus, sub cuius nomine editæ sunt sexdecim homiliæ, in quarum *octaua* dicitur: *Nos vero*, cetera. Et in decima quinta: *Sicut corp*, cetera. - - Verum non opus est de horum verborum sensu exactius inquirere. Duas enim illas homilias (vt de reliquis taceam) Eligii istius non esse, sed auctoris alicuius eo longe recentioris, ex ipsismet aperte liquet. cetera.

(y) Constit. apostol. lib. II. c. LVII. αἱ γυναῖκες κεχωρισμένως καὶ αὐταὶ καθεζέσθωσαν. Sedeant mulieres separatim.

(z) Constit. apost. lib. II. c. LVII. οἱ μὲν πυλωροὶ εἰς τὰς εἰσόδους τῶν ἀνδρῶν, φυλάσσοντες αὐτάς, αἱ δὲ διάκονοι εἰς τὰς τῶν γυναικῶν.

nissæ

nissæ vero ad mulierum, custodiendi caussa. CYRILLVS huius distinctionis, tamquam in sua ipsius ecclesia *Hierosolymis* vsitatæ, mentionem quoque facit, [a] *Separatio*, inquiens, *fiat, viri vt sint cum viris, mulieres cum mulieribus.* Idem AVGVSTINVS indicat, quod sexus quisque [b] distinctum in ecclesia locum habuerit: speciatim partis feminarum, vt distinctæ in baptisterio [c] ecclesiæ, meminit. PAVLINVS [d] eiusdem partis feminarum in vita AMBROSII mentionem iniicit, narrans, quemadmodum *Ambrosium*, quum in tribunali aliquando constitutus esset, *Ariana* quædam femina tribunal conscendens apprehenso vestimento eius, attrahere voluerit ad *partem mulierum*, vt ab ipsis cæsus de ecclesia pelleretur. Hæc distinctio ita generatim tempore CONSTANTINI obseruabatur, vt SOCRATES [e] matrem ipsius *Helenam* disciplinæ ecclesiæ hoc respectu semper se submisisse & in parte mulierum vna cum ceteris Deum orasse, dicat. Atque hæc distinctio, vt plurimum ligneis parietibus facta erat, vt auctor est CHRYSOSTOMVS, qui hæc notatu digna verba de

Id. Lib. VIII. c. XX. Ὁ ἐν τῇ σκηνῇ τοῦ μαρτυρίου καὶ ἐν τῷ ναῷ προχειρισάμενος τὰς φρουροὺς τῶν ἁγίων σου πυλῶν, Qui in tabernaculo testimonii & in templo custodes feminas ianuis tuis sanctis præfecisti.

(a) Cyrill. præfat. in catech. n. VIII. διεστάλθω τὰ πράγματα, ἄνδρες μετὰ ἀνδρῶν, καὶ γυναῖκες μετὰ γυναικῶν.

(b) August. de ciuit. Dei lib. II. c. XXVIII. Populi confluunt ad ecclesias casta celebritate, *honesta vtriusque sexus discretione.*

(c) Aug. ibid. lib. XXII. c. VIII. Admonetur in somnio Innocentia, appropinquante pascha, vt *in parte feminarum* obseruanti ad baptisterium, quæcumque illi baptizata primitus occurrisset, eamdem locum signo Christi signaret.

(d) Paulin. vit. Ambros. p. 5. (p. 39. e. edit. Colon. MDCXVI.) Sirmium quum ad ordinandum episcopum Anemium perrexisset, ibique Iustinæ tunc temporis reginæ potentia & multitudine coadunata de ecclesia pelleretur, vt non ab ipso, sed ab hæreticis Arianis episcopus in eadem ecclesia ordinaretur, essetque constitutus in tribunali, nihil curans eorum, quæ a muliere excitabantur, vna de virginibus Arianorum impudentior ceteris, tribunal conscendens, apprehenso vestimento sacerdotis, quum illum attrahere vellet ad *partem mulierum*, vt ab ipsis cæsus de ecclesia pelleretur, ait ei: etsi ego indignus tanto sacerdotio sum, tamen te non conuenit vel professionem tuam, in qualemcumque sacerdotem manus iniicere, vnde debes vereri Dei iudicium, ne tibi aliquid mali eueniat.

(e) Socrat. lib. I. c. XVII. ὕτω δὲ εἶχεν εὐλαβῶς περὶ ταῦτα, ὡς καὶ συνεύχεσθαι ἐν τῷ τῶν γυναικῶν τάγματι.

huius consuetudinis origine habet: *Oportebat quidem nos*, inquit, *interiore pariete*, (parietem cordis intelligit) [*f*] *a mulieribus dis-separari: verum quoniam non vultis, necessarium esse patres nostri putauerunt, saltem his ligneis parietibus vos disseparare. Audiui autem ego a senioribus, non fuisse hos parietes ab initio. In CHRISTO enim IESV non est mas neque femina. Apostolorum etiam tempore vna viri & mulieres orabant: & mulieres veræ mulieres & viri similiter viri erant. Nunc vero e contrario, mulieres quidem meretricum sibi mores adsumserunt; viri autem furorem equorum imitantur. An non audistis, viros ac mulieres in cœnaculo congregatos fuisse & cælo conuentum illum dignum fuisse?* EVSEBIVS [*g*] tamen hanc distinctionem ad *Philonis Iudæi* & *Marci* ætatem refert, & viri quidam docti eam ex ecclesia *iudaica* in christianam non multo post apostolorum tempora inuectam esse, existimant. Nonnulli paullo curiosius agunt, quando hanc mulierum partem omnino ad septentrionale ecclesiæ latus referunt. Licet enim hæc consuetudo ecclesiarum occidentalium in sæculis posterioribus fuerit, quando AMALARIVS FORTVNATVS & RADVLPHVS TVNGRENSIS, atque auctores *Micrologi* & *ordinis Romani* vixerunt, quos in hanc sententiam DVRANTVS [*h*] citat, antiquitus tamen in multis

---

(*f*) Chrysost. hom. LXXIV. in Matth. (tom. I. p. 7-3. sub fin. edit. Francof.) Ἐχρῆν μὲν ἔνδον ἔχειν τὸ τεῖχος τὸ διεῖργον ὑμᾶς τῶν γυναικῶν· ἐπειδὴ δὲ οὐ βούλεσθε, ἀναγκαῖον ἐνόμισαν εἶναι οἱ πατέρες, κἂν ταῖς σανίσιν ὑμᾶς ταύταις διατειχίσαι, ὡς ἔγωγε ἀκούω τῶν πρεσβυτέρων, ὅτι τὸ παλαιὸν οὐδὲ ταῦτα ἦν τὰ τειχία· ἐν γὰρ Χριστῷ Ἰησοῦ οὐκ ἔνι ἄρσεν ἢ θῆλυ· καὶ ἐπὶ τῶν ἀποστόλων δὲ ὁμοῦ καὶ ἄνδρες, καὶ γυναῖκες ἦσαν· καὶ γὰρ οἱ ἄνδρες ἄνδρες ἦσαν καὶ αἱ γυναῖκες, γυναῖκες· νῦν δὲ πᾶν τοὐναντίον, αἱ μὲν γυναῖκες εἰς τὰ τῶν ἑταιρίδων ἑαυτὰς ἐξώθησαν ἤθη, οἱ δὲ ἄνδρες ἵππων μαινομένων οὐδὲν ἄμεινον διάκεινται· οὐκ ἠκούσατε, ὅτι ἦσαν συνηγμένοι ἄνδρες καὶ γυναῖκες ἐν τῷ ὑπερῴῳ, καὶ τοῦ οὐρανοῦ ἐκεῖνος ὁ σύλλογος ἄξιος ἦν.

(*g*) Euseb. lib. II. c. XVII. (p. 45. c. edit. Amstelod. MDCXCV.) Τί δεῖ τούτοις ἐπιλέγειν τὰς ἐπὶ ταὐτὸν συνόδους, καὶ ἰδίᾳ μὲν ἀνδρῶν, ἰδίᾳ δὲ γυναικῶν ἐν ταὐτῷ διατριβάς, καὶ τὰς ἐξ ἔτους εἰσέτι καὶ νῦν πρὸς ἡμῶν ἐπιτελουμένας ἀσκήσεις. Quid præterea heic attinet commemorare *cœtus* & *virorum ac mulierum seorsum degentium* studia atque exercitationes, quæ apud nos etiamnum in vsu sunt.

(*h*) Durant. de ritib. eccles. lib. I. c. XVIII. Separantur viri & feminæ in ecclesia, ait Amalar. Fortunat. non solum ab osculo carnali, sed etiam situ locali. & *eod. lib. cap. 2.* Masculi stant in australi parte & feminæ in boreali, vt ostendatur per fortiorem sexum firmiores sanctos constitui, in maioribus tenta-

eccle-

ecclesiis *graecis* rem aliter se habuisse, in propatulo est. Neque ista monumenti descriptio, quam nonnulli ex *Roma subterranea* producunt, contrarium demonstrat, quae de hominibus [*i*] in *sinistra parte virorum* sepultis loquitur. Nam vt in istius inscriptionis antiquitatem non inquiramus, nihil amplius ea probat, quam quod viri ad sinistrum latus in ecclesiis *Romanis* sederint: quod nihil impedit, quo minus mulieres ad idem latus loca sua habuerint, si eadem consuetudo *Romae* obtinuit, atque *Constantinopoli* in aliisque *graecis* ecclesiis, secundum quam viri infra, mulieres autem in porticibus siue coenaculis supra illos ad sinistrum, si non etiam ad dextrum ecclesiae latus, sedebant. Ita enim GREGORIVS NAZIANZENVS [*k*] templum *Anastasiae* describit, vt viros ad cancellos altaris constitisse; virgines vero & matronas de solariis supra illos auscultasse, dicat. Atque ita in aede *Sophiana* aliisque ecclesiis *Graecis* pluribus fuit.

tionibus aestus huius mundi. Ordo Romanus *de offic. miss.* Ipse vero diaconus stat versus meridiem, ad quam partem viri solent confluere. Plenius Micrologus *de eccles.* obseruat. c. 9. & Radulph. Tungrens. *de canon. obseruant. proposit* 23.

(*i*) Arrhing. Roma subterran. lib. II. c. X. n. XXIII. (p. 204. edit. Paris. MDCLIX):
AD SANCTVM PETRVM APOSTOLVM ANTE REGIA
IN PORTICV COLVMNA SECVNDA QVOMODO INTRAMVS
SINISTRA PARTE VIRORVM
LVCELLVS ET IANVARIA HONESTA FEMINA.

(*k*) Naziantz. somn. de templo Anastas. (tom. II. p. 78.)

Λαοὶ δ' οἱ μὲν ἔχοντο περισταδὸν, ἠΰτε μέλισσαι
Σιγαλιδῶν· ἦν γὰρ ἀγὼν ἀσσοτέρω πελάσαι·
Οἱ δ' ἱεροῖς προθύροισι πιεζεύντο ῥέοντες,
Οὔασιν ἠδὲ ποσὶν ἶσον ἐπειγόμενοι·
Ἄλλους δ' αὖτ' ἀγοραί τε πολυσχιδέες θ' ἅμ' ἀγυιαὶ,
Ποσσὶ κροαινόμενοι, πέμπον ἐμοῖσι λόγοις·
Αἱ δ' ἄρ' ἀφ' ὑψηλῶν τεγέων εὔκοσμον ἀκουὴν
ἁγναὶ παρθενικαὶ κλῖνον ἅμ' ἐσθλογάμοις.

Plebs vero propius cupiens accedere, partim
Circa suggestum fusa erat instar apum:
Pars sese veniens ad limina sacra premebat,
Auribus approperans, approperansque pede.
Multifidique vrbis vici, foraque omnia, rursum
Mittebant alios ad mea dicta greges.
Denique virginei coetus, matronae & honestae,
E tectis aures ad mea verba dabant.

§. VII.

§. VII.

Cur hæc mulierum loca dicta sint κατηχούμενα & ὑπερῷα.

QVAM ob caussam hæc loca mulierum ab istis *græcis* scriptoribus, qui de illis loquuntur, nuncupantur ὑπερῷα, *solaria*, siue *porticus superiores*, vti ab EVAGRIO [*l*] templum *sanctæ Sophiæ* describente, cumprimis autem a PAVLO SILENTIARIO [*m*], qui ea disertis verbis θηλυτέρων ὑπερῷϊα *superiores feminarum porticus* vocat. Dicebantur etiam κατηχούμενα, quemadmodum ex edicto quodam *Leonis* [*n*] imperatoris patet, qui hæc ὑπερῷα & κατηχούμενα rem vnam eamdemque interpretatur. SVICERVS [*o*], HOSPINIANVS, & alii quidam viri docti hæc falso pro iis locis accipiunt, in quibus steterunt catechumeni, & vbi tabulæ quoque catecheticæ adseruari consueuerunt: at DV FRESNIVS [*p*] verius obseruat, ita fuisse dicta, *quod diuinos, qui a sacerdotibus & cantoribus concinebantur, hymnos ibi auditu exciperent mulieres.* In harum porticuum superiorum vna imperatrix consistere solebat, vti ex EVAGRIO obseruat DV FRESNIVS [*pp*].

(*l*) Euagr. hist. r. lib. IV. c. XXXI. Ὑπερῷά τε μετεωρίζουσιν ἐπίσης παραπλησίοις κίοσι, προκύπτειν τοῖς βουλομένοις διδόντες εἰς τὰ τελούμενα· ὅθεν καὶ ἡ βασιλὶς παροῦσα ταῖς ἑορταῖς τῇ ἱερουργίᾳ τῶν μυστηρίων ἐφίσταται. Et solaria sustinent, quæ aliis item similibus columnis suffulta, iis qui mysteria spectare voluerint, ex sublimi conspiciendi copiam faciunt. Et hoc etiam loco imperatrix diebus festis sacrorum mysteriorum solemnitati interesse solet.

(*m*) Paul. Silent. descript. S. Sophiæ part. I. v. 256.
Ἔνθα δὲ θηλυτέρων ὑπερῷϊα καλὰ νοήσεις.

(*n*) Leo nouell. LXXIII. Ἐν τοῖς τῶν ἐκκλησιῶν ὑπερῴοις, ἅπερ ὁ πολὺς ἄνθρωπος κατηχούμενα καλεῖν ἔγνω, συνοικεῖν τινὰς γυναιξὶν, *In ecclesiarum cænaculis*, quæ promiscuum vulgus κατηχούμενα vocare solet, quidam cum mulieribus habitant.

(*o*) Suicer. thesaur. eccles. voce κατηχούμενα.

(*p*) Du Fresn. com. in Paul. Silent. p. 550. Porticus superiores feminis precantibus addictæ, vt plurimum *catechumeniorum* vel *catechumenorum* nomine donantur a scriptoribus: non quod in iis vmquam catechumeni constiterint, sed quod diuinos, qui a sacerdotibus & oratoribus concinebantur, hymnos ibi auditu exciperent mulieres; vnde & κατηχούμενα *loca Dei verbo officiisque ecclesiasticis audiendis superne exstructa*, recte viri docti interpretantur.

(*pp*) Du Fresn. ibid. p. 553. §. XL. In istarum aularum superiorum vna imperatrix consistere solebat, quum diuinis officiis interesset. Id diserte tradit Euagrius

Et

Et hinc facile intelligi poteſt, quid PAVLVS DIACONVS [q] ſibi velit, quando ait: *Proceſſit & imperatrix Eirene, quum præceſſiſſent imperatores, ſceptris obſequentibus per ſcholas ante latis; & adſcendentibus per ancæ portæ aſcenſum in CATECHVMENIA eccleſiæ*, hoc eſt in locum, vbi mulieres ad audiendum conſidebant. In his catechumeniis ſynodi nonnumquam cogebantur, quemadmodum de concilio *Conſtantinopolitano*, *Ioannis Comneni* tempore ad an. MCLXV. celebrato, obſeruauit LEO ALLATIVS [r], quod *ἐν τοῖς δεξιοῖς κατηχȣμένοις τȣ͂ ἁγίȣ Ἀλεξίȣ, in dextris catechumeniis ſancti Alexii* habitum ſit: Et nonnulla alia eodem loco habita [ſ] memorantur.

§. VIII.

Priuatæ cellulæ ab harum tergo, meditationi, lectioni & orationi accommodatæ.

INTERIORES harum porticuum partes nonnumquam diviſæ erant in paruas cellas ſeu loca ſeceſſus, ad parietes eccleſiæ, & hoc non tantum in mulierum, ſed etiam virorum parte, quomodo colligi poteſt ex narratione, quam de iſtis facit PAVLINVS NOLANVS [t], qui eas *cubicula* vocat, locosque illis, qui lectioni vel meditationi vel priuatæ orationi vacare velint, ac-

vbi de columnis Theſſalicis, quæ ad Septemtrionem & meridiem, vtramque aream ſeptemtrionalem & meridianam ſuffulciunt: *ἐν δεξιᾷ δὲ κατὰ τὸ ἐνώνυμον, κίονες αὐτοῖς περατεπήχαται ἐκ Θετ]άλȣ λίθȣ πεποιημένοι· ὑπερῷα δὲ μετεωρίζȣσιν ἑτέροις κ. τ. λ.* vid. ſub lit. antec. (l).

(q) Paul. diacon. hiſtor. miſcell. lib. XXIII.

(r) Leo Allat. de conſenſ. eccleſ. lib. II. c. XI. p. 641. *Μηνὶ μαΐῳ, Ἰνδικτιῶνος τρίτης, προκαθημένȣ τȣ͂ ἁγιωτάτȣ ἡμῶν δεσπότȣ καὶ οἰκȣμενικȣ͂ πατριάρχȣ κυρίȣ Λέοντος ἐν τοῖς δεξιοῖς κατηχȣμένοις τȣ͂ ἁγίȣ Ἀλεξίȣ, συνεδριαζόντων καὶ ἱερωτάτων ἀρχιερέων κ. τ. λ.* Menſe maio, indictione tertia, præſidente ſanctiſſimo noſtro domino & œcumenico patriarcha domino Leone *in dextris catechumenis ſancti Alexii*, adſidentibus & ſanctiſſimis præſulibus, cetera.

(ſ) Leo Allat. ibid. c. XII. p. 681. *προκαθημένȣ τȣ͂ ἁγιωτάτȣ ἡμῶν δεσπότȣ καὶ οἰκȣμενικȣ͂ πατριάρχȣ κυρίȣ Μιχαὴλ ἐν τοῖς δεξιοῖς κατηχȣμένοις τȣ͂ ἁγίȣ Ἀλεξίȣ κ. τ. λ.* Præſidente ſanctiſſimo domino noſtro & œcumenico patriarcha, domino Michaële, *in dextris catechumenis* ſancti Alexii, cetera.

(t) Paulin. ep. XII. ad Seuer. Cubicula intra porticus quaterna longis baſilicæ lateribus inſerta ſecretis orantium, vel in lege domini meditantium, præterea memoriis religioſorum ac familiarium accommodatos ad pacis æternæ requiem locos præbent.

§. VII.

Cur hæc mulierum loca dicta sint κατηχέμενα & ὑπερῷα.

QVAM ob caussam hæc loca mulierum ab istis *græcis* scriptoribus, qui de illis loquuntur, nuncupantur ὑπερῷα, *solaria*, siue *porticus superiores*, vti ab EVAGRIO [*l*] templum *sanctæ Sophiæ* describente, cumprimis autem a PAVLO SILENTIARIO [*m*], qui ea disertis verbis θηλυτέρων ὑπερώϊα *superiores feminarum porticus* vocat. Dicebantur etiam κατηχέμενα, quemadmodum ex edicto quodam *Leonis* [*n*] imperatoris patet, qui hæc ὑπερῷα & κατηχέμενα rem vnam eamdemque interpretatur. SVICERVS [*o*], HOSPINIANVS, & alii quidam viri docti hæc falso pro iis locis accipiunt, in quibus steterunt catechumeni, & vbi tabulæ quoque catecheticæ adseruari consueuerunt: at DV FRESNIVS [*p*] verius obseruat, ita fuisse dicta, *quod diuinos, qui a sacerdotibus & cantoribus concinebantur, hymnos ibi auditu exciperent mulieres.* In harum porticuum superiorum vna imperatrix consistere solebat, vti ex EVAGRIO obseruat DV FRESNIVS [*pp*].

(*l*) Euagr. hist. r. lib. IV. c. XXXI. Ὑπερῷά τε μετεωρίζοντι ἑτέροις παραπλησίοις κίοσι, προκύπτειν τοῖς βουλομένοις διδόντες εἰς τὰ τελούμενα· ὅθεν καὶ ἡ βασιλὶς παρεῦσα ταῖς ἑορταῖς τῇ ἱερουργίᾳ τῶν μυστηρίων ἐφίσταται. Et solaria sustinent, quæ aliis item similibus columnis suffulta, iis qui mysteria spectare voluerint, ex sublimi conspiciendi copiam faciunt. Et hoc etiam loco imperatrix diebus festis sacrorum mysteriorum solemnitati interesse solet.

(*m*) Paul. Silent. descript. S. Sophiæ part. I. v. 256.
Ἔνθα δὲ θηλυτέρων ὑπερώϊα καλὰ νοήσεις.

(*n*) Leo nouell. LXXIII. Ἐν τοῖς τῶν ἐκκλησιῶν ὑπερῴοις, ἅπερ ὁ πολὺς ἄνθρωπος κατηχέμενα καλεῖν ἔγνω, συνοικεῖν τινὰς γυναιξὶν, *In ecclesiarum cœnaculis*, quæ promiscuum vulgus κατηχέμενα vocare solet, quidam cum mulieribus habitant.

(*o*) Suicer. thesaur. eccles. voce κατηχέμενα

(*p*) Du Fresn. com. in Paul. Silent. p. 550. Porticus superiores feminis precantibus addictæ, vt plurimum *catechumeniorum* vel *catechumenorum* nomine donantur a scriptoribus: non quod in iis vmquam catechumeni constiterint, sed quod diuinos, qui a sacerdotibus & oratoribus concinebantur, hymnos ibi auditu exciperent mulieres; vnde & κατηχέμενα *loca Dei verbo officiisque ecclesiasticis audiendis superne exstructa*, recte viri docti interpretantur.

(*pp*) Du Fresn. ibid. p. 553. §. XL. In istarum aularum superiorum vna imperatrix consistere solebat, quum diuinis officiis intererat. Id diserte tradit Euagrius

Et

Et hinc facile intelligi poteſt, quid PAVLVS DIACONVS [q] ſibi velit, quando ait: *Proceſſit & imperatrix Eirene, quum praeceſſiſſent imperatores, ſceptris obſequentibus per ſcholas ante latis; & adſcendentibus per aneæ portæ aſcenſum in CATECHVMENIA eccleſiæ*, hoc eſt in locum, vbi mulieres ad audiendum conſidebant. In his catechumeniis ſynodi nonnumquam cogebantur, quemadmodum de concilio *Conſtantinopolitano*, *Ioannis Comneni* tempore ad an. MCLXV. celebrato, obſeruauit LEO ALLATIVS [r], quod ἐν τοῖς δεξιοῖς κατηχουμένοις τοῦ ἁγίου Ἀλεξίου, *in dextris catechumeniis ſancti Alexii* habitum ſit: Et nonnulla alia eodem loco habita [s] memorantur.

§. VIII.

Priuatæ cellulæ ab harum tergo, meditationi, lectioni & orationi accommodatæ.

INTERIORES harum porticuum partes nonnumquam diviſæ erant in paruas cellas ſeu loca ſeceſſus, ad parietes eccleſiæ, & hoc non tantum in mulierum, ſed etiam virorum parte, quomodo colligi poteſt ex narratione, quam de iſtis facit PAVLINVS NOLANVS [t], qui eas *cubicula* vocat, locosque illis, qui lectioni vel meditationi vel priuatæ orationi vacare velint, ac-

vbi de columnis Theſſalicis, quæ ad Septemtrionem & meridiem, vtramque aream ſeptemtrionalem & meridianam ſuffulciunt: ἐν δεξιᾷ δὲ κατὰ τὸ εὐώνυμον, κίονες αὐτοῖς περατεπήχαται ἐκ Θετταλοῦ λίθου πεποιημένοι· ὑπερῷα δὲ μετεωρίζουσιν ἑτέροις κ. τ. λ. vid. ſub lit. antec. (l).

(q) Paul. diacon. hiſtor. miſcell. lib. XXIII.

(r) Leo Allat. de conſenſ. eccleſ. lib. II. c. XI. p. 645. Μηνὶ μαΐῳ, Ἰνδικτιῶνος τρίτης, προκαθημένου τοῦ ἁγιωτάτου ἡμῶν δεσπότου καὶ οἰκουμενικοῦ πατριάρχου κυρίου Λέοντος ἐν τοῖς δεξιοῖς κατηχουμένοις τοῦ ἁγίου Ἀλεξίου, συνεδριαζόντων καὶ ἱερωτάτων ἀρχιερέων κ. τ. λ. Menſe maio, indictione tertia, præſidente ſanctiſſimo noſtro domino & œcumenico patriarcha domino Leone *in dextris catechumenus ſancti Alexii*, adſidentibus & ſanctiſſimis præſulibus, cetera.

(s) Leo Allat. ibid. c. XII. p. 681. προκαθημένου τοῦ ἁγιωτάτου ἡμῶν δεσπότου καὶ οἰκουμενικοῦ πατριάρχου κυρίου Μιχαὴλ ἐν τοῖς δεξιοῖς κατηχουμένοις τοῦ ἁγίου Ἀλεξίου κ. τ. λ. Præſidente ſanctiſſimo domino noſtro & œcumenico patriarcha, domino Michaële, *in dextris catechumeniis* ſancti Alexii, cetera.

(t) Paulin. ep. XII. ad Seuer. Cubicula intra porticus quaterna longis baſilicæ lateribus inſerta ſecretis orantium, vel in lege domini meditantium, præterea memoriis religioſorum ac familiarium accommodatos ad pacis æternæ requiem locos præbent.

commodatos præbere dicit. Hæ cellæ ſpectabantur tamquam partes *catechumeniorum*, & nonnumquam in vſus profanos piorum vſuum loco adhibebantur. Nam quemadmodum e decretis concilii *Trullani* [u] & *Leonis* [w] imperatoris colligi licet, nonnulli eas, loco oratoriorum, hoſpitia efficiebant, & cum vxoribus ſuis ibi habitabant. Ad quem abuſum corrigendum in vtrisque hiſce decretis omnes iſtiusmodi homines catechumeniorum manſionibus extrudi iubentur.

§. IX.

Locus virginum ac viduarum ab aliis diſtinctus.

Porro notandum eſt, non tantum viros & feminas diſtincta loca, ſed etiam virgines & viduas peculiarem ſibi adſignatam ſtationem habuiſſe. Id quod ex Ambrosii [x] ſermone *ad virginem lapſam* diſcimus. *Nonne*, inquit, *vel illum locum tabulis ſeparatum, in quo in eccleſia ſtabas, recordari debuiſti? Ad quem religioſæ matronæ & nobiles certatim currebant tua oſcula petentes, quæ ſanctiores & meliores te erant.* Hoc quoque ex auctore *conſtitutionum* [y] apparet, qui de ordine, quo quisque in eccleſia ſede-

(u) Conc. Trull. c. XCVII. (tom. VI. conc. p. 1183.) Τοὺς ἢ γαμετῇ συνοικοῦντας ἢ ἄλλως ἀδιακρίτως τοὺς ἱεροὺς τόπους κοινοποιοῦντας, καὶ καταφρονητικῶς περὶ αὐτοὺς ἔχοντας, καὶ οὕτως ἐν αὐτοῖς καταμένοντας, καὶ ἐκ τῶν ἐν τοῖς σεβασμίοις ναοῖς κατηχουμένων ἐξωθεῖσθαι προστάσσομεν. Eos qui vel cum vxore cohabitant vel alioqui indiſcriminatim ſacra loca communia faciunt: & contemtim in eis adſiciuntur, & ſic in eis permanent; etiam ex iis, quæ ſunt in venerabilibus templis, catechumenorum manſionibus extradi iubemus.

(w) Leo nouell. LXXIII. Πρᾶγμα κακῶς μὲν καὶ πρὸ τοῦ κωλυόντος αὐτὸ δικαίου γινόμενον, χεῖρον δὲ μετὰ τὸ κωλυθῆναι τολμώμενον (φημὶ δὲ τὸ ἐν τοῖς τῶν ἐκκλησιῶν ὑπερῴοις, ἅπερ ὁ πολὺς ἄνθρωπος κατηχούμενα καλεῖν εἴωθε, συνοικεῖν τινὰς γυναιξὶν) οὐκ ἄξιον παριδεῖν· οὐκοῦν οὐδὲ παροφθήσεται ἡμῖν· - - ὁρίζομεν, μηδένα μηδαμῶς μήτε ἱερέα, μήτε τῶν ἐκ τοῦ λαοῦ γυναιξὶ συνοικοῦντα, ἐν τοῖς λεγομένοις κατηχουμένοις οἰκεῖν, εἰ δέ τις εὑρίσκοιτο τὸν ἅγιον οἶκον οὕτω κοινοποιῶν, τοῦτον μὲν βασιλείῳ χειρὶ ἀτίμως ἐκεῖθεν ἐξωθεῖσθαι. Quæ res etiam antequam iure prohibita eſſet, deteſtabiliter committebatur, ac vero poſt prohibitionem multo deteſtabilius audetur (quod nempe in eccleſiarum cœnaculis, quæ promiſcuum vulgus κατηχούμενα vocare ſolet, quidam cum mulieribus habitant) eam neglectim habere æquum non eſt, neque vero ita a nobis habebitur. - - Statuimus, vt omnino nullus neque ſacerdos, neque profanus, in dictis cœnaculis cum mulieribus habitet: ac ſi quis ſacram ædem hoc modo fœdare deprehendatur, hic illinc ignominioſe principali manu exturbetur.

(x) Ambroſ. ad virgin. lapſam c. VI.

(y) Conſtit. apoſt. lib. II. c. LVII. ὡς γὰρ οἱ ποιμένες ἕκαστον τῶν ἀλόγων, αἰγῶν

re

re debeat, loquens virgines, viduas, & anus primas omnium locat, deinde nuptas & matresfamilias infra iſtas ſeorſim, tum liberos, filias cum matribus, & filios cum patribus ſuis, aut proxime poſt ipſos; & denique adoleſcentes omnes pro ætatis ſuæ ratione in diuerſis ſtationibus. Hic ordo erat in iſtis eccleſiis, quæ non habebant hyperoa ſeu cœnacula, de quibus diximus. Nam alioquin, vti ex NAZIANZENO obſeruauimus, virgines & matronæ in porticibus ſuperioribus ſeparata loca habebant. Non heic ORIGENEM, poſt DVRANTVM & BONAM adlegamus, quia ſenſum auctoris ſui manifeſto perperam accipiunt, qui non de eccleſia chriſtiana; ſed de templo *Iudaico* loquitur, & id quidem cum tam perſpicuæ hiſtoriæ mentione, vt mirum ſit, ab vllo homine erudito in prauum ſenſum rapi potuiſſe. ORIGENIS verba ita habent: „Venit ad nos quædam traditio talis „[z], quaſi ſit aliquis locus in templo, vbi virginibus quidem „conſiſtere licet & orare Deum: expertæ autem torum viri„lem non permittebantur in eo conſiſtere. *Maria* autem, „poſtquam genuit ſaluatorem, ingrediens adorare ſtetit in il„lo virginum loco: prohibentibus autem eis, qui nouerant ad„huc, eam filium genuiſſe, *Zacharias* ſtetit, atque dixit prohi„bentibus eam, quoniam digna eſt virginum loco, quum ſit „virgo. Ergo quaſi manifeſtiſſime *Zachariam* aduerſus legem „agentem, & in loco virginum permittentem ſtare mulierem, „occiderunt inter templum & altare viri generationis illius.„

φησὶ καὶ προβάτων κατὰ συγγένειαν καὶ ἡλικίαν ἱστῶσι· καὶ ἕκαστον αὐτῶν τὸ ὅμοιον τῷ ὁμοίῳ συντρέχει, οὕτω καὶ ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ· οἱ μὲν νεώτεροι ἰδίᾳ καθεζέσθωσαν, ἐὰν ᾖ τόπος· εἰ δὲ μή, στηκέτωσαν ὀρθοί· οἱ δὲ τῇ ἡλικίᾳ ἤδη προβεβηκότες καθεζέσθωσαν ἐν τάξει· τὰ δὲ παιδία ἑστῶτα προσλαμβανέσθωσαν αὐτῶν οἱ πατέρες καὶ μητέρες· αἱ δὲ νεώτεραι πάλιν ἰδίᾳ ἐὰν ᾖ τόπος· εἰ δὲ μήγε, ὄπισθεν τῶν γυναικῶν ἱστάσθωσαν· αἱ δὲ ἤδη γεγαμηκυῖαι καὶ τεκναρχοῦσαι ἰδίᾳ ἱστάσθωσαν· αἱ παρθένοι δὲ καὶ αἱ χῆραι καὶ πρεσβύτιδες πρῶται πασῶν στηκέτωσαν ἢ καθεζέσθωσαν. Vt paſtores ſingulas pecudes, capras dico & oues, pro generis & ætatis ratione locant, & quodque eorum ſimile cum ſimili congregatur, ſic in eccleſia adoleſcentes quidem ſeorſim ſedeant, ſi locus ſit: ſin autem non ſit, ſtent, ætate vero prouecti ordine ſedeant, pueros autem ſtantes patres & matres eorum ſuſcipiant; rurſus adoleſcentulæ ſeorſim, ſi fuerit locus. Si vero non fuerit, poſt mulieres locentur. Nuptæ iam & matres familias item ſeorſum: virgines autem & viduæ & anus primum omnium ſtent aut ſedeant.

(z) Origen. hom. XXVI. in Matth. pag. 162. edit. Baſil. (p. 80. m. edit. Pariſ. MDCIIII.)

Nihil in hunc locum in præſenti commentamur, ſed eum, ſicut inuenimus, lectoris iudicio relinquimus. De loco virginum in eccleſia chriſtiana hoc vnum adhuc habemus notare ex AMBROSIO, quædam ſcripturæ [a] dicta parietibus eccleſiæ in hoc loco inſcripta fuiſſe, ſtatui virginum accommodata, exempli cauſſa *Paulinum* illud 1 Cor. VII, 34. *Diſcrimen eſt vxorem inter & virginem, quæ non eſt nupta, cogitat, quæ domini ſunt, quomodo ſit ſancta corpore & ſpiritu:* quod monitum AMBROSIVS virginem illam, ad quam ſcribit, recordari debuiſſe dicit, quia oculis eius ipſe paries eccleſiæ ingeſſiſſet.

§. X.

Σωλέον *ſeu* ſolea, *hoc eſt thronus magiſtratuum in hac parte eccleſiæ.*

VNVS adhuc locus, in quibusdam eccleſiis memorandus eſt, antequam hac templi parte relicta in ſanctuarium progrediamur, qui is eſt, quem CODINVS [b] & alii quidam ex recentioribus ſcriptoribus *græcis* σωλέον, *ſoleam*, vocant, locus alicuius notæ in templo *Sophiano*, de quo tamen inter viros eruditos non conuenit, quisnam aut vbinam fuerit, & quem vſum in eccleſia habuerit. GRETSERVS in notis ſuis ad CODINVM [c] pauimentum fuiſſe putat, ad introitum in ſanctuarium, vel lo-

(a) Ambroſ. ad virgin. lapſam c. VI. Nonne vel illa præcepta, quæ oculis tuis ipſe ſcriptus paries ingerebat, recordari debuiſti: *diuiſa eſt mulier & virgo: quæ non eſt nupta, cogitat, quæ domini ſunt, quomodo ſit ſancta corpore & ſpiritu?* Tu autem in contrarium vertens dictum; ita cogitabas, ita agebas, vt nec corpore eſſes ſancta nec ſpiritu.

(b) Codin. in origin. de templo Sophiæ. ἐποίησε τὸ κιβώριον, καὶ τοὺς κίονας, καὶ τὰ στήθεα τοῦ θυσιαστηρίου ἐξ ἀργυρίου, καὶ χρυσώσας αὐτὰ, τὸ δὲ μῆλον, καὶ τὰ κρίνα, καὶ τὸν σταυρὸν τοῦ κιβωρίου ὁλόχρυσα, τὸν δὲ ἄμβωνα, καὶ τὸν σωλέα χρυσοῦ. Confecit ciborium & columnas, & fulcra altaris ex argento deaurato; pomum & lilia cum cruce ciborii ex auro; ambonem item & *ſoleam* ex auro.
Id. de officiis c. XVII. Καὶ κατέρχεται ὁ βασιλεὺς τοῦ ἄμβωνος οὐκ ἐκ τοῦ μέρους μέντοι, ὅπερ ἀνῆλθεν, ἤγουν τοῦ πρὸς τὰς ὡραίας πύλας ὁρῶντος, ἀλλ' ἐκ τοῦ ἑτέρου τοῦ πρὸς τὸν σωλέαν καὶ τὸ ἅγιον βῆμα. Deſcenditque imperator ex ambone, non ea parte, qua adſcendit, ea ſcilicet, quæ ad ſpecioſas portas reſpicit, ſed ex altera *ſoleæ* & ſancto tabernaculo obuerſa.

(c) Gretſer. in Cod. de origin. Conſtant. lib. III. c. XII.

cum

cum eiusmodi bemati, siue tabernaculo contiguum. MORINVS [d] & ALLATIVS [e] locum dicunt fuisse intermedium inter bema & ambonem. SCHELSTRATVS [f] paullo specialius locum designat, quod fuerit ante cancellos sanctuarii, vbi solium imperatoris ex dextra parte, ex sinistra vero parte sedilia diaconorum & lectorum constituta erant. SVICERVS [g] & MEVRSIVS adhuc confidentius statuunt, fuisse modo thronum imperatoris, σωλεῖον a *latino* vocabulo *solium*, nuncupatum. Et BEVEREGIVS [h] in eamdem propendet sententiam. DV FRESNI-

(*d*) Morin. de ordinat. part. II. p. 187. n. 52. Græce vario modo scriptum reperitur, ὁ σωλίας, ἡ σωλία, ἡ σωλία, τὸ σωλεῖον, ὁ σωλεὺς, aliquando etiam pro σω scribitur σο. Locus est in ecclesiis græcorum intermedius inter sanctuarium & chorum. A choro ingressus est in sanctuarium, vel a sanctuario in chorum per mediam soleam. Altior est & eminentior choro. Illuc vsque procedunt, qui corporis Christi participes esse volunt. Ex vna igitur parte cancellis sanctuarii contiguus est, ex altera, choro, cetera.

(*e*) Allat. de templis græc. epist. II. §. V. (p. 44. edit. Colon. MDCXLV.) Quæris, vbinam *solea* collocanda sit? Respondeo, si coniecturæ non fallunt, bemati ambonique proximum fuisse, colligo ex Codino c. XVII. de offic. καὶ κατέρχεται κ. τ. λ. vid. sub litt. (b). Et in originibus de templo S. Sophiæ: ἐποίησε τὸ κιβώριον κ. τ. λ. vid. itidem sub litt. (b).

(*f*) Schelstrat. concil. Antioch. p. 192.

(*g*) Suicer. thesaur. voce σωλίας & Meursius in glossar.

(*h*) Beuer. not. in conc. Nicæn. c. XI. Ex his verbis [Sozomeni lib. VII. c. XXIII. vid. sub litt. (k)] finis, ni fallor, tandem imponatur tortuosæ isti quæstioni, quæ doctorum ingenia huc vsque exercuit, quidnam nimium esset *solens* ille a recentioribus græcis toties decantatus, & quem in ecclesia vsum habuerit? Inter omnes enim conuenit, aliquid fuisse in recentiorum, præsertim græcorum ecclesiis, σωλείαν, σωλίαν, σωλεῖον, atque etiam σολίαν, σολίον, vel σολεῖον, dictum, idque prope cancellos collocatum fuisse. Consentiunt itidem omnes, hoc latinum esse vocabulum, & plerique nihil aliud esse quam *solium*, & tamen quidnam esset istud solium, se ignorare ingenue fatentur: nisi quod Iacobus Goar solium Christi per nomen illud designari adfirmat. Sed miror, nemini de hac re agenti, eorum, quæ supra citantur, Sozomeni verborum in mentem venisse, quibus D. Ambrosius locum imperatoribus in ecclesia adsignasse traditur, ante cancellos altaris. Vbi enim imperator sedere solitus est *solium* meritissimo iure nominetur. Ab Ambrosii autem temporibus & deinceps, vt edictis verbis constat, imperatoris sedes erat ante cancellos, vbi omnes vno ore concinunt σωλεῖον vel σωλίαν collocatum esse; quod haud dubie itaque ipsum erat imperatoris solium siue sedes; quod etiam solii instar erectum fuisse, fidem facit Cedrenus. cetera.

vs [i] hoc tamquam probabile ſimiliter admittit, ſed putat, poſſe quoque ſignificare limina cancellorum, ſiue inferius fundamentum, cui cancelli ſanctuarii inſiſtant, & ita dici a vocabulo *ſolum*, vnde nomen *gallicum Seuil*, & *anglicanum Sill* ſiue *Groundſil*. Hanc ſoleam plerumque auro & pretioſis lapidibus valde exornatam, & nonnumquam populi oſculationibus & ſalutationibus honoratam fuiſſe putat; vnde phraſes *exoſculari limina*, & *liminibus martyrum adfundi*, in SIDONIO APOLLINARI & PRVDENTIO obuiæ, hanc in rem ab ipſo explicantur. Sed vero priorem iſtam opinionem magis probabilem eſſe duco, qua pro ſolio imperatoris, quod ad orientalem eccleſiæ extremitatem in virorum porticu e regione altaris erat, vbi nunc *Sultani* inter *Turcas* ſedes eſt, accipitur. Iſte enim locus, qui BEVEREGIO *embolus* & aliis ſcriptoribus *circuitus* dicitur, in templo *ſanctæ Sophiæ* erat porticus virorum infra & mulierum ſuperne. Et quemadmodum imperatrix ſedem ſuam in ſuperiore conclauium feminarum extremitate habuit, ita imperator in virorum loco proxime ante cancellos altaris ſedere conſueuit, ex quo tempore *Theodoſius*, vti SOZOMENVS narrat [k], *Ambroſio*, ipſum propter ſedem intra conſepta altaris ſumtam (quamquam id facere moris erat imperatoribus) redarguenti, ſeſe ſubmiſit. Poſt quam admonitionem tum ipſe, tum ſucceſſores eius, ſtationem ſuam ſemper extra cancellos ſumſerunt, vnde ille locus *ſolium*, ſeu ſedes imperatoris, dictus videtur. Quod aliquan-

(*i*) Du Freſn. not. in Paul. Silent. p. 584. -- 587.

(*k*) Sozom. lib. VII. c. XXV. Ἔθος ἦν τοὺς βασιλεῖς ἐν τῷ ἱερατείῳ ἐκκλησιάζειν, κατ' ἐξοχὴν τῶν ὅρων τοῦ λαοῦ κεχωρισμένους· κολακείας δὲ ἢ ἀταξίας εἶναι τοῦτο συνιδὼν, τόπον εἶναι βασιλέως ἐν ἐκκλησίᾳ τέτευχε, τὸν πρὸ τῶν δρυφάκτων τοῦ ἱερατείου· ὥστε τοῦ μὲν λαοῦ τὸν κρατοῦντα τὴν προεδρίαν ἔχειν· αὐτοῦ δὲ τοὺς ἱερέας προκαθῆσθαι· ταύτην δὲ τὴν ἀρίστην παράδοσιν ἐπῄνεσε Θεοδόσιος ὁ βασιλεὺς, καὶ οἱ μετὰ ταῦτα ἐκράτυναν· καὶ ἐξ ἐκείνου νῦν φυλαττομένην ὁρῶμεν. Moris erat, vt imperatores intra conſepta altaris in eccleſia conſiſterent, honoris cauſſa a multitudine populi ſeparati. Quod ex aſſentatione vel ex diſciplinæ corruptione profectum eſſe Ambroſius animaduertens, locum imperatori in eccleſia adſignauit ante cancellos altaris: ita vt imperator quidem plebem: ipſum vero imperatorem ſacerdotes in eccleſia præcederent. Hanc egregiam ordinationem imperator Theodoſius comprobauit, & ſucceſſores eius poſtea confirmarunt; atque ex eo tempore in hunc vſque diem obſeruari eam videmus.

tum

tum ex iis firmatur, quæ ex CEDRENO [l] & CODINO [m] obſeruat SVICERVS, quod *Iuſtinianus* ſoleam ex auro & onychite lapide fecerit, quæ materiæ ſolio adornando, non autem pauimento eccleſiæ ponendo, accommodatæ ſunt. Non procul hinc in quibusdam recentioribus *Græcorum* templis alium locum obſeruat DV FRESNIVS [n], *ſenatorium* appellatum, quem nonnulli pro alio tantum ſedium epiſcopi ac presbyterorum, qui erant ſenatus eccleſiæ, nomine accipiunt. DV FRESNIVS autem locum fuiſſe putat, in quo conſtiterint principes ſeu magiſtratus, ſenatores vocitati, vnde locus eorum *ſenatorii* nomine in eccleſia venerit.

(l) Suic. theſ. tom. II. p. 1209. voce σωλέας. Cedrenus: Ἡ τρούλλα τῆς ἁγίας τοῦ Θεοῦ μεγάλης ἐκκλησίας φουρνικὴ οὖσα ἔπεσε, τόν τε ἄμβωνα, καὶ τὰς σωλέας ἐξ ὀνυχίτου λίθου ὄντας συνέτριψε, καὶ εἰς χοῦν ἀπώλεσε. Trulla ſanctæ Dei magnæque eccleſiæ fornicata quum eſſet, lapſu ſuo ambonem & *ſoleas, qui ex onychite lapide erant*, contriuit & in puluerem conuertit.

(m) Suic. ibid. Codin. in originibus de templo Sophiæ: ἐποίησε κ. τ. λ. vid. ſub litt. anteced. (b)

(n) Du Freſn. comm. in Paul. Silent. p. 560. Presbyterium *ſenatorium* videtur appellari in eodem *Ordine Romano* non ſemel, voce latina, quæ idem quod πρεσβυτέριον ſonat: vbi ad *ſenatorium* dicitur *deſcendere pontifex, vt ſuſcipiat oblationes principum*, vel *vt communicet eos, qui in ſenatorio ſunt*. Deſcendit nempe ab altari, vbi ſacra peragit, in presbyterium, vt principum & fidelium oblationes ſuſcipiat, vel vt *communicet* eos, qui ſunt in presbyterio, nempe ſacerdotes, clericos, atque adeo populum ipſum, quod diſerte ibi dicitur. - - Sed vt verum fatear, neſcio, an his locis in *ordine Romano*, *ſenatorium* idem ſit omnino, quod *presbyterium*. Dubitandi cauſſam mouet, quod in eo *locus principum* fuiſſe dicitur: *Pontifex autem ſuſtentatus hinc inde dextra læuaque a primicerio notariorum, deſcendit ad ſenatorium, quod eſt locus principum, vt ſuſcipiat oblationes eorum.*. Et infra: *Pontifex deſcendit ad ſenatorium, - - & ſuſcipit oblationes principum per ordines arcuum.* Siquidem enim *ſenatorium* locus fuit, in quo conſiſtebant principes, ſeu magnates, dum ſacræ intererant liturgiæ; idem ille forte fuerit cum ſolea, ſeu pauimento editiori ante cancellos bematis, ita appellatus, quod ibi *ſenatores* ſeu *principes* conſiſterent. Nam obſeruandum ſupra, ad ſacros cancellos adſignatam fuiſſe imperatoribus in eccleſia ſedem ab Ambroſio. *Senatores* autem appellatos magnates, apud ſcriptores chriſtianos veteres, notum eſt. Proinde in *ſenatorio* pontifex non modo ſuſcipiebat oblationes principum, ſed & populum ibidem communicabat. cetera.

LIBRI

LIBRI OCTAVI

CAPVT SEXTVM

DE BEMATE, ID EST TERTIA TEMPLI PARTE, QVAE ALTARE ET SANCTVARIVM DICEBATVR, DEQVE EIVS PARTIBVS ET VSIBVS.

§. I.

Sanctuarium olim vocatum bema *et* tribunal.

TERTIA & intima antiquarum ecclesiarum pars erat, quam nunc lingua patria *chancel* nuncupamus; sed priscis temporibus multis ea nominibus aliis venit. Vnum ex vsitatissimis nominibus erat βῆμα, seu *tribunal*, quod, vti supra notauimus, variæ significationis vocabulum est, denotans interdum *ambonem* seu *pulpitum*, & nonnumquam altare, & interdum sedes seu thronos episcopi ac presbyterorum, aliquando etiam vniuersum spatium, in quo hi throni ac altare consistebant. Quo sensu canonem illum concilii *Laodiceni* [a] intelligo, quo presbyteri ante episcopi introitum βῆμα, seu sacrum tribunal, ingredi, & sedere in tribunali prohibentur. SVICERVS [b] in liturgiis CHRYSOSTOMI & BASILII hoc sensu frequenter adhiberi ob-

(*a*) Conc. Laodic. c. LVI. (tom. I. conc. p. 1505.) Ὅτι οὐ δεῖ πρεσβυτέρους πρὸ τῆς εἰσόδου τοῦ ἐπισκόπου εἰσιέναι καὶ καθίζεσθαι ἐν τῷ βήματι.

(*b*) Suicer. thes. eccles. voce βῆμα (tom. I. p. 682.) Βῆμα *est locus in templo, tabulato inclusus, sacer ac venerandus, & clericis tantum, viris secularibus raro, mulieribus numquam, penetrabilis.* In liturgia Basilii magni p. 44. Τοῦ ἱερέως λέγοντος τὴν εὐχὴν μυστικῶς ἐν τῷ βήματι, ἐν τῷ αὐτῷ καιρῷ λέγει ἔξω τοῦ βήματος τὰ εἰρηνικά. *Sacerdote orationem secrete in tabernaculo recitante, eodem tempore extra tabernaculum recitat preces pro pace.* Eadem habes in liturgia Chrysostomi p. 79. In eadem liturgia p. 77. Εἰσέρχεται εἰς τὸ ἅγιον βῆμα, *in sanctum tabernaculum ingreditur.* A Chrysostomo hom. XXXV. tom. V. ed. Par. p. 553. vocatur ἱερὸν βῆμα, *sacrum tabernaculum.* De Flauiano episcopo: Εἰ μὴ πνεῦμα ἅγιον ἦν ἐν τῷ κοινῷ τούτῳ πατρὶ καὶ διδασκάλῳ, οὐκ ἂν ὅτε πρὸ μικροῦ ἀνέβη ἐπὶ τὸ ἱερὸν βῆμα τοῦτο, καὶ πᾶσιν ὑμῖν ἔδωκεν εἰρήνην, καὶ ἐπεφθέγξασθε αὐτῷ κοινῇ πάντες· καὶ τῷ πνεύματί σου. *Nisi esset spiritus sanctus in hoc communi patre ac doctore, quum paullo ante in SACRVM HOC TRIBVNAL adscendit, ac vobis omnibus pacem dedit, eique simul omnes acclamastis, & cum spiritu tuo.* Ex his patet, βῆμα fuisse elatiorem templi partem, siue chorum, nomen habentem a gradibus, quibus eo adscendebatur.

seruauit.

ſeruauit. Et CHRYSOSTOMVS [c] in homilia quadam ſua paullo ſpecialius id deſcribit, quod ſit locus, quo epiſcopus ad ſermonem habendum, orandum, ſacræ menſæ adſiſtendum & tremendum ſacrificium pro populo offerendum per adſcenſum vadat. Ex quibus facile ad intelligendum eſt, id eum non pro ſolo altari ſiue throno epiſcopi, ſed pro vniuerſo ſpatio accipere, vbi conſiſtebant, & vbi hæc diuerſa officia peragebantur. Et ratio nominis βήματος erat, quam CHRYSOSTOMVS itidem innuit, quando paſtores & epiſcopos eccleſiæ in id *adſcendere* dicit. Nam *bema* & *ambo* eamdem habent originem ab ἀναβαίνειν, quod erant loci reliquis editiores, & tribunalibus iudicum ſimiles, in quæ per gradus adſcendebatur. Iam *bema* peculiariter clericis adſignatum erat, eamque ob cauſſam, vt libro quodam antecedenti [cc] adnotauimus, clerici interdum οἱ τοῦ βήματος fuerunt appellati.

§. II.

Etiam ἅγιον vel ἱερατεῖον *et* ſacrarium.

NOMEN *ſanctuarii* etiam huic eccleſiæ parti tribuebatur. *Græci* id peculiariter vocabant ἅγιον *ſanctum*; & hinc altare dicebatur ἅγιον ἁγίων, *ſanctum ſanctorum*, quam appellationem EVSEBIVS [d] in deſcribendo templo *Paulini* adhibet. In aliis locis [e] vocat ἁγίασμα, quod nomen eſt, quo LXX. interpretes ſanctuarium veteris teſtamenti appellant. *Latini ſacrarium* nuncupant. Exempli gratia in concilio *Bracarenſi* primo, quod lai-

(c) Chryſoſt. hom. XXXIX. de pentecoſt. tom. V. p. 553. (p. 403. edit. Francof.) Διὰ τοῦτο οὐκ ἀναβαίνοντι μόνον, οὐδὲ διαλεγομένῳ πρὸς ὑμᾶς, οὐδὲ εὐχομένῳ ὑπὲρ ὑμῶν ταύτην ἐπιφθέγγεσθε τὴν ῥῆσιν, ἀλλ᾽ ὅταν παρὰ τὴν ἱερὰν ταύτην ἑστήκῃ τράπεζαν ὅταν τὴν φρικτὴν ἐκείνην θυσίαν ἀναφέρειν μέλλῃ. Idcirco non quum adſcendit tantum, neque quum vos alloquitur, neque cum pro vobis orat, hac illi voce adclamatis, ſed quum huic ſacræ menſæ adſiſtit, quum tremendum ſacrificium, eſt oblaturus.

(cc) Lib. I. c. V. §. XI. volum. I. p. 52.

(d) Euſeb. lib. X. c. IV. p. 381. (p. 312. b. edit. Amſtelod.) ἐφ᾽ ἅπασί τε τὸ τῶν ἁγίων ἅγιον, θυσιαστήριον ἐν μέσῳ θείς, poſtremo *ſanctum ſanctorum*, altare videlicet in medio conſtituit.

(e) Euſeb. lib. VII. c. XV. τῆς χειρὸς λαβὼν ἐπὶ τὴν ἐκκλησίαν προάγει· εἴσω τε πρὸς αὐτῷ στήσας τῷ ἁγιάσματι κ. τ. λ. Prehenſa manu ad eccleſiam ipſam perduxit, quumque interius ad ipſum *altare* eum ſtatuiſſet, cetera.

cis [*f*] *sanctuarium* ad communicandum ingredi interdicit. Et in concilio *Vasensi*, quod de officio *sacrarium* disponendi [*g*] loquitur. Et in concilio *Carthaginensi* quarto, quod oblationes inter se dissidentium fratrum tum in *sacrario* [*h*] tum in gazophylacio recipi vetat.

§. III.

Et θυσιαστήριον, locus altaris.

GRAECI quoque id vocant *θυσιαστήριον, locum altaris.* Quamquam enim hoc vocabulum communiter ipsum altare seu mensam domini significat, in quibusdam tamen vetustis canonibus & scriptoribus ecclesiasticis, ex obseruatione HABERTI [*i*] & MEDI [*k*], ad totum sanctuarium intra cancellos, vbi nullis nisi clericis esse licebat, denotandum adhibetur. Vti in conciliis *Laodiceno* [*l*] & *Trullano* [*m*], quæ feminas & laicos ad *θυσιαστήριον* ingredi vetant, quod de integro altaris loco seu sanctuario intelligendum est. Atque ita in SOCRATE [*n*], THEODORETO [*o*] & aliis scriptoribus multis, qui de *Theodosii* imperatoris per *Ambrosium* facta exclusione extra cancellos altaris loquuntur.

(*f*) Concil. Bracar. I. c. XXXI. Ingredi *sacrarium* ad communicandum non liceat laicis, nisi tantum clericis.

(*g*) Concil. Vasens. c. III. Cuius officium est *sacrarium* disponere & sacramenta suscipere.

(*h*) Conc. Carth. IV. c. XCIII. Oblationes dissidentium fratrum neque in *sacrario* neque in gazophylacio recipiuntur.

(*i*) Habert. Archierat. p. 663. *θυσιαστήριον* aliquid aliud præter altare & sacram mensam sæpe significare, nempe spatium siue locum sanctuarii seu sacrarii sacerdotalis *τοῦ ἱερατείου*, in quo & prothesis minus altare, & sacra mensa altare maius positum est. Quod elucet ex illa formula quotidie in his officiis obuia: *εἰσέρχεσθαι εἰς τὸ θυσιαστήριον*, non vero dicitur *εἰσέρχεσθαι εἰς τὴν ἁγίαν τράπεζαν.* Can. LXIX. in Trullo: *μὴ ἐξέστω τινὶ τῶν ἁπάντων ἐν λαϊκοῖς τελοῦντι ἔνδον ἱεροῦ εἰσιέναι θυσιαστηρίου.* Nulli plane laico liceat intra sacrum altare ingredi.

(*k*) Med. comment. apocalypt. p. 479.

(*l*) Conc. Laodic. c. XLIV. (tom. I. conc. p. 1504.) *Ὅτι οὐ δεῖ γυναῖκας ἐν τῷ θυσιαστηρίῳ εἰσέρχεσθαι.*

(*m*) Conc. Trull. c. LXIX. (tom. VI. conc. p. 1174.) vid. sub litt. (*i*).

(*n*) Socrat. lib. I. c. XXV. †

(*o*) Theodor. lib. I. c. XIV. †

§. IV.

§. IV.

Presbyterium *et* diaconicum.

Cyprianvs epiſtola LV. *conſeſſum cleri* id vocat. Etforbesivs [p] & alii quidam viri docti etiam *diaconicum* appellatum putant, quod presbyteri ibi ſederint, diaconis illis miniſtrantibus. Ita canonem concilii *Laodiceni* [q] intelligunt, decernentem: *Quod non oportet miniſtros locum habere in diaconico & ſacra vaſa tangere.* Sed notandum eſt, quod, licet vocabulum *diaconicum* in iſthoc canone ſanctuarium ſignificare poſſit, vſitatius tamen ſacrarium, ſeu ſacrorum vaſorum receptaculum, denotet, qua de re exponemus fuſius, quando de exedris eccleſiæ loquemur.

§. V.

Chorus *etiam.*

In quibusdam canonibus nomen *chori* etiam habuiſſe videtur, vnde *anglicanum* noſtrum *quire* deriuandum. Vt in concilio *Toletano* quarto, quod ordinem & modum, quo homines in eccleſia communicare debeant, præſcribens decernit, vt [r] *ſacerdotes* & *leuitæ ante altare communicent, in choro clerus, extra chorum populus.* Tametſi nonnulli *chorum* potius pro loco cantorum & lectorum in altera parte eccleſiæ accipiant.

§. VI.

Hic locus a reliquo ſpatio per ſepta, ſiue cancellos, *ſeparatus.*

Evsebivs hanc templi *Paulini* partem deſcribens dicit, ſeptis e ligno reticulatis munitam [s] fuiſſe, minutiſſimo opere ad ſummum artis faſtigium elaboratis, vt promiſcuæ multitudini inacceſſa eſſet. Hæc ſepta *latini cancellos* vocant, vnde nomen noſtrum *anglicanum chancel.* In aliis *græcis* ſcriptoribus κιγκλίδες

(p) Forbeſ. Irenic. lib. II. c. XI. p. 221. edit. Aberd. MDCXXXVI. 4t.

(q) Conc. Laodic. c. XXI. Ὅτι οὐ δεῖ ὑπηρέτας ἔχειν χώραν ἐν τῷ διακονικῷ, καὶ ἅπτεσθαι δεσποτικῶν σκευῶν.

(r) Conc. Toletan. IV. c. XVIII. (tom. V. conc. p. 1711.)

(s) Euſeb. lib. X. c. IV. αὖθις καὶ τάδε ὡς ἂν εἴη τοῖς πολλοῖς ἄβατα, τοῖς ἀπὸ ξύλου περιέφραττε δικτύοις, εἰς ἄκρον ἐντέχνου λεπτουργίας ἐξησκημένοις, ὡς θαυμάσιον τοῖς ὁρῶσι παρέχειν τὴν θέαν. Vtque hæc ſacraria multitudini inacceſſa eſſent, ea rurſus ligneis cancellis muniuit, minutiſſimo opere ad ſummum artis faſtigium elaboratis, adeo vt admirabile intuentibus ſpectaculum exhibeant.

dicuntur. Vnde apud THEODORETVM [t] τὰ ἔνδον τῶν κιγκλίδων, *locus intra cancellos*, aliud tantummodo altaris nomen est. Et *cancellis manus iniicere*, phrasi SYNESII [u] idem est, atque sanctuarium ad altare apprehendere.

§. VII.

Multitudini inaccessus. Vnde adyta *vocatus.*

HORVM cancellorum beneficio, vt EVSEBIVS auctor est, vniuersum altaris spatium omnibus præter clericos inaccessum tempore diuini officii præstabatur. Concilium *Laodicenum* canonem habet, speciatim feminis [w] interdicentem, ne ad θυσιαστήριον ingrediantur. Et alius quidam eiusdem concilii canon [x] generalioribus verbis solis ἱερατικοῖς ibidem communicare permittit. Quo in canone per τοὺς ἱερατικοὺς nonnulli omnes omnino clericos inferiores æque ac superiores intelligunt. HABERTVS [y] autem superiores tantum clericos, sacerdotes ac diaconos, intelligi; & omnes inferiorum ordinum clericos, subdiaconos, lectores, ceteros, ab hac parte non minus quam populum exclusos fuisse, existimat. Quomodocumque vero res se habet, inter omnes conuenit, quod populus ista ætate locum ibi nullum habuerit. AMBROSIVS permittere nolebat, vt ipse imperator in hac parte communicaret [yy],

(t) Theodoret. lib. V. c. XVIII. p. 222. d. προσενεγκὼν δὲ ὥσπερ εἰώθει, ἔνδον παρὰ τὰς κιγκλίδας μεμένηκεν κ. τ. λ.

(u) Synes. catast. p. 303. b. ὢ ποσάκις ταῖς κιγκλίσι τὼ χεῖρε προσμάξομαι; O quoties cancellis manus iniiciam?

(w) Conc. Laodic. c. XLIV. Ὅτι οὐ δεῖ γυναῖκας ἐν τῷ θυσιαστηρίῳ εἰσέρχεσθαι.

(x) Ibid. c. XIX. καὶ μόνοις ἐξὸν εἶναι τοῖς ἱερατικοῖς εἰσιέναι εἰς τὸ θυσιαστήριον καὶ κοινωνεῖν.

(y) Habert. archierat. part. X. obseruat. IX. p. 268. Tertium est, *solis sacerdotibus & diaconis ad altare in sanctuario communicare licuit.* De solis sacerdotibus concilium Laodicenum decernere nonnulli arbitrantur, ob hæc verba canonis XIX. καὶ μόνοις κ. τ. λ. [vid. sub lit. x)] *Et solis sacerdotibus licere ad altare accedere & communicare.* Ita vertit heterodoxus auctor. Verum τοῖς ἱερατικοῖς, melius reddiderat Dionysius Exiguus, *sacro ministerio deditis*, quo sensu & diaconi saltem comprehenduntur, qui heic etiam ad altare in sanctuario communicant: nam hypodiaconi & lectores extra sanctuarium, ad eius limen.

(yy) Theodoret. lib. V. c. XIIX. τὰ ἔνδον, ὦ βασιλεῦ, μόνοις ἐστὶν ἱερεῦσι βατά. τοῖς δὲ ἄλλοις ἅπασιν ἄδυτά τε καὶ ἄψαυστα· ἔξιθι τοίνυν, καὶ τοῖς ἄλλοις κοινώνει τῆς στάσεως. Interiora loca, imperator, solis sacerdotibus patent: Reliquis

sed

ſed ipſum abſcedere iubebat, ſimulac progreſſus ad altare dona obtuliſſet. Quæ conſuetudo per aliquot ſæcula poſt continuata eſt. Sicut ex iis apparet, quæ *Theodoſius iunior* ipſe de ſe dicit in actis concilii *Epheſini* [z], *Ad ſacra altaria*, inquiens, *munerum tantum offerendorum cauſſa accedimus: & quum circumſeptum ſacrorum adytum ingreſſi ſumus, ſtatim egredimur; Nec quidquam ex propinqua diuinitate nobis arrogamus.* Atque conuenienter huic praxi in concilio *Trullano* [a] decretum inuenimus in hanc ſententiam: *Nulli omnium liceat, qui quidem ſit in laicorum numero, intra ſepta ſacri altaris ingredi, nequaquam tamen ab eo prohibita poteſtate & auctoritate imperiali, quandoquidem voluerit creatori dona offerre, ex antiquiſſima traditione.* Atque hinc iſta eccleſiæ pars ἄβατα & ἄδυτα a THEODORETO [b], EVSEBIO aliiſque *græcis* ſcriptoribus, & *latinis adyta*, hoc eſt, *inacceſſa*, dicta eſt; quia huc accedere populo non licebat, qui penitus inde excluſus erat. Quamquam notandum eſt, pro diuerſa temporum ac locorum ratione diuerſas conſuetudines hac in re videri obtinuiſſe. Nam antiquiſſima conſuetudo fuit, vt tam viri quam mulieres ad altare venirent, ibique communicarent, quemadmodum ſæculo tertio moris fuiſſe videtur, tempore, quo vixit DIONYSIVS ALEXANDRINVS, qui de viris [c] & feminis [d] ad ſacram menſam ſtantibus manusque ad recipiendum illic epu-

omnibus inacceſſa ſunt & intacta. Abſcede igitur, & vna cum aliis conſiſte.
Sozom. lib. VII. c. XXV. (vid. c. V. §. X. litt. (k) p. 206.

(z) Edict. Theod. ad calcem conc. Epheſ. (tom. III. conc. p. 1237. d.) τοῦ ἁγιωτάτου θυσιαστηρίου διὰ μόνην τὴν τῶν δώρων προσφορὰν ἐφαπτόμεθα· καὶ εἰς τὴν τῶν θείων κύκλων περιτοιχισμένην ἔπαυλιν ἅμα τῷ εἰσελθεῖν ὑπεκβαίνομεν· καὶ οὐδὲν ἐκ τῆς ἀγχιστευούσης θειότητος ἑαυτοῖς ἀποτέμομεν.

(a) Conc. Trull. c. LXIX. Μὴ ἐξέστω τινὶ τῶν ἁπάντων ἐν λαϊκοῖς τελοῦντι ἔνδον ἱεροῦ εἰσιέναι θυσιαστηρίου· μηδαμῶς ἐπὶ τούτῳ τῆς βασιλικῆς εἰργομένης ἐξουσίας καὶ αὐθεντίας, ἡνίκα ἂν βουληθείη προσάξαι δῶρα τῷ πλάσαντι, κατά τινα ἀρχαιοτάτην παράδοσιν.

(b) Theodoret. lib. V. c. XVIII. vid. litt. (yy)

(c) Dionyſ. ap. Euſeb. lib. VII. c. IX. Τραπέζῃ παραστάντα, καὶ χεῖρας εἰς ὑποδοχὴν τῆς ἁγίας τροφῆς προτεινάμενον, κ. τ. λ. qui ad ſacram menſam adſtiterit, & manus ad ſuſcipiendum ſacrum cibum porrexerit, cetera

(d) Dionyſ. epiſt. ad Baſilidem c. II. de mulieribus, quæ menſtruo ſanguinis fluxu laborant: οὐδὲ αὐταὶ ἅμα πισταὶ οὖσαι καὶ εὐλαβεῖς, τολμήσειαν οὕτως διακειμέναι ἢ τῇ τραπέζῃ τῇ ἁγίᾳ προσελθεῖν, ἢ τοῦ σώματος καὶ τοῦ αἵματος τοῦ χρι-

lum eucharisticum porrigentibus, loquitur. Atque hoc modo id VALESIVS intelligit [e]. Idem quoque priuilegium populo *Galliæ* sæculo sexto indultum erat. Concilium enim *Turonicum* secundum an. DLXVII. sancta sanctorum [f] laicis & feminis ad orandum & communicandum oblationis tempore patere iubet; quamquam aliis temporibus, si quod aliud officium præter communionem perageretur, in chorum cantorum seu intra cancellos sanctuarii ingredi ipsis haud licuit. Ex quibus etiam discimus, quæ pars ecclesiæ hoc æuo in *Gallia* dicta sit chorus, nempe quæ proxime intra cancellos sanctuarii erat, vbi inferiorum ordinum clerici tempore oblationis consistebant.

§. VIII.

Sanctæ portæ *et* vela, *sanctuarium a reliquo templo separantia.*

RECENTIORES *Græci* introitum in hanc templi partem *portas sanctas* appellant, quod e naue ecclesiæ aditum in sanctum sanctorum præbebant. Sed harum portarum in antiquis scriptoribus rara fit mentio. De vsu autem velorum, quæ hoc loco ad impediendum prospectum altaris pendebant, sæpius loquuntur. ATHANASIVS *βῆλα τῆς ἐκκλησίας vela ecclesiæ* vocat. Loquens enim de *Arianorum* furore, quo abrepti ecclesiam quamdam tempore *Constantii* diripuerant, ait: *Arrepta subsellia, & thronum, & mensam, lignea enim erat, & VELA ECCLESIAE* [g]

τοῦ προσάψασθαι. Ad quem Dionysii locum recte notat Balsamon; ὡς ἔοικε δὲ, τὸ παλαιὸν εἰσήρχοντο γυναῖκες εἰς τὸ θυσιαστήριον, καὶ ἀπὸ τῆς ἁγίας τραπέζης μετελάμβανον. Id est, olim quidem, vt apparet, mulieres ad altare accedebant, & e sacra mensa participabant.

(e) Vales. not. in Euseb. lib. VII. c. IX. Fideles communicaturi ad altare accedebant, ibique corpus Christi de manu presbyteri stantes, non vt hodie genibus flexis, accipiebant.

(f) Conc. Turon. II. c. II. (tom. V. p. 854.) Vt laici secus altare, quo sancta mysteria celebrantur, inter clericos tam ad vigilias quam ad missas, stare penitus non præsumant: sed pars illa, quæ a cancellis versus altare diuiditur, choris tantum psallentium pateat clericorum. *Ad orandum vero & communicandum laicis & feminis sicut mos est, pateant sancta sanctorum.*

(g) Athan. ep. ad solitar. tom. I. p. 847. (edit. Paris. MDCXXVII.) Ἁρπάσαντες τὰ συμψέλλια, καὶ τὸν θρόνον, καὶ τὴν τράπεζαν, ξυλίνη γὰρ ἦν, καὶ τὰ βῆλα τῆς ἐκκλησίας, πάντα ἄλλα, ὅσα ἠδυνήθησαν ἐξενέγκαντες, ἔκαυσαν.

& alia

& alia quaecumque potuerunt, eaque elata combusserunt. SYNESIVS [*b*] appellat *καταπέτασμα μυστικὸν*, *vela mystica.* Et CHRYSOSTOMVS atque EVAGRIVS ἀμφίθυρα, quod instar ianuarum plicatilium vtrimque aperirentur. Haec interdum auro copiose erat exornata, vti illud, quod, EVAGRIO [*i*] perhibente, ecclesiae *Antiochenae* donauit *Chosroës.* Horum vsus erat, partim prospectum huius partis ecclesiae catechumenis & infidelibus obstruere, partim sacrificium eucharisticum consecrationis tempore obtegere, vti ex CHRYSOSTOMI verbis condiscimus, *Heic quum effertur*, inquientis, *sacrificium & Christus sacrificatus & ouis dominica, quando audieris, oremus omnes communiter: quando videris trahi, quae in ostiis sunt* ἀμφίθυρα, *vela* [*k*], (alii cortinas) *tunc existima, caelum superne diduci, & descendere angelos.* Erant etiam diuersa alia vela, vt hoc simul heic notemus, in aliis ecclesiae partibus. PAVLINVS [*l*] enim saepe de velis ante ostia ecclesiae loquitur. Et HIERONYMVS *Nepotianum* laudat, quod inter alia, ad decentiam ecclesiae spectantia, velorum quoque in ostiis curam habuerit. *Erat sollicitus*, inquit, *si niteret altare, si parietes absque fuligine, si pauimenta tersa, si ianitor creber in porta, VELA* [*m*] *semper in ostiis.* In eumdem modum EPIPHANIVS [*n*] de ecclesia in villa *Palaestinae*, quae dicebatur *Anablatha*,

(*b*) Synes. epist. LXVII. ad Theophil. p. 240. edit. Par. MDCV. 8uo (p. 212. c. ed. Par. MDCXXXVI. folio) *Τοῦτο δὲ εἰ διὰ τῶν παναγεστάτων τὰ ἐναγέστατα κρίνοιτο, εὐχὴ, καὶ τράπεζα, καὶ* καταπέτασμα μυστικὸν *ἐφόδου βιαίας ὄργανα.* Siue sanctissimis ex rebus de exsecrandis maxime iudicium ferretur, vt oratio, sacra mensa, & *mysticum velum* violentae impressionis instrumenta reddantur.

(*i*) Euagr. lib. VI. c. XXI. *ἀμφίθυρον οὐννικὸν κεκοσμημένον χρυσίῳ*, velum Hunnicum auro exornatum.

(*k*) Chrysost. hom. III. in Eph. p. 1012. (p. 888. b. edit. Francof.) *Ἐνταῦθα[ἐκ]φερομένης τῆς θυσίας, καὶ τοῦ χριστοῦ τεθυμένου, καὶ τοῦ προβάτου τοῦ δεσποτικοῦ, ὅταν ἀκούσῃς, δεηθῶμεν πάντες κοινῇ, ὅταν ἴδῃς* ἀνελκόμενα τὰ ἀμφίθυρα, *τότε νόμισον διαστέλλεσθαι τὸν οὐρανὸν ἄνωθεν, καὶ κατιέναι τοὺς ἀγγέλους.*

(*l*) Paulin. natal. Felic. III. *Aurea nunc niueis ornantur limina VELIS.* Id. natal. VI. *Pulchra tegendis VELA ferant foribus.*

(*m*) Hieron. epitaph. Nepotian.

(*n*) Epiphan. epist. ad Ioannem Hierosolym. p. 319. Quum venissem ad villam, quae dicitur Anablatha, vidissemque ibi praeteriens lucernam ardentem & interrogassem, quis locus esset, didicissemque esse ecclesiam, & intrassem,

loquens,

loquens, dicit, inueniſſe ſe ibi velum pendens in foribus eccleſiæ illudque ſcidiſſe, non quod velum eſſet, ſed quod haberet imaginem, quaſi *CHRISTI* vel ſancti cuiusdam, id quod cum regulis eccleſiæ chriſtianæ pugnet. Dediſſe igitur ſe conſilium eccleſiæ cuſtodibus, vt pauperem mortuum eo obuoluerent & efferrent, ſeque aliud velum ſuis ſumtibus in iſtius locum miſiſſe. Erant quoque vela inter columnas porticuum ſuperiorum ſeu ὑπερῴων, vbi ſedebant feminæ, quæ, dum peragebatur ſacrificium, ſubducebantur, quemadmodum e PAVLO SILENTIARIO & AMPHILOCHIO in vita BASILII obſeruauit DV FRESNIVS [o]. Et alia quædam eiusdem generis curioſus lector facile obſeruauerit.

§. IX.

Suprema ſanctuarii pars dicta apſis, exedra, *vel* conchula bematis.

AD ſupremam bematis partem ædificium erat ſemicirculi formam exhibens, a qua forma & poſitione ſua nonnullis auctoribus *apſis*, *exedra* & *conchula bematis* vocatur. Hæc enim vocabula arcuatam quamlibet ſiue ſphæricam ſtructuram cæli for-

vt orarem: inueni ibi *velum* pendens in foribus eiusdem eccleſiæ tinctum atque depictum, & habens imaginem, quaſi Chriſti, vel ſancti cuiusdam. Non enim ſatis memini, cuius imago fuerit. Quum ergo hoc vidiſſem, in eccleſia Chriſti contra auctoritatem ſcripturarum hominis pendere imaginem, ſcidi illud & magis dedi conſilium cuſtodibus eiusdem loci, vt pauperem mortuum eo obuoluerent & efferrent. Illique contra murmurantes dicerent: Si ſcindere voluerat, iuſtum erat, vt alind daret *velum*, atque mutaret. Quod quum audiſſem, me daturum eſſe pollicitus ſum & illico eſſe miſſurum. Paullulum autem morarum fuit in medio, dum quæro optimum *velum* pro eo mittere: arbitrabar enim de Cypro mihi eſſe mittendum. Nunc autem miſi quod potui reperire, & precor, vt iubeas presbyteros eiusdem loci ſuſcipere *velum* a latore, quod a nobis miſſum eſt: & deinceps præcipere, in eccleſia Chriſti eiusmodi *vela*, quæ contra religionem noſtram veniunt, non appendi.

(o) Du Freſn. com. in Paul. Silent. p. 561. Quod ait Euagrius, pluteis incumbentibus mulieribus diuina ſacrificia intueri licuiſſe, id intelligendum eſt, de loco ſacrificii, ac bemate: nam dum illud peragebatur, *velum* ſtatim ad intercolumnia ſubducebatur, neque iis capita aut oculos ad illa inſpicienda promittere ſub anathematis pœna fas erat. Id omnino colligere eſt ex vita S. Baſilii, quæ Amphilochio tribuitur, qui ritus illius auctor fuiſſe videtur.

nici

nici similem denotant, cui HIERONYMVS nomen apsidis [p] applicat. *Concha* dicebatur, quod figura eius conchæ speciem quodammodo referebat, quemadmodum DV FRESNIVS e PROCOPIO, PAVLO SILENTIARIO, PAVLINO aliisque scriptoribus demonstrat. Idem DV FRESNIVS [q] etiam *exedram* ab AVGVSTINO appellari putat, qui collationem inter catholicos & *Emeritum*, episcopum *Donatistarum*, in exedra ecclesiæ institutam esse dicit; id quod de loco, vbi episcopus ac presbyteri ordinarie morabantur, in superiore bematis parte prope altare, interpretatur. VALESIVS [r] autem & alii viri docti *exedram* hoc loco sensu vulgari, pro exteriore quodam ecclesiæ ædificio, accipiunt. Neque facile omnino est tam intricatam, quæ inter ipsos est, controuersiam dirimere.

§. X.

Hic antiquitus locus thronorum episcopi ipsiusque presbyterorum.

QVOMODOCVMQVE autem res se habet, id certum est, thronum episcopi & thronos presbyterorum eius ad vtrumque latus in hac ecclesiæ parte in semicirculi forma vltra altare semper fuisse positos. Olim enim sedes episcopi ac presbyterorum coniunctæ erant, & vniuersæ throni vocabantur, vti ex EVSEBII descriptione templi *Paulini* manifestum est, qui ipsum thronos altissimos in honorem præsidentium siue doctorum populi, hoc est episcopi ac presbyterorum, iunctim disposuisse [s],

(p) Hieron. lib. II. in Ephes. c. IV. (p. 223. edit. Basil. MDLXV.) In summo cæli fornice, & vt ipso verbo vtar, *apside*.

(q) Du Fresn. comment. in Paul. Silent. p. 565. Per *exedram*, seu *apsida concha* intelligi videtur apud sanctum Augustinum in gestis cum Emerito Donatistarum episcopo (tom. V. p. 250. edit. MDCXXXVII.) Quum Deuterius episcopus metropolitanus Cæsariensis, vna cum ceteris episcopis in *exedram* processisset, præsentibus presbyteris & diaconis & vniuerso clero ac frequentissima plebe, cetera.

(r) Vales. not. in Euseb. de vita Constant. lib. III. c. L. Exedræ dicebantur ædes exteriores, in circuitu basilicæ construi solitæ, in quibus sedere & requiescere licebat, vt docet Eusebius. De his Augustinus in libro de gestis cum Emerito Donatista: *Quum Deuterius*, cetera vid. sub litt. antec. (q)

(s) Euseb. lib. X. c. IV. p. 312. b. *θρόνους τε τοῖς ἀνωτάτω εἰς τὴν τῶν προέδρων τιμὴν κ. τ. λ.*

dicit. Hinc NAZIANZENVS de presbyteris [t], tamquam populi doctoribus & venerando ecclesiæ ſenatu loquens, eorum ſedes *ſecundos thronos* nuncupat. CONSTANTINVS in epiſtola ſua ad *Chreſtum Syracuſanorum* epiſcopum, qua hunc ad concilium *Arelatenſe* inuitat, eadem phraſi vtitur, iubens eum duos *ſecundi throni* [u], hoc eſt duos presbyteros, ſibi adiungere. Noui equidem CAROLVM A SANCTO PAVLO [w] per hos ſecundi throni intelligere epiſcopos, in oppoſitione primatum ſeu metropolitanorum, quos pro primi throni ſeu ſedis epiſcopis habet. Sed

(t) Naziant. carm. Iambic. XXIII.

Πρῶτον μὲν οἱ τὰ δεύτερα
Θρόνων λελογχότες,
Λαοῦ πρόεδροι πρεσβύται
Σεμνὴ γερουσία
Πεφήνασιν ἡμῖν οὐ καλοί.
Primum, *ſecundos* qui tenent
Templi ſacri *thronos*,
Senatus ille ſplendidus
Plebique præſidens,
In me fuerunt haud boni.

(u) Apud Euſeb. lib. X. c. V. ἐπειδὴ πλείους ἐκ διαφόρων καὶ ἀμυθήτων τόπων ἐπισκόπους εἰς τὴν Ἀρελατησίων πόλιν εἴσω καλανδῶν αὐγούστων συνελθεῖν ἐκελεύσαμεν· καὶ σοὶ γράψαι ἐνομίσαμεν, ἵνα λαβὼν παρὰ τοῦ λαμπροτάτου Λατρωνιανοῦ τοῦ κοῤῥήκτορος Σικελίας δημόσιον ὄχημα, συζεύξας σεαυτῷ καὶ δύο γέ τινας τῶν ἐκ τοῦ δευτέρου θρόνου, οὓς ἂν σὺ αὐτὸς ἐπιλέξασθαι κρίνῃς, ἀλλὰ μὴν καὶ τρεῖς παῖδας τοὺς δυνησομένους ὑμῖν κατὰ τὴν ὁδὸν ὑπηρετήσασθαι παραλαβὼν, εἴσω τῆς αὐτῆς ἡμέρας ἐπὶ τῷ προειρημένῳ τόπῳ ἀπάντησον. Quoniam plurimos ex diuerſis ac prope infinitis locis epiſcopos in vrbem Arelatenſem intra calendas Auguſti iuſſimus conuenire: tibi quoque ſcribendum eſſe cenſuimus, vt accepto publico vehiculo a viro clariſſimo Latroniano Correctore Siciliæ, *adiunctis* tibi *duobus ſecundi throni*, quos tu eligendos putaueris, tribus item ſeruulis, qui in itinere vobis miniſtrare poſſint, intra eumdem diem ad prædictum locum occurras.

(w) Carol. a S. Paulo Geogr. ſacr. (p. 44 edit. Amſtel. MDCCXI.) Quod in ea (vrbe Syracuſis) fuerit ſedes metropolitana, hiſce rationibus coniicio. Primum ex *tractoria* Conſtantini ad Chreſtum Syracuſanum epiſcopum, qua hunc ad ſynodum Arelatenſem inuitat: *Quoniam*, inquit, *plurimos* &c. vid. lit. (u) Quis enim non videt, duo ex his verbis colligi? Primum in Sicilia quosdam epiſcopos ſecundæ ſedis fuiſſe, & alios vel ſaltem alium primæ. Id clare verba ſonant: vnde & perſpicuum eſt, in ea metropolitam fuiſſe, quum a primæ ſedis epiſcopo non differat. Secundum autem, quod Chreſtus Syracuſanus ipſe primæ ſedis epiſcopus fuerit, quum ad eum directa ſit tracto-
vſus

vſus huius phraſeos, tam in EVSEBIO, quam NAZIANZENO [x] nos potius eo adducit, vt ipſum presbyteros intelligere credamus, qui vna cum epiſcopo ſuo in eccleſia thronis, vt vocant, ſecundis inſidebant. Hoc enim, vt alio iam loco [xx] oſtendimus, diſcrimen erat inter illos, vt epiſcopi generatim dicerentur *thronus* ſeu *ſedes alta*, & presbyteri *thronus*, ſeu *ſedes ſecunda*; vel, vt ATHANASIVS [y] eos vocat, *thronus* & *ſubſellia.* Epiſcopi thronus alias vocabatur βῆμα, *tribunal*, vt in EVSEBIO [z] videre eſt, vbi pœnam enarrat, quam concilium *Antiochenum Paulo Samoſatenſi* inflixit, eo quod *tribunal & ſublimen thronum non vt Chriſti diſcipulus ſibi ipſe conſtruxerat, & ſecretum, perinde ac ſaculares magiſtratus, ita appellatum habuerat.* Atque hinc vniuerſum ſanctuarium ſæpenumero βῆμα vocabatur, vt antea oſtendimus. *Latinis* thronus epiſcopi vſitatius *ſedes* & *cathedra* dicitur, vnde *anglicana* vocabula noſtra *cathedral* & *ſee* pro eccleſia, vbi epiſcopi cathedra ſeu ſedes fixa eſt, adhiberi ſolita ortum ſuum habent. Quemadmodum ſederint, a GREGORIO NAZIANZENO in deſcriptione templi *Athanaſiæ* diſcimus, vbi de ſe ipſo, tamquam epiſcopo [a], alto throno conſidente, & de

ria, eiusque arbitrio commiſſum, vt quos ſecum adducendos iudicaret, ipſe eligeret: id enim non niſi metropolitæ conuenit. cetera.

(x) Vid. Naz. de vita ſua p. 6. b.

Κάμπτει βιαίως εἰς θρόνων τοὺς δευτέρους.
Per vim *ſecundis* collocat me in *ſedibus.*

Id. ſomn. Anaſt. ſ. v. 4. ſeq. vid. ſub litt. ſeq. (a)

(xx) Lib. II. c. IX. §. VII. vol. I. pag. 140. 141. & ibid. c. XIX. §. V. p. 270. 271.

(y) Athanaſ. epiſt. ad Solitar. tom. I. p. 847. θρόνοι καὶ συμψέλλια vid. ſub litt. (g) pag. 214.

(z) Euſeb. lib. VII. c. XXX. Βῆμα μὲν καὶ θρόνον ὑψηλὸν ἑαυτῷ κατασκευασάμενος, οὐχ ὡς χριστοῦ μαθητὴς, σήκρητόν δὲ ὥσπερ οἱ τοῦ κόσμου ἄρχοντες, ἔχων τε καὶ ὀνομάζων.

(a) Nazianz. ſomn. Anaſt. tom. II. p. 78.

Ἕζεσθαι δοκέεσκον ὑπέρθρονος, οὐχ ὑπέροφρυς,
Οὐδὲ γὰρ οὐδ᾽ ὄναρ που ἀγηνορίην.
Οἱ δέ μοι ἀμφοτέρωθεν ὑφεδριόωντο γερουσί,
Ποίμνης ἡγεμόνες, ἔκκριτος ἡλικίη.
SEDE ALTA, haud alta conſidere mente videbar:
Nam neque per ſomnum mente ſuperbus eram.
PRESBYTERIque graues SELLIS VTRIMQVE SEDEBANT
DEMISSIS, ætas lecta ducesque gregis.

presbyteris iuxta se vtrimque subselliis demissioribus sedentibus loquitur. Atque in hunc modum ab auctore *constitutionum* [b] & THEODORETO [c] sessio eorum describitur, qui thronum episcopi hoc intuitu *cathedram in medio positam* vocant. Sunt etiam viri quidam docti [d], qui hæc omnia ad synagogarum *iudaicarum* imitationem facta esse statuunt, in quibus secundum MAIMONIDEM ad superiorem partem versus terram sanctam lex ad parietes posita fuit in arca quadam, & vtrimque seniores in forma semicirculi sederunt. Sedes episcopi vt plurimum decenti aliquo tegmine, dignitati officii ac personæ ipsius accommodato, velata erat. Quomodo ex ATHANASII *apologia* secunda [e] ad *Constantium* discimus, vbi interrogat: *Quare, qui throni episcopali modo ornati vicem lamentantur, episcopum in illo sedentem interficere conantur?* Et AVGVSTINVS [f] manifesto ad hoc alludere videtur, quando *Maximino Donatistarum* episcopo scribens: „In futuro Christi iudicio, inquit, nec apsides gradatæ, nec *CATHEDRAE VELATAE*, nec sanctimonialium occursantium atque cantantium greges adhibebuntur ad defensionem, vbi cœperit accusare conscientia, & conscientiarum arbiter iudicare. Quæ hic honorant, ibi onerant: quæ heic releuant, ibi grauant. Ipsa, quæ pro tempore propter ecclesiæ vtilitatem honori nostro exhibentur, defendentur forte bona conscientia, defendere autem non poterunt malam.

§. XI.

Et altaris, seu mensæ communionis.

Hic sine dubio positus olim fuit thronorum episcoporum ac presbyterorum in ecclesia christiana, quemadmodum in di-

(b) Constit. apost. lib. II. c. LVII. Κείσθω δὲ μέσος ὁ τοῦ ἐπισκόπου θρόνος· παρ' ἑκάτερα δὲ αὐτοῦ καθεζέσθω τὸ πρεσβυτέριον. Sit *solium episcopi in medio positum* & ex vtroque eius latere sedeant presbyteri.

(c) Theodoret. lib. VII. c. III. εἰ ὁ μέσος θῶκος τὴν ἔριν γεννᾷ, ἐγὼ τὴν ταύτην ἐξελάσαι πειράσομαι. Si *cathedra in medio posita* contentionem facit, eam ego auferre conabor.

(d) Vid. *Bishop* Hooper *disc. of Lent. par. 2. chap. 6. p. 249.*

(e) Athan. apol. II. tom. I. p. 736. edit. Paris. MDCXXVII. (p. 138. a. edit. Paris. MDCXCVIII.) Πῶς οἱ θρόνον τὸν ἐσταλισμένον ἐπισκοπικῶς ὀδυρόμενοι, τὸν ἐν αὐτῷ καθέδριον ἐπίσκοπον ἀνελεῖν ζητοῦσι.

(f) Aug. ep. CCIII. (tom. II. opp. p. 829. c. edit. Basil. MDLXIX.)

versis

versis priscarum structurarum delineationibus ob oculos repraesentantur. Vnde porro facile fuerit ad obseruandum, quod locus mensae communionis seu altaris parieti ad superiorem partem haud fuerit contiguus, sed paruo quodam interuallo ab eo separatus; ita vt thronus episcopi a tergo eius consistere posset, & satis spatii ad circumeundum altare relinqueretur. Hoc satis manifestum videtur ex locutione quadam in SYNESIO [g], qui de imposita sibi sanctuarium comprehendendi necessitate loquens, primum ad Dei templum se accedere; tum *altare circumire* velle, dicit. Quod indicat, ita positum fuisse altare, vt circumiri potuerit. Et haec EVSEBII opinio est, qui de episcopi ac presbyterorum thronis in ecclesia *Paulini* loquutus, addit, quod sanctum sanctorum [h], altare videlicet, in medio constituerit. Quod non ita interpretandum est, vti nonnulli perperam acceperunt, quasi altare in medio nauis ecclesiae positum fuerit, sed in medio bematis seu sanctuarii, & ea quidem distantia a superiore extremitate, vt synthronus, hoc est, sedes episcopi ac presbyterorum post illud locum habere potuerint. AVGVSTINVS ad eamdem hac rem respicere videtur, quando dicit: *Christus quotidie pascit. MENSA* [i] *ipsius est illa IN MEDIO CONSTITVTA.* Et in concilio *Constantinopolitano* sub *Menna* [k] in tali positu repraesentatur, vt circumiri posset. Nam ibi relatum legitur, quod, quum *Leonis* papae & quorumdam aliorum nomina, quae e diptychis expuncta fuerant, denuo illis inserta essent, multitudo populi laetitia gestiens, sancta lectione iuxta consuetudinem lecta, tempore diptychorum cum magno silentio altare circum circa cucurrerit atque audierit. HAMMONDO [l] & aliis quibusdam viris eruditis non improbabile videtur, quod hic altaris positus in ecclesiis christianis quodammodo ad imitationem altaris in templo *iudaico* fuerit, ad quam rem psal-

(g) Synes. catastas. p. 203. Βαδιοῦμαι πρῶτον ἐπὶ τὸν νεὼν τοῦ Θεοῦ· κυκλώσομαι τὸ θυσιαστήριον,

(h) Euseb. lib. X. c. IV. τὸ τῶν ἁγίων ἅγιον θυσιαστήριον ἐν μέσῳ θείς.

(i) Aug. serm. XLVI. de verbis domini tom. X. p. 68. edit. Par. MDCXXXVII.

(k) Conc. Constant. act. V. (tom. V. conc. p. 185. c.) τοῦ ἁγίου μαθήματος κατὰ τὸ σύνηθες λεχθέντος καιρῷ τῶν διπτύχων συνέδραμον ἅπαν τὸ πλῆθος κύκλῳ τοῦ θυσιαστηρίου.

(l) Hammond. contr. Blondel. dissert. c. XIII. n. VIII.

milsta adludat, *Lauabo*, inquiens, *manus meas innocentia & circumibo altare tuum.* Pſalm. XXVI, 6. vnde phraſin περικυκλῶν θυσιαστήριον, *circumire altare* in antiquis libris ritualibus deſumtam eſſe, exiſtimant.

§. XII.

Vtrumque nomen in eccleſia priſca indiſcriminatim vſurpatum.

MAGNA controuerſia ſæculo vltimo circa appellationem menſæ communionis excitata eſt, vtrum *ſacra menſa* an vero *altare* dici debeat. Et profecto res quæque hominibus æuo quodam eriſtico viuentibus materiam controuerſiæ ſuppeditare poteſt. Sed nihil de iſtiusmodi diſputatione in eccleſia primitiva legimus. Antiqui enim ſcriptores vtrumque nomen indiſcriminatim adhibent; aliis altare, aliis menſam domini, ſacram menſam, menſam myſticam, tremendam menſam, & nonnumquam menſam & altare eodem ſimul ſenſu appellantibus. MEDVS duobus primis ſæculis *altare* dici conſueuiſſe, nec in vllo vtriusque ſæculi auctore, qui quidem ad noſtra tempora pervenerit, nomen *menſæ* [*m*] inueniri, exiſtimat. IGNATIVS vocabulo θυσιαστήριον [*n*] in genuinis ſuis epiſtolis vtitur, quarum tres a MEDO adlegantur, quibus lector aliud teſtimonium ex ipſius epiſtola ad *Magneſianos* [*o*] addere poteſt, vbi vocabulum *templi* & *altaris* vſurpat. IRENAEVS [*p*] & ORIGENES [*q*] idem

(*m*) Med. *diſc. of altars* p. 386.

(*n*) Ignat. ep. ad Epheſ. n. V. Μηδεὶς πλανάσθω, ἐὰν μή τις ᾖ ἐντὸς τοῦ θυσιαστηρίου, ὑστερεῖται τοῦ ἄρτου τοῦ Θεοῦ. Nemo erret, niſi quis *intra altare* ſit, priuatur pane Dei.

Id. epiſt. ad Trullian. n. VII. ὁ ἐντὸς θυσιαστηρίου ὢν, καθαρός ἐστι. Qui *intra altare* eſt, mundus eſt.

Id. ep. ad Philadelph. n. IV. ἓν θυσιαστήριον ὡς εἷς ἐπίσκοπος, Vnum altare, ſicut vnus epiſcopus.

(*o*) Ignat. ep. ad Magneſ. n. VII. πάντες οὖν ὡς εἰς ναὸν συντρέχετε Θεοῦ, ὡς ἐπὶ ἓν θυσιαστήριον, ὡς ἐπὶ ἕνα Ἰησοῦν Χριστὸν, Omnes itaque velut in vnum *templum* Dei concurrite, velut ad vnum altare, velut ad vnum Ieſum Chriſtum.

(*p*) Iren. lib. IV. c. XXXIV. Sicut & ideo nos quoque offerre vult munus *ad altare* frequenter ſine intermiſſione. Eſt ergo *altare* in cælis & *templum*, cetera.

(*q*) Origen. hom. X. in Num. tom. I. p. 207. edit. Baſil. MDLXXI. (p. 189. edit. Par. MDCIIII.) Vereor, ne permanentibus in nobis peccatis noſtris, accidat

nomen

nomen adhibent, quando de mensa communionis loquuntur. TERTVLLIANVS sæpe *aram Dei* & *altare* vocat. *Nonne solemnior*, inquit, *erit statio tua* (ieiunantis) *si & ad aram* [r] *Dei steteris*, hoc est, corpus domini receperis die ieiunii? Ita etiam in libro [s] *ad vxorem* & *de castitate* [t]. Sed in errorem seducti sunt corrupta quadam editione RHENANI, qui librum eius de *pœnitentia* in rem eamdem citant. Quamquam enim in ista editione [u] legitur *aris Dei adgeniculari*; castigatiores tamen editiones docent, legendum esse potius *caris Dei adgeniculari*: quo ipso adluditur ad morem pœnitentium, qui ad fores ecclesiæ se prosternebant, vt introëuntium fidelium preces expeterent. CYPRIANVS, discipulus TERTVLLIANI, sæpius vtroque vocabulo *mensæ* & *altaris* vtitur, vt quum verba ista *Salomonis* Prov. IX, 2. *Sapientia parauit mensam suam*, altare christianum [w] præfiguraſſe dicit. Vsitatius tamen nomen *altaris* solum adhibet [x], quod certe vsitatissimum nomen ipsius ætate in ecclesiis *Africanis* &

nobis illud, quod de semetipsis dicunt iudæi, quia non habentes *altare*, neque templum, neque sacerdotium, & ob hoc nec hostias offerentes, peccata, inquiunt, nostra manent in nobis; & ideo venia nulla subsequitur. - - Mandata quidem certa sunt & euidentia, vt obseruare debeamus custodias tabernaculi & *altaris* & sacerdotii.

(r) Tertull. de orat. c. XIV.

(s) Tertull. ad vxor. lib. I. c. VII. Quantum detrahant fidei, quantum obstrepant sanctitati nuptiæ secundæ, disciplina ecclesiæ & præscriptio apostoli declarat, quum digamos non sinit præsidere, quum viduam adlegi in ordinem, nisi vniuiram, non concedit: *aram* enim Dei mundam proponi oportet.

(t) Tertull. de exhortat. constit. c. X. †

(u) Tertull. de pœnitent. c. IX.

(w) Cypr. ep. LXIII. ad Cæcil. Per Salomonem spiritus sanctus typum dominici sacrificii ante præmonstrat immolatæ hostiæ & panis & vini, sed & *altaris* & apostolorum faciens mentionem: *Sapientia*, inquit, ædificauit sibi domum & subdidit columnas septem: mactauit suas hostias, miscuit in cratera vinum suum, & *parauit mensam suam*.
It. testimon. aduers. Iud. lib. II. c. II. Quod sapientia Dei Christus, & de sacramento incarnationis eius & passionis & calicis & *altaris* & apostolorum, qui missi prædicauerunt; apud Salomonem in paroemiis: *Sapientia ædificauit*, cetera.

(x) Vid. Cypr. ep. XL. Aliud *altare* constitui, aut sacerdotium nouum fieri præter vnum *altare* & vnum sacerdotium non potest. Ep. XLII. Considerantes pariter & ponderantes, quod in tanto fratrum religiosoque conuentu considentibus Dei sacerdotibus & *altari* posito, nec legi debeant nec audi-

Latinis

Latinis fuisse, indicat. MEDVS etiam ZENONEM VERONENSEM, auctorem sæculi tertii CYPRIANO coæuum, citat, qui quidem satis perspicue de cancellis [y] & altari loquitur; sed iam viri docti [z] concorditer ipsum vltra integrum sæculum reiiciunt, vt adeo haud idoneus sæculi tertii testis sit. Quarti vero sæculi testem adhibere cum possumus; in quo sæculo dicere ausim, vix vllum auctorem de mensa domini loqui, quin eam altare quoque appellitet. Ab altera autem parte certum est, per altare ipsos non intellexisse id, quod *iudæi* & gentiles intellexerunt, hoc est neque aram imaginibus seu idolis ornatam, quemadmodum gentiles aras suas plerumque instruxerunt; neque altare pro offerendis cruentis sacrificiis, qui eorum vsus tam inter *iudæos*, quam gentiles fuit.

§. XIII.

Quo sensu veteres se altaria non habere dixerint.

PRIORE isto sensu veteres altaria, tam quod ad nomen, quam quod ad rem ipsam semper improbarunt. Ipsorum enim altaria nullas imagines supra, vel circa, vel in se habebant, quemadmodum gentilium altaria habebant semper. Et idcirco veteres apologetæ ORIGENES [a], MINVCIVS FELIX [b], ARNOBIVS [c] & LACTANTIVS [d], si gentiles ipsis exprobrarent, quod nulla haberent altaria, rotunde & libere id fatebantur,

ii. Ep. LV. Quid superest, quam vt ecclesia Capitolio cedat, & recedentibus sacerdotibus ac *domini altare* remouentibus, in cleri nostri sacrum venerandumque concessum simulacra atque idola cum aris suis transeant. Ep. LXIV. Quasi post aras diaboli accedere ad *altare Dei* fas sit. Ep. LXX. Sanctificare non potuit olei creaturam, qui nec *altare* habuit, nec ecclesiam.

(y) Zeno serm. IX. ad Neophyt. Ecclesia sacri altaris feliciter enutrita cancellis.

(z) Cau. histor. litter. p. 176. Zeno episcopus Veronensis, quem alii martyrem faciunt & circa annum CCIX. passum esse volunt: sed nulla ratione, nulla auctoritate fulti. Probabile est, claruisse circa annum CCIX. aliquot ante D. Ambrosium annis & fuisse Syagrii Veronensis episcopi decessorem.

(a) Origen. contr. Cels. lib. VIII. p. 389. Ἡμᾶς βωμοὺς καὶ ἀγάλματα καὶ νεὼς ἱδρύεσθαι φεύγειν. conf. supra cap. I. §. XVI. litt. (hh) pag. 150

(b) Minuc. Octau. p. 29. (p. 31. edit. Hall.) Cur nullas aras habent, templa nulla, nulla nota simulacra?

(c) Arnob. contr. Gent. lib. VI. Non altaria fabricemur, non aras. conf. cap. I. §. XVI. not. (k) p. 150

(d) Lactant. lib. II. c. II. Quid sibi templa, quid aræ volunt? cetera. conf. c. I. §. XVI. pag. 150.

co

eo quidem sensu, quo hoc ipsis erat exprobratum: hoc est, quod non haberent altaria idolis exornata, & ad idolorum cultum adcommodata, pro qualibus gentiles dimicabant. Simili modo negabant, habere se altaria sensu *iudaico*, ad offerenda in illis cruenta sacrificia. Pro mystico autem suo ac incruento sacrificio, quemadmodum eucharistiam vocabant, altare se habere, numquam non profitebantur, quod indiscriminatim *θυσιαστήριον*, *altare*, *aram*, & interdum *βωμὸν* vocare non dubitabant. Etsi enim MEDVS hoc eos nomine numquam vsos esse existimat, planum tamen est, ipsos addito vocabulo *ἀναίμακτον* omnino id fecisse. SYNESIVS [e] enim loquens de sacra mensa diserte eam *βωμὸν ἀναίμακτον*, *aram incruentam*, nuncupat.

§. XIV.

De nominibus mensæ sacræ, mensæ mysticæ, *aliisque appellationibus.*

VERVMTAMEN hi ipsi auctores, vt tanto distinctius loquantur, plerumque nomen *mensæ* pro *altari* adhibent, addito singulari quodam epitheto, peculiarem eius in ecclesia christiana vsum indicante. In CHRYSOSTOMO [f] vsitate dicitur *τράπεζα μυστικὴ*, *φρικώδης*, *ἱερὰ*, *mensa mystica*, *tremenda*, *sacra*; nonnumquam *spiritualis*, *diuina*, *regia*, *immortalis*, *cælestis mensa*; quorum nominum exempla bene multa, a SVICERO [g] ex hoc

(e) Synes. catast. p. 304. Οὐ μὴν ὄγε θεὸς περιόψεται τὸν βωμὸν τὸν ἀναίμακτον ἱερέως αἵματι μαινόμενον, Neque vero *aram illam incruentam* Deus sacerdotis cruore pollutam negliget.

(f) Chrysost. hom. XXI. Quod oportet hæreses esse, tom. V. p. 313. (hom. XX. tom. V. p. 281. d. edit. Francof. MDCLXXXIV.) εἶτα ἐπὶ τὴν μυστικὴν τράπεζαν ἐξάγει τὸν λόγον, μειζόνως αὐτὰς φοβῆσαι βουλόμενος. *Ad mysticam mensam* deinde sermonem conuertit, plus ipsos volens terrere.

Ibid. Εἰ γὰρ ἡ τράπεζα ἡ φρικώδης κοινὴ πᾶσι πρόκειται καὶ πλουσίῳ καὶ πένητι κ. τ. λ. Tametsi *tremenda illa mensa* ex æquo omnibus, diuiti & pauperi proponitur.

It. hom. XXXIX. de pentecost. p. 553. (p. 494. fin. edit. Francof.) ὅταν παρὰ τὴν ἱερὰν ταύτην ἑστήκῃ τράπεζαν· ὅταν τὴν φρικτὴν ἐκείνην θυσίαν ἀναφέρειν μέλλῃ, Quum *huic sacræ mensæ* adsistit, quum tremendum sacrificium est oblaturus.

(g) Suic. thes. eccles. voce τράπεζα. A Chrysostomo vocatur φοβερὰ καὶ μυστικὴ τράπεζα *tremenda & mystica mensa*. In Psalm. XLV. Πνευματικὴ τράπεζα

auctore collecta, videre lector poteſt. AVGVSTINO [*b*] vt plurimum dicitur *menſa domini*, vnde *menſa Cypriani* in hoc auctore vel altare [*i*] ſignificat, vel eccleſiam, in loco, quo CYPRIANVS martyrium paſſus erat, erectam. Facile foret, ſexcenta alia teſtimonia ex ATHANASIO, SYNESIO, SOCRATE, SOZOMENO, PAVLINO, & reliquis iſtius æui ſcriptoribus proferre in medium, in quibus altare ſacram menſam appellant, ad ſignificandam nobis animi ſui ſententiam de ſacrificio chriſtiano & de altari ſimul, quod myſticum ſit, & ſpirituale, nec ad cruenta *iudæorum* ſacrificia, nec ad multo abſurdiorem *gentilium* idololatriam ſpectet, ſed tantum celebrationi euchariſtiæ & oblationibus populi inſeruiat.

§. XV.

Altaria generatim ex lignis confecta vſque ad tempora Conſtantini.

Si quis priſcorum altarium materiam ac formam noſſe aveat, is AVGVSTINO docente intelliget, ea ipſius quidem ætate in *Africanis* eccleſiis ex ligno fuiſſe fabricata. Loquens enim de magna ignominia, qua *Donatiſtæ* epiſcopum quemdam catholicum, dum ad altare miniſtraret, adfecerant, ſtantem ad altare fuſtibus & huiusmodi telis, *lignis* [*k*] denique eiusdem *altaris* effractis, immaniter cecidiſſe, dicit. Hoc ipſum teſtimonio etiam OPTATI confirmatur, qui *Donatiſtis* ſacrilegum altari-

ſpiritualis menſa. In Pſalm. XC. μυστικὴ τράπεζα *myſtica menſa*. Sic etiam a Gregorio Nazianzeno orat. XI. p. 660. Αἰδέσθητι τὴν μυστικὴν τράπεζαν, ᾗ προσῆλθες· τὸν ἄρτον, οὗ μετείληφας· τὸ ποτήριον, οὗ κεκοινώνηκας. τοῖς χριστοῦ πάθεσι τελειούμενος. Reuerere *myſticam menſam*, ad quam acceſſiſti: panem, cuius particeps factus es: calicem, quem accepiſti, quum Chriſti paſſionibus initiareris. Βασιλικὴ τράπεζα, *regia menſa* a Chryſoſtomo homil. XXIV. in I ad Corinthios & homil. XVII. in epiſt. ad Hebræos. Ἀθάνατος τράπεζα, *immortalis menſa* ab eodem hom. XIII. in epiſt. ad Hebræos. Ἱερὰ τράπεζα, *ſacra menſa*, ab eod. homil. X. tom. V. p. 40. Φρικτὴ τράπεζα, *tremenda menſa* ab eod. hom. XXI. tom. V. p. 129. φρικτὴ καὶ θεία τράπεζα, *tremenda & diuina menſa*, homil. LXXII. tomi eiusd. p. 518. Φρικώδης τράπεζα, *formidabilis menſa* ab eod. homil. XXI. tom. V. edit. Par. pag. 313.

(*b*) Auguſt. epiſt. LIX. ad Paulin. (tom. III. opp. p. 299. d. edit. Baſil. MDLXIX.) Vt precationes accipiamus dictas, quas facimus in celebratione ſacramentorum, antequam illud, quod eſt in *domini menſa*, incipiat benedici.

(*i*) Homil. XXVI. ex editis a Sirmondo, *ad menſam Cypriani*.

(*k*) Aug. ep. L. ad Bonifac. p. 84. edit. Par. MDCXXXVII.

um

um catholicorum abusum exprobrans, ita fatur [*l*]: „Quid est „altare, nisi sedes & corporis & sanguinis Christi! Hæc omnia „furor vester aut rasit, aut fregit, aut remouit. Hoc igitur in-„expiabile nefas, si de aliqua ratione descendit, vno modo fi-„eri debuit. Sed, vt æstimo, alio loco *copia lignorum* frangi „iussit, alio, vt altaria raderent, *lignorum inopia* imperauit, vt „remouerentur, ex parte verecundia iussit: vbique tamen ne-„fas est, dum tantæ rei manus sacrilegas & impias intulistis. „Quid perditorum conductam referam multitudinem, & vinum „in mercedem sceleris datum? Quod vt immundo ore sacrile-„gis haustibus biberetur, calida *de fragmentis altarium* facta est. ATHANASIVS occasione data itidem narrat, quod ipsorum mensæ communionis *ligneæ* fuerint in simili de *Arianis* historia, qui furore suo perciti, vt ipse queritur, ecclesiam intrarant, & arrepta subsellia & thronum & *mensam*, *quæ lignea* [*m*] *erat*, & vela ecclesiæ, & alia quæcumque potuerant, foras elata combusserant. Vt adeo dubium non sit, quin circa hoc tempus altaria ligneæ tantum mensæ in *Africa* & *Aegypto* fuerint, quum hæc testimonia id satis plane indicent. BONA [*n*] cardinalis ipsis persecutionis temporibus altaria *lapidea* fuisse credit, at vero huius rei documentum nullum, nisi opinationem suam, adfert. Sed generatim ab HOSPINIANO [*o*] aliisque viris doctis, inde a temporibus *Constantini* vna cum splendidis ac magnificis templis originem sumsisse, creduntur. *Liber pontificalis* de argenteis altaribus, a *Constantino* dedicatis, loquitur: Et GERSON ac alii, ab HOSPINIANO adlegati, *Syluestrum* papam, qui *Constantini* tempore vixit, decreti, quod omnia altaria de lapidibus exstrui debeant, auctorem esse statuunt. Sed hæc testimonia nullum pondus habent, & narrationes sibi inuicem contradicunt.

(*l*) Optat. lib. VI. p. 94. edit. Par. MDCXXXI. (p. 111. 112. edit. Par. MDCLXXIX.)

(*m*) Athan. epist. ad solitar. vitam agentes tom. I. p. 847. edit. Par. MDCXXVII.) vid. supr. §. VIII. lit. (g) pag. 214.

(*n*) Bon. rer. liturg. lib. I. c. XX. n. I. Primis ecclesiæ sæculis an lignea fuerint vel lapidea fuerint (altaria), non liquet. Vtraque crediderim, tempore persecutionis vsitata, prout rerum locorumque opportunitas ferebat.

(*o*) Hospin. de templis lib. II. c. VI. p. 34. edit. Tigur. MDLXXXVII. (p. 86. edit. Geneu. MDCLXXXI.) Nec tamen negare ausim, Constantini M. temporesecum magnificis templis etiam magnifica & splendida altaria multis in locis originem sumsisse eaque fixa & de lapidibus aut simili materia exstructa fuisse.

Quod certum hac in re eſt, hoc eſt: Quod GREGORII NYSSENI ætate altaria in nonnullis locis lapidea eſſe cœperint. Nam in ſermone ſuo in baptiſmum *CHRISTI* de lapideo quodam altari loquitur. *Altare hoc ſanctum*, inquit, *cui adſiſtimus*, *lapis* [*p*] *eſt natura communis*, *nihil differens ab aliis cruſtis lapideis*, *ex quibus parietes noſtri exſtruuntur*, *& pauimenta exornantur: ſed quoniam Dei cultui conſecratum atque dedicatum eſt*, *ac benedictionem accepit*, *menſa ſancta*, *altare immaculatum eſt*, *quod non amplius ab omnibus ſed ſolis ſacerdotibus iisque venerantibus contrectatur.* Sæculo præcipue inſequenti generale quoddam decretum in *Gallia* in concilio *Epaunenſi* [*q*] an. DIX. factum legimus, quod non niſi lapidea altaria conſecrari oporteat. Et hoc primum publicum documentum in hoc genere eſſe videtur, quod ex genuino antiquæ hiſtoriæ monumento habemus. Ex quo autem tempore eorum materia mutata eſt, forma ipſorum itidem mutationem admiſit. Nam quem antea ſimilitudinem menſarum referrent, iam erigi incipiebant, forma ad ararum figuram propius accedente, dum vel vni tantum columnæ ſuperiacebant, vel quadro ſuperpoſita ædificio tumuli formam referebant, tamquam martyrum ſepulchra, qualia etiamnum in catacombis *Romæ* [*r*] aliisque in locis conſpici BONA fidem nobis facit.

(*p*) Gregor. Nyſſen. de baptiſmo Chriſti tom. III. p. 369. Τὸ θυσιαστήριον τοῦτο τὸ ἅγιον, ᾧ παρεστήκαμεν, λίθος ἐστὶ κατὰ τὴν φύσιν κοινὸς, οὐδὲν διαφέρων τῶν ἄλλων πλακῶν, αἳ τοὺς τοίχους ἡμῶν οἰκοδομοῦσι, καὶ καλλωπίζουσι τὰ ἐδάφη· ἐπειδὰν δὲ καθιερώθη τῇ τοῦ Θεοῦ θεραπείᾳ, καὶ τὴν εὐλογίαν ἐδέξατο· ἐστὶ τράπεζα ἁγία, θυσιαστήριον ἄχραντον, οὐκέτι παρὰ πάντων ψηλαφώμενον, ἀλλὰ μόνων τῶν ἱερέων, καὶ τούτων εὐλαβουμένων.

(*q*) Conc. Epaun. c. XXVI. (tom. IV. conc. 1579.) Altaria niſi lapidea vnctione non ſacrentur.

(*r*) Bona rer. liturgic. lib. I. c. XX. n. I. Erant olim diuerſæ altarium ſtructuræ: nam aliquando vni tantum columnæ menſa lapidea ſuperiacebat, quale deſcribitur lib. XX. *Hiſtoriæ miſcellæ* altare Deiparæ virginis in Blachernis, qualia ſunt etiam hodie altaria quædam ſubterranea Romæ in eccleſia S. Cæciliæ. Aliquando quatuor columnis eadem menſa ſuffulta erat, & de his altaribus loquitur Syneſius in fine *cataſtaſis*: *Sacratas columnas amplectar, quæ purum & incontaminatum a terra menſam ſuſtinent.* Interdum duæ ſolæ columnæ ex vtroque latere ipſum altare ſuſtinebant: ſuntque adhuc Romæ in cryptis & cœmiteriis quædam huiusmodi altaria duabus vel pluribus innixa columnis, quibus chriſtiani tempore perſecutionis ibidem latentes vtebantur: Denique nonnulla quadro ſuperpoſita ædificio tumuli formam re-

§.XVI.

§. XVI.

Nonnisi vnum altare olim in vna aliqua ecclesia.

OPPORTVNIVS forte heic obseruauerim, antiquitus non nisi vnum altare in templo quodam fuisse. *Vnum altare* [s], *vnus episcopus*, notus IGNATII aphorismus est. Quo intuitu EVSEBIVS altare in templo *Paulini* in vrbe *Tyro*, μονογενὲς θυσιαστήριον, *vnigenam aram*, vocare creditur, quemadmodum hanc in rem fideliter obseruauit HABERTVS [t], qui ingenue fatetur, moris antiqui & constantis in ecclesiis *Græcorum* fuisse, vt vnum ac singulare templi vnius altare esset; quod vt demonstret, ATHANASIVM, NAZIANZENVM, SYNESIVM, SOCRATEM, THEODORETVM, EVAGRIVM multosque alios citat. BONA [u] curiæ *Romanensis* purpuratus, itidem fatetur, se contrariæ praxeos vestigia inuenire non potuisse, vsque ad tempora *Gregorii magni*,

ferebant, tanquam martyrum sepulcra; quæ proprie altaria quasi altæ aræ dicebantur.

(s) Ignat. ep. ad Philadelph. n. IV. Ἓν θυσιαστήριον, ὡς εἷς ἐπίσκοπος. Vid. ep. ad Magnes. n. VII. Πάντες ὡς εἰς ἕνα ναὸν συντρέχετε Θεοῦ, ὡς ἐπὶ ἓν θυσιαστήριον, Omnes velut in vnum templum Dei concurrite, velut ad *vnum altare*.

(t) Habert. archierat. p. 661. ex Euseb. lib. X. c. IV. Vnitas altaris ab vnitatis Christi analogia: vnde eleganter θυσιαστήριον μονογενὲς, *vnigenam aram* vocat vetus ecclesiæ Tyriorum orator in panegyrico encæniorum, qui Paulino Tyri episcopo dictus est, quem adeo magni fecit Eusebius Cæsariensis, vt eam historiæ suæ libro X. insereret. - - - Græci ab illo patres, tractatores & historici vnius in vna ecclesia altaris meminerunt. S. Athanasius in apologia ad Constantium, S. Gregor. Nazianz. orat. XXXII. in concilio Constantinop. habita. Synesius in catastasi, βαδιοῦμαι πρῶτον ἐπὶ τὸν νεὼν τοῦ Θεοῦ, κυκλώσομαι τὸ θυσιαστήριον· δάκρυσι βρέξω τὸ τιμαλφέστατον ἔδαφος, *Primum ad Dei templum accedam, circumibo altare. Lacrimis pauimentum perfundam* cetera. Et postea idem altare ad eum modum, quo in hoc ritu describitur, innuit, προσφύσομαι τῶν κιόνων τῶν ἱερῶν, αἳ τὴν ἄσυλον ἀπὸ γῆς ἀνέχουσι τράπεζαν, βωμὸν τὸν ἀναίμακτον, *Sacras columnas amplectar, quæ a terra incontaminatam mensam sustinent: altare incruentum* cetera. Sic vnius altaris meminere Socrates lib. I. de Alexandro CP. εἰς τὸ θυσιαστήριον εἰσελθὼν, ὑπὸ τὴν ἱερὰν τράπεζαν ἑαυτὸν ἐπὶ στόμα ἐκτείνας, *ad altare ingressus & sub mensa sacra se extendens* &c. Ita Theodoretus lib. IV. c. XX. Euagrius lib. V. c. XXI. Theophylactus histor. Mauric. lib. V. c. XIV. Nicephorus Patr. Constantin. Porphyrogen. Zonaras, Cedrenus, Nicetas & alii passim. Codinus in originibus ad finem, in descriptione S. Sophiæ.

(u) Bona rer. liturg. lib. I. c. XIV. n. III. Non leue tandem indicium missæ peculiariter actæ præbet *altarium multitudo* in eadem ecclesia, de quibus ve-

& tunc quidem in sola ecclesia *latina*. *Graecos* enim pristinum morem constanter retinuisse adfirmat. Putat quidem, consuetudinem contrariam in *latina* ecclesia antiquam esse, at enim vero hoc sine testimoniis libenter se credere, modo ostendit. Et SCHELSTRATVS [w] propterea ipsum merito reprehendit, ex OPTATO & AVGVSTINO, *Latinos* aeque ac *Graecos* vnum duntaxat altare in singulis ecclesiis tunc habuisse, demonstrans. OPTATVS [x] enim de altari in ecclesia *Cypriani* loquitur, tamque vnico & singulari, tam *Cypriani* aetate & postea, & hinc *Donatistas* schismaticos esse, infert, quia ab altari *Cypriani* exierint foras & altare contra altare erexerint. Et AVGVSTI-

terum patrum testimonia non desunt. Gregorius Magnus *lib. V. ep. L.* ad Palladium Santonensem episcopum: *Veniens*, inquit, *lator praesentium insinuauit nobis, fraternitatem vestram ecclesiam construxisse, atque illic tredecim altaria collocasse, ex quibus quatuor necdum dedicata comperimus remansisse.* Loquitur autem de altaribus ad vsum sacrificii - - - *Plura* item *altaria* Romae fuisse in basilica principis apostolorum, non solum ad orientem iuxta ritum ecclesiae, sed & in alias partes distributa scribit Walfridus c. IV. - - - Graecorum alia est consuetudo, *vnicum* enim *altare* in singulis ecclesiis habent, nec fas esse putant, intra septa eiusdem templi sacrum eadem die iterare. Ideo patres & historici graeci *vnius tantum altaris* in vna ecclesia mentionem faciunt. cetera.

(w) Schelstrat. concil. Antioch. p. 193. Quum altaris mentio facta est, notandum cum Christiano Lupo, olim in basilicis vnicum duntaxat fuisse altare, idque alte clamare antiquas Romanorum basilicas, in quibus altare inuerso modo constructum videmus ad initium sacrarii, vnde & celebrans non respicit ad tribunal aut synthronum, sed potius ad fideles & populum: Africae basilicas describit S. Optatus Mileuitanus episcopus libro I. contra Parmenianum: *Conferta*, inquit, *erat ecclesia populis; plena erat cathedra episcopalis: erat altare loco suo, in quo pacifici episcopi retro temporis obtulerunt, Cyprianus, Lucianus & ceteri. Sic exitum est foras & altare contra altare erectum est.* Ac si diceret, Carthaginensem basilicam, in qua Cyprianus & Lucianus obtulerant, vnicum duntaxat habuisse altare loco suo collocatum. Hinc & magnus Hipponensis antistes Augustinus tractatu III. in epistolam Ioannis: *Si cum Donatistis in vnitate sumus, quid in hac ciuitate faciunt duo altaria?* Altaria pro basilicis sumit Augustinus, ac si diceret, duas basilicas habuisse duo duntaxat altaria, quorum vnum alteri esset oppositum, vnde scripsit S. Optatus, *altare contra altare* fuisse erectum. Et hinc colligitur, immerito dubitare eminentissimum cardinalem Bona lib. I. rer. liturgic. c. XIV. num. III. num olim in latinis ecclesiis vnicum dumtaxat altare fuerit. cetera.

(x) Optat. lib. I. p. 42. edit. Par. MDCXXXI. Conferta erat ecclesia, cetera vid. litt. antec. (w)

NVS

NVS [y] ex eodem fundamento aduersus eos disputat, quod non oporteat esse duo altaria episcopalia in vna ciuitate. Hoc vnum duntaxat altare in singulis ecclesiis inter *Latinos* æque ac *Græcos* supponit; atque ita CHRISTIANVS LVPVS [z], & PAGIVS, [a] eruditus ille *annalium* BARONII emendator, constantem veteris ecclesiæ consuetudinem fuisse, adfirmant. Quamquam nunc, (vt videamus, quanta in posterioribus sæculis accessio facta sit) non minus viginti quinque altaria, præter magnum illud altare, in basilica *Petri* in vrbe *Roma*, inueniuntur; & mensura vniuscuiusque lateris huius ipsius magni altaris est pedum XXV. mensuræ quadratæ, cui crux super imposita est XXV. palmos alta, quemadmodum POTTERVS ex ONVPHRIO & ANGELO ROCCA, in libro suo ingenioso [b] de *numero bestiæ apocalyptica* 666. obseruat.

§. XVII.

Aliquando non nisi vnum in vna quadam ciuitate, etsi diuersæ ecclesiæ, secundum quosdam auctores.

SVNT, qui hanc obseruationem de vno altari in ecclesia paullo vlterius vrgent, rati, olim non nisi vnum altare in tota quadam ciuitate, vel diœcesi & prouincia ad episcopum aliquem spectante, fuisse; etiamsi forte multæ minores ibi essent ecclesiæ, vt multæ synagogæ fuerunt inter *iudæos*, quamlibet vnum tantum templum & altare vnum habentes. MEDVS [c]

(y) Augustin. hom. III. in 1 Ioan. Sicut Donatistis, cetera vid. litt. antec. (w).

(z) Lupus concil. tom. III. respons. ad Michael. Cerular.

(a) Pagi critic. in Baron. an. CCCXIII. n. XV. (n. XVII. edit. Antuerp.) Lupus tomo III. conciliorum in responsis ad Michaëlis Cerularii calumnias notat, primis ecclesiæ temporibus ob paucitatem fidelium non fuisse in ciuitatibus plures quam vnam ecclesiam, in ecclesia vnum, non plura altaria, & ad altare illud vnum, non plura sacrificia eodem die fuisse oblata.

(b) Synops. criticor. in Apocal. XIII, 18. In ecclesia S. Petri Romæ XXV. altaria numerat Onuphrius, præter magnum illud altare, cui crux superimposita est XXV. palmas alta, teste Angelo Rocca. Magni huius altaris figura quoque est perfecte cubica, & mensura vniuscuiusque lateris est pedum XXV mensuræ quadratæ, vt dicunt Baronius & Onuphrius. Numerus quoque XXV. in omnibus ipsorum altaribus manifesto imprimitur, Christi vulneribus, vt vocant, in quinque locis diuersis impressis.

(c) Mede *disc. of churches* p. 326. (Hunc auctorem non habeo. In Iustino martyre hæc verba reperio p. 99. a. edit. Paris. MDCXXXVI. τὴν τοῦ ἰλαίου ἐ-

ita

ita fuisse existimat, quando IVSTINVS MARTYR apologiam suam secundam scripsit, quod die solis omnes, qui sint in oppidis ac villis, ad eucharistiæ celebrationem conuenire dicat. Idem ex diuersis CYPRIANI [d] epistolis colligit, vbi episcopum inter & altare mutuus respectus declaratur. CHRISTIANVS LVPVS & PAGIVS [e], hanc consuetudinem intra mœnia *Romæ* ad tempus vsque *Innocentii I.* durauisse, sentire videntur. Hic enim epistola quadam sua [f] videtur dicere, quod presbyteri diuersorum titulorum seu minorum ecclesiarum intra ciuitatem constitutarum, sacramentum de altari episcopi singulis diebus dominicis ad se missum acceperint; presbyteri autem, per diuersa cœmiteria seu ecclesias extra mœnia constituti, libertatem eucharistiam in illis consecrandi habuerint, quia sacramenta procul deferri non oportuerit. MAVRITIVS [g] autem, &

ἡμέραν κοινῇ πάντες τὴν συνέλευσιν ποιούμεθα. Solis die communiter omnes conuentum agimus, quæ vero non penitus id probare videntur, ad quod probandum a Medo pariter & Binghamo adlegantur.)

(d) Cyprian. epist. XL. vid. supra §. XII. litt. (x) pag. 323. vide sis etiam epist. LXXII. LXXIII.

(e) Pag. critic. in Baron. an. CCCXIII. n. XV. edit. Par. MDCLXXXIX. (n. XVII. edit. Antuerp. MDCCV. fol.) Quæ omnia ex variis antiquitatis monumentis constant, ex quibus apparet, vsum obtinuisse, vt episcopi diebus dominicis in ecclesia sacrificium offerendo præsentem populum ex oblatis communicarent, ad absentem vero ex oblatis consecratis mitterent. Hinc Iustinus Martyr in apologia pro christianis testatur, diebus solis seu dominicis sacramenta per diaconos ad absentes delata fuisse. Per absentes autem non solum infirmos & captiuos, sed etiam sacerdotes, qui missæ pontificali adesse non poterant, Lupus intelligit.

(f) Innocent. I. epist. I. ad Decent. c. V. (citante Pagio ibid. & tom. II. conc. p. 1247.) De fermento, quod die dominica per titulos mittimus, superflue nos consulere voluisti, quum omnes ecclesiæ nostræ intra ciuitatem sint constitutæ. Quorum presbyteri, quia die ipsa propter plebem sibi creditam nobiscum conuenire non possunt, ideo fermentum a nobis confectum per acolythos accipiunt, vt se a nostra communione, maxime illa die, non iudicent separatos. Quod per parochias fieri debere non puto, quia nec longe portanda sunt sacramenta: nec nos per cœmiteria diuersa constitutis presbyteris destinamus & presbyteri eorum conficiendorum ius habeant atque licentiam.

(g) Maurice dioeces. episc. p. 38.
Bona rer. liturg. lib. I. c. XXIII. n. IX. differt in hoc, vt vnamquamque ecclesiam proprias habuisse oblationes ex iisque eucharistiam consecrasse, opinetur. *Nemo certe*, inquit, *absurdum, aut a moribus ecclesiæ, prout illa*

alii

alii viri docti, *Romanos* titulos numquam non mensas communionis habuisse, communionemque in illis inde ab initio celebratam, & tantummodo panem consecratum ex oblationibus, super altari episcopi factis, ad illos missum fuisse, existimant. Oblationes enim primum ad altare duntaxat episcopi factas & semper ad altare episcopi benedictas, etsi non semper ibidem consecratas, fuisse sentiunt. Quo intuitu nomen altaris altari ecclesiæ episcopalis peculiariter & proprie adsignari potest. Nihil hac in controuersia diiudicare aut decidere mihi sumo, quum res sit magna obscuritate inuoluta, sed ipsi lectori eam dirimendam relinquo. HAMMONDVS [b] idem de hoc argumento statuit, *In re incomperta*, inquiens, *non est audacter nimis pronuntiandum.* Quare illud solum hac de re adhuc dicam, quod nihil ad sic dictorum *Independentium* faciat opinionem, (vti quidem nonnulli dictitant) vt vt certum sit, fuisse initio vnum duntaxat altare in vnaquaque diœcesi. Nam hoc nihil obstante plures esse potuerunt ecclesiæ. Quod si vero propter paucitatem fidelium non nisi vna fuerit in aliqua diœcesi ecclesia; non tamen sequitur, vt plures esse non debuerint, ipsorum numero in ciuitate vel territorio quodam in tantum aucto, vt vna ecclesia eos capere haud posset.

§. XVIII.

De ciborio, *seu canopeo altaris.*

SED reuertimur ad institutum. In quibusdam splendidioribus ecclesiis, cuiusmodi erat *Sophiana*, altare canopeo quodam obtectum erat, quod a forma sua a PAVLO SILENTIARIO [i]

ferebant tempora, alienum existimabit, quod presbyteri Romani accepta a pontifice eucharistia, quæ fermentum dicebatur, missam nihilominus diebus dominicis agerent, & alium panem, oblatum de more a fidelibus, consecrarent, atque ex vtroque se & alios communicarent.

(b) Hammond. dissert. contr. Blondel. III. c. VIII. n. XV.

(i) Paul. Silent. part. II. v. 303. sqq.

Χρυσείης δ' ἐφύπερθε παναχράντοιο τραπέζης,
Ἄσπετος εὐρυκέλευθος ἐς ἠέρα πύργος ἀείρει,
Τετραπόροις ἁψῖσιν ἐπ' ἀργυρέῃσι βεβηκώς.
Κίοσι δ' ἀργυρέοισιν ἀείρεται, ὧν ἐπὶ κόρσης,
Ἀργυρέους ἵδρυσε πόδας τετράζυγος ἁψίς.

Supra incontaminatam mensam vastum in aerem immensa turris exsurgit:

πύργος, *turris* dicitur; ab aliis *vmbraculum* [k]; a *Græcis* vero vt plurimum κιβώριον, quod DVRANTVS [l] & alii recentiores librorum ritualium scriptores plerumque pro pyxide, in qua hostia adseruatur, falso accipiunt; DV FRESNIVS [m] autem prorsus aliud quidpiam antiquitus fuisse ostendit, nimirum vmbraculum quoddam altius eductum & totam sacram mensam contegens. Hoc in forma turriculæ erectum quatuor columnis ad altaris cornua exsurgentibus incumbebat. Columnarum capita adornata erant maximis crateribus argenteis, quod vsitatum ornamentum his temporibus erat, vti ex descriptione duodecim columnarum in ecclesia, quam *Hierosolymis* exstruxit CONSTANTINVS, apud EVSEBIVM [n] videre est. Suprema *ciborii* pars formam sphæræ referebat, egregiis ornata floribus, vnde nonnumquam *sphæra*, *lilia* & *malum* dicitur. Supra sphæram stabat crux, vti eam repræsentat PAVLVS SILENTIARIVS [o]. Ad diuersos arcus inferius inter columnas vela explicata pendebant, dicta vt alia quædam ἀμφίθυρα, quæ itidem ad

quadrifidis vero argenteis arcubus incumbens, argenteis perinde columnis attollitur, in quarum vertice argenteos pedes statuit arcus quadruplex.

(k) Ordo Romanus. (biblioth. patr. max. tom. VIII. p. 724. b.) Præfatio ciborii, id est *vmbraculi* altaris.

(l) Durant. de ritib. eccles. lib. I. c. XVI. Leo papa IX. ad Michaëlem imperatorem scribit, Hierosolymis eucharistiam in pyxide pro aduenis & quotidie eam sumere volentibus adseruari solitam. Hanc pyxidem græci vocarunt κιβώριον, quam vocem & latini & galli de græcis retinuerunt, ciboriumque latine, gallice *ciborre* nuncuparunt.

(m) Du Fresn. com. in Paul. Silent. p. 569. Sacræ mensæ imminebat *ciborium*: ita autem appellabant vmbraculum quoddam altius eductum, quo vniuersa mensa sacra tegebatur. (Vide sis totam istam paginam & sequentes plures.)

(n) Euseb. de vit. Constant. lib. III. c. XXXVIII. Τούτων δ' ἀντικρὺ, τὸ κεφάλαιον τοῦ παντὸς ἡμισφαίριον ἦν, ἐπ' ἄκρου τοῦ βασιλείου ἐκτεταμένον· ὃ δὴ δυωκαίδεκα κίονες ἐςεφάνουν τοῖς τοῦ σωτῆρος ἀποςόλοις ἰσάριθμοι, κρατῆρσι μεγίςοις ἐξ ἀργύρου πεποιημένοις τὰς κορυφὰς κοσμούμενοι· οὓς δὴ βασιλεὺς αὐτὸς ἀνάθημα κάλλιςον ἐποιεῖτο τῷ αὐτοῦ Θεῷ. E regione harum portarum erat hæmisphærium, quod totius operis caput est: vsque ad culmen ipsius basilicæ protentum. Cingebatur id *duodecim columnis* pro numero sanctorum seruatoris nostri apostolorum. *Quarum capita maximis crateribus argenteis erant ornata*: quos imperator tamquam pulcherrimum donarium Deo suo dicauerat.

(o) Paul. Silent. ibid. v. 320. 321.

con-

contegendum totum altare faciebant. Nos in deſcribenda hac eleganti ſtructura circa altare ideo poſt DV FRESNIVM paullo ſtudioſiores fuimus, quia vulgares librorum ritualium editores appellationem *ciborii* generatim pyxidi ſuæ applicant, quum tamen apud antiquiſſimos ſcriptores hanc ornatiſſimam fabricam circa altare ſignificet.

§. XIX.

De periſterio, *ſeu columbis.*

In quibuſdam locis, poſteaquam imagines & picturæ in eccleſiis admitti cœperant, ſpiritus ſanctus ſub effigie argenteæ columbæ ſuper altare appenſæ repræſentabatur; & ipſorum baptiſteria eamdem habebant imaginem, quemadmodum ex querela, de *Seuero* epiſcopo *Antiocheno* in concilio *Conſtantinopolitano* ſub *Menna* ad an. DXXXVI. facta, diſcimus, vbi accuſatur, quod vna cum aliis eccleſiæ theſauris columbas aureas [p] & argenteas, in figuram ſpiritus ſancti ſuper diuina lauacra & altaria appenſas, in vſum ſuum conuerterit. Et hoc tempore, puto, eiuſmodi quid primum deprehendimus. Neque enim auctori vitæ BASILII, qui AMPHILOCHIVM ſe appellat, fides habenda eſt, quando *Baſilium* in vna quadam ex his argenteis columbis euchariſtiam adſeruare ſolitum eſſe, dicit; Spurium enim ſcriptorem iſtum eſſe, in propatulo eſt. Quidquid autem huius eſt, quando res in conſuetudinem abiit, locus ſuper altare, vbi appenſa erat iſta effigies, *periſterion* appellatus fuit, a vocabulo *graeco* περιστερὰ, quod *columbam* ſignificat, vti DV FRESNIVS aliique obſeruarunt. Si quæras, vbi euchariſtia ex more antiquo adſeruata fuerit; reſpondeo, quod tempore perſecutionis ſacerdotes eam domi ſuæ cuſtodiiſſe videantur, vti ex epiſtola quadam DIONYSII apud EVSEBIVM [q] colligi poteſt, v-

- - - ὑψόθι δ' αὐτοῦ
Σταυρὸς ὑπερτέλλων ἀναφαίνεται - - -
Supra cælum crux ſupereminens
Conſpicitur.

(p) Conc. Conſtant. act. V. (tom. V. p. 159. b.) Τὰς εἰς τύπον τοῦ ἁγίου πνεύματος χρυσᾶς τε καὶ ἀργυρᾶς περιστερὰς κρεμαμένας ὑπεράνω τῶν θείων κολυμβηθρῶν καὶ θυσιαστηρίων, μετὰ τῶν ἄλλων ἐσφετερίσατο.

(q) Euſeb. lib. VI. c. XLIV. Ἔδραμε ὁ παῖς ἐπὶ τὸν πρεσβύτερον· νὺξ δὲ ἦν· κἀκεῖνος ἠσθένει· ἀφικέσθαι μὲν οὖν οὐκ ἠδυνήθη - - βραχὺ τῆς εὐχαριστίας ἐπέδωκε τῷ παιδαρίῳ ἀποβρέξαι κελεύσας, καὶ τῷ πρεσβύτῃ κατὰ τοῦ στόματος ἐπιστάξαι. Puer

bi narrat, quemadmodum *Serapion* euchariſtiam acceperit, noctu per puerum ſibi a presbytero miſſam, quum presbyter per morbum ipſe venire non potuiſſet. Aliis temporibus in vnum ex paſtophoriis, quæ certa erant loca ab altari diſtincta, inferebatur. Ita enim *conſtitutionum* [r] auctor fidem nobis facit. Succedente tempore ad altare adſeruabatur, vel in argenteis iſtis columbis, de quibus diximus, vel in arcula ſeu pyxide ad calcem crucis, quæ per canones quosdam ſuper altare collocari iuſſa erat. Nam in concilio ſecundo *Turonenſi* an. DLXVII. decretum legimus: *Vt corpus* [s] *domini in altari non in armario, ſed ſub crucis titulo componatur.* Atque ita demum pyxis *ciborii* nomine venire cœpit, quod vocabulum origine ſua *Aegyptium* eſt, pro *loculo fabæ*, vti ex HESYCHIO SVICERVS [t] notat, & hinc a *Græcis* adhibitum eſt, ad denotandum poculi genus ſcypho ſimile, quod ab inferiore parte latum eſt, ad ſuperiorem autem partem in anguſtum contrahitur. Et ab hac ſimilitudine forte nomen turris, ſeu ſtructuræ in ſpiram circum altare ductæ, accepit.

§. XX.

Quo tempore effigies crucis primum ſuper altare poſita fuerit.

Ex ante memorato concilii *Turonenſis* canone planum eſt, in eccleſiis *Gallicanis* effigiem crucis aliam ornamenti altaris partem fuiſſe, ſiquidem euchariſtia, ſeu ſacramentale corpus Chriſti, ſub ea collocari iubetur. Quo autem tempore cruces pri-

---

ad presbyterum cucurrit. Iam nox erat: Presbyter autem ægrotabat, adeoque accurrere non poterat - - exiguam euchariſtiæ partem puero tradidit, iubens vt in aqua intinctam ſeni in os inſtillaret.

(r) Conſtit. apoſt. lib. VIII. c. XIII. Ὅταν πάντες μεταλάβωσι καὶ πᾶσαι, λαβόντες οἱ διάκονοι τὰ περισσεύσαντα εἰσφερέτωσαν εἰς τὰ παστοφόρια. Poſt communionem omnium tum virorum tum mulierum ſumant diaconi *reliquias & inferant in paſtophoria.*

(s) Conc. Turon. II. c. III. *Ita legitur in editione* Crabii. Aliæ autem editiones (e.g. Labbei tom. V. conc. p. 853.) *loco* armario, *habent* in imaginario ordine, *illudque explanant per* ciborium. Vide ſis Du Freſne p. 575.

(t) Suicer. theſ. eccleſ. voce κιβώριον. Κιβώρια ſunt *loculi fabarum.* Ab eorum ſimilitudine κιβώριον græcis *poculi genus*, ſcypho ſimile, quod ab inferiore parte in anguſtum contrahatur, vt *ciborium*, fabæ Aegyptiæ. Heſychius diſerte, κιβώριον, Αἰγύπτιον ὄνομα, ἐπὶ ποτηρίου.

mum

mum in ecclesiis collocari cœptæ sint, non adeo facile est ad definiendum. Tribus prioribus sæculis in vsu eas haud fuisse, satis manifestum ex omnium scriptorum horum temporum silentio videtur, cumprimis ex EVSEBIO, qui frequenter ecclesias CONSTANTINI aliasque particulatim describit, sed ne semel quidem crucis in illis erectæ meminit, etiamsi de crucibus in aliis locis publicis erectis crebro loquatur: quemadmodum eruditus quidam scriptor [u] ex ipso scite obseruauit, qui illas non nisi post annum CCCXL. in ecclesiis collocatas esse, existimat. CHRYSOSTOMVS [w] de signo crucis, in mensa domini in sacerdotum ordinationibus & eucharistiæ celebratione vsurpato, loquitur, sed transitorium signum frontibus adhibitum, (quo de AVGVSTINVS [x] & auctor *constitutionum* [y] similiter loquuntur) non autem crux materiata, in altari collocata, intelligi videtur. SOZOMENVS [z] vero de crucibus materiatis

(u) Dallæus de cultu relig. lib. V. c. VIII. p. 773. Eusebii tam pertinax de erectis crucis signis silentium, in quibuscumque locis de ecclesiarum structura loquitur, euincit, nulla adhuc illis temporibus (id est ad annum vsque domini CCCXXXVI.) adfigi solita ecclesiis signa crucis. Argumento per se valido vis præterea inde accedit, quod idem scriptor posita, sed in aliis locis communibus & profanis scilicet, a Constantino crucis symbola non tacuit, vt Romæ, *in vrbe media, loco celebri ac multum a populo frequentato*, cetera.

(w) Chrysost. demonstr. Quod Christus sit Deus c. IX. tom. V. p. 840. (pag. 752. edit. Francof. MDCLXXXIV.) οὗτος [σταυρὸς] ἐν τῇ ἱερᾷ τραπέζῃ, οὗτος ἐν ταῖς τῶν ἱερέων χειροτονίαις, οὗτος πάλιν μετὰ τοῦ σώματος τοῦ Χριστοῦ ἐπὶ τοῦ μυστικοῦ δείπνου διαλάμπει. Hæc [crux] in sacra mensa, hæc in sacerdotum ordinationibus, hæc iterum cum corpore Christi in mystica cœna fulget.

(x) August. homil. CXVIII. in Ioan. Quid est signum Christi nisi crux Christi? Quod signum nisi adhibeatur siue frontibus credentium, siue ipsi aquæ, ex qua regenerantur, siue oleo, quo chrismate vnguntur, siue sacrificio, quo aluntur; nihil horum rite perficitur.

(y) Constit. apost. lib. VIII. c. XII. Εὐξάμενος οὖν καθ' ἑαυτὸν ὁ ἀρχιερεὺς ἅμα τοῖς ἱερεῦσι, καὶ λαμπρὰν ἐσθῆτα μετενδὺς καὶ στὰς πρὸ τοῦ θυσιαστηρίου τὸ τρόπαιον τοῦ σταυροῦ κατὰ τοῦ μετώπου τῇ χειρὶ ποιησάμενος εἰς πάλαι, εἰπάτω, κ. τ. λ. Episcopus precationem silentio faciens vna cum sacerdotibus, & splendidam vestem indutus & stans ad altare & *facto manu in fronte tropæo crucis*, dicat, cetera.

(z) Sozom. lib. II. c. III. ὧδε δὲ ἔχοντι γνώμης θεία προφανεῖσα ὄψις ἔδειξέ τι σταυροῦ σύμβολον τῶν ἀνακειμένων τῷ θυσιαστηρίῳ τῆς ἐνθάδε ἐκκλησίας. Huic [Probiano] ita sentienti diuina visio oblata crucis signum ostendit, quod in altari supra dictæ ecclesiæ erat collocatum.

& in altari positis loquitur, quamquam non *Constantini* temporibus (vt GRETSERVS[a] falso opinatur, cuius error a VALESIO [aa] merito corrigitur) sed sua ipsius ætate. Post ipsum EVAGRIVS de argenteis crucibus [b], a *Chosroë* ecclesiæ cuidam *Constantinopoli* cum in finem datis, vt in altari defigerentur, loquitur. Atque adeo huius consuetudinis origo non a *Constantino*, vt multi sentiunt, sed ex sequentibus ecclesiæ ætatibus deducenda est.

§. XXI.

De quibusdam aliis ornamentis & vtensilibus altaris.

CERTIVS autem est, altaria semper decenti aliquo linteo, ornamenti, non, vt in posterioribus sæculis, mysterii alicuius caussa, fuisse cooperta. OPTATVS contra *Donatistas* vrgens, quod altaria contactu catholicorum pollui nequeant, (vti *Donatistæ* falso dictitabant) hoc argumento ad eos confutandos vtitur, quod si quid pollutum sit, velamen pollutum sit, oporteat, non mensæ. *Quis fidelium*, inquit [c], *nescit, ligna linteamine cooperiri? inter ipsa sacramenta velamen potuit tangi, non lignum.* Et propterea pallas, (vt alio loco nominat) lauare se dictitabant, expiationem [d] eis hoc modo conciliaturi. VICTOR VTICENSIS similem querimoniam de *Proculo* quodam, regis *Geiserici* procuratore, habet, quod ecclesias catholicas in prouincia *Zeugi-*

(a) Gretser. de cruce lib. II. c. XIII.

(aa) Vales. in Sozom. lib. II. c. III. modo citat. Cruces argenteas intelligo, quæ in altari ecclesiæ statui solebant, vt ex hoc loco apparet. - - Plura vide apud Gretserum in libro II. de cruce cap. XIII. vbi tamen fallitur, dum scribit Probianum, cuius hic fit mentio, vixisse temporibus Constantini magni; idque Sozomenum ac Nicephorum tradidisse. Atqui neuter eorum id scripsit.

(b) Euagr. lib. VI. c. XXI. *παρ' αὐτὰ ὂν ἔπεμψα τὸν αὐτὸν σταυρὸν καὶ τὴν τούτου τιμὴν ἐν τῷ πανσέπτῳ σου οἴκῳ, κελεύσας ἐκ τῆς τούτου τιμῆς δίσκον ἕνα καὶ ποτήριον ἓν γενέσθαι, εἰς λόγον τῶν θείων μυστηρίων· ἀλλὰ μὴν καὶ σταυρὸν γενέσθαι, καὶ πηχθῆναι ὀφείλοντα ἐπὶ τῆς τιμίας τραπέζης, καὶ θυμιατήριον, τὰ πάντα χρυσᾶ.* Quamob rem illico crucem ipsam & eius pretium ad venerandam ædem tuam transmisi, iubens vt ex eius pretio discus vnus & poculum vnum fiat ad vsum sacrorum mysteriorum, *crux* item, *quæ in sacro altari defigatur*, & turibulum: cuncta ex auro.

(c) Optat. lib. VI. p. 95. (p. 113. edit. Par. MDCLXXIX.)

(d) Optat. ibid. p. 98. (p. 118.) Lauasse procul dubio *pallas*.

tana

tana rapaci manu depopulatus de *pallis* [*e*] *altaris camisias sibi & femoralia* fecerit. ISIDORVS PELVSIOTA *sindonis* [*f*] etiam mentionem iniicit, in quo corpus *CHRISTI* consecrari solitum sit; interdum vero tegmina illa ex pretiosiore materia confecta & sumtuosiora erant. PALLADIVS [*g*] de quibusdam matronis *Romanis* loquitur, quæ mundo renuntiantes omnia sua serica *tegumenta* dederint *altaribus*. Et de *Constantino* THEODORETVS [*h*] narrat, quod præter alia donaria ecclesiæ, recens a se *Hierosolymis* ædificatæ, præbita, altare βασιλικοῖς παραπετάσμασι, *re-*

(*e*) Victor de persecut. Vandal. lib. I. (bibliothec. patr. tom. VII. pag. 1896. e.) Mittit Proculum quemdam in prouinciam Zeugitanam, qui coarctaret ad tradendum ministeria diuina vel libros, cunctos domini sacerdotes, vt primo armis nudaret, & ita facilius inermes hostis callidus captiuasset. Quibus se non posse tradere clamantibus, ipse rapaci manu cuncta depopulatur, atque *de pallis altaris* (proh nefas!) *camisias sibi & femoralia faciebat.* Qui tamen Proculus huius rei executor, frustatim sibi comedens linguam, in breui turpissima consumtus est morte.

(*f*) Isidor. Pelus. lib. I. ep. CXXIII. Ἡ καθαρὰ σινδὼν ἡ ὑφαπλωμένη τῇ τῶν θείων δώρων διακονίᾳ, ἡ τοῦ Ἀριμαθαίας ἐστὶν Ἰωσὴφ λειτουργία· ὡς γὰρ ἐκεῖνος τὸ τοῦ κυρίου σῶμα σινδόνι ἐνειλήσας τῷ τάφῳ παρέπεμψε, δι' οὗ ἅπαν τὸ γένος ἡμῶν τὴν ἀνάστασιν ἐκαρπώσατο· οὕτως ἡμεῖς ἐπὶ σινδόνος τὸν ἄρτον τῆς προθέσεως ἁγιάζοντες σῶμα χριστοῦ ἀδιστάκτως εὑρίσκομεν, ἐκεῖνο ἡμῖν πηγάζον τὴν ἀφθαρσίαν, ἣν ὁ παρὰ Ἰωσὴφ μὲν κηδευθεὶς, ἐκ νεκρῶν δὲ ἀναστὰς Ἰησοῦς ὁ σωτὴρ ἐχαρίσατο. Pura illa *sindon*, quæ sub diuinorum donorum ministerio expansa est, Iosephi Arimathensis est ministerium. Vt enim ille domini corpus *sindone* inuolutum sepulturæ mandauit, per quod vniuersum mortalium genus resurrectionem percepit: eodem modo *nos propositionis panem in sindone* sanctificantes, Christi corpus sine dubitatione reperimus, illam nobis immortalitatem fontis in modum proferens, quam saluator Iesus, a Iosepho funere elatus, posteaquam a morte ad vitam rediit, largitus est.

(*g*) Pallad. histor. Lausiac. (tom. II. biblioth. patr. græco-lat. p. 1036.) γημαμένη ὢν δεκατριῶν ἐτῶν, καὶ συζήσασα τῷ ἀνδρὶ ἑπτὰ ἔτη, τῷ εἰκοστῷ ἔτει ἀπεταξάτο. καὶ πρῶτον μὲν πάντα αὐτῆς τὰ σηρικὰ ἡμιφόρια καλύμματα τοῖς θυσιαστηρίοις ἐδωρήσατο· τοῦτο δὲ πεποίηκεν καὶ ἡ σεβασμιωτάτη Ὀλυμπιάς. Quum nupsisset viro tredecim annos nata: septem vero cum eo vixisset, vicesimo ætatis suæ anno mundo renuntiat. Et, primum quidem *omnia sua serica superhumeralia tegumenta dedit altaribus*: quod & veneranda fecit Olympias.

(*h*) Theodor. lib. I. c. XXXI. διεκοσμεῖτο δὲ καὶ τὸ θεῖον θυσιαστήριον βασιλικοῖς τε παραπετάσμασι καὶ κειμηλίοις λιθοκολλήτοις χρυσοῖς. Porro

galibus

galibus velis ornauerit. Sed vero per hæc cortinæ ciborii non minus quam tegumenta altaris intelligi possunt; adeoque omnia vtensilia siue ornamenta circum altare pretiosa & splendida in ecclesiis, ab imperatore fundatis, fuisse, par est credamus. Vasa sacra, in quibus eucharistiam administrabant, alia quædam ornamentorum altaris pars erant. Quorum verum pretium non semper materia, ex qua facta erant, sed vsu, cui erant dicata, metiebantur. Materia enim sæpenumero non nisi simplex vitrum vel lignum erat. IRENAEVS [i], & post ipsum EPIPHANIVS [k], loquentes de *Marco Marcosiorum* hæreticorum antesignano, in eucharistia calicem vitreum adhibuisse, dicunt: Quod in ipso non tamquam singulare quidpiam notatur; nam BARONIVS [l] & BONA [m] communem ecclesiæ morem tunc fuisse, existimant. Et manifestum est ac euidens, quod hic mos

sacrum *altare regalibus velis* & aureis donariis gemmarum fulgore distinctis cernebatur ornatum.

(i) Iren. lib. I. c. IX (Not. De poculis quidem heic aliquid, sed de vitreis nihil invenio.)

(k) Epiphan. hæres. XXXIV. n. I. *Φασὶ τρία ποτήρια λευκῆς ὑάλυ παρ' αὐτοῖς ἑτοιμάζεσθαι, κεκραμένα· λευκῷ οἴνῳ· καὶ ἐν τῇ ἐπιτελυμένῃ παρ' αὐτῦ ἐπῳδῇ τῇ νομιζομένῃ εὐχαριστίᾳ, μεταβάλλεσθαι εὐθύς, τὸ μὲν ἐρυθρὸν ὡς αἷμα, τὸ δὲ πορφύρεον, τὸ δὲ κυάνεον.* Ferunt tria apud illos *candidissimo ex vitro vasa* comparari, in quæ album vinum infusum, dum illam quam putant eucharistiam, reuera autem incantamenta, peragunt, subito commutatur: vt aliud sanguinei, purpurei aliud, aliud cærulei coloris appareat.

(l) Baron. an. CCXVI. n. XIII. Ego eius pastoris scripturam haurio, quæ non potest frangi] plane significans ea allusione, *calices illos fuisse vitreos*, sed & patenas quoque ministeriales fuisse vitreas, eiusdem Zephyrini pontificis decretum ostendit. At de *antiquo & diu perseuerante calicis vitrei vsu* plura diximus in notationibus ad Romanum martyrologium.

(m) Bona rer. liturgic. lib. I. c. XXV. n. I. Ex qua materia primis ecclesiæ sæculis fabricari soleret (calix) heic primo loco inuestigandum est. In concilio Triburiensi sub Formoso c. XVIII. celebre apophthegma refertur S. Bonifacii episcopi Moguntini: *Vasa quibus sacro sancta conficiuntur mysteria, calices sunt & patenæ, de quibus Bonifacius martyr & episcopus interrogatus, si liceret in VASCVLIS LIGNEIS sacramentum conficere, respondit: Quondam sacerdotes aurei LIGNEIS CALICIBVS vtebantur, nunc e contra lignei sacerdotes aureis vtuntur calicibus.* - - Fuisse in aliqua ecclesia *calicem ligneum* vel propter rerum penuriam vel propter incuriam sacerdotum non inficior. - - Fuerunt & *calices vitrei*, qui procul dubio mundiores & decentiores erant & ideo antiquior & frequentior eorum vsus.

in

in quibusdam locis ad tempora vsque HIERONYMI durauerit. De *Exuperio* enim episcopo *Tolosano* loquens eiusque laudans frugalitatem, *Nihil*, inquit [n], *illo ditius, qui corpus domini canistro vimineo, sanguinem portat in VITRO.* BARONIVS ac BONA multa alia huiuscemodi exempla lectoribus suis exhibent. Ego tantum hoc addo, in quadam synodo in *Anglia* nostra *Calcuthi* an DCCLXXXVII. celebrata, canonem [o] haberi, qui calicem in vsum eucharistiæ de cornu fieri vetat, quod ipsum, calices corneos antea in vsu fuisse, indicare videtur. Sed notandum est, ecclesiam plerumque necessitate quadam ad vtendum vasis ex eiusmodi vilioribus materiis adactam fuisse, quando vel extrema paupertate laborauit, vel vasa sua argentea & aurea ad redimendos captiuos, vel subleuandos pauperes diuendere consultum duxit. Cuius rei multa exempla alio loco [oo] dedimus, quæ ecclesiam vasa argentea & aurea habuisse ostendunt, alioquin in eiusmodi pios vsus conflare illa non potuisset. Quid? quod ipso persecutionis tempore, vbi periculum erat, ne hostes ea depecularentur & spoliarent, ecclesiæ diuitiores sacra vasa ex argento & auro fabricata habebant. Hoc ex iis euidens est, quæ in ecclesia *Romana*, tempore *Laurentii* martyris, qui in persecutione *Valeriana* passus est, obseruat PRVDENTIVS. Pars obiecti criminis erat, quod aurea vasa [p], quibus sacra mysteria sua celebrare solebant christiani, tradere recusauerat. Et ne PRVDENTIVM forte stilo florido, poëtis vsitato, ita tantummodo loqui existimemus, idem illud ab OPTATO de ecclesia *Carthaginensi* persecutionis *Diocletianeæ* tempore obseruatum videre licet. *Mensurius* enim episcopus, *Romam* ad

(n) Hieron. epist. IV. ad Rustic. p. 41. edit. Par. MDCXLIII.

(o) Synod. Calcuthens. c. X. apud Spelman. concil. Britan. tom. I. p. 295. Vetuimus etiam, ne de *cornu bouis* calix aut patina fieret, ad sacrificandum, quod de sanguine sunt.

(oo) Lib. V. cap. VI. §. VI. volum. II. p. 296.

(p) Prud. περὶ στεφανῶν. hymn. II. v. 65. seqq.
Hunc esse vestris orgiis
Moremque & artem proditum est,
Hanc disciplinam federis
Libent vt auro antistites.
Argenteis scyphis ferunt
Fumare sacrum sanguinem, cetera.

dicendam ibi caussam ire coactus, quodammodo dubius hærebat [q], quid de vasis aliisque ecclesiæ argenteis ac aureis ornamentis, quæ nec in terram defodere nec secum portare poterat, statuendum sibi esset. Tandem senioribus ecclesiæ ea commendare decernebat, recensione eorum prius perscripta, quam diaconissæ cuidam dabat, ita, vt si ipse non rediret, reddita pace daret, quem in episcopali cathedra sedentem inueniret. Id quod illa, *Cæciliano* in *Mensurii* locum electo, faciebat. Seniores ad tradendum sibi depositum a *Cæciliano* conuocati, quum faucibus auaritiæ commendatam ebibissent prædam, se vasa illa accepisse, negabant; & acceptam quasi a *Cæciliano* iniuriam vlturi ad partes *Botri* & *Celensii*, qui *Cæciliani* in episcopatu competitores, & primi schismatis *Donatistarum* auctores erant, transibant. Quænam vasa & ornamenta dicta ista recensio complexa sit, ex alia recensione circa idem illud tempus persecutoribus a *Paulo* episcopo *Cirthensium*, qui vnus ex sic dictis *traditoribus* erat, exhibita iudicare possumus. In hac ipsa reperiuntur calices [r] duo aurei: calices sex argentei: vrceola sex argentea: cucumellum argenteum: (quod lagenam esse existimo) lucernæ argenteæ septem: cereofala duo: cetera. Quæ omnia vasa erant ad cultum ecclesiæ & altaris spectantia. Quemadmodum enim vasa pro vino, ita quoque vasa pro aqua habebant, quæ hisce temporibus vino semper miscebatur, & ad manus oblationis tempore lauandas adhibebatur; qua de consuetudine dicendi locus alibi erit. Hæc vasa, quæ heic videmus, ex argento erant in ecclesia *Cirthensi* æque ac in aliis. Candelabra ipsorum siue lychni ex simili pretiosa erant materia, & nonnulli aurei, vt PRVDENTIVS [s] eos repræsentat, quando tyrannum introducit a *Laurentio* diacono auro fixos cereos, quos in nocturnis sacris adhiberent, expetentem. Horum

(q) Optat. lib. I. p. 41. edit. Paris. MDCXXXI. (p. 19. edit. Par. MD. LXXIX.) Erant ecclesiæ *ex auro & argento* quamplurima *ornamenta*, quæ nec defodere nec secum portare poterat, cetera.

(r) Gesta purgat. Cæciliani ad calcem Optati p. 266. (p. 92.)

(s) Prudent. de coron. hymn. II. v. 71.
Auroque nocturnis sacris
Adstare fixos *cereos*.

rum crebra ab ATHANASIO [t] mentio iniicitur nec non ab auctore *canonum apostolorum* [u], qui oleum ad luminare offerri permittit. PAVLINVS etiam [w] & HIERONYMVS [x] de illis loquuntur, & significare videntur, quod ipsorum memoria die æque ac nocte accensi fuerint. Id quod vetusti moris erat mutatio. Primus enim & antiquus eorum vsus necessitati debetur, quando christiani metu persecutionis nocturnos conventus agere necesse habebant. Quo tempore per diem ea accendi non permittebant nec approbabant. Neque HIERONYMVS in ecclesia vllam legem vel generalem consuetudinem, qua hoc defendi possit, obtinere, sed tantum aliquibus in locis propter imperitiam [xx] & simplicitatem sæcularium hominum tolerari, dicit: & quidquid ad tuendum istum ritum adferre audet, hoc solum est, quod nihil idololatriæ ei insit, cuius ipsum incusauerat VIGILANTIVS. Vtcumque autem res se habet, id discriminis inter HIERONYMI ætatem & tempora illam antegressa erat, vt priora sæcula expressis verbis istam consuetudinem damnarent. Nam vt illud ne memorem, quod ad explodendam similem consuetudinem inter ethnicos LACTANTIVS [y] & alii dicunt, concilium *Illiberritanum* diserte

(t) Athan. ep. ad orthodox. tom. I. p. 945. edit. Paris. MDCXXVII. (p. 114. edit. Par. MDCXCVIII.) *Τὰς λυχνίας κατ' αὐτὰ ἐν τῷ τοίχῳ ἀπετίθεσαν* τὰς κηρίολας τῆς ἐκκλησίας *τοῖς εἰδώλοις ἀνῆπτον.* Candelabra ad parietem statim reponebant, eccl. *siæ cereos* idolis accendebant.

(u) Can. apost. c. III. *Μὴ ἐξὸν ἔστω προσάγεσθαί τι ἕτερον εἰς τὸ θυσιαστήριον ἢ* ἔλαιον εἰς τὴν λυχνίαν, *καὶ θυμίαμα τῷ καιρῷ τῆς ἁγίας προσφορᾶς.* Ne liceat aliquid aliud ad altare offerre, quam *oleum ad luminare*, & incensum tempore sanctæ oblationis.

(w) Paulin. natal. III. S. Felicis (tom. VII. biblioth. patr. p. 873. d.)

Clara coronantur *densis altaria lychnis*,
Lumina ceratis adolentur odora papyris.
Nocte dieque micant, sic nox splendore diei
Fulget: & ipsa dies cælesti illustris honore,
Plus micat innumeris lucem geminata lucernis.

(x) Hieron. ep. LIII. *Accensi*que ante eorum tumulos *cerei* idololatriæ insignia sunt! cetera.

(xx) Id. contr. Vigilant. (tom. II. p. 123. edit. Basil. MDLXV.) Aliqui propter imperitiam & simplicitatem sæcularium hominum -- hoc pro honore martyrum faciunt.

(y) Lactant. lib. VI. c. II. Mactant opimas & pingues hostias Deo, quasi esurien-

planissimo quodam canone [z] eam prohibet, etsi ratio huius prohibitionis paullo obscurior est: *Cereos*, inquit, *per diem placuit in cœmiterio non incendi: Inquietandi enim sanctorum spiritus non sunt.* Non iam examinando huius rationis sensui immorabor; sufficit, rem istam verbis planis & perspicuis tum fuisse prohibitam. Vnde manifestum est, contrariam consuetudinem nouam esse oportere, vtvt in oriente ac occidente *Paulini* & *Hieronymi* tempore obtinentem. Nonnulli quoque pro incensorum antiquitate valde pugnant, ab apostolica consuetudine ac praxi ea deriuantes. Ita BONA [a] cardinalis aliique ecclesiæ *Romanensis* scriptores. Verum nulla harum rerum vestigia in tribus prioribus sæculis ecclesiæ inueniuntur. Canones quidem apostolorum nomine insigniti [b], incensorum tempore sanctæ oblationis faciunt mentionem: Sed in hunc vsque diem dubium est, an isti canones ad vnum ex sæculis tribus prioribus referri possint. HIPPOLYTVS *Portuensis* episcopus alius auctor est, a viro quodam docto [c] de nostra ipsorum ecclesia in hanc sententiam productus. Sed præterquam quod eius auctoritas æque dubia est ac prioris, quidquid dicit, sensu spirituali siue figurato accipi potest. Loquens enim de temporibus antichristi & de adflictione, quam ecclesia hisce diebus perpessura sit, *Lugebunt*, inquit, *ecclesiæ luctum magnum; quia nec oblatio, nec SVFFITVS* [d] *fiat, nec cultus Dei gratus.* Quæ

ti, profundunt vina quasi sitienti, *accendunt lumina quasi in tenebris agenti.*

(z) Conc. Illib c. XXXIV. (tom. I. concil. p. 974.)

(a) Bona rer. liturgic. lib. I. c. XXV. n. IX. Turibulum siue thymiamaterium, quod etiam suffitorium dicitur ab Anastasio, vas est, in quo tura & varii odores incenduntur in solemni oblatione, idque ex *apostolica traditione*, & Mosaicæ legis exemplo. Nulla est ecclesiastica cæremonia, cuius crebrior mentio fiat in antiquis & recentioribus omnium gentium liturgiis, quam turis & thymiamatis, quod sæpe inter sacrificandum adoletur.

(b) Can. apostol. c. III. *θυμίαμα τῷ καιρῷ τῆς ἁγίας προσφορᾶς.* vid. antec. litt. (u)

(c) Beuereg. cod. can. vindicat. lib. II. c. II. n. V. (in append. ad Coteler. patr. apostol. tom. II. p. 87. Antuerp. MDCXCVIII. fol.) Immo quidem Hippolytus Portuensis episcopus, Clementis Alexandrini discipulus, ac propterea eiusdem fere ac Tertullianus ætatis, in oratione de consummatione mundi disertissimam huius rei mentionem facit, *πενθοῦσι δὲ καὶ ἐκκλησίαι πένθος μέγα, διότι οὔτε προσφορὰ οὔτε θυμίαμα ἐπιτελεῖται* cetera.

(d) Hippolyt. de consummat. mundi (biblioth. patr. græco-lat. tom. II. p. 357.)

verba

verba nihil amplius volunt, quam quod liturgia, siue cultus publicus ecclesiasticus, cessaturus sit. Nam supplicationes & cultus sanctorum *suffimenta* dicuntur Apoc. V, 8. Atque ita verba AMBROSII [e] quoque intelligenda esse, existimo, qui de angelo *Zachariæ* apparente & stante a dextris altaris incensi, loquens, *Vtinam*, inquit, *nobis quoque adolentibus altaria, sacrificium deferentibus adsistat angelus, immo præbeat se videndum. Non enim dubites adsistere angelum, quando Christus adsistit, Christus immolatur.* Heic τὸ immolare *Christum* & adolere altaria, eiusdem naturæ esse, arbitror, nimirum spiritualis & mysticæ: adeoque pro incensorum & turibulorum, sensu strictissimo & litterali sumtorum, vsu in ecclesia christiana, isto quidem tempore, nihil inde inferri potest. Neque vllam mentionem turibulorum in *constitutionibus apostolicis*, vt vocantur, vspiam factam legimus, quod argumento est, nondum inter vasa altaris relata fuisse, vt fuerunt, quando historiam suam scripsit EVAGRIVS [f]. Nam turibula aurea, æque ac cruces aureas, ecclesiæ *Constantinopolitanæ* a *Chosroë* donata memorat. Vnde coniecturæ locus est, cruces & turibula vna eademque ætate effecta & simul in ecclesiam introducta esse. Imagines & reliquiæ in altari itidem recentiorum sæculorum inuentioni debentur. Et huius generis multa instrumenta hodiernorum *Græcorum* sunt, vt *lancea*, *asteriscus*, *dicerion*, *tricerion*, & *cochlear*, quæ *latinæ*, multo magis antiquæ ecclesiæ ignota semper fuisse, BONA [g] adfirmat. Itaque illis explanandis non immorabimur; ne-

vid. sub litt. antec. (c) & nota, hæc verba in genuino Hippolyto, quem Combefisius auctario nouissimo publicauit, non reperii.

(e) Ambros. com. in Luc. I, 11. p. 599. edit. Basil. MDLXVII. (p. 6. f. tom. III. edit. Colon. MDCXVI.)

(f) Euagr. lib. VI. c. XXI. καὶ θυμιατήριον, τὰ πάντα χρυσᾶ. vid. integrum locum §. XX. sub litt. (b) pag. 238.

(g) Bona rer. liturg. lib. I. c. XXV. n. VI. Alia quædam sacri ministerii instrumenta habent græci, latinis ignota, nempe *lanceam* siue gladiolum, lanceæ figuram habentem, qua hostiam consecrandam ab integra panis massa secant. *Asteriscum*, qui duobus arcubus constat radiis ad instar stellæ fultis, quo hostias consecrandas cooperiunt, ne vela eas tangant & ordinem particularem turbent. *Dicerion*, quod est cereus bisulcus, & *tricerion*, quod est cereus trisulcus, quibus episcopus celebrans sæpe populo benedicit & vtrumque frequenter manibus gestat. *Cochlear* ab ipsis *labida* dictum, quo vtuntur ad communionem fidelibus porrigendam.

quæ de bibliis, diptychis, ipsorumque libris ritualibus, quæ vtensilia & ornamenta altaris erant, quidquam dicemus, quia alibi de istis dicendi locus erit. *Latinorum altaria portatilia* & *antimensia Græcorum*, quæ illis in locis, vbi altaria non erant, altarium seu mensarum vicem explebant, itidem præterimus, tamquam recentius aliquod posteriorum sæculorum inuentum. HABERTVS [b] quidem valde laborat, vt altaria portatilia iam BASILII ætate fuisse, demonstret, quod hic in epistola quadam de *ἰδίαις τραπέζαις*, *mensis priuatis*, quarumdam ecclesiarum loquatur. Sed in auctoris sui sensu interpretando prorsus fallitur; nam de imperitia tantum quorumdam hæreticorum loquitur, qui altaribus catholicorum, pro eo ac consueuerant, destructis sua ipsorum altaria seu mensas in eorum locum statuebant. Vt adeo non hæc altaria portatilia fuerint, de quibus verba facit, sed altaria hæretica, catholicis altaribus opposita; quæ *Romanensis* ecclesiæ altaria esse, HABERTVS vix dixerit. DVRANTVS [i] & BONA [k], in vllo auctore ante BEDAE & *Caroli Magni* tempora, ea sese inuenisse, adfirmare non audent, adeoque in recentioribus sæculis adinuenta esse, concludere

(b) Habert. archierat. p. 664. Portatilia illa altaria videntur dici a Basilio *ἰδίαις τραπέζαις* ep. LXXII.

(i) Durant. de ritib. eccles. lib. I. c. XXV. n. VII. Vitus Amerbachius *ad finem constitutionum Caroli magni*, testatur, se vidisse in monasterio S. Emerani altare, quo Carolus magnus in castris vtebatur.

(k) Bona rer. liturg. lib. I. c. XX. n. II. Sunt & alia altaria portatilia & motoria; quæ episcopi iter agentes secum olim ferebant, vt in his possent extra ecclesiam in locis ab ea remotis celebrare. Horum meminit vener. Beda *lib. V. hist. c. XI.* & Hincmarus Remensis in capitulis èditis anno XII. sui episcopatus, hoc de illis sanciuit: *Nemo presbyterorum in altario ab episcopo non consecrato cantare præsumat. Qua propter si necessitas poposcerit, donec ecclesia vel altaria consecrentur, & in capellis etiam, quæ consecrationem non merentur, tabulam quisque presbyter, cui necessarium fuerit, de marmore vel nigra petra, aut litio honestissimo secundum suam possibilitatem, honeste adfectatam habeat, & nobis ad consecrandum adferat, quam secum quum expedierit, deferat, in qua sacra mysteria secundum ritum ecclesiasticum agere valeat.* Ex hoc decreto palam fit, quinam veteri ritu altaris portatilis vsus sit, nimirum quum in altaribus fixis nondum consecratis, vel in oratoriis priuatis, quæ consecrari nec solent nec debent, celebrandum est. Ipsa vero priuata oratoria in domibus principum & nobilium virorum permittuntur, vt notissimum est: & de iis canonicæ sanctiones insertæ sunt capitularibus Caroli magni *lib. VI. cap. CI. & CCV. & lib. VII.*

possu-

poſſumus. Sed vero ῥιπίδια, ſeu *flabella*, paullo antiquiora ſunt, vtpote auctori *conſtitutionum* [*l*] iam memorata, quando, *Duo*, inquit, *diaconi ex vtraque parte altaris teneant FLABELLA ex tenuibus membranis, aut ex pennis pauonis, aut ex linteo, vt parua animalia volitantia abigant, ne in calicem incidant. Faſtorum Siculorum* ſeu *chronici Alexandrini* auctor [*m*] τίμια ῥιπίδια vocat, & ſacris altaris inſtrumentis adnumerat, quæ inter reliqua in ſceuophylacio reponantur. Quam ob cauſſam eorum heic mentionem facere, non abs re fore, iudicauimus, quandoquidem de inſtrumentis altaris nunc loquimur.

§. XXII.

De oblationario *ſeu* protheſi.

In nonnullis eccleſiis, præter menſam ſacram in minore quodam receptaculo, vel concha bematis, locus quidam erat, vbi populi recipiebantur oblationes, ex quibus panis & vinum ſuper altari conſecrandum ſumebatur. In liturgiis ſub nomine CHRYSOSTOMI [*n*]

cap. CCCXXIX. prohibetur, ne miſſæ celebrentur in locis non conſecratis & incongruentibus, niſi cauſſa hoſtilitatis & longinqui itineris; & id in altaribus ab epiſcopo conſecratis. cetera.

(*l*) Conſtitut. apoſtol. lib. VIII. c. XII. δύο δὲ διάκονοι ἐξ ἑκατέρων τῶν μερῶν τοῦ θυσιαστηρίου κατεχέτωσαν ἐξ ὑμένων λεπτῶν ῥιπίδιον, ἢ πτερῶν ταῶνος, ἢ ὀθόνης· καὶ ἠρέμα ἀποσοβείτωσαν τὰ μικρὰ τῶν ἱπταμένων ζώων, ὅπως ἂν μὴ ἐγχρίμπτωνται εἰς τὰ κύπελλα.

(*m*) Chron. Alexandr. p. 892. edit. Monach. MDCXV. 4to. (alias chronic. paſchale inter ſcriptores Byzantin. p. 390. d. edit. Pariſ. MDCLXXXVIII. fol.) Τούτῳ τῷ ἔτει, μηνὶ Ἀρτεμισίῳ, κατὰ Ῥωμαίους Μαΐῳ τῆς ιβ' Ἰνδικτιῶνος, ἐπὶ Σεργίου πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως, ἐπενοήθη ψάλλεσθαι μετὰ τὸ μεταλαβεῖν πάντας τῶν μυστηρίων, ἐν τῷ μέλλειν τοὺς κληρικοὺς ἐπὶ τὸ σκευοφυλάκιον ἀποκαθιστᾶν τὰ τίμια ῥιπίδια, δισκάρια, καὶ ποτήρια, καὶ ἄλλα ἱερὰ σκεύη κ.τ.λ. Hoc anno, menſe Artemiſio, ſecundum Romanos, Maio, XII. Indict. ſub Sergio patriarcha Conſtantinopolitano inſtitutum eſt, pſallere, poſtquam ab omnibus ſacra myſteria percepta ſunt, quum per clericos referenda ſunt in ſceuophylacium *pretioſa flabella*, diſci, calices, atque alia ſacra vaſa, cetera.

(*n*) Chryſoſtom. liturg. (biblioth. patr. gr. latin. tom. II. p. 74.) Πληρωθείσης τῆς εὐχῆς, εὔχονται ὁμοῦ τὸν χερουβικὸν ὕμνον, καὶ τρὶς ἐν τῷ λέγειν αὐτὸν προσκυνοῦντες. εἶτα καὶ τὸν πεντηκοστὸν ψαλμὸν μυστικῶς· καὶ προσκυνοῦντες τρὶς, ἀπέρχονται ἐν τῇ προθέσει, προπορευομένου τοῦ διακόνου μετὰ θυμιάματος κ.τ.λ. Completa oratione, hymnum Cherubicum ſimul orant, ter etiam dum ipſum dicunt, adorantes. Deinde etiam L. pſalmum myſtice, & ter adorantes *accedunt in propoſitionem*, præeunte diacono cum ſuffitu.

& IACOBI [o] aliorumque recentiorum *Græcorum* πρόθεσις & παρατράπεζον vocatur. In *ordine Romano* itidem dicitur *oblationarium* & *prothesis*; alterum enim nomen alterius explicationis gratia factum est. Atque heic quoque *paratorium* audit, quod, quando oblationes receptæ erant, præparatio ex illis ad eucharistiam fiebat. Neque id adeo dubium est, quin ecclesiæ veteres simile quid habuerint; licet aliis id venerit nominibus; numquam enim nomina *prothesis*, *paratorium*, vel *oblationarium* expressis verbis in vllo antiquo scriptore inuenimus. Sed vero rem ipsam omnino offendimus. CYPRIANVS [p] de hac ipsa sub nomine mutuato *corban* loqui videtur, reprehendens locupletem aliquam & diuitem matronam, quæ ad eucharistiam celebrandam veniens *corbonam* omnino non respiciebat, cœnamque domini participabat sine vllo suo ipsius sacrificio, immo partem potius de sacrificio, quod pauperes obtulerant, sumebat. In concilio *Carthaginensi* quarto [q] hic locus generali nomine *sacrarii* insignitur, vt qui ista sanctuarii pars erat, in qua oblationes altari destinatæ recipiebantur. Duo enim receptacula pro oblationibus populi habebant, alterum extra ecclesiam, *gazophylacium* vocitatum; alterum intra ecclesiam, quod erat hoc *sacrarium* siue *corban*. Et hinc est, quod concilium illud oblationes inter se dissidentium christianorum neque in sacrario, neque in gazophylacio recipi permittat. PAVLINVS in hac parte describenda accuratior est, quam ex antiquis scriptoribus quisquam alius, alio tamen nomine eam insignit, vocans vnum ex duobus secretariis ecclesiæ.

(o) Missa Iacobi ibid. p. 21. Καὶ ὅτε μέλλει ὁ διάκονος τιθέναι εἰς τὸ παρατράπεζον, λέγει ὁ ἱερεύς: εὐλογητὸν τὸ ὄνομα κυρίου τοῦ Θεοῦ ἡμῶν, εἰς τοὺς αἰῶνας. Quum diaconus depositurus est in *mensulam*, ait sacerdos: Benedictum nomen domini Dei nostri in sæcula. Ibid. Καὶ πάλιν ὅτε ἐπαίρει τὸν δίσκον ἀπὸ τοῦ παρατραπέζου, λέγει: κύριε εὐλόγησον, Et rursum quum attollit discum de *mensula*, ait: Domine benedic.

(p) Cypr. de opere & eleemos. p. 203. edit. Rigalt. Par. MDCXLVIII. Locuples & diues es, & dominicum celebrare te credis, quæ corbonam omnino non respicis; quæ in dominicum sine sacrificio venis; quæ partem de sacrificio, quod pauper obtulit, sumis?

(q) Conc. Carth. IV. can. XCIII. (tom. II. conc. p. 1207.) Oblationes dissidentium fratrum neque in sacrario neque in gazophylacio recipiantur.

Duo

Duo enim ſecretaria [r] eſſe dicit, alterum a dextra, a ſiniſtra parte altaris alterum. Secretarium a dextra idem erat cum *protheſi* ac *paratorio*, de quo loquimur, eiusque officium hoc diſticho, quod ei dicit fuiſſe inſcriptum, deſcribit:

Hic locus eſt veneranda penus qua conditur, & qua
Promitur alma ſacri pompa miniſterii.

Quod a ſiniſtra parte erat ſecretarium, idem erat quod *diaconicum bematis*, cuius officium ex parte duobus hiſce hexametris deſcribit:

Si quem ſancta tenet meditandi in lege voluntas,
Hinc poterit reſidens ſanctis intendere libris.

Paullo ante [s] eamdem horum duorum ſecretariorum deſcriptionem ſermone ſoluto exhibet dicens, alterum locum fuiſſe immolanti hoſtias iubilationis antiſtiti patentem: vnde ſine dubio ſæculis poſterioribus, vti antea obſeruauimus, nomen *paratorii* ei adhæſit: & alterum locum fuiſſe, quo clerici, ſacrificio iam finito populoque dimiſſo, ad preces clauſulæ loco privatim faciendas, ſe receperint.

§. XXIII.

De ſceuophylacio *ſeu* diaconico bematis.

Hic vltimus locus veſtiarium quoddam intra eccleſiam erat, quo diaconi veſtimenta, vaſa & inſtrumenta, ad altare ſpectantia, ex maiore diaconico deferebant, vt ad ſacram liturgiam in promptu eſſent. Et hoc reſpectu σκευοφυλάκιον, *ſacrorum vaſorum cuſtodia*, dicebatur, quod huc ſtatim poſt finita ſacra, vel dum adhuc vltimus communionis verſus caneretur, a diaconis referebantur, quemadmodum auctor *chronici Alexandrini* [t] rem repræſentat. Heic ſacerdotes togas ſuas

(r) Paulin. epiſt. XII. ad Seuer. p. 154. edit. Antuerp. MDCXXII. Stau. (p. 193. in bibl. patr. tom. VII. Lugd. MDCLXXVII.)

(s) Paulin. ibid. p. 152. (p. 193.) Quam duabus dextra læuaque conchulis intra ſpatioſum ſui ambitum aſpis ſinuata laxetur, vna earum immolanti hoſtias iubilationis antiſtiti patet, altera poſt ſacerdotem capaci ſinu receptat orantes.

(t) Chronic. Alex. p. 892. (p. 390. edit. Par.) Ἐπενοήθη ψάλλεσθαι μετὰ τὸ μεταλαβεῖν πάντας τῶν ἁγίων μυστηρίων, ἐν τῷ μέλλειν τοὺς κληρικοὺς ἐπὶ τὸ σκευοφυλάκιον ἀποκαθιστάναι τὰ τίμια ῥιπίδια, δισκάρια, καὶ ποτήρια, καὶ ἄλλα ἱερὰ σκεύη, μετὰ τὸ ἐκ τῶν παρατραπεζίων τὴν διάδοσιν ἀποτεθῆναι τὸν τε-

induebant, in quibus ſacra officia faciebant: & huc, ſacris publicis finitis, redibant, ad priuatas ſuas preces faciendas, vti modo ex PAVLINO adnotauimus. Et in liturgiis IACOBO, MARCO & CHRYSOSTOMO [u] adſcriptis, formulæ precum, hoc in loco adhiberi iuſſarum, reperiuntur, quarum vna ſpeciatim in liturgia IACOBI hoc titulo ſeu inſcriptione exhibetur [w]: *Oratio, quæ dicitur in ſacrario, poſtquam dimiſſus eſt populus.* Diaconi plerumque huius loci curam habebant, vnde ſæpe dicitur *diaconicum*, & *bematis diaconicum*, vt ab alio *diaconico*, quod capite proxime ſequenti inter exedras, ſeu exteriora eccleſiæ ædificia, offendemus, diſtinguatur. DV FRESNIVS [x], nomen *diaconici* interdum etiam ſpecialius illi bematis parti datum eſſe

---

λευταῖον ςίχον τῦ κοινωνικῦ, λέγεσθαι καὶ τῦτο τὸ τροπάριον, Πληρωθήτω τὸ ςόμα ἡμῶν αἰνέσεως, κύριε, ὅπως ἀνυμνήσωμθν τὴν δόξαν συ, ὅτι ἠξίωσας ἡμᾶς τῶν ἁγίων συ μετασχεῖν μυςηρίων. Τήρησον ἡμᾶς ἐν τῷ σῷ ἁγιασμῷ, ὅλην τὴν ἡμέραν μελετῶντας τὴν δικαιοσύνην συ. Ἀλληλȣϊα. Inſtitutum eſt pſallere, poſtquam ab omnibus ſacra myſteria percepta ſunt, *quum per clericos referenda ſunt in ſcenophylacium pretioſa flabella, diſci, calices atque alia ſacra vaſa*, poſtquam e menſulis & diſtributionis reliquiæ & omnia in ſacram menſam ſunt repoſita, *atque vltimus communionis* verſus cantatus fuit. Dicitur autem hoc troparium: Impleatur os noſtrum laude, domine, vt celebremus gloriam tuam, quia nos participes facere ſanctorum myſteriorum tuorum dignatus es. Serua nos in tua ſanctificatione, toto die meditantes iuſtitiam tuam. Alleluia. Vid. Coteler. not. in conſtitut. apoſtolic. lib. VII. c. XII. tom. I. p. 398. n. 65.

(u) Liturg. Marci (bibl. patr. gr. lat. tom. II. p. 41. c.) Ὁ ἱερεὺς εὔχεται ἐν τῷ διακονικῷ λέγων, ἔδωκας ἡμῖν δέσποτα τὸν ἁγιασμὸν ἐν τῇ μεθέξει τῦ παναγίυ σώματος καὶ τῦ τιμίυ αἵματος τῦ μονογενῦς συ υἱῦ κ. τ. λ. *Sacerdos orat in diaconico*, hoc eſt ſacrario, ſeu ſacriſtia, dicens: Dediſti nobis, domine, ſanctificationem in participatione ſanctiſſimi corporis & pretioſi ſanguinis filii tui. cetera.
Liturg. Chryſoſt. ibid. p. 88. Εἰ δέ ἐςι διάκονος, ὁ αὐτὸς ποιεῖ· ὁ δὲ ἱερεὺς ἀπερχόμενος ἐν τῷ σκευοφυλακίῳ, καὶ ἐκδύει ἑαυτὸν, λέγων τρὶς τὸ ἅγιος ὁ θεός· καὶ τὸ, Παναγία τριάς· καὶ τὸ, Πάτερ ἡμῶν· τότε λέγει τὸ ἀπολυτικὸν τῦ χρυσοςόμυ κ. τ. λ. Sin autem eſt diaconus, ipſe facit. Sacerdos autem abit in *veſtiarium* & ſe ipſum exuit, ter dicens: Sanctus Deus, &, Sanctiſſima Trinitas, & Pater noſter. Tunc dicit dimiſſorium ſeu abſolutorium Chryſoſtomi.

(w) Liturg. Iacobi ibid. p. 23. εὐχὴ λεγομένη ἐν τῷ σκευοφυλακίῳ μετὰ τὴν ἀπόλυσιν.

(x) Du Freſn. com. in Paul. Silent. 581. Non deſunt, qui totum bematis extra altaris vela, atque adeo extra maiorem concham ſpatium, *diaconicum* appellatum volunt: quod quum intra vela ſeu παραπετάσματα ſolis ſacerdotibus conſiſtere liceret, quæ bematis pars inde ἱερατεῖον proprie dicta eſt, reliqua

exiſti-

existimat, quæ erat inter vela sanctuarii & vela ciborii, siue altaris; & spatium intra vela altaris speciatim nomine *presbyterii* fuisse distinctum, quia locus presbyterorum, vt aliud illud spatium locus diaconorum, fuerit: quam in rem canonem quemdam concilii *Laodiceni* [y] adlegat, quem alii alio sensu [z], pro toto videlicet ecclesiæ sanctuario, accipiunt.

LIBRI OCTAVI

CAPVT SEPTIMVM

DE BAPTISTERIO ET ALIIS EXTERIORIBVS AEDIFICIIS, EXEDRIS ECCLESIAE VOCITATIS.

---

diaconis permissa esset, vt qui ad vtramque conchulam, *prothesin* scilicet & *diaconicum*, pro officii ratione pergendi, & in iis consistendi necesse haberent. Nam Symeon Thessalonicensis lib. de templo ait, nulli licere in sacro synthrono sedere, præterquam sacerdotibus, ac ne ipsis quidem diaconis, quibus alius attributus est locus, ὃς ἀκολούθως ὀνόμασται διακονικὸν, ἔνθα καὶ καθῆσθαι τούτοις οὐκ ἀκώλυτον, diaconicum nempe locus sic dictus, in quo considere eis licitum sit. Huic quidem sententiæ nescio an faueat lexicon gr. mſ. quod exstat in bibl. reg. cod. 2062. vbi παραπέτασμα τὸ διακονικὸν, τὸ παρακάλυμμα, esse dicitur: videtur enim διακονικὸν appellari velum altaris; quasi totum bematis spatium, quod extra vela altaris patet, diaconicum sit, & quia in eo & consistere & progredi, pro functionis suæ ratione, non autem sacrarium ingredi illis liceret: quemadmodum subdiaconis eadem bematis spatia: quum subdiaconi & lectores in solea extra bematis cancellos consisterent, vt docet idem Thessalonicensis. Atque inde colligitur, quid statuat canon XXI. synodi Laodicenæ, dum ait: οὐ δεῖ ὑπηρέτας χώραν ἔχειν ἐν τῷ διακονικῷ, id enim solis diaconis licebat. Ita porro hunc canonem capiendum par est credere, etsi Balsamo, & Zonaras diaconicum, de munere diaconi interpretati sint. Priori sane sententiæ fauet Isidorus Mercator, qui διακονικὸν, *secretarium* vertit: *Secretarium*, inquit, *quod græci diaconicum vocant:* quæ totidem verbis habeatur in concilio Agathensi can. LXVI. ita vt per *secretarium*, conchulam intellexerit, quam græci *diaconicum* nuncupant, quæ a diaconis in ea ministrantibus nomen sumsit, vti obseruauimus. Nam vix est simile vero, diaconicum pro exedra extra ædem ita nuncupata sumi debere, quum & in ea quibusuis ecclesiæ ministris consistere fas esset, & ex ea clerici omnes ad altare procederent.

(y) Conc. Laodic. can. XXI. (tom. I. concil. p. 1500.) ὅτι οὐ δεῖ ὑπηρέτας ἔχειν χώραν ἐν τῷ διακονικῷ, καὶ ἅπτεσθαι δεσποτικῶν σκευῶν.

(z) Vid. supra §. IV. huius capitis pag. 211.

§. I.

Baptisteria olim ædificia ab ecclesia distincta.

HActenvs varias veterum ecclesiarum partes intra parietes considerauimus: reliquum est, vt ea ædificia paullulum contueamur, quæ a principali ecclesiæ corpore distincta & tamen inter ecclesiæ, sensu latissimo sumtæ, septa fuerunt, quæ ædificia vniuersa sub generali nomine *exedrarum* ecclesiæ comprehenduntur. eusebius enim de templo *Paulini* in vrbe *Tyro* loquens, dicit, quod quum artificiosus ille conditor celeberrimam structuram interiorem absoluisset, inde ad ea, quæ extra templum posita fuerint, conuersus, *exedras* [a] & ædes amplissimas vtrimque summa cum peritia fabricarit, quæ sibi inuicem ad latera ipsius basilicæ coniunctæ portisque, quibus in medium templum itum sit, connexæ fuerint. Per quas ædes eas præcipue se intelligere dicit, quæ in gratiam eorum, quibus expiatione & purgatione per aquam & spiritum sanctum opus fuerit, exstructæ sint, hoc est sine dubio baptisterium ecclesiæ. Templum *Antiochiæ* a *Constantino* exstructum eodem modo describit, *Vniuersum templum*, inquiens, *longissimo extrinsecus ambitu circumscripsit. Interius vero basilicam ipsam ad summam erexit altitudinem figura quidem octaëdri constructam; plurimis vero circumquaque cubiculis & EXEDRIS* [b], *& tam subterraneis locis quam solariis vndique circumdatam.* Vt adeo, quemadmodum valesius & alii critici recte obseruarunt, *exedra* generale quoddam nomen sit quorumcumque ædificiorum, quæ in circuitu ecclesiæ erecta erant. Atque hinc facile ad concludendum est, baptisterium, quod eusebius exedrarum præcipuum statuit, olim ædificium fuisse extra ecclesiæ parietes. Quam obseruationem quum a

(a) Euseb. lib. X. c. IV. p. 391. edit. Paris. MDCLXXII. (pag. 312. edit. Amstelod. MDCXCV.) Τόδε γοῦν λίθῳ μαρμάρῳ σὺν μάλα κόσμῳ παντὶ λαμπρύνας, ἤδη λοιπὸν καὶ ἐπὶ τὰ ἐκτὸς τοῦ ναοῦ μετῄει· ἐξέδρας καὶ οἴκους τοὺς παρ' ἑκάτερα μεγίστους ἐπισκευάζων εὐτέχνως, ἐπὶ ταυτὸν εἰς πλευρὰ τῷ βασιλείῳ συνεζευγμένους, καὶ ταῖς ἐπὶ τὸν μέσον οἶκον εἰσβολαῖς ἡνωμένους· ἃ καὶ αὐτὰ τοῖς ἔτι καθάρσεως καὶ περιρραντηρίων τῶν διὰ ὕδατος καὶ ἁγίου πνεύματος ἐγχρῄζουσιν, ὁ εἰρηνικώτατος Σολομὼν ὁ τὸν νεὼν τοῦ θεοῦ δειμάμενος ἀπηργάζετο.

(b) Euseb. de vit. Constant. lib. III. c. L. Μακροῖς μὲν ἔξωθεν περιβόλοις τὸν πάντα νεὼν περιλαβών· εἴσω δὲ, τὸν εὐκτήριον οἶκον εἰς ἀμήχανον ἐπάρας ὕψος· ἐν ὀκταέδρου μὲν συνεστῶτα σχήματι· οἴκοις δὲ πλείοσιν, ἐξέδραις τε ἐν κύκλῳ, ὑπερῴοις τε καὶ κατωγείοις χωρήμασιν ἁπανταχόθεν περιεστοιχισμένον.

non-

nonnullis, baptisterium secundum consuetudinem recentiorem in narthece veterum ecclesiarum collocantibus, in dubium vocari sciam, operæ pretium fuerit, paucis perspicuis exemplis ex aliis auctoribus confirmare. PAVLINVS episcopus *Nolanus Seueri* amici sui magnam laudans munificentiam, eum duas basilicas, illisque baptisterium [c] interpositum condidisse, ait. Et CYRILLVS HIEROSOLYMITANVS baptisterium describit tamquam peculiare quoddam per se ædificium, quod primum habeat [d] *προαύλιον οἶκον*, hoc est, porticum seu vestibulum, in quo catechumeni renuntiabant Satanæ fidemque profitebantur; & deinde *ἐσώτερον οἶκον* [e], interiorem domum, vbi cærimonia baptismi peragebatur. SIDONIVS APOLLINARIS de illo etiam, tamquam distincto [f] quodam ædificio, loquitur, & AVGVSTINVS [g], distinctas in eo stationes pro viris pariter & mulieribus fuisse, videtur innuere. Quæ fortassis caussa est, quamobrem AMBROSIVS numero plurali vtatur, *Symbolum*, inquiens, *aliquibus competentibus in BAPTISTERIIS* [h] *tradebam basilicæ*. Tempore IVSTINI MARTYRIS & TERTVLLIANI ecclesiam vllum eiusmodi baptisterium habuisse, certum & exploratum non est; hoc tamen extra omnem dubitationem ex eorum testimoniis

(c) Paulin. epist. XII. ad Seuer. Tu vero etiam *baptisterium* basilicis duabus interpositum condidisti, vt nos in horum quoque operum, quæ visibiliter exstruuntur, ædificatione superares.

(d) Cyr. catech. mystag. I. n. II. Εἰσήειτε πρῶτον εἰς τὸν προαύλιον τοῦ βαπτιστηρίου οἶκον, καὶ πρὸς τὰς δυσμὰς ἑστῶτες ἠκούετε καὶ προσετάττεσθε ἐκτείνειν τὴν χεῖρα καὶ ὡς παρόντι ἀποτάττεσθε τῷ Σατανᾷ. Primum ingressi estis *in porticum domus baptisterii* & stantes versus occidentem, mandari vobis audistis, vt protensa manu, tamquam præsenti Satanæ renuntiaretis.

(e) Cyrill. catech. myst. II. n. I. Διὰ τοῦτο ἀναγκαίως ὑμῖν παραθήσομαι τὰ ἑξῆς τῆς χθεσινῆς μυσταγωγίας, ἵνα μάθητε τίνων ἦν σύμβολα τὰ ἐφ' ὑμῶν ἐν τῷ ἐσωτέρῳ οἴκῳ γενόμενα. Quamobrem facturum me operæ pretium existimo, si hesternæ mystagogiæ ea, quæ deinceps explicanda sequuntur, apposuero: vt dicere possitis, quorum illa symbola fuerint, quæ a vobis *in interiore domo* peragebantur.

(f) Sidon. lib. IV. ep. XV. Baptisterium, quod olim fabricabamini, scribitis, iam posse consecrari.

(g) Augustin. de ciuit. Dei lib. XXII. c. VIII. In parte feminarum obseruanti ad baptisterium, cetera.

(h) Ambros. epist. XXXIII. edit. Basil.

posi-

positum est, locum baptismi non in ipsa ecclesia, sed alicubi ab hac fuisse distinctum. Nam TERTVLLIANVS [*i*] de ritibus baptismi loquens, *Aquam adituri*, inquit, *ibidem*, *sed & aliquanto prius in ec[clesia] sub antistitis manu contestamur*, *nos renuntiare diabolo & pompæ & an[gelis] eius*. Quæ verba, locum baptismi extra ecclesiam fuisse, arguunt. Atque hoc modo IVSTINVS MARTYR [*k*] eum repræsentat, quando catechumenos eo adduci solere dicit, vbi aqua sit, ibique regenerari; qui locus hisce diebus forte arbitrarius fuit. *Nulla distinctio est*, inquit TERTVLLIANVS [*l*], *mari quis an stagno*, *flumine an fonte*, *lacu an alueo diluatur*, *nec quicquam refert inter eos*, *quos Ioannes in Iordane & quos Petrus in Tiberi tinxit*. Vt adeo prima sæcula in hoc concordent, quod, siue baptisteria habuerint, siue non habuerint, locus baptismi semper fuerit extra ecclesiam. Atque hæc baptisteriorum ratio ad sextum vsque sæculum durauit, vti DVRANTVS ex GREGORIO [*m*] episcopo *Turonensi* obseruat, quod de baptisteriis, tamquam extra parietes ecclesiæ adhuc constitutis, loquatur: Tametsi iam quædam in vestibulum ecclesiæ adsumi incipiebant, vti baptisterium illud, in quo *Clodoueum* regem a *Remigio* [*n*] baptizatum esse, dicit, vnde postea in ecclesiam ipsam fuerunt translata. Sed tamen baptisterium *Ioannis Laterani* in

(*i*) Tertull. de coron. milit. c. III.

(*k*) Iustin. Apol. II. p. 93. d. *ἔπειτα ἄγονται ὑφ' ἡμῶν, ἔνθα ὕδωρ ἐστὶ, καὶ τρόπον ἀναγεννήσεως, ὃν καὶ ἡμεῖς αὐτοὶ ἀνεγεννήθημεν* Deinde eo adducuntur a nobis, vbi aqua est; atque eo regenerationis modo, quo ipsi regenerati sumus, regenerantur.

(*l*) Tertull. de bapt. c. IV.

(*m*) Durant. de ritib. ecclef. lib I. c. XIX. n. IV. Primum ingressi estis in porticum baptisterii, Gregor. Turon. *lib. VI. histor. c. XI.* Ad baptisterium foras muraneum egressus est.
Gregor. Turon. histor. Franc. lib. VI. c. XI. † (Forte lib. X. exeunte p. 537. edit. Par. MDCXCIX. fol. *Baptisterium ad ipsam basilicam ædificari præcepi.*)

(*n*) Gregor. Turon. histor. Franc. lib. II. c. XXXI. Velis depictis adumbrantur plateæ ecclesiæ, cortinis albentibus adornantur, baptisterium componitur, balsama diffunduntur, micant flagrantes odore cerei, totumque templum baptisterii diuino respergitur ab odore, talemque ibi gratiam adstantibus Deus tribuit, vt æstimarent, se paradisi odoribus conlocari. Rex ergo prior poposcit se a pontifice baptizari. Procedit nouus Constantinus ad lauacrum, deleturus lepræ veteris morbum, sordentesque maculas gestas antiquitus recenti latice deleturus.

vrbe

vrbe *Roma* adhuc ad antiquum morem se habet, si DVRANTVS vera nobis narrat.

§. II.

Hæc admodum ampla, & cur?

HAEC baptisteria olim valde ampla erant, quod quum, vti vere obseruat CAVEVS [o], stata baptismi tempora raro recurrerent, magna plerumque multitudo eorum erat, qui eodem tempore baptismum suscipiebant. Accedit, quod modus baptizandi per immersionem similiter amplum aliquod baptisterium necessario requireret. Vnde auctor *chronici Alexandrini* [p] baptisterium, quo *Basiliscus* imperator, adsumtis vxore & liberis, ad apprehendendum sanctuarium fugit, *μέγα φωτιστήριον, magnum illuminatorium*, nuncupat. Et in VENANTIO FORTVNATO [q] *aula baptismatis* dicitur. Tanta erant nonnumquam amplitudine, vt concilia in eo congregata & habita fuisse, legamus, quemadmodum DV FRESNIVS [r] ex actis concilii *Chal-*

(o) Cau. primit. christ. part. I. c. X. p. 312. edit. Anglic. Lond. MDCLXXVI. 8uo. In edit. German. Lipf. MDCCXXIII. 8uo p. 253. vbi verba sic habent: Zu anfang waren die baptisteria oder tauffsteine nahe an die kircke angebauet, nachdem aber wurden sie in die kirche beym eingange aufgerichtet, anzuzeigen, dass die tauffe der eingang in die geistliche und heilige kirche sey, und endlich sezte man sie gar mitten in die kirche. *Sie waren meistentheils sehr gross und geraum, theils darum, weil damals eine allgemeine gewohnheit war, daß man die täuflinge unter das wasser tauchte: theils auch deßwegen, weil die tauffe so selten des jahrs durch verrichtet wurde, und also allemal eine unbeschreibliche menge zu einer zeit getaufft wurden.*

(p) Chronic. Alexandr. (alias paschale) in Basilisco p. 713. edit. Monach. (p. 325. edit. Par. MDCLXXXVIII. d. folio) λαβὼν Βασιλίσκος τὴν γυναῖκα καὶ τὰ τέκνα, ἔφυγεν εἰς τὴν μεγάλην ἐκκλησίαν Κωνσταντινουπόλεως εἰς τὸ μέγα φωτιστήριον. Basiliscus adsumtis vxore & liberis fugit in magnæ ecclesiæ *magnum baptisterium.*

(q) Fortunat. de eccles. Mogunt. biblioth. patr. tom. VIII. p. 844. edit. Paris. MDLXXXIX. (p. 537. bibl. patr. max. Lugd. MDCLXXVII.)

Ardua sacrati *baptismatis aula* coruscat,
Quo delicta Adæ Christus in amne lauat.

(r) Du Fresn. comment. in Paul. Silent. p. 593. Tanta amplitudine fuit batisterium Sophianum, vt in iis acta concilia legamus in Synodo Chalced. act. I. & apud Cedrenum in Rhinotmeto, & Paulum Diacon. lib. IV. histor. miscel. plebem Constantinopolitanam tumultuantem eo se recepisse. Vnde non mirum, si μέγα φωτιστήριον dicatur apud auctorem chronici Alexandrini in Basilisco, & μέγας φωτιστὴς apud eumdem Cedrenum in Leone Isauro.

cedo-

cedonensis ostendit, & SVICERVS idem ex actis concilii *Carthaginensis* [*s*] obseruat, in quibus concilii cuiusdam *Constantinopoli* in baptisterio ecclesiæ *Sophianæ* habiti, mentio iniicitur.

§. III.

Cur Φωτιστήρια, *loca illuminationis, dicta.*

In ante memoratis auctoribus obseruare etiam licuerit, baptisteria communiter vocata esse Φωτιστήρια, *loca illuminationis*, hoc est baptismi. Ipse enim baptismus in antiquis scriptoribus frequentissime vocatur φώτισμα, *illuminatio;* & hinc locus vocatus Φωτιστήριον a baptismi administratione, quam semper diuina quædam animæ illuminatio comitabatur; vnde homines baptizati etiam vocabantur *illuminati*, quemadmodum alio iam loco [*ss*] obseruatum nobis est. At vero baptisteria hoc nomen ex alia forte ratione habuerunt, quod loca erant illuminationis seu institutionis, quæ baptismo præmittebatur. Nam heic catechumeni primis fidei christianæ elementis eruditi videntur. Certe symbolum fidei heic docebantur, vti ex noto illo AMBROSII [*t*] loco manifestum est, vbi ait: *Post lectiones atque tractatum, dimissis catechumenis, symbolum aliquibus competentibus in baptisteriis tradebam basilicæ.* Quocirca ab hac baptismum antecedente illuminatione æque ac ipsum consequente, baptisteria meritissimo iure suo Φωτιστήρια, & vti quidam existimant, Φροντιστήρια, scholæ, & quasi *illuminatoria* ecclesiæ, dici potuerunt.

§. IV.

De differentia inter baptisterium *&* fontem. *Et cur fons dictus sit piscina &* κολυμβήθρα.

Concil. Chalced. act. I. (tom. IV. concil. p. 235. d.) Φλαβίυ Πρωτογένυς τῦ λαμπροτάτυ καὶ τῦ δηλωθησομένυ ὑπάτυ, πρὸ ἓξ εἰδῶν Ἀπριλλίων, ἐν Κωνσταντινυπόλει, θείᾳ κελεύσει καθεζομένων ἐν τῷ ἁγίῳ τῆς καθολικῆς ἐκκλησίας βαπτιστηρίῳ. Flauio Protogene viro clarissimo, & qui fuerit declaratus consul sub die sexto iduum Aprilium in Constantinopoli, *quum sedissent* ex sacra iussione *in sanctissimo baptisterio catholicæ ecclesiæ.*

(*s*) Suic. thes. eccles. voce φωτιστήριον, ex actis concil. Carthagin. p. 118. Ἐν τῷ φωτιστηρίῳ τῆς κατὰ Κωνσταντινύπολιν ἁγιωτάτης καθολικῆς ἐκκλησίας καθεσθέντων τῶν ἁγιωτάτων ἐπισκόπων. Quum sanctissimi episcopi sederent in baptisterio sanctissimæ catholicæ ecclesiæ Constantinopolitanæ.

(*ss*. Lib. I. c. IV. §. I. vol. I. p. 36.

(*t*) Ambros. ep. XXXIII. ad Marcellin.

FACILE

Facile iam erit lectori e dictis obſeruare, quid diſcriminis antiquitus inter *baptiſterium* & *fontem* interceſſerit, quantumuis nomina interdum inter ſe confundantur. Baptiſterium enim proprie loquendo tota ædificii domus erat, in qua fons conſtitutus erat, & omnes baptiſmi cærimoniæ peragebantur; fons autem tantummodo aquarum receptaculum erat, in quo homines demergebantur & baptiſmum ſuſcipiebant. Hæc a *græcis* ſcriptoribus communiter [u] κολυμβήθρα & a *latinis* [w] *piſcina* dicitur, & nonnumquam a baptiſterio, tamquam pars a toto, diſerte diſtinguitur. SOCRATES [x] enim expreſſis verbis κολυμβήθραν τῦ βαπτιςηρίυ *piſcinam* ſeu *alueum baptiſterii* nuncupat. Quod nomen BEVEREGIVS [y] fonti per adluſionem ad piſcinam *Betheſdæ* datum eſſe, exiſtimat. Sed OPTATVS [z] μυςικωτέραν huius appellationis rationem adfert. Piſcinam enim vocari dicit per adluſionem ad ſeruatoris noſtri nomen technicum ἰχθὺς, compoſitum e litteris initialibus ἰησῦς χριςὸς θεῦ υἱὸς σωτὴρ, qua de re alio loco [zz] diximus. Enim vero vtrum hæc ratio vera, an autem fons non potius ideo ſic vocatus ſit, quia *piſcina* & κολυμβήθρα communia fontium, bal-

(u) Cyrill. catech. myſtag. II. n. IV. p. 285. Μετὰ ταῦτα ἐπὶ τὴν ἁγίαν τῦ θείυ βαπτίσματος ἐχειραγωγεῖσθε κολυμβήθραν. Poſtea deducebamini ad ſanctam diuini baptiſmi *piſcinam*.
Catech. myſtag. III. n. I. Καὶ ὑμῖν ὁμοίως ἀναβεβηκόσιν ἀπὸ τῆς κολυμβήθρας τῶν ἱερῶν ναμάτων ἐδόθη χρίσμα. Et vobis poſtquam ſimiliter ex aquis ſacræ *piſcinæ* adſcendiſtis, datum eſt chriſma.

(w) Optat. lib. III. p. 62. Par. MDCXXXI. (p. 61. edit. Par. MDCLXXIX.) Hic eſt piſcis, qui in baptiſmate per inuocationem fontalibus vndis inſeritur, vt quæ aqua fuerat, a piſce etiam *piſcina* vocitetur.

(x) Socrat. lib. VII. c. XVII. ἐσθῆτα τὲ αὐτῷ λαμπρὰν ἀμφιάσας, καὶ τὴν κολυμβήθραν τῦ βαπτιςηρίυ πληρωθῆναι κελεύσας, ἦγεν ἐπ' αὐτὸν τὸν 'Ιυδαῖον, ὡς βαπτίσων αὐτόν. κ. τ. λ. Quumque candidam veſtem iudæo emiſſet, & *alveum baptiſterii* aqua iuſſiſſet impleri, iudæum eo tamquam baptizaturus adduxit. cetera.

(y) Beuereg. pandect. not. in concil. Nic. c. XI. n. IV. p. 73. Hoc nomen (κολυμβήθρα) ſortitum videtur a celebri illa κολυμβήθρα ſiue *piſcina*, in qua cœcus Chriſti iuſſu lotus rediit videns Io. IX, 7. vel ab illa Hieroſolymis ibid. c. V. v. 2.

(z) Optat. lib. III. p. 62. (p. 61.) vid. ſub litt. (w).

(zz) Lib. I. c. 1. §. II. volum. I. p. 4.

neorum & ſtagnorum nomina ſint in *græcis* & *latinis* ſcriptoribus, ego quidem intelligenti lectori definiendum relinquo. DVFRESNIO diuerſa alia nomina [*a*] obſeruantur, vt ὑπονόμος, *lauacrum, natatoria* & *cloaca*, nomen GREGORIO MAGNO peculiare. Sed quum ſint hæc recentiora nomina, ſilentio ea prætерimus, vnum tantum ex ipſo DVFRESNIO notantes, quod quum PROCOPIVS in hiſtoria ſua *arcana* fontem δεξαμένην, *receptaculum* vocet, SVIDAS imperite omnino, τράπεζαν τὰ θεῖα δεχομένην, hoc eſt *ſacram communionis menſam*, ſeu altare, interpretatus ſit, quod heic ideo tantum notamus, quia facile fieri poteſt, vt quis in eumdem errorem celebris iſtius ſcriptoris auctoritate inducatur.

§. V.

Quemadmodum fontes & baptiſteria olim adornata fuerint.

QVA forma antiqua baptiſteria exſtructa fuerint, in nullo antiquo ſcriptore relatum legimus, ſicuti pauca omnino de eorum ornamentis ſuppetunt, quibus tamquam genuinis monumentis fidem tuto habere poſſumus. DVRANTVS quidem formalem hiſtoriam e *libro pontificali*, qui ſub nomine DAMASI papæ exiit, recitat, *Conſtantinum* eccleſiæ, in qua ipſemet baptizatus ſit, fontem donaſſe [*b*] ex lapide porphyretico, & ex omni parte coopertum intrinſecus & foris & deſuper, ex argento puriſſimo. In medio fontis columnam porphyreticam fuiſſe dicit, quæ portarit phialam, ex auro puriſſimo, vbi arſerint balſami libræ ducentæ. In labro fontis agnum ex auro puriſſimo fundentem aquam. Ad dextram agni ſaluatorem ex argento puriſſimo. In læua agni *Ioannem Baptiſtam* ex argento, tenentem titulum ſcriptum, qui hoc habuerit: *Ecce agnus Dei, ecce, qui tollit peccata mundi.* Præter hæc omnia ceruos ex argento ſeptem fundentes aquam. Sed vero hæc omnia ficta ſunt atque fabuloſa, & tantumdem veri in ſe habent, ac fabula

(*a*) Du Freſn. com. in Paul. Silent. p. 593. Fons baptiſterii a Procopio & Theophane an. 2. Theodoſii Iunioris & an. 7. Zenoni: κολυμβήθρα, ab aliis ὑπονόμος, a Gregorio M. *cloaca*, ab Anaſtaſio in hiſt. eccleſ. *natatorium* vocitatur.

(*b*) Damaſ. pontific. vit. Sylueſtri. (tom. I. concil. p. 1410. b. c.)

de

de *Constantini* lepra, eiusque curatione, quæ *Syluestri* papæ, ipsum *Romæ* in fonte suo baptizantis, beneficio ei obtigisse perhibetur. Quod ideo tantum memoro, vt ostendam, cuiusmodi commenta a *Romanensibus* librorum ritualium scriptoribus sæpenumero pro antiqua historia venditentur. Nam hodie quidem personatum DAMASVM auctorem spurium esse, omnes norunt. Sexto forte vel septimo sæculo istiusmodi ornamenta in baptisteriis ecclesiæ collocata fuerunt: Nam in actis concilii *Constantinopolitani* [c] sub *Menna* an. DXXXVI. columbæ aureæ & argenteæ, super baptisteria æque ac altaria appensæ, memorantur. Sed vt nullæ picturæ siue imagines tempore *Constantini* in ecclesiis statutæ fuerunt; ita credere haud possumus, vllum *Romanum* baptisterium, secundum ante dictam falsam descriptionem, ab ipso fuisse exornatum. Quod si vero ministrorum baptizantium vestimenta, vel recens baptizatorum candidæ togæ, quæ in his baptisteriis tamquam monimenta & signa professionis ipsorum adseruari solebant, vel chrismatis, in vnctionem in baptismate adhibiti, vasa pro ornamentis horum locorum haberi possunt; baptisteria has res a primis inde initiis suis semper habuerunt, quemadmodum pluribus ostendetur, quando de ritibus baptismi suo loco tractabimus.

§. VI.

Baptisteria olim ecclesiæ matrici magis peculiaria.

NIHIL amplius ad baptisteria heic addere habemus, quam obseruationem aliquam a viris quibusdam eruditis factam, quod antiquitus non nisi vnum baptisterium in ciuitate aliqua fuerit, idque in ecclesia episcopi. VICECOMES [d], ita in ipsa vrbe *Roma* per multa sæcula obtinuisse, existimat. MAVRITIVS [e], nullam ciuitatem plus quam vnum habuisse, dicit, nisi vbi magnificentia imperatoris vel episcopi plures quasi ecclesias cathedrales fecerit. Atque id circo, quando *libri pontificalis* au-

(c) Concil. Constantin. act. V. (tom. V. p. 159. b.) Τὰς γὰρ εἰς τύπον τοῦ ἁγίου πνεύματος χρυσᾶς τε καὶ ἀργυρᾶς περιστερὰς κρεμαμένας ὑπεράνω τῶν θείων κολυμβηθρῶν καὶ θυσιαστηρίων μετὰ τῶν ἄλλων ἐσφετερίσατο. Columbas aureas & argenteas in figuram spiritus sancti *super diuina lauacra* & altaria *appensas* vnacum aliis sibi appropriauit.

(d) Vicecomes de ritib. bapt. lib. I. c. VII.

(e) Maurice's *defence of diocesan episcop.* p. 41. & 43.

ctor sub nomine DAMASI [*f*] de *Marcellino* papa dicit, quod viginti quinque titulos in vrbe *Roma* constituerit, quasi dioeceses, propter baptismum & poenitentiam multorum, qui conuersi sint ex paganis; hic vir doctus illud cum putat innuere, quod hæc quidem officia solum ad ecclesiam cathedralem spectent, & quod adeo hæc priuilegia parochiis donata faciant, vt parochiæ similes videantur dioecesibus. Huius antiquæ consuetudinis reliquiæ quædam in magnis quibusdam ciuitatibus *Italiæ* etiamnum conspiciuntur. Nam DVRANTVS [*g*] & VICECOMES [*h*] *Pisis*, *Bononiæ*, *Vrbeuatani*, *Parmæ*, immo & *Florentiæ*, non nisi vnum fontem pro tota ciuitate in hunc vsque diem reperiri, fidem nobis faciunt. Quod ab ONVPHRIO [*i*] etiam, DVFRESNIO [*k*], MAVRITIO EX LEANDRO ALBERTI, MERCATORE, LASSELIO & aliis quibusdam recentioribus scriptoribus, obseruatur. Supra [*kk*] adnotauimus, hanc distinctionem olim inter ecclesiam quamdam catholicam, & priuatum oratorium factam fuisse, vt ista locus publici baptismi fuerit, hoc autem non fuerit; id quod non omnes & singulas ecclesias, sed eas tantum, quæ ecclesiæ baptismales dictæ sunt, distinctum baptisterium habuisse arguit. Et hæc caussa est, quamobrem olim homines propter baptismum ad ecclesiam episcopi communiter vaderent, duabus istis maioribus festiuitatibus, *paschalibus* videlicet & *pentecostalibus*, quæ duo solemnia tempora erant, baptismi administrationi præstituta. In sæculis posterioribus baptisteria in parochiis ruralibus constituta fuerunt. Concilium enim *Antissiodorense* [*l*] de baptismi administratione, in vi-

(*f*) Pontific. vit. Marcelli (tom. I. concil. p. 945. b.)

(*g*) Durant. de ritib. ecclef. lib. I. c. XIX. n. III. Antiquitus vnum tantum per singulas vrbes fontem, siue locum, quem baptisterium appellabant, prope maiorem ciuitatis basilicam maiores nostri condiderunt, quod ad hæc vsque tempora obseruatum Pisis, Florentiæ, Bononiæ, Parmæ & aliis plerisque Italiæ vrbibus intueri licet, in quo vno tingebantur iuuenes, senes, diuites & pauperes.

(*h*) Vicecomes de ritib. baptist. lib. I. c. VIII.

(*i*) Onuphr. de ecclesiis vrb. Romæ.

(*k*) Du Fresn. glossar. voce baptisterium. Baptisteria non nisi in maioribus ecclesiis constituere fas erat, nedum vero in oratoriis priuatis.

(*kk*) Lib. VIII. c. I. §. IV. pag. 118. 119.

(*l*) Concil. Antissiodor. an. DLXXVIII. can. XVIII. (tom. V. p. 959.) Non licet

cis

cis festiuitatis paschalis tempore concessa, loquitur; sed hoc priuilegium non loco cuiuis indultum erat, sed ei duntaxat, quem episcopus designauerat, si a casu necessitatis discesseris, quemadmodum VICECOMES [*m*] ex synodo *Meldensi* [*n*] & concilio in *Verno Palatio* habito [*o*] obseruauit. Vnde istæ probabiliter nomen quoque ecclesiarum matricum sortitæ sunt, intuitu aliarum ecclesiarum ab ipsis ratione administrandi baptismi dependentium, quemadmodum olim omnes ecclesiæ ab ecclesia episcopi dependerunt. Tantum de veteris ecclesiæ baptisteriis.

§. VII.

De secretario, *siue* diaconico magno, *hoc est*, *vestiario*.

ALIVD notabile ædificium, exedris ecclesiæ communiter adnumeratum, erat, quod vsitato nomine dicebatur *secretarium*, siue *diaconicum*, de quo viri docti non exacte inter se concordant. VALESIVS [*p*] enim id pro loco intra ecclesiam ac-

absque paschæ solemnitate vllo tempore baptizare, nisi illos, quibus mors vicina est, quos grabatarios dicunt. Quod si quis in alio pago contumacia faciente, post interdictum hoc infantes suos ad baptismum detulerit in ecclesias nostras, non recipiantur vsque ad satisfactionem.

(*m*) Vicecom. de ritib. eccles. lib. I. c. IX.

(*n*) Concil. Meldens. c. XLVIII. (tom. VII. concil. p. 1836.) Vt nemo presbyterorum baptizare præsumat, nisi in vicis & ecclesiis baptismalibus, atque temporibus constitutis, nisi caussa ægritudinis, vel certæ necessitatis, sicut sacra canonum docet auctoritas; & nisi auctoritatem & priuilegia debita & antiqua retineant.

(*o*) Concil. Vernens. c. VII. (tom. VI. concil. p. 1666.) Vt publicum baptisterium in nulla parochia esse debeat, nisi vbi episcopus constituerit, cuius parochia est: nisi tantum si necessitas venerit pro infirmitate, aut pro aliqua necessitate, illi presbyteri, quos episcopus in sua parochia constituerit, in qualicumque loco euenerit, licentiam habeant baptizandi, vt omnino sine baptismo non moriantur.

(*p*) Vales. not. in Philostorg. lib. VII. c. III. De ecclesiæ diaconico multa heic erudite obseruat Iacobus Gothofredus, id esse, quod latini olim secretarium vocabant, nos sacristiam dicimus; vbi vasa ac vestimenta sacra adseruantur. Sed quod negat diaconicum esse partem ecclesiæ, in eo grauiter fallitur. Verebatur scilicet Gothofredus, ne si diaconicum pars ecclesiæ esset, christiani statuas atque imagines Christi olim in ecclesiis habuisse viderentur. De diaconico loquitur Io. Moschus in *prato* cap. XXV. εἰσῆλθεν ἐν τῷ διακονικῷ κλαίων καὶ ῥίπτων ἑαυτὸν ἐπὶ πρόσωπον. Interpres vertit; *Ingressus est sacrarium plorans, corruitque in faciem suam.*

cipit; GOTHOFREDVS [q] vero & alii pro loco extra ecclesiam habent, sed DV FRESNIVS [r] controuersiam inter eos rectius decidere videtur, quando *diaconicum bematis* intra sanctuarium, de quo antea sumus loquuti, a *diaconico magno* extra ecclesiam, quod heic considerandum venit, distinguit. De hoc posteriore PHILOSTORGIVS intelligendus est, quando christianos, *Paneadem* seu *Cæsaream Philippi* incolentes, statuam seruatoris nostri, quam fides mulieris, quæ sanguinis profluuio laborabat, bene de se merito gratiam referens erexerit, in diaconico ecclesiæ [s], hoc est, vestiario, collocasse, dicit. Ita vocabatur, quod omnia huc reposita curæ diaconorum suberant, quorum officii pars erat, vestimenta, vasa, & instrumenta altaris, nec non res quasuis pretiosas ecclesiæ donatas custodire; quarum præcipuus inspector generatim presbyter aliquis videtur fuisse, titulo *ceimeliarchæ*, seu *sceuophylacis*, dignatus, vti iam ante alio loco [ss] ostendimus. Et hinc *diaconicum*, aut potius, quemadmodum ex vetusto quodam scriptore *græco* obseruauit DV FRESNIVS [t], interior eius pars, *κειμηλιαρχεῖον* vel *σκευοφυλάκιον* ec-

(q) Gothofred. ibid. vid. litt. antec. (p)

(r) Du Fresne com. in Paul. Silent. p. 593. Altera, quæ ecclesiæ Sophianæ adiuncta fuit, exedra *διακονικὸν* appellata est. Est autem diaconicum græcis scriptoribus, quod alii ecclesiæ secretarium vocant, nos vulgo *sacristiam* dicimus. Quæ quidem vox occurrit non semel apud scriptores, non modo pro exedra ita appellata, sed & interdum pro conchula bematis, in qua reponebantur vestes sacerdotales ad sacram liturgiam necessariæ, vt apud Philostorgium lib. VII. c. III. Cyrillum in vita Euthymii c. XVIII & XIX. Auctorem vitæ S. Auxentii archimandritæ c. I. N. 3. in euchologio, typico Sabæ, passione SS. Patrum Sabaitarum, &c. Videtur autem ita appellatum, aut quod diaconorum primitus fuerit in ea sedes & consessus, vel potius quod hæc exedra eorum curæ potissimum commissa fuerit. In ea enim non modo, quæ ad ecclesiæ vasa & sacerdotales vestes spectant, priusquam sacra perageretur liturgia, seu diuinum & ecclesiasticum officium, munia obibant diaconi, sed & considebant pro muneris sui ratione.

(s) Philostorg. lib. VII. c. III. *Τὸν δὲ ἀνδριάντα μετακομισάμενοι ἐν τῷ τῆς ἐκκλησίας διακονικῷ.*

(ss) Lib. III. c. XIII. §. III. volum. II. p. 73.

(t) Passio SS. patr. Sabaitarum ap. Du Fresn. comment. in Paul. Silent. p. 597. Quum in ecclesiarum secretariis ac diaconicis adseruarentur sacra vasa, seu, vti vocant vulgo scriptores, ministeria, inde factum, vt quod aliis diaconicum & secretarium est, interdum & sæpe *σκευοφυλάκιον* appelletur, quod extitisse vt plurimum *in interiore diaconici parte* ostendit Passio SS. Patrum Sabaita-

clesiæ,

clesiæ, hoc est, sacrorum vasorum, & istiusmodi anathematum ac donariorum, quæ in præcipuis ecclesiæ thesauris ponebantur, receptaculum erat. Alias appellabatur *secretarium*, quæ DVFRESNII [u] coniectura est, quia consistorium seu tribunal ecclesiæ in eo habebatur; quum *secretum* siue *secretarium* notum palatii forensis nomen sit, vnde hoc forte denominationem suam accepit. Totum ædificium magnum erat & satis spatiosum, vt non tantum priuatum quoddam consistorium, sed prouinciale etiam immo & generale concilium caperet; quorum nonnulla in hoc ecclesiæ conclaui coacta fuisse, legimus, vti concilia *Carthaginensia*, tertium, quartum, quintum & sextum in *secretario basilicæ restitutæ* celebrata esse, dicuntur, cum multis aliis a DV FRESNIO collectis, qui sessiones conciliorum hoc intuitu a loco sessionis seu conuentus, secretaria dici, adnotat.

§. VIII.

Cur appellatum sit receptorium *&* salutatorium.

ALIAS appellabatur *receptorium* & *salutatorium*, quomodo in SIDONIO APOLLINARI [w], SVLPICIO SEVERO [x], concilio primo *Matisconensi* [y], THEODORETO & pluribus aliis in-

rum: ὅπερ ἀποτεμόμενοί τι οἱ πρῶτοι πατέρες διακονικὸν πεποιήκασι· ἐσώτεροι δὲ τοῦ διακονικοῦ κειμηλιαρχεῖον ἤτοι σκευοφυλάκιον.

(u) Du Fresne ibid. p. 594. Quum diaconica non modo carceris vicem interdum præstarent, sed etiam *tribunalis ecclesiastici*, inde factum opinor, vt istæ exedræ *secretaria* appellarentur: nam proprie sunt *iudicum secretaria*, vti est in concilio Mileuitano secundo c. XVI. *magnum secretum iudicis, vnde secretarium nominatur* ait S. Augustinus in c. XXXIV. Ezechielis c. III.

(w) Sidon. lib. V. ep. XVII. Epiphanius vester vix supra scripta parauerat, & nuntiatum est, hora monente, progredi episcopum de *receptorio*: nosque surreximus.

(x) Sulpic. dial. II. c. I. Deinde *secretarium* ingressus, quum solus, vt erat illi consuetudo, resideret, - - quum quidem in alio *secretario* presbyteri sederent, vel *salutationibus* vacantes, vel audiendis negotiis occupati, cetera.

(y) Concil. Matiscon. I. c. II. (tom. V. conc. p. 976.) Vt nullus episcopus, presbyter, diaconus, clericus, vel quicumque sæcularis in monasteriis puellarum, nisi probatæ vitæ, & ætatis prouectæ, præter vtilitatem, aut quamcumque reparationem monasterii, ad quascumque earum necessitates habitare, aut secretas collocutiones habere præsumant; nec extra *salutatorium*, aut oratorium vlterius ingredi permittantur.

veni-

venimus. Speciatim THEODORETVS [z] de *Theodosio*, ad *Ambrosium* absolutionis petendæ caussa veniente, loquens, ἐν τῷ οἴκῳ ἀσπαστικῷ in *salutatorio* sedentem eum offendisse, dicit; quod SCALIGER pro episcopi domo falso accipit, vbi peregrini excipiebantur; quum tamen locus esset ecclesiæ contiguus, vbi episcopus & presbyteri sedebant, salutationes populi, quando benedictionem ipsorum vel preces expetitum, vel in arduis negotiis ipsos consultum veniebant, recipientes. Quemadmodum ex SVLPICIO SEVERO apparet, qui de *Martino* episcopo loquens, ipsum in secretario quodam, & presbyteros in alio secretario [a] salutationibus vacantes, & audiendis negotiis occupatos, sedisse dicit.

§. IX.

De decanicis, *siue carceribus ecclesiæ.*

HAEC *secretaria*, aut certe aliquam eorum partem, DVFRESNIVS putat, carcerum ecclesiasticorum, in quibus detenti sint rei clerici, vicem quoque præstitisse, & tum quidem *decaneta* vel *decanica* appellata fuisse: quod nomen est in vtroque codice & quibusdam conciliis, vti GOTHOFREDVS [b] & alii quidam id explicant, pro carcere ecclesiastico vsurpatum. In codice *Theodosiano* lex exstat *Arcadii* [c], quæ hæreticos ex omnibus locis expelli iubet, siue sub ecclesiarum nomine teneantur; siue quæ diaconica appellentur, vel etiam *decanica*. Iam vero *decanica* heic locum custodiæ, siue carceris ecclesiastici, denotare, GOTHOFREDVS ex alia lege inter *nouellas* CONSTANTINI [d] probat, quæ delinquentes in locis, quæ *decanica* nuncupantur,

(z) Theodoret. lib. V. c. XVIII. ἐπειδὴ δὲ τοὺς ἱεροὺς περιβόλους κατέλαβεν, εἰς μὲν τὸν θεῖον οὐκ εἰσελήλυθε νεὼν, πρὸς δὲ τὸν ἀρχιερέα παραγενόμενος, ἐν δὲ τῷ ἀσπαστικῷ οἴκῳ οὗτος καθῆστο, ἐλιπάρει λυθῆναι τῶν δεσμῶν. Quumque ad ecclesiæ septa peruenisset, [Theodosius] in ipsam quidem basilicam ingressus non est; sed accedens ad episcopum, qui tum in *salutatorio* residebat, vt vinculis solueretur, rogauit.

(a) Sulpic. dial. II. n. I. vid. ante sub litt. antec. (x)

(b) Gothofr. comment. in cod. Theod. lib. XVI. tit. V. de hæret. leg. XXX. *Decanica* . . . præbuere vsum quemdam carceris & custodiæ ecclesiasticæ.

(c) Cod. Theod. lib. XVI. tit. V. leg. XXX. Cuncti hæretici procul dubio nouerint, omnia sibi loca huius vrbis adimenda esse, siue sub ecclesiarum nomine teneantur, siue quæ *diaconica* appellentur, vel etiam *decanica*.

(d) Iustin. nouell. LXXIX. c. III. καθειργνύσθωσαν ἐν τοῖς καλουμένοις δεκανικοῖς, ποινὰς τὰς καθηκούσας ὑφέξοντες.

tur,

tur, retrudi iubet, pœnas competentes passuros. Atque ex his condiscimus, quid per *decanica* intelligendum sit, de quibus in actis concilii *Ephesini* [e] sermo est; quod vocabulum interpres *latinus* ex ignorantia reddidit *tribunal*, quum tamen pro carcere ecclesiæ accipi debeat. Nonnulli hoc non nisi aliud nomen *diaconici*, & corrupte quidem ex eo factum, existimant. Alii a *δίκη* deriuant, atque ita tribunal inde faciunt: qui vtrique perinde falluntur. Nam nomen quoddam generalius, quam *diaconicum* videtur fuisse, omnia ista ecclesiæ loca includens, quæ ad reos clericos honestiori quadam custodia tenendos, facta erant: cuiusmodi non vnus duntaxat locus erat, sed plures, qui in hunc finem adhibebantur; vt *catechumenia*, æque ac *diaconica*, siue *secretaria*, quo intuitu hæc omnia *decanica*, siue carceres ecclesiæ, nominabantur. Id quod valde euidens esse ex eo videtur, quod DVFRESNIVS [f] ex epistola quadam GREGORII II. ad *Leonem Isaurum* imperatorem obseruauit, vbi, *Si quispiam te offenderit*, inquit, *domum eius publicas & spolias, solam illi vitam relinquens, tandemque illum etiam vel suspendio necas, vel capite truncas, vel relegas, eumque longe a liberis & ab omnibus cognatis & amicis suis amandas. Pontifices non ita, sed vbi peccarit quis & confessus fuerit, suspendii vel amputationis capitis loco euangelium & crucem eius ceruicibus circumponunt, eumque tamquam in CARCEREM in SECRETARIA* [g], *sacrorumque vasorum æraria, coniiciunt, in ecclesiæ DIACO-*

(e) Libell. Basilii diaconi ad Theodos. in concil. Ephes. part. I. c. XXX. (tom. III. concil. p. 427. d.) τοῦ συλληφθέντος ἐκ μέρους παρὰ τῶν ὑπηρετῶν, καὶ ἐν τῷ δικανικῷ τυπτηθέντος διαφόρως ἐν πόλει βασιλευούσῃ, ἃ οὔτε ἐν τοῖς ἔθνεσι τοῖς βαρβαρικοῖς ἐγένετο. Pars namque a ministris comprehensi, atque ad *tribunal* (potius in *carceres ecclesiæ*) abstracta, tali immanitate diuerberata exceptaque est in regia ciuitate, qualis ne apud barbaras quidem nationes quandoque vsitata fuit.

(f) Du Fresn. comment. in Paul. Silent. p. 594. Quum nefas ducerent prisci ecclesiæ pontifices, reos clericos vna cum reis sæcularibus eodem carcere detineri, seu quod suam in eos auctoritatem ac iurisdictionem seruare ac tueri, vel, quod vero similius est, cum clericis suis mitius agere vellent, quam solent ordinarii iudices, illos in ecclesiarum secretariis, sceuophylaciis, aut catechumeniis detinebant, quo vsque per pœnitentiam iis impositam, quam ἐπιτίμιον vocant, peractamque sua expiassent delicta ac crimina: ita Gregorius II. PP. in epistola II. ad Leonem Isaurum in VII. synodo; *Pontifices*, cetera.

(g) Gregor. II. ad Leon. Isaur. (tom. VII. concil. p. 26. d.) ἐάν τις ἁμαρτήσῃ σοι,

NICA & *in CATECHVMENA ablegant, ac visceribus eius ieiunium, oculisque vigilias & laudationem ori eius indicunt.* Quae verba haec loca omnia, occasione ita ferente, in delinquentium clericorum custodiam & punitionem adhibita & hinc speciatim *decanica*, carceres ecclesiasticos, appellata fuisse, arguunt.

§. X.

De mitatorio *siue* metatorio.

Alivd loci cuiusdam ad ecclesiam spectantis nomen in THEODORO [*h*] LECTORE reperitur, quod non minus quam prius illud interpretum exercuit ingenia. Hoc est *μιτατώριον*, siue *μετατώριον*, vt *Graeci* recentiores efferunt. IACOBVS GOAR in adnotationibus suis in *euchologium*, *minsatorium* a *μίνσος*, *mensa*, scribi oportere, & cubiculum ad latus altaris, in quo fessis a labore cantoribus mensa frugalis, panis scilicet & vini apposita fuerit, adeoque locum mensis instruendis idoneum fuisse existimat. DV FRESNIVS [*i*] a *metato* deducit, quod vocabulum in lege ciuili frequenter occurrit, & stationem in cursu publico significat, vbi hospitia & alimenta dabantur iis, qui publici cu-

βασιλεῦ, δημεύσεις τὸν οἶκον αὐτοῦ καὶ γυμνοῖς, ἰάσας ἔχειν τὴν ψυχὴν, καὶ τέλος κρεμνοῖς ἢ ἀπάγχεις ἢ ἀποκεφαλίζεις, ἢ ἐξορίζεις, ἢ ἀλλοδαπῆ αὐτὸν ποιεῖς τῶν τέκνων καὶ πάντων τῶν συγγενῶν καὶ φίλων αὐτοῦ· οἱ ἀρχιερεῖς οὐχ οὕτως· ἀλλ' ὅταν ἁμάρτῃ τις, καὶ ἐξομολογήσηται, ἀντὶ τῆς ἀγχόνης καὶ τοῦ ἀποκεφαλισμοῦ, περιτιθέασιν εἰς τὸν τράχηλον αὐτοῦ τὸ εὐαγγέλιον καὶ τὸν σταυρὸν, καὶ φυλακίζουσιν αὐτὸν εἰς τὰ κειμηλιαρχεῖα, καὶ εἰς τὰ διακονικὰ τῆς ἐκκλησίας ἐξορίζουσιν αὐτὸν, καὶ εἰς τὰ κατηχούμενα, καὶ νηστείαν εἰς τὰ ἔντερα, καὶ εἰς τοὺς ὀφθαλμοὺς ἀγρυπνίαν, καὶ δοξολογίαν ἐν τῷ στόματι αὐτοῦ ἐμποιοῦσιν.

(*h*) Theod. Lect. lib. II. p. 559. Οἱ ἐπίβουλοι Εὐφημίου τινὶ ὑποθέμενοι, παρεσκεύασαν ἔμπροσθεν τοῦ μιτατωρίου ξίφος κατ' αὐτοῦ γυμνῶσαι, καὶ κατὰ τῆς κεφαλῆς Εὐφημίου ἐρυῆσαι. Ii qui insidiabantur Euphemio, persuaserunt cuidam, vt e regione *metatorii* districto gladio caput Euphemii feriret.

(*i*) Du Fresn. comm. in Paul. Silent. p. 595. Quum diaconicum, seu secretarium Sophianum, amplum fuerit triclinium, neque vnico duntaxat, sed variis constiterit cubiculis, multo probabilius videtur hancce inde sortitum appellationem, quod reuera *domus* esset *ecclesiae*, hoc est aeditui & *νεωκόρου*, in qua etiam imperator, si luberet, antequam sacra peragerentur officia, vel iis finitis & exactis, moraretur. Nam vt *metatum* latini scriptores aedem & domicilium vocarunt, vt constat ex Gregorio Turon. lib. V. histor. c. VII. - - vt caeteros praeteream alio a me, si Deus fauerit, recensendos loco, & *metari* dixerunt pro *diuertere*, vt Paulinus nat. IX. & X. ita *μιτάτον* eadem

iusdam

iusdam negotii cauſſa iter faciebant. SVICERVS [k] idem cum *diaconico* ſiue *ſalutatorio* facit, & cum IACOBO GOAR *minſatorium*, a *menſa* legi debere, iudicat, quod heic tabula non quidem ad cibos ſed ad res alias reponendas erecta fuerit. Mihi vero coniectura MVSCVLI omnium optime placet, qui *mutatorium* reddit, huius vocis *latinæ* corruptionem eſſe exiſtimans, quæ id ſignificat, quod nos *apodyterium* ſiue veſtiarium vocamus, vbi clerici habitum ſuum mutant. Atque ita viri docti omnes conſentiunt, fuiſſe partem *diaconici*, vel aliud duntaxat eius nomen, tametſi tantopere opinionibus ſuis inter ſe diſſideant, vbi ad reddendam huius appellationis rationem deueniunt.

§. XI.

De gazophylacio *et* paſtophoriis.

CONSTITVTIONVM, quæ vulgo apoſtolis tribuuntur, auctor in deſcriptione eccleſiæ certorum locorum mentionem facit [l], quæ ipſi *paſtophoria* vocantur, & ſecundum narrationem eius fuerunt ædificia, ab vtroque eccleſiæ latere ad extremitatem o-

ſignificatione vſurpant græci recentiores, vt habetur in gloſſis Baſil. S. Athanaſius, ſiue quiſquis eſt auctor narrationis de imagine Berytenſi: ἐπεζήτησε μιτάτον μεῖζον ὁ χριστιανὸς, ὡς χρήζων. Alios ad id firmandum laudat ſcriptores Meurſius. Ob hanc igitur cauſſam triclinium iſtud excitaſſe, itaque appellaſſe Iuſtinianum ait anonymus, vt in eo quieſceret: ἐκάλεσε δὲ - - τὸ μιτατώριον, ὅπως ἐκεῖσε ἀνίγηται, κοιτῶνα ὡραῖον διάχρυσον, ἵνα εἰσπορευόμενος αὐτῷ ἐν τῷ ναῷ ἐκεῖσε καθεύδῃ. vbi καθεύδειν eſt non tam *ſomno recreari*, quam *quieſcere* ac *morari*. Eiusmodi autem fuit & in eum finem exſtructa exedra eccleſiæ adiuncta, cuius meminit Anaſtaſius in Gregorio IV. *Fecit etiam iuxta Acoliti pro quiete Pontificis, vbi poſt orationes matutinales, vel miſſarum officia eius valeant membra ſoporari, hoſpitium paruum, ſed honeſte conſtructum & picturis decorauit eximiis.* Ita *metatorium* ſeu diaconicum, amplum triclinium fuit, in quo & imperator diuerſari, ſi quando a publicis curis vellet ſecedere, & pietati vacare, & diaconi conſidere, & ſynodi peragi, clerici delinquentes includi, ſacra eccleſiæ vaſa, miniſteria, & veſtes adſeruari, atque adeo ipſe æditaus, vel qui templi conſeruandi curam habebat, habitare poterant.

(k) Suic. theſaur. voce μιτατώριον. Μιτατώριον, ſiue μιτατώριον eſt, quod alias vocatur διακονικὸν, item ἀσπαστικόν. - - Corruptum autem videri poſſit hoc vocabulum, pro μινσατώριον, a *menſa* quæ ibi ad res reponendas erecta erat; vnde etiam μινσάλια apud græcos, & ἀντιμίνσια, ſiue a μίνσος, quod *ferculum* notat.

(l) Conſtit. apoſtol. lib. II. c. LVII. ἐξ ἑκατέρων τῶν μερῶν τὰ παστοφόρια πρὸς ἀνατολήν.

rientalem constructa. Quem autem in vsum adhibita fuerint, ex hoc quidem auctore addiscere non possumus, nisi quod alio loco [*m*], diaconos reliquias eucharistiæ, post omnium communionem, huc inferre solitos esse, dicat. Vnde DVRANTVS, antiquas consuetudines ex temporum suorum praxi metiens, absurde infert, *pastophoria* fuisse arculam illam, in qua pyxis cum oblata [*n*] reposita fuerit, quasi similitudo aliqua sit inter pyxidem & ædificium ad vtrumque templi latus. BONA [*o*] ex paullo meliore ratione, aliud tantum *sceuophylacii* siue *diaconici* nomen fuisse, putat. Sed vero generalius quoddam nomen fuisse videtur, includens non tantum *diaconicum* sed etiam *gazophylacium*, & ministrorum ac custodum ecclesiæ, siue (quemadmodum ex aliorum opinione vocabantur) *paramonariorum*, *mansionariorum* & *martyrariorum* domicilia. Vocabulum enim *pastophorium* ex septuaginta interpretum versione veteris testamenti Ezech. XL, 13. adscitum est, vbi pro cubiculis in exteriore templi atrio adhibetur. Et HIERONYMVS in commentario in hunc locum [*p*] obseruat, id, quod septuaginta *pastophoria* & *latini* cubicula reddidissent, ab AQVILA & SYMMACHO *gazophylacium* & *exedram* translatum esse; dicitque, pastophoria fuisse gazophylacia atque domicilia sacerdotum & *Leuitarum*, atrium illud templi in circuitu ambientia. Quocirca dubitandum non esse existimo, quin *pastophoria* in ecclesia christiana loca fuerint eidem

(*m*) Const. apost. lib. VIII. c. XIII. Ὅταν πάντες μεταλάβωσι καὶ πᾶσαι, λαβόντες οἱ διάκονοι τὰ περισσεύσαντα εἰσφερέτωσαν εἰς τὰ παστοφόρια. Post communionem omnium tum virorum tum mulierum, sumant *diaconi reliquias & inferant in pastophoria.*

(*n*) Durant. de ritib. eccles. lib. I. c. VI. n. VIII. Hunc locum, vbi arcula includitur, παστοφόριον non improprie veteres appellarunt. Reliquiæ eucharistiæ in pastophoria inferebantur Clementis sæculo - - Plane illius loci, in quo pyxis includitur, religionem &c.

(*o*) Bona rer. liturgic. lib. I. c. XXIV. n. II. Locus, in quo indumenta & vasa sacra reconduntur, a græcis *diaconicon*, *sceuophylacion*, *pastophorion*; a latinis *vestiarium*, *secretarium*, *sacratium* & barbara voce *sacristia* nuncupatur.

(*p*) Hieron. comment. in Ezech. XL, 17. p. 640. edit. Basil. MDLXV. (p. 985. edit. Paris. MDCCIV. folio) Pro thalamis triginta, quos vertere septuaginta, siue gazophylaciis atque cellariis, vt interpretatus est Aquila, Symmachus posuit ἐξέδρας - - quæ habitationi Leuitarum atque sacerdotum fuerant præpa-paratæ. Id. com. in Ezech. XLII, 1. p. 652. (p. 1006. edit. Par.) Eductus

atque

atque in templo *iudaico* vſui, a quo nomen mutuatum eſt, deſtinata. Eccleſia enim gazophylacia ſua habebat æque ac templum *iudaicum;* id quod e canone quodam concilii *Carthaginenſis* quarti [q] liquet, qui oblationes diſſidentium fratrum in gazophylacio recipi vetat. Vt adeo gazophylacium locus a *Corbane* in ſanctuario diſtinctus fuerit, atque hinc valde probabile ſit, eccleſiæ paſtophoriis fuiſſe eum adnumeratum. Huc omnes iſtæ populi oblationes recondebantur, quæ ad altare haud offerendæ, ſed potius domum epiſcopi mittendæ iudicabantur, quemadmodum nonnulli antiqui canones hac in re præcipiunt. Speciatim inter ſic dictos canones apoſtolicos duos hanc in rem inuenimus, ita habentes [r]: *Exceptis, tempore opportuno, nouis granis, ſiue ſpicis frumenti, ſiue vuis, non ſit licitum offerri aliquid ad altare; niſi oleum ad ſanctam lucernam & thymiama, id eſt, incenſum tempore diuinæ oblationis. Alius vero omnis fructus* εἰς οἶκον *domum* (hæc forte gazophylacium fuit) *mittatur primitiæ epiſcopo & preſbyteris; non autem ad altare. Conſtat autem, quod epiſcopus & preſbyteri diſpartiunt diaconis ceteriſque clericis.* Paſtophoria erant etiam ædes, ab epiſcopo ac clericis & æditius ſeu cuſtodibus eccleſiæ habitatæ, vti SCHELSTRATVS [s] ex alio loco HIERONYMI [t] recte concludit, vbi *paſtophorium* thalamum ſeu habitaculum eſſe dicit, in quo habitet præpoſitus templi. Vt adeo

eſt in gazophylacium: ſiue vt Symmachus & LXX. tranſtulerunt, *exedram;* vel vt Theodotio παστοφόριον, quod in *thalamum* vertitur.

(q) Conc. Carth. IV. c. XCIII. (tom. II. concil. p. 1207.) Oblationes diſſidentium fratrum neque in ſacrario neque in *gazophylacio* recipiantur.

(r) Can. apoſt. IV. V. (can. II. apud Coteler. patr. apoſt. tom. I. p. 437.) Πλὴν νέων χίδρων ἢ στάχυων σίτυ, ἢ σταφυλῆς, μὴ ἐξὸν ἔστω προσάγεσθαί τι πρὸς τὸ θυσιαστήριον, καὶ ἔλαιον εἰς τὴν ἁγίαν λυχνίαν, καὶ θυμίαμα τῷ καιρῷ τῆς θείας ἀναφορᾶς· ἡ ἄλλη πᾶσα ὀπώρα εἰς οἶκον ἀποστελλέσθω ἀπαρχὴ τῷ ἐπισκόπῳ καὶ τοῖς πρεσβυτέροις, ἀλλὰ μὴ πρὸς τὸ θυσιαστήριον· δῆλον δὲ, ὡς ὁ ἐπίσκοπος καὶ οἱ πρεσβύτεροι ἐπιμερίζουσι καὶ τοῖς διακόνοις καὶ τοῖς λοιποῖς κληρικοῖς.

(s) Schelſtrat. concil. Antioch. p. 186. Quid *paſtophorium* ſignificet, adſerit D. Hieronymus in Iſaiam, quod nimirum ſit *thalamus, in quo habitat præpoſitus templi,* thalamus autem idem heic omnino eſt, quod habitaculum, vnde apud Eſdram ſic legitur: *Exſurgens Eſdras in PASTOPHORIVM Ionathæ & hoſpitatus illic, non guſtauit panem nec bibit aquam.* Quo ex loco ſatis manifeſte colligitur, quid paſtophoria olim ſignificarunt.

(t) Hieron. in Ieſaiam (vaga allegatio)

generale quoddam nomen, perinde ac *οἶκοι* & exedræ ecclesiæ, fuisse videatur.

§. XII.

De scholis & bibliothecis ecclesiæ.

Nvm bibliothecæ ad ecclesias pertinentes horum *pastophoriorum* pars quædam fuerint, non est facile diiudicatu; hoc tamen certo nobis constat, olim eiusmodi loca pluribus ecclesiis fuisse contigua, ex quo tempore ecclesiæ inter christianos exstrui cœperunt. *Alexander* episcopus *Hierosolymitanus* sæculo tertio bibliothecam in vsum istius ecclesiæ construxit, ex qua EVSEBIVS [u], vberrimam materiam ad componendam historiam suam ecclesiasticam in vnum se collegisse, adfirmat. *Iulius Africanus* aliam eiusmodi bibliothecam *Cæsareæ* in *Palæstina* fundauit, quam valde auxerunt *Pamphilus* & *Eusebius.* HIERONYMVS [w], *Pamphilum* maximam partem voluminum ORIGENIS sua manu descripsisse, dicit, quæ suo adhuc tempore in bibliotheca *Cæsariensi* reperta sint. Sæpius quoque meminit [x], se ipsum occasione ita ferente in emendatione textus scripturæ sacræ ea

(u) Euseb. lib. VI. c. XX. *αἳ [ἐπιστολαὶ] καὶ εἰς ἡμᾶς ἐφυλάχθησαν ἐν τῇ κατὰ τὴν Αἰλίαν βιβλιοθήκῃ, πρὸς τοῦ τηνικάδε τὴν αὐτόθι διέποντος ἐκκλησίαν Ἀλεξάνδρου ἐπισκευασθείσῃ· ἀφ' ἧς καὶ αὐτοὶ τὰς ὕλας τῆς μετὰ χεῖρας ὑποθέσεως ἐπὶ ταὐτὸ συναγαγεῖν δεδυνήμεθα.* Exstant [epistolæ] nostra quoque ætate in *bibliotheca* Aeliæ vrbis ab Alexandro ecclesiæ illius episcopo constructæ. Ex qua nos vberrimam materiam ad argumenti huius, quod præ manibus habemus, tractationem in vnum collegimus.

(w) Hieronym. catal. scriptor. eccles. c. LXXV. (tom. I. opp. p. 188. edit. Francof.) Pamphilus presbyter, Eusebii Cæsariensis episcopi necessarius, tanto bibliothecæ diuinæ amore flagrauit, vt maximam partem Origenis voluminum sua manu descripserit, quæ vsque hodie in Cæsariensi bibliotheca habentur, sed & in duodecim prophetas viginti quinque *ἐξηγήσεων* Origenis volumina, manu eius exarata reperi, quæ tanto amplector & seruo gaudio, vt Crœsi opes habere me credam.

(x) Hieron. epist. ad Marcell. tom. III. p. 113. edit. Basil. (p. 76. edit. Francof. c.) Beatus Pamphilus martyr - - quum Demetrium Phalereum & Pisistratum in sacro bibliothecæ studio vellet æquare: imaginesque ingeniorum, quæ vera sunt & æterna monumenta, toto orbe perquireret: tunc vel maxime Origenis libros impensius prosequutus, Cæsariensi ecclesiæ dedicauit, cetera.
Id. comment. ad Tit. c. III. Nobis curæ fuit, omnes veteris Legis libros, quos vir doctus Adamantius in exempla digesserat, de Cæsariensi bibliotheca descriptos, ex ipsis authenticis emendare, & quibus in ipsis Hebræa propriis sunt characteribus verba descripta & græcis tramite expressa vicino.

con-

consuluisse, exemplar etiam euangelii secundum *Matthaeum hebraicis* litteris verbisque ab ipso compositum ibidem adseruari, [y] narrat. Aliam bibliothecam in actis *purgationis* CAECILIANI & FELICIS memoratam inuenimus, quae ad ecclesiam *Cirtae Iuliae* seu *Constantinae* in *Numidia* [z] spectauit, vbi *Paulus* episcopus tamquam traditor accusatus, quod tempore persequutionis *Diocletianeae* bona ecclesiastica tradidisset. Istae omnes fundatae fuerunt ante, quam ecclesiae vlla pacata essent tempora. Sequentibus temporibus AVGVSTINVM deprehendimus bibliothecae [a] ecclesiae *Hipponensis* facientem mentionem, & HIERONYMVM [b] laudantem *Euzoium*, episcopum *Arianum Caesareae*, quod plurimo labore corruptam bibliothecam *Origenis* & *Pamphili* in membranis instaurare conatus sit. BASILIVS [c] de bibliothecis aut certe de archiuis *Romanis* loquitur. Et auctor libri pontificalis [d], si quam fidem meretur, ab *Hilario* duas bibliothecas iuxta baptisterium *Lateranense* factas esse, narrat. Sed vero omnes reliquas longe multumque superauit celebris bibliotheca ecclesiae *Sophianae*, quam HOSPINIANVS [e], a *Constantino* im-

(y) Hieron. de scriptor. c. III. (tom. I. p. 171. a. edit. Francof.) Matthaeus, qui & Leui, ex publicano apostolus primus in Iudaea propter eos, qui ex circumcisione crediderant, euangelium Christi hebraicis litteris verbisque composuit, quod quis postea in graecum transtulerit, non satis certum est. Porro ipsum hebraicum habetur vsque hodie in Caesariensi bibliotheca, quam Pamphilus martyr studiosissime confecit.

(z) Gesta purgat. Caecil. ad calcem Optati p. 267. edit. Par. MDCXXXI. (tom. I. conc. p. 1444. d.) Postea quam peruentum est in bibliothecam, inuenta sunt armaria inania. cetera.

(a) Aug. de haeresi c. LXXX. Audiui de haeresibus scripsisse sanctum Hieronymum, sed ipsum eius opusculum in *nostra bibliotheca* inuenire non potuimus.

(b) Hieron. catal. scriptor. c. CXIII.

(c) Basil. epist. LXXXII. tom. III. p. 152. Ὅτι δὲ ἐν τῇ Ῥώμῃ ἔγγραφος αὐτῶν ὁμολογία τῆς ἐν Νικαίᾳ πίστεως ἀπόκειται, τοῦτο οὐκ ἐνοοῦσιν· οὐδὲ ὅτι διὰ τῆς ἑαυτῶν χειρὸς ἐπιδόντες τῇ ἐν Τυάνοις συνόδῳ τὸ ἀπὸ Ῥώμης βιβλίον ὃ παρ' ἡμῖν κατάκειται, τὴν αὐτὴν ταύτην πίστιν ἔχον. Hoc vero non cogitant, quod Romae scriptum ipsorum, quo Nicaenam fidem confessi sunt, reconditum habetur: nec quod e Roma acceptum libellum Tyanensi Synodo obtulerunt, qui & apud nos eamdem hanc fidem habens repositus est.

(d) Pontifical. vit. Hilar. (tom. IV. conc. p. 1031.) Fecit oratorium S. Stephani in baptisterio Lateranensi. Fecit autem & *bibliothecas duas* in eodem loco.

(e) Hospin. de templ. lib. III. c. VI. p. 101. edit. Tigur. MDLXXXVII. (p. 369. e-

perato-

peratore primum fundatam & postea a *Theodosio iuniore*, altero quodam *Ptolomeo*, insigniter auctam esse, putat, cuius ætate non minus centum millia librorum complexa sit; & centum ac viginti millia, *Basilisco* & *Zenone* imperantibus, vbi, ciuitate in populari tumultu incensa, ædificium cum omnibus libris infeliciter conflagrauit. Qui ampliorem narrationem de his fundationibus in sæculis subsequentibus videre gestit, is LOMEIERI librum de *bibliothecis* consulat, in quo historiam de bibliothecis [f] tam inter *iudæos* & gentiles, quam inter omnis æui christianos, a capite ad calcem persequitur. Ad præsens meum institutum sufficit, breuem aliquam & succinctam de illis, quæ olim ecclesiarum christianarum partes, vel appendices habitæ sint, narrationem me tradidisse. Et ex eadem ratione scholarum mentionem hoc loco facio, quia eas nonnumquam in ecclesiis, vel ædibus ac ecclesiam spectantibus, habitas esse, legimus. Id quod ex obseruatione, quam de *Iuliani apostatæ* educatione habet SOCRATES, manifestum est, quod videlicet, vbi adoleuisset, *Constantinopoli* liberalibus disciplinis sit institutus in basilica [g], vbi tunc scholæ fuerint. De scholis grammaticis & rhetoricis loquitur, quæ tunc *Constantinopoli* in conclaui quodam ad ecclesiam pertinente apertæ fuisse videntur. Heic etiam celebratissimas scholas catecheticas *Alexandriæ* & *Cæsareæ* habitas fuisse, probabile est. DEMETRIVM enim, ecclesiæ *Alexandrinæ* episcopum, *Origeni* catechisandi magisterium in ecclesia tribuisse, RVFFINVS [h] auctor est. Quod, quemadmodum alio loco [hh] obseruauimus, de publica verbi diuini annuntiati-

dit. Geneu. MDCLXXXI.) Credibile est, hunc imperatorem (Constantinum) prima iecisse fundamenta Constantinopolitanæ ad Sophiæ templum bibliothecæ, quæ progressu temporis adeo exornata fuit per Theodosium iuniorem imperatorem, vt decem myriades librorum contineret. Nam sacrorum librorum congerendorum tam studiosus fuisse legitur, vt ea laude Ptolomeo Aegyptio haud inferior esset. Multos sanctorum patrum libros sua manu descripsit & in hanc bibliothecam reposuit, teste Necephoro lib. XIV. c. III.

(f) Lomeier. de bibliothecis, Vltraiecti MDCLXXX. 8uo.

(g) Socrat. lib. III. c. I. Ἰουλιανὸς αὐξηθεὶς, τῶν ἐν Κωνσταντίνου πόλει παιδευτηρίων ἠκροᾶτο εἰς τὴν βασιλικὴν, ἔνθα τότε καὶ παιδευτήρια ἦν.

(h) Ruffin. lib. VI. histor. Euseb. c. III. Demetrius catechizandi ei, id est, docendi magisterium in ecclesia tribuit.

(hh) Lib. III. c. X. §. IV. volum. II. p. 55.

one

one in ecclesia intelligi non potest; ORIGENES enim tunc duodeuiginti tantum annos natus, nec in vllo ecclesiastico ordine constitutus erat, quum primum scholam catecheticam aperiret; sed de priuato ipsius docendi officio in schola ecclesiæ accipiendum est. Quod vtrum in catechumeniis intra ecclesiam, an vero in baptisteriis vel pastophoriis extra ecclesiam factum sit, non facile est nec multum refert decernere, siquidem in aliquo ad ecclesiam pertinente, a nullo autem antiquorum scriptorum exacte definito loco, id factum esse constat. Dum in hoc argumento versamur, non possum, quin canonis alicuius, sexto concilio generali *Constantinopolitano* attributi, faciam mentionem, qui scholas gratuitas in omnibus ecclesiis per villas & vicos institui iubet. Nam inter nouem istos canones, huic concilio in quibusdam vetustis collectionibus adscriptos, & a CRABIO editos, vnus reperitur in hanc sententiam [i]: *Presbyteri per villas & vicos scholas habeant. Et si quis fidelium suos paruulos ad discendas litteras eis commendare vult, eos non renuntient suscipere. Nihil autem ab eis pretii exigant, nec aliquid ab eis accipiant, excepto, quod eis parentes eorum caritatis studio sua voluntate obtulerint.* Et alius quidam ex his canonibus loquitur de scholis in ecclesiis & monasteriis, episcopi curæ subditis, *Si quis*, inquiens, *ex presbyteris voluerit nepotem suum, aut aliquem consanguineum ad scholas [k] mittere in ecclesiis sanctorum, aut in cœnobiis, quæ nobis ad regendum commissa sunt, licentiam id faciendi concedimus.* Ex quibus concludere possumus, scholas antiquitus communes ecclesiarum cum cathedralium tum ruralium fuisse appendices; adeoque non abs re fuerit tantum de eis heic monuisse; quamquam plenior de aliis rebus ad illas spectantibus narratio aliquam huius operis partem posthac loco suo effectura sit.

§. XIII.

Quo sensu domicilia, hortuli & balneæ partes ecclesiæ habitæ fuerint.

EVSEBIVS, templum duodecim apostolorum, a *Constantino* in vrbe sibi cognomine ædificatum describens, aliorum quorumdam ædificiorum, ad istud templum pertinentium, mentio-

(i) Concil. gen. VI. can. V. apud Crab. tom. II. p. 415.
(k) Ibid. can. IV.

nem iniicit. Nam circa iſtud templum ingentem aream, eiusque ad quatuor latera porticus fuiſſe, dicit, præterea [l] *οἴκους βασιλείους*, quod VALESIVS *baſilicas*, melius autem, mea quidem opinione, MVSCVLVS *domus baſilicas* reddit. Non enim regia palatia, ſed domus clericorum templo contiguæ intelligi videntur. Deinde addit *λουτρὰ*, quod vocabulum hoc loco nec baptiſterium, nec fontem ante templum, ſed lauacra ad templum ſpectantia, ſignificat, quæ in lege quadam THEODOSII [m], de diuerſis partibus eccleſiæ, ad quam hominibus confugiendi licentia datur, itidem loquente, clarius *balnea*, & in *græco* exemplari æque ac in codice *λουτρὰ* dicuntur, verbi cauſſa, in actis concilii *Epheſini*, in quibus eadem lex recitatur. Hiſce *ἀνακαμπτήρια* ſubiungit EVSEBIVS, quam vocem MVSCVLVS reddit *deambulatorii receſſus*, intelligens, reor, ambulacra extra eccleſiam. At vero VALESIVS magis proprie *diuerſoria* vertit; parva enim xenodochea, vel ædes, in quibus pauperes & peregrini aluntur, videntur intelligi; quæ ſunt iſtæ cellulæ, niſi fallor, de quibus in antedicta THEODOSII lege ſermo eſt. Fortaſſis etiam illis, qui ad ſanctum altare in eccleſiam confugiebant, diuerſorium præbuerunt. Nam hi nec cibum capere nec pernoctare poterant intra eccleſiam, ſed tantum in quibusdam exterioribus ædificiis, quæ hoc intuitu in lege ante memorata THEODOSII ipſis tuitionem non minus quam altare ipſum præbere iubentur. Atque ita *καταγώγια*, vt EVSEBIVS

(l) Euſeb. vit. Conſtant. lib. IV. c. LIX. Ἀμφὶ δὲ τούτῳ (νεὼ) αἴθριος ἦν αὐλὴ παμμεγέθης, ὡς αἴρα καθαρὸν ἀναπεπταμένη· ἐν τετραπλεύρῳ δὲ ταύτῃ στοαὶ διέτρεχον, μέσον αὐτῷ νεῷ τὸ αἴθριον ἀπολαμβάνουσαι· οἶκοί τε βασίλειοι ταῖς στοαῖς, λουτρά τε καὶ ἀνακαμπτήρια παρεξετείνετο, ἄλλα τε πλεῖστα καταγώγια τοῖς τοῦ τόπου φρουροῖς ἐπιτηδείως εἰργασμένα. Circa ipſum templum ingens erat area, libero ac patente deſuper cælo. Cuius ad quatuor latera *porticus* erant ſibi inuicem coniunctæ, quæ aream in medio ſitam vna cum ipſo templo circumcingebant, præterea *baſilicæ*; (ita VALESIVS) *lauacra*, *diuerſoria*; & alia plurima *habitacula* ad vſum eorum, qui locum cuſtodiebant, porticibus applicita, earum longitudinem æquabant.

(m) Cod. Th. lib. IX. tit. XLV. de his qui ad eccleſias confugiunt. leg. IV. Vt inter templum, quod parietum deſcripſimus cinctu, & ianuas primas eccleſiæ, quidquid fuerit interiacens ſiue in cellulis, ſiue in domibus, hortulis, balneis, areis atque porticibus, confugas interioris templi vice tueatur.

vocat,

vocat, ianitorum seu custodum ecclesiæ erant habitacula; & similiter horturi, & area, & porticus idem priuilegium habebant, quippe quæ intra limites περιβόλυ, seu exteriora ecclesiæ septa, erant. Et eatenus, quod ad priuilegium sanctuarii attinet, omnia ista loca pro ecclesiæ partibus habebantur. Sed hac de re pluribus capite vndecimo, quod speciatim de legibus asylorum, deque eorum, qui ad ecclesias confugiunt, priuilegiis agit.

§. XIV.

Quando organa primum in ecclesia adhiberi cœpta sint.

FINEM huic capiti heic imponerem, nisi lectores quosdam prætermissionem interpretaturos esse, existimarem, quod inter ecclesiæ instrumenta nullam organorum & campanarum feci mentionem. Vera autem ratio est, quod istarum rerum neutra in antiquis ecclesiis per plura sæcula in vsu fuit. Musica in ecclesiis æque antiqua est atque sunt apostoli, sed musica instrumentalis non item. Nam viri eruditi nunc quidem generatim in hoc consentiunt, vsum organorum in ecclesiam post THOMAE AQVINATIS demum tempora an. MCCL. introductum esse. In *summa* enim *Theologia* hæc verba habet [n]: *Ecclesia nostra non assumit instrumenta musica, sicut citharas & psalteria, in diuinas laudes, ne videatur iudaizare.* Ex quibus verbis eruditus noster GREGORIVS in peculiari dissertatione [o], quam de hoc argumento conscripsit, nullum eius ætate organorum vsum in ecclesia fuisse, concludit. Eadem quoque conclusio a CAIETANO [p] & NAVARRO [q] inter scriptores *Romanenses* facta est. WARTHONVS [r] etiam, *Marinum Sanutum*, qui circa annum MCCXC. vixit, pneumaticorum organorum vsum in ecclesias

(n) Aquin. secunda secundæ quæst. XCI. artic. II.

(o) Gregor. *discours of the singing of the* Nicene *creed.* Inter opera posthuma p. 51.

(p) Caietan. in loc. Aquin. & in summula. (vid. Hospinian. de templis lib. II. c. XXVI. p. 261. edit. Geneu.

(q) Nauar. de orat. & horis canonicis c. XVI.

(r) Wharton. append. ad Cau. histor. litter. p. 13. Marinus Sanutus, cognomento Torcellus, germani cuiusdam artificis opera vsus, organa illa pneumatica, quæ hodie vsurpantur, italice Torcellos dicta, primus omnium in ecclesiam induxit: inde datum ei Torcelli nomen.

primum omnium inuexisse, & inde nomen *Torcelli*, quod organum lingua *italica* significat, sortitum esse obseruauit. Et circa hoc tempus DVRANDVS in *rationali* suo [s] eorum tamquam in ecclesiam receptorum meminit, & hinc ipse ex GREGORII quidem opinione, primus omnium auctor est, qui eorum hoc modo mentionem facit. Instrumentorum musicorum vsus antiquior quidem est, sed non in cultu ecclesiastico; ad quam distinctionem quum tot scriptores minus attendant, falluntur. In occidente instrumenta in aulis imperatorum in vsu semper fuerunt, forte a *Iuliani* inde temporibus, qui epigramma [t] habet, quo scitam eorum dat descriptionem. At in occidentalibus regionibus instrumenta ad octauum vsque sæculum fuerunt ignota. Primum enim organon, quod vmquam in *Galliis* visum fuit, illud fuit, quod an. CCLXVI. *Pipino* regi dono misit *Constantinus Copronymus*, quemadmodum ipse BONA [u] ex SIGEBERTO [w] & antiquis *annalibus* [x] *Galliæ* ostendit; & GREGORIVS MARIANVM SCOTVM, MARTINVM POLONVM, AVENTINVM, PLATINAM & *pontificale* pro eadem sententia adlegat. Iam vero in principum aulis tantum adhibebantur, nondum in ecclesias inducta. Neque vmquam in ecclesias *græcas* recepta sunt, quum nulla vllius organi mentio in cunctis ipsorum liturgiis antiquis vel nouis facta reperiatur, si GREGORII sententia acceptari potest. DVRANTVS nihilo secius pro eorum antiqui-

(s) Durand. rational. lib. IV. c. XXXIV. Sane in hoc angelorum - - concentu quandoque *organa* concrepant, quod a Dauide & Salomone introductum est, qui instituerunt hymnos in sacrificiis *organis* & aliis instrumentis musicis concrepi laudes a populo conclamari. Lib. V. c. II. Tres sunt species sonorum, quæ tres modulos faciunt. Fit enim sonus pulsu, flatu, & voce. Pulsus pertinet ad citharam, flatus ad tubam & *organum*: vox vero ad cantum. Hæc genera musicorum antiquus populus in Dei laudem exercebat.

(t) Vid. vitam Iuliani per Morentinum p. 11.

(u) Bona rer. liturg. lib. I. c. XXV. n. XIX. In Galliis ignota fuisse organa ante Pipinum, auctor est Sigebertus *anno* DCCLXVI. referens a Constantino imperatore ipsi dono missa; antea numquam visa: idemque narrant *annales Metenses* anno DCCLVII.

(w) Sigebert. an. DCCLXVI. (Not. Nihil huius rei in Sigeberto inuenire potui.)

(x) Annales Metenses tom. III. script. histor. Franc. an. DCCLVII. p. 27. edit. Dn. du Chesne. Anno dominicæ incarnationis DCCLVII. Constantinus imperator misit regi Pipino inter cetera dona *organum*, quod antea non visum fuerat in Francia.

tate

tate tam in *graecis* quam occidentalibus ecclesiis pugnat, eamque probare [*y*] nititur, sed infelici cum successu. *Primum* ex IVLIANO *Halicarnassensi*, *graeco* quodam scriptore an. DX, quem perhibet dicere, quod sua tempestate organa in ecclesia vsurpata sint. Sed auctoris sui sensum perperam accipit, qui non de suis, sed de *Iobi* & templi *iudaici* temporibus loquitur. In haec enim *Iobi* verba c. XXX, 31. *Ad luctum redacta est cithara mea, & organum meum ad vocem flentium*, commentans, non esse prohibitum dicit, instrumentis musicis, cuiusmodi [*z*] organa sint, vti, si pie id fiat, quia in templo illa vsurpata fuerint. Ex quibus manifestum est, de templo *iudaico* in singulari numero, non de christianis templis seu ecclesiis in plurali, eum loqui, vti quidem DVRANTVS falso ipsum interpretatur. *Deinde* pro ecclesia *latina* communem opinionem vrget, quae eorum inuentionem *Vitaliano* papae, an. DCLX. adscribit. At vero non meliores hanc in rem testes habet, quam PLATINAM & *pontificale*, quorum aduersus perspicua documenta in sententiam contrariam exigua admodum habenda est ratio. Ad locum, quem nonnulli ex CLEMENTE ALEXANDRINO [*a*] vrgent, non ita respondeo, quemadmodum SVICERVS [*b*], (qui cum HOSPINIANO [*c*] & aliis quibusdam, vsum musicae instrumentalis in ecclesiis christianis penitus reiicientibus, interpolationem & corruptionem huius antiqui auctoris esse dicit) sed obseruo tantum, non de eo ipsum loqui, quid in vsu tum fuerit in ecclesiis christianis, sed quid a priuatis quibusdam christianis adhiberi licitum sit, si quidem adhibere velint. Id quod potius, instrumenta musica lyram & citharam, de quibus loquitur, in publicis ecclesiis in vsu non fuisse arguit. Idem ex CHRYSOSTO-

(*y*) Durant. de ritib. lib. I. c. XIII. n. 2. Organorum vsum in templis antiquissimum probat Iulianus ad c. XXXI. *Iob*, enarrans verba: Si autem ambulaui &c. Is autem Iulianus longo interuallo S. Gregorium antecessit.

(*z*) Iulian. catena in Iob. XXX. p. 465. ὐδὲ κεχρῆσθαι ὀργάνοις ἀπείρητο, μετ' εὐσεβείας γινομένων, ὅπωγε ἐν τῷ ναῷ τύτοις ἐκέχρηντο.

(*a*) Clem. Alex. paedag. lib. II. c. IV. κἂν πρὸς κιθάραν ἐθελήσῃς ἢ λύραν ᾄδειν τε καὶ ψάλλειν, μῶμος ὐκ ἔστι. κ τ λ. Si ad lyram vel citharam canere & psallere volueris, nulla in te cadet reprehensio. cetera.

(*b*) Suicer. thesaur. voce ὄργανον p. 501. 502. 503. quem vide.

(*c*) Hospin. de templis lib. II. c. XI. p. 74. edit. Tigur. MDLXXXVII. (lib. II. c. XXII. tot. p. 261. edit. Geneu.

MI [d] verbis colligi poterit, quando organa ista *iudæis* tunc concessa fuisse dicit, propter inertiam, atque socordiam & languidum eorum animum; Deum infirmitati eorum hac ratione consulere voluisse, quia nouissime ab idolis reducti fuerint: iam autem loco organorum [e] corpore nostro ad Deum vbique laudandum vti nobis licere. THEODORETVS [f] in commentationibus suis in psalmos & aliis in locis multas similes loquu-

(d) Chrysostom. in Psalm. CXLIX. tom. III. p. 634. Par. MDCXVI. Τὰ ὄργανα δὲ ἐκεῖνα διὰ τοῦτο ἐπιτέτραπτο τότε, διά τε τὴν ἀσθένειαν αὐτῶν, καὶ διὰ τὸ κεραννῦν αὐτοὺς εἰς ἀγάπην καὶ συμφωνίαν, καὶ ἐγείρειν αὐτῶν τὴν διάνοιαν μεθ' ἡδονῆς ποιεῖν τὰ τὴν ὠφέλειαν παρεχόμενα, καὶ εἰς πολλὴν βούλεσθαι αὐτοὺς ἄγειν σπουδὴν διὰ τῆς τοιαύτης ψυχαγωγίας· τὸ γὰρ ἀναισθητον αὐτῶν καὶ ῥάθυμον καὶ ἀναπεπτωκὸς σοφιζόμενος ὁ Θεὸς, ἀφυπνίζειν αὐτοὺς ταύτῃ μεθώδευσε τῇ σοφίᾳ, ἀνακεράσας τῷ πόνῳ προσεδρείας τὸ ἡδὺ τῆς μελῳδίας. Organa vero ista propterea tunc concessa erant, tum propter infirmitatem eorum, tum vt in caritatem & amicam conspirationem coalescerent, & vt mens eorum excitaretur ad ea, quæ vtilitatem adferunt, cum voluptate facienda, & quod vellet eos tali recreatione & animi oblectatione ad multam excitare diligentiam. Quum enim Deus inertiam atque socordiam & languidum eorum animum sapienter eludere voluisset, eos hac arte excitauit, adsiduitatis molestias suauitate cantus temperando.

(e) Chrysost. in psalm. CXLIV. tom. I. p. 868. Τότε μὲν ὄργανα ἦν, δι' ὧν τὰς ᾠδὰς ἀνέφερον· νυνὶ δὲ ἀντὶ ὀργάνων κεχρῆσθαί ἐστι τῷ σώματι· ἔστι γὰρ καὶ δι' ὀφθαλμῶν ᾄδειν, οὐ διὰ γλώττης μόνον, καὶ διὰ χειρῶν, καὶ διὰ ποδῶν καὶ ἀκοῆς· Ὅταν γὰρ ἕκαστον τούτων ταῦτα πράττῃ, ἃ τῷ Θεῷ φέρει δόξαν καὶ αἶνον, οἷον, ἂν μὴ ἀκόλαστα ὀφθαλμὸς βλέπῃ, ὅταν μὴ πρὸς ἁρπαγὰς αἱ χεῖρες, ἀλλὰ πρὸς ἐλεημοσύνην ὦσι τεταμέναι, ὅταν πρὸς ψαλμῶν καὶ πνευματικῶν ἀκροαμάτων ὑποδοχὴν αἱ ἀκοαὶ παρεσκευασμέναι· ὅταν πρὸς ἐκκλησίαν οἱ πόδες τρέχωσιν, ὅταν ἡ καρδία δόλους μὴ ῥάπτῃ, ἀλλ' ἀγάπην βρύῃ, γίνεται ψαλτήριον καὶ κιθάρα τοῦ σώματος τὰ μέλη, καὶ ᾄδει καινὴν ᾠδὴν, οὐ τὴν διὰ ῥημάτων, ἀλλὰ τὴν διὰ πραγμάτων. Tunc quidem (nempe sub veteri testamento) organa erant, quibus cantiones offerebant: nunc autem loco organorum corpore vti licet. Possumus namque etiam oculis canere, non sola lingua, & manibus, & pedibus, & auribus. Si enim vnumquodque horum membrorum ea facit, quæ Deo gloriam & laudem adferunt, exempli gratia, si oculus lasciuis non delectatur spectaculis: si manus non ad rapinas, sed eleemosynam extenduntur; si aures paratæ sunt ad recipienda spiritualia præcepta: si pedes in ecclesiam currunt: si cor fraudes non nectit, sed caritatem emittit; fiunt psalterium & cithara corporis membra, canuntque canticum nouum, non quod verbis, sed operibus constat.

(f) Theodoret. in Ps. XXXIII, 2. (tom. I. p. 517. edit. Paris. MDCXLII.) Ἐξομολογεῖσθε τῷ κυρίῳ ἐν κιθάρᾳ, ἐν ψαλτηρίῳ δεκαχόρδῳ ψάλατε αὐτῷ· ᾄσατε αὐτῷ ᾆσμα καινὸν, καλῶς ψάλατε αὐτῷ ἐν ἀλαλαγμῷ - - Ταῦτα δὲ πάντα κατὰ τὴν νομικὴν ἐπετελεῖτο λατρείαν· καὶ γὰρ κιθάραις, καὶ κυμβάλοις, καὶ τυμπάνοις,

tiones

tiones habet. Sed auctor sub nomine IVSTINI MARTYRIS [g] rem multo exactius exprimit, *Simpliciter canere*, inquiens, *insipientibus non conuenit, sed instrumentis inanimatis & crotalis cum saltatione canere. Quocirca in ecclesiis non vsus carminum per eius generis instrumenta & alia insipientibus congruentia receptus est, sed simplex cantio in eis manet.* Quando itaque organorum vsus ad duodecimum vsque saeculum nullus fuit, de illis, tamquam antiquae ecclesiae instrumentis, loqui non potuimus.

καὶ ἑτέροις μουσικοῖς ὀργάνοις ἐκέχρηντο· ἀλαλαγμὸς δέ ἐστιν ἐπινίκιος βοὴ, κατὰ τῶν φευγόντων ὑπὸ τῶν νικώντων γινομένη· ἁρμόττει δὲ καὶ ἡμῖν τὰ εἰρημένα πνευματικῶς νοηθέντα· καὶ δυνατὸν ἡμᾶς ἔνηχον καὶ πανηρμένον ὄργανον ἡμᾶς αὐτοὺς ἀποφῆναι, καὶ διὰ τῶν αἰσθητηρίων ἁπάντων τῶν αἰσθητῶν τε καὶ νοητῶν τὸν Θεὸν ἀνυμνῆσαι. Confitemini Domino in cithara & in psalterio decem chordarum psallite illi. Cantate ei canticum nouum, bene psallite ei in vociferatione. Omnia autem haec secundum legalem cultum perficiebantur. Etenim citharis, & cymbalis & tympanis, aliisque musicis instrumentis vtebantur. Ceterum alalagmus est victoriae clamor, qui contra fugitantes a vincentibus editur. Quadrant autem & nobis quae dicta sunt, si secundum spiritum intelligantur: & fieri potest, vt nos canorum & concinnum organum nos ipsos reddamus, & Deum celebremus per instrumenta omnium sensuum, tum interiorum tum exteriorum.

Id. in psalm. CXLIX, v. 6. Τούτοις οἱ Λευῖται πάλαι τοῖς ὀργάνοις ἐχρῶντο ἐν τῷ θείῳ ναῷ τὸν Θεὸν ἀνυμνοῦντες· οὐκ ἐπειδὰν Θεὸς ἐτέρπετο τῇ τούτων ἠχῇ, ἀλλ' ἐπειδὰν τῶν γινομένων τὸν σκοπὸν ἀπεδέχετο· ὅτι γὰρ ᾠδαῖς καὶ κρούμασι τὸ θεῖον οὐκ ἐπιτέρπεται, ἀκούομεν αὐτοῦ λέγοντος Ἰουδαίοις· ἀπόστησον ἀπ' ἐμοῦ ἦχον ᾠδῶν σου, καὶ φωνῆς ὀργάνων σου οὐκ ἀκούσομαι· ταῦτα τοίνυν γίνεσθαι συνεχώρησε, τῆς τῶν εἰδώλων αὐτοὺς πλάνης ἀπαλλάξαι θελήσας, ἐπειδὰν γὰρ φιλοπαίγμονες τινες ἦσαν, καὶ φιλογέλωτες, ταῦτα δὲ ἅπαντα ἐν τοῖς εἰδώλων ἐπετελεῖτο ναοῖς, συνεχώρησε ταῦτα, διὰ τούτου αὐτοὺς ἐφελκόμενος, καὶ τῇ ἐλάττονι βλάβῃ κωλύων τὴν μείζονα, καὶ διὰ τῶν ἀτελῶν προπαιδεύων τὰ τέλεια. His instrumentis olim Leuitae vtebantur, Deum in diuino templo laudantes, non quod Deus horum sono oblectaretur: sed quoniam propositum eorum, qui haec faciebant, amplectebatur. Nam Deum minime cantibus & sonis delectari, audimus ipsum Iudaeis dicentem: *Auerte a me sonum cantionum tuarum, & vocem organorum tuorum non audiam.* Haec igitur fieri permisit, quum ab idolorum errore eos liberare vellet. Quoniam enim studiosi ludorum erant & risus amatores, & haec omnia in idolorum templis fiebant, haec permisit, hoc pacto eos adliciens, & minori damno maius impediens, & per imperfecta perfecta praedocens.

(g) Iustin. quaest. & respons. ad orthodox. quaest. CVII. pag. 462. Οὐ τὸ ᾆσαι ἁπλῶς ἐστὶ τοῖς νηπίοις ἁρμόδιον, ἀλλὰ τὸ μετὰ τῶν ἀψύχων ὀργάνων ᾆσαι, καὶ μετὰ ὀρχήσεως καὶ κροτάλων· διὸ ἐν ταῖς ἐκκλησίαις προαίρεται ἐκ τῶν ᾀσμάτων ἡ χρῆσις τῶν τοιούτων ὀργάνων, καὶ τῶν ἄλλων τῶν νηπίοις ὄντων ἁρμοδίων, καὶ ὑπολέλειπται τὸ ᾆσαι ἁπλῶς.

§. XV.

§. XV.

De origine campanarum, & quomodo conuentus ecclesiastici, his nondum inuentis, conuocati fuerint.

EAMDEM ob caussam nec campanas inter antiquæ ecclesiæ instrumenta refero, quod recentius inuentæ esse intelliguntur. Nam per tria priora sæcula, certum est, priscos christianos nullo publice dato signo in vnum conuenisse: quidquid AMALARIVS [b], ligneorum instrumentorum sono id factum esse, opinetur. Nam hæc adeo absurda est opinio & somnium omni fundamento destitutum, sibi persuadere, quod tempore persecutionis, quando noctu clam conuenerunt, ipsi se quasi prodere, & inimicos suos ad necem sibi inferendam prouocare voluerint, vt nec ipsi *Romanensis* ecclesiæ scriptores BONA [i] atque BARONIVS [k] concoquere illud potuerint. BARONIVS autem aliam habet opinionem, haud meliore fundatam ratio-

(b) Amalar. de officiis lib. IV. c. XXI. (in bibliothec. patr. max. tom. XIV. p. 1016. edit. Lugdun.) Omnis salutatio deest in istis tribus diebus - - - nec altitudo signorum, quæ fiebat per vasa ærea, deponitur, & lignorum sonus vsquequaque humilior æris sono, necessario pulsatur, vt conueniat populus ad ecclesiam. Potest & in hoc humilior vsus ecclesiæ Romanæ designari antiquis temporibus, quam nunc sit, & præcipue tunc, quando latitabat per cryptas propter persecutores: Nam adhuc iunior Roma, quæ antiquis temporibus sub vno domino cum antiqua Roma regebatur, vsum lignorum tenet, non propter æris penuriam; sed propter vetustatem

(i) Bona rer. liturgic. lib. I. c. XXII. n. I. Amalarius lignorum sonitu christianum populum congregatum ait, quando latitabat per cryptas propter persecutores. Non adsentitur Amalario Baron. an. LVIII. num. CVIII. & merito: tum quia huius rei nullum exstat antiquum monumentum: tum etiam quia ratio ipsa non patitur, vt eo tempore, quo abdita loca ad conueniendum studiosissime quærebant, eo lignorum strepitu se proderent & ad necem sibi inferendam gentiles prouocarent.

(k) Baron. an. LVIII. n. CVIII. edit. Antuerp. MDCX. (n. CIII. edit. MDCLXX.) Haud adsentimur Amalario, qui existimauit, tempore persecutionis ecclesiæ, sonitu lignorum (vt fit hodie tribus vltimis diebus maioris hebdomadæ) ad synaxin vocari solitos christianos. Eius enim rei vsus quum nullum prorsus vetus reperiatur monumentum litteris consignatum; nec ratio ipsa patiatur, vt quum hæc illi secretius agenda curarent, tanto lignorum strepitu omnium gentilium aures & oculos in se conuerterent; haud nobis probare potest: quum præsertim nec verum fuisse appareat, solitum esse olim (vt nunc ea fit ratione tribus illis diebus maioris hebdomadæ) mœstitiæ tantum tempore, ad conuocandum populum ligna pulsari.

ne.

ne. Fuisse enim certos ecclesiæ ministros, existimat, id muneris obtinentes, vt singulos priuatim admonerent, quo tempore & loco conuentus habendus esset; & hos [l] θεοδρόμους, hoc est *cursores*, antiqua ecclesiæ lingua vocatos esse, dicit. Vnum solum testimonium pro hac sua sententia ex epistola IGNATII [m] ad *Polycarpum* adfert, vbi quidem nomen illud occurrit, sed sensu plane diuerso ab eo, quo BARONIVS illud interpretatur. Non enim de hominibus loquitur, quorum officium sit, conuentus religiosos conuocare, sed de nuntiis, ex regione alia in aliam in caussa grauiore ecclesiæ missis, quemadmodum vnusquisque, qui IGNATIVM inspexerit studiosius, facile videbit. Hosce alio loco [n] θεοπρεσβύτας, *diuinos legatos*, appellat, quemadmodum ex omnium virorum doctorum sententia legendum est; atque ita vetus *latina* versio habet *sacros legatos*, & POLYCARPVS [o] eodem nomine vtitur, de ecclesiarum loquens legatis. Hi plerumque diaconi quidam, vel de inferioribus clericis erant, quos episcopus dignos iudicabat, qui ad ecclesias alias ablegarentur. Conuocatio autem christianorum ad conuentus ecclesiasticos quemadmodum facta sit, de eo quidem nihil certi

(l) Baron. ibid. n. CVII. (CII.) Vrgente persecutione haud liberum erat ibidem semper loci conuenire; sed necesse erat frequenter mutare loca, eademque nec inuentu facilia. Quamobrem priuatim singulos a ministro ecclesiæ id muneris obeunte, qui cursor dicebatur, episcopi seu presbyteri monitu vocari opus erat. De cursoris electione hæc habet Ignatius, scribens ad Polycarpum: Decet, beatissime Polycarpe, cetera. vid. litt. seq. (m)

(m) Ignat. epist. ad Polycarp. n. VII. Πρέπει, Πολύκαρπε θεομακαριστότατε, συμβούλιον ἀγαγεῖν θεοπρεπέστατον, καὶ χειροτονῆσαί τινα, ὃν ἀγαπητὸν λίαν ἔχετε καὶ ἄοκνον, ὃς δυνήσεται θεόδρομος καλεῖσθαι. Τοῦτον καταξιῶσαι, ἵνα πορευθεὶς εἰς Συρίαν δοξάσῃ ὑμῶν τὴν ἄοκνον ἀγάπην εἰς δόξαν Χριστοῦ. Decet, in Deo beatissime Polycarpe, concilium cogere Deo decentissimum, & eligere aliquem, quem valde carum habeatis, & impigrum, qui poterit diuinus cursor appellari, illumque eo dignari honore, vt profectus in Syriam glorificet vestram impigram caritatem in gloriam Christi.

(n) Ignat. ep. ad Smyrn. n. XI. Πρέπει εἰς τιμὴν Θεοῦ χειροτονῆσαι τὴν ἐκκλησίαν θεοπρεσβυτάτην (leg. θεοπρεσβύτας) κ. τ. λ. Decet ad Dei honorem, vt ecclesia vestra eligat *sacrum legatum*.

(o) Polycarp. ep. ad Philipp. n. XIII. ὅπερ ποιήσω, ἐὰν λάβω καιρὸν εὔθετον, εἴτε ἐγὼ, εἴτε ὃν πέμψω πρεσβεύσοντα καὶ περὶ ὑμῶν. Quod faciam, si habuerimus tempus opportunum, siue ego, seu *legatus* quem misero pro vobis.

constat, nisi quod secreta quadam ratione eam factam esse, sciamus. Forte diaconissæ ad hoc ministerium commodissime adhiberi potuerunt, quippe omnium minime cognitæ vel suspectæ gentilibus; sed ob lucis historicæ inopiam nihil possumus definire. Sequentibus sæculis diuersas alias conuocandi conuentus religiosos rationes, ante inuentas campanas, deprehendimus. In *Aegypto* tubæ more *iudaeorum* videntur adhibitæ. Vnde PACHOMIVS [p], *Aegyptiorum* monachorum parens, regulæ suæ articulum aliquem facit, quod monachus quilibet, audita voce tubæ ad ecclesiam vocantis, cella sua egredi debeat. Et eadem consuetudo IOANNI CLIMACHO [q], præsidi cœnobitarum in monte *Sina* sæculo sexto, memoratur, vnde coniicere nobis licet, quod antiqua consuetudo etiam in *Palæstina* ad illud vsque tempus durauerit. In quibusdam vero monasteriis moris erat monachis, omnium cellas alternatim obire, & pulsu mallei fratres suos ad ecclesiam euocare: cuius consuetudinis, tamquam pro nocturnis præcipue conuentibus vsitatæ, crebra a CASSIANO [r], PALLADIO [s] & MOSCHO [t] mentio iniicitur, vnde & instrumentum illud *signum nocturnum* & *malleus excitatorius* ab illis appellatur. In monasterio virginum, quod *Hierosolymis* erexit

(p) Pachom. regula c. III. bibliothec. patr. tom. XV. p. 629. edit. Paris. MDCLIV. Quum audierit vocem tubæ ad collectam vocantis, statim egrediatur.

(q) Climac. scala paradisi, gradu XIX. biblioth. patr. tom. V. p. 244. cit. edit. (tom. X. p. 451. f. ed. Lugdun. MDCLXXVII.) Obseruemus accurate & intelligamus, *signo sacræ tubæ canente* cogi fratrum cœtus, cetera.

(r) Cassian. Institut. lib. II. c. XVII. Is autem, cui religiosi conuentus commonitio, vel synaxeos cura committitur, non passim vt libitum est, nec prout nocte fuerit expergefactus, aut opportunitas eum somni proprii seu insomnii coartat, fratres etiam ad quotidianas vigilias exsuscitare præsumit, cetera. Id. lib. IV. c. XII. Itaque considentes inter cubilia sua & operi ac meditationi studium pariter impendentes, quum sonitum pulsantis ostium ac diuersorum cellulas percutientis audierint, ad orationem eos scilicet seu ad opus aliquod inuitantis: certatim e cubilibus suis vnusquisque prorumpit, cetera.

(s) Pallad. histor. Lausiac. cap. CIV. Πληρώσας τὸν συνήθη τῶν εὐχῶν καιρόν, τὸ τηνικαῦτα τῷ ἐξυπνιαστικῷ σφυρίῳ τὰς πάντων ἔκρουεν κέλλας, συνάγων αὐτοὺς εἰς τοὺς εὐκτηρίους οἴκους πρὸς ὀρθρινὴν δοξολογίαν. Impleto tempore consueto, *excitatorio malleo pulsabat cellas omnium*, eos congregans ad oratoria ad benedictionem matutinam.

(t) Mosch. prat. Spirit. Nocturnum pulsare signum &c.

& mo-

& moderata est *Paula*, nobilis illa *Romana* femina, signum dari solebat ab obeunte quadam & cantante *Halleluiah*: Hac enim voce, vti fidem nobis facit HIERONYMVS [u], ad conuentus religiosos solebant vocari. In aliis orientalibus partibus lignorum percussio in vsu erat, vti ex actis synodi secundæ *Nicenæ*, THEODORO STVDITA, NICEPHORO BLEMIDE aliisque scriptoribus pluribus BONA [w] demonstrat. Neque campanarum vsus notus inter eos erat, sicut ex BARONIO [x] idem ille obseruat, vsque ad annum DCCCLXV, quando *Vrsus Patriciacus*, dux *Venetiarum*, nonnullas *Michaeli* imperatori dono misit, qui eas in turri, ad ædem *Sophianam* exstructa, collocauit. Hodie vero, siue quod hæc consuetudo numquam in vniuersum inualuit apud *Græcos*, siue quod *Turcæ* vsum campanarum ipsis permittere recusant, nullas habent, sed antiquum morem sequen-

(u) Hieron. ep. XXVII. epitaph. Paulæ p. 178. edit. Basil. MDLXV. fol. (p. 115. h. edit. Francof.) Post Alleluiah cantatum, quo signo vocabantur ad collectam, nulli residere licitum erat.

(w) Bona rer. liturgic. lib. I. c. XXII. n. II. Vsi sunt etiam græci lignorum percussione, quorum vsum antiquissimum esse ex actis secundæ synodi Nicænæ constat. Ibi enim act. IV. ex libro miraculorum S. Anastasii martyris legimus, quod quum eius reliquiæ Cæsareæ appropinquarent, ciues omnes lætitia magna perfusi *ligna sacra pulsantes* obuiam facti sunt. Eorumdem frequens habetur mentio apud græcos scriptores. Theodorus Petreorum episcopus in vita S. Theodosii archimandritæ: *Monachi*, ait, *lignum pulsabant præter solitam propemodum horam.* Nicephorus Blemides in vita S. Pauli Latrensis, *Imperat, vt ante tempus lignum congregans monachos pulsetur, & sacra mystagoga peragatur.* Theodorus Studita in carminibus *Veluti tuba percute lignum tempore suo vt opus est.* Auctor vitæ S. Niconis cognomento *Metanœitæ: Et ligni pulsatione omnes fratres conuocat.* Et tubæ quidem ac mallei vsus ad sola monasteria pertinuisse videtur, ligna autem ab omnibus ecclesiis vsurpata fuerunt, longoque spatio permansit eorum consuetudo, quia campanas serius receperunt.

(x) Bon. ibid. Campanas vsui græcis esse cœpisse anno DCCCLXV. refert Baronius ex historiæ Venetæ scriptoribus afferentibus, Vrsum Patriciacum Venetiarum ducem primum omnium dono misisse duodecim mirificæ artis & valde sonoras Michaëli imperatori, qui eas in turri ad S. Sophiam exstructa collocauit.

Baron. ad an. DCCCLXV. n. CV. (p. 310. tom. X. edit. Antuerp. MDCLXX.) Ad hunc quoque annum referunt scriptores prosequuti res Venetas, ærea instrumenta, quæ campanas dicimus, vsui esse cœpisse græcis, missis ipsis a duce Venetiarum Vrso Patriciaco ad Michaëlem imperatorem.

tes ligneis instrumentis vel bracteis ferreis vtuntur, quæ *σήμαντρα* & *χειροσήμαντρα* vocitant, quod manibus teneantur, eorumque pulsu populus in ecclesiam conuocetur, quemadmodum ab ALLATIO [*xx*] & a recentiore quodam scriptore ex nostratibus [*y*], qui consuetudinum eorum testis oculatus fuit, condocemur. Quis primus campanarum vsum in ecclesiam *latinam* introduxerit, nondum liquido constat; aliis *Sabiniano* papæ, *Gregorii* successori an. DCIV, aliis *Paulino*, ecclesiæ *Nolanæ* episcopo, *Hieronymo* coæuo, hoc adscribentibus. Hæc postrema opinio certe vulgatus error est, nec alii fundamento originem debere videtur, nisi quod *Paulinus* fuerit episcopus *Nolæ* in *Campania* (vbi ærea illa instrumenta forte primum inuenta, & hinc *nolæ* & *campanæ* dicta sunt) & recentiores quidem audaculi scriptores hinc concludant, quod earum auctor exstiterit. Quæ fabula plus probabilitatis accepit, quia ipse ecclesiam *Nolæ* fundauit. Verum tum huic fictioni id infeliciter accidit, quod ipse conditam a se ecclesiam, & singulas eius partes in duodecima ad *Seuerum* epistola describens, nullam campanarum vel turris campanariæ faciat mentionem, quum tamen alia minora ædificia adcurate recenseat. Quod, vt BONA recte obseruat, idoneum argumentum est, accedente reliquorum auctorum omnium silentio, quo ipsum earum inuentorem non fuisse, probetur.

(*xx*) Leo Allat. in dissertat. de recentiorum græcorum templis. Sacerdotes græci ligneo instrumento ad græcos in ecclesiam conuocandos vtuntur. Id est, lignum binarum decempedarum longitudine, duorum digitorum crassitudine, latitudine quatuor, quam optime dedolatum, non fissum aut rimosum, quod manu sinistra medium tenens sacerdos vel alius, dextra malleo ex eodem ligno cursim hinc inde transcurrens modo in vnam partem, modo in alteram, prope vel eminus ab ipsa sinistra, ita lignum diuerberat, vt ictum nunc plenum, nunc grauem, nunc acutum, nunc crebrum, nunc extensum edens, perfecta musices scientia auribus suauissime moduletur.

(*y*) *Dr.* Smith's *Account of the* greek *church* p. 70. [p. 53. edit. lat. Traiect. ad Rhen. MDCXCVIII.] Campanarum vsu ciuitatibus potissimum, quas *Turcæ* promiscue habitant, interdicto, vt opportunius & debito tempore intersint, lignei instrumenti, *σημάντρου*, quod malleo pulsant, sonitu ad sacras ædes conuocantur. Huius tum crebrioribus fortioribusque tum languidioribus magisque intermissis ictibus, qui prope sunt, a *λαοσυνάκτῃ*, siue ædituo, quantum temporis, antequam sacra fieri occipiant, reliquum sit, an tum instet, nec diutius exspectandum, admoniti, satisque id vsu edocti, vel pueri intelligunt.

tur. Sed tamen BONA, ecclesiæ eas vsui esse cœpisse existimat, simulac imperatores christiani facti fuissent, quia tintinnabula, minorum campanarum genus, ab ethnicis in similem vsum iam ante adhibita fuerint. Quæ argumentatio, mea quidem sententia, parum ponderis habet, quia nullus antiquus auctor est, qui eius coniecturam confirmet. Nullum enim ante AVDOENVM *Rothomagensem* produxit, qui vsus tintinnabulorum mentionem faciat, nullum ante BEDAM, qui campanæ vocabulo vtatur: qui scriptores duo sæculo septimo vixerunt, & hoc ipsum argumento est, has res non multum ante inter christianos in vsum venisse, alioquin in auctoribus, qui ante illos scripserunt, eas memoratas inueniremus, quemadmodum in illis, qui subsequuntur, earum mentio habetur. Lectori iam nihil attinet commemorare, illam vsitatam *Romanensibus* consecrandi, vngendi, baptizandi & nomine alicuius sancti insigniendi campanas consuetudinem recentius quoddam inuentum esse. BARONIVS non vltra tempus *Ioannis XIII.* an. DCCCCLXVIII. extendit, qui maiorem campanam ecclesiæ *Lateranensis* consecrauit, atque nomine *Ioannis* [z] nuncupauit, vnde hanc consuetudinem in ecclesia perseuerasse, putat, vt eo modo, quo iste pontifex vsus, campanæ in ecclesiis collocandæ, Deo primum, imposito eis nomine, dicarentur. MENARDVS [a] & BONA [b], hunc ritum

(z) Baron. an. DCCCCLXVIII. tom. X. p. 810. ed. Antuerp. MDCX. (n. LXXXVI. p. 797. edit. MDCXVIII.) Sed ad Ioannem pontificem reuertamur, qui Capuæ his peractis, in vrbem rediens, quum imperator ibi adhuc moraretur, contigit primariam Lateranensis ecclesiæ campanam miræ magnitudinis recens ære fusam super campanile eleuari: quam prius idem pontifex sacris ritibus Deo consecrauit, atque Ioannis nomine, puto baptistæ, cuius ecclesiæ esset vsui, nuncupauit. Qui sacer ritus in ecclesia perseuerauit, vt eo modo, quo ipse vsus, campanæ in ecclesiis collocandæ, Deo primum, imposito eis nomine, dicarentur.

(a) Menard. not. in Sacramental. Gregor. p. 207. (p. 438. c. tom. III. opp. Gregor. Paris. MDCCV.) His de basilicæ dedicatione notatis, subiungendus est ordo in benedictione signi, hoc est nolæ seu campanæ, qui exstat in codicibus Remensi & Ratoldi abbatis. In codice igitur Remensi ita habetur: *Ad signum ecclesiæ benedicendum:* Benedic, Domine, hanc aquam benedictione cælesti &c. In codice Ratoldi: *Ad signum ecclesiæ benedicendum. In primis intingue ter in aqua, & laues in ea quæ benedicenda est his verbis:* Benedic, Domine, cetera.

(b) Bona rer. liturgic. lib. I. c. XXII. n. VII. Vsum quidem benedicendi campa-

paullo antiquiorem esse, volunt, sed tamen non longius quam vnum sæculum, ad *Caroli* videlicet *magni* ætatem, extendere audent, cuius tempore, MENARDVS dicit, libros quosdam rituales formam benedicendi & vngendi campanas habuisse, hoc præfixo titulo: *Ad signum ecclesiæ benedicendum.* Neque improbabile est, eiusmodi corruptionem in libros rituales horum temporum irrepsisse; quia inter *capitularia* CAROLI MAGNI censuram quamdam & prohibitionem huius consuetudinis inuenimus, *Vt clocas* (quod *Germanicum* campanarum nomen est) *non baptizent* [c]. Enim vero quod tum prohibitum, illud postea constanter concessum & factitatum, immo addititiis quibusdam iuribus auctum est, dum campanæ quoddam incantamenti genus contra tempestates, fulmina, & satanæ insidias effici consueuerunt, quemadmodum lector, cui lubet, cærimoniam, ex antiquis *pontificalibus* ecclesiæ *Romanensis*, a SLEIDANO [d] & HOSPINIANO [e] descriptam, legere potest. Sed vereor, ne lectores mei lo-

nas scribit Baronius a Ioanne XIII. traxisse originem, qui anno DCCCLXVIII. campanam Lateranensem miræ magnitudinis, antequam super campanile eleuaretur, sacris ritibus Deo consecrauit, atque Ioannis nomine nuncupauit, *qui ritus*, inquit, *in ecclesia perseuerauit.* Sed multo antiquiorem esse ex ritualibus libris integro sæculo ante Ioannem XII. conscriptis palam fit, in quibus formula benedicendi & vngendi campanas reperitur, hoc præfixo titulo, *Ad signum ecclesiæ benedicendum*, vt eruditissimus Menardus testatur in notis ad libr. Sacramental. p. 207. ex codice Rhemensi tempore Caroli magni exarato.

(c) Capitular. Caroli magni citata a Duranto de ritibus eccles. cath. lib. I. c. XXII. n. II. Plura de tintinnabulis Rhodiginus. Appellantur item clocæ, vocabulo Germanico, vt in capitulari Caroli magni, *vt clocas non baptizent.*

(d) Sleidan. commentar. lib. XXI. p. 388. (p. m. 619.) Consimili ratione tractantur campanæ, & primo quidem sic eas pendere oportet, vt circumire possit episcopus, qui quum psalmos aliquot demurmurauit, aquam & salem consecrat, simulque miscet, eaque foris & intus campanam diligenter lauat, post extergit, & oleo sacro formam crucis in ea describit, Deumque precatur, vt, quum impellitur & insonat campana, fides & caritas in animis hominum augeatur, facessant omnes insidiæ diaboli, grando, fulmina, venti, tempestates, & omnis intemperies mitigetur. vbi crucem illam oleatam linteo detersit, septem alias cruces in ea format, intus vero solam vnam: postea psalmos aliquot recitans, campanæ turibulum subdit, & suffitum facit, eique bene precatur. plerisque in locis epulum dari consueuit & peragi conuiuium, non secus atque in nuptiis.

(e) Hospinian. de templis lib. IV. c. IX. tot. p. 113. seq. edit. Tigur. (p. 391. seqq. edit. Genev.)

CO

co prætermiſſionis nunc quidem iuſto longioris digreſſionis in hoc argumento me accuſent, adeoque ad antiquarum eccleſiarum conſiderationem reuertor.

LIBRI OCTAVI
CAPVT OCTAVVM
DE ANATHEMATIS ALIISQVE ANTIQVARVM ECCLESIARVM ORNAMENTIS.

§. I.

Quid veteres per anathemata *ſua in eccleſiis intelligant.*

POSTQVAM præcipuas partes & ædificia nec non communia vtenſilia antiquarum eccleſiarum diſtincte ſpectauimus, non alienum ab inſtituto noſtro erit, oculis noſtris ad earum ornamenta conuerſis, paullulum conſiderare, quemadmodum domos orationum exornarint priſci chriſtiani. De magnificentia & ſplendore quarumdam fabricarum deque valore vtenſilium altaris, quorum multa argentea erant & aurea, iam diximus. Quod igitur hoc loco addendum eſt, ad reliqua eccleſiæ ornamenta attinet, quorum nonnulla inuſitatiora ſunt & recentioribus ſcriptoribus rarius obſeruata. Generale omnis generis ornamentorum in eccleſiis, tum in ipſis ſtructuris, tum in vaſis & vtenſilibus eccleſiaſticis, nomen olim erat *anathemata*. Quod etſi vt plurimum homines exſecratos, ſiue per excommunicationem a cœtu fidelium ſeparatos & ſegregatos, ſignificat, interdum tamen res etiam Deo datas eiusque honori ac cultui dicatas denotat. Quo ſenſu omnia vaſa ſacra & inſtrumenta eccleſiæ & omnia donaria atque ornamenta, ad illam pertinentia, *anathemata* appellantur, quod a communi vſu ſegregata & diuino honori ac cultui conſecrata erant. Nonnulli e *græcis* ſcriptoribus diſtinguunt inter ἀναθήματα, & ἀναθέματα, quemadmodum SVICERVS [a] ex CHRYSOSTOMO [b],

(a) Suicer. theſ. voc. ἀνάθημα p. 268. 259.

(b) Chryſoſtom. hom. XVI. in Roman. Τί ἐςι τὸ ἀνάθεμα; ἄκυσον αὐτῦ λέγοντος· Εἴ τις ὐ φιλεῖ τὸν κύριον Ἰησῦν, ἔςω ἀνάθεμα· τυτέςι, κεχωρίσθω πάντων, ἀλλότριος ἔςω πάντων. Καθάπερ γὰρ τῦ ἀναθήματος, τῦ ἀνατεθειμένυ τῷ θεῷ

HESY-

HESYCHIO [c], ZONARA [d], & BALZAMONE [dd] obſeruauit, qui illud ornamenta eccleſiæ, ſeu res Deo deuotas; hoc autem res exſecrandas & deteſtabiles exitioque deſtinatas denotare, ſtatuunt. Alii vero non ita adcurate hanc diſtinctionem obſeruant, ſed vocabulo ad vtrumque, res videlicet Deo dicatas, & res exitio deſtinatas, ſignificandum, promiſcue vtuntur: quemadmodum SVICERVS EX THEODORETO [*], CYRILLO

οὐδεὶς ἂν τολμήσειεν ἁπλῶς ταῖς χερσὶν ἅψασθαι, οὐδὲ ἐγγὺς γενέσθαι· οὕτω καὶ τὸν χωριζόμενον τῆς ἐκκλησίας, πάντων ἀποτέμνων, καὶ ὡς πορρωτάτω ἀπάγων, τοῦτο τῷ ὀνόματι ἀπὸ τοῦ ἐναντίου καλεῖ, μετὰ πολλοῦ τοῦ φόβου πᾶσιν ἀπαγορεύων αὐτοῦ ἀποχωρίζεσθαι καὶ ἀποπηδᾷν· τῷ μὲν γὰρ ἀναθήματι, τιμῆς ἕνεκα, οὐδεὶς ἐτόλμα ἐγγίσαι· τοῦ δὲ ἀποτμηθέντος ἐξ ἐναντίας ἐχωρίζοντο γνώμης ἅπαντες. Ὥστε ὁ μὲν χωρισμὸς εἷς, καὶ ὁμοίως καὶ τοῦτο κἀκεῖνο τῶν πολλῶν ἠλλοτρίωται· ὁ δὲ τρόπος τοῦ χωρισμοῦ οὐχ εἷς, ἀλλὰ καὶ ἐναντίος οὗτος ἐκείνῳ. Τοῦ μὲν γὰρ ἀπείχοντο ὡς ἀνακειμένου Θεῷ, τοῦ δὲ ὡς ἠλλοτριωμένου Θεοῦ, καὶ ἀπεῤῥαγέντος τῆς ἐκκλησίας. Quid eſt *anathema?* Audi ipſum ita loquentem: *Si quis non amat dominum,* ἤτω ἀνάθεμα, anathema *ſit*, *hoc eſt*, *ab omnium commercio ſegregetur*, *alienus ab omnibus ſit*. *Nam quemadmodum anathema donumque id quod Deo oblatum dedicatur*, *nemo eſt*, *qui temere manibus contingere audeat*, vel ad illud propius accedere: ſic etiam eum, qui ab eccleſia ſeparatur, ab omnibus abſcindens & quaſi longiſſime abducens hoc nomine, a contrario ſcilicet, appellat, magno cum terrore omnibus interminatus, ab eo vt ſeparentur ac pedem referant. *Donario* enim honoris gratia appropinquare nemo audebat: ab eo autem, qui ab eccleſia abſciſſus erat, ex oppoſita omnes ſententia ſeparabantur. Quapropter ſeparatio quidem tum hæc, tum illa ex æquo a vulgo abalienatio erat: ſeparationis vero modus non vnus ſed illi contrarius. Ab illo enim abſtinebant, tamquam Deo dicato: ab hoc autem recedebant, tamquam a Deo alienato & ab eccleſia abſciſſo.

(c) Heſych. lexicon. Ἀνάθεμα, ἐπάρατος, ἀκοινώνητος, Maledictus, excommunicatus. Ἀνάθημα, κόσμημα, Donarium, ornamentum.

(d) Zonar. in can. III. concil. in templo Sophiæ. Ὡς τὰ ἀναθήματα, προσαγόμενα τῷ Θεῷ, χωρίζονται ἀπὸ τῶν κοινῶν καὶ ἀνθρωπίνων πραγμάτων· οὕτω καὶ ὁ ἀνάθεμα γενόμενος, ἐκκόπτεται καὶ ἀποδιαιρεῖται ἀπὸ τῆς τῶν πιστῶν ὁμηγύρεως, τῶν ἀνατεθειμένων καὶ ἀφωσιωμένων τῷ Θεῷ, καὶ ἀπ' αὐτοῦ, καὶ προσκληροῦται τῷ διαβόλῳ, καὶ ἀνατίθησιν αὐτὸς ἑαυτόν. Quemadmodum *donaria* Deo oblata ſeparantur a communibus & humanis rebus: ita etiam *anathema* factus exſcinditur & ſegregatur a cœtu fidelium conſecratorum ac dicatorum Deo, & ab ipſo Deo, atque deſtinatur diabolo ſeque ipſum ei conſecrat

(dd) Balſamon. ad eumd. can. hæc ipſa verba exſcripſit.

(*) Theodoret. in cap. XIII. Ieſaiæ. tom. II. p. 59. Τὸ ἀνάθημα καὶ ἐπὶ τοῦ ἄγαν ἁγίου, καὶ ἀφιερωμένου τῷ Θεῷ τίθησι τὰ θεῖα λόγια, καὶ μέντοι καὶ ἐπὶ τοῦ ἄγαν ἐναγοῦς καὶ βεβήλου· ἀνάθημα γὰρ καλοῦμεν καὶ τὰ τῷ Θεῷ προσφερόμενα, καὶ

ALEXANDRINO [**], auctore *quaestionum ad orthodoxos* sub nomine IVSTINI [†] MARTYRIS, & nonnullis aliis scriptoribus demonstrat. Nos vero heic vtrumque vocabulum pro donariis & ornamentis templorum accipimus. Quo sensu *ἀναθήματα Lucae* euangelistae c. XXI, 5. *donaria* & *ornamenta* dicuntur. Atque ita EVSEBIVS, hemisphaerium ecclesiae *Hierosolymitanae* & duodecim, quae illud cingebant, columnas describens, dicit, columnarum capita maximis crateribus argenteis fuisse ornata, quos imperator tamquam *ἀνάθημα* [*e*] *κάλλιστον*, *pulcherrimum donarium*, Deo suo dicauerit. Et paullo post iterum ait [*f*], dici non posse, quot quantisque ornamentis ac donariis (*ἀναθημάτων*) partim ex auro & argento, partim ex gemmis templum illud diuersimode venustarit. Atque ita cuncta pretiosa vasa ac in-

τοὺς διά τινα παρανομίαν τῆς ἐκκλησίας ἐκβαλλομένους. *Anathema* tum de eo, quod valde sanctum est, Deoque consecratum, vsurpant diuina eloquia: & rursum de eo, quod valde impurum & profanum. *Anathema* enim vocamus tum ea, quae Deo offeruntur, tum eos, qui ob aliquod delictum ab ecclesia expelluntur.

Id. in Sophon. c. I. v. 7. p. 865. Τὸ ἀνάθημα διπλῆν ἔχει ἔννοιαν· οὐ γὰρ μόνον τὸ ἀνακείμενον τῷ Θεῷ, ἀλλὰ καὶ τὸ ἀλλοτριούμενον ἀνάθημα κέκληκε. *Anathema* duplicem sensum habet: nam non solum id, quod Deo dedicatum est, sed etiam quod abalienatum, *anathema* vocauit.

Id. in epist. ad Rom. c. IX, 3. Τὸ ἀνάθημα διπλῆν ἔχει τὴν διάνοιαν· καὶ γὰρ τὸ ἀφιερωμένον τῷ Θεῷ ἀνάθημα ὀνομάζεται, καὶ τὸ τούτου ἀλλότριον τὴν αὐτὴν ἔχει προσηγορίαν. *Anathema* duplicem habet intelligentiam. Nam & quod Deo consecratum est, *anathema* nominatur: & quod ab eo est alienum, eamdem habet appellationem.

(**) Cyrill. Alexandr. lib. V. de adorat. (p. 144. edit. Paris. MDCXXXVIII. fol.) Ἀνάθεμα, τουτέστι, τὸ ἀπονεμηθὲν ἑκάστῳ, καὶ ἀφορισθὲν τῷ Θεῷ, *Anathema*, id est, vnicuique adsignatum & Deo separatum.

(†) Iustin. Martyr. resp. CXXI. ad orthodoxos (p. 473. edit. Paris. MDCXXXVI.) Ἀνάθεμα λέγεται τὸ ἀνακείμενον καὶ ἀφωρισμένον Θεῷ, καὶ εἰς κοινὴν χρῆσιν μηκέτι λαμβανόμενον· ἢ τὸ ἀπηλλοτριωμένον Θεοῦ διὰ κακίαν. *Anathema* id dicitur, quod Deo est dedicatum atque destinatum, & in communem vsum amplius non conuertitur; aut id quod a Deo per malitiam est abalienatum.

(*e*) Euseb. de vita Constant. lib. III. c. XXXVIII. Ὃ δὴ δυοκαίδεκα κίονες ἐστεφάνουν τοῖς τοῦ σωτῆρος ἀποστόλοις ἰσάριθμοι, κρατῆρσι μεγίστοις ἐξ ἀργύρου πεποιημένοις τὰς κορυφὰς κοσμούμενοι· οὓς δὴ βασιλεὺς αὐτὸς ἀνάθημα κάλλιστον ἐποιεῖτο τῷ αὐτοῦ Θεῷ.

(*f*) Euseb. ibid. c. XL. ἐκόσμει δ' αὐτὸν ἀδιηγήτοις κάλλεσι πλείστων ὅσων ἀναθημάτων, χρυσοῦ καὶ ἀργύρου καὶ λίθων πολυτελῶν ἐν διαλλαττούσαις ὕλαις.

ſtrumenta altaris, pretioſa veſtis, quam induebat epiſcopus, divini baptiſmi miniſterium peracturus, quæ aureis filis contexta, & vti THEODORETVS [g] ac SOZOMENVS [h] fidem nobis faciunt, de donariis a *Conſtantino* eccleſiæ *Hieroſolymorum* datis erat; hæc, inquam, & omnia reliqua huius generis ornamenta eccleſiæ, æque ac illud, quod ad magnificentiam & ſplendorem fabricæ ipſius faciebat, inter anathemata eccleſiæ relata fuerunt. Sed ſenſu ſtrictiore anathemata magis ſpeciatim ea donaria denotant, quæ a columnis pendebant, publico conſpectui expoſita, tamquam magnæ alicuius gratiæ, quam quis a Deo conſequutus fuerat, monimenta. Ad quam rem adludens SOCRATES [i], vocabulum anathematis pro ſententia contra impie loquentes adhiberi putat, quod hominis cuiusdam condemnatio, velut in columna publice propoſita, omnium oculis ac notitiæ ſubiiciatur. HIERONYMVS etiam ad hanc conſuetudinem manifeſto reſpicit, quando de hominum donis, quæ [k] funalibus, hoc eſt funibus aureis pendeant, vel aureis candela-

(g) Theodoret. lib. II. c. XXVII. Τὴν ἱερὰν στολὴν, ἣν ὁ πανεύφημος Κωνσταντῖνος ὁ βασιλεὺς, τὴν Ἱεροσολύμων ἐκκλησίαν γεραίρων, δεδώκει τῷ Μακαρίῳ τῷ τῆς πόλεως ἐκείνης ἀρχιερεῖ, ἵνα ταύτην περιβαλλόμενος τὴν τοῦ θείου βαπτίσματος ἐπιτελῇ λειτουργίαν· ἐκ χρυσῶν δὲ αὕτη κατεσκεύαστο νημάτων, πεπρακέναι τὸν Κύριλλον ἔφη, κ. τ. λ. Sacram veſtem, quam Conſtantinus omni laude celebrandus, ad exornandam Hieroſolymorum eccleſiam Macario eius loci epiſcopo donauerat, vt ea indutus diuini baptiſmi miniſterium perageret: ea veſtis aureis filis contexta erat: Cyrillum vendidiſſe dixit.

(h) Sozom. lib. IV. c. XXV. Λιμοῦ καταλαβόντος τὴν Ἱεροσολύμων χώραν, ὡς εἰς ἐπίσκοπον ἔβλεπε τὸ τῶν δεομένων πλῆθος, τῆς ἀναγκαίας τροφῆς ἀπορούμενον· ἐπεὶ δὲ χρήματα οὐκ ἦν οἷς ἐπικουρεῖν ἔδει, κειμήλια καὶ ἱερὰ παραπετάσματα ἀπέδοτο· ἐκ τούτων δὲ λόγος, τινὰ ἐπιγνῶναι οἰκεῖον ἀνάθημα γυναῖκα ἐν τῶν ἐπὶ θυμέλης ἠμφιεσμένην. κ. τ. λ. Quum Hieroſolymorum regionem fames occupaſſet, egentium multitudo neceſſariis alimentis deſtituta, in Cyrillum vtpote epiſcopum oculos coniecit: quum autem pecuniæ deeſſent, quibus ſubueniri poſſet egentibus, Cyrillus theſauros eccleſiæ & ſacra vela diuendidit. Aiunt igitur, quemdam poſtea donarium ſuum agnouiſſe in muliere ſcenica, quæ illo amicta erat, cetera.

(i) Socrat. lib. VII. c. XXXIV. Κοινῇ μέντοι ψήφῳ πάντες οἱ κληρικοὶ αὐτὸν ἀνεθεμάτισαν· οὕτω γὰρ οἱ χριστιανοὶ καλεῖν εἰώθασιν τὴν κατὰ τοῦ βλασφήμου ψῆφον, ὅταν αὐτὸν ὥσπερ ἐν στήλῃ ἀναστήσαντες φανερὸν τοῖς ἅπασι καταστήσωσιν.

(k) Hieron. ep. XXVII. ad Euſtoch. in epitaphio Paulæ. Extent alii pecunias & in corbonam Dei æra congeſti, *funalibusque aureis dona pendentia*, cetera. Id. epiſt. XIII. ad Paulin. Verum Chriſti templum anima credentis eſt. - - Illi offer *donaria*.

bris

bris siue lampadibus imposita sint, (vtrumque enim funale significat) loquitur. Quamuis autem homines potius admoneat, vt veris Christi templis, (intelligens pauperum corpora & animas) dona sua offerant; hoc ipsum tamen aliam anathemata, seu (vt cum *latinis* scriptoribus [*l*] aliis vocat) *donaria* sua offerendi rationem in vsu fuisse indicat, nimirum suspendendi in templis materiatis.

§. II.

Certa quædam donaria, ἐκτυπώματα appellitata, quando in ecclesiam primum inuecta sint.

INTER hæc certum genus donariorum erat, quæ **ἐκτυπώματα** vocabantur, quia beneficii ac fauoris, ipsis quocumque modo exhibiti, symbolica quædam monumenta, siue hieroglyphicæ repræsentationes, erant. Quo primum tempore offerri atque appendi in ecclesiis cœpta sint, non facile dici potest. Coniectura tamen BOCHARTI [*ll*] valde mihi probabilis videtur, sæculo quinto medio id factum esse, quia THEODORETVS in primis scriptoribus est, qui eorum iniiciunt mentionem. In octauo enim sermone ad gentiles de martyribus sic ait [*m*]: *Quod votorum compotes fiant, qui fideliter petunt, palam testantur illorum donaria, curationem indicantia. Alii enim oculorum, alii pedum, alii manuum simulacra suspendunt, ex argento auroue confecta.* Hæc au-

(*l*) Sidon. Apollin. lib. IV. ep. XVIII. Vtinam molis illius pompam, siue *donaria*, nil huius obsequii turpet oblatio &c.
Paulin. natal. VI. Felicis

Cedo, alii pretiosa ferant *donaria*, meque
Officii famulu superent, qui pulcra tegendis
Vela ferant foribus, seu puro splendida lino,
Siue coloratis textum fucata figuris. cetera.

(*ll*) Bochart. hierozoic. part. I. lib. II. c. XXXVI. p. 368. Quin Christiani horum (gentilium) æmuli, quinto post Christum sæculo cœperunt donaria in templis appendere, imaginem habentia partium, quæ aliquo morbo adflictæ conualuerant. Ita diserte testatur Theodoretus in octauo therapeuticon, ὅτι δὲ τυγχάνουσιν κ. τ. λ. vid. not. seq. (m.

(*m*) Theod. serm. VIII. de martyr. (tom. IV. p. 606. a. edit. Par. MDCXLI.) Ὅτι δὲ τυγχάνουσιν ὧνπερ αἰτοῦσιν οἱ πιστῶς ἐπαγγέλλοντες, ἀναφανδὸν μαρτυρεῖ τὰ τούτων ἀναθήματα, τὴν ἰατρείαν δηλοῦντα, οἱ δὲ ποδῶν, ἄλλοι δὲ χειρῶν προσφέρουσι ἐκτυπώματα· καὶ οἱ μὲν ἐκ χρυσοῦ, οἱ δὲ ἐξ ὕλης ἀργύρου πεποιημένα - - δηλοῖ δὲ ταῦτα προσκείμενα τῶν παθημάτων τὴν λύσιν, ἧς ἀνετέθη μνημεῖα παρὰ τῶν ἐῤῥωμένων γεγενημένων.

tem morborum depulsionem indicant, cui testandæ ab iis posita sunt, qui sanitatem receperunt. BOCHARTVS in hoc christianos gentilium æmulos exstitisse existimat. Solebant enim illi aliquo metu vel periculo defuncti præteritorum malorum insignia ac monumenta illis diis consecrare, a quibus se liberatos putabant. Ita naufragi *Isidi* vel *Neptuno* tabulam dedicabant, quæ expressam naufragii sui imaginem continebat [*]. Gladiatores arma *Herculi* appendebant [†]. Serui & captiui in libertatem adserti catenam [**] *Laribus* offerebant. Ita 1 Sam. VI, 4. relatum legimus, quod *Philistæi* ab *Israelitarum* Deo, vt sperabant, ex malis suis propediem liberandi, murium & mariscarum imagines illi deo vouerint, a quo salutem exspectabant. Nihil in hanc consuetudinem obseruabimus amplius, sed tantum notamus, quantopere ecclesia *Romanensis* hac in re ab antiqua illa degeneraverit, quæ iam hominibus potius quam Deo offert, & templa sua donariis replet, habens sanctos quosdam tutelares pro præcipuis suis patronis & bene de se merentibus.

§. III.

Templa olim sententiis, e scriptura sacra petitis & parietibus inscriptis, exornata.

SED pergimus in antiquarum ecclesiarum consideratione. Aliud ornamentum, quod ad vsum æque ac pulchritudinem faciebat, elegantes erant & accommodatæ inscriptiones, quarum multæ conseruatæ adhuc in antiquis auctoribus leguntur. Harum duo erant genera. Aliæ e sacris litteris desumtæ erant, aliæ ab ipsis hominibus inuentæ & compositæ. Parietibus tem-

(*) Vnde Iuuenalis satyr. XII.

- - - - pictores quis nescit ab *Iside* pasci?

Et Horatius Ode V.

- - - - me tabula sacer
Votiua paries indicat vuida
Suspendisse potenti
Vestimenta maris Deo.

(†) Horat. epist. I.

- - *Veianius* armis
Herculis ad postem fixis latet abditus agro.

(**) Horat. lib. I. Satyr. V. de Sarmento dic seruo,

- - - donasset iamne catenam
Ex voto *Laribus*, quærebat. - -

pli

pli plerumque selectiora quædam dicta scripturæ sacræ inscripta videntur fuisse, quæ quamdam admonitionem vel omnibus & singulis generatim, vel illi hominum ordini, qui in specialiore ista ecclesiæ parte stationem suam habebant, speciatim accommodatam, continebant. Ita supra [††] ex AMBROSIO [n] obseruauimus, in loco virginum dictum illud *Paulinum* nonnumquam parietibus inscriptum fuisse: *Discrimen est vxorem inter & virginem; quæ non est nupta, cogitat quæ domini sint, quomodo sit sancta corpore & spiritu.* Ex quo vno loco iudicare possumus, quemadmodum aliæ templi partes aptis monitis ex scriptura sacra decoratæ fuerint & exornatæ.

§. IV.

Nec non aliis inscriptionibus humanæ compositionis.

VERVM præter lectiones, e scriptis diuinitus inspiratis depromtas, moris erat, alias inscriptiones, ab hominibus compositas, in diuersis partibus & vtensilibus nonnullarum ecclesiarum repræsentare. Cuius consuetudinis iam exempla quædam ex PAVLINO, de *catechumeniis* & *secretariis* [nn] ecclesiæ loquente, attulimus. Cuiusmodi multo plura lector huius rei studiosus in baptisterio, altari & frontispicio [o] reperire potest, quæ longum foret heic interponere. Duo duntaxat disticha heic repetemus ecclesiæ foribus inscripta, alterum quidem lateri exteriori, homines admonens, vt puris & pacificis cordibus templum ingrediantur, hoc modo:

Pax tibi sit, quicumque Dei penetralia Christi
Pectore pacifico candidus ingrederis.

Alterum vero interiori lateri forium, ab hominibus requirens, vt ecclesiam egredientes corpore corda sua intus relinquant:

Quisquis ab æde Dei perfectis ordine votis
Egrederis, remea corpore, corde mane.

Plures istiusmodi inscriptiones alias in SIDONIO [p] APOLLINA-

(††) Lib. VIII. c. V. §. IX. pag. 202.

(n) Ambros. ad virgin. lapsam c. VI. Nonne vel illa præcepta, quæ oculis tuis ipse *scriptus paries* ingerebat, recordari debuisti: *Diuisa est mulier & virgo*, cetera.

(nn) Lib. VIII. cap. VI. §. XXII. pag. 248. 249.

(o) Paulin. epist. XII. ad Seuerum.

(p) Sidon. lib. IV. ep. XVIII. Basilicam sancti pontificis confessorisque Martini

RI aliisque iſtius æui ſcriptoribus videre licet; Sed vnam adhuc addemus, dignam omnino, quæ heic interponatur. Hæc eſt inſcriptio illa, quam IVSTINIANVS imperator orbi altaris in æde *Sophiana* inſcripſiſſe dicitur. Sacram menſam, vti auctor nobis eſt CEDRENVS, fecerat, opus nulla imitatione æquandum. Conſtabat autem argento, omnis generis lapidibus, lignis, metallis, omnibusque rebus, quas terra fert, & mare & totus mundus. Ex omni materia pretioſiora plura, viliora pauciora, collegerat: liquatisque iis quæ fluunt, ſicca illis immiſerat, atque ita formam menſæ abſoluerat; In orbem hanc habebat inſcriptionem [q]: *Tua de tuis tibi offerimus ſerui tui, CHRISTE, Iuſtinianus & Theodora: ea tu propitius accipe, fili & verbum Dei, qui noſtra cauſſa carnem adſumſiſti & cruci affixus fuiſti: ac nos in certa fide conſerua, & quum nobis commiſiſti rempublicam, eam ad*

Perpetuus epiſcopus, digniſſimus tanto prædeceſſore ſucceſſor, multum priori, quæ fuit hactenus, capaciorem nouauit. Magnum eſt, vt ferunt, opus nominandumque; quod in honorem talis viri factum talis vir feciſſe debuerit. *Huius* me *parietibus inſcribere* ſupradictis ſacerdos hoc compellit epigramma. - -

MARTINI corpus totis venerabile terris,
In quo poſt vitæ tempora viuit honor,
Texerat hic primum plebeio machina cultu,
Quæ confeſſori non erat æqua ſuo:
Nec diſiſtebat ciues onerare pudore
Gloria magna viri, gratia parua loci.
Antiſtes ſed qui numeratur ſextus ab ipſo,
Longam Perpetuus ſuſtulit inuidiam:
Internum remouens modici penetrale ſacelli,
Amplaque tecta leuans exteriore domo.
Creueruntque ſimul, valido tribuente patrono,
In ſpatiis ædes, conditor in meritis:
Quæ Salomoniaco potis eſt confligere templo,
Septima quæ mundo fabrica mira fuit.
Nam gemmis, auro, argento ſi ſplendidit illud,
Iſtud transgreditur cuncta metalla fide.
Liuor abi mendax, abſoluanturque priores,
Nil nouet aut addat garrula poſteritas.
Dumque venit Chriſtus, populos qui ſuſcitet omnes,
Perpetuo durent culmina Perpetui.

(q) Cedren. hiſtor. comp. an. XXXII. Iuſtin. p. 386. c. Τὰ σὰ ἐκ τῶν σῶν σοι προσφέρομεν οἱ δοῦλοί σου, χριστὲ, Ἰουστινιανὸς καὶ Θεοδώρα, ἃ εὐμενῶς πρόσδεξαι υἱὲ καὶ λόγε τοῦ Θεοῦ, ὁ σαρκωθεὶς καὶ σταυρωθεὶς ὑπὲρ ἡμῶν, καὶ ἡμᾶς ἐν τῇ ὀρθοδόξῳ πίστει συ

tuam

tuam gloriam auge ac tuere intercedente sancta deipara virgine Maria. Non mirabitur lector hanc postremam inscriptionis partem ex sæculo sexto, quando preces sanctorum in cælo, sine precatione ad illos directe facta, vtiles esse credebantur.

§. V.

Inauratum & musiuum opus in ecclesiis antiquis vsitatum.

ALIA notabilis ornamentorum ecclesiæ pars erat interioris tecti, siue vt tum appellabatur, cameræ exornatio. Hæc duobus modis perficiebatur, nimirum aut opere vermiculato, quod *musiuum* vocabant; aut lacunato, tectum diuidente in varia interstitia, architectis *laquearia* siue *lacunaria* a lacu dicta, quorum alia rotunda, quadrata alia (obseruante ex ISIDORO [r] VALESIO) erant, ligno vel gypso vel coloribus a se inuicem diuisa, & vel inaurata vel picta, prout ingenium humanum illa effinxerat. Hæc vtraque ad exornanda veterum templa adhibebantur. Aedes *Sophiana* opus musiuum seu tessellatum erat, vti auctor est PROCOPIVS [s]; Basilica autem a *Constantino Hierosolymis* constructa, laqueata erat. EVSEBIVS [t] enim interius tectum sculptis lacunaribus consertum, & instar vasti cuius-

διατήρησον· καὶ τὴν πολιτείαν ἣν ἡμῖν ἐπίστευσας, εἰς τὴν ἰδίαν σου δόξαν αὔξησον, καὶ φύλαξον πρεσβείαις τῆς ἁγίας Θεοτόκου καὶ ἀειπαρθένου Μαρίας.

(r) Isidor. Origen. lib. XIX. Laquearia sunt, quæ cameram subtegunt & ornant: Quæ & lacunaria dicuntur, quod lacus quosdam quadratos vel rotundos ligno vel gypso vel coloribus habeant pictos, cum signis intermicantibus.

(s) Procop. de ædificiis Iustin. lib. I. c. I. p. 8. b. Τίς ἂν τῶν ὑπερῴων τῆς γυναικωνίτιδος ἑρμηνεὺς γένοιτο; ἢ τάς τε παμπληθεῖς διηγοῖτο στοάς, καὶ τὰς περιστύλους αὐλάς, αἷς ὁ νεὼς περιβέβληται; τίς δὲ τῶν τε κιόνων καὶ λίθων διαριθμήσαιτο τὴν εὐπρέπειαν, οἷς τὸ ἱερὸν κεκαλλώπισται; λειμῶνί τις ἂν ἐντετυχηκέναι δόξειεν ὡραίῳ τὸ ἄνθος· θαυμάσειε γὰρ εἰκότως τῶν μὲν τὸ ἁλουργόν, τῶν δὲ χλοάζον· καὶ οἷς τὸ φοινικοῦν ἐπανθεῖ, καὶ ὧν τὸ λευκὸν ἀπαστράπτει ἔτι μέν τοι καὶ ὡς ταῖς ἐναντιωτάταις ποικίλλει χρόαις, ὥσπερ τις ζωγράφος, ἡ φύσις. Quis superiorem gynæcei partem describat? quis tot numero porticus atque aulas columnatas obeat oratione? quis columnarum ac marmorum, quibus templum ornatum est, egregiam varietatem percenseat? In prato floribus conuestito versari se quispiam putet, ac merito horum purpuram, illorum viriditatem miretur; alia puniceo, alia candido fulgore prædita; & quæ natura, non secus ac pictor, coloribus dissimillimis variauit.

(t) Euseb. lib. III. de vit. Constant. c. XXXVI. Τὰ τῆς εἴσω στέγης γλυφαῖς φατνωμάτων ἀπηρτισμένα, καὶ ὥσπερ τι μέγα πέλαγος καθ' ὅλου τοῦ βασιλείου οἴκου συνεχέσι ταῖς πρὸς ἀλλήλας συμπλοκαῖς ἀνευρυνόμενα, χρυσῷ τε διαυγεῖ δι' ὅλου κεκαλυμμένα,

dam

dam maris, compactis inter se tabulis, per totam basilicam dilatatum, totumque auro purissimo coopertum fuisse; dicit. Et hoc paullo ante [tt] *καμάραν λακωναρίαν, cameram laqueatam*, auroque exornatam nuncupat. Quædam templa, exempli gratia *Paulini Nolani* [u], vtroque modo exornata erant. PAVLINVS enim in descriptione eius ita loquitur: *Apsidem solo & parietibus marmoratam camera MVSIVO illusa clarificat; Totum vero extra concham basilicæ spatium alto & LACVNARIO culmine geminis vtrimque porticibus dilatatur.* Qui plura hac de re videre auet, HIERONYMVM [w] consulat, qui de laquearibus & tectis auro fulgentibus, de parietibus diuersi marmoris crustis vestitis; de columnis earumque capitibus inauratis, de valuis ebore argentoque deque altaribus auro & gemmis distinctis, frequenter loquitur; quamquam ea omnia non admiretur, sed caritatis potius opera commendet.

§. VI.

Picturæ vel imagines tribus prioribus sæculis in ecclesiis non permissæ.

ECCLESIAE *Romanensis* scriptores, quum antiquas ecclesias

(tt) Ibid. c. XXXII. Τὴν δὲ βασιλικῆς καμάραν, πότερον λακωναρίαν, ἢ δι' ἑτέρας τινὸς ἐργασίας γενέσθαι σοι δοκεῖ, παρὰ σοῦ γνῶναι βούλομαι· εἰ γὰρ λακωναρία εἴη μέλλοι, δυνήσεται καὶ χρυσῷ καλλωπισθῆναι τὸ λοιπόν. Porro *cameram* basilicæ, vtrum *laqueatam*, an alio quopiam operis genere faciendam censeas, certior a te fieri velim. Nam si *laqueata* fiet, auro quoque poterit exornari.

(u) Paulin. epist. XII. ad Seuer. p. 150. & 151. edit. Antuerp. MDCLXXXII. 8uo, (in bibl. patr. max. tom. VI. p. 193. b. c. edit. Lugdun. MDCLXXVII.)

(w) Hieron. lib. II. in Zechar. VIII. Non solum laquearia & tecta fulgentia auro, sed parietes diuersi marmoris crustis vestiti.
It. epist. II. ad Nepotian. Marmora nitent auro, splendent laquearia, gemmis altare distinguitur. cetera.
It. Epitaph. Fabioli c. IV. Sonabant psalmi & aurata templorum tecta reboans in sublime quatiebat Alleluiah.
It. epist. VIII. ad Demetriad. virgin. Alii ædificent ecclesias; vestiant parietes marmorum crustis; columnarum moles aduehant, earumque deaurent capita pretiosum ornatum non sentientia; Ebore argentoque valuas & gemmis aurata distinguant altaria. Non reprehendo, non abnuo. Vnusquisque in sensu suo abundet. Meliusque est hoc facere, quam repositis opibus incubare. Sed tibi aliud propositum est, Christum vestire in pauperibus, cetera.

descri-

describunt, plerumque illis quædam picturarum & imaginum ornamenta ex hodierna consuetudine addunt: nec acquiescunt, nisi ea æque vetusta ac ipsas ecclesias, hoc est, ex praxi apostolica oriunda esse, sibi aliisque persuadeant. Quem in finem apostolicum quoddam concilium *Antiochiæ* excogitarunt, in quo non vsus tantum sed cultus etiam imaginum ab apostolis auctoritate firmatus venditatur. Et huius concilii fides a BARONIO [x], TVRRIANO, BINIO aliisque istiusmodi partis suæ studiosissimis scriptoribus strenue defenditur. Sed PETAVIVS [y],

(x) Baron. an. CII. n. XIX. & XX. Tradunt alii, Antiochiæ ab apostolis, ad sedandas controuersias illic exortas habitam esse synodum: idque auctoritate Pamphili martyris, cuius fragmenta recitat Turrianus, sibi vendicant, qui & canones illos in compendium redactos recenset. Certe quædam Innocentius Romanus pontifex, in epistola ad Alexandrum episcopum Antiochenum, eiusmodi synodi apostolicæ meminisse videtur, his verbis agens de ecclesia Antiochena: *Vbi*, inquit, *& nomen accepit religio christiana, & quæ conuentum apostolorum apud se celeberrimum meruit: quæque vrbis Romæ sedi non cederet, nisi quod illa per transitum meruit, ista apud se susceptum consummatumque gaudet.* Sed quinam hi canones fuerint, ab eodem auctore summatim descriptos heic intexere, haud erit otiosum. Est enim canon primus ordine, vt credentes in Dominum Iesum, quos illius temporis homines (vt habent acta) appellabant discipulos, dicerentur christiani. Secundus, ne baptizatus iudaico more circumcideretur. Tertius, vt omni nationi ad ecclesiam aditus pateret, nec quisquam a religione christiana excluderetur. Quartus de vitanda auaritia, & quæstionibus iniquis. Huic iunctus est canon quintus ordine, de vitio gulæ coërcendo, curiositateque vitanda ludorum, qui in theatris exhiberi soliti essent, deque abstinendo a iuramento. Sextus ordine, de vitanda scurrilitate & moribus gentium. Quæ omnia quod desiderari videantur in canonibus apostolicis, ea videtur esse caussa, ob quam recensita habeantur in constitutionibus eiusdem Clementis, illo excepto, qui septimus ponitur ordine, ex græco in hæc verba redditus: Ne decipiantur saluati ob idola: *sed pingant ex opposito diuinam humanamque* [alii græcum θεανδρικῶς Deivirilem reddunt] *manufactam, impermixtam effigiem Dei veri cum saluatoris nostri Iesu Christi, ipsiusque sermonem contra idola & iudæos. Neque errent in idolis neque similes fiant iudæis*, huc vsque verba canonis. At ne imposturam suspiceris, habes hunc ipsum canonem citatum in concilio Nicæno secundo, cetera.

Binius not. in concil. Antioch. (conc. tom. I. p. 62.) Antiochiæ ab apostolis ad sedandas controuersias illic exortas, habitam esse synodum - - - Turrianus confirmat, cetera vti apud Baronium, iam adlegatum.

(y) Petau. dogmat. theolog. de incarnat. lib. XV. c. XIV. n. V. (p. 326. edit. Antverp. MDCC.) Quod ad illum canonem apostolorum attinet, quem primus

PAGIVS [z] & alii candidi ac iudicio valentes ſcriptores hoc concilium tamquam meras nugas mittunt, & recentiorum *Græcorum* fictionem eſſe, libere fatentur. PETAVIVS [a] quoque tribus vel quatuor primis ſæculis exiguum vel nullum imaginum vſum in eccleſiis fuiſſe agnoſcit. Et profecto documenta adeo plana ſunt & perſpicua, vt nulli, niſi qui omnino cæcutire diſcupiunt, negare poſſint. Omnium veterum auctorum ſilentium hac in re ſatis eſt teſtimonium. Silentium paganorum itidem hoc confirmat. Numquam enim vſum imaginum chriſtianis exprobrarunt. Quid, quod in vltima perſecutione, vbi ſæpius chriſtianorum eccleſias diripuerunt, numquam de imaginibus in illis collocatis legimus, quum tamen diuerſos ſpecialiores rerum illic repertarum catalogos, ab ethnicis litteris conſignatos, deprehendamus. Plenior quædam recenſio a BARONIO [b] primum publicata & poſtea collectionibus [c] ad calcem OPTATI inſerta eſt. In hac omnia a perſecutoribus in eccleſia *Pauli*, epiſcopi *Cirtenſis* in *Numidia*, reperta in hunc modum ſigillatim

edidit in lucem Franciſcus Turrianus; eum puto ſuppoſititium eſſe; cuiusmodi ſunt pleraque græcorum recentiorum: idque ſati euincit nomen ipſum Θεανδρικῆς antiquitati illi neutiquam vſitatum & a Dionyſio primitus inuentum.

(z) Pagi critic. in Baron. an. LVI. n. III. Turrianus lib. I. pro can. apoſt. c. XXV. Baronius & Binius in ſua collectione conciliorum canones nouem proferunt Antiocheno cuidam apoſtolorum concilio adſcriptos, quos apocryphos & plane ſuppoſititios eſſe demonſtrat vir eruditiſſimus. Præterquam quod enim nulla eorum occurrit memoria in veteribus eccleſiaſticæ hiſtoriæ monumentis ante Baronium, neque in patribus, conciliis, aut canonum codicibus ante Binium, plurima falſa & abſurda in eis continentur, cetera.

(a) Petau. ibid. c. XIII. n. III. ſub fin. Credibile eſt, parcius ab iſtis vſurpatas fuiſſe (effigies) primis fere quatuor ſæculis; per quæ nefanda dæmonum in idolis religio, & chriſtiani nominis crudeliſſima vexatio curſum ſuum tenuit. Quinto demum ſæculo, poſtquam adepta libertatem lacertos quodammodo ſuos explicare cœpit eccleſia; plerisque in locis imagines palam haberi cœptæ, atque in templis & oratoriis propoſitæ ſunt: quum haſtenus, etſi in vſu eſſent aliquo, non tamen adeo promiſcuæ, ac frequentes adhiberentur.

Pagi ibid. Certum eſt, imagines Chriſti, & maxime ſtatuas, primis eccleſiæ ſæculis non fuiſſe ſubſtitutas loco idolorum, nec fidelium venerationi expoſitas.

(b) Baron. ad an. CCCIII. n. XII. In breui ſic: *Calices* duo aurei, cetera. vid. ſub (c) in textu.

(c) Geſta purgat. Cæcil. ad calcem Optati (p. 266. edit. Par. MDCXXXI.)

tenu-

enumerantur: *Calices duo aurei: item calices sex argentei: urceolæ sex argentea: cucumellum argenteum: lucernæ argenteæ septem; cereofala duo: candelæ breues aneæ cum lucernis suis septeni: item lucernæ aureæ vndecim cum catenis suis. Tunicæ muliebres octoginta duæ: mafortea triginta octo: tunicæ viriles sedecim: caligæ viriles paria tredecim: caligæ muliebres paria quadraginta septem: copliæ rusticanæ vndeviginti:* quæ vestimentorum genera hisce diebus aut pro pauperibus aut pro asceetis ecclesiæ videntur fuisse adseruata. De imaginibus autem & picturis nulla plane mentio habetur, quod ad minimum negatiuum argumentum est, nihil istiusmodi eo tempore in ecclesia exstitisse. Immo positiua dantur argumenta ex quarto sæculo, quod in quibusdam locis tunc temporis in templis eas collocare non fuerit licitum. Exempli caussa in *Hispania*, tempore concilii *Illiberritani* anno CCCV. decretum positiuum contra picturas legitur. Nam vnus ex istius concilii canonibus in hunc modum se habet: *Placuit* [*d*] *picturas in ecclesia esse non debere, ne quod colitur aut adoratur, in parietibus depingatur.* Atque ita omnino in *Cypro* insula sub finem huius sæculi obtinuit, vt ex notissima illa EPIPHANII ad *Ioannem* episcopum *Hierosolymitanum* epistola, ab HIERONYMO *latine* reddita, patet, in qua de transitu suo per villam *Palæstinæ*, quæ dicebatur *Anablatha*, loquens, *Inueni ibi*, inquit [*e*], *velum pendens in foribus eiusdem ecclesiæ tinctum atque depictum, & habens imaginem quasi Christi vel sancti cuiusdam. Non enim satis memini, cuius imago fuerit. Quum ergo hoc vidissem, in ecclesia contra auctoritatem scripturarum hominis pendere imaginem, scidi illud, & magis dedi consilium custodibus eius loci, vt pauperem mortuum eo obuoluerent & efferrent.* Sunt, qui contra hunc locum declamitant, tamquam a recentioribus quibusdam *Græcis* iconoclastis interpolatum; quod commune BELLARMINI [*f*], BARONII [*g*] & reliquorum, qui eos se-

(*d*) Concil. Illiberrit. c. XXXVI. (tom. I. concil. p. 974.)

(*e*) Epiphan. epist. ad Ioannem Hierosolymitanum.

(*f*) Bellarm. de imagin. lib. II. c. IX. Thomas Waldensis tom. III. tit. XIX. cap. CLVII. dicit, Epiphanium propter hæresim Anthropomorphitarum tunc vigentem hoc fecisse. Alii dicunt, Epiphanium loqui de imagine hominis profani, quæ ibi honorabatur instar imaginum Christi & sanctorum. ita respondet Marianus Victorius in adnotatione ad hanc epistolam. *Communior & verior solutio est, verba illa esse supposititia*, cete a.

(*g*) Baron. ad an. CCCXCII. p. 668. edit. MDCX. (p. 677. 678. No. XLVIII. seqq. edit. MDCLXX.)

quuntur, effugium eſt. PETAVIVS [b] vero genuinum eſſe agnoſcit, dicitque tempore EPIPHANII nondum illud vſitatum fuiſſe in *Cypro*, vt imagines in eccleſiis proponerentur. Atque hæc vera huius rei ratio eſt, etiamſi iſti homines omnibus artibus ac ſubſidiis vtantur, vt contrarium perſuadeant. Vulgatos eccleſiæ *Romanenſis* ſcriptores male quoque habet concilium *Illiberritanum*. BARONIVS more ſuo ad impoſturam vnius iſtius canonis confugit; alii omnes canones eiusdem notæ eſſe dicunt. Alii, quibus hoc iuſto durius videtur atque liberius, rem mitigant, dicuntque, imagines ideo duntaxat prohibitas fuiſſe, vt ne gentiles ſtatuas & lapides a chriſtianis coli crederent, vel imagines in parietibus depictas tantum prohibitas fuiſſe, vtpote perſecutorum ludibrio obnoxias, cui aliæ, quæ tegi & remoueri poſſent, obnoxiæ haud eſſent. Ita SYLVIVS in ſuis ad hunc canonem adnotationibus. Alii ad nouam *diſciplinæ arcani* nomenclaturam confugiunt, ſolas imagines Dei & ſacroſanctæ trinitatis (non ſanctorum martyrum imagines) interdictas fuiſſe dictitantes, & hoc ideo tantum, ne gentiles in penitiorem rerum ſacrarum intelligentiam intromiſſi abſtruſiora trinitatis myſteria intempeſtiue perciperent. Quæ bella huius prohibitionis ratio primum a MENDOZA [i] excogitata,

(b) Petau. de incarnat. lib. XV. c. XIV. n. VIII. Quidam laciniam hanc ad epiphanii epiſtolam adtextam eſſe putauerunt. Fortaſſis eo pertinebit, quod paullo ante monui, nondum in Cypro, vbi habitabat Epiphanius, vſitatum illud fuiſſe, vt imagines in eccleſiis huiusmodi proponerentur.

(i) Mendoza not. in conc. Eliberit. c. XXXVI. (tom. I. conc. p. 1240.) Summa cura cauebant epiſcopi, ne religionis noſtræ myſteria ludibrio cum auctore haberentur & irriderentur a gentibus. Sciebant quippe huius concilii tempore, quo maior populi pars erat ethnicorum, nomen Chriſti auerſis auribus gentes excipere; quin imo memoriam eius, moleſto & iniquo ferre animo, neſandoque & ſacrilego errore, aut extrema potius dementia irridere & damnare chriſtianos, quod audirent, illos homines quemdam (vt aiebant) pœnæ cauſſa adfixum cruci colere & adorare, vt Arnobius & Minucius Felix pluribus teſtantur. Ne igitur huic periculo graui & pernitioſo exponerentur Chriſti imagines parietibus eccleſiæ depictæ, ideo ab Hiſpanis patribus hoc canone interdictæ ſunt. Nec abſtruſiora ſolum humanitatis Chriſti & diuinitatis myſteria publice in eccleſiæ parietibus pingi, diſplicuit olim epiſcopis, verum nec alia chriſtianæ doctrinæ arcana litteris conſignari, vel palam publiceque doceri, fas eſſe cenſebant: ne inſanis ethnicorum ludibriis & riſu illa (vt dixi) exciperentur. -- Voluerunt ſemper primi chriſtiani catechumenos a penitiore rerum ſacrorum intelligentia arceri;

deinde

deinde a BONA [k] cardinali comprobata, & a SCHELSTRATO [l] atque PAGIO [m] summopere laudata est, tamquam perspicua

quum enim recipiebantur ad catechesin, quædam duntaxat sacramentorum summa velut per transennam illis suppeditabatur, exactiori tractatione provectioribus initiatis reseruata, cetera.

(k) Bona rer. liturgic. lib. I. c. XVI. n. II. Ex hac disciplina (arcani) emanasse puto canonem XXXVI. concilii Illiberritani, quem Baronius suppositítium suspicatur: alii vero multum se torquent, vt congruum eius atque orthodoxam interpretationem inueniant. Verba canonis hæc sunt: *Placuit picturas in ecclesia esse non debere, ne quod colitur & adoratur, in parietibus depingatur.* Quibus verbis frustra abutuntur sectarii, vt huius concilii auctoritate sacrarum imaginum vsum & cultum conuellant. Alia enim fuit illorum patrum mens, quæ ex more illius sæculi sollicite cauentis, ne religionis nostræ arcana infidelibus proderentur, æstimanda est. Vetuerunt ergo, ne id quod colitur & adoratur, in parietibus pingeretur, id vero quod pingendum non erat, obscure explicarunt illis verbis, *quod colitur & adoratur*, vt soli fideles intelligerent, eo canone prohiberi imagines Dei & Christi Saluatoris, ne a gentilibus irruentibus sæpe in ecclesias contumelia adficerentur, & irriderentur christiani, ac si hominem colerent tamquam Deum; neue catechumeni Deum, quem incircumscriptum, immensum, & materiæ expertem prædicari audiebant, humana figura pictum videntes, aliquod alienum ab eius maiestate conciperent. Deinde obseruandum, non prohibuisse in tabulis pingi, quia commode auferri poterant, & obducto velamine a profanorum adspectu submoueri.

(l) Schelstrat. disciplina arcani c. VI. artic. III. Recte notat Albaspinæus, canonem istum statutum fuisse pro catechumenis potius & gentilibus, quam pro fidelibus & catholicis. Hi enim scientes, Deum sub variis olim figuris apparuisse, ex imaginibus Deum sub illis formis repræsentantibus nullam falsam opinionem concepissent. Sed gentiles & catechumeni audientes, a christianis inuisibilem & incorporeum prædicari, humana figura depictum videntes, alienum quid ab eius maiestate concepissent: immo ignorantes mysterium sanctissimæ trinitatis facile ex picturis illis patrem in figura senis, filium in figura viri, spiritum sanctum in figura columbæ repræsentantibus, in notitiam summæ diuinitatis venissent, quam eis occultare studebat ecclesia.

(m) Pagi critic. in Baron. an. LV. n. V. Baronii tempore concilium Illiberritanum multis suppositítium visum, quod in eo quædam legantur catholicæ fidei dogmatibus apparenter repugnantia, vti canon XXXVI, quo vetatur, ne picturæ in ecclesia habeantur. *Placuit picturas* &c. Quo ex canone protestantes inferunt, quarti ecclesiæ sæculi initio, quo concilium Illiberritanum celebratum, cultum imaginum in ecclesia non fuisse. Sed sicut decepti sunt catholici, qui de huius concilii veritate dubitarunt; ita & errarunt protestantes, qui præfatum canonem aduersus imagines militare existimarunt. In eo enim, vt notat Bellarminus lib. III. de imagin. c. VIII. agitur de ima-

argumenti *Protestantium*, contra cultum imaginum ex isthoc canone petiti, solutio; Sed tamen hoc nec ALBASPINAEO nec PETAVIO probatur. Nam ALBASPINAEVS [n] *De picturis & tabulis*, inquit, *non vero de figuris & statuis heic agitur: & de picturis quidem, non quibus sancti & martyres, sed quibus Deus ipse, ipsa trinitas repraesentaretur. Vetant Deum in parietibus depingi, ne scilicet, quem gentilibus & catechumenis immensum, omnipotentem, inuisibilem, aeternum, incomprehensibilem, spiritualem; corporis & materiae expertem, & immunem praedicarent, eum ipsi gentiles & catechumeni in ipsorum ecclesiis lineis & coloribus circumscriptum & comprehensum cernerent.* Quae vero ratio semper valere potest contra picturas diuinitatis, etsi non plenum huius canonis sensum suppeditet, quippe qui imagines generatim, & non tantum imagines trinitatis in ecclesiis fieri vetat. Quocirca PETAVIVS [o] generaliorem caussam adfert, quamobrem imagines quaecumque isto tempore prohibitae fuerint, quando *Probabilem*, inquit, *illorum puto esse coniecturam: qui quo tempore synodus illa celebrata est, recentem adhuc idololatriae memoriam fuisse dicunt: ob idque nondum expedisse, christianorum in oratoriis ac templis imagines statui.* Vt adeo perspectum nunc sit atque exploratum, christianos primis quatuor saeculis imaginum vsum in ecclesiis haud permisisse. TERTVLLIANVS [p] quidem semel pastoris, ouem humeris suis domum reportantis, in ecclesiarum quarumdam catholicarum calice depicti, mentionem facit. Verum vti hoc singulare quoddum exemplum symbolici cuiusdam emblematis, ita vnicum exemplum est, quod PETAVIVS in tribus prioribus saeculis reperire potuit. Saeculo quarto medio christiani in vrbe *Phoenices Paneade*, alias *Caesarea Philippi* nominata, statuam *CHRISTI*,

---

ginibus Dei siue sanctissimae trinitatis; Deus enim & sanctissima trinitas proprie colitur & adoratur. Illius autem imagines in vsu olim non fuisse, docent patres: cuius rei rationem reddit Origenes lib. VII. aduersus Celsum, circa finem: *Vt qui Deum incorporeum & inuisibilem nulla figura circumscribimus.* Quam rationem magis exponit Albaspinaeus in commentario ad eum canonem: *De picturis & tabulis* cetera.

(n) Albaspin. not. in can. XXXVI. concil. Illiberrit. (tom. I. conc. p. 998.)

(o) Petau. de incarnat. lib. XV. c. XIV. n. VIII.

(p) Tertull. de pudicit. c. X. Si forte patrocinabitur pastor, quem in calice depingis. - - - At ego eius pastoris scripturam haurio, qui non potest frangi.

quam

quam mulier *Syrophœnissa* sanguinis profluuio, quo iam dudum laborabat, liberata in honorem seruatoris dedicauerat, reuerentius obseruabant. Quum enim *Iulianus* ea subuersa imaginem suam eius loco posuisset, & pagani illam *CHRISTI* imaginem ludibrio habentes trahentesque per vrbem confregissent; christiani, vt SOZOMENVS [q] narrat, collectam in ecclesia reponebant, vbi sua adhuc ætate seruatam fuisse, idem auctor adfirmat. PHILOSTORGIVS [r] eamdem commemorans historiam, addit aliquid, quod SOZOMENI mentem optime explicat. Dicit enim, christianos statuam illam in diaconico ecclesiæ collocasse, competentem ei curam atque obseruantiam deferentes, nequaquam tamen eam colentes aut adorantes. Non fuit itaque statua in templo collocata, sed illius duntaxat fragmenta in diaconico ecclesiæ reposita, & quidem non ideo, vt colerentur, sed tantum vt ab nouo gentilium ludibrio atque violentia conseruarentur. Id quod adeo non fuit commendabilis quædam & ad imitationem proposita actio, vt ne quidem imagines in templis publice collocatas fuisse, probet.

§. VII.

Primum a Paulino *aliisque eiusdem cum ipso ætatis hominibus, sæculo quarto exeunte, priuatim gradatimque introductæ.*

NEQVE vero inficias eo, quibusdam in locis sæculo quarto extremo sanctorum & martyrum imagines in ecclesias irrepsisse. *Paulinus* episcopus *Nolæ*, vt plebis, ex omnibus agris ad celebrandam anniuersariam dedicationis templi *S. Felicis* festiuitatem coëuntis, mentes occupatas teneret, impediretque, quo minus compotationibus & luxuriæ se traderent, in ecclesia imagines sanctorum & historias e sacris scripturis, e. c. *Esthera*, *Iobi*, *Tobiæ* & *Inditha* depingendas curabat, quemadmodum

(q) Sozom. lib. V. c. XXI. Ἐπεὶ ἔγνω Ἰουλιανὸς ἐν Καισαρείᾳ τῆς Φιλίππου, Φοινίκης δὲ αὕτη πόλις, ἣν Πανεάδα ὀνομάζουσιν, ἐπίσημον εἶναι Χριστοῦ ἄγαλμα, ὃ τοῦ πάθους ἀπαλλαγεῖσα ἀνέθηκεν ἡ αἱμοῤῥοοῦσα, καθελὼν τοῦτο, ἴδιον ἀνέστησε' - - τὸν δὲ τοῦ χριστοῦ ἀνδριάντα τότε μὲν οἱ ἑλληνισταὶ σύροντες κατέαξαν· μετὰ δὲ ταῦτα οἱ χριστιανοὶ συλλέξαντες ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ ἀπέθεντο, ἔνθα καὶ νῦν φυλάττεται.

(r) Philostorg. lib. VII. c. III. Τὸν ἀνδριάντα μετακομισάμενοι ἐν τῷ τῆς ἐκκλησίας διακονικῷ, τὰ πρέποντα ἐθεράπευον, σέβοντες μὲν ἢ προσκυνοῦντες οὐδαμῶς.

ipse in scriptis suis [s] nobis narrat. De eiusdem consuetudinis exordio heic illic non nihil etiam habet AVGVSTINVS, qui frequenter loquitur de pictura *Abrahami* [t], filium sacrificantis, & de picturis [u] *Petri* ac *Pauli*, immo etiam de quibusdam pictu-

(s) Paulin. natal. IX. Felicis:

Propterea visum nobis opus vtile, totis
Felicibus domibus pictura illudere sancta;
Si forte attonitas haec per spectacula mentes
Agrestum caperet fucata coloribus vmbra,
Quae super exprimitur titulis, vt littera monstret,
Quod manus explicuit: dumque omnes picta vicissim
Ostendunt releguntque sibi, vel tardius escae
Sint memores, dum grata oculis ieiunia pascunt;
Atque ita se melior stupefactis inserat vsus,
Dum fallit pictura famem, sanctasque legenti
Historias, castorum operum subrepit honestas
Exemplis inducta piis; potatur hianti
Sobrietas, nimii subeunt oblivia vini.
Dumque diem ducunt spatio maiore tuentes,
Pocula rarescunt, quia per miracula tracto
Tempore, iam paucae superant epulantibus horae.

Idem natal. X. Felicis:

Martyribus mediam pictis pia nomina signant,
Quos par in vario redimiuit gloria sexu.
At geminas quae sunt dextra laeuaque patentes,
Binis historiis ornat pictura fidelis.
Vnam sanctorum complent sacra gesta virorum,
Iobus vulneribus tentatus, lumine Tobit,
Ast aliam sexus minor obtinet, inclyta Iudith,
Qua simul & regina potens depingitur Esther.

(t) August. contr. Faustum lib. XXII. c. LXXIII. (tom. VI. opp. p. 431. d. edit. Basil. MDLXIX.) Abraham si filium sponte immolaret, quid nisi horribilis & insanus? Deo autem iubente, quid nisi fidelis & deuotus apparuit? Quod vsque adeo ipsa veritas clamat, vt eius voce deterritus Faustus, quum in ipsum Abraham quid diceret, vnguibus & dentibus quaerens, vsque ad calumniosum mendacium perueniret, hoc tamen reprehendere non auderet: nisi forte non ei veniret in mentem factum ita nobile, vt non lectum, nec quaesitum animo occurreret, vt denique tot linguis cantatum, *tot locis pictum* & aures & oculos dissimulantes feriret.

(u) Aug. de consensu euangelist. lib. I. c. X. (tom. IV opp. p. 377. b. citat. edit.) Occurrit eis Petrus & Paulus, credo quod *pluribus locis simul eos cum illo pictos* viderunt, quia merita Petri & Pauli propter eumdem passionis diem celebrius & solemniter Roma commendat. Sic omnino errare meruerunt, qui Christum & apostolos eius non in sanctis codicibus sed in *pictis parietibus* quaesierunt. Nec mirum si a pingentibus fingentes decepti sunt.

rarum

rarum cultoribus [w], quorum vero morem non approbat. Neque enim hoc illi, approbante catholica ecclesia, faciebant. Nam ipsam ecclesiam eos condemnasse & tamquam malos filios corrigere studuisse, adfirmat.

§. VIII.

Imagines regum ac episcoporum circa idem tempus in ecclesiam inuectæ.

Ex quibus æquus quisque & partium studio alienus lector facile iudicabit, primum consilium, quo picturæ in ecclesias introductæ sunt, ad ornamentum duntaxat & historiam, non autem ad cultum & adorationem, spectauisse, quemadmodum AVGVSTINVS & PHILOSTORGIVS declarauerunt. Et hoc ipsum ex iis porro confirmari potest, quæ ipsemet PAVLINVS & alii scriptores narrant, quod initio picturæ viuorum æque ac mortuorum locum in ecclesia habuerint, & episcopi ac reges sanctis ac martyribus iuncti fuerint. Ipsius *Paulini* [x] imago vna cum imagine *Martini* in baptisterio ecclesiæ a *Seuero* exstructo collocata erat, & *Paulinus* duo mittebat epigrammata, imaginibus istis inscribenda, quibus emergentes a sacro fonte homines

(w) August. de morib. eccl. cath. lib. I. c. XXXIV. (tom. I. opp. p. 774. c. cit. ed.) Noui multos esse sepulchrorum & *picturarum adoratores*: noui multos esse, qui luxuriosissime super mortuos bibant, & epulas cadaueribus exhibentes, super sepultos se ipsos sepeliant, & voracitates ebrietatesque suas deputent religioni. - - Nunc vos illud admoneo, vt aliquando ecclesiæ catholicæ maledicere desinatis, vituperando mores hominum, *quos & ipsa condemnat, & quos quotidie tamquam malos filios corrigere studet.*

(x) Paulin. ep. XII. ad Seuer.

Abluitis quicumque animas & membra lauacris,
Cernite propositas ad bona facta vias!
Adstat perfectæ Martinus regula vitæ:
Paulinus veniam quo mereare docet.
Hunc peccatores, illum spectate beati:
Exemplar sanctis ille sit, iste reis.

Ibidem:

Diues opum Christo, pauper sibi, pulcra Seuerus
Culmina sacratis fontibus instituit.
Et quia cælestes aulam condebat in actus,
Quo renouarentur fonte Deoque homines:
Digna sacramentis gemina sub imagine pinxit,
Disceret vt vitæ dona renatus homo.

mines

mines docerentur non adorare, sed alteram vt sancti cuiuspiam, alteram vero vt pœnitentis peccatoris effigiem intueri. BARONIVS [y] *Acacium*, episcopum *Constantinopolitanum*, primum fuisse putat, cui honor iste exhibitus sit an. CCCCLXXXVIII. Sed VALESIVS [z] errorem eius scite corrigit, idque diu ante vsitatum fuisse obseruat. Quam ipsius obseruationem exemplum ex PAVLINO modo adlatum satis confirmat. THEODORVS LECTOR [a] eodem honore *Macedonium* episcopum *Constantinopolitanum* adfectum esse, in obseruatione, quam de *Timotheo* successore illius habet, testatur, *Timotheus*, inquiens, *in quamcunque ecclesiam ingressus fuerat, numquam illic missarum solemnia inchoauit, nisi prius Macedonii imagines illinc detracta fuissent.* SVIDAS *Gennadium* in insigni templi loco pictum fuisse narrat, & inter hunc & alios ibi pictos ipsum seruatorem [b] *Gennadio* dicentem: Soluito hoc templum & successoris tui temporibus illud restaurabo.

Martinum veneranda viri testatur imago:
Altera Paulinum forma refert humilem.
Ille fidem exemplis & dictis fortibus armat,
Vt meriti palmas intemerata ferat:
Iste docet fusis redimens sua crimina nummis,
Vilior vt sit res, quam sua cuique salus.

(y) Baron. an. CCCCLXXXVIII. ex Suida, voce Acacius: Tanti fuit hic fastus & arrogantiæ, vt fineret suas ipsius imagines adhuc viuentis (*quod de nullo ante eum episcopo legitur*) in ecclesiis dedicari: qui enim ei adsentabantur, ipsius effigies in ecclesiis pingere vel adfigere consueuerunt, de quibus ista Suidas habet: Quum omnes ecclesias in sua potestate haberet, sollicitam curam impendit his, qui præerant: quorum sagaciores eius imaginem in templis consecrarunt. cetera.

(z) Vales. not. in Theodor. Lect. lib. II. p. 167. Scio equidem Baronium ad annum Christi CCCCLXXXVIII. existimasse, eas imagines Acacio positas fuisse, dum esset patriarcha; sed Baronium refellunt verba Malchi apud Suidam, qui ecclesiam illam iuxta nauale, in qua erat imago Acacii, tessellato opere fabricatam, sub Gennadio patriarcha absolutam esse testatur: nec verum est, quod idem Baronius illic obseruat, primum ex patriarchis Acacium hunc honorem adfectasse. Nam ex Suidæ loco aperte conuincitur, eum morem Gennadii temporibus iam inualuisse.

(a) Theod. Lect. lib. II. p. 563. Ὅπου δ' ἂν ποτε εἰσῆλθεν ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ Τιμόθεος, εἰ μὴ πρότερον τὰς εἰκόνας Μακεδονίου κατέσπασε, τῆς λειτουργίας οὐκ ἤρχετο.

(b) Suid. lexic. voce Ἀκάκιος. Τοῦ γὰρ ἔργου παντὸς ἐπὶ Γενναδίου τελεσθέντος, εἰς τὸν ἐπιφανῆ τόπον ἐξετύπωσαν αὐτὸν τοῦ ναοῦ καὶ μεταξὺ τοῦδε τὸν σωτῆρα λέγοντα τῷ Γενναδίῳ, λῦσον τὸν ναὸν τοῦτον, καὶ ἐπὶ τοῦ μετὰ σὲ ἐγερῶ αὐτόν.

rabo. DAMASCENVS, magnus ille imaginum aduocatus [c], hanc praxin ad *Constantini* vsque tempora referre conatur, ex SOCRATE *Constantinum* proprias imagines in templis collocasse commemorans. Verum, vti SPANHEMIVS [d] obseruat, fraus aliqua huic narrationi subest: Nam SOCRATES non de ecclesiis christianorum, sed gentilium templis [e] loquitur, in quibus idola ipsorum demolitus suas ipsius imagines substituerit. Fac autem ita fuisse, quemadmodum dictitat DAMASCENVS, ad institutum tamen eius, quod erat imaginum cultum in ecclesiis demonstrare, ne quidquam facit.

§. IX.

Sed nec viuorum nec mortuorum effigies cultui religioso destinatæ.

NEMINEM fore puto, qui picturas episcoporum ac regum in ecclesiis ideo collocatas fuisse existimet, vt adorarentur, quoad ipsi inter viuos egerint; sed tantum vt ecclesias ornarent, aut ciuilem personis honorem conciliarent. Idem de mortuorum quoque imaginibus statuendum est, siquidem qui primi illas introduxerunt, suas ipsorum eis miscuerunt imagines. Sed vero fatendum est, hanc superstitionem picturarum in templis collocationem illico esse insequutam. Numquam tamen ea approbata fuit, donec concilium *Nicænum* secundum

(c) Damasc. orat. III. de imagin. p. 789. edit. Basil. MDLXXV. Ἐκ τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἱστορίας Σωκράτους, βιβλίου πρώτου, κεφαλ. ιη΄ περὶ τοῦ αὐτοῦ βασιλέως· Μετὰ ταῦτα δὲ ὁ βασιλεὺς Κωνσταντῖνος, ἐπιμελέστερος ὢν τὰ περὶ χριστιανισμοῦ, ἀπεστράφη τὰς ἑλληνικὰς θρησκείας, τὴν παύει μὲν τὰ μονομάχια, εἰκόνας δὲ τὰς ἰδίας ἐν τοῖς ναοῖς ἀπέθετο. Ex historia ecclesiastica Socratis lib. I. c. XVIII. de eodem imperatore. Post hæc autem imperator Constantinus religionis christianæ studiosior factus a Græcorum religione abhorruit, singulariaque certamina fieri vetuit, & *proprias imagines in templis collocauit.*

(d) Spanh. histor. imagin. sect. I. p. 14. (tom. II. opp. p. 715. edit. Lugd. Batau. MDCCIII.) Pessima intelligitur fides auctoris *orationis III.* de imaginibus tributæ Damasceno, probaturi erectionem cultumque sacrarum imaginum etiam tempore Constantini M. ex his Socratis libro I. c. XVIII. εἰκόνας δὲ τὰς ἰδίας ἐν τοῖς ναοῖς ἀπέθετο, *proprias autem imagines in templis collocauit.* Planum enim est, loqui Socratem *de gentilium templis* ac deorum delubris, in quibus, sublatis idolis, suas imagines substituit imperator. Nihil de imaginibus sacris Christi, virginis, sanctorumue. Nihil etiam de imaginibus ad cultum aut adorationem erectis.

(e) Socrat. lib. I. c. XIIX. Εἰκόνας τὰς ἰδίας ἐν τοῖς ναοῖς ἀνέθετο

enumerantur: *Calices duo aurei: item calices sex argentei: vrceolæ sex argentea: cucumellum argenteum: lucernæ argenteæ septem; cereofala duo: candelæ breues æneæ cum lucernis suis septem: item lucernæ aureæ vndecim cum catenis suis: Tunicæ mulíebres octoginta duæ: mafortea triginta octo: tunicæ viriles sedecim: caligæ viriles paria tredecim: caligæ mulíebres paria quadraginta septem: cophæ rusticanæ vndeviginti:* quæ vestimentorum genera hisce diebus aut pro pauperibus aut pro ascetis ecclesiæ videntur fuisse adseruata. De imaginibus autem & picturis nulla plane mentio habetur, quod ad minimum negatiuum argumentum est, nihil istiusmodi eo tempore in ecclesia exstitisse. Immo positiua dantur argumenta ex quarto sæculo, quod in quibusdam locis tunc temporis in templis eas collocare non fuerit licitum. Exempli caussa in *Hispania*, tempore concilii *Illiberritani* anno CCCV. decretum positiuum contra picturas legitur. Nam vnus ex istius concilii canonibus in hunc modum se habet: *Placuit* [*d*] *picturas in ecclesia esse non debere, ne quod colitur aut adoratur, in parietibus depingatur.* Atque ita omnino in *Cypro* insula sub finem huius sæculi obtinuit, vt ex notissima illa EPIPHANII ad *Ioannem* episcopum *Hierosolymitanum* epistola, ab HIERONYMO *latine* reddita, patet, in qua de transitu suo per villam *Palæstinæ*, quæ dicebatur *Anablatha*, loquens, *Inueni ibi*, inquit [*e*], *velum pendens in foribus eiusdem ecclesiæ tinctum atque depictum, & habens imaginem quasi Christi vel sancti cuiusdam. Non enim satis memini, cuius imago fuerit. Quum ergo hoc vidissem, in ecclesia contra auctoritatem scripturarum hominis pendere imaginem, scidi illud, & magis dedi consilium custodibus eius loci, vt pauperem mortuum eo obuoluerent & efferrent.* Sunt, qui contra hunc locum declamitant, tamquam a recentioribus quibusdam *Græcis* iconoclastis interpolatum; quod commune BELLARMINI [*f*], BARONII [*g*] & reliquorum, qui eos se-

(*d*) Concil. Illiberrit. c. XXXVI. (tom. I. concil. p. 974.)

(*e*) Epiphan. epist. ad Ioannem Hierosolymitanum.

(*f*) Bellarm. de imagin. lib. II. c. IX. Thomas Waldensis tom. III. tit. XIX. cap. CLVII. dicit, Epiphanium propter hæresim Anthropomorphitarum tunc vigentem hoc fecisse. Alii dicunt, Epiphanium loqui de imagine hominis profani, quæ ibi honorabatur instar imaginum Christi & sanctorum. ita respondet Marianus Victorius in adnotatione ad hanc epistolam. *Communior & verior solutio est, verba illa esse supposititia*, cetera.

(*g*) Baron. ad an. CCCXCII. p. 668. edit. MDCX. (p. 672. 673. No. XLVIII. seqq. edit. MDCLXX.)

 quum-

quuntur, effugium eſt. PETAVIVS [b] vero genuinum eſſe agnoſcit, dicitque tempore EPIPHANII nondum illud vſitatum fuiſſe in *Cypro*, vt imagines in eccleſiis proponerentur. Atque hæc vera huius rei ratio eſt, etiamſi iſti homines omnibus artibus ac ſubſidiis vtantur, vt contrarium perſuadeant. Vulgatos eccleſiæ *Romanenſis* ſcriptores male quoque habet concilium *Illiberritanum*. BARONIVS more ſuo ad impoſturam vnius iſtius canonis confugit; alii omnes canones eiusdem notæ eſſe dicunt. Alii, quibus hoc iuſto durius videtur atque liberius, rem mitigant, dicuntque, imagines ideo duntaxat prohibitas fuiſſe, vt ne gentiles ſtatuas & lapides a chriſtianis coli crederent, vel imagines in parietibus depictas tantum prohibitas fuiſſe, vtpote perſecutorum ludibrio obnoxias, cui aliæ, quæ tegi & remoueri poſſent, obnoxiæ haud eſſent. Ita SYLVIVS in ſuis ad hunc canonem adnotationibus. Alii ad nouam *diſciplinæ arcani* nomenclaturam confugiunt, ſolas imagines Dei & ſacroſanctæ trinitatis (non ſanctorum martyrum imagines) interdictas fuiſſe dictitantes, & hoc ideo tantum, ne gentiles in penitiorem rerum ſacrarum intelligentiam intromiſſi abſtruſiora trinitatis myſteria intempeſtiue perciperent. Quæ bella huius prohibitionis ratio primum a MENDOZA [i] excogitata,

(b) Petau. de incarnat. lib. XV. c. XIV. n. VIII. Quidam laciniam hanc ad epiphanii epiſtolam adtextam eſſe putauerunt. Fortaſſis eo pertinebit, quod paullo ante monui, nondum in Cypro, vbi habitabat Epiphanius, vſitatum illud fuiſſe, vt imagines in eccleſiis huiusmodi proponerentur.

(i) Mendoza not. in conc. Eliberit. c. XXXVI. (tom. I. conc. p. 1240.) Summa cura cauebant epiſcopi, ne religionis noſtræ myſteria ludibrio cum auctore haberentur & irriderentur a gentibus. Sciebant quippe huius concilii tempore, quo maior populi pars erat ethnicorum, nomen Chriſti auerſis auribus gentes excipere; quin imo memoriam eius, moleſto & iniquo ferre animo, nefandoque & ſacrilego errore, aut extrema potius dementia irridere & damnare chriſtianos, quod audirent, illos homines quemdam (vt aiebant) pœnæ cauſſa adfixum cruci colere & adorare, vt Arnobius & Minucius Felix pluribus teſtantur. Ne igitur huic periculo graui & pernitioſo exponerentur Chriſti imagines parietibus eccleſiæ depictæ, ideo ab Hiſpanis patribus hoc canone interdictæ ſunt. Nec abſtruſiora ſolum humanitatis Chriſti & diuinitatis myſteria publice in eccleſiæ parietibus pingi, diſplicuit olim epiſcopis, verum nec alia chriſtianæ doctrinæ arcana litteris conſignari, vel palam publiceque doceri, fas eſſe cenſebant: ne inſanis ethnicorum ludibriis & riſu illa (vt dixi) exciperentur. -- Voluerunt ſemper primi chriſtiani catechumenos a penitiore rerum ſacrorum intelligentia arceri;

deinde a BONA [k] cardinali comprobata, & a SCHELSTRATO [l] atque PAGIO [m] summopere laudata est, tamquam perspicua

quum enim recipiebantur ad catechesin, quædam duntaxat sacramentorum summa velut per transennam illis suppeditabatur, exactiori tractatione provectioribus initiatis reseruata. cetera.

(k) Bona rer. liturgic. lib. I. c. XVI. n. II. Ex hac disciplina (arcani) emanasse puto canonem XXXVI. concilii Illiberritani, quem Baronius supposititium suspicatur: alii vero multum se torquent, vt congruam eius atque orthodoxam interpretationem inueniant. Verba canonis hæc sunt: *Placuit picturas in ecclesia esse non debere, ne quod colitur & adoratur, in parietibus depingatur.* Quibus verbis frustra abutuntur sectarii, vt huius concilii auctoritate sacrarum imaginum vsum & cultum conuellant. Alia enim fuit illorum patrum mens, quæ ex more illius sæculi sollicite cauentis, ne religionis nostræ arcana infidelibus proderentur, æstimanda est. Vetuerunt ergo, ne id quod colitur & adoratur, in parietibus pingeretur, id vero quod pingendum non erat, obscure explicarunt illis verbis, *quod colitur & adoratur*, vt soli fideles intelligerent, eo canone prohiberi imagines Dei & Christi Saluatoris, ne a gentilibus irruentibus sæpe in ecclesias contumelia adficerentur, & irriderentur christiani, ac si hominem colerent tamquam Deum: neue catechumeni Deum, quem incircumscriptum, immensum, & materiæ expertem prædicari audiebant, humana figura pictum videntes, aliquod alienum ab eius maiestate conciperent. Deinde obseruandum, non prohibuisse in tabulis pingi, quia commode auferri poterant, & obducto velamine a profanorum adspectu submoueri.

(l) Schelstrat. disciplina arcani c. VI. artic. III. Recte notat Albaspinæus, canonem istum statutum fuisse pro catechumenis potius & gentilibus, quam pro fidelibus & catholicis. Hi enim scientes, Deum sub variis olim figuris apparuisse, ex imaginibus Deum sub illis formis repræsentantibus nullam falsam opinionem concepissent. Sed gentiles & catechumeni audientes, a christianis inuisibilem & incorporeum prædicari, humana figura depictum videntes, alienum quid ab eius maiestate concepissent: immo ignorantes mysterium sanctissimæ trinitatis facile ex picturis illis patrem in figura senis, filium in figura viri, spiritum sanctum in figura columbæ repræsentantibus, in notitiam summæ diuinitatis venissent, quam eis occultare studebat ecclesia.

(m) Pagi critic. in Baron. an. LV. n. V. Baronii tempore concilium Illiberritanum multis supposititium visum, quod in eo quædam legantur catholicæ fidei dogmatibus apparenter repugnantia, vti canon XXXVI, quo vetatur, ne picturæ in ecclesia habeantur. *Placuit picturas &c.* Quo ex canone protestantes inferunt, quarti ecclesiæ sæculi initio, quo concilium Illiberritanum celebratum, cultum imaginum in ecclesia non fuisse. Sed sicut decepti sunt catholici, qui de huius concilii veritate dubitarunt; ita & errarunt protestantes, qui præfatum canonem aduersus imagines militare existimarunt. In eo enim, vt notat Bellarminus lib. III. de imagin. c. VIII. agitur de ima-

argumenti *Protestantium*, contra cultum imaginum ex isthoc canone petiti, solutio; Sed tamen hoc nec ALBASPINAEO nec PETAVIO probatur. Nam ALBASPINAEVS [n] *De picturis & tabulis*, inquit, *non vero de figuris & statuis heic agitur: & de picturis quidem, non quibus sancti & martyres, sed quibus Deus ipse, ipsa trinitas repræsentaretur. Vetant Deum in parietibus depingi, ne scilicet, quem gentilibus & catechumenis immensum, omnipotentem, inuisibilem, æternum, incomprehensibilem, spiritualem; corporis & materiæ expertem, & immunem prædicarent, eum ipsi gentiles & catechumeni in ipsorum ecclesiis lineis & coloribus circumscriptum & comprehensum cernerent.* Quæ vero ratio semper valere potest contra picturas diuinitatis, etsi non plenum huius canonis sensum suppeditet, quippe qui imagines generatim, & non tantum imagines trinitatis in ecclesiis fieri vetat. Quocirca PETAVIVS [o] generaliorem caussam adfert, quamobrem imagines quæcumque illo tempore prohibitæ fuerint, quando *Probabilem*, inquit, *illorum puto esse coniecturam: qui quo tempore synodus illa celebrata est, recentem adhuc idololatriæ memoriam fuisse dicunt: ob idque nondum expedisse, christianorum in oratoriis ac templis imagines statui.* Vt adeo perspectum nunc sit atque exploratum, christianos primis quatuor sæculis imaginum vsum in ecclesiis haud permisisse. TERTVLLIANVS [p] quidem semel pastoris, ouem humeris suis domum reportantis, in ecclesiarum quarumdam catholicarum calice depicti, mentionem facit. Verum vti hoc singulare quoddum exemplum symbolici cuiusdam emblematis, ita vnicum exemplum est, quod PETAVIVS in tribus prioribus sæculis reperire potuit. Sæculo quarto medio christiani in vrbe *Phœnices Paneade*, alias *Cæsarea Philippi* nominata, statuam *CHRISTI*,

ginibus Dei siue sanctissimæ trinitatis; Deus enim & sanctissima trinitas proprie colitur & adoratur. Illius autem imagines in vsu olim non fuisse, docent patres: cuius rei rationem reddit Origenes lib. VII. aduersus Celsum, circa finem: *Vt qui Deum incorporeum & inuisibilem nulla figura circumscribimus.* Quam rationem magis exponit Albaspinaeus in commentario ad eum canonem: *De picturis & tabulis* cetera.

(n) Albaspin. not. in can. XXXVI. concil. Illiberrit. (tom. I. conc. p. 998.)

(o) Petau. de incarnat. lib. XV. c. XIV. n. VIII.

(p) Tertull. de pudicit. c. X. Si forte patrocinabitur pastor, quem in calice depingis. - - At ego eius pastoris scripturam haurio, qui non potest frangi.

quam

quam mulier *Syrophœnissa* sanguinis profluuio, quo iam dudum laborabat, liberata in honorem seruatoris dedicauerat, reuerentius obseruabant. Quum enim *Iulianus* ea subuersa imaginem suam eius loco posuisset, & pagani illam *CHRISTI* imaginem ludibrio habentes trahentesque per vrbem confregissent; christiani, vt SOZOMENVS [q] narrat, collectam in ecclesia reponebant, vbi sua adhuc ætate seruatam fuisse, idem auctor adfirmat. PHILOSTORGIVS [r] eamdem commemorans historiam, addit aliquid, quod SOZOMENI mentem optime explicat. Dicit enim, christianos statuam illam in diaconico ecclesiæ collocasse, competentem ei curam atque obseruantiam deferentes, nequaquam tamen eam colentes aut adorantes. Non fuit itaque statua in templo collocata, sed illius duntaxat fragmenta in diaconico ecclesiæ reposita, & quidem non ideo, vt colerentur, sed tantum vt ab nouo gentilium ludibrio atque violentia conseruarentur. Id quod adeo non fuit commendabilis quædam & ad imitationem proposita actio, vt ne quidem imagines in templis publice collocatas fuisse, probet.

§. VII.

Primum a Paulino *aliisque eiusdem cum ipso ætatis hominibus, sæculo quarto exeunte, priuatim gradatimque introductæ.*

NEQVE vero inficias eo, quibusdam in locis sæculo quarto extremo sanctorum & martyrum imagines in ecclesias irrepsisse, *Paulinus* episcopus *Nolæ*, vt plebis, ex omnibus agris ad celebrandam anniuersariam dedicationis templi *S. Felicis* festivitatem coëuntis, mentes occupatas teneret, impediretque, quo minus compotationibus & luxuriæ se traderent, in ecclesia imagines sanctorum & historias e sacris scripturis, e. c. *Esthera*, *Iobi*, *Tobiæ* & *Iuditha* depingendas curabat, quemadmodum

(q) Sozom. lib. V. c. XXI. Ἐπεὶ ἔγνω Ἰυλιανὸς ἐν Καισαρείᾳ τῆς Φιλίππυ, Φοινίκης δὲ αὕτη πόλις, ἣν Πανεάδα ὀνομάζυσιν, ἐπίσημον εἶναι Χριςῦ ἄγαλμα, ὃ τῦ πάθυς ἀπαλλαγεῖσα ἀνέθηκεν ἡ αἱμοῤῥοῦσα, καθελὼν τῦτο, ἴδιον ἀνέςησε· - - τὸν δὲ τῦ Χριςῦ ἀνδριάντα τότε μὲν οἱ Ἑλληνισταὶ σύροντες κατέαξαν· μετὰ δὲ ταῦτα οἱ Χριςιανοὶ συλλέξαντες ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ ἀπέθεντο, ἔνθα καὶ νῦν φυλάττεται.

(r) Philostorg. lib. VII. c. III. Τὸν ἀνδριάντα μεταστησάμενοι ἐν τῷ τῆς ἐκκλησίας διακονικῷ, τὰ πρέποντα ἐθεράπευον, σέβοντες μὲν ἢ προσκυνῦντες ὐδαμῶς.

ipse

ipſe in ſcriptis ſuis [s] nobis narrat. De eiusdem conſuetudinis exordio heic illic non nihil etiam habet AVGVSTINVS, qui frequenter loquitur de pictura *Abrahami* [t], filium ſacrificantis, & de picturis [u] *Petri* ac *Pauli*, immo etiam de quibusdam picturarum

(s) Paulin. natal. IX. Felicis:

Propterea viſum nobis opus vtile, totis
Felicibus domibus pictura illudere ſancta;
Si forte attonitas hæc per ſpectacula mentes
Agreſtum caperet fucata coloribus vmbra,
Quæ ſuper exprimitur titulis, vt littera monſtret,
Quod manus explicuit: dumque omnes picta viciſſim
Oſtendunt releguntque ſibi, vel tardius eſcæ
Sint memores, dum grata oculis ieiunia paſcunt;
Atque ita ſe melior ſtupefactis inſerat vſus,
Dum fallit pictura famem, ſanctasque legenti
Hiſtorias, caſtorum operum ſubrepit honeſtas
Exemplis inducta piis; potatur hianti
Sobrietas, nimii ſubeunt oblivia vini.
Dumque diem ducunt ſpatio maiore tuentes,
Pocula rareſcunt, quia per miracula tracto
Tempore, iam pauca ſuperant epulantibus horæ.

Idem natal. X. Felicis:

Martyribus mediam pictis pia nomina ſignant,
Quos par in vario redimiuit gloria ſexu.
At geminas quæ ſunt dextra læuaque patentes,
Binis hiſtoriis ornat pictura fidelis.
Vnam ſanctorum complent ſacra geſta virorum,
Iobus vulneribus tentatus, lumine Tobit,
Aſt aliam ſexus minor obtinet, incluta Iudith,
Qua ſimul & regina potens depingitur Eſther.

(t) Auguſt. contr. Fauſtum lib. XXII. c. LXXIII. (tom. VI. opp. p. 431. d. edit. Baſil. MDLXIX.) Abraham ſi filium ſponte immolaret, quid niſi horribilis & inſanus? Deo autem iubente, quid niſi fidelis & deuotus apparuit? Quod vſque adeo ipſa veritas clamat, vt eius voce deterritus Fauſtus, quum in ipſum Abrahami quid diceret, vnguibus & dentibus quærens, vſque ad calumnioſum mendacium perueniret, hoc tamen reprehendere non auderet: niſi forte non ei veniret in mentem factum ita nobile, vt non lectum, nec quæſitum animo occurreret, vt denique tot linguis cantatum, *tot locis pictum* & aures & oculos diſſimulantes feriret.

(u) Aug. de conſenſu euangeliſt. lib. I. c. X. (tom. IV opp. p. 377. b. citat. edit.) Occurrit eis Petrus & Paulus, credo quod *pluribus locis ſimul eos cum illo pictos* viderunt, quia merita Petri & Pauli propter eumdem paſſionis diem celebrius & ſolemniter Roma commendat. Sic omnino errare meruerunt, qui Chriſtum & apoſtolos eius non in ſanctis codicibus ſed in *pictis parietibus* quæſierunt. Nec mirum ſi a pingentibus fingentes decepti ſunt.

rarum

rarum cultoribus [w], quorum vero morem non approbat. Neque enim hoc illi, approbante catholica ecclesia, faciebant. Nam ipsam ecclesiam eos condemnasse & tamquam malos filios corrigere studuisse, adfirmat.

§. VIII.

Imagines regum ac episcoporum circa idem tempus in ecclesiam inuectæ.

Ex quibus æquus quisque & partium studio alienus lector facile iudicabit, primum consilium, quo picturæ in ecclesias introductæ sunt, ad ornamentum duntaxat & historiam, non autem ad cultum & adorationem, spectauisse, quemadmodum AVGVSTINVS & PHILOSTORGIVS declarauerunt. Et hoc ipsum ex iis porro confirmari potest, quæ ipsemet PAVLINVS & alii scriptores narrant, quod initio picturæ viuorum æque ac mortuorum locum in ecclesia habuerint, & episcopi ac reges sanctis ac martyribus iuncti fuerint. Ipsius *Paulini* [x] imago vna cum imagine *Martini* in baptisterio ecclesiæ a *Seuero* exstructo collocata erat, & *Paulinus* duo mittebat epigrammata, imaginibus istis inscribenda, quibus emergentes a sacro fonte ho-

(w) Augusl. de morib. eccl. cath. lib. I. c. XXXIV. (tom. I. opp. p. 774. c. cit. ed.) Noui multos esse sepulchrorum & *picturarum adoratores*: noui multos esse, qui luxuriosissime super mortuos bibant, & epulas cadaueribus exhibentes, super sepultos se ipsos sepeliant, & voracitates ebrietatesque suas deputent religioni. - - Nunc vos illud admoneo, vt aliquando ecclesiæ catholicæ maledicere desinatis, vituperando mores hominum, *quos & ipsa condemnat, & quos quotidie tamquam malos filios corrigere studet.*

(x) Paulin. ep. XII. ad Seuer.

Abluitis quicumque animas & membra lauacris,
Cernite propositas ad bona facta vias!
Adstat perfectæ Martinus regula vitæ:
Paulinus veniam quo mereare docet.
Hunc peccatores, illum spectate beati:
Exemplar sanctis ille sit, iste reis.

Ibidem:

Diues opum Christo, pauper sibi, pulcra Seuerus
Culmina sacratis fontibus instituit.
Et quia cælestes aulam condebat in actus,
Quo renouarentur fonte Deoque homines;
Digna sacramentis gemina sub imagine pinxit,
Disceret vt vitæ dona renatus homo.

rabo. DAMASCENVS, magnus ille imaginum aduocatus [c], hanc praxin ad *Constantini* vsque tempora referre conatur, ex SOCRATE *Constantinum* proprias imagines in templis collocasse commemorans. Verum, vti SPANHEMIVS [d] obseruat, fraus aliqua huic narrationi subest: Nam SOCRATES non de ecclesiis christianorum, sed gentilium templis [e] loquitur, in quibus idola ipsorum demolitus suas ipsius imagines substituerit. Fac autem ita fuisse, quemadmodum dictitat DAMASCENVS, ad institutum tamen eius, quod erat imaginum cultum in ecclesiis demonstrare, ne quidquam facit.

§. IX.

Sed nec viuorum nec mortuorum effigies cultui religioso destinatæ.

NEMINEM fore puto, qui picturas episcoporum ac regum in ecclesiis ideo collocatas fuisse existimet, vt adorarentur, quoad ipsi inter viuos egerint; sed tantum vt ecclesias ornarent, aut ciuilem personis honorem conciliarent. Idem de mortuorum quoque imaginibus statuendum est, siquidem qui primi illas introduxerunt, suas ipsorum eis miscuerunt imagines. Sed vero fatendum est, hanc superstitionem picturarum in templis collocationem illico esse insequutam. Numquam tamen ea approbata fuit, donec concilium *Nicænum* secundum

(c) Damasc. orat. III. de imagin. p. 789. edit. Basil. MDLXXV. Ἐκ τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἱστορίας Σωκράτους, βιβλίου πρώτου, κεφαλ' ιη' περὶ τοῦ αὐτοῦ βασιλέως· Μετὰ ταῦτα δὲ ὁ βασιλεὺς Κωνσταντῖνος, ἐπιμελέστερος ὢν τὰ περὶ χριστιανισμοῦ, ἀπεστράφη τὰς ἑλληνικὰς θρησκείας, καὶ παύει μὲν τὰ μονομάχια, εἰκόνας δὲ τὰς ἰδίας ἐν τοῖς ναοῖς ἀπέθετο. Ex historia ecclesiastica Socratis lib. I. c. XVIII. de eodem imperatore. Post hæc autem imperator Constantinus religionis christianæ studiosior factus a Græcorum religione abhorruit, singulariaque certamina fieri vetuit, *& proprias imagines in templis collocauit.*

(d) Spanh. histor. imagin. sect. I. p. 14. (tom. II. opp. p. 715. edit. Lugd. Batau. MDCCIII.) Pessima intelligitur fides auctoris *orationis III.* de imaginibus tributæ Damasceno, probaturi erectionem cultumque sacrarum imaginum etiam tempore Constantini M. ex his Socratis libro I. c. XVIII. εἰκόνας δὲ τὰς ἰδίας ἐν τοῖς ναοῖς ἀπέθετο, *proprias autem imagines in templis collocauit.* Planum enim est, loqui Socratem *de gentilium templis* ac deorum delubris, in quibus, sublatis idolis, suas imagines substituit imperator. Nihil de imaginibus sacris Christi, virginis, sanctorumue. Nihil etiam de imaginibus ad cultum aut adorationem erectis.

(e) Socrat. lib. I. c. XIIX. Εἰκόνας τὰς ἰδίας ἐν τοῖς ναοῖς ἀνατέθειτο

an. DCCLXXXVII, in eius rei gratiam decretum fecit. *Serenus*, episcopus *Massiliensis*, omnes imagines deturpari atque ex omnibus diœcesis suæ ecclesiis proiici iubebat. Quem licet *Gregorius magnus* hoc nomine reprehenderet, picturasque in ecclesiis tamquam innoxias & ad instruendum duntaxat vulgi mentes collocatas defenderet [f], earum tamen cultum & adorationem æqualiter damnabat. Et quum synodus *Nicæna* hunc ipsum cultum confirmasset, in oppositionem concilii *Constantinopolitani* CCCXXXVIII. episcoporum, qui antea an. DCCLIV. eum condemnauerant, decretum *Nicænum* ab omnibus ecclesiis occidentalibus, si a pontificibus *Romanis* discesseris, reiectum fuit. Concilium *Francofurtense* in *Germania*, *Parisiense* in *Gallia* & alia quædam concilia in *Britannia* de imaginibus damnandis consenserunt, & per aliquot subsequuta sæcula ab nulla ante dictarum nationum fuerunt receptæ. Sed instituti mei ratio hanc historiam pluribus persequi non permittit, neque id necesse esse existimo, quum tot excellentes libri de specialiore hoc argumento conscripti exstent, speciatim a DALLAEO [g], STILLINGFLEETO [h] & SPANHEMIO [i], qui nihil in hac materia reliqui fecerunt, quod ad respondendum aduersariorum suorum

(*f*) Gregor. lib. IX. ep. IX. (tom. V. concil. p. 1434. e.) Perlatum ad nos fuerat, quod inconsiderato zelo succensus, sanctorum imagines sub hac quasi excusatione, ne adorari debuissent, confregeris. Et quidem quia eas adorari vetuisses, omnino laudauimus, fregisse vero reprehendimus. - Frangi non debuit, quod non ad adorandum in ecclesiis, sed ad instruendas solummodo mentes fuit nescientium collocatum.
Id. lib. VII. ep. CX. (ibid. p. 1371. a.) Præterea indico, iam dudum ad nos peruenisse, quod fraternitas vestra quosdam imaginum adoratores adspiciens, easdem ecclesiæ imagines confregit atque proiecit. Et quidem zelum vos, ne quid manufactum adorari posset, habuisse laudamus; sed frangere easdem imagines non debuisse, iudicamus. Idcirco enim pictura in ecclesiis adhibetur, vt hi, qui litteras nesciunt, saltem in parietibus videndo legant, quæ legere in codicibus non valent. Tua ergo fraternitas & illas seruare, & ab earum adoratu populum prohibere debuit, quatenus & litterarum nescii haberent, vnde scientiam historiæ colligerent, & populus in picturæ adoratione minime peccaret.
(*g*) Dall. de imaginibus lib. IV. Lugd. Batauor. MDCXLII. 8uo.
(*h*) Stillingfl. *Defence of the Discourse of Idolatry* &c.
(*i*) Spanhem. historia imaginum Lugd. Batauor. MDCLXXXVI. 8uo. (Inter opera tom. III. p. 707. — 870. Lugd. Bat. MDCCIII. fol.)

Roma-

Romanensium cauillationibus aut curioso lectori faciendum satis, fuit necessarium.

§. X.

Nullæ dei vel trinitatis imagines in ecclesiis licitæ, vsque post concilium Nicænum *secundum.*

QVAPROPTER duo tantum in hoc argumentum subiungam, quæ pro nobis ipse obseruauit PETAVIVS [*k*]. Primum est, quod veteres nullas vmquam imagines dei patris aut trinitatis in ecclesiis suis collocari passi sint. Pro hoc adferto ORIGENIS [*l*], AMBROSII [*m*] & AVGVSTINI [*n*] producit testimonia, quorum hic postremus speciatim nefas esse christiano dicit, simulacrum deo in templo collocare, multo magis in corde. Quid? quod ipse GREGORIVS II. papa, accerrimus alioquin imaginum propugnator, in epistola sua [*o*], quam ad *Leo-*

(*k*) Petau. de incarnat. lib. XV. c. XIV. n. I. (tom. VI. opp. p. 324. edit. Antuerp. MDCC.) In imaginum vsu non nihil variare catholicorum sententias animaduertimus: ac bifariam potissimum. Primum, quod plerique veterum corporis expertium rerum imagines damnandas iudicarunt: solas vero incarnati verbi, ac sanctorum licitas esse, & omnino corpore præditorum; atque hæc opinio, etiam post ortum Iconoclastarum hæresin, apud acerrimos defensores religionis illius percrebuit. - - - ORIGENES inprimis libro contra Celsum Epicureum sexto, quum gentilibus cultum idolorum obiecisset, mox ista pertexit. *Ac tametsi*, cetera *vid. sub seq. litt.* (*l*). Sic Ambrosius ad psalmum CXVIII. *Gentiles*, inquit, cet. *vid.* sub litt. (*m*). Augustinus præterea *cauendum* admonet, *ne Deum protenus*, cet. *vid.* sub litt. (*n*).

(*l*) Origen. contr. Celsum lib. VI. p. 292. Κἂν τινες δὲ μὴ ταῦτά φασιν εἶναι τοὺς θεοὺς, ἀλλὰ μιμήματα (cor. μιμήματα τῶν) ἀληθινῶν, κἀκείνων σύμβολα· οὐδὲν ἧττον καὶ οὗτοι ἐν βαναύσων χερσὶ τὰ μιμήματα τῆς θειότητος φανταζόμενοι εἶναι ἀπαίδευτοί εἰσι, καὶ ἀνδράποδα. Ac tametsi quidam eorum idola ista Deos esse negent, sed verorum expressas similitudines esse dicant, eorumque symbola; nihilominus etiam isti in sordidorum opificum manibus diuinitatis imitationem esse fingentes sibi, imperiti sunt, & mancipia.

(*m*) Ambros. ad psalm. CXVIII. octonar. XII. Gentiles lignum adorant, quia Dei imaginem putant, sed inuisibilis Dei imago non in eo est, quod videtur, sed in eo vtique, quod non videtur.

(*n*) August. de fide & symbolo c. VII. (tom. III. opp. p. 144. d. edit. Basil. MDLXIX.) Tale simulacrum Deo nefas est christiano in templo collocare, multo magis in corde nefarium est, vbi vere est templum Dei.

(*o*) Gregor. II. epist. I. ad Leon. in concil. Nicæn. II. (tom. VII. conc. p. 13. b.) Διὰ τί τὸν πατέρα τοῦ κυρίου Ἰησοῦ Χριστοῦ οὐκ ἱστοροῦμεν, καὶ ζωγραφοῦμεν; Ἐπειδὴ οὐκ οἴδαμεν τίς ἐστι· καὶ Θεοῦ φύσιν ἀδύνατον ἱστορῆσαι, καὶ ζωγραφῆσαι· καὶ εἰ ἐθεασά-

lumbam ſymbolum ſpiritus ſancti facit, ſed dei patris [r] nihil niſi vocem de cælo. Et hoc faciebant ad ductum ſacri textus Deuter. IV, 12. *Alloquutus eſt vos Iehoua e medio illius ignis, vocem verborum vos audiuiſtis, at ſimilitudinem nullam vos animaduertiſtis, præter vocem.* Ex quibus perſpicimus, quam longe præſens eccleſia *Romana* primos ipſius etiam cultus imaginum patronos præpoſtero ſtudio præcurrat, dum picturas diuinitatis in templis ſuis communiter concedit, quod veteres nefarium & abſurdum dixiſſent, & a CASSANDRO [s] inter abuſus emendandos refertur, quamquam PETAVIVS, poſteaquam id nouum & antiquæ conſuetudini contrarium eſſe conceſſit, hodiernæ praxi colorem inuenire adlaboret.

§. XI.

Neque ſtatuæ ſiue effigies ſolidæ, ſed tantum picturæ, & hæ ſymbolicæ potius quam vllæ aliæ.

ALTERVM, in quo PETAVIVS diſcrimen aliquod inter veteris eccleſiæ conſuetudinem, & eam, quæ in ſua ipſius communitate hodie obtinet, agnoſcit, eſt, quod veteres tantum effigies pictas in eccleſiis licitas eſſe exiſtimarint, ſtatuis ligneis, æreis & lapideis reiectis. Hoc *Germani*, epiſcopi *Conſtantinopolitani* [t], & *Stephani Boſtrorum* epiſcopi, qui ambo in actis concilii *Nicæni*

(r) Paulin. ep. XII. ad Sener. Pleno coruſcat trinitas myſterio; Stat Chriſtus agno; Vox patris cælo tonat; & per columbam ſpiritus ſanctus fluit.

(s) Caſſand. conſultat. ſect. de imagin. p. 179. edit. MDCXLII. 8uo. (p. 980. opp. Pariſ. MDCXVI.) Illud quoque inter abuſus ponendum eſt, quod etiam diuinitati in trinitatis deformatione, ſimulacrum effingitur, quod veteres abſurdum & nefarium iudicaſſent, vide Auguſtin. de fide & ſymbolo.

(t) German. ep. ad Thom. Claudiopol. in act. IV. conc. Nicæn. II. (tom. VII. conc. p. 316. d.) Οὐ τοῦτο δὲ λέγομεν ἡμεῖς, ὥστε τὰς ἐκ χαλκοῦ στήλας ἐπιτηδεύειν ἡμᾶς, ἀλλ' ἢ μόνον δηλῶσαι, ὅτι καὶ τὸ κατ' ἐθνικὴν συνήθειαν μὴ ἀποποιησαμένου τοῦ κυρίου, ἀλλ' εὐδοκήσαντος ἐν αὐτῷ ἐπιδείκνυσθαι ἐφ' ἱκανὸν χρόνον τὴν αὐτοῦ ἀγαθότητος τὴν θαυματουργίαν, τὸ παρ' ἡμῖν εὐαγέστερόν πως κρατῆσαν ἔθος κακίζειν οὐχ ὅσιον. Non autem hoc dicimus nos, vt ſtatuas æneas facere ſtudeamus, ſed vt tantummodo ſignificemus; quum illud ex gentili conſuetudine factum non repudiauerit dominus; verum longo tempore ſuæ bonitatis miraculum in eo demonſtrari ipſi placuerit; ſanctiorem illam, quæ apud nos obtinuit, conſuetudinem nefas eſſe vituperare.

Stephan. Boſtrenſ. ibid. act. II. Οἵτινες δὴ περὶ τῶν εἰκόνων τῶν ἁγίων ὁμολογοῦμεν ὅτι πᾶν ἔργον τὸ γινόμενον ἐν ὀνόματι τοῦ Θεοῦ ἀγαθόν ἐστι καὶ ἅγιον· ἄλλο γάρ ἐστιν εἰκὼν, καὶ ἄλλο ἄγαλμα, τουτέστι ζώδιον· ὅτε γὰρ ὁ Θεὸς τὸν Ἀδὰμ ἔπλασε, τουτέστι

secundi

ſecundi adlegantur, teſtimoniis comprobat: quæ imagines ſolidas ſiue ſtatuas huic ipſi peſſimo concilio idolis ſimiles viſas fuiſſe oſtendunt. Alii vero GREGORII NAZIANZENI [u] teſtimonium pro ſtatuis in eccleſiis adlegant, quibus reſpondens PETAVIVS [uu], *Perſpicuum eſt*, inquit, *profanas illic ſtatuas intelligi, quæ ad magnarum vrbium ornamentum in locis publicis collocari ſolebant. Quod & ipſa verba Gregorii palam oſtendunt: quibus negat, ſe de templo, & eius ornatu omni ſolicitum eſſe; de ſtatuis vero nihil admodum; eo quod longe præſtantiore ſtudio detineatur. Itaque ſibi ipſe contradiceret, ſi de ſacris imaginibus loqueretur: ac de quibus ſollicitum ſe eſſe dixit, mox negaret ſe eſſe ſollicitum.* Quæ ille non minus ſcite quam vere obſeruauit. Ex AVGVSTINI [w] enim & OPTATI [x] ſcriptis certiſſimum eſt, nullas eo tempore in eccleſiis vel ſuper altaribus ſtatuas fuiſſe, quia ad gentilem morem eas referunt. Et CASSANDER [y] ex GREGORII MAGNI

ἰδ. μαρτυρεῖ, ἔλεγε· ποιήσωμεν ἄνθρωπον κατ' εἰκόνα καὶ καθ' ὁμοίωσιν ἡμῶν· καὶ ἐποίησεν ἄνθρωπον ἐν εἰκόνι Θεοῦ· τί γάρ; ὅτι εἰκὼν Θεοῦ ἐστιν ἄνθρωπος, ἄγαλμά ἐστι, τουτέστιν εἰδωλολατρεία, καὶ ἀσέβεια; μηδαμῶς γένοιτο. De ſanctis imaginibus confitemur, quod omne opus in nomine Dei factum, bonum eſt & ſanctum. Nam aliud eſt imago, aliud ſtatua, hoc eſt ſimulacrum animantis. Quum enim Deus formaret Adamum, hoc eſt, conderet, dixit, faciamus hominem ad imaginem & ſimilitudinem noſtram; & fecit hominem ad imaginem Dei. Quid enim? num quia imago Dei eſt homo, ideo ſimulacrum eſt; id eſt idololatria & impietas? Nequaquam fiat.

(u) Nazianz. epiſt. XLIX. p. 810. c. Τίμησον δὲ τὴν ἡμετέραν πολιάν· οἷς δεινὸν, εἴποτε τὴν μεγάλην πόλιν ἔχοντες, νῦν μηδὲ πόλιν ἔχοιμεν· καὶ θηρίων οἰκητήριον γένοιτο μετὰ τὴν σὴν ἀρχὴν ὅ, τε ναὸς, ὃν ἠγείραμεν τῷ Θεῷ, καὶ ἡ περὶ τοῦτον ἡμῶν φιλοκαλία· οὐδὲ γὰρ εἰ ἀνδριάντες κατενεχθήσονται, τοῦτο δεινὸν, εἰ καὶ ἄλλως δεινόν· μηδὲ περὶ τούτων νομίσῃς εἶναι τὸν λόγον, οἷς περὶ τὰ κρείττονα ἡ σπουδή. Canitiem noſtram honorato: quibus acerbum ſit, ſi magnam olim habentes vrbem, nunc ne vrbem quidem habeamus: ac ferarum domicilium ſit poſt imperium tuum templum illud, quod extruximus Deo; tum omnis illius ornatus. Neque enim ſi ſtatuæ deiiciantur, acerbum iſtud eſt; tametſi alioqui ſit acerbum; nec de his nos facere ſermonem exiſtimes, quorum ſtudium circa meliora verſatur.

(uu) Petau. lib. XV. de incarnat. cap. XIV. §. III. p. 325.

(w) Auguſtin. in pſalm. CXIII. concio II. (tom. VIII. opp. p. 1304 — 1307. edit. Baſil. MDLXIX.)

(x) Optat. lib. II. (p. 53. edit. Par. MDLXXIX.) Prioribus ſæculis vt templa fabricarentur & idola fierent, quid veſtro populo diabolus potuit amplius facere?

(y) Caſſand. conſult. de imagin. p. 165. (p. 974. opp. Par. MDCXVI. fol.) Ex qui-

ſcriptis

ſcriptis idem obſeruat. Notat etiam, vſque ad tempus ſexti concilii generalis *CHRISTVM* magis in typo agni, quam effigie humana depingi conſueuiſſe; atque ita ſpiritum ſanctum typo columbæ fuiſſe repræſentatum. Iſtud autem concilium [z] ſtatuebat, vt pictores in poſterum non in agni typo, ſed humano charactere *CHRISTVM* exprimerent. Ex hoc tempore, ann. DCXCII. venerationem imaginum cœpiſſe, exiſtimo. Iam minime conuenire putabatur, imaginem agni venerari, adeoque ei in eccleſia nullum amplius locum concedere volebant. Ego has res paullo fuſius enarraui & expoſui diſtinctius, vt lector vno ſimul obtutu ſpectare poſſit ortum & progreſſum magnæ huius ſuperſtitionis, quæ eccleſiam tantopere

bus apparet, Chriſtum magis in typum agni, quam effigie humana depingi conſueuiſſe, quod vſque ad tempus ſexti concilii generalis obtinuiſſe videtur, in quo ſtatuitur, vt pictores in poſterum non in agni typo, vt fieri conſueuit, ſed humano charactere Chriſtum exprimant, & ſatis apparet ex ſcriptis Gregorii, quamuis eius ætate ſuperſtitio in cultu ſanctorum non parum inualuerat, tamen picturas tantum in eccleſiis admiſſas fuiſſe, non item ſtatuas vel ſimulacra.

(z) Concil. Trull. c. LXXXII. (tom. VI. conc. p. 1178.) Ἔν τισι τῶν σεπτῶν εἰκόνων γραφαῖς ἀμνὸς δακτύλῳ τοῦ προδρόμου δεικνύμενος ἐγχαράττεται, ὃς εἰς τύπον παρελήφθη τῆς χάριτος, τὸν ἀληθινὸν ἡμῖν διὰ τοῦ νόμου προϋποφαίνων ἀμνὸν χριστὸν τὸν Θεὸν ἡμῶν· τοὺς οὖν παλαιοὺς τύπους καὶ τὰς σκιάς, ὡς τῆς ἀληθείας σύμβολά τε καὶ προχαράγματα παραδεδομένης τῇ ἐκκλησίᾳ κατασπαζόμενοι, τὴν χάριν προτιμῶμεν καὶ τὴν ἀλήθειαν, ὡς πλήρωμα νόμου ταύτην ὑποδεξάμενοι· ὡς ἂν οὖν τὸ τέλειον κἂν ταῖς χρωματουργίαις ἐν ταῖς ἁπάντων ὄψεσιν ὑπογράφηται, τὸν τοῦ αἴροντος τὴν ἁμαρτίαν τοῦ κόσμου ἀμνοῦ χριστοῦ τοῦ Θεοῦ ἡμῶν κατὰ τὸν ἀνθρώπινον χαρακτῆρα καὶ ἐν ταῖς εἰκόσιν ἀπὸ τοῦ νῦν ἀντὶ τοῦ παλαιοῦ ἀμνοῦ ἀναστηλοῦσθαι ὁρίζομεν, δι' αὐτοῦ τὸ τῆς ταπεινώσεως ὕψος τοῦ Θεοῦ λόγου κατανοοῦντες, καὶ πρὸς μνήμην τῆς ἐν σαρκὶ πολιτείας, τοῦ τε πάθους αὐτοῦ καὶ τοῦ σωτηρίου θανάτου χειραγωγούμενοι, καὶ τῆς ἐντεῦθεν γενομένης τῷ κόσμῳ ἀπολυτρώσεως. In nonnullis venerabilium imaginum picturis, agnus, qui digito præcurſoris monſtratur, depingitur, qui ad gratiæ figuram adſumtus eſt, verum nobis agnum per legem Chriſtum Deum noſtrum præmonſtrans. Antiquas ergo figuras & vmbras, vt veritatis ſigna & characteres eccleſiæ traditos, amplectentes, gratiam & veritatem proponimus, eam vt legis implementum ſuſcipientes. Vt ergo quod perfectum eſt, vel colorum expreſſionibus omnium oculis ſubiiciatur, eius qui tollit peccata mundi, Chriſti Dei noſtri humana forma characterem etiam in imaginibus deinceps pro veteri agno erigi ac depingi iubemus: vt per ipſum Dei verbi humiliationis celſitudinem mente comprehendentes ad memoriam quoque eius in carne conuerſationis, eiusque paſſionis & ſalutaris mentis deducamur, eiusque, quæ ex eo facta eſt mundo, redemtionis.

persuasit deturpauitque in negotio imaginum, quæ initio propter vsum historicum introductæ fuerunt; vt essent videlicet rudiorum codices & ecclesiæ quædam ornamenta, tametsi reliquorum ornamentorum omnium perniciosissima euaserunt, vti euentus satis superque comprobauit.

§. XII.

Ecclesiæ floribus & frondibus exornatæ.

VNA adhuc ecclesias ornandi ratio erat, quam non nisi propter innocentiam & naturalem simplicitatem suam memoratu dignam iudicamus. Hæc est floribus atque frondibus eas ornandi atque tegendi consuetudo. Hoc non statis temporibus nec mysterii alicuius caussa fiebat; sed tantum, vt decentiores & hominum in illis conuenientium cœtui commodiores redderentur. AVGVSTINVS huius consuetudinis meminit, loquens de non nemine, qui aliquid de altari [a] florum secum abstulerat. PAVLINVS in poëmate quodam suo ad hanc consuetudinem similiter respicit [b]. HIERONYMVS autem tantum ei honorem exhibet, vt in *Nepotiani*, amici sui, epitaphio locum eam habere patiatur, inter alias laudabiles eius virtutes, studium ornandi floribus ecclesiam referens [c]. *Erat*, inquit, *sollicitus, si niteret altare, si parietes absque fuligine, si pauimenta tersa, si ianitor creber in portis, vela semper in ostiis, si sacrarium mundum, si vasa luculenta, & in omnes cærimonias pia sollicitudo disposita. — Basilicas ecclesiæ & martyrum conciliabula diuersis floribus & arborum comis vitiumque pampinis adumbrauit*; Minora quidem ista in se esse officia, dicit HIERONYMVS, sed mentem *CHRISTO* deditam æque & in minoribus intentam esse, nec negligere quidpiam, quod vel minimi officii nomen in ecclesia mereatur. Manife-

(a) Augustin. de ciuitat. Dei lib. XXII. c. VIII. (tom. V. opp. p. 1346. d.) Abscedens, aliquid de altari florum, quod occurrit, tulit, eique quum nox esset, ad caput posuit.

(b) Paulin. natal. III. Felicis p. 541. edit. Antwerp. MDCXXII. 8. (tom. VI. biblioth. patr. max. p. 272. d. edit. Lugdun. MDCLXXVII.)

Ferte Deo pueri laudem, pia soluite vota,
Et pariter castis data carmina festa choreis.
Spargite flore solum, prætexite limina sertis:
Purpureum ver spiret hiems, sit floreus annus.
Ante diem, sancto cedat natura diei.

(c) Hieron. epist. III. epitaph. Nepotian. (p. 23. edit. Par. MDCXLIII.)

stum

ſtum quoque eſt, HIERONYMVM iſtiusmodi naturali pulchritudini & ornatui eccleſiarum maius pretium, quam ſplendidis pretioſarum picturarum & ſtatuarum ornamentis, argento, auro, ac pretioſis lapidibus ſtatuere. Hinc, vt obſeruauimus antea [d], opulentis amicis ſuis ſuadet, vt potius in viua Dei templa de opibus ſuis conferant, *CHRISTVM* veſtiant in pauperibus, paſcant in eſurientibus, ſuſcipiant in his, qui tecto indigeant; laudatque hoc nomine *Paulam* [e], diuitem feminam *Romanam*, quod hoc fecerit & noluerit cum reliquis pecuniam ſuam in lapidibus cum terra & mundo vniuerſo tranſituris effundere. Neque adeo mirum eſt, quod *Nepotiani* laudet frugalitatem, qui omnibus ſeſe facultatibus ad ſubleuandos pauperes exuerat, ita quidem, vt haud vlla alia eccleſias exornandi ratio ei eſſet reliqua, niſi quæ HIERONYMO omnium maxime probabatur.

LIBRI OCTAVI

CAPVT NONVM

DE CONSECRATIONE ECCLESIARVM.

§. I.

Quid veteres per conſecrationem eccleſiarum intelligant.

ANTIQVIS temporibus, finita eccleſiarum conſtructione atque exornatione, ad earum dedicationem ſiue conſecrationem ſolebant progredi, quæ res quum nonnumquam cum magna piorum rituum ſolemnitate peracta ſit, noſtri erit officii, proximo iam loco in eius naturam ac circumſtantias paullum inquirere. Ante omnia autem obſeruandum eſt, quod per conſecrationem eccleſiæ veteres ſemper dedicationem, ſiue ſpecialiorem eius ad diuinum cultum conſtitutionem, intelligant. Modus autem & cærimonia hoc faciendi non ſemper exacte vna eademque erat; adeoque ipſum rei caput potiſſimum ſpectemus, oportet, quod erat ædificii a communi vſu ad cultum religioſum ſeparatio. Quacumque cærimonia hæc fie-

(*d*) Vid. §. V. litt. (k) pag. 290.

(*e*) Hieron. epiſt. XXVII. epitaph. Paulæ. Nolebat in his lapidibus pecuniam effundere, qui cum terra & ſæculo tranſituri ſunt: ſed in viuis lapidibus, qui voluuntur ſuper terram.

bat, primus eam initiandi & ad diuinum vsum adsignandi actus consecratio illius erat. Vnde ad hoc adludentes veteres prima rei alicuius initia frequenter vocabant illius dedicationem. Exempli caussa, quum CYPRIANVS de *Aurelio* confessore, quem lectorem fecerat, loquens ipsum *lectionem dedicasse* [a] dicit, nihil amplius vult dicere, quam eum primum officii sui actum in ecclesia peregisse, quem actum *dedicationem* nuncupat. Num vllæ aliæ cærimoniæ præter istas in dedicatione ecclesiarum primis tribus sæculis obtinuerint, exploratum non habemus; tametsi admodum probabile sit, solemnem quamdam gratiarum actionem & precationem pro sancto earum vsu, vna cum vsitata ecclesiæ liturgia fuisse factam, quia hoc inter *iudaeos* in vsu fuit; qui hoc modo non solum templum I reg. VIII. sed priuatas quoque domus suas & oppidorum muros, si absoluti & perfecti essent, dedicarunt, quemadmodum ex psalmi XXX. inscriptione patet, quæ sic habet: *Psalmus Dauidis, canticum dedicationis domus illius;* nec non ex narratione, quæ de celebrata muri *Hierosolymorum* dedicatione habetur Nehem. XII, 27. Porro id probabile est ex constanti christianorum more consecrandi per gratiarum actionem & preces ordinarium suum cibum, antequam eo vterentur: & ex ratione consecrandi ecclesias in sæculis subsequutis post tempora *Constantini*. Quæ omnia id maxime credibile efficiunt, christianos per prima tria sæcula eamdem gratiarum actionis & specialiorum precum ad Deum cærimoniam in ecclesiarum suarum dedicatione adhibuisse. Cuius autem rei quum non perspicua suppetant testimonia, non omnino id adfirmauerim. DVRANTVS [b] quidem & BONA [c] satis audacter dictitant, ab apostolorum inde temporibus ita obtinuisse: Sed hoc adsertum suum non meliore fundamento, quam fictis

(a) Cyprian. epist. XXXVII. al. XXXVIII. ad cler. Carthag. Dominico legit interim nobis, id est, auspicatus est pacem, dum *dedicat lectionem.*

(b) Durant. de ritib. eccles. lib. I. c. XXIV. n. I. Ecclesias consecrandi consuetudo ab ipsis apostolis vsque ad nostram manauit ætatem.

(c) Bon. rer. liturg. lib. I. c. XX. n. III. Templorum consecratio e veteri testamento ad nouum ab apostolis ad successores emanauit; atque hunc ritum seruauit ecclesiæ totius orientis & occidentis consensu. Sunt, qui Euaristo papæ eius originem adscribunt, sed multo certius est, apostolicum institutum esse, nisi dicamus, ab hoc pontifice scripto promulgatum, quod sola traditione ab antecessoribus acceperat.

epi-

epiſtolis CLEMENTIS ROMANI, EVARISTI & HYGINI, & actis *S. Caeciliae* apud SIMEONEM METAPHRASTEM ſuperſtruunt, quae vero ſcripta nullius ſunt auctoritatis, quum de rebus factis primorum & apoſtolicorum temporum quaeſtio eſt.

§. II.

Prima iuſtiſſimae auctoritatis ac fidei documenta de hac conſecratione ex ſaeculo quarto arceſſenda.

QVAPROPTER melioribus teſtimoniis deſtituti, hac materia tamquam re duntaxat probabili non autem certa relicta, ad eam conſiderandam progredimur, prout in ſequenti ſaeculo, quando, pacato *Conſtantini* imperio, eccleſiae vbique terrarum reaedificatae cum magna rituum ſolemnitate dedicabantur, fuit factitata. Votiuum ac deſideratum ſpectaculum erat, vt EVSEBIVS [d] loquitur, videre dedicationum feſtiuitatem per ſingulas vrbes & oratoriorum recens ſtructorum conſecrationes. Quae feſtiuitas tanto auguſtior fiebat & venerabilior, quod plerumque integra epiſcoporum vicinorum ſiue prouincialium ſynodus ad dedicationem conueniebat. Templum, quod *Hieroſolymis* ſepulcro ſeruatoris noſtri ſuperſtruxerat *Conſtantinus*, a plena epiſcoporum orientalium ſynodo conſecrabatur, quam *Conſtantinus* primum *Tyrum* & deinde *Hieroſolyma* an. CCCXXXV. hunc in finem conuocarat, quemadmodum EVSEBIVS [e] & re-

(d) Euſeb. lib. X. c. III. Ἐπὶ τούτοις, τὸ πᾶσιν εὐκταῖον ἡμῖν καὶ ποθούμενον συνεκροτεῖτο θέαμα, ἐγκαινίων ἑορταὶ κατὰ πόλεις, καὶ τῶν ἄρτι νεοπαγῶν προσευκτηρίων ἀφιερώσεις· ἐπισκόπων τε ἐπὶ ταὐτὸ συνελεύσεις.

(e) Euſeb. lib. IV. de vit. Conſtant. c. XLIII. Κατέλαμβανεν ἄλλος βασιλικὸς ἀνὴρ ἐπισπέρχων τὴν σύνοδον σὺν γράμματι βασιλικῷ, σπεύδειν καὶ μηδὲν ἀναβάλλεσθαι τὴν ἐπὶ τὰ Ἱεροσόλυμα παρορμῶν γε πορείαν; alius ab imperatore nuntius ſuperuenit, qui oblatis imperialibus litteris ſynodum hortatus eſt, vt nulla interpoſita mora omnes quamprimum Hieroſolyma properarent.

Socrat. lib. I. c. XXVIII. Σύνοδον ἐπισκόπων ἐκήρυξε γενέσθαι ἐπὶ τῇ καθιερώσει τοῦ εὐκτηρίου οἴκου, ὃν ἐν τοῖς Ἱεροσολύμοις ἀνήγειρεν. Ad dedicationem eccleſiae, quam Hieroſolymis conſtruxerat imperator; frequentes epiſcopos iuſſerat conuenire.

Sozom. lib. II. c. XXVI. ἀμφὶ τὴν τρίτην δεκάδα τῆς Κωνσταντίνου ἡγεμονίας, ἐξειργασθέντος τοῦ ἐν Ἱεροσολύμοις ναοῦ περὶ τὸν κρανίου χῶρον, ὃ μέγα μαρτύριον προσαγορεύεται, παραγενόμενος εἰς Τύρον Μαριανός, ἀνὴρ τῶν ἐν ἀξίᾳ, βασιλικὸς ταχυγράφος, ἀπέδωκε τῇ συνόδῳ βασιλέως ἐπιστολήν, παρακελευομένην ἐν τάχει τὰ Ἱεροσόλυμα καταλαβεῖν, καὶ τὸν νεὼ καθιερῶσαι. Circa triceſimum annum imperii Conſtantini, abſoluta iam eccleſia Hieroſolymis in Caluariae loco, quae ma-

liqui historici omnes fidem nobis faciunt. Similiter SOCRATES [f] obseruat, quod concilium *Antiochenum* an. CCCXLI. congregatum fuerit, celebratissimum templum, *dominicum aureum* appellatum, dedicandi caussa, quod a *Constantino* ædificari cœptum post eius obitum *Constantius* filius absoluerat. Cuiusmodi exempla plura in antiquæ historiæ monumentis reperias. Ipsa autem solemnitas communiter cum panegyrico quodam sermone inchoabatur, continente potissimum gratiarum actionem ad Deum, & nonnumquam in laudes fundatoris vel recens ædificatæ ecclesiæ gloriam excurrente. Cuiusmodi est EVSEBII [g] oratio, de ædificatione ecclesiæ, *Paulino Tyriorum* episcopo dicta, & alii sermones [h] in GAVDENTIO & AMBROSIO, occasione consimili facti. Nonnumquam plures in tali solemnitate recitabantur orationes. Nam EVSEBIVS de ecclesiarum dedicationibus tempore *Constantini* loquens, *Ecclesiarum antistites* [i], inquit, *quotquot aderant, panegyricas habebant orationes, & quan-*

gnum martyrium appellatur, Marianus quidam non mediocri dignitate præditus, imperatoris notarius, Tyrum ingressus, episcopis in concilio congregatis imperatoris porrexit epistolam: qua eos hortabatur, vt confestim Hierosolyma profecti, ecclesiam illic dedicarent.

Theodoret. lib. I. c. XXXI. *Τὴν δὲ σύνοδον ἅπασαν ἀπὸ τῆς Τύρου καταλαβεῖν τὴν Αἰλίαν ὁ βασιλεὺς παρηγγύησε· συνελθεῖν δὲ καὶ τοὺς ἄλλους ἅπαντας πανταχόθεν ἐκέλευσε, καὶ τοὺς ὑπ' αὐτοῦ δομηθέντας καθιερῶσαι νεώς.* Imperator vniversum concilium relicta Tyro Aeliam proficisci iusserat: aliosque complures vndequaque eo conuenire præceperat, vt basilicas ab ipso constructas dedicarent.

(f) Socrat. lib. II. c. VII. *Κατασκευάζει σύνοδον ἐν Ἀντιοχείᾳ τῆς Συρίας γενέσθαι προφάσει μὲν τῶν ἐγκαινίων τῆς ἐκκλησίας, ἣν ὁ πατὴρ μὲν τῶν Αὐγούστων κατασκευάζειν ἤρξατο· μετὰ τελευτὴν δὲ αὐτοῦ ὁ υἱὸς Κωνστάντιος δεκάτῳ ἔτει ἀπὸ τῆς θεμελιώσεως συνετέλεσεν· τὸ δὲ ἀληθὲς, ἐπὶ τῇ ἀνατροπῇ καὶ καθαιρέσει τῆς ὁμοουσίου πίστεως.* Concilium Antiochiæ in Syria curat congregari: prætextu quidem dedicandæ ecclesiæ, quam Augustorum pater Constantinus ædificare cœperat: post eius autem obitum Constantius filius, decimo post anno, quam facta fuerant fundamenta, absoluerat. Re ipsa vero, vt consubstantialis fidem euerteret ac profligaret.

(g) Euseb. lib. X. c. IV. tot.

(h) Gaud. serm. XVII. Die dedicationis basilicæ sanctorum quadraginta martyrum (in biblioth. patr. max. tom. V. p. 968. 969. 970. ed. Lugd. MDCLXXVII.) Ambros. sermo LXXXIX. In festo dedicationis ecclesiæ (serm. XXVI. tom. V. p. 78. edit. Colon. MDCXVI. tom. V. p. 160. edit. Par. MDCXLII.)

(i) Euseb. lib. X. c. III. *ἐκίνει δὲ καὶ λόγους ἅπας τῶν παρόντων ἀρχόντων πανηγυρικοὺς,*

tum

tum quisque ingenio poterat, conuentum laudibus extollere studebant; vt adeo ista oratio panegyrica, cuius mentionem facit, vna tantum ex multis aliis illic recitatis fuerit. Alio loco [*k*] dedicationem ecclesiæ *Hierosolymorum* enarrans, *Sacerdotes Dei*, inquit, *partim precationibus partim sermonibus festiuitatem ornabant. Alii siquidem comitatem religiosi imperatoris erga omnium seruatorem laudibus celebrabant, & martyrii magnificentiam oratione persequebantur. Alii sacris Theologiæ dogmatibus ad præsentem celebritatem accommodatis, spirituale quoddam epulum audientibus præbebant. Quidam sacrorum voluminum lectiones interpretabantur; arcanos & mysticos sensus in lucem proferentes.* Ipse etiam, quum huic solemnitati præsens adesset, eorum partem sustinuit, qua de re hæc subiungit: *Ibi nos quoque, quibus maiora quam pro meritis nostris bona contigerant, variis sermonibus publice habitis solemnitatem decorauimus; nunc regalis fabricæ decorem ac magnificentiam scriptis enarrantes; nunc propheticorum oraculorum sensus apte & accommodate ad præsentes figuras atque imagines interpretantes.* Hac rituum parte absoluta ad mysticam immolationem, & incruentum sacrificium, vt vocabant, procedebant; pro pace communi, pro ecclesia Dei, pro imperatore eiusque liberis preces Deo suppliciter offerentes. Inter hasce precationes peculiarem aliquam pro ecclesia tum dedicata videntur habuisse, quemadmodum AMBROSIVM nonnulli intelligunt, qui formulam precum hac occasione factarum habere creditur; quam, quum non multæ istiusmodi in veterum scriptis legantur, ad verbum heic interponemus. „Te „nunc [*l*], Domine, precor, vt supra hanc domum tuam, su-

ὡς ἱκέτῃ παρῆν δυνάμεως, θειάζων τὴν πανήγυριν.

(*k*) Euseb. de vit. Constant. lib. IV. c. XLV. Οἱ τοῦ Θεοῦ λειτουργοὶ, εὐχαῖς ἅμα καὶ διαλέξεσι τὴν ἑορτὴν κατεκόσμουν· οἱ μὲν τοῦ θεοφιλοῦς βασιλέως τὴν εἰς τὸν τῶν ὅλων σωτῆρα δεξίωσιν ἀνυμνοῦντες, καὶ τε περὶ τὸ μαρτύριον μεγαλουργίας διεξιόντες τῷ λόγῳ· οἱ δὲ καὶ ἀπὸ τῶν θείων δογμάτων πανηγυρικαῖς θεολογίαις, πανδαισίαν λογικῶν τροφῶν, ταῖς πάντων παραδιδόντες ἀκοαῖς· ἄλλοι δὲ ἑρμηνείας τῶν θείων ἀναγνωσμάτων ἐποιοῦντο, τὰς ἀπορρήτους ἀποκαλύπτοντες θεωρίας· - - Ἔνθα καὶ ἡμεῖς, τῶν ὑπὲρ ἡμᾶς ἀγαθῶν ἀξιωμένοι, ποικίλαις ταῖς εἰς τὸ κοινὸν διαλέξεσι τὴν ἑορτὴν ἐτιμῶμεν· τοτὲ μὲν διὰ γράμματος τῶν τῷ βασιλεῖ πεφιλοκαλημένων τὰς ἐμφερεῖς ἑρμηνεύοντες· τοτὲ δὲ καιρίως καὶ τοῖς προκειμένοις συμβόλοις τὰς προφητικὰς ποιούμενοι θεωρίας.

(*l*) Ambros. hortat. ad virginit. in fine. (tom. IV. opp. edit. Par. MDCXLII. p. 444. m.)

„pra

„pra hæc altaria, quæ hodie dedicantur, ſupra hos lapides ſpi-„rituales, quibus ſenſibile tibi in ſingulis templum ſacratur, „quotidianus præſul intendas, orationesque ſeruorum tuorum, „quæ in hoc loco funduntur, diuina tua ſuſcipias miſericordia. „Fiat tibi in odorem ſanctificationis omne ſacrificium, quod in „hoc templo fide integra, pia ſedulitate offertur. Et quum ad „illam reſpicis hoſtiam ſalutarem, per quam peccatum huius „mundi aboletur, reſpicias etiam ad has piæ hoſtias caſtitatis, „& diuturno eas tuearis auxilio, vt fiant tibi in odorem ſuaui-„tatis hoſtiæ acceptabiles, & integrum ſpiritum eorum, ani-„mam & corpus, ſine querelæ loco vſque in diem domini Ieſu „Chriſti filii tui ſeruare digneris. Amen.„ Non nego, haſce preces in quibusdam partibus propius ad conſecrationem virginum, quam ad conſecrationem eccleſiarum, accedere. Forte vtrobique vſum habuerunt, tam pro ſpiritualibus, quam materiatis Dei templis. Si quis autem pro prioribus tantum valere eas debere, exiſtimet, ego quidem non repugnabo, videns iam ex EVSEBIO demonſtratum, quod ad minimum orationes panegyricæ & laudes Dei ac preces pro eccleſia, ſemper pars aliqua ſolemnitatis ac cærimoniæ harum dedicationum fuerint. Et vſque dum dies ſolemnis dedicationi conſtitueretur, nulli omnino per canones licitum erat, eccleſia quadam recens exſtructa, tamquam cultus diuini loco, vti, niſi magna aliqua neceſſitas id eum facere cogeret. Id quod ex *apologia* ATHANASII palam eſt, quam pro ſe ipſe *Conſtantio* imperatori offerebat, quum ipſi in crimen verteretur, quod in magna eccleſia *Alexandria* habuiſſet ſynaxin, priusquam completum ædificium eſſet, & eccleſia a *Conſtantino*, fundatore ſuo, dedicata. „Feſtum e-„rat paſchatis, inquiebat [m], populique ingens aderat multitu-„do, tantaque chriſtianorum turba, quantam in ſingulis vrbi-„bus exſtare imperatores Chriſto addicti peroptare debeant. „Quum igitur eccleſiæ paucæ numero eſſent & anguſtiſſimæ, „ingenti edito tumulu rogabant populi, vt in magna eccleſia „conuentus ageretur: ibique omnes preces funderent pro tua ſalute.

(*m*) Athan. Apol. I. ad Conſtantin. tom. I. p. 682. & 684. edit. Par. MDCXXVII. (p. 303. d. & p. 305. c. edit. Par. MDCXCVIII.) ἑορτὴ μὲν γὰρ ἦν τὸ πάσχα, ὁ δὲ λαὸς πάνυ πολὺς καὶ τοσοῦτος ἦν, ὅσον ἂν εὔξαιντο κατὰ πόλιν εἶναι χριστιανῶν φιλόχριστοι βασιλεῖς. Τῶν τοίνυν ἐκκλησιῶν ὀλίγων καὶ βραχυτάτων οὐσῶν, θόρυβος

„salute. Sicque acta res est. Me contra hortante, vt rem „tantisper differrent, & quolibet modo etiam cum compressi„one in aliis ecclesiis cœtus agerent, morem illi non gessere: „immo parati erant ex vrbe egredi, vt in desertis locis sub dio „conuentus celebrarent, satius ducentes, itineris perferre labo„rem, quam cum mœrore festum peragere.„ Obtemperasse igitur se populo fatetur, ita tamen, vt non dedicatio sed synaxis ad orandum celebrata sit. Diem se exspectare dicit, quem ipse imperator huic dedicationi constituturus sit, atque tum se Deo pro perfecta illius ædificatione publice gratias acturum, quemadmodum *Alexandri*, antecessoris sui, memoria factum sit, dum ipse ecclesiam *Theonæ* exstrueret, & quomodo ipse *Treuiris* & *Aquileiæ* & alibi locorum fieri viderit, vt ob populorum frequentiam in ecclesiis, ante absolutam ædificii constructionem, conuentus agerentur. Istiusmodi autem templorum vsurpationem, vrgente necessitate factam, non fuisse eorum dedicationem; sed hanc semper subsequutam & solemnem aliquem actum eucharisticum, siue publicam diuini numinis pro consummata sacræ ædis structura celebrationem, fuisse monet. Vt adeo hoc obseruationem, quam antea ex EVSEBIO fecimus, comprobet, quod communes precationes in ecclesia, sine specialioribus panegyricis & formulis adorandi & laudandi Deum, huic solemnitati magis propriis & peculiaribus, factæ, formalis dedicationis loco habendæ non sint. Quod ipsum eorum etiam confutat opinionem, qui erectionem signi crucis, vel mensæ sacræ collocationem in ecclesia, eius dedicationem fuisse, autumant. Isthæc enim sine vlla dedicatione fieri poterant. Id quod non tantum ex hoc ATHANASII sermone patet, sed etiam ex casu quodam apud SYNESIVM commemorato manifestum est, vbi nonnulli in certo quodam loco ecclesiam consecratam esse dictitabant, quia ad precationes & sacramentorum administratio-

ἦν οὐκ ὀλίγος, ἀξιοῦντες ἐν τῇ μεγάλῃ ἐκκλησίᾳ συνελθεῖν, κἀκεῖ πάντας εὔχεσθαι ὑπὲρ τῆς σῆς σωτηρίας· ὅπερ καὶ γέγονεν· ἀλλ' ἐμοῦ παρακαλοῦντος τέως ἐπισχεῖν, καὶ ὅπως δήποτε μετὰ θλίψεως ἐν ταῖς ἄλλαις ἐκκλησίαις συναχθῆναι, οὐχ ὑπήκουσαν, ἀλλ' ἕτοιμοι γεγόνασιν ἐξελθεῖν τὴν πόλιν, ἐν τοῖς ἐρήμοις τόποις ἐν ἡλίῳ συνελθεῖν, βέλτιον ἡγούμενοι κάματον ἐνεγκεῖν ὁδοῦ, ἢ μετὰ λύπης τὴν ἑορτὴν ποιῆσαι -- (p. 306. n. 18.) Σὺ δὲ θεοφιλέστατε Αὔγουστε ζήσειας πολλοῖς ἐτῶν περιόδοις, καὶ τὰ ἐγκαίνια ἐπιτελέσειας· αἱ γὰρ γενόμεναι παρὰ πάντων περὶ τῆς σῆς σωτηρίας εὐχαί, οὐκ ἐμποδίζουσι τὴν τῶν ἐγκαινίων πανήγυριν.

nem hostilis excursionis tempore adhibitus fuerat; aduersus quos SYNESIVS [n] expressis verbis decernebat, „Quod hostili „excursione compulsi homines necessario ibi precati fuerint, „non eam rem locum illum consecrare. Alioquin montes o„mnes omnesque valles ecclesias esse, nec vllum fore castel„lum, quod non ea ratione publicum esse possit, in quibus o„mnibus, quum populabundi hostes excurrant, preces & sa„cra mysteria fieri soleant. Idem de ædibus omnibus fore iu„dicium, quæ impiis *Arianorum* temporibus preces ac sacra my„steria receperint: quæ priuati iuris nihilo minus habeantur.„

§. III.

Episcopus in qualibet diœcesi ordinarius huius consecrationis minister.

EVIDENS ex iam dictis est & manifestum, quod, quum istæ consecrationes generatim ab episcoporum synodo peractæ sint, episcopi semper fuerint ministri ad hoc officium delegati. Accidere autem poterat, vt nullus præter diœceseos istius episcopum adesse posset, & tum peculiare eius erat officium, consecrationem perficere, quæ adeo specialiter episcopi officio per antiquos quosdam canones reseruata fuit, vt presbyteris eam perficere haud liceret. Concilium *Bracarense* primum an. DLXIII. muneris abdicationem [o] presbyteris minatur, qui ecclesiam vel altare consecrare ausi essent, dicitque antiquos canones hoc quoque vetuisse. Inter concilia nostra *Britannica*, ab HENRICO SPELMANNO collecta, vnum habetur sub S. *Patricio* an. CCCCL. celebratum, in quo canonem inuenimus in hanc sententiam: *Si quis presbyterorum* [p] *ecclesiam ædificauerit*,

(n) Synes. epist. LXVII. p. 238. Par. MDCV. suo (p. 212. edit. Par. MDCXXXIII.) Τὸ γὰρ ἐν ἐπιδρομῇ ποτε πολεμίων ἐκεῖ συμφυγόντας ἀνθρώπους εὔξασθαι κατηναγκασμένους, τοῦτο τὸν τόπον οὐ καθιεροῖ· ἢ πάντα γε ἂν ὄρη, πᾶσαι δὲ φάραγγες ἐκκλησίαι· καὶ οὐδὲν ὅ, τι φρούριον ἐκφεύγει τὸ δημόσιον εἶναι· ἐν οἷς ἅπασιν ὅταν οἱ πολέμιοι κατατρέχωσιν, εὐχαί, καὶ μυστήρια γίνονται· οἰκίαι δὲ ὅσαι κατὰ τὰς αὐθίς τῶν ἐξ Ἀρείου καιρῶν εὐχὰς ἐδέξαντο, καὶ μυστήρια; ἀλλ' οὐδὲν ἧττον εἰσιν ἰδιώτιδες.

(o) Concil. Bracar. I. c. XXXVII. (in edit. Labbei est concil. II. can. XIX. tom. V. p. 842.) Si quis presbyter, post hoc interdictum, ausus fuerit chrisma benedicere, aut ecclesiam aut altarium consecrare, a suo officio deponatur: nam & antiqui hoc canones vetuerunt.

(p) Concil. Hiberniæ c. XXIII. (tom. III. conc. p. 1480. edit. Labb. & apud Spelm. tom. I. p. 53.)

non

non offerat, antequam adducat suum pontificem, vt eum consecret, quia sic decet. Neque antiqua historia probata exempla in contrarium suppeditat.

§. IV.

Nullam ecclesiam, sine episcopi permissu, ædificari licitum.

Hoc ipsum ex duarum triumue rerum aliarum, ad hanc materiam proxime spectantium, obseruatione amplius confirmabitur. Primum quidem, quod nulla ecclesia ordine vsitato ædificari poterat, sine venia seu consensu episcopi, cuius in diœcesi erigebatur. Id quod verbis expressis in synodo *Chalcedonensi* cautum legitur, quæ & monasteria & ecclesias curæ episcopi subiecit, ita quidem, vt nec monasterium aliquod nec ecclesia, præter sententiam & approbationem episcopi [q], construi posset.

§. V.

Neque, nisi prius episcopus solemnes preces in loco, vbi fabricanda erat, fecisset.

Et per *Iustiniani* leges nullam ecclesiæ structuram fas erat inchoare ante, quam episcopus solemnes ibi preces fecisset, signumque crucis erexisset, vbi noua quædam ecclesia erigenda erat. Quod in imperatoris illius *nouellis*, tum monasteriorum, tum ecclesiarum [r] respectu, iterum iterumque inculcatum legimus. Et GOTHOFREDVS eumdem morem in expiandis gen-

(q) Concil. Chalcedon. c. IV. (tom. IV. concil. p. 758.) ἐπειδάν δέ τινες τῷ μοναχικῷ κεχρημένοι προσχήματι, τάς τε ἐκκλησίας καὶ τὰ πολιτικὰ διαταράττουσι πράγματα, περιϊόντες ἀδιαφόρως ἐν ταῖς πόλεσιν, οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ μοναστήρια ἑαυτοῖς συνιστᾷν ἐπιτηδεύοντες· ἔδοξε μηδένα μηδαμοῦ οἰκοδομεῖν μηδὲ συνιστᾷν μοναστήριον, ἢ εὐκτήριον οἶκον, παρὰ γνώμην τοῦ τῆς πόλεως ἐπισκόπου. Quoniam nonnulli monachico prætextu vtentes & ecclesias & negotia ciuilia perturbant, & temere, citra vllam discriminis rationem, in vrbibus circumcursantes; quin etiam monasteria sibi constituere studentes visum, est, nullum vsquam ædificare nec construere posse monasterium, vel oratoriam domum, præter sententiam ipsius ciuitatis episcopi.

(r) Iustin. nouell. CXXXI. c. VII. Εἴ τις βουληθείη οἰκοδομῆσαι σεβάσμιον εὐκτήριον, ἢ μοναστήριον, μὴ ἄλλως ἀρχέσθω τοῦ οἰκοδομήματος, εἰ μὴ ὁ τῶν τόπων ὁσιώτατος ἐπίσκοπος εὐχὴν ἐκεῖσε ποιήσει, καὶ τὸν τίμιον πήξει σταυρόν. Si quis voluerit fabricari venerabile oratorium, aut monasterium, præcipimus, non aliter inchoandam fabricam, nisi locorum sanctissimus episcopus orationem ibi fecerit, & venerabilem fixerit crucem. Vid. etiam nouell. LXVII. c. I. nouell. V. c. I.

 tilium

tilium templis, si in ecclesias christianas consecranda essent, obseruatum fuisse, non sine ratione existimat. Ita enim legem [s] THEODOSII intelligit, qua templa religionis christianæ signi, hoc est crucis, conlocatione expiari præcipit. Et quum monachi quidam & alii hominum ordines nonnumquam signum crucis in ædes publicas, aliaque loca populi voluptatibus fabricata, inferre conarentur, quod eo spectabat, vt in ecclesias sine episcopi venia ædes istas conuerterent; *Leo* [t] imperator decernebat, vt nihil istiusmodi inposterum vsurpatione alicuius fieret, sed si vel crux alicubi erigenda esset, vel reliquiæ alicuius martyris in loco quodam collocandæ, vtrumque consultis & mandantibus episcopis, nec vlla ratione alia, perageretur. Et hinc probabiliter SVICERVS & MEVRSIVS coniectant, quod dioecesis episcopi interdum appellata fuerit σαυροπήγιον, hoc est, territorium, in quo episcopus ius figendæ crucis pro ædificandis ecclesiis habebat. Quo modo vocabulum illud, tum actum figendi crucem, tum limites, intra quos eam figendi potestatem habebat, significabit.

§. VI.

Nulli episcopo ecclesiam aliquam in alius episcopi diœcesi consecrare licitum, nisi necessitate illud exigente.

NAM porro obseruandum est, quod, licet episcopi ecclesias consecrandi habuerint potestatem, hæc tamen ad suas ipsorum diœceses adstricta fuerit, neque ipsi limites suos transilire potuerint, nisi ad adsistendum aliis, vel ad diuina officia in alio vacante episcopatu perficienda euocati. Cui consuetudini adeo pertinaciter inhæret concilium *Arausicanum*, vt episcopo,

(s) Cod. Theod. lib. I. tit. III. de paganis leg. XXV. Cuncta eorum sacra, templa, delubra, si qua etiam nunc restant integra, præcepto magistratuum destrui, conlocationeque venerandæ christianæ religionis signi expiari præcipimus.

(t) Cod. Iustin. lib. I. tit. III. de episc. leg. XXVI. Decernimus, vt posthac monachi, neque quicumque alii cuiuscumque status ac fortunæ in ædes publicas, vel in quæcumque loca populi voluptatibus fabricata, venerabilem crucem & sanctorum martyrum reliquias illicite inferre conentur, vel occupare audeant ea, quæ vel ad publicas caussas, vel ad populi oblectamenta constructa sunt. Quum enim religiosæ ædes non desint; possunt ibi, consultis prius (vt oportet) religiosissimis episcopis, reliquias sanctorum martyrum, non quorumdam vsurpatione, sed arbitrio antistitum collocare.

qui

qui suis ipsius expensis in aliena dioecesi ædificet ecclesiam, [u] consecrationem illius sibi arrogare interdicat, illique eam adseruari iubeat, cuius in territorio ecclesia erigatur. Concilium *Aurelianense* tertium [w] & alia eiusdem argumenti decreta habent. Si qua autem ecclesia in vacante dioecesi exstrueretur, tum vnusquisque ex vicinis episcopis ad eam dedicandam aduocari poterat. SIDONIVS APOLLINARIS ad ecclesiam *Rutenorum* in *Gallia* consecrandam vocabatur, licet alius dioeceseos esset episcopus. Ratio vero erat [x], vt SAVARO recte obseruat, quod *Rutenorum* ecclesia tunc temporis viduata erat episcopo, qui in consecratione diuina officia obiret. Hæc omnia igitur docent, cuiusuis dioeceseos episcopum fuisse legitimum huius

(u) Conc. Arausican. c. X. (tom. III. conc. p. 1449.) Si quis episcoporum in alienæ ciuitatis territorio ecclesiam ædificare disponit, vel pro fundi sui negotio, aut ecclesiastica vtilitate, vel quacumque sua opportunitate, permissa licentia ædificandi, quia prohibere hoc votum nefas est, non præsumat dedicationem, quæ illi omnimodis reseruatur, in cuius territorio ecclesia adsurgit.

(w) Conc. Aurel. III. c. XV. (tom. V. p. 299.) Episcopus in dioeceses alienas ad alienos clericos ordinandos vel consecranda altaria irruere non debet: quod si fecerit, remotis his quos ordinauerit, *altaris* tamen *consecratione manente, transgressor canonum annua* missarum celebritate cessabit.

(x) Sidon. lib. IV. ep. XV. Baptisterium, quod olim fabricabamini, scribitis, iam posse consecrari. *Ad quæ festa* vos voti, *nos ministerii*, officii multos, fidei totos *caussa sollicitat.* Quod restat optamus, vt - - tam desiderio meo Christus indulgeat, quam Rutenorum.
Sauaro in h. l. Qui fieri potest, vt ministerii cura Sidonio incumberet, quum is non esset Rutenorum episcopus, ad quem huiusce ministerii consecratio spectabat. Concilii Auraicensis can. X. *Dedicatio illi omnino reseruatur, in cuius territorio ecclesia adsurgit.* Nec alium quam loci episcopum euocare ius erat ad ecclesiæ consecrationem, eod. can. concil. Aurelian. com. 1. & 3. Wormatiensis can. 1. in quas ecclesiasticæ disciplinæ regulas impegisse Sidonium, nefas dicere, reus enim læsæ disciplinæ ageretur, etiamsi eum Elaphius ad ecclesiæ consecrationem inuitasset, supra dicti concilii can. 10. Verum dicendum est (quantum ex Sidonio epist. 6. lib. 7. colligere licet) tum temporis Rutenorum ecclesiam summo fuisse viduatum pontifice, in cuius locum alium sufficere non liberum erat. Sidon. *Burdegala, Petrogorii, Ruteni, Lemouices, Gabalitani, Clusani, Vasates, Conuenæ, Auscenses, multoque iam maior numerus ciuitatum (summis sacerdotibus ipsorum morte truncatis, nec vllis deinceps episcopis in defunctorum officia suffectis)* Tunc enim Eurarigis Ariana vis sæuiebat, ea propter Sidonius baptisterium consecrauit, eo quod Rutenorum episcopus mortuus esset.

ſolemnitatis adminiſtrum. Conſulendus enim erat, antequam opus inchoaretur; venire debebat ad preces illic faciendas, antequam fundamenta iacerentur, & abſoluta fabrica ad illam conſecrandam vel ipſe, vel alius quiſpiam epiſcopus ipſius loco, erat arceſſendus. Si vero presbyteri more ſolito id facere potuiſſent, non neceſſe fuiſſet, epiſcopum ex alia diœceſi ad hunc ritum peragendum accire. Sed quæras, Quid, ſi presbyter hoc facere ſibi ſumeret, vtrum iſte actus ratus habebatur, an vero epiſcopus ad nouam adgrediebatur conſecrationem? Reſpondeo, quum hæc res eſſet epiſcopo tantum per leges & ex conſuetudine reſeruata, (ſacræ enim litteræ nihil hac de re præcipiunt) nullam de nouo factam conſecrationem in talibus caſibus inuenimus; quum vero actio eſſet ſchiſmatica in presbytero, ſi ita regulas & canones eccleſiæ in contemtum epiſcopi migraret, hinc muneris abdicatione puniebatur [y], vti ex ante memorato concilii *Bracarenſis* canone liquet. Ipſe quoque epiſcopus, qui eccleſiam in alieno territorio conſecrare auſus fuerat, in eccleſiis *Gallicanis* integrum annum ab officio, tamquam violator canonum, prohibendus erat [z].

§. VII.

Primorum ſæculorum epiſcopis ad conſecrandam aliquam eccleſiam epiſcopi* Romani *venia minus erat neceſſaria.

Svnt qui epiſcopum in ſua ipſius diœceſi ſecundum antiquos canones, eccleſiam aliquam ſine epiſcopi *Romani*, cuius ſit ad hoc faciendum facultatem largiri, venia conſecrare potuiſſe, negant. Hæc doctrina quædam eſt GRATIANI, ad *Romani* papæ poteſtatem [a] extollendam compoſita, in lege ca-

(y) Conc. Bracar. I. c. XXXVII. vid. ſub litt. (o) pag. 322.

(z) Concil. Aurel. III. c. XV. vid. ſub litt. (w) p. 325.

(a) Gratian. de conſecrat. diſtinct. I. c. VI. & XXVII. edit. Romæ iuſſu Gregor. XIII. 1582. (can. V. p. 1149. edit. Colon. MDCCXVII.) Inſcriptio ſic habet: *Sine auctoritate ſummi pontificis noua non dedicetur eccleſia.* Præcepta ſynodalia, quæ ante paucos menſes de ſede noſtra ad prouinciam ſunt directa, & antiquis canonibus conſentiunt, & ea, quæ minus probantur eſſe, addidimus, & in vtraque parte conſtat, *ſine ſummi pontificis auctoritate eccleſiam nouiter conditam non poſſe dedicari.* cetera. Correct. Rom. addunt: Socrates in eccleſiaſtica hiſtoria lib. II. c. VIII. & XVII. refert tamquam antiquiſſimum canonem, ſine Romani epiſcopi auctoritate nullam eccleſiam poſſe dedicari.

nonica.

nonica. Quam tantum abeſt vt recentiores correctores *Romani* emendent vel reprehendant, vt SOCRATEM potius tamquam teſtem ad eam confirmandam adlegent. SOCRATES quidem de ſynodo loquens *Antiochena*, quam *Conſtantius* dedicandæ ibi nouæ eccleſiæ obtentu congregauerat, (quamquam re ipſa eo ſpectabat, vt *Athanaſius* generali quodam concilio damnaretur) aduerſus eam excipit ex hac ratione, quod *Iulius Romanæ* vrbis epiſcopus ei non interfuerit, nec quemquam eo miſerit, qui locum ſuum impleret: quum tamen eccleſiaſtica regula vetet [b], ne abſque conſenſu *Romani* pontificis quidquam in eccleſia decernatur. Quod priuilegium omnibus patriarchis æqualiter commune erat, vt nullum concilium generale poſſet celebrari, niſi ipſis præſentibus & prius conſultis in eiusmodi publicis deliberationibus. Sed hoc nihil commercii habet cum conſecratione eccleſiarum in priuata quaque epiſcopi diœceſi, cuius rei nullum exemplum in vniuerſa hiſtoria antiqua exſtat, quod epiſcopus quiſpiam coactus fuerit, eccleſiæ alicuius in ſua ipſius diœceſi conſecrandæ veniam ab epiſcopo *Romano* expetere. Sed cenſores iſti decepti videntur a ſiniſtra vocum *græcarum κανονίζειν τὰς ἐκκλησίας* acceptione, quæ non dedicationem eccleſiarum denotant (quamuis MVSCVLVS ita exponat, & HOSPINIANVS eumdem eius errorem ſequatur) ſed promulgationem legum ſeu canonum ab eccleſiis pro ſua ipſarum gubernatione fieri ſolitam. Qua in re epiſcopo *Romano* patriarchale priuilegium habere permittebatur, ſed non in conſecratione eccleſiarum, etiamſi id pertinaciter vrgeant, qui nihil non ex immenſa poteſtatis in epiſcopis *Romanis* plenitudine deriuatum volunt.

§. VIII

Eccleſiæ ſemper Deo, non autem ſanctis dedicatæ, etſi horum nominibus, memoriam ipſorum ſeruandi cauſſa, nonnumquam diſtinctæ.

POST miniſtrum conſecrationis proxime nunc de obiecto, cui eccleſiæ dedicatæ fuerunt, non nihil dicendum erit; quod olim ſoli Deo eiusque cultui fiebat. Cuius conſuetudinis teſtis

[b] Socrat. lib. II. c. VIII. Ἀλλὰ μὴν οὐδὲ Ἰούλιος παρῆν, ὁ τῆς μεγίςης Ῥώμης ἐπίσκοπος, οὐδὲ μὴν εἰς τὸν τόπον αὐτοῦ ἀπεςάλκει τινά· καίτοι κανόνος ἐκκλησιαςικοῦ κελεύοντος, μὴ δεῖν παρὰ τὴν γνώμην τοῦ ἐπισκόπου Ῥώμης τὰς ἐκκλησίας κανονίζειν.

omni

omni exceptione maior AVGVSTINVS est, qui cum *Maximino* episcopo *Arianorum* disputans, ad probandam spiritus sancti divinitatem hac argumento vtitur: Quod ipsum Deum esse, necesse sit, quia templa ei exstruantur atque dedicentur, quod vlli rei creatæ fieri sacrilegium foret. *Nonne*, inquit, *si templum alicui sancto angelo excellentissimo de lignis & lapidibus faceremus, anathematizaremur a veritate Christi & ab ecclesia Dei, quoniam creaturæ exhiberemus eam seruitutem, quæ vni tantum deberetur Deo. Si ergo sacrilegi essemus faciendo templum cuicumque creaturæ* [c], *quomodo non est Deus verus, cui non templum facimus, sed nos ipsi templum sumus?* Alio loco falsam imputationem FAVSTI *Manichæi*, catholicos martyribus suis templa constituere, illisque ibi sacrificia offerre, & alios venerationis actus præstare, calumniantis, indignabundus in hunc modum profligat: *Nulli martyrum* [d] *sed ipsi Deo martyrum sacrificamus, quamuis in memoriis martyrum constituamus altaria. Quis enim antistitum in locis sanctorum corporum, assistens altari, aliquando dixit: Offerimus tibi, Petre, aut Paule, aut Cypriane; sed quod offertur, offertur Deo, qui martyres coronauit apud memorias eorum, quos coronauit: vt ex ipsorum locorum admonitione maior affectus exsurgat, ad acuendam caritatem, & in illos, quos imitari possumus, & in illum, quo adiuuante possumus.* Frequenter in aliis [e] locis hoc repetit, quod martyres sic non honorent catholici, vt templa, siue altaria illis exstruant, sed soli Deo hoc eos facere testatur. Idem quidem locus sæpenumero & monumentum seu memoria martyris alicuius & templum Dei erat, quia templa in martyrum sepulchris vt plurimum ædificabantur, vel iis in locis, vbi mortem

(c) August. contr. Maximin. lib. I. tom. VI. opp. p. 288. edit. Par. MDCXXXVII. (tom. VI. p. 689. c. d. edit. Basil. MDLXIX.)

(d) Augustin. contr. Faust. lib. XX. c. XXI. tom. VI. p. 375. a. cit. edit. Basil.)

(e) August. de vera relig. c. LV. (tom. I. opp. p. 744. a.) Honoramus eos caritate, non seruitute. Nec ei templa construimus. Nolunt enim se sic honorari a nobis, qui nos ipsos, quum boni sumus, templa summi Dei esse nouerunt.

Id. de ciuit. Dei lib. XXII. c. X. (tom. V. p. 1355. a. b. edit. Basil.) Illi [ethnici] talibus diis suis & templa ædificarunt & statuerunt aras & sacerdotes instituerunt & sacrificia fecerunt. Nos autem martyribus nostris non templa sicut diis, sed memorias sicut hominibus mortuis, quorum apud Deum viuunt spiritus, fabricamus: nec ibi erigimus altaria, in quibus sacrificemus martyribus, sed vni Deo, & martyrum & nostro sacrificium immolamus:

chri-

christianæ religionis caussa subierant, vel eorum reliquiæ adservabantur: & hinc appellabantur martyrum nomine, quod eorum essent memoriæ. Ecclesia & mensa sacra *Carthagine* in eo loco, vbi passus fuerat *Cyprianus*, exstructa, hoc intuitu dicebatur *mensa Cypriani*, non quod ei esset constructa vel cultui ipsius dedicata, (AVGVSTINVS [f] enim soli Deo eam constructam esse dicit) sed quod martyrii illius esset monumentum, vtpote ædificata in loco, vbi CYPRIANVS sacrificium Deo oblatus fuerat.

§. IX.

Ecclesiæ interdum a fundatoribus suis, vel aliis circumstantiis, in earum exstructione obseruatis, nomen sortitæ.

ET hinc planum est & perspicuum, quod, si quod templum de alicuius sancti, siue martyris nomine appellauerunt veteres, multum omnino absit, vt isti sancto vel martyri illud dedicauerint, etsi hoc ad memoriam eius inter viuos conservandam faceret; atque eatenus memoriæ illius honorificum erat, licet soli Deo eiusque cultui dedicatum. Et hoc porro liquet, si consideremus, quod ecclesiæ interdum a fundatoribus suis nomen acceperint, qui certe sibimetipsis ecclesias dedicare non intenderunt. Ita SIRMONDVS [g] tres ecclesias *Carthagine* obseruat, a fundatoribus suis nomen indeptas, basilicam videlicet *Fausti*, *Florentii*, atque *Leontii*. Et SOZOMENVS [h], tem-

ad quod sacrificium, sicut homines Dei, qui mundum in eius confessione vicerunt, suo loco & ordine nominantur, non tamen a sacerdote, qui sacrificat, inuocantur, Deo quippe, non ipsis sacrificat, quamuis in memoriam sacrificet eorum, quia Dei sacerdos est, non illorum.

(f) Aug. serm. LXIII. de diuersis tom. X. p. 592. edit. Par. MDCXXVII. Vt mensa illa, quæ Dei est, etiam Cypriani vocetur, hæc caussa est: Quia, vt illa modo cingitur ab obsequentibus, ibi Cyprianus cingebatur a persequentibus &c. Item. Mensa Deo constructa est, tamen mensa dicitur Cypriani - - quia ibi est immolatus, & quia ipse immolatione sua parauit hanc mensam, non in qua pascat, siue pascatur, sed in qua sacrificium Deo, cui & ipse oblatus est, offeratur.

(g) Sirmond. not. in Aug. serm. XXXVII. a se edit. tom. X. p. 753. (Inter opp. Sirm. tom. I. p. 343. edit. Par. MDCXCVI.) Quemadmodum basilica Fausti, & basilica Leontiana dictæ sunt a Fausto & Leontio conditoribus, sic Florentia hoc loco basilica de nomine Florentii episcopi.

(h) Sozom. lib. VII. c. XV. Τὸ μὲν δὴ Σεράπιον ὧδε ἥλω, καὶ μετ' οὐ πολὺ εἰς ἐκκλησίαν μετεσκευάσθη Ἀρκαδίου τοῦ βασιλέως ἐπώνυμον. Et Serapium quidem hoc

plum *Serapidis*, in ecclesiam christianam immutatum, ab *Arcadio* imperatore cognomen accepisse, auctor est. Sicut quaedam basilicae *Romae* atque *Antiochiae* nomen *Constantini* atque *Iustiniani* gesserunt. Nonnumquam nomen sortiebantur a peculiari temporis vel loci circumstantia, vel alia quadam re, quae in ipsarum aedificatione acciderat. Ecclesia *Hierosolymorum anastasis* nominabatur & *crux*, non quod sanctae cuidam *Anastasi* vel *cruci* dedicata, sed in loco dominicae passionis & resurrectionis a *Constantino* exstructa erat, quemadmodum VALESIO [*i*] aliisque recte fuit obseruatum. Ita templum *anastasiae Constantinopoli* sic dictum fuit, non ab vlla huius nominis sancta femina, sed quod esset istud templum, in quo GREGORIVS NAZIANZENVS nouam quamdam vitam siue resurrectionem doctrinae catholicae de sancta trinitate, ab *Ariana* factione diu oppressae, concionibus suis conciliarat; quemadmodum in diuersis scriptorum suorum locis huius nominis rationem ipse nobis [*k*] exponit. Ex simili ratione ecclesia quaedam *Carthaginensium* vocabatur *basilica resti-*

modo captum atque expugnatum, nec multo post in ecclesiam Arcadio imperatori cognominem immutatum est.

(*i*) Vid. Valef. epist. de Anastasi ad calc. Eusebii tota.

(*k*) Naz. orat. XXXII. ad CL. episcopos (tom. I. pag. 527. edit. Par. MDCXXX.) Χαίροις Ἀναστασία μοι τῆς εὐσεβείας ἐπώνυμε· σὺ γὰρ τὸν λόγον ἡμῖν ἐξανέστησας, ἔτι καταφρονούμενον, τὸ τῆς κοινῆς νίκης χωρίον, ἡ Σηλὼμ, ἐν ᾗ πρῶτον τὴν σκηνὴν ἐπήξαμεν, τεσσαράκοντα ἔτη φερομένην ἐν τῇ ἐρήμῳ καὶ πλανωμένην· σύ τε ὁ μέγας ναὸς οὗτος καὶ περιβόητος, ἡ νέα κληρονομία· τὸ νῦν μέγας εἶναι παρὰ τοῦ λόγου λαβὼν, ὃν Ἰεβοὺς πρότερον ὄντα, Ἱερουσαλὴμ πεποιήκαμεν. Vale Anastasia, nomen a pietate habens. Tu enim nobis fidei doctrinam, quae adhuc contemtui erat, excitasti. Vale, inquam, communis victoriae sedes, noua Silo, in qua primum arcam fiximus, quadraginta annis in deserto circumactam incertisque sedibus vagantem. Tuque, o magnum hoc templum & nobile, noua haereditas, quod magnitudinem, quam nunc habes, ab orthodoxa doctrina suscepisti: quodque nos, quum primum Iebus esses, Hierusalem effecimus.

It. carm. IX. de somnio Anastasiae tom. II. p. 78.

Εὗδον δὴ γλυκὺν ὕπνον, Ἀναστασίην δέ τ' ὄνειρος
Στῆσεν ἐμοῖσι φέρων ἠματίοισι πόθοις.
Ἡ πρώτη λόγον αἰπὺν ἐνὶ προπόδεσσι μένοντα,
Ἤγαγεν ἐς κορυφὴν ὕψεος ἀκροτάτην.
Τοὔνεκ' Ἀναστασίην μιν ἐπίκλησιν καλέουσι
Νηὸν, ἐμῆς παλάμης ἔργον ἀριστοπόνου.

Somno ego me dulci dederam, quum luce cupita
Ante meos oculos venit Anastasia:

tua

nita, quod ex *Arianorum* manibus recuperata erat. Magna ecclesia vrbis *Alexandrinæ* plerumque dicebatur *Cæsareum*, siue *templum Cæsarum* [*l*], cuius appellationis rationem nullam aliam fuisse, VALESIVS [*m*] iudicat, nisi quod ecclesia illa constructa fuisset in loco, qui *Cæsareum* antea dictus sit, id est *Cæsarum templum*. Quemadmodum alia ecclesia *Antiochiæ* cognomen *palææ* habebat, quod in ea parte ciuitatis ædificata erat, quam incolæ *παλαιὰν* appellabant. Ita ecclesia *Petri* in vrbe *Roma* olim *triumphalis* dicta fuit, quia in via *triumphali*, quæ ad capitolium ducebat, erat constructa. Et HIERONYMVS [*n*] fidem nobis facit, ecclesiam *lateranam* a *Laterano* ethnico, *Neronis* imperatoris gladio truncato, nomen accepisse, eo quod olim viri huius nobilis palatium *Romæ* fuerit. Sexcentas eiusdem generis obseruationes facere possemus: sed paucæ istæ sufficiunt ad demonstrandum, diuersas imponendi ecclesiis nomina fuisse rationes; nec argumentum dedicatarum sanctis ecclesiarum ex nominibus sanctorum, quibus appellatæ sint ecclesiæ, peti posse; quum aliunde satis constet, soli Deo, nulli autem rei creatæ, eas fuisse consecratas.

Hærentem quæ prima fidem radicibus imis
Montis ad excelsi culmina summa tulit.
Vnde etiam templum (manus hæc quod sedula fixit)
Hinc traxit sanctæ nomen Anastasiæ.

(*l*) Socrat. lib. VII. c. XV. *Ἐκ τοῦ δίφρου ἐκβαλόντες, ἐπὶ τὴν ἐκκλησίαν ᾗ ἐπώνυμον Καισάρειον συνέλκουσιν ἀποδύσαντές τε τὴν ἐσθῆτα, ὀστράκοις ἀνεῖλον.* Eam (feminam) e sella detractam, *ad ecclesiam, quæ Cæsareum cognominatur*, rapiunt: & vestibus exutam, testis interemerunt.
Liberat. breuiar. c. XVIII. (tom. V. conc. p. 769. b.) Igitur Petrus Moggus ab abbate Amone & Ioanne episcopo Magileos, & ab abbatibus monachorum inferioris Aegypti bella passus & seditione ei in *Cæsarea basilica* (vt dicitur) facta, anathematizauit synodum Chalcedonensem & tomum papæ Leonis.

(*m*) Valef. not. in Euagr. lib. II. c. VIII. Magna ecclesia vrbis Alexandrinæ *Cæsarea* dicebatur, vt docet Epiphanius in hæresi Arianorum & Liberatus in breuiario c. XVIII. Socrates vero in lib. VII. historiæ ecclesiasticæ c. XV. Caussam autem huius appellationis docet Athanasius in epistola ad Solitarios, eo quod scilicet ecclesia illa constructa fuisset in loco, qui *Cæsareum* antea dicebatur, id est Cæsarum templum.

(*n*) Hieron. epist. XXX. epitaph. Fabiolæ. Vt ante diem paschæ in *basilica* quondam *Laterani*, qui Cæsariano truncatus est gladio, staret in ordine pœnitentium.

§. X.

Quo tempore altaria peculiarem consecrationem, nouis cærimoniis ab ecclesiarum consecratione distinctam, habere cœperint.

Qvod de ecclesiis obseruauimus, idem & de altaribus valet, quod videlicet soli Deo, nec alii rei cuicumque dedicata fuerint, etiam postquam peculiarem consecrationem, nouis quibusdam cærimoniis ab ecclesiarum consecratione distinctam, habere cœperunt: quod sexto sæculo primum factum videtur. Concilium enim *Agathense* an. DVI. primum documentum publicum est, in quo distincta altaris consecrationis mentio habetur: ibique nouam cærimoniam chrismatis [o] sacerdotali benedictioni additam inuenimus. Neque multo post simile decretum in concilio *Epaonensi* ann. DXVII. offendimus in hanc sententiam: *Altaria [p] nisi lapidea infusione chrismatis non sacrentur.* Vnde ad minimum quædam altaria, si non vniuersa, cærimonia chrismatis consecrari consueuisse, colligimus. Vti autem hæc cærimonia noua erat, ita quoque altarium consecratio, tamquam ab ecclesiarum consecratione distincta, res noua est, multo magis autem consecratio vestium sacrarum, calicum, imaginum crucis, cerei paschalis, aquæ lustralis, corollarum precatoriarum, & campanarum, quam lector in HOSPINIANO [q] cum omnibus nouis ecclesias consecrandi ritibus, qui in libris *Romanensium* ritualibus traduntur, fuse & sigillatim descriptam videre potest, quam pluribus heic persequi instituti nostri ratio haud permittit.

§. XI.

Nulla ecclesia construenda, vel consecranda, nisi ante dotata.

De antiquis consecrationibus porro obseruandum est, quod per leges *Iustiniani* imperatoris nemini licuerit, nouam ecclesiæ alicuius fabricam inchoare, nisi prius episcopo subsidia ad alendum ministerium [r], ad tuendam domum, aliasque

(o) Concil. Agath. c. XIV. (tom. IV. conc. p. 1385.) Altaria placuit non solum vnctione chrismatis sed etiam sacerdotali benedictione sacrari.

(p) Conc. Epaon. c. XXVI. (ibid. p. 1579.)

(q) Hospin. de temp. l. lib. IV. c. II - XI.

(r) Iustin. nouell. LXVII. c. II. Μὴ ἄλλως αὐτὸν ἐκκλησίαν ἐκ νέου οἰκοδομεῖν, πρὶν ἂν διαλεχθείη πρὸς τὸν θεοφιλέστατον ἀρχιεπίσκοπον, καὶ ὁρίσειε τὸ μέτρον, ὅπερ ἀ-

res,

res, quæ ad diuinum cultum inibi fouendum requirerentur, indulsisset. Et ex concilii cuiusdam *Hispanici* [s] regula episcopus ecclesiam non ante dedicare debebat, quam donationem ad eam sustentandam scripto definitam & lege confirmatam accepisset. Quæ regulæ necessariæ omnino erant, vt ecclesiæ aduersus ruinæ, ipsarumque ministri & cultus contra contemtionis & calamitatis periculum munirentur.

§. XII.

Episcopis ne quidquam pro consecratione deposcere licitum.

PRAETER hanc æquam sufficientis beneficii in vsum ecclesiæ constitutionem episcopus a fundatore amplius quidquam exigendi haud habebat libertatem; sed quum ordinarii eius officii pars esset ecclesias consecrare, id eum facere sine vlla præmii laboris postulatione oportebat; si quid autem a fundatore vltro ei offerretur, acceptare illud poterat. Ita in modo memorato concilio *Bracarensi* [t] pro ecclesiis *Hispanicis*, & pro ecclesiis *Gallicanis* in secundo concilio *Cabilonensi* [u], aliisque *Caroli magni* ætate habitis, decretum fuit.

φορίζειν πρός τε τὴν λυχναψίαν καὶ τὴν ἱερὰν λειτουργίαν, καὶ τὴν ἀδιάφθορον τοῦ οἴκου συντήρησιν, καὶ τὴν τῶν προσεδρευόντων ἀποτροφήν· καὶ, εἴπερ αὐτάρκως ἔχειν δόξειε, ποιεῖσθαι αὐτὸν πρότερον δωρεὰν τῶν ἀφορίζεσθαι μελλόντων, οὕτω τε τὸν οἶκον οἰκοδομεῖν. Non aliter quemquam ecclesiam de nouo ædificare, priusquam loquatur ad Deo amabilem episcopum, & definiat mensuram, quam deputat & ad luminaria, & ad sacrum ministerium, & ad incorrumpendæ domus custodiam & obseruantium alimenta: & si sufficienter habere videtur, faciat prius donationem eorum, quæ futura sunt deputari: & ita domus ædificetur.

(s) Concil. Bracar. III. c. V. (tom. V. conc. p. 897.) Vnusquisque episcoporum meminerit, vt non prius dedicet ecclesiam aut basilicam, nisi antea dotem basilicæ & obsequium ipsius per donationem chartulæ confirmatum accipiat: nam non leuis est ista temeritas, si sine luminariis, vel sine sustentatione eorum, qui ibidem seruituri sunt, tamquam domus priuata, ita consecretur ecclesia.

(t) Conc. Bracar. II. c. V. Placuit, vt quoties ab aliquo fideles ad consecrandas ecclesias episcopi inuitantur, non quasi ex debito munus aliquod a fundatore requirant, sed si ipsi quidem aliquid ex suo voto obtulerint, non respuatur. Si vero aut paupertas illum aut necessitas retinet, nihil exigatur ab illo.

(u) Conc. Cabillon. II. c. XVI. (tom. VII. conc. p. 1275.) Omnes vno consensu statuimus, vt sicut pro dedicandis basilicis & dandis ordinibus nihil accipiendum est, ita etiam pro balsamo, siue luminaribus emendis, nihil presbyteri chrisma accepturi dent.

consuetudinem in *Anglia* nostra addidisse videtur GREGORIVS MAGNVS, de qua in ipsius epistola, quam *Mellito*, primo *Saxonum* episcopo, misit, apud BEDAM [y] in historia ecclesiastica hæc leguntur: *Vt die dedicationis vel natalitiis sanctorum martyrum, quorum illic reliquiæ ponuntur, tabernacula sibi circa easdem ecclesias, quæ ex fanis commutatæ sunt, de ramis arborum faciant, & religiosis conuiuiis solemnitatem celebrent, nec diabolo iam animalia immolent, sed ad laudem Dei in esu suo animalia occidant, & donatori omnium de satietate sua gratias referant.* Ex qua consuetudine publica illa conuiuia & oblectamenta, quæ *wakes* lingua nostra dicuntur, & in quibusdam locis adhuc vsitata sunt, tamquam reliquias huius anniuersariæ festiuitatis dedicationis ecclesiarum particularium, originem suam traxisse, probabilissimum est.

LIBRI OCTAVI

CAPVT DECIMVM

DE HONORE ET VENERATIONE, QVAM ECCLESIIS SVIS EXHIBVERVNT PRISCI CHRISTIANI.

§. I.

Ecclesiæ ad nullum vmquam profanum vsum, sed sacrum duntaxat & religiosum cultum, adhibitæ.

POST consideratam ecclesiarum exornationem & dedicationem, instituti nostri fert ratio, vt disquiramus, quem honorem & venerationem locis consecratis veteres exhibuerint, simulac ad diuinum cultum fuerunt separata. Vtebantur tunc illis tantummodo vt ædibus Dei ad actus deuotos ac religiosos, neque quicquam heic fieri patiebantur, quod non aliquo modo ad pietatem tenderet, vel proxime ad eam esset referendum. Ad conuentus religiosos, ad eligendos episcopos & clericos, ad habenda concilia, ad scholas catecheticas, ad consultationes de religione adhiberi, non autem instar communium & profanarum domorum ad inibi edendum, bibendum, & diuersandum, vsurpari poterant. Hinc, licet lex permitteret, vt homines ad sanctuarium in ecclesia confugerent, vti capite proxime sequenti videbimus, non tamen permittebant, vt ibi

(y) Bed. histor. lib. I. c. XXX.

ede-

ederent hoſpitiumque haberent. Quum quidam abuterentur catechumeniis (quæ, vt ſupra oſtendimus, loca erant intra eccleſiam pro viris & feminis, vt illic diuinæ liturgiæ auſcultarent) eaque in hoſpitia conuerterent, *Leo* imperator decernebat, vt iſti omnes ex habitationibus ſuis in eccleſia expellerentur. Alia res erat, ſi homines integras noctes vigilando & precando in eccleſia tranſigerent, quemadmodum frequenter tum in publicis, tum priuatis vigiliis faciebant; iſtiusmodi pernoctationes in eccleſia permittebantur, quia neceſſariæ diuini cultus circumſtantiæ erant. Tantummodo feminis per aliquem concilii *Illiberritani* [a] canonem, in eccleſiis vigilias agere, interdictum erat, eo quod ſæpius ſub prætextu orationis clandeſtina ſcelera ibi admiſſa fuerant. Ex eadem ratione *agapæ* ipſorum, quæ ex apoſtolica praxi primam originem ſuam habebant, deinceps propter intemperantiam & impietatem inde oriundam vetitæ, aut certe imminutæ fuerunt. Concilium *Laodicenum* [b] ſeuere hæc conuiuia interdicit & prohibet, ne qui in domo Dei comedant, & in hunc finem menſas atque lectos ibi præparent. Et concilium *Carthaginenſe* tertium hunc habet canonē: *Vt nulli epiſcopi vel clerici in eccleſia* [c] *conuiuentur, niſi forte tranſeuntes hoſpitiorum neceſſitate illic reficiantur; Et populi, quantum fieri poteſt, ab huiusmodi conuiuiis prohibeantur.* Quamquam enim veteres id ad tempus tolerare cogebantur, numquam tamen approbabant, vti AVGVSTINVS *Fauſto* [d] *Manichæo* narrat, ſed cum

(*a*) Concil. Illiberrit. c. XXXV. (tom. I. conc. p. 974.) Placuit prohiberi, ne feminæ in cœmiterio peruigilent; eo quod ſæpe ſub obtentu orationis latenter ſcelera admittant.

(*b*) Conc. Laodic. c. XXVIII. (ibid. p. 1501.) Ὅτι οὐ δεῖ ἐν τοῖς κυριακοῖς, ἢ ἐν ταῖς ἐκκλησίαις, τὰς λεγομένας ἀγάπας ποιεῖν, καὶ ἐν τῷ οἴκῳ τοῦ Θεοῦ ἐσθίειν, καὶ ἀκούβιτα στρωννύειν. Quod non oportet in locis dominicis, vel in eccleſiis eas quæ dicuntur, agapas facere, & in domo Dei comedere, & accubitus ſternere.

(*c*) Concil. Carthag. III. c. XXX. (tom. II. conc. p. 1171.)
Cod. Afric. can. XLII. Ὥστε ἐπισκόπους ἢ κληρικοὺς ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ μὴ συμποσιάζεσθαι εἰ μήδ' ἂν τυχὸν ἀνάγκη ξενίας διαβάντες ἐκεῖ καταλύωσι· καὶ οἱ λαοὶ τῶν τοιούτων συμποσίων, ὅσον δυνατόν ἐστι, κωλυθῶσιν.

(*d*) Aug. contr. Fauſt. lib. XX. c. XXI. Qui ſe in memoriis martyrum inebriant, quomodo a nobis approbari poſſunt, quum eos, etiam ſi in domibus ſuis id faciant, ſana doctrina condemnet? Sed aliud eſt, quod docemus, aliud quod ſuſtinemus: Aliud quid præcipere iubemur, aliud quid emendare præcipimus, & donec emendemus, tolerare compellimur.

vitia,

vitia, in quæ multi tali occasione ruebant, tum ipsam consuetudinem conuiuandi in ecclesia seu monumentis martyrum emendatum ibant, quia duo mala in ecclesiam hoc modo irrepserant, intolerabilis videlicet intemperantia, & pagana superstitio. Multi enim, vt ipse conqueritur [a], in his comessationibus sepulcrorum & picturarum euadebant adoratores, & conuiuia sua sacrificia quædam pro mortuis habebant, voracitates ebrietatesque suas religioni deputantes. Adeoque conuiuia quæcumque in ecclesia aboleri summe necessarium erat, ne domus Dei istis compotationibus profanaretur, quas in priuatis domibus tolerari nefas erat. Et hæc vniuersalis eorum regula in omnibus casibus erat, consuetudines non absolute necessarias, etsi ex prima sua origine innoxias & vtiles, abolere potius, quam earum abusum & corruptionem in ecclesiarum profanationem admittere.

§. II.

Similis cautio sacrorum vasorum & vtensilium ecclesiæ intuitu adhibita.

SIMILIS reuerentia & honor sacris vasis & vtensilibus quibuscumque, ad sacramentorum & diuinorum officiorum administrationem spectantibus, exhibebatur. In nullum nisi sacrum eorumque designationi conuenientem vsum adhiberi poterant. Quam ob caussam in sceuophylacio ecclesiæ adseruabantur nec inde remouebantur vmquam, nisi ad officium altaris requisita. Hæc consuetudo adeo studiose obseruabatur, vt quum ATHANASIVS de sacro calice confracto accusaretur, hoc sibi obiectum crimen ipse purgaret dicendo, locum illum, in quo fractum esse poculum dictitent, non fuisse ecclesiam, presbyterum [b] non fuisse, qui in illo loco habitaret: diem,

(a) Aug. de moribus eccles. lib. I. c. XXXIV. Noui, multos esse sepulcrorum & picturarum adoratores: Noui multos esse, qui luxuriosissime super mortuos bibant, & epulas cadaueribus exhibentes, super sepultos se ipsos sepeliant & voracitates ebrietatesque suas deputent religioni.

(b) Athanas. apol. II. tom. I. p. 732. Par. MDCXXVII. (pag. 133. 134. edit. Par. MDCXCVIII.) Καὶ γὰρ ὁ τόπος ἐκεῖνος ἐν ᾧ κεκλάσθαι τὸ ποτήριόν φασιν, οὐκ ἦν ἐκκλησία, πρεσβύτερος οὐκ ἦν ὁ τὸν τόπον παροικῶν, ἡμέρα, καθ' ἣν Μακάριον τοῦτο πεποιηκέναι φασίν, οὐκ ἦν κυριακή· μήτε τοίνυν ἐκκλησίας οὔσης ἐκεῖ, μήτε τοῦ ἱερουργοῦντος, μήτε τῆς ἡμέρας ἀπαιτούσης, ποῖον ἢ πότε, ἢ ποῦ τὸ ποτήριον κέκλασται μυστικόν; ποτήρια μὲν γὰρ εἶναι πολλὰ καὶ κατὰ τὰς οἰκίας, καὶ ἐν ἀγορᾷ μέσῃ,

qua id factum esse velint, non fuisse dominicam: Et quum calix apud solos legitimos ecclesiæ præsides inueniatur, nec vllus eius vsus sit, nisi tempore mysteriorum, se obiecti criminis reum esse non posse, quia non nisi priuatos ibi homines viderit, quorum in custodia calix esse non potuerit. Vasa a diaconis adseruari moris erat; hypodiaconi vero & alii inferiores ordines a conciliis *Laodiceno* [c] & *Agathensi* [d] ea contingere prohibebantur. Vnus duntaxat casus erat, in quo hasce res in communem vsum adhiberi licitum erat, si videlicet summa & absoluta necessitas id exigeret, nec vlla alia rediinendi captiuos, vel pauperes famis tempore subleuandi, ratio iniri posset. Tum quidem misericordiam sacrificio præferendam & viua ac spiritualia Dei templa materiatorum templorum expensis conseruanda esse, credebant, neque dubitabant sacræ mensæ vasa conflare, vel eorum ornamenta eiusmodi occasionibus diuendere: qua de re antehac testimonia ab exemplis *Ambrosii*, *Augustini*, *Cyrilli Hierosolymitani*, *Acacii* episcopi *Amidensium*, *Exuperii Tolosani*, & ex legibus [e] *Iustiniani* petita, in medium protuli-

δῆλον, καὶ τούτων οὐδὲν ὁ θραύων ἀσεβεῖ· τὸ δὲ μυστικὸν ποτήριον, ὃ καὶ θραυσθῇ παρ' ἑκόντος, ἀσεβῆ ποιεῖ τὸν ἐπικεχειρηκότα, παρὰ μόνοις τοῖς νομίμως προεστῶσιν εὑρίσκεται· οὗτος ὁ τρόπος τούτου τοῦ ποτηρίου μόνος, ἄλλος οὐδείς. - - Καὶ ταῦτα φαμὲν, οὐχ ὅτι καὶ σχισματικῶν ποτήριον κέκλασται παρὰ Μακαρίου, ἀλλ' ὅτι μηδὲν ἦν ὅλως ἐκεῖ· πῶς γάρ; ὅπου μήτε τόπος κυριακῆς, μήτε τις ἐκεῖ τῆς ἐκκλησίας, ἀλλὰ μήτε ὁ καιρὸς μυστηρίων ἦν. Etenim locus ille, in quo fractum esse poculum aiunt, non erat ecclesia: presbyter non erat, qui in illo loco habitabat: dies, qua id fecisse Macarium volunt, non erat dominica. Cum igitur ibi neque ecclesia esset, neque quæ sacra faceret, neque dies hoc ipsum requireret, quales aut quando, aut vbinam mysticum poculum fractum est? Nam pocula esse multa per domos, & in medio foro, patet; quæ si quis frangat, nullatenus impie agit. Mysticum vero poculum quod si quis sponte fregerit, pro tali ausu impius efficitur: apud solos legitimos ecclesiæ præsides inuenitur: hic enim solus huius poculi vsus & non alius est. - - - Hæc autem eo dicimus, non quod vel schismaticorum poculum a Macario confractum sit, sed quod ibi nullum omnino fuerit: quomodo enim adfuisset, quam neque locus esset dominicus, sed neque tempus mysteriorum esset?

(c) Concil. Laodic. c XXI. (tom. I. conc. pag. 1500.) Ὅτι οὐ δεῖ ὑπηρέτας ἔχειν χώραν ἐν τῷ διακονικῷ, καὶ ἅπτεσθαι δεσποτικῶν σκευῶν. Quod non oportet ministros locum habere in diaconico, & sacra vasa tangere.

(d) Conc. Agath. c. LXVI. (tom. IV. conc. p. 1394.) Quoniam non oportet insacratos ministros licentiam habere in secretarium, quod graeci diaconicum appellant, ingredi & contingere vasa dominica.

(e) Lib. V. cap. VI. §. VI. volum. II. pag. 296. 297. 298.

mus,

mus, quæ hoc loco repeti necesse non est. Enimuero si ab hoc vno casu extraordinario discesseris, summa profanatio & sacrilegium esse credebatur, rem diuino cultui sacratam in alium quemcumque vsum conuertere. Et sunt sane nonnulla memorabilium iudiciorum, in quæ istiusmodi sacrorum violatores inciderunt, exempla, quorum vnum duoue heic enumerare haud abs re fuerit. *Iulianus* apostata, perhibente THEODORETO [*f*], ministros duo *Felicem*, & *Iulianum* consanguineum suum, aliquando miserat *Antiochiam*, vt templum ibi, quod appellabatur *aureum*, spoliarent, & pretiosa vasa, a *Constantino* & *Constantio* donata, in publicum ærarium inferrent. Hi ipsi non satis habentes nudum admittere sacrilegium, infensissimum animum turpi quadam & profana ratione prodiderunt: *Iulianus* quidem sacram mensam permingendo, *Felix* vero, sacrorum vasorum magnificentiam conspicatus, exclamando: *Ecce, quibus vasis Mariæ filio ministratur!* Verum isti irreligiosi ac impii homines horum insanorum facinorum illico pœnas dederunt. Nam *Iulianus* confestim grauissimo morbo correptus est, ita vt intestina eius putredine consumerentur: nec per solitos meatus stercus egereret, sed impurum os, quod blasphemiæ instrumentum fuerat, excrementis alui meatum præberet; *Felix* vero ipse quoque diuino flagello repente percussus, sanguinem diu noctuque per os emisit, omnibus vndique venis in eam corporis partem confluentibus, vsque dum vniuerso sanguine effuso exstingueretur. Similem narrationem de *Proculo* quodam, præfecto regum *Vandalorum* habet VICTOR VTICENSIS [*g*], qui rapaci manu ecclesias catholicorum depopulatus de pallis altaris camisias sibi & femoralia fecit. Verum non multo post phrenitide captus, frustratim sibi comedit linguam, atque ita demum turpissima morte consum-

(*f*) Theodoret. lib. III. c. XII. XIII. tot.

(*g*). Victor de persecut. Vandal. lib. I. p. 593. (p. 1896. tom. VII. bibl. patr. edit. Paris. MDLXXXIX.) Geisericus mittit Proculum quemdam in prouinciam Zeugitanam, qui coarctaret ad tradendum mysteria diuina vel libros, cunctos domini sacerdotes, vt primo armis nudaret, & ita facilius inermes hostis callidus captiuasset. Quibus se non posse tradere clamantibus, ipse rapaci manu cuncta depopulabatur, atque de pallis altaris (proh nefas!) camisias sibi & femoralia faciebat. Qui tamen Proculus huius rei executor, frustratim sibi comedens linguam, in breui turpissima consumtus est morte.

tus eſt. Nec minus dignum memoratu eſt, quod de quibusdam episcopis *Donatiſtis* narrat OPTATVS, qui furore in catholicos perciti eucharistiam a catholicis conſecratam canibus proiici iuſſerant; at non ſine ſigno diuini iudicii. *Nam iidem canes*, vt verba OPTATI [*b*] habent, *accenſi rabie ipſos dominos ſuos, quaſi latrones ſancti corporis reos, dente vindice tamquam ignotos & inimicos laniauerunt.* Vnde OPTATVS monitum ſeruatoris in memoriam illis reuocat Matth. VII, 6. *Ne date*, inquientis, *ſanctum canibus, nec proiicite margaritas veſtras coram porcis, ne quando conculcent eas pedibus ſuis & conuerſi lacerent vos.* Alia eiusdem generis exempla addi poſſent, ſed malumus in exponenda rerum ſacrarum reuerentia pergere, quam commemorandis violatorum earum pœnis longius immorari.

§. III.

Quænam differentia inter eccleſias & ædes priuatas facta ſit.

CONSIDEREMVS igitur, quænam differentia inter eccleſias & ædes priuatas facta ſit. Nonnulli hæretici, *Euſtathiani*, *Maſſaliani* & alii hanc diſtinctionem parui faciebant. Contra *Euſtathianos* duos habemus canones conditos in concilio *Gangrenſi*, ex quibus errores eorum, & quænam catholicorum oppoſita illis dogmata fuerint, diſcere poſſumus. Primus eſt, *Si quis* [*i*], *docet, domum Dei eſſe contemnendam, & quæ fiunt in ea congregationes, ſit anathema.* Alter ſic habet: *Si quis* [*k*] *præter eccleſiam vult eccleſiam habere, & contemnens eccleſiam vult ea, quæ ſunt eccleſiæ, agere, non conuenienite presbytero de epiſcopi ſententia, anathema ſit.* Hæretici iſti & legitimum miniſterium & publicas eccleſias videntur ſpreuiſſe, nec vllam inter domum Dei & alias domos feciſſe differentiam, ſed docuiſſe, officia eccleſiaſtica æque domi ſuæ atque in eccleſia peragi poſſe. Contra quos errores hoc concilium adeo ſeuere inſurgens, nos admonet, quod de catholicæ eccleſiæ ſententia publica eccleſiæ officia in publicis, non autem in priuatis domibus, fieri debeant,

(*b*) Optat. lib. II. p. 55. edit. Par. MDCXXXI. (p. 49. edit. Par. MDCLXXIX.)

(*i*) Conc. Gangr. c. V. (tom. II. concil. p. 419.) Εἴ τις διδάσκοι τὸν οἶκον τοῦ Θεοῦ εὐκαταφρόνητον εἶναι, καὶ τὰς ἐν αὐτῷ συνάξεις, ἀνάθεμα ἔστω.

(*k*) Ibid. can. VI. Εἴ τις παρὰ τὴν ἐκκλησίαν ἰδίᾳ ἐκκλησιάζοι, καὶ καταφρονῶν τῆς ἐκκλησίας τὰ τῆς ἐκκλησίας ἐθέλοι πράττειν μὴ συνόντος τοῦ πρεσβυτέρου κατὰ γνώμην τοῦ ἐπισκόπου, ἀνάθεμα ἔστω.

& quod

& quod contemtio domus Dei sit, si secus peragantur. Mihi quidem nullum contrariæ praxeos exemplum, quod quidem veniam habuerit, ex omni antiqua historia succurrit, si a necessitatis, leges omnes migrantis, casu discesseris. Quare non potui, quin hanc differentiam, quæ adeo in vniuersum inter domum Dei & domos priuatas intercessit, inter exempla honoris ac venerationis, quam templis suis exhibuerunt veteres, referrem.

§. IV.

Quod nonnulli eorum mori, quam ecclesias hæreticis profanandas tradere, maluerint.

PRODERIT hoc loco speciatim in laudem AMBROSII meminisse, quanta cum animi fortitudine instar alicuius martyris ecclesias defensum iuerit, ne *Arianis* profanandæ traderentur. Quum enim *Valentinianus* iunior *Iustina* matre, imperatrice *Ariana*, instigante, primum legem publicasset, in codice *Theodosiano* [l] etiam num exstantem, qua *Arianis* conuentus celebrandi dederat licentiam; & postea *Ambrosio* misisset, vt vnam de ecclesiis *Mediolanensibus* illis traderet; hoc animo generoso responsum dedit [m]: *Si a me peteret,* (imperator) *quod meum esset, id est, fundum meum, argentum meum, quiduis huiusmodi meum, me non refragaturum, quamquam omnia, quæ mea sunt, essent pauperum: verum ea, quæ diuina, imperatoriæ potestati non esse subiecta. Si patrimonium petitur, inuadite: corpus, occurram. Vultis in vincula rapere? vultis in mortem? voluptati est mihi. Non ego me vallabo circumfusione populorum, nec altaria tenebo vitam obsecrans,*

(l) Cod. Theod. lib. XVI. tit. I. de fid. cathol. leg. IV. Damus copiam colligendi his, qui secundum ea sentiunt, quæ temporibus diuæ memoriæ Constanti, sacerdotibus conuocatis ex omni orbe Romano, expositaque fide, ab his ipsis, qui dissentire noscuntur, Ariminensi concilio Constantinopol. etiam confirmata, in æternum mansura decreta sunt. Conueniendi etiam, quibus iussimus patescat arbitrium: Scituris his, qui sibi tantum existimant colligendi copiam contributam, quod si turbulentum quippiam contra nostræ tranquillitatis præceptum faciendum esse tentauerint, vt seditionis auctores, pacisque turbatæ ecclesiæ, etiam maiestatis, capite ac sanguine sunt supplicia luituri. Manente nihilo minus eos supplicio, qui contra hanc dispositionem nostram obreptiue aut clanculo supplicare tentauerint.

(m) Ambros. epist. XXXIII. edit. Bas. MDLXVII. (lib. II. epist. XIV. tom. V. p. 206. edit. Paris. MDCXLII.)

sed pro altaribus gratiis immolabor. Prorsus illicitum imperatori esse credebat AMBROSIVS, *Arianis CHRISTI* hostibus ea templa concedere, quæ *CHRISTI* cultui essent dedicata; multoque minus episcopum, *CHRISTI* ministrum, decere, huius tam fœdæ domini sui ignominiæ sese reddere participem: adeoque ad altare mori, si ita fieri necesse esset, quam in tantam profanationem consentire malebat. Vel ex hoc vno exemplo facile ad iudicandum nobis erit, quam veteres de ecclesiarum, tamquam rei Deo propriæ, sanctitate fouerint opinionem; & quod ad ecclesias suas conuentibus hæreticorum, quorum impietas pro vera religione haberi, & blasphemia Deo, adorationis loco, offerri cupiebat, tradendas nihilo promptiores, quam ad biblia ethnicis ad combustionem reddenda, fuerint.

§. V.

Ritus lauandi manus ingredientium in ecclesiam.

DE cærimonia reuerentiæ, ingredientibus ipsis in templum vsitatæ, generalem quamdam obseruationem inuenimus, quæ erat manus ac vultus lauandi consuetudo in signum innocentiæ ac puritatis, si vaderent ad Deum coram sancto altari adorandum. Qui ritus ex istis psalmistæ verbis desumtus videtur, *Lauabo in innocentia manus meas, atque circumibo altare tuum, domine.* Huius consuetudinis frequens iniicitur mentio a CHRYSOSTOMO, EVSEBIO, TERTVLLIANO, SYNESIO, PAVLINO & aliis, quorum testimonia iam in priore huius libri parte [*n*] adlegauimus, vbi quoque, fontes & cisternas plerumque in atrio ecclesiæ hunc in finem positas fuisse, ostendimus.

§. VI.

Cærimonia exeuendi calceos quibusdam vsitata, sed non vniversaliter recepta.

ALIA cærimonia paucis quibusdam vsitata (non enim generatim hæc consuetudo inualuit) erat calceorum detractio, vbi domum Dei ingrediebantur. CASSIANVS [*o*] de monachis *Ægyptiis* obseruat, quod caligis calceorum loco vsi fuerint, nequaquam tamen pedibus eas inhærere permiserint, quando ad celebranda seu percipienda sacrosancta mysteria accesserunt,

(*n*) Lib. VIII. cap. III. §. VI. volum. III. p. 179. 180.

(*o*) Cassian. institut. lib. I. c. X.

illud

illud æſtimantes etiam ſecundum litteram cuſtodiri debere, quod dictum ſit ad *Moyſen*, vel ad *Ieſum* filium *Naue*: *Solue corrigiam calceamenti tui, locus enim, in quo ſtas, terra ſancta eſt.* Alii autem hoc non intelligebant, tamquam abſolutum præceptum, omnes omnino homines ad hanc reuerentiæ cærimoniam obligans, ſed tantum vbi conſuetudo alicuius nationis hoc ipſum reuerentiæ indicium effeciſſet, quemadmodum inter orientales populos tempore *Moyſis* & *Ioſuæ* fuerit. Vnde iſtam cærimoniam non deprehendimus, tamquam conſuetudinem, quæ inter priſcos chriſtianos vniuerſe inualuerit. Niſi forte in *Aethiopicis* ſeu *Habeſſinis* eccleſiis ſic obtinuiſſe videatur, quia, vt MEDVS [p] ex ZAGAE ZABONIS narratione de illis in DAMIANO A GOES obſeruauit, eadem conſuetudo in hunc vsque diem ibi durat. Quæ vtrum ex antiqua traditione eccleſiaſtica *Habeſſinorum* deriuanda, an praxis poſterioribus temporibus inter eos recepta ſit, non poteſt iam facile definiri.

§. VII.

Num veteres, ingredientes in eccleſiam, ad altare ſeſe incuruandi ritu vſi ſint.

IDEM reſponſum ad quæſtionem de ritu incuruandi ſe ad altare ſub primum ingreſſum in eccleſias dari debere, exiſtimo. MEDVS ex antiquis ſcriptoribus eum non poſſe plane demonſtrari, exiſtimat, ſed probabilitatem quamdam iſtius conſuetudinis a *iudæis* deriuat. „Ait enim: Quali reuerentia, cæ„rimonia vel adoratione [q] ſub ingreſſum in domum Dei tem-

(p) *Mede diſc.* on *Eccleſ. 5. 1. p 348.* (Vid. Gedd'es church hiſtorie p. 91.) It is likewiſe forbidden among us to ſuffer *Heathens*, or *Dogs*, or any other ſuch *creatures*, to come within *our Churches*; neither is it lawfull for us to go into them otherwiſe *than barefoot*; or to *laugh*, *walk*, or *ſpit*, or *ſpeak of ſecular things*, in them: For the Churches of *Ethiopia* are not like the Land, wherein the People of *Iſrael* did *eat the Paſchal Lamb*, as they were going out of *Egypt*, where God commanded them *to eat with their Shooes on*, and *with their loins girt*, becauſe of the *pollution of the land*: But they are like the *Mount Sinai*, where the Lord ſpoke to *Moſes*, ſaying, *Moſes, Moſes, put off thy ſhooes, for the ground whereon thou treadeſt, is holy*: Now this mount *Sinai* was the *Mother* of our churches, from which they derive their original, as the Apoſtles did from the Prophets, and the *New Teſtament* from the *Old.*

(q) *Mede diſc.* on *pſalm, 132. p. 397.* What reverential Guiſe, ceremony or Wor-

pori-

„poribus ab apoſtolis proximis vſi ſint, (vſos autem quadam „eſſe, credo) ſilentio & obliuione prorſus inuolutum eſt. „IVDAEI ante ipſos, ex quibus religio chriſtiana orta eſt, pro-„pitiatorium verſus ſeſe incuruare conſueuerunt. Poſt illos „chriſtiani in *græca* & orientalibus eccleſiis per longiſſima re-„tro tempora, vt initium huius rei omnino ignoretur, eadem „ſeſe altare verſus ſeu menſam ſacram incuruandi ratione vſi „ſunt, dicentes illud publicani in euangelio: *Deus, placator mi-„hi peccatori;* ſicut e liturgiis CHRYSOSTOMI & BASILII ap-„paret, & ſicut ipſi in hunc vſque diem facere noſcuntur. „Quæ ipſorum conſuetudo quum nullo vllius concilii decreto „ſiue canone introducta vel ſtabilita legatur, & conſuetudini „populi Dei in veteri teſtamento adeo conueniat, igitur ex re-„motiſſima & antiquiſſima traditione ad eos deriuata videri „poteſt. Nihil igitur de vſu horum primorum ſæculorum ſciri „poteſt amplius, quam quod probabile videatur, ipſos *Iudæos* „eſſe imitatos„. Hæc pro conſueta viri iſtius docti ingenui-tate dicta ſunt, qui rem probabilem numquam pro demon-ſtrata venditat. Ego ad opinionem eius magis probabilem reddendam vnum duntaxat ex CHRYSOSTOMO ſubiiciam, quod ex obſeruatione ALBERTINI [r], qui inter alia reue-rentiæ, Deo in auditione euangelii & ſuſceptione baptiſmi ex-hibitæ, exempla hoc memorat, quod quum candidati baptiſmi propius acceſſerunt ad baptiſterium, quod ſtilo CHRYSOSTO-

ſhip they us'd at their ingreſs in God's Houſe in the Ages next to the Apoſtles (and ſome I believe they did) is wholly buried in Silence and Oblivion. The *Jews* before them, from whom the Chriſtian Religion ſprang, uſed to bow themſelves down towards the Mercy-Seat. The *Chriſtians* after them in the *Greek* and *oriental* Churches, have time of out of Mind, and without any known Beginning thereof, us'd to bow in like Manner, with their Poſture toward the Altar, or Holy Table, ſaying that of the Publican in the Goſpel, *God be mercifull to me a Sinner;* as appears by the Liturgies of St. *Chryſoſtom* and St. *Baſil*, and as they are ſtill known to do at this Day. Which Cuſtom of theirs, not being found to have been ordaind or eſtabliſhed by any Decree or Canon of any Council, and being ſo agreeable to te Uſe of God's People of the *old Teſtament*, may therefore ſeem to have been derived to them from very remote ad ancient Tradition. Nothing therefore can be known of the Uſe of thoſe firſt Ages of the Church farther than it ſhall ſeem probable they might imitate the *Jews*.

(r) Albertin. de euchar. lib. II. p. 432. b. in fine.

MI [s] *thalamus spiritus & porticus gratiæ* dicitur, tamquam captiui procidere coram rege suo & omnes similiter in genua se proiicere debuerint. Iam vero si istiusmodi actum reuerentiæ Deo sub ingressum suum in baptisterium exhibuerunt, ratio haud improbabilis est, qua similis quædam reuerentia ab ingredientibus in templum adhibita esse colligitur. Sed vero in rebus, quæ clara luce & probatione carent, definiendis prudentiæ non est, nimis confidenter agere.

§. VIII.

Reges diadema deponebant custodiasque relinquebant foris, domum regis regum ingressuri.

ILLVD certissimum est, quod reges ac imperatores domum dei ingressuri, hanc isti loco reuerentiam exhibuerint, vt non solum arma sua & stipatores foris relinquerent, sed ipsum quoque diadema deponerent; minime se decere existimantes, cum regali ornatu in conspectum regis regum prodire, vel videri armis & custodibus corporis indigere, sub pacato principis pacis tecto constitutos. CHRYSOSTOMVS sæpius eloquentiam suam [t] in hanc consuetudinem impendit, & hoc tamquam argumento vtitur, quo profundam omnibus inferioribus reuerentiam, humilitatem ac pacem persuadeat, si in atria dei ingrediantur, quum eiusmodi exempla regum suorum sibi ob oculos proposita habeant. THEODOSIVS IVNIOR imperator eadem argumentandi ratione vtitur in lege quadam

(s) Chrysostom. in illud: Simile est regnum cælorum, cetera. Ἐπειδὰν καταλάβητε τὸν νυμφῶνα τοῦ πνεύματος, ἐπειδὰν εἰσδράμητε τὴν καμάραν τῆς χάριτος, ἐπειδὰν πλησίον γένησθε τῆς φοβερᾶς ὁμοῦ καὶ ποθεινῆς κολυμβήθρας, ὡς αἰχμάλωτοι προσπέσετε τῷ βασιλεῖ, ῥίψατε πάντες ὁμοίως ἐπὶ γόνατα. Postquam ad thalamum spiritus perueneritis, postquam ad porticum gratiæ adueneritis, postquam prope tremendam simul & desiderabilem piscinam veneritis, & tamquam captiui procideritis coram rege, omnes similiter in genua vos proiiite.

(t) Chrysostom. orat. post redit. ab exilio tom. IV. p. 971. (p. 849. d. edit. Francof.) Βασιλεὺς εἰσέρχεται καὶ ῥίπτει ἀσπίδα καὶ διάδημα· σὺ εἰσῆλθες, καὶ ῥόπαλα ἥρπασας· ἐκεῖνος δὲ τὰ συνθήματα τῆς βασιλείας ἔξω ἀφίησι, σὺ τὰ συνθήματα τοῦ πολέμου ἐνταῦθα εἰσήνεγκας. Imperator locum ingressurus, scutum, parmam aut clypeum a se proiicit: contra tu ingressurus fustes arripis & clauas? Ille tesseras imperii foris dimittit, tu tesseras bellicæ impressionis huc intulisti?

„poribus ab apostolis proximis vsi sint, (vsos autem quadam „esse, credo) silentio & obliuione prorsus inuolutum est. „IVDAEI ante ipsos, ex quibus religio christiana orta est, pro„pitiatorium versus sese incuruare consueuerunt. Post illos „christiani in *graeca* & orientalibus ecclesiis per longissima re„tro tempora, vt initium huius rei omnino ignoretur, eadem „sese altare versus seu mensam sacram incuruandi ratione vsi „sunt, dicentes illud publicani in euangelio: *Deus, placator mi„bi peccatori;* sicut e liturgiis CHRYSOSTOMI & BASILII ap„paret, & sicut ipsi in hunc vsque diem facere noscuntur. „Quae ipsorum consuetudo quum nullo vllius concilii decreto „siue canone introducta vel stabilita legatur, & consuetudini „populi Dei in veteri testamento adeo conueniat, igitur ex re„motissima & antiquissima traditione ad eos deriuata videri „potest. Nihil igitur de vsu horum primorum saeculorum sciri „potest amplius, quam quod probabile videatur, ipsos *Iudaeos* „esse imitatos„. Haec pro consueta viri istius docti ingenuitate dicta sunt, qui rem probabilem numquam pro demonstrata venditat. Ego ad opinionem eius magis probabilem reddendam vnum duntaxat ex CHRYSOSTOMO subiiciam, quod ex obseruatione ALBERTINI [r], qui inter alia reuerentiae, Deo in auditione euangelii & susceptione baptismi exhibitae, exempla hoc memorat, quod quum candidati baptismi propius accesserunt ad baptisterium, quod stilo CHRYSOSTO-

ship they us'd at their ingress in God's House in the Ages next to the Apostles (and some I believe they did) is wholly buried in Silence and Oblivion. The *Jews* before them, from whom the Christian Religion sprang, used to bow themselves down towards the Mercy-Seat. The *Christians* after them in the *Greek* and *oriental* Churches, have time of out of Mind, and without any known Beginning thereof, us'd to bow in like Manner, with their Posture toward the Altar, or Holy Table, saying that of the Publican in the Gospel, *God be mercifull to me a Sinner;* as appears by the Liturgies of St. *Chrysostom* and St. *Basil*, and as they are still known to do at this Day. Which Custom of theirs, not being found to have been ordaind or established by any Decree or Canon of any Council, and being so agreeable to te Use of God's People of the *old Testament*, may therefore seem to have been derived to them from very remote ad ancient Tradition. Nothing therefore can be known of the Use of those first Ages of the Church farther than it shall seem probable they might imitate the *Jews*.

(r) Albertin. de euchar. lib. II. p. 442. b. in fine.

MI [s] *thalamus spiritus & porticus gratiæ* dicitur, tamquam captiui procidere coram rege suo & omnes similiter in genua se proiicere debuerint. Iam vero si istiusmodi actum reuerentiæ Deo sub ingressum suum in baptisterium exhibuerunt, ratio haud improbabilis est, qua similis quædam reuerentia ab ingredientibus in templum adhibita esse colligitur. Sed vero in rebus, quæ clara luce & probatione carent, definiendis prudentiæ non est, nimis confidenter agere.

§. VIII.

Reges diadema deponebant custodiasque relinquebant foris, domum regis regum ingressuri.

ILLVD certissimum est, quod reges ac imperatores domum dei ingressuri, hanc isti loco reuerentiam exhibuerint, vt non solum arma sua & stipatores foris relinquerent, sed ipsum quoque diadema deponerent; minime se decere existimantes, cum regali ornatu in conspectum regis regum prodire, vel videri armis & custodibus corporis indigere, sub pacato principis pacis tecto constitutos. CHRYSOSTOMVS sæpius eloquentiam suam [t] in hanc consuetudinem impendit, & hoc tamquam argumento vtitur, quo profundam omnibus inferioribus reuerentiam, humilitatem ac pacem persuadeat, si in atria dei ingrediantur, quum eiusmodi exempla regum suorum sibi ob oculos proposita habeant. THEODOSIVS IVNIOR imperator eadem argumentandi ratione vtitur in lege quadam

(s) Chrysostom. in illud: Simile est regnum cælorum, cetera. Ἐπειδὰν καταλάβητε τὸν νυμφῶνα τοῦ πνεύματος, ἐπειδὰν εἰσδράμητε τὴν παστάδα τῆς χάριτος, ἐπειδὰν πλησίον γένησθε τῆς φοβερᾶς ὁμοῦ καὶ ποθεινῆς κολυμβήθρας, ὡς αἰχμάλωτοι προσπέσετε τῷ βασιλεῖ, ῥίψατε πάντες ὁμοίως ἐπὶ γόνατα. Postquam ad thalamum spiritus perueneritis, postquam ad porticum gratiæ adueneritis, postquam prope tremendam simul & desiderabilem piscinam veneritis, & tamquam captiui procideritis coram rege, omnes similiter in genua vos proiicite.

(t) Chrysostom. orat. post redit. ab exilio tom. IV. p. 971. (p. 849. d. edit. Francof.) Βασιλεὺς εἰσέρχεται καὶ ῥίπτει ἀσπίδα καὶ διάδημα· σὺ εἰσῆλθες, καὶ ῥόπαλα ἥρπασας· ἐκεῖνος δὲ τὰ συνθήματα τῆς βασιλείας ἔξω ἀφίησι, σὺ τὰ συνθήματα τοῦ πολέμου ἐνταῦθα εἰσήνεγκας. Imperator locum ingressurus, scutum, parmam aut clypeum a se proiicit: contra tu ingressurus fustes arripis & clauas? Ille tesseras imperii foris dimittit, tu tesseras bellicæ impressionis huc intulisti?

ſua [u], quam ad tollendos quorumdam abuſus rogabat, qui ad ſanctuarium in eccleſia cum armis ſuis confugiebant. Quam profanationem in nemine ferendam eſſe dicit, quum ipſemet arma ſua extra fores relinquat, & diademа, regiæ maieſtatis inſigne, deponat prius, quam in templum ingrediatur. Immo ipſe *Iulianus* huius conſuetudinis rationem habuit, quemadmodum SOZOMENVS [x] ex epiſtola illius, ad *Arſacium* pontificem *Galatiæ* data, recte obſeruat, vbi inter cetera, in quibus gentiles ſuos chriſtianos imitari cupit, hoc eſt, vt quum templa deorum adierint, nullus apparitorum cum armis eos præcedat. Iam ſupra [y] ex LEONE GRAMMATICO adnotauimus, quod *Michael* imperator *Græcorum* poſterioribus ſæculis reprehenſus fuerit, quod per ſpecioſas ſeu regias portas diadema geſtans intrarit, ad quas portas anteceſſores ipſius templum ingreſſuri diademata ſua deponere conſueuerint.

§. IX

Ianuæ & columnæ eccleſiæ atque altaris ſæpius in amoris ac reverentiæ ſignum oſculo exceptæ & amplexu circumplicatæ.

ALIA valde vſitata reuerentiæ, altaribus & templis exhibitæ, pars in eo ſita erat, vt homines illa, vel aliquam illorum partem, ianuas, limina, columnas, in magni amoris atque venerationis ſignum, complecterentur, ſalutarent, atque exoſcularentur. AMBROSIVS huius rei mentionem facit in epiſtola, qua pauorem & conſternationem narrat, in quam *Mediolanenſes* coniecti fuerint, quum imperatoris edictum de tradendis in vſum *Arianorum* eccleſiis accepiſſent. Milites pri-

(u) Edict. Theodoſ. ad calcem concil. Epheſ. (tom. III. p. 1238. d.) Καὶ γὰρ ἡμεῖς, οἷς ἀεὶ τῷ δικαίῳ τῆς ἡγεμονίας περιτειχίζει τὰ ὅπλα, καὶ οἷς οὐ πρέπει δίχα δορυφόρων εἶναι, τῷ τοῦ Θεοῦ ναῷ προσιόντες, ἔξω τὰ ὅπλα καταλιμπάνομεν, ἀποτιθέμεθα τὸ διάδημα. Nos, qui legitimis imperii armis ſemper circumdamur, quoſque ſine armatis ſtipatoribus eſſe non conuenit, Dei templum ingreſſuri foris arma relinquimus, & ipſum etiam diadema, regiæ maieſtatis inſigne, deponimus. Vid. hoc ipſum edict. etiam in codice Theodoſ. lib. IX. tit. XLV. leg. IV.

(x) Sozom. lib. V. c. XVI. ὅταν εἰς τὰ ἱερὰ φοιτῶσι τῶν θεῶν εἴσω τῶν προθύρων ἡγείσθω δὲ μηδεὶς αὐτῶν εἴσω στρατιώτης, ἑπέσθω δὲ ὁ βουλόμενος. Quum templa deorum adierint, intra veſtibulum duntaxat occurrat flamen. Intrantes vero nullus apparitorum præcedat; ſequatur autem qui volet.

(y) Vid. cap. V. §. I. pag. 189 (a).

mos

mos fuisse dicit, qui lætiora ista in ecclesia nuntiarint, imperatorem fatalem sententiam suam reuocasse: certatimque irruentes in altaria, ea fuisse osculatos [z], omnia nunc quidem pacata & tuta esse, hoc ipso significantes. Adludit, sine dubio, ad osculum pacis, quod fideles olim sibi inuicem in sacra synaxi, tamquam amoris ac caritatis inter se mutuæ testimonium, dare consueuerunt. Quocirca existimari nequit, istiusmodi salutationes columnarum ecclesiæ vel altaris, tamquam religiosæ adorationis actus, sed tantum vt ciuiles amoris ac reverentiæ in illa significationes, fuisse consideratas. Et secundum hanc regulam reliqua loca omnia antiquorum auctorum interpretari debemus, qui de hac consuetudine frequentissime loquuntur, vt SIDONIVS APOLLINARIS [a], PAVLINVS [b], PRVDENTIVS [c], CHRYSOSTOMVS [d], ATHANASIVS [e], CASSIODORVS [f], & auctor *hierarchiæ ecclesiasticæ* [g] sub nomine DIONYSII AREOPAGITAE, & multi alii, qui scripserunt ante, quam superstitiosæ adorationes imaginum vllam fi-

(z) Ambros. epist. XXXIII. edit. Basil. MDLXVII. (epist. XIV. ed. Par. MDCXLII.) Certatim hoc nuntiare milites, irruentes in altaria, osculis significare pacis insigne.

(a) Sidon. lib. I. ep. V. Inter hæc patuit & Roma conspectui: cuius mihi non solum formas, verum etiam naumachias videbar optatnus. Vbi priusquam vel pomœria contingerem, triumphalibus *apostolorum liminibus affusus*, omnem protinus sensi membris male fortibus explosum esse languorem.

(b) Paulin. natal. VI. Felicis p. 569. (p. 279. g. in bibl. patr. max. tom. VI.)
Sternitur ante fores & postibus oscula figit,
Et lacrimis rigat omne solum, pro limine sancto
Fusus humi - - -

(c) Prudent. hymn. II. in S. Laur. v. 519. 520.
Apostolorum & martyrum
Exosculantur limina.

(d) Chrysostom. hom. XXIX. in 2 Cor. Πρόθυρα φιλοῦμεν τοῦ ναοῦ, Ianuas exosculamur templi.

(e) Athan. homil. adu. eos, qui in homine spem figunt. tom. II. p. 504. ed. Par. MDCXXVII. Προσιόντες τῷ ἁγίῳ θυσιαστηρίῳ καὶ μετὰ φόβου καὶ χαρᾶς ἀσπαζόμενοι. Ad sanctum altare accedentes illudque cum metu & gaudio exosculamur.

(f) Cassiodor. histor. tripart. lib. IX. c. XXX. Impeator (Theodosius) ingredi limina tentans, non stans domino supplicauit, neque genua flexit, sed pronus in pauimento iacens, Dauidicam proclamauit vocem: Adhæsit pauimento anima mea, cetera.

(g) Dionys. eccles. hierarch. c. II. §. IV. p. 252. Μετὰ τοῦτο τὴν ἱερὰν ἀσπασάμενος τράπεζαν, πρὸς τὸν ἄνδρα παρόντα πρόεισι κ. τ. λ. Deinde, vbi *sacrum altare deosculatus est*, ad virum, qui præsens est, accedit.

 dem

dem in ecclesia obtinuerunt, vbi similis quoque reuerentia libro euangeliorum, sine vlla suspicione adorationis materiæ, exhibita fuit.

§. X.

Ecclesiæ ad meditationem & orationem priuatam æque ac publicam adhibitæ.

Non incommodum fuerit hoc loco obseruare, quod ecclesiæ sæpius tamquam loca commodissima ad meditationes priuatas, precesque extraordinaria quadam occasione faciendas, adhibitæ fuerint. De *Theodosio* imperatore obseruat THEODORETVS [*h*], quod integram noctem ante, quam cum *Eugenio* tyranno dimicaret, in oratorio quodam, quod in montis vertice, vbi castra habebat, nactus erat, preces ad Deum fundendo transegerit. Eumdem in modum ATHANASIVS [*i*] & SOCRATES [*k*] & reliqui historici de *Alexandro* episcopo *Constantinopolitano* narrant, quod, quum *Eusebiani* graues ei minas intentassent, adserentes, propediem ipsi ademturos se esse sacerdotium, nisi *Arium* & socios in communionem reciperet, in ecclesia se solum incluserit, & ingressus ad altare sub sacra mensa pronum se humi prostrauerit, Deo multis diebus ac no-

(*h*) Theodor. lib. V. c. XXIV. εὑρὼν οἰκίσκον εὐκτήριον ἐν τῇ τοῦ ὄρους ἀκρωνυχίᾳ, ἐν ᾧ τὸ στρατόπεδον ἦν, πάννυχος διετέλεσε τὸν τῶν ὅλων δεσπότην ἀντιβολῶν.

(*i*) Athanas. epist. ad Serapion. p. 671. edit. Par. MDCXXVII. (tom. I. p. 341. edit. Par. MDCXCVIII. b.) Ὁ τοίνυν ἐπίσκοπος Ἀλέξανδρος ἀκούσας ταῦτα, καὶ πάνυ λυπηθεὶς, εἰσελθὼν εἰς τὴν ἐκκλησίαν, τάς τε χεῖρας ἐκτείνας πρὸς θεὸν, ἀπωδύρετο, καὶ ῥίψας ἑαυτὸν ἐπὶ πρόσωπον ἐν τῷ ἱερατείῳ, κείμενος ἐπὶ τοῦ ἐδάφους, ηὔχετο. Quibus (minis Eusebianorum) auditis episcopus Alexander, magno mœrore perfusus, in ecclesiam ingressus est, extensisque ad Deum manibus, collacrimans in vultum procidit in sacrario: humique iacens orabat.

(*k*) Socrat. lib. I. c. XXXVII. Ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ ἣ ἐπώνυμος εἰρήνη μόνον ἑαυτὸν κατακλειστὸν ποιήσας, καὶ εἰς τὸ θυσιαστήριον εἰσελθὼν, ὑπὸ τὴν ἱερὰν τράπεζαν ἑαυτὸν ἐπὶ στόμα ἐκτείνας, εὔχεται δακρύων· νύκτας τε πολλὰς ἐφεξῆς καὶ ἡμέρας τοῦτο ποιῶν διετέλει. In ecclesia, quæ cognominatur Irene, se solum inclusit & ingressus ad altare, sub sacra mensa se humi prostrauit, Deo cum lacrimis supplicans. Atque hoc multis diebus ac noctibus continuatis gessit.

Ruffin. lib. I. c. XII. Ad vltimum certam ei (Alexandro) diem statuentes, denuntiant, vt aut ipse Arium susciperet, aut si reniteretur, se ecclesia pulso & in exilium truso, ab alio eum recipiendum sciret. Cum ille nocte, quæ ad constitutam intererat diem, sub altari iacens atque in oratione & lacrimis totam peruigilem ducens ecclesiæ caussam domino commendabat.

ctibus

ctibus continuatis supplicans, vt si quidem vera esset fides, quam ipse profiteretur, *Arii* autem sententia falsa, *Arius* iustas impietatis poenas lueret. Id quod ipsum a Deo accepisse, adfirmant. Proximo enim die *Arium*, magnifice ad ecclesiam pergentem, humanæ necessitatis caussa ad locum publicum declinasse, ibique intestinis suis cum excrementis effusis, admodum ignominiosa morte periisse. Hæc ego ideo tantum memoro, vt ostendam, templis suis eam reuerentiam tribuisse veteres, vt, speciali quauis necessitate exigente, ea commodissima loca pro priuata non minus quam publica deuotione elegerint. Et iam supra [*l*] obseruauimus, multas eorum ecclesias ita fuisse constructas, vt priuatas cellulas haberent & secessus, in quibus homines se abdere, seque ipsi in priuata scripturarum lectione, meditatione ac oratione ad certum temporis spatium, pro lubitu sibi statutum, exercere potuerint.

§ XI.

Publici ipsorum mores in templo magnæ reuerentiæ indices.

PVBLICI ipsorum mores in templo generatim tales erant, vt magnam in illud, tamquam sanctuarium Dei & locum immediatæ præsentiæ eius, reuerentiam exprimerent. Intrabant illud tamquam palatium magni regis, vbi adessent angeli ministrantes, & ipsum cælum pateret, vbi *CHRISTVS* sederet in solio suo, & omnia impleta essent incorporeis potestatibus, vti CHRYSOSTOMVS [*ll*] loquitur. Hoc speciatim GREGORIVS NAZIANZENVS [*m*] de *Nonna* matre sua, obseruat, quod tantus in ipsa pietatis & deuotionis feruor inuentus fuerit, vt in sa-

(*l*) Vid. c. V. §. VIII. pag. 201. 202.

(*ll*) Chrysostom. hom. XV. in Hebr. (tom. VI. p. 533. c. edit. Francof.) *εἰς μὲν βασίλεια εἰσιών, καὶ σχήματι καὶ βλέμματι, καὶ βαδίσματι, καὶ πᾶσι τοῖς ἄλλοις κοσμεῖς σαυτόν· ἐνταῦθα δὲ ἔνθα τὰ ὄντως ἐστὶ βασίλεια, καὶ τοιαῦτα οἷα τὰ οὐράνια, καὶ γελᾷς: σὺ μὲν οὖν, οἶδα, ὅτι οὐχ ὁρᾷς· ἄκουε δὲ ὅτι ἄγγελοι πάρεισι πανταχοῦ, καὶ μάλιστα ἐν τῷ οἴκῳ τοῦ Θεοῦ παρεστήκασι τῷ βασιλεῖ, καὶ* πάντα ἐμπέπλησται τῶν ἀσωμάτων ἐκείνων δυνάμεων. Regiam quidem ingrediens, & habitu & adspectu & incessu & omnibus aliis te ornas & componis. Heic autem vere est regia, & plane heic sunt talia, qualia cælestia, & rides? Atque scio quidem, quod tu non vides, audi autem, quod vbique adsunt angeli, & maxime in domo Dei adsistunt regi & *omnia sunt impleta incorporeis illis potestatibus.*

(*m*) Nazianz. orat. XIX. in fun. patris tom. I. p. 292. a. *τὸ μήποτε φωνὴν αὐτῆς ἐν*

cris conuentibus aut locis numquam illius vox audita sit, necessariis tantum & mysticis exceptis; vt venerandæ mensæ numquam terga obuerterit, nec in templi pauimentum exspuerit. Sed has leges ab omnibus & singulis necessario oportuisse obseruari, dicere non ausim. Nam NAZIANZENVS innuit, matrem suam nonnulla supra communes vires fecisse, & consequenter electione propria & studio, non regulis ecclesiæ, ad ea facienda fuisse obligatam. Poteramus heic porro considerare verecundum corporis eorum gestum, quem in publico Dei cultu stando, genua flectendo, & humi se prosternendo ostenderint; poteramus etiam praxin sedendi ad preces & ad liturgiam missæ exponere, pro qua re, tamquam positu corporis, in publico Dei cultu apud priscos christianos vsitato, PERRONIVS & alii quidam ex diuersis rationibus contendunt; sed dabitur nobis opportunior de his rebus loquendi occasio posthac, vbi ad specialiora ecclesiæ officia & ministeria deuenerimus.

§. XII.

Ecclesiæ tutissimus rerum alicuius valoris adseruandarum locus, & optimum perfugium tempore communis calamitatis.

VLTIMVM reuerentiæ ipsorum in ecclesias exemplum, quod heic memorabimus, est, quod sua eas sanctitudo tutissimum rerum alicuius valoris adseruandarum locum & optimum asylum ac perfugium, communis calamitatis & miseriæ tempestate, effecerit. Ecclesia non solum priuata sua archiua, gazophylacia, & ceimeliarchia sua pro adseruandis scriptis, instrumentis & thesauris suis habebat, sed communis etiam tuitionis ac defensionis locus pro hominibus & rebus in multis casibus aliis erat. Sic RVFFINO [n], SOCRATI [o] & SO-

ἱεροῖς ἀκουσθῆναι συλλόγοις, ἢ τόποις, ἔξω τῶν ἀναγκαίων καὶ μυστικῶν - - τὸ σιωπῇ τιμᾶσθαι τὰ ἅγια, τὸ μήποτε νῶτα δοθῆναι τῇ σεβασμίῳ τραπέζῃ, μηδὲ κατεπτύσθηναι θεῖον ἔδαφος.

(n) Ruffin. lib. II. c. XXX. Moris erat in Aegypto, vt mensura adscendentis Nili fluminis ad templum Serapis deferretur, velut ad incrementi aquarum & inundationis auctorem - - Vlna ipsa, id est, aquæ mensura, quam πῆχυν vocant, ad aquarum dominum in ecclesiam cœpta deferri.

(o) Socrat. lib. I. c. XVIII. λεγόντων τῶν ἑλλήνων ὡς ἄρα ὁ σάραπις εἴη ὁ τὸν νεῖλον ἀνάγων ἐπὶ ἀρδείᾳ τῆς αἰγύπτου, καὶ τὸν πῆχυν εἰς τὸν ναὸν τοῦ σαράπιδος κομίζε-

ZOMENO

ZOMENO [p] obferuatur, quod cubitus *Nili*, quo incrementum aquarum illius fluminis notari confueuerit, alias in templo *Serapis* adferuari folitus, iuffu *Conftantini* in ecclefiam deferri cœperit, qui mos durauerit, vfque dum *Iulianus* apoftata inde ad templum *Serapis* denuo eum deferri iufferit. Verum homines æque ac res tutum perfugium & fecuritatem in ecclefiarum fanctitudine inueniebant, quando in barbarorum inuafione nullus locus alius aduerfus hoftis cuiusdam, arma victricia circumferentis, infolentiam ac furorem tutos ipfos præftare poterat. Immo ipfi gentiles fæpiffime faluti fuæ, confugiendo ad ecclefias chriftianas, confulebant, vti AVGVSTINVS de ipfis gloriatur, celebratiffimum librum fuum aduerfus paganos *de ciuitate Dei* hac cum obferuatione inchoans. Heic illis ob oculos proponit, quam ingrati in religionem *CHRISTI* fint, dum in eam adeo acerbe declamitent & inuehantur, quum tamen, nifi ferrum hoftile [q] fugientes in facratis eius locis vitam inueniffent, ifthoc die contra eam linguas moturi non effent. Quum enim *Alaricus* rex *Gothorum* vrbem *Romam* expugnatam diriperet, præceptum prius dabat, vt omnes bafilicas inuiolatas effe finerent, & quicumque in eas confugiffent, his inprimis parceretur, fanctitatem

θῆναι, αὐτὸς εἰς τὴν ἐκκλησίαν τὸν πῆχυν ἀλέξανδρον μετατεθῆναι ἐκέλευσε. Quum gentiles Serapim effe dicerent, a quo Nilus ad irrigandos Aegypti agros adduceretur, eo quod cubitus Nili ad templum Serapidis portari confueuerat, ipfe ad ecclefiam Alexandrinorum cubitum illum transferri præcepit.

(p) Sozom. lib. I. c. VIII. *ἀμέλει τοι, παρὰ μὲν αἰγυπτίοις, οὐκέτι εἰς τοὺς εἰωθότας ἑλληνικοὺς ναοὺς εἰς δὲ τὰς ἐκκλησίας ἐξ ἐκείνου φέρεται ὁ πῆχυς, ᾧ σημαίνεται τῶν τοῦ νείλου ὑδάτων ἡ ἐπίδοσις* Ex eo tempore apud Aegyptios cubitus Nili, quo incrementum aquarum mutari folet, non amplius in gentilium templa, ficut mos erat, fed in ecclefias defertur.

(q) Auguftin. de ciuit. Dei lib. I. c. I. Ex hac exiftunt inimici, aduerfus quos defendenda eft Dei ciuitas: quorum tamen multi correcto impietatis errore, ciues in ea fiunt fatis idonei: multi vero in eam tantis exardefcunt ignibus odiorum, tamque & manifeftis beneficiis redemtoris eius ingrati funt, vt hodie contra eam linguas non mouerent, nifi ferrum hoftile fugientes, in facratis eius locis vitam, de qua fuperbiunt, inuenirent. Annon etiam illi Romani Chrifti nomini infefti funt, quibus propter Chriftum barbari pepercerunt? Teftantur hoc martyrum loca & bafilicæ apoftolorum, quæ in illa vaftatione vrbis ad fe confugientes fuos alienosque receperunt. Huc vfque cruentus fæuiebat inimicus: ibi accipiebat limitem trucidatoris furor: illo ducebantur a miferantibus hoftibus, quibus etiam extra ipfa loca pepercerat, ne in eos incurrerent, qui fimilem mifericordiam non habebant. cetera.

loci

loci præsidio ipsis esse futuram: quo pacto non minus gentiles quam christiani salui euadebant. Nam milites inuiolate præceptum ducis sui seruabant, & licet in reliquis locis omnibus crudeliter omnia diriperent hominesque trucidarent, ecclesias tamen adoriri, vel minimam inferre vim illis, qui ad eas confugiendo securitatem & tutelam quæsierant, sibi non sumebant. Quid? quod nonnullos, quorum saluti consultum cupiebant, in ecclesias ducebant ipsi, aduersus aliorum, qui eis insultare potuissent, violentiam sic tutos reddentes. Tantam reuerentiam ipsi barbari *Gothi*, *Arianæ* alioquin hæresi addicti, ecclesiis in ipsa truce ac præferuida ira & furore suo in *Romanos* exhibuerunt, quemadmodum non tantum AVGVSTINVS, sed OROSIVS [r] etiam, HIERONYMVS [s], CASSIODORVS [t] & SOZOMENVS [u] cum aliis scriptoribus rem gestam memoriæ prodiderunt. Neque facile dubitari potest, catholicos eadem reuerentia ecclesias coluisse: in primis si consideres, quod ex vniuersali consuetudine & lege, sub imperatoribus christianis, ecclesia quæque priuilegio asyli seu refugii certis in casibus ornata fuerit. Cuius de rei origine & legibus eo spectantibus, (quum abusus quidam sæculis posterioribus per legem canonicam adiecti fuerunt) capite iam sequenti ex instituto exponemus.

(r) Oros. lib. VII. c. XXXIX. Adest Alaricus, trepidam Romam obsidet, turbat, irrumpit. Dato tamen præcepto prius, vt si qui in sancta loca præcipueque in sanctorum apostolorum Petri & Pauli basilicas confugissent, hos in primis inuiolatos securosque esse sinerent.

(s) Hieron. epist. XVI. ad Principiam. Quum & illam & te ad beati apostoli Pauli basilicam barbari deduxissent, vt vel salutem vobis ostenderent, vel sepulcrum, cetera.

(t) Cassiodor. variar. lib. XII. c. XX. Quum rex Alaricus vrbis Romæ deprædatione satiatus, apostoli Petri vasa sua deferentibus excepisset, mox vt rei caussam habita interrogatione cognouit, sacris liminibus deportari diripientium manibus imperauit.

(u) Sozom. lib. IX. c. X. Ἐπεὶ δὲ πάλιν ὁ βάρβαρος, καὶ φοβερώτερον ἐπιὼν, οὐδὲν πλέον ἤνυε, θαυμάσας αὐτῆς τὴν σωφροσύνην, ἤγαγεν εἰς τὸ Πέτρου ἀποστολεῖον· καὶ παραδοὺς τοῖς φύλαξι τῆς ἐκκλησίας, καὶ χρυσοῦς ἓξ εἰς ἀποτροφὴν αὐτῆς, ἐκέλευσε τῷ ἀνδρὶ φυλάττειν. Quum barbarus adhuc terribilius irruens nihil proficeret, admiratus castitatem mulieris, duxit eam in basilicam Petri apostoli: Quumque eam tradidisset ecclesiæ custodibus, simulque sex aureos ad victum ei comparandam, vt marito seruaretur, præcepit.

LIBRI

LIBRI OCTAVI

CAPVT VNDECIMVM

DE PRIMA ORIGINE ASYLORVM, DEQVE LEGIBVS EO SPECTANTIBVS, IN ECCLESIIS CHRISTIANIS.

§. I.

Origo huius priuilegii inde a temporibus Conſtantini *arceſſenda.*

QVAECVMQVE de hoc priuilegio, quatenus ad vſum eius in antiqua eccleſia ſpectat, ſciri neceſſe eſt, ea vel ad originem huius conſuetudinis, vel ad locum ipſum, in quo aſylum eſſe poterat, vel ad homines, quibus hoc beneficium indulgendum erat, vel denique ad conditiones, quas obſeruare debebant, qui illud cupiebant obtinere eoque perfrui, referenda ſunt. Quocirca ſub his quatuor capitibus illud ſumus conſideraturi. Quod ad originem eius attinet, nulli vmquam auctori dubium fuit, quin id priuilegium eccleſiarum a tempore *Conſtantini* eſſe cœperit, licet nullæ leges *Theodoſio* vetuſtiores, ſiue in *Iuſtinianeo* ſiue *Theodoſiano* codice, de hoc ipſo reperiantur. Verum lex *Theodoſii* ipſa ſatis eſt teſtimonium, quod iam antea conſuetudo ſeu praxis eccleſiæ fuerit; nam lex eius lata non fuit, vt auctoritatem rei ipſi conciliaret, ſed vt momenta quædam ad eam ſpectantia certis regulis ſubmitteret, id quod rem iam antea in vſu fuiſſe declarat. An vero *Conſtantinus* vllam legem ad conſtituendum illud condiderit, de hoc quidem viri docti dubitant. BARONIVS [a] id adfirmat fretus auctoritate actorum, quæ dicuntur *Syluestri* papæ: ſed hæc ſpuria & ſuppoſititia ſcripta eſſe, nec vltra ſæculum nonum vel decimum referenda, notum eſt, quemadmodum PAPEBROCHIVS & PAGIVS [b] fatentur, qui rationes, quibus ea defendit BARONIVS, ac-

(a) Baron. an. CCCXXIV. n. LXI. Quinta die conceſſam eſſe ab eodem imperatore immunitatem eccleſiis, ibi (in actis Syluestri) traditur, vt ad eas confugientes ſecuri in omnibus eſſent.

(b) Papebroch. conatus chronico-hiſtoric. p. 49.
Pagi critic. in Baron. an. CCCXIV.) Narrant acta St. Sylueſtri factam hoc anno ſynodum, cui diuerſarum prouinciarum epiſcopi numero LXXV. interfuerint, & Helenam tunc adhuc gentilem, ſed a iudæis pene iudæam effectam, Conſtantinum filium ad iudæorum religionem amplectendum inui-

„poribus ab apostolis proximis vsi sint, (vsos autem quadam „esse, credo) silentio & obliuione prorsus inuolutum est. „IVDAEI ante ipsos, ex quibus religio christiana orta est, pro„pitiatorium versus sese incuruare consueuerunt. Post illos „christiani in *graeca* & orientalibus ecclesiis per longissima re„tro tempora, vt initium huius rei omnino ignoretur, eadem „sese altare versus seu mensam sacram incuruandi ratione vsi „sunt, dicentes illud publicani in euangelio: *Deus, placator mi„hi peccatori;* sicut e liturgiis CHRYSOSTOMI & BASILII ap„paret, & sicut ipsi in hunc vsque diem facere noscuntur. „Quae ipsorum consuetudo quum nullo vllius concilii decreto „siue canone introducta vel stabilita legatur, & consuetudini „populi Dei in veteri testamento adeo conueniat, igitur ex re„motissima & antiquissima traditione ad eos deriuata videri „potest. Nihil igitur de vsu horum primorum saeculorum sciri „potest amplius, quam quod probabile videatur, ipsos *Iudaeos* „esse imitatos„. Haec pro consueta viri istius docti ingenuitate dicta sunt, qui rem probabilem numquam pro demonstrata venditat. Ego ad opinionem eius magis probabilem reddendam vnum duntaxat ex CHRYSOSTOMO subiiciam, quod ex obseruatione ALBERTINI [r], qui inter alia reuerentiae, Deo in auditione euangelii & susceptione baptismi exhibitae, exempla hoc memorat, quod quum candidati baptismi propius accesserunt ad baptisterium, quod stilo CHRYSOSTO-

ship they us'd at their ingress in God's House in the Ages next to the Apostles (and some I believe they did) is wholly buried in Silence and Oblivion. The *Jews* before them, from whom the Christian Religion sprang, used to bow themselves down towards the Mercy-Seat. The *Christians* after them in the *Greek* and *oriental* Churches, have time of out of Mind, and without any known Beginning thereof, us'd to bow in like Manner, with their Posture toward the Altar, or Holy Table, saying that of the Publican in the Gospel, *God be mercifull to me a Sinner;* as appears by the Liturgies of St. *Chrysostom* and St. *Basil*, and as they are still known to do at this Day. Which Custom of theirs, not being found to have been ordaind or established by any Decree or Canon of any Council, and being so agreeable to te Use of God's People of the *old Testament*, may therefore seem to have been derived to them from very remote ad ancient Tradition. Nothing therefore can be known of the Use of those first Ages of the Church farther than it shall seem probable they might imitate the *Jews*.

(r) Albertin. de euchar. lib. II. p. 432. b. in fine.

MI [s] *thalamus spiritus & porticus gratiae* dicitur, tamquam captiui procidere coram rege suo & omnes similiter in genua se proiicere debuerint. Iam vero si istiusmodi actum reuerentiae Deo sub ingressum suum in baptisterium exhibuerunt, ratio haud improbabilis est, qua similis quaedam reuerentia ab ingredientibus in templum adhibita esse colligitur. Sed vero in rebus, quae clara luce & probatione carent, definiendis prudentiae non est, nimis confidenter agere.

§. VIII.

Reges diadema deponebant custodiasque relinquebant foris, domum regis regum ingressuri.

ILLVD certissimum est, quod reges ac imperatores domum dei ingressuri, hanc isti loco reuerentiam exhibuerint, vt non solum arma sua & stipatores foris relinquerent, sed ipsum quoque diadema deponerent; minime se decere existimantes, cum regali ornatu in conspectum regis regum prodire, vel videri armis & custodibus corporis indigere, sub pacato principis pacis tecto constitutos. CHRYSOSTOMVS saepius eloquentiam suam [t] in hanc consuetudinem impendit, & hoc tamquam argumento vtitur, quo profundam omnibus inferioribus reuerentiam, humilitatem ac pacem persuadeat, si in atria dei ingrediantur, quum eiusmodi exempla regum suorum sibi ob oculos proposita habeant. THEODOSIVS IVNIOR imperator eadem argumentandi ratione vtitur in lege quadam

(s) Chrysostom. in illud: Simile est regnum caelorum, cetera. *Ἐπειδὰν καταλάβητε τὸν νυμφῶνα τοῦ πνεύματος, ἐπειδὰν εἰσδράμητε τὴν παστάδα τῆς χάριτος, ἐπειδὰν πλησίον γένησθε τῆς φοβερᾶς ὁμοῦ καὶ ποθεινῆς κολυμβήθρας, ὡς αἰχμάλωτοι προσπίπτετε τῷ βασιλεῖ, ῥίψατε πάντες ὁμοίως ἐπὶ γόνατα.* Postquam ad thalamum spiritus perueneritis, postquam ad porticum gratiae adueneritis, postquam prope tremendam simul & desiderabilem piscinam veneritis, & tamquam captiui procideritis coram rege, omnes similiter in genua vos proiicite.

(t) Chrysostom. orat. post redit. ab exilio tom. IV. p. 971. (p. 849. d. edit. Francof.) *Βασιλεὺς εἰσέρχεται καὶ ῥίπτει ἀσπίδα καὶ διάδημα· σὺ εἰσῆλθες, καὶ ῥόπαλα ἥρπασας· ἐκεῖνος δὲ τὰ συνθήματα τῆς βασιλείας ἔξω ἀφίησι, σὺ τὰ συνθήματα τοῦ πολέμου ἐνταῦθα εἰσήνεγκας.* Imperator locum ingressurus, scutum, parmam aut clypeum a se proiicit: contra tu ingressurus fustes arripis & clauas? Ille tesseras imperii foris dimittit, tu tesseras bellicae impressionis huc intulisti?

sua [u], quam ad tollendos quorumdam abusus rogabat, qui ad sanctuarium in ecclesia cum armis suis confugiebant. Quam profanationem in nemine ferendam esse dicit, quum ipsemet arma sua extra fores relinquat, & diadema, regiæ maiestatis insigne, deponat prius, quam in templum ingrediatur. Immo ipse *Iulianus* huius consuetudinis rationem habuit, quemadmodum SOZOMENVS [x] ex epistola illius, ad *Arsacium* pontificem *Galatiæ* data, recte obseruat, vbi inter cetera, in quibus gentiles suos christianos imitari cupit, hoc est, vt quum templa deorum adierint, nullus apparitorum cum armis eos præcedat. Iam supra [y] ex LEONE GRAMMATICO adnotauimus, quod *Michael* imperator *Græcorum* posterioribus sæculis reprehensus fuerit, quod per speciosas seu regias portas diadema gestans intrarit, ad quas portas antecessores ipsius templum ingressuri diademata sua deponere consueuerint.

§. IX.

Ianuæ & columnæ ecclesiæ atque altaris sæpius in amoris ac reuerentiæ signum osculo exceptæ & amplexu circumplicatæ.

ALIA valde vsitata reuerentiæ, altaribus & templis exhibitæ, pars in eo sita erat, vt homines illa, vel aliquam illorum partem, ianuas, limina, columnas, in magni amoris atque venerationis signum, complecterentur, salutarent, atque exoscularentur. AMBROSIVS huius rei mentionem facit in epistola, qua pauorem & consternationem narrat, in quam *Mediolanenses* coniecti fuerint, quum imperatoris edictum de tradendis in vsum *Arianorum* ecclesiis accepissent. Milites pri-

(u) Edict. Theodos. ad calcem concil. Ephes. (tom. III. p. 1238. d.) Καὶ γὰρ ἡμεῖς, οἷς ἀεὶ τοῖς δικαίοις τῆς ἡγεμονίας περιτειχίζει τὰ ὅπλα, καὶ οἷς ὁ πρέπει δίχα δορυφόρων εἶναι, τοῦ τοῦ Θεοῦ ναοῦ προσιόντες, ἔξω τὰ ὅπλα καταλιμπάνομεν, ἀποτιθέμενοι τὸ διάδημα. Nos, qui legitimis imperii armis semper circumdamur, quosque sine armatis stipatoribus esse non conuenit, Dei templum ingressuri foris arma relinquimus, & ipsum etiam diadema, regiæ maiestatis insigne, deponimus. Vid. hoc ipsum edict. etiam in codice Theodos. lib. IX. tit. XLV. leg. IV.

(x) Sozom. lib. V. c. XVI. ὅταν εἰς τὰ ἱερὰ φοιτῶσι τῶν θεῶν εἴσω τῶν προθύρων ἡγείσθω δὲ μηδεὶς αὐτῶν εἴσω στρατιώτης, ἑπέσθω δὲ ὁ βουλόμενος. Quum templa deorum adierint, intra vestibulum duntaxat occurrat flamen. Intrantes vero nullus apparitorum præcedat: sequatur autem qui volet.

(y) Vid. cap. V. §. I. pag. 189 (a).

mos

mos fuisse dicit, qui lætiora ista in ecclesia nuntiarint, imperatorem fatalem sententiam suam reuocasse: certatimque irruentes in altaria, ea fuisse osculatos [z], omnia nunc quidem pacata & tuta esse, hoc ipso significantes. Alludit, sine dubio, ad osculum pacis, quod fideles olim sibi inuicem in sacra synaxi, tamquam amoris ac caritatis inter se mutuæ testimonium, dare consueuerunt. Quocirca existimari nequit, istiusmodi salutationes columnarum ecclesiæ vel altaris, tamquam religiosæ adorationis actus, sed tantum vt ciuiles amoris ac reuerentiæ in illa significationes, fuisse consideratas. Et secundum hanc regulam reliqua loca omnia antiquorum auctorum interpretari debemus, qui de hac consuetudine frequentissime loquuntur, vt SIDONIVS APOLLINARIS [a], PAVLINVS [b], PRVDENTIVS [c], CHRYSOSTOMVS [d], ATHANASIVS [e], CASSIODORVS [f], & auctor *hierarchiæ ecclesiasticæ* [g] sub nomine DIONYSII AREOPAGITAE, & multi alii, qui scripserunt ante, quam superstitiosæ adorationes imaginum vllam fi-

(z) Ambros. epist. XXXIII. edit. Basil. MDLXVII. (epist. XIV. ed. Par. MDCXLII.) Certatim hoc nuntiare milites, irruentes in altaria, osculis significare pacis insigne.

(a) Sidon. lib. I. ep. V. Inter hæc patuit & Roma conspectui: cuius mihi non solum formas, verum etiam naumachias videbar optaturus. Vbi priusquam vel pomœria contingerem, triumphalibus *apostolorum liminibus affusus*, omnem protinus sensi membris male fortibus explosum esse languorem.

(b) Paulin. natal. VI. Felicis p. 569. (p. 279. g. in bibl. patr. max. tom. VI.)

Sternitur ante fores & postibus oscula figit,
Et lacrimis rigat omne solum, pro limine sancto
Fusus humi

(c) Prudent. hymn. II. in S. Laur. v. 519. 520.

Apostolorum & martyrum
Exosculantur limina.

(d) Chrysostom. hom. XXIX. in 2 Cor. Πρόθυρα φιλοῦμεν τοῦ ναοῦ, Ianuas exosculamur templi.

(e) Athan. homil. adu. eos, qui in homine spem figunt. tom. II. p. 504. ed. Par. MDCXXVII. Προσιόντες τῷ ἁγίῳ θυσιαστηρίῳ καὶ μετὰ φόβου καὶ χαρᾶς ἀσπαζόμενοι. Ad sanctum altare accedentes illudque cum metu & gaudio exosculamur.

(f) Cassiodor. histor. tripart. lib. IX. c. XXX. Impeator (Theodosius) ingredi limina tentans, non stans domino supplicauit, neque genua flexit, sed pronus in pauimento iacens, Dauidicam proclamauit vocem: Adhæsit pauimento anima mea, cetera.

(g) Dionys. eccles. hierarch. c. II. §. IV. p. 252. *Μετὰ τοῦτο τὴν ἱερὰν ἀσπασάμενος τράπεζαν, πρὸς τὸν ἄνδρα παρόντα πρόεισι κ. τ. λ.* Deinde, vbi *sacrum altare deosculatus est*, ad virum, qui præsens est, accedit.

dem in ecclesia obtinuerunt, vbi similis quoque reuerentia libro euangeliorum, fine vlla suspicione adorationis materiæ, exhibita fuit.

§. X.

Ecclesiæ ad meditationem & orationem priuatam æque ac publicam adhibitæ.

Non incommodum fuerit hoc loco obseruare, quod ecclesiæ sæpius tamquam loca commodissima ad meditationes priuatas, precesque extraordinaria quadam occasione faciendas, adhibitæ fuerint. De *Theodosio* imperatore obseruat THEODORETVS [*h*], quod integram noctem ante, quam cum *Eugenio* tyranno dimicaret, in oratorio quodam, quod in montis vertice, vbi castra habebat, nactus erat, preces ad Deum fundendo transegerit. Eumdem in modum ATHANASIVS [*i*] & SOCRATES [*k*] & reliqui historici de *Alexandro* episcopo *Constantinopolitano* narrant, quod, quum *Eusebiani* graues ei minas intentassent, adserentes, propediem ipsi ademturos se esse sacerdotium, nisi *Arium* & socios in communionem reciperet, in ecclesia se solum incluserit, & ingressus ad altare sub sacra mensa pronum se humi prostrauerit, Deo multis diebus ac no-

(*h*) Theodor. lib. V. c. XXIV. εὑρὼν οἰκίσκον εὐκτήριον ἐν τῇ τοῦ ὄρους ἀκρωνυχίᾳ, ἐν ᾧ τὸ στρατόπεδον ἦν, πάννυχος διετέλεσε τὸν τῶν ὅλων δεσπότην ἀντιβολῶν.

(*i*) Athanas. epist. ad Serapion. p. 671. edit. Par. MDCXXVII. (tom. I. p. 341. edit. Par. MDCXCVIII. b.) Ὁ τοίνυν ἐπίσκοπος Ἀλέξανδρος ἀκούσας ταῦτα, καὶ πάνυ λυπηθεὶς, εἰσελθὼν εἰς τὴν ἐκκλησίαν, τάς τε χεῖρας ἐκτείνας πρὸς Θεὸν, ἀπωδύρετο, καὶ ῥίψας ἑαυτὸν ἐπὶ πρόσωπον ἐν τῷ ἱερατείῳ, κείμενος ἐπὶ τοῦ ἐδάφους, ηὔχετο. Quibus (minis Eusebianorum) auditis episcopus Alexander, magno mœrore perfusus, in ecclesiam ingressus est, extensisque ad Deum manibus, collacrimans in vultum procidit in sacrario: humique iacens orabat.

(*k*) Socrat. lib. I. c. XXXVII. Ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ ἢ ἐπώνυμος Εἰρήνη μόνον ἑαυτὸν κατακλειστὸν ποιήσας, καὶ εἰς τὸ θυσιαστήριον εἰσελθὼν, ὑπὸ τὴν ἱερὰν τράπεζαν ἑαυτὸν ἐπὶ στόμα ἐκτείνας, εὔχεται δακρύων· νύκτας τε πολλὰς ἐφεξῆς καὶ ἡμέρας τοῦτο ποιῶν διετέλει. In ecclesia, quæ cognominatur Irene, se solum inclusit & ingressus ad altare, sub sacra mensa se humi prostrauit, Deo cum lacrimis supplicans. Atque hoc multis diebus ac noctibus continuatis gessit.
Ruffin. lib. I. c. XII. Ad vltimum certam ei (Alexandro) diem statuentes, denuntiant, vt aut ipse Arium susciperet, aut si reniteretur, se ecclesia pulso & in exilium truso, ab alio eum recipiendum sciret. Cum ille nocte, quæ ad constitutam intererat diem, sub altari iacens atque in oratione & lacrimis totam peruigilem ducens ecclesiæ caussam domino commendabat.

ctibus

ctibus continuatis supplicans, vt si quidem vera esset fides, quam ipse profiteretur, *Arii* autem sententia falsa, *Arius* iustas impietatis pœnas lueret. Id quod ipsum a Deo accepisse, adfirmant. Proximo enim die *Arium*, magnifice ad ecclesiam pergentem, humanæ necessitatis caussa ad locum publicum declinasse, ibique intestinis suis cum excrementis effusis, admodum ignominiosa morte periisse. Hæc ego ideo tantum memoro, vt ostendam, templis suis eam reuerentiam tribuisse veteres, vt, speciali quauis necessitate exigente, ea commodissima loca pro priuata non minus quam publica deuotione elegerint. Et iam supra [*l*] obseruauimus, multas eorum ecclesias ita fuisse constructas, vt priuatas cellulas haberent & secessus, in quibus homines se abdere, seque ipsi in priuata scripturarum lectione, meditatione ac oratione ad certum temporis spatium, pro lubitu sibi statutum, exercere potuerint.

§ XI.

Publici ipsorum mores in templo magnæ reuerentiæ indices.

PVBLICI ipsorum mores in templo generatim tales erant, vt magnam in illud, tamquam sanctuarium Dei & locum immediatæ præsentiæ eius, reuerentiam exprimerent. Intrabant illud tamquam palatium magni regis, vbi adessent angeli ministrantes, & ipsum cælum pateret, vbi *CHRISTVS* sederet in solio suo, & omnia impleta essent incorporeis potestatibus, vti CHRYSOSTOMVS [*ll*] loquitur. Hoc speciatim GREGORIVS NAZIANZENVS [*m*] de *Nonna* matre sua, obseruat, quod tantus in ipsa pietatis & deuotionis feruor inuentus fuerit, vt in sa-

(*l*) Vid. c. V. §. VIII. pag. 201. 202.

(*ll*) Chrysostom. hom. XV. in Hebr. (tom. VI. p. 533. c. edit. Francof.) εἰς μὲν βασίλεια εἰσιὼν, καὶ σχήματι καὶ βλέμματι, καὶ βαδίσματι, καὶ πᾶσι τοῖς ἄλλοις κοσμεῖς σαυτόν· ἐνταῦθα δὲ ἔνθα τὰ ὄντως ἐστὶ βασίλεια, καὶ τοιαῦτα οἷα τὰ οὐράνια, καὶ γελᾷς; σὺ μὲν οὖν, οἶδα, ὅτι οὐχ ὁρᾷς· ἄκουε δὲ ὅτι ἄγγελοι πάρεισι πανταχοῦ, καὶ μάλιστα ἐν τῷ οἴκῳ τοῦ Θεοῦ παρεστήκασι τῷ βασιλεῖ, καὶ πάντα ἐμπέπλησται τῶν ἀσωμάτων ἐκείνων δυνάμεων. Regiam quidem ingrediens, & habitu & adspectu & incessu & omnibus aliis te ornas & componis. Heic autem vere est regia, & plane heic sunt talia, qualia cælestia, & rides? Atque scio quidem, quod tu non vides, audi autem, quod vbique adsunt angeli, & maxime in domo Dei adsistunt regi & *omnia sunt impleta incorporeis illis potestatibus.*

(*m*) Nazianz. orat. XIX. in fun. patris tom. I. p. 292. a. τὸ μήποτε φωνὴν αὐτῆς ἐν

cris conuentibus aut locis numquam illius vox audita sit, necessariis tantum & mysticis exceptis; vt venerandæ mensæ numquam terga obuerterit, nec in templi pauimentum exspuerit. Sed has leges ab omnibus & singulis necessario oportuisse obseruari, dicere non ausim. Nam NAZIANZENVS innuit, matrem suam nonnulla supra communes vires fecisse, & consequenter electione propria & studio, non regulis ecclesiæ, ad ea facienda fuisse obligatam. Poteramus heic porro considerare verecundum corporis eorum gestum, quem in publico Dei cultu stando, genua flectendo, & humi se prosternendo ostenderint; poteramus etiam praxin sedendi ad preces & ad liturgiam missæ exponere, pro qua re, tamquam positu corporis, in publico Dei cultu apud priscos christianos vsitato, PERRONIVS & alii quidam ex diuersis rationibus contendunt; sed dabitur nobis opportunior de his rebus loquendi occasio posthac, vbi ad specialiora ecclesiæ officia & ministeria deuenerimus.

§. XII.

Ecclesiæ tutissimus rerum alicuius valoris adseruandarum locus, & optimum perfugium tempore communis calamitatis.

VLTIMVM reuerentiæ ipsorum in ecclesias exemplum, quod heic memorabimus, est, quod sua eas sanctitudo tutissimum rerum alicuius valoris adseruandarum locum & optimum asylum ac perfugium, communis calamitatis & miseriæ tempestate, effecerit. Ecclesia non solum priuata sua archiua, gazophylacia, & cimeliarchia sua pro adseruandis scriptis, instrumentis & thesauris suis habebat, sed communis etiam tuitionis ac defensionis locus pro hominibus & rebus in multis casibus aliis erat. Sic RVFFINO [n], SOCRATI [o] & SO-

ἱεροῖς ἀκουσθῆναι συλλόγοις, ἢ τόποις, ἔξω τῶν ἀναγκαίων καὶ μυστικῶν - - τὸ σιωπῇ τιμᾶσθαι τὰ ἅγια, τὸ μήποτε νῶτα δοθῆναι τῇ σεβασμίῳ τραπέζῃ, μηδὲ καταπτυσθῆναι θεῖον ἔδαφος.

(n) Ruffin. lib. II. c. XXX. Moris erat in Aegypto, vt mensura adscendentis Nili fluminis ad templum Serapis deferretur, velut ad incrementi aquarum & inundationis auctorem - - Vlna ipsa, id est, aquæ mensura, quam πῆχυν vocant, ad aquarum dominum in ecclesiam cœpta deferri.

(o) Socrat. lib. I. c. XVIII. λεγόντων τῶν Ἑλλήνων ὡς ἄρα ὁ Σάραπις εἴη ὁ τὸν Νεῖλον ἀνάγων ἐπὶ ἀρδείᾳ τῆς Αἰγύπτου, καὶ τὸν πῆχυν εἰς τὸν ναὸν τοῦ Σαράπιδος κομίζε-

ZOMENO

ZOMENO [p] obſeruatur, quod cubitus *Nili*, quo incrementum aquarum illius fluminis notari conſueuerit, alias in templo *Serapis* adſeruari ſolitus, iuſſu *Conſtantini* in eccleſiam deferri cœperit, qui mos durauerit, vſque dum *Iulianus* apoſtata inde ad templum *Serapis* denuo eum deferri iuſſerit. Verum homines æque ac res tutum perfugium & ſecuritatem in eccleſiarum ſanctitudine inueniebant, quando in barbarorum inuaſione nullus locus alius aduerſus hoſtis cuiusdam, arma victricia circumferentis, inſolentiam ac furorem tutos ipſos præſtare poterat. Immo ipſi gentiles ſæpiſſime ſaluti ſuæ, confugiendo ad eccleſias chriſtianas, conſulebant, vti AVGVSTINVS de ipſis gloriatur, celebratiſſimum librum ſuum aduerſus paganos *de ciuitate Dei* hac cum obſeruatione inchoans. Heic illis ob oculos proponit, quam ingrati in religionem *CHRISTI* ſint, dum in eam adeo acerbe declamitent & inuehantur, quum tamen, niſi ferrum hoſtile [q] fugientes in ſacratis eius locis vitam inueniſſent, iſthoc die contra eam linguas moturi non eſſent. Quum enim *Alaricus* rex *Gothorum* vrbem *Romam* expugnatam diriperet, præceptum prius dabat, vt omnes baſilicas inuiolatas eſſe ſinerent, & quicumque in eas confugiſſent, his inprimis parceretur, ſanctitatem

θαι, αὐτὸς εἰς τὴν ἐκκλησίαν τὸν πῆχυν ἀλέξανδρον μετατεθῆναι ἐκέλευσε. Quum gentiles Serapim eſſe dicerent, a quo Nilus ad irrigandos Aegypti agros adduceretur, eo quod cubitus Nili ad templum Serapidis portari conſueuerat, ipſe ad eccleſiam Alexandrinorum cubitum illum transferri præcepit.

(p) Sozom. lib. I. c. VIII. ἀμέλει τοι, παρὰ μὲν αἰγυπτίοις, οὐκέτι εἰς τοὺς εἰωθότας ἑλληνικοὺς ναοὺς εἰς δὲ τὰς ἐκκλησίας ἐξ ἐκείνου φέρεται ὁ πῆχυς, ᾧ σημαίνεται τῶν τοῦ νείλου ὑδάτων ἡ ἐπίδοσις Ex eo tempore apud Aegyptios cubitus Nili, quo incrementum aquarum mutari ſolet, non amplius in gentilium templa, ſicut mos erat, ſed in eccleſias defertur.

(q) Auguſtin. de ciuit. Dei lib. I. c. I. Ex hac exiſtunt inimici, aduerſus quos defendenda eſt Dei ciuitas: quorum tamen multi correcto impietatis errore, ciues in ea fiunt ſatis idonei: multi vero in eam tantis exardeſcunt ignibus odiorum, tamque & manifeſtis beneficiis redemtoris eius ingrati ſunt, vt hodie contra eam linguas non mouerent, niſi ferrum hoſtile fugientes, in ſacratis eius locis vitam, de qua ſuperbiunt, inuenirent. Annon etiam illi Romani Chriſti nomini infeſti ſunt, quibus propter Chriſtum barbari pepercerunt? Teſtantur hoc martyrum loca & baſilicæ apoſtolorum, quæ in illa vaſtatione vrbis ad ſe confugientes ſuos alienosque receperunt. Huc vſque cruentus ſæuiebat inimicus: ibi accipiebat limitem trucidatoris furor: illo ducebantur a miſerantibus hoſtibus, quibus etiam extra ipſa loca pepercerat, ne in eos incurrerent, qui ſimilem miſericordiam non habebant. cetera.

loci

LIBRI OCTAVI

CAPVT VNDECIMVM

DE PRIMA ORIGINE ASYLORVM, DEQVE LEGIBVS EO SPECTANTIBVS, IN ECCLESIIS CHRISTIANIS.

§. I.

Origo huius priuilegii inde a temporibus Conſtantini *arceſſenda.*

QVAECVMQVE de hoc priuilegio, quatenus ad vſum eius in antiqua eccleſia ſpectat, ſciri neceſſe eſt, ea vel ad originem huius conſuetudinis, vel ad locum ipſum, in quo aſylum eſſe poterat, vel ad homines, quibus hoc beneficium indulgendum erat, vel denique ad conditiones, quas obſeruare debebant, qui illud cupiebant obtinere eoque perfrui, referenda ſunt. Quocirca ſub his quatuor capitibus illud ſumus conſideraturi. Quod ad originem eius attinet, nulli vmquam auctori dubium fuit, quin id priuilegium eccleſiarum a tempore *Conſtantini* eſſe cœperit, licet nullæ leges *Theodoſio* vetuſtiores, ſiue in *Iuſtinianeo* ſiue *Theodoſiano* codice, de hoc ipſo reperiantur. Verum lex *Theodoſii* ipſa ſatis eſt teſtimonium, quod iam antea conſuetudo ſeu praxis eccleſiæ fuerit; nam lex eius lata non fuit, vt auctoritatem rei ipſi conciliaret, ſed vt momenta quædam ad eam ſpectantia certis regulis ſubmitteret, id quod rem iam antea in vſu fuiſſe declarat. An vero *Conſtantinus* vllam legem ad conſtituendum illud condiderit, de hoc quidem viri docti dubitant. BARONIVS [a] id adfirmat fretus auctoritate actorum, quæ dicuntur *Sylueſtri* papæ: ſed hæc ſpuria & ſuppoſititia ſcripta eſſe, nec vltra ſæculum nonum vel decimum referenda, notum eſt, quemadmodum PAPEBROCHIVS & PAGIVS [b] fatentur, qui rationes, quibus ea defendit BARONIVS, ac-

(a) Baron. an. CCCXXIV. n. LXI. Quinta die conceſſam eſſe ab eodem imperatore immunitatem eccleſiis, ibi (in actis Sylueſtri) traditur, vt ad eas confugientes ſecuri in omnibus eſſent.

(b) Papebroch. conatus chronico-hiſtoric. p. 49.
Pagi critic. in Baron. an. CCCXIV.) Narrant acta St. Sylueſtri factam hoc anno ſynodum, cui diuerſarum prouinciarum epiſcopi numero LXXV. interfuerint, & Helenam tunc adhuc gentilem, ſed a iudæis pene iudæam effectam, Conſtantinum filium ad iudæorum religionem amplectendum inui-

curate disquisiuerunt atque confutarunt. Sed vero GOTHOFREDVS, quod veri hac in re subesse videtur, admittit, nimirum quod praxis & consuetudo hoc priuilegium ab ipsis *Constantini* temporibus gradatim stabilierit. Nam antequam *Theodosius* vllam legem huius argumenti tulit, res ipsa certe in ecclesia obtinuit, quemadmodum ex narratione apparet, quam GREGORIVS NAZIANZENVS de ea in vita BASILII [c] habet, vbi *Basilium* viduam quamdam, quæ contra vim, a præfecto *Pon-*

tasse. Quæ, similiaue narrasse, confutasse est. Quis enim sibi persuadeat, in vnum concilium conuenisse christianorum antistites, & iudæorum sacerdotes ad disputationem de religione ineundam? Quis duodecim Rabbinos ab Isachar summo sacerdote delectos sibi fingit, qui contra christianam fidem disputarent; quum a tempore excidii Hierosolymitani desierint creari summi pontifices. Quare S. Syluestri acta plane suppositita esse minime dubitandum.

(c) Nazianz. orat. XX. de laude Basilii tom. I. p. 353. Parif. MDCXXX. γυναῖκά τινα τῶν ἐπιφανῶν ἐξ ἀνδρὸς οὐ πρὸ πολλοῦ τὸν βίον ἀπολιπόντος, ὁ τοῦ δικαστοῦ σύνεδρος ἐβιάζετο, πρὸς γάμον ἕλκων ἀπαξιοῦσαν· ἡ δὲ οὐκ ἔχουσα ὅπως διαφύγῃ τὴν τυραννίδα, βουλὴν βουλεύεται. οὐ τολμηρὰν μᾶλλον, ἢ συνετήν· τῇ ἱερᾷ τραπέζῃ προσφεύγει, καὶ Θεὸν ποιεῖται προστάτην κατὰ τῆς ἐπηρείας· τί οὖν ἔδει ποιεῖν ὦ πρὸς τῆς τριάδος αὐτῆς' ἵν' εἴπω τι καὶ δικανικῶς μεταξὺ τῶν ἐπαίνων, μὴ ὅτι τὸν μέγαν Βασίλειον, καὶ τὸν τοιούτων ἅπασι νομοθέτην, ἄλλον δέ τινα τῶν πολὺ μετ' ἐκεῖνον, ἱερέα δὲ ὅμως; οὐκ ἀντιποιεῖσθαι, κατέχειν, κήδεσθαι, χεῖρα ὀρέγειν Θεοῦ φιλανθρωπίᾳ καὶ νόμῳ τῷ τετιμηκότι θυσιαστήρια; οὐ πάντα δρᾶσαι καὶ παθεῖν ἐθελῆσαι πρότερον, ἤ τι βουλεύσασθαι κατ' αὐτῆς ἀπάνθρωπον; καὶ καθυβρίσαι μὲν τὴν ἱερὰν τράπεζαν, καθυβρίσαι δὲ τὴν πίστιν μεθ' ἧς ἱκέτευεν; οὔ φησιν ὁ καινὸς δικαστής· ἀλλ' ἡττᾶσθαι χρὴ τῆς ἐμῆς δυναστείας, καὶ προδότας γενέσθαι χριστιανοὺς τῶν οἰκείων νόμων· ὁ μὲν ἐζήτει τὴν ἱκέτιν, ὁ δ' εἴχετο κατὰ κράτος κ. τ. λ. Mulieri cuidam amplissimo loco natæ, cuius maritus haud pridem extremo vitæ die functus erat, iudicis adsessor vim adferebat, inuitamque ad nuptias pertrahebat. Illa autem, quum nulla ratione hanc vim effugere posset, consilium capit non maioris audaciæ, quam prudentiæ plenum. Ad sacram etenim mensam confugit, Deumque aduersus hanc iniuriam propugnatorem sibi adoptat. Quid igitur per trinitatem ipsam (vt forensi quoque dicendi genere non nihil inter laudes vtar) faciendum fuit, non dico magno Basilio, ac de his rebus aliis leges statuenti, sed alii cuipiam longe illo inferiori, dum tamen sacerdoti? Quid aliud, nisi vt eam adsereret, retineret, omni cura tueretur, Dei clementiæ & legi, quæ altaribus honorem haberi iubet, manum porrigeret, omnia denique prius faceret & pateretur, quam vt inhumanius vllum aduersus eam consilium iniret, sicque & mensam sacrosanctam & fidem etiam illam, cum qua supplex erat, contumelia adficeret? Nequaquam, inquit iudex: sed omnes imperio meo cedere, ac christianos leges suas prodere oportet. Ille igitur supplicem deposcebat, hic omni vi retinebat. cetera.

ti ſibi intentatam, ad altare confugerat, protexiſſe perhibet. Idem de *Ambroſio* in ipſius vita [*d*], a PAVLINO ſcripta, memoriæ proditum eſt, & AMBROSIVS ipſe de hac conſuetudine in epiſtola quadam ſua loquitur, vbi imperatori *Valentiniano* iuniori, qui quamdam ex eccleſiis *Mediolanenſibus Arianis* tradere eum iuſſerat, reſpondens dicit, ſe hac in re ipſi morem gerere non poſſe, quod ſi vero ſe in vincula vel mortem rapi iuberet, voluptati ſibi hoc futurum, nec ad altaria [*e*] ad vitam conſeruandam ſeſe confugiturum. Hæc & iſtiusmodi exempla alia docent, eccleſias hoc priuilegio ex antiqua conſuetudine gauiſas fuiſſe ante, quam *Theodoſius* vllam legem de eo ſtatueret, quod demum anno CCCXCII. non ad rem ſtabiliendam, ſed ad explanandam certisque regulis includendam fecit, qua de re mox plura loco ſuo dicentur.

§. II.

Primum ſolum altare, & interior fabrica eccleſiæ locus refugii, ſed poſtea vniuerſa exteriora ædificia ac ditio iuridica eccleſiæ eodem priuilegio donata.

HEIC proxime diſquirendum eſt, quænam eccleſiæ pars ſpeciatim locus aſyli & refugii denominata fuerit. GOTHOFREDVS primum interiora tantum ædificia & conclauia eccleſiæ & ſpeciatim altare loca refugii fuiſſe, exiſtimat. Vnde SYNESIO [*b*] & aliis antiquis ſcriptoribus altare frequenter dicitur *ἄσυλος τράπεζα*, menſa, de qua nullus abripi ſiue retrahi poſſit. Siue autem initio ſic fuerit, ſiue non fuerit, id cer-

(*d*) Paulin. vit. Ambroſ. p. 9. edit. Baſil. (p. 86. edit. Pariſ. MDCXLII.) Obſecrauit primum ſcriptis imperatorem miſſo diacono: poſtea vero quum directus eſt Ioannes, tunc tribunus & notarius, qui nunc præfectus eſt ad tuitionem eorum, qui ad eccleſiam confugerant, etiam ipſe Aquileiam perrexit, precaturus pro eis. cetera.

(*e*) Ambroſ. ep. XXXIII. edit. Baſil. (ep. XIV. edit. Par.) Si patrimonium petitur, inuadite: corpus, occurram. Vultis in vincula rapere? vultis in mortem? voluptati eſt mihi. Non ego me vallabo circumfuſione populorum, *nec altaria tenebo, vitam obſecrans*, ſed pro altaribus gratiis immolabor.

(*b*) Syneſ. ep. LVIII. p. 193. edit. Par. MDCV. in 8uo (p. 201. d. Par. MDCXXXIII. fol.). Ὅτι πρῶτος παρ' ἡμῖν καὶ μόνος ἔργῳ καὶ λόγῳ τὸν χριστὸν ἐβλασφήμησεν· ἔργῳ μὲν, ἀφ' οὗ τῇ θύρᾳ τῆς ἐκκλησίας προσεπατταλεύσεν ἑαυτοῦ διατάγματα· τοῖς μὲν ζῶσιν αὐτοῦ παρανομουμένοις, τῆς ἀσύλου τραπέζης ἀποκλείων τὴν ἱκετείαν. Quoniam primus apud nos & ſolus factis verbisque Chriſto maledixit: factis

tum

tum eſt, *Theodoſii iunioris* ætate hosce limites refugii fuiſſe ampliatos. Nam in lege quadam eius, etiam num exſtante in vtroque codice [*i*], non tantum altare & nauis eccleſiæ, ſed quicquid etiam inter eccleſiam & exteriores muros interiacet, hoc eſt, ædes & domicilia epiſcopi & clericorum, hortuli, balnea, areæ, & porticus non minus quam interior templi pars, priuilegio præbendi immunitatem eo confugientibus inſigniuntur. Cumprimis baptiſteria, quæ, vt antea oſtendimus, loca extra eccleſiam erant, hoc priuilegio æque ac altaria, munita erant. Nam *Proterius* epiſcopus *Alexandriæ*, LIBERATO [*k*] & EVAGRIO [*l*] narrantibus, ad baptiſterium eccleſiæ confugit, vt factionis

quidem, ex quo edicta ſua ad eccleſiæ valuas adfixit; quibus contra leges a ſe vexatis aditum ac ſupplicationem ad ſacrum altare, tamquam aſylum, intercludebat.

(*i*) Cod. Theod. lib. IX. tit. XLV. de iis, qui ad eccleſias confugiunt. leg. IV. Inter templum, quod parietum deſcripſimus cinctu, & poſt loca publica & ianuas primas eccleſiæ, quidquid fuerit interiacens, ſiue in cellulis, ſiue in domibus, hortulis, balneis, areis atque porticibus, confugas interioris templi vice tueatur, cetera. Vid. cod. Iuſtin. lib. I. tit. XII. leg. III.

(*k*) Liberat. breuiar. c. XV. Ante triduum paſchæ, quo cœna domini celebratur, ab ipſis turbis concluditur in eccleſia ſanctæ memoriæ Proterius, quo ſe timore contulerat, ibique eadem die in baptiſterio occiditur, laniatur, eiicitur, & funus eius incenditur, ſparguntur & cineres eius in ventos.

(*l*) Euagr. lib. II. c. VIII. οὐδὲν ἕτερον ἢ ποιεῖν τὸν μακάριον ἐκεῖνον [Προτέριον] ἢ τόπον δοῦναι τῇ ὀργῇ κατὰ τὸ γεγραμμένον, καὶ τὸ σεπτὸν καταλαβεῖν βαπτιστήριον, φεύγοντα τῶν ἐπ᾽ αὐτῷ τρεχόντων πρὸς φόνον τὴν ἔφοδον· ἐν ᾧ τόπῳ καὶ βαρβάροις καὶ πᾶσιν ἀγρίοις ἀνθρώποις ἐγγίνεται δέος, τοῖς καὶ μὴ εἰδόσι τὸ σέβας τοῦ τόπου, καὶ τὴν ἐκεῖθεν βρύουσαν χάριν· ὅλως οἱ τὸν ἐξ ἀρχῆς πειθὲν σκοπὸν εἰς ἔργον ἀγαγεῖν σπουδάζοντες, οἱ μηδὲ ἐν τοῖς ἀχράντοις ἐκείνοις σηκοῖς αὐτὸν ἀνεχόμενοι σώζεσθαι, οὔτε τὸ σέβας αἰδεσθέντες τοῦ τόπου, οὔτε τὸν καιρόν· ἦν γὰρ τῆς σωτηρίου πάσχα πανήγυρις· οὔτε τὴν ἱερωσύνην αὐτὴν φρίξαντες μεσιτεύουσαν Θεῷ καὶ ἀνθρώποις, ἀποκτείνουσι τὸν ἀνεύθυνον, σφάττουσιν αὐτὸν ἀπηνῶς μετὰ καὶ ἄλλων ἕξ· καὶ περιαγαγόντες τούτου τὸ λείψανον παντοιχῇ κατεσυρμένον, ὠμῶς τε περισύραντες κατὰ πάντα σχεδὸν τόπον τῆς πόλεως, καὶ καταπομπεύσαντες σχετλίως, ᾐκίζοντο ἀνηλεῶς τὸ τῶν πληγῶν οὐκ αἰσθανόμενον σῶμα διάτομόν τε κατὰ μέλος, καὶ οὐδὲ τῶν ἐντὸς ἀπογεύσασθαι κατὰ τοὺς θῆρας φεισάμενοι ἐκείνου, ὃν ἔχειν μεσίτην Θεοῦ καὶ ἀνθρώπων ἔναγχος ἐνομίσθησαν· πυρί τε παραδόντες τὸ ὑπολειφθὲν αὐτοῦ σῶμα, τὴν ἐκ τούτου κόνιν τοῖς ἀνέμοις παρέπεμπον, θηρίων πᾶσαν ὑπερακοντίσαντες ἀγριότητα.
Nihil aliud facere potuit B. Proterius, quam ſicut ſcriptum eſt, dare locum iræ, & *ad venerandum baptiſterium confugere*, vt eorum, qui ad cædem faciendam irruebant, impetum declinaret: quo maxime in loco ipſis etiam barbaris & vniuerſis feris hominibus, qui ſanctitatem eius loci & promanantem inde gratiam ignorant, terror quidam oboriri ſolet. Nihilominus

Eutychi-

Eutychianae a *Timotheo Aeluro* inductae furorem effugeret,& licet eo maxime in loco ipsis etiam barbaris & feris hominibus terror quidam oboriri soleat, tamen, vt episcopi *Aegyptii* [m], datis ad *Leonem* imperatorem litteris, queruntur, *Eutychiani* eo ipsum persequuti occiderunt, cadauer illius vndequaque vulneratum circumducentes per cuncta fere ciuitatis loca raptarunt, & denique incenderunt, cineresque eius sparserunt in ventos. Quam ob crudelitatem, contra leges religionis admissam, *Leo* imperator *Timotheum Aelurum* officio pulsum in exilium ad dies vitae misit. Fuerunt loca multa alia, quibus praeter ecclesias hoc sanctuarii & asyli priuilegium indultum erat, vt statuae imperatorum, de quibus peculiaris titulus [n] in codice *Theodosiano* habetur; ita quoque vexillum imperatoris in castris, domus episcopi, monumenta & sepulcra mortuorum, cruces, scholae, monasteria & xenodochia saeculis posterioribus, de quibus, vtpote negotio ecclesiarum alienis, nihil heic amplius dicimus, sed lectorem huius rei cupidum ad elaboratum RITTERSHVSII [o] tractatum de hoc argumento inter criticos *Londinenses* remittimus, in quo haec loca vniuersa & nonnulla alia priuilegio donata distincte considerantur.

§. III.

Quibus hominibus ad sanctuarium confugere licuerit.

nus tamen hi, qui consilium, quod Timotheus ab initio habuerat, ad effectum perducere studebant, qui ne immaculatis quidem illis septis Proterium seruati sustinebant; nec loci sanctitatem reueriti, nec tempus ipsum: erat enim tum dies festus paschae salutaris: nec sacerdotii dignitatem reformidantes, quae inter Deum atque homines sequestrata est, insontem occidunt, eumque & sex alios crudeliter mactant. Et cadauer illius vndequaque vulneratum circumducentes per cuncta fere ciuitatis loca raptant atrociter, miserandum in modum ei insultantes, & corpus sensus omnino expers absque vlla misericordia verberantes ac membratim sectantes. Ac ne quidem veriti sunt, ferarum more viscera illius degustare, quem paullo ante inter Deum atque homines interpretem ac sequestrum habere videbantur. Postremo quod reliquum erat corporis quum in rogum coniecissent, cinerem in ventos sparserunt, quasuis bestias crudelitate longe superantes.

(m) Epist. episcopor. Aegypt. ad calcem concil. Chalced. n. XXXII. (tom. IV. concil. p. 894.) vbi eadem latine leguntur, quae modo ex Euagrio attulimus.

(n) Cod. Theod. lib. IX. tit. XLIV. De his qui ad statuas imperatorum confugiunt.

(o) Rittershusius de asylis c. III. tot.

Post loca refugii proxime nunc consideramus homines, quibus hoc beneficium indultum sit, & quibus in casibus ad asylum in ecclesiis confugere ipsis licuerit. Hoc enim priuilegium antiquis temporibus non ad protegendam impietatem, vel homines executioni fori ciuilis subtrahendos, vel ad leges in ordinariis casibus soluendas spectabat; sed præcipue ad præbendum innocentibus, iniuria adfectis & oppressis, refugium: vel in caussis dubiis, siue criminalibus, siue ciuilibus, tantummodo ad homines vsque adeo protegendos, donec æqua & iusta caussæ ipsorum cognitio a iudicibus fieri posset, nec inhumanum & rigidum in modum iustitiæ obtentu in eos animaduerteretur; vel certe ad dandam episcopis occasionem pro reis in istiusmodi casibus deprecandi, sicut honestum pariter & lege licitum erat episcopis, esse deprecatoribus. Hæc erant asyla, quæ defendebat contra præfectum *Ponti* [p] BASILIVS, contra *Andronicum* præfectum *Ptolemaidis* SYNESIVS [q] & contra *Eutropium* CHRYSOSTOMVS, qui *Arcadio* persuaserat, vt lege lata omnia huiusmodi priuilegia [r] ad ecclesiam spectantia abrogaret; diuina autem prouidentia primus ille erat, qui hoc priuilegio destituebatur, quum gratia & beneuolentia imperatoris priuatus ad altare, tamquam asylum, quod aliis denegauerat, confugeret. Quæ res CHRYSOSTOMO occasionem elaboratissimam & memorabilem hunc in casum habendi orationem dabat, qua populi animos ad miserandum infensissimi inimici sui sortem mirifice commouebat, vt pro ipso, qui iam prostratus

(p) Naz. orat. XX. de laud. Basilii p. 353. vid. supra sub litter. (c) pag. 354.

(q) Synes. epist. LVIII. vid. sub litt. (h) pag. 355.

(r) Cod. Theod. lib. IX. tit. XLV. de his qui ad eccles. confug. leg. III. Si quis in posterum seruus, ancilla, curialis, debitor publicus, procurator, murilegulus, quilibet postremo publicis priuatisque rationibus inuolutus, ad ecclesiam confugiens, vel clericus ordinatus, vel quocumque modo a clericis fuerit defensatus, nec statim conuentione præmissa pristinæ conditioni reddatur, decuriones quidem & omnes, quos solita ad debitum munus functio vocat, vigore & sollertia iudicantum ad pristinam sortem, velut manu mox iniecta, reuocentur: Quibus vlterius legem prodesse non patimur, quæ cessione patrimonii subsequuta, decuriones esse clericos non vetabat. Sed etiam ii, quos œconomos vocant, (hoc est, qui ecclesiasticas consueuerunt tractare rationes) ad eam debiti vel publici vel priuati, redhibitionem amota dilatione cogantur, in qua eos obnoxios esse constiterit, quos clerici defensando receperint, nec mox crediderint exhibendos, cetera.

coram

coram altari iacebat, apud imperatorem deprecarentur. Cui etiam supplicationibus suis vitam obtinebant: mortis enim sententia ita mitigabatur, vt bonis eius publicatis in exilium [s] duntaxat ablegaretur, tametsi postea proditionis scelere vitam perdidit. Hi præcipui sunt casus, ad quos antiquum asyli priuilegium respexit; & triginta plerumque dies hominibus in ista miseranda conditione sua indulgebantur, quod temporis spatium sufficere [t] in lege credebatur ad controuersias quasvis, quas istiusmodi homines coram ciuilibus iudicibus habere poterant, finiendas: Quamquam lex *Saxonica* regis *Alfredi* tres tantum dies ad hoc indulgeat, quemadmodum RITTERSHVSIVS & GOTHOFREDVS e LAMBARDI libro de *legibus* [u] *antiquis Angliæ* obseruarunt. Quo interiecto tempore ab ecclesia, si pauperes essent, ex reditibus pauperum alebantur; sin vero ipsi se sustentare possent, satis erat, ecclesiam præsidium ipsis suum indulgere, & id quidem in ante memoratis tantum, non autem in aliis, casibus.

§. IV.

Quibus hominibus & flagitiis hoc priuilegium denegatum sit. Primo *quidem, publicis debitoribus.*

QVAPROPTER vt ne quis sibi spem impunitatis vi huius privilegii conciperet, qui nullo id iure ac merito haberet, diuersa crimina & casus, tanquam excepti, in lege commemorantur, quibus ecclesia tutelam præstare non possit. Primum quidem, publici debitores, qui vel defraudassent vel impediissent publicos imperii reditus. Ex lege quadam *Theodosii Magni*, ad-

(s) Cod. Theod. lib. IX. tit. XL. de pœnis leg. XVII. *Ne* quis pro cohercitione delicti, vel pistoribus, vel cuicumque alteri corpori, quum alterius sit corporis, addicatur: sed vnusquisque pro crimine, in quo fuerit deprehensus, motum congruæ seueritatis excipiet.

(t) Iustin. nouell. XVII. c. VI. Ἀλλὰ μηδὲ τούτους δεῖ τοὺς καλουμένους λόγους προχείρως διδόναι σπεύδειν ἐπὶ πλείονα χρόνον, ἀλλὰ καὶ μετ᾽ ἐξετάσεως, καὶ ἐν χρόνῳ συμμέτρῳ, καὶ οὐχ ὑπερβαίνοντι τριάκοντα προθεσμίαν ἡμερῶν· ὥστε μὴ ἐντεῦθεν ἀπεράντους εἶναι τοῖς ἀνθρώποις τὰς πρὸς ἑαυτοὺς φιλονεικίας κ. τ. λ. Sed neque hæc quæ dicuntur verba, id est iusiurandum, promte dare festines in amplius tempus: sed & cum examinatione in tempore mediocri, & non transcendente triginta dierum inducias, ne ex hoc infinitæ sint hominibus ad inuicem contentiones.

(u) Lambard. de legibus Angliæ p. 18.

huc

huc in vtroque codice exstante, tales debitores, vtvt ad ecclesiam confugientes, nullum inde beneficium accipere, sed illico adhibita vi extrahi [w] oportebat. Et si a clericis occultarentur, episcopus & clerici in tali casu exigi, vel debitum aerario publico soluere iubebantur. BARONIVS [x] huius ipsius legis vigore compulsum aliquando AVGVSTINVM persoluisse putat, quod debuerit *Fastius* quidam, qui ad ecclesiam confugerat, quum vrgentibus publicis exactoribus facere satis non posset; Vnde AVGVSTINVS pro eius debiti solutione collectam faciebat in populo, quia ipsum oppignoratoribus torquendum tradere nolebat, vti ipse in epistola quadam sua [y] docet. Haec caussa erat, vti alio iam loco [z] obseruauimus, quamobrem *Augustinus* donationem possessionum eiusmodi hominum accipere recusaret, qui origine sua ad certa publica officia in socie-

(w) Cod. Theod. lib. IX. tit. XLV. de his qui ad ecclesias confugiunt leg. I. Publicos debitores, si confugiendum ad ecclesias crediderint, aut illico extrahi de latebris oportebit, aut pro his ipsos, qui eos occultare probantur, episcopos exigi. Sciat igitur praecellens auctoritas tua, neminem debitorum posthac a clericis defendendum: aut per eos eius, quem defendendum esse crediderint, debitum esse soluendum.

(x) Baron. ann. CCCXCII. n. XXX. p. 672. Haec plane ipsa lex est, cuius vigore compulsus aliquando S. Augustinus persoluerat, quod debebat, qui confugerat ad ecclesiam. cetera.

(y) Augustin. epist. CCXV. Quum frater noster Fastius debito decem & septem solidorum ab oppignoratoribus vrgeretur, vt redderet: quod ad praesens vnde explicaret se, non inueniebat; *ne corporalem pateretur iniuriam, ad auxilium sanctae ecclesiae conuolauit*: illi etiam exactores quum proficisci cogerentur, & ideo dilationem dare non possent, grauissimis me querelis onerauerunt, ita vt eis illum traderem; aut quod sibi deberi ostendebant, vnde acciperent, prouiderem. Quumque obtulissem Fastio, vt vestram sanctitatem de necessitatibus eius adloquerer; pudore deterritus, ne facerem, deprecatus est. Ita ego maiore necessitate coarctatus, a fratre nostro Macedonio decem & septem solidos accepi, quos in caussam eius continuo dedi, promittente illo, quod ad certum diem cum eis reddendis posset occurrere, & consentiente, vt si non posset occurrere, sermo de illo fieret ad vestram misericordiam, quam fraternam fratribus exhibere consueuistis. Nunc ergo, quoniam absens est, restat vt subueniatis, non illi quem nemo compellat absentem, sed pollicitationi meae, cuius existimatio vobis semper est praesens. Iam enim dies, ad quam se promiserat occursurum, transactus est; & ego ei, qui solidos suos fidei meae commisit, quid respondeam non inuenio, nisi vt faciam, quod me facturum esse promisi.

(z) Lib. V. c. III. §. V. vol. II. p. 239.

tate

tate tenebantur nauiculariorum, hoc est, eorum, qui ad publicum frumentum ex *Africa Romam* transportandum deuincti erant. Fieri enim poterat, vt, quos ecclesia ad hoc officium explendum adhiberet, naufragio vel alia quadam ratione publico ærario obnoxii euaderent: & tunc quidem ecclesia vel seruos suos ad tormenta dare, vel debitum soluere debebat; neque enim hoc in casu perfugium ad ecclesiam, nisi sub hac conditione, locum vllum habebat. Et hinc AVGVSTINVS [a] se istiusmodi possessiones accipere noluisse narrat, eo quod hac vel illa ratione ecclesia magnis turbis implicari potuisset. In priuatis caussis GOTHOFREDVS beneficium asyli debitoribus pauperibus indultum fuisse, putat, vt a quæstionibus aliquantum abstracti, vel cum creditoribus suis transigere de negotio, vel aliam rationem æs alienum soluendi inire possent, quoad sub tecto & tutela ecclesiæ degerent.

§. V.

Secundo, iudæis, *christianos se fieri velle ideo tantum simulantibus, vt debitorum solutionem, vel pœnas pro criminibus suis sufferendas, euitare possent.*

VERVM neque tunc hoc beneficium vniuersale erat; *Iudæi* enim conuersi speciatim ab eo erant excepti. Nam lege quadam *Arcadii* & *Honorii*, quæ in vtroque codice adhuc reperitur, de ipsis ita statutum legimus: *Iudæi, qui reatu aliquo vel debitis fatigati, simulant se christianæ legi velle coniungi, vt ad ecclesias confugientes euitare possint crimina [b] vel pondera debitorum, arceantur, nec ante suscipiantur, quam debita vniuersa reddiderint, vel fuerint innocentia demonstrata purgati.* In aliis tamen casibus *iudæis* hoc beneficium non denegabatur, sed communi asyli priuilegio cum

(*a*) Augustin. homil. XLIX. de diuersis tom. X. p. 520. edit. Par. MDCXXXVII. (serm. CCCLV. tom. V. p. 13[illegible]. edit. Par. MDCC.) Bonifacii hereditatem suscipere nolui; non misericordia, sed timore. Nauiculariam nolui esse ecclesiam Christi. Multi sunt quidem, qui etiam de nauibus acquirunt: tamen vna tentatio est, si iret nauis & naufragaret: homines ad tormenta daturi eramus; vt de submersione nauis secundum consuetudinem quæreretur: & torquerentur a iudice, qui essent a fluctibus liberati? Sed non eos daremus. Nullo enim pacto hoc facere deceret ecclesiam. cetera.

(*b*) Cod. Theod. lib. IX. tit. XLV. de his, qui ad ecclesias confugiunt. leg. II. Cod. Iustin. lib. I. tit. XII. leg. I.

reliquis hominibus fruebantur, si recte iudicat GOTHOFREDVS [c], qui IVLIVM CLARVM & PETRVM SARPVM [d] pro eadem sententia adlegat.

§. VI.

Tertio, *hæreticis & apostatis.*

RITTERSHVSIVS [e] hæreticorum sortem hoc respectu putat fuisse quodam modo deteriorem, quam *iudæorum*, quod qui ecclesiam deseruissent, omnibus fauoribus & defensionibus ecclesiæ destituantur. COVARRVVIAS, PANORMITANVS & SARPVS iam ante ipsum eadem collegerunt, sed non ex diserta quadam lege de hac materia, sed tantum ex generali quadam lege THEODOSII & VALENTINIANI, quæ apostatas & hæreticos a consortio omnium, & multis aliis priuilegiis, quibus homines alii [f] gaudent, excludit. Vnde ex parili ratione concludunt, in nullo casu beneficium asyli eos sibi vindicare potuisse, quod desertores & proditores christianæ religionis, quam semel in baptismo professi erant, peiores *iudæis*, illam numquam professis, habiti fuerint. Hinc alia quadam lege *Theodosii* seruis eorum hic fauor conceditur, qui ipsis dominis abiudicatur. Nam si quis apostatæ vel hæretici cuiusdam seruus [g] a domino suo ad ecclesiam confugeret, non tantum protegendus sed libertate etiam donandus erat. Quæ lex æque

(c) Gothofred. tom. III. p. 361. Innoxiis & debito liberis iudæis eam immunitatem constare, humanitatis ratio putatur. De qua alioquin quæstione videndus Iulius Clarus, aliique, & e recentioribus, qui haud ita pridem de iure asyli scripsit, Petrus Sarpus c. V. p. 58.

(d) Petr. Sarpus de iure asyli c. V. p. 58.

(e) Rittershus. de asylis c. VI. n. 6. 7. p. 246. Ius asyli & perfugii commune etiam est & patet non tantum orthodoxis, sed etiam errantibus, Giphan. in œcon. cod. p. 18. n. 55. non vero hæreticis; Panormit. ad c. inter alia n. 21. Couar. l. 2. var. resol. c. 20. n. 13. Multo minus infidelibus; Pet. Sarp. de iur. asyl. c. V. in fin. Neque apostatis, qui omnibus fauoribus & defensionibus ecclesiæ catholicæ destituuntur; lib. III. c. de apostatis.

(f) Cod. Theod. lib. XVI. tit. VII. de apostatis leg. IV. Hi qui sanctam fidem prodiderunt & sanctum baptisma hæretica superstitione profanarunt, a consortio omnium segregati sint, cetera.

(g) Cod. Theod. lib. XVI. titul. VI. Ne sanctum baptisma iteretur. leg. IV. His qui forsitan ad rebaptizandum cogentur, refugiendi ad ecclesiam catholicam sit facultas, vt eius præsidio aduersus huius criminis auctores attributæ libertatis præsidio defendantur.

ad orthodoxiam ſtabiliendam quam hæreſin & apoſtaſiam ſufflaminandam ſpectabat, præmiis & pœnis diuerſo earum reſpectu conſtitutis.

§. VII.

Quarto, *ſeruis a dominis ſuis aufugientibus.*

ILLVD quidem ſpeciatim in cauſſa *Donatiſtarum* decretum fuit, qui ſeruorum ſuorum baptiſma iterabant, vt ſuæ eos religioni initiarent. Verum in aliis caſibus orthodoxorum dominorum ſerui tam amplo priuilegio haud gaudebant. Nam lege quadam *Arcadii* & *Honorii* an. CCCXCVIII ſerui in eadem cum publicis debitoribus, curialibus & aliis publicis imperii miniſtris, quos nullum aſyli priuilegium [a] a conditionis ſuæ officiis immunes præſtare poterat, claſſe collocantur. Quocirca etiamſi quis ex illis ad eccleſiam confugeret, vel clericus in eccleſia ordinaretur, nullum ei legitimum præſidium indulgeri poterat, ſed ſtatim inde ad ſeruitutem & conditionem priſtinam ciuilium iudicum auctoritate reuocari debebat. Noui equidem, GOTHOFREDVM hanc legem pro lege *Arcadii*, *Eutropii* incitatione aduerſus immunitatem eccleſiæ procurata, accipere, in quam CHRYSOSTOMVS [b], PROSPER [c], SOCRATES [d],

(a) Cod. Theod. lib. IX. tit. XLV. de his, qui ad eccleſias confugiunt leg. III. vid. §. III. ſub litt. (r) pag. 358.

(b) Chryſoſtom. hom. in Eutrop. tom. IV. (p. 481. ſeqq. edit. Francof.)

(c) Proſper. de prædict. lib. III. c. XXXVIII. Eutropius præpotens plurimum anima & mente paganus, quum in contumeliam eccleſiæ edictum obreptitie ab Arcadio chriſtiano imperatore ſculperet, vt ſi quis ad eam confugeret, etiam ab altari ſublatus pœnas lueret ampliores, diuino iudicio ſuæ ſententiæ prior ipſe propinatus eſt. Offenſam, quippe prædicti regis incurrens, ad eius refugium, quam oderat, conuolauit. Quem ſancta mater pietatis gremio ſuum excepit inimicum. Quæ per venerabilem ſacerdotem Ioannem impetrans veniam oſori & ſuperbo vitam contulit & ſalutem. Eius exemplo cunctos admonens inimicos, vanum eis eſſe contra ſtimulum calcitrare.

(d) Socrat. lib. VI. c. V. Εὐτρόπιος ἐυνοῦχος προεςὼς τοῦ βασιλικοῦ κοιτῶνος καὶ τὴν τοῦ ὑπάτου ἀξίαν πρῶτος ἐυνούχων παρὰ βασιλέως λαβὼν, ἀμύνασθαί τινας προσφεύγοντας τῇ ἐκκλησίᾳ βουλόμενος, σπουδὴν πεποίητο νόμον παρὰ τῶν αὐτοκρατόρων προτεθῆναι, κελεύοντα μηδένα προσφεύγειν ταῖς ἐκκλησίαις, ἀλλὰ καὶ τοὺς ἤδη προσφεύγοντας ἀφέλκεσθαι· δίκη δὲ εὐθὺς ἐπηκολούθει· προὔκοπτο γὰρ ὁ νόμος, καὶ μετ' οὐ πολὺ προσκρούσας τῷ βασιλεῖ ὁ Εὐτρόπιος, ἐν τοῖς πρόσφυξιν ἦν. κ. τ. λ. Eutropius eunuchus præpoſitus imperialis cubiculi, & qui conſulatus dignitatem ab imperatore primus ex omnibus eunuchis acceperat, quum de nonnullis, qui ad eccleſiam confugerant, pœnas ſumere vellet, operam dederat, vt lex

SOZOMENVS [e] & alii quidem antiqui scriptores ecclesiastici tantopere declamitant, & quam ipse *Arcadius* anno sequenti reuocandam duxit, quum *Eutropius* in odium & offensionem ipsius incidisset. Quæ vtrum ipsa illa lex sit, nec ne, non subtiliter disputabimus: nam posito, quod sit, obseruandum tamen est, numquam eam penitus, sed in specialioribus quibusdam tantum circumstantiis reuocatam esse & abrogatam. Nam momentum illud de illegitima curialium ordinatione maximam partem vigorem suum retinuit, quemadmodum alio loco [f] liquido demonstrauimus. Ista autem pars, quæ ad seruos ad ecclesiam confugientes attinet, admodum exigua facta mutatione a *Theodosio iuniore*, *Arcadii* filio, codicis *Theodosiani* collectore, reuocata & denuo confirmata est. Lege enim quadam sua [g], quæ vltima de hoc argumento in isto codice est, in hunc modum statuit: *Super confugientibus ad sanctæ religionis altaria, sanctionem in perpetuum valituram credidimus promulgandam, vt si quidem seruus cuiusquam ecclesiam, altariaue, loci tantum veneratione confisus, sine vllo telo petierit, is non plus vno die ibidem dimittatur, quia domino eius, vel cuius metu pœnam imminentem visus est declinasse, a clericis, quorum interest, nuntietur. Itque eum impertita indulgentia peccatorum, vt nullis residentibus iracundiæ menti reliquiis in honorem loci & eius respectu, ad cuius auxilium conuolauit, abducat.* Et RITTERSHVSIVS [h] legem quamdam *Theoderici* regis *Gothorum* & diuersas alias in eamdem citat sententiam.

ab imperatoribus promulgaretur, iubens ne quis ad ecclesias profugeret, sed vt quicunque ad eas confugissent, inde abstraherentur. Verum Dei vindicta continuo subsequuta est. Vix enim lex proposita erat, quum Eutropius in offensionem veniens imperatoris, ipse quoque ad ecclesiam confugit.

(e) Sozom. lib. VIII. c. VII. Εὐτρόπιος ἐπειδὴ τίθεται νόμον, προστάττοντα μηδαμῶς μηδένα εἰς ἐκκλησίαν καταφεύγειν, ἐξελαύνεσθαί τε καὶ τοὺς ἤδη προσπεφευγότας· οὐκ εἰς μακρὰν δὲ, ὡς εἰς τὴν βασιλέως γαμετὴν ὑβρίσας ἐπιβουλευθεὶς, πρῶτος παρέβη νόμον· καὶ ἀποδρὰς ἐκ τῶν βασιλείων, ἱκέτης τὴν ἐκκλησίαν κατέλαβεν. Eutropius legem ferri curauit, qua vetabatur, ne quisquam ad ecclesiam confugeret: & qui iam confugissent, expelli iubebantur. Nec multo post calumnia appetitus, quasi imperatoris coniugem contumelia adfecisset, primus ipse legem transgressus est, & ex palatio se proripiens, supplex ad ecclesiam confugit.

(f) Lib. IV. c. IV. §. IV. volum. II. pag. 147. seq.

(g) Cod. Theod. lib. IX. tit. XLV. de his qui ad eccles. confug. leg. V.

(h) Rittershus. de asylis c. VIII. Theodoricus rex Longobardorum reuerentiam

§. VIII.

§. VIII.

Quinto, *expilatoribus, homicidis, coniuratis, virginum raptoribus, adulteris, & similium criminum reis.*

Qvod si vero homines criminis cuiusdam atrocioris rei essent, nimirum furti & expilationis, vel proditionis & coniurationis contra imperium, vel homicidii, vel rapinæ virginum, vel adulterii, vel alius criminis huius generis, tunc nihil intererat, seruine essent vel liberi istiusmodi rei, nec vnius quidem horæ respiratio talibus hominibus indulgebatur, sed e vestigio per ciuilem magistratum, adhibita vi, si necessitas flagitaret, ab ipso etiam altari extrahendi erant; vel si armis resistere auderent, impune ibi interfici poterant. Hoc ipsum luce meridiana clarius est ex lege *Iustiniani*, quæ hos & istiusmodi reos omnes, tamquam ab omni asyli beneficio generatim exceptos, declarat; quod sit [i] intentioni & scopo istius priuilegii contrarium, homicidis, adulteris, virginum raptoribus, vel vlli simili facinoroso tutelam præbere, sed potius innoxiis & istorum violentiæ atque iniuriæ expositis. Templorum cautelam non lædentibus & læsis simul a lege dari, adeoque, si qui istorum criminum conscientia inducti ad altare confugerent, eos inde extrahendos esse, & secundum legem, pro eo ac commeruissent, puniendos. Hæc vna *Iustiniani* lex veram intentionem & sensum reliquarum veterum legum omnium de hoc asyli priuilegio ostendit, quod, vt antea obseruauimus, eo spe-

templo exhibens, pœnam debitam moderatione consideratı palpauit. Iouium enim cu ialem, quem corrector Lucaniæ Bruttiorumque humani sanguinis effusione pollutum ipsi suggessit, ob hoc, quod mutuæ contentionis ardoribus excitatus rixam verborum vsque ad nefarium collegæ deduxit interitum; sed conscius facti sui intra ecclesiæ septa refugiens, declinare se credidit præscriptam legibus vltionem, *Vulcaniæ* insulæ perpetua relegatione damnauit.

(i) Iustin. nou. l. XVII. c. VII. Οὔτε δὲ ἀνδροφόνοις, οὔτε μοιχοῖς, οὔτε παρθένων ἅρπαξιν ἁμαρτάνουσι τὴν ἐκ τῶν ὅρων φυλάξεις ἀσφάλειαν· ἀλλὰ κἀκεῖθεν ἐξελκύσεις, καὶ τιμωρίαν αὐτοῖς ἐπάξεις· οὐ γὰρ τῶν τὰ τοιαῦτα ἁμαρτανόντων φείδεσθαι προσήκει, ἀλλὰ τῶν πειρώντων, ἵνα μὴ τοιαῦτα ὑπὸ τῶν τολμηροτέρων πάσχοιεν· ἄλλως τε ἡ ἐκ τῶν ἱερῶν ἀσφάλεια οὐ τοῖς ἀδικοῦσιν, ἀλλὰ τοῖς ἀδικουμένοις δίδοται παρὰ τοῦ νόμου· καὶ οὐκ ἂν εἴη δυνατὸν ἑκάτερον ἰσχυρίζεσθαι τῇ παρὰ τῶν ἀσύλων τόπων ἀσφαλείᾳ, καὶ τὸν ἀδικοῦντα καὶ τὸν ἀδικούμενον. Neque autem homicidis, neque adulteris, neque virginum raptoribus delinquentibus terminorum custodies cautelam, sed etiam extrahes & supplicium eis inferes. Non enim talia delinquenti-

 ctaue-

ctauerint, vt præcipue innocentes, iniuriam passi & a violentia oppressi protegerentur, & in grauioribus & dubiis caussis aliquod temporis spatium daretur, vsque dum placida rei cognitio procurari, vel deprecatio quædam apud iudices ab episcopo vel clericis pro istiusmodi hominibus, qui ea indigere viderentur, fieri posset. Atque ita GOTHOFREDVS [k] de tota materia definit, *Nihil*, inquiens, *ad ecclesiam perfugium erat, quam clericorum deprecatio seu intercessio:* & pro quibus laudabiliter & decenter deprecari poterant, eos etiam ad certum tempus contra violentiam & quæstiones in ecclesia tueri; non autem executioni ciuilis iudicii in alios sontes, pro quibus deprecari nefas erat, obicem ponere poterant.

§. IX.

Iusta animaduersio in grandem recentiorum asylorum abusum, qui eximendo homines a pœna legibus statuta & eneruando vim legum ciuilium admittitur.

QVO intuitu pleraque recentiorum asylorum a prudentibus viris magnorum abusuum incusantur, dum omnis generis scelestis hominibus tutelam præbent, atque ita nefariorum facinorum cursum, homines pœna legibus statuta eximendo & vim legum ciuilium eneruando, mirum quantum adiuuant. Leges enim canonicæ GRATIANI & pontificum *Romanorum decretales* omnibus maleficis præsidium attribuunt, illis tantum exceptis, qui vel noctu, vel in via regia latrocinati fuerint, & in ipsa ecclesia, huius sibi tutelam promittentes, enormia crimina admiserint. Ceteri autem malefici libertatem confugiendi ad ecclesiam habent, & pro violatione immunitatum ecclesiæ venditatur, nisi promisso, vel iureiurando, nec mortem [l] nec aliam corporalem sed pecuniariam tantummodo pœnam reo infli-

bus parcere competit, sed hoc patientibus: vt non talia a præsumtoribus patiantur. Deinde templorum cautela non nocentibus, sed læsis datur a lege: & non erit possibile vtrumque tueri cautela sacrorum locorum, & lædentem & læsum.

(k) Gothofred. comm. in cod. Theod. lib. IX. tit. XLV. leg. V. p. 373.

(l) Decretal. Gregor. lib. III. tit. XLIX. de immunit. eccles. c. VI. Quantumcumque grauia maleficia perpetrauerit, non est violenter ab ecclesia extrahendus: Nec inde damnari debet ad mortem vel ad pœnam, sed rectores ecclesiarum sibi obtinere debent membra & vitam. Super hoc tamen quod inique fecit, est alias legitime puniendus.

ctum iri, caueatur, quemadmodum INNOCENTIVS III pontifex litteris ad regem *Scotiæ* datis, quas GREGORIVS IX, libro decretalium inseruit, rem definiuit. Concilium primum *Aurelianense* [m] canones quosdam in eamdem sententiam habet, quos, quantumuis ceteris vetustis legibus omnibus contrarios, GRATIANO [n] inter collectiones suas adoptare placuit. Atque ita lex canonica, quæ hodie obtinet, ecclesiasticarum immunitatum obtentu amplissimam licentiæ portam aperit, quando restrictiores conditiones tollit, quibus leges antiquæ hanc materiam, innocentibus & oppressis, non autem manifesto sceleratis hominibus, refugium indulgendo, circumscripserunt. Quam differentiam non tantum omnes scriptores *protestantes*, sed nonnulli etiam ex ipsis *Romanensibus* notarunt & questi sunt. POLYDORVS VERGILIVS [o] non dubitat hanc in rem ita scribere: „Sunt hodie in orbe nostro christiano, præsertim apud „*Anglos* passim asyla, quæ non modo insidias timentibus, „sed quibusuis sontibus, etiam maiestatis reis patent. Quod facit, vt manifeste appareat, nos id institutum non a *Mose*, qui „illis duntaxat, qui nolentes hominem occidissent, asylum po„suit, sed a *Romulo* esse mutuatos. Quæ nempe res haud dubie „in caussa est, cur bene multi a maleficiis minus abstineant ma„nus. Quid, quod templa nostra vbique gentium istiusmodi „sceleratis hominibus instar asylorum sunt, & id contra quam „*Moses* etiam constituerit, qui in Exod. c. XXI, 14. ita sanxit: *Si*

(*m*) Concil. Aurelian. I. c. II. (tom. IV. concil. p. 1405.) De raptoribus id custodiendum esse censuimus, vt si ad ecclesiam raptor cum rapta confugerit, & feminam ipsam violentiam pertulisse constiterit, statim liberetur de potestate raptoris, & raptor, mortis vel pœnarum impunitate concessa, aut seruiendi conditioni subiectus sit, aut redimendi se liberam habeat facultatem. cetera. Can. III. Seruus, qui ad ecclesiam pro qualibet culpa profugerit, si a domino pro admissa culpa sacramenta susceperit, statim ad seruitium domini sui redire cogatur. sed posteaquam datis a domino sacramentis fuerit consignatus, si aliquid pœnæ pro eadem culpa, qua excusatur, probatus fuerit pertulisse; pro contemtu ecclesiæ & præuaricatione fidei, a communione & conuiuio catholicorum, sicut superius comprehensum est, extraneus habeatur. Sin vero seruus pro culpa sua ab ecclesia defensatus sacramenta domini, clericis exigentibus, de impunitate perceperit, exire nolentem a domino liceat occupari.

(*n*) Gratian. causs. XVII. quæst. IV. c. XXXVI. It. causs. XXXVI. quæst. I. c. III.

(*o*) Polydor. Vergil. de inuent. rerum lib. III. c. XII.

quis

„quis per industriam occiderit proximum suum & per insidias, ab altari meo auellas eum, vt moriatur„. Hæc est differentia ex istius auctoris opinione inter recentiora asyla & ea, quæ *Moses* constituit, quæque in veteri ecclesia obtinuerunt.

§. X.

Conditiones antiquitus a confugientibus ad ecclesiam obseruari debitæ. Prima: *Nulli cum telo in ecclesiam fugiendum erat.*

VNVM adhuc iutuitu priuilegii asylorum in antiquæ ecclesiæ legibus obseruandum est, nempe eos, qui hoc beneficio frui voluerint, certas conditiones in confugiendo ad ecclesias debuisse obseruare, vel alioquin omni iure suo eiusque titulo excidisse. Harum conditionum prima erat, vt ne cum armis in ecclesiam vel vllum locum vel ædificium ei adiacens, vt sunt hortuli, domus, atria, porticus, quibus asyli priuilegium datum erat, confugerent. Hoc specialiter monitum & cautum est lege quadam [p] *Theodosii Iunioris*, ita habente: *Qui templa cum armis ingredi audent, ne hoc faciant, præmonemus, dehinc si telis cincti, quouis ecclesiæ loco vel ad templi septa, vel circa, vel extra sint, statim eos, vt arma reponant, auctoritate episcopi a solis clericis seuerius conueniri præcipimus: data eis fiducia, quod religionis nomine melius, quam armorum præsidio muniantur. Sed si ecclesiæ voce moniti, post tot tantorumque denuntiationes, noluerint arma relinquere, iam clementiæ nostræ, apud Deum & episcoporum caussa purgata, armatis, si ita res exegerit, intromissis, trahendos se abstrahendosque esse cognoscant, & omnibus casibus esse subdendos.* Si vero adhuc sese opponeret profugus, accideretque, vt in isthoc conflictu interficeretur [pp], sua ipsius culpa periisse existimandus, non autem violatio priuilegii ecclesiæ in hoc casu interpretanda erat, eo quod hanc necessariam securitatis suæ conditionem obseruare recusasset. Imperatores ipsi arma sua & diadema in ecclesiam ingressuri re-

(p) Cod. Theod. lib. IX. tit. XLV. de his, qui ad eccles. confug. leg. IV.

(pp) Ibid. leg. V. Si armorum fiducia resistendi animos insania impellente conceperint, abstrahendi abripiendique eum domino, quibus potest id efficere viribus, concedatur. Quod si illum etiam confici in concertatione pugnaque contigerit, nulla eius erit noxa, nec confiandæ criminationis relinquetur occasio, is qui ex statu seruili in hostilis & homicidæ conditionem transiuit, occisus sit.

linque-

linquebant foris, & hinc *Theodosius* æquum esse argumentatur [q], vt omnes profugi idem faciant, legibus tantum & loci sanctitate in securitatem suam confidentes.

§. XI.

Secunda: *Nulli huc confugienti clamorem, ad seditionem siue tumultum excitandum, attollere licebat.*

Alia quædam conditio, in hoc casu obseruanda, erat, vt homines ad ecclesiam se reciperent silentes & modesti, non autem clamoribus tumultum popularem excitare studerent. Viri docti hoc ex lege quadam in *constitutionibus græcis* & codice *Iustinianeo* [r] colligunt, qua fugitiui, imperatore ad magnam ecclesiam in festo procedente, exclamatione vti vetantur, si quam vero petitionem habeant, priuatim docere imperatorem per archiepiscopum & ecclesiæ defensores iubentur; alioquin futurum dicitur, vt priuilegio suo excidant, & ecclesia eiecti ciuilibus magistratibus tradantur puniendi.

§. XII.

Tertia: *Nulli in ecclesia edere vel pernoctare licitum, sed in exterioribus quibusdam ædibus suus cuique victus præbendus erat.*

Deniqve, etsi fugitiui in ecclesiam & ad ipsum altare se recipere poterant; non tamen illic edendi, cubandi & pernoctandi habebant veniam; sed clerici illis hoc interdicere diserta quadam lege tenebantur *Theodosii iunioris* [s], qui vt o-

(q) Edict. Theod. ad calc. concil. Ephes. cit. cap. X. §. VIII. litt. (u) pag. 346.

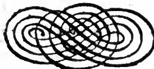
(r) Cod. Iustin. lib. I. tit. XII. de his, qui ad eccles. confug. leg. VIII. Ὁ τοῦ βασιλέως εἰς τὴν μεγάλην ἐκκλησίαν ἐν ἑορτῇ προϊόντος, ἐκβοήσεσι χρώμενος, ἐκπίπτει τοῦ πράγματος, καὶ διὰ τοῦ ἐπάρχου ἐκβαλλόμενος σωφρονίζεται· ὁ δὲ διὰ δυνατὸν πρόσωπον τῇ ἐκκλησίᾳ προσφεύγων, διδασκέτω τὴν βασιλείαν διὰ τοῦ πατριάρχου καὶ τῶν ἐκκλησιεκδίκων. Qui, imperatore ad magnam ecclesiam in festo procedente, exclamatione vsus fuerit: excidet re sperata, & per præfectum eiectus castigabitur. Qui vero propter potentem personam ad ecclesiam confugit: doceat imperatoriam maiestatem per archiepiscopum & ecclesiæ defensores.

(s) Cod. Theod. lib. IX. de his qui ad eccles. confug. leg. IV. Pateant summi Dei templa timentibus: nec sola altaria & oratorium templi circumiectum, qui

nes contrariæ consuetudini prætextas caussas, quasi homines non nisi intra ecclesiæ parietes tuti esse possent, præcideret, non solum ecclesiam & altare, sed reliqua etiam ædificia & spatia, quæ ecclesiæ adiacebant, vniuersa ad tuitionem confugientium proponebat; hanc tam ampli spatii in asylum indulti dans rationem, ne homines se metu ad edendum & pernoctandum in ecclesia compelli caussarentur, quas res natura sua minus decentes, nec statui religionis & reuerentiæ, ecclesiis vtpote locis Deo ipsiusque cultui dedicatis debitæ, conuenientes iudicabat.

---

ecclesias quadripertito intrinsecus parietem septu concludunt, ad tuitionem confugientium sancimus esse proposita: Sed vsque ad extremas fores ecclesiæ, quas oratum gestiens populus primas ingreditur, confugientibus oram salutis esse præcipimus: vt inter templi, quod parietum descripsimus cinctu, & post loca publica & ianuas primas ecclesiæ, quidquid fuerit interiacens, siue in cellulis, siue in domibus, hortulis, balneis, areis, atque porticibus, confugas, interioris templi vice, tueatur. - - Hanc autem spatii latitudinem ideo indulgemus, ne in ipso Dei templo & sacrosanctis altaribus, confugientium quemquam mane vel vespere cubare vel pernoctare liceat, ipsis hoc clericis religionis caussa vetantibus: ipsis qui confugiunt, pietatis rationem seruantibus.

LIBER

LIBER NONVS.

GEOGRAPHICA ANTIQVAE ECCLESIAE DESCRIPTIO; VBI DE DIVISIONE ILLIVS IN PROVINCIAS, DIOECESES, ET PAROCHIAS, ET DE PRIMA HVIVS DIVISIONIS ORIGINE AGITVR.

CAPVT PRIMVM

DE STATV ET DIVISIONE IMPERII *ROMANI*, ET QVOD ECCLESIA HVIVS AD EXEMPLAR EXTERNAM SVAM POLITIAM ET REGIMEN CONFORMAVERIT.

§. I.

Status imperii Romani *tempore apostolorum.*

DE ecclesiis huc vsque loquuti, quatenus aedificia materiata siue loca congregationis in publicum Dei cultum constituta, significant, iam alio respectu eas considerare incipimus, quatenus ad certum populi christiani numerum intra certam aliquam ditionem denotandum adhibentur, vt in parochia, dioecesi, prouincia & patriarchatu. Quae nomina frequentissime in veterum scriptorum monumentis occurrunt, etiamsi non eiusdem omnia sint antiquitatis, quare heic in eorum tum naturam tum originem inquiremus. Nonnulla hac de re iam diximus, loquentes de diversis ecclesiae ministris, in his ditionibus constitutis, qui fuerunt patriarchae, metropolitani, episcopi & presbyteri, quoad ad potestatem & officia horum ministrorum in ecclesia explananda necesse fuit. Restant autem multa notatu digna, quae tunc considerari non potuerunt, adeoque hoc loco peculiaris disquisitionis argumentum nobis suppeditabunt. Et vt heic statum & diuisionem ecclesiae recte intelligamus, statum & diuisionem imperii *Romani* breuiter contueri proderit. Nam a viris doctis opinio generatim recepta est, ecclesiam externam suam politiam & regimen, tum in prima eius constitutione, tum in mutationibus & variationibus,

ad orthodoxiam ſtabiliendam quam hæreſin & apoſtaſiam ſufflaminandam ſpectabat, præmiis & pœnis diuerſo earum reſpectu conſtitutis.

§. VII.

Quarto, *ſeruis a dominis ſuis aufugientibus.*

ILLVD quidem ſpeciatim in cauſſa *Donatiſtarum* decretum fuit, qui ſeruorum ſuorum baptiſma iterabant, vt ſuæ eos religioni initiarent. Verum in aliis caſibus orthodoxorum dominorum ſerui tam amplo priuilegio haud gaudebant. Nam lege quadam *Arcadii* & *Honorii* an. CCCXCVIII ſerui in eadem cum publicis debitoribus, curialibus & aliis publicis imperii miniſtris, quos nullum aſyli priuilegium [a] a conditionis ſuæ officiis immunes præſtare poterat, claſſe collocantur. Quocirca etiamſi quis ex illis ad eccleſiam confugeret, vel clericus in eccleſia ordinaretur, nullum ei legitimum præſidium indulgeri poterat, ſed ſtatim inde ad ſeruitutem & conditionem priſtinam ciuilium iudicum auctoritate reuocari debebat. Noui equidem, GOTHOFREDVM hanc legem pro lege *Arcadii*, *Eutropii* incitatione aduerſus immunitatem eccleſiæ procurata, accipere, in quam CHRYSOSTOMVS [b], PROSPER [c], SOCRATES [d],

(a) Cod. Theod. lib. IX. tit. XLV. de his, qui ad eccleſias confugiunt leg. III. vid. §. III. ſub litt. (r) pag. 558.

(b) Chryſoſtom. hom. in Eutrop. tom. IV.' (p. 481. ſeqq. edit. Francof.)

(c) Proſper. de prædict. lib. III. c. XXXVIII. Eutropius præpotens plurimum anima & mente paganus, quum in contumeliam eccleſiæ edictum obreptitie ab Arcadio chriſtiano imperatore ſculperet, vt ſi quis ad eam confugeret, etiam ab altari ſublatus pœnas lueret ampliores, diuino iudicio ſuæ ſententiæ prior ipſe propinatus eſt. Offenſam quippe prædicti regis incurrens, ad eius refugium, quam oderat, conuolauit. Quem ſancta mater pietatis gremio ſuum excepit inimicum. Quæ per venerabilem ſacerdotem Ioannem impetrans veniam oſori & ſuperbo vitam contulit & ſalutem. Eius exemplo cunctos admonens inimicos, vanum eis eſſe contra ſtimulum calcitrare.

(d) Socrat. lib. VI. c. V. Εὐτρόπιος εὐνοῦχος πρόεδρος τοῦ βασιλικοῦ κοιτῶνος καὶ τὴν τοῦ ὑπάτου ἀξίαν πρῶτος εὐνούχων παρὰ βασιλέως λαβών, ἀμύνασθαί τινας προσφυγόντας τῇ ἐκκλησίᾳ βουλόμενος, σπουδὴν ἐποιεῖτο νόμον παρὰ τῶν αὐτοκρατόρων προτεθῆναι, κελεύοντα μηδένα προσφεύγειν ταῖς ἐκκλησίαις, ἀλλὰ καὶ τοὺς ἤδη προσφεύγοντας ἀφέλκεσθαι· δίκη δὲ εὐθὺς ἐπηκολούθησε· προὔκειτο γὰρ ὁ νόμος, καὶ μετ' οὐ πολὺ προσκρούσας τῷ βασιλεῖ ὁ Εὐτρόπιος, ἐν τοῖς πρόσφυξιν ἦν. κ. τ. λ. Eutropius eunuchus præpoſitus imperialis cubiculi, & qui conſulatus dignitatem ab imperatore primus ex omnibus eunuchis acceperat, quum de nonnullis, qui ad eccleſiam confugerant, pœnas ſumere vellet, operam dederat, vt lex

SOZO-

SOZOMENVS [e] & alii quidem antiqui ſcriptores eccleſiaſtici tantopere declamitant, & quam ipſe *Arcadius* anno ſequenti reuocandam duxit, quum *Eutropius* in odium & offenſionem ipſius incidiſſet. Quæ vtrum ipſa illa lex ſit, nec ne, non ſubtiliter diſputabimus: nam poſito, quod ſit, obſeruandum tamen eſt, numquam eam penitus, ſed in ſpecialioribus quibusdam tantum circumſtantiis reuocatam eſſe & abrogatam. Nam momentum illud de illegitima curialium ordinatione maximam partem vigorem ſuum retinuit, quemadmodum alio loco [f] liquido demonſtrauimus. Iſta autem pars, quæ ad ſeruos ad eccleſiam confugientes attinet, admodum exigua facta mutatione a *Theodoſio iuniore*, *Arcadii* filio, codicis *Theodoſiani* collectore, reuocata & denuo confirmata eſt. Lege enim quadam ſua [g], quæ vltima de hoc argumento in iſto codice eſt, in hunc modum ſtatuit: *Super confugientibus ad ſanctæ religionis altaria, ſanctionem in perpetuum valituram credidimus promulgandam, vt ſi quidem ſeruus cuiuſquam eccleſiam, altariaue, loci tantum veneratione confiſus, ſine vllo telo petierit, is non plus vno die ibidem dimittatur, quia domino eius, vel cuius metu pœnam imminentem viſus eſt declinaſſe, a clericis, quorum intereſt, nuntietur. Isque eum impertita indulgentia peccatorum, vt nullis reſidentibus iracundiæ menti reliquiis in honorem loci & eius reſpectu, ad cuius auxilium conuolauit, abducat.* Et RITTERSHVSIVS [h] legem quamdam *Theodorici* regis *Gothorum* & diuerſas alias in eamdem citat ſententiam.

ab imperatoribus promulgaretur, iubens ne quis ad eccleſias profugeret, ſed vt quicunque ad eas confugiſſent, inde abſtraherentur. Verum Dei vindicta continuo ſubſequuta eſt. Vix enim lex propoſita erat, quum Eutropius in offenſionem veniens imperatoris, ipſe quoque ad eccleſiam confugit.

(e) Sozom. lib. VIII. c. VII. Εὐτροπίου σπουδῇ τίθεται νόμος, προστάττων μηδαμῶς μηδένα εἰς ἐκκλησίαν καταφυγεῖν, ἐξελαύνεσθαί τε καὶ τοὺς ἤδη προσπεφευγότας· οὐκ εἰς μακρὰν δὲ, ὡς εἰς τὴν βασιλέως γαμετὴν ὑβρίσας ἐπιβουλευθεὶς, πρῶτος παρέβη νόμον· καὶ ἀποδρὰς ἐκ τῶν βασιλείων, ἱκέτης τὴν ἐκκλησίαν κατέλαβεν. Eutropius legem ferri curauit, qua vetabatur, ne quiſquam ad eccleſiam confugeret: & qui iam confugiſſent, expelli iubebantur. Nec multo poſt calumnia appetitus, quaſi imperatoris coniugem contumelia adfeciſſet, primus ipſe legem transgreſſus eſt, & ex palatio ſe proripiens, ſupplex ad eccleſiam confugit.

(f) Lib. IV. c. IV. §. IV. volum. II. pag. 147. ſeq.

(g) Cod. Theod. lib. IX. tit. XLV. de his qui ad eccleſ. confug. leg. V.

(h) Rittershuſ. de aſylis c. VIII. Theodoricus rex Longobardorum reuerentiam

§. VIII.

§. VIII.

Quinto, *expilatoribus, homicidis, coniuratis, virginum raptoribus, adulteris, & similium criminum reis.*

Qvod si vero homines criminis cuiusdam atrocioris rei essent, nimirum furti & expilationis, vel proditionis & coniurationis contra imperium, vel homicidii, vel rapinæ virginum, vel adulterii, vel alius criminis huius generis, tunc nihil intererat, seruine essent vel liberi istiusmodi rei, nec vnius quidem horæ respiratio talibus hominibus indulgebatur, sed e vestigio per ciuilem magistratum, adhibita vi, si necessitas flagitaret, ab ipso etiam altari extrahendi erant; vel si armis resistere auderent, impune ibi interfici poterant. Hoc ipsum luce meridiana clarius est ex lege *Iustiniani*, quæ hos & istiusmodi reos omnes, tamquam ab omni asyli beneficio generatim exceptos, declarat; quod sit [*i*] intentioni & scopo istius priuilegii contrarium, homicidis, adulteris, virginum raptoribus, vel vlli simili facinoroso tutelam præbere, sed potius innoxiis & istorum violentiæ atque iniuriæ expositis. Templorum cautelam non lædentibus & læsis simul a lege dari, adeoque, si qui istorum criminum conscientia inducti ad altare confugerent, eos inde extrahendos esse, & secundum legem, pro eo ac commeruissent, puniendos. Hæc vna *Iustiniani* lex veram intentionem & sensum reliquarum veterum legum omnium de hoc asyli priuilegio ostendit, quod, vt antea obseruauimus, eo spe-

templo exhibens, pœnam debitam moderatione considerata palpauit. Iouium enim curialem, quem corrector Lucaniæ Brutiorumque humani sanguinis effusione pollutum ipsi suggessit, ob hoc, quod mutuæ contentionis ardoribus excitatus rixam verborum vsque ad nefarium collegæ deduxit interitum; sed conscius facti sui intra ecclesiæ septa refugiens, declinare se credidit præscriptam legibus vltionem, *Vulcaniæ* insulæ perpetua relegatione damnauit.

(*i*) Iustin. nou-l. XVII. c. VII. Οὔτε δὲ ἀνδροφόνοις, οὔτε μοιχοῖς, οὔτε παρθένων ἅρπαξιν ἁμαρτάνουσι τὴν ἐκ τῶν ὅρων φυλάξεις ἀσφάλειαν· ἀλλὰ κἀκεῖθεν ἐξελκύσεις, καὶ τιμωρίαν αὐτοῖς ἐπάξεις· οὐ γὰρ τῶν τὰ τοιαῦτα ἁμαρτανόντων φείδεσθαι προσήκει, ἀλλὰ τῶν περιόντων, ἵνα μὴ τοιαῦτα ὑπὸ τῶν τολμηροτέρων πάσχοιεν· ἄλλως τε ἡ ἐκ τῶν ἱερῶν ἀσφάλεια οὐ τοῖς ἀδικοῦσιν, ἀλλὰ τοῖς ἀδικουμένοις δίδοται παρὰ τοῦ νόμου· καὶ οὐκ ἂν εἴη δυνατὸν ἑκάτερον ἰσχυρίζεσθαι τῇ παρὰ τῶν ἀσύλων τόπων ἀσφαλείᾳ, καὶ τὸν ἀδικοῦντα καὶ τὸν ἀδικούμενον. Neque autem homicidis, neque adulteris, neque virginum raptoribus delinquentibus terminorum custodies cautelam, sed etiam extrahes & supplicium eis inferes. Non enim talia delinquenti-

ſtauerint, vt præcipue innocentes, iniuriam paſſi & a violentia oppreſſi protegerentur, & in grauioribus & dubiis cauſſis aliquod temporis ſpatium daretur, vſque dum placida rei cognitio procurari, vel deprecatio quædam apud iudices ab epiſcopo vel clericis pro iſtiusmodi hominibus, qui ea indigere viderentur, fieri poſſet. Atque ita GOTHOFREDVS [k] de tota materia definit, *Nihil*, inquiens, *ad eccleſiam perfugium erat, quam clericorum deprecatio ſeu intercesſio:* & pro quibus laudabiliter & decenter deprecari poterant, eos etiam ad certum tempus contra violentiam & quæſtiones in eccleſia tueri; non autem executioni ciuilis iudicii in alios ſontes, pro quibus deprecari nefas erat, obicem ponere poterant.

§. IX.

Iuſta animaduerſio in grandem recentiorum aſylorum abuſum, qui, eximendo homines a pœna legibus ſtatuta & eneruando vim legum ciuilium admittitur.

QVO intuitu pleraque recentiorum aſylorum a prudentibus viris magnorum abuſuum incuſantur, dum omnis generis ſceleſtis hominibus tutelam præbent, atque ita nefariorum facinorum curſum, homines pœna legibus ſtatuta eximendo & vim legum ciuilium eneruando, mirum quantum adiuuant. Leges enim canonicæ GRATIANI & pontificum *Romanorum decretales* omnibus maleficis præſidium attribuunt, illis tantum exceptis, qui vel noctu, vel in via regia latrocinati fuerint, & in ipſa eccleſia, huius ſibi tutelam promittentes, enormia crimina admiſerint. Ceteri autem malefici libertatem confugiendi ad eccleſiam habent, & pro violatione immunitatum eccleſiæ venditatur, niſi promiſſo, vel iureiurando, nec mortem [l] nec aliam corporalem ſed pecuniariam tantummodo pœnam reo infli-

bus parcere competit, ſed hoc patientibus: vt non talia a præſumtoribus patiantur. Deinde templorum cautela non nocentibus, ſed læſis datur a lege: & non erit poſſibile vtrumque tueri cautela ſacrorum locorum, & lædentem & læſum.

(k) Gothofred. comm. in cod. Theod. lib. IX. tit. XLV. leg. V. p. 373.

(l) Decretal. Gregor. lib. III. tit. XLIX. de immunit. eccleſ. c. VI. Quantumcumque grauia maleficia perpetrauerit, non eſt violenter ab eccleſia extrahendus: Nec inde damnari debet ad mortem vel ad pœnam, ſed rectores eccleſiarum ſibi obtinere debent membra & vitam. Super hoc tamen quod inique fecit, eſt alias legitime puniendus.

ctum

ctum iri, caueatur, quemadmodum INNOCENTIVS III pontifex litteris ad regem *Scotiæ* datis, quas GREGORIVS IX, libro decretalium inseruit, rem definiuit. Concilium primum *Aurelianense* [m] canones quosdam in eamdem sententiam habet, quos, quantumuis ceteris vetustis legibus omnibus contrarios, GRATIANO [n] inter collectiones suas adoptare placuit. Atque ita lex canonica, quæ hodie obtinet, ecclesiasticarum immunitatum obtentu amplissimam licentiæ portam aperit, quando restrictiores conditiones tollit, quibus leges antiquæ hanc materiam, innocentibus & oppressis, non autem manifesto sceleratis hominibus, refugium indulgendo, circumscripserunt. Quam differentiam non tantum omnes scriptores *protestantes*, sed nonnulli etiam ex ipsis *Romanensibus* notarunt & questi sunt. POLYDORVS VERGILIVS [o] non dubitat hanc in rem ita scribere: „Sunt hodie in orbe nostro christiano, præsertim apud „*Anglos* passim asyla, quæ non modo insidias timentibus, „sed quibusuis sontibus, etiam maiestatis reis patent. Quod facit, vt manifeste appareat, nos id institutum non a *Mose*, qui „illis duntaxat, qui nolentes hominem occidissent, asylum posuit, sed a *Romulo* esse mutuatos. Quæ nempe res haud dubie „in caussa est, cur bene multi a maleficiis minus abstineant manus. Quid, quod templa nostra vbique gentium istiusmodi „sceleratis hominibus instar asylorum sunt, & id contra quam „*Moses* etiam constituerit, qui in Exod. c. XXI, 14. ita sanxit: *Si*

(m) Concil. Aurelian. I. c. II. (tom. IV. concil. p. 1405.) De raptoribus id custodiendum esse censuimus, vt si ad ecclesiam raptor cum rapta confugerit, & feminam ipsam violentiam pertulisse constiterit, statim liberetur de potestate raptoris, & raptor, mortis vel pœnarum impunitate concessa, aut seruiendi conditioni subiectus sit, aut redimendi se liberam habeat facultatem. cetera. Can. III. Seruus, qui ad ecclesiam pro qualibet culpa profugerit, si a domino pro admissa culpa sacramenta susceperit, statim ad seruitium domini sui redire cogatur. sed posteaquam datis a domino sacramentis fuerit consignatus, si aliquid pœnæ pro eadem culpa, qua excusatur, probatus fuerit pertulisse; pro contemtu ecclesiæ & præuaricatione fidei, a communione & conuiuio catholicorum, sicut superius comprehensum est, extraneus habeatur. Sin vero seruus pro culpa sua ab ecclesia defensatus sacramenta domini, clericis exigentibus, de impunitate perceperit, exire nolentem a domino liceat occupari.

(n) Gratian. causs. XVII. quæst. IV. c. XXXVI. It. causs. XXXVI. quæst. I. c. III.

(o) Polydor. Vergil. de inuent. rerum lib. III. c. XII.

quis

„*quis per induſtriam occiderit proximum ſuum & per inſidias, ab altari meo auellas eum, vt moriatur*„. Hæc eſt differentia ex iſtius auctoris opinione inter recentiora aſyla & ea, quæ *Moſes* conſtituit, quæque in veteri eccleſia obtinuerunt.

§. X.

Conditiones antiquitus a confugientibus ad eccleſiam obſeruari debitæ. Prima*: Nulli cum telo in eccleſiam fugiendum erat.*

VNVM adhuc intuitu priuilegii aſylorum in antiquæ eccleſiæ legibus obſeruandum eſt, nempe eos, qui hoc beneficio frui voluerint, certas conditiones in confugiendo ad eccleſias debuiſſe obſeruare, vel alioquin omni iure ſuo eiusque titulo excidiſſe. Harum conditionum prima erat, vt ne cum armis in eccleſiam vel vllum locum vel ædificium ei adiacens, vt ſunt hortuli, domus, atria, porticus, quibus aſyli priuilegium datum erat, confugerent. Hoc ſpecialiter monitum & cautum eſt lege quadam [*p*] *Theodoſii Iunioris*, ita habente: *Qui templa cum armis ingredi audent, ne hoc faciant, præmonemus, dehinc ſi telis cincti, quouis eccleſiæ loco vel ad templi ſepta, vel circa, vel extra ſint, ſtatim eos, vt arma reponant, auctoritate epiſcopi a ſolis clericis ſeuerius conueniri præcipimus: data eis fiducia, quod religionis nomine melius, quam armorum præſidio muniantur. Sed ſi eccleſiæ voce moniti, poſt tot tantorumque denuntiationes, noluerint arma relinquere, iam clementiæ noſtræ, apud Deum & epiſcoporum cauſſa purgata, armatis, ſi ita res exegerit, intromiſſis, trahendos ſe abſtrahendosque eſſe cognoſcant, & omnibus caſibus eſſe ſubdendos.* Si vero adhuc ſeſe opponeret profugus, accideretque, vt in iſthoc conflictu interficeretur [*pp*], ſua ipſius culpa periiſſe exiſtimandus, non autem violatio priuilegii eccleſiæ in hoc caſu interpretanda erat, eo quod hanc neceſſariam ſecuritatis ſuæ conditionem obſeruare recuſaſſet. Imperatores ipſi arma ſua & diadema in eccleſiam ingreſſuri re-

(*p*) Cod. Theod. lib. IX. tit. XLV. de his, qui ad eccleſ. confug. leg. IV.

(*pp*) Ibid. leg. V. Si armorum fiducia reſiſtendi animos inſania impellente conceperint, abſtrahendi abripiendique cum domino, quibus poteſt id efficere viribus, concedatur. Quod ſi illum etiam confici in concertatione pugnaque contigerit, nulla eius erit noxa, nec conflandæ criminationis relinquetur occaſio, is qui ex ſtatu ſeruili in hoſtilis & homicidæ conditionem tranſiuit, occiſus ſit.

linque-

linquebant foris, & hinc *Theodosius* æquum esse argumentatur [q], vt omnes profugi idem faciant, legibus tantum & loci sanctitate in securitatem suam confidentes.

§. XI.

Secunda: *Nulli huc confugienti clamorem, ad seditionem siue tumultum excitandum, attollere licebat.*

Alia quædam conditio, in hoc casu obseruanda, erat, vt homines ad ecclesiam se reciperent silentes & modesti, non autem clamoribus tumultum popularem excitare studerent. Viri docti hoc ex lege quadam in *constitutionibus græcis* & codice *Iustinianeo* [r] colligunt, qua fugitiui, imperatore ad magnam ecclesiam in festo procedente, exclamatione vti vetantur, si quam vero petitionem habeant, priuatim docere imperatorem per archiepiscopum & ecclesiæ defensores iubentur; alioquin futurum dicitur, vt priuilegio suo excidant, & ecclesia eiecti ciuilibus magistratibus tradantur puniendi.

§. XII.

Tertia: *Nulli in ecclesia edere vel pernoctare licitum, sed in exterioribus quibusdam ædibus suus cuique victus præbendus erat.*

Denique, etsi fugitiui in ecclesiam & ad ipsum altare se recipere poterant; non tamen illic edendi, cubandi & pernoctandi habebant veniam; sed clerici illis hoc interdicere diserta quadam lege tenebantur *Theodosii iunioris* [s], qui vt o-

(q) Edict. Theod. ad calc. concil. Ephes. cit. cap. X. §. VIII. litt. (u) pag. 346.

(r) Cod. Iustin. lib. I. tit. XII. de his, qui ad eccles. confug. leg. VIII. Ὁ τοῦ βασιλέως εἰς τὴν μεγάλην ἐκκλησίαν ἐν ἑορτῇ προϊόντος, ἐκβοήσεσι χρώμενος, ἐκπίπτει τοῦ πράγματος, καὶ διὰ τοῦ ἐπάρχου ἐκβαλλόμενος σωφρονίζεται· ὁ δὲ διὰ δυνατὸν πρόσωπον τῇ ἐκκλησίᾳ προσφεύγων, διδασκέτω τὴν βασιλείαν διὰ τοῦ πατριάρχου καὶ τῶν ἐκκλησιεκδίκων. Qui, imperatore ad magnam ecclesiam in festo procedente, exclamatione vsus fuerit: excidet re sperata, & per præfectum eiectus castigabitur. Qui vero propter potentem personam ad ecclesiam confugit: doceat imperatoriam maiestatem per archiepiscopum & ecclesiæ defensores.

(s) Cod. Theod. lib. IX. de his qui ad eccles. confug. leg. IV. Pateant summi Dei templa timentibus: nec sola altaria & oratorium templi circumiectum, qui

LIBER NONVS.

GEOGRAPHICA ANTIQVAE ECCLESIAE DESCRIPTIO; VBI DE DIVISIONE ILLIVS IN PROVINCIAS, DIOECESES, ET PAROCHIAS, ET DE PRIMA HVIVS DIVISIONIS ORIGINE AGITVR.

CAPVT PRIMVM

DE STATV ET DIVISIONE IMPERII ROMANI, ET QVOD ECCLESIA HVIVS AD EXEMPLAR EXTERNAM SVAM POLITIAM ET REGIMEN CONFORMAVERIT.

§. I.

Status imperii Romani *tempore apostolorum.*

DE ecclesiis huc vsque loquuti, quatenus ædificia materiata siue loca congregationis in publicum Dei cultum constituta, significant, iam alio respectu eas considerare incipimus, quatenus ad certum populi christiani numerum intra certam aliquam ditionem denotandum adhibentur, vt in parochia, diœcesi, prouincia & patriarchatu. Quæ nomina frequentissime in veterum scriptorum monumentis occurrunt, etiamsi non eiusdem omnia sint antiquitatis, quare heic in eorum tum naturam tum originem inquiremus. Nonnulla hac de re iam diximus, loquentes de diuersis ecclesiæ ministris, in his ditionibus constitutis, qui fuerunt patriarchæ, metropolitani, episcopi & presbyteri, quoad ad potestatem & officia horum ministrorum in ecclesia explananda necesse fuit. Restant autem multa notatu digna, quæ tunc considerari non potuerunt, adeoque hoc loco peculiaris disquisitionis argumentum nobis suppeditabunt. Et vt heic statum & diuisionem ecclesiæ recte intelligamus, statum & diuisionem imperii *Romani* breuiter contueri proderit. Nam a viris doctis opinio generatim recepta est, ecclesiam externam suam politiam & regimen, tum in prima eius constitutione, tum in mutationibus & variationibus,

quæ fæculis subsequentibus interuenerunt, ad illam quodam modo accommodasse. Apostolorum ætate quælibet ciuitas inter *Græcos* pariter & *Romanos* immediatæ gubernationi certorum magistratuum ex suo ipsius corpore suberat, qui βυλὴ siue senatus dicebantur, alias *ordo* & *curia* appellati. Quos inter plerumque vnus reliquis dignitate erat superior, quem *dictatorem* alii, alii *defensorem ciuitatis* nuncupant; cuius potestas non tantum super ciuitatem sed vniuersum quoque adiacens territorium, dictum προάστεια, hoc est *suburbia*, siue minora oppida, ad iurisdictionem ciuitatis spectantia, se extendebat. Hæc ciuitas erat sensu ciuili, locus, vbi magistratus ciuilis & minor quidam senatus ad res istius societatis ordinandas moderandasque erat constitutus.

§. II.

Status ecclesiæ isti imperii statui conformis.

IAM vero ad eumdem modum apostoli in prima plantatione & constitutione ecclesiæ, vbicumque ciuilem quemdam magistratum constitutum inuenere, ecclesiasticum etiam magistratum constituere studuerunt, senatu quodam siue presbyterio consistentem, hoc est, commune aliquod presbyterorum concilium, ex illisque præcipuum aliquem, reliquis præsidentem, qui προεστὼς, vel apostolus, vel episcopus, vel angelus ecclesiæ plerumque dicebatur, cuius iurisdictio non ad singularem quamdam congregationem adstricta erat, sed super omnem regionem, ciuitatis alicuius iurisdictioni subiacentem, quæ προάστεια vel παροικία, vel vti nunc vocatur, diœcesis ecclesiæ erat, explicata. Secundum hoc exemplar, vt probabile est, *Paulus Tito* præcepit, vt constitueret in *Creta* insula presbyteros κατὰ πόλιν, oppidatim, hoc est, ecclesiasticum senatum & magistratum, in quocumque loco antea ciuilis quidam magistratus fuerat: Qui, quemadmodum ex subsequuta historia ecclesiastica discimus, episcopus erat cum presbyteris suis, qui iunctim *seniores* & *senatus ecclesiæ* vocabantur. Ciuitates imperii suos quoque magistratus in territorio circumiacente habebant; sed hi magistratibus ciuitatis subditi ex illisque generatim electi erant, vti vir quidam doctus [a] ex FRONTINI libro *de limitibus agrariis* aliisque antiquariis *Romanis* obseruauit. In

(a) *Dr.* Maurice *Dioces. Episcop* p. 390.

eum-

eumdem modum vnaquæque ecclesia ciuitatis spirituales ministros in omnibus oppidis & vicis, ad ciuicam regionem spectantibus, habebat; & hi ipsi ab ecclesia matrice, tum quod ad potestatis suæ exercitium, tum quod ad eorum institutionem, dependebant; quum ecclesiæ oppidanæ subordinati & ad reddendam ei rationem obligati essent, non secus ac magistratus subordinati in ciuili regimine erant.

§. III.

Diuisio Romani *imperii in prouincias & diœceses.*

ALIA imperii *Romani* erat diuisio in prouincias & diœceses. Prouincia ciuitates dicebantur totius regionis, auctoritati supremi cuiusdam magistratus, in metropoli residentis, subiectæ. Hic communiter prætor quidam vel proconsul vel alius magistratus similis excellentiæ & dignitatis erat. Diœcesis amplius adhuc erat territorium, diuersas prouincias complexu suo coërcens & continens: cuius in territorii metropoli generalior quidam magistratus reperiebatur, cuius potestas in omnem diœcesin sese extendebat, ad accipiendas appellationes & definiendas caussas, quæ ex quacumque ciuitate intra ipsius territorium ad eum de nouo cognoscendæ deferebantur. Et hic magistratus nonnumquam dicebatur *eparchus*, vel *vicarius imperii Romani*, & speciatim *præfectus Augustalis Alexandriæ*. Quo tempore hæc diuisio primum facta sit, in hoc viri docti non prorsus consentiunt, prouinciarum tamen diuisionem diuisione diœcesium antiquiorem esse, statuunt. Diuisio enim in diœceses *Constantini* demum ætate facta est. Diuisio autem imperii in prouincias iam longe ante fuit, ab aliis ad *Vespasiani* tempora relata, ab aliis adhuc vetustior & primæ ecclesiæ christianæ constitutioni æquæua credita.

§. IV.

Idem exemplar ecclesia imitata.

VTCVMQVE autem res se habet, certissimum est, ecclesiam in constituenda metropolitica & patriarchali potestate exemplum ab hac reipublicæ effigie desumsisse. Quemadmodum enim in qualibet prouinciæ cuiusque metropoli magistratus quidē erat, singularis cuiusque ciuitatis magistratibus superior: Ita quoque in eadem metropoli episcopus erat, cuius potestas ad omnem pertinebat prouinciam, dictus inde *metropolita*

 siue

siue *primas*, vtpote præcipuus totius prouinciæ episcopus. Et in omnibus proinde locis sedes episcopi ad ciuilem metropolin adstricta erat, excepto in *Africa*, vbi primas communiter senior episcopus prouinciæ erat, quomodo alio loco [*b*] ostendimus. Similiter vti respublica in omni præcipua cuiusuis ciuilis diœceseos ciuitate *vicarium* habebat; ita ecclesia consequutis temporibus *exarchos* seu patriarchas in multis, si non omnibus, præcipuis ciuitatibus imperii habere cœpit.

§. V.

Confirmatur hoc ex ciuili notitia imperii.

Hoc euidenter e ciuili imperii notitia cum ecclesiastica comparata apparebit; quam ego, quum non tantum lucem in hac materia fœneretur, sed singularem etiam vsum in multis aliis respectibus iis omnibus, qui historiæ ecclesiasticæ dant operam, præbeat, huc transcribam ex libro, qui inscribitur *Notitia imperii* [*c*] & circa tempora *Arcadii* & *Honorii* confectus esse dicitur, in quo vniuersum imperium in tredecim diœceses sub quatuor præfectis prætorio, & centum circiter & viginti prouincias in illis comprehensas, diuiditur, modo & forma sequente:

Præfectus prætorio per *orientem* [*d*], & sub ipso quinque diœceses, nimirum *Oriens*, *Aegyptus*, *Asiana*, *Pontica*, *Thracia:*

I. In diœcesi *Orientis* numerantur quindecim prouinciæ. 1. Palæstina. 2. Phœnice. 3. Syria. 4. Cilicia. 5. Cyprus. 6. Arabia. 7. Isauria 8. Palæstina salutaris. 9. Palæstina secunda. 10. Phœnice Libani. 11. Euphratensis. 12. Syria salutaris. 13. Osrhœna. 14. Mesopotamia. 15. Cilicia secunda.

II. In diœcesi *Aegypti* sex prouinciæ. 1. Libya superior. 2. Libya inferior. 3. Thebais. 4. Aegyptus. 5. Arcadia. 6. Augustamnica.

III. In diœcesi *Asiana* decem prouinciæ: 1. Pamphylia. 2. Hellespontus. 3. Lydia. 4. Pisidia. 5. Lycaonia. 6. Phrygia

(*b*) Lib. II. c. XVI. §. VI. volum. I. p. 211.

(*c*) Inscriptio libri sic habet: Notitia dignitatum vtriusque imperii, orientis scilicet & occidentis vltra Arcadii Honoriique tempora & in eam G. PANCIROLI I. V. D. commentarium. Geneuæ MDCXXIII. fol.

(*d*) Vid. libr. modo citat. part. I. p. 10.

paca-

pacatiana. 7. Phrygia falutaris. 8. Lycia. 9. Caria. 10. Infulæ Cyclades.

IV. In diœcefi *Pontica* vndecim prouinciæ: 1. Galatia 2. Bithynia. 3. Honorias. 4. Cappadocia prima. 5. Paphlagonia. 6. Pontus Polemoniacus. 7. Hellenopontus. 8. Armenia prima. 9. Armenia fecunda. 10. Galatia falutaris. 11. Cappadocia fecunda.

V. In diœcefi *Thraciæ* fex prouinciæ: 1. Europa. 2. Thracia. 3. Hæmimontis. 4. Rhodope. 5. Mœfia fecunda. 6. Scythia.

Præfectus prætorio per *Illyricum* [e] & fub ipfo diœcefes duæ, Macedonia & Dacia.

VI. In diœcefi *Macedoniæ* feptem prouinciæ: 1. Achaia. 2. Macedonia. 3. Creta. 4. Theffalia. 5. Epirus vetus. 6. Epirus noua & pars Macedoniæ falutaris.

VII. In Diœcefi *Daciæ* quinque prouinciæ: 1. Dacia mediterranea. 2. Dacia ripenfis. 3. Mœfia prima. 4. Dardania. 5. Pars Macedoniæ falutaris & Præualitana.

Præfectus prætorio *Italiæ* [f] & fub eo tres diœcefes, videlicet *Italia*, *Illyricum*, *Africa*.

VIII. In diœcefi *Italiæ* feptendecim prouinciæ: 1. Venetiæ. 2. Aemilia. 3. Liguria. 4. Flaminia & Picenum annonarium. 5. Tufcia & Vmbria. 6. Picenum fuburbicarium. 7. Campania. 8. Sicilia. 9. Apulia & Calabria. 10. Lucania & Brutii. 11. Alpes Cottiæ. 12. Rhetia prima. 13. Rhetia fecunda. 14. Samnium. 15. Valeria. 16. Sardinia. 17. Corfica.

IX. In diœcefi *Illyrici* fex prouinciæ: 1. Pannonia fecunda. 2. Sauia. 3. Dalmatia. 4. Pannonia prima. 5. Noricum mediterraneum. 6. Noricum ripenfe.

X. In diœcefi *Africæ* fex prouinciæ: 1. Bizacium. 2. Numidia. 3. Mauritania fitifenfis. 4. Mauritania cæfarienfis. 5. Tripolis. 6. Africa proconfularis.

Præfectus prætorio *Galliarum* [g] & fub eo tres diœcefes, nimirum *Hifpania*, *Gallia*, *Britannia*.

XI. In diœcefi *Hifpaniæ* feptem prouinciæ: 1. Bætica. 2.

(e) Ibid. p. 40.
(f) Ibid. part. II. pag. 10. 11.
(g) Ibid. p. 12. 13.

Lufita-

Lusitania. 3. Gallæcia. 4. Tarraconensis. 5. Carthaginensis. 6. Tingitania. 7. Baleares.

XII. In diœcesi *Galliæ* septemdecim prouinciæ: 1. Viennensis. 2. Lugdunensis prima. 3. Germania prima. 4. Germania secunda. 5. Belgica prima. 6. Belgica secunda. 7. Alpes maritimæ. 8. Alpes Penninæ & Graiæ. 9. Maxima Sequanorum. 10. Aquitania prima. 11. Aquitania secunda. 12. Nouem populi. 13. Narbonensis prima. 14. Narbonensis secunda. 15. Lugdunensis secunda. 16. Lugdunensis tertia. 17. Lugdunensis Senonia.

XIII. In diœcesi *Britanniæ* quinque prouinciæ: 1 Maxima cæsariensis. 2. Valentia. 3. Britannia prima. 4. Britannia secunda. 5. Flauia cæsariensis. Hactenus illa notitia imperii:

§. VI.

Comparata cum antiquissimis narrationibus de diuisione prouinciarum ecclesiastica.

QVAMQVAM autem notitiam ecclesiæ, quæ eiusdem cum illa sit antiquitatis, non habemus: (Nam *notitia* LEONIS SAPIENTIS [b], quæ postea exhibetur, recentioris æui est) tamen si fragmenta, quæ in actis & subscriptionibus antiquorum conciliorum supersunt, cum hac notitia imperii comparaueris, & vtrumque cum posteriore notitia ecclesiæ contuleris, manifesto patebit, ecclesiam in diœceses & prouincias eodem plane modo ac imperium fuisse diuisam; habentem exarchum seu patriarcham in vnaquaque ferme diœcesi, & metropolitanum seu primatem in vnaquaque prouincia. Cuius maxime probabilis recensio, antedictæ ciuili notitiæ conformata, in sequenti tabula exhibetur, prout diuisio ecclesiæ sæculo quarto exeunte sese videtur habuisse.

I. In diœcesi *Orientis.*	Patriarcha *Antiochiæ.*
Prouinciæ.	*Metropoles.*
1. Palæstina prima.	1. Cæsarea.
2. Phœnice.	2. Tyrus.
3. Syria.	3. Antiochia.
4. Cilicia prima.	4. Tarsus.
5. Cyprus.	5. Constantia.
6. Arabia.	6. Bostra.

(b) Apud Leunclau. in iure Græco-Romano tom. I. p. 88.

7. Isauria.

Prouinciæ.	*Metropoles.*
7. Isauria.	7. Seleucia.
8. Palæstina salutaris.	8. Hierosolyma seu Aelia.
9. Palæstina secunda.	9. Scythopolis.
10. Phœnice Libani.	10. Emissa.
11. Euphratensis.	11. Hierapolis.
12. Syria salutaris.	12. Apamea.
13. Osrhœne.	13. Edessa.
14. Mesopotamia.	14. Amida.
15. Cilicia secunda.	15. Anazarbus.
II. In diœcesi *Aegypti.*	Patriarcha *Alexandriæ.*
Prouinciæ.	*Metropoles.*
1. Libya superior.	1. Ptolemais.
2. Libya inferior.	2. Dranicon.
3. Thebais.	3. Antinoë vel Lycopolis.
4. Aegyptus.	4. Alexandria.
5. Arcadia.	5. Oxirinchus.
6. Augustamnica.	6. Pelusium.
III In diœcesi *Asiana.*	Exarchus *Ephesi.*
Prouinciæ.	*Metropoles.*
1. Pamphylia.	1. Perga vel Sida.
2. Hellespontus.	2. Cyzicus.
3. Lydia.	3. Sardes.
4. Pisidia.	4. Antiochia.
5. Lycaonia.	5. Iconium.
6. Phrygia Pacatiana.	6. Laodicea.
7. Phrygia salutaris.	7. Synada.
8. Lycia.	8. Myra.
9. Caria.	9. Aphrodisias vel Stauropolis.
10. Insulæ Cyclades.	10. Rhodus.
11. Asia proconsularis.	11. Ephesus.
IV. In diœcesi *Pontica.*	Exarchus *Cæsareæ.*
Prouinciæ.	*Metropoles.*
1. Galatia.	1. Ancyra.
2. Bithynia.	2. Nicomedia.
3. Cappadocia prima.	3. Cæsarea.
4. Cappadocia secunda.	4. Tyana.

Prouinciæ.	*Metropoles.*
5. Honorias.	5. Claudiopolis.
6. Paphlagonia.	6. Gangra.
7. Pontus Polemoniacus.	7. Neocæſarea.
8. Hellenopontus.	8. Amaſea.
9. Armenia prima.	9. Sebaſtia.
10. Armenia ſecunda.	10. Melitene.
11. Galatia ſalutaris.	11. Peſſinus, al. Iuſtinianopolis.

V. In diœceſi *Thraciæ*.	Exarchus *Heracleæ* primum, & poſtea *Conſtantinopolis*.
Prouinciæ.	*Metropoles.*
1. Europa.	1. Heraclea.
2. Thracia.	2. Philippopolis.
3. Hæmus mons.	3. Adrianopolis.
4. Rhodope.	4 Traianopolis.
5. Mæſia ſecunda.	5. Marcianopolis.
6. Scythia.	6. Tomi. Verum epiſcopus Tomitarum autocephalus potius quam metropolitanus, quia nullos ſub ſe habuit epiſcopos ſuffraganeos.

VI. In diœceſi *Macedoniæ*.	Exarchus *Theſſalonicæ*.
Prouinciæ.	*Metropoles.*
1. Achaia.	1. Corinthus.
2. Macedonia.	2. Theſſalonica.
3. Creta.	3. Cortyna.
4. Theſſalia.	4. Lariſſa.
5. Epirus vetus.	5. Nicopolis.
6. Epirus noua.	6. Dyrrachium.

VII. In diœceſi *Daciæ*.	Exarchus, forte primum *Sardicæ*, poſtea *Achridi* ſiue *Iuſtinianæ primæ*.
Prouinciæ.	*Metropoles.*
1. Dacia mediterranea.	1. Sardica.
2. Dacia ripenſis.	2. Eadem.
3. Mæſia prima.	3. Eadem.

4. Darda-

Prouinciæ.	*Metropoles.*
Dardania.	4. Scupi.
Prævalitana.	5. Achridus.

VIII. Diœcesis *Italiæ* ab aliis pro vna tantum diœcesi habetur, ab aliis in duas diuiditur, in diœcesin *Italicam* & præfecturam *Romanam*.

In diœcesi *Italica*.	Exarchus *Mediolani*.
Prouinciæ.	*Metropoles.*
Flaminia & Picenum.	1. Rauenna.
Venetia & Histria.	2. Aquileia.
Aemilia.	3. Rauenna.
Liguria.	4. Mediolanum.
Alpes cottiæ.	5. Mediolanum.
Rhætia prima.	6. Mediolanum.
Rhætia secunda.	7. Mediolanum, aliis Rhætiopolis, dicta Augusta Tiberii iam Ratispona.

In præfectura *Romana*.	Patriarcha *Romæ*.
Prouinciæ.	*Metropoles.*
Picenum suburbicarium.	1. Roma.
Campania.	2. Roma, aliis Capua.
Tuscia & Vmbria.	3. Roma.
Apulia & Calabria.	4. Roma.
Brutii & Lucania.	5. Roma.
Samnium.	6. Roma.
Valeria.	7. Roma.
Sicilia.	8. Syracusæ.
Sardinia.	9. Calaris.
Corsica.	10. Incerta, aliis Roma.

In diœcesi *Illyrici* occidentalis.	Exarchus *Sirmii*.
Prouinciæ.	*Metropoles.*
Pannonia prima s. superior.	1. Laureacum.
Pannonia secunda.	2. Sirmium.
Saluia.	3. Sirmium, al. Vindomana.
Dalmatia.	4. Salona.
Noricum mediterraneum.	5. Nonnullis Salisburgum.

6. No-

Prouinciæ.	*Metropoles.*
6. Noricum ripense.	6. Nonnullis Laureacum, aliis istæ duæ incertæ.

X. In diœcesi *Africæ.* *Prouinciæ.*	Exarchus *Carthaginis.* *Metropoles.*
1. Africa proconsularis.	1. Carthago.
2. Byzacium.	2. Ciuilis metropolis Adrunetũ. Ecclesiastica autem sequuta sedem episcopi senioris. Sic in reliquis omnibus.
3. Numidia.	3. Cirtha Iulia, aliis Constantina.
4. Tripolis.	4. Tripolis.
5. Mauritania Sitifensis.	5. Sitifi.
6. Mauritania Cæsariensis.	6. Cæsarea.

XI. In diœcesi *Hispaniæ.* *Prouinciæ.*	Exarchus *incertus.* *Metropoles.*
1. Bætica.	1. Hispalis.
2. Lusitania.	2. Emerita Augusta.
3. Gallicia.	3. Bracara.
4. Tarraconensis.	4. Tarraco.
5. Carthaginensis.	5. Carthago Hispanica.
6. Tingitana.	6. Sedes episcopi senioris.
7. Insulæ Baleares.	7. Incerta, al. Palma.

XII. In diœcesi *Galliæ.* *Prouinciæ.*	Exarchus *incertus.* *Metropoles.*
1. Viennensis.	1. Arelatum, aliis Vienna.
2. Lugdunensis.	2. Lugdunum.
3. Germania prima.	3. Treuiris, postea Metæ.
4. Germania secunda.	4. Treuiris postea Colonia.
5. Belgica prima.	5. Treueri.
6. Belgica secunda.	6. Rhemi.
7. Alpes maritimæ.	7. Ebrodunum.
8. Alpes Penninæ & Graiæ.	8. Vienna.
9. Maxima Sequanorum.	9. Visontium.
10. Aquitania prima.	10. Bituriges.
11. Aquitania secunda.	11. Burdigala.

12. No-

Prouinciæ.	*Metropoles.*
. Nouempopulonia.	12. Elusa vel Augusta Ausciorum.
. Narbonensis prima.	13. Narbo.
. Narbonensis secunda.	14. Aquæ Sextiæ.
. Lugdunensis secunda.	15. Rothomagus.
. Lugdunensis tertia.	16. Turones.
. Lugdunensis Senoniæ.	17. Senonæ.
XIII. In diœcesi *Britanniæ.*	Exarchus *Eboraci.*
Prouinciæ.	*Metropoles.*
Maxima Cæsariensis, quæ initio continebat omnia a Thamesi ad fines vsque septemtrionales.	1. Eboracum.
Flauia Cæsariensis sumta ex priori & complexa omnia a Thamesi vsque ad Abum.	2. Eboracum.
Britannia prima, cuncta ad partem meridionalem Thamesis complexa.	3. Londinum.
Britannia secunda, siue omnia vltra Sabrinam.	4. Carleolum.
Valentia vltra murum Picticum.	5. Eboracum.

: erat potissimum status & diuisio ecclesiæ in prouincias & ırchatus, siue diœceses metropoliticas & patriarchales, sæ-o quarto extremo. Vnde apparet, inter ecclesiam & rem-blicam in hac materia in occidentali pariter & orientali im-io accuratam conuenientiam intercessisse.

§. VII.

Hoc porro e regulis & canonibus ecclesiæ probatur.

Et hoc porro e regulis & canonibus, nec non e nota ec-iæ praxi hoc in casu probari potest. Nam si quæ prouin-in imperio diuiderentur, plerumque in ecclesia etiam quæ-ı subsequebatur diuisio: Et si qua ciuitas ad maiorem digni-tem in recensione ciuili eueheretur, similiter in ecclesiasti-quoque maiorem obtinebat dignitatem. Ita quum contro-iæ de primatu inter ecclesias in eadem prouincia suboriren-

 tur,

tentiam : *Illud inter* [*d*] *episcopos vrbium Arelatensis & Viennensis, qui de primatus apud nos honore certabant, a sancta synodo definitum est, vt qui ex eis comprobauerit, suam ciuitatem esse metropolim, is totius prouinciæ honorem primatus obtineat, & ipse iuxta præceptum canonum ordinationum habeat potestatem.* Fieri interdum solebat, vt quis honoris cupidus antistes ab imperatore peteret, vt honorem & potestatem metropolitani in ecclesia sibi conferret, quum tamen prouincia, ad quam pertinebat, non nisi vnam haberet metropolim. Quæ res ante dictæ regulæ ecclesiæ adeo erat contraria, vt magna synodus *Chalcedonensis* [*e*] abdicationem officii episcopis tale quid audentibus minaretur. Ab altera autem parte, si imperator prouinciam aliquam in duas partiri, nouamque metropolim in secunda parte erigere, consultum duceret, tunc ecclesia nouæ metropolis episcopo itidem iura ac priuilegia metropolitani in ecclesia indulgere nonnumquam solebat. Hac ratione *Tyana* in *Cappadocia* sedes metropolitæ æque ac *Cæsarea* euasit, quia prouincia edicto imperiali in duas diuisa fuerat. Idem in diuisione plurium aliarum prouinciarum, *Galatiæ*, *Pamphyliæ*, ceterarum, factum est. Vti in *notitia ecclesiæ*, quæ sub finem huius libri exhibebitur, videre est. Canones quoque ecclesiæ ad iuuandam hanc praxin in nouorum episcopatuum erectione facti sunt. Nam concilium *Chalcedonense* [*f*] alium habet canonem, qui ait: *Si qua ciuitas ab imperatoria auctoritate innouata est, vel deinceps innouata fuerit, ciuiles & publicas formas ecclesiasticarum quoque parochiarum ordo consequatur.* Qui ca-

(*d*) Concil. Taurin. c. II. (tom. II. p. 1156.)

(*e*) Conc. Chalced. c. XII. (tom. IV. p. 762. Ἦλθεν εἰς ἡμᾶς, ὥς τινες παρὰ τοὺς ἐκκλησιαστικοὺς θεσμοὺς προσδραμόντες δυναστείαις, διὰ πραγματικῶν βασιλικῶν τὴν μίαν ἐπαρχίαν εἰς δύο κατέτεμον, ὡς ἐκ τούτου δύο μητροπολίτας εἶναι ἐν τῇ αὐτῇ ἐπαρχίᾳ· ὥρισε τοίνυν ἡ ἁγία σύνοδος, τοῦ λοιποῦ μηδὲν τοιοῦτο τολμᾶσθαι παρὰ ἐπισκόπων· ἐπεὶ τὸν τοῦτο ἐπιχειροῦντα ἐκπίπτειν τοῦ οἰκείου βαθμοῦ. Peruenit ad nos, quod quidam, quum præter ritus ecclesiasticos ad potentatus accessissent, per pragmaticos vnam prouinciam in duas diuiserunt: vt ex eo duo essent metropolitani in eadem prouincia. Statuit ergo sacra synodus, ne episcopus deinceps tale quid audeat: quoniam is, qui hoc adgreditur, a suo gradu excidet.

(*f*) Conc. Chalcd. c. XVII. (ibid. 763.) Εἴ τις ἐκ βασιλικῆς ἐξουσίας ἐκαινίσθη πόλις, ἢ αὖθις καινισθείη, τοῖς πολιτικοῖς καὶ δημοσίοις τύποις καὶ τῶν ἐκκλησιαστικῶν παροικιῶν ἡ τάξις ἀκολουθείτω.

non

n in concilio *Trullano* [g] repetitur & confirmatur. Vt adeo, ıuis locus priuilegium ciuitatis adeptus, a ciuili quodam matratu separatim constituto gubernari cœpisset, a prioris etn episcopi iurisdictione liberari & ab aliquo sibi proprio gurnari potuerit. Ita quum *Constantinus Maiumam* in *Palæstina*, æ alias *Gazæis* contributa erat, iure ciuitatis donasset & sepaım rempublicam habere præcepisset, statim noua sedes epiɔpalis illic erecta fuit, quæ postea perpetuo durauit, non obnte, quod *Iulianus* odio permotus in rem christianam, istam ıitatem priuilegio exutam, *Gazæis* denuo adiudicasset. SOZOꞏNVS hoc narrat, & addit porro [h], ætate sua quemdam ecopum *Gazæ*, mortuo episcopo *Maiumitanorum*, vtrumque cleın coniungere ac sibi subiicere conatum fuisse, nefas esse dintem, vt vnius vrbis duo essent episcopi. Sed quum *Maiutani* contradicerent, synodum prouinciæ, caussa cognita, am episcopum ordinasse: quod prorsus æquum esse iudica-, vt qui pietatis caussa ius ciuitatis adepti fuissent, sed pagaprincipis sententia eo iure excidissent, in iis saltem, quæ ad erdotium & ecclesiasticum ordinem spectent, concessis sibi rmiis nequaquam spoliarentur. Atque ita sedes episcopalis ınsit, locumque inter reliquas in notitia ecclesiæ retinuit. Im de *Emmaunte* obseruari potest, quæ initio non nisi vicus e-, ad diœcesim & ciuitatem spectans *Hierosolymitanam*. Sed a *manis* postea reædificata & *Nicopolis*, a magnis victoriis de *Iuis* reportatis, dicta, ciuitas euasit & sedes episcopi, sub quo aractere lector in notitia ecclesiæ inuenire eam potest. Hæc rissima sunt documenta, in constituendis diœcesium aliorum-

[g]) Conc. Trull. c. XXXVIII. (tom. VI. conc. p. 1159.) Τὸν ἐκ τῶν πατέρων τεθέντα κανόνα καὶ ἡμεῖς παραφυλάττομεν, τὸν οὕτω διαγορεύοντα· εἴ τις ἐκ βασιλικῆς ἐξουσίας κ. τ. λ. Canonem, qui a patribus factus est, nos quoque obseruamus, qui sic edicit; Si qua ciuitas, cetera, *vt in concilio Chalced.: tantum* loco παροικιῶν heic legitur πραγμάτων.

[h]) Sozom. lib. V. c. III. τῶν καθ' ἡμᾶς ἐπισκόπων τις τῆς Γαζαίων πόλεως, τελευτηκότος τοῦ προεστῶτος τῆς Μαιουμιτῶν ἐκκλησίας, ἐσπούδασεν ἀμφοτέρους τοὺς κλήρους ὑφ' ἑαυτὸν ποιῆσαι, μὴ θεμιτὸν εἶναι λέγων, μιᾶς πόλεως δύο ἐπισκόπους προεστάναι· ἀντειπόντων δὲ τῶν Μαιουμιτῶν, διέγνω ἡ τοῦ ἔθνους σύνοδος, καὶ ἕτερον ἐχειροτόνησεν ἐπίσκοπον· πάντως πρέπειν δοκιμάσασα, τοὺς δι' εὐσέβειαν δικαίων πόλεως ἀξιωθέντας, διὰ δὲ κρίσιν ἑλληνιστοῦ βασιλέως ἄλλως πράξαντας, ἐν ἱερωσύναις καὶ τάξει ἐκκλησιῶν, χρῆναι ἀφαιρεῖσθαι τῶν δοθέντων γερῶν.

siue *primas*, vtpote præcipuus totius prouinciæ episcopus. Et in omnibus proinde locis sedes episcopi ad ciuilem metropolin adstricta erat, excepto in *Africa*, vbi primas communiter senior episcopus prouinciæ erat, quomodo alio loco [*b*] ostendimus. Similiter vti respublica in omni præcipua cuiusuis ciuilis dioeceseos ciuitate *vicarium* habebat; ita ecclesia consequutis temporibus *exarchos* seu patriarchas in multis, si non omnibus, præcipuis ciuitatibus imperii habere cœpit.

§. V.

Confirmatur hoc ex ciuili notitia imperii.

Hoc euidenter e ciuili imperii notitia cum ecclesiastica comparata apparebit; quam ego, quum non tantum lucem in hac materia fœneretur, sed singularem etiam vsum in multis aliis respectibus iis omnibus, qui historiæ ecclesiasticæ dant operam, præbeat, huc transcribam ex libro, qui inscribitur *Notitia imperii* [*c*] & circa tempora *Arcadii* & *Honorii* confectus esse dicitur, in quo vniuersum imperium in tredecim dioeceses sub quatuor præfectis prætorio, & centum circiter & viginti prouincias in illis comprehensas, diuiditur, modo & forma sequente:

Præfectus prætorio per *orientem* [*d*], & sub ipso quinque dioeceses, nimirum *Oriens*, *Aegyptus*, *Asiana*, *Pontica*, *Thracia*:

I. In dioecesi *Orientis* numerantur quindecim prouinciæ. 1. Palæstina. 2. Phoenice. 3. Syria. 4. Cilicia. 5. Cyprus. 6. Arabia. 7. Isauria 8. Palæstina salutaris. 9. Palæstina secunda. 10. Phoenice Libani. 11. Euphratensis. 12. Syria salutaris. 13. Osrhoena. 14. Mesopotamia. 15. Cilicia secunda.

II. In dioecesi *Aegypti* sex prouinciæ. 1. Libya superior. 2. Libya inferior. 3. Thebais. 4. Aegyptus. 5. Arcadia. 6. Augustamnica.

III. In dioecesi *Asiana* decem prouinciæ: 1. Pamphylia. 2. Hellespontus. 3. Lydia. 4. Pisidia. 5. Lycaonia. 6. Phrygia

(*b*) Lib. II. c. XVI. §. VI. volum. I. p. 211.

(*c*) Inscriptio libri sic habet: Notitia dignitatum vtriusque imperii, orientis scilicet & occidentis vltra Arcadii Honoriique tempora & in eam G. PANCIROLI I. V. D. commentarium. Geneuæ MDCXXIII. fol.

(*d*) Vid. libr. modo citat. part. I. p. 10.

paca-

catiana. 7. Phrygia salutaris. 8. Lycia. 9. Caria. 10. Insulæ
/clades.

IV. In diœcesi *Pontica* vndecim prouinciæ: 1. Galatia
Bithynia. 3. Honorias. 4. Cappadocia prima. 5. Paphlago-
:. 6. Pontus Polemoniacus. 7. Hellenopontus. 8. Armenia
ma. 9. Armenia secunda. 10. Galatia salutaris. 11. Cappado-
secunda.

V. In diœcesi *Thraciæ* sex prouinciæ: 1. Europa. 2. Thra-
. 3. Hæmimontis. 4. Rhodope. 5. Mœsia secunda. 6. Scythia.

Præfectus prætorio per *Illyricum* [e] & sub ipso diœce-
duæ, Macedonia & Dacia.

VI. In diœcesi *Macedoniæ* septem prouinciæ: 1. Achaia.
Macedonia. 3. Creta. 4. Thessalia. 5. Epirus vetus. 6. Epirus
ıa & pars Macedoniæ salutaris.

VII. In Diœcesi *Daciæ* quinque prouinciæ: 1. Dacia me-
rranea. 2. Dacia ripensis. 3. Mœsia prima. 4. Dardania.
ars Macedoniæ salutaris & Præualitana.

Præfectus prætorio *Italiæ* [f] & sub eo tres diœceses,
:licet *Italia*, *Illyricum*, *Africa*.

VIII. In diœcesi *Italiæ* septendecim prouinciæ: 1. Venetiæ.
emilia. 3. Liguria. 4. Flaminia & Picenum annonarium.
uscia & Vmbria. 6. Picenum suburbicarium. 7. Campa-
8. Sicilia. 9. Apulia & Calabria. 10. Lucania & Brutii.
lpes Cottiæ. 12. Rhetia prima. 13. Rhetia secunda. 14. Sam-
ı. 15. Valeria. 16. Sardinia. 17. Corsica.

IX. In diœcesi *Illyrici* sex prouinciæ: 1. Pannonia secun-
:. Sauia. 3. Dalmatia. 4. Pannonia prima. 5. Noricum me-
raneum. 6. Noricum ripense.

X. In diœcesi *Africæ* sex prouinciæ: 1. Bizacium. 2. Nu-
ı. 3. Mauritania sitifensis. 4. Mauritania cæsariensis. 5. Tri-
. 6. Africa proconsularis.

Præfectus prætorio *Galliarum* [g] & sub eo tres diœceses,
um *Hispania*, *Gallia*, *Britannia*.

XI. In diœcesi *Hispaniæ* septem prouinciæ: 1. Bætica. 2.

Ibid. p. 40.
Ibid. part. II. pag. 10. 11.
Ibid. p. 12. 13.

Lusita-

Lusitania. 3. Gallæcia. 4. Tarraconensis. 5. Carthaginensis. 6. Tingitania. 7. Baleares.

XII. In diœcesi *Galliæ* septemdecim prouinciæ: 1. Viennensis. 2. Lugdunensis prima. 3. Germania prima. 4. Germania secunda. 5. Belgica prima. 6. Belgica secunda. 7. Alpes maritimæ. 8. Alpes Penninæ & Graiæ. 9. Maxima Sequanorum. 10. Aquitania prima. 11. Aquitania secunda. 12. Nouem populi. 13. Narbonensis prima. 14. Narbonensis secunda. 15. Lugdunensis secunda. 16. Lugdunensis tertia. 17. Lugdunensis Senonia.

XIII. In diœcesi *Britanniæ* quinque prouinciæ: 1 Maxima cæsariensis. 2. Valentia. 3. Britannia prima. 4. Britannia secunda. 5. Flauia cæsariensis. Hactenus illa notitia imperii:

§. VI.

Comparata cum antiquissimis narrationibus de diuisione prouinciarum ecclesiastica.

QVAMQVAM autem notitiam ecclesiæ, quæ eiusdem cum illa sit antiquitatis, non habemus: (Nam *notitia* LEONIS SAPIENTIS [b], quæ postea exhibetur, recentionis æui est) tamen si fragmenta, quæ in actis & subscriptionibus antiquorum conciliorum supersunt, cum hac notitia imperii comparaueris, & vtrumque cum posteriore notitia ecclesiæ contuleris, manifesto patebit, ecclesiam in diœceses & prouincias eodem plane modo ac imperium fuisse diuisam; habentem exarchum seu patriarcham in vnaquaque ferme diœcesi, & metropolitanum seu primatem in vnaquaque prouincia. Cuius maxime probabilis recensio, antedictæ ciuili notitiæ conformata, in sequenti tabula exhibetur, prout diuisio ecclesiæ sæculo quarto exeunte sese videtur habuisse.

I. In diœcesi *Orientis.*	Patriarcha *Antiochiæ.*
Prouinciæ.	*Metropoles.*
1. Palæstina prima.	1. Cæsarea.
2. Phœnice.	2. Tyrus.
3. Syria.	3. Antiochia.
4. Cilicia prima.	4. Tarsus.
5. Cyprus.	5. Constantia.
6. Arabia.	6. Bostra.

(b) Apud Leunclau. in iure Græco-Romano tom. I. p. 88.

Prouinciæ.	*Metropoles.*
ſauria.	7. Seleucia.
Palæſtina ſalutaris.	8. Hieroſolyma ſeu Aelia.
Palæſtina ſecunda.	9. Scythopolis.
Phœnice Libani.	10. Emiſſa.
Euphratenſis.	11. Hierapolis.
Syria ſalutaris.	12. Apamea.
Oſrhœne.	13. Edeſſa.
Meſopotamia.	14. Amida.
Cilicia ſecunda.	15. Anazarbus.

II. In diœceſi *Aegypti.* — Patriarcha *Alexandriæ.*

Prouinciæ.	*Metropoles.*
ibya ſuperior.	1. Ptolemais.
Libya inferior.	2. Dranicon.
hebais.	3. Antinoë vel Lycopolis.
Aegyptus.	4. Alexandria.
Arcadia.	5. Oxirinchus.
Auguſtamnica.	6. Peluſium.

III. In diœceſi *Aſiana.* — Exarchus *Epheſi.*

Prouinciæ.	*Metropoles.*
Pamphylia.	1. Perga vel Sida.
Helleſpontus.	2. Cyzicus.
Lydia.	3. Sardes.
Piſidia.	4. Antiochia.
Lycaonia.	5. Iconium.
Phrygia Pacatiana.	6. Laodicea.
Phrygia ſalutaris.	7. Synada.
Lycia.	8. Myra.
Caria.	9. Aphrodiſias vel Stauropolis.
Inſulæ Cyclades.	10. Rhodus.
Aſia proconſularis.	11. Epheſus.

IV. In diœceſi *Pontica.* — Exarchus *Cæſareæ.*

Prouinciæ.	*Metropoles.*
Galatia.	1. Ancyra.
Bithynia.	2. Nicomedia.
Cappadocia prima.	3. Cæſarea.
Cappadocia ſecunda.	4. Tyana.

Prouinciæ.

5. Honorias.
6. Paphlagonia.
7. Pontus Polemoniacus.
8. Hellenopontus.
9. Armenia prima.
10. Armenia ſecunda.
11. Galatia ſalutaris.

Metropoles.

5. Claudiopolis.
6. Gangra.
7. Neocæſarea.
8. Amaſea.
9. Sebaſtia.
10. Melitene.
11. Peſſinus, al. Iuſtinianopolis.

V. In diœceſi *Thraciæ.*

Prouinciæ.

1. Europa.
2. Thracia.
3. Hæmus mons.
4. Rhodope.
5. Mæſia ſecunda.
6. Scythia.

Exarchus *Heracleæ* primum, & poſtea *Conſtantinopolis.*

Metropoles.

1. Heraclea.
2. Philippopolis.
3. Adrianopolis.
4. Traianopolis.
5. Marcianopolis.
6. Tomi. Verum epiſcopus Tomitarum autocephalus potius quam metropolitanus, quia nullos ſub ſe habuit epiſcopos ſuffraganeos.

VI. In diœceſi *Macedoniæ.*

Prouinciæ.

1. Achaia.
2. Macedonia.
3. Creta.
4. Theſſalia.
5. Epirus vetus.
6. Epirus noua.

Exarchus *Theſſalonicæ.*

Metropoles.

1. Corinthus.
2. Theſſalonica.
3. Cortyna.
4. Lariſſa.
5. Nicopolis.
6. Dyrrachium.

VII. In diœceſi *Daciæ.*

Prouinciæ.

1. Dacia mediterranea.
2. Dacia ripenſis.
3. Mæſia prima.

Exarchus, forte primum *Sardicæ*, poſtea *Achridi* ſiue *Iuſtinianæ primæ.*

Metropoles.

1. Sardica.
2. Eadem.
3. Eadem.

4. Darda-

Prouinciæ.	*Metropoles.*
Dardania.	4. Scupi.
Præualitana.	5. Achridus.

VIII. Diœcesis *Italiæ* ab aliis pro vna tantum diœcesi habetur, ab aliis in duas diuiditur, in diœcesin *Italicam* & præfecturam *Romanam.*

In diœcesi *Italica.*	Exarchus *Mediolani.*
Prouinciæ.	*Metropoles.*
Flaminia & Picenum.	1. Rauenna.
Venetia & Histria.	2. Aquileia.
Aemilia.	3. Rauenna.
Liguria.	4. Mediolanum.
Alpes cottiæ.	5. Mediolanum.
Rhætia prima.	6. Mediolanum.
Rhætia secunda.	7. Mediolanum, aliis Rhætiopolis, dicta Augusta Tiberii iam Ratispona.

In præfectura *Romana.*	Patriarcha *Romæ.*
Prouinciæ.	*Metropoles.*
Picenum suburbicarium.	1. Roma.
Campania.	2. Roma, aliis Capua.
Tuscia & Vmbria.	3. Roma.
Apulia & Calabria.	4. Roma.
Brutii & Lucania.	5. Roma.
Samnium.	6. Roma.
Valeria.	7. Roma.
Sicilia.	8. Syracusæ.
Sardinia.	9. Calaris.
Corsica.	10. Incerta, aliis Roma.

In diœcesi *Illyrici* occidentalis.	Exarchus *Sirmii.*
Prouinciæ.	*Metropoles.*
Pannonia prima s. superior.	1. Laureacum.
Pannonia secunda.	2. Sirmium.
Saluia.	3. Sirmium, al. Vindomana.
Dalmatia.	4. Salona.
Noricum mediterraneum.	5. Nonnullis Salisburgum.

Prouinciæ.	*Metropoles.*
6. Noricum ripense.	6. Nonnullis Laureacum, aliis istæ duæ incertæ.
X. In diœcesi *Africæ.*	Exarchus *Carthaginis.*
Prouinciæ.	*Metropoles.*
1. Africa proconsularis.	1. Carthago.
2. Byzacium.	2. Ciuilis metropolis Adrunetũ. Ecclesiastica autem sequuta sedem episcopi senioris. Sic in reliquis omnibus.
3. Numidia.	3. Cirtha Iulia, aliis Constantina.
4. Tripolis.	4. Tripolis.
5. Mauritania Sitifensis.	5. Sitifi.
6. Mauritania Cæsariensis.	6. Cæsarea.
XI. In diœcesi *Hispaniæ.*	Exarchus *incertus.*
Prouinciæ.	*Metropoles.*
1. Bætica.	1. Hispalis.
2. Lusitania.	2. Emerita Augusta.
3. Gallicia.	3. Bracara.
4. Tarraconensis.	4. Tarraco.
5. Carthaginensis.	5. Carthago Hispanica.
6. Tingitana.	6. Sedes episcopi senioris.
7. Insulæ Baleares.	7. Incerta, al. Palma.
XII. In diœcesi *Galliæ.*	Exarchus *incertus.*
Prouinciæ.	*Metropoles.*
1. Viennensis.	1. Arelatum, aliis Vienna.
2. Lugdunensis.	2. Lugdunum.
3. Germania prima.	3. Treuiris, postea Metæ.
4. Germania secunda.	4. Treuiris postea Colonia.
5. Belgica prima.	5. Treueri.
6. Belgica secunda.	6. Rhemi.
7. Alpes maritimæ.	7. Ebrodunum.
8. Alpes Penninæ & Graiæ.	8. Vienna.
9. Maxima Sequanorum.	9. Visontium.
10. Aquitania prima.	10. Bituriges.
11. Aquitania secunda.	11. Burdigala.

12. No-

Prouinciæ.	*Metropoles.*
:. Nouempopulonia.	12. Elusa vel Augusta Ausciorum.
;. Narbonensis prima.	13. Narbo.
↓. Narbonensis secunda.	14. Aquæ Sextiæ.
'. Lugdunensis secunda.	15. Rothomagus.
ı. Lugdunensis tertia.	16. Turones.
'. Lugdunensis Senoniæ.	17. Senonæ.

XIII. In diœcesi *Britanniæ.*	Exarchus *Eboraci.*
Prouinciæ.	*Metropoles.*
Maxima Cæsariensis, quæ initio continebat omnia a Thamesi ad fines vsque septemtrionales.	1. Eboracum.
Flauia Cæsariensis sumta ex priori & complexa omnia a Thamesi vsque ad Abum.	2. Eboracum.
Britannia prima, cuncta ad partem meridionalem Thamesis complexa.	3. Londinum.
Britannia secunda, siue omnia vltra Sabrinam.	4. Carleolum.
Valentia vltra murum Picticum.	5. Eboracum.

c erat potissimum status & diuisio ecclesiæ in prouincias & ırchatus, siue diœceses metropoliticas & patriarchales, sæ-.o quarto extremo. Vnde apparet, inter ecclesiam & rem-blicam in hac materia in occidentali pariter & orientali im-io accuratam conuenientiam intercessisse.

§. VII.

Hoc porro e regulis & canonibus ecclesiæ probatur.

ET hoc porro e regulis & canonibus, nec non e nota ec-siæ praxi hoc in casu probari potest. Nam si quæ prouin-in imperio diuiderentur, plerumque in ecclesia etiam quæ-n subsequebatur diuisio: Et si qua ciuitas ad maiorem digni-tem in recensione ciuili eueheretur, similiter in ecclesiasti-quoque maiorem obtinebat dignitatem. Ita quum contro-siæ de primatu inter ecclesias in eadem prouincia suboriren-

 tur,

tur, ratio hanc litem dirimendi hæc erat, vt disquirerent, quænam ex illis metropolis esset in republica, iuberentque eamdem etiam esse metropolim in ecclesia. De quibus omnibus manifesta documenta in antiqua historia reperiuntur. Secundum hanc regulam episcopus *Constantinopolitanus* ad patriarchalem proueheb atur potestatem in ecclesia, qui antea ne quidem metropolitanus, sed primati *Heracleæ* in *Thracia* subiectus, fuerat. Cuius rei hæc ipsa ratio a duobus conciliis generalibus, quæ ipsum in hac recens acquisita potestate confirmabant, dabatur. Primum *Constantinopolitanum* sic decernebat [a]: *Constantinopolitanus episcopus habeat priores honoris partes post Romanum episcopum, EO QVOD SIT IPSA NOVA ROMA.* Quod decretum denuo confirmatum & ratum habitum est in concilio *Chalcedonensi* [b], quando ita statuit: *Sanctorum patrum decreta vbique sequentes, & canonem, qui nuper lectus est, centum & quinquaginta Dei amantissimorum episcoporum agnoscentes, eadem quoque & nos decernimus & statuimus de priuilegiis sanctissimæ ecclesiæ Constantinopolis, nouæ Romæ. Etenim antiquo Romæ throno, quod vrbs illa imperaret, iure patres priuilegia tribuerunt. Et eadem consideratione moti centum quinquaginta Dei amantissimi episcopi, sanctissimo nouæ Romæ throno æqualia priuilegia tribuerunt, recte iudicantes, vrbem, quæ & imperio & senatu honorata sit, & æqualibus cum antiquissima regina Roma priuilegiis fruatur, etiam in rebus ecclesiasticis, non secus ac illam, extolli ac magni fieri, secundam post illam exsistentem: vt & PONTICAE & ASIANAE & THRACIAE diœcesis metropolitani soli, præterea episcopi prædictarum diœcesi-*

(a) Concil. Constant. c. III. (tom. II. concil. pag. 947.) Τὸν μὲν τοι Κωνσταντινουπόλεως ἐπίσκοπον ἔχειν τὰ πρεσβεῖα τῆς τιμῆς μετὰ τὸν τῆς Ῥώμης ἐπίσκοπον, διὰ τὸ εἶναι αὐτὴν νέαν Ῥώμην.

(b) Concil. Chalced. c. XXVIII. (tom. IV. concil. p. 770.) Πανταχοῦ τοῖς τῶν ἁγίων πατέρων ὅροις ἑπόμενοι, καὶ τὸν ἀρτίως ἀναγνωσθέντα κανόνα τῶν ρν. θεοφιλεστάτων ἐπισκόπων γνωρίζοντες, τὰ αὐτὰ καὶ ἡμεῖς ὁρίζομεν καὶ ψηφιζόμεθα περὶ τῶν πρεσβείων τῆς ἁγιωτάτης ἐκκλησίας Κωνσταντινουπόλεως, νέας Ῥώμης. Καὶ γὰρ τῷ θρόνῳ τῆς πρεσβυτέρας Ῥώμης, διὰ τὸ βασιλεύειν τὴν πόλιν ἐκείνην, οἱ πατέρες εἰκότως ἀποδεδώκασι τὰ πρεσβεῖα· καὶ τῷ αὐτῷ σκοπῷ κινούμενοι οἱ ρν. θεοφιλέστατοι ἐπίσκοποι τὰ ἴσα πρεσβεῖα ἀπένειμαν τῷ τῆς νέας Ῥώμης ἁγιωτάτῳ θρόνῳ, εὐλόγως κρίναντες, τὴν βασιλείᾳ καὶ συγκλήτῳ τιμηθεῖσαν πόλιν, καὶ τῶν ἴσων ἀπολαύουσαν πρεσβείων τῇ πρεσβυτέρᾳ βασιλίδι Ῥώμῃ, καὶ ἐν τοῖς ἐκκλησιαστικοῖς, ὡς ἐκείνην, μεγαλύνεσθαι πράγμασι, δευτέραν μετ' ἐκείνην ὑπάρχουσαν· καὶ ὥστε τοὺς Ποντικῆς καὶ τῆς Ἀσιανῆς, καὶ τῆς Θρακικῆς διοικήσεως μητροπολίτας μόνους, ἔτι δὲ καὶ

um,

um, quæ sunt inter barbaros, a prædicto throno sanctissimæ Constantinopolitanæ ecclesiæ ordinentur, vnoquoque scilicet prædictarum diœcesium metropolitano cum prouinciæ episcopis, prouinciæ episcopos ordinante, quemadmodum diuinis canonibus est traditum. Ordinari autem, sicut dictum est, prædictarum diœcesium metropolitanos a Constantinopolitano archiepiscopo, conuenientibus de more factis electionibus & ad ipsum relatis. Quæ decreta euidenter demonstrant, singularem formæ reipublicæ in finibus & limitibus iurisdictionis in ecclesia constituendis habitam fuisse rationem. Concilium *Antiochenum* hoc pro ratione adlegat, cur episcopis metropolitanis generatim honor deferendus sit, quod præsint metropoli prouinciæ [c], in quam vndequaque concurrant omnes. qui habeant negotia. Adeoque si qua disputatio, vt fieri adsolebat, inter duos episcopos in eadem prouincia de potestate metropolitica oboriretur, vtroque eam sibi vindicante: hanc controuersiam decidendi ratio hæc erat, vt disquireretur, vtrius sedes vera esset metropolis in republica? Cui legitimum ius ac priuilegium metropolis in ecclesia adiudicabatur. Secundum hanc regulam concilium *Taurinense* controuersiam de primatu inter duas ecclesias *Arelatensem* & *Viennensem* dirimebat, decreto facto in hanc sen-

τοὺς ἐν τοῖς βαρβαρικοῖς ἐπισκόπους τῶν προειρημένων διοικήσεων χειροτονεῖσθαι ἀπὸ τοῦ προειρημένου ἁγιωτάτου θρόνου τῆς κατὰ Κωνσταντινούπολιν ἁγιωτάτης ἐκκλησίας· δηλαδὴ ἑκάστου μητροπολίτου τῶν προειρημένων διοικήσεων, μετὰ τῶν τῆς ἐπαρχίας ἐπισκόπων, χειροτονοῦντος τοὺς τῆς ἐπαρχίας ἐπισκόπους, καθὼς τοῖς θείοις κανόσι διηγόρευται· χειροτονεῖσθαι δὲ, καθὼς εἴρηται, τοὺς μητροπολίτας τῶν προειρημένων διοικήσεων παρὰ τοῦ Κωνσταντινουπόλεως ἀρχιεπισκόπου, ψηφισμάτων συμφώνων, κατὰ τὸ ἔθος, γινομένων, καὶ ἐπ' αὐτὸν ἀναφερομένων.

(c) Concil. Antioch. c. IX. (tom. II. conc. p. 565.) Τοὺς καθ' ἑκάστην ἐπαρχίαν ἐπισκόπους εἰδέναι χρὴ, τὸν ἐν τῇ μητροπόλει προεστῶτα ἐπίσκοπον καὶ τὴν φροντίδα ἀναδέχεσθαι πάσης τῆς ἐπαρχίας, διὰ τὸ ἐν τῇ μητροπόλει πανταχόθεν συντρέχειν πάντας τοὺς πράγματα ἔχοντας, ὅθεν ἔδοξε καὶ τῇ τιμῇ προηγεῖσθαι αὐτὸν, μηδέν τε πράττειν περιττὸν τοὺς λοιποὺς ἐπισκόπους ἄνευ αὐτοῦ, κατὰ τὸν ἀρχαῖον κρατήσαντα τῶν πατέρων ἡμῶν κανόνα, ἢ ταῦτα μόνα, ὅσα τῇ ἑκάστου ἐπιβάλλει παροικίᾳ καὶ ταῖς ὑπ' αὐτὴν χώραις. Episcopos, qui sunt in vnaquaque prouincia, scire oportet, episcopum, qui præest metropoli, etiam curam suscipere totius prouinciæ, eo quod in metropolim vndequaque concurrunt omnes, qui habent negotia. Vnde visum est, eum quoque honore præcedere: reliquos autem episcopos nihil magni momenti adgredi sine ipso, vt vult, qui ab initio obtinuit, patrum canon: vel sola, quæ ad vniuscuiusque parochiam conferunt, & regiones, quæ ei subsunt.

tenti-

tentiam: *Illud inter* [*d*] *episcopos vrbium Arelatensis & Viennensis, qui de primatus apud nos honore certabant, a sancta synodo definitum est, vt qui ex eis comprobauerit, suam ciuitatem esse metropolim, is totius prouinciae honorem primatus obtineat, & ipse iuxta praeceptum canonum ordinationum habeat potestatem.* Fieri interdum solebat, vt quis honoris cupidus antistes ab imperatore peteret, vt honorem & potestatem metropolitani in ecclesia sibi conferret, quum tamen prouincia, ad quam pertinebat, non nisi vnam haberet metropolim. Quae res ante dictae regulae ecclesiae adeo erat contraria, vt magna synodus *Chalcedonensis* [*e*] abdicationem officii episcopis tale quid audentibus minaretur. Ab altera autem parte, si imperator prouinciam aliquam in duas partiri, nouamque metropolim in secunda parte erigere, consultum duceret, tunc ecclesia nouae metropolis episcopo itidem iura ac priuilegia metropolitani in ecclesia indulgere nonnumquam solebat. Hac ratione *Tyana* in *Cappadocia* sedes metropolitae aeque ac *Caesarea* euasit, quia prouincia edicto imperiali in duas diuisa fuerat. Idem in diuisione plurium aliarum prouinciarum, *Galatiae*, *Pamphyliae*, ceterarum, factum est. Vti in *notitia ecclesiae*, quae sub finem huius libri exhibebitur, videre est. Canones quoque ecclesiae ad iuuandam hanc praxin in nouorum episcopatuum erectione facti sunt. Nam concilium *Chalcedonense* [*f*] alium habet canonem, qui ait: *Si qua ciuitas ab imperatoria auctoritate innouata est, vel deinceps innouata fuerit, ciuiles & publicas formas ecclesiasticarum quoque parochiarum ordo consequatur.* Qui ca-

(*d*) Concil. Taurin. c. II. (tom. II. p. 1156.)

(*e*) Conc. Chalced. c. XII. (tom. IV. p. 762.) Ἦλθεν εἰς ἡμᾶς, ὥς τινες παρὰ τοὺς ἐκκλησιαστικοὺς θεσμοὺς προσδραμόντες δυναστείαις, διὰ πραγματικῶν βασιλικῶν τὴν μίαν ἐπαρχίαν εἰς δύο κατέτεμον, ὡς ἐκ τούτου δύο μητροπολίτας εἶναι ἐν τῇ αὐτῇ ἐπαρχίᾳ· ὥρισε τοίνυν ἡ ἁγία σύνοδος, τοῦ λοιποῦ μηδὲν τοιοῦτον τολμᾶσθαι παρὰ ἐπισκόπων· ἐπεὶ τὸν τοῦτο ἐπιχειροῦντα ἐκπίπτειν τοῦ οἰκείου βαθμοῦ. Peruenit ad nos, quod quidam, quum praeter ritus ecclesiasticos ad potentatus accessissent, per pragmaticos vnam prouinciam in duas diuiserunt: vt ex eo duo essent metropolitani in eadem prouincia. Statuit ergo sacra synodus, ne episcopus deinceps tale quid audeat: quoniam is, qui hoc adgreditur, a suo gradu excidet.

(*f*) Conc. Chalcd. c. XVII. (ibid. 763.) Εἴ τις ἐκ βασιλικῆς ἐξουσίας ἐκαινίσθη πόλις, ἢ αὖθις καινισθείη, τοῖς πολιτικοῖς καὶ δημοσίοις τύποις καὶ τῶν ἐκκλησιαστικῶν παροικιῶν ἡ τάξις ἀκολουθείτω.

non

non in concilio *Trullano* [g] repetitur & confirmatur. Vt adeo, ſi quis locus priuilegium ciuitatis adeptus, a ciuili quodam magiſtratu ſeparatim conſtituto gubernari cœpiſſet, a prioris etiam epiſcopi iurisdictione liberari & ab aliquo ſibi proprio gubernari potuerit. Ita quum *Conſtantinus Maiumam* in *Palæſtina*, quæ alias *Gazæis* contributa erat, iure ciuitatis donaſſet & ſeparatim rempublicam habere præcepiſſet, ſtatim noua ſedes epiſcopalis illic erecta fuit, quæ poſtea perpetuo durauit, non obſtante, quod *Iulianus* odio permotus in rem chriſtianam, iſtam ciuitatem priuilegio exutam, *Gazæis* denuo adiudicaſſet. SOZOMENVS hoc narrat, & addit porro [h], ætate ſua quemdam epiſcopum *Gazæ*, mortuo epiſcopo *Maiumitanorum*, vtrumque clerum coniungere ac ſibi ſubiicere conatum fuiſſe, nefas eſſe dicentem, vt vnius vrbis duo eſſent epiſcopi. Sed quum *Maiumitani* contradicerent, ſynodum prouinciæ, cauſſa cognita, alium epiſcopum ordinaſſe: quod prorſus æquum eſſe iudicaret, vt qui pietatis cauſſa ius ciuitatis adepti fuiſſent, ſed pagani principis ſententia eo iure excidiſſent, in iis ſaltem, quæ ad ſacerdotium & eccleſiaſticum ordinem ſpectent, conceſſis ſibi præmiis nequaquam ſpoliarentur. Atque ita ſedes epiſcopalis manſit, locumque inter reliquas in notitia eccleſiæ retinuit. Idem de *Emmaunte* obſeruari poteſt, quæ initio non niſi vicus erat, ad diœceſim & ciuitatem ſpectans *Hieroſolymitanam*. Sed a *Romanis* poſtea reædificata & *Nicopolis*, a magnis victoriis de *Iudæis* reportatis, dicta, ciuitas euaſit & ſedes epiſcopi, ſub quo charactere lector in notitia eccleſiæ inuenire eam poteſt. Hæc clariſſima ſunt documenta, in conſtituendis diœceſium aliorum-

(g) Conc. Trull. c. XXXVIII. (tom. VI. conc. p. 1159.) Τὸν ἐκ τῶν πατέρων τεθέντα κανόνα καὶ ἡμεῖς παραφυλάττομεν, τὸν οὕτω διαγορεύοντα· εἴ τις ἐκ βασιλικῆς ἐξουσίας κ. τ. λ. Canonem, qui a patribus factus eſt, nos quoque obſeruamus, qui ſic edicit; Si qua ciuitas, cetera, *vt in concilio Chalced.: tantum* loco παροικιῶν heic legitur πραγμάτων.

(h) Sozom. lib. V. c. III. τῶν καθ' ἡμᾶς ἐπισκόπων τις τῆς Γαζαίων πόλεως, τελευτηκότος τοῦ προεστῶτος τῆς Μαϊουμιτῶν ἐκκλησίας, ἐσπούδασεν ἀμφοτέρους τοὺς κλήρους ὑφ' ἑαυτὸν ποιῆσαι, μὴ θεμιτὸν εἶναι λέγων, μιᾶς πόλεως δύο ἐπισκόπους προεστάναι· ἀντιπιπτόντων δὲ τῶν Μαϊουμιτῶν, διέγνω ἡ τοῦ ἔθνους σύνοδος, καὶ ἕτερον ἐχειροτόνησεν ἐπίσκοπον· πάντως προσήκειν δοκιμάσασα, τοὺς δι' εὐσέβειαν δικαίων πόλεως ἀξιωθέντας, διὰ δὲ κρίσιν ἑλληνιστοῦ βασιλέως ἄλλως πράξαντας, ἐν ἱερωσύναις καὶ τάξει ἐκκλησιῶν, χρῆναι ἀφαιρεῖσθαι τῶν δοθέντων γερῶν.

que territoriorum limitibus, & formando externo ecclesiæ regimine regularum reipublicæ multam rationem habitam, multasque res ad modum imperii *Romani* ordinatas fuisse.

§. VIII.

Ecclesia tamen ad hanc formam obseruandam non omnino obligata, sed libertate sua ab ea discedendi vsa.

VERVM, quum hæ res essent decentiæ duntaxat & externi ordinis, ecclesia istam formam non absolute, sed in tantum sequuta est, in quantum ad spiritualis sui regiminis & disciplinæ finem expedire & conducere iudicauit. Quam ob caussam exemplum reipublicæ non in omnibus est imitata. Non habuit vmquam vniuersalem aliquem episcopum in vniuersalis imperatoris imitationem; neque orientalem & occidentalem pontificatum in imitationem orientalis & occidentalis imperii; nec quatuor magnos administratores spirituales, conuenientes quatuor magnis status ministris, præfectis videlicet prætorio in ciuili imperio; vt taceam alias formas ministrosue rerum imperii, quorum non mediocris numerus in *notitia imperii* exhibetur. Immo in his rebus, in quibus ciuilem sequuta est formam, libertas ei sua tam ecclesiasticis, quam imperialibus legibus videtur conseruata; nec ei quidquam huiusmodi vi impositum est, sed prout ipsamet pro sua prudentia & circumspectione id ordinandum duxisset. Hoc ex nouella quadam *Iustini* colligi potest, vbi posteaquam vtramque *Armeniam* in quatuor prouincias diuisisset, addit [i]: *Quæ vero ad sacerdotia spectant, ea volumus in pristina manere forma, negotio ipso neque circa ius metropoliticum neque circa ordinationes vel mutationem, vel nouationem suscipiente: sed prius ordinatis nunc quoque ex ordinatione auctoritatem obtinentibus, & prioribus item metropolitanis in suo permanentibus ordine: vt quantum ad ipsa nihil penitus innouetur.* Et hoc porro ex re-

(i) Iustin. nouel. XXXI. c. II. Τὰ μὲν τοι περὶ τὰς ἱερωσύνας μένειν κατὰ τὸ πρότερον βουλόμεθα σχῆμα, οὐδὲν οὐδὲ περὶ τὸ μητροπολιτικὸν δίκαιον, οὐδὲ περὶ τὰς χειροτονίας τοῦ πράγματος ἀμειβομένου ἢ καινιζομένου, ἀλλὰ τῶν πρότερον χειροτονούντων, καὶ νῦν ἐχόντων τὴν τῆς χειροτονίας ἐξουσίαν καὶ τῶν προτέρων μητροπολιτῶν ἐπὶ τῆς ἑαυτῶν μενόντων τάξεως· ὥστε μηδὲν τόγε ἐπ' αὐταῖς καινισθῆναι.
Id. nouel. XXVIII. c. II. Πᾶσαι αἱ τρισκαίδεκα πόλεις ἐπαρχίας ἔσονται μιᾶς, ἀφῃρημένης μὲν οὐδετέρας αὐτῶν τῶν μητροπόλεων (Ἀμασείας τε φημὶ καὶ Νεοκαισαρείας) τοῦ τῆς μητροπόλεως ὀνόματος· τῶν δὲ θεοφιλεστάτων αὐτῶν ἐπισκόπων τῶν,

sponso

ſponſo apparet, quod INNOCENTIVS epiſcopus *Romanus* aut aliquis ſub huius nomine *Alexandro Antiocheno* dedit, qui quæſtionem [k] propoſuerat: *Vtrum diuiſis imperiali iudicio prouinciis, vt duæ metropoles fiant, ſic duo metropolitani epiſcopi debeant nominari:* Cui ille reſpondet: *Non viſum eſt ad mobilitatem neceſſitatum mundanam Dei eccleſiam commutari, honoreſque aut diuiſiones perpeti, quas pro ſuis cauſſis faciendas duxerit imperator.* Id quod docet, eccleſiæ in his rebus fuiſſe liberum, formam & diuiſionem reipublicæ ſequi vel non ſequi, quemadmodum ſibi maxime expedire crediderit: & ſi quæ huius generis mutationes factæ fuerint, eas generatim dirigente vel conſentiente quodam prouinciali vel generali concilio, vel tacite conſentiente & approbante eccleſia, factas fuiſſe.

§. IX.

De eccleſiis ſuburbicariis *in territorio eccleſiæ* Romanæ.

DVM in hoc argumento, quod ad antiquam eccleſiæ diviſionem attinet, verſamur, commodum eſt inquirere, quid vetuſti ſcriptores *per eccleſias ſuburbicarias* in eccleſiæ *Romanæ* territorio intelligant. RVFFINVS in ſua canonum *Nicænorum* verſione & epitome ſextum ex illis ita [l] exhibet: *Vt apud Alexandriam & in vrbe Roma vetuſta conſuetudo ſeruetur, vt vel ille Aegypti, vel hic SVBVRBICARIARVM ECCLESIARVM ſollicitudinem gerat.* Innumeræ quæſtiones hac de re inter viros eruditos vltimo ſæculo obortæ ſunt, quibus enarrandis hanc noſtram diſſertati-

μῶν μητροπολιτῶν ἐνταυθοῖ χειροτονημένων· τῶν δὲ ὑπ' αὐτὰς τεταγμένων, ὁμοίως ὑπ' αὐτῶν τῶν τὰς μητροπόλεις ἐχόντων [καθὰ καὶ μέχρι νῦν ἦν] χειροτονημένων. οὐδὲν γὰρ τῶν περὶ τὴν ἱερωσύνην αὐτῶν καινίζομεν, ἐπειδὴ καὶ ἐπὶ μιᾶς ἐπαρχίας καὶ ὁ πάλαι χρόνος, καὶ ἤτος ὁ νῦν κατακοσμηθεὶς ὑφ' ἡμῶν, οἶδε πολλὰς τοιαύτας καταστάσεις ἐν τοῖς θεοφιλεστάτοις ἐπισκόποις τυγχανούσας. Omnes illæ tredecim vrbes vnius ſunto prouinciæ, vt tamen neque alterutri in iis metropoli (Amaſiæ ſcilicet & Neocæſareæ) metropolis nomen detrahatur: & Dei amantes earum epiſcopi, metropolitani quidem in hac vrbe: qui vero ſub metropolitanis collocati ſunt ab his qui metropoles ſub cura ſua habent (vt hactenus in more fuit) ordinentur, nihil enim circa ſacerdotium illorum innouamus, quum multas eiusmodi inſtitutiones inter Dei amantiſſimos epiſcopos in vna etiam prouincia exſiſtere, tam vetuſtum ſæculum, quam quod per nos modo exornatur, nouerit.

(k) Innocent. epiſt. XVIII. n. II. ad Alex. Antioch. (tom. II. concil. p. 1269.)
(l) Ruffin. hiſtor. lib. I. c. VI.

onem non onerabimus; sed duas duntaxat quaestiones, quas cognoscere lectoris interest, discutiemus.

I. Quam late hoc territorium patuerit?

II. Num id fuerint limites metropoliticae, vel patriarchalis potestatis eius?

Vt cognoscamus, quam late patuerit hoc territorium, haud meliorem inire possumus rationem, quam vt disquiramus, quid per *regiones suburbicarias* in aliis locis intelligatur. Haec enim appellatio frequenter obuia est in *codice Theodosiano* [m], vbi GOTHOFREDVS [n] & eruditus noster CAVEVS [o] compluresque alii

(m) Cod. Theodos. lib. XI. tit. I. de annona leg. IX. Tabulariorum fraudes se resecasse, per *suburbicarias regiones*, vir clarissimus Anatolius consularis, missa relatione, testatus est. Plura vid. apud Gothofr. in h. l.

(n) Gothofr. in cod. Theod. lib. XI. tit. I. de annona leg. IX. At quibus Italia sic dicta limitibus coërcebatur, quod sane sciri interest: hac enim iam ratione sciri poterit, quos intra fines *suburbicariae* constiterint. Procedat igitur principibus illis, quos dixi, omnibus, prior Constantinus M. *lib. 2. sup. de integr. restit.* ad Bassum PP. *Placuit post completum XX & V. annum, ex eo quo vicesimi & sexti anni in vrbe Roma vsque ad unni tricesimi extremum diem spatia prorogari, & intra centesimum vrbis Romae miliarium, si tamen ab his iudicibus, qui Romae sunt, fuerit iudicandum. Per omnem vero Italiam vsque ad finem anni vicesimi & noni. In caeteris omnibus prouinciis vsque ad completum annum vicesimum & octauum.* Nempe vides, vt Constantino M. iuniore principes *suburbicas* seu *vrbicarias regiones* Italiae opponunt, exorto iam *suburbicariarum* nomine; ita ante exortum huius nominis a Constantino M. centesimum ab vrbe Roma & Italiam opponi. Quare oportet suburbicarias regiones & centesimum idem esse. Sane & Constantinus M. vt altius adhuc adsurgamus, non aliter Dio *lib. LII. p. 548.* τήν τε Ἰταλίαν, inquit πᾶσαν ὑπὲρ πεντήκοντα καὶ ἑπτακοσίους ἀπὸ τῆς πόλεως σταδίους ὄντα. Nam eo loco DCCL. stadia praecise efficiunt centum milliaria, quod alibi a me ostensum est. Immo non aliter in epistola D. Seueri ad Fabium Cilonem P. V. vt refert Vlpianus l. 1. in pr. ff. de off. P. V. *Omnia omnino crimina*, inquit, *praefectura vrbis sibi vindicauit: nec tantum ea quae intra vrbem admittuntur, verum ea quoque quae extra vrbem intra Italiam epistola D. Seueri ad Fabium Cilonem praefectum vrbi missa declaratur.* Quo loco vox *intra* exclusiue accipienda, vt alibi pluribus ostendo: quod hactenus non perspectum, facit, vt hic locus cum altero eiusdem Vlpiani pugnare vulgo crederetur, quo non nisi centesimum praefecti vrbis administrationi tribuit: quum tamen eadem sit sententia: Centesimum enim ab vrbe ad Italiam decurrit, seu inter vrbem & Italiam iacet. Quare verissimum, *regiones suburbicarias* & centesimum idem esse: contra Italiae appellatione, cum his suburbicariae opponuntur, venisse prouincias omnes vltra centesimum submotas. cetera.

(o) Caue *Anc. Church-Gov.* c. 3. p. 114. seq. Though men of Learning may by

terri-

territorium ſeu iurisdictionem *præfecti vrbis Romæ* interpretantur, quæ regio erat centum millia paſſuum circiter in ambitu continens, & *Romæ* proxima, vt ex vetuſta lege manifeſtum eſt, quæ præfecti vrbi iurisdictionem non ad vrbem *Romam* tantum pertinere, ſed etiam ad centeſimum inde milliarium [*p*] patere, ibique limites illi conſtitutos eſſe, dicit. Id quod a CASSIODORO [*q*] etiam obſeruatum eſt & DIONE [*r*], qui loco *centeſimi lapidis* phraſin *ſeptingentorum quinquaginta ſtadiorum* adhibet,

tricks and ſubtilty intangle and perplex an argument, yet two things are plain beyond all juſt exception. Firſt, that the Jurisdiction of the City-Præfect reach'd an Hundred miles about *Rome*. Secondly, that the *Urbicary* and *Suburbicary* Regions lay chiefly, and in all likelyhood, intirely within that compaſs and deriv'd that title from their vicinity to the City, and their immediate dependance upon the Government of its Provoſt. And I cannot but a little wonder that *Sirmond*, who more than once grants the *Præfect* of *Rome* to have had Jurisdiction within an Hundred miles, should yet as often deny, that he had any Provinces under his Government, as if there had been no Provinces within that compaſs, when they are expresly call'd the *Suburbanæ Prouinciæ* in the *Theodoſian Code*, and the ordinary Judges in thoſe parts commanded to return all greater cauſes to the Tribunal of the City-Præfect, and this in contradiſtinction to the courſe of other Provinces, which were to be accountable to the *Prætorian Præfect*.

(*p*) Digeſt. lib. I. tit. XII. leg. I. §. IV. Si quid intra centeſimum milliarium admiſſum ſit, ad præfectum vrbi pertinet: ſi vltra ipſum lapidem, egreſſum eſt præfecti vrbi notionem.

(*q*) Caſſiodor. form. lib. VI. p. 207. edit. Colon. Allobrog. MDCLVI. 4to (p. 129. edit. Pariſ. MDLXXXIX. folio) Ditioni tuæ non ſolum Roma commiſſa eſt, (quamuis in illa contineantur vniuerſa) verum etiam intra centeſimum milliarium poteſtatem te protendere, antiqua iura voluerunt: ne tantæ ciuitatis iudicem muralis agger includeret, quum Roma omnia poſſideret.

(*r*) Dio lib. LII. p. 148. edit. Francof. MDXCII. 8uo (p. 480. a. b. edit. Hanov. MDCVI. folio) Πολίαρχος δέ τις ἐκ τῶν προηκόντων καὶ ἐκ τῶν πάντα τὰ καθήκοντα προπεπολιτευμένων ἀποδεικνύσθω· οὐχ ἵνα ἀποδημησάντων που τῶν ὑπάρχων ἄρχῃ, ἀλλ' ἵνα τά τε ἄλλα ἀεὶ τῆς πόλεως προστατῇ, καὶ τὰς δίκας, τάς τε παρὰ πάντων ὧν εἶπον ἀρχόντων ἐφεσίμους τε καὶ ἀναπομπίμους καὶ τὰς τοῦ θανάτου, τοῖς δὲ ἐν τῇ πόλει, πλὴν ὧν ἂν εἴπω, καὶ τοῖς ἔξω αὐτῆς μέχρι πεντήκοντα ἑξακοσίων ςαδίων οἰκοῦσι, κρίνῃ. Præfectus vrbis ex primariis viris quidam creandus eſt, qui omnes magiſtratus, quos geri ante hunc conuenit, geſſerit; non vt per abſentiam magiſtratuum remp. adminiſtret: ſed vt cum reliquis in rebus vrbi præſit, tum cauſſas quoque eas, quibus prouocatio competit, capitalesque etiam omnes, iis exceptis, quas poſt dicam, in vrbe, *ac extra eam* vſque ad LXXXI. millia paſſuum diiudicet.

ciarum, quæ ciuili iurisdictioni vicarii vrbis proxime subiacebant, erantque sequentes: 1. *Campania*. 2. *Tuscia* & *Vmbria*. 3. *Picenum suburbicarium*. 4. *Valeria*. 5. *Samnium*. 6. *Apulia* & *Calabria*. 7. *Lucania* & *Brutii*. 8. *Sicilia*. 9. *Sardinia*. 10. *Corsica*. Quas CAVEVS [u] veros & proprios patriarchalis potestatis papæ *Romani* limites fuisse, censet, quemadmodum reliquas fines metropoliticæ iurisdictionis illius fuisse, arbitratur.

§. X.

Hi probabiliter veri olim limites metropoliticæ pariter & patriarchalis iurisdictionis episcopi Romani.

VERVMTAMEN non multum, reor, interest, vtrum has decem prouincias episcopi *Romani* metropoliticas an patriarchales diœceses siue prouincias appelles. Nam omnibus demum disputationibus, quæ hoc de argumento excitatæ fuerunt, consideratis, hi magnam partem veri olim limites metropoliticæ & patriarchalis eius potestatis fuisse videntur. Multis, scio, hoc paradoxon videbitur: at vero rem ita se habere, in exemplo episcopi *Alexandrini* [w] ostendimus, cuius iurisdictionis limites iidem fuerunt, nimirum, sex prouinciæ diœcesis *Aegypti*, quum esset & metropolitanus & patriarcha. Et cur res cum episcopo *Romano* non in eumdem modum se habere pos-

(u) CAV. *Anc. Church Govern.* c. V. p. 256. But you'll say, where then shall we find the Roman Patriarchate? certainly within much narrower limits. And here nothing can offer it self with so much rational probability, as that his Patriarchal Jurisdiction was concurrent with that of the *Vicarius Vrbicus*, or the Lieutenant of *Rome*, as his Metropolitical was with that of the *Præfectus Vrbis*, or City-Provost. Now the *Vicarius Vrbicus* had ten Provinces under his Government, four *Consular*, viz. *Campania*, *Tuscia* and *Vmbria*, *Picenum Suburbicarium* (the *Suburbicary* as well as other Provinces being in some cases, especially that of tribute, under the Inspections of the *Prætorian* Præfect, and his Lieutenant) *Sicilia*; Two *Correctorial Apulia* with *Calabria*, and *Lucania Brutiorum*; Four *Præsidial*, *Samnium*, *Sardinia*, *Corsica*, and *Valeria*. This was the *Urbicary Diocess*, distinct from *Italick Diocess*, the Metropolis whereof was Milan. Within these bounds the Bishops of *Rome*, especially after the times of the *Nicene* Council, took upon them to exercise Jurisdiction, to call Synods, ordain Metropolitans, and dispatch other Church-affairs. Hence they had their usual synod, which was a kind of Council in ordinary to the Bishop of *Rome*, and met upon all important occasions.

(w) Lib. II. c. XVII. §. XI. volum. I. p. 247. 248.

set,

fet, cuius priuilegia tamquam exemplar expiſcopo *Alexandrino* a concilio *Nicæno* præſcribuntur, cuius hæc [x] ſunt verba: *Antiqui mores ſeruentur, qui ſunt in Aegypto, Libya & Pentapoli, vt Alexandrinus epiſcopus horum omnium habeat poteſtatem, quandoquidem & epiſcopo Romano hoc eſt conſultum. Similiter & in Antiochia & in aliis prouinciis ſua priuilegia ac ſua dignitates & auctoritates eccleſiis ſeruentur.* Nonnulli epiſcopum *Romanum*, quum hic canon ſtatueretur, metropolitanum tantummodo fuiſſe, exiſtimant, vti LAVNOIVS, BEVEREGIVS, STILLINGFLEETVS & CAVEVS; quorum ex ſententia ſequatur, oportet, vt eccleſiæ ſuburbicariæ territorium metropoliticæ eius poteſtatis fuerint. BREREWOODVS [y] & SPALATENSIS poſt HIERONYMVM putant, fuiſſe eum proprie ſic dictum patriarcham; & alibi [yy] oſtendimus, dari quaſdam rationes, vt iis adſtipulemur. Sed tum limites patriarchalis eius poteſtatis adhuc plane iidem fuerunt (prout *Alexandria* obtinuit) & decem prouinciæ diœceſis *Romanæ* legitimi iurisdictionis ipſius fuerunt fines. Atque hoc DVPINIVS [z]

(x) Concil. Nicæn. c. VI. *Τὰ ἀρχαῖα ἔθη κρατείτω, τὰ ἐν Αἰγύπτῳ καὶ Λιβύῃ καὶ Πενταπόλει, ὥστε τὸν Ἀλεξανδρείας ἐπίσκοπον πάντων τούτων ἔχειν τὴν ἐξουσίαν· ἐπειδὴ γὰρ τῷ ἐν τῇ Ῥώμῃ ἐπισκόπῳ τοῦτο σύνηθές ἐστιν· ὁμοίως δὲ καὶ κατὰ τὴν Ἀντιόχειαν, καὶ ἐν ταῖς ἄλλαις ἐπαρχίαις, τὰ πρεσβεῖα σώζεσθαι ταῖς ἐκκλησίαις.*

(y) Brerewood of Patriarchal Power qu. 1.

(yy) Lib. II. cap. XVII. §. VIII. volum. I. p. 241. 242.

(z) Du Pin. de diſciplin. eccleſiaſt. diſſert. I. n. XIV. p. 92. ed. Par. MDCLXXXVIII. 8uo (p. 89. edit. Pariſ. MDCXCI. 4to) Reſtat inquirendum, quæ fuerint prouinciæ & eccleſiæ ſuburbicariæ & quinam illarum limites. Hoc autem in primis circa iſtam quæſtionem ſtatuendum videtur & pro certo ſupponendum, eccleſias ſuburbicarias prouinciis reſpondere ſuburbicariis. Quemadmodum enim eccleſiæ Aegyptiæ, Aſianæ, Illyricanæ, orientales, eæ ſunt eccleſiæ, quæ in iſtis diœceſibus erant ſitæ: ita etiam eccleſiæ ſuburbicariæ aliæ eſſe non poſſunt ab iis, quæ prouinciis ſuburbicariis continebantur. Tota ergo quæſtio de eccleſiarum ſuburbicarum limitibus ex prouinciarum ſuburbicarum limitibus pendet. Prouinciæ autem ſuburbicariæ aliæ dici non poſſunt, quam illæ, quæ circa Romam adiacebant: quæ vrbs dicitur *ἀντονομαστικῶς*. Docet id vel ipſum nomen, quod regiones ab vrbe non longe poſitas ſignificat, tum etiam imperatoriarum legum auctoritas, in quibus prouinciæ ſuburbicariæ appellantur eæ, quæ circa Romam adiacebant. Et procul diſſitis ab vrbe regionibus, vt Africæ, Galliæ & Hiſpaniæ opponuntur, patetque vel ex vna lege codicis Theodoſiani lib. VIII. tit. V. leg. XXXIV. vbi ſtatuitur, vt decretum in gratiam Africæ proconſularis latum, locum etiam habeat in prouinciis ſuburbicariis. Ferri igitur minime poteſt illorum opinio, qui prouinciarum ſuburbicarum nomine, vel vniuerſum imperium, vel ſaltem occidentem vniuerſum deſignari volunt.

inter

inter *Romanenſes* ingenue fateri non dubitat; *Germaniam*, *Hiſpaniam*, *Galliam*, *Britanniam*, *Africam*, *Illyricum* & ſeptem *Italiæ* prouincias iurisdictioni patriarchæ *Romani* hiſce primis & antiquis ſæculis ſubiectas fuiſſe, negans.

§. XI.

Perſpicua quædam huius rei documenta.

Hoc vulgaribus eccleſiæ *Romanenſis* ſcriptoribus generatim aduerſatur, quorum vnus ideo in DVPINIVM ira & ſtomacho tantopere incenſus eſt, vt contumelioſiſſime & acerbiſſime ipſum tractet, quod illud tam audacter conceſſerit; ad eaque reſpondere [a] ſatagit, quæ ille & STILLINGFLEETVS contra vſitatum papæ ſtudium patriarchalem poteſtatem in vniuerſum occidentem ſibi vindicandi attulerunt. Quo vero cum ſucceſſu, lector ex paucis his exemplis facile iudicabit, quæ ſenſum de ambitu & limitibus iurisdictionis patriarchalis papæ *Romani* indicatum ſatis euidenter comprobant. I. RVFFINVS, qui *Italus* & presbyter *Aquileiæ* fuit, adeoque limites patriarchalis poteſtatis epiſcopi *Romani* ignorare haud potuit, interpretans ſextum concilii *Nicæni* canonem iurisdictioni eius prouincias ſuburbicarias [b] circumſcribit; & aliæ antiquæ verſiones, a SIRMONDO & IVSTELLO publicatæ, cum hac RVFFINI interpretatione concordant. II. Reliquæ ſeptem prouinciæ *Italiæ* diœceſim *Italicam*, vt a prouinciis *Romanis* diſtinctam, proprie conſtituentes cum *Mediolano* metropoli ſua, ad earum ingreſſum ſita, epiſcopi *Romani* iurisdictioni olim non fuerunt ſubiectæ. Nam *Mediolanum* frequenter metropolis *Italiæ* ab ATHANASIO [c]

(a) Schelſtrate's *Diſſertation of Metropolitical and Patriarchal Power againſt* Stillingfleet. Lond. 1688.

(b) Ruffin. hiſtor. eccleſ. lib. I. c. VI. vid. ſupra §. IX. ſub litt. (l) p. 387.

(c) Athanaſ. epiſt. ad ſolitar. tom. I. p. 831. edit. Par. MDCXXVII. (p. 363. d. edit. Par. MDCXCVIII.) ἐξ ὧν εἰσιν οἱ νῦν λαμπρᾷ χρησάμενοι τῇ ὁμολογίᾳ, ἄνδρες εὐλαβεῖς, καὶ ἐπίσκοποι ἀγαθοὶ, Παυλῖνος ὁ ἀπὸ Τιβέρων τῆς μητροπόλεως τῶν Γαλλιῶν ἐπίσκοπος, καὶ Λυκίφερ ὁ ἀπὸ τῆς μητροπόλεως τῆς Σαρδινίας ἐπίσκοπος, Εὐσέβιός τε ὁ ἀπὸ Βερκέλλων τῆς Ἰταλίας, καὶ Διονύσιος ὁ ἀπὸ Μεδιολάνων, ἔστι δὲ καὶ αὕτη μητρόπολις τῆς Ἰταλίας. E quorum numero ſunt viri, qui iam claram edidere confeſſionem, ipſique religioſi ac probi epiſcopi, Paulinus Treuirorum Galliæ metropolis epiſcopus, Lucifer metropolis Sardiniæ epiſcopus, Euſebius Vercellorum Italiæ vrbis, Dionyſius *Mediolani*, *eſt autem & ipſa metropolis Italiæ*.

de *Rauenna* & aliis *Italiæ* locis obſeruatum eſt, quæ de iurisdictione & ſubiectione cum epiſcopis *Romanis* frequenter concertarunt, qua de concertatione CAVEVS [*g*] narrationem hiſtoricam per multa ſæcula deductam edidit, quæ longior eſt, quam vt heic intertexi poſſit. III. Quod ad prouincias attinet *Africanas* (quæ patriarchalis dominii pontificis *Romani* pars eſſe venditatur) hæ ſemper exarchum ſeu patriarcham proprium habuerunt, primatem videlicet *Carthaginenſem*, qui abſolutæ & ab omni ſubiectione liberæ poteſtatis fuit [*h*], quemadmodum in *nouella* quadam ſua eum declarat IVSTINIANVS. Planum etiam & perſpicuum eſt, concilia *Africana* ita ſemper ſtatuiſſe. Nam vt numquam pro ordinationibus *Romam* miſerunt, ita, ne quis vlla in cauſſa eo appellaret, interdixerunt. Id quod ſine vlla contradictione ex concilio *Mileuitano* [*i*] liquet, vtpote in quo canon habetur in hanc ſententiam: *Placuit, vt presbyteri, diaconi vel ceteri inferiores clerici in cauſis, quas habuerint, ſi de iudiciis epiſcoporum ſuorum queſti fuerint, vicini epiſcopi eos audiant: & inter eos, quicquid eſt, finiant, adhibiti ab eis ex conſenſu epiſcoporum ſuorum. Quod ſi ab eis prouocandum putauerint, non prouocent, niſi ad Africana concilia, vel ad primates prouinciarum ſuarum. Ad transmarina autem* (*Roma* intelligitur) *qui putauerit appellandum, a nullo inter Africam in communionem ſuſcipiatur.* Hoc decretum porro diuerſis generalium ſynodorum inter ipſos habitarum actis confirma-

dubie introducta erat poſt ſchiſma eccleſiarum Mediolanenſis & Aquileienſis. *Neceſſe fuit pro ſeruanda conſuetudine*, inquit Gregorius, *militem eccleſiæ noſtræ dirigere, qui eum, in quo omnium voluntates atque conſenſum concorditer conuenire cognouerit a ſuis epiſcopis. ſicut vetus mos exigit, cum noſtro tamen adſenſu faciat conſecrari.* Idem ad Ioannem ſubdiaconum, cui harum rerum executionem commiſit, ſcribens ita loquitur: *Tunc eum a propriis epiſcopis, ſicut antiquitatis mos obtinet, cum noſtræ auctoritatis adſenſu faciat conſecrari: quatenus huiusmodi ſeruata conſuetudine & apoſtolica ſedes proprium vigorem retineat & a ſe conceſſa aliis ſua iura non minuat.*

(*g*) Caue *Anc. Church Govern.* c. V. tot. pag. 201 - - 266.

(*h*) Iuſtin. nouel. CXXXI. c. IV. Καὶ τὸν ὅμοιον τρόπον τὸ δίκαιον τῆς ἀρχιερωσύνης, ὅπερ τῷ ἐπισκόπῳ Ἰουστινιανῆς Καρχηδόνος τῆς Ἀφρικῆς διοικήσεως δεδώκαμεν, ἐξ ὅπερ ὁ Θεὸς ταύτην ἡμῖν ἀποκατέστησε, φυλάττεσθαι κελεύομεν. Simili quoque modo ius pontificis, quod epiſcopo Iuſtinianæ Carthaginis Africanæ ciuitatis dedimus, ex quo Deus hanc nobis reſtituit, ſeruari iubemus.

(*i*) Concil. Mileuit. II. c. XXII. (tom. II. conc. p. 1542.)

tum fuit, occaſione notiſſimæ appellationis *Apiarii*, presbyteri *Africani*, quem, a concilii cuiusdam *Africani* patribus officio pulſum, *Zoſimus*, epiſcopus *Romanus*, communioni reſtituere nitebatur. *Zoſimus* decretum quoddam concilii *Niceni*, vt venditabatur, pro ſe adlegabat, appellationes recipiendi ſibi concedens auctoritatem. Sed patres *Africani* hoc decretum commentitium eſſe probabant, arceſſitis *Conſtantinopoli*, *Antiochia* & *Alexandria* fide dignis canonum *Nicenorum* exemplis, in quibus nihil eiusmodi apparebat. Quo facto patres *Africani* ad *Cæleſtinum* papam (*Zoſimus* enim, & *Bonifacius* iſtius ſucceſſor pendente controuerſia, mortui erant) acriorem mittebant epiſtolam, in qua inter alia, „Præfato debitæ ſalutationis officio, inquiunt, „impendio deprecamur, vt deinceps ad veſtras aures hinc ve„nientes non facilius admittatis, nec a nobis excommunicatos „in communionem vltra velitis excipere: quia hoc etiam *Nice*„*no* concilio definitum facile aduertet venerabilitas tua. Nam „& ſi de inferioribus clericis vel laicis videtur ibi præcaueri, „quanto magis hoc de epiſcopis voluit obſeruari, ne in ſua „prouincia communione ſuſpenſi, a tua ſanctitate vel feſtina„to, vel præpropere, vel indebite videantur communioni re„ſtitui? Presbyterorum quoque & ſequentium clericorum im„proba refugia, ſicuti te dignum eſt, repellat ſanctitas tua: „quia & nulla patrum definitione hoc eccleſiæ derogatum eſt „*Africanæ*, & decreta *Nicæna* ſiue inferiores clericos, ſiue ipſos „epiſcopos, ſuis metropolitanis apertiſſime commiſerunt. Pru„dentiſſime enim iuſtiſſimeque prouiderunt, quæcumque nego„tia in ſuis locis, vbi orta ſint, finienda. Nec vnicuique proui„dentiæ gratiam ſancti ſpiritus defuturam: quæ æquitas a Chri„ſti ſacerdotibus & prudenter videatur & conſtantiſſime tenea„tur: maxime, quia vnicuique conceſſum eſt, ſi iudicio offen„ſus fuerit cognitorum, ad concilia ſuæ prouinciæ vel etiam v„niuerſale prouocare. Niſi forte quisquam eſt qui credat, vni„cuilibet poſſe Deum noſtrum examinis inſpirare iuſtitiam, & „innumerabilibus congregatis in concilium ſacerdotibus dene„gare. Aut quomodo ipſum transmarinum iudicium ratum e„rit, ad quod teſtium neceſſariæ perſonæ, vel propter ſexus, „vel propter ſenectutis infirmitatem, multis aliis intercurrenti„bus impedimentis, adduci non poterunt? Nam vt aliqui

tam-

„tamquam a tuæ ſanctitatis latere mittantur, nulla inuenimus „patrum ſynodo conſtitutum. Quia illud, quod pridem per eum„dem coëpiſcopum noſtrum *Fauſtinum*, tamquam ex parte *Ni*„*caeni* concilii, exinde transmiſiſtis, in conciliis verioribus, quæ „accipiuntur *Nicani* a ſancto *Cyrillo*, coëpiſcopo noſtro *Alexan*„*drinæ* eccleſiæ, & a venerabili *Attico Conſtantinopolitano* antiſti„te, ex authentico miſſis, quæ etiam ante hoc per *Innocentium* „presbyterum & *Marcellum* ſubdiaconum, per quos ad nos ab „eis directa ſunt, venerabilis memoriæ *Bonifacio* epiſcopo præ„deceſſori veſtro, a nobis transmiſſa ſunt, in quibus tale ali„quid non potuimus reperire. Executores clericos veſtros „quibuscumque petentibus nolite mittere, nolite concedere, „ne fumoſum typhum ſæculi, in eccleſiam Chriſti, qui luce ſim„plicitatis & humilitatis diem Deum videre cupientibus præ„fert, videamur inducere.„ Cum pluribus aliis in eamdem ſententiam, quæ *codici canonum eccleſiæ Africanæ* [*k*] fuſe inſerta inueniuntur. Ex quibus ſole meridiano clarius liquet, quod *Auguſtini* tempore papa *Romanus* patriarchalem poteſtatem in eccleſias *Africanas* nullo iure ſibi vindicare potuerit. IV. BALVZIVS porro pro eccleſiis *Gallicanis* (in excellenti ſua præfatione in librum ANTONII AVGVSTINI de *emendatione* GRATIANI) demonſtrauit, ante octingentos annos ſynodos *Gallicanas* nullam vmquam appellationem a decretis ſuis ad pontificem *Romanum* fieri permiſiſſe. Semper ſuos ipſæ ordinabant metropolitanos, vt ex concilio *Aurelianenſi* ſecundo [*l*] anno DXXXIII. apparet. Et nonnumquam paparum *Romanorum* vſurpationi fortiter reſiſtebant, quod in ante memorato BALVZIO & CAVEO [*m*] videre eſt, ad quos lectorem, quum ſpecia-

(*k*) Cod. can. African. capp. CXXXV. CXXXVI. CXXXVII. CXXXVIII. (tom. II. concil. p. 1144. ſeq.)

(*l*) Concil. Aurelian. II. c. VII. (tom. IV. concil. p. 1781.) In ordinandis metropolitanis epiſcopis antiquam inſtitutionis formulam renouamus, quam per incuriam omnimodis videmus amiſſam. Itaque metropolitanus epiſcopus a comprouincialibus epiſcopis, clericis vel populis electus, congregatis in vnum omnibus comprouincialibus epiſcopis ordinetur, vt talis Deo propitio ad gradum huius dignitatis accedat, per quem regula eccleſiæ in melius aucta plus floreat.

(*m*) Caue *Anc. Church-Govern.* c. V. p. 219. 220. I shall only remark, that when *Hincmar*, Arch-bishop of *Remes* had depos'd *Rothald* Bishop of *Sueſſons*

liora ista heic interponere longum foret, amandamus. V. Denique, de ecclesiis *Britannicis* exploratum est, ante sexcentos annos nullam sui submissionem subter pontificis *Romani* patriarchalem potestatem eas agnouisse. Quum *Augustinus* monachus in *Britanniam* delatus septem, (vt perhibent) *Britonum* episcopis persuadere satageret, vt episcopo *Romano* sese submittentes ritus *Romanos* in celebratione paschatis & aliis quibusdam rebus amplecterentur: responsum illi [n] dabant in hanc sententiam: „Nescire se obedientiam papæ Romano debitam, „sed esse se sub gubernatione episcopi *Caërlegionis* super *Osca*, „qui sit sub Deo supremus ipsorum antistes. In negotio autem controuersiæ paschatis, tantum abest, vt ad *Romanam* consuetudinem sequendam se perduci passi sint, vt potius antiquum morem pascha die quodam dominico, a *Romana* festiuitate diverso, celebrandi per aliquot sæcula seruauerint, omnia argumenta, quæ pontifex eiusque adseclæ contra ipsos vrgere poterant, nihil morati. Vnde a pontificiis internuntiis & emissariis schismaticorum loco habiti fuerunt. Quæ res euidenter demonstrat, quod pontificis *Romani* potestatem patriarchalem in se, eo quidem tempore, non agnouerint. Id quod e

for great misdemeanours, *Rothald* appeal'd to *Rome*, and Pope *Nicolaus* espous'd his cause, wrote sharply to *Hincmar*, and cited him to appear, and answer what he had done at *Rome*. But *Hincmar* would not stir, but published a large Apologetick to the Pope, wherein he justifies his Act, and though the gives good words and great deference to the See Apostolick, yet stoutly contends, that he ought to be content with a general care and inspection, and not interrupt the ordinary rights of Metropolitans, and that 'twas infinitely reasonable, that the criminal should be referr'd to the judgement of his own Province.

(*n*) Spelman. concil. Britan. an. DCI. tom. I. p. 108. Responsio ita habet: Notum sit & absque dubitatione vobis, quod nos omnes sumus & quilibet nostrum obedientes & subditi ecclesiæ Dei & papæ Romæ & vnicuique vero & pio christiano ad amandum vnumquemque eorum verbo & facto fore filios Dei: & aliam obedientiam, quam istam, non scio debitam ei, quem vos nominatis esse patrem patrum, vindicari & postulari, & istam obedientiam nos sumus parati dare & soluere ei, & cuique christiano continuo. Præterea nos sumus sub gubernatione episcopi Caërlegionis super Osca, qui est ad superuidendum sub Deo super nobis & faciendum nos seruare vitam spiritualem.

BEDA [o] manifestum est, qui diuersis in locis illud repetit. Et GVILLIELMVS MALMSBVRIENSIS [p], STEPHANVS HEDDIVS [q], EADMERVS [r] & alii vitae VVILFRIDI, archiepiscopi *Eboracensis*, (acerrimi propugnatoris rei *Romanae* contra ritus *Britonum*) scriptores eamdem historiam memoriae prodiderunt. Dicunt enim, *Wilfridum* ordinationem nec a *Scoticis*, nec *Britannicis* episcopis, nec ab vllo alio per ipsos ordinato, accipere voluisse, eo quod sedes apostolica eorum reiecisset communionem. Vt adeo, quemadmodum ex his auctoribus obseruauit STILLINGFLEETVS [s] episcopus, planum sit, ecclesias *Scoticas* & *Britannicas* eo tempore fuisse a *Romano* pontifice excommunicatas, quia *Romanis* ritibus in celebrando paschate & arrogatae in se pontificis potestati submittere sese noluerint. Multa plura, quae huc faciunt, eruditi nostri antiquarii BREREWOODVS [t], WATSONIVS [u], CAVEVS [w], & STILLINGFLEE-

(o) Bed. histor. gent. Anglor. lib. II. c. II. & XIX. lib. III. c. XXV. Lib. V. c. XVI. & XXII.

(p) Malmsbur. de gestis pontific. Anglor. lib. III.

(q) Steph. Heddius de vit. Wilfrid. c. XII.

(r) Eadmer. vit. Wilfrid.

(s) Stillingfleet's *Answer to* Cressy. p. 300. Mr. *Cressy* confesseth, *that the Scots, Picts, and Brittains in all matters of faith agreed with the Saxon, that is, the Roman Church:* but it is plain withall, that the great zealot for the Church of Rome, *Wilfrid*, refused to receive orders among them and gives this the reason of it, *because the Apostolical See did not allow them communion with it*; for speaking of the Brittish and Scottish Bishops, he saith, *quos nec apostolica sedes in communionem recepit, nec eos qui schismaticis consentiunt:* it seems then, the *Brittish* and *Scottish Churches* stood *excommunicated* at that time by the Church of *Rome;* and therefore he desires to go into *France*, *vt sine controuersia apostolicae sedis, licet indignus, gradum episcopalem merear accipere;* so that the Pope would neither allow their *churches* nor their *ordinations*. So *William* of *Malmsbury* saith, *that they would neither be ordained by the Scottish Bishops, nor by any ordained by them, because the Apostolical See had rejected their Communion.* But what was it, I beseech Mr. *Cressy*, that unchurched the Brittish and Scottish Christians, and nulled their ordinations, and made them deserve excommunication? *Why*, forsooth, *they had not the right tonsure among them, and they did not keep* Easter *on the right Sunday*; these are all the material differences Mr. *Cressy* will allow for the causes of so much severity.

(t) Brerewood *of Patriarch Gov. Qu. 3.*

(u) Watson de ecclef. Britann. antiqua libertate thes. II.

(w) Cave *Anc. Church Gov.* c. V. p. 244. From *Africk* let us sail into *Brittain*, and

TUS [x], ad libertatem & omni subiectione immunem rationem

see how things stood in our own Country, the first Nation of the whole *Western* World that received the christian Faith; it being planted here (as *Gildas*, an authour of untainted Credit, and no inconsiderable antiquity, informs us, and he speaks it too with great assurance) *tempore summo Tiberii Cæsaris*, in the latter Time of *Tiberius* his Reign, which admits to have been the very last year of his Life (he died *march* the XVI. Ann. Chr. XXXVII.) it was five or six years before 'tis pretended *S. Peter* ever came to, or founded any church at *Rome*. Christianity though struggling with great difficulties, and but lukewarmly entertain'd by some, yet as *Gildas* assures us, made shift to keep its head in the following Ages, as is evident from some passages in *Origen*, *Tertullian*, and others, and from the known story of King *Lucius* the first Christian King, - - Religion being settled, that church Government grew up here as in other Countries, by Bishops and then Metropolitans, or superiour Bishops, there can be no just cause to doubt.

(x) Stillingfleet Orig. Britan. c. V. pag. 356. It remains onely, that we consider the *Liberty* or *Independency* of the *Brittish Churches*; of which we can have no greater Proof than from the *Carriage* of the *Brittish Bishops* towards *Augustin* the *Monk*, when he came with *full power* from the *Pope* to require *Subjection* from them. And this material point relating to the *Brittish Churches* I shall endeavour to clear from all the *Objections* which have been made against it. In order thereto, we are to understand, That *Augustin* the *Monk* by virtue of the Pope's Authority, did challenge *a Superiority over the Bishops of the* Brittish *Churches*, which appears not onely by *Gregory*'s Answer to his *Interrogations*, but by the *Scheme* of the *Ecclesiastical Government* here, which *Gregory* sent to him, after he had a fair prospect of the *Conversion* of the *Saxons*, which was at the same time that he sent *Mellitus*, *Justus*, *Paulinus* and *Rufinianus* whith the *Archiepiscopal Pall* to him. There he declares, that there were to be two *Archbishops Sees*, one at *London*, (which out of honour to *Ethelbert* or *Augustin* was fixed at *Canterbury*, or rather by *Ethelbert*'s own Authority) and the other at *York*, which had been a *Metropolitan See* in the *Brittish* times, and both these *Archbishops* were to have twelve *Suffragan Bishops* under them. The Bishop of *London* was to be consecrated by his *own Synod* and to receive the *Pall* from the Pope; But *Augustin* was to appoint the first Bishop of *York*, who was to yield *Subjection* to him for his time, but afterwards *the Sees* were to be *Independent* on each other. But by all this it should seem, *that he had Authority given him onely over those Bishops who were consecrated by him, And the Archbishop of* York; what then becomes of those Bishops in *Britain*, who were *Consecrated* by neither, and such they knew there were? Concerning these *Gregory* gives a plain Answer, *That they were all to be subject to the Authority of Augustin; and to govern themselves in Life and Doctrine and Church-Offices according to his Direction.* *Augustin* being furnished with such *full Power*, as he

eccle-

ecclesiarum *Britanniae* demonstrandam, adlegarunt, quae heic repetere supersedemus, vnam tantum & alteram exceptionem, quam in dissertatione sua de patriarchali episcopi *Romani* potestate, STILLINGFLEETI *originibus ecclesiae Britannicae* opposita, fecit SCHELSTRATVS, consideraturi.

§. XII.

Contrariae exceptiones Schelstrati de *ecclesia* Britannica *considerantur.*

SCHELSTRATVS[y], manuscriptum ab HENRICO SPELMANNO editum, continens responsum *Dinothi Augustino* datum, spurium esse dicit & commentitium: stilum enim manifeste prodere, quod recentioris sit aetatis. Quod profecto graue argumentum est hominis, qui tam idoneus stili *Britannici*, quo manuscriptum illud exaratum exstat, iudex est, vt ne linguam *Anglicanam* quidem sine interpretis opera se intelligere profiteatur. Quo pacto igitur illud, quod stilo *Britonum* scriptum est, diiudicare poterit, qui nullum illius linguae vocabulum intelligit? Sed subiungit ille, materiam & argumentum ipsum ostendere, quod sit fictitium: manifestum enim esse, non fuisse ea tempestate archiepiscopum *Caërlegione* ad *Oscam*, quemad-

thought desires a *Meeting* with the *Brittish Bishops*, at a place called *Augustinsac*, as *Bede* saith, in the *Confines* of the *Wiccii* and the *West Saxons*. Where this place was is very uncertain, and not at all material; *Camden* could find nothing like it, and the *Conjectures* of others since have no great probability, either as to *Austric*, or *Haustake*, or *offuntree*, but at this place the *Brittish Bishops* gave *Augustin* a Meeting; where the first thing proposed by him was, *That they would embrace the Unity* of the Catholick Church, and then join with him in Preaching to the Gentiles, for, saith he, *they did many things repugnant to the Unity of the Church;* Which was in plain terms to charge them with *schism*; and the *Terms* of *Communion* offer'd, did imply *Submission* to the *Church* of *Rome*, and by consequence to his *Authority* over them. But the utmost that could be obtained from them, was onely *that they would take farther advice, and give another Meeting, with a greater Number.* And then were present *Seven Bishops of* the Brittains, *and many Learned Men*, chiefly of the Monastery of Banchor, where Dinoth was then Abbot; And the Result of this Meeting was, *that they utterly refused submission to the church of* Rome, *or to* Augustin *as Archbishop over* them. And for the Account of this, we are beholding to *Bede*, whose Authority is liable to no exception in this matter.

(y) Schelstrat. dissertat. c. VI. p. 130.

modum ſcriptum venditet; ſed iurisdictionem metropoliticam iam ante centum circiter annos *Meneuiam* fuiſſe translatam. Quaſi non omnibus perſpectum ſit & exploratum, archiepiſcopum *Meneuiæ* (vrbis, nunc *S. Davids Head* dictæ) titulum archiepiſcopi *Caërlegionis*, ſede quantumuis inde remota, retinere potuiſſe, quia *Caërlegio* ſedes primitiua erat, non ſecus ac epiſcopus inſulæ *Manniæ* etiamnum titulum epiſcopi *Sodorenſis* retinet, eo quod *Sodora* & omnes *Hebrides*, ſeu inſulæ occidentales *Scotiæ*, pars diœceſis ipſius olim fuerunt, licet nunc quidem per multa ſæcula ab ea ſeparatæ. Verum vt exemplum *Romæ* propius adferamus, geographi [z] narrant, quod *Oſtia* & *Portus Auguſti* adhuc duobus epiſcopis titulum tribuant, quorum alter ſemper ſit cardinalis quidam ſenior, alter collegii cardinalium decanus, licet vterque locus hodie ita exſtinctus iaceat, vt vix ab vllo homine incolatur. Infra capite quinto huius libri videbimus, ſæpius tres quatuorue antiquos epiſcopatus *Italicos* coniungi conſueuiſſe, quemadmodum de *Tarquiniis Corneto* & *Grauiſcis* obſeruauit HOLSTENIVS [a]. Neque rebus ita ſe habentibus abſurdum committitur, quocumque horum titulorum diœceſis coniunctæ epiſcopus appelletur. Cur igitur id contra huius teſtimonii, quod epiſcopo *Meneuiæ* titulum epiſcopi *Caerlegionis* tribuit, valorem obiici oportuit, quando hæc vrbs titulus primitiuus fuit? Sed ſecundo ex BEDA conſtare dicit, quæſtionem illam non ad primatum epiſcopi *Romani*, ſed *Auguſtini* metropoliticam in illos iurisdictionem, attinuiſſe. Quomodo autem epiſcopi *Britannici* pro ſchismaticis habiti fuere, ſi papæ *Romani* auctoritas in hac controuerſia nullo

(z) Ferrar. lexic. geogr. voce *Oſtia*. Oſtia colonia & vrbs Latii, epiſcopalis, ad oſtia Tiberis, e regione Portus vrbis, prorſus a Saracenis euerſa, ab vrbe Roma XVI. mill. paſſ. diſtans. Manet epiſcopatus, qui cardinali ſeniori, a quo pontifex maximus coronatur, tribuitur. cetera.
Id. in voce *Portus Auguſti*. Portus Auguſti, qui & Romanus, *Porto*, vrbs Hetruriæ prorſus exciſa, quod Oſtia Tiberis, contra *Oſtiam* vrbem etiam exſtinctam II. mill. paſſ. diſtantem, ab vrbe Roma XVI. mill. paſſ. in meridiem. Manet epiſcopatus, vnus e ſex, qui cardinalibus antiquioribus conferuntur.

(a) Holſten. annot. in geogr. Carol. a S. Paulo p. 48. ad voc. *Tarquinii*. *Tarquinii* vulgo *Tarquera*] *Tarquina* &c. Epiſcopatus hic Cornetum translatus, vt & Grauiſcanus.

modo

modo intercessit? Num schismatici forent, eo quod *Augustini* metropoliticam reiecissent iurisdictionem? Num hic istam potestatem inexcusabili quadam ratione & suo ipsius arbitratu vsurparat, seque ipsis metropolitam obtruderat, a nemine, qui dignitate ipso esset superior, ad hoc negotium legitime delegatus? Planum itaque est, alterum altero inclusum, & reiectionem *Augustini* etiam reiectionem fuisse illius, qui *Augustinum* amandarat. Sed vero in aliis etiam rebus primatum papæ admittere recusabant, ad ritus *Romanos* in celebratione paschatis, administratione baptismi, tonsura S. *Petri* aliisque quibusdam consuetudinibus nolentes sese conformare; id quod argumento erat, quod quemadmodum ecclesiæ *Romanæ* antea haud fuerant subiecti, nec cum ea quidem, sed cum orientalibus potius ecclesiis, communionem coluerant, ita nunc dictaturæ eius sese submittere in animo non haberent, antiquas potius suæ ipsorum, tamquam liberæ & ab alia nulla dependentis, ecclesiæ consuetudines porro obseruare parati. Num quis sibi persuadere potest, episcopos *Britannicos*, si pontificem *Romanum* legitima in se potestate gaudere credidissent, mandatis eius in eiusmodi rebus, vt sunt obseruatio paschatis & similes, sese submittere dubitaturos fuisse, quum res istæ minimam iurisdictionis patriarchalis partem efficiant? Ipse ille auctor noster, quando ad materiam paullo curatius considerandam progreditur, adserto suo inhærere non audet, sed episcopis *Britannicis* tandem cum BARONIO aliisque partis suæ scriptoribus conuitiari incipit, dicens [*b*], quod inde a tempore irruptionis *Saxonum*, doctrinis ritibusque ecclesiæ catholicæ desertis, tamquam schismatici a centro communionis ecclesiasticæ recessissent: & quod concludi oporteat, Deum miraculis, *Augustini* deprecatione factis, ecclesiæ schismaticæ *Britonum* falsitatem ostendere voluisse. Hoc ad institutum nostrum facit caussamque nobis concedit, de qua disceptatur, quæ est, Num ecclesia *Britannica* pontificis *Romani* iurisdictionem in se tunc agnouerit, quando eo peruenit *Augustinus*? Quod auctor noster post breuem quamdam cum docto aduersario suo altercationem negare, cum eoque in eamdem pedibus ire sententiam cogitur, & tunc se ad vltimum &

(*b*) Schelstrat. diss. c. VI. p. 106.

commune partis suæ refugium, ad conuitia videlicet & miracula, conuertit, quæ quum nulla hac in re argumenta sint, nihil ad ea respondebimus; sed vnum adhuc dispiciemus, Vnde constet, *Britannos* sub aduentum *Saxonum* antiquam doctrinam de patriarchali papæ *Romani* potestate deseruisse? Quod vt demonstret auctor noster, plana & perspicua documenta adferat, necesse est, quod ante illud tempus ecclesia *Britannica* episcopi *Romani* patriarchalem in se iurisdictionem semper agnouerit. Et hic quidem prætextus toti dissertationi eius scopus est: sed probationes eius in leues quasdam coniecturas abeunt, quibus nihilo secius hæc quatuor momenta demonstrasse, videri cupit. I. A *Petro* apostolo ecclesiam *Britannicam* [c] fundatam esse; quod, quisquis episcopum VSSERIVM de primordiis [d] christianæ fidei in *Britannia* legit, æque facile S. *Paulo* vel viginti aliis attribuet: Adeo exigua ratio suppetit, patriarchalem pontificis *Romani* potestatem prima ecclesiæ *Britannicæ* conuersione stabiliendi. II. Ex antiqua traditione argumentatur, potestatem patriarchalem esse institutionis apostolicæ, & hoc ipso [e] ecclesiam *Britannicam Romanæ* subiectam factam, quicumque demum illam ad fidei christianæ obsequium primum perduxisset. Sed hæc traditio maiori inuoluta est obscuritate, & magis precaria argumentatio est, quam prima illa. III. Dicit, episcopos *Britannicos* in concilio *Arelatensi* episcopi *Romani* [f] patriarchalem in se & vniuersum occidentem agnouisse potestatem. IV. Denique, hanc potestatem in plena hac extensione & latitudine sexto concilii *Nicæni* canone agnitam esse & confirmatam [g]. Quatenus synodus *Nicæna* hanc potestatem admiserit vel confirmauerit, iam ostendimus, vbi de ecclesiis suburbicariis verba fecimus. Vt adeo vnum tantummodo supersit examinandum, quid ponderis argumentum *Schelstratianum*, ex concilio *Arelatensi* depromtum, habeat. Hoc concilium a *Constantino*, non autem ab episcopo *Romano*, contra *Donatistas* anno CCCXIV. coactum fuit. Aderant heic præsentes episcopi

(c) Schelstrat. diss. c. I. & II.
(d) Vsser. de antiquit. eccles. Britan. c. I. tot.
(e) Schelstrat. differt. c. III.
(f) Ibid. c. IV.
(g) Schelstrat. differt. c. V.

Britan-

Britannici, *Eborius Eboraco*, *Restitutus Londino*, & *Adelphius Lindocolnia*, vel *Colonia Lindi*, quemadmodum probabiliter legi oportere postea demonstrabimus. Iam in synodica ipsorum epistola ad *Syluestrum* papam locus quidam reperitur (ab omnibus autem pro corrupto agnitus) qui maiores cum dioeceses tenere [*b*] dicit. Quod auctor noster interpretatur, quasi patriarchalem quamdam potestatem in omnes magnas imperii occidentalis dioeceses, *Macedoniam*, *Daciam*, *Illyricum*, *Italiam*, *Africam*, *Hispaniam*, *Galliam* & *Britanniam* habere censendus sit. At enim vero vna heic quaestio fieri potest, quae omnem isti commento speciem auferet. Num patres *Africani*, quorum multi huic interfuerunt concilio, vocabula *maiores dioeceses* ita intellexerunt? Quod si eos fecisse, dixeris, quomodo factum est, vt saeculo mox subsequuto tribus episcopis *Romanis*, vna serie sibi succedentibus, adeo fortiter se opponerent & libertatem sibi suam hac ipsa in caussa vindicarent, (quemadmodum illos fecisse supra (*bb*) vidimus,) omnem ei potestatem recipiendi ab ecclesiis *Africanis* appellationes denegantes? Num *Augustinus* & reliqui antistites omnes obliti ea fuerunt, quae maiores sui *Arelati* admodum nuper subscriptione sua agnouerant, quod videlicet *Africa* vna esset ex papae *Romani* maioribus dioecesibus? An vero sensibus suis, veluti miseri *Britones* sub irruptionem *Saxonum*, debilitati in schisma iam incurrerunt, quemadmodum illi fecisse contumeliose & falso dicuntur? Nihil horum omnium hoc in casu statui potest. Adeoque hoc nobis demonstrationi est, nec patres *Africanos*, nec *Britannos*, nec alios vllos tunc in concilio praesentes, verba ista *maiores dioeceses* eo sensu accepisse, quo quidem auctor noster ea accipienda esse, dictitat. Vt adeo, quicumque demum eorum sensus fuerit, hunc ea sensum habere non posse, certum sit. Atque ita omne argumentum, quod auctor ex hoc commento, ad subiiciendum pontifici *Romano Britannos*, construit, collabitur, vtpote fundamento destitutum.

(*b*) Concil. Arelat. I. epist. synod. (tom. I. concil. p. 1426. a.) Placuit etiam, antequam a te, qui *maiores dioeceses tenes*, per te potissimum omnibus insinuari. *Schelstratus* & *Perronius* ita id corrigunt: Placuit etiam haec iuxta antiquam consuetudinem a te, qui maiores dioeceses tenes, & per te potissimum omnibus insinuari.

(*bb*) Vid. §. XI. p. 395. 396. 397.

Nolo cum ipſo iam diſputans contendere pertinaciter, vocabulum *diœceſis* illa tempeſtate in nullo auctore pro maiore quadam imperii *Romani* diœceſi fuiſſe adhibitum. *Conſtantinum* [*i*] ita alicubi adhibuiſſe, dicit, loquentem de *Aſiana* & *Pontica* diœceſibus. Quæ res, ſi ipſum iuuare aliquo modo poteſt, alium ei locum ſuggerere poſſum. Nam *Conſtantinus* etiam de ciuili quodam miniſtro loquitur, quem *καθολικὸν διοικήσεως*, ſeu *rationalem diœceſis* [*k*] appellat, vbi cum VALESIO, maiorem aliquam imperii *Romani* diœceſin intelligendam eſſe, ſtatuo. Immo vero ſupra me exiſtimare dixi, iſto tempore patriarchas in eccleſia fuiſſe, magnasque habuiſſe imperii *Romani* diœceſes inter ſe diuiſas. Num vero hinc ſequitur, vt, quum vocabulum *diœceſis* nonnumquam ita adhibeatur, hoc loco idem ſignificare oporteat, vbi manifeſta eſt in contrarium demonſtratio? Nemini non notum eſt, circa illam tempeſtatem nomen diœceſis ſingulis etiam eccleſiis epiſcopalibus fuiſſe datum, easque maiores diœceſes vocari conſueuiſſe in oppoſitione titulorum ſeu parochiarum, quæ erant *quaſi diœceſes*, hoc eſt, minores diœceſes ſub illis comprehenſæ, quemadmodum liber *pontificalis* [*l*] in vita *Marcelli*, qui ex anteceſſoribus *Sylueſtri* vnus fuit,

(*i*) Conſtantin. ep. ad omnes eccleſias ap. Euſeb. de vit. Conſtant. lib. III. c. XIX. *Τοῦτο τοίνυν ἐπὶ τοῦ παρόντος καλῶς ἔχειν ἅπαντες ἡγήσαντο· καὶ αὐτὸς δὲ τῇ ὑμετέρᾳ ἀγχινοίᾳ ἀρέσειν ὑπεσχόμην, ἵν' ἅπερ δ' ἂν κατὰ τὴν Ῥωμαίων πόλιν τε καὶ Ἀφρικὴν, Ἰταλίαν τε ἅπασαν, Αἴγυπτον, Σπανίαν, Γαλλίας, Βρεττανίας, Λιβύας, ὅλην Ἑλλάδα, Ἀσιανήν τε διοίκησιν καὶ Ποντικὴν, καὶ Κιλικίαν, μιᾷ καὶ συμφώνῳ φυλάττεται γνώμῃ, ἀσμένως τοῦτο καὶ ἡ ὑμετέρα προσδέξηται σύνεσις.* Id circo id æquum rectumque eſſe omnes iudicauerunt, quod & vobis placiturum eſſe ſpopondi, vt ſcilicet quid in vrbe Roma perque omnem Italiam, Africam, Aegyptum; per Hiſpaniam, Gallias, Britannias, Libyas, per vniuerſam Achaiam, *per Aſianam & Ponticam diœceſin*, per Ciliciam denique concordi ſententia obſeruatur, id veſtra quoque prudentia libentibus animis amplectatur.

(*k*) Ibid. lib. IV. c. XXXVI. *ἀπεστάλη δὲ γράμματα παρὰ τῆς ἡμετέρας ἡμερότητος πρὸς τὸν τῆς διοικήσεως καθολικὸν, ὅπως ἅπαντα τὰ πρὸς ἐπισκευὴν αὐτῶν ἐπιτήδεια παρασχεῖν φροντίσειεν.* Litteræ a noſtra clementia miſſæ ſunt ad *rationalem diœceſis*, vt cuncta ad eorum codicum confectionem neceſſaria præberi curet.

(*l*) Pontifical. vit. Marcelli (tom. I. concil. p. 946. c.) Hic fecit cœmiterium via Salaria, & viginti quinque titulos in vrbe Roma conſtituit, *quaſi diœceſes*, propter baptiſmum & pœnitentiam multorum, qui conuertebantur ex paganis, & propter ſepulturas martyrum.

reddi-

reddidit. Vt adeo, quando *Syluester* maiores dioeceses tenuisse dicitur, id nihil velit amplius, quam quod metropolitanus fuerit, habens diuersas dioeceses episcopales iurisdictioni suæ subiectas, quibus secundum consuetudinem tempus celebrandi pascha aliasque res in concilio decretas significare debuit. Vel si ipsum isto tempore patriarcham fuisse statuas; tum per maiores eius dioeceses intelligi poterunt decem prouinciæ suburbicariæ, quæ antiqui patriarchalis eius iurisdictionis limites fuerunt. Quemcumque vero sensum habent, eum certe habere nequeunt, quem auctor noster de magnis imperii *Romani* dioecesibus sibi fingit. Absurdum enim foret cogitare, quod *Africa* ex pontificis *Romani* dioecesibus se esse, agnouerit, quæ numquam prouinciis suburbicariis fuit adnumerata, & quod magis est, quæ pontificis consiliis, quibus vel minimam potestatem in ipsam sibi conciliare studuit, tam fortiter restitit, absolutam nec aliunde dependentem potestatem in omnibus caussis cognitionis ac iurisdictionis ecclesiasticæ sibi vindicando. Et quum res ecclesiæ *Britannicæ* eadem fuerit atque *Africanæ*, sequitur, eam æque minus atque alias *Romæ* paruisse, non obstante, quod quidem eius episcopi in concilio *Arelatensi* subiectionem papæ debitam agnouisse dicantur; qua ex re auctor noster præcipuum caussæ suæ robur petit, quum tamen diligenter excussa & examinata nihil roboris habeat, quemadmodum lectori partium studio alieno nos demonstrasse, haud dubitamus. Nos præcipuas quasdam celebris huius scriptoris exceptiones contra ecclesiæ *Britannicæ* libertatem tanto lubentius heic considerauimus, quod ignoramus, an quis vmquam ad eas responderit; & fore confidimus, vt hæc pauca, quæ attulimus, lectori vera libertatis nostræ fundamenta & simul consilia in contrarium ob oculos proponant, quæ episcopi *Romani*, tamquam patriarchæ imperii occidentalis, potestati nos subiicere volunt, quum tamen dioecesis *Britannica* æque iusto absolutæ libertatis titulo, atque *Roma* ipsa, vel *Africa* vel alia quæcumque imperii dioecesis, gauisa sit. Non inquiremus heic vlterius in aliorum patriarcharum vel metropolitanorum limites vel ipsorum dioeceses, quod tanti momenti disputationes de eis non fuerunt excitatæ, & quod ex *notitia* ecclesiæ, quam heic in vltima huius libri parte subiungimus, facile condisci possunt. Quam ob

rem

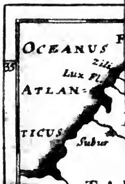
rem proximo loco ordinariam antiquarum diœcesium episcopalium, siue, vti nunc vocantur, diœcesanarum ecclesiarum, amplitudinem examinabimus.

LIBRI NONI
CAPVT SECVNDVM
DE NVMERO, NATVRA ET AMPLITVDINE DIOECESIVM, SIVE ECCLESIARVM EPISCOPALIVM, IN AFRICA, AEGYPTO, ALIISQVE ORIENTALIBVS PROVINCIIS.

§. I.

Diœceses olim παροικίαι, parœciæ *dictæ*.

EX iis, quæ capite vltimo diximus, planum est & perspicuum, antiquissimam & apostolicam diuisionem factam fuisse in diœceses seu ecclesias episcopales; hoc est, eiusmodi districtus, quos singuli episcopi vna cum presbyteris suis gubernarunt. Interim in harum diœcesium naturam & amplitudinem paullo vlterius inquirendum est, quia magni errores a recentioribus quibusdam scriptoribus circa illas admissi sunt. Sunt, qui diœcesim tribus prioribus sæculis nihil amplius fuisse statuunt, quam tantum hominum numerum, qui in vnam quamdam congregationem coire potuere, & plerumque coiuerunt. Alii antiquarum diœcesium limites extendunt longius, vt ciuitatem & totam regionem adiacentem includant. Tunc vero, ethnicis ad christianam religionem generatim conuersis, istiusmodi diœceses in singulares congregationes diuidi & nouum vnicuique earum episcopum dari oportuisse statuunt. Nulla inter hasce duas opiniones differentia est, nisi hæc, quod altera primum & originarium ecclesiæ exemplar plane perperam capiat, & altera cum eius praxi litiget. Sed fundamentum rei erat, quod ecclesia in constituendis diœcesium limitibus aliam sequeretur regulam, non singularium conuentuum seu congregationum, sed regulam regiminis in qualibet ciuitate, includentis non tantum ciuitatem ipsam sed suburbia etiam, siue regionem, ciuitati intra iurisdictionis suæ limites circumiacentem. Quæ plana videtur esse ratio grandis illius & omnibus manifestæ differentiæ, quam in diœcesium amplitudine deprehendimus,

OCEANUS
ATLAN=
TICUS
Lux Fl.
Subur

mus; quando aliæ admodum amplæ, aliæ valde angustæ sunt, prout ciuilis cuiusque ciuitatis magistratus maiorem haberet vel minorem iurisdictionem. Equidem duo sunt, quæ improvidis lectoribus hac in materia plerumque imponunt. Vnum est, quod diœcesis episcopalis antiquo nomine per tria priora sæcula communiter dicatur παροικία, quam pro ecclesia parochiali, seu singulari quadam congregatione, falso accipiunt: Quum tamen, vt viri eruditi [a] obseruarunt, tunc non loca seu habitacula ab ecclesia quadam proxima, sed vicos proximos a ciuitate denotaret, qui vna cum ciuitate episcopi παροικία, siue, vt nunc vocamus, ipsius diœcesis, ordinariæ illius curæ ac iurisdictionis limites erant. Rem ita se habuisse, inde euidenter apparet, quod amplissimæ diœceses, quales erant *Romana*, *Antiochena*, & *Alexandrina*, quæ multas complectebantur ecclesias particulares, eodem nomine appellantur, quemadmodum lector vel centum loca in EVSEBIO [b] inuenire poterit, vbi vocabulum παροικίας adhibet, quando de his amplis & populosis ciuitatibus, quæ plures ecclesias particulares in se continebant, loquitur. Ciuitas *Alexandrina* tempore *Alexandri* atque *Athanasii* in diuersos districtus diuisa erat, qui *lauræ* dicebantur, quarum in vnaquaque ecclesia erat presbyterum in se habens constitutum. Et nihilominus istæ omnes non nisi vna erant παροικία, quemadmodum *Alexandro* in epistola sua encyclica [c] contra A-

(a) Brerewood *of Patriarch. Gov.* Q. I. p. 102.

(b) Euseb. lib. I. c. I. ὅσα τε καὶ πηλίκα πραγματευθῆναι κατὰ τὴν ἐκκλησιαστικὴν ἱστορίαν λέγεται, καὶ ὅσοι ταύτης διαπρεπῶς ἐν ταῖς μάλιστα ἐπισημοτάταις παροικίαις ἡγήσαντό τε καὶ προέστησαν. Quot præterea quantæque res in ecclesia gestæ a scriptoribus nostris commemorentur: qui præcipue *in celeberrimis ciuitatibus* (*parœciis*) eidem ecclesiæ non sine laude præfuerint.

Id. lib. II. c. XXIV. Νέρωνος ὄγδοον ἄγοντος τῆς βασιλείας ἔτος Πρῶτος μετὰ Μάρκον τὸν ἀπόστολον καὶ εὐαγγελιστὴν, τῆς ἐν Ἀλεξανδρείᾳ παροικίας, Ἀνιανὸς τὴν λειτουργίαν διαδέχεται. Nerone octauum imperii annum agente primus post Marcum euangelistam *Alexandrinæ ecclesiæ* (*parœciæ*) administrationem suscepit Anianus.

(c) Alex. epist. encycl. apud Socrat. lib. I. c. VI. Ἐν τῇ ἡμετέρᾳ παροικίᾳ ἐξῆλθον νῦν ἄνδρες παράνομοι καὶ χριστομάχοι κ. τ. λ. In *nostra parœcia* extiterunt nuper homines iniqui & hostes Christi, cetera.

rium dicuntur. Lector hoc vocabulum videre poteſt ita adhibitum ab EPIPHANIO [*d*], HIERONYMO [*e*], conciliis *Antiocheno* [*f*], *Ancyrano* [*g*] multisque aliis poſteriorum ſæculorum, vbi certum eſt, epiſcopales diœceſes paullo ampliores fuiſſe quam eccleſias parochiales, quatenus hæ ſingulares congregationes ſignificare creduntur. Vt adeo nihil manifeſtius, quam vſus vocabuli *παροικίας* pro diœceſi, quarto poſt natum ſeruatorem ſæculo, eſſe poſſit.

§. II.

Quo tempore nomen diœceſis *primum adhiberi cœptum ſit.*

IAM vero circa hanc tempeſtatem nomen *diœceſis* ſimili modo adhiberi cœpit. Nam ſynodus *Arelatenſis*, quæ ſæculo quarto ineunte celebrata eſt, ad epiſcopum ſcribens *Romanum*, maiores eum *diœceſes* tenere [*h*] dicit; quas diœceſes etſi SCHELSTRATVS & alii *Romanenſes* ſcriptores patriarchales diœceſes, ad

(*d*) Epiphan. epiſt. ad Ioan. Hieroſolym. Ad *meæ paræciæ* videbantur eccleſiam pertinere, cetera.

(*e*) Hieron. ep. LIII. ad Ripar. Miror Sanctum epiſcopum, in cuius *parochia* eſſe presbyter dicitur Vigilantius, acquieſcere furori eius &c.

(*f*) Concil. Antioch. c. IX. (tom. II. concil. p. 565.) ἕκαστον ἐπίσκοπον ἐξουσίαν ἔχειν τῆς ἑαυτοῦ παροικίας, διοικεῖν τε κατὰ τὴν ἑκάστῳ ἐπιβάλλουσαν εὐλάβειαν, καὶ πρόνοιαν ποιεῖσθαι πάσης τῆς χώρας τῆς ὑπὸ τὴν ἑαυτοῦ πόλιν. Vnumquemque epiſcopum habere *ſuæ parochiæ* poteſtatem & adminiſtrare pro vnicuique conueniente religione, & totius regionis curam gerere, quæ ſuæ vrbi ſubeſt.

(*g*) Concil. Ancyran. c. XVIII. (tom. I. conc. p. 1461.) Εἴ τινες ἐπίσκοποι κατασταθέντες, καὶ μὴ δεχθέντες ὑπὸ τῆς παροικίας ἐκείνης, εἰς ἣν ὠνομάσθησαν, ἑτέραις βούλοιντο παροικίαις ἐπιέναι, καὶ βιάζεσθαι τοὺς καθεστῶτας, καὶ στάσεις κινεῖν κατ' αὐτῶν, τούτους ἀφορίζεσθαι. Si qui conſtituti epiſcopi, & ab illa *parochia*, in quam nominati fuerunt, non ſuſcepti, alias velint *parochias* inuadere, & iis qui conſtituti ſunt, vim adferre, & ſeditiones aduerſus illos excitare, eos ſegregari oportet.
Auguſtin. epiſt. CCXLI. [al. CCLXII.] (p. 1007. edit. Altdorf. MDCLXIIX. 4to) Fuſſala dicitur Hipponenſi territorio confine caſtellum: antea ibi numquam epiſcopus fuit: ſed ſimul cum contigua ſibi regione ad *paræciam Hipponenſis* eccleſiæ pertinebat.
Baſil. epiſt. CCLXIV. περιοδεύοντος ἐμοῦ τὴν παροικίαν κ. τ. λ. Dum ego vicina loca vrbis (*parochiam*) obirem, cetera.

(*h*) Concil. Arelat. I. epiſt. ſynod. (tom. I. concil. p. 1426.) vid. ſupra ſub lit. (*b*) pag. 405.

pon-

pontificis *Romani* iurisdictionem amplificandam, interpretantur; magis tamen probabile est, obseruante CAVEO [i], quod singulares tantum episcopatus significent, tametsi *Constantinum* diuisionem imperii in ciuiles diœceses forte fecisse largiar, vnde patriarchales diœceses nomen suum in sequentibus sæculis traxerunt. Vocabulum illud pro singulari quadam diœcesi in conciliis *Africanis* frequenter adhibetur, vt quum dicitur [k] *Nemini sit facultas, relicta principali cathedra, ad aliquam ecclesiam in DIOECESI constitutam se conferre*: Ita similiter in *codice Africano* & *collatione Carthaginensi* sæpius. Ex quibus perspicimus, vocabula *parochia* & *diœcesis* istis temporibus plane idem significasse, & si quis diœcesin nomine parochiæ vocet, hunc ideo eam non singularem quamdam congregationē facere.

§. III.

Quid per προάστεια, *seu* suburbia, *intelligendum sit.*

ALTERVM, quod lectoribus hac in re imponere solet, est ambigua significatio, quam nomina προάστεια & *suburbia* admittunt; quæ sensu hodierno accepta nihil amplius quam ædes

(i) Cave's *Anc. Ch. Gov.* c. III. p. 129. 130. When the synod at *Arles* in their Letter to Pope *Sylvester* say, that he did *maiores diœceses tenere* (a passage frequently quoted by the Writers of the *Roman* Church) possess greater Dioceses; besides, that the place, as *Salmasius* observes, is very corrupt, and affords no current sense, 'tis plain, that the word *Dioces* there cannot be understood of *Patriarchal* Dioceses, (*Constantine* not having yet made the division of the Empire, nor *Dioceses* come up in a ciuil, much less in an Ecclesiastical sense) and must therefore be meant of single Bishopricks, in the modern use of the word, and which was not unusual in those days, as is evident from the *Code* of the *African* Church, and the conference between the *Catholicks* and *Donatists* at *Carthago*, where nothing is more common and obvious than the usage of the word *Dioces*, for a single Episcopal See; the places are too numerous to be reckon'd up.

(k) Conc. Carth. V. c. V. (tom. II. concil. p. 1216.)

Cod. can. Afric. c. CXVII. αἱαδήποτε ἐκκλησίαι ἐν διοικήσει καθεςῶσαι, quæcumque ecclesiæ in *diœcesi* constitutæ. Can. CXVIII. inscriptio: Περὶ τοῦ, πῶς μεταξὺ ἀλλήλων μερίζονται τὰς διοικήσεις οἱ ἐπίσκοποι κ. τ. λ. De *diœcesibus*, qualiter eas inter se diuidant episcopi &c. Can. CXIX. Inscript. Περὶ τοῦ, ἐάν τινα διοίκησιν ἐξ αἱρέσεως ἐλευθερώσῃ ἐπίσκοπος, καὶ περὶ τριετίαν κατέχῃ, μηδένα ταύτην ἀπαιτεῖν. Vt si quam *diœcesim* episcopus ab hæresi liberans, triennio possederit, nullus eam repetat. Can. CXXIII. Inscript. ὥστε τὸν καταφρονοῦντα τῆς ἰδίας διοικήσεως ἐπίσκοπον στερεῖσθαι τῆς κοινωνίας. Vt si episcopus negligat suam *diœcesin*, communione priuetur.

mœnibus ciuitatis contiguas significant; antiquis autem temporibus omnes vicos seu pagos denotabant, ciuitati in certo quodam districtu circumiacentes, qui proinde tamquam ad ciuitatem pertinentes considerabantur, vt vt sæpius multorum millium passuum interuallo ab ea disiuncti. Sic *Canopus* duodecim milliaribus distabat ab *Alexandria*, & tamen in actis concilii *Chalcedonensis* ab *Athanasio* [l] quodam προάστειον, seu *suburbium* illius ciuitatis, vocari legimus. Ita *Daphne* SOZOMENO [m] dicitur *suburbanum Antiochiæ*, licet XL. stadiis seu quinque mill. pass. inde distaret. Et PANCIROLLVS [n] de nobili suburbio *Constantinopolis*, quod Ἕβδομον siue *Septimum*, appellabant, obseruat, illud ita vocatum fuisse, quod septimo ab vrbe lapide abesset, quamquam postea, ciuitate mirum in modum increscente, propior illius pars facta atque habita est. Ita quoque in suburbanis *Carthaginis* locus erat, quem *Decimum* vocabant, quod decem milliaribus ab vrbe distaret, vti PROCOPIVS [o] auctor est. Sunt

(l) Concil. Chalced. act. III. (tom. IV. p. 408. c.) ὄντος οὖν καταλαβομένου ἐμοῦ τὸν Ἀθανάσιον τὴν Μετάνοιαν, προάστειον δὲ τοῦτο τῆς μεγίστης Ἀλεξανδρείας, ὃ ποτε Κάνωπος καλούμενον· ὅπερ προάστειον ἄνωθεν, καὶ ἐκ παλαιᾶς συνηθείας, ἐτύγχανε πρὸς ἀνάπαυσιν τῶν καταφυγόντων. Sic ergo perueniente me Athanasio in Metanœa, id est, huius nominis *suburbano magnæ Alexandrinæ ciuitatis, quod aliquando Canopus vocabatur*; quod *suburbanum* ab initio & ex antiqua consuetudine ad refrigerium confugientium constitutum est.

(m) Sozom. lib. V. c. XIX. Δάφνη τὸ ἐπίσημον τῆς Ἀντιοχείας προάστειον, κομᾷ μὲν ἄλσει κυπαρίσσων πολλῶν, *Daphne* nobile *Antiochiæ suburbanum* multarum quidem cupressorum nemore nitescit.

(n) Pancirol. com. in notit. imper. lib. I. c. LXXII. Erat id suburbium Constantinopoli, vt Procopius *lib. I. de ædificiis Iustinian.* memorat. Alterum, ait, templum D. Theodoro ædificauit in suburbio, quod, *Hebdomon*, id est *Septimum* appellatur. - Prope *Septimum* Samuelis prophetæ ossa ab Arcadio Augusto translata & condita fuisse D. Hieronymus *aduersus Vigilantium* Martyrologium 20. *August.* & alii *Niceph.* lib. 14. c. 10. testantur. Ibidem, id est *septimo ab vrbe lapide* Theodosius Magnus in basilica magnifice exstructa, D. Ioan. Baptistæ caput condidit, vt D. Prosper *in chronicis*.

(o) Procop. Vandalic. lib. I. c. XVII. - ὅπως τῶν πολεμίων ἐν τοῖς στενοῖς γενομένων ἀμφὶ τὸ τῆς πόλεως προάστειον, ὃ Δέκιμον καλοῦσιν, ἀμφοτέρωθεν ξυνιόντας, κυκλώσασθαί τε αὐτοὺς, καὶ σαγηνεύσαντας διαφθεῖραι. Vt cum hostis in angustias *Decimi, qui locus est in agro suburbano* (Carthaginensis) se compegisset, eum ipsi vtrimque interciperent, ac veluti septum indagine profliga-

etiam,

etiam, qui existimant, quod *Ager Sexti*, in quo mortem pro religione *CHRISTI* subiit *Cyprianus*, ita dictus fuerit, quod sex milliaria a ciuitate abesset. *Martyrologium* enim *Romanum* loco *Ager Sexti* ponit *Sextum Milliare.* Iam in omnibus istiusmodi suburbiis conuentus agebantur particulares, a conuentibus ecclesiarum ciuitatis distincti; quemadmodum ex iis, quæ EVSEBIVS [p] ex epistola DIONYSII ALEXANDRINI obseruauit, apparet, qui sibi ad *Collutbionem*, locum regionis *Mareoticæ*, migrare iusso multum consolationis attulisse dicit, quod fratres, illic se ob vicinitatem vrbis carissimorum & coniunctissimorum hominum adspectu crebrius fruiturum, monuissent, adfirmantes, eos accessuros ibique commoraturos, &, *tamquam in suburbanis remotioribus, particulares illic conuentus futuros.* Vt adeo antiqua hæc vocabula παροικία & προάστεια, vero suo vetusto & primitiuo sensu accepta, diœcesin episcopi, non singularem quamdam parochiam sensu hodierno efficiant, sed ciuitatem cum omnibus vicis & pagis intra regionem sitis, ad quam magistratus oppidani iurisdictio patebat. Hæc enim, vt IVSTELLVS [q] ex probatis auctoribus demonstrauit, differentia est inter πόλιν & κώμην, *ciuitatem* & *vicum*, vt ciuitas locus sit, quem magistratus

---

rent - - ἐν δὲ Γράσσης ἐξαναστάντες, τεταρταῖοι ἐς Δέκιμον ἀφικόμεθα, σταδίοις ἑβδομήκοντα Καρχηδόνος ἀπέχον. Grasse profecti die quarto peruenimus *Decimum, quod Charthagine stadiis LXX. distat.*

(p) Euseb. lib. VII. c. XI. ὡς ἐν προαστείοις πορρωτέροις κειμένοις, κατὰ μέρος ἔσονται συναγωγαί.

(q) Iustel. not. in cod. can. p. 82. Ciuitatis nomine non tantum vrbs mœnibus cincta significatur, sed & regio seu territorium ciuitati adscriptum. Sic Dio Chrysostomus orat. XXXIV. inter cetera, quæ Cæsarem Tarsensibus concessisse narrat, χώραν nominat. κἀκεῖνος ὑμῖν, inquit, παρέσχε χώραν, νόμους, τιμὴν, ἐξουσίαν κ. τ. λ. *Ille vero vobis præstitit regionem, leges, honorem, potestatem.* Xiphilinus de Bysantio a Seuero imperatore diruto & in vici formam redacto loquens, τὴν πόλιν τε, inquit, καὶ τὴν χώραν αὐτῆς Περινθίοις ἐχαρίσατο, καὶ αὐτῇ ἐκεῖνοι οἷα κώμῃ χρώμενοι. *Vrbem omnemque eius regionem Perinthiis concessit: illique Bysantio vsi sunt vt vico.* Iurisconsulti territorium ciuitatis vocant. Pomponius, *Territorium est vniuersitas agrorum intra fines cuiusque ciuitatis, intra quos*, vt ait Siculus Flaccus, *iuris dicendi ius erat.* Hinc iudicis territorium l. fin. ff. de iurisdict. Nec vero in republica tantum, sed etiam in ecclesia ciuitates, regiones ac territoria sua habuerunt, quæ passim in conciliis & in historia ecclesiastica παροικιῶν nomine significantur. Iustinianus l. 26. c. de episcop. aud. ἐν ἐκείνῃ τῇ πόλει ἢ τῇ παροικίᾳ, *in ciuita-*

ex ſuo ipſius corpore conſtitutus domeſticis legibus moderatur, & in regionem ſibi circumiacentem exercet auctoritatem. Vicus autem locus ciuitati ſubditus, non habens ex ſe ipſo magiſtratum, ſed talem, qui ad ciuitatem, cui paret, ſpectat. Secundum quam notionem eccleſia epiſcopalis generatim erat ciuitas quædam & tota regio, eiusdem plane amplitudinis cum poteſtate magiſtratus ciuilis, cuius fines maximam partem diœceſis epiſcopalis fines erant; quamuis iſta regula non adeo vniuerſalis eſſet, quin ſpecialiores quasdam admitteret exceptiones. Atque hinc diſpaleſcit, quod licet amplitudines diœceſium inter ſe admodum diuerſæ fuerint, pro amplitudine regionis & territorii ciuitatis, & multæ earum valde anguſtum habuerint ambitum, cum aliis comparatæ; generatim tamen tam late patuerint, vt epiſcopum & presbyterium in eccleſia ciuitatis, & presbyteros ac diaconos in regionibus ruralibus, admitterent.

§. IV.

Diœceſes non generatim ita amplæ inter nationes, primis temporibus ad religionem chriſtianam perductas, quemadmodum inter nationes medio eccleſiæ æuo conuerſas.

AD illuſtrandam totam hanc materiam, (quæ ex diuerſis rationibus, ad ſtatum eccleſiæ antiquæ recte percipiendum, magni vſus eſt) ſpeciatim heic, quam late cum ampliores tum anguſtiores diœceſes patuerint, diſpiciemus, vtrarumque ſtatum paullo diſtinctius conſideraturi. Licet enim ratione amplitudinis inter ſe valde diſcreparent, omnes tamen forma regiminis conueniebant; cuius natura non in hoc conſiſtebat, vt his illisue limitibus omnino eſſet circumſcriptum; id enim conſtitu-

te vel eius vicinia. & l. 35. c. de epiſcop. & cler. καὶ τολμήσῃ τις ἀφελέσθαι πόλιν τοῦ ἰδίου ἐπισκόπου ἢ τῆς περιοικίδος αὐτῆς, ἀτιμοῦται. *Si quis audeat ciuitatem aut ſuo epiſcopo aut territorio priuare, infamis redditur.* Sic *territorium epiſcopi* in concil. Aurelian. I. can. XIX. & Aurelian. III. c. XIIX. conc. Vaſenſi can. III. Wormat. c. LX. & in actis concilii Conſtantinopolitani ſub Menna, *territorium Apamearum.*

Concil. Antioch. c. IX. (tom. II. conc. p. 565.) Ἕκαστον ἐπίσκοπον ἐξουσίαν ἔχειν τῆς ἑαυτοῦ παροικίας, διοικεῖν τὸ κατὰ τὴν ἑαυτῷ ἐπιβάλλουσαν εὐλάβειαν καὶ πρόνοιαν ποιεῖσθαι πάσης τῆς χώρας τῆς ὑπὸ τὴν ἑαυτοῦ πόλιν. Vnumquemque epiſcopum habere ſuæ parochiæ poteſtatem & adminiſtrare pro vnicuique conueniente religione, & totius regionis curam gerere, quæ ſuæ vrbi ſubeſt.

tioni

tioni eius tantum aduentitium quid erat. Eadem regiminis forma in plerisque ecclesiæ partibus adhuc conseruatur, & tamen vnusquisque, cui iustas obseruationes facere lubuerit, differentiam aliquam inter primas nationum conuersiones, & eas, quæ medio ecclesiæ æuo subsequutæ sunt, facile cognoscet. Nam in primis diœceses generatim numerosiores nec ita amplas, vt in posterioribus, fuisse in propatulo est. Omnis *Asia minor* in longitudine ab *Hellesponto* vsque ad *Euphratem* fluvium DCXXX. millia passuum, in latitudine a *Sinu Issico* in *Cilicia* vsque *ad Trapezuntem* circiter CCX. mill. pass. habere, ab optimis geographis existimatur. Nihilosecius quadringentæ fere diœceses in hoc terræ tractu fuerunt, vti lector ex *notitia ecclesiæ* ad calcem huius libri videre ipse poterit. Iam vero si oculos in medii æui conuersiones coniecerimus, numerum diœcesium valde exiguum, ambitum autem earum admodum magnum, deprehendemus. Nam in *Germania*, quæ duplo amplior quam *Asia minor* esse creditur, (longitudine illius DCCCXL. latitudine DCCXL. millia passuum complectente) XL. tantum episcopatus exsistunt; in vniuerso *Belgio* XVIII; in *Dania* XV; in *Succia* X; in *Russia* XXI; in *Polonia* XXX; quemadmodum HEYLINVS aliique geographi eos computarunt. Et numerus episcopatuum in *Anglia* nostra, quæ itidem posterior quædam conversio est, & eorum, qui fuerunt in *Asia minore*, nullam inter se proportionem habent, licet *Magna Britannia* insula amplitudine sua isti prouinciæ non multum cedat. Curioso & docto lectori in huius differentiæ caussas inquirendum relinquimus, dum nos ad ostendendam diuersam diœcesium in primitiua ecclesia amplitudinem progredimur, vbi alias valde amplas, valde angustas alias, eamdem tamen episcopatus formam in omnibus seruatam, nec vllam singulari quadam congregatione terminatam, deprehendemus.

§. V.

Specialior diœcesium Africæ *descriptio.*

INITIVM faciemus a diœcesibus *Africanis*, quas nonnulli in minimis omnium episcopatibus falso posuerunt; quum tamen, si recte inita fuerit earum recensio, pluribus aliis multo ampliores fuisse, paritura sint. *Africa* enim (sex *Romanas* prouincias *Tripolim*, *Byzacenam*, *Africam proconsularem*, *Numidiam* & vtram-

& vtramque *Mauritaniam* complexa) PROCOPIO [r] dierum XC. iter patuisse dicitur: quod si vnius diei iter stadia CCX. siue milliaria viginti sex cum quadrante efficere statueris, sicvti PROCOPIVS supputat, vltra MMCCC. milliaria euadunt: Latitudo in quibusdam locis CC. & in aliis D. milliaria habebat: vnde inita computatione duplo maior, quam *Germania* vel *Gallia*, efficitur. Iam in hoc ambitu *Augustini* memoria circiter CCCCLXVI. episcopatus fuerunt, quemadmodum ex collatione *Carthaginensi* [s], *breuiculo* AVGVSTINI [t] & *notitia* ecclesiæ *Africanæ*, quinquaginta circiter annis post *Augustini* obitum facta, & a SIRMONDO [u] in lucem publicam edita, patet. Diœceses, quæ nunc sunt in *Gallia*, si cum istis comparaueris, altero tanto maiores, & quæ sunt in *Germania*, adhuc maiores esse intelliges. Interim, hoc non obstante, episcopatus *Africani*, vti vir quidam doctus [v] computauit, singuli sexaginta vel octoginta ciuitates & vicos, summa vniuersorum adæquata, continuisse iudicari possunt. Hoc ad minimum certum est, illorum multos admodum late patuisse. AVGVSTINI diœcesis *Hipponensis* vltra quadraginta milliaria longa erat. Ipse enim *Fussalam* [w], diœcesis suæ oppidum, vbi nouum episcopatum erexerat,

(r) Procop. Vandal. lib. I. c. II. p. 177. *Ἐπέβαλλε τῷ μὲν τὸ τῆς ἑσπέρας ἔχοντι κράτος, Λιβύης τὰ πλεῖστα διήκοντα ἐς ἐνενήκοντα ὁδὸν ἡμερῶν.* Ad imperatorem occidentis pertinebat pars Africæ maxima, quæ dierum XC. iter patet. — *μιᾶς δὲ ἡμέρας ὁδὸς ἐς δέκα καὶ διακοσίους διήκει σταδίους.* Vnius autem diei iter ad stadia CCX. euadit.

(s) Collat. Carthag. die I. (tom. II. conc. p. 1414.) n. CCXIII. Efficiuntur omnes (Donatistarum episcopi) ducenti septuaginta nouem. num. CCXIV. Catholicæ partis episcopi secundum subscriptionem huic breui insertam efficiuntur ducenti sexaginta sex, exceptis his, quos dicunt nec dum subscripsisse.

(t) Augustin. breuic. collat. die I. c. XIV. (tom. VII. opp. p. 565. edit. Basil. MDLXIX.) Quibus recitatis quæsiuit de numero episcoporum vtriusque. Respondit officium, nomina Donatistarum episcoporum esse ducenta septuaginta nouem, adnumeratis etiam illis, pro quibus absentibus alii subscripserant, computato & illo defuncto. Catholicorum autem omnium præsentia nomina esse constitit ducenta octoginta sex, viginti enim non subscripserant. cetera.

(u) Notit. Afric. apud Sirmond. miscell. tom. I. p. 429 -- 446. qua vltima pagina computatione facta Sirmondus, *Et sic fiunt*, inquit, *omnes episcopi diversarum prouinciarum numero CCCCLXVI.*

(v) Maurice's *Defence of Dioces. Episc.* p. 163.

(w) Aug. epist. CCLXII. ad Cælestin. (p. 1007. ed. Altdorf.) Ab Hippone memoratum castellum millibus quadraginta seiungitur.

quatu-

quatuor milliaribus a se abfuisse narrat. Nonnullæ etiam aliæ diœcesis ipsius ecclesiæ in epistolis [x] & aliis libris eius memorantur, quas STILLINGFLEETVS [y] conlegit. Quibus lector

(x) Augustin. epist. LXXIV. *Mallianensem* quemdam subdiaconum, Victorinum, apud nos constitit esse Manichæum, cetera. - - eum coërcitum pellendum de ciuitate (*Malliana* siue *Meliane*) curaui.

It. epist. CCIII. *Mutagenam* ipse perrexi & eam quidem miseram videre non potui &c.

It. ep. CCXII. Illud sane moneo, quia dignaris, quoniam & salus & existimatio tua carissima nobis est, & ipsi *Germanicianenses* pertinent ad curam humilitatis nostræ, cetera.

It. epist. CCXXXVI. Conuictus atque confessus est, die ieiunii natalis domini, quo etiam *Gippitana ecclesia*, sicut ceteræ, ieiunabat. cetera. - - Et quum me rogaret, vt ad *presbyterum fundi Armemanensis in campo Bullensi*, vnde ad nos venerat, caussa eius insinuata litteras darem, &c.

It. de cura pro mortuis c. XII. (tom. IV. opp. edit. Basil. MDLXIX. p. 888. c.) Homo quidam Curma, nomine, *municipii Tulliensis*, quod Hipponi proximum est, cetera.

(y) Stillingfleet's *Unreasonablenes of Separation* part. III. sect. IX. p. 251. 252. Let Mr. *Baxter* now judge, whether their *Bishopricks* were like our *Parishes*, as he confidently affirms. Saint *Augustin* mentions the *municipium Tullense* not far from *Hippo*, there was a *Presbyter* and *Clerks* under his *care* and *government*. - - It seems the *Donatists* were very troublesome in some of the remoter parts of the *Dioces* of *Hippo*, whereupon Saint *Augustin* sent one of his *presbyters* to *Cæcilian* the *Roman President*, to complain of their insolence, and to crave his assistance, which he saith he did, *lest he schould be blamed for his negligence, who was the Bishop of that Dioces*. And can we think all these persons had *presential and local communion* with Saint *Augustin* in his church at *Hippo?* While he has yet but a *Presbyter* at *Hippo*, in the absence of the *Bishop* he writes to *Maximinus* a *Donatist Bishop* a sharp letter, for offering to *re-baptize* a *Deacon* of their *Church*, who was placed at *Mutagena*, and he saith, *he went from* Hippo *to the place himself, to be satisfied of the truth of it*. At the same place lived one *Donatus* a *Presbyter* of the Donatists, whom saint *Augustin* would have had brought to him against his will, to be better instructed, *as being under his care*, but the obstinate man rather endeavour'd to make away him self, upon this he writes a long Epistle to him. In another Epistle he gives an account, that there was a place called *Fussala*, *which with the Country about it belonged to the Dioces of* Hippo; *where there was abundance of People, but almost all* Donatists; *but by his great care in sending Presbyters among them, those places were all reduced; but because* Fussala *was 40. miles distant from* Hippo, *he took care to have a Bishop placed among them*; but as appears by the event he had better have kept it under his own care. For upon the complaints made against their *new Bishop*, he vvas fain to *resume it*; as appears by a *Presbyter* of epi-

epiſtolas alias [z] addere poteſt, in quibus eccleſiarum apud *Subſanam*, apud *Turres*, apud *Cizam*, apud *Verbalis* & in *Fundo Arabonianenſi* atque *Gippitano*, tamquam diſpenſationi ac curæ ſuæ creditarum, mentionem facit. In ipſa ciuitate *Hipponenſi* diuerſæ erant eccleſiæ, quarum tres ex occaſione AVGVSTINO memorantur, vna dicta *eccleſia pacis* [a], alia *baſilica Leontii* [b] & tertia quædam ad *viginti martyres* [c], quorum fama *Hippone* [d] celebris erat, vt qui probabiliter martyres *Africani* & ſpeciatim de eccleſia, cuius *Auguſtinus* erat epiſcopus, fuerunt. In altera ciuitate *Hipponenſi*, quæ *Hippo Diaretorum* diſtinctionis ergo appellabatur, canones *Africani* [e] de diuerſis loquuntur eccleſiis.

Fuſſala, vvhich he mentions aftervvards. Howewer it appears, that a place *40. miles diſtance* was then under the care of ſo *great* a *Saint*, and ſo *excellent a Biſhop* as Saint *Auguſtin* was.

(z) Aug. ep. CCXXXVI. Inſinuo prudentiæ tuæ, Habundantium quemdam in *fundo Strabonianenſi* pertinente ad curam veſtram ordinatum fuiſſe presbyterum. Ibid. Die ieiunii natalis domini, quo etiam *Gippitana eccleſia*, ſicut ceteræ, ieiunabat.

It. ep. CCXL. Ordinatus eſt apud *Subſanam* ſubdiaconus Timotheus præter meum conſilium & voluntatem. - - Certus ſum, Chriſtum habitare in corde tuo, per quem te obſecro, vt ipſum conſulas tuæ menti ſibi ſubditæ præſidentem, vtrum homo, qui in eccleſia meæ diſpenſationi credita iam legere cœperat, & non ſemel, ſed iterum & tertio, apud *Subſanam*, & presbytero *Subſanenſis eccleſiæ* comitatus, & apud *Turres*, & apud *Cizam* & apud *Verbalis* legerat, non fuiſſe lector poſſit aut debeat iudicari.

(a) Aug. ep. CX. Quum Auguſtinus epiſcopus vna cum Religiano & Martiniano coëpiſcopis ſuis conſediſſet in *Eccleſia Pacis* Hipponenſium regionum. cetera.

(b) Aug. ſerm. XI. de diuerſis. Inſcriptio ſic habet: Sermo habitus eadem die in *eccleſia Leontiana*, de monitis baptizatorum.

(c) Auguſtin. ſerm. X. de diuerſis, cuius inſcriptio hæc eſt: Sermo habitus ad *martyres viginti*, cetera.

(d) Aug. de ciuitat. Dei lib. XXII. c. VIII. (tom. V. opp. p. 1345. c. edit. Baſil. MDLXIX.) Erat quidam ſenex Florentius Hipponenſis noſter, homo religioſus & pauper, qui ſartoris ſe arte paſcebat, caſulam perdiderat, & vnde ſibi emeret, non habebat: ad *viginti martyres*, *quorum memoria apud nos eſt celeberrima*, clara voce, vt veſtiretur orauit. cetera.

(e) Cod. can. Afric. c. LXXVIII. ἤρεσεν ἵνα ἐπειδὴ τῆς ἐκκλησίας τῶν ἐν Ἱππῶνι Φρεντσῶν ἡ ἐγκατάληψις οὐκ ὀφείλει ἐπὶ πολὺ ἀμεληθῆναι· καὶ ἐπειδὴ αἱ ἐκεῖ ἐκκλησίαι κατεδέχοντο παρὰ τὸν τὴν ἄτοπον τοῦ Ἀκινὲκ κοινωνίαν παραιτησάμενον κ.τ.λ. Placuit, vt quoniam *Hipponenſium Diaretorum* eccleſiæ deſtitutio non

Et

Et in *collatione Carthaginensi* catholicos episcopos sæpius conqueri, legimus, quod *Donatistæ* anti-episcopos non tantum in suis ipsorum ciuitatibus, sed in aliis etiam dioecesium suarum locis [*f*] constituerint. Et episcopi *Donatistarum* incusationem retorquebant, dicentes, catholicos *Constantinæ* [*g*] episcopum non tantum in ipsa ciuitate, sed alium etiam in media dioecesi constituisse: idemque eos fecisse in ciuitate *Mileuitana*, ita quidem, vt vnum ibi ordinassent, alterum in *Tuncensi* ciuitate eiusdem dioecesis, & tertium in loco, qui dicatur *Ceramussa*. Ex quibus facile ad concludendum est, istas dioeceses tunc temporis tam late patuisse, vt non tantum regionem ruralem, sed sæpenumero plures etiam ciuitates ambitu suo complexæ fuerint. Idem ex canone isto conciliorum *Africanorum* [*h*] inferri licet, qui *Nemini sit facultas*, inquit, *relicta principali cathedra ad aliquam ecclesiam in dioecesi constitutam se conferre.* Quod ipsum manifesto indicat, dioeceses ipsorum præter ciuitatem cathedralem alias adhuc ecclesias in agris habuisse. Cuius generis exempla innumera ei sese offerent, qui historiam & antiquitates ecclesiæ *Africanæ* studiosius volet euoluere. Nos duo tantummodo huc spectantia subiungemus. Primum quidem, quod *Carthago* bene multas ecclesias, ad dioecesin suam pertinentes, sæculo quarto habuisse cognita sit. SIRMONDVS [*i*] in notis suis in sermones AVGVSTINI septem earum

est diutius negligenda, & *ecclesiæ ibi* ab his retinentur, qui Equitii facinorosam communionem declinauerunt, cetera.

(*f*) Collat. Carth. die I. c. CLXXXI. Alypius episcopus ecclesiæ catholicæ dixit: Scriptum sit, istos omnes in villis vel in fundis esse episcopos ordinatos, non in aliquibus ciuitatibus.

(*g*) Collat. Carth. ibid. c. LXV. Petilianus episcopus dixit: - - In plebe mea, id est ciuitate *Constantinensi*, aduersarium habeo Fortunatum. In medio autem dioecesis meæ nunc institutum habeo, immo ipsi habent, nomine Delphinum, peruidet iam hinc præstantia tua, duos in vnius plebe fuisse imaginarie constitutos, vt & numerum augeant, & tamen plebium numerus non idem sit qui sit illarum scilicet personarum. Et hoc argumenti est maximi, vt videantur nos hoc genere superare, si duo contra vnum sunt constituti vel tres. Nam etiam in plebe præsentis sanctissimi collegæ ac fratris mei Adeodati, id est, in ciuitate Mileuitana, ita commixta res est, vt vnum ibidem habeat aduersarium, alterum in Tuncensi ciuitate, qui ad huius scilicet plebem antiquitus pertinet, & ante biennium esse videtur constitutus, tertius vero sit in loco, qui dicitur Ceramussa.

(*h*) Concil. Carth. V. c. V.

(*i*) Sirmond. not. in Serm. XIV. a se edit. tom. X. p. 151. (opp. Sirmondi tom. I.

recenſet, quarum nomina in inſcriptionibus ſermonum memorantur, videlicet eccleſiam primariam, dictam *baſilicam maiorem* & *reſtitutam*, *baſilicam Fauſti*, *baſilicam Leontianam*, *baſilicam Celerinæ*, *baſilicam nouarum*, *baſilicam Petri* regionis tertiæ, & *baſilicam Pauli* regionis ſextæ. Quibus STILLINGFLEETVS [k] addit duas eccleſias extra ciuitatem, vnam, vbi CYPRIANVS martyrium ſubierat, & alteram, vbi corpus illius combuſtum erat in loco quodam *Mappalia* dicto, quarum vtraque VICTORI VTICENSI memoratur. MAVRITIVS [l] noſtras, qui rem inueſtigauit paullo ſtudioſius, hiſce adhuc intra ciuitatem ſubiungit eccleſiam, quæ *Florentia* dicta ſit, & *baſilicam Gratiani* & *Theodoſianam*, & *Honorianam* & *Tricillarum:* Et ſine dubio plures aliæ fuerunt, quia VICTOR [m], quingentos circiter clericos ad eccleſiam *Carthaginenſem* pertinuiſſe, auctor eſt. Alterum, quod de eccleſia *Africana* nos notare velle diximus, eſt, quod in *Tripoli*, vna de ſex prouinciis *Africæ Romanæ*, quinque tantummodo epiſcopi fuerint, quod cum ex canonibus conciliorum *Africanorum* [n], tum ex antiqua *notitia* iſtius eccleſiæ condiſcimus, in qua illorum ſedes enarrantur *Leptis magna*, *Oeca*, *Tacapa*, *Sabrata*

p. 337. a.) De baſilica Reſtituta dictum eſt ad ſerm. IV. In eadem habitum etiam fuiſſe ſermonem CII. de diuerſis, indicat inſcriptio. Tertius præterea de diuerſis, qui eſt de verbis pſalmi *Confitemini Domino quoniam bonus*, & tractatus in pſalmum LV. ille in codice S. Germani, hic in noſtro, Carthagine habiti dicuntur in *baſilica reſtituta*. Neque in hac ſolum, quæ primaria erat, ſed in aliis etiam Carthaginenſibus baſilicis habiti ab eo ſermones memorantur: vt in *baſilica Fauſti*, XII. & CXXII. de diuerſis. in *baſilica Leontiana*, XI. de diuerſis. in *baſilica Celerinæ*, XCVI. de tempore. in *baſilica nouarum*, XC. de tempore. in *baſilica Petri* regionis tertiæ, CCLI. de tempore. in *baſilica Pauli* regionis ſextæ, XXIV. de diuerſis.

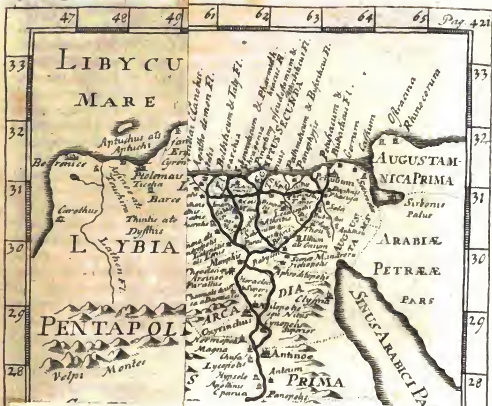
(k) Stillingfleet's *Unreaſonableneſs of Separation* p. 249. vvithout the city there vvere *two great Churches*, ſaith *Victor*; one vvhere S. *Cyprian ſuffered Martyrdom*, and the other *where his Body was buried*, at a place called *Mappalia*.

(l) Maurice's *Defence of Dioceſ. Epiſc.* p. 51.

(m) Vict. de perſecut. Vandal. lib. V. (tom. VIII. bibl. patr. max. edit. Lugdun. MDCLXXVII. p. 694. f.) Tunc etiam Eugenio paſtore iam in exilio conſtituto, vniuerſus clerus eccleſiæ Carthaginis cæde inediaque maceratur, fere *quingenti* & amplius.

(n) Concil. Carth. III. c. XXXIX. (tom. II. concil. p. 1173.) In Tripoli, vt adſeritur, epiſcopi ſunt quinque tantummodo. Vid. cod. can. eccleſ. c. XLIX. (ibid. p. 1073.) ἐν Τριπόλει δὲ πέντε καὶ μόνοι εἰσὶν, ὡς γινώσκετε, ἐπίσκοποι.

& Gir-

Pag. 421
LIBYCU
MARE
Aptuchus als Aptuchi
Berenice
Ptolemais
Barce
Carethus
Thintis als Dysthis
LYBIA
Lathon Fl.
PENTAPOLI
Montes
AUGUSTAMNICA PRIMA
Sirbonis Palus
ARABIÆ
PETRÆÆ
PARS
SINUS ARABICI
Ostracina
Rhinocorura
Cassium
Pelusium
Babylon
Memphis
Heliopolis
Aphroditopolis
Clysma
ARCA
Oxyrinchus
Hermopolis Magna
Lycopolis
Hypsele
Antinoe
Antæum
PRIMA
Panopolis

& *Girberis*; quarum de tribus episcopi concilio *Carthaginensi* sub *Cypriano* interfuerunt, neque plurium præsentia, quum tam pauci essent, requirebatur. Iam vero hic amplus terræ tractus erat, vt ipse BLONDELLVS [o] ex PTOLEMAEO probat, qui multas ciuitates alias nominat, *Chuzim*, *Sumucim*, *Pisindam*, *Sydidenim*, *Azuim*, *Gerisam*, *Iscinam*, *Amunclam*, *Buttam*, ceteras. Vt adeo, siue totum *Africæ* ambitum cum diœcesium in ea comprehensarum numero compares, siue singulas diœceses in se consideres, manifestum sit, singulos episcopos ciuitatem & regionem aliquam, siue amplum territorium pro diœcesi sua, habuisse; quosdam duas ciuitates vel plures; nullos autem tam exiguum populum, vt ipsorum diœceses parœciæ rurales, siue congregationes singulares, quemadmodum quibusdam eas vocare placuit, dici meruerint.

§ VI.

De diœcesibus Aegypti, Libyæ, *&* Pentapolis.

Ex prouinciis *Africanis* in prouincias diœcesis *Aegyptianæ*, vti in ciuili imperii *Romani* notitia dicitur, transimus, sub qua omnes regiones *Libyæ*, *Pentapolis* & *Aegypti*, a *Tripoli* vsque ad sinum *Arabicum*, comprehenduntur. Hæ regiones vniuersæ, ex accurata viri cuiusdam docti [p] computatione, ter tanto maiores quam *Anglia* esse noscuntur: numquam tamen centum amplius episcopos habuere. Nam ALEXANDER & ATHANASIVS, idonei admodum hac in re iudices, vix tot supputant. ATHANASIVS [q] *ἐγγὺς ἑκατὸν prope centum* in *Aegypto*, *Libya* & *Pentapoli* fuisse, dicit, & ALEXANDER [r] eamdem locutionem in e-

(o) Blondel. apol. p. 185. ex Ptolem. lib. IV. c. III. In Tripolitana prouincia Chuzim, Sumucim, Pisindam, Sydidenim, Azuïm, Gerisam, Iscinam, Amunclam, Buttam, aliasque vrbes fuisse docet Ptolemæus, quinque tamen nec plures episcopatus, nempe Leptimagnensem, Oeensem, Tacapensem, Sabratensem, & Girberisem ex concilio tertio Carthaginensi, Africanarumque sub Hunerico rege ecclesiarum notitia habuisse constat.

(p) Maurice's *Defence of Dioces. Episc.* p. 71.

(q) Athan. apol. II. p. 778. (p. 123. c. edit. Par. MDCXCVIII.) πρῶτον μὲν ἐν τῇ ἡμετέρᾳ χώρᾳ συναγομένῃ ὑπὸ ἐπισκόπων ἐγγὺς ἑκατόν. Primum quidem in nostra prouincia in vnum coacta, ab *episcopis prope centum.*

(r) Alex. ep. encycl. apud Socrat. lib. I. c. VI. (p. 11. c. edit. Amstelod. siue potius Colon.) Ταῦτα λέγοντας τοὺς περὶ Ἄρειον, καὶ ἐπὶ τούτοις ἀναισχυντοῦντας, αὐτούς τε καὶ τοὺς συνακολουθήσαντας αὐτοῖς, ἡμεῖς μὲν μετὰ τῶν κατ' Αἴγυπτον ἐπισκόπων

pistola sua encyclica contra *Arium* adhibet, quando se cum reliquis *Aegypti* ac *Libyæ* episcopis, prope centum numero in vnum congregatis, *Arium* eiusque asseclas anathemate perculisse, perhibet. Et posthac *notitia* ecclesiæ haud plures numerant. Quam lector huic libro subiunctam inueniet, ea tantum XCVII habet, *Tripolitanis*, de quibus loquuti sumus antea, exclusis; Et aliæ in CAROLO A SANCTO PAVLO numquam centum & vnum excedunt. Vt adeo diœcesium numerus fere idem sine immutatione per aliquot sæcula durasse videatur. CAROLVS A SANCTO PAVLO ex antiquis scriptoribus & conciliorum subscriptionibus aliisque ecclesiæ monimentis nomina illarum collegit, quæ heic subiungemus, de ceteris regionibus omnibus, quas percursuri sumus, idem facturi: vt lectores, qui nomina cum geographiæ ecclesiasticæ chartis, quas paullo castigatiores pro hoc opere exscribendas curauimus, conferre cupiunt, diœcesium amplitudinem vereque antiquum statum & geographiam ecclesiæ tanto melius possint intelligere. Patriarchatus *Aegypti* interdum in tres prouincias, aliquando in sex, nonnumquam in nouem diuisus erat, sed totius eius limites iidem manebant, *Aegyptum*, *Libyam* & *Pentapolin* includentes. In CAROLI A SANCTO PAVLO *geographia sacra* amplissima diuisio admittitur, atque ita, nouem prouinciis in *Aegypto* factis, diœceses hoc recensentur ordine:

I. IN AEGYPTO PRIMA.

1. Alexandria. 2. Hermopolis parua. 3. Metelis. 4. Coprithis. 5. Sais. 6. Letus, al. Latopolis. 7. Naucratis al. Naucratia. 8. Andromena siue Andropolis. 9. Nicium. 10. Onuphis. 11. Taua. 12. Cleopatris. 13. Mareotis. 14. Schedia, & Menelaites. 15. Phthenegus al. Phthenoti Nomus. 16. Nitria.

II. IN AVGVSTAMNICA PRIMA.

1. Pelusium. 2. Heraclea in Sethræte Nomo. 3. Tanis s. Tanes. 4. Rhinocorura. 5. Thmuis. 6. Ostracina. 7. Phacusa. 8. Cassium. 9. Aphnæum, quod in itinerario ANTONINI Daphnis

καὶ τῆς Λιβύης, ἐγγὺς ἑκατὸν ὄντων, συνελθόντες ἀνεθεματίσαμεν. Hæc igitur dicentem Arium & summa cum impudentia adfirmantem, nos quidem vna cum *Aegypti ac Libyæ episcopis, prope centum numero*, in vnum congregatis, tum ipsum, tum eos, qui illi adhæserunt, anathemate perculimus.

vocari

vocari ei videtur. 10. Hephæstus. 11. Panæphysus. 12. Gerrum seu Gerus. 13. Thennesis. 14. Sela.

III. IN AVGVSTAMNICA SECVNDA.

1. Leontopolis. 2. Atribis. 3. Onium, al. Ilium. 4. Babylon. 5. Bubastus. 6. Pharbæthus. 7. Heliopolis. 8. Scenæ Mandrorum. 9 Thou. 10. Antithou.

IV. IN AEGYPTO SECVNDA.

1. Cabasa. 2. Phragonea. 3. Pachneumonis. 4. Elearchia. 5. Diospolis. 6. Sebennythus. 7. Cynus seu Cynopolis inferior. 8. Busiris. 9. Paralus. 10. Xoës. 11. Butus.

V. IN ARCADIA.

1. Oxyrinchus. 2. Heraclea superior. 3. Arsinoë, al. ciuitas crocodilorum. 4. Theodosiopolis. 5. Aphroditopolis. 6. Memphis. 7. Clisma. 8. Nilopolis. 9. Parallus. 10. Thamiate, nunc Diamata dicta. 11. Cynopolis superior; quæ, HOLSTENIO obseruante, in *notitia* HIEROCLIS metropolis huius prouinciæ ponitur.

VI. IN THEBAIDE PRIMA.

1. Antinoë. 2. Hermopolis maior. 3. Cusa. 4. Lycopolis. 5. Oasis magna. 6. Hypsele. 7. Apollinis ciuitas parua. 8. Antæum. 9. Panopolis.

VII. IN THEBAIDE SECVNDA.

1. Ptolemais. 2. This, seu Thinis. 3. Coptus. 4. Tentyra. HOLSTENIVS corrigit ex Græco Teuchira. 5. Maximianopolis. 6. Latopolis. 7 Hermetes al. Hermonthes. 8. Diospolis magna. al. Thebais magna. 9. Therenunthis. 10 Phylæ. 11. Thoi. 12. Ombi. 13. Tathyris. 14. Diospolis parua.

VIII. IN LIBYA CYRENAICA al. PENTAPOLI.

1. Ptolemais, vbi *Synesius* fuit episcopus. 2. Sozusa. 3. Lemandus. 4. Cyrene. 5. Teuchyra. 6. Berenice. 7. Ticelia al. Pisila. 8. Aptuchi Fanum. 9. Erythra. 10. Barce. 11. Hydrax. 12. Disthis. 13. Palæbisca. 14. Olbia. Quibus HOLSTENIVS addit Boræum.

IX. IN

IX. IN LIBYA MARMARICA, al. LIBYA SECVNDA.

1. Darnis. 2. Paraetonium. 3. Antipyrgus. 4. Antiphra. 5. Marmarica. 6. Zagylis vel Zagyla, quod nomen nonnunquam ab aliis Gazula legi HOLSTENIVS obſeruat. 7. Zygris.

Præter haſce CAROLO A SANCTO PAVLO ſeptem alii epiſcopatus in *Aegypto* incertæ poſitionis obſeruantur: *Vantena*, *Gauæa*, *Flagonita*, *Cotenopolis*, *Gazula*, *Eleſma* & *Pſynchus*. At vero ex his quinque corrupta tantummodo nomina habere, & *Pantena* pro *Antinoë*, *Flagonita* pro *Fragonita*; *Eleſma* pro *Cliſma*; *Gazula* pro *Zagula*; & *Pſynchus* pro *Oxyrinchus* legi, recte notat HOLSTENIVS. *Paralum* etiam, & vnum duasue ſedes alias bis nominatas videri, obſeruamus. Vt ita vniuerſum diœceſium numerum in his nouem prouinciis non vltra centum adſcendere, liceat nobis iudicare. Iam vero vt harum diœceſium magnitudinem mediocriter æſtimare poſſimus, prouinciarum iſtarum ſtatum, & quam ſingulæ patuerint, paucis conſiderari oportebit. Et hoc modo, iſtam obſeruationem veram eſſe, deprehendemus, (quam de *Palæſtina* quoque, *Aſia minore* & *Italia* debemus facere) heic quaſdam ex ampliſſimis iuxta ac anguſtiſſimis in mundo diœceſibus ſub eadem regiminis epiſcopalis forma exſtitiſſe. In *Libya* & *Pentapoli* diœceſes videntur fuiſſe valde magnæ; nam in vtraque prouincia haud plus viginti duæ erant: & tamen iſtæ prouinciæ late patebant, quemadmodum ex iis videre eſt, quæ ex ERATOSTHENE notat PLINIVS [s], quod *Alexandria* in *Aegypto* a *Cyrenis* in *Pentapoli* DXXV. M. paſſuum ſpatio diſiuncta fuerit, cuius partem maximam inter hoſce epiſcopatus diuidi oportet; vnde illas ſedes ampliſſimas fuiſſe, coniectandi locus eſt. *Berenice* extima *Pentapolis* in occidentem ciuitas erat, a qua, auctore PLINIO [t], *Arſinoë*, ſeu *Teuchira*, proxima ſedes epiſcopalis, aberat XLIII. M. paſſuum, & ab hac *Ptolemais* XXII. M.

(s) Plin. lib. V. c. VI. Eratoſthenes a Cyrenis Alexandriam terreſtri itinere DXXV. M. prodidit.

(t) Plin. lib. V. c. V. Berenice in Syrtis extimo cornu eſt, quondam vocata Heſperidum ſupra dictarum, vagantibus Græciæ fabulis. Nec procul ante oppidum fluuius Lethon, lucus ſacer, vbi Heſperidum horti memorantur. Abeſt a Lepti CCCLXXXV. M. paſſuum. Ab ea Arſinoë, Teuchira vocitata, XLIII. M. paſſuum. Et deinde Ptolemais, antiquo nomine Barce, XXII. M. paſſuum.

paſſu-

passuum. Et certum est, alias quasdam longiore interuallo ab se inuicem fuisse remotas. Sed fuerint fortassis, qui dioeceses nihilominus paruas & nullius momenti fuisse, opinentur, quia SYNESIVS [u] de sua ipsius ciuitate *Ptolemaide*, metropoli *Pentapolis*, loquens, *exiguam vrbem* eam appellet. Cui opinioni vt occurramus, pauca quædam ex SYNESIO de ciuitatibus & dioecesibus huius regionis adnotabimus. *Ptolemaidem*, in qua SYNESIVS fuit episcopus, territorium aliquod & ecclesias rurales in dioecesi sua habuisse, ex ipsomet SYNESIO [*] constat, quando ad presbyteros suos, quum modo episcopus consecratus esset, scribens, *Vos ipsi*, inquit, *supplices pro me ad Deum manus tendite; atque & vrbanæ multitudini, & quæcumque in agris aut in paganis ecclesiis degit, meo nomine preces publice priuatimque vniuersis indicite*. Quæ verba satis euidenter probant, quod etiamsi *Ptolemais* ipsa non adeo ampla fuerit ciuitas, nihilosecius tamen dioecesin non nullius magnitudinis, & ecclesias per agros in circuitu suo habuerit. Alio loco, per vniuersam *Ampelitidem* [†], quæ quidem sub sua potestate sit, ecclesias omnes succensas esse atque in rudera redactas, dolet. Duæ huius nominis regiones in *Pentapoli* erant, ad *Cyrenen* altera, altera ad *Ptolemaidem* spectans: Et probabile omnino est, in vtraque oppida fuisse & vicos, hisce ecclesiis matricibus suo quosque loco subiectos. CAROLVS quidem A SANCTO PAVLO ex SYNESIO de vna vel duabus dioecesibus huius prouinciæ loquitur, quæ minores esse videntur. *Hydrax* enim & *Palebisca* vici tantummodo erant, olim ad dioecesin *Erythra* spectantes, a qua, tempore *Valentis* imperatoris, separati peculiarem ac proprium episcopum acceperunt. Sed nullus ante hunc ibi fuit, neque vllus postea, nam *Theophili*, episcopi *Alexandrini* [w], decreto *Palæbisca* & *Hydrax* in antiquam

(u) Synes. epist. LVIII. Εἰ δέ τις ὡς μικροπολίτην ἀποσκυβαλίσει τὴν ἐκκλησίαν κ. τ. λ. Si quisquam, velut exiguæ vrbis ecclesiam nostram contempserit.

(*) Synes. epist. XI. αὐτοί τε ὑπὲρ ἐμοῦ χεῖρας ἐπιτηδείως ἄρατε πρὸς Θεὸν, καὶ τῷ τε ἐν ἄστει δήμῳ, καὶ ὅσα κατ' ἀγροὺς ἢ κωμητικαὶ ἐκκλησίαι αὐλίζονται, τὰς ὑπὲρ ἡμῶν εὐχὰς, καὶ κοινῇ καὶ καθ' ἕνα πᾶσι παρεγγυήσατε.

(†) Synes. Catast. p. 302. a. b. Οὐ παρὰ τοῦτον αἱ πανταχοῦ τῆς ὑφ' ἡμᾶς Ἀμπελίτιδος ἐκκλησίαι πυρίκαυστοι, καὶ ἐρείπια.

(w) Synes. epist. LXVII. ad Theophilum. (p. 210. c. edit. Par. MDCXXX.) Παλαίβισκα καὶ ὕδραξ εἰς τὴν ἀρχαίαν τάξιν ἐπανήχθησαν, καὶ πρὸς τὸ Ἔρυθρον ἀνελήφθησαν, δόγματι, φασι, τῆς σεβασμίας σου κεφαλῆς.

formam redactæ ſunt, & *Erythræ* iterum contributæ. Vt adeo hoc diœceſium potius amplitudinem demonſtret, illasque probet tam late patuiſſe, vt aliæ ex eis conſtitui potuerint. Alio loco SYNESIVS [x] de *Olbiatis* loquitur, quos *δῆμον κωμήτην*, *populum vici cuiusdam* appellat, eosque epiſcopum habuiſſe dicit. Sed vero vir quidam doctus ſcite obſeruat [y], hac appellatione populum ſeu nationem in multis vicis degentem denotari poſſe, cuiusmodi plures in *Pentapoli* aliisque *Africæ* partibus, non niſi paucas ciuitates habentibus, fuerint. Nam quemadmodum ille ex POMPONIO MELA & PLINIO demonſtrat, hi populi per agros ſparſi generatim magno numero vna verſabantur, & nomine paruarum nationum veniebant, tametſi caſas, ſiue mapalia, quemadmodum iſtarum regionum lingua dicuntur, habitarent. Atque ita, etiamſi ſedes epiſcopi in vico quodam fuerit, amplam tamen regionem pro diœceſi ſua habere potuit, quomodo aliarum nationum hiſtoriam perluſtrantes animaduertemus In vicina prouincia *Libya Zygus* pagus erat & ſedes epiſcopi: nihilominus tamen, vt idem vir doctus [z] ex PTOLOMAEO [a] obſeruat, eiusmodi vicus erat, qui territorium iuxta littus maris habebat; & omnis ora maritima *Libyæ* diuiſa erat inter hunc & duos tresue alios eiusmodi pagos, (vel ciuitates, vtramuis appellationem iis tribuere voles.) Nam in omni hac *Libya* ſeptem duntaxat diœceſes erant, CCC. M. paſſuum iuxta littus patentes, vt ſedes epiſcopales ad minimum L. millia paſſuum ab ſe inuicem diſtarent. Attamen quum forte deſerta eſſet regio & barbaris habitata populis, diœceſes pluribus aliis minores eſſe potuerunt, ex numero chriſtianorum potius quam terræ magnitudine æſtimatæ; Exempli cauſſa: ſi cum nonnullis in *Aegypto* ſibi omnium proximis comparentur. In *Aegypto* diœceſes non ita magnæ, vti in *Libya* & *Pentapoli*, ſta-

(x) Syneſ. ep. LXXVI. Ὀλβιάταις, ὅτοι δὲ δῆμός εἰσι κωμήτης, ἐδέησεν αἱρέσεως ἐπισκόπου, τοῦ μακαριωτάτου πατρὸς Ἀθάμαντος τῷ μακρῷ βίῳ τὴν ἱερωσύνην συγκαταλύσαντος. Olbiatis. Vici cuiusdam hic populus eſt: Epiſcopi creatione opus fuit; quum beatiſſimus pater Athamas longiore vita pariter & ſacerdotio functus eſſet.

(y) Maurice's *Defence of Dioceſ. Epiſc.* p. 60.

(z) Maurice ibid. p. 61.

(a) Ptolem. lib. IV.

tui

tui possunt, quod heic octoginta erant episcopatus; neque tamen *Aegyptus* longius quam reliquæ duæ patere potuit, sed regio hominum multo erat fertilior, adeoque ad plures episcopatus in minore terræ tractu admittendos accommodata. HEYLINVS longitudidem illius tantum DLXII. mill. passuum & latitudinem CLX. millia complecti iudicat: id quod ad computationem prope accedit PLINII [b], illam passuum esse DLXXXVI. millia longam, & CLXX. millia, a *Pelusio* ad *Canopum*, latam statuentis. Hæc in octoginta dispertita diœceses plus XXX. millia passuum longitudinem & latitudinem singulis diœcesibus dabit; quod spatium aptum & congruens est diœcesi, quæ plures ciuitates ac parochias complexu suo coërcet & continet, sed nimis amplum singulari congregationi. Quam longe lateque nonnullæ harum diœcesium patuerint, ex *Alexandrinæ* diœcesis magnitudine iudicare poterimus, quæ primum permultas ecclesias cum constitutis in illis presbyteris in ipsa ciuitate, tempore *Alexandri* & *Athanasii*, habuit, quemadmodum plus vice simplici narrat EPIPHANIVS [c], nominans præter magnam illam ecclesiam, vulgo dictam *Cæsariam*, eas, quæ *Dionysii*, *Theonæ*, *Pierii*, *Serapionis*, *Perseæ*, *Dizyæ*, *Mendidii*, *Anniani*, *Abiæ* & *Baucalis*, in qua

(b) Plin. lib. V. c. IX. Adhæret Asia, quam patere a Canopico ostio ad Ponti ostium Timosthenes XXVI. XXXIX. M. passuum tradidit. Ab ora autem Ponti ad os Mæotis Eratosthenes XV. XLV. M. passuum. Vniuersam vero cum Aegypto ad Tanain, Artemidorus & Isidorus LXXXVIII. M. pass. Maria eius complura ab accolis traxere nomina: quare simul iudicabuntur. Proxima Africæ incolitur Aegyptus, introrsus ad meridiem recedens, donec a tergo prætendantur Aethiopes. Inferiorem eius partem Nilus, dextra lævaque diuisus, amplexu suo determinat, Canopico ostio ab Africa, ab Asia Pelusiaco CLXX. M. passuum interuallo.

(c) Epiphan. hæres. LXVIII. Meletian. n. IV. Ἦν οὗτος ἐν Βαυκάλῃ τῇ ἐκκλησίᾳ οὕτω καλουμένῃ Ἀλεξανδρείας πρεσβύτερος. Arius *Baucalæ* cuiusdam apud Alexandriam *ecclesiæ* presbyter erat.
Epiphan. hæres. LXIX. n. II. Εἰσὶ πλείους τὸν ἀριθμὸν ἐν τῇ Ἀλεξανδρείᾳ, σὺν τῇ νῦν κτισθείσῃ τῇ Καισαρείᾳ καλουμένῃ. Complures Alexandriæ ecclesiæ sunt, præter eam quæ nuper exstructa *Cæsaria* dicitur.
Et paullo post: Ἄλλαι δέ εἰσι πλείους, ὡς ἔφην, Διονυσίου καλουμένη ἐκκλησία, καὶ ἡ τοῦ Θεωνᾶ, καὶ ἡ Πιερίου, καὶ Σεραπίωνος, καὶ ἡ τῆς Περσαίας, καὶ ἡ τοῦ Διζύας, καὶ ἡ τοῦ Μενδιδίου, καὶ ἡ Ἀννιανοῦ, καὶ ἡ τῆς Βαυκάλεως, καὶ ἄλλαι. Præter hanc aliæ sunt plures, vt diximus, velut Dionysii ecclesia, Theonæ, Pierii, Serapionis, Perseæ, Dizyli, Mendidii, Anniani, Baucalis & cetera.

formam redactæ sunt, & *Erythræ* iterum contributæ. Vt adeo hoc diœcesium potius amplitudinem demonstret, illasque probet tam late patuisse, vt aliæ ex eis constitui potuerint. Alio loco SYNESIVS [x] de *Olbiatis* loquitur, quos δῆμον κωμήτην, *populum vici cuiusdam* appellat, eosque episcopum habuisse dicit. Sed vero vir quidam doctus scite obseruat [y], hac appellatione populum seu nationem in multis vicis degentem denotari posse, cuiusmodi plures in *Pentapoli* aliisque *Africæ* partibus, non nisi paucas ciuitates habentibus, fuerint. Nam quemadmodum ille ex POMPONIO MELA & PLINIO demonstrat, hi populi per agros sparsi generatim magno numero vna versabantur, & nomine paruarum nationum veniebant, tametsi casas, siue mapalia, quemadmodum istarum regionum lingua dicuntur, habitarent. Atque ita, etiamsi sedes episcopi in vico quodam fuerit, amplam tamen regionem pro diœcesi sua habere potuit, quomodo aliarum nationum historiam perlustrantes animaduertemus In vicina prouincia *Libya Zygus* pagus erat & sedes episcopi: nihilominus tamen, vt idem vir doctus [z] ex PTOLOMAEO [a] obseruat, eiusmodi vicus erat, qui territorium iuxta littus maris habebat; & omnis ora maritima *Libyæ* diuisa erat inter hunc & duos tresue alios eiusmodi pagos, (vel ciuitates, vtramuis appellationem iis tribuere voles.) Nam in omni hac *Libya* septem duntaxat diœceses erant, CCC. M. passuum iuxta littus patentes, vt sedes episcopales ad minimum L. millia passuum ab se inuicem distarent. Attamen quum forte deserta esset regio & barbaris habitata populis, diœceses pluribus aliis minores esse potuerunt, ex numero christianorum potius quam terræ magnitudine æstimatæ; Exempli caussa: si cum nonnullis in *Aegypto* sibi omnium proximis comparentur. In *Aegypto* diœceses non ita magnæ, vti in *Libya* & *Pentapoli*, sta-

(x) Synes. ep. LXXVI. Ὀλβιάταις, οὗτοι δὲ δῆμός εἰσι κωμήτης, ἐδέησεν αἱρέσεως ἐπισκόπου, τοῦ μακαριωτάτου πατρὸς Ἀθάμαντος τῷ μακρῷ βίῳ τὴν ἱερωσύνην συγκαταλύσαντος. Olbiatis. Vici cuiusdam hic populus est: Episcopi creatione opus fuit; quum beatissimus pater Athamas longiore vita pariter & sacerdotio functus esset.

(y) Maurice's *Defence of Dioces. Episc.* p. 60.

(z) Maurice ibid. p. 61.

(a) Ptolem. lib. IV.

tui

tui possunt, quod heic octoginta erant episcopatus; neque tamen *Aegyptus* longius quam reliquae duae patere potuit, sed regio hominum multo erat fertilior, adeoque ad plures episcopatus in minore terrae tractu admittendos accommodata. HEYLINVS longitudidem illius tantum DLXII. mill passuum & latitudinem CLX. millia complecti iudicat: id quod ad computationem prope accedit PLINII [b], illam passuum esse DLXXXVI. millia longam, & CLXX. millia, a *Pelusio* ad *Canopum*, latam statuentis. Haec in octoginta dispertita dioeceses plus XXX. millia passuum longitudinem & latitudinem singulis dioecesibus dabit; quod spatium aptum & congruens est dioecesi, quae plures ciuitates ac parochias complexu suo coërcet & continet, sed nimis amplum singulari congregationi. Quam longe lateque nonnullae harum dioecesium patuerint, ex *Alexandrinae* dioecesis magnitudine iudicare poterimus, quae primum permultas ecclesias cum constitutis in illis presbyteris in ipsa ciuitate, tempore *Alexandri* & *Athanasii*, habuit, quemadmodum plus vice simplici narrat EPIPHANIVS [c], nominans praeter magnam illam ecclesiam, vulgo dictam *Caesariam*, eas, quae *Dionysii*, *Theonae*, *Pierii*, *Serapionis*, *Perseae*, *Dizyae*, *Mendidii*, *Anniani*, *Abiae* & *Baucalis*, in qua

(b) Plin. lib. V. c. IX. Adhaeret Asiae, quam patere a Canopico ostio ad Ponti ostium Timosthenes XXVI. XXXIX. M. passuum tradidit. Ab ora autem Ponti ad os Maeotis Eratosthenes XV. XLV. M. passuum. Vniuersam vero cum Aegypto ad Tanain, Artemidorus & Isidorus LXXXVIII. M. pass. Maria eius complura ab accolis traxere nomina: quare simul indicabuntur. Proxima Africae incolitur Aegyptus, introrsus ad meridiem recedens, donec a tergo praetendantur Aethiopes. Inferiorem eius partem Nilus, dextra laevaque diuisus, amplexu suo determinat, Canopico ostio ab Africa, ab Asia Pelusiaco CLXX. M. passuum interuallo.

(c) Epiphan. haeres. LXVIII. Meletian. n. IV. Ἦν οὗτος ἐν Βαυκάλῃ τῇ ἐκκλησίᾳ οὕτω καλουμένῃ Ἀλεξανδρείας πρεσβύτερος. Arius *Baucalae* cuiusdam apud Alexandriam *ecclesiae* presbyter erat.
Epiphan. haeres. LXIX. n. II. Εἰσὶ πλείους τὸν ἀριθμὸν ἐν τῇ Ἀλεξανδρείᾳ, σὺν τῇ νῦν κτισθείσῃ τῇ Καισαρείᾳ καλουμένῃ. Complures Alexandriae ecclesiae sunt, praeter eam quae nuper exstructa *Caesarea* dicitur.
Et paullo post: Ἄλλαι δέ εἰσι πλείους, ὡς ἔφην, Διονυσίου καλουμένη ἐκκλησία, καὶ ἡ τοῦ Θεωνᾶ, καὶ ἡ Πιερίου, καὶ Σεραπίωνος, καὶ ἡ τῆς Περσαίας, καὶ ἡ τοῦ Διζύας, καὶ ἡ τοῦ Μενδιδίου, καὶ ἡ Ἀννιανοῦ, καὶ ἡ τῆς Βαυκάλεως, καὶ ἄλλαι. Praeter hanc aliae sunt plures, vt diximus, velut Dionysii ecclesia, Theonae, Pierii, Serapionis, Perseae, Dizyli, Mendidii, Anniani, Baucalis & cetera.

ARIVS fuit presbyter, nomen gerebant: deinde amplam regionem *Mareotidis* habebat ad ſe pertinentem. Nam *Athanaſius* [d] numquam ibi epiſcopum fuiſſe, dicit, aut chorepiſcopum: ſed tantum presbyteros, epiſcopo eccleſiæ *Alexandrinæ* ſubditos, eosque fuiſſe quatuordecim numero (præter diaconos tredecim) quorum alii duos vicos, alii plures in ſua quisque prouincia habuerint. *Canopus* quoque olim in hac diœceſi fuit, vtpote ſuburbanis *Alexandriæ* accenſita (vti ſupra adnotauimus), magnus licet locus, & XII. mill. paſſuum interuallo ab ea disiunctus. *Nicopolis* itidem ad hanc ſpectauit diœceſin, quam STRABO [e] vrbe haud minorem cenſeri debere dicit. Vt proinde particulares conuentus in his remotioribus huius diœceſis ſuburbiis, quorum incolæ ad eccleſiam matricem coire non potuerunt, celebrari oportuiſſe, neceſſe ſit. Non de vlla alia diœceſi in *Aegypto* tam ſpecialia monumenta ſuppetunt, ex hac tamen reliquas metiri poterimus, ſiquidem vnicuique diœceſi territorium XX. vel XXX. mill. paſſuum, ſecundum iuſtas ſupputandi regulas adſignari poſſe, liquet. Neque his cum ratione opponi poteſt, quod nonnumquam ſedes epiſcopales in vicis æque ac in ciuitatibus fuerint. Mam multi vici ciuitatibus pares erant, magnumque habebant territorium ſibi ſubiectum. Quemadmodum de *Schedia* ſpeciatim obſeruat STRABO, quæ ipſius ætate [f] pagus tantum erat, ſed talis, vt vrbi æqui-

(d) Athan. apol. II. p. 802. ed. Par. MDCXXVII. (p. 200. d. ed. Par. MDCXCVIII.) ὁ Μαρεώτης, καθὰ προείρηται, χώρα τῆς Ἀλεξανδρείας ἐστὶ, καὶ οὐδέποτε τῇ χώρᾳ γέγονεν ἐπίσκοπος οὐδὲ χωρεπίσκοπος· ἀλλὰ τῷ τῆς Ἀλεξανδρείας ἐπισκόπῳ αἱ ἐκκλησίαι πάσης τῆς χώρας ὑπόκεινται· ἕκαστος δὲ τῶν πρεσβυτέρων ἔχει τὰς ἰδίας κώμας μεγίστας, καὶ ἀριθμῷ δέκα που καὶ πλείονας. Marcotes, vt ſupra dictum eſt, regio eſt Alexandrina, in qua numquam epiſcopus fuit, aut chorepiſcopus: ſed vniuerſæ illius regionis eccleſiæ Alexandrino parent epiſcopo. Presbyteri autem ſinguli ſuos vicos habent maximos, qui decem circiter ſunt immo plures numero.

(e) Strabo lib. XVII. p. 795. edit. Pariſ. MDCXX. (p. 1145. ed. Amſtelod. MDCCVII. c.) Διὰ δὲ τοῦ Ἱπποδρόμου διελθόντι ἡ Νικόπολίς ἐστιν ἔχουσα κατοικίαν ἐπὶ θαλάττῃ πόλεως οὐκ ἐλάττω· τριάκοντα δ' εἰσὶν ἀπὸ τῆς Ἀλεξανδρείας στάδιοι. Exeunti per Hippodromum eſt Nicopolis, quæ habitatur ad mare, ita vt vrbe haud minor cenſeri debeat: Diſtat ab Alexandria ſtadiis triginta.

(f) Strabo lib. XVII. p. 800. (1152. a.) Διέχει τετράσχοινον τῆς Ἀλεξανδρείας ἡ Σχεδιά, κατοικία πόλεως. Schedia quatuor ſchœnis diſtat ab Alexandria, pagus vrbi ſimilis eſt.

parari

parari poſſet; & *Athanaſii* temporibus iura ac priuilegia ciuitatis videtur obtinuiſſe vel certe caput alicuius *Nomi*, ſiue regionis *Menelaitis* dictæ, fuit. Nam ATHANASIVS *Agathodæmonem* [g] epiſcopum *Schediæ* pariter & *Menelaiti* vocat. Vt adeo, tametſi in *græca notitia* huius prouinciæ plures epiſcopatus a vicis denominati legantur, e. gr. a vico *Pſaneo* & *Cotrideo*, *Rhicomerio*, *Pariana* & *Anaſſa*; perſuadere tamen nobis haud debeamus, horum locorum epiſcopos paſtores duntaxat ſingularis cuiusdam vici fuiſſe, ſed potius vnumquemque amplum aliquod territorium ad exemplum *Schediæ* habuiſſe, in quo iurisdictionem ſuam exercere potuerit. In dioeceſi *Arſinoës* ſæculo tertio medio parœcias per agros fuiſſe, manifeſtum eſt. DIONYSIVS enim eccleſiæ *Alexandrinæ* epiſcopus de illis in epiſtola quadam loquitur, in qua de *Nepote* quodam chiliaſta, qui iſtius loci epiſcopus fuerat, differit. Cuius poſt obitum ſe in præfecturam *Arſenoiticam* profectum, conuocatis presbyteris ac doctoribus per ſingulos vicos [h] concionantibus, tres continuos dies opinionem *Nepotis*, quæ quasdam ipſorum eccleſias infectas in ſchismata & factiones diſcidiſſe viſa fuerit, examinaſſe dicit. Idem CASSIANVS [i] de *Panæphyſo* in prouincia *Auguſtamnica prima* obſeruat, quod plures vrbes & vicos ſub ſe habuerit, vſque dum

(g) Athan. epiſt. ad Antioch. p. 580. edit. Par. MDCXXVII. (p. 776. c. edit. Pariſ. MDCXVIII.) Ἐστι δὲ ἕκαστος τῶν προειρημένων ἐπισκόπων, πρὸς οὓς ἡ ἐπιστολὴ ἐγράφη, Εὐσέβιος πόλεως Βιργίλλω τῆς Γαλλίας - - Οἱ δὲ ἐπιστείλαντες, ὅ τε πάπας Ἀθανάσιος καὶ οἱ παρατυχόντες σὺν αὐτῷ ἐν Ἀλεξανδρείᾳ αὐτός τε Εὐσέβιος καὶ Ἀστέριος, καὶ οἱ λοιποί, Γάϊος Παρατονίου τῆς ἔγγιστα Λιβύης - - Ἀγαθοδαίμων Σχεδίας καὶ Μενελαΐτου. κ. τ. λ. *Epiſcopi* prædicti, ad quos epiſtola ſcripta eſt, hi ſunt: Euſebius Vercellorum Galliæ vrbis - - Qui vero epiſtolam ſcripſerunt, hi ſunt: Athanaſius papa & qui cum eo Alexandriæ adſuere, ipſe Euſebius & Aſterius, reliqui autem Gaius Paratonii proxime Libyam - - *Agathodæmon Schediæ & Menelaite*, cetera.

(h) Dionyſ. apud Euſeb. lib. VII. c. XXIV. Συγκαλέσας τοὺς πρεσβυτέρους καὶ διδασκάλους τῶν ἐν ταῖς κώμαις ἀδελφῶν κ. τ. λ.

(i) Caſſian. collat. XI. c. III. Sumto baculo & pera, vt illic cunctis viam ingredientibus monachis moris eſt, ad ciuitatem nos ſuam, id eſt *Panephyſim* itineris dux ipſe perduxit. Cuius terras, immo etiam contiguæ regionis plurimam partem quondam opulentiſſimam, ſiquidem ex ea cuncta, vt fama eſt, in regios cibos ſubminiſtrabantur, repentino terræ motu excuſſum mare transgreſſis limitibus occupauit, atque ita collapſis ferme *omnibus vicis*, optimas olim terras falſis paludibus ſupertexit.

 nun-

inundatione maris & terræ motu fere omnes collabarentur. Et CAROLVS A SANCTO PAVLO, *Phragoneam* in *Aegypto secunda* totum nomum *Elearchiæ* diœcesis suæ loco habuisse ex ATHANASIO [*k*] recte obseruat. Et si a *Thenneso* in prouincia *Augustamnica* discesseris, quam sine vllo territorio ad eam spectante, facere videtur CASSIANVS [*l*], de omnibus *Aegypti* ciuitatibus generatim adfirmari potest, quod in circuitu suo sua habuerint *προάστεια* siue suburbia & vicos, aliæ quidem plures, pauciores aliæ: in quibus, quemadmodum DIONYSIVS episcopus *Alexandrinus* [*m*] auctor est, sacri conuentus, a conuentibus ecclesiarum matricum distincti, agi consueuerint.

VERVM ENIMVERO ne lectoribus meis imponam, vnum par est obseruem, quod magnitudinem harum diœcesium in vna parte *Aegypti* valde imminuet, hoc est, quod, sicut in aliis

(*k*) Car. a Sanct. Paulo p. 281. edit. Paris. MDCXLI. (p. 271. edit. Amstelod. MDCCXI.) Elearchia ciuitas Aegypti dicitur in concilio Chalcedonensi act. I. & in dicta notitia. Regionem tamen fuisse ex hoc coniicio, quod ad plures sedes episcopales pertinuerit. *Agatho Phragoneos* & Elearchiæ episcopus dicitur apud D. Athanasium in epist. ad. Antioch. & Isaac Elearchiæ præsul concilio Ephesino subscripsit.
Athan. epist. ad Antioch. (tom. I. p. 776. c. edit. Par. MDCXCVIII.) Ἀγαθὼν Φραγώνεως καὶ μέρους τῆς Ἐλεαρχίας (ἐπίσκοπον).

(*l*) Cassian. collat. XI. c. I. Ad oppidum Aegypti, cui Thennesus nomen est, emensa nauigatione peruenimus. Cuius accolæ ita vel mari vel stagnis salsis vndique circumluuntur, vt solis, quia terra deest, negotiationibus dediti, opes atque substantiam nauali commercio parent, Ita vt ædificiis cum voluerint exstruendis terra non suppetat, nisi de longinquo nauigiis apportetur.

(*m*) Dionys. ap. Euseb. lib. VII. c. XI. (p. 212. edit. Amstelod. s. Colon. MDCXCV.) Ἔτυχον δὲ παραμυθίας, ὑπομνησάντων με τῶν ἀδελφῶν, ὅτι γειτνιᾷ μᾶλλον τῇ πόλει· καὶ ἡ μὲν Κεφρὼ πολλὴν ἡμῖν ἦγεν ἀδελφῶν τῶν ἀπ' Αἰγύπτου τὴν ἐπιμιξίαν, ὡς πλατύτερον ἐκκλησιάζειν δύνασθαι· ἐκεῖ δὲ πλησιαίτερον οὔσης τῆς πόλεως, συνεχέστερον τῆς τῶν ὄντως ἀγαπητῶν καὶ οἰκειοτάτων καὶ φιλτάτων ὄψεως ἀπολαύσομεν· ἀφίξονται γὰρ καὶ ἀναπαύσονται· καὶ ὡς ἐν προαστείοις πορρωτέρω κειμένοις, κατὰ μέρος ἔσονται συναγωγαί· καὶ οὕτως ἐγένετο. Multum mihi consolationis attulit, quod fratres me admonuerunt, locum illum a ciuitate propius abesse. Itaque quamuis Cephron maximam nobis multitudinem fratrum ex Aegypto confluentium adduxisset, adeo vt laxius iam conuentus agere possemus; illic tamen ob vicinitatem vrbis, carissimorum & coniunctissimorum hominum adspectu crebrius nos aiebant esse fruituros. Eos quippe accessuros ibique commoraturos: & tamquam in suburbanis remotioribus, particulares illic conuentus futuros. Idque ita contigit.

parti-

partibus regio omnium in mundo populiſſima, ita in aliis prorſus deſerta & inculta fuerit. Ciuitates generatim iuxta *Nili* fluminis ripas poſitæ, ſed ab vtroque latere extra X. vel XX. mill. paſſuum ſpatium vaſti montes & ſolitudines erant, quas nullus mortalium incolebat, donec, OROSIO [n] obſeruante, haſce vaſtas ſolitudines arenasquē diffuſas, quas propter ſitim ac ſterilitatem, periculoſamque ſerpentum abundantiam conuerſatio humana non noſſet, magna habitantium monachorum multitudo, relictis ciuitatibus, compleuiſſet. Hæc ſolitudinum *Aegypti* deſcriptio a IOSEPHO [o] confirmatur, vbi de incredibili expeditione loquitur, quam *Moſes* cum exercitu *Aegyptio* per eas ſuſceperit, *Aethiopes* nec opinantes adgreſſurus. Scriptores etiam chriſtiani, qui de vita agunt monaſtica, ſolitudines iſtas curatius deſcribunt. SVLPICIVS SEVERVS prima eremi in *Thebaide* [p] duodecim tantum millibus a *Nilo* ſtatuit. Eremus autem ipſa vaſtiſſima erat. Nam CASSIANVS de eremo *Scethi*, vbi *Paphnutius* abbas fuit, loquens, monachum quemdam ibi ab eccleſia duodeuiginti millibus [q] commoratum eſſe, dicit. Sed „*Calami* & *Porphyrionis* eremum, longioris ſolitudinis interuallo „ab vniuerſis vrbibus & habitaculis hominum, quam eremum „*Scythii*, diuidi dicit, ſeptem ſiquidem vel octo manſionibus „vaſtiſſimæ ſolitudines [r] deſerta penetrantes vix ad cellula-

(n) Oroſ. hiſt. lib. VII. c. XXXIII.

(o) Ioſeph. antiquit. lib. II. c. V. (p. 58. c. edit. Colon. MDCXCI.) Τῆς γῆς χαλεπῆς οὔσης ὁδευθῆναι διὰ πλῆθος ἑρπετῶν (παμφορωτάτη γάρ ἐστι, ὡς καὶ τὰ παρ' ἄλλοις ταῦτα οὐκ ὄντα μόνη τρέφειν, δυνάμει τε καὶ κακίᾳ τῷ τῆς ὄψεως ἀσυνήθει διαφέροντα, τινὰ δ' αὐτῶν ἐστι καὶ πτηνά, ὡς λαθόντα ἀπὸ γῆς κακουργεῖν, καὶ μὴ προειδομένους ἀδικεῖν ὑπερπετῆ γινόμενα) νοεῖ πρὸς ἀσφάλειαν καὶ ἀβλαβῆ πορείαν τοῦ στρατεύματος στρατήγημα θαυμαστὸν κ. τ. λ. Quum hoc iter difficile eſſet præ multitudine ſerpentum (nam hic tractus plurimos gignit, aliquot etiam genera, quæ nuſquam alibi reperiuntur, noxios omnes & ipſo adſpectu horrendos, & in his quoſdam volucres, vt non ſolum humi latentes inſidientur, ſed & ſublimes ex improuiſo noceant) commentus eſt ad ſecurum iter exercitus ſtratagema dignum admiratione. cetera.

(p) Sulpic. dial. I. c. VII. (c. XIII. edit. Lipſ. MDCCIII. p. 398.) Vbi prima eremi ingreſſus ſum duodecim fere a Nilo millibus, cetera.

(q) Caſſian. inſtitut. lib. V. c. XL. Decem & octo millibus longe ab eccleſia commanebat.

(r) Id. collat. XXIV. c. IV.

Conf. Inſtit. lib. X. c. XXIV. Abbas Paulus, probatiſſimus patrum, quum in

„rum

„rum suarum secreta peruenire.„ Vt adeo secundum hanc descriptionem probabile sit, fere dimidiam *Aegypti* partem arena & desertis fuisse abscissam, quæ coli non potuerit, nec proinde habitata sit, donec monachi, inuenta noua viuendi ratione, ciuitatibus relictis, hic illic sparsi solitudinum incolæ euaserint. Atque hoc modo diœceses *Aegypti*, si proprie de habitabili earum parte loquamur, ad multo angustiorem ambitum reducendæ, & circiter XV. millia passuum generali amplitudinis earum mensuræ, si summam omnium æquaueris, hoc sensu adsignanda erunt. Sed vero vti *Alexandria* & aliæ maiores fuerunt, ita *Thennesum* & *Panæphysum* & alias multo minores fuisse, certum est. Quæ res obseruationem supra de illis a nobis factam confirmat, heic quasdam ex amplissimis iuxta ac angustissimis in mundo diœcesibus sub eadem regiminis episcopalis forma exstitisse, non obstante, quidquid in contrarium legimus.

§. VII.

De diœcesibus Arabiæ. *Et cur hæ frequentiores in vicis, quam in aliis locis.*

Ex patriarchatu *Alexandrino* proxime iam in *Hierosolymitanum* progrediendum nobis esset, at quum *Arabia* interiecta nobis occurrat, illam heic contuebimur, tamersi ad patriarcham spectet *Antiochenum*. CAROLVS A SANCTO PAVLO errore ductus eam *Arabiam Petream* vocat, quæ, obseruante HOLSTENIO, distincta erat prouincia sub patriarcha *Hierosolymitano*, & in antiquis monimentis ecclesiasticis nomine *Palæstinæ tertiæ* vulgo nota. Hoc loco autem *Arabia* pro ea parte sumitur, quæ metropoli *Bostræ* suberat, antiquis scriptoribus interdum *Philadelphia* vocata. In hac prouincia viginti vna diœceses antiquitus fuerunt, quarum duodeuiginti a CAROLO A SANCTO PAVLO recensentur. *1. Bostra. 2. Adra. 3. Medaba. 4. Gerasa. 5. Nibe* vel *Neba.*

eremo vastiore consistens, quæ Porphyrio nuncupatur, palmarum fructibus & horto modico securus, haberet sufficientem alimoniæ suæ victusque substantiam, nec posset aliquid aliud, vnde sustentarentur, operis exercere, eo *quod ab oppidis & habitabili terra septem mansionibus, vel eo amplius deserti illius separaretur habitatio*, plusque expeteretur pro mercede vecturæ, quam valere posset pretium operis desudati, collectis palmarum foliis, quotidianum pensum velut exinde sustendandus, a semetipso iugiter exigebat.

6. Phi-

6. Philadelphia, vnde in EPIPHANIO & aliis hæc regio dicitur *Arabia Philadelphia*. *7. Esbus*. *8. Neapolis*. *9. Philippopolis*. *10. Constantine*. *11. Dionysias*. *12. Maximianopolis*. *13. Auara*. *14. Elana* al. *Necla*. *15. Zerabena*. *16. Erra*. *17. Anitha*, vel vt HOLSTENIVS legit, *Eutimia*. *18. Parembola*. Quibus adhuc tres ab HOLSTENIO adduntur, *Canotha*, *Phano* & *Bacathus*, EPIPHANIO & EVSEBIO memoratæ. Sequentibus temporibus, vbi *notitia* facta est, quæ huius libri capite septimo exhibetur, numerus diœcesium ad triginta quatuor adauctus est, quarum duodecim appellantur vici. Neque hoc nouum & insolens in hac regione fuisse, ex SOZOMENO [s] apparet. Moris enim in quibusdam prouinciis fuisse dicit, episcopos in vicis consecratos habere, & speciatim *Arabiæ* & *Cypri* hoc nomine meminit. Sed tum opinari non debemus, quasi hæ diœceses vnius tantum vici finibus fuerint terminatæ, quemadmodum nonnulli, hypothesi suæ de episcopatibus singularium congregationum gratificaturi, falso inde concluserunt. Nam vici isti erant antiquis communiter sic dictæ *metrocomiæ*, multos alios vicos sibi subiectos habentes; ita vt certæ alicuius regionis vici primarii essent. Hoc ex EPIPHANIO [t] liquet, qui de *Bacatho*, episcopatu rurali quodam, loquens μητροκωμίαν Ἀραβίας, *primarium vicum Arabiæ* vocat, quod plures ibi vicos ad hunc pertinentes fuisse indicat. Quare hæ diœceses æque magnæ ac aliæ esse potuerunt, habentes non solum istum vicum, sed nonnumquam integra quoque territoria & regiones sibi subiectas: vti ex ante dicta notitia videre est, in qua earum quædam *clima orientalium* & *clima occidentalium* dicuntur. Quo ipso non singularis quidam vicus, sed paruus aliquis populus seu natio istiusmodi regionis sub primario quodam vico, a quo vniuersa diœcesis nomen habe-

(s) Sozom. lib. VII. c. XIX. Ἐν ἄλλοις δὲ ἔθνεσιν ἐστὶν ὅπη καὶ ἐν κώμαις ἐπισκόπους ἱερῶνται, ὡς παρὰ Ἀραβίοις καὶ Κυπρίοις ἔγνων καὶ παρὰ τοῖς ἐν Φρυγίαις Ναυατιανοῖς καὶ Μοντανισταῖς. In aliis prouinciis interdum etiam vici consecratos habent episcopos, sicut in Arabia & in insula Cypro animaduerti, & apud Nouatianos ac Montanistas, qui sunt in Phrygia.

(t) Epiphan. epitom. Panarii (tom. II. p. 145. d. n. XII. Οὐαλήσιοι ἔτι, καθὼς ὑπειλήφαμεν, οἱ τὴν Βάκαθον κατοικοῦντες, μητροκωμίαν τῆς Ἀραβίας τῆς Φιλαδελφίας. Valesii. Hi, quantum suspicor, Bacathi habitant, quæ est Arabiæ Philadelphiensis *primarius vicus*.

bat, denotatur. *Arabes* natio erant, cui in vicis potius commorari placebat, & non nisi pauca oppida erant, cum aliis nationibus comparata. Et hæc caussa videtur esse, quamobrem in hac regione episcopos in vicis constitui licitum fuerit, quod alioquin canonibus ecclesiæ interdictum erat, quemadmodum alio loco [*n*] ostendimus.

§. VIII.

De diœcesibus Palæstinæ, *seu de patriarchatu* Hierosolymitano.

Ex *Arabia* proxime pergimus in *Palæstinam*, seu patriarchatum *Hierosolymitanum*, qui ex patriarchatu *Antiocheno* desumtus tres habuit prouincias, iurisdictionis suæ limitibus adsignatos, quæ in antiquis monimentis ecclesiasticis, ad modum ciuilis descriptionis imperii *Romani*, plerumque *Palæstina prima*, *secunda* & *tertia* dicuntur. In his tribus prouinciis (intra terræ *Canaan* & *Arabiæ petrææ* terminos constitutis) a CAROLO A SANCTO PAULO quadraginta septem circiter antiquæ diœceses numerantur.

I. IN PALAESTINA PRIMA.

1. Hierusalem. 2. Cæsarea. 3. Dora. 4. Antipatris. 5. Diospolis, in scripturis sacris vocata Lydda. 6. Iamnia. 7. Nicopolis, quæ est Emmaus. 8. Sozusa. 9. Maiuma. 10. Ioppe. 11. Ascalon. 12. Gaza. 13. Rhaphia. 14. Anthedon. 15. Eleutheropolis, olim locus quidam circa Hebronem. 16. Neapolis vel Sichem. 17. Elia. 18. Sebaste, vulgo Samaria. 19. Petra. 20. Hiericho. 21. Libias. 22. Azotus. 23. Zabulon. 24. Araclia al. Heraclea. 25. Baschat. 26. Archelais.

II. IN PALAESTINA SECUNDA.

1. Scythopolis. 2. Pella. 3. Capa[r]cotia al. Caparnaum. 4. Gadara. 5. Capitolias. 6. Maximinianopolis. 7. Tiberias. 8. Mennith. 9 Hippus. 10. Amathus.

III. IN PALAESTINA TERTIA.

1. Petra. 2. Augustopolis. 3. Arindela. 4. Arad. 5. Ariopolis. 6. Elusa. 7. Zoara. 8. Sodoma. 9. Phenon. 10. Pharan. 11. Aila. HOLSTENIUS in emendationibus suis in hunc catalo-

(*n*) Lib. II. c. XII. §. I. vol. I. p. 171. 172.

gum

62
68
69
Pag. 434.
34
33
32
PATRIA
HIEROSO
GEOGR
Nova D
ARCHA
ANTIOCHENI
Pella
Gadara
Capitolia
STINA
NDA
MARE
Arroer als
Areopolis
AEGYPT

gum duas delet, nimirum *Bafchat*, quam eamdem cum *Bacatho* in *Arabia Philadelphia* fuiffe, putat; & *Phenon*, quam eidem prouinciæ adfignat. Sed harum duarum loco tres alias in *Palæftina prima* inuenit, nempe *Sycamazona*, *Gerara*, & alteram *Lyddam* a *Diofpoli* ante memorata diftinctam. Vt adeo vniuerfus cognitarum diœcefium numerus fuerit quadraginta octo.

Iam fi has omnes vna intueare, & cum quadraginta diœcefibus in *Germania* conferas, admodum paruæ iftarum intuitu videbuntur. Quum enim *Germania* DCCCXL. mill. paffuum longa & DCCXL. mill. paffuum lata effe ftatuatur, vniuerfa harum trium diœcefium amplitudo ad fpatium CLX. mill. paffuum non adfcendet. Nam longitudo *Palæftinæ* feu terræ *Canaan*, complectentis partem *Phœniciæ*, vfque ad *Tyrum* & *Sidonem*, quæ tamen ab his prouinciis excluditur, ab HIERONYMO [*u*], COTOVICO [*w*], MASIO [*x*] aliisque CLX. mill. paff. & latitudo a *Ioppe* ad *Iordanem* fluuium haud amplius LX. mill. paff. habere iudicatur. Quibus fi LX. circiter millia trans *Iordanem* pro latitudine *Palæftinæ tertiæ* ad fines *Arabiæ Philadelphiæ* & *Boftræ* addideris, perfectam trium iftarum diœcefium dimenfionem habebis. Vnde intelligis, duas diœcefes *Germanicas* centum millia paffuum longas, æque amplas effe atque has quadraginta octo fimul fumtas. Verum enim vero erant quædam diœcefes inter illas iuftæ cuiusdam magnitudinis. *Eleutheropolis*, ciuitas HIERONYMO admodum memorata, non procul a loco, vbi *Hebron* fita fuit, in limitibus *Danis* & *Iudæ*, fatis amplum habuiffe territorium videtur. Nam HIERONYMVS de vicis, ad eam pertinentibus ab eaque decem & feptem milliaribus [*xx*] diftantibus, loquitur, multorumque aliorum vicorum in

(*u*) Hieron. epift. ad Dardan. (tom. III. opp. p. 732. f. edit. Parif. MDCXLIII.) Refpondeant mihi, qui hanc terram - - poffeffam putant a populo Iudæorum, poftquam reuerfus eft ex Aegypto, quantum poffederit, vtique a Dan vfque a Berfabe, *quæ vix centum fexaginta millium in longum fpatio tenditur.* - - Pudet dicere latitudinem terræ repromiffionis, ne ethnicis occafionem blafphemandi dediffe videamur. Ab Ioppe vfque ad viculum noftrum Bethlehem quadraginta fex millia funt. cetera.

(*w*) Cotouic. itinerar. Hierofolym. lib. I. c. I. p. 327.

(*x*) Mafius in Iofuam XII, 24.

(*xx*) Hieron. de locis Hebr. voce *Duma*. Duma vicus grandis in finibus Eleu-

 eodem

eodem territorio mentionem facit, etiamsi eorum distantiam ab vrbe non adeo accurate tradat. SOZOMENVS alios quosdam vicos nominat, vt *Besanducam* [y], vbi EPIPHANIVM natum dicit: Et *Celam* & *Berathsatiam* [z], vbi *Michæ* & *Habacuci* vatum ossa reperta sint. Prope *Besanducam Epiphanius* monasterium ædificauerat, habebatque vicus ecclesiam, in qua diaconum ordinauit EPIPHANIVS, vt ipse [a] auctor est. Ex quibus omnibus, hanc ciuitatem amplum territorium & diœcesim haud mediocrem, cum multis oppidis & ecclesiis ad ea spectantibus, habuisse, patet. Fuerunt etiam nonnullæ aliæ, speciatim in *Palæstina* secunda & *tertia*, eiusdem cum diœcesi *Eleutheropolitana* magnitudinis. Sed prudens quisque lector ex harum diœcesium amplitudine facile iudicabit, quod alias quasdam ideo admodum paruas fuisse oporteat, quum in tam angusto terræ tractu tanta earum multitudo fuerit. Quod si oculos ad oram maritimam *Palæstinæ* conuertamus, & *Tyrum*, *Sidonem*, *Ptolemaidem*, *Sycaminum* ac *Porphyriam* (quippe intra antiquos terræ *Canaan* limites constitutas, vt vt nunc ad prouinciam *Phœnicem* & patriarcham *Antiochenum* spectantes) ei accenseamus, in CLX. mill. passuum tractu septemdecim vel duodeuiginti ciuitates, earumque alias aliis valde vicinas, deprehendimus. COTOVICVS [b] quatuor tantum milliaria a *Ptolemaide* ad *Porphyriam* supputat; & *Sicaminum* & *Zabulon* haud longius inde remotæ erant.

theropoleos, decem & septem ab ea milliaribus distans.

(y) Sozom. lib. VI. c. XXXII. Ἐπιφάνιος δὲ, ἀμφὶ Βησανδύκην κώμην, ὅθεν ἦν, νομοῦ Ἐλευθεροπόλεως. Epiphanius iuxta *Besanducen vicum* in territorio Eleutheropolitano situm, ex quo ortus fuerat.

(z) Sozom. lib. VII. c. XXIX. Καὶ γὰρ δὴ καὶ τοὔνομα ταύτης ἦν Κελὰ, ἡ πάλαι Κεΐλα ὀνομαζομένη πόλις, καθ' ἣν ὁ Ἀβακοὺμ εὑρέθη· καὶ Βηραθσατία χωρίον ἀμφὶ δέκα στάδια τῆς πόλεως διεστώς· περὶ δὲ τοῦτο ὁ Μιχαίας τάφος ἦν κ. τ. λ. Locus, in quo repertus est Abacuc, vocabatur *Cela*; olim vero *Ceila* ciuitas dicebatur. *Berathsatia* vero locus est decem circiter stadiis distans ab vrbe: iuxta quem locum erat sepulchrum Michææ.

(a) Epiphan. epist. ad Ioan. Hierosolymit. (tom. II. p. 312. c.) Quum celebraretur collecta *in ecclesia villæ*, quæ est iuxta monasterium nostrum, ignorantem eum & nullam penitus habentem suspicionem, per multos diaconos apprehendi iussimus, & teneri os eius, ne forte liberari se cupiens, adiuraret nos per nomen Christi, & primum *diaconum* ordinauimus, cetera.

(b) Cotouic. itinerar. lib. I. c. XX.

erant. FERRARIVS autem viginti vel viginti quatuor computat; adeoque priorum duarum positio quodammodo dubia est, sed reliquæ tres quinque circiter vel sex milliaribus alia ab alia abfuisse, censeri possunt. Idem de *Dora* & *Cæsarea* metropoli obseruat BAVDRANDVS [*c*], quod quinque tantum milliaribus disiunctæ fuerint. Ita FERRARIVS *Antipatridem* decem milliaribus a *Cæsarea*, & *Diospolin* decem amplius ab *Antipatride* abfuisse statuit. *Diospolis* in sacris litteris *Lydda* vocatur & *Ioppe* proxima dicitur. BAVDRANDVS sex tantum milliaria ponit, emendans FERRARIVM, qui decem habet. *Iamnia* etiam decem circiter milliaribus a *Ioppe* distabat & duodecim tantum a *Lydda*, vti ex *itinerario* ANTONINI colligitur. Vt proinde hæ tres ciuitates non amplius duodecim milliaribus alia ab alia disiunctæ fuerint. Sed *Gaza*, *Maiuma* & *Anthedon* adhuc viciniores sibi inuicem erant, non longius viginti stadiis, seu tribus milliaribus alia ab alia dissitæ, quemadmodum distantiam earum speciatim obseruauit SOZOMENVS [*d*]. *Maiumam* dicit prius vicum tantum fuisse, situmque prope mare ad *Besorem* torrentem, ad *Gazæos*, quorum portus fuerit, spectasse. Sed quum *Constantinus*, ipsam christianæ religioni impense deditam esse, intelligens, ciuitatis iure donasset separatimque rempublicam habere iussisset, statim secundum antiquam regulam sedem episcopi factam esse, atque postea quoque, non obstantibus quorumdam in contrarium studiis, mansisse: qua de re capite præcedente diximus. Tametsi vero istæ ciuitates tam prope ab se inuicem abfuerunt, existimandum tamen non est, earum episcopos tantum fuisse parochianos, seu singularium cœtuum pastores. Quando *Maiuma Gaza* coniuncta fuit, ecclesia sine vllo dubio plus vna congregatio fuit. Nam EVSEBIVS de *Siluano* episcopo *Gazæorum*, qui persecutionis *Diocletianeæ* tempore reli-

(*c*) Baudrand. lexic. geogr. voce *Dora*. Dora, seu Dor, vrbs fuit terræ sanctæ in tribu Manasse, in ora littorali, quinque milliaribus a Cæsarea in boream.

(*d*) Sozom. lib. V. c. III. Προσένειμε (Ἰουλιανὸς) Γάζῃ τὴν Κωνσταντίαν, ἀμφὶ τοὺς εἴκοσι σταδίους διεστῶσαν. Gazæis Constantiam (olim *Maiuma* dictam) adiudicauit, *viginti circiter stadiis ab ea dissitam.* Cap. IX. Καιροῦ εὑρὼν ἔφυγεν εἰς Ἀνθηδόνα πόλιν ἐπὶ θάλασσαν, ἀφεστῶσαν Γάζης ὡς εἰς σταδίους εἴκοσι. Ipse opportunitatem nactus *Anthedonem* aufugit, vrbem maritimam *viginti circiter stadiis Gaza distantem.*

gionis cauſſa capite truncatus erat, loquens, eccleſiarum [e] circa *Gazam* epiſcopum eum nóminat. Quod diœceſin illius plus vnam congregationem fuiſſe, indicat. Quid? Quod quum *Maiuma* inde ſeparata eſſet, *Gaza* adhuc plures alios vicos & populoſum territorium ſibi ſubiectum habuit. SOZOMENVS [f] trium vicorum mentionem iniicit, quorum vnus dictus fuerit *Thabatha*, vbi *Hilarion* natus; alter *Chaphorcabra*, patria *Ammonii*; & tertius quidam *Bethelia*, quam *πολυάνθρωπον κώμην Γαζαίων*, *vicum Gazaeorum abundantem incolarum multitudine* appellat; & præter alia templa *Pantheon* gentilium illic fuiſſe dicit, vnde hunc locum nomen accepiſſe coniicit, quod *Syrorum* lingua idem ſit ac domicilium deorum. Iam vero pagus, qui plura gentilium templa habuit, ſine dubio, poſteaquam *CHRISTO* nomen dedit, nonnullas etiam eccleſias chriſtianas habuit, cum presbyteris ad ſacra munia obeunda conſtitutis, quantumvis eccleſiæ *Gazæorum* ſubiectis. Ad *Maiumam* autem quod attinet,

(e) Euſeb. lib. VIII. c. XIII. *Τῶν δὲ ἐπὶ παλαιστίνης μαρτύρων, Σιλβανὸς ἐπίσκοπος τῶν ἀμφὶ τὴν Γάζαν ἐκκλησιῶν - - τὴν κεφαλὴν ἀποτέμνεται.* Inter martyres Palæſtinæ *Siluanus* eccleſiarum circa *Gazam* vrbem epiſcopus - - capite truncatus eſt.

(f) Sozom. lib. III. c. XIV. *διέπρεπε τότε ἐνθάδε Ἱλαρίων ὁ θεσπέσιος· τούτῳ δὲ πατρὶς μὲν ἦν Θαβαθὰ κώμη πρὸς νότον δὲ Γάζης κειμένη.* Florebat in ea (Palæſtina) tunc temporis diuinus Hilario. Patria huic fuit Thabatha, vicus ad auſtrum vrbis Gazæ ſitus. Lib. VI. c. XXXII. *Καὶ Ἀμμώνιος δὲ ὡσεὶ δέκα σταδίοις διεστὼς, ᾤκει ἀμφὶ Χαφαρχοβρὰν κώμην Γαζαίων, ἀφ' ἧς τὸ γένος ηὔχει.* Ammonius decem circiter ſtadiis remotus habitabat iuxta *vicum Gazæorum Chapharcobram*, ex quo originem traxerat. Lib. V. c. XV. *Καθότι πατρὸς ἕλληνος ὢν αὐτός τε πανοικὶ καὶ οἱ ἀπὸ τοῦ γένους Ἀλαφίωνος, χριστιανοὶ πρῶτοι ἐγένοντο ἐν Βηθελίᾳ κώμῃ Γαζαίᾳ, πολυανθρώπῳ τε οὔσῃ, καὶ ἱερὰ ἐχούσῃ ἀρχαιότητι καὶ κατασκευῇ σεμνὰ τοῖς κατοικοῦσι καὶ μάλιστα τὸ πάνθεον, ὡς ἐπὶ ἀκροπόλεως χειροποιήτου πρὸς λόφου κείμενον, καὶ πανταχόθεν πάσης τῆς κώμης ὑπερέχον· συμβάλλω δὲ τὸ χωρίον ἔνθα λαχεῖν τὴν προσηγορίαν, καὶ ἐκ τῆς Σύρων φωνῆς εἰς τὴν ἑλλήνων ἑρμηνευόμενον, θεῶν οἰκητήριον ὀνομάζεσθαι διὰ τὸν τοῦ πανθείου ναόν.* Quum patre gentili natus eſſet, ipſe tamen cum vniuerſa domo, omneſque ſimul, qui ex gente erant Alphionis, primi fidem Chriſti ſuſceperunt *Bethelia*, qui vicus eſt *Gazæorum*, abundans incolarum multitudine; templaque habet, tum ob vetuſtatem, tum ob ſtructuram, indigenis veneranda: præcipue vero Pantheon, colli cuidam manufacto, velut arci, impoſitum & ſupra vniuerſum pagum vndequaque eminens. Vnde etiam hunc locum nomen accepiſſe coniicio, & ex Syrorum lingua in græcam conuerſum deorum domicilium vocari ab illud fanum Pantheon.

tinet,

tinet, quando distincta dioecesis facta est, episcopus illius non singularis paroeciæ pastor fuit, sed clericos sub se habuit & reliqua omnia, quæ ecclesia episcopalis *Gazæorum* habuit, quemadmodum SOZOMENVS [g] speciatim hac de re animaduertit, *Vtraque ecclesia*, inquiens, *suum seorsum habet episcopum, suum clerum: dies item festos martyrum suorum & commemorationes episcoporum, qui ipsis præfuerunt: vicinorum denique agrorum limites, quibus ecclesiæ ad vtrumque episcopatum pertinentes distinguuntur.* Vt autem ne mireris, tales ibi exstitisse vicos, quales iam memorati sunt, non abs re fuerit obseruare, quæ de duobus vicis *Idumææ Begabri* & *Caphartophan* non procul hinc dissitis, narrat IOSEPHVS, quod videlicet *Vespasianus* [h] plus quam decem millia hominum peremerit, & prope ad mille captis multos alios inde exegerit. Alio etiam loco [i], multos *Galilææ* vicos tam populosos fuisse, dicit, vt qui fuerit minimus, supra quindecim millia colonorum habuerit. Iam vero aliquot istiusmodi vici metrocomiæ, seu vico cuidam primario, coniuncti facile ad tantum numerum adscenderint, qui ad efficiendam dioecesin episcopumque & clericos separatim habendos sufficerit, quem episcopum pro singularis cuiusdam congregationis pastore accipere velle, absurdum foret. Atque ita cum minimis dioecesibus in hac *Palæstinæ* parte euidenter fuit comparatum, vbi, non obstante terminorum suorum angustia, sub eadem regiminis episcopalis forma cum reliquis ecclesiis fuerunt constitutæ.

(g) Sozom. lib. V. c. III. ἑκατέρα γὰρ ἰδίᾳ ἐπίσκοπον, καὶ κλῆρον ἔχει, καὶ πανηγύρεις μαρτύρων καὶ μνείας τῶν παρ' αὐτοῖς γενομένων ἱερέων, καὶ ὅρους τῶν πέριξ ἀγρῶν, οἷς τὰ ἀνήκοντα ἑκατέρᾳ ἐπισκοπῇ θυσιαστήρια διορίζεται.

(h) Ioseph. de bell. iudaic. lib. V. c. IV. Καταλαβόμενος δὲ δύο κώμας, τὰς μεσαιτάτας τῆς Ἰδουμαίας, Βήταριν καὶ Καφάρτοβαν, κτείνει μὲν ὑπὲρ μυρίους, αἰχμαλωτίζεται ὑπὲρ χιλίους, καὶ τὸ λοιπὸν πλῆθος ἐξελάσας, ἐγκαθίστησι τῆς ἰδίας δυνάμεως οὐκ ὀλίγους, οἳ κατατρέχοντες ἐπόρθουν ἅπασαν τὴν ὀρεινήν. Captis duobus vicis in media Idumæa sitis, hoc est Begabri & Caphartophan, plusquam decem millia hominum peremit: prope autem ad mille cepit: exactaque inde reliqua multitudine, non paruam militum suorum partem ibi constituit, qui omnia montana loca incursando vastabant.

(i) Ioseph. de bell. iud. lib. III. c. II. ἀλλὰ καὶ πόλεις πυκναί, καὶ τὸ τῶν κωμῶν πλῆθος, πανταχοῦ πολυάνθρωπον διὰ τὴν εὐθηνίαν, ὡς τὴν ἐλαχίστην ὑπὲρ πεντακισχιλίους πρὸς τοῖς μυρίοις ἔχειν οἰκήτορας. Quin & ciuitates ibi (in Galilæa) crebræ sunt, & vbique multitudo vicorum propter opulentiam populosa, vt qui sit minimus, supra quindecim millia colonorum habeat.

INTE-

INTERIORES *Palæſtinæ* diœceſes generatim patebant latius; quædam tamen paruæ erant. Nam *Emmaus* ſexaginta tantum ſtadiis ſiue ſeptem milliaribus & dimidio *Hieroſolymis* diſtabat, quemadmodum litteræ ſacræ & peregrinatores [*k*] tradunt: attamen quum ex vico vrbs facta & a *Romanis* tempore *Adriani* reædificata & poſt excidium *Hieroſolymorum* victoriamque de *Iudæis* relatam *Nicopolis* nominata eſſet, (vti SOZOMENVS [*l*], EVSEBIVS [*m*] & HIERONYMVS [*n*] memoriæ prodiderunt) ipſa quoque in ſedem epiſcopalem euecta & ſecundum eccleſiæ regulam territorium oppidanum, diœceſi ſuæ contributum, nacta fuit; ſub qua appellatione & dignitate poſtea in *notitiis* eccleſiæ reperitur. Hoc fortaſſis diœceſim *Hieroſolymitanam* ab vna parte paullo arctioribus terminis coërcet, quam vulgo creditur; ſed tamen ad plures particulares eccleſias capiendas adhuc ſatis ampla erat. Nam antiquitatum *iudaicarum* ſcriptores communiter tradunt, in ipſa ciuitate plus quam quadringentas fuiſſe ſynagogas. LIGHTFOOTVS [*o*] qua-

(*k*) Cotouic. itiner. lib. II. c. XIX.

(*l*) Sozom. lib. V. c. XXI. Πόλις ἐστὶν ἐν Παλαιστίνῃ ἡ νῦν καλουμένη Νικόπολις· ταύτην δὲ ἔτι κώμην οὖσαν οἶδεν ἡ θεία τῶν εὐαγγελίων βίβλος, καὶ Ἐμμαοὺς προσαγορεύει· Ῥωμαῖοι δὲ μετὰ τὴν ἅλωσιν Ἱεροσολύμων καὶ τὴν κατὰ τῶν Ἰουδαίων νίκην, Νικόπολιν ἀνηγόρευσαν· ἐκ δὲ τοῦ συμβάντος οὕτως ὠνόμασαν. Vrbs eſt in Palæſtina, Nicopolis hodie dicta. Hanc, quum adhuc vicus eſſet, ſacèr euangeliorum liber commemorat, & Emmauntem appellat. Poſt excidium autem Hieroſolymorum & poſt victoriam de Iudæis relatam, Romani eam Nicopolim nominarunt: ex euentu belli nomen loco imponentes.

(*m*) Euſeb. Chron. an. MMCCXXXVII. Παλαιστίνης Νικόπολις, ἡ πρότερον Ἐμμαοὺς, ἐκτίσθη πόλις, πρεσβεύοντος ὑπὲρ αὐτῆς καὶ προϊσταμένου Ἰουλίου Ἀφρικανοῦ τοῦ τὰ χρονικὰ συγγράψαντος. In Palæſtina Nicopolis, quæ prius Emmaus vocabatur, vrbs condita eſt, legationis induſtriam pro ea ſuſcipiente Iuliano Africano, ſcriptore temporum.

(*n*) Hieron. de locis Hebraic. voce *Emmaus*. (tom. III. p. 184. a. edit. Francof. MDCLXXXIV.) Emaus, de quo loco fuit Cleophas, cuius Lucas meminit Euangeliſta. Hæc eſt nunc Nicopolis, inſignis ciuitas Palæſtinæ.

(*o*) Lightfoot hor. hebr. in Matth. procem. c. XXXVI. *Hieroſ. Chetub*, fol. 35. 3. *R. Phinehas nomine R. Hosbaiæ dicit*, *Quadringentæ & ſexaginta ſynagogæ erant Hieroſolymis: quarum vnaquæque habuit domum libri & domum doctrinæ:* בית ספר למקרא ובית תלמוד למשנה *Domum libri pro ſcriptura*, id eſt, vbi legeretur ſcriptura: *& domum doctrinæ pro Traditionibus*, id eſt, *Beth Midraſch*, vbi docerentur Traditiones. Recitantur hæc alibi, atque illic adſurgit numerus ad CCCCLXXX. Idem *Megillah*, fol. 73. 4. *Dicit R. Phineas nomine R. Hosbaiæ*, *Quadraginta & octodrin-*

dringentas & quinquaginta computat: Alii [p] quadringentas & ſexaginta, & alii [q] quadringentas & octoginta cum pro *Iudæis*, tum pro peregrinis fuiſſe, dicunt. OPTATVS in non magna planitie in vertice montis *Sionis* ſeptem ſynagogas fuiſſe adfirmat, vbi *Iudæi* [r] conuenientes legis per *Moyſen* datæ lectioni auſcultare conſueuerint. Et EPIPHANIVS [s] totidem memorat, easque poſt excidium *Hieroſolymorum* ad tempora vſque *Adriani*, vnam autem ex illis ad ipſa *Conſtantini* tempora perſtitiſſe, perhibet. Iam vero mirum foret, ſi ciuitas quæ tot habuit ſynagogas, non niſi vnam eccleſiam præbuiſſet, iam chriſtiana facta, & tot conuerſorum millia ipſo apoſtolorum tempore complexa. Sed habebat etiam territorium extra ciuitatis mœnia & eccleſias quodam interuallo inde diſtantes.

---

ginta ſynagogæ erant Hieroſolymis &c. De variis numeris hele non quærimus, poſterior eſt receptior, adſtruiturque per *Gematriam*, vt vocant, e voce מלאתי *Ieſ. I, 21.* R. *Sol* in *Ieſa. II, 1.* *Inuenimus in Peſikta, R. Menahem a R. Hoshaia dicit CCCCLXXX. ſynagogæ erant Hieroſolymis ſecundum valorem arithmeticum vocis* מלאתי. Nota, vt non computetur א.

(p) Othon. lex. Rabb. p. 627. Synagogæ ſexaginta & quadraginta (leg. ſine dubio *quadringentæ*) erant Hieroſolymis, cetera.

(q) Sigon. de republ. Hebr. lib. II. c. VIII. In commentariis Hebræorum ſcriptum eſt, vltimis temporibus in vrbe Hieroſolyma quadringentas octoginta ſynagogas conſtitutas fuiſſe, quod Iudæi eo ex omnibus regionibus conuenirent.

Goodwin. Moſes & Aaron, lib. II. c. II. §. III. Hieroſolyma continebat CCCCLXXX. ſynagogas præter templum, cum pro Iudæis tum pro peregrinis.

(r) Optat. lib. III. p. 62. edit. Par. MDCXXXI. (p. 63. ed. Par. MDCLXXIX.) Non in illo monte Sion, in cuius vertice eſt non magna planities, *in qua fuerant ſeptem ſynagogæ*, vbi Iudæorum populus conueniens legem per Moyſem datam diſcere potuiſſet.

(s) Epiph. de menſur. & ponder. n. XIV. (tom. II. opp. p. 170. c. edit. Colon. MDCLXXXII.) *ἐκεῖ γὰρ ᾠκοδόμητο, τουτέστιν ἐν τῷ μέρει Σιὼν, ἥτις ἀπὸ τῆς ἐρημώσεως περιελείφθη, καὶ μέρη οἰκήσεων περὶ αὐτὴν τὴν Σιὼν, καὶ ἑπτὰ συναγωγαὶ, αἳ ἐν τῇ Σιὼν μόναι ἑστήκεισαν, ὡς καλύβαι, ἐξ ὧν μία περιελείφθη ἕως χρόνου Μαξιμωνᾶ τοῦ ἐπισκόπου καὶ Κωνσταντίνου τοῦ βασιλέως, ὡς σκηνὴ ἐν ἀμπελῶνι, κατὰ τὸ γεγραμμένον.* Erat illa (eccleſia parua quædam chriſtianorum) in Sionis parte conſtructa, quæ ciuitati ſuperfuerat, cum Sioni propinquis aliquot ædificiis ac *ſeptem ſynagogis*, quæ in eodem monte ſolæ velut tuguria perſtiterant, ex quibus vna duntaxat ad Maximonæ præſulis & Conſtantini imperatoris tempora velut vmbraculum in vinea, vt ſcripturæ verbis vtar, relicta videbatur.

Bethlehem enim in dioecesi *Hierosolymitana* erat, sex milliaribus ab ecclesia matrice dissidens; quam ob caussam ecclesiam & presbyteros separatim habebat, sed episcopo *Hierosolymitano* subiectos, vti auctor est HIERONYMVS [t], qui *Ioanni* episcopo *Hierosolymitano* grandem potestatis suae abusum exprobrat, dum presbyteris suis *Bethlehemiticis* praecepisset, ne istius monasterii competentibus in pascha baptismum traderent, quos illi idcirco *Diospolim* baptizandos misissent. HIERONYMVS eodem loco ecclesiae *Thiriae* [u] meminit, in quo presbyteros & diaconos ordinarit episcopus *Hierosolymitanus*. Neque dubium est, plures alias istiusmodi paroecias intra huius dioecesis terminos fuisse, iurisdictionem eius admittentes. Non omnes *Palaestinae* dioeceses ita sigillatim enarrare possumus; istae autem, quas nonnulli in minimis posuerunt, *Lydda* videlicet & *Iamnia*, ciuitates fuisse & circumiacentia in vicina regione loca potestati suae subdita habuisse, videntur. Vt adeo, si a *Maiuma* discesseris, cui ciuitatis priuilegia ademerat *Iulianus*, nullus vicus in *Palaestina* fuerit, separatim habens episcopum; sed quot vici, tot erant parochiae ad viciuam ciuitatem, cuius in territorio positi erant, spectantes: quae res has ecclesias dioecesanas adhuc eiusdem cum reliquis generis facit, quarum late patebat iurisdictio. IOSEPHVS quidem *Lyddam* vicum apppellat, sed vicum tamen ciuitate haud inferiorem fuisse, dicit: & postea ciuitas facta, & *Diospolis* vocata est, quando fuit sedes episcopi. Cuius dioecesis etsi ab vna parte non adeo ampla esse potuit, quum tantum sex milliaribus a *Ioppe* versus mare abesset; ab aliis tamen partibus longius patebat. Nam HIERONYMVS [w]

(t) Hieron. epist. LXI. ad Pammach. c. XVI. Annon tu potius scindis ecclesiam, qui *praecepisti Bethleem presbyteris tuis*, ne competentibus nostris in pascha baptismum traderent, quos nos Diospolim ad confessorem & episcopum misimus Dionysium baptizandos?
Sulpic. Seuer. dialog. I. c. IV. (cap. VIII. p. 389. edit. Lips. MDCCIII.) Inde digressus, Bethleem oppidum petii, quod ab Hierosolymis sex millibus disparatur, ab Alexandria autem sedecim mansionibus abest. Ecclesiam loci illius Hieronymus presbyter regit: nam *parochia est episcopi, qui Hierosolymam tenet.*

(u) Hieron. l. c. Theosebium, Thiriae ecclesiae diaconum facis presbyterum & contra nos armas, illiusque in nos abuteris eloquentia.

(w) Hieron. loc. hebr. voce *Bethsarissa*. Est in finibus Diospoleos villa, quinde

de *Bethsarissa*, vico quodam ad eam spectante, loquitur, tametsi quindecim fere milliaribus ab ea distaret, in regione sic dicta *Tamnitica*, quæ huius ciuitatis fuisse territorium videtur.

Nos in recensendis *Palæstinæ* diœcesibus sigillatim quæque persequuti sumus, eo quod religio christiana heic primum plantata fuit, & vera antiquorum episcopatuum forma ex illis omnium optime colligi potest. Qui hosce episcopatus non maiores quam parœcias rurales fuisse, autumant, magnopere falluntur ab vna parte; qui vero earum limites tam late, quam diœcesium in *Germania*, extendunt, haud excusatius ab altera parte errant. Vt res ex vero æstimetur, lectorem recordari oportet, numquam heic in vniuersis tribus *Palæstinis* quinquaginta omnino episcopos fuisse. Sæculo sexto medio quadraginta quinque tantum ibi fuerunt, qui concilio *Hierosolymitano*, an. DXXXVI. subscripserunt. Neque in accuratissima disquisitione numerum XLVIII. vmquam eos excessisse deprehendes. Vt adeo absurdissimum foret cogitare, vti quidem nonnulli fecerunt, hasce diœceses tantum ecclesias fuisse parochiales, siue singulares congregationes. Ab altera parte, si vniversam regionem non plusquam centum & sexaginta milliaria ambitu suo complexam fuisse memineris, euidentissimum est, quod istæ diœceses non potuerint latissime patentis esse magnitudinis, & cum aliis quibusdam comparatæ, vix vnius ad viginti proportionem habuisse deprehendantur. Id quod vlteriore demonstratione haud indiget.

§. IX

Catalogus prouinciarum & diœcesium sub patriarcha Antiocheno.

Proximvs patriarchatus est *Antiochenus*, cui carolvs a sancto pavlo hasce tredecim prouincias adsignat: *Syriam Primam. Syriam secundam. Theodoriadem. Ciliciam primam. Ciliciam secundam. Isauriam. Euphratensem. Osrhoenam. Mesopotamiam. Phœniciam primam. Phœniciam secundam. Arabiam* & *Cyprum* insulam. Quarum de vna, *Arabia Philadelphiæ*, iam loquuti sumus; & tres aliæ, *Isauria*, *Cilicia prima* & *Cilicia secunda* in *Asia minore* sitæ,

decim ferme ab ea millibus distans contra septemtrionem in regione Tamnitica.

proxi-

proxime sequenti capite intra istius regionis prouincias considerabuntur. Ad reliquas quod attinet, heic primum dioeceses in vnaquaque prouincia sigillatim recensebimus, daturi deinde paucas quasdam obseruationes in illas, & in alias nonnullas *orientales* prouincias, huic auctori haud memoratas.

IN SYRIA PRIMA.

1. Antiochia. 2. Seleucia Pieria. 3. Berroea, vulgo Aleppo. 4. Chalcis. 5. Onosarta, vel potius Anasarta. 6. Gabbus. Quibus ab HOLSTENIO etiam alia additur, dicta Paltus, quam ille minus recte in Theodoriade poni existimat.

IN SYRIA SECVNDA.

1. Apamea ad *Orontem* fluuium. 2. Arethusa. 3. Epiphania. 4. Larissa. 5. Mariana vel Mariamne. 6. Raphanaea. 7. Seleucia iuxta *Belum* al. Seleucobelus. Ad hasce quoque aliam transfert HOLSTENIVS, Balanaeam dictam, ex prouincia Theodoriade, in qua male collocari putat; sed fallitur.

IN THEODORIADE.

1. Laodicea. 2. Gabala. 3. Paltos. 4. Balanaea.

IN EVPHRATESIA SEV COMAGENE.

1. Hierapolis. 2. Cyrrhus. 3. Samosata. 4. Doliche. 5. Germanicia. 6. Zeugma. 7. Perre, aliis corrupte lecta Perga, & Pella & Peria, vt HOLSTENIVS animaduertit. 8. Europus al. Amphipolis & Thapsacum. 9. Vrima. 10. Caesarea, alias Neocaesarea Euphratensis vocitata. 11. Sergiopolis. 12. Sura. 13. Marianopolis, quam nonnulli in Syria secunda ponunt.

IN OSRHOENA SEV MESOPOTAMIA INFERIORE.

1. Edessa. 2. Carrae. 3. Circesia, al. Circesium. 4. Nicephorium. 5. Bathnae. 6. Callinicus al. Leontopolis. 7. Marcopolis. 8. Himeria. 9. Dausara.

IN MESOPOTAMIA SVPERIORE.

1. Amida, nunc vulgo Caramit. 2. Nisibis. 3. Rhesina. 4. Martyropolis. 5. Cafchara. Hisce ab HOLSTENIO adduntur duae, Cepha & Mnisus seu Miniza.

IN PHOENICIA PRIMA.

1. Tyrus. 2. Sidon. 3. Ptolemais olim Ace & Aucon, nunc

60
65
85
Pag. 444
PATRIARCHA
CONSTANTINOP
PARS
PATRIARCHATUS
ANTIOCHENI
GEOGRAPHICA
Nova Descriptio
CAPADOCIÆ
PARS
LYCAONIÆ
PARS
PAMPHYLIÆ
PARS
Hierapolis
Seleucia
Arsinoe
CYPRUS
INSULA
Paphos
Salamis
MARE
SYRIA
CUM
Tyrus
Parochoatras Mons
AUXUNUS
40
35

nunc autem Aca & Acona. 4. Berytus. 5. Byblus. 6. Tripolis. 7. Area. 8. Orthosias. 9. Botrus. 10. Aradus. 11. Antardus. 12. Porphyrium. 13. Paneas, al. Cæsarea Philippi. 14. Sycaminum, nunc Capo Carmelo.

IN PHOENICIA LIBANI.

1. Damascus. 2. Laodicea scabiosa. 3. Abyla. 4. Heliopolis. 5. Iabruda. 6. Palmyra. 7. Emesa. 8. Danaba. 9. Alais. 10. Euaria, al. Euroia, al. Iustinianopolis. 11. Comoara. 12. Corada. 13. Sarracene, siue Sarracenorum ciuitas, quæ potius ad Arabiam pertinet. HOLSTENIVS addit Arlanam.

IN CYPRO.

1. Constantia, seu Constantina. 2. Citium. 3. Amathus. 4. Curium. 5. Paphos. 6. Arsinoë. 7. Lapithus. 8. Thamassus. 9. Chytrus. 10. Tremithus. 11. Soli. 12. Ledra. 13. Tiberiopolis. HOLSTENIVS Carteriopolim addit & Carpasiam, vbi *Philo* fuit episcopus, qui plerumque ex vulgari errore dicitur Carpathius, quasi Carpathi, quæ maris mediterranei insula est, episcopus fuisset, quum tamen huius Carpasiæ, in insula Cypro episcopus fuerit, quemadmodum HOLSTENIVS & CAVEVS obseruarunt.

§. X.

Obseruationes in diœceses Cypri.

IAM vt paucas quasdam notas in hasce diœceses distincte faciamus, animaduertimus, ex eadem ratione, qua CAROLVS A SANCTO PAVLO *Cyprum* sub patriarcha *Antiocheno* collocauit, *Assyriam* quoque, *Persiam*, *Babyloniam*, *Adiabenem*, *Indiam* & *Homeritarum* regionem in *Arabia felice* ad *Antiochiam* referri potuisse. In omnibus enim hisce locis episcopi fuerunt, vti ostensuri sumus, sed nulli patriarchæ, nisi suis ipsorum metropolitanis subditi. Atque talis esse *Cyprus* a concilio *Ephesino* decreta fuit; vnde semper αὐτοκέφαλος, seu libera ab omni subiectione prouincia credita est, quemadmodum alio loco [x] pluribus probatum dedimus. Quidquid heic porro de *Cypro* obseruare habemus, ad hasce quindecim diœceses, quas heic ostendimus, attinet, quod magnæ fuerint, si cum diœcesibus *Palæstinæ* com-

(x) Lib. II. c. XVIII. §. II. vol. I. pag. 262.

 paren-

parentur. *Cyprus* enim FERRARIO CLXX. mill. paſſ. aliis CC. longa, adeoque maior, quam *Palæſtina*, dicitur. BAVDRANDVS circuitum eius DL. mill. paſſ. circiter computat quod, ſine vlla ampliore in locorum diſtantiam vel ciuitatum vicorumque amplitudinem inquiſitione, ſatis eſt ad oſtendendum, has diœceſes non fuiſſe de anguſtiſſimis, etſi de minoribus quibusdam, quas iuxta continentem terram offendimus, ſi alias provincias intueamur.

§. XI.

De diœceſibus Syriæ primæ & ſecundæ.

PROXIMA *Cypro Syria* eſt, olim omnem regionem *mari mediterraneo* & *Euphrati* interiacentem complexa, a *Romanis* autem in ſex prouincias diuiſa, *Syriam primam* & *ſecundam*, *Pheniciam primam* & *ſecundam*, *Theodoriadem* & *Euphrateſiam*, alias *Hagiopolin* & *Comagenem* vocitatam. Harum ſex provinciarum ſimul ſumtarum longitudo intra trecenta & quadraginta millia paſſuum, latitudo autem a *mari mediterraneo* ad *Euphratem* ducenta millia habere a geographis exiſtimatur. Et omnes diœceſes in vniuerſis prouinciis circiter quinquaginta ſex, hoc eſt, octo tantum amplius, quam in *Palæſtina* erant. Ex quo lector harum diœceſium, cum aliis diœceſibus in *Palæſtina* comparatarum, magnitudinem facile æſtimare poterit, ſi vtriusque regionis menſuram conſiderare & aliam cum alia conferre velit. Sed vero de paucis quibusdam harum prouinciarum diœceſibus paullo diſtinctius loquendum erit. *Syria prima* antiquitus ſex tantum diœceſes habuit, & in recentioribus *notitiis* quinque tantum deprehendimus. Metropolis *Antiochia* erat, vna ex ampliſſimis orbis terrarum ciuitatibus. CHRYSOSTOMVS, qui idoneus magnitudinis illius iudex haberi poteſt, aliquoties decem vel viginti myriades [*xx*],

(*xx*) Chryſoſtom. hom. LXXXVI. in Matth. (tom. I. p. 893. c. edit. Francof.) Τῇ τοῦ θεοῦ χάριτι εἰς δέκα μυριάδων ἀριθμὸν οἶμαι τοὺς ἐνταῦθα συναγομένους τελεῖν. Gratia Dei *centum millia* hominum huc (Antiochiam) conuenire puto.
Id. homil. XLII. in Ignat. tom. I. p. 567. (pag. 501. c.) εἰπὲ καὶ τίνα τρόπον στέφανον ἐκ τῆς ἐπισκοπῆς ἡμῖν ἀνέχοντα ταύτης, τίς ἂν εἴη οὗτος; τὸ τὴν πατρίδα αὐτὴν ἐπιτραπῆναι τὴν ἡμετέραν ἐπίσκοπον· μὲν γὰρ καὶ ἑκατὸν ἀνδρῶν καὶ πεντήκοντα προστῆναι μόνον· τὸ δὲ πόλιν ἐγχειρισθῆναι τοσαύτην, καὶ δῆμον εἰς εἴκοσι ἐκτεινόμενον μυριάδας πόσης ἀρετῆς οἴει καὶ σοφίας ἀπόδειξιν εἶναι; Quartam

hoc

hoc est centum vel ducenta hominum millia in ea contineri, dicit. Et hoc partem laudationis suæ in *Ignatium* facit, quod, quum centum homines vel etiam quinquaginta regere difficile sit; tanta tamen eius sapientia fuerit ac virtus, vt *S. Petrus* non dubitarit eius fidei ac curæ vrbem, ducenta hominum millia continentem, committere. Territorium extra ciuitatem interiori eius magnitudini respondebat. Nam ab vna parte itinere bidui seu quinquaginta mill. pass. ad territorium *Cyri*, vbi *Theodoretus* erat episcopus, porrigebatur. STRABO [y] enim, hæc duo territoria sibi contigua fuisse, dicit. Erant multi grandes vici in hac regione similes vrbibus; vt *Daphne* in suburbanis *Antiochiæ*; *Gindarus*, in finibus huius diœcesis *Cyrum* versus, quæ STRABONIS ætate ciuitas fuit ad *Cyrum*, seu *Cyresticam* spectans regionem. Notandum vero est, quod duo huius nominis loci fuisse videantur, alter quidem ciuitas, alter autem vicus. STRABO [z] enim de *Gindaro* regionis *Cyresticæ* loquitur, quam vrbem appellat: & nos *Petrum* quemdam *Gindarensem*, inter episcopos *Syriæ* concilio *Nicæno* subscribentem, inuenimus; qui etiam inter episcopos concilii *Antiocheni*, qui *Athanasium* damnauerunt, fuit, quemadmodum HOLSTENIVS [a] & SCHELSTRATVS ex horum conciliorum subscriptionibus

coronam adiungam, quæ se nobis offert ex episcopatu. Quænam est ista, quod ipse nimirum patriam nostram gubernauit. Si enim centum homines vel etiam quinquaginta regere difficile est, quantæ virtutis & sapientiæ debet existimari tam celebrem vrbem administrare, & eum populum regere, qui *ducenta contineat hominum millia?*

(y) Strab. lib. XVI. p. 751. (p. 1090. edit. Amstelod.) εἶτα ἡ Κυρηστικὴ μέχρι τῆς Ἀντιοχίδος. Sequitur Cyrestica regio vsque ad Antiochensem agrum.

(z) Strabo ibid. Ἐνταῦθα δ' ἐστὶ πόλις Γίνδαρος, ἀκρόπολις τῆς Κυρηστικῆς, καὶ λῃστήριον εὐφυές. Hoc in loco est *Gindarus ciuitas*, Cyresticæ regionis arx, & aptum latronibus receptaculum.

(a) Holsten. adnotat. Geograph. p. 206. (p. 311. in geogr. Car. a S. Paulo ed. Amst.) *Gindarensis Syriæ Petrus episc.* &c.] Idem adfuit concilio Antiocheno contra S. Athanasium.
Schelstrat. de concil. Antioch. p. 93. Aliud quid est de Petro in codice Corbeiensi post Alexandrum citato: licet enim in codicibus MSS. Colbertinis, Sangermanensi, Thuano, & Oxoniensi eodem modo hic Petrus referatur sine prouincia & ciuitate, eum tamen ponit catalogus Antiochenæ synodi vulgatæ editionis sub prouincia Syriæ Cœles, vbi: *Petrus Gindarensis*. Hic & vnus fuit ex CCCXVIII. patribus Nicænis, vt patet ex catalogo Nicæni concilii, vbi subscriptus habetur tamquam Gindarensis episcopus.

obser-

obseruarunt. Vnde concludere nobis licebit, *Gindarum* STRABONI memoratam, eamdem probabiliter ciuitatem fuisse, cuius hic *Petrus* episcopus fuit, & aliam fuisse *Gindarum*, vicum tempore *Theodoreti* ad *Antiochiam* pertinentem, vbi *Asterius* monachus vixit, quo de THEODORETVS [*b*] in *historia* sua *religiosa* loquitur; vbi aliorum etiam vicorum [*c*] meminit prope *Amanum* montem in territorio *Antiochiæ*, quos longo spatio ab *Antiochia* disiunctos fuisse, necesse est. Nam *Amanus* mons terminus septemtrionalis *Syriæ* erat. *Berræa* & *Chalcis* peramplæ erant ciuitates, viginti passuum millibus altera ab altera distantes. In eadem prouincia sita erat *Seleucia Pieria* sedecim mill. pass. ab *Antiochia* deorsum versus ad *Orontem* fluuium, & quinque millibus a mari, quod satis erat territorium ad faciendam amplam diœcesin, etsi priore multo inferiorem.

IN *Syria secunda* antiquis temporibus septem fuerunt episcopatus, & eumdem numerum in recentioribus *notitiis* ecclesiasticis inuenimus. Ex hisce metropolis erat *Apamea* ciuitas, quam THEODORETVS [*d*] LXXV. mill. passuum ab *Antiochia* distare, dicit, habuisse autem illam amplum quoddam territorium multosque vicos, e STRABONE [*e*] aliisque antiquis

(*b*) Theod. hist. relig. vit. Iulian. p. 777. ὕστερον χρόνοις πολλοῖς ὕστερον ὑπὸ τῆς θείας χάριτος προτκληθεὶς, ὡς ἂν καὶ ἑτέρους πολλοὺς εἰς τὴν αὐτὴν παιδοτριβήσειεν ἀρετὴν, ἐν τοῖς περὶ τὴν Γίνδαρον χωρίοις, κώμη δὲ αὕτη μεγίστη τελεῖ ὑπὸ τὴν Ἀντιώχειαν τεταγμένη, τὴν ἀσκητικὴν παλαίστραν ἐπήξατο. Hic longo post tempore diuina impulsus gratia, vt alios quoque multos ad eamdem virtutem exerceret, in locis *Gindaro* vicinis, *qui vicus est maximus* sub *Antiochia constitutus*, palæstram fixit monasticam.

(*c*) Theod. histor. relig. vit. Simeon. p. 801. c. p. 808. b. πολλὴν ἀνύσας ὁδὸν, ὄρος καταλαμβάνει τὸ καλούμενον Ἀμανόν. - Τοῦτο δ' μόνον τοὺς περιοίκους ἐνέπλησε δείματος, ἀλλὰ καὶ τὴν πόλιν ἅπασαν, τὴν Ἀντιόχου λέγω· ὑπὸ ταύτην γὰρ τὸ χωρίον ἐτέλει, θέειν ἐκεῖ κατηνάγκασε. Longum iter emensus ad montem peruenit, qui *Amanus* appellatur. - Quæ res non tantum accolis terrorem iniecit, sed *Antiochenam vrbem* vniuersam, *cui vicus ille parebat*, eo properare compulit.

(*d*) Theodoret. epist. CXIII. †

(*e*) Strab. lib. XVI. p. 752. (p. 1091. edit. Amstelod.) Ἡ δ' Ἀπάμεια καὶ πόλιν ἔχει τὸ πλέον εὐερκῆ. - - χώρας εὐπορεῖ παμπόλλης εὐδαίμονος, δι' ἧς ὁ Ὀρόντης ῥεῖ, καὶ περιπολεῖ συχνὰ ἐν ταύτῃ. Apamea vrbem habet magna ex parte probe munitam. - Regione & multa & vbere abundat, per quam Orontes fluit & multus in ea vagatur.

scripto-

ſcriptoribus diſcimus. *Lariſſa* in hac prouincia FERRARIO quatuordecim mill. paſſ. ab *Apamea*; *Arethuſa* ſedecim mill. ab *Epiphania*; *Epiphania* a *Lariſſa* duodeuiginti mill. paſſ. a *Lariſſa* diſtare dicuntur. Vt adeo ad minimum viginti millia paſſuum vnicuique diœceſi in hac prouincia adſignari poſſe, intelligamus.

§. XII.

De diœceſibus Phœniciæ primæ & ſecundæ.

IN *Phœnicia prima* paucæ aliquot ciuitates, vti ſupra de *Palæſtina* verba facientes obſeruauimus, aliæ aliis valde vicinæ, erant, e. gr. *Sycaminum* & *Porphyrium*, quarum ciuitatum diœceſes hanc ob cauſſam non adeo amplæ eſſe potuerunt. *Tyrus* autem, *Sidon* ac *Berytus* & amplæ fuerunt ciuitates & longiore interuallo disiunctæ. *Tyrus* enim XXV. mill. paſſ. a *Sidone* ex vna parte, & totidem vel pluribus a *Ptolemaide* ex altera parte, diſtabat. COTOVICVS [*f*] XX. tantum mill. paſſ. ſupputat; FERRARIVS autem XXXII. mill. paſſ. fuiſſe dicit. Et quidem ciuitas ipſa valde ampla fuit, ſi STRABONI credimus, inſulam enim, vndeuiginti mill. paſſ. in circuitu habentem, confeciſſe dicit [*g*]. PLINIVS [*h*] de inſulæ magnitudine conſentit, ſed oppidum ipſum modo XXII. ſtadia obtinuiſſe ſtatuit. *Sidon* itidem ampla fuit ciuitas, nec minus XXV. millibus paſſuum ab alia quacumque disiuncta. BAVDRANDVS [*] XXV. mill. paſſ. a *Tyro* & XXXV. mill. a *Beryto* ſeparat. *Berytus* legis ciuilis ſtudio clara & grandibus ac florentiſſimis *Orientis* ciuitatibus accenſita, haud propinquiores ſibi habuit, quam *Sidonem* in auſtrum & *Byblum* ad arctos, a qua XXXIV. mill. paſſ. auctore FERRARIO, [†] abfuit. Diœceſes in altera *Phœnicia Libanum* montem verſus prioribus maiores erant. Heic enim ampliores erant ciuitates, & maiori locorum interuallo a ſe inuicem

(*f*) Cotouic. itin. lib. I. c. XX.

(*g*) Strab. lib. XVI. †

(*h*) Plin. lib. V. c. XIX. Tyrus quondam inſula præalto mari ſeptingentis paſſibus diuiſa. - Circuitus XIX. mill. paſſ. eſt, intra Palætyro incluſa.

(*) Baudr. lexic. voce *Sidon*. Sidon vrbs eſt *Syriæ* - XXXV. mill. paſſ. diſtat a Beryto in meridiem, vti LV. a Damaſco in occaſum.

(†) Ferrar. lexic. voce *Berytus*. Berytus vrbs archiepiſcop. Phœniciæ littoralis ſub patr. Antiocheno, inter Bylum ad arctos XXXIV. & Sidonem in auſtrum XXX. mill. paſſ.

disiunctæ. Has inter grandis ciuitas *Damascus* erat, istius provinciæ olim metropolis, cuius amplitudo ex iis colligi potest, quæ IOSEPHVS [*i*] de incolis illius memoriæ prodidit, quod decem millia *Iudæorum* vna hora iugularint. *Emissa* nova metropolis itidem ampla ciuitas ab AMMIANO MARCELLINO [*k*] iudicatur, qui eam *Tyro*, *Sidoni* & *Beryto* æquat. Quod ad illarum vrbium attinet territoria, ea ex ipsarum distantia ab aliis locis metiri debemus. *Laodicea* & *Arethusa* vicinæ proximæ *Emissæ* erant, ab eaque XVI. mill. pass. FERRARIO [†] iudice, distabant. Neque *Damascum* angustioribus limitibus includi, legimus. Circumdata enim erat *Abyla*, *Iabruda* & *Cæsarea Philippi*, quarum vltimam FERRARIVS ab ea XXVI. mill. passuum seiungit. *Abyla* regionis illius caput erat, tunc temporis *Abylene* vocitata, quæ, *Luca* euangelista perhibente, tetrarchæ appellationem *Lysaniæ* dedit. Vnde colligere nobis licebit, non mediocre eam habuisse territorium. Heic quoque erat magna ciuitas *Palmyra*, alius regionis tum *Palmyrenes* dictæ caput, de qua eamdem conclusionem facere æquum est, tametsi non habeo, quod de harum regionum amplitudine speciatim observem, nisi quod *Abyla* XXXII. mill. passuum ab *Heliopoli*, alia nota huius prouinciæ vrbe & vna de vicinis eius proximis, separata habeatur, vti illarum distantiam ex *itinerario* ANTONINI FERRARIVS [††] computat.

(*i*) Ioseph. de bell. iud. lib. II. c. XXV. *Κἀν τούτῳ Δαμασκηνοὶ τὴν τῶν Ῥωμαίων φθορὰν πυθόμενοι, τοὺς παρ' ἑαυτοῖς Ἰουδαίους ἀνελεῖν ἐσπούδασαν - - τοὺς δὲ Ἰουδαίους, ὡς ἂν ἐν στενῷ χωρίῳ τὸν ἀριθμὸν ὄντας μυρίους, καὶ πάντας ἀνόπλους, ἐπελθόντες ὑπὸ μίαν ὥραν, ἀδεῶς ἔσφαξαν.* Tunc *Damasceni*, cæde Romanorum cognita, Iudæos apud se degentes opprimere studuerunt. - - *Iudæorum* autem *decem millia*, quippe in angusto loco, atque omnes inermes adgressi, vna hora sine metu *iugularerunt*.

(*k*) Amm. Marcell. lib. XIV. c. VIII. p. 47. edit. Lugd. MDCXCIII. Phœnice regio plena gratiarum & venustatis, vrbibus decorata magnis & pulchris: in quibus amœnitate celebritateque nominum Tyrus excellit, Sidon & Berytus, iisdemque pares *Emissa* & Damascus, sæculis conditæ priscis.

(†) Ferrar. lex. voce *Emisa*. Emisa, Emissa Ptolemæo, vrbs Syriæ archiepiscopalis sub patriarcha Antiocheno, inter Arethusam & Laodiceam XVI. mill. passuum.

(††) Ibid. voce *Heliopolis*. Heliopolis - vrbs Phœnicis ad Libanum montem inter Laodiceam LX. & Damascum LXX. mill. pass. ab Abyla XXXII.

§. XIII.

§. XIII.

De Theodoriade.

IN prouincia *Theodoriadis* inter *Syriam primam* & *Phœniciam* in ora maritima tres tantum fuerunt diœceses, *Laodicea* metropolis, *Balanaa* & *Gabala*, eædemque in *notitia* IACOBI GOAR aliisque memorantur. Quorum locorum distantia ex *itinerario* ANTONINI condisci potest. *Balanaa* XXIV. mill. passuum ab *Antarado* in *Phœnicia*, *Gabala* XXVII. mill. a *Balanaa* distabat, (FERRARIVS heic XXIV. secundum recentiorem computationem habet;) & *Laodicea* metropolis XVIII. mill. pass. a *Balanaa*. Et earum territoria ab aliis partibus longius patebant.

§. XIV.

De Euphratesia *seu* Comagene.

IN prouincia *Euphratesia* seu *Comagenes* quomdam tredecim diœceses fuerunt, & tantum vna plus in recentioribus *notitiis*. Plures vrbes magnæ heic sitæ, vt *Hierapolis*, prouinciæ istius metropolis, & *Samosata* ad *Euphratem* fluuium, IOSEPHO [*l*] pariter & AMMIANO MARCELLINO [*m*], magnæ & amplæ ciuitatis nomine memorata. Amplissimi autem territorii diœcesis in his partibus fuit *Cyrestica*, cuius *Theodoretus* episcopus fuit, qui magnitudinem illius accuratissime descripsit. Alicubi [*n*]

(*l*) Ioseph. de bell. iud. lib. VII. c. XXVII. Τὰ Σαμόσατα· τῆς Κομμαγηνῆς μεγίστη πόλις. Samosata Comagenes maxima ciuitas.

(*m*) Amm. Marcell. lib. XIV. c. VIII. (p. 47. edit. Lugd. MDCXCIII.) Prima post Osdroënam - - Commagena, nunc Euphratensis, clementer adsurgit, Hierapoli, vetere Nino, & *Samosata ciuitatibus amplis* illustris.

(*n*) Theodoret. epist. XLII. p. 927. a. Τῆς ἡμετέρας χώρας τεσσαράκοντα μὲν σημείων τὸ μῆκός ἐςι, τοσοῦτον δὲ τὸ εὖρος - - τοῦτο τῆς χώρας τὸ μέτρον πέντε μὲν μυριάδας ἔχει ζυγῶν ἐλευθερικῶν, μυρία δὲ πρὸς τούτοις ἕτερα ταμιακά. Regionis nostræ longitudo milliarium est quadraginta, totidem occupat latitudo. - - In hoc regionis nostræ ambitu iugorum immunium millia sunt quinquaginta fiscalium rursus alia decem millia. Epist. XLVII. τῷ ὄντι γὰρ βαρυτάτην μὲν ἀπογραφὴν ὑπὲρ πάσας τῆς ἐπαρχίας τὰς πόλεις ἡ ἡμετέρα πόλις ἐδέξατο· πάσης γὰρ πόλεως κουφισθείσης, μεμένηκεν αὕτη μέχρι καὶ τήμερον ὑπὲρ ἓξ μυριάδων καὶ δισχιλίων εἰσφέρουσα ζυγῶν. Reuera grauissimam supra omnes prouinciæ ciuitates descriptionem ciuitas nostra passa est: & quum releuatæ fuerint singulæ ciuitates, remansit ipsa vsque in hunc diem *iuga conferens supra sexaginta duo millia.*

 enim

enim illius longitudinem milliarium esse quadraginta totidemque latitudinem, & plus quam sex myriades seu sexaginta millia ζυγῶν iugorum continere dicit. Iam vero vocabulum *iuga* non singulare quoddam iugerum denotat, vt viri quidam docti falso arbitrantur; sed tantum terræ spatium, quantum vno per annum iugo boum exarari poterat: & ad eiusmodi proportionem tributa *Romana* agris imponebantur, vnde ordinarium tributum, quod ratione agrorum exigi solebat, in lege ciuili *iugatio* dicebatur, quemadmodum alio iam loco [o] notandi habuimus occasionem. Vt adeo sexaginta millia iugorum, secundum hanc computandi rationem, multo maiorem dioecesin effectura sint, quam si illa de singularibus duntaxat iugeribus accipere vellemus. Ne vero sterilem & incultam terram fuisse existimemus, THEODORETVS alio loco, quot ecclesias & parœcias in diœcesi sua habuerit, recenset, & octingentas [p] fuisse dicit. Quarum nonnullæ, *Theodoreto* in diœcesin veniente, *Marcionis*, *Arii*, & *Eunomii* hæresibus infectæ erant; sed ille supra decem millia, ex vna solum secta, *Marcionis* [q] videlicet, ad catholicam fidem reduxit, & ex aliis aliquot millia plura. Quæ argumenta omnia eo conspirant; vt ipsam pro vna de largissimis in Oriente diœcesibus habeamus, qualem etiam reuera fuisse, BLONDELLVS [r] ingenue fatetur, tametsi

(o) Vid. lib. V. c. III. §. III. vol. II. p. 232.

(p) Theodoret. epist. CXIII. ad Leon. p. 986. d. τῆς θείας μοι χάριτος συνεργούσης πλείους μὲν ἢ χιλίας ψυχὰς ἠλευθέρωσα τῆς Μαρκίωνος νόσου, πολλοὺς δὲ ἄλλους ἐκ τῆς Ἀρείου καὶ Εὐνομίου συμμορίας προσήγαγον τῷ δεσπότῃ Χριστῷ· καὶ ἐν ὀκτακοσίαις ἐκκλησίαις ἔλαχον ποιμαίνειν· τοσαύτας γὰρ ἡ Κύρρος παροικίας ἔχει. Diuina mihi cooperante gratia supra mille animas Marcionis morbo liberaui, multosque alios ex Arii & Eunomii partibus ad Christum dominum perduxi. Et *octingentarum ecclesiarum* pastoralem curam sortitus sum, tot enim Cyrus habet parœcias.

(q) Id. epist. CXLV. p. 1026. c. Ἐγὼ θρηνῶ καὶ ὀδύρομαι, ὅτι ἃς πρώην τοῖς τῶν Μαρκίωνος τὴν λύμην δεξαμένοις προσέφερον ἀποδείξεις, καὶ πλείους ἢ μυρίους διὰ τῆς θείας χάριτος πείσας προσήγαγον τῷ παναγίῳ βαπτίσματι, ταύτας νῦν τοῖς νομισθεῖσιν ὁμοπίστοις ἡ ἐπισκήψασα νόσος προσφέρειν καταναγκάζει. Mihi flere libet ac lugere, quod quæ dudum aduersus Marcionis tabe corruptos argumenta protuli, conuictosque Dei beneficio plures decem millibus ad sanctissimum baptismum perduxi, ea nunc in eos, qui fidei nostræ creduntur, exorta hæresis proferre cogit.

(r) Blondel. apol. p. 185. Octingentas curæ suæ commissas ecclesias Theodoretus

alii

alii quidam totam historiam commentitiam esse, nobis satagunt persuadere, quum tamen omnes circumstantiæ ita concordent, vt clarissima veritatis documenta ei fœnerentur. Qui responsa ad obiectiones videre volunt, STILLINGFLEETVM [s] vel MAVRITIVM [t] consulant, qui, quæ in contrarium adlata sunt, diligenter examinauerunt. Quod ad alias huius prouinciæ vrbes, *Dolicham*, *Germaniciam*, *Nicopolim*, *Zeugma*, *Cæsaream*, ceteras attinet, earum nonnullæ exiguæ tantum ciuitates fuerunt, exempli caussa *Doliche*, quæ THEODORETO [u] πολίχνη σμικρά, *paruum oppidulum*, vocatur. Sed forte amplas diœceses habuerunt, quemadmodum *Cyrus* habuit, quæ in se nec magna ciuitas, nec bene habitata erat, diœcesin autem maiorem habebat, quam multæ aliæ ciuitates, quarum amplitudo vel decies tanto maior exsistebat.

§. XV.
De Osrhoena *&* Mesopotamia.

IN prouinciis *Romanis* trans *Euphratem* (quas nonnulli generali nomine *Mesopotamiam* vocant, eo quod inter duos fluuios *Tigrim* & *Euphratem* sitæ erant; Romani autem in duas prouincias diuidebant, *Osrhoenam* iuxta ripas *Euphratis*, & *Mesopotamiam Tigrim* versus) adeo paucæ diœceses in antiquis monimentis reperiuntur, vt nostræ recensiones valde imperfectæ esse mihi videantur. Nam vniuersus numerus in vtraque prouincia non vltra sedecim adscendit; quum tamen in recentioribus *notitiis* in sola *Osrhoena* sedecim, & in altera prouincia triginta quinque plures recenseantur; vnde antiquas recensiones heic mancas esse probabile fit. Alioquin has diœceses mirum in modum amplas fuisse statuendum foret. Nam BAVDRANDVS regionem CCCCXX. mill. pass. longam & CCLXX. latam facit.

refert, quis autem Ptolemæo Aristeriam, Regiam, Rubam, Heracliam, Niaram &c. inter Cyrresticæ πόλεις memorante, vnicam in toto illo ecclesiarum numero, quæ *vrbis* nomen meretur, Cyrum fuisse somniet?

(s) Stillingfleet's *Unreasonableness of Separation* p. [illegible]8-362.

(t) Maurice's *Defence of Dioc. Episc* p. 396.

(u) Theodor. lib. V. c. IV. Ὁ δὲ θεῖος Εὐσέβιος ἔσχατον ἐπίσκοπον Μάριν τῇ Δολίχῃ κεχειροτόνηκε· πολίχνη δὲ αὕτη σμικρὰ, καὶ τῆς Ἀρειανικῆς νόσου κατ' ἐκεῖνο τοῦ καιροῦ μετειλήφει. Postremum omnium Marim diuinus Eusebius Dolichæ creauit episcopum: oppidulum hoc paruum, & Ariana tabe tunc temporis infectum.

Quæ in ſedecim diœceſes diſpertita ſingulas valde magnas efficiet. Sed non omnis regio ad religionem chriſtianam conuerſa fuiſſe videtur; ciuitates enim *Romanæ* eæ tantum erant, quæ ad ripas fluuiorum, & præcipue *Euphratis*, ſitæ erant. Itaque illas non ſecus atque certa luce, quæ ex antiqua nobis hiſtoria adfunditur, recenſebimus. Ex qua clarum & euidens eſt, earum nonnullas ad minimum tales ſedes epiſcopales, quales in omnibus reliquis mundi partibus, fuiſſe, hoc eſt, ciuitates cum territoriis & eccleſiis per villas & vicos conſtitutis. Hoc manifeſtum eſt ex iis, quæ de *Caſchara*, vna ex ciuitatibus *Meſopotamiæ*, obſeruat EPIPHANIVS, [w] quod præter ſedem epiſcopi eccleſias in vicis conſtitutas ac presbyteros in illis miniſtrantes ſæculo tertio habuerit. De *Mane* enim hæretico, primo *Manichæorum* auctore, loquens dicit, quod quum in publica cum *Archelao*, epiſcopo *Caſcharæ*, diſputatione victum illum populus lapidibus obruere voluiſſet, fuga ſibi conſulens diſceſſerit *Diodoridem*, pagum in *Carcharis*, vbi *Tryphon* quidam fuerit presbyter, quem ad nouam diſputationem ſollicitarit. Quod ſi minores ciuitates eiusmodi habuerunt diœceſes, idem facile de *Niſibi* metropoli concludere poterimus, quæ tanta vrbs fuit, vt aliquando contra *Perſarum* irruptionem, *Iuliano* imperatore, eo quod incolæ omnes chriſtiani eſſent, opem illis haud ferente, ipſa ſe poſſet defendere, quemadmodum SOZOMENVS [x] de ea obſeruat. *Edeſſa*, alterius prouinciæ metropolis, itidem ampliſſima fuit ciuitas, & ſedes regia *Agbari*, qui ſeruatoris noſtri tempore vi-

(w) Epiphan. hæreſ. LXVI. Manich. num. XI. Ἐντεῦθεν ὁ Μάνης ἀποδράσας, βουλομένων αὐτὸν λιθοβολῆσαι - - ἀναχωρήσας δὲ ἔρχεται εἰς κώμην τινὰ τῆς Καρχάρων εἰς Διοδωρίδα καλουμένην, ἐν ᾗ Τρύφων τις ἐπιεικέστατος κατ' ἐκεῖνο καιροῦ ἐτύγχανε τῶν αὐτόθι πρεσβύτερος κ. τ. λ. Secundum hæc Manes fuga ſibi conſuluit. Populus enim lapidibus illum obruere volebat; - - Inde diſcedens *Diodoridem; pagus is eſt in Carcharis*, ſeſe contulit: vbi *Tryphon* quidam erat vir optimus, ac tum *loci illius presbyter.*

(x) Sozom. lib. V. c. IV. Ἀμέλει τοι προσδοκωμένων τότε Περσῶν ἐπιστρατεύειν, πρεσβευομένοις περὶ τούτου Νισιβηνοῖς, ὡς παντελῶς χριστιανίζουσι, καὶ μήτε τοὺς ναοὺς ἀνοίγουσι, μήτε εἰς τὰ ἱερὰ φοιτῶσιν, ἠπείλησε μὴ βοηθεῖν, μήτε πρεσβείαν δέχεσθαι, καὶ ὡς ἐναγοῦς τῆς αὐτῶν πόλεως μὴ ἐπιβήσεσθαι πρότερον εἰ μὴ πύθοιτο εἰς ἑλληνισμὸν μεταβαλόντας. Quum Perſarum irruptio eo tempore exſpectaretur, Niſibenis, qui legatos ea de re ad ipſum miſerunt, eo quod chriſtiani omnes eſſent, ac neque templa deorum aperirent, neque ad ſacra accederent, minatus eſt,

xit,

xit, & cuius opera mature admodum ad christianam fidem perducta esse generatim creditur, atque ita ab ipsis forte rei christianæ initiis diuersæ ecclesiæ ibi fuerunt. Sed vtcumque res se habet, posterioribus certe temporibus illic exstitisse noscuntur. Nam SOZOMENVS de persecutione, sub *Valente* imperatore, suborta, loquens, ipsum omnes ecclesias intra ciuitatem, ex quibus maxime insignis fuerit *Thomæ* apostoli [xx] nomine nuncupata, abstulisse dicit, ita vt populus in campo iuxta ciuitatem ad diuinum cultum coire necesse habuerit.

§. XVI.

De Armenia Persica.

PRAETER hasce prouincias, CAROLO A SANCTO PAVLO memoratas, aliæ quædam regiones extra imperii *Romani* limites fuerunt, eamdem regiminis episcopalis formam habentes, de quibus proinde non abs re fuerit circumscripte ac breuiter exponere, dum de prouinciis orientalibus agimus. Quæ nunc *Armenia magna* dicitur, ea antiquis temporibus *Armenia Persica* vocata fuit, eo quod non ad *Romanum* sed *Persicum* pertineret imperium. Hic etiam episcopi tempore THEODORETI [y] fuerunt, vti ex quibusdam illius epistolis apparet. *Eulalio* enim episcopo scribens, distinctionis caussa, τῆς Περσικῆς Ἀρμενίας ἐπίσκοπον, *Persicæ Armeniæ episcopum* ipsum appellat. Et alia

se nec opem laturum, nec legationem admissurum esse, nec in ipsorum vrbem vtpote sceleratam, pedem prius illaturum, quam ipsos ad gentilium religionem se transtulisse, didicisset.

(xx) Sozom. lib. VI. c. XIIX. Μαθὼν ἐν Ἐδέσσῃ εὐκτήριον ἐπιφανὲς εἶναι Θωμᾶ τοῦ ἀποστόλου ἐπώνυμον, ἦλθε τοῦτο ἱστορῆσαι· ἀφαιρεθέντων δὲ κἀνταῦθα τῶν εὐκτηρίων οἴκων, θεασάμενος ἐν πεδίῳ πρὸ τοῦ ἄστεος συνηγμένους τοὺς ἀπὸ τῆς καθόλου ἐκκλησίας, λέγεται τὸν καθόλου ὕπαρχον λοιδορήσασθαι, καὶ πὺξ κατὰ τῆς σιαγόνος πλῆξαι, ὡς παρὰ τὴν αὐτοῦ πρόσταξιν συγχωρήσαντα γενέσθαι τοιαύτας συνόδους. Quum didicisset in vrbe Edessa insignem esse basilicam, Thomæ apostoli nomine nuncupatam, eius spectandæ caussa eo perrexit. Porro quum plebem ecclesiæ catholicæ in campo iuxta ciuitatem collectas agere vidisset, nam & *illic catholicis ademtæ erant ecclesiæ*, præfectum grauiter obiurgasse, & pugno maxillam eius percussisse dicitur, quod contra ipsius præceptum huiusmodi conuentus fieri permisisset.

(y) Theodor. ep. LXXVII. ad Eulal. Εὐλαλίῳ ἐπισκόπῳ τῆς Περσικῆς Ἀρμενίας, Eulalio episcopo Persicæ Armeniæ.

episto-

epiſtola [z] *Euſebio*, eiusdam regionis epiſcopo, inſcripta eſt. Vnde planum & euidens eſt, fuiſſe THEODORETI memoria in hac prouincia epiſcopos, quot vero, neque ex ipſo, neque ex vllo alio vetuſto ſcriptore diſcere poſſumus. OTTO FRISINGENSIS [a], BARONIVS [b] & alii nonnulli recentiores ſcriptores multa de *Catholico Armeniæ* verba faciunt, qui, miſſis ſæculo decimo tertio ad *Romanum* pontificem legatis, ei ſeſe ſubiecerit mille epiſcoporum ſub ſe habens numerum. Sed vt BREEREWOODVS [c] ſcite obſeruat, ſi vniuerſa narratio non eſt commentitia, OTTO obedientiam pro communione falſo accipere ſtatuendus eſt. Poteſt enim eſſe, vt *Catholicus Armeniæ* ingentem epiſcoporum *Iacobitarum*, communioni ſuæ addictorum, numerum habuerit, tot autem in *Armenia* iuriſdictioni eius ſubeſſe haud potuerunt. Nam recentiores *notitiæ* vndeuiginti ſolum epiſcopos in hac *Armenia* recenſent, vti lector capite huius libri ſeptimo videbit. Neque vero per vnum vel duo ſæcula a viginti ad mille multiplicatos fuiſſe probabile eſt. Sed quomodocumque res ſe habet, hiſtoria iſthæc ad primorum ſæculorum eccleſiæ ſtatum, de quo præſens inſtituitur diſquiſitio, non ſpectat.

§. XVII.

De Aſſyria, *ſiue* Adiabene, *&* Chaldæa.

PORRO de eccleſiis relatum legimus in aliis quoque imperii *Perſici* partibus vltra *Tigrim*, in *Adiabene*, (quæ regio *Aſſyriæ* eſt) & in *Babylonia* ſiue *Chaldæa*, in qua duas magnas ciuitates, *Seleuciam* & *Cteſiphontem* ſub epiſcopo quodam inuenimus.

(z) Theod. epiſt. LXXVIII. Εὐσεβίῳ ἐπισκόπῳ τῆς Περσικῆς Ἀρμενίας. Euſebio epiſcopo Perſicæ Armeniæ.

(a) Otto Friſing. lib. VII. c. XXXII. Ea tempeſtate legati Armeniorum epiſcoporum, eorumque metropolitani, quem ipſi Catholicon, id eſt vniuerſalem, propter infinitum, id eſt amplius quam mille epiſcoporum ſub ſe habentem numerum, vocant, legati ab vltimo pene Oriente ſummum pontificem Viterbii, laborioſum iter per annum & ſex menſes complentes, adeunt, eique ex parte illius eccleſiæ ſubiectionem omnimodam, cum conſalutando offerentes, cauſſas viæ, nobis cum aliis multis præſentibus, apud veterem aulam aperiunt, cetera.

(b) Baron. an. MCXCV. n. XXX. (tom. XII. p. 314. edit. Antuerp. MDCXXIX.) vbi iſta Ottonis verba exſcripta leguntur.

(c) Brerewood. Enquir. c. XXIV.

Hæ

Hæ regum *Perſicorum* ſedes regiæ erant, & tribus tantum milliaribus ab ſe inuicem diſtantes, quomodo PLINIVS [*d*] & poſt ipſum FERRARIVS computarunt, aliis licet maiore illas interuallo disiungentibus. *Seleucia* nonnullis eadem, quæ *Mauſilam*, hodie patriarchæ *Neſtorianorum* ſedes, eſſe dicitur. Sed olim ambæ vna duntaxat diœceſis erant, vti e SOZOMENO [*e*] diſcimus, *Symeonem* appellante archiepiſcopum *Seleuciæ* & *Cteſiphontis* ſub *Sapore* rege *Perſidis*, qui tempore *Conſtantini* vixit. Fuerunt etiam eodem tempore in hiſce oris alii epiſcopi, quorum nonnulli cum *Symeone* propter religionis chriſtianæ profeſſionem ſunt interfecti, vt idem auctor [*f*] perhibet. Mentionem quoque facit *Acepſima* cuiusdam, epiſcopi regionis *Adiabenes*, & viginti trium aliorum, quorum nomina ibi recenſentur, vt qui ſub idem tempus [*g*] in diuerſis imperii *Perſici* oris pro fidei doctrina occiſi ſint. Cuiusmodi autem habuerint diœceſes,

(*d*) Plin. lib. VI. c. XXVI. Cetero in ſolitudinem rediit (Babylon) exhauſta vicinitate Seleuciæ, ob id conditæ a Nicatore intra nonageſimum lapidem, in confluente Euphratis foſſa perducti atque Tigris: quæ tamen Babylonia cognominatur, libera hodie ac ſui iuris, Macedonumque moris - - Inuicem ad hanc hauriendam, *Cteſiphontem iuxta tertium ab ea lapidem* in Chalonitide condidere Parthi, quod nunc eſt caput regni.

(*e*) Sozom. lib. II. c. IX. Διαβάλλουσι πρὸς Σαβώρην, τὸν τότε βασιλέα, Συμεώνην τὸν τότε ἀρχιεπίσκοπον Σελευκείας καὶ Κτησιφῶντος, τῶν ἐν Περσίδι βασιλευουσῶν πόλεων, ὡς φίλον ὄντα τῷ Καίσαρι Ῥωμαίων. Accuſant apud Saporem, qui tunc temporis in Perſide regnabat, *Symeonem archiepiſcopum Seleuciæ & Cteſiphontis*, quæ vrbes ſunt Perſidis nobiliſſimæ, vt qui amicus eſſet imperatori Romanorum.

(*f*) Sozom. lib. II. c. X. Κατὰ δὲ τὴν αὐτὴν ἡμέραν, ὁμοίως ἀναιρεθῆναι προσετάχθησαν καὶ ἄλλοι ἑκατὸν ἐν τῷ δεσμωτηρίῳ ὄντες· τελευταῖον δὲ αὐτοῖς ἐπισφαγῆναι Συμεώνην, τὸν πάντων θάνατον θεασάμενον: ἦσαν δὲ τούτων οἱ μὲν, ἐπίσκοποι· οἱ δὲ, πρεσβύτεροι καὶ ἄλλοι ἄλλων κληρικῶν ταγμάτων. Eodem die centum quoque alii in carcere conſtituti pari modo iuſſi ſunt interfici: vtque poſtremus omnium Symeones, poſtquam cædem illorum ſpectaſſet, iugularetur. *Ex quibus alii erant epiſcopi*, alii presbyteri, alii diuerſorum ordinum clerici.

(*g*) Sozom. lib. II. c. XIII. Ὑπὸ δὲ τοῦτον τὸν χρόνον καὶ Ἀκεψιμᾶν τὸν ἐπίσκοπον συνέλαβον, καὶ πολλοὺς τῶν ὑπ' αὐτὸν κληρικῶν. Sub idem tempus Acepſimam epiſcopum, multosque ex eius clericis corripuerunt. - - ἐπίσκοποι δὲ ὧν ἐπυθόμην, Βαρβασύμης, καὶ Παῦλος, καὶ Γαδδιάβης καὶ Σαβῖνος, καὶ Μαρέας, καὶ Μώκιος, καὶ Ἰωάννης καὶ Ὁρμίσδας, Παππᾶς τε καὶ Ἰάκωβος, καὶ Ῥώμας καὶ Μαάρης, καὶ Ἄγας καὶ Βόχρης, καὶ Ἀβδᾶς καὶ Ἀβδιησοῦς, Ἰωάννης καὶ Ἀβράμιος καὶ Ἀγδελᾶς, καὶ Σαβώρης, καὶ Ἰσαάκ, καὶ Δαυσᾶς, κ. τ. λ. vid. ſub ſeq. lit. (*i*).

coniicere nobis ex iis licebit, quæ de istorum episcoporum vno *Bichore* narrat SOZOMENVS [*h*], quod vna cum *Maureando* chorepiscopo suo & clericis suis ducentis circiter & quinquaginta interemtus sit. Tantus clericorum numerus & chorepiscopus inter eos constitutus sane amplam diœcesin tenuisse videntur; & si reliquæ huic similes fuerunt, concludere licebit, tales fuisse episcopos, quales inter omnes nationes Orientis vidimus.

§. XVIII.

De Immirenis *in* Perside *&* Homeritis *in* Arabia felice.

THEODORETVS LECTOR [*i*] de alia natione, *Anastasii* imperatoris temporibus christianam religionem amplexa, loquitur, quos *Immirenos* vocat, & ad extremos noti fines habitasse, *Persisque* subiectos fuisse, dicit. Num plures vno episcopos habuerint, incertum est; vnius enim duntaxat, ipsis sub conuersionem suam constituti, mentio fit. Eodem fortassis modo cum illis comparatum fuit, vti cum aliis quibusdam populis barbaris, *Gothis*, *Saracenis* & id genus pluribus, vt vnus episcopus toti genti præfuerit. VALESIVS [*ii*] hanc gentem

(*h*) Sozom. lib. VI. c. XIII. Nota. Ex sequentibus Sozomeni verbis patet, episcopi nomen non fuisse *Bichorem*, sed *Dausam*; nec chorepiscopi *Maureandum*, sed *Mareabden*, adeoque cl. Binghamus in vtroque nomine errasse mihi videtur. Sic autem Sozomenus proxime post vltima verba sub lit. (g) adlata, habet: Καὶ Δαΰσας, ὃς αἰχμάλωτος ἦν γενόμενος ὑπὸ Περσῶν ἀπὸ Ζαβδαίου χωρίου ὧδε προσαγορευομένου· Κατ᾽ ἐκεῖνο δὲ καιροῦ ὑπὲρ τοῦ δόγματος τέθνηκεν, ἅμα Μαρεάβδῃ, χωρεπισκόπῳ καὶ κληρικοῖς τοῖς ὑπ᾽ αὐτὸν, ἀμφὶ διακοσίοις πεντήκοντα, οἳ παρὰ Περσῶν αἰχμάλωτοι συνελήφθησαν. *Dausas*, qui quidem captiuus a Persis abductus fuerat ex loco quodam, qui Zabdæus dicitur: tunc temporis vero pro fidei doctrina occisus est vna cum *Mareabde chorepiscopo*, *& clericis suis ducentis circiter & quinquaginta*, qui vna cum illo capti fuerant a Persis.

(*i*) Theodor. Lect. lib. II. p. 567. Ἰμμιρηνοὶ ἔστιν ἔθνος τελοῦν ὑπὸ Πέρσας· οἰκοῦσι δὲ ἐν ταῖς ἐσχάταις τοῦ νότου· Ἰουδαῖοι δὲ ὑπῆρχον ἀνέκαθεν, ἐκ τῆς ἐλθούσης πρὸς Σολομῶντα βασιλίδος τοῦ νότου· ἐγένοντο ἐθνικοί. Οἱ αὐτοὶ δὲ ἐπὶ Ἀναστασίου χριστιανίσαντες καὶ ἐπίσκοπον ἔλαβον. Immireni gens est Persis subiecta ad extremas noti fines habitans. Et ab initio quidem iudæi fuerunt, iam inde a regina Austri, quæ ad Salomonem olim venit. Postea gentiles facti sunt. Anastasii vero temporibus christianam religionem amplexi sunt & episcopum acceperunt.

(*ii*) Vales. in h. l. Ἰμμιρηνοί. Ego Homeritas esse existimo. Omnia enim quæ Immirenis tribuit Theodorus, Homeritis plane conueniunt. Etenim Homeritæ ad extimos fines habitant oceani meridiani & metropolim habent Sa-

cum

cum *Homeritis* confundit, quos BOCHARTVS [k] & alii rectius in *Arabia Felice Oceanum* versus *Indicum* collocant. BARONIVS [kk] *Homeritas* fidem christianam demum amplexas statuit circa ann. CCCLIV. sub idem tempus, quo *Indi* siue *Aethiopes*, imperante *Constantio*, ad obsequium *CHRISTI* perducti sint. Quinam vero tunc temporis episcopi inter ipsos constituti fuerint, de eo quidem nobis haud innotuit. Sæculo autem sexto ineunte florentem religionis statum heic reperimus, donec *Dunaan* quidam, ex christiano apostata *iudæus*, rerum potitus immanem contra ecclesiam persequutionem excitaret, præcipue in ciuitate *Nagran*, vbi *Arethas* quidam regulus erat regno *Homeritarum*, vt multi alii reguli, subiectus, quem cum omni populo suo crudeliter deleuit. Verum hac tempestate per *Iustinum Romanorum* imperatorem & *Clesbanem* regem *Aethiopum*, qui *Homeritis* opem ferentes *Dunaan* [l] regem vicerunt, confestim dissipata, imperium ad regem quemdam *CHRISTI* nomine gloriantem rediit, cuius temporibus *Gregentius Tephræ* ciuitatis regiæ archiepiscopus, celebratissimam illam disputationem cum *Herbano iudæo* habuisse, dicitur, qua factum est, vt incredibilis *iudæorum* in ista regione multitudo ad christianam religionem perduceretur. Nos heic illud cum primis animaduertimus, *Gregentium* archiepiscopum *Tephræ* appellari, quod episcopos suffraganeos sub se habuisse ipsum innuit. Et in narratione de ipsius obitu sub finem [m] disputationis additur,

ba; cuius loci regina olim ad Salomonem visendum profecta est. Præterea origine sunt Iudæi, orti ex Chettura Abrahæ. Postea vero ad superstitionem gentilium desciuerunt, vt docet Philostorgius lib. III. histor. ecclesiasticæ.

(*k*) Bochart. geogr. sacr. lib. II. c. XV. (p. 111, c. d. e. p. 112. a. b. c. d. ed. Francof. ad Mœnum MDCLXXXI. 4to.

(*kk*) Baron. ad an. CCCLIV. n. XIV. (p. 683. tom. III. edit. Antuerp. MDCXXIV.) Homeritæ, ad quos a Constantio legatum missum esse Theophilum ait, (Nicephorus) iam ante acceperant euangelium, nec non alii adiacentes Indorum populi, prædicatione primum apostolorum, Bartholomæi, Thomæ ac Matthæi, qui Aethiopibus prædicauit, deinde Pantheni, ac nouissime Frumentii & Aedisii, qui sub Constantino Indis euangelium adnuntiarunt.

(*l*) Acta martyr. Homeritar. ap. Baron. ad an. DXXII. p. 86. seqq. & an. DXXIII. p. 101. seqq.

(*m*) Gregent. disput. cum Herban. (bibl. patr. gr. lat. tom. I. p. 272. e.) Ἐπίφη δὲ ἐν τῷ κοιμητηρίῳ τῆς μεγάλης ἐκκλησίας, ἀθροισθέντων ἐκεῖσε ἐπισκόπων,

epi-

episcopos, sacerdotes & diaconos ad comitandum funus eius fuisse congregatos. Vnde ecclesiæ istius statum, quantum de eo nobis innotuit, aliarum ecclesiarum statui conformem fuisse, intelligimus.

§. XIX.

De episcopis inter Saracenos *in* Arabia.

PAVCA quædam etiam de ecclesiis plantatis olim inter *Saracenos* in *Arabia*, qui imperio *Romano* numquam paruere, memoriæ prodita ad nos peruenerunt. *Hilarion* [n] prima fidei christianæ fundamenta in hoc populo iecisse, sed eorum conuersio non completa fuisse dicitur, vsque dum *Mauuia Saracenorum* regina pacem cum *Romanis* ea conditione faceret, vt *Moses* quidam nomine monachus celebris, gentis suæ mitteretur episcopus, qua petitione sine vlla mora impleri iussa, primus ille huius regionis *Saracenorum* episcopus factus est, quemadmodum RVFFINVS [o],

---

ἱερέων, διακόνων, μοναζόντων μυριοπληθῶν ἐπὶ τῇ κηδείᾳ αὐτοῦ, πολλὰ θρηνούντων καὶ ὀδυρομένων τὴν στέρησιν αὐτοῦ. Sepultus fuit in cœmiterio magnæ ecclesiæ, *illuc congregatis episcopis*, sacerdotibus, diaconis & solitariam vitam agentibus innumerabilibus, ad eius funus; multum lamentantibus & deplorantibus ac lugentibus mortem & priuationem tanti viri.

(n) Baron. ann. CCCLXXII. p. 344. (p. m. 348.) Iecerat iam ante fundamenta fidei apud *Saracenos* S. Hilarion abbas, qui (vt testatur S. Hieronymus) multos Saracenorum arreptos a dæmone frequenter liberauit, cultuique Veneris addictæ gentis illius sacerdotem conuertit ad fidem: qui quidem nec ipsum Hilarionem abire passi sunt ante, quam futuræ ecclesiæ lineam mitteret. Qui ergo adeo magna ab Hilarione sunt consequuti; eo defuncto illi parem quæsierunt dari sibi hominem episcopum orthodoxum. At quomodo res se habuerit, Ruffinum audiamus auctorem, *Dum*, inquit, *Lucius*, cetera. vid. sub litt. seq. (o).

(o) Ruffin. lib. II. c. VI. Dum Lucius omni arrogantia & sæuitia ageret, Mauvia, Saracenorum gentis regina, vehementi bello Palæstini & Arabici limitis oppida atque vrbes quatere, vicinasque simul vastare prouincias cœpit. Cumque frequentibus bellis Romanum attriuisset exercitum, & plurimis peremtis, reliquos vertisset in fugam, orata pace, non aliter se amplexuram promittit, nisi Moyses quidam nomine, monachus, gentis suæ ordinaretur episcopus. Qui in eremo partibus suis propinqua vitam solitariam ducens, meritis & virtutibus ac signis, quæ faciebat Deus per illum, magnifice innotuerat. Petitio eius principi indicata Romano, sine vlla dilatione iubetur impleri a ducibus nostris, qui ibi infeliciter pugnauerant. Captus Moyses ad sacerdotium suscipiendum, Alexandriam ex more, deducitur. Adest Lucius; cui ordinandi ferebatur officium. Quo viso, Moyses præsentibus ducibus, qui perurgebant, & populis, ait: Ego quidem me non

SOCRA-

SOCRATES [p] & alii historici fidem nobis faciunt. SOZOMENVS addit, quod *Zocomos*, alius quidam alius regionis *Saracenorum* regulus, a monacho quodam conuersus, vniuersum populum suum ad fidem christianam perduxerit. THEODORVS LECTOR [q] similiter cuiusdam *Saracenorum* principis, nomine *Alamundari*, mentionem facit, qui *Anastasio* imperante an. DXIII. fidem christianam amplexus sit. Et CYRILLVS SCYTHOPOLITANVS, qui vitas *Euthymii* & *Sabae* scripsit, coloniae cuiusdam *Saracenorum* sub imperio *Romano* in *Palaestina* [r] iniicit mentionem, quibus *Petrus* quidam, *Saracenus* conuersus, eorum antea dux, a *Iuuenale* episcopo *Hierosolymitano* circa saeculum quintum medium, primus episcopus consecratus sit. Iam vero obseruandum nobis est, quod, quemadmodum hi *Sa-*

esse dignum tanto sacerdotio iudico: verum tamen si aliqua in me, licet indigno, diuina dispensatio putatur explenda, Deum nostrum, caeli ac terrae dominum testor, quod Lucius Sanctorum sanguine pollutas & cruentas super me non iniiciet manus. Quumque Lucius tam graui nota inultum se videret in oculis plurimorum: Quare, inquit, o Moyses, tam facile condemnas eum, cuius fidem ignoras? Aut si tibi aliquis de me aliter indicauit, audi fidem meam & tibi ipse magis quam aliis crede. Tunc ille: Desine, inquit, o Luci, dolosis tui me quoque imaginibus adgredi. Bene mihi nota est fides tua, quam protestantur serui Dei per metalla damnati episcopi, in exilium trusi presbyteri, diaconi extra christiani nominis habitacula relegati, bestiis alii, alii etiam ignibus traditi. Numquid potest verior esse fides, quae auribus capitur, quam quae oculis peruidetur? Apud me certum est, quod qui Christo recte credunt, ista non faciunt. Et ita maiore dedecore deformatus (quoniam perurgebat necessitas reipublicae consulendi) compulsus est acquiescere, vt ab episcopis, quos in exilium truserat, sacerdotium sumeret. Quo suscepto, & gentis ferocissimae pacem tenuit, & fidei catholicae custodiuit intemerata consortia.

(p) Socrat. lib. IV. c. XXXVI. tot. Theodoret. lib. IV. c. XXIII. tot. Sozomen. lib. VI. c. XXXVIII. ab initio ad medium vsque.

(q) Theodor. Lect. lib. II. p. 564. Ἀλαμούνδαρε τῦ φυλάρχε Σαρακηνῶν χριστιανίζοντος κ. τ. λ. Quum Alamandarus Saracenorum phylarchus christianam religionem amplexus esset, cetera.

(r) Cyrill. vit. Euthym. ap. Baron. an. CCCCXX. p. 481. (p. m. 487.) Quum vsque adeo multiplicarentur filii Agar, & ad veram traducerentur nobilitatem & in diuersas excrescerent copias: mittit diuinus Euthymius ad Iuuenalem patriarcham Hierosolymitanum, postulans, vt eis ordinaretur episcopus. Ille vero mittit ad eum Petrum, patrem Terebonis, (olim Aspebetum dictum vid. p. 486.) vt qui esset idoneus praeesse animabus & deducere ad salutem. - - *Petrus* ergo sic *primus ordinatur episcopus*, qui erat in Palaestina.

raceni (ex more *Arabum*) in paruas diuisi fuerunt nationes, quarum suum quæque habuerit regulum: ita etiam suum quæque episcopum, vnum quidem nec plures, habuisse videantur. Atque hinc ipsos a gente potius sua, quam aliunde titulum mutuatos conciliis nomine *episcoporum gentis Saracenorum* subscripsisse, legimus. Quod indicio esse arbitror, non omnes *Saracenos* in terrarum orbe vnum tantum episcopum habuisse, sed vnicuique paruæ nationi separatim suum fuisse episcopum; etsi sæpius difficile ad distinguendum est, quænam familia siue tribus eorum hac generali appellatione significetur. In concilio *Ephesino* secundo *Auxilaus* [s] quidam *Saracenorum fœderatorum* episcopus dicitur, inter episcopos *Palæstinæ*; vnde facile ad colligendum est, eosdem heic *Saracenos* intelligi, de quibus CYRILLVS loquitur, qui cum *Romanis* fœdere iuncti, vel sub imperio *Romano* constituti fuerunt. At vero in aliis locis hariolandi locus nobis relinquitur, quinam per *Saracenos* intelligi debeant, siquidem in diuersas minores nationes diuisi fuerunt, & plusquam vna natio, vti vidimus, christianam religionem amplexa est.

§. XX.

De episcopis Axumitarum *siue* Indorum *vltra* Aegyptum.

ADHVC alia quædam regio orientalis est, ob conuersionem sui ad fidem christianam, *Aedisii* ac *Frumentii* ministerio *Anastasii* tempore factam, celebrata, sed inter viros doctos non conuenit, vbi ea quærenda sit. Antiqui historici RVFFINVS [t], SOCRATES [u] & reliqui hanc historiam commemoran-

(s) Concil. Ephes. II. in act. I. concil. Chalced. (tom. IV. p. 118. c.) Αὐξιλάου Σαρακηνῶν τῶν ὑποσπόνδων.

(t) Ruffin. lib. I. c. IX. Methrodorus quidam philosophus inspiciendorum locorum & orbis perscrutandi gratia *vlteriorem* dicitur *Indiam* penetrasse. Cuius exemplo etiam inuitatus Meropius quidam Tyrius philosophus simili ex caussa adire Indiam voluit, habens secum duos puerulos, quos liberalibus litteris vtpote propinquos instituebat. Quorum vnus, qui erat iunior, *Edesius*, alter *Frumentius* vocabatur. cetera.

(u) Socrat. lib. I. c. XIX. Αὖθις οὖν μνημονευτέον καὶ ὅπως ἐπὶ τῶν καιρῶν τοῦ βασιλέως ὁ χριστιανισμὸς ἐπλατύνετο· τηνικαῦτα γὰρ Ἰνδῶν τε τῶν ἐνδοτέρω καὶ Ἰβήρων τὰ ἔθνη, πρὸς τὸ χριστιανίζειν ἐλάμβανε τὴν ἀρχήν· τίνος δὲ ἕνεκεν τῇ προσθήκῃ τῶν ἐνδοτέρω ἐχρησάμην, διὰ βραχέων ἐρῶ· ἡνίκα οἱ ἀπόστολοι κλήρῳ τὴν εἰς τὰ

tes,

tes, communiter *Indiam vlteriorem* appellant. Vnde CAROLVS A SANCTO PAVLO [w], BARONIVS [x] & plures alii hoc in compertis habent, *Indiam* cis *Gangem* fluuium intelligi, quum altera pars trans *Gangem* iam ante (vti quidam existimant) *Bartholomaei* apostoli opera ad nomen Christo dandum perducta fuerit. At enim HOLSTENIVS [y] & VALESIVS [z] hunc errorem castigant, & PEARSONIVS [a] fusius demonstrauit,

ἤδη πορείαν ἐποιοῦντο, Θωμᾶς μὲν τὴν Πάρθων ἀποστολὴν ὑπεδέχετο· Ματθαῖος δὲ τὴν Αἰθιοπίαν· Βαρθολομαῖος δὲ ἐκληροῦτο τὴν συνημμένην ταύτῃ Ἰνδίαν· τὴν μέντοι ἐνδοτέρω Ἰνδίαν, ᾗ προσοικεῖ βαρβάρων ἔθνη πολλὰ, διαφόροις χρώμενα γλώσσαις, οὐδέπω πρὸ τῶν Κωνσταντίνου χρόνων ὁ τοῦ χριστιανισμοῦ λόγος ἐφώτιζε. κ. τ. λ. Iam qualiter christiana religio huius imperatoris (Constantini) temporibus latius propagata sit, a nobis commemorandum est. *Interiorum* enim *Indorum* gentes & Iberi christianam fidem tunc primum susceperunt. Cur vero *interiores* dixerim, breuiter explicabo. Quum apostoli praedicationis caussa ad gentes profecturi eas inter se sorte diuiderent, Thomas quidem Parthiae, Matthaeus vero Aethiopiae apostolatum sortitus est. Bartholomaeo India, quae Aethiopiae confinis est, obtigit. *Interior* autem *India*, quam gentes accolunt plurimae, diuersis vtentes linguis, ante Constantini tempora nondum Christi fide fuerat illustrata.

(w) Carol. a S. Paulo Geogr. sacr. p. 268. (p. 258. edit. Amstelod. MDCCXI.) Quod ad *Indiam*, scilicet *interiorem*, pertinet, nam exteriorem Antiocheno paruisse, certum est, cetera.

(x) Baron. not. in martyrol. die XXVII. Octobr. ad verba: Apud Indos sancti Frumentii episcopi.] Vixit iisdem temporibus *alius Frumentius*, episcopus Auxumeos in Aegypto, ordinatus a S. Athanasio, confessione clarus: multa enim passus est ab Arianis ob tuendam catholicam fidem.

(y) Holsten. not. in Carol. a S. Paulo Geogr. p. 271. (p. m. 258.) Fallitur, fallitque in huius Indiae nomine & situ explicando, sicuti etiam Baronius ad martyrologium Romanum die XXVII. Octobris. Nam India illa, in quam Frumentius missus fuit a S. Athanasio, est Aethiopia sub Aegypto, cuius metropolis celeberrima fuit Axumis, & sic Indiam illam Aethiopiae finitimam vocat Socrates, quae toto caelo ab Asiatica, siue Gangetica distat.

(z) Vales. not. in Socrat. lib. I. c. XIX. Baronius in adnotationibus ad martyrologium Romanum, Frumentium hunc Auxumis episcopum distinguendum esse ducit ab altero Frumentio Indorum episcopo. De quo Ruffinus & Socrates loquuntur. Ego vero vnum eumdemque Frumentium esse contendo, eum, qui Auxumis, & eum qui Indorum episcopus dicitur. Auxumis enim metropolis est Aethiopiae. Aethiopes autem ab antiquis confundi solent cum Indis. cetera.

(a) Pearson. vindic. Ignat. part. II. c. XI. p. 332. Etsi Ruffinus ita historiam pertexat, quasi in Indiam vlteriorem & orientalem Frumentius perrexisset; constat tamen, Indiam eam fuisse Aegypto proximiorem & Aethiopiae partem. In-

Indi-

Indiam, de qua loquuntur, non esse *Indiam Orientalem*, sed *Indiam* sub *Aegypto*: quae pars *Aethiopiae* eiusque metropolis *Axumis* erat. Haec non procul ab ore maris *Eythraei* sita erat, ex transuerso regionis *Homeritarum* in *Arabia*, vnde CONSTANTIVS lege [*b*] quadam hasce duas gentes coniungit. Ex qua aliisque pluribus documentis PEARSONIVS solide demonstrauit, hanc *Indiam* de nulla alia atque *Aethiopica India* intelligi posse, cuius *Axumis* metropolis fuit. Hanc regionem veteres non minus *Indiam* quam alteram, vocarunt. Nam VIRGILIVS poëta, *Nilum* amnem ab *Indis coloratis* [*c*] deuexum dicit; & PROCOPIVS GAZENSIS mare *Erythraeum* vocat mare *Indicum*, eo quod huic *Indiae* sub *Aegyptum* confine esset. Iam vero in hac regione *Frumentius* primus episcopus, de quo legimus, fuit, ordinatus ab *Anastasio* & episcoporum *Aegyptiorum* synodo, & missus eo ad regionem conuertendam ecclesiasque inter illas constituendas. Quas proinde eiusdem cum *Aegyptiis* & reliquis in mundo ecclesiis formae fuisse, non est quod dubitemus. *Axumis* enim non vnus & solus locus fuit, qui habuit episcopum.

---

di enim Aethiopes antiquitus appellabantur, vt apud Virgilium de Nilo:

Vsque coloratis amnis deuexus ab Indis.

Ad hanc autem Indiam Frumentium primo peruenisse constat: ex illa Alexandriam rediit, in eandem rursus etiam missus est & ab Athanasio ordinatus episcopus Axumeos. Erat autem Axumis Aethiopum metropolis. Stephanus de vrbibus, Ἀξωμίτης, ἐθνικῶς, μητρόπολις Αἰθιόπων. Apud Arrianum in Periplo maris Erythraei (quod Procopio Gazensi θάλασσα Ἰνδικὴ vocatur) ἀπὸ δὲ ταύτης εἰς αὐτὴν τὴν μητρόπολιν τὴν Ἀξωμίτην λεγόμενον ἄλλων ἡμερῶν πέντε. Nonnasus apud Photium, ἡ δὲ Ἄξωμις πόλις ἐστὶ μεγίστη, καὶ οἷον μητρόπολις τῆς ὅλης Αἰθιοπίας. Et clarius adhuc Procopius Persicorum lib. I. Ὁμηριτῶν δὲ καταντικρὺ μάλιστα ἐν τῇ ἀντιπέρας ἠπείρῳ Αἰθίοπες οἰκοῦσιν, οἱ Αὐξωμῖται ἐπικαλοῦνται, ὅτι δὲ αὐτοῖς τὰ βασίλεια ἐστιν ἐν Αὐξώμιδι πόλει. Erat igitur Axumis metropolis Aethiopiae & in ea Aethiopum regia posita fuit. Ad hanc igitur Auxumim & hanc Indiam, quae pars est Aethiopiae Aegypto proxima; non ad Indiam intra Gangem, aut ad Axumin illam, quam ad latus orientale Indi fluuii constituit Ptolemaeus, Frumentium missum fuisse a S. Athanasio, credendum est. cetera.

(*b*) Nullus ad gentem Auxumitarum & Homeritas ire praeceptus vltra annui temporis spatium debet Alexandriae de cetero commorari.

(*c*) Virgil. Georg. lib. IV. v. 291. sq.

Et viridem Aegyptum nigra foecundat arena,
Et diuersa ruens septem discurrit in ora,
Vsque coloratis amnis deuexus ab Indis.

Nam

Nam PALLADIVS *Moysis* [*d*] cuiusdam meminit episcopi *Adulis*, quæ itidem vrbs erat *Aethiopiæ*. Et in vita *Chrysostomi* [*e*] de quodam sui nominis *Palladio* loquitur episcopo *Blemmyum*, qui erant populi *Aethiopiæ Aegyptiis* finitimi, vti STRABO [*f*], PLINIVS [*g*] & alii geographi tradunt. PEARSONIVS alia quædam testimonia ex CEDRENO & canonibus *Arabicis* concilii *Nicæni* ipsorumque antiquis liturgiis adfert, quæ ipsos inde a primis ibi iactis religionis christianæ fundamentis episcopos semper habuisse probant. Sed quum plura de diœcesibus eorum, meliore historiæ lumine deficiente, non succurrant, in illis enarrandis longius progredi haud possumus. Et ex eadem ratione plures alias gentes orientales præterire nos oportet, vt *Parthos* & *Indos* circa *Gangem*, a *Thoma* apostolo lumine veritatis collustratos; & *Iberos* cum aliis populis, mari *Caspio* adiacentibus, quos tempore *Constantini* captiuæ mulieris ministerio conuersos esse, fidem nobis facit RVFFINVS [*h*]. Antiquæ historiæ non nisi pauca de harum ecclesiarum origine & pauciora adhuc de ministerii ecclesiastici in illis constitutione nobis tradunt. Itaque, relictis hisce remotissimis regionibus, ad partem mundi melius cognitam progrediemur, hoc est, ad patriarchatum *Constantinopolitanum*, sub quo priscis temporibus omnes *Thraciæ* &

(*d*) Pallad. de gentibus Indiæ. (cit. Pearsonio p. 332. c.) Ἐγὼ δὲ εἰς τὰ ἀκρωτέρια μόνον ἔφθασα τῆς Ἰνδικῆς πρὸ ἐτῶν ὀλίγων μετὰ τοῦ μακαρίου Μωΰσέως τοῦ ἐπισκόπου τῶν Ἀδουληνῶν. Ego ad primas tantum Indiæ oras paucos ante annos cum beato *Mose Adulenorum episcopo* penetraui.

(*e*) Pallad. vit. Chrysost. cap. XX. p. 194. Παλλάδιον δὲ Βλεμμύων, ἢ Αἰθιόπων ἐν γειτόνων φρουρεῖσθαι Συήνη καλούμενον τὸ χωρίον.

(*f*) Strabo lib. XVII. p. 786. (p. 1134. c. edit. Amstelod. MDCCVII.) Τὰ δὲ κατωτέρω ἑκατέρωθεν Μερόης, παρὰ μὲν τὸν Νεῖλον πρὸς τὴν Ἐρυθρὰν, Μεγάβαροι, καὶ Βλέμμυες, Αἰθιόπων ὑπακούοντες, Αἰγυπτίοις δ' ὅμοροι. Quæ infra Meroën sunt, secus Nilum ex vtraque eius parte mare rubrum versus, Megabari & *Blemmyes* habitant, *Aethiopum subditi*, *Aegyptiis finitimi*.

(*g*) Plin. lib. V. c. VIII. Horum oppidum Mauin quidam solitudinibus imposuerunt, Atlantas iuxta eos, Aegipanas semiferos, & *Blemmyas*, cetera.

(*h*) Ruffin. lib. I. c. X. Per idem tempus Iberorum gens, quæ sub axe Pontico iacet, verbi Dei fœdera, & fidem futuri susceperat regni. Sed huius tanti boni præstitit caussam *mulier quædam captiua*, quæ apud eos reperta, quum fidelem & sobriam satis ac pudicam duceret vitam, totisque diebus & noctibus obsecrationes Deo peruigiles exhiberet, in admiratione esse ipsa rei nouitas barbaris cœpit, & quid hoc sibi velit, curiosius perquirebant. Illa, vt res erat, simpliciter Christum se deum hoc ritu colere fatebatur. cetera.

Asiæ minoris prouinciæ, si ab *Isauria* & *Cilicia*, patriarchæ *Antiocheno* numquam non subiectis, discesseris, fuerunt comprehensæ. De *Asia minore* primum loquemur, deinde ad prouincias *Europæas* pergemus, naturali suo regionem quamquam ordine contemplaturi.

LIBRI NONI

CAPVT TERTIVM

DE ANTIQVIS ASIAE MINORIS DIOECESIBVS.

§. I.

De Asiæ minoris *magnitudine, deque diœcesium in ea repertarum numero.*

VT ecclesiarum, in certas diœceses diuisarum, statum in *Asia minore* intelligamus, consultum fuerit ante, quam ad singularia descendimus, regionis magnitudinem considerare, & dispicere, quot diœceses in vniuerso illo terræ tractu repertæ fuerint. Nam ex hoc illas generatim æstimare possumus, suam cuique diœcesi tribuentes proportionem, regione ipsa in tot partes, quot in ea fuerunt diœceses, distributa. Non quod diœceses re ipsa ita æqualiter diuisæ fuerint: (nam si summam singularum collegeris, hic diœceses amplissimas alias, alias angustissimas in mundo offendes) sed tantum illas tamquam æquales fingere nobis possumus, vt vniuersam simul regionem per eas æquabiliter dispertiamus. Iam vero HEYLINVS in *geographia* sua [a] longitudinem *Asiæ minoris* ab *Hellesponto* ad *Euphratem* fluuiū DCXXX. mill. pass. & latitudinem ab *Issico Ciliciæ sinu* ad *Trapezuntem Ponti* CCX. m.p. habere, iudicat. Antiqui geographi SRABO [b]

(a) Heylin. cosmograph. lib. III. p. 3.

(b) Strab. lib. XII. p. 547. & 548. *οἱ σύμπαντες ἀπὸ τοῦ ἱεροῦ μέχρι Φάσιδος περὶ ὀκτακισχιλίους σταδίους εἰσὶ, ἢ μικρῷ πλείους ἢ ἐλάττους.* Tota nauigatio a fano Chalcedonio vsque ad Phasidem IIX. milliorum stadia implet, non multis vel additis vel demtis.

Hæc IIX. millia stadiorum ita colliguntur ex Strabonis descriptione:

A Fano Sinopen vsque stad.	3500.
A Sinope Amisum, stad.	900.
Inde Trapezuntem, stad.	2200.
Trapezunte ad Phasin, stad.	1400.
Summa	8000.

& PLI-

2 3 215

466

56 57 72 pag. 466.

P O

Chersonesus

Daph

Panium

Constanti nopolis

Thrac

Pithusa

Chalcedon

Heraclea

Bosphorus

PROPONTUS

Insula Proconesus

Cyzicus

Rhindacus

HELLES PONTUS

Granicus

Ilium

Troas

Adrana

Gargarus

Antissa

Methymna

LESBOS IN

Mytilene

IA

Euphrates Fl.

Melitene

Chios In & V.

Erythrae

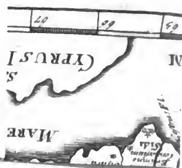
DA

Icaria In.

Sam NTI

CYC LADE

44 43 42 41 40 39 38 37

Leria In.
Co. In.&V.
INSULÆ.
Astypalæa In.
Carpathus In.
Carpathus
MARE
RHODIUM
RHODUS
IN.&V.
Lassus
Bargillia
Myndus
Halicarnassus
Larymna
Comba
Xanthus
Araxa
Caunus
Phellus
Antiphellus
Patara
MARE
PAMPHYLIU
57
60
61
62
63
64
30

& PLINIVS [*c*] longitudini CC. fere milliaria amplius adſignant. Tunc vero illorum computatio de antiquo quodam periplo, hoc eſt itinere maritimo, intelligenda eſt, quod numquam recta procedit, ſed per varios maris circuitus conficitur, atque ita DC. milliaria facile in DCCC. dilatauerit: Vt adeo, ſi de poſteriore menſurationis modo tantum deducatur, quantum ex nauigationis obliquitate abundat, computationes fere eædem futuræ ſint. Latitudo ex PLINII computatione minor eſt: nam CC. tantum millia [*d*] paſſuum a *Sinu Iſſico* ad *Pontum Euxinum* ſtatuit. Sed tum hanc anguſtiſſimam *Aſiæ* partem eſſe dicit, vbi duo maria ipſam pene inſulam faciunt. Et certum eſt, in aliis partibus multo fuiſſe latiorem. Nam STRABONI [*e*] ſolius *Cappadociæ* magnitudo in latum a *Ponto* ad *Taurum* montem MDCCC. circiter ſtadia, hoc eſt ſupra CC. millia paſſuum, habere dicitur. Et nihilominus tamen CASAVBONVS [*f*] exiſtimat, per *Pontum* heic non mare *Euxinum*, ſed ipſam regionem *Pontum* intelligendam eſſe, quæ latitudini *Aſiæ* ab vna parte *Cappadociæ* addenda ſit, vti *Cilicia* ab altera parte: Vt adeo latitudo *Aſiæ*, partibus ſimul ſumtis, minus CCC. mill. paſſ. vix ſtatui poſſit. Iam vero hæc in duas magnas diœceſes ciuiles, *Aſiaticam* videlicet & *Ponticam*, a *Romanis* diuiſa erat, quarum vtraque decem vel vndecim prouincias, & prouincia quæque diuerſas ciuitates &

(*c*) Plin. lib. VI. c. II. Mons Cytorus a Tio LXIV. mill. paſſuum. - - - Promontorium Carambis vaſto excurſu abeſt a Ponti oſtio CCCXV. mill. paſſ. vel, vt aliis placuit, CCCL. mill. Tantumdem a Cimmerio, aut vt aliqui maluere, CCCXII. M. D. Fuit & oppidum eodem nomine, & aliud inde Armine: nunc eſt colonia Sinope, a Cytoro CLXIV. mill. - - Amiſum liberum a Sinope CXXX. mill. paſſuum.

(*d*) Plin. ibid. Eiusdemque nominis ſinus tanti receſſus, vt Aſiam pene inſulam faciat, CC. mill. paſſuum haud amplius per continentem ad Iſſicum Ciliciæ ſinum.

(*e*) Strab. lib. XII. p. 539. (p. 813. d.) Μέγεθος δὲ τῆς χώρας κατὰ πλάτος μὲν, τὸ ἀπὸ τοῦ Πόντου πρὸς τὸν Ταῦρον ὅσον χίλιοι καὶ ὀκτακόσιοι στάδιοι.

(*f*) Caſaub. in h. l. Falſum hoc. Nam libro II. p. 73. docuit nos, Bagadoniam partem Cappadociæ inter Argæum & Taurum diſtare a Ponto ſtadia MMM. Putabam legendum, ὅσον δισχίλιοι καὶ ὀκτ. σταδ. Verum auctor epitomes retinet vulgatam lectionem: quam ſi probamus, non erunt illa verba ἀπὸ Πόντου, de ipſo Ponto & mari Euxino intelligenda, ſed de regione Ponto, quam ſeparant a reliqua Cappadocia montes Tauro paralleli. Sic non erit diſcedendum a vulgata lectione.

dioeceses episcopales, continebat, praeter eas, quae in *Isauria* erant & *Cilicia*, ad dioecesin spectantes orientalem & patriarchae *Antiocheno* subiectae. CHRISTOPHORSONIVS in versione sua THEODORETI grandem horum episcopatuum intuitu admisit errorem. Quando enim THEODORETVS *Asiam* siue dioecesim *Asiaticam* ὑπὸ ἕνδεκα ἀρχόντων, *ab vndecim praesidibus* [g] regi dicit, ille *ab vndecim antistitibus* transtulit, quasi vndecim duntaxat episcopi in omni dioecesi *Asiatica* fuissent, & totidem tantum in dioecesi *Pontica*, quod THEODORETVS eam ἰσαρίθμους ἡγεμόνας, totidem rectores habere, dicat: quum tamen THEODORETVS non de ecclesiasticis sed ciuilibus prouinciarum rectoribus loquatur, quorum heic numerus erat in vtraque harum dioecesium, de qua THEODORETO sermo est; episcopatus autem multo plures erant. Nam in singularibus aliquibus prouinciis amplius quadraginta numerabantur, & vniuersorum numerus ex CAROLI A SANCTO PAVLO computatione complectebatur CCCLXXXVIII. Nempe *Asia* habebat XLII. *Hellespontus* XIX. *Phrygia Pacatiana prima* XXIX. *Pacatiana altera* V. *Phrygia salutaris* XX. *Lydia* XXIV. *Caria* XXV. *Pisidia* XXVIII. *Pamphylia prima* XII. *Pamphylia secunda* XXIV. *Pisidia* XIX. *Lycaonia* XIX. *Cappadocia prima* VI. *Cappadocia secunda* VI. *Cappadocia tertia*. V. *Armenia prima* V. *Armenia secunda* X. *Galatia prima* VII. *Galatia secunda* IV. *Pontus Polemoniacus* VI. *Helenopontus* VI. *Paphlagonia* V. *Honorias* V. *Bithynia prima* XIV. *Bithynia secunda* IV. *Cilicia prima* VII. *Cilicia secunda* IX. *Isauria* XXIII. In recentiore notitia, quam lector sub finem huius libri inueniet, numerus aliquantum adauctus est ad CCCCIII. Tametsi enim aliae prouinciae imminutae fuerunt, aliae tamen numero ita sunt auctae, vt saeculo octauo dioeceses XV. amplius, quam prioribus saeculis inueniamus, quae in tanta multitu-

(g) Theod. lib. V. c. XXIIX. Καὶ ταύτην ἐποιεῖτο τὴν προμήθειαν, οὐ μόνον ἐκείνης τῆς πόλεως, ἀλλὰ καὶ τῆς Θρᾴκης ἁπάσης· εἰς ἓξ δὲ αὕτη ἡγεμονίας διῄρηται· καὶ τῆς Ἀσίας ὅλης, ὑπὸ ἕνδεκα δὲ καὶ αὕτη ἀρχόντων ἰθύνεται, καὶ μήν γε καὶ τὴν Ποντικὴν τούτοις κατεκόσμει τοῖς νόμοις· ἰσαρίθμους δὲ καὶ αὕτη ἔχει τῆς Ἀσίας τοὺς ἡγεμόνας. Neque vero vrbem duntaxat regiam huiusmodi cura ac sollicitudine gubernabat, sed & vniuersam Thraciam, quae in sex prouincias diuisa est, & Asiam totam, qui *ab vndecim praesidibus* regitur; Ponticam praeterea iisdem exornauit legibus: quae totidem rectores habet, quot Asia.

dine

dine non adeo magna mutatio est, si consideres, quantæ mutationes in aliis quibusdam regionibus, si cum hac compararentur, intercesserint. Iam autem fac, in regione DC. mill. passuum longa & CCC. mill. pass. lata diœceses fuisse CCCC; examinabimus, quantus terræ tractus secundum æquabilem partitionem singulis diœcesibus attribuendus sit. Atqui accurate facta computatione apparet, quod, si heic CCCCL. diœceses fuisse fingamus, XX. mill. passuum diœcesis quæque habitura sit; & consequenter, quum heic, (demtis etiam istis quinquaginta) tot non fuerint, singulas diœceses tanto maius spatium secundum æquabilem partitionem habuisse, oporteat. Fatendum autem est, distributionem in hac regione generatim fuisse inæquabilem. Episcopatus enim *Ponticarum* prouinciarum maximam partem admodum magni erant, & prouinciarum *Asiaticarum* consequenter tanto minores & numerosiores. Vt adeo lector heic amplissimas simul & angustissimas diœceses, quales in mundo fuerunt, & nihilo tamen minus eamdem episcopatuum formam, in omnibus sine vlla distinctione seruatam, possit contueri.

§. II.

De Cappadocia *&* Armenia minore.

VT a *Ponticis* ordiamur prouinciis, *Cappadocia* magna erat regio, & non nisi paucos habens episcopatus. STRABO [b] ad tria stadiorum millia, hoc est, CCCLXXV. milliaria, longam statuit. Verum sic latiore, quam nos quidem nunc facimus, sensu eam accipit, tamquam includentem omnia a prouinciis *Lycaonia* & *Phrygia* ad *Euphratem* vsque, qui *Armeniam minorem* æque ac *Cappadociam* occupat. Antiquis enim temporibus omnes illæ regiones vnum regnum erant, postea licet in quinque prouincias, tres videlicet *Cappadocias* & *Armeniam primam* & *secundam* diuisæ. Iam vero in vniuersis quinque illis

(*b*) Strabo lib. XII. p. 539. edit. Par. MDCXX. (p. 813. d. edit. Amstel. MDCCVII) *Μέγεθος δὲ τῆς χώρας (Καππαδοκίας) κατὰ πλάτος μὲν, τὸ ἀπὸ τοῦ Πόντου πρὸς τὸν Ταῦρον, ὅσον χίλιοι καὶ ὀκτακόσιοι στάδιοι· μῆκος δὲ ἀπὸ τῆς Λυκαονίας, καὶ Φρυγίας, μέχρι Εὐφράτου πρὸς τὴν ἕω, καὶ τὴν Ἀρμενίαν, περὶ τρισχιλίους.* Magnitudo Cappadociæ in latum ab Euxino ad Taurum MDCCC. circiter stadia, longitudo a Lycaonia & Phrygia vsque ad Euphratem ortum versus & Armeniam, ad tria stadiorum millia.

prouinciis haud triginta diœceses initio fuerunt, & harum aliquæ sæculo quarto noue erectæ, vt *Sasima*, cuius vrbis primus episcopus GREGORIVS NAZIANZENVS fuit, quæ antea vel ad *Cæsaream*, *Cappadociæ primæ* metropolim, a qua C. millibus passuum, vel ad *Tyanam Cappadociæ secundæ*, a qua XXXII. mill. pass. ex computatione FERRARII, [*i*] distabat, pertinuit. Hoc ipsum diœceses late patuisse ostendit. Sed adhuc certiora huius rei documenta habemus. GREGORIVS enim NAZIANZENVS [*k*], *Basilium* episcopum *Cæsareensem* quinquaginta chorepiscopos sub se habuisse, dicit; & BASILIVS ipse frequenter de chorepiscopis suis [*l*], de presbyteris ac diaconis [*m*] per vicos, qui illis subfuerint, loquitur. Quod diœcesin illius val-

(*i*) Ferrar. lexic. geogr. voce *Sasima*, Sasima, *Sasum*, teste Leunclauio, vrbs Cappadociæ episcopalis sub archiepiscopo Cæsariensi, inter Cæsaream ad arctos & Tyana ad meridiem XXXII. mill. pass. vltra Ancyram in ortum supra CC. Cuius vrbis diuus Gregorius Nazianzenus episcopus fuit.

(*k*) Nazianz. carm. de vita sua p. 8. n. 32.

Αὕτη Σασίμων τῶν ἐμῶν ἐκκλησία.
Τούτοις μ' ὁ πεντήκοντα χωρεπισκόποις
Στενούμενος δίδωσι· τῆς εὐψυχίας.
Καὶ ταῦτ' ἵν' ἁρπάζοντες ἄλλα πρὸς βίαν,
Περικρατήσῃ τὴν καθέδραν καινίσας.
Erat hæc meorum Sasimorum ecclesia.
His, liberalis scilicet vir, me dedit,
Denos haberet quinquies quum antistites
Sub se: & quidem, vi vendicante vt altero
Victor maneret, erigens sedem hanc noue.

(*l*) Basil. epist. CLXXXI. inscriptio sic habet: Χωρεπισκόποις, ὥστε μὴ γίνεσθαι χωρὶς αὐτοῦ ὑπηρέτας παρὰ τοὺς κανόνας. *Chorepiscopis*: Ne sine ipso fiant ministri præter canones. In epistola ipsa ita de ipsis queritur: Πρῶτον μὲν ἡμᾶς παρωσάμενοι καὶ μηδὲ ἐπαναφέρειν ἡμῖν καταδεχόμενοι, εἰς ἑαυτοὺς τὴν ὅλην περιεστήσατε αὐθεντίαν· ἔπειτα καταρραθυμήσαντες τοῦ πράγματος, πρεσβυτέροις καὶ διακόνοις ἐπετρέψατε, οὓς ἂν ἐθέλωσιν, ἀπὸ ἀνεξετάστου βίου, κατὰ προσπάθειαν, ἢ τὴν ἀπὸ συγγενείας, ἢ τὴν ἐξ ἄλλης τινὸς φιλίας, ἐπεισάγειν τῇ ἐκκλησίᾳ τοὺς ἀναξίους. Nobis primum extrusis, nec ad nos referre in animum inducentes, omnem in vosmet ipsos auctoritatem transtulistis: Deinde re per summam socordiam tractata, presbyteris & diaconis permisistis, quos voluerint, vita eorum non examinata, ex affectione vel cognationis, vel alicuius alius amicitiæ, indignos in ecclesiam introducere.

(*m*) Basil. epist. CCCCXII. Οὗτος ὁ νῦν σεβαρὸς καὶ σεμνὸς ὑμῖν Γλυκέριος, ἐχειροτονήθη μὲν παρ' ἡμῶν τῆς κατὰ Οὐήνεσαν ἐκκλησίας διάκονος, ὡς καὶ τῷ πρεσβυτέρῳ διακονήσων, καὶ τοῦ ἔργου τῆς ἐκκλησίας ἐπιμελησόμενος. Iste igitur tanta gra-

de

de amplam fuisse, argumento est, quantumuis limites eius exacte figere haud possimus. Paucitas quoque dioecesium in hac prouincia idem indicat. Nam ex CAROLI A SANCTO PAVLO recensione, praeter *Caesaream*, *Cappadociae primae* metropolim, non nisi quinque episcopatus in hac prouincia fuerunt, *Nyssa*, vbi *Gregorius Nyssenus* fuit episcopus, *Thermae regiae*, *Camuliana*, siue *Iustinianopolis noua*, *Ciscissa* & *Theodosiopolis* concilii sexti generalis tempore; qui iidem sunt, qui in recentioribus *notitiis* memorantur, tantum *Methodiopolis* pro *Theodosiopoli Armeniae* ponitur, cui prouincia a synodo *Chalcedonensi* adscribitur. Vt adeo in hac prouincia numquam supra quinque dioeceses re ipsa fuerint, & harum duae, *Camuliana* & *Ciscissa*, post concilium *Chalcedonense* constitutae sint. Nam in synodica huius prouinciae epistola ad *Leonem* imperatorem, quae sub finem istius concilii exstat, duo duntaxat episcopi reperiuntur, qui praeter metropolitanum *Caesareensem* nomina sua subscripserunt, nimirum *Nyssenus* & [*] *Thermitanus*. SOZOMENVS [n] de *Prapidio* quodam praeposito *Basiliadis*, ptochotrophei a *Basilio* constructi ab eoque cognominati, loquitur, qui itidem episcopi munere multis in vicis functus sit. An vero dioecesis ipsius in hac *Cappadocia* fuerit, id quidem incertum est.

IN *Cappadocia secunda*, ex diuisione quadam huius prouin-

uitate & fastu conspicuus Glycerius vester Venensis ecclesiae diaconus a me ordinatus in eum finem fuerat, vt cum presbytero inseruiret & ad curandam rem ecclesiasticam admoueretur.

(*) Tom. IV. conc. p. 952 - 954. Nota: In edit. Labb. haec quidem legitur epistola, sed tantum ab Alypio metropolitano Caesareensi & Vuio, episcopo Nyzeno subscripta.

(n) Sozom. lib. VI. c. XXXIV. Εὐδοκιμώτατοι ὧν ἐπυθόμην ἐγένοντο ἐνθάδε μοναχοί, Λεόντιος ὁ τὴν ἐν Ἀγκύρᾳ ἐκκλησίαν ὕστερον ἐπιτροπεύσας· Καὶ Πραπίδιος ὃς ἤδη γηραλέος ὤν, πολλὰς ἐπεσκόπει κώμας· προΐστη δὲ καὶ Βασιλειάδος, ὃ πτωχῶν ἐστὶ ἐπισημότατον καταγώγιον, ὑπὸ Βασιλείου τοῦ Καισαρείας ἐπισκόπου κατασκευασθὲν, ἀφ' οὗ τὴν προσηγορίαν τὴν ἀρχὴν ἔλαβε, καὶ εἰς ἔτι νῦν ἔχει. Eorum porro, quos illic vixisse comperi, monachorum, clarissimi fuere Leontius, qui postea ecclesiam Ancyrae administrauit: & *Prapidius*, *qui* iam prouecta aetate *multis in vicis episcopi munere fungebatur*. Praepositus etiam fuit Basiliadis, quod est celeberrimum ptochotropheum, a Basilio Caesareensi episcopo constructum: a quo cognomentum initio cepit & hactenus retinet.

ciae

ciæ tempore *Basilii* facta, CAROLO A SANCTO PAVLO recensente, sex fuerunt diœceses, *Tyana* metropolis, *Sasima*, *Iustinianopolis*, *Asuna*, *Faustinopolis* & *Cybistra*. Sed, vt HOLSTENIVS [o] obseruauit, duæ harum falso positæ. Nam nulla vmquam ciuitas *Asuna* dicta fuit, sed tantum corrupta lectio est in *latinis* editionibus conciliorum pro *Sasima*; quando in *græco* fuit ἐπίσκοπος Σασίμων, *episcopus Sasimorum*. Et *Iustinianopolis* alio nomine *Mocissus* dicitur, quam quum *Iustinianus* metropolim *Cappadociæ tertiæ* fecisset, nomine suo *Iustinianopolim* appellauit. Vt adeo re ipsa non plures, quam quatuor diœceses in hac prouincia fuerint, & vna illarum *Sasima* posterioribus tantum temporibus facta. Erat hæc *Sasimorum* vrbs στενὸν κωμύδριον, *arctum admodum oppidum*, vt ipse NAZIANZENVS [p] eam vocat. Vt ita istas tres antiquas diœceses late patuisse oporteat, tametsi plura de illis cognita nobis non sint, nisi quod *Pasa* prædium XII. mill. pass. a *Tyana* distans, sub hac diœcesi [q] esse, ab *Euphranta* quodam in concilio generali quinto dicatur: Et *Sasima* ab initio eiusdem diœcesis pars erant, XXXII. licet mill. passuum a metropoli disiuncta. Id quod late patentem diœcesium in hac prouincia magnitudinem satis demonstrat.

Cappadocia tertia numquam plures quinque episcopatus habuit, *Mocissum*, *Nazianzum*, *Coloniam*, *Parnassum* & *Doaram*. Harum *Mocissus* fuit metropolis, quæ honorem suum *Iustiniano* imperatori debebat, vtpote qui titulo metropolis eam dignatus suo ipsius nomine, vt PROCOPIVS [r] auctor est, *Iustiniano-*

(o) Holst. n. Annotat. geograph. p. 157. (in Car. a S. Paulo geograph. p. 246. edit. MDCCXI.) *Asuna*] Nulla hoc nomine ciuitas vmquam fuit. In græco fuit ἐπίσκοπος Σασίμων, inde olim episcopus Sasimæ: vnde reiecta prima littera *Asima* & tandem confusis litterarum cruribus *Asuna*, ita error errorem trahit.

(p) Gregor. Nazianz. carm. de vita sua p. 7. lin. vltim. Δεινῶς ἄπνευστον καὶ στενὸν κωμύδριον.

(q) Conc. gen. V. collat. V. (tom. V. p. 478. c.) Prædium quod dicitur *Pasa* duodecim milliariis Tyanensis distat metropoleos & sub eadem ciuitate est vsque hodie.

(r) Procop. de ædific. Iustin. lib. V. p. 48. Nota: Nihil ibi, quod huc spectet, inuenitur, Pag. 100. autem hæc leguntur, in quibus vero de appellatione *Iustinianopolis* nihil habetur. Ἦν δέ τι φρούριον ἐν Καππαδόκαις Μωκησὸς ὄνομα, οὗ μὲν τῷ ὁμαλεῖ κείμενον· σαθρὸν δὲ οὕτω γεγενημένον, ὥστε δὴ αὐτοῦ τὰ μὲν κατα-

polim

polim appellarat, quo titulo *Petrus* iſtius loci epiſcopus in concilio ſub *Menna* ipſe ſe ſubſcripſit [*s*]. *Doara* vicus erat, vt HOLSTENIVS [*t*] ex BASILIO obſeruat, cui κώμη Δώαρα [*u*] vocatur. *Nazianzus* itidem exigua erat ciuitas, quemadmodum GREGORIO NAZIANZENO [*w*] dicitur. Sed amplas diœceſes habuerint, neceſſe eſt, aut reliquas tres tanto ampliores fuiſſe oportet. Nam geographi non mediocri interuallo aliam ab alia disiungunt. *Nazianzus* ſuos habebat chorepiſcopos, in epiſtolis GREGORII NAZIANZENI [*x*] aliquoties memoratos; quod ei amplum territorium fuiſſe indicat.

IN *Armenia prima* a CAROLO A SANCTO PAVLO non niſi quinque epiſcopatus reperti, *Sebaſtea* metropolis, *Sebaſtopolis*, *Nicopolis*, *Satala*, & *Beriſſe*. Et recentiores *notitiæ* vnam dunta-

πεπλώκει, τὰ δὲ ἔμελλεν· ὅπερ Ἰουστινιανὸς βασιλεὺς καθελὼν, τεῖχος ᾠκοδομήσατο κομιδῇ μέγα ἐς τὰ πρὸς ἑσπέραν τοῦ πάλαι φρουρίου ἐν χωρίῳ ἀνάντει τε καὶ λίαν ὀρθίῳ, καὶ ἀμηχάνῳ προσελθεῖν, εἴ τις πρόσεισι· ἔνθα δὴ καὶ ἱερὰ τεμένη πολλὰ, καὶ ξενῶνας, καὶ λουτρῶνας ἐν δημοσίῳ ἐδείματο, καὶ ὅσα ἄλλα ἐνδείκνυται τὴν πόλιν εὐδαίμονα· ἐξ οὗ δὴ καὶ εἰς μητροπόλεως ἀξίωμα ἦλθεν. Erat Moceſus Cappadociæ caſtellum, in plano ſitum, adeo debile corruptumque, vt ruinam pars iam feciſſet, pars minaretur. Eo Iuſtinianus Aug. diruto, in loco accliui atque arduo, vt nemo infeſtus ſubire queat, qua vetus caſtellum illud occidentem ſpectabat, murum ingentem exſtruxit. Multa ibi templa, xenodochia, balneas publicas ædificauit, nihil eorum deeſſe paſſus, quæ ad felicitatem vrbis probandam valent. Hinc factum, vt *illa ad dignitatem peruenerit metropoleos*.

(*s*) Conc. Conſtantinop. ſub Menna p. 52. b. Πέτρου τῆς μητροπόλεως Ἰουστινιανουπόλεως, Petro Iuſtinianopolitano metropolita.

(*t*) Holſten. adnot. geogr. p. 159. (p. 247. in geogr. Car. a S. Paulo) *Doara*] Vicum vocat Baſilius Magnus epiſt. X. vbi Georgii eius epiſcopi meminit.

(*u*) Baſil. ep. X. Δοάροις δὲ τῇ κώμῃ φθόρον ἄνθρωπον - ἔπεμψαν. Ad *Doara vicum* peſtilentem hominem --- miſerunt.

(*w*) Naz. orat. XIX. de laud. patr. (tom. I. p. 310.) τοῦτο τοῦ μικροπολίτου τὸ ἔργον, καὶ τῆς καθέδρας τὰ δεύτερα ἔχοντος. Hoc *exiguæ vrbis epiſcopi* opus & cathedræ ſecundas tenentis.

(*x*) Naz. ep. LXXXVIII. ἵνα γὰρ τ' ἄλλα ἐάσω, οἷα νῦν ἐπιστάντες οἱ Ἀπολιναρισταὶ, τὰ μὲν πεποιήκασι, τὰ δὲ ἀπειλοῦσι, παρὰ τῶν κυρίων μου τῶν συμπρεσβυτέρων μαθήσῃ, Εὐλαλίου τοῦ χωρεπισκόπου, καὶ Κελευσίου, οὓς ἐξ ἔργου πρὸς τὴν σὴν εὐλάβειαν ἀπεστάλκαμεν. Vt cetera miſſa faciam, quæ Apollinariſtæ nunc impetu facto, partim fecerunt, partim minitantur, ex dominis meis compresbyteris, Eulalio *chorepiſcopo* & Celeuſio, quos dedita opera ad pietatem tuam miſimus, intelligis.

xat addunt, *Coloniam*, quæ etiam ad *Cappadociam tertiam* refertur, nisi duæ eiusdem nominis in his prouinciis fuerunt. In *Armenia secunda* numerus ab ipso ad decem augetur: *Melitene* metropolis, *Arca*, *Comana*, *Arabyssus*, *Cocusus*, *Ariarathia*, *Amasa*, *Zelona*, *Sophene*, *Diospontum*. Sed HOLSTENIVS in notis suis in hunc locum [y] quatuor ex isto catalogo expungi debere obseruat. Nam *Amasam*, siue *Amaseam*, ad *Hellenopontum* spectasse; *Zelonam* eamdem fuisse cum *Zela* in eadem prouincia; *Sophenem* ad *Armeniam maiorem* pertinuisse; & *Diospontum* non episcopatus nomen, sed antiquam tantum prouinciæ *Hellenoponti* appellationem fuisse, dicit. Quæ ipsius coniectura e recentioribus *notitiis* confirmatur, quæ sex priores harum diœcesium, nullam vero ex hisce quatuor sub *Armeniæ minoris* titulo, nominant. Vt adeo in hisce quinque prouinciis vniuersis secundum exactam computationem non plusquam viginti quatuor diœceses in vniversum fuerint. Quocirca nonnullas valde amplas in regione CCC. mill. passuum fuisse, necesse est.

§. III.
De Ponto Polemoniaco.

PROXIMA huic prouincia ad *Pontum Euxinum* erat *Pontus Polemoniacus*, ita dictus a *Polemonio* primaria quadam huius provinciæ ciuitate; præter quam & *Neocæsaream* metropolim tres tantum episcopatus heic fuerunt, *Trapezus*, *Cerasus* & *Comana*: magno omnes interuallo ab se inuicem distantes. *Polemonium*, *Cerasus* & *Trapezus* recto situ ad oram maritimam positæ: & supputante PLINIO [z] *Polemonium* a *Trapezunte* CC. mill. passuum afuit,

(y) Holsten. adnot. geogr. p. 161. (p. 248. apud Carol. a Sancto Paulo) *Amasa*] Hic quoque episcopatus vitio creatus ex Amasia Diosponti, siue Hellenoponti ciuitate primaria. *Zelona*] Eadem quæ Zela: vnde Heraclius ille Zelon episcopus genitiuo plurali vocatur, quem MS. antiquissimus Diosponto, siue Hellenoponto recte tribuit. *Sophene*] Arsophius Sophenensis inter episcopos Armeniæ maioris. *Diospontum*] Episcopatus supposititius ex codicum vulgarium confusione natus. Manuscriptus antiquissimus Diosponti hic seorsim ponit, vt prouinciæ nomen, cui deinde subiicitur Eutychianus Amasiæ episcopus. Vnde certum est, Diospontum antea fuisse, qui postea Hellenopontus appellatus fuit. Ita quoque Ortelius Dispontum a veteri medico appellatum obseruauit.
Id. adnotat. in Ortelium p. 172. ex itinerario Antonini obseruat, quod inter Sebasteam & Sebastopolim XXXVI. millia passuum fuerint.

(z) Plin. lib. VI. c. IV. In faucibus a Trapezunte CL. mill. passuum.

Cerasunte vtrique interiacente. *Neocaesarea* centum mill. passuum intus in regione sita & *Comana* inde LX. mill. passuum disiuncta. Harum quinque ciuitatum in *nouella* quadam sua mentionem facit IVSTINIANVS [*], nec plures in hac prouincia recenset. Nam *Pityuntem* & *Sebastopolim* inter castra potius quam vrbes numerandas esse, dicit. Et., vti HOLSTENIVS [†] obseruat, de hac prouincia proprie non fuerunt, sed in solo barbarico sitae, nec vllam per se constituentes prouinciam ad hanc *Ponti* praefecturam, tantum veluti quaedam appendices, spectauerunt. Vt adeo, licet CAROLVS A SANCTO PAVLO *Pityuntem* sextum huius prouinciae episcopatum faciat, recentiores tamen *notitiae* hunc omittant, quinque prioribus tantummodo retentis. Quod ipsum ostendit, per annos octingentos nullam heic mutationem intercessisse, nec plures dioeceses episcopales fuisse constitutas, quam essent ciuitates imperiales, tanto licet interuallo ab se inuicem distarent.

§. IV.

De Hellenoponto.

PROXIMA huic prouincia ad oram maritimam *Hellenopontus* fuit, sex duntaxat tempore concilii *Chalcedonensis* episcopatus habens, *Amascam*, metropolim, *Amisum*, *Sinopen Iboream*, *Zela* & *Andrapa*, quem admodum ex epistola synodica

(*) Iustin. nouel. XXVIII. in praefat. Πέντε δὲ ἄλλαι τὸν πολεμωνιακὸν συνέχουσι Πόντον, Νεοκαισάρειά τε καὶ Κόμανα καὶ Τραπεζοῦς καὶ Κερασοῦς καὶ Πολεμώνιον, (Πιτυοῦντα γὰρ δὴ καὶ Σεβαστόπολιν ἐν φρουρίοις μᾶλλον ἀριθμητέον ἢ πόλεσιν) ὥστε μέχρι τούτων ἑκάτερον εἶναι τὸν Πόντον. Aliae quinque Polemoniacum Pontum continent, *Neocaesarea* & *Comana*, *Trapezus*, & *Cerasus* & *Polemonium*: *Pityus* enim & *Sebastopolis* inter castra potius quam vrbes numerandae sunt: vt inter hosce terminos vterque Pontus consistat.

(†) Holsten. adnotat. geogr. p. 164. (in geogr. Car. a S. Paulo p. 250.) Quamvis trans Pontum in solo Barbarico ipsa Pityus sita esset, vt & Sebastopolis, quam Iustinianus Pityusae coniunxit. Iustinianus nouella XXVIII. Ponto Polemoniaco, praeter quinque superiores, duas alias accenset ciuitates, Pityunta & Sebastopolin, quae trans Pontum in solo Barbarico sitae nullam per se constituebant prouinciam. Eas ergo ad Ponti praefecturam spectare voluerunt imperatores antiqui ante Iustinianum. Hinc Stratophilus Pityusius, siue Pityuntos episcopus in subscriptionibus concil. Nicaeni legitur; nam Pityusa illa Ptolemaei, si modo vera lectio est, episcopum numquam habuit.

episcoporum huius prouinciæ [a] ad *Leonem* imperatorem apparet. Quibus vna tantum sequentibus sæculis addita fuit. Ex hisce *Amisus* & *Sinope* iuxta littus sitæ fuerunt & magno interuallo disiunctæ. *Amisus*, auctore PLINIO, inter *Polemonium* & *Sinopen* posita a *Polemonio* [b] CXX. mill. passuum, & CXXX. mill. pass. a *Sinope* [c] afuit. Quod prope ad STRABONIS accedit computationem, DCCCC. stadia seu CXII. mill. passuum *Amisum* inter [d] & *Sinopen* ponentis. Loquitur etiam hic de *Armena* [e] pago *Sinopensium*, ab ipsa vrbe *Sinope* L. stadia distante. Et *Amaseam* patriam suam pluribus describit, ab vna parte amplam ei planitiem fuisse, dicens, quæ a numero pagorum χιλιόκωμον πεδίον [f], quasi *Millepagorum* appellata fuerit. Hæc mediterranea fuit ciuitas a nonnullis C. mill. passuum a mari disiuncta credita. Ab *Amasea* ad *Zela* tantumdem viæ fuit. Vt adeo sine vlla controuersia hæ diœceses quam latissime patuerint, quandoquidem vrbes tanto interuallo aliæ ab aliis disiunctæ fuerunt.

(a) Append. concil. Chalced. c. LIII. (tom. IV. conc. p. 963. c.) Seleucus gratia Dei episcopus Amasiæ metropolis sanctæ Christi ecclesiæ, manu mea subscripsi - - Vranius episcopus Iboreæ, similiter. Erythrius episcopus Amisi, similiter. Aelianus episcopus Sinopensis similiter. Hyperitius episcopus Tili (pro Zeli) similiter. Paulus episcopus Adratus similiter.

(b) Plin. lib. VI. c. IV. Flumen Sidenum, quo alluditur oppidum Polemonium ab Amiso CXX. mill. passuum.

(c) Plin. lib. IV. c. II. Amisum liberum a Sinope CXXX. mill. passuum.

(d) Strab. lib. XII. p. 547. (p. 823. b.) Μετὰ δὲ τὸν Γαδιλῶνα, ἡ Σαραμηνὴ καὶ Ἄμισος πόλις ἀξιόλογος, διέχουσα τῆς Σινώπης περὶ ἐννακοσίους σταδίους. Post Gadilonem est Saramena & vrbs *Amisus* illustris a *Sinope distans stadia circiter* ıɔcccc.

(e) Strab. ibid. p. 54·. Μετὰ δὲ Κάραμβιν --- Ἀρμένη -- ἔστι δὲ κώμη τῶν Σινωπέων ἔχουσα λιμένα· Εἶτ' αὐτὴ Σινώπη, σταδίους πεντήκοντα τῆς Ἀρμένης διέχουσα, ἀξιολογωτάτη τῶν ταύτῃ πόλεων. Post Carambin sequitur - - - Armene Sinopensium pagus portu præditus. -- Sequitur L. post hanc stadiis ipsa Sinope, omnium, quæ isthic sunt, vrbium præstantissima.

(f) Strab. ibid. p. 561. Αὐλὼν δ' ἐστὶν ἀπὸ τοῦ ποταμοῦ διήκων, οὐ πλατὺς τὸ πρῶτον τελέως, ἔπειτα πλατύνεται, καὶ ποιεῖ τὸ χιλιόκωμον καλούμενον πεδίον. A fluuio conuallis porrigitur ab initio non lata, sed deinde in latum deducitur, planitiemque efficit *Chiliocomon*, quasi *Millepagorum*.

§. V.

§. V.

De Paphlagonia *&* Galatia.

Hellenoponto in ora maritima proxime adiacuit *Paphlagonia*, in qua CAROLVS A SANCTO PAVLO quinque episcopatus recenset, *Gangram* metropolim, *Soram*, *Iunopolim*, *Pompeiopolim* & *Amastrim*. Quibus HOLSTENIVS *Dadibram* addit, cuius pro episcopo *Polychronio Petrus* episcopus metropolis *Gangrenorum* in concilio *Chalcedonensi* [g] subscripsit. Sequentibus saeculis numerus imminutus est: nam in recentioribus *notitiis* nulla *Pompeiopolis* & *Amastris* mentio habetur. Inter hasce *Gangra* BASILIO [h], tamquam locus diuersas habens ecclesias & altaria, memoratur. *Amastris* ampla fuit ciuitas, quae ex quatuor aliis vrbibus proximis, *Sesamo*, *Cytoro*, *Cromna* & *Teio* in magnam vrbem creuerat, quemadmodum FERRARIVS animaduertit, qui [i] eam ab *Heraclea Ponti* ad LXVIII. mill. pass. in ortum distare scribit. Et reliquae omnes pari fere interuallo aliae ab aliis separatae fuisse, videntur.

AD latus meridianum *Paphlagoniae Galatia* fuit, regio mediterranea, *Cappadociam* ab ortu & *Phrygiam* ab occasu habens. Haec a *Romanis* in duas prouincias, *Galatiam primam* & *secundam* siue *salutarem* diuisa. In *prima* septem vrbes episcopales fuere, *Ancyra* metropolis, *Tabia*, *Heliopolis* seu *Iuliopolis*, *Aspona*, *Berinopolis*, *Cinna* & *Anastasiopolis*. Quarum postrema exeunte

(g) Concil. Chalced. act. VI. (tom. IV. conc. p. 591. c.) Πέτρος ἐπίσκοπος τῆς μητροπόλεως Γαγγρῶν ὁρίσας ὑπέγραψα ὑπὲρ Πολοχρονίου ἐπισκόπου Δαδύβρων.

(h) Basil. ep. LXXIII. Εἰ ὀρθόδοξος νῦν Βασιλείδης ὁ κοινωνικὸς ἐκείνου, διὰ τί ἀπὸ Δαρδανίας ἐπανιόντες τὰ θυσιαστήρια ἐκείνου ἐν τῇ χώρᾳ τῶν Γαγγρηνῶν κατέστρεφον, καὶ ἑαυτῶν τραπέζας ἐπέθεσαν; διὰ τί μέχρι καὶ νῦν ἐπέρχονται ταῖς ἐκκλησίαις τῆς Ἀμασείας καὶ Ζήλων, καὶ παρ' ἑαυτῶν καθιστῶσι πρεσβυτέρους καὶ διακόνους. Si iam orthodoxus est Basilides illius ecclesiae conscius, quamobrem quum e Dardania redirent, altaria ipsius in agro Gangrenorum subuerterint, mensasque suas substituerint: quorsum etiamnum ecclesias Amaseae & Zelorum inuadant, suaque ipsorum auctoritate constituant presbyteros ac diaconos.

(i) Ferrar. lexic. voce *Amastris*. Amastris, vrbs Paphlagoniae in ora maris Euxini, metrop. quae & Amastrum. Ex quatuor vrbibus seu pagis proximis, Sesamo, Cytoro, Cromna, & Teio, magnam creuit in vrbem; media fere inter Teium & Cytorum, Cromnae propior, ab Heraclea Ponti ad LXVIII. mill. pass. in ortum distans.

Ooo 3 saeculo

fæculo feptimo demum conftituta videtur; nulla enim eius ante concilium generale fextum, *Conftantinopoli* an. DCLXXXI. celebratum, mentio exftat. *Notitia græca* vnam duntaxat addunt, *Mizzi*, reliquis antiquis nominibus omnibus retentis. Quod exiguam mutationem per octingentorum annorum decurfum in huius prouinciæ ecclefia factam effe, oftendit. *Galatiæ fecundæ* quatuor tantum initio diœcefes fuerunt, *Piffinus*, *Orciftus*, *Peteneffus* & *Trochmada* fiue *Trochmi*: Sed fæculis pofterioribus numerus duplicatus fuit, vti ex *notitia*, quæ fub finem huius libri habetur, videre eft, vtpote in qua additæ leguntur *Eudoxias*, *Mericium*, *Therma* alias *Germocolonia* & *Iuftinianopolis*, aliis dicta *Spalea*. Iam vero *Galatia* magna erat regio, & diœcefes (etiamfi quatuor iftas modo memoratas addideris) late admodum patebant. Nam, obferuante BAVDRANDO [*k*], *Peffinus* L. mill. paffuum ab *Ancyra*, & XXX. a *Therma* diftabat, ex quo reliquorum locorum diftantiam æftimare poffumus. CAROLVS A SANCTO PAVLO *Cinnam Ancyræ* proximam ftatuit; BAVDRANDVS vero in partes *Galatiæ* meridionales remouet, & *Synnadæ* in *Phrygia* [*l*] propiorem facit. FERRARIO *Affona* LXIV. mill. paffuum ab *Ancyra*, in ortum diftare dicitur. *Berinopolis* & *Iuliopolis* tantumdem itineris in occafum videntur habuiffe. Vnde fatis amplum fpatium territorio *Ancyræ* relinquitur, etiamfi neque de hoc, neque de aliis quibusdam harum duarum prouinciarum *Galatiæ* locis, accuratius relata inveniantur.

§. VI.
De Honoriade.

PROXIMA *Paphlagoniæ* ad oram maris *Euxini* fuit prouincia *Honoriadis*, feu *Pontus Honorii*, a *Theodofio* in honorem filii fui *Honorii* fic cognominatus. Hanc prouinciam a *Bithynia Sangarius* fluuius, a *Paphlagonia Parthenius* fluuius difterminabat. Heic olim quinque epifcopatus fuerunt; & in recentioribus *notitiis* recenfentur fex, *Claudiopolis*, *Heraclea*, *Prufias*, *Tium*, *Cra-*

(*k*) Baudrandi lexic. voce *Peffinus*. Peffinus vrbs erat Galatiæ, ad affluentes Galli fluuii in Sangarium, vix L. mill. paff. ab Ancyra in meridiem diftans, vti XXX. a Therma, tefte Philippo *de la Rüe*.

(*l*) Baudr. voce *Cinna*. Cinna vrbs Galatiæ meridionalis, prope Afcanium lacum & in limite Phrygiæ, longe ab Ancyra in auftrum, Synnadæ propior, in Afia minori.

tea,

tea, *Adrianopolis*, quarum vltima in nullius antiqui concilii ſubſcriptionibus reperitur. Ex hiſce *Tium* & *Heraclea* ſuper *Ponto Euxino* poſitæ XXXVIII. mill. paſſuum altera ab altera diſtabant, vti fidem nobis facit PLINIVS [*m*]. *Claudiopolis* itidem magnæ erat diſtantiæ ciuitas in media prouincia, BAVDRANDO [*n*] teſte, amplius XXX. mill. paſſuum ab *Heraclea* ſeparata. Omnes iſtæ ciuitates aliquando ad *Bithyniam* ſpectauerunt, eo quod *Honorias* ipſa pars *Bithyniæ* fuit, vſque dum *Theodoſius* imperator illam per ſe prouinciam ſeparatim eſſe iuſſit.

§. VII.

De Bithynia prima *&* ſecunda.

POST factam vero iſtam ſeparationem *Bithynia* rurſus in duas prouincias diuiſa fuit. Quarum in prima quatuordecim a CAROLO A SANCTO PAVLO diœceſes recenſentur. 1. *Nicomedia*, metropolis. 2. *Chalcedon*. 3. *Pruſa* ad *Olympum* montem. 4. *Prænetum*. 5. *Helenopolis*. 6. *Baſilinopolis*. 7. *Apollonias*. 8. *Hadriana*. 9. *Cæſarea*. 10. *Ariſta*. 11. *Patauium*. 12. *Dablis*. 13. *Neocæſarea*. 14. *Cius*. In *Bithynia altera* tantum quatuor: 1. *Nicæa*, in qua celebratiſſimum concilium *Nicænum* habitum, metropolis prouinciæ. 2. *Apamea*. 3. *Linoë*. 4. *Gordus*. Et recentior LEONIS SAPIENTIS *notitia* vnam tantum in vtraque prouincia addit, etſi noua quædam locorum nomina inſerantur. Has inter ciuitatem *Nicænam* magnam diœceſin habuiſſe, obſeruamus. Nam diuerſæ regiones ad eam ſpectantes in concilio *Chalcedonenſi* memorantur, in peruulgata diſputatione inter metropolitanos *Nicomedienſem* & *Nicænum*, qui ambo diœceſin *Baſilinopolitanam*, tamquam iuriſdictioni ſuæ ſubiectam, vindicare ſibi ſtudebant. *Anaſtaſius* epiſcopus *Nicænus* vrgebat, quod *Baſilinopolis* [*o*] antea regio fuerit ſub *Nicæa*, perinde ac *Tacteus* & *Doris*, vſquedum

(*m*) Plin. lib. VI. c. I. Oppidum Tium ab Heraclea triginta octo mill. paſſuum.

(*n*) Baudrand. lexic. voce *Claudiopolis*. Claudiopolis vrbs fuit Ponti, ad Elatam fluuium. — Longe diſtat a Sangario fluuio in ort. XXX. autem milliaribus ab ora Ponti Euxini & *paullo amplius ab Heraclea* Ponti in auſtrum.

(*o*) Conc. Chalced. act. XIII. ap. Crabium p. 918. (apud Labb. tom. IV. p. 700. c.) Ὥσπερ Ταττάϊος καὶ Δωρὶς ῥεγεῶνές εἰσιν ὑπὸ τὴν Νίκαιαν, οὕτως ἦν πρὸ τούτου καὶ Βασιλινούπολις ὑπὸ τὴν Νίκαιαν· βασιλεύς τις Ἰουλιανὸς, ἢ οὐκ οἶδα τίς πρὸ αὐτοῦ, ἐποίησεν αὐτὴν πόλιν· καὶ λαβὼν ἀπὸ Νικαίας πραγματευομένους κατέστησεν ἐκεῖ· καὶ τὸ ἔθος ἀπὸ τότε ἕως νῦν τοῦτο κρατεῖ· ἐὰν λείψῃ ἐν Βασιλινουπόλει πραγματευόμενος, ἀπὸ Νικαίας πέμπεται ἐκεῖ· καὶ πάλιν ἀπὸ Βασιλινουπόλεως μεθίσταται ἐν Νι-

Iulia-

Iulianus vel alius aliquis imperator ciuitatis priuilegiis ipſam donarit, curialibus ſeu ciuilibus magiſtratibus illic conſtitutis, quo facto etiam ſedes epiſcopalis, ſecundum vſitatam eccleſiæ regulam & conſuetudinem, euaſerit. Vt adeo diœceſis *Nicæna* olim tam ampla fuerit, vt quantumuis alia diœceſis ex ea formaretur, nihilo tamen ſecius diuerſas regiones reliquas haberet. Idem ex diſtantia illius ab aliis locis colligas. PLINIVS [*p*] a *Pruſa* XXV. mill. paſſuum abeſſe dicit, & FERRARIVS XLIV. mill. a *Nicomedia*, ſed *Helenopolim*, alias *Drepanum* dictam, inter illas fere mediam [*q*] ſtatuit. *Baſilinopoli* CAROLVS A SANCTO PAVLO longiorem ab ea diſtantiam ex errore tribuit inter *Nicodemiam* & *Chalcedonem*; ſed propius ab ea afuerit, neceſſe eſt, quod olim diœceſis *Nicænæ*, vti obſeruatum eſt antea, pars exſtitit. De reliquis locis non habeo, quæ commemorem ſigillatim, niſi quod STRABO CCC. ſtadia ſeu XXXVII. mill. paſſ. a *Nicomedia* ad oſtia *Sangarii* fluuii, vbi *Cius* vrbs ſita fuit, computet, & FERRARIVS LX. mill. paſſ. inter *Nicomediam* & *Chalcedonem* ſtatuat, in quo vniuerſo terræ tractu hæ tres tantum diœceſes fuerunt, & vna amplius, *Prænetum* dicta, vt adeo, ſi de *Nicomedia* & *Chalcedone* ſpecialiora nobis documenta ſupperent, illic fortaſſis tantæ magnitudinis diœceſes, quantæ in

καίᾳ· καὶ ἡ πρότερον οὖσα ῥεγεὼν πάλιν μετὰ ταῦτα ἐγένετο πόλις· ἐξ ἐκείνου φαίνεται ὁ Νικαίας ἐπίσκοπος χειροτονήσας ἐκεῖ καὶ ἅπαξ καὶ δεύτερον. Sicut Tactus & Doris regiones ſunt ſub Nicæa, ſic fuit ante hoc Baſilinopolis ſub Nicæa. Imperator quidam Iulianus, (aut neſcio quis ante eum) fecit eam ciuitatem, & ſumens ex Nicæa curiales, ibi conſtituit; & conſuetudo ex tunc hactenus obſeruatur. Et ſi forte defuerit in Baſilinopoli curialis, de Nicæa mittitur ibi, & rurſus de Baſilinopoli transfertur in Nicæam. Quæ quum prius fuiſſet regio, poſtea ciuitas effecta eſt; ex illo perſpicuum eſt, ab epiſcopo Nicæno ibidem epiſcopum fuiſſe ordinatum & ſemel & ſecundo.

(*p*) Plin. lib. V. c. XXXII. Nunc reliqua in ora, a Cio intus in Bithynia *Pruſa*, ab Annibale ſub Olympa condita: *inde Nicæam XXV. mill. paſſ.* interueniente Aſcanio lacu.

(*q*) Ferrar. lexic. voce *Nicæa*. Nicæa -- inter Nicomediam ad boream XLIV. & Pruſam in eurum XXV. mill. paſſ. diſſita.
It. voce *Drepanum*. Drepanum, vrbs in Bithynia, ad ſinum Aſtacenum, poſtea Helenopolis in honorem Helenæ Conſtantini magni matris appellata, epiſc. ſub archiepiſcopo Nicomedienſi, *media fere inter Nicomediam ad boream & Nicænam ad meridiem.*

vlla

vlla alia prouincia exstitisse intellecturi essemus. *Apameam* autem a *Prusa* nouem tantum mill. passuum dissitam fuisse, BAVDRANDVS [r] auctor est. Nam illæ in australibus *Bithyniæ* partibus sedebant, & de minimis *Ponticarum* diœcesium ciuilium erant, *Asiaticam* diœcesin versus, in qua, vti antea obseruauimus, ciuitates numerosiores & densius positæ, adeoque diœceses episcopales generatim minores, quam in aliis prouinciis fuerunt, id quod patebit, si illas eo ordine, quo sitæ fuerunt, distinctius considerauerimus.

§. VIII.

De prouinciis in diœcesi Asiatica. *De* Hellesponto.

IN diœcesi *Asiatica* prima prouincia *Bithyniæ* contigua, *Hellespontus* fuit, a freto *Hellesponti*, occidentali suo limite, nomen sibi impositum habens. Fuit olim pars *Mysiæ* & *Phrygiæ minoris*, *Phrygiæ maiori* in ortum & *Asiæ* in meridiem contermina. In hac prouincia CAROLO A SANCTO PAVLO vndeuiginti diœceses ex antiquis conciliis obseruatæ sunt. *1. Cyzicus* metropolis. *2. Germa. 3. Pœmanium. 4. Occa. 5. Bares* al. *Barea. 6. Adrianothere. 7. Lampsacus. 8. Abydus. 9. Dardanum. 10. Ilium. 11. Troas. 12. Melitopolis. 13. Adriana. 14 Scepsis. 15. Pionia. 16. Præconnesus. 17. Ceramus. 18. Parium. 19. Thermæ regiæ.* Sed harum ciuitatum vltima HOLSTENIO ex corrupta antiquarum subscriptionum lectione pro *Germa* posita videtur. *Notitia* LEONIS SAPIENTIS tredecim tantum ex hisce habet, vt adeo quinque de illis sæculo octauo perditæ & reliquis coniunctæ sint. Maxima, quam ego quidem potui inuenire, distantia harum ciuitatum alius ab alia non amplius XX. mill. passuum fuit. Tantum interuallum inter *Cyzicum* & *Parium* & *Lampsacum* & *Abydum* intercedebat. Sed *Dardanum* non nisi LXX. stadiis, siue VIII. mill. passuum, ab *Abydo* aberat; *Ilium* tantum XIII. mill. passuum a *Dardano*; *Troas* duntaxat XXVII. mill. passuum ab *Abydo*; *Pionia* illis, *Ilio*, *Barea* & *Dardano* quantumuis interiacentibus. Ita *Præconnesus* parua duntaxat insula fuit, & *Pœmanium* castrum territorii olim *Cyziceni*, quemadmodum e STRABONE, STEPHANO aliisque vetustis scriptoribus FERRARIVS adnotauit.

(r) Baudrand. lexic. voce *Apamea*. Apamea Bithyniæ sedet prope Cianum sinum, IX. mill. pass. a Prusa in Africum & L. a Cyzico in ortum.

§. IX.

De Asia Lydiana *siue* proconsulari.

Dvas proximas prouincias coniungimus, quod eas heic illic sub communi *Asiæ Lydianæ* siue *Proconsularis* nomine inuenimus, sub qua inscriptione VSSERIVS [s] episcopus elaboratissimam disquisitionem de illis edidit, in qua diuersas nominis *Asiæ* acceptationes distinguit, quando nimirum vel pro *Asia maiore*, vel pro *Asia minore*, vel pro *Asia proprie dicta*, quæ prima a *Romanis* occupata regio erat in *Asia*, *Phrygiam*, *Mysiam*, *Cariam* & *Lydiam* ambitu suo complexa; vel denique pro *Asia Lydiana*, siue *Proconsulari* sumitur, quæ hæ duæ prouinciæ erant in *Constantini* diuisione distincte appellatæ *Asia* & *Lydia*, quemadmodum nos heic eas iam accipimus. Hoc sensu priorem istam vocare nobis licebit *Asiam* maxime proprie dictam, quæ ad boream *Hellesponto* prouincia, ad eurum *Phrygia* & *Lydia*, ad austrum *Meandro* fluuio, qui eam a *Caria* separat, & ad occasum mari *Aegeo* terminatur. In illa, ex CAROLI A SANCTO PAVLO obseruatione, quadraginta duæ antiquæ dioeceses fuerunt. 1. *Ephesus*, metropolis. 2. *Hypæpa*. 3. *Trallis*. 4. *Magnesia* ad *Mæandrum* fluuium. 5. *Elæa*. 6. *Adramytium*. 7. *Assus* 8. *Gargara*. 9. *Mastaura*. 10. *Brullena*. 11. *Pitane*. 12. *Myrrhina*. 13. *Aureliopolis*. 14. *Nyssa*. 15. *Metropolis*. 16. *Valentinianopolis*. 17. *Aninetum*. 18. *Pergamus*. 19. *Anæa*. 20. *Priene*. 21. *Arcadiopolis*. 22. *Noua Aula*. 23. *Aegea*. 24 *Andera*. 25. *Sion*. 26. *Fanum Iouis*. 27. *Colophon*. 28. *Lebedus*. 29. *Teos*. 30. *Erythræ*. 31. *Antandrus*. 32. *Pepere* vel *Perpere*. 33. *Cunia* vel *Cyme*. 34. *Aulium*, al. *Aulii Came* vel *Vicus*. 35. *Naulochus*. 36. *Palæopolis*. 37. *Phocæa*. 38. *Bargaza*, aliis *Baretta*. 39. *Thymbria*. 40. *Clazomenæ*. 41. *Magnesia*. 42. *Smyrna*. Hisce quatuor subiunguntur ab HOLSTENIO, *Euaza*, *Areopolis*, *Temnus* & *Argiza*. Et triginta octo ex his in notitia LEONIS

(s) Vsserii disquisitio geographica de Asia Lydiana siue Proconsulari, sub initium: Vt Asia minor (nunc Natolia, seu Anatolia dicta) pars maioris erat & Asia proprie sic dicta pars illius minoris; sic Lydiana, siue Proconsularis Asia, pars erat Asiæ proprie sic dictæ. Vt autem res plenius intelligatur, in memoriam reuocandum est, quod Romani, quum possessionem caperent earum regionum, quæ prius ad Pergamenos reges pertinebant, eas in prouinciæ formam redegerint; quam magnæ Continentis nomine vocabant Asiam. Hæc distinguitur a Cicerone in regiones quatuor: Phrygiam, Mysiam, Cariam, Lydiam, cetera.

SAPI-

SAPIENTIS infra septimo huius libri capite recensentur. Iam vero hæc exigua tantum prouincia pro tot diœcesibus fuit, siue totum illius ambitum, siue quasdam in ea diœceses speciatim examines. Longitudo eius ab *Asso* propter *Troada* ad *Mæandrum* fluuium, siue ad *Bargasa* & *Sionem* oppida, protendebatur. Quæ olim fuit *Ionia*, *Æolis* & pars *Mysiæ* circiter CC. mill. passuum in longitudinem ad mare *Aegeum*. Latitudo autem longitudini non respondebat, vtpote quæ non supra L. mill. passuum, partibus adæquatis, erat. Quod speciatim ad locorum attinet distantiam, a FERRARIO & BAVDRANDO quorumdam sic notatam legimus. *Assus* in extremo suo limite *Septentrionem* versus XV. mill. passuum a *Gargaris* & XXX. mill. ab *Antandro* dissita erat; *Anæa* & *Andera* illis vel interiacentibus vel prope adiacentibus. Ab *Antandro* ad *Adramytium* itidem XXX mill. passuum computantur, sed ita *Tromenothyra* in *Phrygia* & *Noua Aula* in hac prouincia illis interueniunt. In eodem littore *Naulochus* & *Pitane* & porro *Elea*, *Myrina* & *Cyme* reperiuntur, ex quibus *Myrina* VII. tantum vel VIII. mill. passuum ab *Elea*, & *Cyme* tantumdem interualli, LX. videlicet stadia, a *Myrina* distabat. Inter *Pergamum* & *Cymen* XXVI. mill. passuum statuuntur, sed modo memoratæ ciuitates *Myrina* & *Elea* cum *Amineto*, & *Hierocæsarea* interiacebant. Ad austrum *Cymes Phocæa* X mill. passuum ab ostiis *Hermi* amnis sita, eiusdem fere a *Cyme* distantiæ. A *Phocæa* ad *Smyrnam* XXV. mill. passuum & a *Smyrna* ad *Colophonem* XX. mill. statuuntur, *Lebedo* illis media interiacente. *Colophon* & *Metropolis* ad *Caystrum* amnem ab *Epheso* ambæ distabant XX. mill. pass. neque *Ephesus* propiorem sibi ciuitatem videtur habuisse, nisi forte *Priene* fuerit *Mæandrum* fluuium versus, vnde colligere nobis licebit, *Ephesum* in vniuersa hac prouincia amplissimam fuisse diœcesin. Atque ex his paucis, quæ suggessimus, exemplis de generali earum magnitudine iudicare poterimus.

IN altera prouincia *Lydia*, CAROLO A SANCTO PAVLO supputante, XXVI. diœceses fuerunt *1. Sardis*, metropolis. *2. Philadelphia. 3. Tripolis. 4. Thyatira. 5. Septe. 6. Gordus. 7. Trallis. 8. Silandus. 9. Mæonia. 10. Fanum Apollinis. 11. Mostena. 12. Apollonia. 13. Attalia. 14. Bana. 15. Balandus. 16. Hierocæsarea. 17. Acrassus. 18. Daldus. 19. Stratonicia. 20. Satala. 21. Gabala. 22. Heraclea. 23. Areopolis. 24.*

Hellene. 25. *Sena*, aliis *Setta*. 26. ciuitas *Standitana*. Quibus tres ab HOLSTENIO subiunguntur, *Mastaura*, *Cerasa* & *Orcanis* vel *Hircani*, quos TRISTANVS pariter & CAROLVS A SANCTO PAVLO pro ciuitate *Hircania* falso accipiunt; HOLSTENIVS autem ad *Asiam minorem* & hanc prouinciam *Lydiam* spectasse ostendit. Non heic singularum diœcesium per hanc prouinciam limitibus & magnitudini examinandis immorabimur; quum id in genere obseruasse sufficiat, quod hæc vna cum *Asia* haud amplior quam *Pontus Polemoniacus* & *Hellenopontus* fuerit; neque tamen plusquam decem vel vndecim diœceses in hisce duabus prouinciis fuerunt, quum tamen in istis supra septuaginta quinque deteximus, quæ tanta fere inæqualitas est, quanta inter octo & vnum intercedit, adeoque id, quod initio de *Asia minore* obseruauimus, comprobat, aliquas videlicet maximas & aliquas minimas diœceses eam habuisse, eadem regiminis forma quiete simul perfruentes.

§. X.
De Caria.

PROXIMA ad austrum *Asiæ* & *Lydiæ* prouincia est *Caria*, ad ortum *Lyciæ* ad meridiem autem & occasum mari *Aegæo* contermina, *Mæandrum* ac *Calbim* fluuios limites habens mediterraneos. Heic CAROLVS A SANCTO PAVLO viginti quinque inuenit diœceses. 1. *Aphrodisiadem*, metropolim. 2. *Stauropolim*. 3. *Cybiram*. 4. *Heracleam Salbaci*. 5. *Apolloniam*. 6. *Heracleam Latmi*. 7. *Tabas*. 8. *Antiochiam* ad *Mæandrum*. 9. *Neapolim*. 10. *Orthosiam*. 11. *Harpasam*. 12. *Alabandam*. 13. *Stratonicem*. 14 *Alindam*. 15. *Amyzonem*. 16. *Iassum*. 17. *Bargylam*. 18. *Halicarnassum*. 19. *Lorymam*. 20. *Gnidum*. 21. *Myndum*. 22. *Ceramum*. 23. *Anastasiopolim*. 24 *Erizam*. 25. *Miletum*. *Notitia* LEONIS SAPIENTIS numerum ad XXXI. adauget. *Miletus* locus fuit, ad quem presbyteros *Ephesinos* euocauit *Paulus* apostolus, distans inde XL. circiter mill. passuum. Sed diuersæ eis diœceses interiacebant, vt *Heraclea* prope *Lathmum* montem, quam FERRARIVS XII. duntaxat mill. passuum a *Mileto* collocat, ita quoque *Briullium*, *Sion*, & *Arpasa* in eadem ora *Ephesum* versus. Ad austrum *Mileti* ab alia parte *Iassum* habemus XV. mill. passuum inde distantem, & *Tabas* illis interiacentes. A *Iasso* ad *Halicarnassum* LV. mill. passuum, *Bargyla* vero & *Myndus* intermediæ erant. Ab *Halicarnasso* ad *Gnidum* XXX. mill. passuum

suum, sed *Ceramo* diœcesi interueniente. Atque ita lector omnes huius prouinciæ diœceses vix X. vel XV. mill. passuum ambitum in vniuersum excedere, obseruabit. Sed satis hoc fuit territorium ad maiores eas, quam quidem singulares congregationes, efficiendas, neque dubium est, quin de omnibus verum fuerit, quod de *Mileto* speciatim obseruat SOZOMENVS, quod *Iuliani* imperatoris tempore quasdam ecclesias in vicinia habuerit. Narrat enim [r], *Iulianum*, quum accepisset, ecclesias quasdam in honorem martyrum exstructas esse iuxta templum *Apollinis Didymæi*, quod ad vrbem *Miletum* situm fuerit, scripsisse ad præsidem *Cariæ*, vt ecclesiæ illæ, si quidem tectum & sacram mensam haberent, incenderentur: si vero opera adhuc imperfecta essent, funditus destruerentur. Fuisse heic tum ecclesiæ in suburbanis vel vicis, ad vrbem *Miletum* pertinentibus, videntur, quas *Iulianus* recordatus, quod nuper templo *Apollinis* & *Daphnes* in suburbiis *Antiochiæ* acciderat, ita sollicite destructas voluit, eo quod deo suo fraudi essent.

§. XI.
De Lycia.

CARIAE ad oram maritimam proxima fuit *Lycia*, in qua ex recensione CAROLI A SANCTO PAVLO duodetriginta fuerunt diœceses. 1. *Myra*, metropolis. 2. *Mastaura*. 3. *Telmessus*. 4. *Limyra*. 5. *Araxa*. 6. *Podalæa*. 7. *Sidyma*, aliis *Diduma* 8. *Olympus*. 9. *Zenopolis*. 10. *Tlos*. 11. *Corydalla*. 12. *Caunus*. al. *Acaleia*. 13. *Acarassus*. 14. *Xanthus*. 15 *Marciana*. 16. *Choma*. 17. *Phellus*. 18. *Antiphellus*. 19. *Phaselis*. 20. *Aucanda*. 21. *Eudoxias*. 22. *Patara*. 23. *Nesus* vel *Nysa*. 24. *Balbura*. 25. *Oeneanda*. 26. *Bubon*, al. *Bunum*. 27. *Calinda* 28. *Rhodia*. *Notitia* LEONIS SAPIENTIS eadem fere nomina octo additis habet; nam vniuersas diœceses triginta sex statuit. Sed minor numerus in tam exigua prouincia satis est ad ostendendum, quam angustos limites diœceses illius habuerint, cum diœcesibus *Ponticis* comparatæ. Nam hæc prouincia non supra LXXX. vel C. mill. passuum in quadrum habuit, adeoque ciuitates aliam ab alia prope admodum afuisse, facile ad iudicandum est. *Phellus*

(r) Sozom. lib. V. c. XX. πυθόμενος ὁ βασιλεὺς, ἐπὶ τῇ τιμῇ μαρτύρων ἐνεκτηρίους οἴκους εἶναι πλησίον τοῦ ναοῦ Διδυμαίου Ἀπόλλωνος, ὃς πρὸ τῆς Μιλήτου ἐστὶν, ἔγραψε τῷ ἡγεμόνι Καρίας, εἰ μὲν ὀροφόντε καὶ τράπεζαν ἱερὰν ἔχουσι, πυρὶ καταφλέξαι· εἰ δὲ ἡμίεργα ἐστὶ τὰ οἰκοδομήματα, ἐκ βάθρων ἀνασκάψαι.

tantum VI. mill. passuum ab *Antiphello* ab vna parte, & X. mill. a *Myra* metropoli ab altera parte disiuncta fuisse creditur. *Antiphellus* a *Patara* IX. mill. passuum & *Telmessus* ac *Patara* vix totidem a *Xantho*; BAVDRANDVS enim modo LXX. stadia computat. Vnde facile reliquas huius prouinciæ ciuitates æstimare poterimus, quæ æquali fere interuallo ab se inuicem disiunctæ fuerunt.

§. XII.

De Pamphylia prima *&* secunda.

PROXIMA prouincia ad idem littus *Pamphylia* erat, a *Romanis* in duas, *Pamphyliam* videlicet *primam* & *secundam*, diuisa. In *Pamphylia secunda Lyciæ* contermina XXVI. diœceses a CAROLO A SANCTO PAVLO enumerantur. *1. Perge*, metropolis. *2. Termessus. 3. Eudoxias. 4. Maximianopolis. 5. Palæopolis. 6. Pentenessus. 7. Diciozanabrus. 8. Ariassus. 9. Pugla. 10. Adriana. 11. Attalia. 12. Magidis. 13. Olbia. 14. Corbasa. 15. Lysinia. 16. Cordylus. 17. Lagania. 18. Panemoticus. 19. Geone. 20. Commacum 21. Siluium. 22. Pisindus* aliis *Sinda* siue *Isinda. 23. Talbonda. 24. Vnzela. 25. Gilfata. 26. Pella.* Quibus ex HOLSTENII obseruatione quinque accedunt *Colibrassus, Concesium, Senna, Primopolis*, & *Seleucia*. Sed ex istis tres a CAROLO A SANCTO PAVLO in altera *Pamphylia* cum nouem aliis collocantur, hoc quidem ordine. *1. Sida* metropolis. *2 Aspendus. 3. Etene. 4. Erymne. 5. Cassus. 6. Semneum*, quod idem est cum *Senna* ante memorata. *7. Carallus. 8. Caracesium* ante memoratum. *9. Syedra*, aliis *Sysdra. 10. Lyrbæ. 11. Colibrassus. 12. Selga.* Quibus *Cotanam* addit HOLSTENIVS, vnde vniuersus diœcesium numerus in hisce duabus prouinciis XLI. conficitur. Qui numerus quodammodo innuit, quod cum aliis comparatæ exiguæ tantum fuerint. Aliquando, obseruante HOLSTENIO, duæ coniunctæ fuerunt. Nam concilio *Constantinopolitano* sub *Flauiano Sabinianus* quidam tamquam episcopus *Termissi*, & *Eudociadis* & *Iouia* subscripsit; vt in actione I. concilii *Chalcedonensis* [u] videre est. Et tempore LEONIS SAPIENTIS earum plures coniunctæ fuerunt; nam *notitia* illius tantum XXXVI. diœceses in vtraque prouincia exhibet.

(u) Concil. Chalced. act. I. p. 231. b. *Σαβινιανὸς τῆς κατὰ Τερμισσὸν, καὶ Εὐδοκιάδα, καὶ Ιωβίαν, ἁγίας τῆ Θεῦ ἐκκλησίας, ὁρίσας ὑπέγραψα.* Sabinianus episcopus Termissi & Eudociadis & Iouiæ sanctæ Dei ecclesiæ iudicans subscripsi.

Sed

Sed tamen singulæ aptæ & sufficientis erant amplitudinis, ad eorum confutandam opinionem, qui diœceses episcopales tantum ecclesias parœciales facere satagunt.

§. XIII.

De Lycaonia.

SEPTEMTRIONALI *Pamphyliæ* lateri in interiore terra *Lycaonia* adiacuit, in qua vndeuiginti nobis diœceses occurrunt. *1. Iconium*, metropolis, *2. Lystra. 3. Derbe*, omnes in actibus apostolicis memoratæ. *4. Onosada*, aliis *Vsada. 5. Amblada. 6. Honomada. 7. Laranda. 8. Baratha. 9. Hyda. 10. Sabatra. 11. Canna. 12. Berinopolis. 13. Ilistrum*, al. *Elistra. 14. Perte. 15. Amna*, al. *Baratta. 16. Isaura. 17. Misthium. 18. Corna. 19. Pappa.* Quibus ab HOLSTENIO additur *Hydmautus* vel *Gadamautus* in actis concilii *Chalcedonensis*. Notitia autem LEONIS SAPIENTIS quindecim duntaxat habet.

§. XIV.

De Pisidia.

IN proxima sequente prouincia *Pisidia* CAROLO A SANCTO PAVLO recensente, diœceses viginti habentur. *1. Antiochia*, metropolis, *2. Sagalassus. 3. Sozopolis. 4. Apamea. 5. Tytiassus. 6. Baris. 7. Adrianopolis. 8. Limenopolis. 9. Laodicæa combusta. 10. Seleucia. 11. Adada. 12. Mallus. 13. Siniandus. 14. Metropolis. 15. Paralaus. 16. Bindeum. 17. Philomelium*, quibusdam in *Phrygia* est. *18. Prostama. 19. Gortenus. 20. Theodosiopolis.* LEONIS SAPIENTIS *notitia* numerum ad viginti tres auget. Nihil de hisce diœcesibus notabimus sigillatim, quod lectores quique, quibus hæ duæ prouinciæ cognitæ sunt, facile sibi persuadebunt, quod cum aliis diœcesibus in partibus *Ponti* borealibus comparari nequeant.

§. XV.

De Phrygia Pacatiana & salutari.

VLTIMAE prouinciæ in diœcesi *Asiatica* fuerunt eæ, quas *Græci* pariter & *Romani* communi nomine *Phrygiam maiorem* appellant, sed imperatores *Romani* eam primo in duas, postea in tres diuiserunt prouincias, quarum vna dicta fuit *Phrygia salutaris* a medicatis fontibus heic repertis, altera *Phrygia Pacatiana*, vel vt quidam libri corrupte legunt, *Capatiana*, & tertia quædam *Pacatiana secunda*. In *Phrygia salutari*, computante CAROLO A SANCTO PAVLO, viginti diœceses fuerunt: *1. Synnada*, metropo-

tropolis. 2. *Dorylaum.* 3. *Polybotus.* 4. *Nacolia.* 5. *Midaium.* 6. *Hipsus.* 7. *Prymnesia.* 8. *Myrum* vel potius *Merum.* 9. *Eucarpia.* 10. *Lysias.* 11 *Augustopolis.* 12. *Brysum.* 13. *Otrum.* 14. *Stectorium.* 15. *Cinaborium.* 16. *Anadassa.* 17. *Cotyaium.* 18. *Prapenissus.* 19. *Docimaium.* 20 *Amorium.*

IN *Phrygia Pacatiana prima* vndetriginta. 1. *Laodicea*, metropolis. 2. *Tiberiopolis.* 3. *Azana.* 4. *Itoana*, al. *Bitoana.* 5. *Ancyra ferrea*, quam HOLSTENIVS *Lydia* interdum tribui, obseruat. 6. *Cydissus* 7. *Egam.* 8. *Pelte.* 9. *Apira.* 10. *Cadi.* 11. *Tranopolis*, vel *Traianopolis.* 12. *Sebasta.* 13. *Eumenia.* 14. *Timenothyra* vel *Tremenithyri.* 15. *Aliona.* 16. *Trapezopolis.* 17. *Silbium.* 18. *Ilusa.* 19. *Nea.* 20. *Charetopa.* 21. *Colossa*, vulgo *Chome.* 22. *Sinaus.* 23. *Philippopolis.* 24. *Themisonium.* 25. *Sanis.* 26. *Armonia.* 27. *Theodosiopolis.* 28. *Bleandrus.* 29. *Athanassus.* HOLSTENIVS vnam expungit, nam *Nea* quidem vulgo in *latina* versione dicit legi, sed male, nam *Antiochum* in *Gracis* Σανάων episcopum vocari, aliam autem inuenit, *Diocliam*, quæ huius locum suppleat.

IN *Pacatiana secunda* quinque tantum diœceses obseruantur exstitisse, eo quod omnium prouinciarum maxime exigua esset. 1. *Hierapolis* metropolis. 2. *Dionysiopolis.* 3. *Anastasiopolis.* 4. *Mosynus.* 5. *Attudi.* Sed quum hæc prouincia recentius constituta fuerit, hæ diœceses plerumque *Phrygia Pacatiana* indiscriminatim tribuuntur. Iam de *Phrygia* generatim obseruamus, quod quædam illius diœceses *Galatia* conterminæ, diœcesibus *Galatia* aliarumque *Ponticarum* prouinciarum similes & ampliores fuerint, quam reliquæ circa *Hierapolim* & *Laodicaam*, quæ duæ sedes metropoliticæ non adeo magno interuallo altera ab altera fuerunt separatæ. FERRARIVS loco quodam tantum VI. millia passuum statuit; sed error typographicus subesse videtur, nam alibi *Colossas* [w] inter *Hierapolim* & *Laodicaam* ad *Lyci* & *Meandri* confluentem collocat, & ab vtraque XX. mill. passuum abesse dicit. Vt adeo heic vel illic erratum esse oporteat. PLINIVS situm *Laodicaa* [x] curate describit, *Celeberrima vrbs Laodicaa*, inquiens, *imposita est*, *Lyco flumini*, *latera adfluentibus Asopo & Capro.*

(w) Ferrar. lexicon. voce *Colossæ.* Colossæ, *Chome*, teste Porphyrog. vrbs Phrygiæ magnæ olim episc. sub Sardibus, nunc metrop. ad Lycum flu. vbi in Mæandrum influit, inter Laodicæam & Hierapolim XX. mill. pass. vltra Sardes CLX. stad. in ort. teste Xenoph. cis Celænas DCCCCLX.

(x) Plin. lib. V. c. XXIX.

Sed

Sed tamen non exponit, quantum horum fluminum confluens a confluente *Lyci* & *Meandri*, vbi *Colossa* sitæ, distent. Sed colligi potest, haud longius inde afuisse, ex eo quod omnes auctores consentiant, quod *Laodicaa* prope *Maandrum* posita fuerit; & hæ tres ciuitates, *Colossa*, *Hierapolis* & *Laodicaa*, quas diuus *Paulus* coniungit, CHRYSOSTOMO, THEODORETO aliisque scriptoribus aliæ ab aliis prope afuisse, dicuntur. Quibus occasio consulendi *itinerarium* ANTONINI est, quæ in præsenti nobis deficit, forte illas exactius descriptas certioribusque limitibus, quam quidem nos eis adsignare possumus, distinctas inuenient. Quod si prior FERRARII opinio vera est, & cum ANTONINO concordans, quod tantum sex mill. passuum separatæ fuerint, tunc facile ad concludendum erit, diœceses in hac *Phrygia* parte valde paruas fuisse, cum aliis comparatas; quandoquidem ex CAROLI A SANCTO PAVLO descriptione *Itoana*, *Trapezopolis*, *Attudi*, *Mosynus* & *Antiochia* ad *Maandrum* amnem *Caria* haud maiori spatio aliæ ab aliis disiunctæ fuisse, videntur.

§. XVI.
De Isauria *&* Cilicia.

PRAETER hasce diuersas prouincias *Asiatica* & *Pontica* diœcesium in *Asia minore* tres in ea prouinciæ fuerunt, diœcesi patriarchæ *Antiocheni* orientali accensitæ, nempe *Isauria*, *Cilicia prima* & *Cilicia secunda*, de quibus hoc loco dicendum est. *Isauria* antiquis temporibus pars duntaxat *Cilicia* credita, sed a temporibus inde *Constantini* in ciuili & ecclesiastico censu distincta aliqua prouincia æstimata est. CAROLO A SANCTO PAVLO viginti duæ diœceses memorantur. *1. Seleucia*, metropolis. *2. Celenderis. 3. Anemurium 4. Lamus. 5. Antiochia* ad *Tragum*. *6 Selenus*, al. *Traianopolis. 7. Iotape. 8. Diocasarea. 9. Philadelphia. 10. Domitiopolis. 11. Titiopolis. 12. Hierapolis. 13. Nephelis. 14. Dalisandus. 15 Claudiopolis. 16. Germanicopolis. 17. Sbide* al. *Isis. 18. Cestrus. 19 Olbus 20. Lybias. 21. Hermopolis. 22. Irenopolis.* Quibus duo iunguntur ab HOLSTENIO *Charadrus*, & *Lauzada*, interdum vitiose *Pasada* & *Nauzada* scripta.

IN *Cilicia prima* octo fuerunt diœceses. *1. Tarsus*, metropolis. *2. Pompeiopolis. 3. Sebaste. 4. Coricus. 5. Adama. 6. Mallus. 7. Zephyrium* & *8. Augusta* ab HOLSTENIO addita, qui eam a *Sebaste* recte distingui dicit.

IN *Cilicia secunda* nouem recensentur. *1. Anazarbus*, metropolis.

lis. 2. *Mopsuestia.* 3. *Aega.* 4. *Epiphania.* 5. *Irenopolis.* 6. *Flauiopolis.* 7. *Castabala.* 8. *Alexandria*, hodie *Scanderona Turcis* dicta. 9. *Rossus* in *Syriæ* confinibus. Hæ maximam partem amplæ fuerunt diœceses, vti quisque, qui interuallum inter *Epiphaniam*, *Alexandriam*, *Rossum* & ceteras computauerit, facile sibi persuadebit.

§. XVII.

De Lazica *seu* Colchide.

Lazicam, quæ olim *Colchis* dicta fuit, nonnulli *Asiæ minoris* appendicem faciunt, adeoque heic eius habenda mentio est. Hæc omnis regio est ad mare *Euxinum* inde a *Trapezunte* in *Ponto* ad *Phasim* vsque, quam STRABO pene CC. mill. passuum longam iudicat. Recentiores *notitiæ* de quinque tantum diœcesibus loquuntur, sed LEO SAPIENS apud LEVNCLAVIVM quindecim habet. Prouincia *Romana Iustiniani* demum temporibus facta est, qui ciuitates [y] in illa sitas memorat, *Petraonem* videlicet & *Iustinianam*; cum castellis quatuor, *Pityunte*, *Sebastopoli*, *Archaeopoli* & *Rhodopoli*, quæ antiquitus in potestate fuerunt *Romanorum*; & quatuor aliis castellis, *Scandide*, *Sarapanide*, *Murisio* ac *Lusitide*, quæ nouissime *Persis* ademerat. Horum vnum æque antiquum est, atque concilium *Nicænum*. Nam STRATOPHILVS, *Pityusi* seu *Pityuntis* episcopus inter *Ponti Polemoniaci* episcopos isti concilio subscripsit, cui prouinciæ oppidum illud tunc temporis iunctum erat, vtpote in solo *Barbarico* situm, nec vllam aliam prouinciam constituens. In concilio generali sexto *Petræ* & *Phasidis* metropolis mentio habetur. Et hæc sunt, quæcumque in antiquis conciliis de illis leguntur.

(y) Iustin. nouell. XXVIII. præfat. Πιτυῦντα δὲ καὶ Σεβαςόπολιν ἐν φρουρίοις μᾶλλον ἀριθμεῖν ἢ πόλεσιν - - Μεθ' ἃς ἦν τε ἡμετέρα καθέστηκε Λαζική, ἐν ᾗ καὶ ἡ Πετραίων ἐςὶ πόλις, (ὑφ' ἡμῶν τε πόλις εἶναί τε καὶ ὀνομάζεσθαι προσλαβοῦσα, κεχρημένη τε τῷ τῆς ἡμετέρας εὐσεβείας ὀνόματι, καὶ Ἰουστινιανὴ καλουμένη) Ἀρχαιόπολίς τε καὶ Ῥοδόπολις, φρούριά τε μέγιςα καὶ ἀρχαῖα· ἐν οἷς δὴ καὶ τὰ παρ' ἡμῶν ἐςιν ἐκ Περσῶν ἀναληφθέντα φρούρια, Σκάνδις τε καὶ Σαραπανὶς καὶ Μουρισιός τε καὶ Λύσιρις, καὶ εἴ τι ἕτερον ἡμῖν ἐν Λαζοῖς ἐκπεπόνηται. *Pityus* & *Sebastopolis* inter castra potius quam vrbes numerandæ sunt. - - Post quos tam nostra constituta est *Lazica*, in qua vrbs *Petræon* est, quæ nostro beneficio & esse & nominari vrbs cœpit, quam quæ nostræ pietatis nomine vtitur & Iustiniana appellatur. *Archæopolis* quoque & *Rhodopolis* maxima & antiqua castra: in quibus plane etiam ea castra sunt, quæ nos a Persis accepimus: *Scandis* & *Surapanis* & *Murisius* ac *Lusiris*, & siquid aliud præterea a nobis in Lazis elaboratum est.

§. XVIII.

De Lesbo *&* Cycladibus *insulis.*

ALIA appendix *minoris Asiae* sunt minores maris *Aegei* insulae, per se ipsas prouinciam constituentes. CAROLVS A SANCTO PAVLO quatuor dioeceses in ipsa *Lesbo* recenset, *Mitylenem*, *Methymnam*, *Tenedum* & *Prosolenem*. At vero *Prosolene* & *Tenedos* per se distinctae insulae fuerunt, episcopos interdum separatim habentes, & aliquando *Lesbo* coniunctae. Concilio *Sardicensi Dioscorus* subscribens separatim insulae *Tenedi* episcopum se nominauit. Sed concilio *Ephesino* secundo & concilio *Chalcedonensi Florentius* tamquam episcopus *Lesbi* ac *Tenedi* simul subscripsit. Iam vero vti *Tenedum* per se exiguam dioecesim fuisse fatendum est, nam ex FERRARII sententia circuitu X. tantum mill. passuum patuit; Sic *Lesbo* vnita amplior quaedam dioecesis extitit. *Lesbos* enim sola, auctore PLINIO [z], nouem clara oppida habuit, & STRABONI [*] ambitus illius MC. stadia, seu CXL. mill. passuum, impleuisse dicitur.

IN reliquis insulis, quas dixerunt *Cyclades*, vndecim distinctae dioeceses fuerunt, *1. Rhodus* metropolis. *2. Samos. 3. Chios. 4. Coos 5. Naxus. 6. Paros. 7. Thera. 8. Delos. 9. Tenus. 10. Melos. 11. Carpathus.* Iam vero amplissimae harum *Rhodus*, *Samos* & *Chios* circiter XXX. mill. passuum circuitu collegerunt, vti PLINIVS [†] fidem nobis facit. Sed minores *Tenos* & *Thera* non amplius XIV. vel XV. mill. passuum longae vel XL. circuitu. Vt adeo inter hasce diuersae magnitudinis dioeceses inueniamus, vt inter reliquas *Asiae*, sed omnes in eadem regiminis episcopalis forma con-

(z) Plin. lib. V. c. XXXI. Clarissima Lesbos, a Chio LXV. mill. passuum. Hemerte & Lasia, Pelasgia, Aegira, Aethiope, Macaria appellata fuit, octo (al. nouem) oppidis clara.

(*) Strab. lib. XIII. p. 616. (p. 916. c. edit. Amst. Iod.) ὥστε τῆς περιμέτρου σταδίων χιλίων ἑκατὸν κ. τ. λ. Quum ambitus totius insulae impleat stadia MC.

(†) Plin. lib. V. c. XXXI. Pulcherrima & libera Rhodus, circuitu CXXX. mill. pass. aut si potius Isidoro credimus, CIII. ---- Samon liberam, circuitu mill. LXXXVII. mill. passuum: aut, vt Isidorus, centum. --- Par claritate ab ea distat --- cum oppido *Chios* libera, quam Aethaliam Ephorus prisco nomine appellat: Methrodorus & Cleobulus *Chiam*, a Chione nympha; aliqui a niue, & Macrin & Pityusam. Montem habet Pellenaeum, marmor Chium. Circuitu CXXV. mill. pass. colligit, vt veteres tradidere, Isidorus IX. millia adiicit.

cordantes; nonnullas quoque, vt *Lesbum*, ſuos habentes chorepiſcopos, nullam vero tam exiguam, vt ſingulari quadam congregatione fuerit terminata.

ATQVE ita omnes Orientis prouincias, ſub præfecto prætorio Orientis conſtitutas, percurrimus, ſi a ſex prouinciis diœceſis *Thraciæ* diſceſſeris, quas vtpote prouincias *Europeas*, vt tales inter prouincias *Europæ* conſiderabimus, primum eis locum in ſequenti capite daturi.

LIBRI NONI

CAPVT QVARTVM.

DE ANTIQVIS EVROPAE DIOECESIBVS.

§. I.

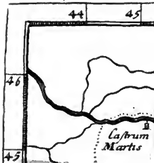
De ſex prouinciis Thraciæ, *& primum quidem de* Scythia.

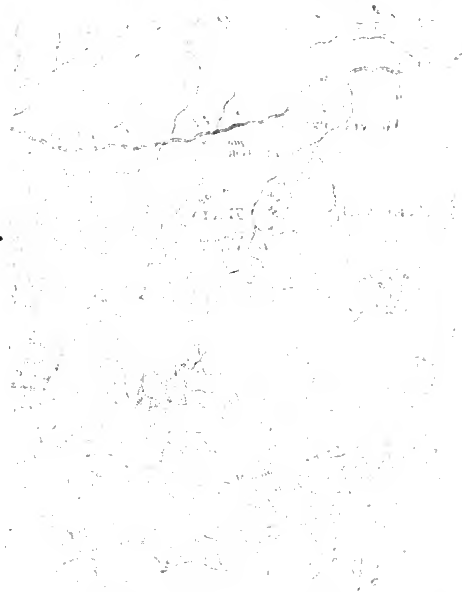
COEPTAM diſquiſitionem perſequentes ex *Aſia minore* in prouincias *Europeas* deducimur, vbi ſex diœceſis *Threiciæ* provinciæ, *Europa*, *Thracia*, *Hæmimons*, *Rhodope*, *Maſia ſecunda* & *Scythia* primum nobis conſiderandæ veniunt. Hæc fuit omnis regio a *Macedonia* & *Strymone* fluuio ad *Danubium* vſque, quæ nunc *Romania* & *Bulgaria* vocitatur. Regio a *Conſtantinopoli* ad *Sardicam* ſupra CCC mill. paſſuum ab vna parte, & a mari *Aegeo* ad *Danubium* tantumdem fere viæ ab altera parte, patens. In hiſce prouinciis omnibus diœceſes admodum magnæ fuerunt. Nam in *Scythia*, ad vltimum ſeptemtrionem ſita prouincia, vnus tantum epiſcopus fuit, licet multæ illic eſſent ciuitates. Nam epiſcopus *Tomitarum* vnus totius huius regionis epiſcopus fuit, vti SOZOMENVS [a], THEODORETVS [b] & alii vetuſti ſcripto-

(a) Sozom. lib. VI. c. XXI. Μητρόπολις δὲ ἐστι Τόμις, πόλις μεγάλη καὶ εὐδαίμων παράλιος, ἐξ εὐωνύμων εἰσπλέοντι τὸν Εὔξεινον καλούμενον Πόντον· εἰσέτι δὲ καὶ νῦν ἔθος παλαιὸν ἐνθάδε κρατεῖ, τοῦ παντὸς ἔθνους ἕνα τὰς ἐκκλησίας ἐπισκοπεῖν. Metropolim habet *Tomes* (Scythia) vrbem magnam & opulentam ad mare ſitam, in ſiniſtro latere Ponti Euxini. Porro vetus illic conſuetudo etiamnum manet, *vt totius prouinciæ eccleſias vnus tantum regat epiſcopus.*
Id. lib. VII. c. XIX. Ἀμέλει Σκύθαι πολλαὶ πόλεις ὄντες ἕνα πάντες ἐπίσκοπον ἔχουσιν. In prouincia *Scythia*, quamuis multæ vrbes ſint, *vnus eſt omnium epiſcopus.*

(b) Theodoret. lib. IV. c. XXXV. Καὶ Βρετανίων παντοδαπῇ μὲν λαμπρυνόμενος-

res

44
45
46
45
Castrum
Martis

res obſeruarunt, a quibus modo epiſcopus *Tomi* modo *Scythiæ* epiſcopus nuncupatur, vt qui ſolus omnium eccleſiarum in *Scythia*, quæ prouincia imperii *Romani* facta erat, pontificatum gerebat.

§. II.
De Europa.

PROVINCIA *Europa* amplas itidem diœceſes habuit. Plures enim ciuitates vni epiſcopo ſubiectæ fuerunt. In actis concilii *Epheſini* [c] ab epiſcopis huius prouinciæ concilio libellum ſupplicem offerri legimus, in quo rogant, vt vetus conſuetudo conſeruetur, ſecundum quam epiſcopus *Heracleæ* ſub ſe habeat *Heracleam* & *Panion*, epiſcopus *Byzes* ſub ſe habeat & *Byzen* & *Arcadiopolim*, *Cælenſis* vero ſimiliter habeat *Cælam* & *Calliopolin*, & epiſcopus *Sabſadiæ* ſub ſe habeat *Sabſadiam* & *Aphrodiſiadem*: cui petitioni annuens ſynodus ſtatuit, nihil innouandum in *Europa* ciuitatibus, ſed iuxta veterem conſuetudinem gubernandas eas eſſe ab epiſcopis, a quibus & olim. Neque vlla mutatio tempore concilii *Chalcedonenſis* obſeruatur. Nam heic *Lucianum* [d] quemdam inuenimus, qui epiſcopus *Byzes* & *Arcadiopolis* ſimul adhuc dicitur. Sed in concilio *Conſtantinopolitano* ſub *Menna* [e] mutationes quasdam offendimus. Heic enim *Panium* diſtinctum ab *Heracleenſi* [e] habuit epiſcopum, & *Callipolis* a *Cælenſi*. Et in notitia LEONIS SAPIENTIS apud LEVNCLAVIVM, *Bizya* ſeu *Byze* & *Arcadiopolis* non tantum diſtincti ſunt epiſcopatus, ſed vtriusque loci epiſcopi ad αὐτοκεφάλων, hoc eſt metropolitanorum titularium, in eccleſia dignitatem euecti. In hac prouincia *Byzantium* quoque poſitum erat, olim *Heracleæ* metropoli ſubiectum, vſque dum reædificatum a *Conſtantino* regiæ ciuitatis nomine condecoraretur, ex quo tempore in tantam amplitudinem excreuit, tantaque incolarum multitudine abundare cœpit, vt cum *Roma*

ἀρετῇ, πάσης δὲ τῆς Σκυθίας τὰς πόλεις ἀρχιερατικῶς ἰθύνειν πεπιστευμένος. κ. τ. λ. Vetranio, vir omnium virtutum genere exornatus, *qui totius Scythiæ pontificatum gerebat.*

(c) Conc. Eph. part. II. act. VII. (tom. III. concil. p. 810. tot.)

(d) Concil. Chalced. act. XVI. (tom. IV. p. 800. b.) Λουκιανὸς ἐπίσκοπος Βύζης καὶ Ἀρκαδιουπόλεως ὁρίσας ὑπέγραψα, Lucianus epiſcopus Byziæ & Arcadiopolis definiens ſubſcripſi.

(e) Concil. ſub Menna act. III. & IV. (tom. V. concil. p. 59. c. p. 74. b.)

antiqua æquari & conferri poffet. *Conftantinum* hanc ciuitatem plurimis & maximis ecclefiis exornaffe, SOZOMENVS [*f*] auctor eft, & ex IVSTINIANI quadam nouella [*g*] conftat, ipfius ætate quatuor ex hifce ecclefiis non minus quingentos omnium ordinum clericos habuiffe. Ipfimet *Nouatiani*, obferuante SOCRATE [*h*], tres ecclefias in ipfa ciuitate habebant: Et in fuburbanis, fiue regione ad ciuitatem fpectante, catholici plures parœcias & ecclefias non mediocris diftantiæ habebant, exempli gratia *Hebdomi*, *Sycis*, *Marianis*, *Hierone*, *Elea*, *Tœmpea* & *Hefti·s*, qui locus alio nomine *Michaëlium* appellatus, ex computatione SOZOMENI [*i*], diftabat ab vrbe nauigio quidem pergenti circiter triginta quinque ftadiis: terreftri vero itinere finum interiacentem circumeunti feptuaginta & amplius ftadiis. Non neceffe effe, exiftimo, vt huic diœcefi defcribendæ longius immorer, fiquidem ea, quæ diximus, de illius magnitudine fatis teftantur. De hac prouincia *Europa* illud tantum adhuc monebimus, quod quamuis a CAROLO A SANCTO PAVLO tredecim diœcefes in illa numerentur. *1. Heraclea. 2 Panium. 3. Cœlos. 4. Callipolis. 5. Cyla. 6. Aphrodifias. 7. Theodofiopolis. 8. Cherfonefus. 9. Drufipara. 10 Lyfimachia. 11. Bizya. 12. Selymbria. 13. Arcadiopolis*: re ipfa tamen non nifi nouem fuerint. Nam *Cœlos* & *Cyla*, vt HOLSTENIVS adnotauit [*k*], duo nomina eiusdem ciuitatis fuerunt, & *Callipolis* in

(*f*) Sozom. lib. II. c. III. ταύτην μὲν ὡς ἀρτί τινα νεοπαγῆ Χριστοῦ πόλιν καὶ ὁμώνυμον ἑαυτῷ, γεραίρων Κωνσταντῖνος, πολλοῖς καὶ μεγίστοις ἐκόσμησεν εὐκτηρίοις. Hanc igitur vtpote nouellam Chrifti ciuitatem fibique ipfi cognominem, Conftantinus honore adficiens, *plurimis & maximis ecclefiis ornauit.*

(*g*) Iuftin. nouell. III. εἶναι τὸν πάντα ἀριθμὸν τῶν εὐλαβεστάτων κληρικῶν τῆς μεγάλης ἐκκλησίας ἐν τετρακοσίοις εἰκοσιπέντε προσώποις· καὶ ἑκατὸν πρὸς τούτοις τῶν καλουμένων πυλωρῶν. Vt fit omnis numerus reuerendiff. clericorum fanctiffimæ maioris ecclefiæ in quadringentis viginti quinque: & infuper centum exiftentibus iis, qui vocantur oftiarii.

(*h*) Socrat. lib. II. c. XXXVIII. (p. 144. a. edit. Amftelod. MDCXCV.) εἰς τὰς ἄλλας τρεῖς, τοσαύτας γὰρ ἐντὸς τῆς πόλεως ἔχουσι οἱ τῶν Ναυατιανῶν ἐκκλησίας, συνερχόμενοι ἀλλήλοις συνηύχοντο. In aliis *tribus ecclefiis*, *tot* enim *ecclefias in vrbe regia habent* Nouatiani, conuenientes catholici vna cum illis orationem celebrabant.

(*i*) Sozom. lib. II. c. III. ἐν ταῖς Ἑστίαις - - τόπος δὲ οὗτος, ὁ νῦν Μιχαήλιον ὀνομαζόμενος, - - διεστὼς αὐτῆς πλέοντι μὲν ἀμφὶ τριάκοντα καὶ πέντε στάδια· - ἑβδομήκοντα δὲ καὶ πρὸς κύκλῳ περιοδεύοντι τὸν διὰ μέσου πορθμόν.

(*k*) Holften. adnotat. geogr. p. 131. (ap. Car. a S. Paul. p. 223.) *Cyla*] hæc eft Cœlos, quam modo recenfuimus.

eadem

eadem dioecesi ei fuit coniuncta, perinde vt *Panium* ad *Heracleam* & *Arcadiopolis* ad *Bizyam* spectauit. Atque adeo hae dioeceses antiquis temporibus late patuerunt.

§. III.

De Thracia.

IN *Thracia*, proprie sic dicta, quatuor tantum dioeceses fuerunt. *1. Philippopolis. 2. Diocletianopolis. 3. Nicopolis.* & *4. Diospolis.* Et recentiores *notitiae*, sola LEVNCLAVII excepta, tres duntaxat habent; *Nicopolis* enim in illis haud memoratur.

§. IV.

De Haemimonte.

IN prouincia *Haemimontis* olim sex fuerunt dioeceses. *1. Hadrianopolis. 2. Mesembria. 3. Sozopolis. 4. Plotinopolis. 5. Deueltus. 6. Anchialus.* Recentiores *notitiae* priores quatuor duntaxat recensent, *Zoida* in duarum posteriorum locum substituta, quae omissae sunt, tamquam deperditae vel aliis vnitae.

§. V.

De Rhodope.

IN prouincia *Rhodopes* CAROLVS A SANCTO PAVLO sex inuenit dioeceses. *1. Traianopolim. 2. Maximianopolim. 3. Abderam. 4. Maroniam. 5. Aenum. 6. Cypselam.* Quibus HOLSTENIVS adiicit *Topirum*, quam alii per errorem in *Macedonia* ponunt. Sed hae, tantum abest, vt posterioribus saeculis increuerint, vt in tres potius *Traianopolim*, *Anastasiopolim* & *Perum*, quae in recentioribus notitiis solum memorantur, coaluerint.

§. VI.

De Moesia secunda.

IN *Moesia inferiore* siue *secunda*, sex *Thraciarum* prouinciarum vltima, quae eadem cum *Bulgaria* est, a CAROLO A SANCTO PAVLO nouem dioeceses recensentur. *1. Martianopolis. 2. Nicopolis. 3. Noua. 4. Abritum. 5. Durostorum. 6. Dionysiopolis. 7. Odessus. 8. Apiaria. 9. Comaea.* Quibus HOLSTENIVS aliam addit *Tristam*, vel *Fristam*, quae SOCRATI & NICEPHORO CALLISTO Σιζαντάπριςα dicitur. Vtrum vero auctae fuerint an imminutae, ignoramus, nam in recentioris aeui notitiis haud recensentur. Nihil amplius de his dioecesibus adnotamus, nisi quod generatim amplae fuerint, vt quilibet, qui chartam geographicam intueri

tueri vel ciuitatum quarumdam diſtantiam examinare velit, facile intelliget. Eamdem quoque obſeruationem generatim facere poſſumus de plerisque prouinciarum *Europæarum* dioeceſibus in *Macedonia*, *Dacia* & *Illyrico*, vſque dum in *Italiam* pervenerimus. Quam ab cauſſam ſufficerit, lectori tantummodo catalogum exhibere nominum diœceſium, in qualibet harum regionum prouincia, ſecundum ordinem & diuiſionem ſuam in eccleſia ad formam ciuilis imperii, quod haſce regiones in tres magnas diœceſes & ſeptemdecim vel duodeuiginti provincias ſub generali nomine *Illyrici orientalis* & *occidentalis* diviſit.

§. VII.

Prouinciæ in ciuili diœceſi Macedonica. *Diœceſes epiſcopales in* Macedonia prima *&* ſecunda.

PRIMAE harum ſunt prouinciæ *Græciæ*, a *Romanis* omnes ſub communi nomine ciuilium diœceſium *Macedonicarum* comprehenſæ, quæ cum diœceſi *Dacica* antiquis temporibus territorium erat præfecti prætorio *Illyrici* orientalis. In diœceſi *Macedoniæ* olim ſex fuerunt prouinciæ, vel ſecundum HIEROCLIS recenſionem ſeptem. *Macedonia prima* & *ſecunda*, *Epirus vetus* & *Epirus noua*, *Theſſalia*, *Achaia*, & *Creta* inſula. CAROLVS A SANCTO PAVLO duas *Macedonias* confundit, & ſeptemdecim diœceſes in vtraque recenſet, quæ ſequuntur. *1. Theſſalonica*, metropolis *Macedoniæ primæ*. *2. Philippi*, metropolis *Macedoniæ ſecundæ*. *3. Stobi*, vetus ſecundæ prouinciæ metropolis. *4. Berrhæa*. *5. Dium*. *6. Particopolis*. *7. Doberus*. *8. Caſſandria*. *9. Neapolis*. *10. Heraclea Pelagoniæ*. *11. Torone*. *12. Lete*. *13. Topiris*. *14. Serre*. *15. Heraclea Strymonis*. *16. Thaſſus* inſula. *17. Hephæſtia* in *Lemno* inſula. Quibus HOLSTENIVS [*l*] adiungit *Primulam* & *Zaparam*, *Topirim* autem reiicit, vtpote ad *Rhodopen* prouinciam diœceſis *Threiciæ* ſpectantem, & de *Serre* obſeruat, quod ſit aliud modo *Philipporum* nomen.

(*l*) Holſten. geogr. p. 114. (p. 197. in Caroli a S. Paul. geogr.) *Primula* Hierocli, in actis concil. Conſtantinopol. ſub Flauio: Primopolis, cuius epiſcopus Timotheus ibidem ſubſcripſit. Ibid. *Zopara* Hierocli, Macedoniæ ſecundæ ciuitas in concilio V. Conſtantinopol. col. 2. legitur, Sabinianus epiſcopus *Zaparenæ* ciuitatis Illyricianæ diœceſeos.

§. VIII.

§. VIII.
De Thessalia.

PROXIMA prouincia ad mare *Aegeum* est *Thessalia*, in qua secundum CAROLVM A SANCTO PAVLO octo tantum dioeceses inuentæ. *1. Larissa*, metropolis. *2. Demetrias. 3. Echinus. 4. Cypera. 5. Metropolis. 6. Lamia. 7. Tricca* & *8. Theba Phthiotica.* Quibus, HOLSTENIO [m] auctore, tres aliæ accedunt, *Dicæsarea, Gomphi* & *Scarphia*, quarum vltimam CAROLVS A SANCTO PAVLO cum *Echino* confundit. In notitia LEVNCLAVII hæc prouincia *Hellas secunda* dicitur, & vndecim in ea recensentur dioeceses, quarum quatuor antiqua nomina sua retinent, ex quibus facilis coniectura est, *Helladem secundam* & *Thessaliam* duo tantum vnius eiusdemque prouinciæ fuisse nomina. Et quum numerus dioecesium in vtraque recensione exacte concordet, numquam plus quam vndecim in hac prouincia exstitisse, inde licebit concludere.

§. IX.
De Achaia, Peloponneso *&* Euboea.

PROXIMA *Thessaliæ* prouincia *Achaia* est, quæ bene magna fuit prouincia, non tantum, quidquid veteres *Atticam* & *Achaiam* nominauerunt, sed omnem etiam *Peloponnesum* & *Euboeam* insulam ambitu suo complexa. Heic, CAROLO A SANCTO PAVLO recensente, XXVI. dioeceses reperiuntur, quarum quatuor in *Euboea* insula fuerunt. *1. Chalcis*, hodie *Negroponte*. *2. Oreum. 3. Porthmus. 4. Carystus.* Nouem in *Peloponneso*. *1. Corinthus* totius prouinciæ metropolis. *2. Argos. 3. Tegea. 4. Megalopolis. 5. Lacedæmon. 6. Messene 7. Corone. 8. Petræ. 9. Helice.* Tredecim in altera parte *Achaiæ*. *1. Athenæ. 2. Megara. 3. Thespiæ. 4. Naupactus. 5. Secorus. 6. Elatia. 7. Opus. 8. Strategis. 9. Thebæ. 10. Plataæ. 11. Tanagra. 12. Marathon. 13 Carsia* aliis *Corissia*. HOLSTENIVS addit *Coro-*

(m) Holsten. p. 115. (p. 197.) *Cæsarea* vel *Dicæsarea* Hierocli. Timotheus episcopus Dicæsareensis in concilio Romano Bonifacii papæ II. *Gomphi* Ptolem. Steph. & Hierocli. Eustathius Gomphiensis episcopus legitur in concilio Bonifacii II. *Scaphia* Ptolem. ibid. Steph. & Hierocli. Cyriacus eius episcopus subscripsit synodicæ Gennadii patriarchæ Constantinop. tom. I. Iuris Gr. Rom. Ea etiam nunc nomen retinet, teste Sophiano: sed noster hic (Car. a S. Paulo) cum Echino confundere videtur, quamuis intra inter incertos posuerit, vbi Stephanum eius episcopum habet.

nem, siue *Coroniam* in *Bœotia*, præter illam *Coronem*, quæ in *Peloponneso* fuit. In *notitia* LEONIS SAPIENTIS apud LEVNCLAVIVM, & capite septimo huius libri, tres ex hac constituuntur prouinciæ, *Hellas prima*, *Peloponnesus prima* & *secunda*, & numerus diœcesium idem fere est, vnde colligere pronum est, per plura sæcula non magnam in illis factam esse mutationem. Harum diœcesium ambitus ex plurium ciuitatum magnitudine earumque amplis territoriis colligi facile poterit; id quod lector iam a MAVRITIO [n] in dissertatione sua de *episcopatu diœcesano* demonstratum legere potest, quod ad *Thebas*, *Athenas*, *Lacedæmonem* & *Megalopolim* & alias huius prouinciæ ciuitates speciatim attinet.

§. X.

De Epiro vetere *&* Epiro noua.

PROXIMA regio *Epirus* est, ab *Achaia Acheloo* intercludente disterminata. Regnum priscis temporibus fuit, sed a *Romanis* in duas prouincias, *Epirum veterem* & *Epirum nouam* diuisum. In *Epiro veteri* secundum CAROLVM A SANCTO PAVLO decem diœceses inueniuntur. 1. *Nicopolis*, metropolis. 2. *Anchiasmus*. 3. *Phœnica*. 4. *Dodone*. 5. *Adrianopolis*. 6. *Buthrotum*. 7. *Euria*. 8. *Photica*. 9. *Cephalenia* insula. 10. *Corcyra* insula. In *Epiro noua* octo tantum 1. *Dyrrachium*, siue *Doracium* metropolis. 2. *Scampes* 3. *Apollonia*. 4. *Aulon*. 5. *Amantia*. 6. *Lychnidus*. 7. *Bullidum*, al. *Bulis*. 8. *Prina* vel *Prisna*. Quibus *Listram* siue *Holistram* addit HOLSTENIVS, addubitans, num ne potius ad *Lycaoniam* spectet. Magnæ hæ diœceses fuerunt, plus XL. vel L. mill. passuum longæ. Quo non obstante duæ aliquando coniunctæ fuerunt. Nam in actis concilii *Ephesini*, obseruante HOLSTENIO, *Felix* aliquis episcopus *Bullidis* simul & *Apolloniæ* [nn] vocatur. In *Græca* LEONIS SAPIENTIS *notitia Epirus vetus Aetolia* dicitur, & eumdem numerum decem diœcesium, etsi non eadem nomina, habet. Altera *Epirus* habet sedecim, sed ita prouincia *Prævalitana* ei vnita est, & pleræque eius diœceses ad numerum faciendum adsumuntur. Vnde diœceses in hisce prouinciis per omnia sæcula valde amplas fuisse concludimus, quum ipsa *Corcyra* insula a

(n) Maurice's *of Dioces. Episc*. p. 380.

(nn) Concil. Ephes. act. I. (tom. III. p. 447. c.) Φῆλιξ Ἀπολλωνίας καὶ Βυλλίδος·

non-

nonnullis geographis paſſ. XLV. mill. & a PLINIO [o] non minus XCVII. mill. in longitudinem patere exiſtimetur.

§. XI.
De Creta *inſula.*

IN *Creta* inſula, prouinciarum *Macedonicarum* vltima, a CAROLO A SANCTO PAVLO vndecim nominantur diœceſes. *1. Gortyna*, metropolis. *2. Gnoſſus. 3. Hierapetra. 4. Lappa. 5. Subrita. 6. Eleuthera. 7. Cherroneſus. 8. Cydonia. 9. Cyſamus. 10. Citæum* al. *Siteum. 11. Cantamum.* LEONIS SAPIENTIS *notitia* apud LEVNCLAVIVM duodecim facit, ſed *Hierapetra* illic librariorum quorumdam errore in duas diuiſa, quo correcto ad eumdem numerum reducuntur. Vnde hunc conſtantem numerum per plura ſæcula fuiſſe colligimus. Iam vero *Creta* ab FERRARIO aliiſque ex PLINIO & STRABONE CCLXX. vel CCC. mill. paſſ. in longitudinem & L. in latitudinem patere iudicatur. Quod ipſum duodecim diœceſes, reliquis prouinciarum *Macedonicarum* diœceſibus æquales efficit, & ſatis eſt teſtimonium, diœceſes haud mediocris fuiſſe magnitudinis, tametſi ad eas pluribus ſigillatim enarrandas haud deſcendimus.

§. XII.
De quinque prouinciis in diœceſi Dacica. *De* Præualitana.

ALTERA ciuilis diœceſis *Illyrici orientalis*, vulgato nomine *Dacia* appellata, quinque habuit prouincias: *Præualitanam*, *Mœſiam ſuperiorem*, *Daciam mediterraneam*, *Daciam ripenſem* & *Dardaniam*. *Præualitana* ad boreale *Epiri* latus ad mare *Adriaticum* ſita, & regionis illius, quæ nunc *Albania* dicitur, pars fuit. CAROLVS A SANCTO PAVLO duas duntaxat diœceſes in illa nominat, *Scodram*, veterem prouinciæ metropolim, & *Achidram*, quæ olim dicta fuit *Præualis*, poſtea autem *Iuſtinianus* ſuo ipſius eam honorans nomine *Iuſtinianam primam* appellauit, eique in dignitatem patriarchalem euectæ omnes quinque prouincias [p] diœceſis *Dacicæ* & vtramque *Pannoniam Illyrici*

(o) Plin. lib. IV. c. XII. Corcyra - cum vrbe eiusdem nominis Corcyra, - - paſſ. nonaginta ſeptem mill. in longitudinem patens.

(p) Iuſtin. nouel. CXXXI. c. III. Τὸν κατὰ καιρὸν μακαριώτατον ἀρχιεπίσκοπον τῆς πρώτης Ιυστινιανῆς τῆς ἡμετέρας πατρίδος, ἔχειν ἀεὶ ὑπὸ τὴν οἰκείαν δικαιοδοσίαν τὰς ἐπισκόπους τῶν ἐπαρχιῶν Δακίας μεδιτερρανίας καὶ Δακίας ῥιπενσίας, Τριβαλλίας, Δαρδανίας, καὶ Μυσίας τῆς ἀνωτέρας, καὶ Παννονίας. κ. τ. λ. Per tempus beatiſ-

occi-

occidentalis limites iurisdictionis suæ adsignauit. Præter hosce duo episcopatus HOLSTENIVS duo alios inuenit, *Rhizinium* & *Lissum*, hodie *Alessio* ad mare *Adriaticum*; CAROLVS A SANCTO PAVLO ex errore *Scodram* in *Dalmatia* locat, *Iustinianam primam* sedem metropoliticam, sine vllis ei subiectis suffraganeis, constituens.

§. XIII.

De Mœsia superiore.

AD latus *Praeualitanæ* septemtrionale iuxta *Danubium Mœsia superior* inter *Pannoniam* ad occasum & *Daciam* ad ortum posita fuit. CAROLVS A SANCTO PAVLO diœceses episcopales huius prouinciæ & *Daciæ* confundit, *Sardicam* metropolim faciens omnium, easque inde vulgato nomine *Prouinciam Sardicensem* nuncupans; & præter *Sardicam* tres tantum alias diœceses in tribus istis prouinciis, *Remessianam*, *Aquas*, & *Castrum Martis* invenit. Sed HOLSTENIVS paullo accuratior est & de illis distincte agit; *Mœsiæ superiori Castrum Martis* ad *Margi* amnis & *Danubii* confluentem situm adsignat.

§. XIV.

De Dacia mediterranea *&* Dacia ripensi.

DACIAE *mediterraneæ* HOLSTENIVS attribuit *Sardicam* metropolim, *Romatianam* & *Naissum*, vbi ipse & PAGIVS *Constantinum Magnum* natum esse, dictitant. In altera *Dacia*, quam *ripensem* vocant, quod præter ripas *Danubii* inter *Mœsiam primam* & *secundam* protenditur, *Aquas* ponit, cuius ciuitatis in concilio *Sardicensi* in HILARII fragmentis mentio habetur, & *Iscum* seu *Iscopolim* aliam ciuitatem, cuius episcopus ex eadem prouincia concilio modo memorato subscripsit. In adnotationibus in ORTELII *thesaurum geograghicum* [q] duas alias ciuitates episcopales in hac prouincia obseruat, quarum altera *Martis* ab HIEROCLE, vel *Stramartis* a PROCOPIO, vocatur, & altera *Budina*, hodie *Bodine* in *Bulgaria* ad *Danubium*. Sed forte ambæ recentiores sedes fuerunt, non enim vllum aliud testimonium præter

simum primæ Iustinianæ nostræ patriæ archiepiscopum habere semper sub sua iurisdictione episcopos prouinciarum Daciæ mediterraneæ, & Daciæ ripensis, & Tritualis & Dardaniæ & Mysiæ superioris, atque Pannoniæ. cetera.

(q) Holsten. adnotat. in Ortel. p. 116. *Martis*] fuit ciuitas episcopalis Daciæ ripensis: Hierocl. apud Procop. de ædificat. Iustin. corrupte *Stramartis*.

notiti-

notitias pro illis adlegat, & *Stramartis* pro *Castra Martis* corrupte legi videtur.

§. XV.

De Dardania *&* Gothia.

AD latus *Daciæ* meridionale hanc inter & *Macedoniam* *Dardania* prouincia fuit, a *Macedonia* per *Scardum* montem & a *Thracia* per partem *Hæmimontis* disterminata. *Seruiæ* pars hodie est, olim pars *Mœsiæ* sicut *Dacia*, donec *Daci*, *Danubio* traiecto, in media *Mœsia* sedem figerent, quæ ex eodem tempore *Dacia noua*, vti altera trans *Danubium Dacia antiqua* & *Gothia*, vocata fuit. In hac prouincia *Dardaniæ* A CAROLO A SANCTO PAVLO quatuor diœceses obseruatæ. 1. *Scupi*, metropolis. 2. *Vlpianum* al. *Iustiniana secunda*. 3. *Diocletiana*, concilii *Sardicensis* tempore ciuitas *Macedoniæ* credita. 4. *Nessyna* al. *Nessur*. HOLSTENIVS aliam addit *Pautaliam*, quam *Daciæ mediteraneæ* ciuitatibus accenset HIEROCLES, PTOLEMAEVS vero & STEPHANVS *Thraciæ* tribuunt, vtpote in harum prouinciarum confinibus positam. Præter hasce quinque prouincias diœcesis *Daciæ* ad meridionale *Danubii* latus, alia ad septemtrionale extra *Romani* imperii limites fuit, vocitata *Dacia antiqua* & *Gothia* ab eo tempore, quo *Gothi* in ea consederunt. EPIPHANIVS [r] de *Syluano* quodam episcopo *Gothiæ* vltra *Scythiam* loquitur, *Scythiam* pro *Romana Scythia* cis *Danubium* accipiens, cuius metropolis *Tomis* erat. Vnde recte colligit HOLSTENIVS, *Gothiam* tunc fuisse, quæ nunc *Walachia* aut *Transiluania* dicitur. Quas vero sedes episcopales habuerint, aut num non nisi vnum episcopum in omni hac regione, quemadmodum *Scythæ* & *Saraceni* & aliæ quædam nationes barbaræ, habuerint, incertum est. *Zarmizegetusam* episcopi ipsorum sedem fuisse, CAROLVS A SANCTO PAVLO existimat, quod hæc a PTOLEMAEO regia dicatur & totius regionis metropolis. Et hanc eamdem esse putat cum illa vrbe, quæ in *notitia*, LEONI tributa, apud LEVNCLAVIVM *Gothia* dicitur, & inter archiepiscopatus seu sedes autocephalas

(r Epiphan. hæres. LXX. Audian. n. XIII. p. 826. Μετὰ τὴν τῶν ἐπισκόπων αὐτῶν τούτων Οὐρανίου καὶ Σιλβανοῦ τοῦ ἐκ Γοτθίας τελευτὴν πολλοὶ διελύθησαν κ. τ. λ. Post Vranii ac *Syluani in Gothia episcoporum* mortem plerique ab ea factione abstracti, cetera.

recensetur. Sed has res obscuritate inuolutas aliis studiosius disquirendas relinquimus.

§. XVI.

De sex prouinciis in Illyrico occidentali. *De* Dalmatia.

Ex *Illyrico orientali* pedem promouemus in ciuilem dioecesin, *Illyricum occidentale*, sub praefecto praetorio *Italiae* constitutam. In hac dioecesi sex fuerunt prouinciae, *Dalmatia*, *Sauia*, *Pannonia superior*, *Pannonia inferior*, *Noricum mediterraneum* & *Noricum ripense*. In *Dalmatia*, CAROLO A SANCTO PAVLO recensente, quatuor dioeceses episcopales fuerunt. *1. Salona*, metropolis. *2. Iadera*, hodie *Zara*. *3. Epidaurus*, nunc *Ragusa*. *4. Scodra* vel *Scutari*. *Scodra* autem male in *Dalmatia* ponitur, nam, vt antea notauimus, ea potius *Praeualitanae* fuit metropolis. Sed HOLSTENIVS illius in locum duas alias substituit, *Docleam* & *Seniam*, quae hodie *Segna* dicitur, & ciuitas est in ora *Liburniae* sita.

§. XVII.

De Sauia.

PROXIMA huic prouincia *Sauia* est, quae a *Sauo* fluuio, qui mediam eam secat, id nominis habere videtur. Interdum *Pannonia Saua* dicitur, quod esset pars *Pannoniae* ad *Sauiam*, interdum quoque *Pannonia Sirmiensis* ac *Cibaliensis* a *Sirmio* & *Cibali* ciuitatibus, in hac eius parte iacentibus. Hoc autem loco nos eam consideramus vt prouinciam, a *Pannonia* distinctam, a qua per *Drauum* fluuium separatur, & regio illa est, quae hodie dicitur *Slauonia*, & pars *Bosniae* ac *Seruiae*. In hac prouincia sex dioeceses episcopales fuerunt: *1. Sirmium*, metropolis iuxta confluentem *Saui* ac *Danubii*. *2. Singidunum*. *3. Mursa*, hodie *Essek*. *4. Cibalis*. *5. Nouiodunum*. *6. Siscia*.

§. XVIII.

De Pannonia superiore *&* inferiore.

INTER *Dauum* fluuium & *Danubium* vtraque *Pannonia* superior & inferior sita, hodie pars australis *Hungariae*. In superiore CAROLVS A SANCTO PAVLO ex LAZIO quatuor dioeceses recenset: *1. Vindobonam*, seu *Viennam*. *2. Sabariam*. *3. Scarabantiam*. *4. Celiam*. Quibus HOLSTENIVS *Petauiam* addit, hodie *Petow* vocitatam, quam alii cum alia quadam ciuitate in *Norico*,

quae

quæ olim *Petauia* vel *Batava Castra* dicta fuit, hodie autem *Passauia Bauariæ* appellatur, confundunt. *Victorinus Martyr* huius ciuitatis episcopus fuit, licet BARONIVS & plures alii *Pictauiensem* illum vocitent, quasi *Pictauii* in *Gallia* fuisset, episcopus; quum tamen episcopus huius ciuitatis in *Pannonia* fuerit, vti SPONDANVS, PAGIVS & DV PINIVS in adnotationibus suis criticis in huius antiqui scriptoris vitam obseruarunt. In *Pannonia inferiore* tres tantum dioeceses fuerunt, *1. Curta. 2. Carpis* & *Stridonium*, HIERONYMI patria.

§. XIX.

De Norico mediterraneo *&* ripensi.

AD occasum magis a *Pannonia Noricum* prouincia, ad boream *Danubio*, ad meridiem & occasum *Venetiæ* & *Rhætiæ*, duabus prouinciis *Italicis*, contermina. Hæc a *Romanis* in duas diuisa erat prouincias, *Noricum mediterraneum* & *ripense*, in qua vtraque LAZIVS quatuor tantum dioeceses memorat, *1. Laureacum*, vulgo dictum *Lork. 2. Iuuauiam*, hodie *Salisburgum. 3. Ouilabim* & *4. Solvam.* CAROLVS A SANCTO PAVLO falso addit quintam *Petoviam*, vulgo *Petaw*; hæc enim, vt supra diximus, ad aliam spectat prouinciam. Et reliquæ non fuerunt constitutæ ante sæculum VI. vbi ista *Germaniæ* pars primum ad christianam religionem perducta fuit, quæ hodie est *Carniola* & *Carinthia* cum parte *Bauariæ*, *Stiriæ*, *Tirolis* & *Austriæ*. Vnde facile ad iudicandum est, quam vastæ magnitudinis hæ dioeceses antiquis temporibus fuerint; vti in hunc vsque diem sunt; quum duæ ex illis, quemadmodum obseruatum nobis fuit, ampliorem circuitum, quam decem vel viginti in quibusdam aliis mundi partibus, speciatim in *Palæstina* & *Asia minore*, habuerint; id quod iam considerauimus; & obseruatio a nobis facta eo magis confirmabitur, si *Italiam* per singulas partes perlustrauerimus, cuius dioeceses episcopales proximo iam loco considerandæ veniunt.

LIBRI

LIBRI NONI
CAPVT QVINTVM.
DE DIOECESIBVS ITALIAE.
§. I.
Quam late patuerit episcopi Romani *diœcesis.*

ITALIA, quo sensu de illa nos iam loquimur, quatenus pro omni territorio, quod præfecto vrbis & vicario *Italiæ* sub imperatoribus *Romanis* paruit, paullo amplioris, quam nunc quidem est, circuitus fuit. Nam non tantum *Sicilia*, *Sardinia* & *Corsica* insulæ sub hac appellatione comprehensæ, sed *Rhætia* etiam *secunda*, hoc est, ea pars *Germaniæ*, quæ ab *Alpibus* ad *Danubium* vsque iacet. In hac amplitudine in duas magnas ciuiles diœceses fuit diuisa, continentes septemdecim imperii *Romani* prouincias, vt supra [a] ostendimus, & in hisce prouinciis plus minus trecentæ diœceses episcopales fuerunt, quarum nomina adhuc supersunt, locis ipsis magnam partem vastatis, vel in vicos mutatis, aliisque nouis episcopatibus in eorum locum constitutis. Non inquiremus heic studiosius in recentiorum diœcesium numerum & amplitudinem, eas duntaxat contemplaturi, quæ antiquæ sunt, & intra priora sex sæcula constitutæ, de quibus eadem obseruatio in genere facienda nobis est, quam de *Palæstina* & *Asiæ minoris* diœcesibus fecimus, nimirum heic de amplissimis alias, alias de angustissimis mundi christiani diœcesibus, fuisse, neque tamen minus eamdem episcopatus formam in omnibus ac singulis, sine vlla varietate ac discrimine, obtinuisse. Diœceses suburbicariarum prouinciarum, quæ *Romæ* proxime adiacebant, generatim exiguæ fuerunt, si cum eis, quæ vlterius ad septemtrionem & occasum in prouinciis *Italicis* sitæ erant, comparentur. Nam circa *Romam* regio incolarum longe fertilissima, & ciuitates densius positæ; quæ res tanto plures in his, quam in aliis, prouinciis sedes episcopales erigendi occasionem dedit. Hoc euidenter patebit, si prouincias sigillatim perlustrauerimus & diœceses alias cum aliis contulerimus. De quibus accuratius exponendi copia nobis erit, quod ab omnis æui viris eruditis, speciatim a CLVVERIO, HOLSTENIO, FERRARIO & BAVDRANDO in pluribus huius regionis locis particulatim

(a) Vid. huius libri cap. I. §. V. n. VIII. pag. 374. 375.

& ex-

pag. 504
Antiquorum
Italiæ &
Illyrici
Occidentalis Episcopatuum Geographica Descriptio.
Scala Milliarium
Lemanus L.
Lugdunum
Vienna
Ebredunum
Sirmium
Singidonum
Danubius Fl.
Mursa
Cibalis
Tibiscus Fl.
Præ
Valis
Acrida
Epidaurus
Isara Fl.

& ex-

et exacte deſcribendis, earumque diſtantia a *Roma* & ab ſe inuicem metienda magna opera nauata eſt.

VT a *Roma* ipſa ordiamur, hæc reſpectu alio admodum larga, alio autem admodum exigua diœceſis fuit. Ipſius vrbis & numeri incolarum intuitu vna de maximis diœceſibus vniuerſi terrarum orbis vocari poteſt. Nam PLINIVS [b] de ea, tamquam ciuitate *Veſpaſiani* temporibus omnium in toto orbe populoſiſſima, loquitur, vbi mœnia eius collegere ambitu XIII. mill. paſſuum. Sed LIPSIVS [c] in libro de *magnitudine Romana*, MEDVS [a] aliique, id tantum de vrbe intra mœnia intelligendum eſſe putant; nam alias modo XLII. mill. paſſuum in circuitu habuit, quando apocalypſin tempore *Domitiani* imperatoris ſcripſit IOANNES euangeliſta. Poſtea autem magna ei facta eſt acceſſio; nam ſub *Aureliano* imperatore hiſtorici [b] de illa loquuntur, tamquam non minus L. mill. paſſuum ambitu ſuo complectente. Et ante hoc tempus non mediocris chriſtianorum multitudo illic fuit. *Cornelius* enim, qui ſæculo tertio medio vixit, de quadraginta ſex presbyteris [c] loquitur, qui præter diaconos, hypodiaconos & alios inferiorum ordinum clericos, ad eccle-

(b) Plin. lib. III. c. V. Mœnia eius (Romæ) collegere ambitu imperatoribus cenſoribusque Veſpaſianis anno conditæ DCCCXXVIII. *paſſ. XIII* M. CC. complexa montes ſeptem, ipſa diuiditur in regiones quatuordecim, compita earum CCLXV. Eiusdem ſpatii menſura currente a milliario in capite Rom. fori ſtatuto ad ſingulas portas, quæ ſunt hodie numero triginta ſeptem, ita vt duodecim portæ ſemel numerentur, prætereanturque ex veteribus ſeptem, quæ eſſe deſierunt, efficit paſſuum per directum XXX. M. DCCLXV. Ad extrema vero tectorum cum caſtris prætoriis ab eodem milliario per vicos omnium viarum menſura colligit paullo amplius LXX. mill. paſſuum. Quo ſi quis altitudinem tectorum addat, dignam profecto æſtimationem concipiat, fateaturque *nullius vrbis magnitudinem in toto orbe potuiſſe ei comparari.*

(c) Lipſius de magnitud. Roman. lib. III. p. 421. 422. 423. edit. Antu. MDCXXXVII.) folio.

(a) Med. in apocalypſ. p. 488.

(b) Vopiſc. vit. Aurel. p. 641. (p. 222. b. Par. MDCXX.) Muros vrbis Romæ ſic ampliauit, (Aurelianus) vt quinquaginta prope millia murorum eius ambitus teneant.

(c) Cornel. ep. ad Fab. ap. Euſeb. lib. VII. c. XLIII. p. 198. d. Ὁ ἐκδικητὴς οὖν τοῦ εὐαγγελίου οὐκ ἠπίστατο ἕνα ἐπίσκοπον δεῖν εἶναι ἐν καθολικῇ ἐκκλησίᾳ· ἐν ᾗ οὐκ ἠγνόει· πῶς γάρ; πρεσβυτέρους εἶναι τεσσαράκοντα ἕξ· διακόνους ἑπτά· ὑποδιακόνους ἑπτά, ἀκολούθους δύο καὶ τεσσαράκοντα· ἐξορκιστὰς δὲ καὶ ἀναγνώστας ἅμα πυλωροῖς δύο

ſiam ſuam tunc temporis ſpectauerint. Et poſt dimidium circiter ſæculum plus quam quadraginta eccleſias in vrbe iſta invenimus. Tot enim illic fuiſſe, quum *Victor Garbienſis*, *Donatiſtarum* epiſcopus, ex *Africa* eo mitteretur, vt eſſet ibi antiepiſcopus, OPTATVS [*d*] auctor eſt; quando, *Miſſus eſt Victor*, inquit, *erat ibi filius ſine patre, tiro ſine principe, diſcipulus ſine magiſtro, ſequens ſine antecedente, inquilinus ſine domo, hoſpes ſine hoſpitio, paſtor ſine grege, epiſcopus ſine populo. Non enim grex aut populus appellandi fuerunt pauci, qui inter QVADRAGINTA & QVOD EXCVRRIT, BASILICAS, locum, vbi colligerent, non habebant.* Hæc, BARONIO & VALESIO recte obſeruantibus, ab OPTATO dicta ſunt non de ſuis ipſius temporibus, ſed de tempore, quum *Victor Garbienſis Romam* venit, quod ineunte perſequutione *Diocletianea* factum eſt. Vnde cum ratione inferri licebit, quod ſi plus quadraginta eccleſias ante vltimam perſequutionem *Roma* habuit, multo plures ſæculis inſequutis eam habuiſſe oporteat, vbi tota vrbs chriſtiana facta fuit. Sed vt in tam vaſtis huius ciuitatis incrementis diœceſes valde amplæ intus fuerunt, ita ex eadem ratione paruæ admodum extus factæ ſunt. Nam quod initio territorium *Romæ* fuit, id poſtea in vrbem ipſam ex incredibili illius incremento abſorptum videtur. Ita quidem, vt nonnulli diœceſin *Romanam Innocentii* primi tempore nullas parochias in vicis ſibi ſubiectas habuiſſe, ſed vniuerſas intus in vrbe fuiſſe exiſtiment: quia in epiſtola ſua ad *Decentium* epiſcopum *Eugubinum* [*e*] hanc differentiam inter diœceſes alias & *Romanam* facere videatur; quod in diœceſi *Romana* ſacramenta de eccleſia primaria ad preſbyteros, in aliis eccleſiis miniſtrantes, transmitti ſoleant, quum

καὶ πεντήκοντα κ. τ. λ. Ergo ille euangelii vindex ignorabat, vnum epiſcopum eſſe oportere in eccleſia catholica. In qua tamen ſciebat, (quomodo enim illud neſcire potuiſſet?) *presbyteros* quidem eſſe *ſex quadraginta*, ſeptem autem diaconos totidemque ſubdiaconos: acoluthos duos & quadraginta, exorciſtas & lectores cum oſtiariis quinquaginta duos. cetera.

(*d*) Optat. lib. II. p. 49. (p. 39. edit. Par. MDCLXXIX.)

(*e*) Innocent. epiſt. I. ad Decent. c. V. (tom. II. concil. p. 1247.) De fermento, quod die dominica per titulos mittimus, ſuperflue nos conſulere voluiſti, *quum omnes eccleſiæ noſtræ intra ciuitatem ſint conſtitutæ.* Quarum preſbyteri, quia die ipſa propter plebem ſibi creditam nobiſcum conuenire non poſſunt, idcirco fermentum a nobis confectum per acolythos accipiunt, vt ſe a noſtra communione, maxime illa die, non iudicent ſeparatos.

omnes

omnes ecclesiæ intra ciuitatem sint constitutæ; quod hoc autem in aliis locis, parochias rurales [*f*] habentibus, fieri non possit, quia sacramenta ad loca longe distantia portari non conveniat. Sed vtcumque res se habet (neque enim viri docti de ea consentiunt, & ego quidem errorem subesse puto) hoc certum est, diœcesim *Romanam* a nulla parte longius per vicos extendi potuisse; quod ea vsquequaque vicinis oppidis circumiacentibus esset cincta. A latere septemtrionali hisce temporibus episcopalem vrbem *Fidenas* habebat, etsi, quemadmodum CLVVERIVS [*g*] & FERRARIVS [*h*] e DIONYSIO HALICARNASSEO ostendunt, XL. tantum stadiis seu V. mill. passuum ab ea distantes. Ad latus occidentale diœcesi *Gabiensi* terminata erat, quam nonnulli passuum LXX. mill. a *Roma* ponunt, sed falso, HOLSTENIO [*i*] & CLVVERIO, qui situm describunt curatius, inter *Romam* & *Præneste* XII. vel XIII. mill. passuum ab vtroque loco iacuisse, adserentibus. In eadem ora *Tusculum* erat XII. mill. passuum a *Roma*. Paullo inferius ad austrum diœcesis *Subaugusta* proxime ad *Romam* sita. Heic *Helena* mater *Constantini* sepulta iacebat, vnde vrbs dicta *Subaugusta Helena*. HOLSTENIVS [*k*] vestigia eius adhuc exstare dicit ad *Turrim*, *Pignataram* vulgo di-

(*f*) Ibid. Quod per parochias fieri debere non puto, quia nec longe portanda sunt sacramenta: nec nos per cœmeteria diuersa constitutis presbyteris destinamus, & presbyteri eorum conficiendorum ius habeant atque licentiam.

(*g*) Cluuer. Ital. lib. II. p. 654. lin. 39. seqq. Situm vrbis (Fidenatium) maxime indicauit Dionysius Halicarnasseus, de Romulo loquens lib. II. ἐπὶ τὴν Φιδηναίων, inquit, ἐστράτευσε πόλιν, ἀπὸ τετταράκοντα σταδίων τῆς Ῥώμης κειμένην, μεγάλην τε καὶ πολυάνθρωπον οὖσαν τότε. Exercitum contra *Fidenas* duxit, vrbem *XL. stadia ab Roma dissitam*; magnam tunc & populosam. Lib. III. Τετταράκοντα δ' ὅλων σταδίων τῶν μεταξὺ Φιδήνης τε καὶ Ῥώμης, ἐλάσας ὁ Τύλλος τὸν ἵππον ἀνὰ κράτος, παρῆν ἐπὶ τὸν χάρακα. Quum XL. stadia inter Fidenas Romamque interessent; Tullus, summa vi concitato equo, in castra reuertit.

(*h*) Ferrar. lexic. geogr. voce *Fidenæ*. Fidenæ, Fidena Iuuenali, Fidene Liuio - - a Marco Aemilio, quod a Romanis rebellasset, funditus euersa, nunc exiguum castrum, *ab vrbe XL. stadiis, teste Halicarnasseo, distans*.

(*i*) Holsten. adnotat. in Ortel. p. 85. *Ganis*] sunt *Gabii* [*XIII. ab vrbe milliario*] optime, sed via Prænestina, non Salaria.
Cluuer. Ital. p. 955. In via Prænestina inter Romam & Præneste fuit ipsum oppidum *Gabii*. cetera.

(*k*) Holsten. adnotat. in geogr. Car. a S. Paulo p. 11. *Subaugusta* &c. *Augusta*

ctam. Adeo propinqua *Romæ* fuit, vt scriptores, qui de sepultura *Helenæ* loquuntur, eam *Romæ* in ecclesia *S. Marcellini* in via *Lauicana* sepultam esse, plerumque dicant; quod de ecclesia *S. Marcellini* in ciuitate *Subaugusta* intelligendum est, quæ in via inter *Romam* & *Lauicos* sita fuit, vnde viam istam viam *Lauicanam* appellarunt. Si oculos ad meridionale *Romæ* latus iuxta *Tiberim* fluuium mare versus conuertimus, tres diœceses in tribus ciuitatibus offendimus, quarum nulla vltra XV. mill. passuum a *Roma* afuit. Erant hæ *Ostia*, *Portus Augusti* & *Sylua candida*. Quarum duæ priores inter duo mill. passuum altera ab altera distabant, *Ostia* ad latus orientale & *Portus* ad latus occidentale *Tiberis*; & *Sylua candida* paullo vlterius ad occasum a *Portu*. Situm & distantiam *Ostiæ* & *Portus* a *Roma* ab antiquis pariter & recentioribus geographis exacte descriptam habemus. In ANTONINI *itinerario* XIX. mill. pass. abesse dicitur, HOLSTENIVS [l] autem antiqua milliaria recentioribus breuiora fuisse, ostendit, adeoque ipse & FERRARIVS aliique accurate XVI. milliaria inter hæc loca & *Romam* computant. Quæ quidem loca quando fuerunt portus, probabiliter diœceses suas præcipue protenderunt *Romam* versus, quæ priorum istorum amplitudinem imminuit. Ad occasum limitem habuit diœcesin *Lorensem* in *Tuscia*, in via *Aurelia* inter *Romam* & *Turres*, quem HOLSTENIVS [m] passuum XII. tantum mill. a *Roma* & X. mill. a *Turribus* dissitam fuisse, dicit. Et plures diœceses aliæ in eodem ambitu circa *Romam* positæ nec longius multo dissitæ fuerunt. *Nepe* enim in *Tuscia* pass. mill. XX. tantum a *Roma* & *Sutrium* IV. tantum mill. a *Nepe* distabat. *Nomentum* inter *Sabinos* in *Valeria* XII. mill. passuum a *Roma*, & *Tibur* in eodem tractu circiter XVI. mill. dissitum. *Lauici* in *Campania* seu *Latio* modo XV. mill. pass. & *Tres Tabernæ* secundum easdem rationes XXI. mill. pass. & *Velitræ* ab his tam prope afuerunt, vt *Gregorius Magnus* eas coniunxerit. Sed de his plura videbi-

Helena dicebatur] Vestigia exstant ad turrim Pignataram vulgo dictam, vbi ecclesia fuit Sanctorum Petri & Marcellini. Ibidemque condita fuit Helena Augusta, mater Constantini magni.

(*l*) Holsten. in Cluuer. Ital. p. 79. A Roma in portum m. p. XVIIII. Nota. Nihil heic de antiquis milliaribus obseruatum lego.)

(*m*) Holsten. in Cluuer. Ital. p. 43. (Nota. Heic quidem de Lorio loquitur, sed nihil de eius distantia ab vrbe Roma dicit.)

debi-

debimus, quando cuiusque prouinciæ particularis diœceses enarrabimus, limitesque earum constituemus, quæ de mutua propinquitate fuerunt illustriores.

§. II.

De Tuscia & Vmbria.

INITIVM ab istis prouinciis faciemus, quæ proprie *Romanæ*, in oppositione reliquarum *Italicarum* diœcesium, dicuntur; & in qualibet nomina & numerum antiquarum diœcesium episcopalium indicabimus, vt lector huius rei studiosus cognitionem suam geographicam, statum earum curatius perquirendo, exercere possit. Harum prima ordine est *Tuscia* & *Vmbria*, quas ciuiles pariter & ecclesiasticæ *notitiæ* semper coniungunt tamquam vnam prouinciam, etsi distinctos alioquin habentem terminos. *Tuscia* eadem fuit, quæ olim *Etruria*, *Tiberi* fluuio ad ortum, *Martha* amni ad occasum, *Apennino* monte ad septemtrionem & ad meridiem mari *Tusco* terminata; hodie in parte orientali *Patrimonium S. Petri*, & in occidentali ducatum *Florentinum* seu *Tuscaniensem*, includens. In hac prouincia CAROLO A SANCTO PAVLO triginta quinque antiquæ diœceses obseruantur. *1. Portus Augusti*, vulgo *Porto*. *2 Sylua candida*, vulgo *Sancta Ruffina*. *3. Nepe*, vulgo *Nepi*. *4. Aqua Viua*, al. *Carpenatum vrbs*. *5. Phalaris*, al. *Falerium*, hodie *Citta Castellana*. *6. Ferentium*, alias *Ferentinum*, vulgo *Ferento*. *7. Polymartium*, vulgo *Bomarzo*. *8. Hortanum*, vulgo *Horti*. *9. Blera*, hodie *Bieda*. *10. Sutrium*, hodie *Sutri*. *11. Tarquinia*, aliis *Tarquinii*, vulgo *Tarquene*. *12. Salpis*. HOLSTENIVS autem, hanc pro *Sapino* in *Samnio* prouincia perperam positam, existimat. *13. Tuscania*, vulgo *Toscanello*. *14 Balneum Regis*, hodie *Bagnarea*. *15. Perusia*, vulgo *Perugia*. *16. Vrbs vetus*, hodie *Orvieto*. *17. Clusium*, vulgo *Chiusa*. *18. Cortona*, hodie nomen retinet. *19. Aretium*, nunc *Arezzo*. *20 Volsinium*, hodie *Bolsena*. *21. Centumcellæ*, nunc *Ciuita Vecchia*. *22. Grauisca*, vulgo *Mont'alto*. *23. Cornetum*, al. *Cornuetum*, vulgo *Corneto*. *24. Forum Claudii*, vulgo *Oriolo*. *26. Luca*, hodie nomen retinet. *27. Luna*, vulgo *Luni*. *28. Sena*, hodie *Siena*. *29. Florentia*, hodie *Fiorenza*. *30. Fæsulæ*, hodie *Fiezoli*. *31. Suana*, hodie *Soana*. *32. Mantuanum*. *33. Rusellæ*, vulgo *Rossello*. *34. Populonia*, vulgo *Porto Baratto*. *35. Volaterræ*. Quibus, HOLSTENIO obseruante, accedunt *Volsca* vel *Ciuitas Bulcentina*, *Castrum Valentini* & *Lorium*. Iam vero ex hisce nonnullæ, vti iam obseruatum nobis est, *Romæ* valde propinquæ, sed tamen inter

ctam. Adeo propinqua *Romæ* fuit, vt scriptores, qui de sepultura *Helenæ* loquuntur, eam *Romæ* in ecclesia *S. Marcellini* in via *Lauicana* sepultam esse, plerumque dicant: quod de ecclesia *S. Marcellini* in ciuitate *Subaugusta* intelligendum est, quæ in via inter *Romam* & *Lauicos* sita fuit, vnde viam istam viam *Lauicanam* appellarunt. Si oculos ad meridionale *Romæ* latus iuxta *Tiberim* fluuium mare versus conuertimus, tres diœceses in tribus ciuitatibus offendimus, quarum nulla vltra XV. mill. passuum a *Roma* afuit. Erant hæ *Ostia*, *Portus Augusti* & *Sylua candida*. Quarum duæ priores inter duo mill. passuum altera ab altera distabant, *Ostia* ad latus orientale & *Portus* ad latus occidentale *Tiberis*; & *Sylua candida* paullo vlterius ad occasum a *Portu*. Situm & distantiam *Ostiæ* & *Portus* a *Roma* ab antiquis pariter & recentioribus geographis exacte descriptam habemus. In ANTONINI *itinerario* XIX. mill. pass. abesse dicitur, HOLSTENIVS [*l*] autem antiqua milliaria recentioribus breuiora fuisse, ostendit, adeoque ipse & FERRARIVS aliique accurate XVI. milliaria inter hæc loca & *Romam* computant. Quæ quidem loca quando fuerunt portus, probabiliter diœceses suas præcipue protenderunt *Romam* versus, quæ priorum istorum amplitudinem imminuit. Ad occasum limitem habuit diœcesin *Lorensem* in *Tuscia*, in via *Aurelia* inter *Romam* & *Turres*, quem HOLSTENIVS [*m*] passuum XII. tantum mill. a *Roma* & X. mill. a *Turribus* dissitam fuisse, dicit. Et plures diœceses aliæ in eodem ambitu circa *Romam* positæ nec longius multo dissitæ fuerunt. *Nepe* enim in *Tuscia* pass. mill. XX. tantum a *Roma* & *Sutrium* IV. tantum mill. a *Nepe* distabat. *Nomentum* inter *Sabinos* in *Valeria* XII. mill. passuum a *Roma*, & *Tibur* in eodem tractu circiter XVI. mill. dissitum. *Lauici* in *Campania* seu *Latio* modo XV. mill. pass. & *Tres Tabernæ* secundum easdem rationes XXI. mill. pass. & *Velitræ* ab his tam prope afuerunt, vt *Gregorius Magnus* eas coniunxerit. Sed de his plura vi-

Helena dicebatur] Vestigia exstant ad turrim Pignataram vulgo dictam, vbi ecclesia fuit Sanctorum Petri & Marcellini. Ibidemque condita fuit Helena Augusta, mater Constantini magni.

(*l*) Holsten. in Cluuer. Ital. p. 79. A Roma in portum m. p. XVIIII. (Nota. Nihil heic de antiquis milliaribus obseruatum lego.)

(*m*) Holsten. in Cluuer. Ital. p. 43. (Nota. Heic quidem de Lorio loquitur, sed nihil de eius distantia ab vrbe Roma dicit.)

debi-

debimus, quando cuiusque prouinciæ particularis diœceses enarrabimus, limitesque earum constituemus, quæ de mutua propinquitate fuerunt illustriores.

§. II.
De Tuscia *&* Vmbria.

INITIVM ab istis prouinciis faciemus, quæ proprie *Romanæ*, in oppositione reliquarum *Italicarum* diœcesium, dicuntur; & in qualibet nomina & numerum antiquarum diœcesium episcopalium indicabimus, vt lector huius rei studiosus cognitionem suam geographicam, statum earum curatius perquirendo, exercere possit. Harum prima ordine est *Tuscia* & *Vmbria*, quas ciuiles pariter & ecclesiasticæ *notitiæ* semper coniungunt tamquam vnam prouinciam, etsi distinctos alioquin habentem terminos. *Tuscia* eadem fuit, quæ olim *Etruria*, *Tiberi* fluuio ad ortum, *Martha* amni ad occasum, *Apennino* monte ad septemtrionem & ad meridiem mari *Tusco* terminata; hodie in parte orientali *Patrimonium S. Petri*, & in occidentali ducatum *Florentinum* seu *Tuscaniensem*, includens. In hac prouincia CAROLO A SANCTO PAVLO triginta quinque antiquæ diœceses obseruantur. 1. *Portus Augusti*, vulgo *Porto*. 2 *Sylua candida*, vulgo *Sancta Ruffina*. 3. *Nepe*, vulgo *Nepi*. 4. *Aqua Viua*, al. *Carpenatum vrbs*. 5. *Phalaris*, al. *Falerium*, hodie *Citta Castellana*. 6. *Ferentium*, alias *Ferentinum*, vulgo *Ferento*. 7. *Polymartium*, vulgo *Bomarzo*. 8. *Hortanum*, vulgo *Horti*. 9. *Blera*, hodie *Bieda*. 10. *Sutrium*, hodie *Sutri* 11. *Tarquinia*, aliis *Tarquinii*, vulgo *Tarquene*. 12. *Salpis*. HOLSTENIVS autem, hanc pro *Sapino* in *Samnio* prouincia perperam positam, existimat. 13. *Tuscania*, vulgo *Toscanello*. 14 *Balneum Regis*, hodie *Bagnarea*. 15. *Perusia*, vulgo *Perugia*. 16. *Vrbs vetus*, hodie *Orvieto*. 17. *Clusium*, vulgo *Chiusa*. 18. *Cortona*, hodie nomen retinet. 19. *Aretium*, nunc *Arezzo*. 20 *Volsinium*, hodie *Bolsena*. 21. *Centumcellæ*, nunc *Ciuita Vecchia*. 22. *Grauisca*, vulgo *Mont'alto*. 23. *Cornetum*, al. *Cornuetum*, vulgo *Corneto*. 24. *Forum Claudii*, vulgo *Oriolo*. 26. *Luca*, hodie nomen retinet. 27. *Luna*, vulgo *Luni*. 28. *Sena*, hodie *Siena*. 29. *Florentia*, hodie *Fiorenza*. 30. *Fæsulæ*, hodie *Fiezoli*. 31. *Suana*, hodie *Soana*. 32. *Mantu anum*. 33. *Rusellæ*, vulgo *Rossello*. 34. *Populonia*, vulgo *Porto Baratto*. 35. *Volaterræ*. Quibus, HOLSTENIO obseruante, accedunt *Volsiæ* vel *Ciuitas Bulcentina*, *Castrum Valentini* & *Lorium*. Iam vero ex hisce nonnullæ, vti iam obseruatum nobis est, *Romæ* valde propinquæ, sed tamen inter

se aliæ aliis adhuc propinquiores, fuerunt. *Nepe* quatuor duntaxat mill. passuum a *Sutrio* dissidebat, vti quidem FERRARIVS [*n*] computat, atque ita duo episcopatus postea iuncti fuerunt, vt idem auctor tradit. *Portus Augusti* ab vno latere *Ostia*, duobus tantum mill. passuum inde distante, vti FERRARIVS [*o*] & CLVVERIVS statuunt; & ab altero latere *Sylua candida*, cui CAROLVS A SANCTO PAVLO eamdem inde distantiam tribuit, terminabatur. *Falerium* seu *Phalaris* V. circiter vel VI. mill. passuum a *Nepe* CLVVERIO [*p*], & IV. mill. passuum ab *Hortano* afuisse FERRARIO [*q*] dicitur, qui *Hortanum* apud *Tiberim* fluuium ex aduerso *Ocriculi* in *Vmbria* situm esse, & ab eo IV. mill. passuum in occasum distare, ait. HOLSTENIVS [*r*] ex *itinerario Hierosolymitano*, *Aquam Viuam* XII. duntaxat mill. passuum ab *Ocriculo* disiunctam, & *Phalerim* illis interpositam fuisse, ostendit. *Polymartium*. computante FERRARIO [*s*], modo V. mill. passuum in occasum ab *Hortano*, & *Ferentium* eodem fere interuallo a *Polymartio* disseparatum fuit; qui duo posteriores episcopatus iam ante concilium,

---

(*n*) Ferrar. lexic. geogr. voce *Nepe*. Nepe - - Hetruriæ vrbs episcopalis, inter vrbem Romam & Viterbium ad XX. mill. pass. Sutrio proxima ad IV. mill. passus dissidens. Quarum vrbium episcopatus hodie iuncti sunt.
It. voce *Sutrium*. Sutrium vrbs episcopalis -- proxima Nepitæ ad IV. mill. pass. ab vrbe Roma XXV.

(*o*) Ibid. voc. *Ostia*. Ostia colonia & vrbs Latii, episcopalis, ad ostia Tiberis, e regione Portus vrbis.
It. voce *Portus*. Portus Augusti, qui & Romanus; vulgo *Porto*, vrbs Hetruriæ prorsus excisa, apud ostia Tiberis, contra Ostiam vrbem etiam exstinctam duobus mill. pass. distantem, ab vrbe Roma XVI. mill. pass. in meridiem.

(*p*) Cluuer. Ital. lib. II. p. 537. Reliquum iter a Nepete oppido ad Ameriam oppidum Vmbriæ, ita in supra dicta tabula itineraria consignatum est:
Nepe
Faleros V.
Castello Amerino XII.
Ameria VIIII.

(*q*) Ferrar. lexic. voce *Hortanum*. Hortanum - vrbs Hetruriæ, in Faliscis, apud Tiberim fluuium ex aduerso Ocriculi, ab eo IV. mill. pass. distans in occasum.

(*r*) Holsten. adnot. in Cluuer. p. 80. Aquauiua mutatio m. p. XII. Vticolo ciuitas m. p. XII.

(*s*) Ferrar. voce *Polymartium*. Polymartium, vrbs olim Hetruriæ episcopalis, nunc paruum castrum, inter Hortanum V. & Viterbium X. mill. pass. *Bomarzo*. hodie.

Roma

Roma ſub *Martino* ad an. DCXCIX. habitum, coniuncti fuere, quemadmodum e ſubſcriptionibus iſtius concilii CAROLVS A SANCTO PAVLO colligit. *Bleram.* inter & *Forum Claudii* non amplius IX. mill. paſſuum, vt ex antiquis itinerariis demonſtrat HOLSTENIVS [*t*]; & inter *Forum Claudii* & *Sutrium* tantummodo V. mill. paſſuum ſecundum computationem *Cluuerianam*. *Lorium* XII. duntaxat mill. paſſ. ab vrbe *Roma* in via ad *Centumcellas*; vti ante oſtendimus. *Tarquinia*, ſecundum FERRARIVM [*u*], V. circiter mill. paſſuum a *Corneto* & totidem fere a *Grauiſca*, ſecundum tabulas CLVVERII, disiuncta fuit. Quod tanto veriſimilius videtur, quod HOLSTENIVS [*x*] has tres diœceſes tandem in vnam coaluiſſe, obſeruat. *Centumcellæ* ad mare XII. mill. paſſuum a *Grauiſca* diſſitæ, vti ex *itinerario Hieroſolymitano* apud HOLSTENIVM [*y*] videre eſt. *Tuſcania* & *Volſinium*, & *Vrbs Vetus*, hodie *Orvieto* dicta, & *Balneum Regis* eamdem fere diſtantiam aliæ ab aliis habuerunt. Atqui hæ vrbes vniuerſæ in iſto exiguo terræ tractu iacebant, qui hodie *Patrimonium S. Petri* audit, & in ortum ac ſeptemtrionem *Tiberi* fluuio, ad occaſum *Martha* fluvio, & ad meridiem mari *Tuſco* circumdatur. Regio non amplius L. mill. paſſuum in quadratum habens, vt recte eam deſcribit CLVVERIVS. Nam a *Roma Centumcellas* vſque, X. mill. paſſuum a *Martha* fluuio, qui hodie *Patrimonium S. Petri* a ducatu *Caſtrenſi* diuidit, diſtantes, CLVVERIVS & HOLSTENIVS [*z*] ex *itinerario* ANTONINI recta via *Aurelia* XLVII. tantum mill.

(*t*) Holſten. in Cluuer. p. 47. A Nouis Sabaten III. plus minus ſunt m. p. Inde II. ſunt milliaria Oriolum ſiue *Forum Claudii*. *Vnde porro Bleram ſunt m. p. IX. vel X.*

(*u*) Ferrar. lexic. voce *Tarquinia*. Tarquinia — colonia & vrbs Etruriæ, olim epiſcopalis, nunc prorſus iacens, *inter* Bracianum X. & *Cornetum*, (quod illi in dignitate epiſcopali ſucceſſit) V. mill. paſſuum.

(*x*) Holſten. adnotat. in Carol. a S. Paulo p. 8. *Cornetum*] Hæc ciuitas conflata eſt ex Tarquiniis & Grauiſca.

(*y*) Holſten. in Cluuer. p. 80.
Centum cellas (poſit. m. p. V.)
Algas poſitio m. p. III.
Rapinium poſit. m. p. III.
Grauiſcas poſit. m. p. VI.

(*z*) Holſten. in Cluuer. p. 78.
Via Aurelia per Tuſciam:
Lorium m. p. XII.

paſſuum

passuum computant, quod interuallum ex hodierna æstimatione XL. milliaria haud excedit. Vt adeo, quum in hoc terræ tractu viginti episcopi fuerint, *Roma* numero inclusa, si omnes diœceses æquales statuerimus, vnaquæque diœcesis X. circiter vel XII. mill. passuum in quadrum habitura sit, quod ipsum obseruationem, de mutua diuersarum ciuitatum distantia a nobis datam, confirmat. Atque hinc apparet, quod, sicut in quibusdam regni *Neapolitani* partibus diœceses magis multiplicatæ, quam quidem priscis sæculis, fuerint, ita quoque in his & aliis ditionis pontificiæ partibus mirifice imminutæ sint. Nam hodie vix dimidius earum numerus reliquus est, quia duæ, tres quatuorue sæpenumero in vnam coaluerunt. FERRARIVS enim *Viterbium* e trium vetustarum ciuitatum, *Ferenti* [22], *Tuscaniæ* & *Polymartii* ruinis ân. MLXXIV. ortum esse dicit. Ita *Ciuitas Castellana* ex *Falerii* & *Hortani* casu exstitit. *Sutrium Nepe*; *Cornutto Tarquinia* & *Grauisca* iunctæ fuerunt; vt plures huiusmodi non memorem, quæ ad hanc nostram non spectant disquisitionem. Quod ad diœceses attinet, quæ in occidentalibus *Tusciæ*, hodie ducatus *Tuscaniensis* dictæ, partibus sitæ fuerunt, multo ampliores fuerunt, facta cum prioribus comparatione: nam si a *Fesulis*, III. tantum mill. passuum a *Florentia* [a] distantibus, discesseris,

---

Ad Turres m. p. X.
Pyrgos m. p. XII.
Castrum nouum m. p. VIII.
Centumcellas m. p. V.

Procopius de bello Gothico lib. II. p. 405. CCLXXX. stadia, siue XXXV. mill. pass. computat. Sic enim ibi habet: Πόλιν ἐπιθαλασσίαν, λόγου πολλοῦ ἀξίαν, Κεντουκέλλας ὄνομα, τῶν ἐπιτηδείων σπανίζοντες, ὑπὸ τὸν αὐτὸν χρόνον ἐξέλιπον· ἔστι δὲ ἡ πόλις μεγάλη καὶ πολυάνθρωπος, ἐς τὰ Ῥώμης πρὸς ἑσπέραν ἐν Τούσκοις κειμένη, σταδίοις αὐτῆς, ὀγδοήκοντα καὶ διακοσίοις ἀπέχουσα. *Centum cellas*, vrbem maritimam ac nobilissimam sub idem tempus Gotthi deseruerunt, compellente cibi inopia. Ampla est illa vrbs atque incolis frequens in Tuscia, ob occidentali *Romæ* latere: *vnde stadiis abest* CCLXXX.

(22) Ferrar. lexic. voce *Ferentia*. Ferentia, Ferentium Plinio & aliis - vrbs Hetruriæ olim episcopalis, excisa, cui Viterbium ad V. mill. pass. distans successit in episcopali cathedra, a Viterbiensibus anno salutis MLXXIV. ob hæresim euersa.

(a) Cluuer. Ital. lib. II. p. 452. Apud *Fæsulas* fuisse, quod oppidum, *III. millia a Florentia dissitum*, vulgo etiamnunc *Fiesole*, infra in huius descriptione patebit.

ris,

ris, omnes reliquæ diœceses latius patebant. Cuius rei hoc tantum documentum dare me debere, exiſtimo, quod hæc pars *Tuſcia* [*b*] plus quam CC. mill. paſſuum longa & prope C. mill. paſſuum lata habeatur, pontificis *Romani* ditione excluſa. Quem terræ tractum ſi inter XV vel XVI diœceſes diſtribueris, ſatis amplum ſingulis territorium adſignabitur. Vt adeo ad vberiorem earum enarrationem deſcendere neceſſe non ſit.

QVOD ſi autem rurſus in *Vmbriam Romam* propius deſcenderimus, eiusdem ibi magnitudinis diœceſes & æque frequentes atque in *S. Petri Patrimonio* oſtendemus. Nam exiguus tantum terræ tractus erat, *Nare* & *Tiberi* fluuiis & *Apennino* monte terminatus, & pars duntaxat veteris *Vmbriæ*, vltra *Apenninum* ad mare *Adriaticum* pertingens. In præſenti *Vmbria* CAROLO A SANCTO PAVLO duodeuiginti diœceſes memorantur. *1. Ocriculum*, aliis *Vtriculum* & *Otriculum*, vulgo *Otriculi*. *2. Narnia*, vulgo *Narni*. *3. Tudes*, vulgo *Todi*. *4. Meuania*, vulgo *Beuagna*. *5. Tifernum Tiberinum*, hodie *Citta di Caſtello*. *6. Interamnia*, vulgo *Terni*. *7. Ameria*, vulgo *Amelia*. *8. Trebia*, vulgo *Treui*. *9. Spoletum*, hodie *Spoleto*. *10 Fulginum*, hodie *Fuligno*. *11. Camerinum*, vulgo *Camerino*. *12. Hiſpellum*, hodie *Spello* *13. Aſſiſium*, vulgo *Aſſiſi*. *14. Forum Nouum*, hodie *Veſcouio*. *15. Forum Flaminii*, vulgo *For Flammo*. *16. Vettonium*, vulgo *Bittona*. *17. Nuceria*, hodie *Nocera*. *18. Eugubium*, vulgo *Gubbio*. Quibus HOLSTENIVS *Tadinum* [*c*] addit & *Martulam*. Iam vero quinque ex hiſce oppida *Fulginum*, *Hiſpellum*, *Aſſiſium*, *Forum Flaminii* & *Meuania* ita erant poſita, vt eorum nullum ab alio vltra X. mill. paſſuum diſtaret. *Fulginum* ad boream *Nuceriam*

(*b*) Ferrar. lexic. geogr. voce *Tuſcia*. Tuſcia ſiue Thuſcia (vtroque enim modo ſcribitur) quæ & Etruria, ſiue Hetruria, *la Toſcana*, prouinciæ Italiæ nobiliſſima, & antiquiſſima, peramplaque, inter Liguriam ad occaſum Macra fluuio diuiſa & Latium Vmbriamque ad ortum Tiberi diſcreta, ad Arctos monte Apennino a Gallia Togata ſeparata, ad meridiem pelago Thyrreno definita, *longa CCLXXXIV. mill. paſſ lata nullibi C.*

(*c*) Holſten. adnot. in Carol. a S. Paulo p. 9. *Tadinum*. Laurentius Tadinatis eccleſiæ epiſcopus ſubſcripſit ſynodo Romanæ Symmachi papæ & apud Gregor. M. lib. VII. indict. II. epiſt. LXXXIX. & XC. Tadinatis eccleſiæ vacantis viſitatio committitur epiſcopo Eugubino.

Id. in Cluuer. p. 9º. *Fanum Martis*] Oppidum epiſcopale deinceps fuiſſe, exiſtimant, cui S. Brictius epiſcopus Martanus præfuerit: Vide Donnolæ apol. c. XXXIX. & XXXVII. Martyrologium Rom. IX. Iulii S. Brictii epiſcopi memoriam ponit *Martulæ*, cetera.

versus pro limite habebat *Forum Flaminii*, quod, FERRARIO [*d*] auctore, III. tantum mill. passuum inde distabat. *Hispellum* totidem pass. in via *Assisium* versus. *Trebia* ad eurum non nisi VI. mill. passuum a *Fulgino*, & IX. mill. passuum a *Spoletio*, vt idem FERRARIVS [*e*] auctor est, qui quoque XV. tantum mill. passuum *Fulginum* inter & *Spoletum* statuit; adeo vt *Trebia* recta via inter ista duo oppida posita fuerit, necesse sit. Ad austrum *Fulginum* rursus *Meuania* claudebatur, VI. duntaxat mill. passuum [*f*] inde dissita. Ad occasum *Assisium* erat, oppidum in recentioribus historiis *Francisci*, patris *Franciscanorum*, natalibus clarum; & hoc tantummodo X. mill. passuum a *Fulgino*, & XII. circiter mill. passuum a *Perusia* in *Tuscia* afuisse, BAVDRANDVS [*g*] iudicat. Si paullo vlterius ad septemtrionem oculos conuertimus, a *Foro Flaminii* ad *Nuceriam* IX. mill. passuum a FERRARIO [*h*] computantur. *Nuceriam* inter & *Tadinum* (cuius vestigia, obseruante HOLSTENIO [*i*], in via *Flaminia* prope *Gualdum* in summo *Apennino* visuntur) HOLSTENIO [*k*] & BAVDRANDO computantibus, non amplius VIII. mill. passuum. Et inter *Tadinum* & *Eugubium* fere XIII. mill. passuum. Heic vero dioeceses ampliores sese offerebant iuxta occidentales huius prouinciæ partes, quemadmodum antea de *Tuscia* obseruatum no-

(*d*) Ferrar. lexic. voce *Forum Flaminii*. Forum Flaminii -- a Fulgino, quod illi in episcopali honore successit III. mill. pass. Nuceriam versus.

(*e*) Ibid. voce *Trebia*. Trebia vrbs Vmbriæ, episcopalis olim, nunc oppidum, *Trevi*, in colle, inter Fulginum VI. Spoletium IX. mill. passuum.
It. voce *Fulginum*. Fulliniium, Fulginia Silio, *Foligno* vel *Fuligno*, vrbs Vmbriæ episcopalis ad Tiniam fluuium intermeantem, inter Perusiam ad occasum XVIII. & Spoletium in eurum XV. mill. pass.
It. voce *Hispellum*. Hispellum - vrbs Vmbriæ olim episcopalis, nunc oppidum amplum in colle, apud Fulginium, inde III. mill. pass. in occasum Perusiam versus.

(*f*) Ferrar. lexic. voce *Menania*. Meuania, *Bevagna*, vrbs olim episcopalis Vmbriæ, ad Clitumnum fluuium -- VI. mill. pass. distans, a Perusia XII.

(*g*) Baudrand. voce *Fulginum*. Fulginum vrbs est parua Vmbriæ, sed culta in valle, ad radices montis Apennini, XX. milliaribus distat a Perusia, & X. ab Assisio.
It. voce *Perusia*. Perusia vrbs est Italiæ - - XII milliaribus distat ab Assisio in occasum.

(*h*) Ferrar. voce *Nuceria* †

(*i*) Holsten. adnotat. in Car. a S. Paulo p. 9.

(*k*) Holsten. adnot. in Ital. Cluuer. p. 96. †

bis

bis fuit. Nam ad occidentale *Eugubii* latus nulla fuit ciuitas inter hoc & *Tifernum Tiberinum*, quod XX. mill. paſſ. inde diſtabat. Neque *Tifernum Tiberinum* propinquius ſibi oppidum quam *Aretium* habuit, quod ab eo XVIII. mill. paſſ. & *Callium* XXII. mill. paſſ. & *Perusia* XXIV. mill. paſſuum BAVDVRANDVS [*l*] & FERRARIVS æſtimant. Quod ſi vero *Romam* verſus denuo reſpexerimus, & a monte *Apennino* ad auſtrales huius prouinciæ partes, iuxta *Narem* & *Tiberim* fluuios, deſcenderimus, primum heic offendemus *Martulam* ad *Narem* fluuium, quam non amplius VI. mill. paſſuum a *Spoletio* in ortum abfuiſſe, fidem nobis facit HOLSTENIVS [*m*]. Deorſum eumdem fluuium verſus *Interamna* eiusdem ferme diſtantiæ a *Martula*. Et infra hanc *Narnia*, quam CLVVERIVS [*n*] ex *itinerario Hieroſolymitano* ab *Interamnio* IX. tantum milliaria computat; HOLSTENIVS [*o*] autem, qui diſtantiam dimenſus eſt & paſſus dinumerauit, modo V. milliaria & partes duas tertias a *Narnienſi* porta ad portam *Interamnii* eſſe dicit. Paullulum ad occaſum *Narniæ*, *Ameria* iacebat, ab ea vix VI. mill. paſſ. diſtans, vt FERRARIVS [*p*] auctor eſt. Et ad meridionale *Narniæ* latus paullo inferius ad *Narem*

(*l*) Ferrar. lexic. voce *Tifernum*. Tifernum Tiberinum cognomine. vrbs epiſcopalis in planitie, non procul a Tiberi fluuio, a quo denominatur, vulgo *Citta di Caſtello*, a Peruſia fere XXIV. mill. paſſ. in boream & Cæciam ab Eugubio XX. in occaſum Aretium verſus.
Baudrand. lexic. voce *Tifernum*. Tifernum Tiberinum, vrbs eſt ditionis pontificiæ regiunculæ cognominis caput, ad Tiberim fluuium, & in limite Etruriæ, vti ducatus Vrbini. Diſtat X. mill. paſſ. a Burgo S. Sepulchri in meridiem & XVIII. ab Aretio in ortum Calium verſus XXII. eſtque ſatis munita.

(*m*) Holſten. adnot. in Ital. Cluuer. p. 98. *Fanum Martis*] Oppidum epiſcopale deinceps fuiſſe exiſtimant, cui S. Brictius epiſcopus Martanus præfuerit: – Locus autem, vbi S. Brictius oratorium habebat, vocabatur Salluſtrianus in iisdem actis (Brictii) quæ *VI. milliariis Spoleto eum abfuiſſe* ſcribunt, cet.

(*n*) Cluuer. Ital. p. 526.
Vrbe Roma
|
Vtriculo XII.
Narnia XII.
Interamna IX.

(*o*) Holſten. adnotat. in Cluuer. p. 95. Sunt a Narnienſi porta ad portam Interamnii cannæ Romanæ 3760, quæ ſunt 5. m. p. ⅔.

(*p*) Ferrar. voce *Ameria*. Ameria, *Amelia*, vrbs epiſc. Vmbriæ antiquiſſima, ab ea vix VI. mill. paſſ. Hortam verſus diſtans.

fluuium *Romam* verſus *Ocriculum* poſitum, quod *itinerarium Hieroſolymitanum* apud CLVVERIVM [*q*] XII. mill. paſſuum a *Narnia* locat, FERRARIVS autem ex recentioribus computationibus VIII. tantum mill. & ab *Hortano* in *Vmbria* IV. mill. paſſuum ſtatuit, quomodo antea notauimus, quando de *Hortano* ſumus loquuti. In media hac prouincia ad *Tiniæ* & *Aſii* fluuiorum confluentes inter *Meuaniam* & *Peruſiam Vettonium* erat, quod VI. mill. paſſuum a *Meuania* & VIII. a *Peruſia* in *Tuſcia* FERRARIVS [*r*] ſtatuit. Vt adeo omnes huius prouinciæ diœceſes, duabus vel tribus exceptis, admodum paruæ fuerint, nec, ſi omnes æquales ſtatuas, plus VIII. vel X. mill. paſſuum in longitudinem habuiſſe, cenſendæ ſint, ſiquidem vix tanto interuallo ciuitas alia ab alia ſeparata fuit. Quam ab cauſſam diuerſis ciuitatibus collapſis plures harum diœceſium ſæculis ſubſequutis vnitæ fuerunt. Nam *Tadinum Nuceriæ* iunctum, vti HOLSTENIVS [*s*] tradit. *Hiſpellum* & *Forum Flaminii* in *Fulginum* coaluerunt. Ita *Meuania* & *Trebia* & *Martula* collapſæ & aliis diœceſibus iunctæ fuerunt, in omni hac prouincia, quantum quidem ego cognoſcere potui, nulla noua diœceſi conſtituta.

§. III.
De Valeria.

Ex *Vmbria* primum greſſum ortum verſus in *Valeriam* dirigimus, quæ HOLSTENIO ita vocitata videtur a via *Valeria*, quæ recta per illam ducebat. In boream *Apennino* monte, in occaſum *Nare* flumine, *Vmbriam* ab ea diſterminante, in auſtrum *Tiberi* & *Aniene* fluuiis, a *Latio*, ſeu ea regione, quæ hodie *Campagna di Roma* dicitur, illam ſeparantibus, terminabatur. In eurum *Samnio* finitima erat, a quo per foſſam, ab *Aterno* fluuio ad oſtia *Anienis* deductam, diſcernebatur. *Sabinorum* olim & *Marſorum* ea regio fuit & pars *Latii* veteris, & hodie *Sabina* in ea parte dicitur, quæ *Romam* verſus deflectit, & quod reliquum eſt, pars hodierni ducatus *Spoleto* & *Abruzzo* eſt. In hac prouincia, CAROLO A SANCTO PAVLO recenſente, vndecim diœ-

(*q*) Cluuer. Ital. p. 526. vid. ſub litt. anteced. (*n*) p. 515.

(*r*) Ferrar. lex. voc. *Vettionenſes*. Vettionenſes & Vettonenſes populi Vmbriæ, quorum oppidum *Bittona*, quaſi Vettonium, apud Tiniæ & Aſii fluuiorum confluentiam, inter Menaniam VI. & Peruſiam VIII. mill. paſſuum, olim vrbs epiſcopalis.

(*s*) Holſten. in Ital. Cluuer. p. 86. †

ce-

ceses fuerunt. *1. Fidena*, vulgo *Castel Iubileo*. *2. Nomentum*, vulgo *Lamentana*. *3. Tibur*, hodie *Tivoli*. *4 Nursia*, nunc *Norza*. *5. Marsi*, al. *Marruuium* & *Valeria*. *6. Praeneste*, hodie *Palestrina*. *7. Furconium*, nunc *Forconio*. *8. Amiternum*, hodie *S. Vittorino*. *9. Reate*, vulgo *Rieti*. *10. Cures*, vulgo *Curese*. *11. Lista*. Sed HOLSTENIVS [t] earum vltimam pro *Lisso*, siue, vt hodie dicitur, *Alessio*, in *Praualitana* ad alteram maris *Adriatici* oram positam esse, & *Praeneste* ad *Latium* pertinere, obseruat. Quarum in locum duas alias substituit, *Pitinum* & *Forum Nouum*, siue *Sabinum*, hodie *Vescovio*, olim primariam *Sabinorum* ciuitatem. Iam vero ex hisce *Fidena* a portis *Romae* V. duntaxat mill. passuum aberant, vti supra adnotauimus. *Nomentum* a *Fidenis* circiter VIII. mill. passuum & XII. mill. a *Roma*, quemadmodum ex SANSONE & BRIETIO demonstrat BAVDRANDVS [u]; licet alii supra *Tibur* X. mill. pass. & XXVI. a *Roma* id statuant. *Tibur* ipsum a *Roma* XVI. mill. [w] passuum distabat. Sed haec ampla dioecesis prae istis omnibus fuit. Nam HOLSTENIVS [x] *Sublaqueum* episcopo *Tiburtino* paruisse obseruat, vsque dum monasterium euasisset, omni iurisdictioni episcopali exemtum; & BAVDRANDVS [y] hanc abbatiam quatuordecim vicos sub se habere auctor est.

(t) Holsten. adnotat. in Carol. a S. Paulo p. 16. (p. 56. in geogr. Caroli a S. P.) *Lista*] Lista etiam nunc nomen retinet *Monte di Lista* III. mill. pass. Reate distans. Certissimum vero est, eum locum numquam habuisse episcopum, cuius nulla, nisi apud vnum Dionysium mentio exstat, qui inter vetustissima Aboriginum oppida commemorat. Ea autem Dionysii tempore fere omnia interierant. Lissitana autem ecclesia, cui Ioannes praefuerat, in Lisso, in ora maris Adriatici oppido fuit.

(u) Baudr. voce *Nomentum*. Nomentum vrbs olim episcopalis excisa nunc & in pagum redacta, in Sabinis, ad Amienem fluuium, apud Vicum Varronis, supra Tibur X. mill. pass. ab vrbe Roma XXVI.

(w) Ferrar. voce *Tibur*. Tibur, Tybur Ouidio & aliis, vrbs Latii episcopalis, ad Amienem fluuium, in Sabinorum confinio, a Catillo Arcade classis Euandri praefecto ante Romam condita, a qua XVI. mill. pass. in boream versus Marsos distat.

(x) Holsten. in Ital. Cluuer. p. 147. Sublaqueum Tiburtino episcopo parebat, antequam vicinum monasterium ita excreuisset, vt episcopi iurisdictioni eximeretur.

(y) Baudr. voce *Sublaqueum*. Sublaqueum, seu melius Sublacum, oppidum Aequorum in Latio. Hodie dicitur vulgo *Subiaco*, cuius abbatia, quae nullius est dioecesis, quatuordecim vicos sub se habet, in confinio regni Neapolitani.

Praeneste XIII. mill. passuum a *Gabiis* & XIV. mill. passuum ab *Agnania*, nec tantum a *Nomento* abfuit. *Cures*, hodie *S. Anthimo*, secundum *Ferrarium* [z] tantummodo X. mill. passuum a *Reate*, & probabiliter paullo propius a *Nomento* dissitae, quia CAROLVS A SANCTO PAVLO [a] ex epistola GREGORII MAGNI [b] obseruat, hanc sedem *Nomentanae* suo tempore fuisse coniunctam. Nonnulli *Cures* cum *Sabino*, siue *Foro Nouo* confundunt; sed HOLSTENIVS [c] *Sabinum* distinctum oppidum, & in eo loco, qui nunc dicitur *Vescovio*, vbi oppido deleto ecclesiae cathedralis rudera adhuc supersunt, situm fuisse, ostendit. Haec vrbs, BAVDRANDO [d] auctore, III. tantum mill. passuum a *Reate* & XI. mill. ab *Interamnia* abfuit; sed huius loci natura, vt aliquantum incerta, praetereunda est. Ruinae *Amiterni*, CLVVERIO [e] teste, hodieque prope *Aquilam* vrbem visuntur. FERRARIVS [f] modo V. mill. passuum ab ea distare existimat. *Pitinum* duo-

(z) Ferrar. voce *Cures*. Cures, vrbs Sabinorum, Numae Pompilii patria, a Medio Fidio Sabinorum Deo condita, nunc pagus *Torre* vel *Tirre*, teste Leandro dictus, ad Himellam fluuium a Reate X. mill. pass. in occasum a Tybure supra XX. in arctos, Interamnam versus supra XVI.

(a) Carol. a S. Paulo geogr. sacr. p. 58. (p. 16.) Cures - hanc sedem probabile est eamdem fuisse cum ea, quae dicitur Sancti Anthimii, cuius meminit diuus Gregorius epist. II. (leg. XX.) lib. II. indict. XI. & quam vniit Nomentanae.

(b) Gregor. lib. II. epist. XX. ad Gratiosum episcopum Numentanum: (tom. V. concil. Labb. p. 1109.) Ideoque fraternitati tuae curam gubernationemque sancti Anthemii ecclesiae, in Curium Sabinorum territorio constitutae, praecepimus committendam, quam tuae ecclesiae adgregari vnirique necesse est: quatenus vtrarumque ecclesiarum sacerdos recte Christo adiuuante possis existere.

(c) Holsten. adnotat. in Carol. a S. Paulo p. 9. *Forum nouum* &c. *inter Forum Flaminii* & *Spoletum*] Hoc falsissimum est: nam sita est in Sabinis eodem loco, vbi nunc oppido deleto ecclesia episcopalis superest, vulgo *Vescovio* dicta.

(d) Baudr. voce *Cures*. Cures aliis est *Vescovio*, vrbs primaria Sabinae antea; nunc oppidum, vbi etiam fuit episcopatus Sabinensis Manleanum translatus. Sita est prope Himellam amnem tribus milliaribus a Reate in occasum & XI. ab Interamnia in austrum in ditione pontificia.

(e) Cluuer. Ital. lib. II. p. 686. lin. 11. Fuit Amiternum haud procul Fonte Aterni: - - Visuntur hodieque ruinae eius haud procul sinistra amnis ripa, inter fontes eius & Aquilam vrbem, cetera.

(f) Ferrar. voce *Amiternum*. Amiternum, *S. Vittorino*, vrbs olim episcopalis - ad Aternum fluuium *ab Aquila* - V. mill. pass. distans.

bus

bus mill. passuum ab *Aquila*, adeoque, vt HOLSTENIVS obseruat [g], non longe ab *Amiterno* fuit. *Furconium* alia sedes in isthac vicinia VIII. tantum mill. passuum ab *Aquila*, vt FERRARIVS [h] tradit. Vt adeo hæ tres diœceses, in angusto terræ tractu sitæ, nunc in nouam diœcesim *Aquilam*, quæ ex illarum ruinis surrexit, coaluerint. Amplissimæ harum diœcesium in hac regione fuerunt *Reate*, *Narsia* & *Marruuium*, siue *Marsi*. Nam a *Reate* ad *Nursiam* BAVDRANDO [i] sunt passuum millia XIII. FERRARIO XX; ad *Aquilam* XXV. & totidem ad *Narniam*. At *Interamnia* & *Furconium* a *Reate* absfuerunt aliquanto propius. *Marruuium* ad lacum *Fucinum* a *Furconio* ac *Sulmone*, proximis ei ciuitatibus, non mediocri spatio disiunctum. Sed exactam istorum locorum distantiam non adeo certo nouimus, quia inter geographos non conuenit, ad quam lacus *Fucini* oram positum fuerit *Marruuium*.

§. IV.
De Piceno suburbicario.

E *Valeria* & *Vmbria* aduersus *Apenninum* montem in *Picenum suburbicarium* deuenimus, quæ prouincia sic dicitur, vt a *Piceno annonario*, ad *Italicam* spectante diœcesim, distinguatur. Hanc inter *Apenninum* montem in austrum, & mare *Adriaticum* in boream, positam a *Piceno annonario Aesis* fluuius ad occasum, & a *Samnio Aternus* fluuius, nunc *Pescara* vocitatus, in eurum disterminabat; hodie prouincia ista vocatur *Marchia Anconitana*, vulgo *Marca di Ancona*, & *Aprutium*, vulgo *Abruzzo Vltra*. In hac prouincia ex CAROLI A SANCTO PAVLO recensione quatuordecim fuerunt diœceses. *1. Pinna*, hodie *Penna*. *2. Interamnia*, al. *Interamnium*, hodie *Teramo*. *3. Asculum*, vulgo *Ascoli*. *4. Firmum*, hodie *Fermo*. *5. Tolentinum*, nunc *Tolentino*. *6. Septempeda*, hodie *S. Seuerino*.

(g) Holsten. adnot. in Car. a S. Paulo p. 16. Pitinum non longe fuit ab Amiterno, duobus mill. pass. ab Aquila.

(h) Ferrar. voce *Furconium* Furconium, *Forcone*, vrbs Vestinorum olim episcopalis, excisa, ex cuius ruinis & Amiterni coaluit Aquila vrbs, inde VIII. mill. pass. distans.

(i) Baudrand. voce *Nursia*. Nursia vrbs parua Italiæ - intra montes sedet & ad radices Apennini VI. milliaribus a confinio Marchiæ Anconitanæ distat XIII. a Reate.

Ferrar. ibid. Nursia, vrbs olim episcopalis Vmbriæ -- a Reate XX. mill. pass. in boream, ab Aquila XXX. in occasum.

7. Ma-

et amplissima non vltra XX. mill. pass. patere potuerunt, quemadmodum ex FERRAII aliorumque geographorum computatione apparet.

§. V.

De Latio *&* Campania.

A mari *Adriatico* iterum per transuersum *Apenninum* eundum nobis est, vt *Latium* & *Campaniam*, antiquam *Italiæ* gloriam, iuxta mare *Tuscum* ortum versus ad *Silarum* amnem a *Tiberi* & portis *Romæ* contemplemur. Hæ regiones in ciuili & ecclesiastica notitia pro vna duntaxat prouincia habentur. Sed quum *Latium* a *Campania* plerumque distinguatur, primum de diœcesibus in eo obuiis, tamquam proximis vicinis *Romæ*, verba faciemus. Hæc regio antiquis temporibus *Tiberi*, *Aniene*, & *Lyri* amnibus clausa, quorum vltimus a *Campania* proprie sic dicta eam separabat. Hodie *Campaniam Romanam*, vulgo *Campagna di Roma*, & partem *Terræ Laboris*, vulgo *Terra di Lavoro*, in regno *Neapolitano* continet. Fuerunt olim in ea viginti tres diœceses, vt CAROLVS A SANCTO PAVLO & HOLSTENIVS computarunt. *1. Subaugusta. 2. Ostia, 3. Gabii. 4. Albanum. 5. Alba. 6. Antium. 7. Tres Tabernæ. 8. Velitræ. 9 Tusculum. 10. Lauici. 11. Præneste. 12. Signia. 13. Anagnia. 14. Ferentinum. 15. Aletrium. 16. Verulæ. 17. Tarracina. 18. Fundi. 19. Formiæ. 20. Aquinum. 21. Cassinum. 22. Atina. 23. Sora.* Ex hisce, vt iam ante obseruauimus, *Subaugusta* prope *Romam* sita, *Ostia* XVI. mill. passuum a *Roma* & duabus a *Portu*; *Gabiis Romam* XIII. mill. pass. & totidem ad *Præneste*. *Tusculum*, quod nonnulli pro *Tusculano*, vbi CICERO quæstiones *Tusculanas* scripsit, falso accipiunt, vrbs fuit, hodie dicta *Frescati*, secundum FERRARIVM XII. tantummodo mill. pass. a *Roma* distidens. *Signia*, vulgo *Segni*, inter *Tusculum* & *Anagniam*, hinc & inde VI. mill. passuum, a *Præneste* IX. & a *Roma* XXX. mill. pass. separata, vti ex HOLSTENIO fidem nobis facit BAVDRANDVS [*n*]. Idem auctor [*o*] *Ferentinum* modo V. mill. pass. ab *Anagnia*,

(*n*) Baudrand. lexic. voce *Signia*. Signia, *Segni*, vrbs alias Volscorum in Latio nunc Campaniæ Romanæ, in ditione pontificia, ducali titulo insignita. Ibi organa inuenta fuere & modulationes, quibus vtitur Romana ecclesia, inquit Petrarcha, XXX. milliaribus distat ab vrbe Roma in ortum & IX. a Præneste in meridiem; estque in summo iugo Lepini montis, teste Luca Holstenio.

(*o*) Baudr. voce *Ferentinum*. Ferentinum, *Ferentino*, vrbs est parua in colle

et IV ab *Aletrio* abesse dicit; & FERRARIVS [*p*] *Verulas* medias fere inter *Anagniam* & *Soram* IX. vel X. mill. pass. statuit. *Lavici*, teste HOLSTENIO [*q*], XV. mill. pass. a *Roma*, interueniente nihilominus illis *Subaugusta*; Hæc enim in via *Lauicana*, *Roma Lauicos* recta ducente, posita. *Albanum* & *Alba* ab auctoribus quibusdam confunduntur, HOLSTENIVS [*r*] autem pro distinctis vrbibus habet, & FERRARIVS [*s*] illud XVI. mill. passuum, hanc BAVDRANDVS XIV. mill. passuum a *Roma* computant. Sed forte alterutrum oppidum ex alterius tantummodo ruinis, ortum fuit, quia non plus II. mill. pass. ab se inuicem fuerunt disiuncta. A *Velitris* ad *Albam* IV. tantum mill. pass. & XX. ad *Romam* [*t*]; Ab *Antio* in ora maris *Tusci* ad *Velitras* XIV. ad *Ostiam* XX. mill. passuum, vt BAVDRANDVS docet [*u*]. Inter *Antium* & *Velitras Tres Tabernæ*, locus vbi christiani ex vrbe *Roma Paulo* apostolo in occursum prodierunt. CAROLVS A SANCTO PAVLO, eamdem ciuitatem esse, putat, quæ hodie dicitur *Cisterna*, sed HOLSTENIVS [*w*] inde paullo in via *Appia* remo-

tribus milliaribus ab Anagnia in ortum Verulum versus & VI. a Frusinone in boream, IV. autem ab Alatro in occasum, sub dominio summi pontificis & VIII. milliaribus a confinio regni Neapolitani.

(*p*) Ferrar. voce *Verulæ*. Verulum, Verulæ Frontino, *Veruli* vulgo, colonia & vrbs Latii episcopalis in Hernicis, apud Cosam fluuium, media fere inter Anagniam ad occasum & Soram ad ortum X. seu IX. mill. passuum.

(*q*) Holsten. in Ital. Cluuer. p. 194. *Procedit ad CXX. stadia*] mill. pass. XV.

(*r*) Holsten. ibid. p. 193. *Albanum*] Immo iam ante hæc tempora Gregorii M. epist. XI. lib. III. exstat ordini & plebi consistenti in *Albano* scripta, cetera. *Petauii errorem*] Leuissimus sane error: nam prædia illa & villæ proxima erant ipsi *Albæ*.

(*s*) Ferrar. voce *Alba longa*. Alba longa, vrbs Latii excisa, antiquior Roma, ab Ascanio an. XXXII. post excidium Troiæ condita anno mundi M.M.M.LXVI. manet episcopatus cardinalibus tribui solitus, ab vrbe Roma XVI. mill. passuum. Illam circumstant castra *Albanum*, Sauellum & Gandulphi, ex ruinis eius, vt ferunt, constructa.

Baudr. lexic. ibid. Alba in ruinis iacet. - - Distat ab vrbe Roma XIV. mill. passuum.

(*t*) Ferrar. voce *Velitræ*. Velitræ - colonia & vrbs Latii episcopalis in via Appia, *a Roma XX. mill. pass.* in eurum Priuernum versus distans, *Albæ* & Ariciæ vicina ad *III & IV. pass.*

(*u*) Baudr. lexic. voce *Antium*. Antium -- in ruinis iacet *ab Ostia XX. mill. pass.* in eurum *a Velitris XIV.* in meridiem.

(*w*) Holsten. adnot. in Carol. a S. Paulo p. 9. *Tres Tabernæ* &c. *vulgo Cisterna*)

tam fuisse existimat prope *Velitras*, ita quidem, vt *Gregorius Magnus* has duas dioeceses coniunxerit. FERRARIVS [x] V. duntaxat passuum millibus a *Velitris*, & XXVI. (vel secundum BAVDRANDVM XXI.) a *Roma*, V ab *Aricia* & XXII. ab *Appii Foro*, altero loco, vbi fratres *S. Paulo* obuiam facti, abfuisse iudicat. Equidem nec *Aricia* nec *Appii Forum* tanquam sedes episcopales vlli veterum scriptorum memorantur. At FERRARIVS [y] vtrique loco hanc dignitatem adsignare videtur. Nam *Ariciam* vrbem & coloniam claram *Latii* fuisse, dicit, quae secundum communem ecclesiae regulam hoc ipso titulum sedis episcopalis habuit. Neque obiici potest, quod tantum XVI. mill. passuum a *Roma* & IV. vel V. ab *Alba*, *Tribus Tabernis & Velitris* abfuerit; iam enim vidimus, plures alias ciuitates in hoc tractu haud maiori interuallo alias ab aliis dissedisse. De *Appii Foro* confidentius loquitur, dicitque, vrbem olim episcopalem [z] fuisse, etiamsi nullum huius rei testimonium adferat. Sed ratio quaedam subest, vt dictis eius fidem habeamus, quia vrbs erat mediocri interuallo a quauis alia separata. Nam *Tarricina* in eurum ferme XII. mill. passuum inde recedebat, & *Tres Tabernae* in occasum supra XX; vt adeo aut *Tres Tabernae* & *Tarracina* ampliores dioeceses, quam quidem in hisce partibus esse consueuerunt, habuerint, aut *Appii Forum* illis interuenerit, oporteat. Sed missum hoc facimus, quod in rebus dubiis, vbi antiqua documenta desunt, aliquid certi definiri nequit. Igitur ad ea, quae certiora sunt, progredimur. A *Terracina* ad *Fundos* secundum recentiores geographos [a] X. tantum mill. passuum

Hoc falsum: Nam Trium Tabernarum vestigia haud procul inde in ipsa via Appia conspiciuntur. Gregorius Magnus hanc ecclesiam desolatam Velitrensi coniunxit.

(x) Ferrar. voce *Tres Tabernae*. Tres Tabernae vrbs olim Latii episcopalis --- inter vrbem Romam XXVI. & Forum Appii XXII. mill. pass. *vltra Velitras VI.* Baudrand. ibid. Tres Tabernae vrbs fuit --- Distabat *V. milliaribus ab Aricia & XXI. ab vrbe Roma* in ortum.

(y) Ferrar. voce *Aricia*. Aricia vrbs & colonia olim clara Latii, nunc oppidulum, *ab vrbe Roma XVI mill pass.* haud procul *a Velitris*, inde *IV. mill. recedens*, Albae quoque finitima.

(z) Ferrar. voce *Forum Appii*. Forum Appii, vrbs Latii, *olim episcopalis*.

(a) Ferrar. voce *Fundi*. Fundi, *Fondi*, colonia & vrbs episcopalis Latii in regni Neapolitani initio, primum ex vrbe Roma Neapolim proficiscentibus occurrens, *post Tarracinam X mill. pass.* media inter illam & Formias.

fuerunt, tametsi in *itinerario Hierosolymitano* [b] XIII. & in *itinerario* ANTONINI XVI. habeantur. *Fundis Formias* eadem itineraria XII. & XIII. mill. pass. computant, quam distantiam FERRARIVS ex recentioribus geographis X. duntaxat mill. passuum æstimat; lectorem suum aduersus grandem errorem heic [c] præmuniens STRABONIS, *Formias* a *Tarracina* CCCC. stadiis, hoc est L. milliaribus, distare scribentis, quum ne CC. quidem stadiis distent. Si a mari aliquantum sursum versus ad eam *Latii* partem, quæ inter eurum & aquilonem iacet, oculos conuertimus, *Aquinum* illic & *Cassinum* conspicimus, V. tantum mill. pass. alterum ab altero separatum, & *Atinam* eiusdem distantiæ a *Cassino*, & *Soram* XII. mill. pass. ab *Atina*, XII. a *Ferentino*, XVI. a *Cassino* & LX. a *Roma* dissitam. Vt adeo in terræ tractu LXX. veterum *Italicorum* milliarium, quæ non prorsus LX. ex recentioribus conficiunt, viginti circiter vel triginta episcopatus, pro numero vrbium *Latii*, florentissimis imperii *Romani* temporibus, fuerint.

E *Latio* in *Campaniam* progrediendum nobis est, vbi primum *Minturnas* inuenimus, locum hodie *Scaffa del Garigliano* vocitatum, non procul ab ostiis *Liris* fluuii, IX. mill. passuum a *Formiis* & totidem a *Sinuessa*, VT FERRARIVS [d] computat.

(b) Apud Holsten. adnot. in Ital. Cluuer. p. 218. Viæ Appiæ loca & interualla nostro tempore sic computantur:

Roma Ariciam m. p.	*XIII.*
Genzano	*I.*
Torre S. Iuelo sub Lanubio	*II.*
Cisternam	*IX.*
Torre mercata	*V.*
Casarillo di S. Maria	*III. vel 3½.*
Tarracinam	*XVIII.*

Ex Hierosolymitano itinerario Viæ Appiæ.

Roma Ariciam	*XVI.*
Tres Tabernas	*V.*
Spontas	*XIV.*
Appii forum	*VII.*
Medias	*IX.*
Tarracinam	*X.*

(c) Ferrar. voce *Formiæ*. Cauendus est error heic Strabonis, Formias a Tarracina CCCC. stadiis distare scribentis; quum neque CC. distent. *Nota:* De distantia a Fundis nihil lego.

(d) Ferrar. voce *Minturnæ*. Minturnæ, colonia Latii noui, in Campaniæ confi-

Paullo

Paullo superius *Teanum*, nunc *Tiano* dictum, VIII. mill. passuum a *Suessa*, a *Capua* XII; & *Calenum* totidem a *Capua Suessae* vrbi propinqua ad VI. mill. pass. totidem fere a *Sinuessa*, secundum computationem FERRARII [e]. CAROLVS A SANCTO PAVLO *Calenum* pro eo loco, qui hodie *Cagli* dicitur, accipit, & alii pro *Calibus*; sed HOLSTENIVS [f] hoc oppidum idem cum *Carinola* esse ostendit, quae nunc sedes episcopalis est, ex BAVDRANDI sententia IV. tantum mill. passuum a *Suessa* & totidem ab ora maris *Tusci* distans. Proxime vltra hasce dioeceses *Vulturnum*, hodie *Castel di Bitorno* ad ostia *Vulturni* fluuii VIII. mill. passuum a *Sinuessa*, IX. a *Linterno*, & X. a *Capua*. Quinque mill. passuum vltra *Linternum* in eadem ora *Cumae* & III. mill. passuum infra hasce *Misenum*, vnde *Puteoli* similiter III. mill. passuum & *Puteolis* ad *Neapolim* VI. secundum FERRARII computationem. Duodeuiginti circiter mill. passuum vltra *Neapolim Stabiae* erant, & ab his VI. mill. passuum *Surrentum* ad eamdem oram, vltra quod *Amalphia* & *Salernum*, quorum hoc posterius a *Neapoli* XXIV.

nio, ad ostia Liris fluuii, olim vrbs episcopalis, nunc prorsus exstincta. Locus *la Scaffa del Garigliano*, teste Sanfelicio, nominatur, inter Formias ad occasum, & Sinuessam ad ortum, vrbes etiam excisas, IX. mill. passuum, a Fragellis.

(e) Ferrar. voce *Teanum*. Teanum, cognomento Sidicinum Plinio & aliis, *Tiano*, colonia & vrbs Campaniae episcopalis sub archiepiscopo *Capuano*, inde XII. mill. pass. Casinum versus XX. in colle, inter Cales IV, & Suessam VIII.

Ibid. voce *Calenum*. Calenum, *Carinola*, vrbs Campaniae, in regno Neapolitano, in agro Stellate, apud montem Massicum, Suessae propinqua ad VI. mill. pass. totidem fere a Sinuessa vrbe excisa, episc. sub archiepiscopo Capuano, inde XII. mill. Sinuessam versus.

(f) Holsten. adnotat. in Cluuer. p. 258. Ipsam Carinolam olim Celenam vel Celennam dictam coniicio primum ex versu Virgilii lib. VII.

Quique Rufas Batulumque colunt, atque arua Celennae.

Quum enim Rufae - - fuerit, vbi nunc Presenzanum, Theanensis dioecesis oppidum exstat, Celennam quoque in hac Campaniae parte ponendam existimo, cui planitiem magnam subiectam Virgilius ostendit. Deinde quia Iulianus Pelagianus episcopus Campanus, Celanensis episcopus a Beda vocatur, quod ad Virgilii Celennam non male trahit Rosweidus in notis ad Paulinum. Nam Celanensis ciuitas, vt apud Prosperum in chronicis legitur, extra Campaniam in Hirpinis fuit. Iulianum vero alicubi in Campania episcopum fuisse testatur idem Prosper in epigrammate, quo eumdem Iulianum perstringit.

duntaxat mill. passuum distare FERRARIVS auctor est. Ad latus *Neapolis* septemtrionale & orientale *Nola* erat, quae non amplius XII. mill. passuum ab ea distare potuit. Nam HOLSTENIVS [g] obseruat, *Octauianum*, villam sub *Vesuuio* monte, vbi *Octauius Augustus* mortuus est, in via ad vtramque istam vrbem fuisse, V. mill. pass. a *Neapoli* & VII. a *Nola*. Inter *Nolam* & *Capuam* *Acerra* sita, VI. mill. passuum a *Nola*, VIII. a *Neapoli* & a *Capua* X. Nam *Nolam* inter & *Capuam* XX. duntaxat antiqua milliaria *Italica* fuerunt, vti e PAVLINO episcopo *Nolano* [h] condiscimus, qui hac in re falli non potuit. *Neapolis* & *Capua* XVI. tantum mill. passuum separatae, & tamen *Atella*, hodie *S. Arpino*, vel *S. Elpidio* illis fuit intermedia. FERRARIVS [i] enim vtrimque VIII. mill. passuum afuisse, dicit, *Calatia* tantumdem viae in boream a *Capua*; *Venafrum* non nisi X. mill. passuum a *Cassino*; *Abellinum* maxima dioecesis in omni *Campania*, XVI. mill. pass. a *Beneuento*, & totidem a *Nola*, *Salerno* & *Frequento* in prouincia *Samnii*, cui postea, vt BAVDRANDVS [k] perhibet, coniunctum fuit. Quod si igitur omnes hasce *Italicas* dioeceses, quas hactenus enumerauimus, coniungamus, vltra centum & decem adscendunt, ex quibus XX. in exigua ista parte *Tusciae*, quae *Patrimonium S. Petri* hodie dicitur, XX. in *Vmbria*, XI. in *Valeria*, XIX. in *Piceno suburbicario*, & XLIII. in *Latio & Campania* fuerunt. Et tamen omnis haec regio simul sumta in longissima sua parte non amplius CC. mill. pass. ad oram maris *Tusci* extensa. Nam a *Martha* amne, ad quem *Tarquinia* & *Grauisca* sitae erant, ad vrbem *Romam* L. recentiora milliaria habentur, a *Roma* ad *Neapolim* CXXV; a *Neapoli* ad *Salernum* extimam dioecesim in *Campania* XXIV, secundum FERRARII computationem. Ad oram maris *Adriatici* longitudo tantummodo fuit *Piceni suburbicarii* inter *Aesim* & *Alternum* fluuios, quae non habuit supra CXX. mill. passu-

(g) Holsten. in Ortel. p. 133. Octauianum, villa Octauii imperatoris sub Vesuuio monte V. m. p. a Neapoli & VII. ab vrbe Nola, vbi etiam mortuus est.

(h) Paulin. ad Cyther. carm. XIII. p. 492. edit. Antwerp. MDCXXII. 8uo.
Ab vrbe Capua, quae loco sedis meae
Bis dena distat millia, &c.

(i) Ferrar. voce *Atella*. Atella vrbs Campaniae episcopalis -- media inter Capuam & Neapolim, VIII. mill. pass. vtrimque.

(k) Baudrand. voce *Abellinum*. Abellinum vrbs, principatus titulo clara, sedet in regno Neapol. -- eius episcopus vnitus est cum Frequentino.

passuum. Latitudo in amplissima parte illius ab *Ancona* in ora maris *Adriatici* ad *Ostiam* iuxta mare *Tuscum* CLXIV. tantum mill. passuum, & in angustioribus partibus ab ostio *Aterni* fluuii ad ostium *Liris* non amplius CXX. mill. passuum. Quod spatium lector curiosus inter CX. dioeceses dispertire, si lubet, potest, atque sic examinare, num mensuram, quam illis supra adsignauimus, excedant.

§. VI.
De Samnio.

NON immorabimur tam accurate examinandis reliquis dioecesibus *Italicis*, sed numerum duntaxat earum in qualibet prouincia inibimus, paucas quasdam obseruationes in earum maximas, vti hactenus in minimas, facturi, vt lector hanc disquisitionem pro lubitu persequi possit & videre, quod magnitudo vel exiguitas alicuius dioecesis nullam diuisionem vel perturbationem in ecclesia catholica produxerit. Proxima igitur prouincia, de qua agendum nunc nobis est, *Samnium* est, sedens in ora maris *Adriatici*, inter *Picenum suburbicarium* in occasum, a quo per *Aternum* seu *Pescaram* amnem; & inter *Apuliam* in ortum, a qua per *Frentam* fluuium, separabatur. In hac prouincia CAROLO A SANCTO PAVLO non nisi decem memorantur dioeceses. *1. Beneuentum. 2. Sapinum. 3. Sulmo*, nunc *Sermona. 4. Bouianum*, vulgo *Bojano. 5. Theatea*, hodie *Ciuita di Chieti. 6. Ortona. 7. Frequentum*, vulgo *Fricenti. 8. Alipha. 9. Samnium. 10. Corfinium*, vel *Valua*. Quibus HOLSTENIVS *Istonium* addit & *Aeclanum*, BAVDRANDVS autem *Aeclanum* idem cum *Frequento* fuisse, autumat. Quomodocumque autem res se habet, HOLSTENIVS [l], illam ciuitatem *Decimum Quintum* appellatam fuisse, obseruat, quod XV. mill. passuum a *Beneuento* distaret. *Corfinium* & *Sulmo* propius a se inuicem dissita & postea vnita. *Ortona*, *Theatea*, *Sapinum*, *Bouianum*, & *Issonium* alia X. alia XII. mill. passuum ab aliis separata. Adeoque tres dioeceses neque ita exiguas, vt circa *Romam*, neque ita magnas, vt in occidentalibus dioecesis *Italicae* prouinciis, fuisse, in propatulo est.

(*l*) Holsten. adnot. in Car. a S. Paulo p. 18. Aeclanum Samnii, vel potius Campaniae ciuitas, cuius vestigia exstant prope Mirabellam XV. mill. pass. a Beneuento, vnde postea Decimum Quintum appellata fuit, vt in monumentis Beneuentanae ecclesiae legi, cui postea suffraganea fuit.

§. VII.

§. VII.
De Apulia & Calabria.

PROXIME ad *Samnium Apulia* sita, & post hanc *Calabria* in extimo *Italiæ* angulo ad mare *Adriaticum*. Hæ duæ regiones vnam tantum prouinciam in ciuili pariter & ecclesiastica recensione constituunt, ideoque eas heic coniungimus. In *Apulia* secundum computationem CAROLI A SANCTO PAVLO duodecim exstant dioeceses. *1. Ignatia*, hodie *Ignazzo*. *2. Barium*, hodie *Barri*. *3. Tranum*, vulgo *Trani*. *4. Cupersanum*, vulgo *Conuersano*. *5. Canusium*, vulgo *Canosa*. *6. Sipontum*, nunc *Siponto*. *7. Arpi*, hodie *Sarpi*. *8. Melphia*, vulgo *Melfi*. *9. Venusia*, hodie *Venosa*. *10. Acherontia*, vulgo *Acerenza*. *11. Vigiliæ*, vulgo *Bisegli*. *12. Cannæ*. Quibus ab HOLSTENIO quinque aliæ adiiciuntur, *13. Biuinum*, hodie *Bovino*. *14. Herdonia*, nunc vulgo *Ardona*. *15. Rubi*, nunc *Ruvo*. *16. Salapia*, vulgo *Salpe*. *17. Aeca* siue *Acana*, postea *Troia* dicta. In *Calabria* CAROLO A SANCTO PAVLO septem dioeceses memorantur, HOLSTENIO autem decem. *1. Brundusium*, vulgo *Brindisi*. *2. Aletium*, hodie *Lecci*. *3. Hydruntum*, vulgo *Otranto*. *4. Callipolis*, nunc *Gallipoli*. *5. Tarentum*, hodie *Taranto*. *6. Vria*, vulgo *Oira*. *7. Lypia* siue *Lupia*. *8. Neritum*, vulgo *Nardo*. *9. Vxentum*, hodie *Vgento*. *10. Alexanum*, olim *Leuce*, hodie *Alessano*.

§. VIII.
De Lucania & Brutia.

PROXIME istis mare *inferum* versus regiones *Lucania* & *Brutia* adiacent, quæ itidem coniunctim pro vna prouincia sumuntur. In *Lucania* CAROLVS A SANCTO PAVLO quinque tantum episcopatus reperire potuit, HOLSTENIVS autem numerum ad octo auget, quæ sequentes sunt. *1. Potentia*, vulgo *Potenza* *2. Buxentum*, quod CAROLVS A SANCTO PAVLO, hodiernum *Pisciota* esse, putat, HOLSTENIVS autem & alii *Polycastro*. *3. Pæstum*, vulgo *Pesto*. *4. Acropolis*, vulgo *Agropoli*. *5. Blanda*, quam nonnulli hodiernum *Beluerede* esse putant, HOLSTENIVS autem *Porto di Sapri* vocat. *6. Grumentum*, vulgo *Agrimonte*. *7. Velia*. *8. Cosilianum*, cuius episcopus interdum quoque *Marcilianensis* dictus, a *Marciano*, *Cosiliani* suburbio, quemadmodum HOLSTENIO [*m*] obseruatur. In *Brutia* ex CAROLI A SANCTO PAVLO

(*m*) Holsten. not. in Carol. a S. Paulo p. 23. Cosilianum antiquissima Lucaniæ ci-

obser-

obſeruatione ſedecim fuerunt diœceſes. *1. Rhegium*, hodie *Rezo.* *2. Taurianum*, vulgo *Seminara. 3. Vibo-Valentia*, hodie *Bivona.* Ex his duabus diœceſibus, obſeruante HOLSTENIO [*n*], *Rogerius*, comes *Calabriæ* & *Siciliæ*, nouam diœceſim conſtituit, an. MLXXXVII. *4. Tropia*, al. *Tropea*, vulgo etiam *Tropia. 5. Nicotera*, nunc *Nicodro. 6. Tempſa*, nunc *S. Marco. 7. Thurium*, nunc *Terra noua* BARRIO, aliis *Buffalora. 8. Cerillus*, vulgo *Cerilla. 9. Conſentia* vel *Coſentia*, hodie *Coſenza. 10. Crotona*, adhuc *Crotone. 11. Scyllatium*, vulgo *Squillaci. 12. Locri*, vulgo *Gieraci. 13. Muranum*, vulgo *Morano. 14. Portus Oreſtis*, hodie *Porto Rauaglioſa. 15. Carina*, *Rhegio* vnita a GREGORIO MAGNO. *16. Boua*, vulgo etiam *Bova* dicta. Hiſce HOLSTENIVS duas alias ſubiungit, *Paternum* & *Turres*, quarum priorem ſedem *Vmbriaticum* tranſlatam, & poſteriorem *Tauriano* coniunctam eſſe, dicit [*o*]. Vt adeo noua diœceſis *Miletenſis*, ex *Tauriana* & *Vibonenſi* conſtituta, ad minimum tres antiquæ diœceſes in vnam coniunctæ fuerint. Vnde inferri licebit, quod, etſi quædam diœceſes in hac parte *Italiæ* minores ſint, quam fuerunt olim, aliæ tamen maiores ſint, ex duabus tribusue in vnam redactæ. Idem quoque de *Campania* obſeruari poteſt, in qua diœceſes hodie multo numeroſiores inueniuntur quam in vlla alia *Italiæ* parte; tametſi earum nonnullæ

vitas Caſſiodor. var. lib. VIII. epiſt. XXXIII. ſuburbium habuit Marcilianum, ſiue Marcellianum, vnde Marcellianenſis epiſcopus & Coſilinas promiſcue dicebatur.

(*n*) Holſten. not. in Ital. Cluuer. p. 299. 300. In diplomate Rogerii comitis Calabriæ & Siciliæ, quo continetur fundatio eccleſiæ Miletenſis, dato anno orbis conditi *S* ⊕ *G E.* Ind. X. tempore Gregorii VII. ſic legitur: *Quoniam eccleſiæ epiſcopales Bibonæ & Taurianæ ab hominibus deſertæ atque deperditæ ſunt, Ego Rogerius &c. volui duas has cathedras in vnam eccleſiam Miletenſem redigere, & hanc vnam, nec Bibonæ, nec Taurianæ nomine ſed Miletenſem vocari*, cetera.
Cui deinde vtriusque eccleſiæ bona attribuit. Fundata fuit hæc eccleſia anno Chriſti MLXXXVII.

(*o*) Holſten. adnot. in Cluuer. Ital. p. 294. *Vocabula &c. præter Turreis*] Locus ille ad Turres fuit circa Amatum fl. vbi nunc Maida. Nam interuallum exacte quadrat. Videtur fuiſſe epiſcopale oppidum. Nam D. Gregor. M. lib. II. epiſt. XXXVIII. Turritanam eccleſiam epiſcopo ſuo deſtitutam Scyllatino commendat, vtpote viciniori.
Id. ibid. p. 306. Barrius Paternenſem epiſcopatum Vmbriaticum tranſlatum fuiſſe, adfirmat, certe illo tractu hoc oppidum fuit, & notandum Paternum heic eodem interuallo a Turiis poni, quo Petelia in tabula itineraria.

ita paruæ ſint, vt non vltra vrbium ſuarum mœnia protendantur, aliæ tamen maiores ſunt, quam antea, ex memorata ratione, quod ex duabus tribusue diœceſibus antiquis coniunctis erectæ fuerunt, vt loco ſuo notauimus.

§. IX.

De Sicilia, Melita *&* Lipara *inſulis.*

SEPTEM hiſce prouinciis in *Italia* ſitis, *Sicilia*, *Sardinia*, *& Corſica* inſulæ, vna cum minoribus circumiacentibus inſulis addendæ ſunt, quæ decem prouincias diœceſis *Romanæ*, ſeu præfecturæ vrbicæ, conſtituunt. In *Sicilia*, CAROLO A SANCTO PAVLO recenſente, tredecim ſunt diœceſes. *1. Syracuſa*, vulgo *Syraguſa*. *2. Tindarium*, vulgo *Tindaro*. *3. Leontini*, vulgo *Lentini*. *4. Lilybæum*, hodie *Marſala*. *5. Tauromenium*, vulgo *Taormina*. *6. Meſſana*, nunc *Meſſina*. *7. Thermæ*, vulgo *Thermine*. *8. Catana*, hodie *Catania*. *4. Triocala*, vulgo *S. Giorgio Triocale*. *10. Agrigentum*, vulgo *Grigenti*. *11. Panormus*, hodie *Palermo*. *12. Alæſa*, hodie *Caronia*. *13. Camarina*, vulgo *Camarana*. Quibus duæ ſubiiciuntur inſulæ *Lipara* & *Melita*, tempore *Gregorii Magni* ſuos ſeparatim habentes epiſcopos. *Notitiæ* recentiores de ſeptem aliis in *Sicilia* loquuntur, & BAVDRANDVS adhuc alias vrbes memorat, quæ antiquis temporibus ſedes epiſcopales fuiſſe dicantur, *Charinum*, *Drepanum*, *Gela noua*, *Myle*, hodie *Melazzo*, *& Troianopolis*, vulgo *Troyna*; ſed vbi hæc nomina inuenerit, non indicat. Vtcumque vero res ſe habet, hæ diœceſes magnæ fuerint, oportet; hæc enim inſula in toto *mari mediterraneo* omnium maxima eſt. BAVDRANDVS [*p*] inſulæ circuitum eſſe dicit DC. mill. paſſuum, teſte CLVVERIO, qui totam inſulam dimenſus ſit. Quod ſpatium in tredecim vel duodeuiginti epiſcopatus diſpertitum, illas diœceſes amplas eſſe, facile probabit, vt ſingulorum locorum diſtantiæ examinandæ immorari haud neceſſe ſit. *Melitam* inſulam longam eſſe XX. latam XI. mill. paſſuum, FER-

(*p*) Baudr. lexic. geogr. voce *Sicilia*. Sicilia inſula eſt ampla -- Separatur ab Italia anguſto freto MD. paſſ. eiusque circuitus eſt DC. mill. paſſ. teſte Cluuerio. Ipſius enim latus boreale a Lilybæo promontorio ad Pelorum eſt CCL. mill. paſſ. latus auſtrale a Lilybæo promontorio ad Pachynum eſt CLXXXX. mill. paſſ. & latus orientale a Pachyno ad Pelorum eſt CLV. mill. paſſ. vt pluribus refert Cluuerius, qui totam inſulam dimenſus eſt.

SARI-

RARIVS [q] auctor est, BAVDRANDVS autem longitudinem illius XXV. mill. pass. & latitudinem XV. statuit. Vtram harum dimensionum admittas, ampliorem illam dioecesim, quam quatuor vel quinque dioeceses *Italicas* fuisse, intelliges. *Lipara*, in septem insulis *Vulcaniis* siue *Aeoliis* praecipua, non ita ampla fuit, vtpote XVIII. tantum mill. passuum in circuitu habens. Habuit tamen vrbem cum aliquot villis, quae vna cum minoribus insulis ad mediocrem quamdam dioecesim & maiorem quidem, quam multae circa *Romam* fuerunt, constituendam suffecit.

§. X.

De Sardinia *&* Corsica.

SARDINIA interdum *Africanae*, interdum *Romanae* dioecesi accensetur. In *notitia* ecclesiae *Africanae*, a SIRMONDO publicata, heic quinque dioeceses fuisse dicuntur, & a CAROLO A SANCTO PAVLO recensentur sex. *1. Carallis*, vulgo *Cagliari*. *2. Sulchi*, nunc *Solo*. *3. Tegula*. *4. Turris Libissonis*, hodie *Porto di torre*. *5. Forum Traiani*. *6. Phausania*, aliis *Fausania*, vulgo *Terra noua*. *Sanafer* an in *Sardinia*, non ita certum esse, dicit. BAVDRANDVS [r] olim XVIII vrbes *Sardiniae* episcopali sede decoratas fuisse, nunc VII. esse, adfirmat. Sed quomodocumque res se habet, regionem pro duodeuiginti dioecesibus satis amplam esse constat. Nam FERRARIVS [r] illam longam CC. & latam CLXX. mill. passuum statuit; BAVDRANDVS paullo angustiores ei limites circumscribit, eius longitudinem CLXX. tantum mill. passuum, latitudinem maiorem LXXX, circuitum autem CCCCL. complecti adfirmans. Qui terrae tractus quinque vel sex magnas dioeceses, & duodeuiginti maiores, quam quae in vicinia *Romae* fuerunt, conficere poterit.

IN *Corsica* a CAROLO A SANCTO PAVLO quatuor antiquae

(q) Ferrar. voce *Melita*. Melita -- inter Siciliam & Africam, a Pachyno promontorio LXX. mill. pass. a Camarina LXXXIIII. ipsa longa XX. lata XI. circuitu LX.
Baudrand. ibid. Eius longitudo est XXV. milliarium, latitudo XV.

(r) Baudr. voce *Sardinia*. Vrbes Sardiniae hac tempestate: quae XVIII. olim episcopali sede decoratae, nunc VII. sunt.

(s) Ferrar. voce *Sardinia*. Sardinia -- insula ingens Italiae, inter mare Tyrrhenum & Balearicum -- longa CC. lata vbi plurimum CLXX.
Baudrand. ibid. Eius longitudo est CLXX. mill. pass. latitudo maior. LXXX. circuitus autem CCCCL.

diœceses repertæ, ab HOLSTENIO quinque. *1. Aleria*, sic vulgo quoque dicta. *2. Vrcinium*, aliis *Adiacium*, vulgo *Adiazzo. 3. Nebium*, vulgo *Nebio. 4. Tamita. 5. Mariana.* Iam vero hæc insula BAVDRANDO longa dicitur CVI. mill. passuum, lata L. & eius ambitus CCC. milliarium, quod ipsum singulis diœcesibus XL. mill. passuum tribuet. Vt adeo hæ diœceses amplissimæ in vniversis decem prouinciis, præfecturæ vrbis *Romæ* subiectis, fuisse intelligantur.

§. XI.

De Piceno annonario *&* Flaminia.

IN *Italiam* nunc regredimur, septem prouincias, quæ proprie sic dictam diœcesim *Italicam*, a *Romana* distinctam, constituunt, paucis spectaturi. Quarum prima, *Romæ* proxima, fuit *Picenum annonarium*, a *Piceno suburbicario* per *Aesim* fluuium separatum. CAROLVS A SANCTO PAVLO per errorem *Romanæ* diœcesis prouinciam facit, sed in antiqua imperii notitia *Flaminiæ* iungitur, & cum hac vnam duntaxat prouinciam diœcesis *Italicæ* constituit. In hoc *Piceno* olim nouem solum diœceses fuerunt. *1. Aesis*, hodie *Giesi. 2. Senogallia*, vulgo *Senigaglia. 3. Fanum Fortunæ*, hodie *Fano. 4. Pisaurum*, hodie *Pesaro. 5. Ariminum*, vulgo *Rimini. 6. Vrbinum*, hodie *Vrbino. 7. Tifernum Metaurense*, ita dictum, vt ab altero *Tiferno* ad *Tiberim* fluuium sito, distinguatur, vnde XVI mill. passuum distabat. Hodie vocatur *S. Angelo in Vado*, & alius diœcesis, quæ a fundatore suo *Vrbano* VIII. summo pontifice *Vrbanea* dicitur, pars duntaxat est. *8. Forum Sempronii*, vulgo *Fossumbrono. 9. Callium*, vulgo *Cagli.* In *Flaminia*, quæ *Piceno* in occasum adiacebat, inter *Rubiconem* & *Padum* ex CAROLI A SANCTO PAVLO recensione vndecim exstant diœceses. *1. Rauenna. 2. Sarsina. 3. Cæsena. 4. Forum Populi*, seu *Forum Popilii. 5. Ficocle*, hodie *Cervia. 6. Forum Liuii*, vulgo *Forli. 7. Fauentia*, hodie *Faenza. 8. Forum Cornelii*, hodie *Imola. 9. Vicohabentia*, vulgo *Vicovenza. 10. Hadria*, vulgo *Adri. 11. Comacula*, hodie *Comacchio.* De quibus diœcesibus vniuersis nihil obseruamus amplius, quam quod maiores fuerint illis, quæ vrbi *Romæ* circumiectæ, & minores multis aliis, quæ in occidentalibus prouinciis, maiori interuallo inde disiunctis, sitæ fuerunt. *Ferraria* nondum sedes episcopalis per se ipsa erat, sed sub finem sæculi septimi

ptimi hac dignitate a *Vitaliano* pontifice maximo exornata, vti fidem nobis facit FERRARIVS [t].

§. XII.
De Aemilia.

SECVNDA ex hisce septem prouinciis, *Aemilia* in ortum a *Flaminia Idice* amne, in septemtrionem a *Liguria Pado* fluuio, in occasum ab *Alpibus Cottiis Trebia* fluuio, & in meridiem a *Tuscia Apennino* monte disterminabatur. Secundum CAROLVM A SANCTO PAVLO sex dioeceses heic numerantur. *1. Bononia*, vulgo *Bologna. 2. Mutina*, hodie *Modena. 3. Brixellum*, vulgo *Bressello. 4. Regium Lepidi*, vulgo *Reggio. 5. Placentia*, hodie *Piacenza.* Istae omnes amplae dioeceses fuerunt. *Bononia* enim in occasum extima situ XX. mill. passuum a *Mutina* distare credita, & totidem a *Foro Cornelii* in *Flaminia*, XXVIII. a *Ferraria*, quae in proxima dioecesi in boream erat, & in austrum haud habebat viciniorem *Fesulis* vltra *Apenninum* III. mill. passuum a *Florentia*. A *Mutina* ad *Regium Lepidi* XV mill. passuum, & *Regio* ad *Parmam* tantundem itineris, & *Parma Placentiam* XXXV. secundum computationem *Ferrarii*. *Brixellum* ad *Padum* fluuium VIII. mill. passuum a *Parma*, sed ab aliis partibus forte ampliorem habuit dioecesim. FERRARIVS enim XXIV. mill. passuum a *Regio Lepidi* & XXX. a *Cremona* abesse dicit. Vt adeo istae sex dioeceses maiores fuerint, quam viginti dioeceses, vrbi *Romae* circumiectae.

§. XIII.
De Alpibus Cottiis.

Ex *Aemilia*, traiecto *Trebia* fluuio, in prouinciam quamdam *Alpinam*, *Alpes Cottias* dictam, transimus, quae etiam a *Liguria Pado* fluuio separabatur, a quo ad mare *Tuscum* vsque protenta partem *Pedemontii* & *Montis ferrati* & vniuersam rempublicam *Genuensem*, nec non partem ducatus *Mediolanensis* cis *Padum* includebat. In hac prouincia a CAROLO A SANCTO PAVLO decem dioeceses notatae. *1. Augusta Taurinorum*, vulgo *Turino. 2. Asta*, hodie *Asti. 3. Dertona*, vulgo *Tortona. 4. Alba Pompeia*, hodie *Alba. 5. Aquae Statiellae*, vulgo *Acqui. 6. Albigaunum*, vulgo *Albenga.*

(t) Ferrar. voce *Ferraria*. Ferraria -- vrbs Aemilia, ad Padum, — ampla probeque munita & episcopalis -- episcopali sede a Vitaliano pontifice maximo exornata.

7. *Vigintimilium*, vulgo *Vintimiglia*. 8. *Bobium*, vulgo *Bobio*. 9. *Genua*, vulgo *Genoua*. 10. *Sauona*, etiam vulgo *Sauona*. Quibus HOLSTENIVS [u] *Nicæam*, vulgo *Nizza*, addit. Hæ amplæ fuerunt diœceses, nam *Bobium* viciniorem ſibi quam *Placentiam* non habuit, quæ, FERRARIO [x] computante, XXV. mill. paſſuum inde afuit, *Genua* autem & *Dertona* XXXV. *Sauonam* inter & *Genuam*, ſecundam accuratiſſimam HOLSTENII [y] computationem, XXVI. mill. paſſuum. FERRARIVS [z] *Sauonam* inter *Genuam* & *Albingaunum* XXX. mill. paſſuum ſitam, dicit. *Aquæ Statiellæ* itidem XXII. mill. paſſuum a *Sauona*, vti BAVDRANDVS computat; ſed non adeo procul ab *Aſta* & *Alba Pompeia*. Nam *Alba* VIII. tantum mill. paſſ. in ſeptemtrionem ab *Aquis*, & *Aſta* XII. pluribus vltra; ſed in ortum & occaſum hæ diœceſes latius forte patuerunt; nam *Auguſta Taurinorum* proxima vicina occaſum verſus XX. mill. paſſ. ab *Aſta*, & XXVIII. ab *Alba*, & *Dertona* totidem in ortum, ſecundum computationem FERRARII, abſuit. *Vigintimilium* XX. mill. paſſ. a *Nicæa* & *Albingaunum* XL. mill. paſſ. a *Vigintimilio*, & *Sauona* XX. circiter & XXX. ab *Albingauno*. Totius prouinciæ longitudo CL. mill paſſ. & latitudo LXXV; qui ambitus haſce vndecim diœceſes quinquaginta diœceſibus, *Romæ* & *Neapoli* circumiacentibus, æquales facit.

§. XIV.
De Liguria.

Ex hac prouincia traiecto *Vado* in *Liguriam* deferimur, cuius metropolis *Mediolanum*; quamquam lector monendus eſt,

(u) Holſten. adnot. in Cluuer. Ital. p. 4. *Nicia*] In ſubſcriptionibus concilii I. Arelatenſis ſub Conſtantino imperatore, Innocentius diaconus ex portu Nicaenſi. Et in epiſtola Hilarii papæ tom. I. conciliorum Galliæ p. 136. Nicaenſe caſtellum, quod Cemelenſi epiſcopo ſubiicitur: *Habuit enim ante proprium epiſcopum*. Vnde Amantius *epiſcopus Nicenſis* in eodem tomo I. p. 21. legitur: & concilio Aurelianenſi V. ſubſcripſit Aëtius presbyter directus a Magno *epiſcopo eccleſiæ* Cemelenſis & *Nicaenſis*.

(x) Ferrar. voce *Bobium*. Bobium vrbs epiſc. Liguriæ ſub archiep. Genuenſi ad Trebium fluuium intra montes -- inter Placentiam XXV. & Dertonam totidem mill. paſſ. a Genua ſupra XXXV. quot a Ticino.

(y) Holſten. in Cluuer. Ital. p. 9. Optima itineraria & tabulæ exactiores tantum XXVI. m. p. ponunt inter Genuam & Sauonam.

(z) Ferrar. voce *Sauona*. Sauo, *Sauona*, vrbs Liguriæ epiſcopalis ſub archiepiſcopo Mediolanenſi, in ora occidua, inter Genuam & Albingaunum XXX. mill. paſſuum.

vltimo

vltimo loco memoratam prouinciam in historicis *Romanis*, vt plurimum *Liguriæ*, hanc autem *Insubriæ*, nomine venire. Nos autem nunc de illis loquimur, quemadmodum sub imperatoribus christianis fuerunt diuisæ. Hæc ampla fuit prouincia, omnia inter *Adduam* & *Padum* fluuios, *Alpes* montes, ac *Athesim* amnem, a *Venetia* eam disterminantem, complexu suo continens. Verumtamen heic decem duntaxat diœceses a CAROLO A SANCTO PAVLO & magna HOLSTENII industria post illum detectæ. 1. *Mediolanum*, vulgo *Milano*. 2. *Eporedia*, vulgo *Ivrea* seu *Hivrea*. 3. *Vercellæ*, vulgo *Vercelli*, 4. *Nouaria*, vulgo *Novara*. 5. *Ticinum*, hodie *Pavia*. 6. *Laus Pompeia*, vulgo *Lodi*. 7. *Cremona*. 8. *Brixia*, vulgo *Brescia*. 9. *Bergomum*, vulgo *Bergamo*. 10. *Comum*, vulgo *Como*. Ex hisce *Mediolanum* amplissima diœcesis *Italiæ* post *Romam* credita. FERRARIVS, ad trecenta millia hominum in ista vrbe censeri, dicit. Sed hic numerus minor est, quam vt antiquæ eius magnitudini respondeat. PROCOPIVS [a] enim *Iustiniani* imperatoris temporibus, quando a *Gotthis* occupata fuit, trecenta minimum hominum millia gladio peremta, dicit. Quando AMBROSIVS heic episcopatum gessit, ciuitas complures habuit basilicas christianas, quarum nonnullæ in epistolis suis ipsi memorantur, exempli gratia *basilica Portiana* [b] extra mœnia, & *basilica maior* seu *noua* intra ciuitatem, *basilica Faustæ* [c] & *basilica Ambrosiana*. Posteaquam autem ciuitas vniuersa *CHRISTO* nomen dedit, multo plures ecclesias vni episcopo subfuisse, par est, credamus; numquam enim duos habuit, nisi persequutionis *Arianæ* temporibus. Ex-

(a) Procop. de bello Goth. lib. II. c. XXI. p. 439. c. (Par. MDCLXII. fol.) τὴν δὲ πόλιν ἐς ἔδαφος καθεῖλον· ἄνδρας μὲν κτείναντες ἡβηδὸν ἅπαντας, οὐχ ἧσσον ἢ μυριάδας τριάκοντα κ. τ. λ. Vrbem (*Mediolanum*) solo æquarunt viris omnibus, sine vllo ætatis discrimine, ad *trecenta minimum millia* peremtis, cetera.

(b) Ambros. epist. XXXIII. ad Marcelli sororem. (lib. II. ep. XIV. tom. V. opp. p. 205. d. edit. Paris. MDCXLII.) Nec iam *Portiana*, hoc est extramurana *basilica* petebatur, sed *basilica noua*, hoc est intramurana, quæ *maior* est. — Præfectus eo venit, cœpit suadere, vt *basilica Portiana* cederemus.

(c) Idem epist. LXXXV. ad soror. (lib. VII. epist. LIV. tom. V. opp. p. 315. m. edit. Par. MDCXLII.) Vespere iam incumbente ad *basilicam Faustæ* venimus: ibi vigiliæ tota nocte, manus impositio. Sequenti die transtulimus ea in *basilicam*, quam vocant, *Ambrosianam*.

tra muros fortassis amplam etiam dioecesim habuit: Nulla enim ex antememoratis vrbibus minus XX. mill. passuum inde fuit separata, aliis XXX. aliis XL. mill. pass. inter se dissidentibus; Modo *Nouaria* & *Vercellæ* X. duntaxat mill. pass. altera ab altera distabant, vtpote sibi inuicem, quam vllæ aliæ in hac prouincia, viciniores. *Cremona* a *Placentia* XVIII. a *Brixia* XXX. a *Ticino* XL. mill. passuum, nec, si recte computat FERRARIVS, paucioribus a *Mantua* aberat; & nihilominus ager *Cremonensis* & *Mantuanus* coniuncti fuerunt, quemadmodum ex querimonia VIRGILII coniicere nobis licet ita canentis:

Mantua væ miseræ nimium vicina Cremonæ;

Quia quum *Octauius Augustus* militibus suis veteranis agrum *Cremonensium*, qui aduersis partibus studuerant, adsignasset, neque vero illum in diuisionem satis esse, percepisset, *Mantuani* quoque agri partem XV. mill. passuum illis dispertiri iusserat. Vnde huius prouinciæ dioeceses longe maximas fuisse, facile ad colligendum est, quandoquidem ciuitates aliæ ab aliis tanto interuallo fuerunt separatæ.

§. XV.
De Rhætia prima *&* secunda.

IN duabus proximis prouinciis *Rhætia prima* & *secunda* dioeceses adhuc ampliores fuerunt. In *prima* enim, *Liguriæ* in mediis *Alpibus* proxime adiacente, quæ nunc *Grisonum* regio est, CAROLVS A SANCTO PAVLO non nisi vnam dioecesim inuenire potuit, *Curiam*, vulgo *Chur* vocitatam. Et in *secunda* non nisi tres, quæ sunt: *1. Augusta Vindelicorum*, vulgo *Augspurg*. *2. Quintanæ*, seu *Colonia Augusta Quintanorum*, vulgo *Kyntzen* in *Bauaria* ad *Danubium* fluuium *3. Ratispona*, aliis *Regium* al. *Castra Regina*, vulgo *Regenspurg*. Quibus HOLSTENIVS *Augustam Prætoriam* addit, vulgo *Aosta*, quæ *Pedemontio* accensetur, & *Brixinum*, hodie *Brixen*, in regione *Tirolensi*. Nam, vt supra obseruauimus, omnis ista *Germaniæ* pars, quæ ab *Alpibus* ad *Danubium* fluuium vsque protenditur, olim *Rhætia* dicta, & prouinciis *Italiæ* accensita fuit, & dioeceses in ista sitæ adeo amplæ fuerunt, vt quinque vel sex illæ, si territorii magnitudinem non populi frequentiam spectes, triginta vel quadraginta dioecesibus vrbi *Romæ* propinquis, æquiparari possint.

§.XVI.

§. XVI.
De Venetia *&* Histria.

VLTIMAE harum *Italicarum* dioecesium *Venetia* & *Histria* erant, semper tamquam vna duntaxat prouincia coniunctæ. *Venetiam* a *Rhætia* & *Liguria Athesis* fluuius diuidebat, ab *Aemilia* & *Flaminia Padus*, a *Norico mediterraneo* fossa quædam, inde a scaturigine *Athesis* ad initia vsque *Saui* fluuii deducta, vbi *Histria* erat contermina, sedens inter sinum *Tergestinum* in occasum, & sinum *Flanaticum* in ortum, qui extimus partis euroaquilonalis *Italiæ* limes est. In *Histria*, obseruante CAROLO A SANCTO PAVLO, quinque tantum dioeceses sunt. *1. Forum Iulii*, vulgo *Friuli. 2. Tergestum*, vulgo *Triesto. 3. Parentium*, vulgo *Parenzo. 5. Pola*, hodie etiam *Pola. 6. Emona*, aliis *Aemonia*, quam eamdem cum ea esse putat, quæ hodie dicitur *Citta nova*; HOLSTENIVS autem falsum hoc esse dicit: Ex *itinerariis* enim antiquis constare, *Aemonam* nunc esse *Lubianam* ad *Sauum* fluuium, vulgo *Labach.* In *Venetia* duodeuiginti ipsi obseruatæ dioeceses. *1. Aquileia. 2. Patauium*, vulgo *Padoua. 3. Torcellum. 4. Altinum*, vulgo *Altino. 5. Acelum*, vulgo *Asolo. 6. Taruisium*, hodie *Treviso. 7. Marianum. 8. Verona. 9. Gradus*, vulgo *Grado. 10. Noua*, nunc euersa. *11. Caprula*, vulgo *Caborla. 12. Ceneta*, vulgo *Ceneda. 13. Tridentum*, vulgo *Trento. 14. Feltria*, hodie *Feltri. 15. Bellunum*, vulgo *Belluno. 16. Sabiona*, vulgo *Siben. 17. Opitergium*, vulgo *Oderzo. 18. Celina*, vulgo *Celine.* Nonnullæ ex hisce peramplæ fuerunt dioeceses. *Tridentum* plus XXX. mill. passuum a *Verona*: Et *Sabiona*, *Forum Iulii*, *Aemonia*, *Tergestum*; *Parentium* & *Pola* non minori interuallo aliæ ab aliis distabant. Reliquæ X. vel XX. mill. pass. a vicina quauis vrbe remotæ erant; modo *Altinum* & *Torcellum* V. tantum mill. pass. disiuncta ab se inuicem fuisse, FERRARIVS [*d*] auctor est; dubitat tamen, an eodem simul tempore sedes episcopales exstiterint, sed potius *Torcellum Altino*, quando sæculo quinto medio ab *Hunnis* excisum fuit, successisse, autumat. Sed vtcumque res se ha-

(*d*) Ferrar. voce *Altinum.* Altinum vrbs olim præclara Venetiæ episcopalis sub archiep. Aquileiensi, ab *Hunnis* euersa, apud Silis flum. ostium, quando Aquileia & Concordia ab Attila excisæ fuerunt, media ferme inter Petauium & Concordiam paullo supra XXX. mill. passuum. *Illi Torcellum successit*, episc. sub archiep. Veneto, medium inter Venetias & Altinum V. mill. pass. vtrimque.

bet, istæ dioeceses pleræque ab hac vel illa parte latissime patebant, vti pleræque ex dioecesibus aquilonalibus *Italiæ*, si cum illis, quæ in vicinia vrbis *Romæ* sedebant, comparentur. Iam igitur obseruationem, quam ineunte hoc capite feci, satis probatam dedisse mihi videor, nimirum in *Italia* priscis temporibus aliquas dioeceses de angustissimis, aliquas autem de amplissimis orbis terrarum exstitisse; manente nihilominus eadem episcopatus forma in omnibus: Siquidem episcopus *Eugubinus*, vt HIERONYMVS loquitur, eiusdem meriti, & eiusdem sacerdotii cum episcopo *Romano* habitus fuit. Siue igitur ampla esset dioecesis aliqua, siue angusta, hoc ecclesiæ catholicæ vnitati non derogabat.

LIBRI NONI

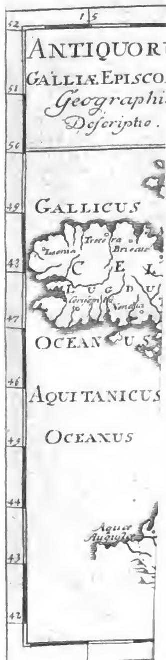
CAPVT SEXTVM

DE DIOECESIBVS GALLIAE, HISPANIAE ET INSVLARVM BRITANNICARVM.

§. I.

De antiquis limitibus & distributione Galliæ *in septemdecim prouincias.*

IAM vniuersas orbis christiani partes percurrimus, exceptis *Gallia*, *Hispania* & *Britannia*, quæ tres ciuiles dioeceses, & vndetriginta vel triginta prouincias imperii *Romani* constituerunt. Verum in examinandis limitibus & ambitu dioecesium episcopalium in hisce regionibus omnia accurate & sigillatim persequenda esse, haud existimamus. Quum enim earum numerus, pro ratione amplitudinis regionum, exiguus tantum sit, fore confidimus, vt nullus non hasce dioeceses magnas fuisse intelligat, quemadmodum etiam nunc sunt, tametsi mutationes quædam, ex quo primum constitutæ fuerunt, in limitibus earum intercesserunt. *Gallia*, vt nunc est, pars duntaxat veteris *Galliæ* est, *Belgicas*, *Helueticas* & *Germanicas* quasdam prouincias complexæ. Primum ab *Augusto* in quatuor partes, *Narbonensem*, *Aquitanicam*, *Lugdunensem* & *Belgicam* fuit diuisa. Postea sub *Adriano* vel *Antonino*, vti PETRVS DE MARCA existimat, ex his quatuor quatuordecim factæ. *Narbonensis* in quatuor diuisa; *Narbonensem*, *Viennensem*, *Alpes maritimas*, & *Alpes Graias* seu *Penninas*

ANTIQUORI
GALLIÆ EPISCO.
Geographi.
Descriptio.
GALLICUS
OCEAN US
AQUITANICUS
OCEANUS
Aquæ Augustæ

nas. Aquitanica in tres, *Aquitanicas* duas & *Nouempopulaniam. Lugdunensis* similiter in tres, *Lugdunensem primam* & *secundam*, & *Maximam Sequanorum.* Et *Belgica* in quatuor, *Belgicam primam* & *secundam*, & *Germaniam primam* & *secundam.* Denique circa tempora *Gratiani* imperatoris numerus adhuc tribus auctus fuit. Nam *Lugdunensis tertia*, aliis *Turonia* vocitata, e *Lugdunensi secunda*; & *Lugdunensis quarta*, siue *Senonia* e *Lugdunensi prima;* & noua prouincia *Narbonensis secunda* e prouincia *Viennensi* conditæ. Et circa hanc tempestatem vel post paullo *Viennensis secunda*, alias dicta *Arelatensis*, itidem prouincia facta est. Sunt, qui *Galliam* olim *Septem prouincias* quoque appellatam esse, putant, quod vniuersum corpus *Galliarum* olim in tot partes tributum fuerit. Sed MARCA [a] vulgatum errorem esse, ostendit; certum enim esse dicit, „nullam exstitisse *Galliarum* omnium „in septem prouincias diuisionem, quum aut quatuor, aut „postea quatuordecim ex instituto *Hadriani* vel *Aurelii Antonini* „exstiterint, vel saltem maior numerus quam septem; fru-„stra igitur laborari in firmanda sententia, quæ nulla ve-„tustatis diserto testimonio nitatur. Consequentiam vero, „quæ trahatur ex notitia imperii, vbi vicarius præfecti præto-„rio dicatur vicarius per *septem prouincias*, nullam esse: Locum e-„nim esse aperte mendosum, & rescribendum *septemdecim.* Quip-„pe in notitia, vt reddatur ratio septem prouinciarum, statim „numerari septemdecim.„ Nonnumquam *Galliæ* & *quinque prouinciarum* mentionem fieri, legimus. Iam vero quinque prouinciæ aut nihil aliud nisi tot partes solidæ *Galliæ Narbonensis* antiquæ fuerunt, nempe *Narbonensis prima* & *secunda*; *Viennensis*, *Alpes maritimæ*, & *Alpes Graiæ:* vti BERTERIVS, MARCA & QVESNELLVS eas numerant; aut priores quatuor ex hisce memoratis cum *Nouempopulania*, vel *Aquitanica prima*, loco *Alpium Graiarum*; quam probabiliorem sententiam esse, ostendit PAGIVS [b]. Vt adeo, quando concilium *Valentinum* an. CCCLXXIV. epistolam suam synodicam inscripsit, *Episcopis per Gallias & quinque prouincias*, has quinque prouincias intelligi oporteat. Ita quoque apud PHILASTRIVM [c], vbi de *Priscillianistis*, *Manichaeorum* reliquiis lo-

(a) Marca de Primatu Lugdun. n. LXVI. LXVII. LXVIII.

(b) Pag. critic. in Baron. an. CCCLXXIIII. n. XVIII—XX.

(c) Philaster. hæres. LXII. Vt latrones iam sub figura confessionis christianæ,

 quens,

quens, in *Hispania* & *quinque prouinciis* eos latere dicit. Similis distinctio in epistola MAXIMI imperatoris ad *Siricium* papam & quibusdam SYMMACHI epistolis, quas MARCA nominat, occurrit. Postea etiam offendimus distinctionem septem prouinciarum a *Galliis*, quæ in epistolis ZOSIMI & BONIFACII pontificum *Romanorum* occurrit, & ab *Honorii* imperatoris æuo esse creditur, qui septem prouincias ad conuentionem *Arelatensem* coire iusserat, nimirum *Narbonensem primam* & *secundam*, *Viennensem*, *Alpes maritimas*, *Aquitanicam primam & secundam & Nouempopulaniam.* Hæ ipsæ nonnumquam a *Galliis* septem prouinciarum nomine distinguuntur, quæ distinctio errorem peperit eorum, qui *Gallias* in maxima sua amplitudine & septem prouincias pro vnis iisdemque habent; quum tamen non septem duntaxat sed septemdecim vel duodeviginti prouincias illic fuisse, constet. Nomina episcopatuum in qualibet prouincia, quum in nulla recentiore *notitia* occurrant, heic subiungemus ex CAROLO A SANCTO PAVLO, qui ex antiquorum conciliorum actis ea conlegit.

§. II.

De diœcesibus in Alpibus maritimis.

PRIMA harum prouinciarum *Alpes maritimæ* erant, *Italiæ* proximæ, vbi septem recensentur diœceses. *1 Ebredunum*, vulgo *Ambrun*, a sæculo V. metropolis huius prouinciæ; antea enim non fuit, quando *Armentarius* huius sedis episcopus accusabatur, quod, neglecta metropolitani voluntate [*d*], episcopus factus esset: quæ absurda & friuola fuisset incusatio, si ipsemet metropolitani in ista prouincia munus gessisset. *2 Dinia*, vulgo *Digne.* *3. Nicæa*, vulgo *Nice.* *4. Cemelene*, vulgo *Cimies*, quæ sedes postea vnita est cum *Nicaënsi.* Nam *Magnus* vtriusque episcopus vocatur in subscriptionibus concilii *Aurelianensis* quinti. Aliis VI. duntaxat, aliis XXX. mill. pass. a *Nicæa* dicitur. *5. Sanicium*, vulgo *Se-*

multas animas mendacio ac peculiari turpitudine non desinunt captiuare, qui & in Hispania & *quinque prouinciis* latere dicuntur, multosque hac quotidie fallacia captiuare.

(*d*) Concil. Reiens. c. II. (tom. III. concil. p. 1286.) Ebrodunensi ecclesiæ ante omnia mature visum est consulendum - - - Ordinationem, quam canones irritam definiunt, nos quoque euacuandam esse censuimus, in qua prætermissa trium præsentia, nec expetitis comprouincialium litteris, *metropolitani* quoque voluntate neglecta, prorsus nihil, quod episcopum faceret, ostensum est.

nez.

nex. 6. *Glandata*, vulgo *Glandeve*; cuius ſedem BAVDRANDVS *Interuallium*, vulgo *Entrevaux*, translatam eſſe, dicit. 7. *Ventio*, vulgo *Vence*.

§. III.

De Alpibus Graiis *ſeu* Penninis.

In ſecunda prouincia, quam *Alpes Graias* ſeu *Penninas* vocant, tres ſolum epiſcopatus fuere. 1. *Darantaſia*, vulgo *la Tarentaiſe*, metropolis, cuius ſedes poſtea *Monaſterium*, vulgo *Moutiers en Tarentaiſe*, translata eſt. 2. *Octodurum*, vulgo *Martenach*. 3. *Sedunum*, vulgo *Syon* vel *Sitten en Valez*, cuius loci epiſcopus, BAVDRANDO teſte, iam dominus ciuitatis eſt.

§. IV.

De Viennenſi prima *&* ſecunda.

Proxima prouincia occaſum verſus *Viennenſis*, in *primam* & *ſecundam* diuiſa. In prima ſex fuerunt diœceſes. 1. *Vienna*, vulgo *Vienne*, metropolis. 2. *Geneua*, vulgo *Geneve*. 3. *Gratianopolis*, vulgo *Grenoble*. 4. *Ciuitas Albenſium*, aliis *Viuaria* & *Alba Auguſta*, vulgo *Viviers*. 5. *Mauriana*, vulgo *S. Jean de Maurienne*. 6. *Valentia*, hodie *Valence*. In ſecunda prouincia, quæ etiam *prouincia Arelatenſis* dicitur, decem fuere diœceſes. 1 *Arelatum*, vulgo *Arles*, metropolis. 2. *Maſſilia*, vulgo *Marſeilles*. 3. *Auenio*, vulgo *Avignon*. 4. *Cabellio*, hodie *Cavaillon*. 5. *Carpentoracte*, vulgo *Carpentras*. 6. *Tolonium*, aliis *Telonium*, vulgo *Toulon*. 7. *Arauſio*, vulgo *Orange*, 8. *Vaſio*, vulgo *Vaïſon*. 9. *Dia*, vel *Dea Vocontiorum*, vulgo *Die*. 10 *Tricaſtinorum ciuitas*, hodie *S. Paul des troix Chaſteaux*, quam BAVDRANDVS [e] III. leucis ab *Arauſione*, & IV a *Vaſione* diſtare dicit.

§. V.

De Narbonenſi prima *&* ſecunda.

Ex prouincia *Viennenſi* Orientem verſus alia quoque prouincia erecta fuit, *Narbonenſis ſecunda* ſiue *Aquenſis*, ab *Aquis Sextiis*, metropoli vocitata; præter quam ſex aliæ diœceſes fuerunt in hac prouincia. 2 *Apta Iulia*, vulgo *Apt*. 3. *Reii*, vulgo *Riez*. 4. *Forum Iulii*, vulgo *Frejus*. 5. *Vapincum*, vulgo *Gap*. 6. *Segeſtero*, vulgo

(e) Baudrand. lexic. voce *Tricaſtini*. Tricaſtini populi fuere Galliæ Narbonenſis - 2 - Eorum vrbs Auguſta Tricaſtinorum vulgo *S. Paul* dicitur, in colle vna leuca a Rhodano diſſita & media fere inter montem Aemarorum ad boream & *Arauſionem* ad meridiem, *III. leucis vtrimque*, *vti IV. a Vaſione in Circium*.

Cisteron. 7. *Antipolis*, vulgo *Antibe*; quæ sedes postea *Grassam*, *Provincia* (*Provence*) vrbem vicinam, translata est. In occasum *Viennensis secundæ Narbonensis* prima sita, in qua decem diœceses. 1. *Narbo*, vulgo *Narbone*. 2. *Tolosa*, vulgo *Tolose*. 3. *Batira*, vulgo *Beziers*. 4. *Nemausum*, vulgo *Nismes*. 5. *Luteua*, seu *Ciuitas Luteuensium*, vulgo *Lodéve*. 6. *Vcetia*, hodie *Uzes*. 7. *Carcaso*, vulgo *Carcassone*. 8. *Agatha*, vulgo *Adge*. 9. *Helena*, vulgo *Elna*. 10. *Magalona*, vulgo *Magalone*, insula & ciuitas maris mediterranei, tribus millibus distans a *Monte Pessulo*, vulgo *Montpellier*, præclara *Volcarum* vrbe, ad quam postea e *Magalona* sedes episcopalis translata est.

§ VI.

De Nouempopulania.

In occasum *Narbonensis primæ* prouincia *Nouempopulania* dicta, iuxta montes *Pyrenæos* ad oceanum *Aquitanicum* sedit, in qua vndecim fuerunt diœceses. 1. *Elusa*, vulgo *Eause*, metropolis, vnde prouincia *Elusana* vocitata. Sedes hæc postea *Augustæ Ausciorum* coniuncta est. 2. *Augusta*, seu *Ciuitas Ausciorum*, hodie dicta *Aux*. 3. *Lactomtium*, vulgo *Lectoure*. 4. *Conuena*, vulgo *Cominges*. 4. *Consoranni*, vulgo *Conserans*. 6. *Vasata*, vulgo *Basas*. 7. *Tarba*, vulgo *Tarbes*. 8. *Aturum*, aliis *Vico-Iulia*, vulgo *Aire*. 9. *Lascara*, vulgo *Lescar*. 10. *Olero*, vulgo *Oleron*. 11. *Aquæ*, vulgo *Acs*.

§. VII.

De Aquitanica prima & secunda.

Ad latus harum prouinciarum septemtrionale a *Garumna ad Ligerim*, duæ prouinciæ *Aquitanica prima* & *secunda* positæ, quarum in posteriore oceano *Aquitanico* contermina, sex amplæ diœceses fuerunt. 1. *Burdigala*, vulgo *Bourdeaux*. 2. *Aginnum*, vulgo *Agen*. 3. *Engolismensium Ciuitas*, vulgo *Angoulesme*. 4. *Santonum ciuitas*, aliis *Mediolanum Santonum*, vulgo *Saintes*. 5. *Pictaui*, vulgo *Poictiers*, quorum *Hilarius* fuit episcopus. 6. *Petrocorium*, hodie *Perigueux*. In priore prouincia in ortum huic contermina, nouem itidem amplæ diœceses fuerunt. 1. *Biturigæ* metropolis, vulgo *Bourges*. 2. *Aruernorum ciuitas*, vulgo *Clairmont*. 3. *Rutena*, vulgo *Rodez*. 4. *Arisitum*. 5. *Cadurci*, vulgo *Cahors*. 6. *Lemouica*, vulgo *Limoges*. 7. *Gabalum*, aliis *Mimate*, vulgo *Mande*. 8. *Vellaua*, aliis *Anicium*, hodie *le Puy en Vellay*. 9. *Albiga*, seu *Alba Heluiorum*, vulgo *Alby*, vnde *Albigenses*, qui in hisce oris floruerunt, nomen sortiti.

§. VIII.

§. VIII.

De Lugdunensi prima, secunda, tertia, quarta, & Maxima Sequanorum.

LATERI septemtrionali & occidentali *Aquitania Gallia Lugdunensis* adiacuit, in quinque diuisa prouincias, quarum in prima quinque dioeceses recensentur. *1. Lugdunum*, vulgo *Lyon*, metropolis. *2. Matisco*, vulgo *Mascon* *3. Cabillonum*, vulgo *Chalons sur Saone*. *4. Lingonum ciuitas*, vulgo *Langres*. *5. Augustodunum*, vulgo *Autun*.

IN *Lugdunensi secunda* octo dioeceses. *1. Rothomagum*, vulgo *Rouen* in *Normandia*. *2. Ebroica*, vulgo *Eureux*. *3 Lexouium*, vulgo *Lisieux*. *4. Baioca*, vulgo *Bayeux*. *5. Constantia*, vulgo *Coutance*. *6. Abrinca*, vulgo *Auranches*. *7 Sagium*, vulgo *Séez*. *8. Oximum*, vulgo *Hiesmes*, cuius sedes postea sedi *Sagiorum*, vnde IV. leucis distabat, vnita.

IN *Lugdunensi tertia*, aliis *Turonensi*, septem fuere dioeceses. *1. Turonorum ciuitas*, vulgo *Tours*. *2. Andegauum*, vulgo *Angers*. *3. Cenomanum*, vulgo *Le Mans*. *4. Redones*, vulgo *Rénes*. *5. Namnetes*, vulgo *Nantes*. *6. Venetia*, vulgo *Vennes*. *7. Aletum*, vulgo *Alet*, cuius sedes postea an. MCXL. *Maclouium* translata est. Quinque aliae a scriptoribus quibusdam *Gallicanis* adiiciuntur, *Briocum*, *Dola*, *Trecora*, *Ossisma* & *Corisopitum*. Sed CAROLVS A SANCTO PAVLO earum antiquitatem vocat in dubium, quod regnante *Carolo Caluo* in *Britannia* quatuor adhuc tantum episcopatus fuisse, legantur.

Lugdunensis quarta ea pars *Galliae* erat, in qua *Lutetia Parisiorum* sita, cuius metropolis *1. Senones*, vulgo *Sens*. *2. Carnutum*, vulgo *Chartres*. *3. Antissiodorum*, vulgo *Auxerre*. *4. Treca*, vulgo *Troyes*. *5. Aurelia*, vulgo *Orleans*. *6 Parisii*, vulgo *Paris*. *7. Melda*, vulgo *Meaux*. *8. Niuernum*, vulgo *Nevers*.

Lugdunensis quinta, aliis *Maxima Sequanorum* dicta, non a *Maximo*, qui *Gallias* temporibus *Gratiani* inuasit, vt CAROLVS A SANCTO PAVLO & alii plures opinantur; nam pridem ante sub *Diocletiano* imperatore ita fuit vocitata, quemadmodum MARCA[f]

(f) Marc. de primatu Lugdun. num. LXIV. Maxima Sequanorum auulsa erat a Lugdunensi Diocletiani principatu; vt ostendit inscriptio tunc posita apud Gruterum pag. CLXVI. num. VII. *Aurelio Proculo V C prou. Max. Seq.* vbi aperte Maxima Sequanonum prouinciae nomine insignitur. Vnde patet eruditorum error, qui *Maximam* dictam volunt a nomine *Maximi*, qui Gallias inuasit temporibus Gratiani circiter annum trecentesimum octuagesimum.

cx

ex vetusta inscriptione apud GRVTERVM demonstrat. Antiqua eius metropolis fuit *Visontium*, aliis *Bisuntio*, vulgo *Bezanzon*. 2 *Auenticum*, vulgo *Avenche*, cuius sedes *Lausannam* translata fuit. 3. *Augusta Rauracorum*, vulgo *Augst*: sed hæc sedes episcopalis *Basileam*, non longe distantem, translata est. 4. *Vindonissa*, vulgo *Winich*, cuius sedes episcopalis *Constantiam ad Rhenum* postea translata est, circa annum Christi, vt ferunt DXCVII. 5. *Belica*, vulgo *Belley*, quam sedem MARCA deleto *Noioduno*, quod vulgo *Nion*, olim *Colonia equestris* vocatum, huc translatam esse, dicit.

§. IX.

De Belgica prima *&* secunda.

EXTIMAE in aquilonem prouinciæ *Galliarum* fuerunt *Belgica prima* & *secunda* nec non *Germanica prima* & *secunda*, omnis regio ad oram *Matrona* fluuii septemtrionalem, haud procul a *Parisiis* & *Melda* ad *Rhenum* fluuium vsque; In *Belgica prima* quatuor duntaxat diœceses exstitere. 1. *Augusta Treuirorum*, vulgo *Trier*, & *Gallis Treves*, metropolis. 2. *Mediomatricum*, vulgo *Metz*. 3. *Tullum*, vulgo *Toul*. 4. *Verodunum*, vulgo *Verdun* in *Lotharingia*.

In altera *Belgica* decem fuere diœceses, 1. *Remi*, vulgo *Reims*. 2. *Augusta Suessonum*, vulgo *Soissons*. 3. *Catalaunum*, vulgo *Chalons en Champagne*. 4. *Laudunum*, vulgo *Laon*. 5. *Augusta Veromanduorum*, vulgo *Vermand*. Qua ab *Hunnis* euersa, sedes episcopalis *Nouiodunum* seu *Neomagum*, vulgo *Noyon*, translata est. 6. *Cameracum*, vulgo *Cambray*. 7. *Tornacum*, vulgo *Tournay*. 8. *Siluanectum*, vulgo *Senlis*. 9. *Bellouacum*, vulgo *Beauvais*. 10. *Ambianum*, vulgo *Amiens*. Quidam addunt duas, *Taruannam*, vulgo *Therouënne*, & *Bononiam*, vulgo *Boulogne*. Sed CAROLVS A SANCTO PAVLO, has sedes non adeo antiquas esse statuit; nam *Taruanensem* episcopum dicit se non legisse in libris certioris fidei ante *Actherium*, cuius mentio fiat in epistola *Zacharia* papæ an. DCCL. nec vsquam apud priscos episcopi *Bononiensis* memoriam se vidisse, sed tantum a *Caroli V.* temporibus, quo imperante, *Taruannensis* sedes translata sit *Bononiam*, pro ea parte diœcesis, quæ est in *Francia*, nec non *Audomaropolim* pro ea, quæ est in *Artesia*, & *Ipram* pro tertia seu vltima parte, quæ est in *Flandria*.

§. X.

De Germanica prima *&* secunda.

IN *Germanica prima* quatuor duntaxat recensentur diœceses.

1. Mo-

CANT

PROVINCI

LUCEN. Lucus

Iria Flavia

Nelosia

GALL

Auria

Tude

Braccara

Dumium

Portucelle

BRACCAREN.

Lamecum

Viseum

LUSITA

Eminium

Coimbrica

Egitania

NIA

Tagus Fl.

Olisippo

TEN

Ebora

SIS

B.

Pax Iulia

PRO

Ossonaba

Lacobriga

ATLANTICUS OCEANUS

MARE GADITANU

Fretum He

n. 8

1. Moguntia, *Mayence Gallis* dicitur, incolis *Maynz*. *2. Argentoratum*, vulgo *Strasſburg*. *3. Spira Nemetum*, vulgo *Speyer*, *Gallis Spire*. *4. Wormacia Vangionum*, vulgo *Worms*.

In *Germanica ſecunda* duæ tantum. *1. Colonia Agrippina*, vulgo *Cœln*. *2. Tungri*, aliis *Aduatica Tungrorum*, *Gallis Tongres*, vulgo incolis *Tongeren*, in *Brabantia*. Hinc ſedes primum translata ad *Traiectum Moſæ*, hodie *Maſtricht*, & tandem e *Traiecto Leodium*, vulgo *Lüttich*, vbi adhuc eſt, & epiſcopus ſæcularem iuriſdictionem eccleſiaſticæ coniunctam, atque viginti quatuor oppida ſibi ſubiecta, habet. Iam vero quisquis harum regionum ſtatum aliquo modo agnoſcit, eum facile hinc collecturum confido, pleraſque harum diœceſium late patuiſſe, vti in hanc diem multo maximæ ſunt: quum vniuerſæ modo CXXII. fuerint numero, quando *Galliarum* limites multo longius, quam nunc quidem, fuerunt porrecti; & partes quasdam *Heluetiæ*, *Germaniæ* & *Belgii*, quæ nunc diſtinctæ per ſe regiones ſunt, complexi.

§. XI.

De antiqua prouinciarum Hiſpanicarum *diuiſione.*

Ex *Gallia* tranſcendentes montes *Pyrenæos* in *Hiſpaniam* progredimur, quæ vna cum prouincia *Tingitana* in *Africa* & inſulis *Balearibus* aliam magnam diœceſim ciuilem imperii *Romani* ſub præfecto-prætorio *Galliarum* conſtituit. *Hiſpania* tunc temporis fuit omnis diuiſa in quinque prouincias, *Tarraconenſem*, *Carthaginenſem*, *Bæticam*, *Luſitaniam* & *Gallæciam*, & in his prouinciis numquam ſupra ſeptuaginta quatuor vel ſeptuaginta ſex diœceſes epiſcopales fuerunt, quando numeroſiſſimæ fuere, & fere totidem in hunc diem reperiuntur.

§. XII.

De Tarraconenſi.

In ampla prouincia *Tarraconenſi*, *Galliæ* proxima, ſedecim tantummodo diœceſes fuerunt. *1. Tarracona*, vulgo *Tarragona*, metropolis. *2. Dertoſa*, vulgo *Tortoſa*. *3. Cæſaraugusta*, vulgo *Saragoſſa*. *4. Tyraſſona*, aliis *Turiaſſo*, vulgo *Tarazona*. *5. Calagurris*, vulgo *Calahorra*. *6. Auca*, vulgo *Oca*. *7. Oſca*, vulgo *Hueſca*. *8. Pampilona* ſeu *Pampelon*, vulgo *Pamplona*. *9. Ilerda*, vulgo *Lerida*. *10. Barcino*, vulgo *Barcelona*. *11. Egara*, vulgo *Tarraſa*, non longe a *Barcinone*, cui ſedes vnita creditur. *12. Auſona*, aliis *Auſa*, vulgo *Vique*. *13. Gerunda*, vulgo *Girona*.

Girona. 14. *Emporia*, vulgo *Ampurias.* 15. *Orgellum*, aliis *Urgella*, vel *Orgia*, vulgo *Urgel.* 16. *Velia*, hodie *Veleja.*

§. XIII.

De Carthaginensi.

Huic proxima ad oram maris mediterranei prouincia *Carthaginensis* fuit, a primaria ciuitate *Carthagine*, vulgo *Carthagena*, antiqua huius prouinciæ metropoli, sic vocitata, quamquam postea *Toletum* nouæ metropolis priuilegium sortitum est, & tandem totius prouinciæ dignitati successit. Præter has duas diœceses, CAROLO A SANCTO PAULO recensente, viginti duæ aliæ fuerunt in hac prouincia. 1. *Complutum*, vulgo *Alcala de Henares.* 2. *Oxoma*, aliis *Uxama*, vulgo *Osma.* 3. *Pallentia*, vulgo *Palentia.* 4. *Valeria*, vulgo *Valera de Vieja.* 5. *Saguntum*, aliis *Segontia*; vulgo *Siguenza.* 6. *Secobia*, vulgo *Segovia.* 7. *Arcabrica*, vulgo *Arcas.* 8. *Oretum*, vulgo *Oreto.* 9. *Valentia*, vulgo *Valencia.* 10. *Dianium*, vulgo *Denia.* 11. *Sætabis*, seu *Setabis*, hodie *Xativa* 12. *Basti*, hodie *Baza.* 13. *Menteja*, vulgo *Mentexa.* 14. *Salaria.* 15. *Acci*, vulgo *Guadix.* 16. *Segobrica*, hodie *Segorbe.* 17. *Castulo*, hodie *Gazlona.* 18. *Bigastrum.* 19. *Illici*, vulgo quibusdam *Alicante*, aliis *Elche* vel *Origuela.* 20. *Ergauica*, vulgo *Alcaniz*, aliis non longe a *Toleto*, aliis *Penna escritta*, vel *Santaver.* 21. *Eliocrota*, nunc *Lorca.* 22. *Urci*, aliis *Urce*, hodie *Orce.*

§. XIV.

De Bætica.

PROXIMAE prouinciæ *Betica* vndecim tantum tribuuntur diœceses. 1. *Hispalis*, vulgo *Sevilla.* 2. *Italica*, nunc *Sevilla la Vieja.* 3. *Ilipla*, siue *Elipla*, nunc vulgo *Niebla.* 4. *Astygis*, vulgo *Ecija.* 5. *Corduba*, hodie *Cordoüa.* 6. *Egabro*, vulgo *Cabra.* 7. *Eliberis* seu *Illiberis*, vulgo *Elvira.* 8. *Malaca*, vulgo *Malaga.* 9. *Asindum*, seu *Asinda* & postea *Assidonia*, vulgo *Medina Sidonia.* 10. *Tucci*, hodie *Martos.* 11. *Abdara*, vulgo *Adra.*

§. XV.

De Lusitania.

In prouincia *Lusitania* nouem tantummodo diœceses recensentur. 1. *Emerita*, vulgo *Merida*, metropolis. 2. *Abula*, vulgo *Avila*, 3. *Salmantica*, vulgo *Salamanca.* 4. *Ebora*, al. *Elbora*, vulgo *Evora.* 5. *Cauria*, vulgo *Coria.* 6. *Pax Iulia*, vulgo *Beja*, quam nonnulli cum *Pace Augusta*, hodie dicta *Badaios* confundunt, quæ recentior tantum

tum

tum dioecesis est. 7. *Ossonaba*, vulgo *Estoy*. 8. *Olysippo*, vulgo *Lisbona*. 9. *Egita*, nunc vicus obscurus *Eidania* dictus.

§. XVI.

De Gallaecia.

GALLAECIA ampla fuit prouincia, neque tamen plus tredecim vel quatuordecim habuit dioeceses episcopales. In concilio apud *Lucum Augusti*, sub *Theodimiro* rege ann. DLXIX. celebrato, proponebatur, quod in tota *Gallaecia* regione spatiosae satis dioeceses a paucis episcopis tenerentur, ita vt aliquantae ecclesiae per singulos annos vix possent a suo episcopo visitari. Quo facto patres istius concilii, constitutis diuersis nouis episcopatibus, elegerunt, vt sedes *Lucensis* esset metropolitana, quemadmodum in actis [g] concilii declaratum legimus. *Bracam*, hodie *Braga*, antiqua fuit metropolis, cui post factam diuisionem non amplius sex dioeceses fuerunt reliquae. 1. *Dumium*. 2. *Portucale*, vel *Portus Calensis*, hodie *El Puerto*. 3. *Conimbrica*, vulgo *Coymbra*. 4. *Viseum*, vulgo *Viseo*. 5. *Lamecum*, vulgo *Lamego*. 6. *Valentia* ad *Minium* fluuium, hodie *Valenzia al Menno*. 7. *Legio*, vulgo *Leon*. Ad alteram metropolim *Lucum Augusti* quinque tantum pertinuerunt. 1. *Iria Flauia*, vulgo *El Padron*. 2. *Auria*, vulgo *Orense*. 3. *Tude*, vulgo *Tuy*. 4. *Asturica*, vulgo *Astorga*. 5. *Britonia*, nunc pagus *Bretagna* dictus. Ex hisce *Legio* & *Asturica* CYPRIANI memoria vna duntaxat dioecesis fuisse, a viris quibusdam doctis creditur, quod CYPRIANVS eas in epistola ad ecclesiam vtriusque loci scripta [h] coniungat. Sed hoc argumentum paullo violentius mihi videtur, quia *Emeritam* in eadem inscriptione eis iungit. Alius quidam locus est, quem alii non dioecesim sed monasterium habuisse dicunt, *Dumium* videlicet non procul a *Bracara*. Insigniter autem falluntur. Quamquam enim vnum vel duo exempla in antiquae historiae monimentis [i] occurrunt, quod episcopi in monasteriis sine vlla omnino dioecesi ordinati fuerint; neque ipsorum monasterium dioecesim eorum fuisse, legimus: in praesenti tamen casu res aliter se habuit. Nam, quo-

(g) Concil. Lucens. (tom. V. p. 874. c. d.)

(h) Cyprian. epist. LXVIII. al. LXVII. Cyprianus, Caecilius, Primus - - Felici presbytero & plebibus consistentibus ad *Legionem* & *Asturicae*; item Laelio diacono, & plebi *Emeritae* consistentibus, fratribus in domino salutem.

(i) Vid. lib. IV. cap. VI. §. III. volum. II. p. 171 - 173.

modo vir quidam doctus [k] demonstrauit, *Dumio* præter monasterium alia adhuc diœcesis fuit. In actis concilii *Lucensis* [l] familia regia ad sedem *Dumiensem* pertinere dicitur. Nam *Martinus Bracarensis*, vulgo *Gallaciæ* apostolus vocitatus, posteaquam *Theodomirum* regem *Sueuorum* ab hæresi *Ariana* ad fidem catholicam perduxisset, episcopus in monasterio *Dumiensi* (quod construxerat) non pro ipso monasterio, sed pro familia regia, creatus est, donec ad *Bracaram*, prouinciæ metropolim, transferretur. Et postea in distributione diœcesium a rege *Wamba* facta limites huius diœcesis constituti sunt a *Duma* ad *Albiam*, & a *Rianteca* ad *Alasam*. Quæ loca etsi adeo obscura sunt, vt apud geographos nulla eorum habeatur mentio, diœcesim tamen ampliorem fuisse, quam monasterium; aut certe hoc monasterium, perinde ac *Sublaquense* in diœcesi *Tiburti Italiæ* diuersas villas iurisdictioni suæ subiectas habuisse, euincunt. Atque ita sufficientem diœcesim habere potuit, etsi non ita amplam, vt reliqui prouinciæ *Gallaciæ* episcopatus, qui adeo vasti ambitus fuerunt, vt synodus pro sua prudentia illos statuerit contrahendos.

§. XVII.

De Maiorica, Minorica & *ceteris insulis.*

PROVINCIIS *Hispanicis* insulæ *Hispanicæ*, *Maiorica*, *Minorica* & *Ebusus* subiungendæ sunt, quas CAROLVS A SANCTO PAVLO errore ductus ad *Sardiniam* refert, tamquam diœcesi *Romanæ* subiectas. *Maiorica* omnium *Balearium* maximæ circuitus fuit fere mill. pass. CX. neque tamen ipsa plus vnam diœcesim episcopalem habuit, cuius vrbs primaria *Palma*, hodie *Mallorca*, quo nomine ab incolis tota insula appellatur, aliis dicta *Maiorca*. *Minorica*, incolis *Menorca*, LX. mill. pass. in circuitu habens, olim proprio gauisa est episcopo, cuius sedes *Iamna* fuit, hodie *Citadella* vocitata, vrbs insulæ primaria. *Ebusus* hodie *Yvica* ista quidem insula fuit minor, sed tamen ad distinctam aliquam diœcesim faciendam sufficiens, circuitu XLII. mill. passuum, vrbem eiusdem nominis habens cum pluribus villis sibi subiectis. Vt adeo in omnibus prouinciis *Hispanicis* diœceses generatim satis

(k) Maurice, *Defence of Diocef. Episc. p. 149.*

(l) Concil. Luc. (tom. V. conc. p. 875. a.) Ad Damio familia seruorum. Nota: In margine sic legitur: *Ad sedem Dumiensem familia regia.*

spatio-

ſpatioſæ fuerint, nec vlla inter eas reperta ſit, cuius fines ſingularis alicuius congregationis limites non longe exceſſerint.

§. XVIII.

Status eccleſiæ Hiſpanicæ *ex quibusdam illius conciliis antiquis declaratus.*

Hvnc verum eccleſiæ *Hiſpanicæ* ſtatum priſcis temporibus fuiſſe, ex quibusdam illius antiquioribus conciliis apparet. Concilium *Illiberritanum*, an. reparatæ ſalutis CCCV. ineunte perſecutione *Diocletianea* celebratum, canonem habet, qui diœceſes parochias in agris habuiſſe ſatis clare indicat, quando ait [m]: *Si quis diaconus regens plebem ſine epiſcopo vel presbytero aliquos baptizauerit, epiſcopus eos per benedictionem perficere debebit.* Idem adhuc clarius concilii *Toletani* primi an. CCCC. habiti canon aliquis ſignificat, *Placuit*, inquiens [n], *ex hac die nullum alium niſi epiſcopum chriſma conficere & per diœceſim deſtinare, ita vt de ſingulis eccleſiis ad epiſcopum ante diem paſcha diaconi deſtinentur, aut ſubdiaconi, vt confectum chriſma ab epiſcopo deſtinatum, ad diem paſcha poſſint ad tempus deferre.* Hoc ipſum manifeſto argumento eſt, diœceſibus *Hiſpanicis* parochias fuiſſe rurales, in quibus presbyteri & diaconi degerint ſine epiſcopo, & hoc ad confirmationem facit eorum, quæ de priſco harum eccleſiarum ſtatu & diuiſione diximus.

§. XIX.

De Hibernia *&* Scotia.

Ex *Hiſpania* tandem in inſulas *Britannicas* deuenimus, quarum aliqua duntaxat pars *Romano* imperio ſubiecta & diœceſis *Britannica* dicta fuit; *Hibernia* enim & maxima pars *Scotiæ* numquam huic dominio paruit. Non tamen abs re fuerit hoc loco de vtraque, æque ac *Anglia*, non nihil dicere, quaſi non aliam ob cauſſam, niſi vt fabuloſas quasdam de illis narrationes remoueamus atque caſtigemus. Quando & a quonam *Hibernia* primum ad religionem *chriſtianam* conuerſa ſit, non eſt noſtri iam inſtituti diſquirere, ſiquidem ante tempora *S. Patricii* an. CCCXXXIII. de epiſcopis, ſiue diœceſibus epiſcopalibus in hoc regno parum legimus, & poſt ipſum relationes de illis adeo incertæ ſunt atque obſcuræ, vt Carolvs a Sancto Pavlo

(m) Concil. Illiberrit. c. LXXVII. (tom. I. concil. p. 978.)
(n) Concil. Toletan. I. c. XX. (tom. II. p. 1225.)

haud alium earum catalogum sistere sustineat, nisi quem e CAMBDENO & *prouinciali Romano* accepit, quæ relationes ambæ recentioris æui sunt. Nam diœcesis *Waterfordiensis* mentionem faciunt, quæ, vt CAVEVS [*o*] & alii viri docti ex EADMERO [*p*] obseruarunt, non erecta fuit ante an. MXCVII. quando *Murchertacus* rex eiusque clerus & populus ab *Anselmo* archiepiscopo *Cantuariensi*, istius partis *Hiberniæ* tunc temporis primate, petierunt, vt oppidum *Waterfordiense* in episcopalem sedem erigeretur; cui petito ille locum relinquens *Malchum* quemdam

(*o*) Cau. histor. litterar. volum. II. p. 373. (p. 217. edit. Geneu. MDCXCIX.) Hibernicum (concilium) anno MXCVII. loco incerto habitum: In quo Murchertacus rex, eiusque clerus & populus ab Anselmo Cantuariensi, tanquam primate suo, petunt, vt oppidum Waterfordiense in episcopalem sedem erigatur. cetera, vid. sub littera seq. (*p*).

(*p*) Eadmer. histor. lib. II. p. 36. Rex Hiberniæ Murchertachus nomine & Dofnaldus episcopus cum ceteris episcopis, & quique nobiles cum clero & populo ipsius insulæ miserunt nuntios ac litteras ad Anshelmum, innotescentes ei, ciuitatem quamdam Watafordiam nomine, in vna suarum prouinciarum esse, cui ob numerosam ciuium multitudinem expediret, episcopum institui, simulque petentes; ipse quatenus primatus, quem super eos gerebat, potestate, & qua fungebatur vicis apostolicæ auctoritate, sanctæ christianitati ac necessariæ plebium vtilitati instituendo eis pontificem subueniret. Iam enim sæcula multa transierant, in quibus eadem ciuitas absque prouidentia & cura pontificali consistens, per diuersa tentationum pericula iactabatur. Elegerant autem iidem ipsi in hoc officium quemdam gentis suæ virum vocabulo Malchum, eumque sacrandum cum communi decreto ad Anselmum transmiserunt. Decretum autem hoc est. *Anshelmo, Dei gratia Anglorum archiepiscopo, clerus & populus Waterfordiæ cum rege Murchertacho & episcopo Dofnaldo, salutem in domino. Pater sancte, cæcitas ignorantiæ nos diu detrimenta salutis nostræ sustinere coëgit, quod magis eligimus seruiliter dominico iugo colla subtrahere, quam liberaliter pastorali obedientiæ subesse. Nunc autem quantum proficiat pastorum caussa agnouimus, cum aliarum rerum similitudines ad mentem reuocamus, quia sine regimine, nec exercitus bellum, nec nauis marinum audet attemptare periculum. Nauicula ergo nostra mundanis dedita fluctibus sine pastore contra callidum hostem qua ratione pugnabit? Propterea nos & rex noster Murchertachus, & episcopus Dofnaldus & Dermeth dux noster frater regis eligimus hunc presbyterum Malchum, Walkelini Wintonensis episcopi monachum nobis sufficientissime cognitum, natalibus & moribus nobilem, apostolica, & ecclesiæ disciplina inbutum, fide catholica prudentem, moribus temperatum, vita castum, sobrium, humilem, affabilem, misericordem, liberalem, hospitalem, suæ domui bene præpositum, non neophytum, habentem testimonium bonum in gradibus singulis. Hunc nobis petimus a vestra paterni-*

gentis

gentis suæ virum, quem elegerant, primum istius loci episcopum ordinauit. Immo vero vterque hic catalogus quatuor etiam archiepiscopatuum in *Hibernia* facit mentionem, qui numerus metropolitanorum ab *Eugenio* pontifice *Romano* demum an. DCLII. introductus fuit, vti ex ROGERIO HOVEDENO obseruauit BARONIVS; atque idem a MATTHAEO *Parisiensi*, SIMEONE *Dunelmensi*, GERVASIO in *chronico* aliisque *Anglicanis* scriptoribus adnotatum est. Quum vero catalogos dioecesium *Hibernicarum* hisce antiquiores vel digniores fide habeamus nullos, non inconsultum fuerit, eos hoc loco interponere. In eo, quem CAMBDENVS exhibet, quatuor archiepiscopi cum episcopis suis suffraganeis hoc recensentur ordine:

Archiepiscopo *Armachano* totius *Hiberniæ* primati subsunt:

1. Midensis, vel *Elnamimand. 2. Dunensis*, alias *Dundalethglas. 3. Clochorensis*, alias *Lugundunensis. 4. Connerensis. 5. Ardachadensis. 6. Rathbotensis. 7. Rathlucensis. 8. Daln-liguirensis. 9. Dearribensis.*

Archiepiscopo *Dublinensi* parent:

1. Glendelacensis. 2. Fernensis. 3. Osseriensis, alias *De Canic. 4. Leclinensis. 5. Kil-darensis*, alias *Darensis.*

Archiepiscopo *Cassiliensi* subsunt:

1. Laoniensis de Kendalnam. 2. Limricensis. 3. De insula *Gathay. 4.* De *Cellumabrath. 5. Melicensis*, vel de *Emileth. 6. Rossiensis*, alias *Roscrensis. 7. Waterfordiensis*, alias de *Batilfordian. 8. Lismorensis. 9. Clonensis*;

---

tate ordinari pontificem, quatenus regulariter nobis præesse valeat & prodesse, & nos sub eius regimine salubriter domino militare possimus. Vt autem omnium nostrorum vota in hanc electionem conuenire noscatis, huic decreto canonico promtissima voluntate singuli manibus propriis roborantes subscripsimus. Ego Murchertachus rex Hiberniæ subscripsi. Ego Dermeth dux frater regis subscripsi. Ego Dofnaldus, episcopus S. S. Ego Idunan episcopus Midiæ S. S. Ego Samuel Dunelmensis episcopus S. S. Ego Ferdomnachus Laginiensium episcopus S. S. Subscripserunt his multo plures quos nos breuitati studentes notare non necessarium duximus.

Igitur Anselmus considerans & intelligens, eos iusta & vtilia petere, petitioni eorum libens annuit. Electum ergo pontificem diligenter in his quæ sacra iubet auctoritas, examinatum, ac multorum cum vitæ suæ testimonio, dignum episcopatu comprobatum, sumta ab eo ex more de subiectionis suæ obedientia professione, sacrauit eum Cantuariæ quinto Kl. Ianuarii, assistentibus & cooperantibus sibi in hoc ministerio suo, duobus episcopis suis Radulfo scilicet Cicestrensi, & Gundulfo Roffensi.

ſis, alias de *Cluanania*. *10. Corcagienſis*. *11.* De *Roſalither*. *12. Ardefertenſis*.

Archiepiſcopo *Tuamenſi* ſubiiciuntur:

1. Duatenſis, alias *Killmacduoc*. *2.* De *Mageo*. *3. Enachdunenſis*. *4.* De *Cellaiaro*. *5.* De *Roſcomon*. *6. Clonfertenſis*. *7. Achadenſis*. *8. Ladenſis*, alias *Killaleth*. *9.* De *Conany*. *10.* De *Killmunduach*. *11. Elphinenſis*.

Alter catalogus in *prouinciali Romano*, a CAROLO A SANCTO PAVLO in geographiæ ſuæ appendice publicatus, numerum ſuffraganeorum ad quinquaginta tres adauctum hoc ordine exhibet:

Archiepiſcopus *Armachiæ* primas totius *Hiberniæ* hos habet ſuffraganeos:

1. Connerinenſem. *2. Deconnannas*. *3. Dedamlialiagg*. *4. Dedundaleglas*. *5. Deardarchad*. *6. Dedarrich*. *7. Ingundunum*. *8 Demthboth*. *9 Dunenſem*, alias *Drumorenſem*. *10. Elualnimnd*, ſiue *Midenſem*. *11. Demthluring*. *12. Renenſem*, vel *Reuelenſem*, vel *Crocorenſem*. *13. Cluanenſem*, alias *Cluanerdenſem*. *14. Rochinoſenſem* vel *Rothbotenſem*. *15. Armagadonenſem* vel *Ardocadenſem*. *16. Conerenſem*. *17. Heugamenſem*.

Archiepiſcopus *Dublinenſis* hos habet ſuffraganeos:

1. Glandelacenſem. *2. Caldetenſem*, alias *Kiſcarenſem*. *3. Feruenſem*. *4. Gleuſem* vel *Gluiſonenſem*. *5. Oſſinenſem*. *6. Darenſem*. *7. Gainінch*. *8. Lecelinenſem*.

Archiepiſcopus *Caſſellenſis* hos habet ſuffraganeos:

1. Decendalnenſem vel *Laonenſem*. *2 Deroſtreenſem*, vel *Wldifordianum*. *3. Deartefertenſem* *4. Lunech*. *5. Liſmorenſem*. *6 Firmaberenſem*, vel *Fymbarrenſem*. *7.* De *Inſula*. *8. Deduanamenſem*, alias *Cluanenſem*. *9. Laudenſem*. *10 Carthax*. *11. Tubricenſem*. *12. Decelleninabruth* *13. Deconeagia*, vel *Corcayenſem*. *14. Artfertelenſem*. *15. Denulech*, alias *Vmblicenſem*. *16. Deroſailitchir*. *17. Waterfordienſem*.

Archiepiſcopus *Tuanenſis* hos habet ſuffraganeos:

1. Demageonenſem. *2. Achadenſem*. *3. Nelſinenſem*. *4. Decellaid*. *5. Deconairi*. *6. Eacdunenſem*. *7. Roſcomon*. *8. Decelmundaiach*. *9. Cluartifertenſem*. *10. Deculuanferd*. *11. Duacenſem*. *12. Bladenſem*.

Hic maximus epiſcoporum numerus videtur fuiſſe, quem *Hibernia*, ex quo tempore chriſtianam amplexa eſt religionem, vmquam habuit. Nam recentiorum quorumdam ſcriptorum opinio

nio, quod aliquando non minus CCCLXV. episcopi a *S. Patricio* ordinato heic fuerint, solide a MAVRITIO confutata est, qui narrationem istam non de tot eiusdem temporis episcopis, sed de numero sub quatuor regibus per centum annorum seriem intelligendam esse, satis clare [q] demonstrauit. Id quod vnusquisque, qui antiquitates VSSERII [r], vnde fundamentum fabulæ istius arcessitur, legerit, facile poterit diiudicare. Neque enim sic res difficilis ad intelligendum est, quomodo heic trecenti & quinquaginta, vel vt NENNIVS rem narrat, trecenti quinquaginta quinque episcopi per integri sæculi decursum esse potuerint, etiamsi non amplius quinquaginta vel sexaginta eodem simul tempore vixerint. Alius error, a CAROLO A SANCTO PAVLO de episcopis huius nationis commissus, qui eos vniuersos vni abbati subiectos statuit, iam castigatus a nobis est, quando de ascetis sumus loquuti, vbi ostendimus [s], *Hiberniam* pro *Huya*, parua *Scotiæ* septemtrionalis insula, perperam ab eo accipi, in qua monasterium a *Columbano* exstructum erat, cuius abbatibus omnis prouincia *Pictorum* septemtrionalium & ipsi etiam episcopi ordine inusitato, vt BEDA loquitur, debuerunt esse subiecti; sed hoc nec ad *Hiberniam*, nec ad vllas alias *Scotiæ* partes, præter eam, quam modo memorauimus, quidquam attinet.

DE primitiuo diœcesium episcopalium statu in *Scotia* CAROLVS A SANCTO PAVLO, luce destitutus historica, narrare nihil potuit, ideoque recentiora duntaxat nomina consignauit, vti sequuntur.

Sub archiepiscopo *S. Andreæ* octo sunt episcopatus, videlicet

1. Dunkeldensis. 2. Brechinensis. 3. Aberdonensis. 4. Rossensis. 5. Morauiensis. 6. Cathanensis. 7. Dumblanensis. 8. Orchadensis.

Sub archiepiscopo *Glasceuensi* tres.

1. Candidæ Casæ. 2. Lismonensis. 3. Insularum, hoc est, *Hebridum* seu occidentalium, quarum e præcipuis *Iona* fuit. *Sodora*, primaria huius insulæ ciuitas, a *Gregorio* IV. anno DCCCXL. in sedem episcopalem euecta est, vnde episcopus harum quadraginta quatuor insularum omnium vna cum *Mannia* insula, quæ

(q) Maurice, *Defence of Dioces. Episc.* p. 155.
(r) Vsser. antiquit. eccles. Britan. p. 490. tot.
(s) Vid. lib. VII. c. III. §. XIV. pag. 69.

tunc temporis pars duntaxat huius diœcesis fuit, nomen episcopi *Sodorensis* habuit. Quando autem *Mannia* insula in potestatem venit gentis *Anglorum*, insulæ occidentales veteri suo episcopo, qui in hac insula viuere solebat, amplius parere recusantes ipsæ sibi episcopum constituerunt separatim, qui diu titulum episcopi *Sodorensis* retinuit, tandem vero episcopo *Manniæ* insulæ illum reliquit, adsumto titulo *Insulani*, quem etiam nunc retinet. *Prouinciale Romanum* nec huius diœcesis in hisce insulis, nec illius, quæ in *Orchadibus* fuit, meminit; sed de aliqua loquitur, quam *Dearegarchel* vocitari & ad papam spectare dicit, & *Glascuensem* episcopum suffraganeum duntaxat episcopi *S. Andreæ* facit. Vnde non multum temporis præterlapsum esse, intelligimus, postquam *Glasquuin* sedis archiepiscopalis priuilegio fuit exornatum, episcopo *S. Andreæ* vno solo metropolitani inter omnes dignitatem obtinente. Sed de antiquis diœcesibus non adeo sollicitos nos esse oportet. Nam quidquid scriptores fabulosi dictitent, ex BEDA certum est, nullam huius nationis partem a *Pictis* possessam religionem christianam accepisse, nisi sæculo demum quinto, quando *Arcadio* & *Honorio* imperantibus australes *Picti* CHRISTO nomen dederunt, prædicante eis verbum *Nynia* quodam *Britone*, qui ecclesiam ad *Candidam Casam* ædificauit, quæ prima cathedralis in isthac parte *Scotiæ* fuit, & loco isti nomen *Whitherne* a candido colore tribuit, eo quod ecclesia, vt BEDA [*t*] obseruat, de lapide, insolito *Britonibus* more, facta esset. Septemtrionales *Picti* non nisi centum & quinquaginta annis post ad fidem CHRISTI perducti sunt. Nam apostolus eorum *Columba* fuit, insignis nominis monachus, qui imperante *Iustino Iuniore* an. DLXV. de *Hibernia* eo venerat, euangelium CHRISTI genti illi prædicaturus, vt eo-

(*t*) Bed. lib. III. c. IV. Anno incarnationis dominicæ quingentesimo sexagesimo quinto, (quo tempore gubernaculum imperii Romani post Iustinianum, Iustinus minor accepit) venit de Hibernia presbyter & abbas, habitu & vita monachi, insignis nominis, nomine Columba, Britanniam; prædicaturus verbum Dei prouinciis septemtrionalium Pictorum, hoc est, eis, quæ arduis atque horrentibus montium iugis ab australibus eorum sunt regionibus sequestratæ. Nam ipsi australes Picti, qui intra eosdem montes sedes habent, multo ante tempore (vt perhibent) relicto errore idololatriæ, fidem veritatis acceperant, prædicante eis verbum Nynia episcopo reuerendissimo & san-

dem

dem loco BEDA docet. Vt adeo in cassum laboraturi essemus, si in dioeceses episcopales inquireremus ante, quam de vllis doctrinæ christianæ inter ipsos iactis fundamentis nobis certo constaret. In sequentibus sæculis de nulla alia dioecesi præter hanc ad *Candidam Casam* in BEDA vel alio quodam fide digno scriptore quidquam speciatim relatum legimus. Quamuis enim de episcopis inter australes & septemtrionales *Pictos* loquantur, nullam tamen sedium eorum mentionem faciunt. Vnde nonnulli episcopos *Scoticos* non proprias sibi sedes habuisse, sed pro vniuersa regione absolute fuisse ordinatos, collegerunt. Alii vero vnum duntaxat episcopum vniuersam regionem rexisse, sentiunt. Quarum opinionum prior incredibilis est, quia cum nota ecclesiæ catholicæ regula pugnat, quæ vllum episcopum absolute ordinari vetabat: Et posterior diserte a BEDA [u] confutatur, qui de pluribus episcopis in prouincia septemtrionalium *Pictorum* loquitur; nec non a scriptore vitæ *Nyniæ* in *antiquitatibus Vsserii*, qui *Ordinauit*, inquit [x] *Nynias presbyteros, EPISCOPOS consecrauit, & totam terram per certas parochias diuisit: confirmatisque in fide omnibus ad ecclesiam suam (Casam Candidam* ante memoratam intelligit*) est regressus*. Vnde inter septemtrionales pariter & australes *Pictos* episcopos fuisse, euidenter liquet, etiamsi dioecesium nomina non memorentur. Quod ad dioecesim *Candidæ Casæ* attinet, recte obseruat VSSERIVS, non fuisse eam in vlla parte, *Pictorum* dominio subiecta, sed in ea parte seu prouincia *Britanniæ Romanæ*, quæ *Valentia*, & postea, quum sub *Saxonum* esset ditione, *Bernicia* a BEDA dicta fuit. VSSERIVS [y] putat, aliquando etiam regnum *Cambrense* voca-

ctissimo viro, de natione Britonum, qui erat Romæ regulariter fidem & mysteria veritatis edoctus; cuius sedem episcopatus, sancti Martini episcopi nomine, & ecclesia insignem (vbi ipse etiam corpore vna cum pluribus sanctis requiescit) iam nunc Anglorum gens obtinet. Qui locus ad prouinciam Berniciorum pertinens, vulgo vocatur *Ad candidam casam*, eo quod ibi ecclesiam de lapide, insolito Britonibus more, fecerit.

(u) Bed. lib. III. c. IV. Habere solet ipsa insula rectorem semper abbatem presbyterum, cuius iuri & omnis prouincia & *ipsi* etiam *episcopi* ordine inusitato debeant esse subiecti.

(x) Vit. Nyniæ ap. Vsser. antiquit. pag. 350.

(y) Vsser. antiquit. p. 349. Certum est, inter Britannos suos sedem episcopalem constituisse Ninianum, in loco olim *Candida Casa*, hodie (a candido quori

ri consueuisse; & dioecesim *Casæ Candidæ* eosdem cum regno

que colore appellatione retenta) *Whit-herne* nominato. Vnde ad ecclesiam Glascuensem in Glottæ siue Cluidæ fluuii, (qui ditionis Romanorum & relictorum ab eis Britonum extremus erat terminus) ripa sitam, a Kentigerno translata fuisse videtur. Glascuensem enim dioecesim eo tempore eosdem cum Cambrensi illo regno limites habuisse, & ad murum illum celebratissimum protensum fuisse (& quod hinc est consequens, *Candidam Casam* complexu suo continuisse) in Kentigerni vita pariter legimus. Vlterius etiam, *eius versus austrum episcopatus tunc temporis vltimum limitem fuisse ad* Crucem Regiam *infra Stanemore*, in Scoti chronico traditum inuenimus. Quod autem Hector Boëthius *Candidam Casam* sub Mordaci Scotorum regi ditione fuisse vult, quem anno DCCXXXI. (in quo ecclesiasticam suam historiam terminauit Beda) defunctum fuisse notat; tam verum est, quam quod de Beda statim subdit; *Beda locum Pictlminitum vocat, Accamque antistitem, qui sub id tempus sacræ sedi Candidæ in Casa præfuit; eumque virum primum post D. Ninianum ibidem gessisse episcopatum:* Nam neque ita locum hunc vspiam vocauit Beda, neque illum loci eius nominauit antistitem: & in Anglorum non in Scotorum potestate Candidam Casam eo tempore fuisse, clarissime confirmat. Anno enim illo DCCXXXI. præsulatum tenuisse scribit *Accam in Hagustaldensi ecclesia, Pecthelmum in ea quæ Candida Casa vocatur; quæ nuper*, inquit, *multiplicatis fidelium plebibus, in sedem pontificatus addita, ipsum primum habet antistitem:* Hanc vero *iam tunc Anglorum gentem obtinuisse & ad prouinciam Berniciorum pertinuisse*, & ipse apertissimis verbis antea scripserat, & Ioannes Maior ingenue agnoscit; *pro tempore suo & non futuro Bedam scripsisse* simul admonens. Quo magis Thomæ Dempsteri confidentiam & temeritatem demirari liceat, tam audacter adseuerantis; *hoc certe liquere; Candidæ Casæ episcopatum semper fuisse ditionis Scoticæ, nec vmquam Anglico iuri subiectum.* Vt igitur apud Britones primus Candidæ Casæ episcopus erat Ninianus, ita Anglorum primus in ea sede antistes erat Pecthelmus; ad quem popularis sui Bonifacii Moguntini archiepiscopi XI. data legitur epistola. Pecthelmo (vt in Florentii Wigorniensis habetur chronico) anno DCCXXXV. defuncto successit Frithwaldus; eique anno DCCLXIII. nonis Maii ex hac vita decedenti successor XVI. Kalend. Augusti datus est Pechtwinus; eo vero anno DCCLXXVII. mortuo, sequente anno Eboraci XVII. Kalend. Iulii episcopus ordinatus est Aethelbertus; cui anno DCCXCI. substitutus est Beaduulfus: *Nec præterea*, inquit Guilielmus Malmesburiensis, *plures alicubi reperio; quod cito defecerit, episcopatus, qui extrema Anglorum in ora est & Scotorum vel Pictorum depopulationi opportuna;* In antiquissimo tamen Anglo-Saxonicorum episcoporum indiculo huic etiam Heathoredum successisse inuenio: post cuius tempora regio illa a Scotis siue Hibernis occupata, Gallwalliæ & Gallouidiæ ab eis nomen accepit. Deinceps vero in Scotiis proditum habetur annalibus, *Gallouidiam ac vicinas regiones Sodorensi episcopo, cui in Mona insula sedes erat sacra, vsque ad Malcolmi tertii regis tempora in rebus paruisse diuinis:* a quo Gallouidiæ *Candida Casa*, vt hodie manet, episcopalis sedes est constituta,

illo

2.3.45

21 22 23 pag 557

ntiquorum
TANNIAE
SCOPATUUM
OGRAPHICA
Descriptio.

. Milliarium
20 60 80 100 120

N U S

R M A

C U S

ALLIAE PARS

no. 7.

20 21 22

illo limites habuisse a *Glasquuo*, in *Glottæ* siue *Cluidæ* fluuii ripa sito, ad *Crucem Regiam* infra *Stanemoriam* in *Westmorlandia* protensam, tempore autem *Kentigerni* sedem episcopalem ad ecclesiam *Glascuensem* translatam fuisse. Sed regione illa a *Scotis* siue *Hibernis* occupata, atque *Gallwalliæ* & *Gallouidiæ* nomen sortita, hanc & vicinas regiones omnes *Sodorensi* episcopo, cui in *Mannia* insula sedes fuerit sacra, vsque ad *Malcolmi* tertii regis tempora, in rebus paruisse diuinis: a quo *Gallouidiæ Candida Casa*, vt hodie maneat, episcopalis sedes rursus fuerit constituta. Non habeo, quæ de vlla alia regni *Scotiæ* diœcesi episcopali ita distincte & sigillatim referam, vtpote certis monumentis destitutus; hoc tamen certum est, inde a prima eius conuersione per *Nynian* & postea per *Columbanum*, diuersos in *Pictis* episcopos fuisse. Cuius regionis pars quum æque ac *Valentia* regibus *Saxonibus Northumbriæ* tributaria facta esset, episcopi ipsorum consequenter metropolitano *Eboracensi* subesse cœperunt, cuius ex manibus aliquando nacti sunt ordinationem.

§. XX.

De ecclesia Britannica *in* Anglia *&* Wallia.

VNA duntaxat regio restat examinanda, quæ ipsa nostræ nationis *Britannicæ* ora est: regio, quæ christianam religionem æque mature atque vlla alia ex occidentalibus orbis terrarum partibus, amplexa; adeoque eamdem gubernationis formam, quam in reliquis ecclesiis omnibus reperimus, accepisse existimanda est. Iam ante notauimus, diœcesim *Britannicam* a *Romanis* primum in tres prouincias, & deinceps in quinque fuisse diuisam: sed, quæ temporis iniuria est, non perfecta habemus documenta, ex quibus perspicere nobis liceat, quinam episcopatus in vnaquaque prouincia erecti fuerint. Qui de certo quodam numero flaminum & summorum flaminum, qui in tot episcopos & archiepiscopos conuersi fuerint, loquuntur, opinationes suas potius quam veram historiam nobis commemorare videntur. Quod certum hac in re est, hoc est: Ineunte sæculo quarto ecclesiæ episcopales heic, vt in reliquis nationibus omnibus, fuerunt. Nam harum ecclesiarum antistites ad concilia non minus quam alii euocati esse leguntur. Fuerunt in

 conci-

concilio *Arelatensi* episcopi *Britannici*, *Eborius* [*a*] de ciuitate *Eboracensi*, *Restitutus* de ciuitate *Londinensi*, *Adelphius* de ciuitate *Colonia Londinensium*. Pro qua vltima HOLSTENIVS [*b*] CAMBDENVM & SELDENVM in notis ad EVTYCHIVM sequens, potius *Colonia Camalodunensium* legendum esse, putat; quam alii pro *Colcestria*, pro *Maloduno* alii, alii denique pro *Waldeno* in *Essecia* accipiunt. Sed eruditus quidam antiquarius [*c*], in obseruationibus suis posthumis in ANTONINI *iter Britanniarum* feliciter detexit, quod vera lectio probabiliter esse debeat *Colonia Lindi*, quod nomen antiquum *Lincolniæ* est, vti non tantum ex ANTONINO & PTOLEMAEO, qui *Lindum* vocant, sed ex anonymi etiam *Rauennatis* chorographia ostendit, vbi expressis verbis *Lindum Colonia* dicitur; quod cum parua quadam variatione idem pene nomen est, quod a BEDA [*d*] ei tribuitur, qui *Lindocolinam*, & regionem circumiacentem *prouinciam Lindissi* vocat; vnde nomen *Lindsey-Coast*, quo vna istius prouinciæ pars in hunc vsque diem appellatur, ortum esse arbitror. Sed regredimur ad antiquos huius nationis episcopos. Sunt, qui episcopos ex *Britannia* con-

(*a*) Concil. Arelat. I. ann. CCCXIV. (tom. I. concil. p. 1430. b. c.)
Eborius episcopus, de ciuitate Eboracensi, prouincia Britannia.
Restitutus episcopus, de ciuitate Londinensi, prouincia supra scripta.
Adelphius episcopus, de ciuitate Colonia Londinensium, exinde sacerdos presbyter, Arminius diaconus.

(*b*) Holsten. adnotat. in Carol. a S. Paulo p. 108. *Ad pag. 165. Colonia Ant. Cambdeno Colchester*] Colonia Camalodunum vocabatur, vt erudite docet Cambdenus, qui eam non *Colchester*, sed *Maldon* nunc dici ostendit; vt & Seldenus in Notis ad Eutychium Alexandr. p. 119. vbi recte coniicit in subscript. Arelatensis concilii pro *Colonia Londinensium*, legendum *Colonia Camalodunensium*. Hoc enim verissimum est.

(*c*) Thom. Gale Not. in Antonin. itin. Britann. p. 96. LINDO. *Lincolne*. Anonymus Rauennas habet expresse Lindum Colonia, hoc vno vocabulo adiecto, quantum lucis affudit historiæ antiquæ? magnas profecto gratias ei debemus, quod tandem subscriptionem concilii Arelatensis intelligamus.
Adelphius episcopus de ciuitate Colonia Londi, haud dubie pro *Colonia Lindi*, hoc ipsum Beda pœne vidit, quum hanc vrbem Lindi-colina nominaret. Ptolemæus quoque Lindum dixit, Romana numismata in campis ad boream huius ciuitatis inueniri notat Lelandus.

(*d*) Bed. lib. II. c. XVI. Prædicabat autem Paulinus verbum etiam *prouinciæ Lindissi*, quæ est prima ad meridianam Humbræ fluminis ripam, pertingens vsque ad mare. Præfectumque *Lindocolinæ ciuitatis*, cui nomen erat Blecca, primum cum domo sua conuertit ad dominum.

cilio

cilio *Niceno* interfuiffe, adfirmant, fed hoc non adeo perfpicue ex antiqua hiftoria patet. Certius eft, in fynodo *Ariminenfi* tres adfuiffe, vti fidem nobis facit SVLPICIVS SEVERVS [*e*]. ATHANASIVS [*f*] quoque epifcoporum ex *Britannia* in fynodo *Sardicenfi* ann. CCCXCVII. habita, mentionem iniicit. Et HILARIVS librum fuum de *Synodis* inter alios complures epifcopos prouinciarum quoque *Britannicarum* epifcopis [*g*] infcripfit. At vero nullus horum auctorum certum totius collegii numerum nobis exhibet, adeoque coniicere duntaxat poffumus ex reliquiis horum epifcoporum *Britonum*, qui in *Wallia* poft *Saxonum* irruptionem manferunt, ibique, aduentante in *Angliam* *Auguftino* monacho, exftiterunt. BEDA [*h*] feptem ex hifce memorat, qui ad fynodum *Vigorniæ*, fiue in loco hodie *Auftins Oak* appellato, coactam conuenerint, cum *Auguftino* de ecclefiæ ritibus fermones collaturi. Hifce metropolitanus quidam præfidebat, cui obedientiam fe debere in concilio ifto profitebantur. Erat is archiepifcopus *Meneuiæ*, feu *S. Dauidis*, fiue, vt ipfi eum vocabant, archiepifcopus *Caërlegionis* fupra *Ofcam*, quod hæc effet antiqua fedes metropolitica, antequam ad oppidum *S.*

(*e*) Sulpic. Seuer. lib. II. p. 109. (lib. II. c. XLI. p. 267. edit. Lipf. MDCCIII. 8uo) Miffis per Illyricum, Italiam, Africam, Hifpanias Galliasque magiftris officialibus, acciti numeratiue quadringenti & aliquanto amplius occidentales epifcopi, Ariminum conuenere. - - *Tres* tantum *ex Britannia.*

(*f*) Athan. apol. contra Arianos p. 720. edit. Par. MDCXXVII. (p. 123. edit. Par. MDCXCVIII.) Ἐν τῇ μεγάλῃ συνόδῳ τῇ ἐν Σαρδικῇ συναχθείσῃ κατὰ πρόσταξιν τῶν θεοφιλεστάτων βασιλέων Κωνσταντίου καὶ Κώνσταντος· ἐν ᾗ καὶ οἱ καθ' ἡμῶν γενόμενοι καθῃρέθησαν ὡς συκοφάνται τοῖς τε κριθεῖσιν ὑπὲρ ἡμῶν συνεψηφίσαντο μὲν ἐπίσκοποι πλείους τριακοσίων, ἐξ ἐπαρχιῶν Αἰγύπτου, Λιβύης - - Βρεττανίων. In magna fynodo *Sardicæ* coacta, iuffu religiofiffimorum imperatorum Conftantii & Conftantis: vbi aduerfarii noftri quafi fycophantæ damnati depofitique funt. Iis vero, quæ noftri gratia decreta fuerunt, fuffragati funt plusquam trecenti epifcopi, ex prouinciis Aegypti, Libyæ, - - *Britanniarum.*

(*g*) Hilar. de fynodis, *Prouinciarum Britannicarum epifcopis.*

(*h*) Bed. hiftor. gent. Anglor. lib. II. c. II. Auguftinus adiutorio vfus Ethelberti regis conuocauit ad fuum colloquium epifcopos fiue doctores proximæ Britonum prouinciæ, in loco vbi vsque hodie (lingua Anglorum) *Auguftines ac*, (id eft, robur Auguftini) in confinio Wicciorum & occidentalium Saxonum appellatur: - - - Venerunt, (vt perhibent) *feptem Britonum epifcopi* & plures viri doctiffimi, cetera.

Daui-

Dauidis transferretur. Reliqui suffraganei, vt a quibusdam historicis *Britannicis* [*i*] recensentur, tunc temporis fuerunt *Herefortensis*, *Tauensis*, *Paternensis*, *Banchorensis*, *Eluiensis*, *Viccicensis*, *Morganensis*. Iam si numerus episcoporum in aliis prouinciis huic respondit, plures episcopos ante inuasionem *Saxonum*, quam quidem sunt hodie, illic fuisse, colligas. Sed quando *Augustinus* in *Angliam* venit, praeter antememoratos inuenit nullos: Tametsi *Gregorius Magnus* ipsi mandauisset, vt viginti sex episcopos, duodecim episcopos suffraganeos episcopo *Londinensi*, & totidem metropolitano *Eboracensi* subiectos constitueret, sibi ipsi vero primatum [*k*] in omnes gentis episcopos reseruaret. Verum fuit haec potius leuis quaedam adumbratio pro futuris temporibus, quum integra conuertenda esset natio, quam praesens constitutio ecclesiae. Nam plus quinquaginta annis post non amplius septem episcopi in vniuersa heptarchia seu septem regnis *Saxonum* fuerunt, vti ex iis constat, quae de concilio *Herudfordiensi* an. DCLXXIII. narrat BEDA, quippe in quo adfuerunt *Theodorus Dorouernensis*, seu *Cantuariensis* ecclesiae episcopus [*l*]

(*i*) Galfrid. monum. histor. lib. VIII. c. IV. Vid. Powel. not. in Girald. Cambrens. itinerar. Cambriae lib. II. p. 170.

(*k*) Bed. lib. I. c. XXIX. Quia noua Anglorum ecclesia ad omnipotentis Dei gratiam, eodem domino largiente & te laborante perducta est, vsum tibi pallii in ea ad sola missarum solemnia agenda, concedimus, ita vt per loca singula duodecim episcopos ordines, qui tuae subiaceant ditioni, quatenus Londoniensis ciuitatis episcopus semper in posterum a synodo propria debeat consecrari, atque honoris pallium ab hac sancta & apostolica (cui Deo auctore deseruio) sede percipiat. Ad Eboracum vero ciuitatem te volumus episcopum mittere, quem ipse iudicaueris ordinare, ita dumtaxat, vt si eadem ciuitas cum finitimis locis verbum Dei receperit, ipse quoque duodecim episcopos ordinet & metropolitani honore perfruatur. - - Tua vero fraternitas non solum eos episcopos quos ordinauerit, neque hos tantummodo, qui per Eboraci episcopum fuerint ordinati, sed etiam omnes Britanniae sacerdotes habeat, Deo domino nostro Iesu Christo auctore, subiectos.

(*l*) Bed. lib. IV. c. V. Conuenimus autem die XXIV. mensis Septembris, indictione prima, in loco, qui dicitur Heorutford (Hertford vel Hereford.) Ego quidem *Theodorus*, quamuis indignus, ab apostolica sede destinatus Dorouernensis ecclesiae episcopus, & consacerdos ac frater noster reuerendissimus *Bisi*, orientalium Anglorum episcopus; quibus etiam frater & consacerdos noster *Wilfridus*, Northanhymbrorum gentis episcopus, per proprios legatarios adfuit. Adfuerunt & fratres ac consacerdotes nostri *Putta*, episcopus Castelli Cantuariorum, quod dicitur Rofecester; *Lutherius* episcopus occidentalium Saxonum, *Wynfrid* episcopus prouinciae Merciorum.

Bisi,

Bisi, orientalium *Anglorum* episcopus, *Wilfridus Northanhymbrorum* gentis episcopus, *Putta* episcopus *Roffensis*, *Leutherius* episcopus occidentalium *Saxonum*, & *Winfridus* episcopus totius provinciæ *Merciorum*. Quo in concilio [*m*] canon conditus est, vt plures episcopi, crescente numero fidelium, constituerentur. Sed isthoc tempore nihil eius in effectum deducebatur, nisi quod in *Bisi* occidentalium *Anglorum* episcopi, qui grauissima infirmitate ab administrando episcopatu prohibebatur, locum alii duo, *Ecca*, & *Badwinus*, electi episcopi consecrarentur. Ex quo tempore ad ætatem vsque BEDAE prouincia illa duos habere solita est episcopos, vti auctor noster eodem loco narrat. Hi fuerunt episcopi *Elmhami* & *Dunouici*, qui postea vniti fuerunt, sede hinc primum *Sitomagum*, vulgo *Thetford*, & deinde *Nordouicum* translata, qui episcopi toti *Anglorum* orientalium regno successerunt. Vt adeo isthac ætate diœcesis aliqua episcopalis tam late fere, quam ipsum aliquod regnum, patuerit. In regno *Northumbriæ* primum duo duntaxat fuerunt episcopi, alter in ciuitate *Eboracensi*, alter in *Lindisfarnensi* ecclesia cathedram habens episcopalem. Sed non multo post, an. DCLXXVIII. *Wilfridus* episcopus *Eboracensis*, sede sua ab *Egfrido*, rege *Northumbriæ*, pulsus est, eiusque in locum quatuor vel quinque episcopi fuerunt substituti, alius quidem in *Deirorum*; alius in *Berniciorum* prouincia; alius in *Hagustaldensi* ecclesia in *Northumbria*; alius in prouincia *Pictorum*, quæ tunc temporis *Anglorum* erat imperio subiecta; alius denique in prouincia *Lindissi*, vt BEDA [*n*] vocat,

(*m*) Concil. Herudford. c. IX. apud Bed. ibid. p. 274. Nonum capitulum in commune tractatum est, vt plures episcopi, crescente numero fidelium, augerentur: sed de hac re ad præsens siluimus.

(*n*) Bed. lib. IV. c. XII. Quo etiam anno (DCLXXVIII.) orta inter ipsum regem Ecgfridum & reuerendissimum antistitem Wilfridum dissensione, pulsus est idem antistes a sede sui episcopatus, & duo in locum eius substituti episcopi, qui Northanhymbrorum genti præessent. Bosa videlicet qui Deirorum, & Eata, qui Berniciorum prouinciam gubernaret. Hic in ciuitate Eboraci, ille in Hagustaldensi siue Lindisfarnensi ecclesia cathedram habens episcopalem: ambo de monachorum collegio in episcopatus gradum adsciti. Cum quibus & Edhedus in prouincia Lindisfarorum, quam nuperrime rex Ecgfridus superato in bello & fugato Vulfhere obtinuerat, ordinatur episcopus: & hunc proprium eadem prouincia accepit præsulem; secundum Aedilwinum; tertium Eadganum; quartum Cymberchtum, quem in præsenti habet. Habebat enim ante Edhedum antistitem Sexuulfum, qui et-

qui nuper ex diœcesi & regno *Merciorum* adſcitus erat, nec multo poſt eo rurſus relegatus. Magnum regnum *Merciorum* (comprehendens comitatus *Gloceſtrienſem*, *Herfordienſem*, *Vigornienſem*, *Varuicenſem*, *Liceſtrienſem*, *Cantabrigienſem*, *Rutlandienſem*, *Northamtonienſem*, *Lincolnienſem*, *Nottinghamenſem*, *Bedfordienſem*, *Buckinghamenſem*, *Oxonienſem*, *Darbienſem*, *Staffordienſem*, *Salopienſem*, *Ceſtrienſem*, & ex parte *Herefordienſem*) initio diœceſis fuit vnius tantum epiſcopi, quem BEDA plerumque *Anglorum* mediterraneorum ſiue *Merciorum* epiſcopum vocitat, cuius ſedes *Lichfeldia*, regia & metropolis regni *Merciæ*; vſque dum circa ann. DCLXXVIII. noua ſedes epiſcopalis *Sidnaceſtria* in comitatu *Licolnienſi*, & aliquando poſt alia *Dorceſtria* in comitatu *Oxonienſi* erigeretur, quæ ambæ poſtea vnitæ & *Lincolniam* remotæ ſunt: Vt ne *Ceſtrienſem*, *Petroburgenſem*, *Oxonienſem* & *Gloceſtrienſem* diœceſes, originem ſuam tempore reformationis indidem ſortitas, memorem. Diœceſis *Vintonienſis* primis temporibus admodum late quoque patuit, continens omnia *Saxonum* occidentalium regna, donec ab *Ina* rege in *Vintonienſem* & *Clarofontanam* (*Sherborn*) ann. DCCV. diſpeſceretur. Quarum poſterior deinde ſubdiuiſa fuit in diœceſes *Cornubienſem*, *Deuonienſem*, *Somerſettenſem*, *Viltonienſem* & *Dorceſtrienſem*, quarum quædam rurſus vnitæ conſtituerunt diœceſes *Exonienſem*, *Wellenſem*, *Salisburienſem*, & *Briſtolienſem*, vt nunc in præſenti forma & conſtitutione eccleſiæ ſedent. Haud vlterius hanc diſquiſitionem perſequendam eſſe, exiſtimo, quod, quæ in medium iam prolata ſunt, ſatis demonſtrant, diœceſes epiſcopales in *Anglia* olim multo maiores fuiſſe quam nunc ſunt, eccleſiamque pro ſapientia ſua illas ſemper vel multiplicare vel contrahere conſueuiſſe. Quamquam nonnullæ etiam nunc adeo ſpatioſæ ſunt, vt, ſi cum quibusdam antiquis diœceſibus *Italicis* conferantur, illarum vna de-

---

iam Merciorum & mediterraneorum Anglorum ſimul epiſcopus fuit. Vnde & expulſus de Lindiſſi, in illarum prouinciarum regimine permanſit. Ordinati ſunt autem Edhedus, Boſa, & Eata Eboraci ab archiepiſcopo Theodoro, qui etiam poſt annos tres abſceſſionis Wilfridi, horum numero duos addidit antiſtites; ad eccleſiam Haguſtaldenſem Trumberhtum, remanente Eata ad Lindisfarnenſem, & Trumuini ad prouinciam Pictorum, quæ tunc temporis Anglorum erat imperio ſubiecta; Edhedum de Lindiſſi reuerſum, eo quod Aethilred prouinciam recepiſſet, Rhipenſi eccleſiæ præfecit.

cem

cem vel viginti ex hisce, quæ *Romæ* propinquiores erant, æqualis esse deprehendatur.

§. XXI.

Huc vsque dicta ex antiquis aliquot canonibus ecclesiæ confirmantur.

FINIEMVS hoc caput subiunctis paucis quibusdam antiquis canonibus, datam episcopalium per orbem terrarum diœcesium expositionem confirmantibus, quatenus illæ generatim regiones & parochias rurales sibi subiectas habuisse, existimantur. Concilium *Neocæsarcense*, aliquot annis ante concilium *Nicænum* habitum, disertam *πρεσβυτέρων ἐπιχωρίων*, *presbyterorum ruralium* [o], facit mentionem, quibus in ecclesia oppidana, non nisi episcopo vel presbyteris vrbis absentibus, offerre permittebatur. Concilium *Antiochenum* duos canones habet eiusdem argumenti. Alter illorum diœcesim episcopi [p] describit, quod sit vrbs quædam & omnis regio vrbi subiecta, in qua episcopus presbyteros ordinare possit & diaconos, & administrare res quasuis pro sua opinione, sine metropolis episcopi consilio. Alter in instructionem factus erat chorepiscoporum [q], qui erant in vicis & pagis, vt suum modum scientes sibi sub-

(o) Concil. Neocæsar. c. XIII. (tom. I. concil. p. 14°4.) *Ἐπιχώριοι πρεσβύτεροι ἐν τῷ κυριακῷ τῆς πόλεως προσφέρειν οὐ δύνανται, παρόντος ἐπισκόπου ἢ πρεσβυτέρων πόλεως, οὔτε μὴν ἄρτον διδόναι ἐν εὐχῇ, οὐδὲ ποτήριον. Ἐὰν δὲ ἀπῶσι, καὶ εἰς εὐχὴν κληθῇ μόνος, δίδωσιν.* Vicani presbyteri non possunt in dominico offerre præsente episcopo, vel vrbis presbyteris: neque panem dare precationis, neque calicem. Sin autem absint, & solus ad precationem vocatus fuerit, dat.

(p) Concil. Antioch. c. IX. (tom. II. conc. p. 565.) *ἕκαστον ἐπίσκοπον ἐξουσίαν ἔχειν τῆς ἑαυτοῦ παροικίας, διοικεῖν τε κατὰ τὴν ἑκάστῳ ἐπιβάλλουσαν εὐλάβειαν, καὶ πρόνοιαν ποιεῖσθαι πάσης τῆς χώρας τῆς ὑπὸ τὴν ἑαυτοῦ πόλιν, ὡς καὶ χειροτονεῖν πρεσβυτέρους καὶ διακόνους, καὶ μετὰ κρίσεως ἕκαστα διαλαμβάνειν.* Vnumquemque episcopum habere suæ parochiæ potestatem & administrare pro vnicuique conueniente religione, & *totius regionis curam gerere, quæ suæ vrbi subest.* Vt etiam ordinent presbyteros & diaconos, & vnaquæque cum iudicio tractent.

(q) Ibid. can. X. *Τοὺς ἐν ταῖς κώμαις, ἢ ταῖς χώραις, ἢ τοὺς καλουμένους χωρεπισκόπους, εἰ καὶ χειροθεσίαν εἶεν ἐπισκόπων εἰληφότες, ἔδοξε τῇ ἁγίᾳ συνόδῳ εἰδέναι τὰ ἑαυτῶν μέτρα, καὶ διοικεῖν τὰς ὑποκειμένας αὐτοῖς ἐκκλησίας, καὶ τῇ τούτων ἀρκεῖσθαι φροντίδι καὶ κηδεμονίᾳ, καθιστᾶν δὲ ἀναγνώστας, καὶ ὑποδιακόνους, καὶ ἐφορκιστάς, καὶ τῇ τούτων ἀρκεῖσθαι προαγωγῇ· μήτε πρεσβύτερον, μήτε διάκονον χειροτο-*

iectas ecclesias administrarent, earumque cura & sollicitudine contenti constituerent lectores, hypodiaconos & exorcistas; neque vero presbyterum vel diaconum ordinare auderent sine vrbis episcopo, cui subiiciantur ipsi & regio. Simile quid in concilio *Niceno* [r] decretum legimus, vt si quis ex episcopis *Nouatianis* ad ecclesiam catholicam accederet, episcopus catholicus ei locum chorepiscopi in aliqua dioecesis suæ parte adsignaret, ne in ciuitate duo essent episcopi. Et certe omnes canones, qui chorepiscoporum faciunt mentionem, satis probant, dioecesim non fuisse duntaxat aliquam ciuitatem, sed regionem vicorum & pagorum; cui hi chorepiscopi præfuerint, inspectante vrbis episcopo, ad quem pertinerent. Canones synodi *Sardicensis* [s] & *Laodicenæ* [t] perspicue idem significant, quando episcopos in pagis & exiguis vrbibus ordinari vetant, ideo quod presbyter aliquis aut visitator eis sufficiat. Ita ex ecclesiæ *Africanæ* canonibus aliquis cum concilio *Toletano* pre-

---

τῶν πολιτῶν, δίχα τοῦ ἐν τῇ πόλει ἐπισκόπου, ᾗ ὑπόκειται αὐτός τε καὶ ἡ χώρα. Ii qui sunt in vicis vel pagis, qui dicuntur chorepiscopi, etiamsi episcopi ordinationem manuumque impositionem acceperint, visum est, vt suum modum sciant, & sibi subiectas ecclesias administrent, earumque cura & sollicitudine gerenda contenti sint; constituant autem lectores, hypodiaconos & exorcistas, & eorum promotionem sufficere existiment, nec presbyterum, nec diaconum ordinare audeant absque vrbis episcopo, cui subiicitur ipse & regio.

(r) Concil. Nic. can. VIII. (tom. II. conc. p. 33.) Ὁ δὲ ὀνομαζόμενος παρὰ τοῖς λεγομένοις Καθαροῖς ἐπίσκοπος, τὴν τοῦ πρεσβυτέρου τιμὴν ἕξει· πλὴν εἰ μὴ ἄρα δοκοίη τῷ ἐπισκόπῳ τῆς τιμῆς τοῦ ὀνόματος αὐτὸν μετέχειν· εἰ δὲ τοῦτο αὐτῷ μὴ ἀρέσκοι, ἐπινοήσει τόπον ἢ χωρεπισκόπου ἢ πρεσβυτέρου, ὑπὲρ τοῦ ἐν τῷ κλήρῳ ὅλως δοκεῖν εἶναι, ἵνα μὴ ἐν πόλει δύο ἐπίσκοποι ὦσι. Qui apud eos, qui Cathari dicuntur, nominatur episcopus, presbyteri honorem habebit: nisi vtique episcopo placeat ipsum nominis honorem impertire. Si autem hoc illi non placeat, vel chorepiscopi, vel presbyteri locum excogitabit, vt esse omnino in clero videatur, ne in ciuitate duo sint episcopi.

(s) Concil. Sardic. c. VI. (tom. II. concil. p. 632. c.) Μὴ ἐξεῖναι δὲ ἁπλῶς καθιστᾷν ἐπίσκοπον ἐν κώμῃ τινὶ ἢ βραχείᾳ πόλει, ᾗ τινι καὶ εἷς μόνος πρεσβύτερος ἐπαρκεῖ. Non licere simpliciter episcopum constituere in aliquo pago vel parua vrbe, cui vel vnus presbyter sufficit.

(t) Concil. Laodic. c. LVII. (tom. I. c. 1505.) Ὅτι οὐ δεῖ ἐν ταῖς κώμαις, καὶ ἐν ταῖς χώραις καθίστασθαι ἐπισκόπους, ἀλλὰ περιοδευτάς. Quod non oportet in vicis & pagis episcopos constitui, sed periodeutas, hoc est circumcursatores.

sbyte-

sbyteros [*u*], qui per diœceses ecclesias regant, a suis episcopis chrisma ad paschæ solemnitatem petere iubet. Et alius quidam [*w*] nulli episcopo licere dicit, relicta principali cathedra ad aliquam ecclesiam in diœcesi constitutam se conferre. Qui canones omnino absurda loquuntur, nisi tunc temporis alias ecclesias in diœcesi, præter ecclesiam matricem, fuisse, statuas.

§. XXII.

Nec non ex obligatione episcopi, qua diœcesim suam semel per annum visitare tenebatur, & ex confirmationis exercitio.

Episcopi ad visitandam suam diœcesim obligatio aliud eiusdem rei testimonium est. Nam hinc necessario sequebatur, vt aliquot alicuius distantiæ ecclesias iurisdictioni suæ subiectas haberet. Quarum ipse per se curam gerere non poterat, eas visitare debebat, & prouidere, vt suum quæque ministrum haberet, & omnia debito fierent ordine. Avgvstinvs & Basilivs [*x*], qui multo maximas habebant diœceses, se hoc visitationis negotio distineri, frequenter narrant. Et regula in quibusdam locis præscripta erat, vt ecclesiæ quotannis ab episcopo visitarentur, quemadmodum ex quodam concilii *Tarraconensis* in *Hispania* canone liquet, in quo sic decretum legimus: *Multorum* [*y*] *casuum experientia magistrante, reperimus nonnullas diœcesanas esse ecclesias destitutas, ob quam rem id hac constitutione decreuimus, vt antiquæ consuetudinis ordo seruetur, & annuis vicibus ab episcopo diœcesano visitentur.* Si qua autem diœcesis adeo magna esset, vt episcopus hoc suum officium per singulos annos explere haud valeret, diœcesim istiusmodi diuidendi, & partem oneris nouo episcopo imponendi idonea caussa habebatur; quæ ratio erat, quam in concilio *Lucensi* pro diuisione amplissimæ diœ-

(*u*) Concil. Carth. IV. c. XXXVI. (tom. II. conc. p. 1203.) Presbyteri, qui per diœceses ecclesias regunt non a quibuslibet episcopis, sed a suis; nec per iuniorem clericum, sed aut per ipsos, aut per illum, qui sacrarium tenet, ante paschæ solemnitatem chrisma petant.

(*w*) Concil. Carth. V. c. V. (ibid. pag. 1216.) Placuit, vt nemini sit facultas, relicta principali cathedra, ad aliquam ecclesiam in diœcesi constitutam se conferre.

(*x*) Basil. ep. CCLXIV. Περιοδευόντων ἡμῶν τὴν παροικίαν, Dum ego vicina loca vrbis obirem.

(*y*) Concil. Tarracon. c. VIII. (tom. IV. concil. p. 1665.)

cesis *Gallaciæ* adlegabant, quemadmodum supra [z], de ecclesiis loquentes *Hispanicis*, adnotauimus. HIERONYMVS [zz] de confirmationis exercitio aliquam habet obseruationem, quæ hanc antiquarum dioecesium episcopalium rationem notionemque itidem mirifice confirmat. Consuetudinem ecclesiarum esse dicit, vt, si qui longe in minoribus vrbibus, villis, castellis, aliisque remotioribus locis per presbyteros baptizati sint, episcopus ad inuocationem spiritus sancti manum impositurus ad eos excurrat; multa autem loca tanto interuallo a sedibus episcoporum distare, narrat, vt baptizati diem suum ante obeant, quam ab episcopis inuisantur. Quæ plana & perspicua talium dioecesium est descriptio, quales generatim in quauis ecclesiæ catholicæ parte reperimus, paucis quibusdam prouinciis exceptis, in quibus ciuitatum frequentia hominumque multitudo dioeceses numerosiores & angustiores, quam alibi locorum, reddidit.

LIBRI NONI

CAPVT SEPTIMVM.

NOTITIA EPISCOPATVVM ANTIQVAE ECCLESIAE, QVAE LEONIS SAPIENTIS IVSSV SAECVLO NONO FACTA EST, CVM ALIIS QVIBVSDAM COLLATA.

VT ea, quæ vltimis capitibus adseruimus, vberius fusiusque probemus, & lectori antiquæ ecclesiæ statum clare proponamus ab oculos, vnam ex *notitiis* seu catalogis episcopatuum, quinque maiores patriarchatus, *Constantinopolitanum*, *Romanum*, *Antiochenum*, *Hierosolymitanum* & *Alexandrinum* exhibentem, secundum descriptionem, iussu *Leonis Sapientis* imperatoris circa ann. DCCCXCI. factam, heic subiungemus. Quam-

(z) Vid. §. XVI. huius capitis pag. 547.

(zz) Hieron. dialog. contr. Lucifer. c. IV. (tom. II. p. 424. f. edit. Par. MDCXLIII.) Non abnuo, hanc esse ecclesiarum consuetudinem, vt ad eos, qui longe in minoribus vrbibus per presbyteros & diaconos baptizati sunt, episcopus ad inuocationem sancti Spiritus manum impositurus excurrat. *Et paullo post sub lit. H.* Alioquin si episcopi tantum imprecatione Spiritus sanctus defluit, lugendi sunt, qui in villulis, aut in castellis, aut in remotioribus locis per presbyteros aut diaconos baptizati, ante dormierunt, quam ab episcopis inuiserentur.

quam

quam enim ad aliorum istorum documentorum, quibus in hoc opere generatim vsi sumus, antiquitatem non accedit; tamen quum sit antiquissima & plenissima narratio, quam quidem in hoc genere habemus, & dissipatis huius generis antiquitatum reliquiis conueniat, vtile fuerit velut de transuerso testimonium ad confirmandum ea, quæ de diuisione & ambitu diœcesium in primitiua ecclesia diximus. Et eam quidem tanto lubentius heic interponere animum induximus, vt multorum lectorum curiositati gratificemur, quorum oculis hæc *notitia* aliter forte haud subiicietur, quum non nisi in libris rarioribus carioribusque, qui non in cuiusuis vulgaris lectoris manus incidunt, reperiantur. Prima huius generis notitia a LEVNCLAVIO in *iure* suo *Græco-Romano* [*a*] an. MDXCVI. *græce* & *latine* sub nomine LEONIS SAPIENTIS, qui auctor illius esse creditur, in lucem edita est. Postea aliæ quædam sed imperfectæ a CAROLO A SANCTO PAVLO [*b*] in *geographia sacra antiquæ ecclesiæ* publicatæ sunt. Quarum defectus IACOBVS GOAR suppleuit e MSto quodam in bibliotheca regum *Galliarum*, quod ad calcem CODINI [*c*] inter scriptores *Byzantinos* an. MDCXLVIII. euulgavit, nec non BEVEREGIVS episcopus e MSto quodam bibliothecæ *Bodleianæ* in notis suis [*d*] in *Pandectas* an. MDCLXXII. publicato. Quarum vltima quum pro perfectissima in hoc genere agnita sit, postea ab erudito SCHELSTRATO [*e*] cum notis quibusdam & obseruationibus in prætermissiones & variationes priorum omnium recusa est; quas recognitas & inter se collatas curioso lectori heic exhibebimus, vt omnes vno simul obtutu possit contueri.

(*a*) Leunclau. ius Græco-Rom. tom. II. p. 88.
(*b*) Carol. a S. Paulo append. ad geograph. sacr.
(*c*) Codin. de offic. Constant. in append. p. 337.
(*d*) Beuereg. not. in can. XXXVI. concil. Trull.
(*e*) Schelstrat. de concil. Antiochen. dissertat. IV. c. XIII. p. 4[illegible].

OR-

ORDO
PRAESIDENTIAE SANCTISSIMORVM PATRIARCHARVM.

1. Romanus. 2. Conſtantinopolitanus. 3. Alexandrinus. 4. Antiochenus. 5. Aelienſis, ſiue Hieroſolymitanus.

Ordo præſidentiæ metropolitanorum & autocephalorum, & epiſcoporum ſub apoſtolico throno a Deo cuſtoditæ huius & imperialis vrbis (Conſtantinopolis) agentium.

1. Prouinciæ Cappadociæ.	1. Metropolitanus Cæſareæ.
2. Prouinc. Aſiæ.	2. Metr. Epheſi.
3. Prouinc. Europæ.	3. Metr. Heracleæ Thraciæ.
4. Prouinc. Galatiæ.	4. Metr. Ancyræ.
5. Prouinc. Helleſponti.	5. Metr. Cyzici.
6. Prouinc. Lydiæ.	6. Metr. Sardium.
7. Prouinc. Bithyniæ.	7. Metr. Nicomediæ.
8. Prouinc. Eiusdem.	8. Metr. Nicææ.
9. Prouinc. Eiusdem.	9. Metr. Chalcedonis.
10. Prouinc. Pamphyliæ.	10. Metr. Sidæ.
11. Prouinc. Armeniæ.	11. Metr. Sebaſtææ.
12. Prouinc. Elenoponti.	12. Metr. Amaſææ.
13. Prouinc. Armeniæ.	13. Metr. Melitinæ.
14. Prouinc. Cappadociæ.	14. Metr. Tyanorum, ſiue Chriſtopolis.
15. Prouinc. Paphlagoniæ.	15. Metr. Gangrorum.
16. Prouinc. Honoriadis.	16. Metr. Claudiopolis.
17. Prou. Ponti Polemoniaci.	17. Metr. Neocæſareæ.
18. Prouinc. Galatiæ.	18. Metr. Piſſenuntis ſiue Iuſtinianopolis.
19. Prouinc. Lyciæ.	19. Metr. Myrorum.
20. Prouinc. Cariæ.	20. Metr. Stauropolis.
21. Prou. Phrygiæ Pacatianæ.	21. Metr. Laodicææ.
22. Prouinc. Phrygiæ Salutaris.	22. Metr. Synadorum.
23. Prouinc. Lycaoniæ.	23. Metr. Iconii.
24. Prouinc. Piſidiæ.	24. Metr. Antiochiæ.
25. Prouinc. Pamphyliæ.	25. Metr. Pergæ, ſiue Silei.
26. Prouinc. Cappadociæ.	26. Metr. Mocceſſi.
27. Prouinc. Lazicæ.	27. Metr. Phaſidis.
28. Prouinc. Thraciæ.	28. Metr. Philippopolis.

29. Pro-

29. Prouinc. Rhodopes.
30. Prou. InsularumCycladum.
31. Prouinc. Aemimonti.
32. Prouinc. Aeminonti.
33. Prou. Phrygiæ Pacatianæ.

29. Metr. Traianopolis.
30. Metr. Rhodi.
31. Metr. Adrianopolis.
32. Metr. Martianopolis.
33. Metr. Hierapolis.

Heic finitur catalogus prouinciarum & metropolitanorum in *notitia* per BEVEREGIVM & GOAR edita, sed apud LEVNCLAVIVM sequentes metropolitani, sine vlla prorsus mentione provinciarum, adduntur.

34. Metropolit. Thessalonicæ.
35. Metr. Corinthi.
36. Metr. Cretæ.
37. Metr. Athenarum.
38. Metr. Seleuciæ.
39. Metr. Patrarum.
40. Metr. Trapezuntis.
41. Metr. Calabriæ.
42. Metr. Larissæ.
43. Metr. Naupacti.
44. Metr. Philipporum.
45. Metr. Dyrrachii.
46. Metr. Smyrnæ.
47. Metr. Catanæ.
48. Metr. Ammorii.
49. Metr. Camachi.
50. Metr. Cotyaii.
51. Metr. Seuerianæ.
52. Metr. Mytilenes.
53. Metr. Nouarum Patrarum.
54. Metr. Euchaitæ.
55. Metr. Amastridis.
56. Metr. Chonarum.
57. Metr. Hydruntis.
58. Metr. Kelzenes.
59. Metr. Coloniæ.
60. Metr. Thebarum.
61. Metr. Serrarum.
62. Metr. Pompeiopolis.
63. Metr. Rossiæ.
64. Metr. Alaniæ.
65. Metr Aeni.
66. Metr. Tiberiopolis.
67. Metr. Achaiæ.
68. Metr. Cerasuntis.
69. Metr. Nacoliæ.
70. Metr. Germaniæ.
71. Metr. Madytorum.
72. Metr. Apameæ.
73. Metr. Basilei.
74. Metr. Drystæ.
75. Metr. Nazianzi.
76. Metr. Corcyræ.
77. Metr. Abydi.
78. Metr. Methymnæ.
79. Metr. Christianopolis.
80. Metr. Rusii.
81. Metr. Lacedæmoniæ.
82. Metr. Naxiæ.
83. Metr. Attaliæ.

Quibus scholiastes tres addit, Sebastopolis, Euripi, & Cybistæ quæ & Herculis.

Metropolitanos sequuntur antocephali, quos *notitia*

apud LEVNCLAVIVM archiepiscopos vocat. Autocephali erant, qui proprii erant iuris, nullos habentes metropolitanos, quibus parerent, nec suffrageneos, quibus praeciperent, sed soli patriarchae proximo subiecti, vti *notitia* per GOAR edita tradit. Secundum *notitiam* BEVEREGII fuerunt sequentes.

1. Prouinciae Mysiae.	1. Autocephalus Odyssi.
2. Prouinc. Scythiae.	2. Autoc. Tomes.
3. Prouinc. Europae.	3. Autoc. Bizyae.
4. Prouinc. Paphlagoniae.	4. Autoc. Pompeiopolis.
5. Prouinc. Asiae.	5. Autoc. Smyrnae.
6. Prouinc. Isauriae.	6. Autoc. Leontopolis.
7. Prouinc. Rhodopes.	7. Autoc. Maronaeae.
8. Prouinc. Bithyniae.	8. Autoc. Apameae.
9. Prouinc. Rhodopes.	9. Autoc. Maximianopolis.
10. Prouinc. Galatiae.	10. Autoc. Germiorum.
11. Prouinc. Europae.	11. Autoc. Arcadiopolis.
12. Prouinc. Thraciae.	12. Autoc. Beraeae.
13. Prouinc. Insulae Lesbi.	13. Autoc. Mytilenes.
14. Prouinc. Hellesponti.	14. Autoc. Parii.
15. Prouinc. Cariae.	15. Autoc. Meliti.
16. Prouinc. Thraciae.	16. Autoc. Nicopolis.
17. Prouinc. Insulae.	17. Autoc. Proconesi.
18. Prouinc. Rhodopes.	18. Autoc. Anchiali.
19. Prouinc. Europae.	19. Autoc. Selymbriae.
20. Prouinc. Lesbi.	20. Autoc. Methymnes.
21. Prouinc. Bithyniae.	21. Autoc. Cii.
22. Prouinc. Europae.	22. Autoc. Apri.
23. Prouinc. Rhodopes.	23. Autoc. Cypsalorum.
24. Prouinc. Zicchiae.	24. Autoc. Chersonis.
25. Prouinc. Eiusdem.	25. Autoc. Bospororum.
26. Prouinc. Eiusdem.	26. Autoc. Nicopsis.
27. Prouinc. Isauriae.	27. Autoc. Cotradorum.
28. Prouinc. Clenoponti, aliis Helenoponti.	28. Autoc. Euchetarum.
29. Prouinc. Insular. Cycladum.	29. Autoc. Carpathi.
30. Prouinc. Rhodopes.	30. Autoc. Aeni.

31. Pro-

31. Prouinciæ Europæ.	31. Autocephalus Drizipatorum, siue Mesenæ.
32. Prouinc. Hemimontis.	32. Autoc. Mesembriæ.
33. Prouinciæ Armeniæ.	33. Autoc. Heracliopolis al. Phylactoës.
34. Prouinc. Abasgiæ.	34. Autoc. Sebastopolis.
35. Prou. Ponti Polemoniaci.	35. Autoc. Trapezuntis.
36. Prouinc. Paphlagoniæ.	36. Autoc. Amastridis.
37. Prouinc. Lycaoniæ.	37. Autoc. Misthiorum.
38. Prouinc. Pisidiæ.	38. Autoc. Neapolis.
39. Prouinc. Maris Aegei.	39. Autoc. Aegenæ.
40. Prouinc. Phrygiæ salutaris.	40. Autoc. Cotyaii.
41. Prouinc. Pamphyliæ.	41. Autoc. Selgæ.

Hisce in *notitia* apud IACOBVM GOAR duæ sedes subiiciuntur Delca siue Derce & Renium in Armenia. Sed quæ in LEVNCLAVIO exstat, vndequadraginta tantum habet, quarum sedecim diuersa sunt nomina, nimirum Nice, Messana, Garella, Brisis, Carabyzia, Lemnus, Leucas, Cudræ, Soteropolis, Pedachthoa, Eroina, Gotthia, Sugdaia, Phullæ, Pharsala & Metracha. Nonnullis etiam harum, quæ in *notitia Bodleiana* autocephali dicuntur, in LEVNCLAVIO metropolitanorum sedibus accensentur, vt Trapezus; Smyrna, Cotyaium, Mitylene, Amastris, Pompeiopolis, Aenus, & Apamea. Vnde facile ad colligendum est, archiepiscopos & autocephalos tunc temporis metropolitanos quosdam titulares fuisse, priuilegio iuris proprii gaudentes, tametsi nullum suffraganeum sibi subiectum habentes.

Sequuntur iam prouinciæ speciales cum numero episcopatuum, in vnaquaque comprehensorum.

PROVINCIA CAPPADOCIAE.

Episcopus	Episcopus	Episcopus
1. Cæsareæ, metropolis.	2. Basilicarum Thermarum.	3. Nysæ.
4. Methodiopolis Armeniæ.	5. Camelianorum.	6. Ciscissi.

Quibus in LEVNCLAVIO adduntur sequentes.

7. Euaissorum.	8. Seriadis.	9. Arathiæ.
10. Aepoliorum.		

PROVINCIA ASIAE.

1. Ephesi metropol.	2. Hypeporum.	3. Trallium.
4. Magnesiæ.	5. Eleæ.	6. Adramytii.
7. Assi.	8. Gargarorum	9. Mastaurorum
10. Caloës.	11. Bryullorum.	12. Pittamnes.
13. Myrines.	14. Phociæ.	15. Aurillopolis siue Aureliopolis.
16. Nisæ, siue Nyssæ.	17. Maschacomæ.	18. Metropolis.
19. Barettorum.	20. Magnesiæ.	21. Aninatum.
22. Pergami.	23. Aneorum.	24. Prienes.
25. Arcadiopolis.	26. Nouæ Aulæ.	27. Templi Iouis.
28. Augazorum.	29. Sion.	30. Colophones.
31. Leuedi, al. Lebedi.	32. Tei.	33. Erythrarum.
34. Clazomenarum.	35. Attadrorum.	36. Theodosiopolis al. Peperines.
37. Cymæ.	38. Palæopolis.	

Quibus in LEVNCLAVIO adduntur Thryærorum & Chliarorum, sed desunt Phociæ, Magnesiæ & Clazomenæ.

Hæc prouincia Thraciæ & Macedoniæ interponitur apud LEVNCLAVIVM.

1. Heracleæ metropolis.	2. Theodoropolitanus.	3. Rhædesti.
4. Paniensis.	5. Hexamilii.	6. Calliopolitanus.
7. Peristasimus.	8. Chariopolitanus.	9. Chalcidensis.
10. Daoniensis.	11. Madytorum.	12. Pamphili.
13. Medeæ.	14. Lizici.	15. Sergentzæ.
16. Metrorum.	17. Tzurolloci.	18. Athyrorum.

In altera *notitia* prouincia vocatur prouincia Europæ; sed sex tantum episcopatus ei adsignantur.

1. Heracleæ.	2. Panii.	3. Calliopolis.
4. Cherronesi	5. Cylæ	6. Redesti.

PROVINCIA GALATIAE.

1. Ancyræ metrop.	2. Tabiæ al. Attabiæ.	3. Eliopolis.
4. Asponæ.	5. Perinopolis.	6. Mizzi.
7. Cinæ.	8. Anastasiopolis.	

PRO-

PROVINCIA HELLESPONTI.

1. Cyzici, metrop.	2. Germes.	3. Pœmanii.
4. Oces.	5. Bareos.	6. Adrionotherarũ.
7. Lampſaci.	8. Abydi.	9. Dardani.
10. Ilii.	11. Troadis.	12. Pæoniæ.
13. Melitopolis.		

PROVINCIA LYDIAE.

1. Sardium metrop.	2. Philadelphiæ.	3. Tripolis.
4. Thyatirorum.	5. Settorum.	6. Arilliapolis.
7. Gordorum.	8. Troallorum.	9. Salorum.
10. Silandi.	11. Mæoniæ.	12. Fani Apollinis.
13. Hyrcanidis.	14. Muſtinæ.	15. Arcaſti.
16. Apolloniadis.	17. Attaliæ.	18. Bagæ.
19. Balandi.	20. Meſotymoli.	21. Hierocæſareæ.
22. Dallæ.	23. Stratoniceæ.	24. Ceraſeorum.
25. Sattalorum.	26. Gabalorum.	27. Hermocapeliæ.

PROVINCIA BITHYNIAE.

1. Nicomediæ.	2. Bruſæ ſiue Theopolis.	3. Præneti.
4. Elenopolis.	5. Baſilinopolis.	6. Daſcylii.
7. Apolloniadis.	8. Adrianorum.	9. Cæſareæ.
10. Galli ſiue Lophorum.	11. Daphnuſiæ.	12. Eriſtes.

PROVINCIA EIVSDEM.

1. Niceæ.	2. Modrinæ, ſiue Melinorum.	3. Linoẽs.
4. Taii.	5. Gerduſeruarum.	6. Numericarum.
7. Maximianarum.		

In LEVNCLAVIO additur, Chalcedoni nullum thronum ſubfuiſſe, vtpote quæ tantum αὐτοκέφαλος & honoraria fuerit metropolis.

PROVINCIA PAMPHYLIAE.

1. Sidæ.	2. Aſpendi.	3. Ettenæ.
4. Orumnæ.	5. Caſſorum.	6. Semneorum.
7. Coralliorum.	8. Coraciſſii.	9. Syethrorum.
10. Mylones, ſiue Iuſtinianopolis.	11. Anamandorum.	12. Daliſandi.

13. Isborum. 14. Lybræ. 15. Cobybrassi. 16. Manæorum.

PROVINCIA ARMENIAE.

1. Sebasteæ. 2. Sebastopolis. 3. Nicopolis. 4. Satalorum. 5. Coloniæ. 6. Berisses.

PROVINCIA ELENOPONTI.

1. Amaseæ. 2. Amissi. 3. Sinopæ. 4. Ibororum. 5. Androporum. 6. Zalichi; siue Leontopolis. 7. Zelorum.

PROVINCIAE ARMENIAE SECVNDAE.

1. Melitinæ. 2. Areæ. 3. Cucusi. 4. Arabissi. 5. Ariarathes. 6. Ccomanarum.

PROVINCIAE CAPPADOCIAE SECVNDAE.

1. Tyanorum, siue Christopolis. 2. Cybistrorum. 3. Faustinopolis. 4. Sasimorum.

PROVINCIA PAPHLAGONIAE.

1. Gangrarum. 2. Iunopolis. 3. Dadybrorum. 4. Sorarum. Heic apud LEVNCLAVIVM proxime sequitur PROVINCIA THESSALIAE, apud alios omissa.

1. Thessalonicæ. 2. Citriæ. 3. Berrhoeæ. 4. Drugubitiæ. 5. Seruiorum. 6. Casandriæ. 7. Campaniæ, siue Castrii. 8. Petræ. 9. Herculiorum siue Ardemerianus. 10. Hierissi. 11. Litæ ac Rentenæ. 12. Bardariotarum, siue Turcorum.

PROVINCIA HONORIADIS.

1. Claudiopolis. 2. Heracleæ Ponti. 3. Prusiadis. 4. Tii. 5. Crateæ. 6. Adrianopolis.

PROVINCIA PONTI POLEMONIACI.

1. Neocæsareæ. 2. Trapezuntium. 3. Cerosantium. 4. Polemonii. 5. Comanorum. Hisce in LEVNCLAVIO subiunguntur 6. Halyæi. 7. Rhizæi. 8. Cocci. 9. Eunici. Et a scholiaste adhuc tres Aradases, Martyropolis & Hypselæ.

PROVINCIA GALATIAE SECVNDAE.

1. Pisinuntium. 2. Mericii. 3. Eudoxiadis. 4. Pitannissi. 5. Trocuadorum. 6. Germocoloniæ. 7. Spaleæ, siue Iustianopolis. 8. Orcisti.

PRO-

PROVINCIA LYCIAE.

1. Myrorum.
2. Mastærorum.
3. Telmesi.
4. Limyrorum.
5. Araxes.
6. Aprillorum.
7. Tatlorum.
8. Arneorum.
9. Sidymorum.
10. Zenopolis.
11. Olympi.
12. Otlorum.
13. Corydalorum.
14. Canni.
15. Xanthi.
16. Acrasti.
17. Marcianes.
18. Bobi, siue Sophianopolis.
19. Comatis.
20. Onundorum.
21. Phelli.
22. Candanorum.
23. Phasilidis.
24. Antiphelli.
25. Acalissi.
26. Rhodiopolis.
27. Acandorum.
28. Lebissi.
29. Eudociadis.
30. Paliotarum.
31. Comborum.
32. Patarorum.
33. Barburorum.
34. Nessorum.
35. Cianeorum.
36. Melatorum.

PROVINCIA CARIAE.

1. Stauropolis.
2. Cibyræ.
3. Sizorum.
4. Heracleæ Syalabicæ.
5. Apolloniadis.
6. Heracleæ.
7. Lacymorum.
8. Taborum.
9. Larborum.
10. Antiochiæ. Meandri.
11. Tappassarum.
12. Harpassarum.
13. Neapolis.
14. Orthysiadis.
15. Anotetartæ.
16. Allabandorum.
17. Straticeæ.
18. Alindorum.
19. Mylassarum.
20. Mezo.
21. Iassi.
22. Barbilii.
23. Alicarnassi.
24. Hylarimorum.
25. Cnidorum.
26. Metaborum.
27. Mindi.
28. Hieri, seu templi.
29. Cindramorum.
30. Ceramorum.
31. Promissi.

PROVINCIA PHRYGIAE CAPPATIANAE.

1. Laodiceæ.
2. Tiberiopolis.
3. Azanorum.
4. Ancyrosynai.
5. Peltorum.
6. Appiæ.
7. Acadorum.
8. Icriorum.
9. Iluzorum.
10. Tranopolis.
13. Timeni Therarum.
14. Agathæ Comæ.
15. Alinorum.
16. Tripolis.
17. Attanassi.
18. Trapezopolis.
19. Sibliæ.

Nota,

Nota. In LEVNCLAVIO exſtant XXI. epiſcopatus, quorum multi diuerſo veniunnt nomine in hac prouincia, vt Aemoneæ, Charotopenſis, Forium Pœmæni, Cidiſſi, Lundenſis, Helazæ, Synæi, Thampſiopolitanus, Iuſtinianopolitanus, Diocleæ & Ariſteæ.

PROVINCIA PHRYGIAE SALVTARIS.

1. Synadorum.	2. Doryllæi.	3. Nacoleæ.
4. Medæi.	5. Hipſi.	6. Promiſſi.
7. Meri.	8. Sibindi.	9. Phytiæ.
10. Hierapolis.	11. Eucarpiæ.	12. Lyſiadis.
13. Auguſtopolis.	14. Bryzi.	15. Otri.
16. Lycaonis.	17. Stectorii.	18. Cinaborii.
19. Cone.	20. Scordapiæ.	21. Nicopolis.

22. Aeroclorum. LEVNCLAVIVS heic tantum viginti habet epiſcopatus, & quosdam aliis nominibus vocatos, ſed in notitia IACOBI GOAR duo adduntur Alopes & Cadenna.

PROVINCIAE LYCAONIAE.

1. Iconii.	2. Lyſtrorum.	3. Vaſadorum.
4. Ambadorum aliis Ambladorum.	5. Vomanodorum.	6. Larandorum.
7. Beretæ.	8. Derbæ.	9. Hydæ.
10. Sauatrorum.	11. Cani.	12. Berinopolis.
13. Galbanorum, ſiue Eudociadis.	14. Iliſtrorum.	15. Pertorum.

LEVNCLAVIVS eumdem numerum habet, ſed nomina quædam ab his diuerſa.

PROVINCIA PISIDIAE.

1. Antiochiæ.	2. Sagalaſſi.	3. Sozopolis.
4. Apameæ.	5. Cibi.	6. Tyræni.
7. Bareos.	8. Adrianopolis.	9. Portus Limemorũ.
10. Laodiceæ Combuſtæ.	11. Seleuciæ Ferreæ.	12. Adadorum.
13. Zarzelorum.	14. Timbriadum.	15. Tymandi.
16. Conanes.	17. Mali.	18. Siniandi.
19. Tytiaſſi.	20. Metropolis.	21. Papporum.
22. Parallæ, ſiue Paralla.	23. Mindeui, alias Bindei.	

PROVIN-

PROVINCIA PAMPHYLIAE SECVNDAE.

1. Pergæ siue Sylei.	2. Attaliæ.	3. Magydi al. Mandi.
4. Eudociadis.	5. Telimisi.	6. Isindi.
7. Maximianopolis.	8. Laginorum.	9. Palæopolis.
10. Cremni.	11. Corydalorum.	12. Peltinissi.
13. Dicytanærorum.	14. Ariassi.	15. Puglorum.
16. Adrianes.	17. Sandidorum.	18. Barbæ.
19. Perbænorum.	20. Coi.	

Nota. Quatuordecim sequentes prouinciæ in LEVNCLAVIO, non autem in vlla alia notitia extant.

PROVINCIA PELOPONNESI.

1. Corinthi.	2. Damalæ.	3. Argiuus.
4. Monembasiæ.	5. Cephaleniæ.	6. Zacynthi.
7. Zemenæ.	8. Mainæ.	

PROVINCIA HELLADIS.

1. Athenarum.	2. Euripi.	3. Diauliæ.
4. Coroneæ.	5. Andri.	6. Orei.
7. Scyri.	8. Carysti.	9. Porthmi.
10. Aulonis.	11. Syræ.	

PROVINCIA CRETAE.

1. Gortynius.	2. Cnossius.	3. Arcadiæ.
4. Cherronesi.	5. Aulopotami.	6. Agrii.
7. Lampensis.	8. Cydoniæ.	9. Hieræ.
10. Petræ.	11. Siteæ.	12. Cissami.

PROVINCIA PELOPONNESI.

1. Patræ.	2. Lacedæmoniæ.	3. Methonensis.
4. Coronensis.	5. Heliensis.	6. Bolænæ.

PROVINCIA HELLADIS SECVNDAE.

1. Larissæ.	2. Demetriadis.	3. Pharsali.
4. Domoci.	5. Zetonii.	6. Ezeri.
7. Lædoricii.	8. Tricensis.	9. Echini.
10. Colydri.	11. Stagorum.	

PROVINCIA AETOLIAE.

1. Naupactus.	2. Bunditzæ.	3. Aquilæ.
4. Acheloi.	5. Rhegarum.	6. Ioanninæ.

7. Photicæ.	8. Hadrianopolis.	9. Buthroti.
10. Chimaræ.		

PROVINCIA MACEDONIAE.

1. Philippensis.	2. Theorianus.	3. Polystylius.
4. Beliceæ.	5. Christopolitanus.	6. Smolænensis.
7. Cæsaropolitanus.	8. Alectryopolitanus.	

PROVINCIA EPIRI.

1. Dyrrachinus.	2. Stephaniacensis.	3. Chunobiæ.
4. Croiensis.	5. Elissi.	6. Diocleæ.
7. Scodrensis.	8. Driuasti.	9. Polathensis.
10. Glabinitzæ siue Acroceraunię.	11. Auloneæ.	12. Lycinidensis.
13. Antibarensis.	14. Tzerinici.	15. Polycherepolitanus.
16. Graditzii.		

IN ASIA SVB SMYRNAEO METROPOLITANO.

1. Phocææ.	2. Magnesiæ.	3. Anelii.
4. Clazomenius.	5. Sosandrius.	6. Archangelinus.
7. Petræ.		

IN ARMENIA SVB COMACHIO.

1. Keltzenensis.	2. Arabracensis.	3. Barzanissæ.
4. Meli.	5. Melialius.	6. Romanopolitanus
7. Tutilei.		

IN PHRYGIA SVB COTYAIO.

1. Sporæ.	2. Conensis.	3. Gaicomensis.

IN LESBO SVB MITYLENENSI.

1. Erissi.	2. Strongylæ.	3. Tenedi.
4. Berbinensis.	5. Perperinæ.	6. Marmaritzanorũ.

IN HELLADE SVB NEOPATRENSI.

1. Gazalorum.	2. Cutziagri.	3. Sibicti.
4. Barianæ.		

SVB KELTZENENSI.

1. Tomensis.	2. Chatzetunensis.	3. Lycopotamiæ.
4. Cortzenensis.	5. Mastrabatzi.	6. Chuitensis.
7. Toparchius.	8. Ambræ.	9. Tutarensis.

10. Mar-

10. Marmentitzuris.	11. Matziertæ.	12. S. Nicolai.
13. Euæ Deiparæ.	14. Artesii siue S. Nicolai.	15. Artzicæ, siue Arcerati.
16. Amucii.	17. Percinensis.	18. S. Georgii.
19. Ostanis.	20. S. Elissæi.	21. Sedraci Deiparæ.

Istæ quatuordecim sedes metropoliticæ in solo LEVNCLAVIO reperiuntur. Iam altera *notitia* iterum pergit.

PROVINCIA CAPPADOCIAE.

1. Mocessi.	2. Nazianzi.	3. Coloniæ.
4. Parnassi.	5. Doarorum.	

PROVINCIA LAZICAE.

1. Phasidis.	2. Rhodopolis.	3. Ecclesiæ Abissenorum.

4. Petrorum. 5. Ecclesiæ Ziganeorum. Apud LEVNCLAVIVM vero sedecim numerantur in hac prouincia.

1. Trapezuntius metropolit.	2. Cherianensis.	3. Chamuzuris.
4. Chachæi.	5. Paiperis.	6. Ceramianus.
7. Lerii.	8. Bizanensis.	9. Sacabensis.
10. Tochatzitzi.	11. Tochantiertzi.	12. Toulnuti.
13. Phasianæ.	14. Tosermazi.	15. Andactensis.
16. Zorinacensis.		

PROVINCIA THRACIAE.

1. Philippopolis.	2. Diocletianopolis.	3. Diospolis.

LEVNCLAVIO memorantur vndecim:

1. Philippopolitanus.	2. Agathonicœnus.	3. Liotitzæ.
4. Scutarii.	5. Leucæ.	6. Blepti.
7. Dramitzæ.	8. Ioannitzorum.	9. Constantiæ.
10. Beliceæ.	11. Bucuborum.	

PROVINCIA INSVLARVM CYCLADVM.

1. Rhodi, metropol.	2. Sami.	3. Chii.
4. Coi.	5. Naxiæ.	6. Theræ.
7. Pari.	8. Lethri.	9. Andri.
10. Teni.	11. Meli.	12. Pisynæ.

LEVNCLAVIVS addit: Icoriæ, Lernæ, Ostypaliæ, Tracheæ, & Nesuræ.

PROVINCIA AEMIMONTI.

1. Adrianopolis.	2. Mesembriæ.	3. Sozopolis.
4. Plutinopolis.	5. Zoidorum.	

Quibus a LEVNCLAVIO adduntur.

6. Agathopolis.	7. Debelti.	8. Trabizyæ.
9. Carabi.	10. Bucelli.	11. Probati.
12. Scopeli.	13. Brysensis.	14. Bulgarophygensis.

PROVINCIA EIVSDEM.

1. Marcianopolis.	2. Rhodostoli.	3. Tramanisci.
4. Noborum.	5. Zecedoporum.	6. Sarcaræ.

PROVINCIA EIVSDEM; quæ alio nomine apud LEVNCLAVIVM RHODOPE appellatur.

1. Traianopolis.	2. Peri.	3. Anastasiopolis.
Quibus a LEVNCLAVIO subiunguntur		4. Didymotichi.
5. Macræ.	6. Misinopolis.	7. Porensis.
8. Xanthæ.	9. Peritheorii.	10. Theodorii.

PROVINCIA PHRYGIAE CAPATIANAE.

1. Hieropolis.	2. Metellopolis.	3. Dionysopolis.
4. Anastasiopolis.	5. Antœdorum.	6. Mosynorum.

Cum sex aliis, quæ heic per errorem interpositæ sunt ex prouincia Aemimonti. Sed a LEVNCLAVIO subiiciuntur: Autudensis, Phobensis, Ancyranus, Synaensis, Tiberiopolitanus, Canensis & Zanensis.

PROVINCIA GALATIAE SECVNDAE.

1. Amorii.	2. Philomelii.	3. Docimii.
4. Clauei.	5. Polyboti.	6. Pissiæ.

Heic prouincia in LEVNCLAVIO dicitur PHRYGIA; episcopatus autem iidem sunt.

Heic in omnibus *notitiis* notatum legitur, quod sequentes metropolit. ipsorumque suffraganei a Romana diœcesi auulsi iamque throno Constantinopolitano subiecti sint.

1. Thessalonicæ.	2. Syracusarum.	3. Corinthi.
4. Rhegii.	5. Nicopolis.	6. Athenarum.
7. Patrarum.	8. Nouarum Patrarũ.	

Ita quoque metropolita Seleuciæ in Isauria, siue, vt LEVNCLA-

VIO

vio dicitur, Pamphylia cum subiectis sibi viginti tribus episcopis.

Heic finitur *notitia* in LEVNCLAVIO: Continet enim tantummodo recensionem patriarchatus Constantinopolitani. CAROLVS A SANCTO PAVLO ibidem patriarchatum Romanum prorsus omittit, eo quod MStum suum heic ita corruptum esse dicat, vt sensum nullum præbeat: Sed hoc suppleuerunt GOAR & BEVEREGIVS, quorum in *notitijs* legimus, quæ sequuntur.

PROVINCIA SVB GLORIOSISSIMO EPARCHO ROMAE, SIVE ITALIAE.

PROVINCIA VRBICARIA ROMAE.

1. Brittium.	2. Macæria.	3. Luna.
4. Neapolis.	5. Garanta.	6. Vintimilium.
7. Gennes.	8. Sipontus.	9. Ponturoma.
10. Insulæ Centumcellæ.	11. Castrum Euoriæ.	12. Castrum Amalphes.
13. Castrum Gelleon.	14. Castrum Tiberias.	15. Castrum Nepes.
16. Insulæ Comaniciæ.	17. Castrum Mulium.	18. Castrum Campsas.
19. Castrum Soreum.	20. Castrum Susas.	21. Castrum Ilbas.
22. Castrum Anagnia.		

PROVINCIA CAMPANIAE.

1. Neapolis.	2. Brettania.	3. Pannonia.
4. Calabria.	5. Venetia.	6. Mesina.
7. Viconarina.	8. Taurata.	9. Apulia.
10. Castrum Opiterbelos.	11. Castrum Samnios.	12. Castrum Susias.
13. Castrum Regium.	14. Castrum Taurata	15. Castrum Sygnias.
16. Castrum Gradum.	17. Castrum Patriarchias.	18. Castrum Scylacium.
19. Castrum Martyrium.	20. Castrum Ormuvera.	21. Castrum Ortonos.
22. Castrum Oppiterbitum.		

INSVLA SICILIAE.

1. Syracusæ.	2. Catana.	3. Tærebenium, siue Tauromenium.

4. Sesena.	5. Cephaludum.	6. Thermum.
7. Panormus.	8. Lilybæum.	9. Trocalis.
10. Acragantus.	11. Tyndarum.	12. Carines.
13. Leontina.	14. Abensis, al. Alesa	15. Gaudus.
16. Meleta.	17. Liparis.	18. Burcausus.
19. Didymi.	20. Vrica.	21. Onarea.
22. Basiludin.		

PROVINCIA CALABRIAE.

1. Regium.	2. Locris.	3. Scylacias.
4. Cotronum.	5. Consi[illegible]ia.	6. Tropæum.
7. Tauriana.	8. Bibonum.	

PROVINCIA ANNONARIA.

1. Rauenna.	2. Phanus.	3. Olcusa, al. Asculum.
4. Polus.	5. Pecinus.	6. Pisaurum.
7. Tergetra.	8. Augustopolis.	9. Talbitau.
10. Castrum Terentinum.	11. Castrum Solernos.	12. Tulericum.
13. Castrum Zanga.	14. Castrum Nobo.	15. Castr. Eurenica.
16. Castrũ Semania.	17. Vicimanto.	18. Castrum Vereles.
19. Castrum Tamia.	20. Castr. Varectelia	21. Castrũ Samugia.
22. Castrum Sora.	23. Castr. Suagallia.	24. Castrum Cisines.

PROVINCIA AEMIAE [FORT. AEMILIAE.]

1. Castrum Foropompus.	2. Castrum Brizilium.	3. Castrum Brinti.

SVB GLORIOSISSIMO EPARCHO AFRICAE.

PROVINCIA BYZACIAE.

1. Carthago proconsularis.	2. Sybiba.	3. Campsia.
4. Cileos.	5. Iunces.	6. Taleptes.
7. Cascala.	8. Castellæ.	9. Pezana.
10. Mamida.	11. Madasuba.	12. Colules.
13. Capses.	14. Adramytto.	

PROVINCIA NVMIDIAE.

1. Calama.	2. Tebete.	3. Hippon.
4. Nuzidias.	5. Castamagæ.	6. Bados.

7. Me-

7. Meleum.	8. Leradus.	9. Castrum Bedere.
10. Scele.	11. Egerinesium.	12. Titeslin.
13. Bages.	14. Constantine.	15. Siriphnos.

PROVINCIA MAVRITANIAE PRIMAE.

1. Rhinocururum.

PROVINCIA MAVRITANIAE SECVNDAE.

1. Septum.	2. Septum ad partem Tenessi.	3. Spanias.
4. Mesopot. ad partem Spaniæ.	5. Maiurica, al. Maiorica insula.	6. Menyca, al. Minorica insula.
7. Insula Sardon.	8. Carallus Metrop.	9. Tures.
10. Sanaphas.	11. Sines.	12. Sulces.
13. Phasiana.	14. Chrysopolis.	15. Amstianes.
16. Limne.	17. Castrum Tutar.	

GOAR pleraque nomina aliter legit, & ex hisce tribus posteriores duos tantum facit Christianæ Lacum & Tuccam. Heic CAROLVS A SANCTO PAVLO denuo incipit.

IN AEGYPTIACA DIOECESI.

PROVINCIA AVGVSTAMNICAE PRIMAE.

1. Pelusium metrop.	2. Sethröetes.	3. Tares.
4. Tmues.	5. Rhinocurura.	6. Ostracine.
7. Pentaschanon.	8. Casium.	9. Aphthæum.
10. Hiphestus.	11. Panephusus.	12. Geros.
13. Itageros.	14. Thenesus.	

PROVINCIA AVGVSTAMNICAE SECVNDAE.

1. Leonto, metropol.	2. Athrabes.	3. Helius.
4. Bubastus.	5. Carbethus.	6. Arabius.

PROVINCIA AEGYPTI PRIMAE.

1. Alexandria sub duce Augustali.	2. Hermopolis.	3. Milleos.
4. Costus.	5. Psaneos Vicus.	6. Cotrideos Vicus.
7. Sais.	8. Leontopolis.	9. Naucratia.
10. Andrónicius.	11. Zenonopolis.	12. Paphua.
13. Onuphis.	14. Taua.	15. Cleopatris.
16. Mareotes.	17. Manelaitarum.	18. Schedia.
19. Ternuthes.	20. Sondra.	

PRO-

PROVINCIA AEGYPTI SECVNDAE.

1. Cabaſa.	2. Phragonis.	3. Pachnemonis.
4. Dioſpolis.	5. Sebennytus.	6. Cœno.
7. Buſiris.	8. Elearchia.	9. Regeon Paralus.
10. Vicus Parianæ.	11. Vicus Rhicomerium.	12. Xoëos.

Quibus in *notitia* IACOBI GOAR additur Cypra, & Regeon ac Paralus duo diſtincta loca ſunt.

PROVINCIA ARCADIAE.

1. Oxyrinchus, metropolis.	2. Heracleus.	3. Cœno.
4. Nilopolis.	5. Arſinoëtes.	6. Memphelitus, al. Memphis.

Apud GOAR additur Cliſma, Theodoſiopolis, Aphroditon & Latopolis.

PROVINCIA THEBAIDIS PRIMAE.

1. Antino, metropol.	2. Hermopolis.	3. Theodoſiopolis.
4. Polyco.	5. Hypſele.	6. Apollonius.
7. Anteii.	8. Panos.	

Notitia IACOBI GOAR adiicit Caſus.

PROVINCIA THEBAIDIS SECVNDAE.

1. Ptolemais, metropolis	2. Conto, ſiue Iuſtianopolis.	3. Diocletianopolis.
4. Dioſpolis.	5. Tentyra.	6. Maximianopolis.
7. Thebais.	8. Lato.	9. Iambon.
10. Hermonthes.	11. Apollonos.	12. Vicus Anaſſæ Magnæ.
13. Thebais magna.	14. Ibis.	15. Mathon.
16. Trimunthon.	17. Erbon, ſiue Hermon.	

PROVINCIA LIBYAE.

1. Draniceon, metr.	2. Paratonion.	3. Tranſalenſis.
4. Ammoniaca.	5. Antipyrgus.	6. Antiphron.
7. Aedonias.	8. Marmorice.	

PROVINCIA LIBYAE PENTAPOLIS.

1. Sozuſa.	2. Cyrine.	3. Ptolemais.

4. Teu-

4. Teuchera. 5. Adriane. 6. Beronica.

PROVINCIA TRIPOLIS.

1. Tosibon. 2. Leptis. 3. Hyon.

IN ORIENTALI DIOECESI.

PROVINCIA CILICIAE.

1. Tarsus, metropol. 2. Pompeiopolis. 3. Sebaste.
4. Coricus. 5. Adana. 6. Augustopolis.
7. Mallos. 8. Zepharium.

PROVINCIA CILICIAE SECVNDAE.

1. Anabarzus, metropolis. 2. Mopseuestia. 3. Aegeia.
4. Epiphania. 5. Eirenopolis. 6. Flauias.
7. Alexandria. 8. Cabissus. 9. Castabala.
10. Rhossus.

PROVINCIA ISAVRIAE.

1. Seleucia metrop. 2. Cilendre. 3. Anemorius.
4. Titiopolis. 5. Lamus. 6. Antiochia.
7. Heliu-Sebaste. 8. Cestra. 9. Selenuntes.
10. Iostape. 11. Diocæsarea. 12. Olya.
13. Hierapolis. 14. Dalilandus. 15. Claudiopolis.
16. Eirenopolis. 17. Germanicopolis. 18. Neapolis.
19. Zenopolis. 20. Sbidæ. 21. Philadelphia.
22. Adrassus. 23. Meloë. 24. Domitiopolis.
25. Climata Nauzadeæ. 26. Cassorum. 27. Benæorum.
28. Golgosi. 29. Costradis.

PROVINCIA SYRIAE PRIMAE.

1. Antiochia ad Daphnen, thronus patriarchalis. 2. Paltus. 3. Seleucia.
4. Berrhœa. 5. Chalcis.

PROVINCIA SYRIAE SECVNDAE.

1. Apamea, metrop. 2. Arethusa. 3. Epiphania.
4. Larissa. 5. Mariamne. 6. Seleucobelus.
7. Rhaphanea.

PROVINCIA EVPHRATISIAE ET HAGIOPOLIS.

1. Hierapolis.	2. Cyrus, siue Hagiopolis.	3. Samosata.
4. Doliche.	5. Germanicia.	6. Zeuma.
7. Perrhe.	8. Europus.	9. Nicopolis.
10. Schenarchia.	11. Cæsaria.	12. Sergiopolis siue Anastasiopolis.
13. Orimon.	14. Santon.	

PROVINCIA THEODORIADIS.

1. Laodicea, metropolis.	2. Balanea.	3. Gabala.

A IACOBO GOAR subiungitur Paltus.

PROVINCIA OSROENES.

1. Edessa, metropol.	2. Caræ.	3. Constantia.
4. Theodosiopolis.	5. Batnæ.	6. Callinicus.
7. Noua Valentia.	8. Birthon.	9. Monithilla.
10. Therimachon.	11. Moniauga.	12. Macarta.
13. Marcopolis.	14. Anastasia.	15. Hemerius.
16. Circisia.		

Huc vsque est complementum Mesopotamiæ & Persis incipit.

PROVINCIA MESOPOTAMIAE SVPERIORIS SIVE ARMENIAE QVARTAE.

1. Amida, metropol.	2. Martyropolis.	3. Daras.
4. Castrum Ricephas.	5. Castrum Turandios.	6. Castrum Mardes.
7. Castrum Lornes.	8. Castrum Riphton.	9. Castrum Isphrios.
10. Castrum Tzauras.	11. Castrum Audasson.	12. Castrum Amarnes.
13. Castrum Tzinobias.	14. Castrum Inzietorum.	15. Castrum Barabelorum.
16. Castrum Chaddorum.	17. Castrum Aesuduos.	18. Castrum Massphronas.
19. Castrum Basilicum.	20. Castrum Spelon & Odelorum.	21. Castrum Biiubaithas.
22. Castrum Manassarorum.	23. Castrum Phirtachabraës.	24. Castrum Siteon Chiphas.

25. Ca-

25. Caſtr. Calonos.	26. Caſtrum Bibaſarorum.	27. Caſtrum Tzauras.
28. CaſtrumBirthas.	29. Caſtrum Attachas.	30. Caſtrum Aphuborum.
31. Caſtrum Florianarum.	32. Caſtrum Arimachorum.	33 Caſtrum Samachartorum.

PROVINCIA ARMENIAE ALTERIVS.

1. Dodemon, metr.	2. Arſamuſaton.	3. Polichne.
4. Choſanorum.	5. Choſamachorum.	6. Citharizorum.
7. Caſtrum Marticertum.	8. Caſtr. Baiuluos.	9. Caſtrum Polios.
10. Caſtrum Ardon.	11. Clima Sophines.	12. Regio Ialinbana,

vnde ortum habuit *Baſilius*, qui præſentem librum elaborauit.

13. Clima Anzetines.	14. Clima Digeſines.	15. Clima Garines.
16. Clima Orziacines.	17. Clima Bilabitenes.	18. Clima Aſtianices.
19. Clima Mamuzurarum.		

PROVINCIA PHOENICIAE MARITIMAE.

1. Tyrus metropolis.	2. Sidon.	3. Ptolemais.
4. Berytus.	5. Biblus.	6. Tripolis.
7. Arcæ.	8. Orthoſias.	9. Botrys.
10. Vicus Gegarta.	11. Arados.	12. Autarados.
13. Paneas.	14. Gonaſitii ſaltus.	15. Vicus Politianus.
16. Vicus Trieris.		

PROVINCIA PHOENICIAE LIBANISIAE.

1. Emiſſa, metrop.	2. Laodicea.	3. Heliopolis.
4. Abilla.	5. Damaſcus.	6. Clima Iabrudorū.
7. Euarius ſiue Iuſtinianopolis.	8. Talmyra.	9. Clima Maglydorum.
10. Saltum Gonæticum.	11. Salamias.	12. Clima orientale.

PROVINCIA PALAESTINAE [*] PRIMAE.

1. Aelia, ſiue Hieroſolyma.	2. Cæſaria, metrop.	3. Dora.

(*) Nota. Hæc prouincia & proxime ſequens in Carolo a Sancto Paulo & Goar deſunt.

4. Antipatris.	5. Diospolis siue Georgiopolis.	6. Iamnia.
7. Nicopolis.	8. Onus.	9. Sozusa.
10. Iamnia.	11. Ascalon.	12. Gaza.
13. Rhaphia.	14. Anthedon.	15. Diocletianopolis.
16. Eleutheropolis.	17. Neapolis.	18. Sebaste.
19. Regio Apathus.	20. Regio Iericho.	21. Regio Libyæ.
22. Regio Gadara.	23. Azotus maritima.	24. Azotus Hippinis.
25. Acomazon.	26. Bittymos.	27. Tricomias.
28. Toxus.	29. Saltum Constantiniani.	30. Saltum Geraiticum, siue Barsamon.

PROVINCIA PALAESTINAE SECVNDAE.

1. Scytopolis.	2. Gadara.	3. Pellæ.
4. Abila.	5. Caperomas.	6. Diocæsarea.
7. Maximianopolis.	8. Gabæ.	9. Tiberias.
10. Hippos.	11. Helenopolis.	12. Clima Gælanes.
13. Tetracomia.	14. Comenais.	

PROVINCIA PALAESTINAE TERTIAE.

1. Petræ, metropol.	2. Augustopolis.	3. Arindela.
4. Charagmuda.	5. Areopolis.	6. Mapsis.
7. Elusa.	8. Zoara.	9. Birosabon.
10. Elas.	11. Pentacomia.	12. Mamopsora.
13. Metrocomia.	14. Saltum Hieraticum.	

GOAR duas in quatuor diuidit, ita illas legens, Salton, Mamo, Psora, Hieraticon.

PROVINCIA ARABIAE.

1. Bostra, metropol.	2. Adrasus.	3. Dia.
4. Medaba.	5. Gerassa.	6. Neua.
7. Philadelphia.	8. Esbus.	9. Neapolis.
10. Philippopolis.	11. Phenutus.	12. Constantina.
13. Dionysias.	14. Pentacomia.	15. Tricomia.
16. Canothas.	17. Saltum.	18. Bataneos.
19. Exacomia.	20. Enacomia.	21. Vicus Gonias.
22. Vicus Cherus.	23. Vicus Stanes.	24. Vicus Caberæ.

25. Vi-

25. Vicus Coreathæ.	26. Vicus Bilbanus.	27. Vicus Caproru.
28. Vicus Pyrgoaretarum.	29. Vicus Setnes.	30. Vicus Ariacharum.
31. Neotes.	32. Clima orientalium & occidentalium.	33. Vicus Ariathæ Saxoſæ.
34. Vicus Bebdamus.		

PROVINCIA ARMENIAE MAGNAE.

De hac auctor tantum obſeruat, quod ſit autocephala, throno apoſtolico non ſubiecta, ſed propter ſanctum *Gregorium* Armeniæ honorata, habens vrbes & caſtra CC.

PROVINCIA CYPRI.

De hac idem monet auctor, quod per ſe ipſam habeat poteſtatem, propterea quod in ea inuentus fuerit ſanctus apoſtolus *Barnabas* ad pectus habens euangelium ſecundum *Marcum*. Sunt autem in ea hæ ciuitates.

1. Conſtantia metr.	2. Citium.	3. Amathus.
4. Curium.	5. Paphus.	6. Arſenæ.
7. Soli.	8. Lapithus, qua natus eſt *Georgius* Cyprius, qui librum ſcripſit ex quo hæc ſumta ſunt.	
9. Cyrenia.	10. Tamaſus.	11. Cythri.
12. Trimithus.	13. Carpaſin.	

Apud GOAR heic ſequitur: „Hæc expoſitio facta eſt anno „6391. ſub imperio D. LEONIS SAPIENTIS & ſub patriarcha „PHOTIO, hoc eſt ann. DCCCXCI.

IN hac eccleſiæ deſcriptione lector obſeruabit, quod auctor, quum *græcus* ſit, *græcas* & orientales eccleſias accuratius, quam occidentales & *latinas* enarret; Nihil enim heic de *Gallia*, *Hiſpania*, *Britannia*, *Illyrico* legimus; & prouinciarum *Italiæ* & *Africæ* recenſiones adeo confuſæ ſunt & imperfectæ, vt auctorem eccleſiarum in his regionibus ſtatum non ſatis perſpectum habuiſſe & exploratum, ſatis euidenter prodant. De *Italia* certe id manifeſtum eſt. Nam in omni *Italia* & *Sicilia* non niſi centum amplius diœceſes heic memorantur, quum tamen ex iis, quæ ſupra diximus, & ex antiquorum conciliorum ſubſcriptionibus, trecentas fere diœceſes hiſce in regionibus fuiſſe, pateat. Pluſquam centum & quinquaginta epiſcopi *Italici* di-

venarum sedium vno sæculo conciliis *Romanis*, sub *Hilario*, *Felice* & *Symmacho* habitis, subscripsisse deprehenduntur, & fere totidem fuerunt in hisce conciliis non memorati, sed in aliis conciliis & antiquis monumentis reperti. Et quamquam, quum hæ *notitiæ* conficerentur, plures ex antiquis diœcesibus coniunctæ esse potuerunt, tamen ex *Romanorum* conciliorum, sub *Eugenio* II. & *Leone* IV. sæculo nono celebratorum, subscriptionibus numerus plus duplo maior, quam qui in illis *notitiis* exhibetur, fuisse intelligitur. Vt adeo eas non nisi imperfectam ecclesiæ *latinæ* & occidentalis descriptionem exhibere fatendum sit. Sed vero descriptio *græca* & orientalium ecclesiarum perfectior est, & subscriptionibus, ex antiquis conciliis collectis, respondet. Atque ita se mutue confirmant, & simul sumtæ plenius ea probant, quæ de numero & ambitu diœcesium in ecclesia antiqua tradidimus.

LIBRI NONI

CAPVT OCTAVVM

DE DIVISIONE DIOECESIVM IN PAROCHIAS, ET DE PRIMA EARVM ORIGINE.

§. I.

De antiquis ecclesiarum parochialium nominibus.

VNVM tantummodo restat, quod hoc capite ad disquisitionem nostram vocandum est, nimirum diuisio diœcesium in eiusmodi minores ditiones, quas hodie parochias, siue ecclesias parochiales, nuncupamus. Qua de re heic tanto breuius dicere necesse habebimus, quod iam satis multa, occasione ita ferente, dicta sunt, quando de antiquarum diœcesium ambitu verba fecimus, quem generatim latius patentem deprehendimus, quam vt singulari quadam congregatione potuerit terminari. Quidquid igitur ad hanc materiam hoc loco adiectum sumus, eo valebit, vt pauca quædam de antiquis parochiarum nominibus (quum eorum nonnulla quodammodo ambigua sint) commentemur & ostendamus, quo tempore, quam ob rationem, & per quos gradus diœceses in parochias diuisæ fuerint, vt in præsentem statum & formam ecclesiæ redigerentur. Quod ad antiqua nomina attinet, iam supra monuimus, vocabula

παροι-

παροικία & διοίκησις tribus prioribus ſæculis eiusdem ſignificatus fuiſſe; dum non, quod iam eccleſiam parochialem dicimus, ſed ciuitatem aliquam cum circumiectis ſuis oppidis ac villis, denotarint. Sed ſæculo quarto & quinto vtrumque vocabulum de parochiis ruralibus æque ac epiſcopalibus, ſeu eccleſiis vrbicis, promiſcue vſurpatum legimus. Tunc enim minores iſtæ diœceſium diuiſiones parochiæ vocari cœptæ, vti in concilio *Chalcedonenſi* [a] videre eſt, quod ἀγροικικὰς παροικίας, *rurales parochias* firmas & inconcuſſas iubet manere apud eos, qui illas ab antiquis temporibus teneant, epiſcopos. Et in concilio *Vaſenſi* [b], ad ann. CCCCXLII. celebrato, ſtatutum legimus, non ſolum in ciuitatibus, ſed etiam in omnibus *parochiis* concionandi dandam eſſe presbyteris poteſtatem. Atque ita vocabulum *parochia* frequenter ab HIERONYMO [c], SVLPICIO SEVERO [d], THEODORETO [e], INNOCENTIO [f] aliisque iſtorum temporum ſcriptoribus adhibetur: Tametſi vocabulum

(a) Concil. Chalced. c. XVII. (tom. IV. concil. p. 764.) Τὰς καθ' ἑκάστην ἐκκλησίαν ἀγροικικὰς παροικίας, ἢ ἐγχωρίους, μένειν ἀπαρασαλεύτους παρὰ τοῖς κατέχουσιν αὐτὰς ἐπισκόποις, καὶ μάλιστα, εἰ τριακονταετῆ χρόνον ταύτας ἀβιάστως διακατέχοντες ᾠκονόμησαν. Quæ ſunt in vnaquaque prouincia *rurales* vicanasque *parochias* firmas & inconcuſſas manere apud eos, qui illas tenent epiſcopos: Et maxime ſi XXX. annorum tempore eas ſine vi detinentes adminiſtrauerint.

(b) Concil. Vaſenſ. I. (apud. Labb. III.) can. II. (tom. III. conc. p. 1680.) Hoc etiam pro ædificatione omnium eccleſiarum, & pro vtilitate totius populi nobis placuit, vt non ſolum in ciuitatibus, ſed etiam in omnibus parochiis verbum faciendi daremus presbyteris poteſtatem.

(c) Hieron. contr. Vigilant. c. II. Auctores ſunt huius dictatiunculæ meæ ſancti presbyteri Riparius & Deſiderius, qui *parochias ſuas* vicinia iſtius ſcribunt eſſe maculatas.

(d) Sulpic. Seuer. dial. I. c. IV. (c. VIII. p. 389. edit. Lipſ. MDCCIII.) Eccleſiam loci illius Hieronymus presbyter regit: nam *parochia* eſt epiſcopi, qui Hieroſolymam tenet.

(e) Theodoret. epiſt. CXIII. (p. 986. d. edit. Pariſ MDCXLII.) Καὶ ἐν ὀκτακοσίαις ἐκκλησίαις ἔλαχον ποιμαίνειν· τοσαύτας γὰρ ἡ Κύῤῥος παροικίας ἔχει. Et octogintarum eccleſiarum paſtoralem curam ſortitus ſum, tot enim Cyrus habet *parœcias*.

(f) Innocent. epiſt. ad Decent. c. V. Quod per *parochias* fieri debere non puto, quia nec longe portanda ſunt ſacramenta, cetera. vid. ad lib. IX. c. V. §. I. ſub lit. (c) pag. 506.

paro-

4. Sesena.	5. Cephaludum.	6. Thermum.
7. Panormus.	8. Lilybæum.	9. Trocalis.
10. Acragantus.	11. Tyndarum.	12. Carines.
13. Leontina.	14. Abensis, al. Alesa	15. Gaudus.
16. Meleta.	17. Liparis.	18. Burcausus.
19. Didymi.	20. Vrica.	21. Onarea.
22. Basiludin.		

PROVINCIA CALABRIAE.

1. Regium.	2. Locris.	3. Scylacias.
4. Cotronum.	5. Consla[illegible]ia.	6. Tropæum.
7. Tauriana.	8. Bibonum.	

PROVINCIA ANNONARIA.

1. Rauenna.	2. Phanus.	3. Olcusa, al. Asculum.
4. Polus.	5. Pecinus.	6. Pisaurum.
7. Tergetra.	8. Augustopolis.	9. Talbitau.
10. Castrum Terentinum.	11. Castrum Solernos.	12. Tulericum.
13. Castrum Zanga.	14. Castrum Nobo.	15. Castr. Eurenica.
16. Castrũ Semania.	17. Vicimanto.	18. Castrum Vereles.
19. Castrum Tamia.	20. Castr. Varectelia	21. Castrũ Samugia.
22. Castrum Sora.	23. Castr. Suagallia.	24. Castrum Cisines.

PROVINCIA AEMIAE [FORT. AEMILIAE.]

1. Castrum Foropompus.	2. Castrum Brizilium.	3. Castrum Brinti.

SVB GLORIOSISSIMO EPARCHO AFRICAE.

PROVINCIA BYZACIAE.

1. Carthago proconsularis.	2. Sybiba.	3. Campsia.
4. Cileos.	5. Iunces.	6. Taleptes.
7. Cascala.	8. Castellæ.	9. Pezana.
10. Mamida.	11. Madasuba.	12. Colules.
13. Capses.	14. Adramytto.	

PROVINCIA NVMIDIAE.

1. Calama.	2. Tebete.	3. Hippon.
4. Nuzidias.	5. Castamagæ.	6. Bados.

7. Me-

7. Meleum.	8. Leradus.	9. Castrum Bedere.
10. Scele.	11. Egerinesium.	12. Titeslin.
13. Bages.	14. Constantine.	15. Sitiphnos.

PROVINCIA MAVRITANIAE PRIMAE.

1. Rhinocururum.

PROVINCIA MAVRITANIAE SECVNDAE.

1. Septum.	2. Septum ad partem Tenessi.	3. Spanias.
4. Mesopot. ad partem Spaniæ.	5. Maiurica, al. Maiorica insula.	6. Menyca, al. Minorica insula.
7. Insula Sardon.	8. Carallus Metrop.	9. Tures.
10. Sanaphas.	11. Sines.	12. Sulces.
13. Phasiana.	14. Chrysopolis.	15. Amstianes.
16. Limne.	17. Castrum Tutar.	

GOAR pleraque nomina aliter legit, & ex hisce tribus posteriores duos tantum facit Christianæ Lacum & Tuccam. Heic CAROLVS A SANCTO PAVLO denuo incipit.

IN AEGYPTIACA DIOECESI.

PROVINCIA AVGVSTAMNICAE PRIMAE.

1. Pelusium metrop.	2. Sethröetes.	3. Tares.
4. Tmues.	5. Rhinocurura.	6. Ostracine.
7. Pentaschanon.	8. Casium.	9. Aphthæum.
10. Hiphestus.	11. Panephusus.	12. Geros.
13. Itageros.	14. Thenesus.	

PROVINCIA AVGVSTAMNICAE SECVNDAE.

1. Leonto, metropol.	2. Athrabes.	3. Helius.
4. Bubastus.	5. Carbethus.	6. Arabius.

PROVINCIA AEGYPTI PRIMAE.

1. Alexandria sub duce Augustali.	2. Hermopolis.	3. Milleos.
4. Costus.	5. Psaneos Vicus.	6. Cotrideos Vicus.
7. Sais.	8. Leontopolis.	9. Naucratia.
10. Andronicius.	11. Zenonopolis.	12. Paphna.
13. Onuphis.	14. Taua.	15. Cleopatris.
16. Mareotes.	17. Manelaitarum.	18. Schedia.
19. Ternuthes.	20. Sondra.	

PRO-

PROVINCIA AEGYPTI SECVNDAE.

1. Cabaſa.	2. Phragonis.	3. Pachnemonis.
4. Dioſpolis.	5. Sebennytus.	6. Cœno.
7. Buſiris.	8. Elearchia.	9. Regeon Paralus.
10. Vicus Parianæ.	11. Vicus Rhicomerium.	12. Xoëos.

Quibus in *notitia* IACOBI GOAR additur Cypra, & Regeon ac Paralus duo diſtincta loca ſunt.

PROVINCIA ARCADIAE.

1. Oxyrinchus, metropolis.	2. Heracleus.	3. Cœno.
4. Nilopolis.	5. Arſinoëtes.	6. Memphelitus, al. Memphis.

Apud GOAR additur Cliſma, Theodoſiopolis, Aphrodition & Latopolis.

PROVINCIA THEBAIDIS PRIMAE.

1. Antino, metropol.	2. Hermopolis.	3. Theodoſiopolis.
4. Polyco.	5. Hypſele.	6. Apollonius.
7. Anteii.	8. Panos.	

Notitia IACOBI GOAR adiicit Caſus.

PROVINCIA THEBAIDIS SECVNDAE.

1. Ptolemais, metropolis	2. Conto, ſiue Iuſtianopolis.	3. Diocletianopolis.
4. Dioſpolis.	5. Tentyra.	6. Maximianopolis.
7. Thebais.	8. Lato.	9. Iambon.
10. Hermonthes.	11. Apollonos.	12. Vicus Anaſſæ Magnæ.
13. Thebais magna.	14. Ibis.	15. Mathon.
16. Trimunthon.	17. Erbon, ſiue Hermon.	

PROVINCIA LIBYAE.

1. Draniceon, metr.	2. Paratonion.	3. Tranſalenſis.
4. Ammoniaca.	5. Antipyrgus.	6. Antiphron.
7. Aedonias.	8. Marmorice.	

PROVINCIA LIBYAE PENTAPOLIS.

1. Sozuſa.	2. Cyrine.	3. Ptolemais.

4. Teu-

4. Teuchera.	5. Adriane.	6. Beronica.

PROVINCIA TRIPOLIS.

1. Tosibon.	2. Leptis.	3. Hyon.

IN ORIENTALI DIOECESI.

PROVINCIA CILICIAE.

1. Tarsus, metropol.	2. Pompeiopolis.	3. Sebaste.
4. Coricus.	5. Adana.	6. Augustopolis.
7. Mallos.	8. Zepharium.	

PROVINCIA CILICIAE SECVNDAE.

1. Anabarzus, metropolis.	2. Mopseuestia.	3. Aegeia.
4. Epiphania.	5. Eirenopolis.	6. Flauias.
7. Alexandria.	8. Cabissus.	9. Castabala.
10. Rhossus.		

PROVINCIA ISAVRIAE.

1. Seleucia metrop.	2. Cilendre.	3. Anemorius.
4. Titiopolis.	5. Lamus.	6. Antiochia.
7. Heliu-Sebaste.	8. Cestra.	9. Selenuntes.
10. Iostape.	11. Diocæsarea.	12. Olya.
13. Hierapolis.	14. Dalitandus.	15. Claudiopolis.
16. Eirenopolis.	17. Germanicopolis.	18. Neapolis.
19. Zenopolis.	20. Sbidæ.	21. Philadelphia.
22. Adrassus.	23. Meloë.	24. Domitiopolis.
25. Climata Nauzadeæ.	26. Cassorum.	27. Benæorum.
28. Golgosi.	29. Costradis.	

PROVINCIA SYRIAE PRIMAE.

1. Antiochia ad Daphnen, thronus patriarchalis.	2. Paltus.	3. Seleucia.
4. Berrhœa.	5. Chalcis.	

PROVINCIA SYRIAE SECVNDAE.

1. Apamea, metrop.	2. Arethusa.	3. Epiphania.
4. Larissa.	5. Mariamne.	6. Seleucobelus.
7. Rhaphanea.		

PROVINCIA EVPHRATISIAE ET HAGIOPOLIS.

1. Hierapolis.	2. Cyrus, siue Hagiopolis.	3. Samosata.
4. Doliche.	5. Germanicia.	6. Zeuma.
7. Perrhe.	8. Europus.	9. Nicopolis.
10. Schenarchia.	11. Cæsaria.	12. Sergiopolis siue Anastasiopolis.
13. Orimon.	14. Santon.	

PROVINCIA THEODORIADIS.

1. Laodicea, metropolis.	2. Balanea.	3. Gabala.

A IACOBO GOAR subiungitur Paltus.

PROVINCIA OSROENES.

1. Edessa, metropol.	2. Caræ.	3. Constantia.
4. Theodosiopolis.	5. Batnæ.	6. Callinicus.
7. Noua Valentia.	8. Birthon.	9. Monithilla.
10. Therimachon.	11. Moniauga.	12. Macarta.
13. Marcopolis.	14. Anastasia.	15. Hemerius.
16. Circisia.		

Huc vsque est complementum Mesopotamiæ & Persis incipit.

PROVINCIA MESOPOTAMIAE SVPERIORIS SIVE ARMENIAE QVARTAE.

1. Amida, metropol.	2. Martyropolis.	3. Daras.
4. Castrum Ricephas.	5. Castrum Turandios.	6. Castrum Mardes.
7. Castrum Lornes.	8. Castrum Riphton.	9. Castrum Isphrios.
10. Castrum Tzauras.	11. Castrum Audasson.	12. Castrum Amarnes.
13. Castrum Tzinobias.	14. Castrum Inzietorum.	15. Castrum Barabelorum.
16. Castrum Chaddorum.	17. Castrum Aesuduos.	18. Castrum Masphronas.
19. Castrum Balilicum.	20. Castrum Spelon & Odelorum.	21. Castrum Biiubaithas.
22. Castrum Manassarorum.	23. Castrum Phirtachabraës.	24. Castrum Siteon Chiphas.
		25. Ca-

25. Castr. Calonos.
26. Castrum Bibasarorum.
27. Castrum Tzauras.
28. Castrum Birthas.
29. Castrum Attachas.
30. Castrum Aphuborum.
31. Castrum Florianarum.
32. Castrum Arimachorum.
33 Castrum Samachartorum.

PROVINCIA ARMENIAE ALTERIVS.

1. Dodemon, metr.
2. Arsamusaton.
3. Polichne.
4. Chosanorum.
5. Chosamachorum.
6. Citharizorum.
7. Castrum Marticertum.
8. Castr. Baiuluos.
9. Castrum Polios.
10. Castrum Ardon.
11. Clima Sophines.
12. Regio Ialinbana, vnde ortum habuit *Basilius*, qui præsentem librum elaborauit.
13. Clima Anzetines.
14. Clima Digesines.
15. Clima Garines.
16. Clima Orziacines.
17. Clima Bilabitenes.
18. Clima Astianices.
19. Clima Mamuzurarum.

PROVINCIA PHOENICIAE MARITIMAE.

1. Tyrus metropolis.
2. Sidon.
3. Ptolemais.
4. Berytus.
5. Biblus.
6. Tripolis.
7. Arcæ.
8. Orthosias.
9. Botrys.
10. Vicus Gegarta.
11. Arados.
12. Autarados.
13. Paneas.
14. Gonasitii saltus.
15. Vicus Politianus.
16. Vicus Trieris.

PROVINCIA PHOENICIAE LIBANISIAE.

1. Emissa, metrop.
2. Laodicea.
3. Heliopolis.
4. Abilla.
5. Damascus.
6. Clima Iabrudorū.
7. Euarius siue Iustinianopolis.
8. Talmyra.
9. Clima Maglydorum.
10. Saltum Gonæticum.
11. Salamias.
12. Clima orientale.

PROVINCIA PALAESTINAE [*] PRIMAE.

1. Aelia, siue Hierosolyma.
2. Cæsaria, metrop.
3. Dora.

(*) Nota. Hæc prouincia & proxime sequens in Carolo a Sancto Paulo & Goar desunt.

4. Antipatris.	5. Diospolis siue Georgiopolis.	6. Iamnia.
7. Nicopolis.	8. Onus.	9. Sozusa.
10. Iamnia.	11. Ascalon.	12. Gaza.
13. Rhaphia.	14. Anthedon.	15. Diocletianopolis.
16. Eleutheropolis.	17. Neapolis.	18. Sebaste.
19. Regio Apathus.	20. Regio Iericho.	21. Regio Libyæ.
22. Regio Gadara.	23. Azotus maritima.	24. Azotus Hippinis.
25. Acomazon.	26. Bittymos.	27. Tricomias.
28. Toxus.	29. Saltum Constantiniani.	30. Saltum Geraiticum, siue Barsamon.

PROVINCIA PALAESTINAE SECVNDAE.

1. Scytopolis.	2. Gadara.	3. Pellæ.
4. Abila.	5. Caperomas.	6. Diocæsarea.
7. Maximianopolis.	8. Gabæ.	9. Tiberias.
10. Hippos.	11. Helenopolis.	12. Clima Gælanes.
13. Tetracomia.	14. Comenais.	

PROVINCIA PALAESTINAE TERTIAE.

1. Petræ, metropol.	2. Augustopolis.	3. Arindela.
4. Charagmuda.	5. Areopolis.	6. Mapsis.
7. Elusa.	8. Zoara.	9. Birosabon.
10. Elas.	11. Pentacomia.	12. Mamopsora.
13. Metrocomia.	14. Saltum Hieraticum.	

GOAR duas in quatuor diuidit, ita illas legens, Salton, Mamo, Psora, Hieraticon.

PROVINCIA ARABIAE.

1. Bostra, metropol.	2. Adrasus.	3. Dia.
4. Medaba.	5. Gerassa.	6. Neua.
7. Philadelphia.	8. Esbus.	9. Neapolis.
10. Philippopolis.	11. Phenutus.	12. Constantina.
13. Dionysias.	14. Pentacomia.	15. Tricomia.
16. Canothas.	17. Saltum.	18. Bataneos.
19. Exacomia.	20. Enacomia.	21. Vicus Gonias.
22. Vicus Cherus.	23. Vicus Stanes.	24. Vicus Caberæ.

25. Vi-

25. Vicus Coreathæ.	26. Vicus Bilbanus.	27. Vicus Caproiũ.
28. Vicus Pyrgoare-tarum.	29. Vicus Setnes.	30. Vicus Ariacharum.
31. Neotes.	32. Clima orientalium & occidentalium.	33. Vicus Ariathæ Saxosæ.
34. Vicus Bebdamus.		

PROVINCIA ARMENIAE MAGNAE.

De hac auctor tantum obseruat, quod sit autocephala, throno apostolico non subiecta, sed propter sanctum *Gregorium* Armeniæ honorata, habens vrbes & castra CC.

PROVINCIA CYPRI.

De hac idem monet auctor, quod per se ipsam habeat potestatem, propterea quod in ea inuentus fuerit sanctus apostolus *Barnabas* ad pectus habens euangelium secundum *Marcum*. Sunt autem in ea hæ ciuitates.

1. Constantia metr.	2. Citium.	3. Amathus.
4. Curium.	5. Paphus.	6. Arsenæ.
7. Soli.	8. Lapithus, qua natus est *Georgius* Cyprius, qui librum scripsit ex quo hæc sumta sunt.	
9. Cyrenia.	10. Tamasus.	11. Cythri.
12. Trimithus.	13. Carpasin.	

Apud GOAR heic sequitur: „Hæc expositio facta est anno „6391. sub imperio D. LEONIS SAPIENTIS & sub patriarcha „PHOTIO, hoc est ann. DCCCXCI.

IN hac ecclesiæ descriptione lector obseruabit, quod auctor, quum *græcus* sit, *græcas* & orientales ecclesias accuratius, quam occidentales & *latinas* enarret; Nihil enim heic de *Gallia*, *Hispania*, *Britannia*, *Illyrico* legimus; & prouinciarum *Italiæ* & *Africæ* recensiones adeo confusæ sunt & imperfectæ, vt auctorem ecclesiarum in his regionibus statum non satis perspectum habuisse & exploratum, satis euidenter prodant. De *Italia* certe id manifestum est. Nam in omni *Italia* & *Sicilia* non nisi centum amplius diœceses heic memorantur, quum tamen ex iis, quæ supra diximus, & ex antiquorum conciliorum subscriptionibus, trecentas fere diœceses hisce in regionibus fuisse, pateat. Plusquam centum & quinquaginta episcopi *Italici* di-

παροικία & διοίκησις tribus prioribus ſæculis eiusdem ſignificatus fuiſſe; dum non, quod iam eccleſiam parochialem dicimus, ſed ciuitatem aliquam cum circumiectis ſuis oppidis ac villis, denotarint. Sed ſæculo quarto & quinto vtrumque vocabulum de parochiis ruralibus æque ac epiſcopalibus, ſeu eccleſiis vrbicis, promiſcue vſurpatum legimus. Tunc enim minores iſtæ diœceſium diuiſiones parochiæ vocari cœptæ, vti in concilio *Chalcedonenſi* [a] videre eſt, quod ἀγροικικὰς παροικίας, *rurales parochias* firmas & inconcuſſas iubet manere apud eos, qui illas ab antiquis temporibus teneant, epiſcopos. Et in concilio *Vaſenſi* [b], ad ann. CCCCXLII. celebrato, ſtatutum legimus, non ſolum in ciuitatibus, ſed etiam in omnibus *parochiis* concionandi dandam eſſe presbyteris poteſtatem. Atque ita vocabulum *parochia* frequenter ab HIERONYMO [c], SVLPICIO SEVERO [d], THEODORETO [e], INNOCENTIO [f] aliisque iſtorum temporum ſcriptoribus adhibetur: Tametſi vocabulum

(a) Concil. Chalced. c. XVII. (tom. IV. concil. p. 764.) Τὰς καθ' ἑκάστην ἐκκλησίαν ἀγροικικὰς παροικίας, ἢ ἐγχωρίους, μένειν ἀπαρασαλεύτους παρὰ τοῖς κατέχουσιν αὐτὰς ἐπισκόποις, καὶ μάλιστα, εἰ τριακονταετῆ χρόνον ταύτας ἀβιάστως διακατέχοντες ᾠκονόμησαν. Quæ ſunt in vnaquaque prouincia *rurales* vicanasque *parochias* firmas & inconcuſſas manere apud eos, qui illas tenent epiſcopos: Et maxime ſi XXX. annorum tempore eas ſine vi detinentes adminiſtrauerint.

(b) Concil. Vaſenſ. I. (apud. Labb. III.) can. II. (tom. III. conc. p. 1680.) Hoc etiam pro ædificatione omnium eccleſiarum, & pro vtilitate totius populi nobis placuit, vt non ſolum in ciuitatibus, ſed etiam in omnibus parochiis verbum faciendi daremus presbyteris poteſtatem.

(c) Hieron. contr. Vigilant. c. II. Auctores ſunt huius dictatiunculæ meæ ſancti presbyteri Riparius & Deſiderius, qui *parochias ſuas* vicinia iſtius ſcribunt eſſe maculatas.

(d) Sulpic. Sever. dial. I. c. IV. (c. VIII. p. 389. edit. Lipſ. MDCCIII.) Eccleſiam loci illius Hieronymus presbyter regit: nam *parochia* eſt epiſcopi, qui Hieroſolymam tenet.

(e) Theodoret. epiſt. CXIII. (p. 986. d. edit. Pariſ. MDCXLII.) Καὶ ἐν ὀκτακοσίαις ἐκκλησίαις ἔλαχον ποιμαίνειν· τοσαύτας γὰρ ἡ Κύῤῥος παροικίας ἔχει. Et octogintarum eccleſiarum paſtoralem curam ſortitus ſum, tot enim Cyrus habet *parœcias*.

(f) Innocent. epiſt. ad Decent. c. V. Quod per *parochias* fieri debere non puto, quia nec longe portanda ſunt ſacramenta, cetera. vid. ad lib. IX. c. V. §. I. ſub lit. (c) pag. 506.

paro-

parochia proprie diœcesim episcopalem significare continuauit, vnde ad denotandum hasce minores parœcias translatum fuit, quod hæ in priorum istarum mutationem essent factæ. Quod ipsum est, quod SOCRATES [*g*] de illis dicere videtur, quando de vicis loquens regionis *Mareotis*, qui episcopo *Alexandrino* subiecti erant, fuisse eos ait tot parœcias sub ipsius ciuitate constitutas. Et ex eadem ratione nomen *diœcesis* olim ecclesiæ etiam parochiali tributum fuit, quamuis proprium ei domicilium in episcopali diœcesi sit. Ita SIDONIVS APOLLINARIS [*h*], quum diœceses se peragrasse dicit, ecclesias tantum parochiales, ditioni suæ subiectas, intelligit. Sic etiam in collatione *Carthaginensi* [*i*] de loco quodam dicitur: *Vnitas illic perfecta est, non solum in ipsa ciuitate, verum etiam in omnibus DIOECESIBVS*, hoc est in parœciis per vicos & villas, ad ciuitatem spectantes. BALVZIVS [*k*] idem in RVRICIO LEMOVICENSI [*l*], GREGORIO TVRONENSI [*m*] & aliis quibusdam scriptoribus obseruauit. Cuius appellationis ratio, vt antea diximus, fuit, quod istæ ecclesiæ, quibus soli presbyteri præpositi erant, quasi minores diœceses essent, vt auctor libri pontificalis [*n*] sub no-

(*g*) Socrat. lib. I. c. XXVII. *Τέτακται αὗται αἱ ἐκκλησίαι ὑπὸ τῷ τῆς Ἀλεξανδρείας ἐπισκόπῳ, καὶ εἰσὶν ὑπὸ τὴν αὐτοῦ πόλιν ὡς παροικίαι.* Istæ ecclesiæ omnes subiectæ sunt Alexandrino episcopo, & vrbanis eius ecclesiis accensentur, tamquam *parœciæ*.

(*h*) Sidon. Apollin. lib. IX. epist. XVI. Peragratis forte *diœcesibus* quum domum veni, cetera.

(*i*) Collat. Carth. die I. c. CLXXVI.

(*k*) Baluz. not. ad Gratian. p. 510.

(*l*) Ruric. Lemouic. lib. II. epist. VI. Quamobrem studio caritatis, non cupiditatis, hos ad sanctitatem vestram presbyterum meum pro *diœcesi Gemiliacensi*, vnde iam pridem vobis scripseram, destinaui.

(*m*) Gregor. Turon. histor. lib. IV. c. XIII. Erant quadragesimæ dies; & Cautinus episcopus in *Briuatensem diœcesim* psallendo adire disposuerat. Nota. Theodoricus Ruinart ad hunc locum hæc habet: *Diœcesis* hic pagum designat. nam Briuate, vbi celebris ecclesia S. Iuliani, ex diœcesi erat Auernensi.

Id. lib. VI. c. XXXVIII. - Transobadus presbyter reiicitur & Innocentius Gabalitanorum comes eligitur ad episcopatum, opitulante Brunichilde regina. Sed adsumto episcopatu confestim Vrsicinum Cadurcinæ vrbis episcopum lacessere cœpit, dicens, quia *diœceses* Rutenæ ecclesiæ debitas retineret.

(*n*) Pontifical. vit. Marcelli. Viginti quinque titulos in vrbe Roma constituit, quasi *diœceses*, propter baptismum & pœnitentiam multorum, qui conuertebantur ex paganis & propter sepulturam martyrum.

mine

mine DAMASI eas vocat; & nonnulli canones eas appellant [o] *ecclesias dioecesanas*; alii autem *ecclesias rurales*, vnde presbyteri in illis ministrantes a concilio *Neocaesarensi* [p] ἐπιχώριοι πρεσβύτεροι, *presbyteri rurales*, siue in vicis degentes, dicuntur in oppositione eorum presbyterorum, qui in ecclesia ciuitatis, hoc est cathedrali seu matrice, erant constituti. Ecclesiae parochiales peculiari ratione quoque *tituli*, vti supra [q] obseruauimus, ab ecclesia episcopi eas distinguendi ergo, nuncupabantur; quod essent ecclesiae, presbyteros ac diaconos sibi separatim adsignatos habentes, quae proinde titulum habere dicebantur. Et viri quidem docti [r] presbyteros & diaconos cardinales initio non nisi eiusmodi presbyteros & diaconos fuisse, existimant, ad ministerium particularium ecclesiarum parochialium, & id quidem *Romae* non minus quam alibi locorum, delegatos atque constitutos.

§. II.

De origine ecclesiarum parochialium necessitati debita, & regulis apostolicis christianae communionis fundata.

QVOD ad ecclesiarum parochialium originem attinet, dubium non est, quin necessitas & christiana officia peragendi & maiori cum facilitate communionem christianam celebrandi opportunitas primam eis occasionem dederit. Multitudine enim credentium in amplis & frequentibus ciuitatibus ita augescente, vt vna ecclesia omnes capere haud posset, necesse erat conventum diuidere, & alias erigere ecclesias, in quibus omnes christiani cultus caerimoniae & vsitata diuini ministerii officia non minus quam in ecclesia matrice peragerentur, atque ita apostolicae ordinationi de habenda inter christianos mutua communione mos gereretur; quae secundum Act. II, 42. eo valebat, vt homines perdurarent in doctrina apostolorum & communicatione & fractione panis & precibus. Auctor *libri pontificalis* sub nomine DAMASI papae in vita *Marcelli* videtur dicere, plu-

(o) Concil. Tarracon. c. VIII. (tom. IV. concil. p. 1565.) Reperimus nonnullas *dioecesanas ecclesias* esse destitutas: ob quam rem id hac constitutione decreuimus, vt - - - annuis vicibus ab episcopo dioecesano visitentur.

(p) Concil. Neocaesar. c. XIII. vid. supr. c. VI. §. XXI. sub litt. (o) pag. 563.

(q) Lib. VIII. cap. I. §. X.

(r) Io. Front. epist. de canonicis cardinalibus Parif. MDCLXI.

PROVINCIA AEGYPTI SECVNDAE.

1. Cabasa.	2. Phragonis.	3. Pachnemonis.
4. Diospolis.	5. Sebennytus.	6. Cœno.
7. Busiris.	8. Elearchia.	9. Regeon Paralus.
10. Vicus Parianæ.	11. Vicus Rhicomerium.	12. Xoëos.

Quibus in *notitia* IACOBI GOAR additur Cypra, & Regeon ac Paralus duo distincta loca sunt.

PROVINCIA ARCADIAE.

1. Oxyrinchus, metropolis.	2. Heracleus.	3. Cœno.
4. Nilopolis.	5. Arsinoëtes.	6. Memphelitus, al. Memphis.

Apud GOAR additur Clisma, Theodosiopolis, Aphroditon & Latopolis.

PROVINCIA THEBAIDIS PRIMAE.

1. Antino, metropol.	2. Hermopolis.	3. Theodosiopolis.
4. Polyco.	5. Hypsele.	6. Apollonius.
7. Anteii.	8. Panos.	

Notitia IACOBI GOAR adiicit Casus.

PROVINCIA THEBAIDIS SECVNDAE.

1. Ptolemais, metropolis	2. Conto, siue Iustianopolis.	3. Diocletianopolis.
4. Diospolis.	5. Tentyra.	6. Maximianopolis.
7. Thebais.	8. Lato.	9. Iambon.
10. Hermonthes.	11. Apollonos.	12. Vicus Anassæ Magnæ.
13. Thebais magna.	14. Ibis.	15. Mathon.
16. Trimunthon.	17. Erbon, siue Hermon.	

PROVINCIA LIBYAE.

1. Draniceon, metr.	2. Paratonion.	3. Transalensis.
4. Ammoniaca.	5. Antipyrgus.	6. Antiphron.
7. Aedonias.	8. Marmorice.	

PROVINCIA LIBYAE PENTAPOLIS.

1. Sozusa.	2. Cyrine.	3. Ptolemais.

4. Teu-

4. Teuchera. 5. Adriane. 6. Beronica.

PROVINCIA TRIPOLIS.

1. Tosibon. 2. Leptis. 3. Hyon.

IN ORIENTALI DIOECESI.

PROVINCIA CILICIAE.

1. Tarsus, metropol. 2. Pompeiopolis. 3. Sebaste.
4. Coricus. 5. Adana. 6. Augustopolis.
7. Mallos. 8. Zepharium.

PROVINCIA CILICIAE SECVNDAE.

1. Anabarzus, metropolis. 2. Mopseuestia. 3. Aegeia.
4. Epiphania. 5. Eirenopolis. 6. Flauias.
7. Alexandria. 8. Cabissus. 9. Castabala;
10. Rhossus.

PROVINCIA ISAVRIAE.

1. Seleucia metrop. 2. Cilendre. 3. Anemorius.
4. Titiopolis. 5. Lamus. 6. Antiochia.
7. Heliu-Sebaste. 8. Cestra. 9. Selenuntes.
10. Iostape. 11. Diocæsarea. 12. Olya.
13. Hierapolis. 14. Dalilandus. 15. Claudiopolis.
16. Eirenopolis. 17. Germanicopolis. 18. Neapolis.
19. Zenopolis. 20. Sbidæ. 21. Philadelphia.
22. Adrassus. 23. Meloë. 24. Domitiopolis.
25. Climata Nauzadeæ. 26. Cassorum. 27. Benæorum.
28. Golgosi. 29. Costradis.

PROVINCIA SYRIAE PRIMAE.

1. Antiochia ad Daphnen, thronus patriarchalis. 2. Paltus. 3. Seleucia.
4. Berrhœa. 5. Chalcis.

PROVINCIA SYRIAE SECVNDAE.

1. Apamea, metrop. 2. Arethusa. 3. Epiphania.
4. Larissa. 5. Mariamne. 6. Seleucobelus.
7. Rhaphanea.

PROVINCIA EVPHRATISIAE ET HAGIOPOLIS.

1. Hierapolis.	2. Cyrus, siue Hagiopolis.	3. Samosata.
4. Doliche.	5. Germanicia.	6. Zeuma.
7. Perrhe.	8. Europus.	9. Nicopolis.
10. Schenarchia.	11. Cæsaria.	12. Sergiopolis siue Anastasiopolis.
13. Orimon.	14. Santon.	

PROVINCIA THEODORIADIS.

1. Laodicea, metropolis.	2. Balanea.	3. Gabala.

A IACOBO GOAR subiungitur Paltus.

PROVINCIA OSROENES.

1. Edessa, metropol.	2. Caræ.	3. Constantia.
4. Theodosiopolis.	5. Batnæ.	6. Callinicus.
7. Noua Valentia.	8. Birthon.	9. Monithilla.
10. Therimachon.	11. Moniauga.	12. Macarta.
13. Marcopolis.	14. Anastasia.	15. Hemerius.
16. Circisia.		

Huc vsque est complementum Mesopotamiæ & Persis incipit.

PROVINCIA MESOPOTAMIAE SVPERIORIS SIVE ARMENIAE QVARTAE.

1. Amida, metropol.	2. Martyropolis.	3. Daras.
4. Castrum Ricephas.	5. Castrum Turandios.	6. Castrum Mardes.
7. Castrum Lornes.	8. Castrum Riphton.	9. Castrum Isphrios.
10. Castrum Tzauras.	11. Castrum Audasson.	12. Castrum Amarnes.
13. Castrum Tzinobias.	14. Castrum Inzietorum.	15. Castrum Barabelorum.
16. Castrum Chaddorum.	17. Castrum Aesuduos.	18. Castrum Masphronas.
19. Castrum Basilicum.	20. Castrum Spelon & Odelorum.	21. Castrum Biiubaithas.
22. Castrum Manassarorum.	23. Castrum Phirtachabraës.	24. Castrum Siteon Chiphas.

25. Ca-

25. Castr. Calonos.	26. Castrum Bibasarorum.	27. Castrum Tzauras.
28. Castrum Birthas.	29. Castrum Attachas.	30. Castrum Aphuborum.
31. Castrum Florianarum.	32. Castrum Arimachorum.	33 Castrum Samachartorum.

PROVINCIA ARMENIAE ALTERIVS.

1. Dodemon, metr.	2. Arsamusaton.	3. Polichne.
4. Chosanorum.	5. Chosamachorum.	6. Citharizorum.
7. Castrum Marticertum.	8. Castr. Baiuluos.	9. Castrum Polios.
10. Castrum Ardon.	11. Clima Sophines.	12. Regio Ialinbana,

vnde ortum habuit *Basilius*, qui præsentem librum elaborauit.

13. Clima Anzetines.	14. Clima Digesines.	15. Clima Garines.
16. Clima Orziacines.	17. Clima Bilabitenes.	18. Clima Astianices.
19. Clima Mamuzurarum.		

PROVINCIA PHOENICIAE MARITIMAE.

1. Tyrus metropolis.	2. Sidon.	3. Ptolemais.
4. Berytus.	5. Biblus.	6. Tripolis.
7. Arcæ.	8. Orthosias.	9. Botrys.
10. Vicus Gegarta.	11. Arados.	12. Autarados.
13. Paneas.	14. Gonasitii saltus.	15. Vicus Politianus.
16. Vicus Trieris.		

PROVINCIA PHOENICIAE LIBANISIAE.

1. Emissa, metrop.	2. Laodicea.	3. Heliopolis.
4. Abilla.	5. Damascus.	6. Clima Iabrudorū.
7. Euarius siue Iustinianopolis.	8. Talmyra.	9. Clima Maglydorum.
10. Saltum Gonæticum.	11. Salamias.	12. Clima orientale.

PROVINCIA PALAESTINAE [*] PRIMAE.

1. Aelia, siue Hierosolyma.	2. Cæsaria, metrop.	3. Dora.

(*) Nota. Hæc prouincia & proxime sequens in Carolo a Sancto Paulo & Goar desunt.

4. An-

4. Antipatris.	5. Diospolis siue Georgiopolis.	6. Iamnia.
7. Nicopolis.	8. Onus.	9. Sozusa.
10. Iamnia.	11. Ascalon.	12. Gaza.
13. Rhaphia.	14. Anthedon.	15. Diocletianopolis.
16. Eleutheropolis.	17. Neapolis.	18. Sebaste.
19. Regio Apathus.	20. Regio Iericho.	21. Regio Libyæ.
22. Regio Gadara.	23. Azotus maritima.	24. Azotus Hippinis.
25. Acomazon.	26. Bittymos.	27. Tricomias.
28. Toxus.	29. Saltum Constantiniani.	30. Saltum Geraiticum, siue Barsamon.

PROVINCIA PALAESTINAE SECVNDAE.

1. Scytopolis.	2. Gadara.	3. Pellæ.
4. Abila.	5. Caperomas.	6. Diocæsarea.
7. Maximianopolis.	8. Gabæ.	9. Tiberias.
10. Hippos.	11. Helenopolis.	12. Clima Gælanes.
13. Tetracomia.	14. Comenais.	

PROVINCIA PALAESTINAE TERTIAE.

1. Petræ, metropol.	2. Augustopolis.	3. Arindela.
4. Charagmuda.	5. Areopolis.	6. Mapsis.
7. Elusa.	8. Zoara.	9. Birosabon.
10. Elas.	11. Pentacomia.	12. Mamopsora.
13. Metrocomia.	14. Saltum Hieraticum.	

GOAR duas in quatuor diuidit, ita illas legens, Salton, Mamo, Psora, Hieraticon.

PROVINCIA ARABIAE.

1. Bostra, metropol.	2. Adrasus.	3. Dia.
4. Medaba.	5. Gerassa.	6. Neua.
7. Philadelphia.	8. Esbus.	9. Neapolis.
10. Philippopolis.	11. Phenutus.	12. Constantina.
13. Dionysias.	14. Pentacomia.	15. Tricomia.
16. Canothas.	17. Saltum.	18. Bataneos.
19. Exacomia.	20. Enacomia.	21. Vicus Gonias.
22. Vicus Cherus.	23. Vicus Stanes.	24. Vicus Caberæ.

25. Vi-

25. Vicus Coreathæ. 26. Vicus Bilbanus. 27. Vicus Caproiũ.
28. Vicus Pyrgoaretarum. 29. Vicus Setnes. 30. Vicus Ariacharum.
31. Neotes. 32. Clima orientalium & occidentalium. 33. Vicus Ariathæ Saxofæ.
34. Vicus Bebdamus.

PROVINCIA ARMENIAE MAGNAE.

De hac auctor tantum obſeruat, quod ſit autocephala, throno apoſtolico non ſubiecta, ſed propter ſanctum *Gregorium* Armeniæ honorata, habens vrbes & caſtra CC.

PROVINCIA CYPRI.

De hac idem monet auctor, quod per ſe ipſam habeat poteſtatem, propterea quod in ea inuentus fuerit ſanctus apoſtolus *Barnabas* ad pectus habens euangelium ſecundum *Marcum*. Sunt autem in ea hæ ciuitates.

1. Conſtantia metr. 2. Citium. 3. Amathus.
4. Curium. 5. Paphus. 6. Arſenæ.
7. Soli. 8. Lapithus, qua natus eſt *Georgius* Cyprius, qui librum ſcripſit ex quo hæc ſumta ſunt.
9. Cyrenia. 10. Tamaſus. 11. Cythri.
12. Trimithus. 13. Carpaſin.

Apud GOAR heic ſequitur: „Hæc expoſitio facta eſt anno „6391. ſub imperio D. LEONIS SAPIENTIS & ſub patriarcha „PHOTIO, hoc eſt ann. DCCCXCI.

IN hac eccleſiæ deſcriptione lector obſeruabit, quod auctor, quum *græcus* ſit, *græcas* & orientales eccleſias accuratius, quam occidentales & *latinas* enarret; Nihil enim heic de *Gallia*, *Hiſpania*, *Britannia*, *Illyrico* legimus; & prouinciarum *Italiæ* & *Africæ* recenſiones adeo confuſæ ſunt & imperfectæ, vt auctorem eccleſiarum in his regionibus ſtatum non ſatis perſpectum habuiſſe & exploratum, ſatis euidenter prodant. De *Italia* certe id manifeſtum eſt. Nam in omni *Italia* & *Sicilia* non niſi centum amplius diœceſes heic memorantur, quum tamen ex iis, quæ ſupra diximus, & ex antiquorum conciliorum ſubſcriptionibus, trecentas fere diœceſes hiſce in regionibus fuiſſe, pateat. Plusquam centum & quinquaginta epiſcopi *Italici* di-

παροικία & *διοίκησις* tribus prioribus ſæculis eiusdem ſignificatus fuiſſe; dum non, quod iam eccleſiam parochialem dicimus, ſed ciuitatem aliquam cum circumiectis ſuis oppidis ac villis, denotarint. Sed ſæculo quarto & quinto vtrumque vocabulum de parochiis ruralibus æque ac epiſcopalibus, ſeu eccleſiis vrbicis, promiſcue vſurpatum legimus. Tunc enim minores iſtæ diœceſium diuiſiones parochiæ vocari cœptæ, vti in concilio *Chalcedonenſi* [*a*] videre eſt, quod *ἀγροικικὰς παροικίας*, *rurales parochias* firmas & inconcuſſas iubet manere apud eos, qui illas ab antiquis temporibus teneant, epiſcopos. Et in concilio *Vaſenſi* [*b*], ad ann. CCCCXLII. celebrato, ſtatutum legimus, non ſolum in ciuitatibus, ſed etiam in omnibus *parochiis* concionandi dandam eſſe presbyteris poteſtatem. Atque ita vocabulum *parochia* frequenter ab HIERONYMO [*c*], SVLPICIO SEVERO [*d*], THEODORETO [*e*], INNOCENTIO [*f*] aliisque iſtorum temporum ſcriptoribus adhibetur: Tametſi vocabulum

(*a*) Concil. Chalced. c. XVII. (tom. IV. concil. p. 764.) *Τὰς καθ' ἑκάστην ἐκκλησίαν ἀγροικικὰς παροικίας, ἢ ἐγχωρίους, μένειν ἀπαρασαλεύτους παρὰ τοῖς κατέχουσιν αὐτὰς ἐπισκόποις, καὶ μάλιστα, εἰ τριακονταετῆ χρόνον ταύτας ἀβιάστως διακατέχοντες ᾠκονόμησαν.* Quæ ſunt in vnaquaque prouincia *rurales* vicanasque *parochias* firmas & inconcuſſas manere apud eos, qui illas tenent epiſcopos: Et maxime ſi XXX. annorum tempore eas ſine vi detinentes adminiſtrauerint.

(*b*) Concil. Vaſenſ. I. (apud. Labb. III.) can. II. (tom. III. conc. p. 1680.) Hoc etiam pro ædificatione omnium eccleſiarum, & pro vtilitate totius populi nobis placuit, vt non ſolum in ciuitatibus, ſed etiam in omnibus parochiis verbum faciendi daremus presbyteris poteſtatem.

(*c*) Hieron. contr. Vigilant. c. II. Auctores ſunt huius dictatiunculæ meæ ſancti presbyteri Riparius & Deſiderius, qui *parochias ſuas* vicinia iſtius ſcribunt eſſe maculatas.

(*d*) Sulpic. Seuer. dial. I. c. IV. (c. VIII. p. 359. edit. Lipſ. MDCCIII.) Eccleſiam loci illius Hieronymus presbyter regit: nam *parochia* eſt epiſcopi, qui Hieroſolymam tenet.

(*e*) Theodoret. epiſt. CXIII. (p. 986. d. edit. Pariſ. MDCXLII.) *Καὶ ἐν ὀκτακοσίαις ἐκκλησίαις ἔλαχον ποιμαίνειν· τοσαύτας γὰρ ἡ Κύῤῥος παροικίας ἔχει.* Et octogintarum eccleſiarum paſtoralem curam ſortitus ſum, tot enim Cyrus habet *parœcias*.

(*f*) Innocent. epiſt. ad Decent. c. V. Quod per *parochias* fieri debere non puto, quia nec longe portanda ſunt ſacramenta, cetera. vid. ad lib. IX. c. V. §. I. ſub lit. (e) pag. 506.

paro-

mine DAMASI eas vocat; & nonnulli canones eas appellant [o] *ecclesias diœcesanas*; alii autem *ecclesias rurales*, vnde presbyteri in illis ministrantes a concilio *Neocæsareensi* [p] ἐπιχώριοι πρεσβύτεροι, *presbyteri rurales*, siue in vicis degentes, dicuntur in oppositione eorum presbyterorum, qui in ecclesia ciuitatis, hoc est cathedrali seu matrice, erant constituti. Ecclesiæ parochiales peculiari ratione quoque *tituli*, vti supra [q] obseruauimus, ab ecclesia episcopi eas distinguendi ergo, nuncupabantur; quod essent ecclesiæ, presbyteros ac diaconos sibi separatim adsignatos habentes, quæ proinde titulum habere dicebantur. Et viri quidem docti [r] presbyteros & diaconos cardinales initio non nisi eiusmodi presbyteros & diaconos fuisse, existimant, ad ministerium particularium ecclesiarum parochialium, & id quidem *Romæ* non minus quam alibi locorum, delegatos atque constitutos.

§. II.

De origine ecclesiarum parochialium necessitati debita, & regulis apostolicis christianæ communionis fundata.

QVOD ad ecclesiarum parochialium originem attinet, dubium non est, quin necessitas & christiana officia peragendi & maiori cum facilitate communionem christianam celebrandi opportunitas primam eis occasionem dederit. Multitudine enim credentium in amplis & frequentibus ciuitatibus ita augescente, vt vna ecclesia omnes capere haud posset, necesse erat conventum diuidere, & alias erigere ecclesias, in quibus omnes christiani cultus cærimoniæ & vsitata diuini ministerii officia non minus quam in ecclesia matrice peragerentur, atque ita apostolicæ ordinationi de habenda inter christianos mutua communione mos gereretur; quæ secundum Act. II, 42. eo valebat, vt homines perdurarent in doctrina apostolorum & communicatione & fractione panis & precibus. Auctor *libri pontificalis* sub nomine DAMASI papæ in vita *Marcelli* videtur dicere, plu-

(o) Concil. Tarracon. c. VIII. (tom. IV. concil. p. 1565.) Reperimus nonnullas *diœcesanas ecclesias* esse destitutas: ob quam rem id hac constitutione decreuimus, vt - - - annuis vicibus ab episcopo diœcesano visitentur.

(p) Concil. Neocæsar. c. XIII. vid. supr. c. VI. §. XXI. sub litt. (o) pag. 563.

(q) Lib. VIII. cap. I. §. X.

(r) Io. Front. epist. de canonicis cardinalibus Parif. MDCLXI.

res ex titulis *Romanis* seu ecclesiis parochialibus [s] propter baptismum multorum ex paganis conuersorum, & propter sepulturam martyrum fuisse constitutos. Quod si vero ex hac ratione necessitas aliqua fuit, maior sine dubio necessitas ex alia ratione fuit. Nam ea tempestate vniuersum ecclesiæ christianæ corpus singulis hebdomadibus sacra cœna vti solebat; & quum vna ecclesia in magnis ciuitatibus huic instituto non sufficeret, absoluta quædam necessitas plures ædificare vrgebat, vt mutua inter christianos communitas esse posset. Atque adeo ecclesiæ parochiales æque antiquæ sint, oportet, ac necessitates ecclesiæ, & qui diem natalem adscribere nouerit alteris, ille alterarum quoque originem, particularis cuiusuis ciuitatis seu diœcesis in toto terrarum orbe intuitu, facile poterit ostendere.

§. III.

Nonnullæ earum probabiliter ad ipsa apostolorum tempora referendæ.

QVEMADMODVM autem ciuitates ad easque spectantes diœceses amplitudine sua & ambitu magnopere differebant, ita earum alias ad ecclesias parochiales ædificandas multo maturius quam alias obligatas fuisse, par est, credamus. Et in talibus vrbibus, quales *Hierosolyma* & *Roma* erant, plures vna ecclesias a temporibus inde apostolorum fuisse, e diuersis actuum apostolicorum & epistolarum *Paulinarum* locis non sine magna probabilitate colligitur. Sed vtcumque res est, ex OPTATO certe perspectum exploratumque habemus, vti iam supra ostendimus, ante finem sæculi tertii, siue sub initium persequutionis *Diocletianeæ*, plus quadraginta ecclesias in vrbe *Roma* exstitisse. Ad minores ciuitates quod attinet, mirum non est, si nonnullæ ex illis vnam duntaxat ecclesiam, durante illa vexatione, habuisse reperiantur; qualis fuit illa *Phrygia* ciuitas, cuius vniuersum populum cum ipso pariter conuenticulo a sæuo quodam præfecto, vltimæ persequutionis tempore, concrematum esse, LACTANTIVS [t] narrat. VALESIVS *Eusebium* de

(s) Pontifical. Vit. Marcelli. vid. sub litt. antec. (n).

(t) Lactant. institut. lib. V. c. XI. Aliqui ad occidendum præcipites exstiterunt, sicut vnus in Phrygia, qui vniuersum populum cum ipso pariter conuenticulo concremauit.

eadem

eadem ciuitate loqui, existimat, qui vniuersos eius incolas, magistratum æque ac plebeios, eo tempore christianos fuisse, eamque ob caussam milites armatos contra illam missos, iniecto igne, totam vna cum viris & mulieribus ac paruulis, *CHRISTVM* omnium Deum inuocantibus [u], concremasse dicit. Vnde inferri licebit, quod ciuitates quædam tantum πολίχναι, vti EVSEBIO vocantur, hoc est oppidula, siue adeo exiguæ vrbes fuerint, vt præter episcopalem ecclesiam nulla alia eis opus fuerit, etiamsi omnes earum incolæ *CHRISTO* nomen dedissent. Et hoc argumentum videri potest, quod pro eorum faciat opinione, qui antiquis temporibus multas dioeceses episcopales, nullam vmquam ecclesiam parochialem habentes, exstitisse dictitant.

§. IV.

Nonnullæ minores ciuitates parochias in vicis ac villis, ipsis persequutionis temporibus, habuerunt.

VERVMENIMVERO in memoriam heic reuocari oportet, quod antea satis superque probatum dedimus, quod antiquæ ciuitates generatim suburbana sua, seu vicos & villas, habuerint, & quod nonnullæ per se admodum exiguæ vrbes, qualis *Cyrus* in *Comagene* erat, vbi THEODORETVS antistitis munere fungebatur, hoc intuitu valde magna habuerint territoria, iurisdictioni suæ subiecta. Multa istiusmodi regionum rusticanarum, parochias paganas presbyterosque & diaconos illis præfectos habentium, exempla ipsis feruidissimis persequutionis temporibus inuenimus; vti ex canonibus concilii *Illiberritani* [x]

(u) Euseb. lib. VIII. c. XI. Ἤδη γοῦν ὅλην χριστιανῶν πολίχνην αὔτανδρον ἀμφὶ τὴν Φρυγίαν ἐν κύκλῳ περιβαλόντες ὁπλῖται, πῦρ τε ὑφάψαντες, κατέφλεξαν αὐτοὺς ἅμα νηπίοις καὶ γυναιξὶ, τὸν ἐπὶ πάντων θεὸν χριστὸν ἐπιβοωμένους· ὅτι δὴ πανδημεὶ πάντες, οἱ τὴν πόλιν οἰκοῦντες, λογιστής τε αὐτὸς καὶ στρατηγοὶ σὺν τοῖς ἐν τέλει πᾶσι καὶ ὅλῳ δήμῳ, χριστιανοὺς σφᾶς ὁμολογοῦντες, οὐδ᾽ ὁπωστιοῦν τοῖς προστάττουσιν εἰδωλολατρεῖν ἐπειθάρχουν. Certe vrbem quamdam christianorum in Phrygia milites armati obsidione cinxerunt; iniectoque igne totam vna cum viris & mulieribus & paruulis Christum omnium Deum inuocantibus concremarunt. Hanc scilicet ob caussam, quod vniuersi eius vrbis incolæ & curator ipse ac magistratus cum honoratis omnibus ac plebeiis, christianos se esse professi sacrificare iubentibus nullo modo obtemperabant.

(x) Concil. Eliber. c. LXXVII. (tom. I. concil. p. 978.) Si quis *diaconus regens plebem*, sine episcopo vel presbytero aliquos baptizauerit, episcopus eos per benedictionem perficere debebit.

et

et *Neocæsariensis* [y] apparet, quorum prius durante persequutione *Diocletianea* & posterius proxime ab ea finita habitum fuit, & eorum tamen vtrumque de presbyteris & diaconis rusticanis, quibus christianarum congregationum cura demandata sit, loquitur. EPIPHANIVS quoque [z] de presbyteris *Diodoridis*, pagi in *Carcharis Mesopotamiæ* sæculo tertio medio, loquitur, & DIONYSIVS ecclesiæ *Alexandrinæ* antistes circa idem tempus presbyterorum in regionibus *Arsinoës*, *Alexandriæ* aliarumque ciuitatum *Aegypti* & *Libyæ* mentionem in diuersis epistolarum suarum fragmentis, EVSEBIO memoratis, facit, quæ supra iam adlegauimus, neque heic repeti oportere existimamus. Ex his aliisque pluribus istiusmodi exemplis clarum & perspicuum est, quod simul atque religio christiana ex ciuitatibus in vicos & pagos notabili quodam modo diffundi cœperit, ecclesiæ in pagis exstructæ & presbyteri rurales illis constituti fuerint, ecclesiæ opportunitate ac necessitatibus ad maiorem vniuersi corporis vtilitatem & ædificationem id fieri iubentibus. Hoc modo ecclesiæ parochiales originem suam tum in ciuitatibus tum pagis nactæ sunt, non quidem omnes vno eodemque tempore, nec ex generali quodam decreto, sed prout res cuiuslibet diœcesis id ferrent, cuius episcopo semper id diiudicandum relinquebatur, quot administrorum opera sibi in obeundis diuersis officiis, ad se tamquam summum ciuitatis ac territorii sui inspectorem pertinentibus, opus esset. In *Gallia* concilium *Vasense* sæculo quinto ineunte de parochiis extra ciuitates loquitur, quemadmodum huius capitis §. I. notauimus. Sed in *Anglia* nostra non tam maturam earum mentionem habemus, quod monimenta, quæ de antiquis ecclesiis *Britannicis* memoria nostra

(y) Concil. Neocæsar. c. XIII. (tom. I. conc. p. 1484.) Ἐπιχώριοι πρεσβύτεροι ἐν τῷ κυριακῷ τῆς πόλεως προσφέρειν οὐ δύνανται παρόντος ἐπισκόπου ἢ πρεσβυτέρων πόλεως. *Vicani presbyteri* non possunt in dominico vrbis offerre præsente episcopo vel vrbis presbyteris.

(z) Epiphan. hæres. LXVI. n. XI. ἀναχωρήσας δὲ ἔρχεται εἰς κώμην τινὰ τῆς Καρχάρων τὴν Διοδωρίδα καλουμένην, ἐν ᾗ Τρύφων τις ἐπιεικέστατος κατ' ἐκεῖνο καιροῦ ἐτύγχανε τῶν αὐτόθι πρεσβύτερος. Inde discedens Diodoridem; *pagus is* est in Carcharis; sese contulit; *vbi Tryphon* quidam erat, vir optimus, ac tum loci illius *presbyter*.

super-

ſuperſunt, de parochiis nihil tradunt. Et quum *Saxonum* cœpiſſet conuerſio, iam aliquamdiu ante diœceſes noſtræ in parochias fuerunt diuiſæ, & longius ante proprios reditus ſibi conſtitutos habuerunt. Sunt, qui *Honorium* quintum archiepiſcopum *Cantuarienſem*, quotquot ex natione tunc temporis conuerſi eſſent, circa ann. DCXL. in parochias diuiſiſſe putant. Ita GOODWINVS epiſcopus & DVGDALEVS. Sed ſunt quoque, qui hanc diuiſionem de diœceſibus potius quam parochiis intelligendam eſſe ſtatuunt. Nam *parochia* in BEDA plerumque diœceſim epiſcopi, ſecundum antiquum eccleſiæ ſtilum & linguam ſignificat; vti ex canone concilii *Herudfordenſis* BEDAE [*a*] memorati, quod XXX. amplius annis poſt hanc creditam *Honorii* diuiſionem tempore *Theodori* archiepiſcopi an. DCLXXIII. habitum fuit, apparet, vbi decretum legimus: *Vt nullus epiſcoporum parochiam alterius inuadat, ſed contentus ſit gubernatione creditæ ſibi plebis.* Equidem ANDREWS [*b*] epiſcopus noſtras hunc canonem adfert, parochias iam per vniuerſam nationem conſtitutas fuiſſe probaturus: ego vero alterum vocabuli *parochiæ* ſignificatum hoc loco magis proprium eſſe exiſtimo. Tametſi non negauerim, ad extremam huius archiepiſcopi, qui ad annum vſque DCXC. vixit, ætatem hanc parochiarum diuiſionem factam eſſe poſſe. Nam vt BEDA [*c*] obſeruat, „tantum profectus ſpiritalis, tem„pore præſulatus illius, *Anglorum* eccleſiæ, quantum numquam „antea potuere, ceperunt.„ Et ABRAHAMVS WHEELOCVS [*d*]

(*a*) Bed. lib. IV. c. V. concil. Herudford. c. II.

(*b*) Andrews de decimis inter opuſcula p. 152.

(*c*) Bed. lib. V. c. VIII.

(*d*) Wheeloc. in loc. Huius (Theodori) & Adriani abbatis excultiſſima eruditione & induſtria, congregata diſcipulorum caterua, ſcientiæ ſalutaris quotidie flumina in rigandis Anglorum cordibus emanabant. Neque illa apud gentem noſtram ætate, Theologiam Deique notitiam, in abditis monaſteriorum paucorum penetralibus reconditam latere, paſſus eſt Theodorus; ſed & in villas quaſque per omnes gentis huius angulos diſſeminatas, circumferri, & ibidem ex illo vſque tempore ſingulari Dei beneficio commorari pro idiſſime curauit. Nam vt MS. codex Cantuarienſis Aulæ Trin p. 46. Excitabat Theodorus archiepiſcopus fidelium deuotionem & voluntatem in quarumlibet prouinciarum ciuitatibus, nec non villis, eccleſias fabricandi, *parœcias diſtinguendi*, adſenſus regios procurando: vt ſi qui ſufficientes eſſent, & ad Dei honorem pro voto haberent, ſuper proprium fundum eccleſias conſtruere, earumdem perpetuo patronatu gauderent.

in notis ad hunc locum suis codicem antiquum MStum citat, qui de distinctione parœciarum sub ipso facta loquatur. Iam christianismus in villas & vicos diffusus, ecclesiæ constructæ, presbyteri illis præpositi, primitiæ fructuum & reditus ab *Ina* [e] rege *Saxonum* occiduorum, & *Withredo* rege *Cantiæ* in concilio *Becanceldensi* an. DCXCIV. adsignati erant, & patroni, si ecclesias fundarent, possessionibus, ad commodam earum conseruationem, dotabant. Quæ omnia videntur innuere, parœcias in villis & pagis sub finem sæculi septimi in hac gente cœptas & proxime insequuto sæculo plenius constitutas fuisse.

§. V.

Parochiæ vrbicæ non semper certis aliquibus presbyteris separatim adsignatæ; sed clericis ecclesiæ episcopalis in commune commissæ. Aliter se res habuit cum parochiis rusticanis.

Sed vt ad prisca tempora reuertamur, porro de antiqua muniorum, in parochialibus vrbium ecclesiis obeundorum, ratione notandum est, quod ea non certis quibusdam presbyteris separatim, vti in vicis & pagis fieri consueuit, vulgo demandata, sed in commune a clericis ecclesiæ episcopalis impleta fuerint. Viri docti id e loco quodam EPIPHANII [f] colligunt, qui hoc ipsum tamquam peculiarem morem *Alexandriæ* notare videtur, quando *Quotquot*, inquit, *Alexandriæ catholicæ communionis ecclesiæ sunt, vni archiepiscopo subiectæ, SVVS CVIQVE PRAEPOSITVS EST PRESBYTER, qui ecclesiastica munera iis administret, qui circa ecclesias illas habitant, eorumque conuenticula vici, siue lauræ, ab Alexandrinis vulgo nominantur.* PETAVIVS quidem

(e) Inæ leges eccles. c. IV. (apud Spelm. p. 183.) Primitiæ seminum ad celebre diui Martini festum redduntor, qui tum non soluerit, quadraginta solidis mulctator, & ipsas praeterea primitias duodecies persoluito.
Concil. Becanceld. c. I. (ibid. p. 191.) Ego Withredus rex terrenus, a rege regum compunctus, zelo rectitudinis accensus, ex antiqua traditione sanctorum patrum didici, non licitum esse alicui homini in laico habitu constituto, vsurpare sibi quasi propriam possessionem, quæ ante fuerat domino concessa & Christi cruce firmata. cetera.

(f) Epiphan. hæres. LXIX. Arian. c. I. Ὅσαι ἐκκλησίαι τῆς καθολικῆς ἐκκλησίας ἐν Ἀλεξανδρείᾳ ὑπὸ ἕνα ἀρχιεπίσκοπον οὖσαι, καὶ κατ᾽ ἰδίαν ταύταις ἐπιτεταγμένοι εἰσὶ πρεσβύτεροι, διὰ τὰς ἐκκλησιαστικὰς χρείας τῶν οἰκητόρων, πλησίον ἑκάστης ἐκκλησίας αὐτῶν, καὶ ἀμφόδων, ἤτοι λαυρῶν ἐπιχωρίως καλουμένων, ὑπὸ τῶν τὴν Ἀλεξανδρέων κατοικούντων πόλιν.

dem [g] EPIPHANIVM errare, neque hanc consuetudinem *Alexandriæ* peculiarem, sed maioribus vrbibus omnibus communem fuisse existimat, vt presbyteros singulis ecclesiis impositos haberent. Sed VALESIVS [h] & alii viri docti EPIPHANIVM contra ipsius censuram defendunt, ostendentes, fuisse omnino hunc morem *Alexandriæ* peculiarem & nullam forte vrbem in mundo isthoc tempore, neque adeo ipsam *Romam*, plus quadraginta basilicas habentem, ecclesiam aliquam vni cuidam presbytero separatim adsignatam habuisse, sed ad eas regendas clericos de ecclesia episcopi singulis diebus dominicis mitti consueuisse. Sic VALESIVS *Romæ Innocentii* summi pontificis ætate obseruat obtinuisse, qui fermentum a se confectum presbyteris, in ecclesiis intra ciuitatem die dominico ministrantibus, per acoluthos mitti adfirmat, vt se a communione ipsius maxime illo die non iudicent [i] separatos. Vt adeo hi ipsi ecclesiæ

(g) Petau. adnotat. in loc. Non dubito maioribus duntaxat in vrbibus plures intra pomœria titulos fuisse; quum intra eadem septa contineri, vnaque conuenire non possent: adeoque presbyteros singulis ecclesiis impositos. In minoribus autem, ac minus frequentibus oppidis vnam duntaxat ecclesiam exstitisse, in quam vniuersi confluerent. Cuiusmodi Cypri vrbes erant. Vnde quod Alexandriæ receptum erat, velut popularibus suis peregrinum & inusitatum, adnotauit Epiphanius.

(h) Vales. not. in Sozomen. lib. I. c. XV. Alexandrinæ ecclesiæ peculiarem hunc morem fuisse, vt singulis ecclesiis seu titulis in ea vrbe constitutis suus esset adsignatus presbyter, docet etiam Epiphanius in hæresi Arianorum: vbi Arium Baucalensis tituli presbyterum hoc modo fuisse obseruat: ὅσαι γὰρ ἐκκλησίαι κ. τ. λ. Ad quem locum Dionysius Petauius obseruat, idem etiam Romæ vsitatum fuisse: qua in vrbe presbyteri per varios titulos distributi suam quisque plebem separatim regebat. Ad cuius rei probationem adducit locum ex epistola Innocentii papæ ad Decentium c. V. De fermento vero (vid. sub litt. (i). Verum hic locus contrarium potius mihi videtur probare. Ait enim Innocentius, presbyteros reliquis diebus hebdomadis ipsi adhæsisse & cum ipso conuenisse & communicasse: diebus autem dominicis plebem collegisse & fermentum ab episcopo accepisse, ne a communione sui episcopi separati esse eo die viderentur. Non igitur affixi erant titulis suis Romani presbyteri ætate Innocentii, sed ad eos regendos die dominico mittebantur. Nec necesse erat, vt vnus idemque ad eamdem semper ecclesiam mitteretur, sed eligebat episcopus pro arbitrio quem vellet. Maurice's *Vindic. of the Primitive Church* p. 65.

(i) Innocent. I. ad Decent. c. V. De fermento, quod die dominico per titulos mittimus, superflue nos consulere voluisti: quum omnes ecclesiæ nostræ intra ciuitatem sint constitutæ: quarum presbyteri, quia die isto propter ple-

maio-

maioris clerici fuiſſe videantur, per vices tantum ad miniſtrandum die dominica in diuerſis titulis miſſi. Atque ita, quando titulum vel curam eccleſiæ ſibi commiſſam habuiſſe dicuntur, id nihil amplius velle intelligendum eſt, quam quod in commune ad officia in titulis ſiue eccleſiis parochialibus, ab eccleſia cathedrali diſtinctis, obeunda fuerint delegati. Non nihil huius conſuetudinis *Conſtantinopoli* ad *Iuſtiniani* vſque ætatem durauit. Nam in nouella quadam ſua [*k*] trium baſilicarum, *S. Mariæ*, *Theodori*, & *Irenes* mentionem facit, quæ non proprios clericos habuerint, ſed a maiori eccleſia miniſtros acceperint, diuina inibi officia ſuo quemque ordine celebrantes. Nonnullis quoque obſeruatum eſt, peculiarem *Romæ* obtinuiſſe conſuetudinem, vt in ſingulis eccleſiis duo presbyteri miniſtrarent, quum in aliis locis vnus ſolus eſſet. Quod ipſum MAVRITIVS [*l*] ex loco quodam in HILARII diaconi *Romani* commentariis, qui AMBROSIO vulgo tribuuntur, colligit, vbi dicitur, quod licet ſeptem tantum diaconos *Romæ* eſſe oporteat, tot tamen presbyteri il-

bem ſibi conceſſam nobiſcum conuenire non poſſunt, ideo fermentum a nobis confectum per acolythos accipiunt, vt ſe a communione noſtra maxime illo die non iudicent ſeparatos.

(*k*) Iuſtin. nouell. III. c. I. *ὕστερον δὲ ὅ, τε προσκυνητὸς οἶκος τῆς ἁγίας ἐνδόξου παρθένου καὶ θεοτόκου Μαρίας, ὁ πρὸς τῷ τῆς ἁγιωτάτης μεγάλης ἐκκλησίας γειτονήματι κείμενος, ᾠκοδομήθη παρὰ τῆς εὐσεβοῦς τὴν λῆξιν Βηρίνης· ὅ, τε σεβάσμιος οἶκος τοῦ ἁγίου μάρτυρος Θεοδώρου παρὰ Σφωρακίου τοῦ τῆς ἐνδόξου μνήμης ἀνιερώθη· ἦν δὲ καὶ ὁ προσκυνητὸς οἶκος τῆς ἁγίας Εἰρήνης ὁ τῇ ἁγιωτάτῃ μεγάλῃ ἐκκλησίᾳ συνημμένος, διὰ τοῦτο περιστῆναι τὸν ἀριθμὸν εἰς τὸ ἀρχαῖον σχῆμα, τῶν ἀδυνάτων ἐστίν. Οὐ γὰρ ἂν ἀρκέσειαν τοσαύταις ἐκκλησίαις ὀλίγοι καθεστῶτες· ἐπείπερ οὐκ ἰδιάζοντας κληρικοὺς οὐδὲ εἷς τούτων ἔχει τῶν τριῶν οἴκων, κοινοὶ δέ εἰσι τῆς τε ἁγιωτάτης μεγάλης ἐκκλησίας καὶ αὐτῶν, καὶ τούτους ἅπαντες περιϊόντες κατά τινα περίοδον καὶ κύκλον, τὰς λειτουργίας ἐν αὐτοῖς ποιοῦνται.* Poſtea & venerabilis domus ſanctæ glorioſæque virginis & Dei genitricis Mariæ iuxta ſanctiſſimæ maioris eccleſiæ vicinitatem poſita, ædificata eſt a piæ memoriæ Verina, & veneranda domus ſancti martyris Theodori a Speratio glorioſæ memoriæ dedicata eſt. Erat autem etiam venerabilis domus ſanctæ Irenes, quæ ſanctiſſ. maiori eccleſiæ copulata eſt: propterea redigere numerum ad antiquam figuram impoſſibile eſt. Non enim ſufficient tantis eccleſiis pauci conſiſtentes: *quoniam quidem non proprios clericos, neque vna quidem harum trium habent baſilicarum, ſed communes ſunt & ſanctiſſimæ maioris eccleſiæ & earum: & omnes circumeuntes ſecundum quemdam ordinem & circum, miniſteria in eis celebrant.*

(*l*) Maurice's *of diœceſan. epiſcop.* p. 47.

lic

lic sint, vt bini [m] per singulas ecclesias sacra officia implere possint, quum incolæ bis in hebdomade sacra synaxi vti & prope quotidie ægri baptizari soleant. An vero hæc consuetudo *Romæ* ita peculiaris fuerit, vt ad nullam aliam ecclesiam referri possit, hoc est, quod lectorem propter istius viri eruditi iudicium potius, quam meam ipsius adfirmationem crediturum esse existimo. Quod ad ecclesias rusticanas attinet, res explorata est, presbyteros maturius illis adfixos fuisse & peculiariter adsignatos, quum illic presbyteri ecclesiæ vrbicæ non æque commode diuina ministeria per vices obire possent. Quamobrem obseruare nobis licet, synodum *Neocæsareensem* [n] inter presbyteros rusticanos & inter presbyteros vrbicos distinguere, prioribus illis in ecclesia ciuitatis, non nisi episcopo vel vrbis presbyteris absentibus, offerre permittentem. Quod perspicue indicat, ecclesiis rusticanis tunc temporis presbyteros separatim fuisse adfixos, quibus cum ecclesiæ vrbicæ officiis nihil fuerit commercii. Idem etiam ex narratione, quam de presbyteris vicorum *Mareotis*, quæ *Alexandriæ* subiecta erat, habet ATHANASIVS, aliisque pluribus vetustorum scriptorum locis apparet.

§. VI.

Stati reditus non illico parochiis post earum diuisionem attributi, sed in commune ærarium illati.

OBSERVANDVM autem est, quod, si quis parochiæ in ciuitate vel vico quodam adfixus esset, non statim mercedes parochiæ, vel ex decimis vel oblationibus vel alia quacumque re dari solitæ, ei contributæ fuerint. Nam antiquis temporibus omnes reditus ecclesiastici in commune ecclesiæ episcopi ærarium inferebantur, ex quo, dirigente & approbante episcopo, penes quem summa redituum diœcesis suæ administratio erat, menstrua vel annua distributio inter clericos, iurisdictioni eius subiectos, fiebat; quemadmodum supra docuimus, vbi

(m) Ambros. comment. in 1 Tim. III. Nunc autem septem diaconos esse oportet, & aliquantos presbyteros, vt *bini sint per ecclesias* & vnus in ciuitate episcopus. - - Omni enim hebdomada offerendum est, etsi non quotidie peregrinis, incolis tamen vel bis in hebdomada, etsi non desint, qui prope quotidie baptizentur ægri.

(n) Concil. Neocæsar. c. XIII. vid. supra sub lit. (y) pag. 596.

de reditibus ecclesiasticis [o] eorumque distributione sumus loquuti. Vbi inter alia ex THEODORO LECTORE [p] obseruatum nobis est, *Constantinopoli* nullam ecclesiam parochialem separatos reditus ad sæculum vsque quintum medium habuisse, vbi *Marcianus* quidam, a *Gennadio* œconomus factus, primum decreuit, vt, quæ in vnaquaque ecclesia offerrentur, clerici eiusdem ecclesiæ acciperent: quum ad id tempus magna ecclesia ea vniuersa accipere consueuisset. In ecclesia occidentali, speciatim in *Hispania*, sæculo sexto medio episcopum & clericos ciuitatis reditus suos adhuc in communi penario habuisse, eosque in quatuor portiones distribui solitos fuisse, ex concilio *Bracarensi* primo constat. Patres illic congregati, *Placuit*, inquiunt, *vt de rebus ecclesiasticis, tres æquæ fiant portiones, id est, vna episcopi* [q], *alia clericorum, tertia in reparatione* (al. *recuperatione*) *vel in luminariis ecclesiæ. De quarta parte siue archipresbyter, siue archidiaconus illam administrans, episcopo faciat rationem.* Sed cum clericorum rusticanorum reditibus tunc temporis vel paullo post res aliter se habebat. Nam in concilio *Bracarensi* secundo, nouem duntaxat annis post primum an. DLXXII. celebrato, canonem [r] reperimus, qui episcopos vllam partem in oblationibus ecclesiarum parochialium habere vetat, & tertiam istam partem pro luminaribus ecclesiæ vel recuperatione seruari iubet, duos duntaxat solidos loco honorarii, (*honorem cathedræ* canon vocat) diœceses suas visitantibus sumere permittens. Vt adeo saltem ab hoc tempore statos reditus ecclesiis parochialibus rusticanis in *Hispania* adsignari cœpisse possimus existimare. In eodem concilio alius quidam canon occurrit, abusum quemdam cor-

(o) Lib. V. c. VI. §. I. volum. II. p. 290. sqq.

(p) Theodor. Lect. lib. I. p. 553. προεβάλετο δὲ Γεννάδιος Μαρκιανὸν οἰκονόμον, τῆς τῶν Καθαρῶν ὄντα θρησκείας, εἰς τὴν ἐκκλησίαν μετελθόντα· ὃς ἅμα τῷ γενέσθαι οἰκονόμον, τὰ προσφερόμενα ἐν ἑκάστῃ ἐκκλησίᾳ, τοὺς τοῦ τόπου κληρικοὺς κομίζεσθαι διετύπωσεν, ἕως τότε τῆς μεγάλης ἐκκλησίας πάντα κομιζομένης.

(q) Concil. Bracar. I. c. XXV. (Brac. II. c. VII. edit. Labb. tom. V. p. 840.)

(r) Concil. Bracar. II. (aliis III.) cap. II. (tom. V. concil. p. 896.) Placuit, vt nullus episcoporum per suas diœceses ambulans præter honorem cathedræ suæ, id est, solidos duos, aliquid aliud per ecclesias tollat. Neque tertiam partem ex quacumque oblatione populi in ecclesiis parochialibus requirat, sed illa tertia pars pro luminaribus ecclesiæ vel recuperatione seruetur, & per singulos annos episcopo inde ratio fiat.

rigens,

rigens, ex quo eiusmodi redituum conſtitutio pro eccleſiis ruſticanis colligi poteſt. Nam quidam patroni [s] baſilicas non pietatis ſed quæſtus cauſſa in terra ſua ædificare voluiſſe videntur, vt quæcumque ibi de oblationibus populi colligerentur, eorum partem dimidiam cum clericis acciperent; Cui incommodo vt obuiam iret concilium, decernebat, vt ne epiſcopus in poſterum vllam vmquam eccleſiam, tam deteſtando iſthoc conſilio & tributaria conditione exſtructam, conſecraret. Hoc aliud argumentum eſt, mercedes eccleſiarum ruſticanarum clericis illarum fuiſſe attributas, alioquin iſtiusmodi abuſus, qualis hic fuit, locum habere non potuiſſet. In *Germania* autem & *Gallia* eccleſiarum parochialium reditus in poteſtate epiſcopi permanſiſſe videntur, certe quartam diuidendæ portionis partem ſæculis aliquot poſt adhuc is habuit. Exſtant enim in *capitularibus* a BALVZIO & GOLDASTO editis regulæ, quæ decimas & oblationes in quatuor partes ſecundum antiquum canonem diuidi & quartam epiſcopo dari [t] iubent. Et viri quidam docti [u], qui conſtitutiones noſtras *Anglicanas* exacte examinauerunt, in ea videntur verſari opinione, epiſcopos portionem ſuam de reditibus eccleſiaſticis cum clericis parochialibus, longo tempore a prima eccleſiarum parochialium deſignatione ac conſtitutione, habuiſſe. Exiſtimant enim, initio eccleſiam epiſcopi cathedralem vnam ſolam eccleſiam in diœceſi quadam fuiſſe, vnde oblata opportunitate diuini verbi præcones ad populum ruſticanum conuertendum miſſi ſint, qui aliquamdiu in eccleſiam cathedralem ad ſolemnem Dei cultum

(s) Ibid. can. VI. Si quis baſilicam non pro deuotione fidei ſed pro quæſtu cupiditatis ædificat, vt quidquid ibi de oblatione populi colligitur, medium cum clericis diuidat, eo quod baſilicam in terra ſua quæſtus cauſſa condiderit, quod in aliquibus locis vſque modo dicitur fieri. Hoc ergo de cetero obſeruari debet, vt nullus epiſcoporum tam abominabili voto conſentiat, cetera.

(t) Capitular. lib. VII. cap. CCCLXXV. Quatuor partes ex omnibus (decimis & oblationibus) fiant. --- Quarta epiſcopo referenda.
Goldaſt. conſtitut. imperial. tom. III. c. XXIII. p. 158. ed. Offenbach. MDCX. Vt decimæ populi diuidantur in quatuor partes, id eſt, vna pars epiſcopo, alia clericis, tertia pauperibus, quarta eccleſiæ in fabricis applicetur, ſicut in decreto Gelaſii papæ continetur.

(u) Vid. *Dr.* Kennet's *Caſe of Impropriations* p. 9. &c. *M.* Warthon's *Defence of Pluralities*, chap. 2. p. 85.

coiuerint. Postea pedetentim & gradatim alias quasda
inter ipsas fuisse conditas, primum quidem oratoria
priuata sine vllis limitibus parochialibus, in gratiam
nimio interuallo ab ecclesia cathedrali disiuncti faci
commeare possent. Deinde vero ecclesias parochiales
limitibus erectas fuisse, alias ipsius plebis liberalita
quentibus & copiosis locis, ab episcopis alias, alias
Saxonum; in primis vero proceres, illustriorum præd
minos, *Thanes* tunc temporis vocitatos, præcipuos
rum ecclesiarum parochialium auctores exstitisse.
ctum, vt fines parochiæ cuiusdam limitibus & amplitu
alicuius responderent, vti limites antiquæ diœcesis
ciuitatis respondisse ostendimus. Atque hinc præd
dominus originali patronatus & præsentandi iure
Quæ tamen res ius episcopi ad redituum totius di
partem non destruxit. Sed tempus hac in re mutati
perit. Nam episcopi nostrates titulum redituum par
voluntarie videntur reliquisse, quemadmodum episco
ci ante illos fecerant; an vero hac de re canonem co
quemadmodum isti, id quidem lectorem non possum
re. KENNETVS [w] vero ex DVGDALEO [x] o
episcopos insulæ *Mannæ*, non obstante mutatione, q
re interuenerit, tertiam partem omnium redituum
læ habere continuasse. Cuius rei caussam eam esse

(w) *Dr.* Kennet's *Case of Impropriations* p. 28.

(x) Dugdal. monastic. Anglic. tom. I. p. 718. Vniuersis sanctæ matr
liis, præsentes litteras inspecturis vel audituris, *Thomas* D
Mannæ & insularum, comes *Derby* & dominus *Stanley* salutem
sempiternam. Vniuersitati vestræ innotescimus, quod nos
mæ nostræ & animarum antecessorum nostrorum atque omniu
defunctorum, concessimus & dedimus dilecto nobis in Christo
mino, domino *Huano* permissione diuina Sodoriensi episcopo, in
puram & perpetuam eleemosynam ad mensam suam episcop
ecclesias, terras, decimas ac possessiones, quas antecessores no
domini *Mannæ* ecclesiæ *Sodoriensi* & episcopatui eiusdem dede con-
cesserunt & confirmauerunt. Videlicet cathedralem sancti *Germani* in *Hol-
me Sodor* vel *Pele* vocatam - - & *tertiam partem decimarum* de omni-
bus ecclesiis de *Manne*, confirmantes eis *tertianam* plenæ villæ
propinquiorem ecclesiam sancti *Bradani* cum terra sancti *Bradani*
tianam plenæ villæ de *Kirkmarona*, cetera.

quod

quod mutationes in *Anglia* nostra factæ ad eos non spectarint, vtpote tunc temporis iurisdictioni *Anglorum* non subiectos.

Atqve ita de origine & antiquo ecclesiarum parochialium statu breuiter & circumscripte exposuimus, neque vero instituti nostri fert ratio, hanc disquisitionem pluribus persequi. Qui scire cupiunt, quibus gradibus & quibus hominum, in aliena bona inuolantium, studiis ecclesiæ parochiales reditus suos rursus perdiderint, dum nimirum limites parochiales disturbati, libertas hominibus decimas suas & oblationes, quo vellent, pendendi indulta, possessiones vel monasteriis adsignatæ, vel laicis clientelari iure mancipatæ fuerunt, illi hæc omnia in elaborato KENNETI tractatu *Anglicano Of Impropriations & augmentation of Vicarages* fusius exposita inuenire possunt, ad quem idcirco lectores huius rei studiosos amandamus.

CONCLVSIO.

In qua facilis & honorifica antiquum diœcesanum episcopatum (ad minorum veterum diœcesium formam) in omnibus protestantibus ecclesiis erigendi methodus proponitur.

Qvae de hoc argumento addi oportere ducimus, eo tantum spectant, vt opportunam & vtilem obseruationem in ea, quæ hoc capite vltimo dicta sunt, faciamus, respectum habentes ad diu desideratam omnium ecclesiarum reformatarum in eamdem regiminis episcopalis formam, quæ primitiuæ ecclesiæ exemplari & praxi respondeat, reductionem. Magna quædam obiectio contra hodiernum episcopatum diœcesanum, & quæ multis maxime plausibilis videri potest, a vasto ambitu & magnitudine plerarumque diœcesium in septemtrionalibus orbis partibus petitur, qua ex re vni homini summa nascatur difficultas omnia functionis episcopalis officia implendi. Cui obiectioni vt præcipuum robur adimatur, non sine operæ consumtione ostendere enisus sum, necesse non esse, singulas diœceses æque late patere, quum inter antiquarum diœcesium limites & fines tanta differentia, nulla autem ne minima quidem, ratione formæ regiminis episcopalis inter illas vniuersas, in vlla ecclesiæ primitiuæ parte, intercesserit. Qua propter si Deo,

 men-

mentes fratrum nostrorum in ecclesiis reformatis ad priscam episcopatus formam denuo recipiendam præparare placuerit; (id quod valde optandum est, eoque quorumdam animi iam feliciter inclinare videntur) nihil difficultatis tam vtili & pacifico consilio ex hac obiectione importari necesse est; quia in cuiuslibet ecclesiæ positum est potestate, diœceses suas contrahere iisque circumscribere limites, quemadmodum vniuersæ communitati vtile & salutare fore ipsa iudicat; quum nulla certa regula geometrica hac de re siue in scriptis apostolorum, siue in legibus & praxi ecclesiæ primitiuæ nobis præscripta exstet, nisi quod quælibet ciuitas, siue locus iurisdictionis ciuilis, sedes ecclesiastici magistratus esse, hoc est, episcopum cum presbyteris habere debeat, qui hominum rationes & negotia spiritualia, perinde vt ciuiles magistratus sæcularia, procurent. Hanc generalem fuisse regulam in veteri ecclesia obseruatam, & ex hac ratione tantam differentiam in diœcesium ambitu, in iisdem sæpe numero regionibus, e. g. in *Palæstina*, *Asia minore* & in *Italia* speciatim exstitisse, vt ciuitates in territoriorum suorum circuitu ac iurisdictionis suæ finibus ac limitibus tantopere inter se discreparent, id quidem probasse sine vlla dubitatione mihi videor. Iam vero non multum interest, vtrum horum exemplar ad imitandum nobis proponamus, quia vtrumque primitiuum est & in antiqua praxi permissum. Ecclesia *Anglicana* ampliorum diœcesium exemplum plerumque sequuta admodum magnas & late patentes habuit diœceses. Nam initio septem tantum episcopatus per vniuersam gentem fuerunt & quidem eiusdem fere ambitus cum septem regnis *Saxonum*. Postea sapientiæ suæ esse credidit, diœceses suas contrahere easque ad viginti amplius multiplicare. Quod si quadraginta vel centum etiam addere consultum duceret, id non sine præuio vetustatis exemplo faceret. CRANMERVS archiepiscopus, iustus huius rei æstimator, *Henrico* VIII. regi suadebat, vt complures nouos episcopatus erigeret, quod hæc res inter alias ad perficiendam ecclesiæ reformationem magnum momentum adlatura esset. Cui consilio rex obtemperaturus catalogum viginti circiter nouorum episcopatuum, quos constituere animum induxerat, ipse manu sua consignabat, consignatumque in comitiis publicis proponebat, quo facto a patribus vtriusque

curiæ

curiæ an. MDXXXIX. ſtatuebatur, regi hoc ipſum per diplomata faciendi concedendam eſſe facultatem. Negotium omne, vt transactum eſt, & decretarum ſedium nomina in BVRNETI hiſtoria reformationis [*xx*], quisquis volet, legere poteſt. Res quidem poſtea, interpoſito quodam impedimento, non ex ſententia ſucceſſit; hoc tamen non obſtante præcipuorum reformationis auctorum ſententiam nobis oſtendit. Quidquid igitur licitum fuit & adhuc eſt in hac eccleſia, id in reliquis quoque licitum eſt eccleſiis; hoc eſt, diœceſes exigente neceſſitate multiplicare, & magnam curam ac onus functionis epiſcopalis in maius eccleſiæ beneficium ac commodum, inter plures partiri. Si quæ igitur eccleſiæ exteræ ex *proteſtantibus* antiquam epiſcopalis regiminis formam inter ſe denuo aſſumere conſultum duxerint, honorifice pariter & facile talem minorem diœceſium formam ſibi fingere ipſæ poterunt, quæ vnam claſſium ſuarum amplitudine non multum vincat, nec valde illius immutet formam, & nihilo tamen ſecius minorum diœceſium in primitiua eccleſia exemplo conueniat. Minoris cuiusdam tractus, cuiusmodi ſunt decanatus noſtri rurales, moderator aliquis temporarius, ſiue vt vulgo vocant, ſuperintendens, facile poſſet fieri epiſcopus, ſi per ſolemnem ordinationem perpetuum eccleſias in tali diſtrictu gubernandi officium ei demandaretur, ſub quo, tamquam paſtore primario, omnes inferiores paſtores eiusdem territorii agere oporteret, tamquam ei ſubiectos, & auctoritatem ſuam ab illius impoſitione manus deriuantes, nec quiquam niſi ipſo conſulto & approbante facientes. Et hoc iuſtam inſpectionis epiſcopalis auctoritatem ac venerationem ſartam tectam ſeruaret, ſiquidem ſecundum regulam IGNATII nihil fieret in eccleſia ſine epiſcopo; exemplo etiam veteris eccleſiæ reſponderet, quæ multas exiguas habuit diœceſes æque ac amplas, præſertim in *Italia*, vbi multæ ſedes epiſcopales non V. amplius, vel VI. mill. paſſ. a ſe inuicem fuerunt diſſitæ, & diœceſes non plusquam X. vel XII. mill. paſſ. patuerunt, e. g. *Narnia*, *Interamnia*, *Fidenæ*, *Fulginum*, *Hiſpellum*, *Forum Flaminii* & multæ aliæ, de quibus libro antecedenti ſigillatim diximus. Dantur hodie plurimæ eiusmodi diœceſes in *Italia* in

(*xx*) Volum. I. p. 252. edit. Anglic. MDCLXXXI. in latina autem Mittelholzeri Geneu. MDCLXXXVI. p. 147. a tot.

regno

regno *Neapolitano*, vbi CXLVII. in vniuerſum numerantur epiſcopatus. Quorum viginti ſunt archiepiſcopatus; eorumque nonnulli tam exigui, vt nullam niſi intra mœnia ciuitatis diœceſim habeant, quemadmodum ſpeciatim de *Campania* & *Veſta* ex VGHELLI *Italia ſacra* MAVRITIVS [*y*] & alii notarunt. Vnde & hoc obſeruatur, quod *Caua* in eodem regno quingentos tantum habeat incolas ad ſacram communionem accedentes. Sunt & hodie in meridionalibus *Galliæ* partibus nonnullæ diœceſes, quas non multum iſtam menſuram ſuperare audio. Epiſcopatus *Manniæ* inſulæ ſeptemdecim tantum habet parœcias, & BEDAE [*z*] temporibus tota inſula trecentarum vel quadringentarum familiarum menſuram, ſecundum æſtimationem *Anglorum* iſtius æui, habebat, quamuis *Mona* inſula, vulgo *Anglesey*, ter tanto plures haberet. Vt adeo, etiamſi diœceſes in eccleſiis *proteſtantibus* ita contraherentur, nulla tamen alia eccleſia, in qua regimen epiſcopale iam obtinet, vllam idoneam de tali epiſcopatus forma, qualis hæc foret, conquerendi habitura eſſet rationem, quoad ſtatui primitiuo & antiquæ praxi illa conuenire intelligeretur. Neque vllæ eccleſiæ cum ratione de externa politia & regimine inter ſe controuerſari poterunt & contendere, etiamſi vnius eccleſiæ diœceſes maiores minoresve quam alterius futuræ ſint, quamdiu quælibet ſtatus ſui exempla in veteri eccleſia inuenerit; eadem catholica caritate ſeſe inuicem poterunt proſequi, vt fecerunt eccleſiæ veteres, inter quas ne leuiſſimum quidem controuerſiæ de hac diœceſium inæqualitate veſtigium deprehendimus. Neque hodie de hoc capite inter duas eccleſias ſorores *Angliæ* & *Hiberniæ* controuerſia vlla eſt, licet a repurgatis ſacris diœceſes ſuas dilatauerit altera, altera contraxerit. In *Hibernia* enim hodie vix dimidius diœceſium, quæ antea illic fuerunt, numerus ſupereſt, & conſequenter ſpatioſiores factæ ſint, neceſſe eſt, ex quo coniunctæ fuerunt. In *Anglia* plures numero quam olim ſunt, poſteaquam ex antiquis quibuſdam nouæ aliquot erectæ ſunt, & in præſen-

(*y*) Maurice's *Diœceſ. Epiſc.* p. 1[illegible].

(*z*) Bed. lib. II. c. IX. Quin & Meuanias inſulas, ſicut & ſupra docuimus, imperio ſubiugauit Anglorum. Quarum prior, quæ ad auſtrum eſt, & ſitu amplior & frugum prouentu atque vbertate felicior, nongentarum ſexaginta familiarum menſuram iuxta æſtimationem Anglorum; ſecunda *trecentarum & vltra*, ſpatium tenet.

tia

tia vniuerſus numerus ter tanto maior eſt, quam aliquot ab hinc ſæculis poſt primam gentis conuerſionem fuit. Accedit, quod adhuc alia diœceſes re ipſa contrahendi ratio in *Anglia* noſtra nobis ſuppetat lege præſcripta, quæ lex nondum abrogata eſt, quando videlicet curæ epiſcopalis pars chorepiſcopis, ſeu epiſcopis ſuffraganeis, vti lex eos vocat, imponitur. Quæ methodus eſt, communiter in veteri eccleſia in amplis diœceſibus, quales BASILII & THEODORETI erant, vſurpata, quorum ille non minus quinquaginta chorepiſcopos ſibi ſubiectos, habuit, ſi vera narrat GREGORIVS NAZIANZENVS; & praxis eſt, quæ heic ſub *Eliſabetha* regina, & ad finem vſque regni *Iacobi* durauit; quæque rurſus reuiuiſcere poteſt, quandocumque epiſcopus aliquis diœceſim ſuam ampliorem & onus ſibi incumbens maius eſſe ſenſerit, quam vt ipſe vnus ſolus ei ferundo ſit. Vnde concludimus, epiſcoporum multiplicationem & diœceſium contractionem in eccleſiis proteſtantibus in iuſtam alius cuiuſdam eccleſiæ epiſcopalis offenſionem incurrere non poſſe, quandoquidem in eccleſia antiqua ſemper facta eſt & adhuc in quibusdam eccleſiis reformatis fit, vbi diœceſes hodie tam magnæ manent, vt earum quæque in decem, ſine vlla formæ epiſcopatus immutatione & regulæ eccleſiæ catholicæ violatione, diuidi poſſit. Quæ conſideratio ſi ad primitiuum regimen epiſcopale in illis eccleſiis reformatis, quæ ſine eo adhuc ſunt, conſtituendum quippiam contulerit (id quod fieri poſſet, ſi in qualibet maiore ciuitate, ciuilem quemdam magiſtratum cum minoribus oppidis & vicis ſibi ſubiectis habente, quæ antiqua ciuitatis notio erat, vbi officium epiſcopale ab apoſtolis primum inſtituebatur, ſupremus aliquis paſtor ordinaretur) operam & laborem meum, qui in tot antiquarum diœceſium circuitu & menſura patefacienda certe non leuis fuit, tanto vtiliorem fore exiſtimabo, non tantum ad commonſtrandam viam eccleſiæ antiquæ ſtatum cognoſcendi, ſed vnitatem etiam & firmiorem præſentis eccleſiæ conſtitutionem preuehendi, cuius, non autem vllius particularis eccleſiæ, vel aduerſæ partis, commodis vtilitatique ſeruire in vniuerſo hoc opere mihi propoſitum eſt.

Deus pacis & veritatis omnium eorum conatus ſtudiaque proſperet, qui non aliam mentem voluntatemque ſuſceperunt.

APPENDIX.

QVando in libro antecedente sex antiquas prouinciarum Africanarum dioeceses non, vti quidem dioeceses reliquarum prouinciarum omnium in orbe christianō, recensuimus; ne quis id neglectionem interpretetur, catalogum earum heic subiungimus, vti a CAROLO A SANCTO PAVLO & HOLSTENIO ex antiquis conciliis, collatione Carthaginensi, notitia Africæ a SIRMONDO in miscellaneis suis publicata, operibus AVGVSTINI & VICTORE VTICENSI, collectus est, quorum hic postremus de CLXIV. episcopis in prima harum prouinciarum, dicta Zeugitana, siue Africa proconsulari, loquitur; quamquam CAROLVS A SANCTO PAVLO non amplius CIV. dioeceses, earumque nonnullas bis terue nominatas, reperire potuit. Nam Bolita & Vallis & Vol tria tantum nomina eiusdem ciuitatis sunt. Ita Abdera, & Abbirita & Abbir Germaniciorum vnum idemque sunt. Vti quoque Sicca & Zigga. Duassedemsai & Duæsenepsalitinæ duo corrupta sunt nomina ciuitatis Selemsal, quemadmodum HOLSTENIVS in notis suis obseruat.

IN PROVINCIA ZEVGITANA, alias AFRICA PROCONSVLARI.

1. Carthago. 2. Sicilibra. 3. Maxula. 4. Vallis. 5. Vthina. 6. Tuburbo. 7. Abdera. 8. Assurus. 9. Tucabor, al. Tucca Terebinthina. 10. Altibura. 11. Vazua. 12. Ammedera. 13. Sicca Venerea. 14. Thianissa. 15. Tuburbo minus. 16. Membresa. 17. Melzita. 18. Vtica. 19. Theudalis. 20. Hippozaritus, al. Hippo-Diarritorum. 21. Membro. 22. Lapda. 23. Bulla Regia. 24. Tennona, al. Tunnona. 25. Beneuentum. 26. Simithu. 27. Thele. 28. Carpis. 29. Vtimmira. 30. Misua. 31. Duassedemsai. 32. Migirpa. 33. Puppiana. 34. Puppita. 35. Vrcita, forsan Vci. 36. Gisipa. 37. Vzita. Vci. 38. Bonusta. 39. Cicsita. 40. Neapolis. 41. Culsita. 42. Curubi. 43. Cefala. 44. Bulla. 45. Clypea. 46. Meglapolis. 47. Timida Regia. 48. Zigga. 49. Semina. 50. Parisium, forsan Pertusa. 51. Rucuma. 52. Talbora. 53. Tagarata. 54. Cellæ. 55. Vzippara. 56. Abbirita. 57. Ausana, al. Ausapha. 58. Tabuca. 59. Maraggarita, al. Narraggarita. 60. Muzua. 61. Abitina. 62. Tituli. 63. Eudala. 64. Casula. 65. Tulana. 66. Vina, al. Viua. 67. Volita, al. Bolita. 68. Tunes. 69. Mattiana. 70. Hilta. 71. Zarna. 72. Cubdis. 73. Municipitogia. 74. Elibia.

75. Pia.

75. Pia. 76. Tadua. 77. Vzala. 78. Tizzica. 79. Abora. 80. Libertina. 81. Scilita. 82. Absasalla. 83. Aradita. 84. Veri. 85. Ciumtuburbo, quod HOLTENIVS corruptam lectionem esse putat pro ciuit. M. Tuburbo. 86. Ofita. 87. Municipium Canapium. 88. Nummula. 89 Tauracina. 90. Vcula. 91. Sinuara. 92. Succuba. 93. Horta, vel Horrea. 94. Trisipellis. 95. Giutrambacaria. 96. Villa Magna. 97. Tigimma. 98. Bolita. 99. Aga. 100. Cæcirita. 101. Tatia Montanensis. 102. Mullita, 103. Duæ Senepsalitinæ, al. Selemsilita. 104. Eguge. Ab HOLSTENIO adduntur Furni, Simingita, Aptunga, & Simidita.

IN NVMIDIA.

1. Cirta, al. Constantina, ciuilis metropolis huius prouinciæ. 2. Cullu. 3. Rusicadc. 4. Vaga, al. Bagaia. 5. Lares. 6. Mileum, rectius Mileuum. 7. Idicra. 8. Cuiculum. 9. Nobas Parsa. 10. Diana. 11. Gemellæ. 12. Cullicitanis. HOLSTENIVS eamdem cum Culcita esse, iudicat. 13. Zama Regia, sedes regis Iubæ. 14. Lambir. 15. Sinitu. 16. Aquæ Tilitanæ. 17. Hippo Regius. 18. Tubursica. 19. Calama. 20. Gasauphala, alias Gazophyla. 21. Tigillaba. 22. Rotaria. 23. Tipasa. 24. Tagaste. 25. Tagura, al. Tagora. 26. Altaba. 27. Vegesela. 28. Mascula. 29. Macomades. 30. Tamugada. 31. Lambasa. 32. Tabuda. 33. Bercera. 34. Municipium, al. Municipium Tullense. 35. Burca 36. Vada. 37. Centenaria. 38. Niba. 39. Amphora. 40. Buconia. 41. Sugita, al. Signita. 42. Putea. 43. Aufucurro. 44. Fussula. 45. Noba Barbara. 46. Idassa. 47. Monte. 48. Lamforte. 49. Tididita. 50. Casæ Medianæ. 51. Cethaquersusca, al. Cathaquensa. 52. Centuzia. 53. Noba Germania. 54. Susicasia. 55. Noba Cæsaris. 56. Vazarita, al. Bazarita. 57. Ressana. 58. Augurium. 59. Octabum. 60. Gilba. 61. Mathara. 62. Midila. 63. Punentiana. 64. Metæ. 65. Cæsarea. 66. Nobasina. 67. Cælia. 68. Zattara. 69. Tarassa. 70. Castellum Titulianum. 71. Girus Marcelli. 72. Sillita, al. Sillilita. 73. Hizirzada. 74. Rusticiana. 75. Madaurus. 76. Bussada. 77. Sistroniana. 78. Regium. 79. Tegla. 80. Casæ Nigræ. 81. Tubunia. 82. Tigisi. 83. Zabi. 84. Narangara. 85. Musti. 86. Centurio. 87. Aquæ Nouæ. 88. Tebeste. 89. Babra. 90. Moxorita. 91. Tamogazia. 92. Respecta. 93. Legiæ. 94. Mazaca 95. Lugura. 96. Turres Concordiæ. 97. Belesase. 98. Gaudiabe 99. Garbis, 100. Marculita. 101. Suaba. 102. Germania. 103. Vadesita

 104.

104. Naratcata. 105. Lamiggiza 107 Lamiggiga. 106. Vagar milita, al. Magarmelita & Aquæ. 108. Turres Ammeniarum. 109. Mulia. 110. Ofpitum. 111. Vagada, al. Vaga, Vaiana & Bagaia. 112 Lamasua. 113. Tacarata. 114. Vllita, al. Vallita. 115. Seleucia, al. Solentiana. 116. Vada. 117. Maximiana. 118. Zaradta. 119. Girus Tarasi. 120. Vicus Pacis. 121. Tabraca. 122. Trcca. 123. Quidia. 124. Castellum. 125. Mileui. 126. Gira. 127. Fessecta. 128. Damatcore. 129. Mada. 130. Casæ Calaneæ. 131. Arsicarita. 132. Vesili, rectius Vegesela. 133. Villa Regia. 134. Legæ. 135. Lamfua. 136. Vagraua. 137. Gilba, alia a superiore. 138. Sile. 139. Gauriana. 140. Forme. 141. Forme altera. 142. Fatum. HOLSTENIO præter istas nouem aliæ obseruatæ, Vicus Nigras, Drusiliana, Zuma, siue Summa, Constantia, Limata, Mutugenna, Zerta, Susulitta, Centuria; sed aliæ quædam bis legi ipsi videntur, vti Mileum & Mileuis, Zabi & Zama, Vaga & Vagada, Veseli & Vegesela, Tamagaria & Tamaguda, Culsita & Cullisitauis, Germania & Noua Germania; & Quidia spectans ad Mauritaniam Cæsariensem.

IN BYZACENA.

1. Adrumetum, ciuilis metropolis. 2. Horrea Cælia. 3. Tagasa. 4. Turreblandis. 5. Medianum. 6. Sufes. 7. Asufenia. 8. Cilita. 9. Vicus Ateriæ. 10. Mibiarcesis. 11. Segernis. 12. Miriciana. 13. Gatiana, al. Garriana & Gratiana. 14. Suffetula. 15. Dicea. 16. Tices. 17. Ancusa. 18. Masceliana. 19. Valdentiniana, aliis Valentiniana. 20. Nara. 21. Seberiana. 22. Tubulbaca. 23. Midita. 24. Tambaia. 25. Ilbeclidia. 26. Neptita. 27. Bubelia. 28. Cellæ. 29. Decoriana. 30. Purea. 31. Theuzita. 32. Mactaris, al. Matiris. 33. Thagamutha. 34. Autentum. 35. Abaradira. 36. Bana. 37. Octabium. 38. Octabum. 39 Aquiaba. 40. Hermiana. 41. Paradamium, al. Feradi Minor. 42. Turris. 43. Taraza. 44. Crepedula. 45. Trosiana. 46. Leptis Minor. 47. Feradimaia, al. Feradi Maior. 48. Temuniana, vel Temoniana. 49. Vnizibira. 50. Tamalluma. 51. Muzuca. 52. Massimana. 53. Serbatiana. 54. Marazana 55. Pederodiana. 56. Tusurus. 57. Matarita. 58 Vsula. 59. Irpiniana, al. Hierpiniana. 60. Aquæ Albenses. 61. Menephessa 62. Capse. 63. Acoia, al. Aquila. 64. Tarbalte. 65. Municipia & Geruisiæ. 66. Tizia. 67. Ruspe. 68. Varorita. 69. Felianum. 70. Cebaradesa. 71. Foratiana. 72. Boana. 73. Mimiana. 74. Telepte. 75. Præsidium. 76. Natio. 77. Ma-

77. Maraguia. 78. Tetcicana. 79. Macriana. 80. Gurgaita. 81. Cululi. 82. Arsurita, al. Sasurita. 83. Tagarbala. 84. Aquæ Regiæ. 85. Quæstoriana. 86. Carcabia. 87. Victoriana. 88. Materiana. 89. Hitina. 90. Gummi. 91. Morotheorita. 92. Ticualta. 93. Auzegera. 94. Gawarita. 95. Helia. 96. Talapte. 97. Limmica. 98. Iunca. 99. Thenæ 100. Iubaltiana. 101 Tamaza. 102. Vnuricopolis. 103. Aggir, al. Aggarita. 104. Byzacium. 105. Tapsus. 106. Madassumma. 107. Tysurus. 108. Septimunicia. 109. Amundasa. 110. Abidus, al. Auiduuicus. 111. Benefensis. 112. Dura. 113. Rufiana. 114. Forontoniana. 115. Egnatia. 116. Frontoniana. 117. Tegariata. 118. Aggarita. 119. Garriana. 120. Castrum. 121. Vite, vbi VICTOR VITENSIS fuit episcopus, qui historiam persecutionis Vandalicæ scripsit. 122. Circina. 123. Præcausa. 124. Cufruta. 125. Filace. 126. Oppenua. 127. Sublecte. 128. Cenculiana. 129. Suluiana. 130. Vassinassa. 131. Aquæ. Ab HOLSTENIO octo subiunguntur, Taphrura, Tiella, siue Zella, Cabartussis, Tysurus, Tysdros, Casulæ Cariunæ, Dionysiana, Aquæ. Sed quædam nomina ipsi dicuntur minus necessario repetita, vt Miriciana & Maracia, quæ duo tantum nomina vnius eiusdemque ciuitatis sint; ita quoque Boana & Bona; & Gurgaita eadem quæ Gurges in Mauritiana Cæsariensi.

IN MAVRITANIA SITIFENSI.

1. Sitifi. 2. Tamalluma. 3. Acufida. 4. Ficus. 5. Lemfocta. 6. Perdices. 7. Tubusceptus. 8. Tucca. 9. Lesuita. 10. Flumen Piscis. 11. Priuatum. 12. Gegita. 13. Satafa. 14. Cellæ. 15. Gadamusa. 16. Zabi. 17. Assata. 18. Vamalla. 19. Surista. 20. Saldæ. 21. Horrea. 22. Aquæ Albæ. 23. Igilgili, al. Eguilguili. 24. Zarai. 25. Partenium. 26. Marouana. 27. Cidamus. 28. Macri. 29. Tamagrista. 30. Aræ. 31. Mazota, al. Mopta. 32. Hippa. 33. Tamascania. 34. Vescetra. 35. Afuoremita. 36. Serteita. 37. Melicbuza. 38. Couium. 39. Oliua. 40. Equizotum. 41. Castellum. 42 Eminentiana. 43. Nobalicia. 44. Lemelefi, al. Lemellense Castellum. 45. Socia. 46. Zallata. Ab HOLSTENIO adduntur Zabunia, siue Medianæ Zabuniorum, Vanaccora, siue Bamaccora & Macriana; reiicitur autem Satafa, vtpote ad Mauritaniam potius Cæsariensem spectans, vbi etiam repetitur.

IN MAVRITANIA CAESARIENSI ET TINGITANA.

1. Cæsarea. 2. Ala Miliarensis. 3. Bilta. 4. Bacanaria. 5. Ca-

put Cillanum, aliis Caput cellæ. 6. Ciffæ. 7. Castellum Medianum. 8. Gurgites. 9. Columnæ. 10. Icosium. 11. Florianum. 12. Minna. 13. Obba. 14. Maturbum. 15. Reperitanum. 16. Rusubicari. 17. Suffara, alias Suffasar. 18. Rustonium. 19. Tigis. 20. Aquæ. 21. Tabora. 22. Mamilla. 23. Sumula, al. Subbula. 24. Vbaba. 25. Tadana. 26. Zuchabari. 27. Tipasi. 28. Ida. 29. Timisi. 30. Tasacora. 31. Vagal. 32. Cartenna. 33. Gratianopolis. 34. Masucaba. 35. Pamaria. 36. Lapidia. 37. Bulturia. 38. Malliana. 39. Castellum Tetraportiense. 40. Bapara. 41. Tamazuca. 42. Quidium. 43. Serta. 44. Ita. 45. Girumons. 46. Panatoria. 47. Sucarda. 48. Fidoloma. 49. Nouæ. 50. Vsinada. 51. Flumenzerita. 52. Amaura. 53. Sestum. 54. Taranamusa. 55. Nasbinca. 56. Villanoba. 57. Vardimissa. 58. Catula. 59. Regium. 60. Vaudinum. 61. Capra. 62. Rusucurrum. 63. Sfasteria. 64. Timida. 65. Tabla. 66. Rusgonia. 67. Leosita. 68. Oppidum Nouum. 69. Aquisira. 70. Tigana. 71. Rusadir. 72. Castellum. 73. Mutecita. 74. Albula. 75. Bita. 76. Mauriana. 77. Baliana. 78. Arsenaria. 79. Oborita. 80. Labdia. 81. Tenissa. 82. Catabita. 83. Herpis. 84. Voncaria. 85. Gypsaria. 86. Tamadempsis. 87. Vagæ. 88. Tabadcara. 89. Catra, vel Castra. 90. Elephantoria. 91. Garra. 92. Murconium. 93. Ida. 94. Thubunæ. 95. Oppinum. 96. Tuscamia. 97. Gunagita. 98. Maxita. 99. Satafa 100. Vissalsa. 101. Adsinuada. 102. Castellum Ripense. 103. Numidia. 104. Tamuda. 105. Caltadria. 106. Subur. 107. Ambia. 108. Murustaga. 109. Fallaba. 110. Bida. 111. Manaccenseri. 112. Tifilta, al. Tifilita. 113. Castellum minus. 114. Tigamibena. 115. Iunca. 116. Corniculana. 117. Nobica. 118. Frontæ. 119. Castellum Iabaritanum. 120. Sereddeli. 121. Agna. 122. Macania. 123. Sitæ. 124. Altaba. 125. Benepota. 126. Castra Seberiana. 127. Siccesi. 128. Flenucleta. 129. Metagonium. 130. Voncariana. 131. Maiuca. 132. Nabala. 133. Maura. 134. Tingaria. HOLSTENIVS autem harum septem supernumerarias esse dicit. Zuchabar enim & Zubur duo tantum nomina sunt eiusdem ciuitatis. Ita Rostonium & Rusgonia, modo pronuntiandi tantum differunt. Timida ad Africam proconsularem spectat; & Labdia eadem est cum Lapda in prouincia memorata. Herpis pro Irpiniana in Byzacena posita; Metagonium pro Mutugenna in Numidia; & Macaria pro Macriana in Byzacena.

IN TRIPOLI.

1. Leptis magna. 2. Sabrata. 3. Girba. 4. Oea. 5. Tacape. Præter

Præter hasce sedes suis quasque prouinciis adsignatas CAROLVS A SANCTO PAVLO catalogum alphabeticum multarum aliarum exhibet, quas in certa quadam prouincia figere non potuit. HOLSTENIVS autem obseruat, bene multas earum non nisi corrupta ante memoratarum esse nomina. Quare ipsas cum emendationibus & additionibus eius heic exhibebimus.

A.

1. Aurusaliana.
2. Aduocata.
3. Asenemsala, quam HOLSTENIVS eamdem cum Senensala in Africa proconsulari esse putat.
4. Ausugabra.
5. Acemierna.
6. Ambura, eadem cum Amphora in Numidia.
7. Abbeza.
8. Azuga; error scripturæ pro Vaga.
9. Anguia.
10. Abissa.
11. Acissana.
12. Assaba.
13. Aptuca, ciuitas in Africa proconsulari.
14. Amaccura, legend. Ab Accura.
15. Aquitana.
16. Ausnagiga.
17. Abbir, est Abbirita in Proconf. Africa.
18. Aniusa, addita ab HOLSTENIO.
19. Arena, itidem addita ab HOLSTENIO.

B.

20. Bellulita.
21. Bazita.
22. Botriana.
23. Bamacora; eadem cum Vamacora in Mauritania Sitifensi.
24. Burugia.
25. Bauzara.
26. Bofeta, eadem cum Bassad in Numidia.
27. Bazarididaca.
28. Bosuta.
29. Bencenna.
30. Bartinisia.
31. Betagbara.
32. Bucara; eadem cum Boncara in Mauritania.
33. Baslacena.
34. Bagai, eadem cum Vagada, siue Vaiana in Numidia.
35. Budi.

HOLSTENIO accedunt tres

36. Bladia.
37. Burita.
38. Buronita.

C.

39. Castrum Galbæ.
40. Cedias.
41. Chullabi.
42. Cibaliana.
43. Casæ Siluanæ.
44. Cemerinianu.

45. Clia

45. Clia, error ſcripturæ pro Elia.
46. Cathaugura.
47. Ceua.
48. Cauiopitauora.
49. Cincarita.
50. Catagna; eadem cum Cataquenſa in Numidia.
51. Celerina
52. Ceneſta; eadem cum Teueſta in Numidia.
53. Caſæ Baſtalenſes.
54. Caſæ Fauenſes.
55. Cilibia.
56. Cebarſuſſa.
Ab HOLSTENIO adduntur
57. Cancopita.
58. Ceramuſſa.
59. Cæſariana.

D.

60. Dydarita.
61. Druſiliana.
62. Druſita.
63. Drua.
64. Duſa.
65. Diaba; eadem cum Zaba in Mauritania Sitifenſi.

E.

66. Euera, eadem cum Vera, ſiue Veri in Africa proconſulari.
67. Ediſtiana.
68. Euſis, eadem cum Oea in Tripoli.

F.

69. Feradi maior; eadem cum Feradimaia in Byzacena.
70. Furui; eadem quæ Furni in Africa proconſulari.
71. Fiſſana; forte Fuſſula in Numidia.
72. a Furnis eadem quæ Furni.
73. Feliciana ab HOLSTENIO addita.

G.

74. Gitti. Municipium Antonino.
75. Gazabeta.
76. Gazabiana.
Quibus, HOLSTENIO recenſente, accedunt
77. Gineſita.
78. Giuirta, ſiue Girbis.
79. [illegible]ira; ſi non eadem eſt cum Gira in Numidia, ante memorata.

H.

80. Haba.
81. Hoſpitia; eadem cum Oſpito in Numidia.
82. Horrea Auicinenſis.
83. Haram Celtena; eadem quæ Horrea Celia in Byzacena.

I.

84. Iziriana.
85. Iucundiana.
86. Idura. Ab HOLSTENIO adduntur
87. Iacubata.
88. Iuſita.

L.

89. Limata.
90. Larita.
91. Lambia; eadem cum Lambeſa in Numidia.

92. Luci-

92. Lucimagna.
93. Lelalita.
94. Liberalia.
95. Lacus Dulcis.
96. Lupericiana, in concilio ſub CYPRIANO memorata, quam FELLIVS eamdem eſſe putat cum Lipertina in collatione Carthaginenſi.

M.

97. Magarnela; eadem cum Vagarnela in Numidia.
98. Medefeſſita; eadem cum Meneſeſſa in Byzacena.
99. Meſarfelta.
100. Merferobita.
101. Munauilita.
102. Muſertita.
103. Mopta; ciuitas Mauritaniæ Sitifenſis.

Ex HOLSTENII obſeruatione accedunt duæ:

104. Munaciana &
105. Marcelliana, & Bazita, cuius Lucidus quidam epiſcopus nominatur in collatione Carthaginenſi.

N.

106. Niciba.
107. Nignenſes maiores; eadem cum Nigrenſibus ſeu vico Nigras in Numidia.
108. Nurcona; eadem cum Murconio in Mauritania Cæſarienſi.
109. Naſaita.
110. Noua Petra.
111. Nebbita.
112. Nizugubita.
113. Nouaſumma; eadem cum Noboſina in Numidia.

O.

114. Ouza.
115. Orca.

P.

116. Putzia.
117. Pauzera.
118. Piſta. Quibus recenſente HOLSTENIO accedunt tres aliæ:
119. Piſita.
120. Piſidia, ciuitas in Tripoli.
121. Petruſa, ciuitas in itinerario ANTONINI prope Carthaginem.

R.

122. Refala; eadem cum Cephala in Africa proconſulari.

S.

123. Sinuara, ante nominata in Africa proconſulari.
124. Scrteita, nominata in Mauritania Sitifenſi.
125. Selemſila, ſupra in Africa nominata.
126. Summa, Zuma in Numidia.
127. Sena.
128. Saya.
129. Simungita, Simingita, ſive Simina in Africa.
130. Sinnipſa.
131. Subo-abbirita; eadem quæ Zuchabari in Mauritiana.

132. Simidica, ciuitas Africæ proconsularis.
133. Signita; eadem cum Sugita in Numidia.
134. Signi.
135. Sibida. HOLSTENIO duæ aliæ obseruatæ:
136. Saturnica.
137. Salicina.

T.

138. Tibuzabete.
139. Turuda.
140. Tunugaba.
141. Tignica.
142. Tabiacaira; eadem cum Tabadcara in Mauritania Cæsariensi.
143. Taprura, Taphrura, prope insulam Cercinam in Byzacena.
144. Turris Alba.
145. Tala.
146. Tubursus, Tubursica, in Numidia.
147. Tzella; eadem cum Zella in Byzacena.
148. Tibazabula.
149. Tabazaga.
150. Truuoscanina.
151. Tuzumma; eadem cum Zumma in Numidia.
152. Tunusuda.
153. Tesaniana.
154. Tusdrus, eadem cum Tysdros in Byzacena.
155. Tuzurita, ciuitas Mauritaniæ Cæsariensis.
156. Tisedita.
157. Thybæ. HOLSTENIO obseruante accedunt octo aliæ.
158. Tibari.
159. Talabrica.
160. Tubia.
161. Timitica.
162. Tisilita.
163. Thasbalte.
164. Turuda.
165. Turuzi.

V.

166. Vamaius, Vci Maius in Africa Proconsulari.
167. Vinarioria.
168. Vrugita.
169. Vartana.
170. Visa.
171. Vaturba.
172. Verrono.
173. Vensana.
174. Voseta, alias Visica, ciuitas Mauritaniæ.
175. Vinda.
176. Vuazia.
177. Vtumna.
178. Victoriana, ante nominata in Byzacena.
179. Vicus Cæsaris.

HOLSTENIO quinque aliæ obseruantur

180. Vallita, alias Vllita.
181. Vina; eadem cum Vica f. Vina Vico in Africa.
182. Vndesia.
183. Vzittara.
184. Vtinuna, al. Vcimina in Africa.

185. Zu-

Z.

185. Zura.
186. Zella, ante nominata in Byzacena.
187. Zelta.
HOLSTENIO iudice Zerta, in Numidia.
188. Zica.
189. Zabunia; eadem cum Medianis Zabuniorum, locus prope Sitifor in Mauritania.

Vna ab HOLSTENIO additur, Zenita, al. Zemta dicta in collatione Carthaginensi, ex qua nomina ante memorata desumta sunt. Cauere autem lector debet, existimet, tot episcopatus, quot in vniuersis his sex prouinciis Africanis recensiti & inter hos, qui incertæ positionis dicti sunt, vno eodemque tempore illic exstitisse. Neque enim vmquam reuera quingenti eodem tempore in Africa fuerunt, quemadmodum ex AVGVSTINO & notitia a SIRMONDO publicata, ostensum est, & tamen heic plus sexcenti & octoginta a CAROLO A SANCTO PAVLO & HOLSTENIO præter sexaginta reiectos, qui bis nominati fuerunt, recensentur. Vt adeo a principio ad finem vsque ducentarum fere diœcesium in Africa, aut certe nominum earum, mutatio facta sit. Quod ideo heic notamus, ne quis plures diœceses fuisse, existimet, quam quidem ab AVGVSTINO memorantur.

INDEX PROVINCIARVM.

Diospon-

INDEX

INDEX
VRBIVM EPISCOPALIVM.

Nota litt. a. indicat appendicem.

A.

Andro-

Au-

Bura,

Centurio

Cypfela,

Eugu-

Luna,

Mate-

Necla,

Parifii,

Septi-

Viua-

SOLI DEO GLORIA.

Die Charten müssen also angeheftet werden:

Tabulæ adfigantur ita:

Habes, lector beneuole, volumen tertium. Post tres vel quatuor menses, Deo bene iuuante, dabo quartum. Vale. Halis Magdeburgicis Kal. Octobr. CIↃ IↃCCXXVI.

IO. HENR. GRISCHOW.

Restauro
"San Giorgio" s.a.s.
VIA ROMA

